

NOU

Norges offentlige utredninger **2026: 3**

Straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen

Norges offentlige utredninger 2026

Seriens redaksjon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Teknisk redaksjon

1. En bærekraftig kommunesektor
– Kommunekommisjonens første delutredning
Kommunal- og distriktsdepartementet
2. Politikk for nye generasjoner
Barne- og familiedepartementet

Straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen

Utredning fra Baneheia-utvalget oppnevnt ved kongelig resolusjon 10. februar 2023.
Avgitt til Justis- og beredskapsdepartementet 13. februar 2026.

ISSN 0806-2633 (online)
ISSN 0333-2306 (trykt utg.)

Aksell AS

Til Justis- og beredskapsdepartementet

Regjeringen oppnevnte 10. februar 2023 et uavhengig utvalg for å granske straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken.

Utvalget avgir med dette sin avsluttende utredning. Utredningen er enstemmig på alle punkter.

Oslo 13. februar 2026

Jon Petter Rui
Leder

Susann Funderud
Skogvang

Iren Mirmojtahedi
Hagen

Anders Nordgaard

Inger Marie Sunde

Ingrid Tveit

Arne Johan Vetlesen

Tage Henningsen
Sekretariatsleder

Mina Hoff

Didrik Beck Rodarte

Erlend Kragh Nyhus

Innhold

Del I	Mandat og sammendrag	13	3.4.7	Fastsettelse av sannsynlig drapstidspunkt	50
1	Utvalgets oppnevning, mandat og arbeid	15	3.4.8	Undersøkelse av modus-kandidater og andre særlige spor	50
1.1	Utvalgets oppnevning og sammensetning	15	3.4.9	Alibiprosjektet	51
1.2	Utvalgets mandat	15	3.4.10	Gjerningsmannsprofilering	51
1.3	Om inndelingen i to utredninger ...	17	3.4.11	Søk etter drapsvåpenet i Baneheia	52
1.4	Utvalgets forståelse av mandatet. Utredningens oppbygning	18	3.4.12	Undersøkelse av søppel mv.	52
1.5	Utvalgets arbeid	19	3.4.13	Innsamling og bruk av elektroniske spor	53
2	Sammendrag	22	3.4.14	DNA-undersøkelser	55
2.1	Baneheia-saken i hovedtrekk	22	3.4.15	Øvrige tekniske undersøkelser	55
2.2	Sammendrag av utredningen	23	3.5	Etterforskningen rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen før pågripelsene	55
2.2.1	Mandat og sammendrag (del I)	23		Innledning	55
2.2.2	Etterforskningen og tiltalen (del II)	24	3.5.1	De første tipsene om Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen ...	55
2.2.3	Domstolsbehandlingen (del III) ...	26	3.5.2	Andersens og Kristiansens forklaringer under rundspørringen 22. mai 2000	56
2.2.4	Gjenåpningsprosessen (del IV)	28		Avhør av Kristiansen 4. juni 2000 og påfølgende alibikontroll	57
2.2.5	Læringspunkter og tiltak (del V) ...	29	3.5.3	Nye tips om Kristiansen og Andersen 5. og 14. juni 2000	59
Del II	Etterforskningen og tiltalen	33		Kontroll av Andersens forklaring gitt i avhør 5. juni 2000	59
3	Etterforskningen av Baneheia-saken i 2000–2001	35	3.5.4	Avhør av Andersen 4. juli 2000	60
3.1	Sammendrag	35	3.5.5	Nye opplysninger om Andersens og Kristiansens bevegelser 19. mai 2000 mv.	61
3.2	Forsvinningen og leteaksjonen	40	3.5.6	Nye avhør av personer med tilknytning til Heimeverns-ungdommen	62
3.2.1	Forsvinningen	40	3.5.7	Kristen Gislefoss' observasjon av Andersen i Baneheia 19. mai 2000	62
3.2.2	Leteaksjonen	41	3.5.8	Avhør av Kristiansen og Andersen 14. juli 2000 og påfølgende kontroll	62
3.2.3	Funnet av jentenes badetøy mv. ...	44	3.5.9	Ransaking av Kristiansens bod mv. 14. juli 2000	68
3.2.4	Funnet av jentene	44	3.5.10	Innhenting av mobiltrafikk knyttet til Andersen	68
3.3	Undersøkelse av åstedet og obduksjoner	45	3.5.11	Innhenting av fasttelefontrafikk knyttet til Andersen og Kristiansen	68
3.3.1	Gjennomføringen av åstedsundersøkelsen	45	3.5.12	Politiet fokuserer på andre spor ...	69
3.3.2	Gjennomføringen av obduksjonene	45			
3.3.3	Kripos' åsteds- og undersøkelses-rapport	47			
3.4	Jakten på gjerningspersonen sommeren 2000	48	3.5.13		
3.4.1	Organiseringen av etterforskningen	48	3.5.14		
3.4.2	Rundspørring	49	3.5.15		
3.4.3	Tips fra publikum	49	3.5.16		
3.4.4	Kartlegging av tilreisende til Kristiansand	49			
3.4.5	Avhør av jentenes familier og bekjente	50			
3.4.6	Kartlegging av bevegelser og observasjoner i Baneheia	50			

3.6	Gjennombruddet: DNA-treff på Jan Helge Andersen	69	4.3.3	Burde spor fra ofrene vært sikret tidligere?	108
3.6.1	DNA-profil fra hår funnet på åstedet	69	4.3.4	Mangelfull sikring av søppel i Baneheia	109
3.6.2	Andersen og Kristiansen avlegger epitelprøver	69	4.4	Organisering og samhandlings-klima	110
3.6.3	DNA-treff på Andersen	69	4.5	Politiavhør	112
3.7	Pågrepelsene 13. september 2000	70	4.5.1	Innledning	112
3.7.1	Gjennomføringen av pågrepelsene	70	4.5.2	Mangel på lyd- og bildeopptak eller lydopptak	112
3.7.2	Ransaking og beslag	71	4.5.3	Politiets uformelle samtale med Andersen etter pågrepsen	114
3.8	Etterforskningen etter pågrepelsene	71	4.5.4	Politiets bruk av DNA-resultatene overfor de to siktede	120
3.8.1	Avhør av Andersen etter pågrepsen	71	4.5.5	Mangelfull rekonstruksjon av Andersens forklaring	121
3.8.2	Avhør av Kristiansen etter pågrepsen	79	4.5.6	Avhørene av Viggo Kristiansen	121
3.8.3	Nye vitneavhør	80	4.6	Teledata mv.	124
3.8.4	Innhenting av ytterligere teledata knyttet til Kristiansen og Andersen	85	4.6.1	Bakgrunn og oversikt	124
3.8.5	Kristiansen anklages for nye seksuelle overgrep	86	4.6.2	Kristiansens inngående mobiltrafikk ble ikke innhentet før pågrepsen	124
3.8.6	DNA-undersøkelser ved Universitetet i Santiago de Compostela	87	4.6.3	Basestasjon EG_As deknings-grenser ble ikke klarlagt under etterforskningen	125
3.8.7	Etterforskningen går inn i en avsluttende fase	95	4.6.4	Teledataopplysningene ble ikke lagt inn i straffesakens dokumenter	127
3.8.8	Rettspsykiatriske undersøkelser ...	95	4.6.5	Mobiltrafikken torsdag 18. mai 2000 ble ikke analysert	128
3.9	Nærmere om varetekts-fengslingen av Viggo Kristiansen frem til hovedforhandling	99	4.6.6	Basestasjonstrafikk ble ikke innhentet	129
3.9.1	Rettsmøtet 14. september	99	4.6.7	Kristiansens bankkortbruk ble ikke innhentet	130
3.9.2	Rettsmøtet 7. november 2000	99	4.6.8	Avsluttende betraktninger	130
3.9.3	Rettsmøtet 3. januar 2001	100	4.7	DNA-bevisene	131
3.9.4	Rettsmøtet 27. februar 2001	102	4.7.1	Oversikt	131
3.10	Tiltalebeslutningen 16. februar 2001	102	4.7.2	Rammene for DNA-under-søkelsene ved Universitetet i Santiago de Compostela	131
4	Vurdering av etterforskningen	105	4.7.3	Resultatene av DNA-under-søkelsene ved USC	135
4.1	Innledning	105	4.7.4	Politiets oppfølging og tolkning av DNA-resultatene	138
4.2	Leteaksjonen	105	4.7.5	Samlet vurdering av etter-forskningen knyttet til DNA-resultatene fra USC	141
4.2.1	Innledning	105	4.8	Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken	143
4.2.2	Organiseringen av leteaksjonen ...	105	4.8.1	Innledning	143
4.2.3	Håndteringen av funnet av ofrenes brusflaske	106	4.8.2	Kripos' gjerningsmanns-profileringsgruppe	143
4.2.4	Håndteringen av funnet av ofrenes badetøy	107	4.8.3	Arbeidet med gjerningsmann-sprofilen i Baneheia-saken	143
4.3	Åstedsundersøkelse, sporsikring og obduksjoner	108			
4.3.1	Oversikt	108			
4.3.2	Bruken av en privat presenning over åstedet	108			

4.8.4	Hovedkonklusjonene i det udaterte profilutkastet	144	5.4.2	Kort om påtalemyndighetens syn på bevisene	166
4.8.5	Utvalgets vurdering	145	5.4.3	Opplegget videre	167
4.9	Øvrig taktisk etterforskning	147	5.5	Viggo Kristiansens forklaring	167
4.9.1	Innledning	147	5.5.1	Innledning	167
4.9.2	Manglende oppfølging av enkelte tips	147	5.5.2	Forklaringen i hovedtrekk	168
4.9.3	Manglende oppfølging av enkelte vitneobservasjoner	147	5.5.3	Var Kristiansens forklaring plausibel?	168
4.10	Øvrig teknisk etterforskning	148	5.5.4	Hadde Kristiansen og Andersen en alibiavtale?	170
4.10.1	Innledning	148	5.5.5	Ringte Kristiansen en kamerat drapskvelden for å skaffe alibi?	173
4.10.2	Kniver og knivslirer	148	5.5.6	Oppsummering	174
4.10.3	Kjemiske undersøkelser	150	5.6	Jan Helge Andersens forklaring ...	174
4.10.4	Situasjonsspor	150	5.6.1	Innledning	174
4.10.5	Fiber	151	5.6.2	Forklaringen i hovedtrekk	174
4.10.6	Fottøyavtrykk	151	5.6.3	Forhold som underbygget Jan Helge Andersens forklaring ...	175
4.10.7	Fingeravtrykk	151	5.6.4	Andersen endret sin forklaring på flere vesentlige punkter	176
4.10.8	Sammenfatning og vurdering	152	5.6.5	Forklaringen stemmer delvis ikke med funn på åstedet	178
4.11	Pågripelsen av Viggo Kristiansen	152	5.6.6	Flere forhold ved det påståtte hendelsesforløpet er påfallende ...	179
4.12	Politiets og påtalemyndighetens uttalelser til pressen under etterforskningen	153	5.6.7	Ingen har sett Viggo Kristiansens sykkel stå låst ved bommen	181
4.12.1	Innledning	153	5.6.8	Grunnene til at Andersen var i Baneheia	183
4.12.2	Normer som regulerte politiets og påtalemyndighetens uttalelser til pressen i 2000	153	5.6.9	Hvorfor trakk Andersen sin bestekamerat inn i saken?	184
4.12.3	Vurdering av politiets og påtalemyndighetens uttalelser under etterforskningen	155	5.6.10	Oppsummering	185
4.13	Pressedekningen under etterforskningen	157	5.7	DNA-bevisene	186
4.13.1	Innledning	157	5.8	Teledatabevisene	187
4.13.2	Pressedekningens omfang og innhold	157	5.8.1	Innledning	187
4.13.3	Pressedekningens konsekvenser	159	5.8.2	Teledatabevisenes betydning for påtalevurderingen	188
4.14	Bruk av nulldokumenter	159	5.8.3	Påtalemyndighetens kjennskap til teledataopplysningene	189
4.15	Sammenfatning og avsluttende betraktninger	160	5.9	Åstedsspor og handlingenes karakter – én eller flere gjerningspersoner?	191
5	Vurdering av tiltalen mot Viggo Kristiansen	164	5.9.1	Innledning	191
5.1	Innledning	164	5.9.2	Likheten mellom drapsmetodene	191
5.2	Rettslige utgangspunkter og problemstilling	164	5.9.3	De straffbare handlingenes karakter og omfang	193
5.3	Saksbehandlingen av tiltalen i Baneheia-saken	165	5.10	Karakterbevis og støttebevis	195
5.4	Overordnet om bevissituasjonen på tiltaletidspunktet	166	5.10.1	Innledning	195
5.4.1	Tidspunktet for de straffbare handlingene og Andersens og Kristiansens bevegelser før og etter	166	5.10.2	Kristiansens karakter og atferd	196
			5.10.3	Vennsapsrelasjonen mellom Kristiansen og Andersen	197
			5.10.4	Manglende deltakelse i leteaksjonen	198
			5.10.5	Uttalelser ved pågripelsene	199
			5.11	Sammenfatning og konklusjon	199

Del III	Domstolsbehandlingen	203	6.8.5	Mobilbeviset	248
6	Hovedforhandling og dom i Kristiansand byrett	205	6.8.6	Kristiansens sykkel. Morens vitnemål	249
6.1	Sammendrag	205	6.8.7	Funn av blodig plastpose i søppelsekk med bananskall	249
6.2	Innledning	206	6.8.8	Observasjoner av Andersen i Baneheia	249
6.2.1	Utvalgets kilder	206	6.8.9	Jentene funnet i hverandres klær. Likenes plassering	249
6.2.2	Rettssakens aktører mv.	206	6.8.10	Andersens forklaring om egne seksuelle overgrep	250
6.2.3	Oversikt over rettssaken	206	6.8.11	Hendelsesforløpet i seg selv lite troverdig	250
6.3	Sentrale punkter i bevisføringen mv.	208	6.8.12	Kristiansens atferd etter drapene. Betydningen av hans karakter og personlighet	250
6.3.1	Innledning	208	6.8.13	Bevisverdien av DNA-analysene fra Universitetet i Santiago de Compostela	251
6.3.2	Aktors innledningsforedrag	209	6.8.14	Obdusentenes vitnemål og øvrige tekniske bevis	251
6.3.3	Andersens forklaring	209	6.8.15	Forsvarer ba om frifinnelse for voldtekt og drap i Baneheia	251
6.3.4	Kristiansens forklaring	213	6.9	Kristiansand byretts dom 1. juni 2001	252
6.3.5	DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela	215	6.9.1	Oversikt	252
6.3.6	Gjennomgangen av obduksjonsrapportene	220	6.9.2	Bevisvurderingen i Baneheia-saken	252
6.3.7	Teledata	222	6.9.3	Andersens strafferettslige ansvar	256
6.3.8	Andre sentrale vitner	228	6.9.4	Kort om de øvrige forholdene i tiltalen	258
6.3.9	Vitneførsel om Kristiansens og Andersens karakter og atferd	232	6.9.5	Straffutmålingen	258
6.4	Aktors prosedyre i byretten	232	6.9.6	Sikring	260
6.4.1	Oversikt	232	6.9.7	Erstatningskravene	261
6.4.2	Objektive bevis nok for domfellelse	232	6.9.8	Domsslutningen	261
6.4.3	Var handlingene planlagte?	233	7	Vurdering av hovedforhandlingen i Kristiansand byrett	263
6.4.4	Forholdet mellom de tiltalte	233	7.1	Innledning	263
6.4.5	Andersens medvirkningsansvar	234	7.2	Vurdering av påtalemyndighetens opptreden	263
6.4.6	Skeptisk til de tiltaltes forklaringer	234	7.2.1	Innledning og rettslige rammer	263
6.4.7	Forhold som reduserer Andersens troverdighet	235	7.2.2	Utvalgets vurdering	264
6.4.8	Andersen handlet med overlegg	235	7.3	Vurdering av forsvarernes arbeid	266
6.4.9	Bevisene mot Kristiansen	236	7.4	Vurdering av byrettens dom	267
6.4.10	Mobilbeviset og sykkelens	238	7.4.1	Innledning	267
6.4.11	Straffutmåling og påstand	239	7.4.2	Rammene for vurderingen av byrettens dom	267
6.5	Andersens tilleggsforklaring etter aktors prosedyre	241	7.4.3	Byrettens vurdering av Kristiansens forklaring	268
6.6	Bistandsadvokatens innlegg	241	7.4.4	Byrettens vurdering av telebeviset	270
6.7	Advokat Ben Fegrans prosedyre i byretten	242			
6.7.1	Innledning	242			
6.7.2	Var Kristiansen med på drapene i Baneheia?	242			
6.7.3	Skyldspørsmålet for Andersens del	243			
6.7.4	Straffutmålingen	244			
6.8	Advokat Tore H. Pettersens prosedyre i byretten	244			
6.8.1	Oversikt	244			
6.8.2	Advarte mot forhåndsdømming	245			
6.8.3	Andersens forklaring	246			
6.8.4	Kristiansens forklaring	247			

7.4.5	Byrettens vurdering av Andersens forklaring	274	8.5.9	Kristiansens sykkel og morens vitnemål	312
7.4.6	Byrettens vurdering av DNA-resultatene	277	8.5.10	Avslutning	312
7.4.7	Samlet om byrettens dom	279	8.6	Forsvarers prosedyre om skyldspørsmålet	312
8	Ankeforhandling og dom i Agder lagmannsrett	281	8.6.1	Oversikt	312
8.1	Sammendrag	281	8.6.2	Andersens forklaring	312
8.2	Innledning	281	8.6.3	Telebeviset	314
8.2.1	Utalgets kilder	281	8.6.4	Kristiansens forklaring	315
8.2.2	Rammene for ankeforhandlingen og rettssakens aktører	281	8.6.5	DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela	315
8.2.3	Gangen i en lagrettesak	282	8.6.6	Vitnemålet fra Kristiansens mor ...	316
8.2.4	Oversikt over rettsdagene	283	8.6.7	Sykkelbeviset	317
8.3	Forberedelse til ankeforhandlingen og ny etterforskning	284	8.6.8	Andre forhold	317
8.3.1	Oversikt	284	8.7	Lagmannens rettsbelæring	317
8.3.2	Ny sakkyndigrapport om Kristiansens mobilbruk	285	8.8	Lagrettens kjennelse	320
8.3.3	Nytt avhør av Jan Helge Andersen	289	8.9	Straffutmålingsprosedyrer	322
8.3.4	Ny rekonstruksjon med vekt på tidsbruk	289	8.9.1	Aktors straffutmålingsprosedyre	322
8.3.5	Undersøkelser av Kristiansens sykkelveske	290	8.9.2	Forsvarer Tore Pettersens straffutmålingsprosedyre	323
8.3.6	Rettsspsykiatrisk tilleggserklæring om Kristiansen	291	8.9.3	Forsvarer Ben Fegrans straffutmålingsprosedyre	323
8.3.7	Annen etterforskning	292	8.10	Lagmannsrettens dom 13. februar 2002	324
8.4	Sentrale punkter i bevisføringen mv.	292	8.10.1	Oversikt	324
8.4.1	Innledning	292	8.10.2	Straffutmålingen for Kristiansen ...	324
8.4.2	Aktors innledningsforedrag	292	8.10.3	Straffutmålingen for Andersen	326
8.4.3	Kristiansens forklaring	293	8.10.4	Domsslutningen	328
8.4.4	Andersens forklaring	295	8.11	Erstatningskravene	328
8.4.5	DNA-bevisene fra Universitetet i Santiago de Compostela	297	8.12	Anke til Høyesterett	328
8.4.6	Teledata	300	9	Vurdering av ankebehandlingen i Agder lagmannsrett	331
8.4.7	Gjennomgang av obduksjonsrapportene	303	9.1	Innledning	331
8.4.8	Andre sentrale vitner	304	9.2	Vurdering av etterforskningen etter byrettens dom – telebeviset	331
8.4.9	Vitneførsel om Kristiansens karakter og atferd	305	9.3	Vurdering av påtalemyndighetens opptreden under ankeforhandlingen	332
8.5	Aktors prosedyre om skyldspørsmålet	305	9.4	Vurdering av forsvarernes arbeid	334
8.5.1	Oversikt	305	9.5	Vurdering av lagmannens rettsbelæring	334
8.5.2	Innledning	305	9.6	Kort om lagmannsrettens dom ...	336
8.5.3	Andersens forklaring	306	9.6.1	Lagrettens kjennelse	336
8.5.4	Kristiansens forklaring	307	9.6.2	Domspremissene ved straffutmålingen	336
8.5.5	Kriminaltekniske og rettsmedisinske bevis	308	9.7	Høyesteretts behandling av Kristiansens anke	337
8.5.6	Personlighet som en gjerningsmann	309	10	Årsaker til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt	338
8.5.7	Andre bevis og indisier	310	10.1	Innledning	338
8.5.8	Telebeviset	310			

10.2	Svikt i domstolenes bevisvurdering	338	11.9	Den fjerde gjenåpningsbegjæringen og begjæring om omgjøring, 31. mars 2014	386
10.2.1	Innledning	338	11.9.1	Begjæringens innhold	386
10.2.2	Byrettens bevisvurdering	339	11.9.2	Overordnet om saksgangen	387
10.2.3	Ankebehandlingen	340	11.9.3	Kommisjonens avgjørelse 9. desember 2014	387
10.3	Påtalemyndighetens opptreden under rettssakene	341	11.10	Anmodning 19. juni 2016 om at påtalemyndigheten tar initiativ til gjenåpning	389
10.4	Vurderingen av tiltale-spørsmålet	342	11.11	Den femte gjenåpningsbegjæringen, 18. juni 2017	391
10.5	Mangler ved etterforskningen rettet mot Kristiansen	343	11.11.1	Begjæringens innhold	391
10.6	Politiets uttalelser til pressen og medienes dekning	345	11.11.2	Ytterligere anførsler og argumentasjon	392
10.7	Oppsummering	345	11.11.3	Hovedpunkter i saksgangen	393
Del IV	Gjenåpningsprosessen	347	11.11.4	Kommisjonens avgjørelse 18. februar 2021	401
11	Gjenåpningsprosessen (2008–2022)	349	11.12	Ny etterforskning og frifinnelse (2021–2022)	403
11.1	Oversikt	349	11.12.1	Overføring av saksansvar fra Agder til Oslo statsadvokat-embeter	403
11.2	Sammendrag	350	11.12.2	Viggo Kristiansen løslates fra forvaring	404
11.3	Den første gjenåpningsbegjæringen, 5. september 2008 ...	354	11.12.3	Ny etterforskning	404
11.3.1	Begjæringens innhold	354	11.12.4	Påtalemyndigheten nedlegger påstand om frifinnelse	406
11.3.2	Hovedpunkter i saksgangen	354	11.12.5	Borgarting lagmannsretts frifinnende dom	408
11.3.3	Sluttinnleggene og endelige anførsler	365	11.13	Gjenåpning og ny straffesak mot Jan Helge Andersen (2023–2026)	409
11.3.4	Kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010	368	12	Vurdering av gjenåpningsprosessen	411
11.4	Begjæring 18. juni 2010 om omgjøring av avslaget 17. juni 2010	370	12.1	Innledning	411
11.5	Den andre gjenåpningsbegjæringen, 27. august 2010	370	12.2	Når burde Viggo Kristiansens sak ha blitt gjenåpnet?	411
11.6	Begjæring 23. oktober 2010 om omgjøring av Høyesteretts kjæremålsutvalgs ankenektelse 24. april 2002	372	12.2.1	Gjenåpningsgrunnlaget forelå klart i 2011	411
11.7	Sivilt søksmål mot Gjenopptakelses-kommisjonen (2010–2012)	372	12.2.2	Burde saken ha blitt gjenåpnet før 2011?	412
11.7.1	Om saksgangen og resultatet av søksmålet	372	12.2.3	Betydningen av manglende utredning	414
11.7.2	Bevisføringen om DNA-bevisene	374	12.3	Hvorfor ble Kristiansens gjenåpningsbegjæring først tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk?	415
11.7.3	Oslo tingretts vurdering av DNA-bevisene	374	12.3.1	Innledning	415
11.8	Den tredje gjenåpningsbegjæringen, 17. juni 2011	375	12.3.2	Svikt i kommisjonens bevisvurderinger	415
11.8.1	Begjæringens innhold	375	12.3.3	Manglende overholdelse av utredningsplikten	416
11.8.2	Hovedpunkter i saksgangen	378			
11.8.3	Sluttinnleggene og endelige anførsler	382			
11.8.4	Kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013	383			

12.3.4	Mangelfull bearbeidelse av partenes anførsler	418	13.4.4	Nærmere om utvalgets lovforslag	468
12.3.5	Uheldige uttalelser fra Den rettsmedisinske kommisjon	418	13.4.5	Mer opplæring i bevisvurdering ...	477
12.3.6	Svakheter ved kommisjonens rettsanvendelse	420	13.5	Økt oppmerksomhet om straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering	479
12.3.7	Svakheter ved regelverk, rutiner og praksis	425	13.5.1	Innledning	479
12.3.8	Oppsummering	427	13.5.2	Straffeprosessloven § 294: Bevisgrunnlaget må være tilstrekkelig før bevisvurderingen gjennomføres	479
12.4	Nærmere om enkelte sider ved påtalemyndighetens håndtering ...	428	13.5.3	Klarere og mer presise domsgrunner	481
12.4.1	Innledning	428	13.6	Klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker	485
12.4.2	Voldtektsanmeldelsen mot Jan Helge Andersen i 2009	428	13.6.1	Informasjon om rettslige rammer før hovedforhandlingen	485
12.4.3	Agder statsadvokatembeters tilsvaer til den femte gjenåpningsbegjæringen	432	13.6.2	Domskonferansen i straffesaker ...	485
12.4.4	Krav om dokumentinnsyn	435	13.7	Sikring av notoritet og forsvarlig lagring av bevis	488
12.5	Forsvarernes og bistandsadvokatenes rolle	437	13.7.1	Innledning	488
Del V	Læringspunkter og tiltak	439	13.7.2	Lovfesting av kravet til notoritet under etterforskningen	488
13	Læringspunkter og tiltak for å forhindre uriktige domfellelser	441	13.7.3	Klarere regler for håndtering og lagring av bevis	489
13.1	Innledning	441	13.7.4	Utvidelse av adgangen til å oppbevare beslag etter sakens avslutning	491
13.2	Konsekvent håndheving av objektivitetskravet i alle ledd i straffesaksbehandlingen	441	13.7.5	Lyd- og bildeopptak av forhandlinger i straffesaker	494
13.2.1	Innledning	441	13.8	DNA i straffesaksbehandlingen ...	499
13.2.2	Objektivitetskravet	442	13.8.1	Innledning	499
13.2.3	Bekreftelsesfellen	443	13.8.2	Solide nasjonale fagmiljøer	499
13.2.4	Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i politiet	447	13.8.3	Etablering av klare retningslinjer for gjennomføring av DNA-analyser	500
13.2.5	Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i påtalemyndigheten ...	454	13.8.4	Klargjøring av rollefordeling og mandatutforming	501
13.2.6	Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i domstolene	458	13.8.5	Rapportering og presentasjon av DNA-analyser i straffesaker	502
13.3	Lovfesting og konsekvent håndheving av beviskravet i straffesaker	459	13.8.6	Opplæring om bruk av DNA-bevis	504
13.3.1	Innledning	459	13.9	Oppbevaring av spormateriale for DNA og annet biologisk materiale	505
13.3.2	Lovfesting av beviskravet i straffesaker	459	13.9.1	Innledning	505
13.3.3	Nærmere om utvalgets lovforslag	461	13.9.2	Destruering av materiale som har vært grunnlag for DNA-analyser	505
13.4	Lovfesting og økt vektlegging av sentrale prinsipper for bevisvurdering	465	13.9.3	Oppbevaring av spormateriale for DNA	507
13.4.1	Innledning	465	13.9.4	Oppbevaring av annet biologisk materiale	508
13.4.2	Overordnet om fri bevisvurdering	465			
13.4.3	Lovfesting av det overordnede formålet for bevisvurderingen	468			

13.9.5	Behov for bedre oversikt og notoritet ved OUS	510	14.2.1	Den generelle etterlevelsen av beviskravet	519
13.10	Rettspatologi i straffesaksbehandlingen	511	14.2.2	Variasjon i praktiseringen mellom ulike sakstyper	520
13.11	Påtalemyndighetens meddelelse av opplysninger til offentligheten	514	14.2.3	Bevisvurdering og domfellelse i «ord mot ord-saker»	521
13.11.1	Rettslig utgangspunkt: taushetsplikt	514	15	Økonomiske og administrative konsekvenser	526
13.11.2	Påtalemyndighetens adgang til meddelelse av opplysninger til offentligheten	514	16	Utvalgets lovutkast og merknader	528
13.11.3	Uskyldspresumsjonens grenser for omtale av straffesaker	517	16.1	Forslag til lovendringer	528
14	Spørreundersøkelse om praktiseringen av beviskravet i norske domstoler	519	16.2	Merknader til de enkelte bestemmelsene i straffeprosessloven	528
14.1	Om undersøkelsen	519	Kilder		532
14.2	Hovedfunn	519			

Digitale vedlegg:

Vedlegg 1: Bekreftelsesfeller og bevisvurdering – en betenkning knyttet til granskningen av Baneheia-saken

Vedlegg 2: Spørreundersøkelse om praktiseringen av beviskravet – fullstendige spørsmål og svar

Del I
Mandat og sammendrag

Kapittel 1

Utvalgets oppnevning, mandat og arbeid

1.1 Utvalgets oppnevning og sammensetning

Regjeringen oppnevnte 10. februar 2023 et uavhengig utvalg for å granske straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken og foreta en gjennomgang av Kommisjonen for gjenopptakelse i straffesaker (Gjenopptakelseskommisjonen).

Utvalget har vært sammensatt slik:

- professor ph.d. Jon Petter Rui, Bergen (leder)
- lagdommer ph.d. Susann Funderud Skogvang, Tromsø
- vicesstatsadvokat Iren Mirmojtahedi Hagen, København
- docent ph.d. Anders Nordgaard, Linköping
- advokat Inger Marie Sunde, Stavanger
- politioverbetjent Ingrid Tveit, Nittedal
- professor dr.philos. Arne Johan Vetlesen, Horten

Utvalget har vært bistått av et sekretariat, som har bestått av Tage Henningsen (leder), Mina Hoff, Didrik Beck Rodarte og Erlend Kragh Nyhus.

1.2 Utvalgets mandat

Baneheia-utvalget har fått følgende mandat:

«1. Bakgrunn

To jenter på henholdsvis åtte og ti år ble 19. mai 2000 voldtatt og drept i Baneheia i Kristiansand. Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen ble ved Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 dømt for ugjerningene. Viggo Kristiansen ble dømt til 21 års forvaring, mens Jan Helge Andersen ble idømt 19 års fengsel. Viggo Kristiansen har hele tiden hevdet at han er uskyldig, og har begjært saken gjenåpnet fem ganger, siste gang ved begjæring 18. juni 2017.

Gjenopptakelseskommisjonen besluttet 18. februar 2021 at saken skulle gjenåpnes. Med

bakgrunn i Oslo statsadvokatembeters innstilling 2. september 2022, konkluderte riksadvokaten 21. oktober 2022 med at det skulle nedlegges påstand om frifinnelse. Borgarting lagmannsrett avsa 15. desember 2022 frifinnende dom mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken.

2. Mandat

Formålet med granskningen er å finne årsakene til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt og klarlegge hvorfor begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte begjæringer, samt identifisere eventuelle læringspunkter for å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden og sikre et godt gjenopningsinstitutt.

Utvalget skal gjennomføre en grundig granskning av alle sider av straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken fra det tidspunktet politiet startet etterforskningen og frem til Borgarting lagmannsrett avsa frifinnende dom 15. desember 2022.

Granskningen skal omfatte håndteringen av saken hos alle aktører som har vært involvert, herunder politiet, påtalemyndigheten, domstolene, forsvarere, bistandsadvokater, sakkyndige, Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) og Gjenopptakelseskommisjonen.

Utvalget skal klarlegge hva som skjedde, og hvilken kunnskap de ulike aktørene satt med på de ulike stadiene av prosessen.

Utvalget skal vurdere om lov, forskrift, retningslinjer og prinsipper med videre som var gjeldende i den relevante tidsperioden ble etterlevd av aktørene, og om skjønnnet som ble utøvd innenfor rammen av disse var forsvarlig.

Utvalget skal videre vurdere om regelverket, rutiner og praksis som gjaldt da straffesaken og begjæringene om gjenåpning ble behandlet, var tilfredsstillende. Utvalget skal også vurdere hvilken betydning eventuelle svakheter hadde for at Viggo Kristiansen ble

uriktig dømt og for at flere begjæringer om gjenåpning ble avslått.

Utvalget skal særlig klarlegge og vurdere

- politiets organisering og organisasjonskultur, herunder sammensetning av etterforskningssteam og samhandlingsklima
- kvaliteten i politiets etterforskning
- påtalemyndighetens rolle under etterforskningen og samarbeidet mellom politiet og høyere påtalemyndighet
- informasjonsflyten mellom politiet og domstolene under etterforskningen
- politiets samarbeid med eksterne aktører og sakkyndige, slik som Telenor, Teleplan og Rettsmedisinsk institutt (nåværende OUS)
- om politiet, påtalemyndigheten og Gjenopptakelseskommisjonen oppfylte sin plikt til å sørge for at saken ble tilstrekkelig opplyst
- om påtalemyndighetens objektivitetsplikt, som i dag er nedfelt i straffeprosessloven § 55 annet ledd og § 226 tredje ledd, har vært overholdt
- hvilket bevismateriale og hvilke opplysninger som forelå på de ulike stadiene av saken
- om forsvarerne har fått tilgang til dokumenter og opplysninger om etterforskningen i saken i rett tid i henhold til straffeprosesslovens regler
- om og eventuelt i hvilken grad politiet og påtalemyndigheten hadde opplysninger som kunne skape berettiget tvil om tiltalen og senere dommer var riktige
- om og på hvilket tidspunkt forsvarerne fikk tilgang til eventuelle opplysninger som kunne skape berettiget tvil om tiltalen og senere dommer var riktige
- på hvilket tidspunkt slike opplysninger eventuelt forelå, hvordan de i så fall ble vurdert av påtalemyndigheten og presentert for domstolene under behandlingen av straffesakene og for Gjenopptakelseskommisjonen under behandlingen av begjæringene om gjenåpning
- hvordan påtalemyndigheten vurderte og presenterte bevismaterialet for domstolene, hvilke prosessuelle avgjørelser som ble tatt med hensyn til bevisførselen og hvilket faktisk grunnlag domstolene bygget sine avgjørelser på
- hvilke opplysninger Gjenopptakelseskommisjonen baserte sine avgjørelser på og om

det var mer kommisjonen kunne og burde ha gjort for å belyse saken

- kvaliteten i Gjenopptakelseskommisjonens utredning, herunder ressurser, kompetanse og verktøy for gjennomgang av stor sak innenfor adekvat saksbehandlingstid, samt kommisjonens samarbeid med partene og innhenting av informasjon fra dem
- om habilitetskravet ble tilstrekkelig ivare tatt i alle ledd

Granskningen skal ikke omfatte spørsmålet om noen av aktørene som har hatt befattning med saken har gjort seg skyldig i et straffbart forhold, men det kan gis uttrykk for kritikk i den grad utvalget finner dette berettiget. Formålet med granskningen er ikke å utpeke enkeltpersoner som er ansvarlige for feil, men å sørge for at alle sider av saken blir grundig vurdert for å kunne ta lærdom av den.

Granskningen skal ikke omfatte de øvrige postene i tiltalen som Viggo Kristiansen er dømt for. Utvalget kan imidlertid se nærmere på hvordan de øvrige postene ble etterforsket og behandlet i retten i den grad det er av betydning for etterforskningen eller domstolsbehandlingen av Baneheia-saken. Granskningen skal heller ikke omfatte postene i tiltalen som gjelder Jan Helge Andersen. Utvalget kan likevel se nærmere på etterforskningen og domstolsbehandlingen knyttet til Jan Helge Andersen, i den grad det er av betydning for etterforskningen eller domstolsbehandlingen av Viggo Kristiansen sin sak.

Utvalget skal, basert på sin gjennomgang og de funn som avdekkes, foreslå endringer i dagens regelverk, rutiner, praksis, utdanning og opplæring etc. som anses nødvendig.

På grunnlag av vurderingen av straffesaksbehandlingen i Baneheia-saken, skal utvalget vurdere behovet for endringer i statens økonomiske, regulative, organisatoriske og pedagogiske virkemidler for å ivareta effektivitet og rettssikkerhet i straffesakskjeden, jf. instruks for utredning av statlige tiltak (utredningsinstruksen). Det skal i den forbindelse blant annet også vurderes om Viggo Kristiansens forsvarere har fått tilstrekkelig kompensasjon til å kunne ivareta sin klients interesser.

Hensikten med endringene skal være å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden, men utvalget må også drøfte eventuelle sammenhenger med andre verdier og hensyn som ligger til grunn for straffesaksbehandlingen.

Utvalget skal vurdere Gjenopptakelseskommisjonens virksomhet i tråd med representantforslag 30 S (2022–2023) der det foreslås at regjeringen setter ned et utvalg som skal gjennomgå Gjenopptakelseskommisjonens oppbygging og struktur, samt komme med forslag til hvordan kommisjonen kan oppfylle forutsetningene om å skape tillit til behandlingen av gjenåpningsbegjæringer og fatte innholdsmessig gode avgjørelser av gjenåpningsspørsmålet.

Utvalget skal i denne forbindelse også vurdere om regelverk og praksis knyttet til påtalemyndighetens behandling av begjæringer om gjenåpning er tilfredsstillende. Herunder skal utvalget vurdere om påtalemyndigheten har eller bør ha en selvstendig rett, og eventuelt plikt, til å iverksette etterforskning når det foreligger begjæring om gjenåpning. I den forbindelse skal det også vurderes hva som i så fall bør være forholdet til Gjenopptakelseskommisjonens undersøkelser etter strpl. § 398 flg. Utvalget skal videre utrede om, og eventuelt i hvilke tilfeller og på hvilket stadium, gjenåpningssaken bør overføres til et annet politidistrikt og statsadvokatembete enn det som behandlet den opprinnelige straffesaken.

En gransking av domstolenes rolle i straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken må ikke innebære en overprøving av domstolenes avgjørelser i strid med det konstitusjonelle og grunnlovfestede prinsippet om at domstolene dømmer i siste instans. For utvalget vil dette bety at granskningen ikke skal omfatte Borgarting lagmannsretts frifinnende dom av 15. desember 2022. Utvalget skal ved granskningen for øvrig se hen til domstolenes, påtalemyndighetens og Gjenopptakelseskommisjonens uavhengige roller.

3. Granskningsutvalgets arbeid

Utvalget skal foreta de undersøkelsene og innhente de opplysningene som er nødvendige for å besvare mandatet. Det kan også være nødvendig for utvalget å innhente dokumenter som inneholder taushetsbelagte opplysninger. Regjeringen vil derfor fremme et lovforslag for å gi tilstrekkelig tilgang til taushetsbelagte opplysninger til utvalget og utvalgets sekretariat.

Utvalget skal utføre sitt arbeid i tråd med veilederen 'Utvalgsarbeid i staten: En veileder for ledere, medlemmer og sekretærer i statlige utredningsutvalg.'

De økonomiske og administrative konsekvensene av tiltak skal, så langt det er hensiktsmessig og mulig innenfor tidsfristen for utvalgets arbeid, utredes i samsvar med reglene i utredningsinstruksen. Minst ett løsningsforslag i utredningen skal være basert på uendret ressursbruk for staten totalt sett. Anslagene for økonomiske konsekvenser skal beskrives over tid. I tilfeller hvor det er vanskelig å gi presise anslag, kan det tas i bruk grove estimater eller intervaller. Utvalget skal vurdere om noen tiltak krever grundigere utredninger enn minimumskravene i utredningsinstruksen. For tiltak med vesentlige nytte- eller kostnadsvirkninger skal det gjennomføres en analyse i samsvar med gjeldende rundskriv for samfunnsøkonomiske analyser.

Utvalget skal levere sin utredning innen utgangen av 2024.»

1.3 Om inndelingen i to utredninger

Mandatet angir at Baneheia-utvalgets arbeid har to hovedformål: For det første skal det gjennomføres en grundig gransking av alle sider av straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken fra oppstarten av etterforskningen i mai 2000 og frem til Borgarting lagmannsretts frifinnende dom 15. desember 2022. Funnene fra granskningen presenteres i denne utredningen.

For det andre skal det foretas en særskilt gjennomgang av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Gjenopptakelseskommisjonen) i tråd med representantforslag 30 S (2022–2023), hvor det foreslås at regjeringen

«sette[r] ned et utvalg som skal gjennomgå Gjenopptakelseskommisjonens oppbygging og struktur samt komme med forslag til hvordan kommisjonen kan oppfylle forutsetningene om å skape tillit til gjenåpningsbegjæringer og fatte innholdsmessig gode avgjørelser av gjenåpningsspørsmålet».

Utvalget avga 20. desember 2024 en utredning om gjenåpningssystemet, NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt – Gjennomgang av gjenåpningssystemet for straffesaker*. I utredningen foretas en helhetlig gjennomgang av kommisjonens virksomhet i tråd med føringene i mandatet. Baneheia-saken danner et viktig bakteppe, men for utvalget har det vært et selvstendig poeng at forslag til endringer ikke i uforholdsmessig grad baseres på læringspunktene fra én sak. Utvalget besluttet derfor å drøfte

Baneheia-saken og gjennomgangen av kommisjonens virksomhet i separate utredninger.

Utvalget avgir med dette sin utredning om straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken. Utredningen tar også for seg gjenåpningsprosessen i saken, som foregikk mellom 2008 og 2022.

Rapporten er avgitt etter den opprinnelige fristen i mandatet, som var innen utgangen av 2024. I NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* opplyste utvalget at delutredningen om Baneheia-saken først ville bli levert etter at det forelå rettskraftig dom i den gjenåpnede straffesaken mot Jan Helge Andersen for drapet på Lena Sløgedal Paulsen:

«Granskningen av straffeforfølgningen av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken – inkludert gjenåpningsprosessen – vil publiseres som en egen NOU. Denne utredningen leveres på et senere tidspunkt som per nå er uavklart. Dette har sammenheng med den pågående straffesaken mot Jan Helge Andersen. Utvalget har i samråd med Justis- og beredskapsdepartementet besluttet at ferdigstillelsen og publiseringen av utredningen som gjelder granskningen av Baneheia-saken, skal utsettes til etter at det foreligger rettskraftig dom i saken mot Andersen. Grunnen er at Andersen i medhold av Grunnloven § 96 annet ledd har 'rett til å bli ansett uskyldig inntil skyld er bevist etter loven'. Uskyldspresumsjonen setter grenser for hvor langt staten kan gå i å konstatere straffskyld før det foreligger rettskraftig dom om forholdet. Ettersom granskningen av Baneheia-saken nødvendigvis vurderinger av bevisene som talte for og imot Kristiansens og Andersens skyld, er det etter utvalgets syn grunn til å avvente rettskraftig dom i saken mot Andersen før denne delutredningen leveres.»¹

Den frifinnende delen av Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 mot Andersen ble gjenåpnet til skade for Andersen i Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 15. juni 2023 (GK-2023-114) vedrørende drapet på Lena Sløgedal Paulsen. Den 12. januar 2024 besluttet riksadvokaten å reise tiltale mot Andersen for drapet, jf. straffeloven 1902 § 233. Ved Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 ble Andersen funnet skyldig i drapet på Sløgedal Paulsen. Straffen ble satt til fengsel i to år.² Andersen anket dommen til Gulatings lagmannsrett, som ved dom 30. juni 2025 opprettholdt tingrettens avgjørelse av straffekravet, men satte straffen til

forvaring i to år uten minstetid. Dommen ble avsagt under dissens 5-2. Mindretallet, de to fagdommerne, mente at vilkårene for forvaring ikke var oppfylt. Andersen anket reaksjonsfastsettelsen til Høyesterett. Ved Høyesteretts dom 22. januar 2026 (HR-2026-167-A) ble straffen under dissens 4-1 satt til forvaring i to år uten fastsettelse av minstetid. Flertallet la til grunn at det fortsatt var nærliggende fare for gjentakelse av alvorlige seksuallovbrudd, og at en fengselsstraff på to år ikke ville gi tilstrekkelig vern av samfunnet. Andersens anke ble etter dette forkastet.

1.4 Utvalgets forståelse av mandatet. Utredningens oppbygning

Granskningen av Baneheia-saken skal i henhold til mandatet tjene flere formål: For det første skal granskningen finne årsakene til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt. For det andre skal utvalgets undersøkelser klarlegge hvorfor begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte begjæring. Et tredje formål med granskningen er å identifisere eventuelle læringspunkter for å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden og sikre et godt gjenåpningsinstitutt.

For å oppnå formålene i mandatet har det vært behov for å foreta en grundig gjennomgang av alle sider av straffesaken mot Kristiansen i Baneheia-saken fra det tidspunktet politiet startet etterforskningen og frem til Borgarting lagmannsrett avsa frifinnende dom 15. desember 2022. I tråd med mandatet har granskningen omfattet håndteringen av saken hos alle aktører som har vært involvert. Utvalget har søkt å klarlegge hva som skjedde, og hvilken kunnskap de ulike aktørene satt med på de ulike stadiene av prosessen. I mandatet oppgis det flere spesifikke forhold som skal klarlegges og vurderes. Det pekes samtidig på at formålet med granskningen ikke er å utpeke enkeltpersoner som er ansvarlige for feil, men at

¹ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 1.3.

² Straffutmålingen må ses i lys av at dommen er en etter-skuddsdom i relasjon til Kristiansand byretts dom fra 2001 og Agder lagmannsretts dom fra 2002. Andersen var allerede dømt for drapet på Stine Sofie Sørstrønen og medvirkning til voldtekt mot begge jentene, og straffen for dette ble i 2002 satt til fengsel i 19 år. Når påtalemyndigheten reiser ny sak som gjelder straffbare handlinger begått før dommen i en tidligere sak, er lovens ordning at retten skal avsi etterskuddsdom. I slike tilfeller kan den samlede straffen ikke være strengere enn om samtlige forhold ble pådømt samtidig, jf. straffeloven 1902 § 64 og straffeloven 2005 § 82. Ettersom fengsel i 21 år var lovens høyeste straff, jf. straffeloven 1902 § 233, kunne det bare gis fengsel i ytterligere to år før maksimumsstraffen var nådd.

utvalget kan gi uttrykk for kritikk i den grad den finner det berettiget.

Ifølge mandatet skal utvalget «vurdere om lov, forskrift, retningslinjer og prinsipper med videre som var gjeldende i den relevante tidsperioden ble etterlevd av aktørene, og om skjønnets som ble utøvd innenfor rammen av disse var forsvarlig». I praksis betyr dette at aktørenes opptreden under den opprinnelige etterforskningen og domstolsbehandlingen skal vurderes etter reglene og retningslinjene som gjaldt i 2000–2002.³ Tilsvarende gjelder i relasjon til gjenåpningsprosessen (2008–2022). Det er viktig å understreke at det ikke er gitt at feil, svakheter eller mangler ved aktørenes håndtering samtidig er å anse som årsaker til den uriktige domfellelsen eller til at flere begjæringer om gjenåpning er blitt avslått. Hvilke forhold som inngår i årsaksbildet, beror på en skjønnsmessig vurdering.

Utvalget har valgt å behandle straffesakens ulike stadier i hver sin del av utredningen. Fremstillingen er i all hovedsak kronologisk. For hver fase i saken gis det først en grundig gjennomgang av relevante faktiske forhold. Utvalgets vurderinger følger deretter i et separat kapittel. I del II (kapittel 3 til 5) gjennomgås og vurderes etterforskningen og tiltalen. I del III (kapittel 6 til 10) gjøres det samme for domstolsbehandlingen. Gjenåpningsprosessen gjennomgås og vurderes i del IV (kapittel 11–12).

I kapittel 10 sammenfatter utvalget sine synspunkter på hvorfor Kristiansen ble uriktig dømt. Som det vil fremgå, mener utvalget at svikt i domstolens bevisvurdering er den mest sentrale årsaksfaktoren. Hvorfor Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk, er likeledes søkt besvart i kapittel 12. Etter utvalgets syn er hovedårsaken at kommisjonen ikke tok konkret stilling til holdbarheten av rettens slutninger om de opprinnelige DNA-bevisene før i 2021. Dette har igjen sammenheng med flere forhold, blant annet manglende overholdelse av kommisjonens utredningsplikt.

Utredningen er omfattende. I deler av utredningen, særlig de deskriptive kapitlene, er detal-

jnivået svært høyt. I kapittel 2 gis det derfor et grundig sammendrag av utredningens innhold. Underveis gis det også flere oppsummeringer av faktiske forhold og utvalgets funn og vurderinger. Vurderingskapitlene er søkt utformet slik at de står på egne ben og ikke forutsetter særlige ferdigheter.

Etter mandatet skal utvalget, basert på sin gjennomgang og sine funn, foreslå endringer i dagens regelverk, rutiner, praksis, utdanning og opplæring som anses nødvendige. Læringspunktene og tiltakene i den foreliggende utredningen er først og fremst knyttet til behovet for å *redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden*, se del V (kapittel 13 til 16). Læringspunkter og tiltak for å sikre et godt gjenåpningsinstitutt er gjennomgående behandlet i utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet i straffesaker.⁴

1.5 Utvalgets arbeid

Utvalget har avholdt 19 utvalgsmøter, første gang 15. mars 2023 og siste gang 6. august 2025. Et flertall av møtene har gått over to dager.

Utvalget har arbeidet parallelt med utredningen om Baneheia-saken og utredningen om gjenåpningssystemet i straffesaker. I de fleste møtene har utvalget drøftet spørsmål av betydning for begge delutredningene. Samtlige utvalgsmedlemmer har i utgangspunktet deltatt på alle møter, uavhengig av hvilke temaer som har blitt drøftet. Den følgende redegjørelsen gjelder den delen av utvalgets arbeid som hovedsakelig knytter seg til granskningen av Baneheia-saken.⁵

Etter at utvalget ble oppnevnt, vedtok Stortinget en egen lov for å sikre utvalget tilgang til nødvendige opplysninger. Lov 9. juni 2023 nr. 16 om informasjonstilgang m.m. for det uavhengige utvalget som skal granske straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken og foreta en gjennomgang av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Baneheia-utvalget) trådte i kraft straks.

Etter loven § 2 kan enhver uten hinder av taushetsplikt gi utvalget opplysninger som er nødvendige for utvalgets arbeid. Lovens forarbeider fremhever at hensynet til utvalgets legitimitet og tilliten til dets arbeid tilsier at utvalget i stor utstrekning bør få tilgang til aktuelle straffesaksopplys-

³ En annen sak er at det ved vurderingen av aktørenes opptreden i noen grad kan være relevant å se hen til nyere kunnskap, for eksempel utviklingen innen etterforskningsfaget og fagområdet rettsgenetikk. At det var svakheter og mangler ved den opprinnelige etterforskningen og domstolsbehandlingen vurdert ut fra slik senere kunnskap, betyr naturligvis ikke at det er grunn til å rette kritikk mot aktørenes håndtering den gang. Dette kan imidlertid være av interesse i et årsaksperspektiv, det vil si kaste lys over hvorfor Kristiansen ble uriktig dømt, og hvorfor flere gjenåpningsbegjæringer ble avslått.

⁴ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* del VI (kapittel 17–26).

⁵ I NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 1.4 er det redegjort for utvalgets arbeid knyttet til gjennomgangen av Gjenopptakelseskommisjonens virksomhet.

ninger, jf. Prop. 98 L (2022–2023) punkt 5.3.2 s. 26. Det pekes samme sted på at politiet og påtalemyndigheten bør være tilbakeholdne med å nekte utvalget opplysninger. Opplysninger som utvalget mottar, kan ikke brukes som bevis i en senere straffesak eller sivil sak eller som dokumentasjon i en tilsynssak, jf. loven § 5.

Som ledd i informasjonsinnhenting har utvalget fått tilgang til straffesaksdokumentene i Baneheia-saken og relaterte straffesaker som berøres av mandatet. Under ledelse av Oslo statsadvokatembeter (nå Øst statsadvokatembeter)⁶ gjennomførte Oslo politidistrikt en omfattende etterforskning og saksgjennomgang i 2021–2022.⁷ Gjennom Oslo politidistrikt har utvalget fått utlevert dokumenter, informasjon og materiale fra både den opprinnelige og den nye etterforskningen. Materialet er samlet sett svært omfattende og inkluderer politiets interne dokumenter, herunder interne notater, spaningsrapporter, tidslinjer, lydopptak, bilde- og videomateriale mv. Saksdokumenter fra gjenopptaksprosessen er innhentet direkte fra Gjenopptakelseskommisjonen.

Ved granskningen har utvalget primært bygget på det nevnte materialet. I tillegg har utvalget sett grunn til å gjennomføre en del samtaler med personer som har hatt sentrale roller i Baneheia-saken. Ettersom risikoen for feilerindringer mange år senere er betydelig, har utvalget imidlertid vært tilbakeholden med å legge vekt på muntlige opplysninger som ikke underbygges av tidsnær dokumentasjon.

Totalt anslås det at utvalget har hatt møter og samtaler med ca. 80–90 personer i forbindelse med granskningen av Baneheia-saken. I en del tilfeller har de samme personene også vært avhørt av Oslo politidistrikt, og politirapporter fra disse avhørene er inntatt i straffesaksdokumentene. De fleste som har hatt sentrale roller i saken, har fått mulighet til å møte utvalget, og de aller fleste har takket ja. Det har vært et siktemål at samtalene med utvalget skulle skje i fortrolighet. På denne bakgrunn har utvalget valgt ikke å navngi eller sitere direkte personene som har hatt samtaler med utvalget, med mindre det har vært særlig behov for det. En overordnet og ikke-uttømmende oversikt over samtalene gis i det følgende:

Utvalget har hatt flere møter og løpende dialog med statsadvokater fra Oslo statsadvokatembeter og tjenstepersoner fra Oslo politidistrikt som har vært involvert i den nye Baneheia-etterforskningen. Den 10. mai 2023 fikk utvalgsmedlemmene og sekretariatet en verdifull innføring i Baneheia-saken og hovedfunnene fra den nye etterforskningen. Oslo politidistrikt har besvart en rekke henvendelser om straffesaksdokumentene, den nye etterforskningen og diverse praktiske spørsmål.

Høsten 2023 gjennomførte utvalget til sammen tre reiser til Kristiansand. I løpet av disse besøkene hadde utvalget en rekke samtaler med medlemmer av etterforskningsgruppen og ledergruppen fra 2000. Det ble også avholdt møter med tjenstepersonene i påtalemyndigheten som behandlet Kristiansens ulike gjenåpningsbegjæringer i perioden fra 2008 til 2021. Under det første besøket i august 2023 var utvalget på befaring i Baneheiaområdet og på åstedet, og ble i denne forbindelse bistått av en statsadvokat fra Oslo statsadvokatembeter.

Utvalget har hatt samtaler med personer ved Riksadvokatembetet som har hatt roller i Baneheia-saken, også personer som var tilknyttet embetet da tiltalen mot Kristiansen ble tatt ut i februar 2001. I tillegg har utvalget hatt en samtale med den statsadvokaten fra Agder statsadvokatembeter som var aktor ved den opprinnelige domstolsbehandlingen i 2001–2002. Vedkommende har velvillig delt en del eget materiale fra domstolsbehandlingen med utvalget, blant annet prosedyremanus fra lagmannsretten. Utvalget har også møtt Kripas-medarbeiderne som sommeren 2000 arbeidet med den såkalte gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken.

Videre har utvalget hatt samtaler med sakkynndige som vitnet for byretten og/eller lagmannsretten i 2001–2002, samt med de sakkyndige som produserte skriftlige erklæringer i forbindelse med gjenopptaksprosessen. Utvalget har dessuten hatt flere møter med Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker, som er underlagt Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus. Kort tid etter oppstarten av granskningsarbeidet ga seksjonen utvalgsmedlemmene og sekretariatet en generell innføring i DNA og rettsgenetisk arbeid. Det har også vært avholdt flere møter med genetisk gruppe i Den rettsmedisinske kommisjon (DRK), herunder personer som har avgitt uttalelser i Baneheia-saken. Utvalget har også hatt et digitalt møte med rettsgenetikere ved Universitetet i Santiago de Compostela i Spania, som høsten 2000 utførte DNA-undersøkelser som kom til å stå sentralt i saken. Det har også blitt gjennom-

⁶ Fra 1. januar 2026 endret Oslo statsadvokatembeter navn til Øst statsadvokatembeter som ledd i en omorganisering av Den høyere påtalemyndighet. I resten av utredningen vil bare det tidligere navnet bli benyttet.

⁷ Se Oslo statsadvokatembeter (02.09.22), hvor det gis en grundig redegjørelse for politiets etterforskning etter gjenåpningen av Viggo Kristiansens sak i februar 2021.

ført samtaler med nåværende og tidligere ledere, kommisjonsmedlemmer og utredere i Gjenopptakelseskommisjonen som har vært involvert i behandlingen av Kristiansens forskjellige gjenåpningsbegjæringer.

Utvalget har hatt samtaler med Kristiansens forsvarsadvokater i forbindelse med domstolsbehandlingen og gjenåpningsprosessen. Forsvarerne fra den opprinnelige domstolsbehandlingen har velvillig delt prosedyremanus, notater fra rettsforhandlingene og annet materiale med utvalget. Også medlemmene av Kristiansens «støttegruppe» har fortalt utvalget om sitt arbeid med å få saken gjenåpnet. Utvalget har også møtt Kristiansen selv.

En viktig del av granskningen er å identifisere læringspunkter og tiltak for å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden. Utvalget har derfor hatt en del samtaler med personer som besitter ekspertise og kompetanse innen fagområder av betydning for granskningen, slik som rettsgenetikk, rettspatologi, teledata, avhørsteknikk, etterforskningsledelse og vitnepsykologi. I februar 2024 tilbød politiførstebetjent (PhD) Asbjørn Rachlew utvalget en betenkning om bevisvurdering fra et beslutningspsykologisk perspektiv. *Bekreftelsesfeller og bevisvurdering – en betenkning knyttet til granskningen av Baneheia-saken* ble avgitt 2. mai 2024 og er inntatt som et

digitalt vedlegg til utredningen. Førsteamanuensis Ivar Fahsing, som har doktorgrad i emnet, er medforfatter.

I februar 2024 ble det gjennomført et utvalgsmøte i Bergen. Det ble i denne forbindelse avholdt et internt seminar om bevisvurdering i straffesaker og tiltak for å motvirke uriktige domfellelser, med deltakelse fra professorer ved Det juridiske fakultet og Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Bergen.

Advokatforeningen har bistått utvalget med å utarbeide en spørreundersøkelse som dels omhandlet praktiseringen av beviskravet i norske domstoler, og dels gjaldt gjenåpningssystemet i straffesaker. Spørreundersøkelsen ble i april 2024 sendt digitalt til alle medlemmer i Advokatforeningen som er registrert som forsvarere. I kapittel 14 gjøres det nærmere rede for funnene fra undersøkelsen om praktiseringen av beviskravet. I utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet, NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt*, er det redegjort for den delen av undersøkelsen som omhandler gjenåpningssystemet.⁸

Utvalgets sekretariat har disponert kontorer i Justis- og beredskapsdepartementets lokaler. De fleste intervjuene og utvalgsmøtene har også blitt avholdt der.

⁸ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 1.4.

Kapittel 2

Sammendrag

2.1 Baneheia-saken i hovedtrekk

Om kvelden fredag 19. mai 2000 forsvant åtte år gamle Stine Sofie Sørstrønen og ti år gamle Lena Sløgedal Paulsen etter en badetur i tjernet 3. Stampe i turområdet Baneheia i Kristiansand. Det ble igangsatt en omfattende leteaksjon, som ledet til at jentene to dager senere, søndag 21. mai, ble funnet døde. Obduksjonene viste at begge jentene var blitt utsatt for seksuelle overgrep og var drept med kniv.

Politiet gjennomførte en omfattende etterforskning, som ledet til at kameratene Jan Helge Andersen (19 år) og Viggo Kristiansen (21 år) ble pågrepet 13. september 2000. Gjennombruddet i etterforskningen kom da politiet kort tid før pågripelsen fikk DNA-treff på Andersen fra et hår funnet på åstedet. Politiet hadde i forkant lenge hatt en mistanke om at Andersen og Kristiansen sammen sto bak ugjerningene.

Under en samtale med politiet etter pågripelsen, men før det formelle avhøret hadde begynt, fikk Andersen vite at politiet var sikre på at han var en av gjerningspersonene, men også at politiet mistenkte Kristiansen for å ha vært den mest aktive på åstedet. Politiet åpnet i denne forbindelse for at Andersen selv var «et slags offer». Etter dette avga Andersen forklaring om at Kristiansen var initiativtaker og hovedmann, og at han selv hadde utført ett av drapene, under tvang fra Kristiansen. I et senere avhør forklarte Andersen at Kristiansen også hadde tvunget ham til å forgripe seg seksuelt på den ene av jentene. Kristiansen forklarte på sin side at han hadde vært hjemme i det aktuelle tidsrommet, og han nektet for enhver befatning med de straffbare handlingene.

Under etterforskningen ble det utført enkelte DNA-analyser ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Den 25. oktober 2000, etter pågripelsene, fikk etterforskningsledelsen muntlig rapport fra Rettsmedisinsk institutt om USCs foreløpige analyseresultater. Neste dag ble pressen orientert om at det var gjort DNA-funn

som med sikkerhet knyttet Kristiansen til de straffbare handlingene i Baneheia-saken. Saken ble etter dette regnet som oppklart fra politiets side. Den 16. februar 2001 ble det tatt ut tiltale mot Andersen og Kristiansen for voldtektene og drapene i Baneheia-saken.

Hovedforhandlingen i Kristiansand byrett ble gjennomført i tidsrommet 23. april til 25. mai 2001. Under hovedforhandlingen kom det frem at DNA-beviset var vesentlig svakere enn det som hadde blitt formidlet til pressen. Fra påtalemyndighetens side ble det imidlertid anført at bevisføringen indikerte at DNA-resultatene ga en sikker bekreftelse på at overgrepene hadde blitt begått av to gjerningsmenn.

Tiltalebeslutningen bygget på at de straffbare handlingene ble begått i tidsrommet kl. 19.00 til 20.00. Under hovedforhandlingen kom det imidlertid frem at det fra Kristiansens mobil var sendt og mottatt fire tekstmeldinger kl. 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37 over basestasjonen EG_A. Da Telenor foretok målinger underveis i hovedforhandlingen, viste det seg at denne basestasjonen ikke hadde dekning på eller i nærheten av åstedet. Dekningsområdet omfattet derimot Kristiansens bopel.

Ved Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 ble Kristiansen dømt for overlagt drap på Sløgedal Paulsen og medvirkning til overlagt drap på Sørstrønen. Han ble videre dømt for voldtekt til samleie og utuktig omgang til samleie med begge jentene samt for tre straffbare forhold som ikke gjaldt jentene. Retten kom til at mobiltrafikken ikke var til hinder for at Kristiansens straffskyld i Baneheia-saken var bevist utover enhver rimelig tvil. Straffen ble satt til fengsel i 21 år og sikring i ti år. Andersen ble dømt for drapet på Sørstrønen og for medvirkning til voldtekt til samleie og utuktig omgang til samleie med begge jentene. Straffen for ham ble satt til fengsel i 17 år. Andersen var også tiltalt for medvirkning til drapet på Sløgedal Paulsen, men ble frifunnet for dette.

Både Andersen og Kristiansen anket byrettens dom. Kristiansen anket blant annet over skyld-

spørsmålet for postene som gjaldt Baneheia-saken, mens Andersen anket over straffutmålingen. Påtalemyndigheten godtok byrettens frifinnelse av Andersen for drapet på Sløgedal Paulsen.

Ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett ble gjennomført i perioden 7. januar til 7. februar 2002. De sentrale bevisemaene var de samme som for byretten. Under forberedelsene til ankeforhandlingen ble det innhentet en annenhåndsvurdering av telebeviset av selskapet Teleplan AS. Teleplan konkluderte på samme måte som Telenor med at det ikke var sannsynlig at EG_A hadde dekning på åstedet. Den sakkyndige fra Teleplan åpnet imidlertid for at det var en teoretisk mulighet for at mobiltelefonen kunne ha hatt dekning i området på drapsdagen. Lagretten kom til at Kristiansens straffskyld var bevist utover enhver rimelig tvil. Agder lagmannsrett satte ved dom 13. februar 2002 straffen for Kristiansen til forvaring i 21 år. Straffen for Andersen ble satt til fengsel i 19 år.

Både Andersen og Kristiansen anket lagmannsrettens dom til Høyesterett. Ved beslutning fra Høyesteretts kjæremålsutvalg 24. april 2002 ble Andersens anke tillatt fremmet til behandling av Høyesterett, mens Kristiansens anke ikke ble gitt anketillatelse. Ved Høyesteretts kjennelse 26. august 2002 ble Andersens anke over straffutmålingen enstemmig forkastet.

Gjenopptakelseskommisjonen trådte i virksomhet i 2004. Kristiansen begjærte gjenåpning første gang 5. september 2008. Begjæringen ble avslått av Gjenopptakelseskommisjonen 17. juni 2010. Nye begjæringer om gjenåpning ble levert i 2010, 2011 og 2014, med samme resultat. Kristiansens femte gjenåpningsbegjæring, inngitt 18. juni 2017, ble ved kommisjonens vedtak 18. februar 2021 tatt til følge, under dissens 3–2. Det avgjørende for flertallet var at saken med hensyn til biologiske spor sto i en vesentlig annen bevismessig stilling enn da saken var oppe for lagmannsretten. Flertallet konkluderte med at lagretten, ut fra bevisførselen, må ha oppfattet DNA-beviset som en sikker bekreftelse på at overgrepene ble begått av to gjerningsmenn. Flertallet konkluderte deretter med at DNA-beviset i dag måtte anses tilnærmet nøytralt når det gjaldt spørsmålet om det var én eller to gjerningsmenn, under henvisning til nye sakkyndige rapporter fra Forensic Science Service (FSS) i England, GENA – Institutt for DNA-analyse (GENA) i Stavanger og Retsmedisinsk Institut ved Københavns Universitet. Det ble også vist til DNA-resultater ved USC i Spania i 2010, hvor det ble foretatt nye analyser av rester av prøvene fra 2000.

Under ledelse av Oslo statsadvokatembeter gjennomførte Oslo politidistrikt i perioden fra mars 2021 til september 2022 en omfattende etterforskning og saksgjennomgang. Den 21. oktober 2022 ble det kjent at påtalemyndigheten kom til å legge ned påstand om frifinnelse av Kristiansen. Borgarting lagmannsrett avsa 15. desember 2022 dom i tråd med påstanden. Dommen er rettskraftig.

Gjenopptakelseskommisjonen besluttet 15. juni 2023, etter begjæring fra påtalemyndigheten, å gjenåpne den frifinnende delen av Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 til skade for Andersen. Den 12. januar 2024 besluttet riksadvokaten å reise tiltale mot Andersen for drapet på Sløgedal Paulsen.

Den nye straffesaken ble gjennomført i Sør-Rogaland tingrett i perioden 16. april til 23. mai 2024, og ved dom 2. juli 2024 ble Andersen funnet skyldig i drapet på Sløgedal Paulsen. Straffen ble satt til fengsel i to år. Andersen anket dommen, og ankeforhandling ble avholdt i perioden 22. april til 23. mai 2025. Ved Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 ble Andersen dømt i samsvar med tiltalen. Straffen ble satt til forvaring med tidsramme på to år. Ved reaksjonsfastsettelsen delte lagmannsretten seg i et flertall og et mindretall. Mens samtlige fem meddommere kom til at vilkårene for forvaring var oppfylt, mente de to fagdommerne at det ikke i tilstrekkelig grad var sannsynliggjort en nærliggende fare for nye alvorlige handlinger. Andersen anket reaksjonsfastsettelsen til Høyesterett. Ved Høyesteretts dom 22. januar 2026 (HR-2026-167-A) kom et flertall på fire dommere til at vilkårene for å idømme forvaring var oppfylt. Det ble vist til at det var nærliggende fare for gjentakelse av alvorlige seksuallovbrudd. En fengselsstraff på to år ville derfor ikke gi tilstrekkelig vern av samfunnet. En dommer dissenterter og mente at forvaringsvilkårene ikke var oppfylt.

2.2 Sammendrag av utredningen

2.2.1 Mandat og sammendrag (del I)

Kapittel 1 omhandler utvalgets oppnevning, mandat og arbeid. Utvalget ble oppnevnt av regjeringen 10. februar 2023. Mandatet er todelt. Utvalget skal for det første granske straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken. Dette er tema for den foreliggende utredningen. I tillegg skal utvalget gjennomgå Gjenopptakelseskommisjonens oppbygning og struktur. Denne delen av mandatet er besvart i form av en egen delutredning om gjenåpningssystemet som utvalget avga 20. desember 2024. Se NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt – Gjennomgang av gjenåpningssystemet i straffesaker*.

I *kapittel 2* presenteres Baneheia-saken i hovedtrekk. Utvalget gir deretter et sammendrag av utredningens fem hoveddeler: Mandat og sammendrag (del I), Etterforskningen og tiltalen (del II), Domstolsbehandlingen (del III), Gjenåpningsprosessen (del IV) og Læringspunkter og tiltak for å forhindre uriktige domfellelser (del V).

2.2.2 Etterforskningen og tiltalen (del II)

2.2.2.1 Gjennomgang av etterforskningen

I del II kapittel 3 og 4 gis det henholdsvis en gjennomgang og en vurdering av etterforskningen i Baneheia-saken.

I *kapittel 3* gis en omfattende, deskriptiv gjennomgang av politiets etterforskning fra leteaksjonen startet 19. mai 2000 og frem til det ble reist tiltale 16. februar 2001. I punkt 3.1 gis et sammendrag av de mest sentrale hendelsene. I de påfølgende punktene gis en mer detaljert beskrivelse av ulike sider ved etterforskningen. I punkt 3.2 behandles forsvinningen og leteaksjonen som ledet til at ofrene ble funnet søndag 21. mai 2000. Undersøkelsene av åstedet og obduksjonene av ofrene behandles i punkt 3.3. I punkt 3.4 gjennomgås politiets arbeid i startfasen av etterforskningen. I punkt 3.5 til 3.10 gjøres det rede for etterforskningen som var særskilt rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen.

Utvalget gir sine vurderinger av etterforskningen i *kapittel 4*. En oppsummering av utvalgets synspunkter gis til sist i punkt 4.15. Utvalgets overordnede inntrykk er at etterforskningen i startfasen og gjennom sommeren 2000 var bred, effektiv og velorganisert. Andersens tilståelse førte imidlertid til at etterforskningen skiftet karakter og ble mer ensrettet. Informasjonsinnsamlingen etter pågripelsene bærer preg av at politiet låste seg til en hypotese om at Andersen og Kristiansen sammen sto bak de straffbare handlingene.

Enkelte sider av politiets arbeid under leteaksjonen drøftes i punkt 4.2, mens spørsmål knyttet til åstedsundersøkelsen, sporsikringen og obduksjonene behandles i punkt 4.3. Det gikk ca. tre og et halvt døgn fra jentene ble drept og til sporsikringen fant sted, noe som kan ha hatt betydning for kvaliteten på sporene som ble sikret. Utvalget mener det ikke er grunn til å kritisere daværende Kristiansand politidistrikt for at det ikke var en lege eller rettsmedisiner til stede på åstedet, selv om det kan sies å ha vært et faglig behov for det. De færreste politidistrikter hadde rutiner for innkalling av rettsmedisiner til åstedet i 2000. Heller ikke i dag er dette vanlig praksis alle steder. I

punkt 13.10 har utvalget foreslått å gjennomføre tiltak som sikrer rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet ved mistanke om drap.

I punkt 4.4 vurderes organiseringen av etterforskningen. Utvalgets inntrykk er at samhandlingsklimaet mellom etterforskningsledelsen og etterforskningsgruppen i Baneheia-saken var godt, og at samarbeidet med Kripos fungerte tilfredsstillende. Arbeidsmiljøet blant etterforskerne var også godt, selv om arbeidsbelastningen tidvis var betydelig. Etterforskningen var underlagt en tydelig påtalemessig styring og ledelse ved kriminalsjef Arne Pedersen. Diskusjonene i etterforskningsledelsen om hvorvidt man skulle gå til pågrepelse av de siktede i midten av juli 2000, hvor Pedersen ble nedstemt, illustrerer samtidig at den påtaleansvarlige ikke rådet grunnen alene. Det synes ellers stort sett å ha vært enighet i etterforskningsledelsen om de overordnede veivalgene.

Politiavhørene av Andersen og Kristiansen vurderes i punkt 4.5. Sett i ettertid hadde det vært en betydelig fordel dersom politiforklaringene var sikret med lyd- og bildeopptak, eventuelt kun lydopptak. Etter reglene som gjaldt i 2000, kunne det tas lydopptak når det ble ansett «hensiktsmessig», og det var påpekt i retningslinjer fra riksadvokaten at opptak kunne overveies «[s]ærlig ved omfattende eller sentrale forklaringer». Samtidig hadde svært få politidistrikter tilgang på egnet opptaksutstyr, og politiet i Kristiansand opptrådte dermed i tråd med vanlig praksis da det ikke ble tatt opptak.

Utvalget er kritisk til avhørers uformelle samtale med Andersen i forkant av det første politiavhøret etter pågripelsen. Andersen ble da foreholdt politiets teori om at han var en av gjerningsmennene, men at han samtidig selv kunne være et slags offer i saken, i den forstand at Kristiansen var den mest aktive på åstedet. Dette ble sagt mens de ventet på at Andersens forsvarer skulle ankomme politistasjonen. Politiet la dermed til rette for at Andersen kunne trekke Kristiansen inn i saken, hvilket faktisk også skjedde. Det er ikke mulig å vite sikkert hva Andersen ellers ville forklart, og samtalen kan derfor ha vært en vesentlig årsak til den senere uriktige domfellelsen av Kristiansen. Bevisstheten rundt at politiets avhørsmetoder må sikre en pålitelig informasjonsinnsamling, var lavere i 2000 enn den er i dag. Politiets handlemåte var imidlertid også den gang klart i strid med straffeprosessloven og riksadvokatens retningslinjer.

Når det gjelder avhørene av Kristiansen, mener utvalget at det er grunnlag for å konkludere med at den faglige kvaliteten på avhørene var lav – også ut fra den standard som gjaldt i 2000.

Siktedeavhørene bærer preg av at politiet hadde låst seg til en hypotese om at Kristiansen var skyldig. Utvalget kan her i det vesentlige slutte seg til konklusjonene til forsker Ivar Fahsing, som på oppdrag fra Oslo statsadvokatembeter har utført en sakkyndig analyse av politiavhørene.

I punkt 4.6 har utvalget vurdert politiets etterforskning knyttet til teledata og andre elektroniske spor. Utvalget har sett hen til at det har funnet sted en betydelig teknologisk utvikling siden 2000, men at det også på denne tiden rutinemessig ble innhentet teledata i drapssaker der Kripos var involvert. Utvalget er kjent med at teledata ble brukt aktivt i etterforskningen av andre drapssaker i samme tidsperiode, slik som Trude Espås-saken og Tina Jørgensen-saken.

Etter pågripelsene i september 2000 innhentet politiet en utvidet oversikt over Kristiansens mobilbruk fra Telenor. Oversikten viste at det var sendt eller mottatt til sammen fire tekstmeldinger fra Kristiansens mobil – kl. 18.55 (innkommende), kl. 18.57 (utgående), kl. 19.24 (innkommende) og kl. 19.37 (utgående). Samtlige meldinger hadde gått over basestasjon EG_A. Disse opplysningene burde ledet til en nærmere undersøkelse og analyse av Kristiansens mobiltrafikk, all den tid politiet var av den oppfatning at Kristiansen hadde begått de straffbare handlingene i tidsrommet mellom kl. 19.00 og kl. 20.00. Et nærliggende etterforskningsskritt ville vært å klarlegge dekningsgrensene til basestasjon EG_A, noe som kunne vært gjort med enkle midler. Utvalget er kritisk til at politiet ikke la Telenor-oversikten inn i straffesakens dokumenter. Dette førte til at opplysningene verken var tilgjengelige for forsvarerne eller påtalemyndigheten.

I punkt 4.7 gir utvalget sin vurdering av etterforskningen knyttet til DNA. Utvalget er kritisk til at politiet 26. oktober 2000 orienterte pressen om at det var funnet DNA som med 100 prosent sikkerhet knyttet Kristiansen til de straffbare handlingene. Dette viste seg senere å være en klart uriktig fremstilling av DNA-resultatenes bevisverdi. Tilsvarende opplysninger ble gitt til forhørsretten, som skulle ta stilling til om det var grunnlag for fortsatt varetektsfengsling av Kristiansen. Politiets uriktige oppfatning av DNA-resultatene fikk negative konsekvenser for den videre etterforskningen. Saken ble i det alt vesentlige regnet som oppklart, Kripos forlot Kristiansand, og flere igangsatte tekniske undersøkelser ble avsluttet før de ble fullført.

Utvalget har vurdert hva som var årsaken til at politiet feilinformerte om DNA-resultatene. Dagen før politiets pressekonferanse, 25. oktober 2000, ga Rettsmedisinsk institutt (RMI) politiet en

mundtlig orientering om de foreløpige DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Dette bygget på muntlige opplysninger som RMI selv hadde fått fra de spanske sakkyndige. Utvalget legger til grunn at politiets uriktige tolkning mest sannsynlig var et resultat av uklar kommunikasjon mellom aktørene, uten at det er mulig å slå fast hvem som har hovedansvaret. Episoden illustrerer risikoen som er forbundet med muntlig kommunikasjon mellom politiet og sakkyndige om foreløpige analyseresultater, i dette tilfellet gjennom flere ledd. Da politiet mottok USC's rapport i midten av desember 2000, ble de klar over at de hadde feilinformert pressen og forhørsretten. Utvalget er kritisk til at politiet på dette tidspunktet ikke korrigerste sine tidligere uttalelser. Først under hovedforhandlingen i byretten kom det frem at DNA-resultatenes bevisverdi var langt svakere enn politiet hadde gitt uttrykk for.

I punkt 4.8 gis det en vurdering av arbeidet med gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken. En gruppe Kripos-ansatte arbeidet med profilen fra midten av juni 2000. Som følge av pågripelsene ble arbeidet ikke ferdigstilt, og etterforskningsledelsen i Kristiansand politidistrikt fikk aldri oversendt profilen fra Kripos-gruppen. Advokat Sigurd Klomsæt fikk under gjenåpningsprosessen tak i et uferdig utkast, hvor konklusjonen var at de straffbare handlingene var verket til én gjerningsmann.

Utvalget har ikke gjort funn som tilsier at profilutkastet i Baneheia-saken bevisst ble unndratt sakens dokumenter i strid med straffeprosessloven. En gjerningsmannsprofilanalyse er først og fremst ment å gi innspill til taktiske og tekniske etterforskningsskritt når etterforskerne står fast og kan ha nytte av alternative innfallsvinkler. At arbeidet med gjerningsmannsprofiler ble avsluttet da politiet ikke lenger sto fast i etterforskningen, og at profilene ikke ble inntatt i sakens dokumenter, var i tråd med gjeldende rutiner.

Politiets øvrige taktiske etterforskning er tema i punkt 4.9. Utvalget gir to eksempler på mangelfull oppfølging av relevante tips og vitneobservasjoner. Politiets øvrige tekniske etterforskning vurderes i punkt 4.10. Under etterforskningen ble det igangsatt en rekke tekniske undersøkelser knyttet til kniver og knivslirer, kjemiske undersøkelser, fiber, fottøyavtrykk og fingeravtrykk. Flere av undersøkelsene var mangelfulle og ble avsluttet før de var ferdige. At undersøkelsene ikke ble ferdigstilt, hadde sammenheng med sakens utvikling, det vil si pågripelsen av Andersen og Kristiansen, Andersens tilståelse og politiets tolkning av DNA-resultatene fra USC.

I punkt 4.11 drøftes politiets pågrepelse av Kristiansen 13. september 2000. Etter utvalgets syn var beslutningen om å pågripe Kristiansen samtidig som Andersen ikke utslag av en uforsvarlig vurdering fra politiets side.

Politiets uttalelser til mediene under etterforskningen drøftes i punkt 4.12. Flere av politiets uttalelser om saken var enten faktisk uriktige, misvisende eller vurderingspregede, noe som var i strid med reglene som gjaldt. Enkelte uttalelser var trolig også i strid med uskyldspresumsjonen. En generell omtale av pressedekningen under etterforskningen gis i punkt 4.13, hvor utvalget gjengir deler av Norsk Presseforbunds og Fritt Ords evaluering av medienes dekning. Evalueringen konkluderer med at politiet var den største premissleverandøren, og at det ble skapt et bilde av Kristiansen som skyldig i overgrepene og drapene i Baneheia-saken.

Merknader til politiets bruk av såkalte nulldokumenter i Baneheia-saken gis i punkt 4.14. Utvalget påpeker at bruken til dels synes å stride med retningslinjene som følger av riksadvokatens etterforskningsrundskriv fra 1999.

Utvalget sammenfatter sitt syn på etterforskningen i punkt 4.15. Utvalget konkluderer med at det samlet sett var betydelige svakheter ved etterforskningen rettet mot Kristiansen i Baneheia-saken. I enhver etterforskning er det svært viktig at politiet bevarer et åpent sinn og innretter arbeidet og informasjonsinnsamlingen på et vis som sikrer at uskyldspresumsjonen og objektivitetsplikten blir overholdt. Dette kommer til uttrykk i straffeprosessloven § 226 tredje ledd om at dersom en bestemt person er mistenkt, «skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham». Granskningen gir klare holdepunkter for at politiet ikke lyktes med dette i etterforskningen av Baneheia-saken.

2.2.2.2 Vurdering av tiltalen mot Viggo Kristiansen

I *kapittel 5* vurderer utvalget tiltalen mot Kristiansen. Ved påtalemyndighetens vurdering av om det er grunnlag for å reise tiltale, gjelder de samme strenge beviskrav som for fellende dom. Dette innebærer at enhver rimelig tvil skal komme siktede til gode. Utvalget foretar i kapittelet en analyse av sakens beviser med utgangspunkt i de opplysninger som var tilgjengelige på tidspunktet for tiltalen.

Utvalget mener det må anses tvilsomt om det var bevismessig grunnlag for å reise tiltale slik saken fremsto for påtalemyndigheten på tiltale-

tidspunktet 16. februar 2001. Hadde den reelle betydningen av sakens teledatabevis vært fullgodt belyst, mener utvalget derimot at beviskravet ikke ville vært oppfylt. Situasjonen var imidlertid den at sentrale opplysninger om Kristiansens mobiltrafikk ikke var inntatt i sakens dokumenter. Påtalemyndigheten var dermed neppe kjent med at de aktuelle tekstmeldingene hadde gått over basestasjon EG_A. Trolig visste de heller ikke om eksistensen av de to innkommende meldingene, som ble mottatt henholdsvis kl. 18.55 og kl. 19.24 fredag 19. mai 2000.

Basert på opplysningene som faktisk fantes i straffesaksdokumentene, mener utvalget likevel at overordnet påtalemyndighet burde bedt om en nærmere redegjørelse for og/eller beordret nye undersøkelser av sakens teledatapplysninger. Det er på det rene at påtalemyndigheten var kjent med at det var sendt to tekstmeldinger (kl. 18.57 og kl. 19.37) fra Kristiansens mobiltelefon drapskvelden, idet Kristiansen hadde fått spørsmål om meldingene i politiafhør, blant annet om hvor han befant seg da han sendte den første meldingen. Meldingene overlappet med gjerningstidspunktet og burde etter utvalgets syn blitt viet større oppmerksomhet på påtalestadiet. Utvalget mener det er uheldig at tiltalsspørsmålet ble avgjort før et viktig teknisk bevis var fullgodt belyst.

2.2.3 Domstolsbehandlingen (del III)

2.2.3.1 Gjennomgang av domstolsbehandlingen

Domstolsbehandlingen i Baneheia-saken er tema i del III (kapittel 6–10).

Kapittel 6 inneholder en gjennomgang av hovedforhandlingen i Kristiansand byrett, som ble avholdt i perioden 23. april til 25. mai 2001. I punkt 6.1 gis et sammendrag av rettssaken. Forhandlingene i byretten ble ikke tatt opp på lyd og bilde, og det foreligger ikke noe lydopptak eller offisielt referat. Som nevnt i punkt 6.2 er utvalgets gjennomgang derfor basert på rettsboken, avisreferater, straffesaksdokumentene, samtaler med aktørene og notater fra personer som fulgte hovedforhandlingen. Sentrale deler av bevisføringen gjennomgås i punkt 6.3. Aktørenes prosedyrer omtales i punkt 6.4 til 6.8. Byrettens dom er gjengitt i punkt 6.9.

Utvalgets vurderinger av hovedforhandlingen og dommen i byretten gis i *kapittel 7*. Påtalemyndighetens opptreden under rettssaken vurderes i punkt 7.2. Utvalget er kritisk til deler av påtalemyndighetens argumentasjon i prosedyren, særlig omtalen av Kristiansens mobiltrafikk. Det ble

fremsatt tre hypoteser som i liten grad hadde dekning i bevisføringen, og som var vanskelige å forene med Andersens forklaring. Utvalget mener påtalemyndigheten burde unnlatt å trekke inn alternative forklaringer på telebeviset som ikke hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisføring og kontradiksjon.

Arbeidet til Kristiansens forsvarere vurderes i punkt 7.3. Utvalget har samlet sett ikke noe å utsette på forsvarernes arbeid under hovedforhandlingen. Sett i ettertid var argumentasjonen i den avsluttende prosedyren både relevant og treffende. At dekningsområdet til basestasjonen EG_A ble tematisert under hovedforhandlingen, var forsvarernes fortjeneste. Telebeviset ble et vendepunkt i saken, og forsvarerne gjorde på dette punkt et viktig arbeid med å fremskaffe et bevis som talte i favør av Kristiansen.

I punkt 7.4 gir utvalget sin vurdering av Kristiansand byretts dom 1. juni 2001, hvor Viggo Kristiansen ble dømt for drapene og voldtektene i Baneheia-saken. Etter utvalgets syn lider byrettens dom av alvorlige svakheter. Et påfallende trekk ved dommen er at Kristiansens forklaring knapt nok omtales. Byrettens vurdering av Andersens forklaring fremstår også som mangelfull. Flere forhold som underbygget Kristiansens forklaring og svekket Andersens versjon av hendelsesforløpet, nevnes ikke i dommen. Den største svakheten ved byrettens dom er likevel vurderingen av telebeviset. I stedet for å slå fast at mobiltrafikken støttet Kristiansens forklaring, søkte byretten å svekke bevisets betydning ved å trekke frem hypoteser som tilsa at teledataopplysningene likevel var forenlige med at Kristiansen var skyldig. Felles for de tre hypotesene var at de i liten eller ingen grad hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisføring og kontradiksjon. Samtlige teorier var dessuten lite plausible og manglet støtte i øvrige bevis.

At byretten domfelte Kristiansen til tross for telebeviset, skyldes trolig at DNA-resultatene fra Spania – slik byretten tolket dem – ga sterk støtte til Andersens forklaring om at handlingene ble begått av to gjerningsmenn. Utvalget har en viss forståelse for at bevisføringen om DNA-beviset ble oppfattet i denne retningen. Uavhengig av byrettens forståelse av DNA-beviset måtte imidlertid telebeviset anses som et tungtveiende teknisk bevis som på det nærmeste utelukket at Kristiansen kunne være skyldig. I en slik situasjon skulle byretten enten frifunnet Kristiansen eller sørget for supplerende bevisføring i tråd med straffeprosessloven § 294.

Kapittel 8 inneholder en gjennomgang av ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett, som ble avholdt i perioden 7. januar til 7. februar 2002. I punkt 8.1 gis et sammendrag av ankeforhandlingen. Det er redegjort for premissene for utvalgets gjennomgang i punkt 8.2. Kildesituasjonen er tilsvarende som i byretten. En redegjørelse for forberedelsen til ankeforhandlingen er gitt i punkt 8.3. Bevisføringen gjennomgås i punkt 8.4. I punkt 8.5 til 8.9 omtales aktors og forsvarernes prosedyrer, lagmannens rettsbelæring og juryens kjennelse. De relevante delene av lagmannsrettens dom 13. februar 2002 er inntatt i punkt 8.10.

Utvalget gir sin vurdering av ankebehandlingen i *kapittel 9*. Utvalget har kritiske merknader til etterforskningen etter byrettens dom (punkt 9.2) og til påtalemyndighetens opptreden under ankeforhandlingen (punkt 9.3). Det gis flere eksempler på at påtalemyndigheten tilpasset sin argumentasjon til fordel for Andersen og til ulempe for Kristiansen, til dels i direkte strid med påtalemyndighetens tidligere uttalelser i byretten. Dette var uheldig i lys av den strenge objektivitetsplikten som påhviler påtalemyndigheten. Den største forskjellen mellom bevisføringen i byretten og lagmannsretten var at selskapet Teleplan hadde gjennomført nye dekningsmålinger. Utvalget er kritisk til hvordan påtalemyndigheten fremstilte resultatene i retten. I stedet for å vurdere de samlede undersøkelsene helhetlig og objektivt bygget aktoratet utelukkende på at det var en teoretisk mulighet for dekning. Påtalemyndighetens anførsel om at Kristiansens tilstedeværelse på åstedet var et bevis for at det på drapsdagen hadde vært dekning, var sirkelargumentasjon.

Forsvarers arbeid under ankebehandlingen vurderes i punkt 9.4. Utvalget har ikke noe å utsette på jobben som ble gjort.

Basert på de fremlagte bevisene mener utvalget at det heller ikke i lagmannsretten var grunnlag for å domfelle Kristiansen for de straffbare handlingene i Baneheia-saken. Ettersom lagrettens kjennelse ikke er nærmere begrunnet, er det vanskelig for utvalget å vurdere kvaliteten på og holdbarheten av lagrettens bevisvurdering, se punkt 9.6. Utvalget peker imidlertid på at sentrale bevis ble misvisende fremstilt i lagmannens rettsbelæring for juryen, se punkt 9.5. Blant annet fremstilte lagmannen dekningsforholdene på åstedet som mer usikre og tøyelige enn det reelt sett var grunnlag for i bevisførselen. Det kan ikke utelukkes at dette påvirket lagrettens bevisvurdering.

2.2.3.2 Årsaker til den uriktige domfellelsen av Viggo Kristiansen

Utvalgets synspunkter på hvorfor Kristiansen ble uriktig dømt, sammenfattes i *kapittel 10*. Vurderingen av hva som utgjør en årsak til den uriktige domfellelsen, er skjønnsmessig. Utvalget har valgt å trekke frem de grunnene som fremstår som mest vesentlige i det samlede årsaksbildet. Svikt ved domstolenes bevisvurdering fremheves som en særlig viktig årsaksfaktor. Dette skyldes utvalgets syn om at Kristiansen ble domfelt på for svake bevis. Basert på bevisene som faktisk ble ført for retten, var kravet om at straff skal bevises utover enhver rimelig tvil, ikke oppfylt. I lys av anklageprinsippet har også påtalemyndighetens opptreden en sentral plass i årsaksbildet. Det samme gjelder den mangelfulle etterforskningen til Kristiansens gunst på etterforskningsstadiet.

Utvalgets overordnede inntrykk er at mange av beslutningstakerne i saken havnet i en bekreftelsesfelle, som ser ut til å ha forplantet seg fra politiet via påtalemyndigheten og til domstolene, muligens med hjelp av medienes ensidige dekning av saken.

2.2.4 Gjenåpningsprosessen (del IV)

Prosessen med å gjenåpne domfellelsen av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken er tema i del IV (kapittel 11 og 12).

Kapittel 11 inneholder en grundig faktisk gjennomgang av gjenåpningsprosessen i perioden 2008–2021. I denne perioden fremmet Kristiansen fem gjenåpningsbegjæringer og to omgjøringsbegjæringer. Kristiansen gikk også til andre rettslige skritt, blant annet ved å saksøke Gjenopptakelseskommisjonen i 2010 med krav om at de to første avslagene ble kjent ugyldige. Straffesaken mot Kristiansen ble først gjenåpnet ved Gjenopptakelseskommisjonens vedtak 18. februar 2021. Etter dette gjennomførte Oslo politidistrikt en omfattende ny etterforskning under ledelse av Oslo statsadvokatembeter. Ved Borgarting lagmannsrett dom 15. desember 2022 ble Kristiansen endelig frifunnet for forholdene i Baneheia-saken i tråd med påtalemyndighetens påstand.

Et sammendrag av gjenåpningsprosessen gis i punkt 11.2. De enkelte gjenåpnings- og omgjøringsbegjæringene med tilhørende saksgang for kommisjonen, det sivile søksmålet og øvrige rettslige skritt behandles i større detalj i de påfølgende punktene (punkt 11.3 til 11.11). Etterforskningen i etterkant av gjenåpningen og Borgarting lagmannsretts frifinnende dom 15. desember 2022 omtales i punkt 11.12. Utvalget redegjør til sist for

den nye straffesaken mot Jan Helge Andersen i punkt 11.13.

I *kapittel 12* presenterer utvalget sine vurderinger av gjenåpningsprosessen. Det følger av utvalgets mandat at det er et formål med granskningen å klarlegge hvorfor Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk. Etter utvalgets syn er det først grunn til å klargjøre på *hvilket tidspunkt* saken burde vært gjenåpnet, gitt opplysningene som ble presentert for kommisjonen i de ulike begjæringene. Etter at dette tidspunktet er fastsatt, vil det bli pekt på mulige årsaker til at det tok lang tid og mange begjæringer før gjenåpning ble besluttet.

I punkt 12.2 vurderer utvalget når grunnlaget for å gjenåpne straffesaken mot Kristiansen forelå. Utvalgets syn er at grunnlaget i alle fall foreslå i juni 2011, ved innleveringen av Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring. Begjæringen var foranlediget av nye rapporter fra Forensic Science Service (FSS) og GENA som på en tydelig måte formidlet at den dømmende rettens slutninger om DNA-bevisene ikke var holdbare. Premisset om to gjerningsmenn var trolig avgjørende for at Kristiansen ble domfelt i 2001 og 2002. Det ble gjennom rapportene gitt en grundig forklaring av sammenhengen mellom de begrensede DNA-funnene og antagelsen om to gjerningsmenn. På dette tidspunktet hadde kommisjonen, etter utvalgets syn, tilstrekkelig grunnlag for å forstå at påvisningen av allel 10 i prøve C-25 fullt mulig kunne skyldes andre forhold enn at det var tale om handlingsrelevant DNA avsatt av en gjerningsperson. Utvalgets syn på DNA-bevisene og bevisbildet for den dømmende rett er langt på vei sammenfallende med analysen til flertallet i kommisjonens vedtak 18. februar 2021.

I punkt 12.3 peker utvalget på mulige årsaker til at straffesaken ikke ble besluttet gjenåpnet av kommisjonen tidligere. Utvalgets syn oppsummeres i punkt 12.3.8. Hovedårsaken til at det tok lang tid og gjentatte begjæringer før Kristiansens gjenåpningsbegjæring ble tatt til følge, er at kommisjonen ikke tok konkret stilling til holdbarheten av den dømmende retts slutninger om de opprinnelige DNA-bevisene før i vedtaket 18. februar 2021 (punkt 12.3.2). Dette må anses som en vesentlig svikt i kommisjonens bevisvurdering. Den mangelfulle vurderingen av DNA-bevisene skyldes i sin tur flere forhold, blant annet at kommisjonen på flere punkter ikke overholdt sin utredningsplikt (punkt 12.3.3). Utvalget er også kritisk til at kommisjonen i Baneheia-saken har limt inn lange passasjer fra partenes brev fremfor å gi en kon-

sentrert gjengivelse av partenes anførsler med kommisjonens egne ord (punkt 12.3.4). Denne formen for gjengivelse av anførsler er uheldig, fordi det er vanskelig å vite om kommisjonen selv har bearbeidet og forstått innholdet i partenes argumentasjon.

Utvalget trekker også frem enkelte uheldig formulerte uttalelser fra Den rettsmedisinske kommisjon som kan ha medvirket til at kommisjonen fikk en mangelfull forståelse av DNA-bevisene (punkt 12.3.5).

Utvalget redegjør deretter for svakheter ved kommisjonens rettsanvendelse og praktisering av gjenåpningsvilkårene som kan ha bidratt til at kommisjonen ikke tidligere gjorde mer konkrete vurderinger av DNA-bevisene (punkt 12.3.6). Etter utvalgets syn kan også svakheter ved regelverk, rutiner og praksis ha bidratt til at gjenåpning ikke ble besluttet tidligere (punkt 12.3.7). Dette gjelder blant annet rutinene for oppbevaring av spormateriale ved Rettsmedisinsk institutt og Gjenopptakelseskommisjonens tidligere praksis om at gjentatte begjæringer i samme sak ble behandlet av samme utreder. Hadde det eksistert lyd- og bildeopptak fra rettssakene i 2001 og 2002, ville det også gitt et atskillig bedre grunnlag for å behandle Kristiansens gjenåpningsbegjæringer, herunder anførselene som knyttet seg til DNA-bevisene.

I punkt 12.4 og 12.5 gis enkelte merknader til de øvrige aktørenes roller, særlig påtalemyndigheten og forsvarerne.

2.2.5 Læringspunkter og tiltak (del V)

2.2.5.1 Objektivitetskravet

I del V (kapittel 13–16) identifiserer utvalget en rekke læringspunkter og tiltak for å forhindre uriktige domfellelser i fremtiden. Utvalget fremmer i den forbindelse flere forslag til lovendringer.

I *kapittel 13* gjøres det rede for læringspunktene og tiltakene som utvalget har valgt å fremme. Betydningen av konsekvent håndhevelse av objektivitetsplikten i alle ledd i straffesaksbehandlingen drøftes i punkt 13.2. Først gis det en overordnet redegjørelse for innholdet i objektivitetskravet. Deretter omtales den såkalte bekreftelsesfellen og ulike mekanismer som er egnet til å forebygge og motvirke den. Utvalget foreslår flere tiltak for å sikre at kravet til objektivitet overholdes i politiet, påtalemyndigheten og domstolene.

I punkt 13.2.4 drøftes tiltak som gjelder politiet. Blant de foreslåtte tiltakene er innføring av et sertifiseringssystem for politifaglige etterforsk-

ningsledere (PEL) og etterforskere som tar avhør. Tydelig ledelse av etterforskningen i politiet er viktig, og utvalget anbefaler at riksadvokaten i samråd med Politidirektoratet utarbeider et skriv hvor forventningene til rollen som politifaglig etterforskningsleder presiseres. Videre foreslås det å utvikle et system som gir oversikt over politidistriktenes kapasitet og kompetanse til å drifte store og komplekse etterforskninger. Til sist foreslår utvalget å endre påtaleinstruksen slik at politidistriktene har plikt til å konsultere Kripos i startfasen av etterforskningen av en drapssak med ukjent gjerningsperson.

I punkt 13.2.5 omtales tiltak som vil styrke etterlevelsen av påtalemyndighetens objektivitetsplikt. Riksadvokaten har i kvalitetsrundskrivet fra 2018 understreket at alle nivåer i påtalemyndigheten har plikt til å foreta en grundig, selvstendig og samvittighetsfull gjennomgang av bevismaterialet i saken. Utvalget slutter seg til dette og påpeker at tilliten til politiets etterforskning ikke må bli så høy at den går på bekostning av selvstendige og reelle påtalevurderinger. Etter utvalgets syn bør det vurderes å stille krav om at mer enn én tjenesteperson på hvert nivå i påtalemyndigheten involveres i tiltalespørsmålet i de mest alvorlige straffesakene. Utvalget mener at riksadvokatens operasjonalisering av beviskravet i kvalitetsrundskrivet fra 2018 har bidratt til en mer objektiv, rasjonell og etterprøvbar bevisvurdering, og anbefaler at metoden følges konsekvent, jf. også lovforslaget i punkt 13.3. Til slutt løfter utvalget frem behovet for forskning på påtalejuristers bevisvurdering og behovet for metodeutvikling i påtalemyndigheten.

Utvalget drøfter også tiltak i domstolene, se punkt 13.2.6. Krav om at dommere opptre objektivt og nøytralt, kommer til uttrykk i domstoloven § 55 tredje ledd og Grunnloven § 95. Etablering av tydelige rettslige rammer for bevisvurderingen vurderes som det viktigste tiltaket for å motvirke bekreftelsesfeller i domstolene, se utvalgets forslag i punkt 13.3 til 13.6. Utvalget anbefaler dessuten at dommere og dommerfullmektiger gis mer opplæring i bevisvurdering.

2.2.5.2 Beviskrav og bevisvurdering

Utvalget har identifisert flere læringspunkter og tiltak knyttet til vurderinger av bevis i straffesaker, se punkt 13.3 til 13.6. Dette har sammenheng med utvalgets syn om at svikt i bevisvurderingene er den viktigste årsaken til at Viggo Kristiansen ble uriktig domfelt og til at gjenåpning først skjedde etter lang tid.

Utvalget går inn for å lovfeste beviskravet i straffesaker, se punkt 13.3. Bestemmelsen foreslås inntatt som ny § 305 a i straffeprosessloven. For straffansvar kreves det at faktum er bevist utover enhver rimelig tvil, jf. lovforslagets første ledd. Konsekvent håndhevelse av beviskravet er avgjørende for å forhindre at uskyldige blir straffedømt, og det har en viktig symbolsk og pedagogisk funksjon at kravet fremgår av loven. Dette gir et felles rettslig referansepunkt for drøftelser og diskusjon.

Det foreslås videre å operasjonalisere beviskravet ved å stille krav til struktureringen av bevisvurderingen, se andre ledd i forslaget til ny § 305 a i straffeprosessloven. I stedet for å presisere beviskravet ved hjelp av generelle formuleringer om hva som ligger i «rimelig tvil», utpekes det i lovteksten en metode for bevisvurderingen som operasjonaliserer beviskravet. Beviskrav og bevisvurdering kobles på denne måten tettere sammen. Det stilles et positivt krav til at det samlet sett må foreligge opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig, og et negativt krav til at det samlet sett ikke må foreligge opplysninger som er vanskelige å forklare hvis tiltalte er skyldig. Begge krav må være oppfylt før straff kan idømmes. Forslaget bygger på riksadvokatens operasjonalisering av beviskravet i kvalitetsrundskrivet fra 2018. Ettersom metoden inviterer bevisbedømmeren til å vurdere bevisene ut fra ulike hypoteser, er den godt egnet til å redusere betydningen av psykologiske feilkilder i bevisvurderingen, herunder bekreftelsesfellen. Etter utvalgets syn vil dette kunne redusere risikoen for uriktige domfellelser.

I punkt 13.4 drøfter utvalget sentrale prinsipper for bevisvurdering. Det gis en overordnet omtale av prinsippet «fri bevisvurdering». Hensikten med prinsippet var å markere forskjellen fra den legale bevisvurdering, som var rådende i norsk prosessrett frem til midten av 1800-tallet, ikke å uttrykke at bevisvurderingen er helt fri og overlatt til bevisbedømmerens intuisjon, magesfølelse og indre overbevisning. Utvalget viser til at det overordnede målet for bevisvurderingen er å komme frem til den materielle sannhet. Som følge av dette er bevisbedømmeren forpliktet til å vurdere bevisene i saken grundig og samvittighetsfullt og i samsvar med alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger. Disse grunnkravene til bevisvurderingen bør etter utvalgets syn fremgå av loven, se tredje ledd i forslaget til ny § 305 a i straffeprosessloven. Formålet med lovfestingen er å heve kvaliteten på bevisvurderingene og gjøre dem mer ensartet.

Alminnelige erfaringssetninger av betydning for vurdering av vitneforklaringer mv. omtales i punkt 13.4.4.2. Utvalget viser til forskning om at det er tilnærmet umulig å skille mellom løgnaktige og sannferdige forklaringer utelukkende på grunnlag av hvordan personen fremstår i det ytre. På denne bakgrunn anbefaler utvalget at det utvises særlig forsiktighet i bevisvurderingen når siktedes og fornærmedes forklaringer står mot hverandre og det mangler andre substansielle bevis. Kravet om at bevisvurderingen må være rasjonell, drøftes i punkt 13.4.4.3.

Utvalget mener det er viktig at bevisbedømmere har grunnleggende og oppdatert kunnskap om bevisvurdering, og anbefaler at det gis mer opplæring, se punkt 13.4.5. Et obligatorisk emne om bevisvurdering bør innføres på masterstudiet i rettsvitenskap. Opplæringen bør også styrkes i domstolene og i påtalemyndigheten.

I punkt 13.5 fremheves betydningen av kunnskap om straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering. Utvalget gir i punkt 13.5.2 enkelte presiseringer av domstolenes plikt til å sørge for et tilstrekkelig og robust bevisgrunnlag, jf. straffeprosessloven § 294. I punkt 13.5.3 fremheves betydningen av klare og presise domsgrunner, herunder viktigheten av en presis beskrivelse av bevisresultatet, jf. straffeprosessloven § 40 første ledd. Utvalget foreslår å skjerpe kravene til begrunnelsen for bevisresultatet i straffeprosessloven § 40 fjerde ledd. Forslaget går ut på å knytte begrunnelseskravet til den foreslåtte operasjonaliseringen av beviskravet, jf. ny § 305 a andre ledd. Ved domfellelse må domspremissene vise at både det positive og det negative kravet er oppfylt.

I punkt 13.6 foreslår utvalget å innføre klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker. Utvalget gir blant annet anbefalinger om gjennomføringen av domskonferanser i straffesaker. Utvalget er enig med professor Eivind Kolflaath i at domskonferansen har potensial som arena for kollektiv systematisk bevisanalyse som kan redusere betydningen av psykologiske feilkilder, herunder bekreftelsesfellen. En forutsetning er imidlertid at rettens leder tilfører rådslagningen en struktur som legger til rette for systematisk resonnering om bevisene og sakens faktum. Dette kan skje på ulike måter, men vedtas forslaget til ny § 305 a i straffeprosessloven, er det naturlig at regelen danner et utgangspunkt for rettens diskusjon. Rettens leder er både tilrettelegger og beslutningstaker. For å sikre reell diskusjon bør rettens leder prioritere tilretteleggerrollen så langt ut i domskonferansen som mulig. Ettersom fagdommeres synspunkter kan ha sterk innfly-

telse på meddommerne, bør meddommerne som den klare hovedregel få uttale seg først om skyldsspørsmålet og aktuelle tvistetema.

2.2.5.3 Sikring av notoritet og forsvarlig lagring av bevis

Sikring av notoritet og forsvarlig lagring av bevismateriale er tema i punkt 13.7. Et viktig forslag er å lovfeste kravet til notoritet under etterforskning, som i dag bare fremgår av enkeltbestemmelser i straffeprosessloven, se punkt 13.7.2. Baneheia-utvalget mener på samme måte som Straffeprosessutvalget at tiden er moden for en lovfesting av det generelle dokumentasjonskravet, se forslaget til straffeprosessloven § 226 nytt femte ledd. En uttrykkelig lovregulering vil trolig bidra til at kravet i større grad etterleves.

Utvalget foreslår å gi klarere regler for politiets håndtering og lagring av bevis, se punkt 13.7.3. For reelle bevismidler som ikke er tatt i beslag, men som er innhentet i medhold av andre rettsgrunnlag, mangler man i dag bestemmelser og retningslinjer for håndtering, lagring og saksbehandling. Utvalget foreslår på denne bakgrunn å lovfeste en alminnelig plikt til å innhente, oppbevare og behandle bevis på en forsvarlig måte, se forslaget til ny § 226 a i straffeprosessloven. Ettersom nærmere bestemmelser om lagring mv. bør gis i forskrift, foreslås det også inntatt en forskriftshjemmel i bestemmelsens andre ledd. Lovbestemmelsen bygger på et forslag fra Straffeprosessutvalget.

I punkt 13.7.4 foreslår utvalget en utvidelse av adgangen til å oppbevare beslaglagte bevismidler etter at straffesaken er endelig avgjort, jf. straffeprosessloven § 213 andre ledd. Bestemmelsen anvendes lite i praksis og bør tilpasses dagens behov for bevissikring. Utvalget foreslår at påtalemyndigheten og ikke domstolen skal ha den primære beslutningskompetansen. I tillegg bør adgangen til videre oppbevaring ikke være avgrenset til saker hvor det foreligger rettskraftig dom, slik som i dag, men også omfatte saker som er henlagt av påtalemyndigheten. Det foreslås også enkelte endringer som er ment å ivareta hensynet til den som rammes av beslaget.

Lyd- og bildeopptak av rettsforhandlingene er tema i punkt 13.7.5. Hadde det foreligget opptak fra rettsforhandlingene i Baneheia-saken, ville det hatt betydning på flere måter. Opptak ville gitt sikker informasjon om bevisføringen i retten og gjort behandlingen av gjenåpningsbegjæringene enklere. Opptak gir også påtalemyndigheten og domstolene et bedre beslutningsgrunnlag ved

den nye behandlingen av saken etter gjenåpning. Utvalget ser positivt på at opptaksutstyr for tiden rulles ut til stadig flere rettssteder, og mener at det på sikt bør tas opptak av hoved- og ankeforhandlingene i alle straffesaker. Utvalget anbefaler at det tas opptak av rettsforhandlingene i sin helhet, ikke bare parts- og vitneforklaringene. Det er også viktig at opptakene oppbevares lenge nok til at de kan brukes i forbindelse med en eventuell gjenåpningsbegjæring.

2.2.5.4 DNA, rettspatologi og oppbevaring av biologisk materiale

Utvalget har i punkt 13.8 identifisert flere læringspunkter og tiltak som gjelder bruk av DNA i straffesaksbehandlingen. I punkt 13.8.2 understrekes behovet for solide nasjonale fagmiljøer. I punkt 13.8.3 påpekes behovet for etablering av klare og tilgjengelige retningslinjer for hvordan DNA-analyser gjennomføres. I punkt 13.8.4 foreslås det å klargjøre rollefordelingen mellom sakkyndige og de øvrige aktørene ved bruk av DNA-bevis i straffesaker, herunder gjennom utforming av et standardisert mandat for rettsgenetiske undersøkelser. I punkt 13.8.5 foreslår utvalget at en bredt sammensatt arbeidsgruppe gis i oppdrag å utforme nasjonale retningslinjer for bruk og presentasjon av DNA i straffesaker. I punkt 13.8.6 foreslås det at det etableres et opplæringsprogram om bruk av DNA-bevis for aktørene i straffesakspleien. I punkt 13.9 drøftes oppbevaring av spormateriale for DNA og annet biologisk materiale.

I punkt 13.10 er temaet rettspatologi i straffesaksbehandlingen. Utvalget mener at det bør gjennomføres tiltak som sikrer at det i drapssaker gjøres rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet. Dette bør skje ved at det etableres en regional beredskapsvaksordning som sikrer at det til enhver tid er tilgjengelige rettsmedisinere for politidistriktene. Utvalget anbefaler at dette gjøres gjennom føringer i oppdragsdokumentene til de regionale helseforetakene. En av årsakene til at rutiner om tilkalling av rettsmedisinere til åstedet ikke finnes i dag, er mangel på kvalifisert personell. Rekrutteringen til fagområdet rettsmedisin har vært svak gjennom mange år, og flere erfarne rettsmedisinere har nylig gått av med pensjon. Utvalget mener at det så raskt som mulig må sikres ressurser til å opprettholde et forsvarlig rettsmedisinsk miljø i Norge. Det viktigste enkeltstående tiltaket er å opprette en spesialisering innen rettsmedisin, noe som har vært etterspurt i fagmiljøet i lang tid.

2.2.5.5 Påtalemyndighetens meddelelser til offentligheten

I punkt 13.11 gis enkelte presiseringer av påtalemyndighetens adgang til å meddele straffesaksopplysninger til offentligheten. Det gis en omtale av de rettslige rammene i politiregisterloven og politiregisterforskriften. Utvalget drøfter også hvilke grenser for offentlige myndigheters omtale av straffesaker som kan utledes av Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMDs) praksis om uskyldspresumsjonen i den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2.

2.2.5.6 Spørreundersøkelse om beviskravet

I *kapittel 14* gjøres det nærmere rede for utvalgets undersøkelse om praktiseringen av det straffettslige beviskravet. En spørreundersøkelse ble i april 2024 sendt digitalt til alle medlemmer i Advokatforeningen som er registrert som forsvarere. Undersøkelsen omhandlet dels praktiseringen av beviskravet i norske domstoler og dels gjenåpningssystemet i straffesaker. Av totalt 680 registrerte forsvarere besvarte 177 delundersøkelsen som gjaldt beviskravet. Dette utgjør en svarprosent på 26.

Svarene viser at de fleste forsvarerne opplever det slik at beviskravet generelt etterleves i relativt stor grad, men at det samtidig er vesentlig rom for forbedring. Et stort flertall av respondentene svarte at beviskravet etterleves i enten «stor grad» (44 prosent) eller i «noen grad» (45 prosent). Samtidig var andelen som mente at beviskravet kun etterleves i «liten grad» (8 prosent), større enn andelen som mente at beviskravet etterleves i «meget stor grad» (3 prosent). Samlet sett mente et flertall at beviskravet bare etterleves i «noen grad» eller i «liten grad» (totalt 53 prosent).

De fleste respondentene mente videre at praktiseringen av beviskravet varierer mellom ulike saksområder. Nesten 80 prosent av de som svarte, opplevde det slik at «beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype». Blant sakstypene hvor dette angivelig forekommer, dominerer saker om seksuallovbrudd, og i noen grad voldssaker. Over 70 prosent av dem som mener at beviskravet anvendes ulikt på ulike saksområder, opplever det slik at bevisterskelen i praksis ligger lavere enn ellers i seksuallovbruddsaker.

Nesten 70 prosent av respondentene mener videre å ha opplevd tilfeller hvor deres klient ble domfelt utelukkende på grunn av fornærmedes forklaring. Blant disse oppga 85 prosent å ha opplevd slike domfellelser i seksuallovbruddsaker. Med andre ord mente over halvparten av respondentene (ca. 59 prosent) at de hadde hatt minst én seksuallovbruddsak der klienten ble dømt utelukkende på grunn av fornærmedes forklaring. Samlet sett etterlater undersøkelsen et klart inntrykk av at det er en forholdsvis utbredt oppfatning blant forsvarere om at beviskravet ikke praktiseres strengt nok i seksuallovbruddsaker.

2.2.5.7 Økonomiske og administrative konsekvenser

Kapittel 15 inneholder en drøftelse av de økonomiske og administrative konsekvensene av utvalgets læringspunkter, tiltak og lovforslag.

2.2.5.8 Lovutkast og merknader

I *kapittel 16* presenteres utvalgets forslag til lovendringer med tilhørende spesialmerknader.

Del II
Etterforskningen og tiltalen

Kapittel 3

Etterforskningen av Baneheia-saken i 2000–2001

3.1 Sammendrag

Forsvinningen, leteaksjonen og funnet av jentene

Om kvelden fredag 19. mai 2000 forsvant åtte år gamle Stine Sofie Sørstrønen og ti år gamle Lena Sløgedal Paulsen under en badetur i tjernet 3. Stampe i turområdet Baneheia i Kristiansand. Det ble igangsatt en omfattende leteaksjon, som ledet til at jentene ble funnet døde to dager senere, søndag 21. mai. Obduksjonene viste at begge jentene hadde vært utsatt for seksuelle overgrep, og at de hadde blitt drept med kniv.

Jakten på gjerningspersonen sommeren 2000

Gjennom sommeren 2000 ble det gjennomført en omfattende etterforskning av Kristiansand politidistrikt, med teknisk og taktisk bistand fra Kripas. Innledningsvis ble det opprettet et tipsmottak og gjennomført rundspørring blant beboerne i områdene rundt Baneheia. Samlet kom det inn 1793 tips i løpet av etterforskningen. Rundspørringen omfattet totalt 990 samtaler, herunder samtaler med 21 år gamle Viggo Kristiansen og 19 år gamle Jan Helge Andersen. Videre ble det innledningsvis innhentet opplysninger om tilreisende til Kristiansand i form av togtrafikk, hotellovernattinger, passasjerlister fra ferger mv. Det ble også gjennomført avhør av jentenes foreldre og steforeldre og venner av foreldrene. Venninner av jentene og andre personer som kjente jentene gjennom skole og fritidsaktiviteter, ble også avhørt.

Blant annet på bakgrunn av observasjoner av jentene i Baneheia ble gjerningstidspunktet antatt å være mellom kl. 19.00 og 20.00 fredag 19. mai. Gjennom sommeren brukte politiet store ressurser på å kartlegge alle bevegelser og observasjoner i Baneheia om ettermiddagen og kvelden 19. mai. Politiets kartleggingsarbeid ledet til identifisering av ca. 250 personer som hadde vært i Baneheia i det aktuelle tidsrommet. Kun noen få personer forble uidentifisert. Politiet jobbet gjennom

sommeren med å identifisere de ukjente personene, blant annet ved å engasjere fantomtegnere.

Politiet gjennomførte også registersøk opp mot tidligere straffedømte personer som ble ansett som moduskandidater, og vurderte om disse var aktuelle for avhør. Politiet undersøkte videre om drapene kunne ha sammenheng med drapssaker i andre land, blant annet nylige saker i Tyskland, Nederland og England, og det ble undersøkt om Baneheia-drapene kunne ha blitt begått av Thomas Quick. Politiet sjekket også personer med tilknytning til den såkalte Syretoppen – en kolle på sentrumsiden av Baneheia som var et populært tilholdssted for narkomane.

Politiets kartlegging av bevegelser i Baneheia og øvrige undersøkelser resulterte i flere hundre såkalte alibikandidater, det vil si personer som hadde vært i området, og som måtte sjekkes ut av saken. Det ble igangsatt et «alibiprojekt» for dette formålet. I denne sammenheng ble det gjennomført mer enn 1000 avhør. Alibiprojektet avdekket ingen vesentlige hull i alibikandidatenes alibier. Politiet sto etter hvert igjen med noen titalls personer som ikke var sjekket ut av saken, hvorav noen i ulik grad ble ansett som mistenkte. Andersen og Kristiansen var blant disse.

I møte hos Kripas 16. juni ble det bestemt at Kripas' gjerningsmannsprofileringsgruppe skulle lage en gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken. Hensikten med en gjerningsmannsprofilanalyse er å gi innspill til taktiske og tekniske etterforskningsskritt der etterforskerne står fast i en etterforskning og kan ha nytte av alternative innfallsvinkler. Pågripelsene av Andersen og Kristiansen 13. september samme år førte til at arbeidet med profilen ikke ble sluttført.

Gjennom sommeren gjennomførte politiet en rekke tekniske undersøkelser, hovedsakelig av elektroniske og biologiske spor, men også av kniver og knivslirer, kjemiske spor, fottøyavtrykk og fingeravtrykk. Sporprøver sikret fra åstedet og obduksjonen, klesplagg mv. ble løpende sendt til Rettsmedisinsk institutt (RMI) for DNA-undersøkelser av eventuelle biologiske spor.

I perioden frem til oktober 2000 innhentet politiet trafikkdata fra teleoperatørene Telenor, Telenor Mobil og Netcom knyttet til totalt 234 mobilnumre og 75 fasttelefonnumre. Politiet innhentet videre opplysninger om bankkortbruk og kontobevegelser fra en rekke ulike banker samt opplysninger om annen kortbruk (buskort, Trumf-kort, bensinkort mv.). Det ble ikke innhentet stedsspesifikke teledata i form av basestasjons-trafikk for Baneheia og områdene rundt, selv om dette var teknisk mulig. Formålet med innhentingen av elektroniske spor synes å ha vært å kontrollere forklaringer gitt i avhør, blant annet forklaringene til de såkalte alibikandidatene.

Under etterforskningen brukte politiet betydelige ressurser på å lete etter kniven eller knivene som var brukt under drapene. Blant annet ble det foretatt søk med metalldetektor i terrenget og i små vann og pytter i Baneheia. Både 2. og 3. Stampe ble dessuten undersøkt med dykkere under leteaksjonen. Også søppel fra søppeldunker og innholdet i toalettene i Baneheia ble undersøkt.

Etterforskningen rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen

Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen var to blant flere personer som ble etterforsket parallelt i perioden frem til pågripelsene 13. september 2000.

Både Andersen og Kristiansen ble påtruffet under rundspørringen mandag 22. mai. Her fikk de spørsmål om egne bevegelser fredag 19. mai, hvem de hadde vært sammen med, og hva de hadde hatt på seg. Andersen forklarte at han 19. mai var hos Kristiansen sammen med to andre kamerater, Eivind Loland og Espen Bakke, og at de satt på trappen utenfor Kristiansens bolig hele kvelden. Andersen anslo at han var hos Kristiansen fra kl. 20.00 til kl. 24.00. Han forklarte at han var hjemme og dusjet i tidsrommet fra ca. kl. 20.30 til kl. 20.45. Kristiansen forklarte på sin side at han kom hjem fra jobb ca. kl. 11.00, og at han var hjemme («hjemme i og ved huset») til ca. kl. 19.30, da Andersen kom på besøk. Deretter satt de på trappen utenfor til ca. kl. 23.30/23.45. Det fremkom ikke av rundspørringsskjemaene om de fikk direkte spørsmål om hvorvidt de hadde vært i Baneheia.

Politiet fikk tidlig inn flere tips om Andersen og Kristiansen gjennom rundspørringen og tipsmottaket. Fire tips gjaldt observasjoner av Andersen i Baneheia torsdag 18. mai, dagen før drapene. Ifølge den ene tipseren skal det ha sett ut som Andersen holdt på å «tørne». En annen tipser opp-

lyste om at det var en «kikker» i området, og at han hadde hørt rykter om at det var Kristiansen. Politiet fikk også tips fra en 25-årig kvinne om at Kristiansen hadde «kikket på henne ved leggetid», og at hun hadde anmeldt forholdet. Hun forklarte også at Kristiansen hadde atferdsproblemer. Anmeldelsen ledet i sin tid til at politiet opprettet sak, men forholdet («kikkersaken») ble den gangen henlagt på bevisets stilling. For øvrig fikk politiet et tips om to unge menn som pleide å leke krig, hang i trærne og kledde seg ut som soldater. Tipseren oppga senere at disse to var Andersen og Kristiansen.

Som følge av tipsene ble Kristiansen og Andersen avhørt av politiet henholdsvis 4. og 5. juni. Kristiansen forklarte at han var hjemme fredag 19. mai i tiden mellom kl. 18.00 og kl. 21.00, og at Andersen kom på besøk ca. kl. 19.30. Andersen forklarte på sin side at han hadde vært på løpetur med utgangspunkt i parkeringsplassen på Svarttjønn fra kl. 18.00, og at han etter løpeturen kom hjem til Kristiansen kl. 19.30. Ifølge Andersen var det avtalt løpetrening med Heimevernsungdommen, der Andersen var aktiv, denne kvelden. Ingen av de andre hadde imidlertid møtt opp, og Andersen løp derfor alene.

I avhøret 4. juni samtykket Kristiansen til at politiet kunne innhente opplysninger om mobilbruk. Politiet innhentet utgående mobiltrafikk for Kristiansen og flere andre personer, i det vesentlige for tidsperioden fra 19. mai kl. 08.00 til 20. mai kl. 08.00. Oversikten som politiet mottok, viste blant annet at Kristiansen kvelden 19. mai hadde sendt to tekstmeldinger, kl. 18.57 og kl. 19.37, og at han hadde en utgående telefonsamtale kl. 20.19. Samtalen hadde gått over basestasjonen EG_A. Det fremgikk ikke av oversikten hvilken basestasjon tekstmeldingene hadde gått over.

I løpet av juni avhørte politiet fedrene til Andersen og Kristiansen samt flere personer med tilknytning til Heimevernsungdommen. I et av disse avhørene kom det frem at Heimevernsungdommen ikke hadde løpetrening i Baneheia på fredager, slik Andersen hadde forklart. Avhøret ledet til at Andersen ble avhørt på nytt 4. juli. Andersen fikk spørsmål om løpeturen 19. mai og om sine bevegelser 18. mai. Andersen forklarte igjen at han løp fra parkeringsplassen ved Svarttjønn ca. kl. 18.15. Han forklarte nå at Heimevernsungdommen sjelden løper i Baneheia på fredager, men at han tok sjansen på å møte opp. Han forklarte at han ikke kunne sykle til Jegersberg, der fredagstreningen var, fordi sykkelens punktert. Ved å møte opp i Baneheia kunne han i alle

fall si at han hadde trent, oppga Andersen i avhøret.

I dagene frem til 14. juli fikk politiet flere opplysninger som styrket mistanken mot Andersen og Kristiansen. Sommeren 2000 tok politiet opp igjen den henlagte «kikkersaken», og 11. juli ble det gjennomført et avhør av den 25-årige kvinnen. Da hun var inne til avhør, innga kvinnen et tips i Baneheia-saken som ble ført på et eget tips-skjema. Tipset gjaldt en observasjon som var gjort av en arbeidskollega av kvinnens kjæreste. Arbeidskollegaen, Leonard Hovden, hadde fortalt kvinnen at han fredag 19. mai i Baneheia observerte to gutter på mellom 18 og 20 år som «han la merke til».

Politiet avhørte Hovden samme kveld, 11. juli 2000. Han forklarte at han 19. mai var på løpetur med en kamerat i Baneheia fra kl. 18.00. Oppmøtet var kl. 17.50 på parkeringsplassen ved Svarttjønn. Hovden forklarte at han akkurat hadde parkert bilen, da en person på ca. 18–20 år kom syklende forbi på en gul og rød offroadsykkel med dempere både foran og bak. Personen syklet forbi bommen inn mot Svarttjønn. Etter kort tid kom personen tilbake sammen med en annen gutt, også han ca. 18–20 år. Hovden forklarte videre at begge guttene gikk forbi ham og stilte seg i skråningen på nordsiden av parkeringsplassen. Hovden forklarte at han alltid pleier å legge bilnøkkelen på bilens bakhjul mens han er på løpetur, men at han ikke turte dette så lenge guttene sto og så på ham. Det endte derfor med at Hovden løp med bilnøkkelen i hånden.

Hovdens observasjon styrket politiets mistanke mot Andersen og Kristiansen. Kristiansen hadde i politiavhør 4. juni forklart at han eide en rød, svart og gul DBS Mountain Bike. Dersom det var Andersen og Kristiansen som Hovden hadde observert på parkeringsplassen, tydet det på at Kristiansen forklarte seg ufullstendig om hvor han befant seg 19. mai. Verken Andersen eller Kristiansen hadde tidligere forklart at de hadde møttes ved Svarttjønn 19. mai, ca. en time før jentene forsvant.

En annen opplysning som styrket mistanken mot Andersen, var vitnet Kristen Gislefoss' observasjon i Baneheia 19. mai. Allerede 22. mai kl. 00.10 – noen timer etter at jentene ble funnet døde – tipset Gislefoss politiet om en observasjon han hadde gjort i Baneheia ca. kl. 17.30 fredag 19. mai. Han forklarte at han gikk tur i Baneheia mellom kl. 17.30 og 18.30. Ved Fant Olsens stykke så han en mannsperson på ca. 18–20 år. Mannen var litt kraftig, gikk i vanlige klær og hadde mørkt, kortklipt hår. Senere møtte Gislefoss på den samme

personen i lysløypa mellom Fant Olsens stykke og Bånetjønn. Gislefoss ble avhørt 26. mai 2000 og utdypet da observasjonen. Han opplyste i avhør at han ville kunne kjenne igjen personen på foto. Hvis mannen Gislefoss observerte, var Andersen, tydet det på at Andersen hadde vært lengre tid i Baneheia enn han hadde forklart i avhør, og at han ikke var der kun for å trene med Heimevernsungdommen kl. 18.00. Den 13. juli ble Gislefoss avhørt på nytt. Han ble vist et ark med ti bilder. Han plukket straks ut Andersen som den personen han hadde sett i Baneheia 19. mai, og ga uttrykk for at han var helt sikker.

Den 14. juli 2000 ble Andersen og Kristiansen avhørt både i «kikkersaken» og i Baneheia-saken. Begge ble først avhørt om «kikkersaken», før avhørene gled over til å handle om Baneheia-saken. Bakgrunnen for avhørene var de nye opplysningene fra vitnene Leonard Hovden og Kristen Gislefoss. I avhørene fikk politiet bekreftet at Andersen og Kristiansen hadde møttes ved Svarttjønn ca. kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. Politiet satt dermed på opplysninger om at Andersen og Kristiansen hadde vært sammen både i forkant og i etterkant av drapene på jentene.

I avhøret 14. juli forklarte Kristiansen uoppfordret at det var noe han hadde glemt å si i forrige avhør. Kristiansen forklarte at han for noen uker siden hadde møtt på en person som hadde vært leder for en ungdomsklubb han tidligere hadde vært med i (vitnet Per Egil Rødsvik), som kom bort til ham og spurte om han hadde vært til avhør i Baneheia-saken. Kristiansen hadde svart at både han og Andersen hadde vært i avhør. Rødsvik skal da ifølge Kristiansen ha sagt: «Ja, jeg så jo dere der oppe den dagen.» Rødsvik siktet da til at han hadde møtt på Andersen og Kristiansen på lekeplassen ved Svarttjønn, og at de hadde slått av en prat der. Kristiansen oppga i avhøret at han trodde at dette møtet hadde skjedd på torsdag 18. mai, ikke fredag 19. mai. Ettersom Rødsvik hadde gjort ham oppmerksom på at de hadde møttes 19. mai, ønsket han å fortelle dette til politiet.

Kristiansen forklarte videre at han fredag 19. mai hadde låst seg ute av boden. Andersen hadde ekstranøkkel, og Kristiansen ringte derfor hjem til Andersens hustelefon for å få tak i ham. Kristiansen snakket med faren til Andersen, som opplyste at sønnen hadde dratt hjemmefra for å delta på løpetrening med Heimevernsungdommen i Baneheia. Kristiansen forklarte at han hev seg på sykkel og traff Andersen ved lekeplassen på Svarttjønn. Der ble de sittende og prate i 10–15 minutter, og det var der vitnet Rødsvik møtte dem. Derfra gikk Kristiansen og Andersen hver sin vei.

Politiet konfronterte deretter Kristiansen med at de mente å ha andre opplysninger om hvor han traff Andersen. Antakelig refererte politiet her til opplysningene fra Leonard Hovden, som hadde sett en person på 18–20 år sykle inn forbi bommen til Svarttjønn på en gul og rød offroadsykkel. På spørsmål fra politiet om Kristiansen ikke hadde vært lenger inn i Baneheia enn til bommen, svarte Kristiansen: «Jo det stemmer, det var ikke ved bommen jeg traff Jan Helge.» Kristiansen forklarte videre at da han kom syklende opp mot bommen, så han ikke Andersen der. Han fortsatte derfor inn til nordenden av 3. Stampe, der han heller ikke så Andersen. Da han snudde og syklet tilbake, så han Andersen på østsiden av Svarttjønn. De tok følge tilbake forbi bommen til lekeplassen, hvor de satt da de møtte Rødsvik.

Andersen forklarte i sitt avhør først uopfordret at han møtte Kristiansen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn, og at han satt på bommen da Kristiansen kom syklende. Han uttalte at han selv aldri var innenfor bommen. Grunnen til at Andersen ikke hadde forklart dette tidligere, var ifølge ham at han først husket det da Kristiansen fortalte ham om møtet med Rødsvik. Først etter at politiet hadde konfronteret ham med Hovdens observasjon, forklarte Andersen at de hadde møttes ved selve Svarttjønn, innenfor bommen.

I etterkant av avhørene 14. juli var det diskusjoner innad i etterforskningsledelsen om hvorvidt Andersen og Kristiansen skulle pågripes. Kriminalsjef Arne Pedersen tok til orde for at de skulle pågripes, men møtte motstand fra de andre i etterforskningsledelsen, som mente det ikke forelå tilstrekkelige bevis for å gå til et slikt skritt. Det ble derfor ingen pågrepelse på dette tidspunktet.

I andre halvdel av juli og i august ble det foretatt enkelte etterforskningsskritt med sikte på å kontrollere opplysninger som kom frem i avhørene 14. juli. For øvrig avtok politiets etterforskning rettet mot Andersen og Kristiansen. Det var fortsatt stor etterforskningsaktivitet knyttet til andre spor i saken i denne perioden.

Gjennombruddet: DNA-treff på Andersen. Politiet pågriper Andersen og Kristiansen

Gjennombruddet i etterforskningen kom da politiet fikk et DNA-resultat fra et hår funnet på åstedet. Politiet fant håret i vegetasjon fra skogbunnen på drapsstedet. Håret ble overlevert Rettsmedisinsk institutt (RMI) for DNA-undersøkelse. RMI lyktes med å fremskaffe en mannlig DNA-profil.

Profilen var ukjent i den forstand at den ikke fantes i politiets registre.

Politiet fikk melding om DNA-funnet torsdag 10. august 2000. Dette ledet til at politiet tok blodprøver av letemannskaper og polititjenestemenn som hadde vært på åstedet før sporsikringen. Enkelte mannlige medlemmer av ofrenes familier avga også blodprøve. Ingen av disse personenes DNA-profil passet med håret som var funnet. Politiet antok derfor at håret kom fra gjerningspersonen, og det ble besluttet å ta referanseprøver av menn som ikke var sjekket ut av saken. Til sammen 25 personer som hadde vært i politiets søkelys, samtykket til å avlegge referanseprøver. Kristiansen og Andersen var blant disse. Referanseprøvene ble tatt i perioden 29.–31. august og ble 1. september sendt til RMI for sammenligning med DNA-profilen til håret fra åstedet.

Mandag 11. september 2000 fikk etterforskningsledelsen beskjed fra RMI om at de sannsynligvis hadde oppnådd et DNA-treff mellom håret funnet på åstedet og Andersen. I påvente av endelig identifikasjon ble både Andersen og Kristiansen satt under spaning av politiet.

Politiet fikk endelig bekreftelse på DNA-treffet på formiddagen onsdag 13. september og gikk deretter umiddelbart til pågrepelse av både Andersen og Kristiansen.

Andersens tilståelse

I første avhør etter pågripelsen forklarte Andersen at Kristiansen hadde drept «den eldste jenta» og voldtatt begge jentene. Selv hadde han blitt truet på livet til å drepe «den minste jenta». Han nektet for selv å ha begått seksuelle overgrep mot jentene.

I forkant av avhøret hadde Andersen blitt foreholdt fra avhører at politiet var sikre på at han var en av gjerningspersonene. Det ble opplyst om at politiet hadde sikret biologisk materiale fra åstedet som stemte med Andersens DNA-profil. Andersen ble også spurt om «han selv kunne være et slags offer i saken [...] i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen – hadde vært den mest aktive på åstedet».

Etterforskningen etter pågripelsene

Andersens tilståelse førte til at etterforskningen skiftet karakter og ble mer ensrettet, se utvalgets vurderinger i punkt 4.15. Tyngdepunktet i etterforskningen gikk nå over til å knytte Kristiansen til ugjerningene, samtidig som det i liten grad ble foretatt etterforskningsskritt til Kristiansens gunst.

Andersen ble senere avhørt elleve ganger utover høsten 2000. I alle avhørene fastholdt Andersen i hovedtrekk sin forklaring om Kristiansens rolle – at han var initiativtaker og pådriver, at han drepte den eldste jenta og forgrep seg på begge, og at Kristiansen tvang Andersen til å drepe den yngste jenta. I avhør 26. oktober endret Andersen forklaring til at Kristiansen også tvang ham til å begå et seksuelt overgrep mot det som «mest sannsynlig» var den eldste jenta. Endringen kom etter at Andersen dagen før, via sin forsvarer, ble konfrontert med det politiet mente var biologiske spor. I avhør 12. desember konfronterte politiet Andersen med at de mente at det var funnet DNA fra to menn på den yngste jenta, ikke den eldste. Andersen endret da igjen forklaring til at det var den yngste jenta han hadde blitt tvunget til å begå overgrep mot.

Også Kristiansen ble avhørt etter pågripelsen 13. september. Han nektet enhver befatning med voldtektene og drapene. I avhøret fastholdt Kristiansen i hovedtrekk sin forklaring slik den fremkom i avhøret av 14. juli 2000. Kristiansen fastholdt i all hovedsak sin forklaring også i avhør 16., 21., 25. og 27. september. Politiet ga i avhørene tidlig uttrykk for at de ikke fant Kristiansens forklaring troverdig.

Politiet gjennomførte ellers nye avhør av de siktedes familier og av deres omgangskrets. I løpet av september og oktober avhørte politiet også flere personer i nabolaget på Eg som hadde hatt ubehagelig opplevelser med Kristiansen og Andersen i form av kinking, sjikanering, slibrigheter mv. De fleste episodene gjaldt Kristiansen.

Etter pågripelsene innhentet politiet for første gang opplysninger om inngående mobiltrafikk for Kristiansens Telenor-nummer. Telenor ble bedt om å gi opplysninger om Kristiansens inngående trafikk fra 5. mai 2000 til 2. juni 2000 og om hans utgående trafikk seks måneder tilbake i tid. Politiet innhentet også informasjon om trafikkdata knyttet til Kristiansens og Andersens NetCom-numre. Politiet mottok trafikkdata fra Telenor 20. september og fra NetCom 21. september.

Opplysningene fra Telenor viste at Kristiansen fredag 19. mai kl. 18.55 og kl. 19.24 hadde mottatt to tekstmeldinger, og at begge meldingene hadde gått over basestasjonen EG_A. Det viste seg også at to tekstmeldinger politiet allerede var kjent med, de to utgående tekstmeldingene kl. 18.57 og kl. 19.37, hadde gått over samme basestasjon. Selv om politiet allerede 15. juni hadde mottatt en oversikt over Kristiansens utgående mobiltrafikk, var det ikke i dette dokumentet oppgitt hvilken basestasjon de utgående tekstmeldingene hadde hatt

innslag på. Fra 20. september 2000 satt politiet altså på opplysninger om til sammen fire tekstmeldinger som hadde gått over basestasjonen EG_A: kl. 18.55 (innkommende), kl. 18.57 (utgående), kl. 19.24 (innkommende) og kl. 19.37 (utgående). I tillegg var det en utgående telefonsamtale kl. 20.19.

Den mottatte oversikten ble ikke lagt inn i sakens dokumenter og var derfor ikke tilgjengelig for forsvarerne og trolig heller ikke for påtalemyndigheten. Undersøkelser for å avklare EG_As dekningsområde ble ikke foretatt. Slike undersøkelser ble først foretatt under hovedforhandlingen i byretten i mai 2001.

Nye anklager mot Kristiansen om seksuelle overgrep

I avhør 22. september forklarte Andersen at han for flere år siden hadde observert Kristiansen forgripe seg på en jente i nabolaget. Ut fra beskrivelsen klarte politiet raskt å identifisere den fornærmede. Jentas mor ble avhørt 28. september, og politiet hadde dagen etter en samtale med jenta. En formell anmeldelse ble inngitt 3. oktober, og i dommeravhør 6. oktober bekreftet jenta at det hadde funnet sted overgrep. I avhør 11. oktober erkjente Kristiansen straffskyld for til sammen fem overgrep mot jenta. Den 16. oktober ble Kristiansen også anmeldt for overgrep mot jentas lillebror. Ifølge anmeldelsen hadde gutten etter at saken mot søsteren ble tema, betrodd seg til moren om at Kristiansen hadde begått overgrep også mot ham. Kristiansen ble konfrontert med den nye anklagen i avhør 17. oktober, men nektet da for å ha forgrepet seg på gutten. Dommeravhør av gutten ble gjennomført 25. oktober. Den 6. november 2000 tok politiet ut tilleggssiktelse mot Kristiansen for å ha begått overgrep mot de to barna.

DNA-undersøkelser ved Universitetet i Santiago de Compostela

Under obduksjonene 23. og 24. mai 2000 ble det sikret sporprøver fra forskjellige steder på kroppen til ofrene. Ettersom obduksjonen viste at ofrene hadde blitt utsatt for seksuelle overgrep, var det aktuelt for Rettsmedisinsk institutt (RMI) å undersøke om noen av sporprøvene inneholdt sædceller. Det ble utført en såkalt forprøving, der RMI blant annet laget mikroskopiutstryk fra enkelte av sporprøvene. I mikroskopet observerte RMI et fåtall sædceller i fire av utstrykene. I utstryket fra prøven C-25 (ytre endetarm, Sløgedal Paulsen) ble det observert én sædcelle, i B-22

(ytre skjede, Sørstrønen) to sædceller, i B-24 (ytre anus, Sørstrønen) fem sædceller og i B-25 (indre anus, Sørstrønen) én sædcelle. Epitelceller, det vil si overflateceller fra for eksempel hud eller slimhinner, ble også observert i alle de fire utstrykene.

Ekstrakter laget fra sporprøvene ble analysert ved RMI i henhold til standard metode for testing av autosomalt DNA. Autosomalt DNA er det arvestoffet som finnes i de 22 kromosomparene som ikke er kjønnskromosomer (X og Y). Ved disse undersøkelsene oppnådde RMI kun resultater i samsvar med jentenes DNA-profiler. Etterforskningsledelsen besluttet derfor i samråd med RMI at prøvematerialet skulle leveres til Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania for videre undersøkelser. USCs oppdrag var å utføre Y-kromosomanalyse av prøvematerialet fra de fire prøvene der det var observert sædceller i mikroskop. Bare menn har Y-kromosomer. Y-kromosomanalyse vil derfor kunne gi informasjon om det mannlige bidraget i en prøve. I 2000 var metodene for Y-kromosomanalyse fremdeles på forskningsstadiet, det vil si at de ikke var internasjonalt validert eller rutinemessig tatt i bruk ved analyseinstituttene rundt om i verden. RMI satt ikke selv på nødvendig kompetanse til å gjennomføre slike undersøkelser. På denne tiden var USC blant de få forskningsmiljøene i verden som ble ansett for å ha tilstrekkelig kompetanse til å utføre Y-kromosomanalyser.

USC mottok åtte prøveeksemplarer fra RMI for videre undersøkelse. Fire av dem var ekstrakter som var laget ved RMI (prøvene 1–4), men USC oppnådde ingen analyseresultater fra disse. De øvrige prøveeksemplarene var vattpinnerester fra hver av prøvene C-25, B-22, B-24 og B-25 (prøvene 5–8). Fra vattpinnerestene laget USC sine egne ekstrakter, som deretter ble analysert. Resultatene som USC senere rapporterte til RMI, var basert på de egenproduserte ekstraktene.

USC avga sin skriftlige rapport 23. november 2000. Allerede 25. oktober ble imidlertid RMI muntlig orientert om de foreløpige analyseresultatene. Bakgrunnen var at etterforskningsledelsen overfor RMI hadde etterlyst status for DNA-analysene. De foreløpige analyseresultatene ble videreformidlet muntlig til politiet 25. oktober. For utvalget er det uklart hvordan rettsgenetikerne ved USC fremstilte de foreløpige DNA-resultatene overfor RMI. Utvalget har heller ikke lyktes i å avdekke hva som nøyaktig ble sagt da RMI videreformidlet funnene til politiet. At politiet fikk en uriktig forståelse av DNA-resultatene, er imidlertid på det rene.

Både overfor forsvarerne 25. oktober og på pressekonferanse 26. oktober fremholdt politiet at det var sikret biologisk materiale av samme type som Kristiansen har, og at dette knyttet Kristiansen til åstedet og handlingene. På pressekonferansen ble det også uttalt at prøvene med 100 prosent sannsynlighet knyttet Kristiansen til åstedet. Det viste seg senere at politiet ikke hadde dekning for disse påstandene.

Etterforskningens avsluttende fase

Etter at politiet mottok de foreløpige resultatene fra USC, ble saken regnet som oppklart. Kripos forlot Kristiansand, og etterforskningen gikk inn i en avsluttende fase. Igangsatte tekniske undersøkelser ble avsluttet, og politiet begjærte sletting av sikrede («fryste») trafikkdata. De eneste etterforskningsskrittene som ble foretatt i denne perioden, var de rettspsykiatriske undersøkelsene av Andersen og Kristiansen, se punkt 3.8.8.

Tiltalebeslutningen

Kristiansand politidistrikt innstilte 25. januar 2001 på tiltale overfor Andersen og Kristiansen og oversendte saken til Agder statsadvokatembeter. Tirsdag 30. januar sendte statsadvokaten saken videre til riksadvokaten med innstilling om at det skulle tas ut tiltale. Tiltale mot Andersen og Kristiansen ble tatt ut 16. februar 2001.

3.2 Forsvinningen og leteaksjonen

3.2.1 Forsvinningen

Stine Sofie Sørstrønen ble født 10. mai 1992 og var åtte år gammel på gjerningstidspunktet. Stine Sofies foreldre, Jostein Sørstrønen og Ada Sofie Austegard, var skilt. I 2000 var Jostein Sørstrønen bosatt på Grim i Kristiansand, mens Ada Sofie Austegard var bosatt i Grimstad. Stine Sofie bodde til daglig med sin mor i Grimstad, men hadde helgesamvær med sin far i Kristiansand. Stine Sofie gikk på Vik skole i Grimstad.

Lena Sløgedal Paulsen ble født 14. mai 1990 og var ti år gammel da drapene skjedde. Også Lenas foreldre, Arne Bernt Paulsen og Klara Sløgedal, var skilt. I 2000 var både Arne Bernt Paulsen og Klara Sløgedal bosatt i Kristiansand. Arne Bernt Paulsen var bosatt på Grim, mens Klara Sløgedal var bosatt på Vige. Lena bodde annenhver uke hos hver av sine foreldre. Lena gikk på Fagerholt skole i Kristiansand.

Figur 3.1 Flyfoto av Baneheia. Grim oppe til venstre, Kristiansand sentrum nederst og Eg oppe til høyre.

Kilde: Oslo politidistrikt.

Jentenes fedre, Jostein Sørstrønen og Arne Bernt Paulsen, var naboer i en flermannsbolig i Eidsvollsmann Mørchs gate på Grim, og det var slik Stine Sofie og Lena kjente hverandre.

Fredag 19. mai 2000 var både Stine Sofie og Lena hos sine fedre på Grim. Arne Bernt Paulsen hadde denne fredagen en avtale med noen venner på Flekkerøy, og Lena skulle derfor overnatte hos Stine Sofie.¹ Ca. kl. 18.30 gikk Stine Sofie og Lena for å bade i 3. Stampe i turområdet Baneheia. Baneheia ligger nordvest for Kristiansand sentrum og består av skog, turstier og tjernene kalt 1., 2. og 3. Stampe. Nabolaget Grim, der jentenes fedre bodde, ligger vest for Baneheia. Nabolaget Eg, der Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen bodde, ligger nordøst for Baneheia.

Jostein Sørstrønen ble etter hvert bekymret fordi jentene ikke kom tilbake. Fra ca. kl. 20.00 gikk han opp i Baneheia for å lete etter jentene. Etter å ha lett etter dem i Baneheia og på Grim² ringte han til politiet kl. 22.10.³

3.2.2 Leteaksjonen

Etter å ha mottatt melding om at jentene var savnet, ble en politipatrulje sendt til Jostein Sørstrønen på Grim.⁴ Søket etter jentene ble innledet ved at en politibetjent søkte i Baneheia med hund fra ca. kl. 23.00.⁵ Søket gikk langs vestsiden av 2. Stampe og rundt 3. Stampe.⁶ To andre politibetjenter søkte samtidig langs stiene i Baneheia på sykkel.⁷ En politipatrulje ble også sendt til sentrumsområdet Kvadraturen i Kristiansand for å lete etter jentene der.⁸

Hovedredningssentralen i Sør-Norge ble varslet kl. 00.00. Taxisentralen i Kristiansand ble gitt en beskrivelse av jentene kl. 00.20. Kl. 00.45 ble Røde Kors orientert og bedt om å møte i Baneheia med letemannskaper.⁹ Kl. 01.55 hadde 30 perso-

¹ Avhør av Arne Bernt Paulsen 25. mai 2000, jf. dok. 04,01,08.

² Avhør av Jostein Sørstrønen 20. mai 2000, jf. dok. 04,02,02.

³ Rapport 19. juni 2000, jf. dok. 02,02.

⁴ Stabsjournal linje 1, jf. dok. 18,02,01.

⁵ Rapport 10. juni 2000, jf. dok. 05,04,04.

⁶ Vedlegg til rapport 10. juni 2000, jf. dok. 18,03,151.

⁷ Rapport 23. juni 2000, jf. dok. 05,04,05.

⁸ Stabsjournal linje 1, jf. dok. 18,02,01.

⁹ Stabsjournal linje 2, 7 og 3, jf. dok. 18,02,01.

ner fra Røde Kors ankommet, og det ble opprettet en kommandosentral på parkeringsplassen ved Svarttjønneveien på Eg-siden av Baneheia.¹⁰ Utover natten søkte hjelpemannskapene langs stiene i Baneheia. På grunn av mørket var det ikke mulig å gå manngard¹¹ i terrenget utenfor stiene. Ca. kl. 03.45 rykket parkvesenet ut for å slå på lysene i lysløypa.¹²

Kl. 03.50 ble Hovedredningssentralen i Sør-Norge bedt om å bistå med helikopter med varmesøkende kamera. Helikoptersøk startet kl. 05.45 og omfattet terrenget i Baneheia, de tre stampene, Bånetjønne og Bervannet.

Lørdag morgen ble flere letemannskaper innkalt. Kort tid etter deltok ca. 120 personer i søket, hovedsakelig fra Røde Kors og roverspeidere¹³ samt flere orienteringsløpere.

Politiet gjennomførte avhør av jentenes familier for å få klarhet i omstendighetene rundt forsvinningen.¹⁴ Det kom frem at jentene ikke hadde forsvunnet før, at det ikke hadde skjedd noe spesielt den siste tiden som skulle tyde på at noe var galt, at begge jentene var i godt humør da de gikk for å bade, at de ikke hadde penger med seg, at det ikke var noen åpenbare steder jentene skulle gått til, og at alle tenkelige personer jentene kunne vært hos, var kjent med at de var savnet. Det fremkom videre at begge jentene var sosiale, utadvendte og ikke redde for å prate med voksne og fremmede. Jentenes signalement ble skrevet ut på papir og delt ut til letemannskapene lørdag 20. mai, sammen med to bilder av jentene.¹⁵ Signalementet så på dette tidspunktet slik ut:

«Stina Sofie Sørstrømmen [sic]
8 år
f 100592
Bor:
Eidsvollmanns Mørchsvei [...], Grim
tlf. 38071357, 99602[...]

Iført: Blå caps, grønn regnjakke, hvit bukse, hvit/sorte sandaler

Lena Sløgedal Paulsen

10 år

f 140590

Bor:

Eidsvollmann Mørchsvei [...], Grim

tlf. 38078529

Iført: Rød vindjakke, sort bukse, hvit skjorte med sorte armer, sorte sandaler.

Begge hadde badetøy i en pose:

Blå badedrakt med hvite striper

Gul bikini med mønster.»¹⁶

Et ti kvadratkilometer stort område ble definert som søksområde, avgrenset i sør av Kvadraturen, i vest av Setesdalsveien, i øst av elven Otra og i nord av hoppbakken på Krossen. Kjerneområdet var stampene.¹⁷ Kl. 11.00 ble helikoptersøket avsluttet uten resultat.¹⁸ Samtidig lette personer fra Røde Kors i nabolaget på Grim. Letemannskapene gikk manngard i områdene rundt Stampe-tjernene, og kanoer og dykkere ble satt inn i søket. Tunnelene under Baneheia ble også undersøkt.¹⁹

Natt til søndag ble det satt ut ni lytteposter som rapporterte jevnlig til kommandosentralen.²⁰ Hver av dem hadde med seg hund fra Norske Redningshunder.²¹

Søndag morgen ble letingen etter jentene ytterligere intensivert. Fra ca. kl. 07.00 deltok Heimevernet med 226 personer.²² På det meste deltok flere hundre personer i søket etter jentene i løpet av søndagen.²³ Hovedredningssentralen var negative til fortsatt leting med helikopter, og i stedet ble det satt inn en klatregruppe for å søke i vanskelige partier i terrenget. Videre ble det iverksatt finsøk ved Bervannet, seks hundeevipasjer lette i Ledningedalen, Havnevesenet søkte ved utløpet av Grimsbekken, en motorbåt kjørte

¹⁰ Stabsjournal linje 4, jf. dok. 18,02,01.

¹¹ Å gå manngard betyr at en gruppe personer gjennomfører et område systematisk ved å gå på rekke med en viss avstand.

¹² Stabsjournal linje 11, jf. dok. 18,02,01.

¹³ Dette er speidere i alderen 16–25 år, jf. Norsk speidermuseum (22.10.22).

¹⁴ Avhør av Klara Sløgedal 20. mai 2000 (dok. 04,01,02), rapport om samtale med Klara Sløgedal 20. mai 2000 (dok. 04,01,03), avhør av Arne Bernt Paulsen 20. mai 2000 (dok. 04,01,07), avhør av Jostein Sørstrønen 20. mai 2000 kl. 09.30 (dok. 04,02,02), avhør av Jostein Sørstrønen 20. mai 2000 kl. 18.05 (dok. 04,02,03) og avhør av Ada Sofie Austegard 20. mai 2000 (dok. 04,02,08).

¹⁵ Moi (2011) s. 27.

¹⁶ Utvalget har innhentet en original utskrift av signalementet slik det ble delt ut til letemannskapene.

¹⁷ Moi (2011) s. 25.

¹⁸ Stabsjournal linje 16, 19 og 37, jf. dok. 18,02,01.

¹⁹ Stabsjournal linje 36, jf. dok. 18,02,01.

²⁰ Røde Kors' aksjonslogg s. 4, jf. dok. 18,03,148.

²¹ Moi (2011) s. 31.

²² Avhør 21. mai 2000, jf. dok. 05,04,03,01. Se også oversikt over personell fra Agder Heimevernsdistrikt 07 som deltok i leteaksjonen i Baneheia, jf. dok. 18,03,148.

²³ Se rapport 28. august 2000, «Fremmøtelister/diverse dokumenter fra Røde kors, HV07 mf. i forbindelse med søk i Baneheia 19.5.00-21.5.00», jf. dok. 05,04,03,03, jf. vedlegg i dok. 18,03,148.

langs elvebredden i Otra, og forsterkede dykkermannskaper lette i 1., 2. og 3. Stampe.²⁴

Søndag formiddag ble jentenes signalement korrigert, utfyllt med flere detaljer og skrevet inn i en politirapport:

«Stine Sofie Sørstrønen, f. 100592.

8 år, ca. 125 cm, slank legemsbygning, rak holdning, brunt halvlangt hår med kort lugg, glatt hårstruktur, oval ansiktsform, brune øyne, gyllenbrun hudfarge.

Iført: Blå caps med påskrift 'Troll B' i gullskrift, grønn/blå regnjakke med gul stripe på skuldrene, spraglete blå/turkis silketopp med lyseblå silkefrynser nederst, hvite linbukser, sandaler med tjukk sort såle og hvite/søl strop- per.

Sølvsmykke med bamse – påskrift 'Min beste venn',

Dialekt: Grimstad/Evje. (kan og snakke Kristiansandsdialekt)

Lena Sløgedal Paulsen, f. 140590.

10 år, ca. 140 cm. kraftig kroppsbygning, rak holdning, lys blondt halvlangt hår, glatt hårstruktur, rund ansiktsform, lys hud, blå øyne.

Iført: Hvit caps, rød/burgunder vindjakke med hette, t-skjorte med lange armer, sort på bryst og rygg, hvite armer med sorte kinesiske skrifttegn, sorte bukser (vindjakkestoff), med strikk i livet og i bunn av beina, sort nye sandaler.

Dialekt: Kristiansandsdialekt.

Jentene bar på en plastpose da de forlot hjemmet.

Innhold: En bikini (knallgul og orange), en blå badedrakt med hvite striper i sidene, to bade- håndklær, det ene var lyse blått/lilla med 5 store grå delfiner og sort kant rundt håndkleet, det andre var rødt/rosa, en brusflaske, 1,5l, med gul brus (Siesta).»²⁵

²⁴ Pedersen og Storaker (2003) s. 44.

²⁵ Signalement på de to savnede jentene, jf. rapport 21. mai 2000, jf. dok. 04,04.

Figur 3.2 Flyfoto av tjernene i Baneheia. 3. Stampe øverst, 2. Stampe i midten, 1. Stampe til høyre og tjernet Kristianiafjorden nederst til venstre.

Kilde: Oslo politidistrikt.

Leteaksjonens gjennombrudd kom sent søndag ettermiddag. Kl. 17.03 registrerte politiet funn av blodig tøy i en demning ca. 50 meter vest for 2. Stampe, se punkt 3.2.3 nedenfor. Området rundt funnstedet ble raskt sperret av med polititape. Kl. 20.10 registrerte politiet funn av to lik omtrent 40 meter fra stedet der klærne ble funnet.²⁶ Likene var dekket til med kvister, se punkt 3.2.4.

Det var oppholdsvær i hele perioden fra jentene forsvant til de ble funnet.²⁷

3.2.3 Funnet av jentenes badetøy mv.

Søndag 21. mai mellom kl. 16.30 og 17.00 oppdaget en frivillig at noen dotter med mose var dyttet inn i en åpning i en demning, ca. 40 meter fra stedet jentene senere ble funnet. Da han tok ut mosedottene, så han tøy inne i åpningen. Han gikk da for å finne andre letemannskaper og for å få gitt beskjed til kommandosentralen. Ved 3. Stampe møtte han på en annen frivillig fra Røde Kors, som satt på badebryggen ved 3. Stampe og passet på dykkerutstyret til dykkerne som søkte i 3. Stampe. De to frivillige gikk sammen tilbake til funnstedet. De tok med seg en plastpose fra bryggen der den frivillige fra Røde Kors hadde sittet. Plastposen hadde blitt brukt av dykkerne til å oppbevare brusflasker i. Det var sølt litt brus i posen, og den var også tilflekkt av ketchup.²⁸ Tilbake på funnstedet trakk de frivillige tøyet ut fra åpningen i demningen. De fant to capser, et par sandaler, to håndklær, en blå badedrakt, en bikinitruse og en bikinioverdel.²⁹ Da de trakk tøyet ut av demningen, oppdaget de at noe av tøyet (den ene capsen³⁰) var tilgriset av blod. De puttet tøyet i plastposen og gikk deretter til kommandosentralen og leverte tøyet.³¹

Håndteringen av funnet av ofrenes badetøy drøftes nærmere i punkt 4.2.4.

3.2.4 Funnet av jentene

Funnet av jentenes klær førte til at politiet og Heimevernet sperret av et område i en 100–200 meters radius rundt demningen der klærne ble

funnet.³² Mannskaper fra Heimevernet ble utplassert rundt avsperringen for å hindre folk i å komme inn i sperreområdet, og det ble besluttet at stedet skulle gjennomføres med politihund. Kl. 20.00 var søket i ferd med å starte. Få minutter senere ble jentene funnet av Stein Axel Borgersen, sjef for Agder Heimevernsdistrikt 07. Borgersen befant seg på en kolle sørvest for demningen da han hørte en lyd og gikk ut i terrenget for å undersøke. På vei tilbake la han merke til en kvist- og løvhaug som virket påfallende. Kvistene som stakk ut fra haugen, så ut som de nylig var brukket av. Han løftet på kvistene og så en fot som var iført en sort sandal. Borgersen varslet umiddelbart kommandosentralen om hva han hadde sett.³³ I politiets stabsjournal er funnet av jentene registrert søndag 21. mai 2000 kl. 20.10.

Likene av jentene ble funnet på bakken inne i et tett krypfurukratt. Liket av Stine Sofie Sørstrønen lå på ryggen. Delvis på siden av og over hodet og overkroppen på Sørstrønen lå liket av Lena Sløgedal Paulsen. Likene var dekket til av 25 eikerkvister, én eikekvist, løv, barnåler og jordsmonn.³⁴ Stedet der likene ble funnet, ligger i luftlinje ca. 75 meter vest for turstien som går langs vestsiden av 2. Stampe. Stedet var naturlig avgrenset i terrenget i form av bergnabber og kratt, og områdets størrelse var ca. 15 × 25 meter. På oversiden av området var det en myr.³⁵ Det var mulig å ta seg inn til åstedsområdet fra flere kanter. Blant annet var det stier og tråkk til en bergnabb på østsiden og ned til turstien på sørsiden. På vestsiden var det tett, men ikke ugjennomtrengelig kratt. Det var ikke innsyn til åstedsområdet fra turstien. Høydeforskjellen mellom turstien ved 2. Stampe og åstedsområdet er ca. 10 meter.³⁶

Politiet påviste to forskjellige steder i terrenget hvor kvister var kuttet av, ett ca. 13 meter sør for funnstedet, og ett omtrent 20 meter nordøst. Antallet avkuttete kvister stemte overens med antallet kvister som dekket likene.

Ti meter fra funnstedet påviste politiet et område av skogbunnen som var rotet til og blodtilsølt. Det var blod på lyng og visne blader, og i tillegg hadde blod trukket ned i bakken. Politiet konkluderte med at dette var selve drapsstedet.

²⁶ Stabsjournal linje 96 og 110, jf. dok. 18,02,01.

²⁷ Brev 23. mai 2000 fra Meteorologisk institutt om værforholdene i Kristiansand 19.–20. mai 2000, jf. dok. 03,01.

²⁸ Rapport 3. juni 2000, jf. dok. 05,04,02,01.

²⁹ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000, jf. dok. 03,03, og «Rapport vedr. de avdødes bekleddning før og etter drapene» 5. september 2000, jf. dok. 04,05.

³⁰ Illustrasjoner til «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 23. januar 2001, figur 27–35, jf. dok. 03,11.

³¹ Avhør 21. mai 2000, jf. dok. 05,04,02,02.

³² Rapport 22. mai 2000, jf. dok. 05,04,02,03.

³³ Avhør 21. mai 2000, jf. dok. 05,04,03,01.

³⁴ Illustrasjoner, jf. dok. 03,02.

³⁵ Myren finnes ikke lenger. Der det tidligere var en myr, er det i dag et vann.

³⁶ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000 punkt 2.2, jf. dok. 03,03.

Sørstrønen hadde på seg truse, mørk bukse med strikk i livet, solliv/bikinitopp, langermet genser festet omkring halsen, og en ytterjakke som var åpen. Genserermene var løst knyttet med en dobbelknute i nakken. Resten av genseren lå løst over ansiktet. Liket hadde en skade i halsen som det hadde blødd fra, og klærne var tilsølt av blod.

Sløgedal Paulsen hadde på seg hvit linbukse, flerfarget topp, rød ytterjakke, sokker og sandaler. Buksen satt på kroppen på vanlig måte, men en snor i linningen var ikke knyttet igjen. Jakken var ikke lukket og lå delvis over bakhodet. Også Sløgedal Paulsens klær var tilsølt med blod.³⁷

Jentene hadde delvis på seg hverandres klær. Sørstrønen hadde på seg Sløgedal Paulsens solliv/bikinitopp, genser og bukse. Sløgedal Paulsen hadde på seg Sørstrønen flerfargede topp og hvite linbukse.³⁸ Det var en skjæreskade i toppen som Sløgedal Paulsen hadde på seg. Skjæreskaden i toppen korresponderte med stikkskaden hun hadde i brystet, noe som tyder på at hun hadde på seg Sørstrønen topp da hun ble stukket.

3.3 Undersøkelse av åstedet og obduksjoner

3.3.1 Gjennomføringen av åstedsundersøkelsen

Søndag 21. mai på kvelden ble Kripus varslet om likfunnet per telefon og anmodet om både teknisk og taktisk bistand.³⁹ Kripus ankom Kristiansand natt til mandag 22. mai. Undersøkelsene på åstedet ble foretatt i perioden 22. til 24. mai. Det var vakthold rundt området fra søndag kveld og frem til undersøkelsene var avsluttet. Undersøkelsene ble foretatt av politiførstebetjentene Gøran Dyvesveen, Tom Luka og Egil Singelstad fra Kripus. Fra Kristiansand politidistrikt deltok politiavdelingsjef Tor Arild Berge og politiførstebetjent Lars Gustav Engemyr. Fra Mandal politistasjon deltok politiførstebetjent Gunnstein Kallhovd.⁴⁰ Åstedsundersøkelsen ble vanskelig gjort av at området var tråkket ned av letemannskaper under leteaksjonen, og av at det begynte å regne på kvelden

23. mai og frem til morgenen 24. mai.⁴¹ Åstedet ble fotografert og filmet. Likene ble båret ut mandag 22. mai og fraktet til Oslo for obduksjon.

Det var ingen rettsmedisiner i Kripus' team på åstedet. Det ble ikke oppdaget at jentene var utsatt for seksuelle overgrep før under obduksjonen.

3.3.2 Gjennomføringen av obduksjonene

Likene ble obdusert 23. og 24. mai 2000 ved Rettsmedisinsk institutt på Rikshospitalet i Oslo. Det var professor dr.med. Torleiv Ole Rognum og førsteamanuensis dr.med. Åshild Vege som foretok obduksjonene, med assistanse fra preparant Eldar Vangen. Underlivsundersøkelsene ble foretatt av førsteamanuensis dr.med. Kari Ormstad 24. mai 2000, med assistanse fra preparant Ole Grime og med Rognum og Vege til stede. Grunnen til at underlivsundersøkelsene ble gjennomført en dag senere, var at Ormstad – som hadde jobbet mye med seksuelle overgrep mot barn og derfor skulle foreta disse undersøkelsene – ikke var i Oslo 23. mai.⁴² Politiførstebetjent Per Angel fra Kripus var til stede for å fotografere både 23. og 24. mai 2000. Den rettsmedisinske kommisjon hadde ingen bemerkninger til obduksjonsrapportene.⁴³

Rapporten fra obduksjonen av Lena Sløgedal Paulsen har slik sammenfatning og konklusjon:

- «1. Av tegn til ytre vold er det påvist 2 stikklesjoner på halsen og en tredje stikklesjon ved høyre ribbeue:

Lesjon 1: 121,5 cm over fotsålen og 2 cm til høyre for midtlinjen sees en 1,8x0,6 cm stor lesjon med skarpe kanter og noe blodlevring i randen. Nedad er det en 1 mm bred, gulorange rand med misfarging av huden. Lesjonen danner begynnelsen på en stikk-kanal som forløper forfra og bakover 45° oppover og 10° mot høyre. Lesjonen er ca 6 cm dyp.

Lesjon 2: 2 cm nedenfor lesjon 1 og 1,5 cm til høyre for midtlinjen finnes en 1,5x0,7 cm stor tverrgående lesjon i huden. Kanten er litt ujevn og det er noe gulbrun misfarging innad mot midtlinjen. Den gulbrune sonen nedad er 3 mm bred. Lesjonen danner begynnelsen på en stikk-kanal som for-

³⁷ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000 punkt 3.2 til 3.4, jf. dok. 03,03.

³⁸ Rapport vedr. de avdøde bekledning før og etter drapene, jf. dok. 04,05.

³⁹ Formell anmodning ble sendt mandag 22. mai 2000, jf. dok. 02,04.

⁴⁰ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000 s. 1, jf. dok. 03,03.

⁴¹ Brennpunkt (17.04.01).

⁴² Avhør av Kari Ormstad 17. august 2021, jf. dok. 16,05,03,11.

⁴³ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon av 29. september 2000, jf. dok. 04,01,24 (Lena Sløgedal Paulsen) og dok. 04,02,21 (Stine Sofie Sørstrønen).

løper forfra og bakover 45° oppover og 10° mot høyre. Lesjonen er ca 7 cm dyp. Det er betydelig blødning i halsens bløtdeler under stikklesjonene og den høyre halspulsåren er skåret tvers over i høyde med nedre begrensning av strupehodet. Også i den høyre halssamleåren er det en defekt som måler 7x3mm. Det er mye blødning langs blodkarene ned mot mellomrommet mellom lungene.

Lesjon 3: 97,5 cm ovenfor fotsålen, litt til høyre for midtlinjen, er det en gapende rundoval lesjon i huden som måler 4,4x2,7 cm. Hudkanten er skarpskåret og nedover mot høyre forløper et 4,3 cm langt skarpskåret risp i huden. Lesjonen går gjennom brystveggen og overskjærer bruskdelen av 7. ribben inn mot brystbenet. Fra lesjonen i brystveggen går det 2 stikk-kanaler: en hovedstikklesjon forfra og bakover, 30 oppover og 20° mot venstre. Denne lesjonen er ca 11 cm dyp og går tvers gjennom leveren. På undersiden av leveren er det 2 små lesjoner, noe som tyder på at kniven har vært trukket ørlite grann tilbake og så stukket inn på nytt.

Den andre stikk-kanalen fra hudlesjon 3 forløper gjennom mellomgulvsfestet og inn i høyre brysthule og høyre lunges overlapp. Stikklesjonen i lungen er 1,8 cm dyp. Lungene er ikke sammefallen, men stor og oppustet. Det er påfallende lite blødning i forbindelse med stikklesjon 3. Det er ikke blod i brysthulen og knapt i bukhalen.

For øvrig er det hudavskrap, overfladiske risp, trykkmerker og områder med blålig-brun misfarging i ansikt, på skuldre, bryst, armer, i venstre flanke samt på lår og knær.

I skjedeinngangen er det rifter og småblødninger. I endetarmsåpningen er det også rifter fortil og baktil. Videre er det områder med blålig misfarging på innsiden av begge lår.

2. Det er ved obduksjonen ikke påvist sykelige forandringer.
3. Det ble ikke påvist etylalkohol i blod eller urin. I perifert blod ble det heller ikke påvist narkotiske stoffer eller legemidler. Resultat av analyser foretatt av materiale fra avdøde hud vil bli presentert i egen rapport fra seksjon for biologiske spor.
4. Døden antas å skyldes de påviste stikklesjoner i halsen med overskjæring av halspulsåren på høyre side. P.g.a. beskjedne blød-

ning kan stikklesjonene i magen/brystet ha vært tilført etter døden eller umiddelbart før døden. Undersøkelse av kjønnsorganer og endetarm viser jomfruhinne med fersk bristning og endetarmsåpning med en helt overfladisk og en noe dypere fersk bristning. Skadene er forenlige med seksualovergrep.

5. Basert på opplysninger i politirapport og obduksjonsfunn er dødsdato satt til 19. mai om kvelden.»⁴⁴

I sammenfatningen ovenfor er knivlesjonene detaljert beskrevet, mens øvrige tegn på vold og tegn på seksuelt overgrep er beskrevet summarisk. Obduksjonsrapporten gir i tillegg en detaljert beskrivelse av øvrige tegn på vold og seksuelle overgrep.⁴⁵ I rapporten nevnes 27 øvrige skader som ifølge obdusenten er tegn på vold, og fem øvrige skader som obdusenten mener er tegn på seksuelle overgrep.

Ved obduksjonen av Sløgedal Paulsen ble det sikret følgende avstryk:⁴⁶

- innside av kinnene (C-21)
- tungeryggen (C-22)
- ytre skjede (C-23)
- indre skjede (C-24)
- ytre endetarm (C-25)
- indre endetarm (C-26)
- misfarging på innsiden av høyre lår (C-27)
- misfarging på innsiden av venstre lår (C-28)
- høyre underarm (C-29)
- venstre armhule (C-30)
- venstre kinn (C-31)
- høyre tykklegg (C-32)
- bakre omslagsfold – fornix (C 36 a + b)
- endetarmsåpning (C-37)
- livmorhalsen (C-38)

Prøvene C-21 til og med C-32 er sannsynligvis sikret 23. mai, mens prøvene C-36a, C-36b, C-37 og C-38 trolig er sikret 24. mai.⁴⁷

Det ble i tillegg tatt vevsprøver av misfarget hud på innsiden av venstre lår (C-39), høyre lår (C-40) og venstre armhule (C-42). Det ble også

⁴⁴ Rettsmedisinsk undersøkelse av Lena Sløgedal Paulsen 23. mai 2000, jf. dok. 04,01,01.

⁴⁵ Funnene er oppsummert i rettsmedisinsk sakkyndig erklæring 20. oktober 2021 s. 32–37, jf. dok. 16,03,10,02. Erklæringen ble utarbeidet etter anmodning fra Oslo politidistrikt.

⁴⁶ Nummereringen i parentes er systemnummeret gitt i Åsteds- og undersøkelsesrapport del 1 og del 2, jf. dok. 03,03 og dok. 03,10.

⁴⁷ Avhør av Kari Ormstad 17. august 2021 s. 5–7, jf. dok. 16,05,03,11.

tatt neglavlklipp og -avskrap og sikret løse hår på hender/kropp under obduksjonen.⁴⁸

Rapporten fra obduksjonen av Stine Sofie Sørstrønen har slik sammenfatning og konklusjon:

- «1. Av tegn til ytre vold er det fortil på halsen, 104 cm over fotsålen, 3 cm ovenfor halsgroppen og 1,5 cm til høyre for midtlinjen, påvist en halvmåneformet stikklesjon som måler 2x0,8 cm. Fra denne går det en stikk-kanal forfra bakover, 45° oppover og 20° mot høyre. Kanalen passerer halspulsåren og halssamleavenen på høyre side uten å skade disse og fortsetter i dybden mellom tverrtaggene på 5. og 6. halsvirvel, slik at halsvirvelpulsåren (a. vertebralis) er helt overskåret. Det er rikelig blødning i bløtvevet på høyre side av halsen.

For øvrig er det overfladiske hudavskrap, risp og blåmerker i ansiktet, på kroppen, armer og ben. Det er små blåmerker på innsiden av begge lår og det er rødlig misfarging i slimhinnen i bakre fold av skjedeinngangen og fire rifter i fremre del av endetarmsåpningen.

2. Det er ved obduksjonen ikke påvist sykelige forandringer.
3. Ved kjemisk undersøkelse ble det ikke påvist etylalkohol i blod eller urin. I perifert blod er det ikke narkotiske stoffer eller legemidler.

Resultatet av prøver tatt fra hudoverflaten sammenfattes i egen rapport fra sporsaksjonen ved Rettsmedisinsk institutt.

4. Døden antas å skyldes forblødning fra skjærelsesjonen i halsen. Spesiell undersøkelse av underliv og endetarm viser skjedevegg med lokal irritasjon av uklar art; ikke holdepunkt for mekanisk skade. Dessuten jomfruhinne med lett kronisk irritasjonstilstand, men ingen overbevisende tegn på skade. I endetarmsåpningen er det ferske, vitale bristninger i slimhinnen og underliggende blødninger i muskulaturen. Funnene viser at det har skjedd et seksuelt overgrep, antagelig med penetrasjon av endetarmsåpningen.
5. Basert på opplysninger i politirapport og obduksjonsfunn er dødsdato satt til 19.05.00.»⁴⁹

⁴⁸ Undersøkelse av biologiske sporprøver sikret i forbindelse med obduksjon, jf. dok. 04,01,30.

⁴⁹ Rettsmedisinsk undersøkelse av Stine Sofie Sørstrønen 23. mai 2000, jf. dok. 04,02,01.

På samme måte som for Sløgedal Paulsen er knivlesjonene detaljert beskrevet i sammenfatningen, mens øvrige tegn på vold og tegn på seksuelt overgrep er mer summarisk beskrevet. Selve obduksjonsrapporten gir en detaljert beskrivelse av øvrige tegn på vold og seksuelle overgrep.⁵⁰ I rapporten nevnes 24 øvrige skader som ifølge obduzenten er tegn på vold, og fire øvrige skader som obduzenten mener er tegn på seksuelle overgrep.

Ved obduksjonen av Sørstrønen ble det sikret følgende avstryk:⁵¹

- innside venstre lår (B-13)
- innside høyre lår (B-14)
- høyre skinnelegg (B-16)
- utad høyre kne (B-17)
- innsiden av leppene (B-18)
- innsiden av kinnene (B-19)
- tungen (B-20)
- utsiden av leppene (B-21)
- ytre skjede (B-22)
- indre skjede (B-23)
- ytre endetarmsåpning (B-24)
- indre endetarmsåpning (B-25)
- misfarging/blåmerke høyre lår/hofte (B-26)
- misfarging/blåmerke venstre lår/hofte (B-27)
- smuss innside venstre lår (B-28)
- bakre omslagsfold – fornix (B-31)
- endetarmsåpning (B-32)
- ytre del av endetarmen (B-33)

Prøvene B-13 til og med B-28 er sannsynligvis sikret 23. mai, mens prøvene B-31, B-32 og B-33 sannsynligvis er sikret 24. mai.⁵²

Det ble i tillegg tatt vevsprøver av misfarget hud på innsiden av venstre lår (B-30). Det ble også tatt neglavlklipp og -avskrap og sikret løse hår på hender/kropp under obduksjonen.⁵³

3.3.3 Kripas' åsteds- og undersøkelsesrapport

Kripas utarbeidet en åsteds- og undersøkelsesrapport i to deler.⁵⁴ I del 1 redegjøres det for hvilke undersøkelser som er gjort, og for hvilket materi-

⁵⁰ Funnene er oppsummert i rettsmedisinsk sakkyndig erklæring 20. oktober 2021 s. 39–43, jf. dok. 16,03,10,02.

⁵¹ Nummereringen i parentes er systemnummeret gitt i åsteds- og undersøkelsesrapporten del 1 og del 2, jf. dok. 03,03 og dok. 03,10.

⁵² Avhør av Kari Ormstad 17. august 2021 s. 5–7, jf. dok. 16,05,03,11.

⁵³ Undersøkelse av biologiske sporprøver sikret i forbindelse med obduksjon, jf. dok. 04,02,31.

⁵⁴ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000, jf. dok. 03,03, og «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 21. januar 2001, jf. dok. 03,10.

ale som er sikret, på og rundt åstedet og likene av Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen i perioden 22. mai til 24. mai 2000. I del 2 redegjøres det for hvilke undersøkelser som er gjort, og for hvilket materiale som er sikret, ellers i etterforskningen.⁵⁵ I tillegg presenteres resultatene fra samtlige undersøkelser, og det gis et sammendrag og en konklusjon.

Det sikrede materialet fra undersøkelsene i perioden 22. til 24. mai, herunder materiale sikret ved obduksjonene, ble registrert etter følgende system:

- A-: fra åstedet
- B-: fra liket av Stine Sofie Sørstrønen
- C-: fra liket av Lena Sløgedal Paulsen
- D-: fra området med avkuttete einerkvister sør for åstedet
- E-: klær mv. funnet i demning
- F-: fra området med knekket bjørk nord for åstedet
- G-: fra området med avkuttete einerkvister øst for åstedet
- H-: diverse materiale

Det sikrede materialet fra de øvrige undersøkelsene ble registrert etter følgende system:

- H-: diverse materiale (i tillegg til H-materiale sikret mellom 22. og 24. mai, jf. ovenfor)
- K-: diverse materiale sikret i forbindelse med leteaksjonen etter jentene
- L-: diverse materiale sikret i forbindelse med leteaksjonen etter jentene
- M-: diverse materiale sikret i forbindelse med leteaksjonen etter jentene
- N-: diverse materiale sikret i forbindelse med leteaksjonen etter jentene
- O-: diverse materiale beslaglagt 15. juli 2000 fra Viggo Kristiansen
- P-: diverse materiale innlevert til Kristiansand politidistrikt
- R-: fra Viggo Kristiansens bopel
- S-: fra «bunkeren» (Viggo Kristiansens arbeidsbod)
- T-: klær fra Jan Helge Andersen
- U-: fra Jan Helge Andersens bopel

⁵⁵ I tillegg til undersøkelser på selve åstedet og under obduksjonen ble det sikret materiale under leteaksjonen og i form av gjenstander som ble levert inn til politiet. Etter hvert ble det også sikret materiale fra beslag hos Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen.

3.4 Jakten på gjerningspersonen sommeren 2000

3.4.1 Organiseringen av etterforskningen

Kristiansand politidistrikt varslet Kripas om funnet av jentene og anmodet om teknisk og taktisk bistand om kvelden søndag 21. mai.⁵⁶ En gruppe fra Kripas ankom Kristiansand allerede natt til mandag 22. mai.

Fra starten besto etterforskningsledelsen av kriminalsjef Arne Pedersen som påtaleansvarlig jurist, politiavdelingssjef Magne Storaker som lokal etterforskningsleder, politiførstebetjent Asbjørn Hansen som etterforskningsleder for Kripas-etterforskerne og politiinspektør Ragnar Ringvoll som personalansvarlig. Kriminalsjef Arne Pedersen ledet etterforskningen både formelt og reelt og var ansvarlig for håndteringen av pressen.

Etterforskningen ble langt på vei organisert i tråd med Kripas' daværende modell for organisering av etterforskningen i drapssaker med ukjent gjerningsmann.⁵⁷ Etterforskningsteamet besto i initialfasen av mange titalls etterforskere fra Kristiansand politidistrikt og Kripas. Gjennom sommerferien 2000 var det 14 etterforskere som jobbet med saken.⁵⁸ Daglige parolemøter ble avholdt med hele etterforskningsteamet. Etterforskningsledelsen hadde i tillegg faste møter hver kveld og hver morgen etter parolemøtet. Etterforskningsteamet fikk tildelt arbeidsoppgaver av ledelsen, og arbeidet ble organisert i ulike prosjekter gjennom våren og sommeren.

I artikkelen «Udåden i Baneheia» i *Nordisk kriminalkrønike* fra 2003 beskriver Arne Pedersen og Magne Storaker etterforskningen slik:

«Saken gikk over fire måneder, og i løpet av denne tiden ble det satset enormt med ressurser. Samtlige ved kriminalavdelingen ble engasjert i startfasen, og i tillegg ble ansatte fra de andre driftsenhetene i politidistriktene innkalt. Det ble rundt hundre ansatte engasjert i saken, og av disse var det mellom femti og seksti som hadde fått konkrete etterforskningsoppgaver. Etter hvert ble det etablert et fast etterforskningsteam bestående av rundt tretti etterforskere som kontinuerlig jobbet i saken. Dette

⁵⁶ Formell anmodning ble sendt mandag 22. mai 2000, jf. dok. 02,04. Se punkt 3.3.1 om Kripas' bistand i forbindelse med åstedsundersøkelsen.

⁵⁷ Se punkt 4.4.

⁵⁸ Fædrelandsvennen, «Antall etterforskere halveres snart», 20. juni 2000, og Fædrelandsvennen, «God utvikling i etterforskningen», 13. juli 2000.

teamet arbeidet gjennomgående fra kl. 08.00 til sent på kvelden/natten til saken ble løst. De syv første ukene ble det også arbeidet i helgene for at ferieavviklingen i all hovedsak kunne gå som planlagt med oppstart i juli måned.»⁵⁹

Etterforskningsteamet benyttet datasystemet R:Base, som var et ledelsesverktøy der man kunne registrere aktuelle opplysninger fra avhør, som personer, kjøretøy osv. Videre kunne man registrere aktuelle arbeidsoppgaver elektronisk. Verktøyet gjorde det mulig å holde kontroll på utførte oppgaver, oppgaver under arbeid og politiets vurderinger, noe som sikret notoritet over etterforskningen.

Organiseringen av etterforskningen drøftes nærmere i punkt 4.4.

3.4.2 Rundspørring

Politiet gjennomførte innledningsvis i etterforskningen en rundspørring blant beboerne i områdene rundt Baneheia. Totalt ble 520 samtaler gjennomført på Grim-siden,⁶⁰ 240 samtaler på Eg-siden⁶¹ og 230 samtaler på sentrumsiden.⁶² Omtrent 70 prosent av samtalene ble gjennomført 22. og 23. mai 2000. De resterende samtalene ble i hovedsak gjennomført mellom 24. mai og 31. mai 2000.

Politiet fylte ut et eget skjema for alle samtalene. Det foreligger totalt 1006 nummererte rundspørringsskjemaer. I tillegg ble et fåtall samtaler protokollert på baksiden av andres rundspørringsskjemaer. I 2000 ble rundspørringsskjemaene organisert i fire fysiske permer merket nr. 1 til 4, med løpenummer på hvert skjema fra R-1 til R-1006. Rundspørringsskjemaene ble digitalisert i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen i 2021.⁶³

Rundspørringsskjemaene ble fortløpende lest av politiførstebetjent Jan Robert Edvardsen.

⁵⁹ Pedersen og Storaker (2003) s. 45.

⁶⁰ Dette innbefatter gatene/områdene Artillerivollen, Baneheieien, Borgerkorpsgata, Eidsvollsmann Mørchs gate, Enrum, Hollendergata, Jegergata, Jonas Anton Hielms gate, Jegergata, Konsul Christiansens vei, Palle Rosenkrantz gate, Ragnhilds vei, Ravnedalsveien, Setesdalsveien, Vektergata og Wergelandsveien.

⁶¹ Dette innbefatter gatene/områdene Andreas Kjærs vei, Egstien, Egsveien, Krogstien, Krogveien, Krogstien, Solbergveien, Svarttjønnveien og Vest-Agder sentralsykehus.

⁶² Dette innbefatter gatene/områdene Banehaven, Fergefjellet, Fritz Jensens gate, Frobusdalen, Lømslands vei, Sigvard Gundersens gate, St. Hans gate, Thistedahls gate og Tordenskjolds gate.

⁶³ Rapport om gjennomgang av rundspørringer av 10. desember 2021, jf. dok. 16,07,10.

Antatt viktig informasjon ble videreformidlet til etterforskningsledelsen.⁶⁴

3.4.3 Tips fra publikum

Politiet gikk tidlig ut i pressen og ba om tips fra publikum.⁶⁵ Det kom inn totalt 1793 tips i løpet av hele etterforskningen i 2000. Tipsene ble skrevet ned for hånd på tipsskjemaer. Skjemaene ble organisert i fire fysiske permer med nr. 5 til 8, og tipsnummer 001 til 1793. Tipsskjemaene ble digitalisert i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen i 2021.⁶⁶

Den 9. juni 2000 utlyste en privatperson en dusør på én million kroner for nye avgjørende tips. Fristen ble satt til 30. juni 2000. Utlysningen av dusøren ledet til en rekke nye tips i saken.⁶⁷ Ingen av tipsene var imidlertid avgjørende for sakens utvikling, og dusøren ble ikke utbetalt.⁶⁸

Politiet samarbeidet med Fædrelandsvennen og samlet i løpet av etterforskningen totalt inn ca. 300 000 kroner til Lenas og Stine Sofies Minnefond. Også her ble det lovet dusør for tips som kunne bidra til oppklaring av saken. I desember 2000 besluttet politiet å utbetale totalt 40 000 kroner til fire tipsere som hadde navngitt Viggo Kristiansen og/eller Jan Helge Andersen i etterforskningens innledende fase.⁶⁹ Tipserne fikk 10 000 kroner hver.

3.4.4 Kartlegging av tilreisende til Kristiansand

Politiet tok høyde for at gjerningsmannen kanskje ikke bodde i Kristiansand. Politiet innhentet derfor opplysninger om blant annet togtrafikk, hotel-

⁶⁴ Rapport 14. juni 2000, jf. dok. 05,05. Se også rapport 5. juli 2000 om ny rundspørring på Grim, jf. dok. 05,06, jf. dok. 18,03,152.

⁶⁵ Se for eksempel Fædrelandsvennen, «Intens jakt på ukjent drapsmann», 22. mai 2000: «[Politiavdelingssjef] Storaker opplyste i går kveld at samtlige personer som var i Baneheia-området fredagskvelden i den aktuelle perioden fa ca. 18.30, skal sjekkes. – Vi ønsker å kartlegge alle bevegelser i Baneheia den kvelden, sa han. [...] Politiet er fremdeles vært interessert i alle opplysninger om observasjoner i Baneheia i det aktuelle tidsrommet, og tidligere på dagen. Til nå har det kommet inn et 40-talls tips som allerede er sjekket, eller som er i ferd med å bli sjekket ut.» Se også NTB 21. mai 2000 kl. 20.05.

⁶⁶ Rapport om gjennomgang av tips av 9. desember 2021, jf. dok. 16,07,09.

⁶⁷ Fædrelandsvennen, «Innsamlingen tørker inn», 17. juni 2000.

⁶⁸ Fædrelandsvennen, «Ingen nye funn i 3. Stampe», 1. juli 2000.

⁶⁹ Fædrelandsvennen, «40.000 i Baneheia-dusør», 22. desember 2000.

lovernatter, passasjerlister fra ferger og overvåkningsvideoer fra bensinstasjoner.⁷⁰

3.4.5 Avhør av jentenes familier og bekjente

Politiet gjennomførte avhør av jentenes foreldre og steforeldre, venner av foreldrene, venninner av jentene samt andre personer med relasjoner til jentene gjennom skole og fritidsaktiviteter.⁷¹

3.4.6 Kartlegging av bevegelser og observasjoner i Baneheia

Politiet brukte store ressurser på å kartlegge alle bevegelser og observasjoner i Baneheia knyttet til ettermiddagen og kvelden fredag 19. mai 2000. Alle som hadde vært i Baneheia 19. mai, ble oppfordret til å melde seg for politiet. Dette førte først til at ca. 100 personer meldte seg. De som meldte seg, ble fotografert⁷² og fikk spørsmål om hvordan de hadde gått kledd, hvem de hadde vært med, hvor de hadde beveget seg, og hvem de hadde sett.⁷³ Opplysningene ble så brukt overfor andre vitner. Ved å gjennomføre et stort antall avhør fikk politiet etter hvert kartlagt og identifisert de aller fleste bevegelsene i Baneheia i det aktuelle tidsrommet. Arbeidet ledet til identifisering av omtrent 250 personer.⁷⁴ Kun noen få personer forble uidentifisert. Politiet jobbet gjennom sommeren 2000 med å identifisere de gjenværende ukjente personene, blant annet ved å engasjere fantomtegnere. Fantomtegningene ledet til at flere av de ukjente personene ble identifisert.⁷⁵

Kartleggingsarbeidet ble i hovedsak foretatt av analytiker Siri Stedje fra Kripos. Hun leste alle avhør og plottet tidspunkter og observasjoner inn i et Excel-skjema, som deretter ble konvertert til en tidslinje.⁷⁶ Tidslinjen ble skrevet ut og hengt opp i politiets kontorer. Tidslinjen ble jevnlig opp-

datert. Utvalget har fått opplyst at teledata, herunder basestasjonstrafikk, ikke ble brukt i forbindelse med kartleggingsprosjektet. Se punkt 3.4.13 nedenfor om innsamling av elektroniske spor.

3.4.7 Fastsettelse av sannsynlig drapstidspunkt

Flere personer observerte Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen i Baneheia fredag 19. mai 2000. De ble sett på vei til 3. Stampe ca. kl. 18.35.⁷⁷ Den siste sikre observasjonen ble gjort av to mannlige høyskolestudenter som badet ved badebrygga ved sørenden av 3. Stampe samtidig som jentene fra ca. kl. 18.40 til ca. kl. 18.50. Da mennene kom til badebrygga ca. kl. 18.40, var den ene av jentene på vei ut i vannet, mens den andre ikke hadde kommet seg ut i vannet ennå.⁷⁸ Da mennene gikk fra stedet ca. kl. 18.50, var den ene av jentene kommet opp av vannet, mens den andre var på vei opp.⁷⁹ Flere vitner kommenterte at det var stille på badebrygga etter kl. 19.00.⁸⁰ Jostein Sørstrønen gikk etter hvert for å se etter jentene. Han ankom badebrygga litt over kl. 20.00, men da var ikke jentene der eller på stiene mellom 3. Stampe og Grim.⁸¹

På denne bakgrunn ble det lagt til grunn at jentene ble ført til åstedet en gang mellom kl. 19.00 og kl. 20.00, antakelig nærmere 19.00.

3.4.8 Undersøkelse av moduskandidater og andre særlige spor

Politiet fikk sommeren 2000 inn en rekke tips om mistenkelige observasjoner og personer. Politiet gjennomførte også registersøk knyttet til tidligere straffedømte personer som ble ansett som moduskandidater, og vurderte om disse var aktuelle for avhør. Videre undersøkte politiet om Baneheia-drapene kunne ha sammenheng med drapssaker i andre land, blant annet nylige saker i Tyskland, Nederland og England.⁸² Det ble også undersøkt om Baneheia-drapene kunne ha blitt begått av Thomas Quick.⁸³

⁷⁰ Moi (2011) s. 33. Det finnes ingen spor av disse etterforskningsskrittene i straffesaksdokumentene.

⁷¹ Vedr. Lena Sløgedal Paulsen, jf. dok. 04,01. Vedr. Stine Sofie Sørstrønen, jf. dok. 04,02.

⁷² Rapport 29. november 2000, jf. dok. 00,138.

⁷³ Hansen (2013) s. 97.

⁷⁴ Bevegelser/observasjoner i Baneheia før kl. 1800, jf. dok. 05,02,01,01 til 05,02,01,76, bevegelser/observasjoner i Baneheia kl. 1800–2000, jf. dok. 05,02,02,01 til 05,02,02,152, bevegelser/observasjoner i Baneheia etter kl. 2000, jf. dok. 05,02,03,01 til 05,02,03,39, og bevegelser/observasjoner på «Syretoppen», jf. dok. 05,02,04,01 til 05,02,04,58.

⁷⁵ Vedr. «Filofaks-mannen», jf. dok. 05,02,02,01, vedr. «Jaktvik-mannen», jf. dok. 05,02,02,02, og vedr. «gammel mann på benk», jf. dok. 05,02,02,03. Se også dok. 05,02,02,04 og dok. 05,02,02,05.

⁷⁶ Utvalget har hatt tilgang til Excel-skjemaet, men ikke tidslinjen.

⁷⁷ Avhør 21. mai 2000, jf. dok. 05,01,10, og avhør 31. mai 2000, jf. dok. 05,01,11.

⁷⁸ Avhør av Are Osland 13. juni 2000, jf. dok. 05,01,07.

⁷⁹ Avhør av Are Osland 22. mai 2000, jf. dok. 05,01,06.

⁸⁰ Se Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 6, med videre henvisninger.

⁸¹ Avhør av Jostein Sørstrønen 26. mai 2000, jf. dok. 04,02,04.

⁸² Rapport vedr. undersøkelser i Tyskland, jf. dok. 00,25, rapport vedr. undersøkelser i Nederland, jf. dok. 00,26, og rapport vedr. undersøkelser i England, jf. dok. 00,27.

⁸³ Rapport vedr. Thomas Quick, jf. dok. 00,31.

Lengst sør i Baneheia mot Kvadraturen ligger det en kolle som ble kalt «Syretoppen». Navnet skyldes at kollen var et populært tilholdssted for narkomane. Personer med tilknytning til miljøet ble avhørt, og deres bevegelser ble kartlagt.⁸⁴ Det viste seg at en av personene som hadde oppholdt seg på «Syretoppen» 19. mai 2000, tidligere var dømt for et drap begått i 1987. Han slapp ut fra soning høsten 1999. Denne personen var inne til avhør 23. mai og 27. mai 2000⁸⁵ og ble omtalt i pressen.⁸⁶ Han ble ansett som det mest aktuelle sporet inntil det kom frem at han hadde alibi for drapstidspunktet: Politiet klarte å oppdrive en kassarull fra Rema 1000 i Tordenskjolds gate, der det fremgikk et kjøp som stemte overens med detaljer gitt av mistenkte i avhør. Kassarullen viste at kjøpet ble gjennomført kl. 19.18, altså midt i det tidsrommet voldtektene og drapene fant sted, jf. punkt 3.4.7.⁸⁷

Politiet undersøkte også en annen drapstdømt mann som var på rømmen fra Ila fengsel i perioden 9. mai 2000 til 22. juni 2000.⁸⁸

Politiet samlet inn navn og informasjon på personer som var under behandling i psykiatrien i Kristiansand. Det ble innhentet navnelister fra ulike avdelinger på Vest-Agder sentralsykehus, institusjoner i Kristiansand, hjemmesykepleien, rusomsorgen, bofellesskap samt enkelte psykiatriske institusjoner og rusinstitusjoner ellers i Agder.⁸⁹ Det ble kartlagt hvor personene hadde oppholdt seg 19. mai 2000.⁹⁰ Blant annet hadde to mannlige pasienter fra psykiatrisk avdeling ved Vest-Agder sentralsykehus rømt fra lukket avdeling 19. mai på kvelden og returnert neste morgen. Det viste seg imidlertid at pasientene ikke rømte før kl. 22.50 fredag kveld, for sent til å kunne være involvert i ugjerningene i Baneheia, jf. punkt 3.4.7.⁹¹

⁸⁴ Bevegelser/observasjoner på «Syretoppen», jf. dok. 05,02,04.

⁸⁵ Avhør 23. mai 2000, jf. dok. 05,02,04,34, og avhør 27. mai 2000, jf. dok. 05,02,04,35.

⁸⁶ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 22. Mannen fremsatte krav om oppreisning for ærekrenkelse etter skadeserstatningsloven § 3-6 mot Fædrelandsvennen. Kristiansand tingrett avsa 16. april 2003 dom hvor Fædrelandsvennen ble frifunnet. Mannen anket dommen til Agder lagmannsrett, som 23. desember 2004 kom til samme resultat (dissens 2–1). Den 14. desember 2005 stadfestet Høyesterett lagmannsrettens dom, jf. Rt. 2005 s. 1677 (dissens 3–2). Mannen tok saken til Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD), der Norge ble dømt for brudd på EMK artikkel 8, jf. EMDs dom 9. april 2009 *A mot Norge* (sak nr. 28070/06). Mannen ble tilkjent 19 000 euro i erstatning.

⁸⁷ Rapport 13. juli 2000, jf. dok. 00,09,32,18.

⁸⁸ Rapport 3. juli 2000, jf. dok. 00,09,36,04.

⁸⁹ Rapport 2. juni 2000, jf. dok. 00,09,51,31.

⁹⁰ Vedr. psykiatriske pasienter, jf. dok. 00,09,51. Se også Pedersen og Storaker (2003) s. 46.

Politiet brukte også tid på en herretruse (A-16) som hang i et tre fem meter fra åstedet. Det viste seg imidlertid etter hvert at den ikke hadde noe med drapene å gjøre: En deltaker i terrengløpet Terrengkarusellen⁹² hadde hengt fra seg trusa etter å ha gjort sitt fornødne i nærheten av det som dagen etter ble åstedet i Baneheia-saken.⁹³

3.4.9 Alibiprosjektet

Politiets undersøkelser resulterte i flere hundre såkalte alibikandidater, det vil si personer som hadde vært i området, og som måtte sjekkes ut av saken. Det ble igangsatt et «alibiprosjekt» for dette formålet. I denne sammenheng ble det gjennomført omfattende undersøkelser og omtrent tusen avhør.⁹⁴ Alibiprosjektet avdekket ingen vesentlige hull i alibikandidatenes alibier. Politiet sto etter hvert igjen med noen titalls personer som ikke var sjekket helt ut av saken. Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen var blant disse.

3.4.10 Gjerningsmannsprofilering

I møte hos Kripas 16. juni 2000 ble det bestemt at Kripas' gjerningsmannsprofileringsgruppe skulle utarbeide en gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken. Gruppen hadde tilgang til relevante deler av sakens dokumenter og foretok 5. juli 2000 en befarig på åstedet. Gruppen avholdt flere arbeidsmøter der representanter for etterforskningsledelsen, åstedsgranskerne og Rettsmedisinsk institutt deltok.⁹⁵

Hensikten med en gjerningsmannsprofilanalyse er å gi innspill til taktiske og tekniske etterforskningsskritt der etterforskerne står fast i en etterforskning og kan ha nytte av alternative innfallsvinkler. Pågripelsene av Andersen og Kristiansen 13. september 2000 førte derfor til at arbeidet med gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken ikke ble ferdigstilt.⁹⁶ Profilutkastet ser ikke ut til å ha blitt

⁹¹ Avhør 27. mai 2000, jf. dok. 00,09,51,05.

⁹² Terrengkarusellen var et terrengløp med 1592 deltakere som foregikk torsdag 18. mai 2000. Løpet startet og endte ved Fant Olsens stykke i Baneheia, jf. dok. 03,28 og dok. 18,02,03.

⁹³ Pedersen og Storaker (2003) s. 46. Se rapport 1. november 2001, jf. dok. 03,28, og avhør 10. august 2000, jf. dok. 00,132.

⁹⁴ Alibikontroll, jf. dok. 00,09,01 til 00,09,661.

⁹⁵ Gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken (udatert), jf. dok. 16,03,08,02.

⁹⁶ Dette er bekreftet gjennom samtaler utvalget har hatt med personer som tilhørte gjerningsmannsprofileringsgruppen i 2000, samt av transkripsjon av lydopptak av Brit Røislis vitnemål for Oslo tingrett 11. august 2011 i sak TOSLO-2011-612.

sendt til etterforskningsteamet i Kristiansand og ble derfor heller ikke lagt inn i sakens dokumenter.

Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken omtales nærmere i punkt 4.8.

3.4.11 Søk etter drapsvåpenet i Baneheia

Politiet brukte store ressurser på å lete etter kniven eller knivene som ble brukt i forbindelse med de straffbare handlingene. Blant annet ble det foretatt søk med metalldetektor i terrenget og i små vann og pytter i Baneheia. Både 2. og 3. Stampe ble dessuten undersøkt av dykkere under leteaksjonen. Sjøppel fra søppeldunker og innholdet i toalettene i Baneheia ble også gjennomgått.

Politiet engasjerte etter hvert firmaet Centra Consult til å søke etter drapsvåpenet i vannene i Baneheia med spesialutstyr, herunder undervannsskamera. Centra Consult søkte først i 2. Stampe fra torsdag 15. juni.⁹⁷ Fredag 16. juni fant de to kniver, og tirsdag 20. juni fant de ytterligere én kniv.⁹⁸ Ingen av disse viste seg å være drapsvåpenet. Fra 21. juni til 3. juli ble det søkt i 3. Stampe, og fra 3. juli til 5. juli ble det søkt i Svarttjønn.⁹⁹ Den 13. juli ble søket gjenopptatt i Svarttjønn og 2. Stampe i områder der det ikke tidligere var søkt.¹⁰⁰ Den 14. og 15. juli ble det søkt i Kristianiafjorden.¹⁰¹ Søkene i 3. Stampe, Svarttjønn og Kristianiafjorden var uten resultater.

3.4.12 Undersøkelse av søppel mv.

På tidspunktet for drapene var det 15 søppeldunker i Baneheia. Parkvesenet samlet normalt inn søppelsekkene via to innkjøringsruter: rute vest med innkjøring vest for Baneheia (søppeldunker sør for 3. Stampe) og rute øst med innkjøring øst for Baneheia (søppeldunker nord for 3. Stampe). Det befant seg ni søppeldunker langs rute øst og seks dunker langs rute vest.¹⁰² Innsamlingen av søppelsekkene skjedde vanligvis på mandager og fredager. På grunn av politisperringene fikk ikke parkvesenet samlet inn søppelet som planlagt

mandag 22. mai 2000. Sperringene ble først fjernet onsdag 24. mai.

Da politisperringene ble fjernet, hadde parkvesenet ikke fått beskjed fra politiet om å ta vare på søppelet i Baneheia. Torsdag 25. mai hentet parkvesenet søppelet fra rute øst. Sekkene ble kastet i en container på parkvesenets stasjon på Lund i Kristiansand. De ni sekkene ble kastet på toppen av annet søppel som allerede lå i containeren. Først på ettermiddagen torsdag 25. mai ble parkvesenet kontaktet av politiet, som ba dem om å ta vare på søppelet fra Baneheia og merke sekkene med hvilken søppeldunk de var hentet fra. Parkvesenet plukket da sekkene fra rute øst ut igjen fra containeren. En ansatt i parkvesenet har i avhør forklart at han var 90 prosent sikker på at han tok ut de riktige sekkene. Grunnen er at han fant bananskall og merkebånd fra terrengløpet Terrenkarusellen som foregikk i Baneheia torsdag 18. mai, og fordi sekkene han plukket opp igjen, var halvfulle. Ettersom innsamlingen allerede hadde skjedd, lot det seg ikke gjøre å merke hvilken søppeldunk den enkelte søppelsekk hadde tilhørt.

Søppelet fra rute vest ble hentet fredag 26. mai 2000. Søppelet ble plassert i garasjen på parkvesenets stasjon på Lund. Sekkene fra rute øst og rute vest ble holdt atskilt, men heller ikke sekkene fra rute vest ble merket med hvilken søppeldunk de hadde tilhørt.¹⁰³

I avhør har den ansatte fra parkvesenet forklart at politiet ga beskjed om at de skulle komme og undersøke søppelet i løpet av noen dager. Ifølge denne personen kom likevel ikke politiet i løpet av de første dagene. Vedkommende purret derfor etter hvert overfor politiet om at de skulle komme og undersøke søppelet.¹⁰⁴

Søppelet fra Baneheia ble undersøkt av politiet 30. mai. Følgende materiale ble sikret fra søppelsekkene:¹⁰⁵

1. div. papirer, bl.a. blad fra Evangeliesenteret, O-kart med en oppmerket rute
2. fire filmbokser (tomme)
3. en tomeske sigaretter av merket «Prince»
4. en tomboks øl, av merket «Warsteiner»
5. en tom ølboks av merket «CB»
6. en halvannen liters tomflaske, sitronbrus av merket «Eldorado»
7. snoranordning til soveposetrekk (oliven-grønt)

⁹⁷ Fædrelandsvennen, «Finkjemmer 2. Stampe etter drapsvåpen», 16. juni 2000.

⁹⁸ Fædrelandsvennen, «Ferdig med 2. Stampe», 21. juni 2000.

⁹⁹ Fædrelandsvennen, «Resultatløs leting i 3. Stampe», 3. juli 2000, og Fædrelandsvennen, «Politiet sliter fortsatt med identifisering», 6. juli 2000.

¹⁰⁰ Fædrelandsvennen, «Baneheia-søk fortsetter», 14. juli 2000.

¹⁰¹ Fædrelandsvennen, «Avslutter Baneheia-søk i dag», 15. juli 2000.

¹⁰² Rapport 11. juni 2000, jf. dok. 03,07,02.

¹⁰³ Rapport 6. juli 2000, jf. dok. 03,07,04.

¹⁰⁴ Avhør 6. juli 2000, jf. dok. 03,07,05.

¹⁰⁵ Rapport 30. mai 2000, jf. dok. 03,07,01.

8. en halvannen liters flaske innpakket i avis-papir. Tape utenpå
9. to rødrukskort merket «[personnavn]»
10. to engangssprøyter med blod
11. tom plastbærepose merket «REMA»
12. tom plastbærepose merket «Narvesen»
13. tom plastbærepose merket «Shell»
14. tom plastbærepose merket «Spar»
15. 2 stk. plastbæreposer merket «Rimi»

Det viste seg at Spar-plastposen (nr. 14) var den samme posen som Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen hadde hatt med seg da de gikk for å bade.¹⁰⁶ Etter politiets gjennomgang ble gjenværende søppel kastet.

Tirsdag 13. juni 2000 ble innholdet i de tre toalettene i Baneheia undersøkt, uten at det ble funnet noe av interesse for saken.¹⁰⁷

Politiets arbeid med å sikre søppel i Baneheia drøftes nærmere i punkt 4.3.4.

3.4.13 Innsamling og bruk av elektroniske spor

3.4.13.1 Politiets formål med å innhente elektroniske spor

Formålet med innhenting av elektroniske spor i Baneheia-etterforskningen synes å ha vært å kontrollere forklaringer gitt i avhør, blant annet forklaringene til de såkalte alibikandidatene, jf. punkt 3.4.9. Elektroniske spor ser derimot ikke ut til å ha blitt brukt systematisk i arbeidet med å kartlegge bevegelser i Baneheia, jf. punkt 3.4.6.¹⁰⁸

Siden politiets formål med innhenting av elektroniske spor var å kontrollere forklaringene til enkeltpersoner som allerede var i politiets søkelys, ble kun *personspesifikke* teledata innhentet. Formålet var ikke å identifisere ukjente personer som kunne være involvert. *Stedsspesifikke* teledata i form av basestasjonstrafikk for Baneheia og områdene rundt ble derfor ikke innhentet.

¹⁰⁶ Det var blod på posen som tilhørte Lena Sløgedal Paulsen, jf. oversikt over sikret materiale med merknader s. 14, jf. dok. 16,02,07,04. Videre ble det påvist fingeravtrykk fra Jostein Sørstrønen, jf. rapport om fingeravtryksundersøkelse, jf. dok. 03,06.

¹⁰⁷ Rapport 13. juni 2000, jf. dok. 03,07,03. Toalettene ligger ved Fant Olsens stykke, ved nordenden av 3. Stampe og ved sørøstenden av 3. Stampe.

¹⁰⁸ Utvalget baserer dette på saksdokumentene, som understøttes av samtaler utvalget har hatt med personer som var involvert i kartleggingsarbeidet og i alibiprosjektet.

3.4.13.2 Personspesifikke teledata og elektroniske spor

I perioden fra juni til oktober 2000 innhentet politiet trafikkdata fra teleoperatørene Telenor, Telenor Mobil og Netcom knyttet til totalt 234 mobilnumre og 75 fasttelefonnumre.¹⁰⁹ Politiet innhentet også opplysninger om bankkortbruk og kontobevegelser fra en rekke ulike banker.¹¹⁰ Det ble også innhentet informasjon om bruk av elektroniske busskort, bonuskort, spillerkort i Norsk Tipping, Trumf-kort, Hydro Texaco-kort, Statoil-kort og Esso-kort.¹¹¹

Innhenting av trafikkdata fra Telenor bygget på samtykke fra personene det gjaldt. Netcom stilte derimot krav om rettslig kjennelse. Politiet innhentet slike kjennelser når det var nødvendig.¹¹²

Den første anmodningen om utlevering av mobildata ble sendt til Telenor Mobil 7. juni 2000.¹¹³ Politiet ba om opplysninger om *utgående* samtaler, tidspunkt, varighet, hvem det ble ringt til, og hvilke basestasjoner samtalene ble ført over i tidsperioden 19. mai 2000 kl. 08.00 til 20. mai 2000 kl. 08.00. En rekke tilsvarende anmodninger ble deretter sendt i løpet av sommeren 2000.

Majoriteten av anmodningene til Telenor Mobil på dette stadiet av etterforskningen gjaldt kun *utgående* trafikk. Bakgrunnen for dette var at *utgående* og *inngående* trafikk lå lagret i to ulike systemer hos Telenor Mobil. Det medførte merarbeid for Telenor Mobil å besvare anmodninger om *inngående* trafikk, som igjen ledet til større kostnader for politiet.¹¹⁴ For enkelte personer anmo-

¹⁰⁹ Vedlegg til egenrapport om elektroniske spor 29. november 2000, jf. dok. 00,11,01.

¹¹⁰ Se for eksempel telefaks med begjæring 13. juni 2000 til Spareskillingsbanken, jf. dok. 00,11,62, telefaks 13. juni 2000 til Postbanken, jf. dok. 00,11,09, telefaks 13. juni 2000 til DNB, jf. dok. 00,11,10, telefaks 6. juli 2000 til DNB, jf. dok. 00,11,80, telefaks 27. juni 2000 til Sparebanken pluss, jf. dok. 00,11,63, telefaks 27. juni 2000 til Kredittkassen, jf. dok. 00,11,65, telefaks 27. juni 2000 til Sparebanken Sør, jf. dok. 00,11,67, telefaks 6. juli 2000 til Fokus Bank, jf. dok. 00,11,79, telefaks 30. august 2000 til Sparebanken NOR, jf. dok. 00,11,143, og telefaks 30. august 2000 til Gjensidige Bank, jf. dok. 00,11,144.

¹¹¹ Se for eksempel telefaks med begjæring 15. juni 2000 til Forbrukersamvirke Sør, jf. dok. 00,11,30, telefaks 15. juni 2000 til Norsk Tipping, jf. dok. 00,11,32, telefaks 20. juni 2000 til Trumf, jf. dok. 00,11,51, telefaks 20. juni 2000 til Hydro Texaco, jf. dok. 00,11,52, telefaks 2. august 2000 til Statoil, jf. dok. 00,11,111 og telefaks 30. august 2000 til Esso, jf. dok. 00,11,147.

¹¹² Se for eksempel rettsbok fra Mandal forhørsrett 29. juni 2000, jf. dok. 00,11,73.

¹¹³ Egenrapport 29. november 2000, jf. dok. 00,11,04.

¹¹⁴ Egenrapport 29. august 2000, jf. dok. 00,09,02,11, og rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

det likevel politiet om å få utlevert inngående trafikk allerede 13. juni 2000.¹¹⁵

For fasttelefonnumre og mobilnumre med Netcom-abonnement ble det anmodet om både *utgående og inngående* trafikk. Dette hadde sammenheng med at utgående og inngående trafikk for fasttelefonnumre og mobilnumre med Netcom-abonnement lå lagret i samme system og derfor ikke skapte det samme merarbeidet og merkostnadene som numre med Telenor Mobil-abonnement.

I oversikten over trafikkdata som politiet mottok fra teleoperatørene, fremgikk det hvilken basestasjon trafikken hadde gått over. Politiet undersøkte imidlertid gjennomgående ikke hvor de ulike basestasjonene hadde sine *dekningsområder*. Etter det utvalget har fått opplyst, kan en årsak til dette være at politiet var kjent med basestasjonenes omtrentlige plassering og derfor ikke så behov for noen nærmere fastlegging av dekningsområdene.

Det er på det rene at politiet var klar over at teleoperatøren kunne gi en nærmere beskrivelse av dekningsområdet til en bestemt basestasjon. Ved én anledning ba politiet om opplysninger om enkelte basestasjoners plassering og/eller dekningsområde. Den 9. august 2000 ble det sendt en anmodning fra politiet til Telenor Mobil med forespørsel om «geografisk plassering og i noen tilfeller, dekningsområde» for Telenors basestasjoner Noneskardsnuten, Melby-B og Kristiansand 8A. For basestasjonene Noneskardsnuten og Melby-B skrev politiet at «politiet *antar* at denne ikke ligger i selve Kristiansand. Dersom det er tilfelle er det tilstrekkelig å få opplyst kommune / stedsnavn for plassering». For Kristiansand 8A skrev politiet at det «for denne stasjonen er [...] ønskelig å få opplyst hvilket geografisk område den primært betjener». Tilbakemeldingen var at basestasjonen Noneskardsnuten lå i Kvinesdal, at Melby_B var plassert «i låve v/E6 før Olavsgård, retning fra Oslo», og at Kristiansand_8A lå i Baneheia og hadde dekning Kristiansand sentrum-øst.¹¹⁶

Det fremgår ikke direkte av straffesaksdokumentene hva som var grunnen til at disse basestasjonene ble undersøkt nærmere. De aktuelle basestasjonene fremgår imidlertid av oversikter over mobiltrafikken til enkeltvitner. Utvalget legger til grunn at dekningsområdet til de nevnte basestasjonene ble klarlagt for å kontrollere forklaringene til disse vitnene. Antakelig har politiet ikke vært klar over hvor de nevnte basestasjonene

befant seg, og henvendte seg derfor til Telenor for å kunne plassere vitnene i eller utenfor Baneheia.

3.4.13.3 Stedspesifikke teledata ble ikke innhentet

I løpet av etterforskningen innhentet ikke politiet basestasjonstrafikk for basestasjonene som dekket Baneheia og områdene rundt, selv om dette var teknisk mulig. Politiet fremmet heller ikke begjæring om å «fryse» basestasjonstrfikken. Under hovedforhandlingen mot Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen i mai 2001 ble det tematisert om basestasjonen EG_A dekket åstedet og områdene i umiddelbar nærhet. Ettersom lagringstiden for basestasjonstrafikken da var utløpt, var trafikken ikke lenger tilgjengelig.

3.4.13.4 Frysing av kun fasttelefontrafikk

Politiet anmodet 29. mai 2000 Telenor om å «fryse»¹¹⁷ fasttelefontrafikk for perioden fredag 19. mai 2000 kl. 12.00 til lørdag 20. mai kl. 12.00.¹¹⁸ Bakgrunnen for henvendelsen var at lagringstiden for fasttelefontrafikk kun var ti døgn, slik at verdifull informasjon kunne gå tapt for politiet. Tilsvarende «frysing» ble ikke anmodet om for mobiltrafikk. Lagringstiden for mobiltrafikk var imidlertid tre til seks måneder avhengig av type abonnement.¹¹⁹ Utvalget har fått opplyst at siden det ikke var tilsvarende prekært å sikre mobiltrafikk som fasttelefontrafikk, kan politiet ha vurdert det slik at man skulle ta stilling til behovet for frysing av mobiltrafikk på et tidspunkt nærmere utløpet av lagringstiden. Det er likevel på det rene at det aldri ble anmodet om frysing av mobiltrafikk.¹²⁰ Da lagringstiden utløp 19. november 2000, var Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen pågrepet, og politiet hadde mottatt en

¹¹⁷ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) s. 73–74: «Politiet nytter seg i dag av 'frysing' av elektroniske spor, eksempelvis består dette i at politiet varsler det aktuelle teleselskap om at samtaledata fra ett eller flere bestemte abonnementer vil bli begjært uthentet og at det ønskes at alle lagrede samtaledata sikres. Dette medfører at samtaledata ikke går tapt i perioden hvor man innhenter rettslig grunnlag/samtykke eller hvor man kartlegger andre kilder for elektroniske spor. Denne formen for sikring av samtaledata medfører ikke at politiet får tilgang til samtaledata før rettslig grunnlag/samtykke foreligger, men det er en praktisk måte å sørge for sikring av alle lagrede data. 'Frysing' av elektroniske spor baserer seg på velvillighet fra den som besitter dataene og praksis vil av denne grunn variere hos de ulike selskaper.»

¹¹⁸ Anmodning om «frysing» av trafikkdata i SenTaks, jf. dok. 00,11,02.

¹¹⁹ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) s. 72.

¹²⁰ Avhør av Audun Tollum-Andersen 29. september 2021 s. 7, jf. dok. 16,05,03,13.

¹¹⁵ Anmodning til Telenor Mobil 13. juni 2000, jf. dok. 00,11,17.

¹¹⁶ Egenrapport 15. august 2000, jf. dok. 00,28.

muntlig orientering om DNA-resultatene fra Spania. Som utvalget vil komme tilbake til i punkt 3.8.7, ble saken da regnet som oppklart. Ettersom politiet allerede hadde innhentet Andersens og Kristiansens mobiltrafikk, kan det for politiet ha fremstått unødvendig å fryse mobiltrafikk knyttet til andre personer.

3.4.14 DNA-undersøkelser

Sporprøver sikret fra åstedet og obduksjonene, klesplagg mv. ble løpende sendt til Rettsmedisinsk institutt (RMI) for DNA-undersøkelser. Samlet ble det innsendt 14 prøver fra åstedet, 38 prøver fra Stine Sofie Sørstrønen, 43 prøver fra Lena Sløgedal Paulsen, 13 prøver fra badetøy mv. som ble funnet i demningen samt 26 diverse andre prøver.¹²¹ Foruten analysen av ett hårfunn på åstedet, som er nærmere omtalt i punkt 3.6.1, ble det ikke gjort avgjørende funn ved analysene utført ved RMI. I fire av prøvene sikret fra jentenes underliv under obduksjonen ble det imidlertid observert sædceller i mikroskopiutstryk. Det ble besluttet at prøvene skulle sendes til Universitetet i Santiago de Compostela i Spania for analyse av eventuelle mannlige bidrag i prøvene, såkalt Y-kromosomanalyse. Se punkt 3.8.6 for en nærmere omtale av disse undersøkelsene.

3.4.15 Øvrige tekniske undersøkelser

Utover innsamling av elektroniske spor og DNA-undersøkelser gjennomførte politiet en rekke andre tekniske undersøkelser, herunder av kniver og knivslirer, kjemiske spor, fottøyavtrykk og fingeravtrykk. For en nærmere gjennomgang av hvilke undersøkelser som ble gjennomført, se punkt 4.10.

3.5 Etterforskningen rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen før pågripelsene

3.5.1 Innledning

I det følgende redegjøres det for etterforsknings-skrittene rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen i perioden frem til pågripelsene 13. september 2000. Utvalget finner grunn til å understreke at straffesaksdokumentene viser at etterforskningen i hele denne perioden var bred.

¹²¹ Rapport 22. januar 2001 fra Rettsmedisinsk institutt, jf. dok. 03,12. Etter pågripelsene av Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen ble det sendt inn en rekke ytterligere prøver fra beslag gjort hos dem.

Andersen og Kristiansen var to av flere personer og spor som ble etterforsket parallelt i denne perioden.

3.5.2 De første tipsene om Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen

Våren og sommeren 2000 mottok politiet åtte tips som navnga og omhandlet Jan Helge Andersen og/eller Viggo Kristiansen, eller det som trolig var dem. I tillegg til at politiet mottok tips om Andersen og Kristiansen direkte fra publikum, ble Andersen og/eller Kristiansen, eller det som trolig var dem, omtalt i seks samtaler under rundspørringen.¹²²

I rundspørringssamtale 22. mai opplyste en tipser om at det var en «kikker» i området, og at han hadde hørt rykter om at det var Kristiansen.¹²³

Den 23. mai fikk politiet et tips fra en kvinne om at hennes sønn, som kjente Andersen, hadde observert Andersen i Baneheia torsdag 18. mai, dagen før drapene. Ifølge kvinnen hadde sønnen tenkt at det så ut som at Andersen holdt på å «tørne».¹²⁴ Sønnen ble avhørt 24. mai. Han bekreftet møtet og at Andersen virket «nedfor». Sønnen hadde vært på løpetur sammen med en kamerat i Baneheia da de møtte på Andersen rundt kl. 19.40. Både han og kameraten kjente Andersen fra Heimevernsungdommen.¹²⁵

Den 23. mai nevnte en tipser både Andersen og Kristiansen i sin rundspørringssamtale.¹²⁶ Han fortalte at han hadde hørt fra sin nabo at naboen hadde sett Andersen sitte på huk under et halvtak ved 3. Stampe torsdag 18. mai. Naboen ble avhørt 29. mai og bekreftet episoden. Hun hadde møtt på Andersen da hun gikk tur mellom kl. 21.30 og 22.00.¹²⁷ Tipseren nevnte også at Kristiansen hadde psykiske problemer, og at han hadde «vært på Eg», det vil si Vest-Agder sentralsykehus.

Den 23. mai fikk politiet også tips om to unge menn som pleide å leke krig, henge i trærne og

¹²² Politiet mottok i løpet av hele etterforskningen totalt 50 tips som navnga og omhandlet, eller trolig omhandlet, Jan Helge Andersen og/eller Viggo Kristiansen, jf. rapport 25. august 2021 om gjennomgang av tips, jf. dok. 16,07,02. Åtte av tipsene kom som nevnt i løpet av våren og sommeren 2000. De resterende 42 tipsene kom *etter* pågripelsen og etter at de siktedes navn ble kjent gjennom pressen.

¹²³ Rundspørringsskjema, R-11, jf. dok. 16,07,10.

¹²⁴ Tips 319, 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹²⁵ Avhør 24. mai 2000, jf. dok. 05,03,03,01.

¹²⁶ Rundspørringsskjema R-602, jf. dok. 16,07,10.

¹²⁷ Avhør 29. mai 2000, jf. dok. 05,03,03,04.

kle seg ut som soldater.¹²⁸ Den 2. juni ble det klart at disse to var Andersen og Kristiansen.¹²⁹

Den 21. og 22. mai fikk politiet også inn to andre tips som gjaldt observasjoner av det som trolig var Andersen, i Baneheia torsdag 18. mai.¹³⁰ Det ene tipset beskrev en person som tipseren reagerte på, som satt på huk under et halvtak ved toalettet ved 3. Stampe. Observasjonen skjedde mellom kl. 21.00 og 22.00. Først 4. juli 2000 ble det klart at personen var Andersen.¹³¹ Det andre tipset beskrev en «underlig mannsperson» som «sto mellom toalett og fjell», og det «så ut som han sto der for å observere et eller annet». Observasjonen skjedde mellom kl. 21.30 og 22.30.

I rundspørringssamtale 27. mai fortalte en 25-årig kvinnelig nabo at Kristiansen tidligere hadde «kikket på henne ved leggetid», at dette var blitt anmeldt, og at Kristiansen hadde blitt tatt på fersken. Hun nevnte også at Kristiansen hadde atferdsproblemer.¹³²

I tillegg til de tre ovenfor nevnte rundspørringssamtalene, der Kristiansen og Andersen ble *navngitt*, fikk politiet inn tre *ikke-navngitte* tips om dem ved rundspørringen:

- I samtale 22. mai fortalte en kvinne at hun for ca. to år siden ble utsatt for blottning av en person som trolig bodde på Eg. Først i avhør 26. september 2000, etter pågripelsen, forklarte hun at hun mistenkte at det var Kristiansen som hadde blottet seg for henne. Hun forklarte da også at både Andersen og Kristiansen hadde kikket på henne.¹³³
- I samtale 23. mai fortalte en tipser om to personer på ca. 20 år, kledd i grønne militærbukser, som ved flere anledninger hadde ertet små jenter og hatt en oppførsel som han reagerte på. Tipseren ble avhørt og utdypet sine observasjoner i avhør 24. mai 2000.¹³⁴
- I samtale 23. mai fortalte en tipser at han hadde ringt inn et tips på to personer som bor i Egstien. Disse personene hadde mobbet ham, skreket til ham og gjort en «nazihilsen». Han fortalte videre at guttene kledde seg ut med

masker/finlandshetter, lagde veisperringer mv.¹³⁵

3.5.3 Andersens og Kristiansens forklaringer under rundspørringen 22. mai 2000

Både Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen ble påtruffet under rundspørringen i området rundt Baneheia.

Andersen ble påtruffet 22. mai 2000 kl. 17.40 i sitt hjem i Andreas Kjærs vei. Andersen forklarte at han fredag 19. mai var hos Kristiansen sammen med to andre kamerater, Eivind Loland og Espen Bakke, og at de satt på trappen utenfor Kristiansens bolig hele kvelden. Andersen anslo at han var der fra kl. 20.00 til kl. 24.00. Han forklarte at han var hjemme og dusjet i tidsrommet fra ca. kl. 20.30 til kl. 20.45. Det er notert følgende fra samtalen med Andersen:

«Var hos kamerat, Viggo Kristiansen 22 år – bor Egstien (6?). Eivind Loland 17 år; og Espen Bakke 17 år var også der. De satt på trappa til Egstien hele kvelden. Jan Helge var iført grønn feltbukse og blå/hvit genser, Gikk dit ca 2000 – hjem like før 2400. Var hjemme og dusjet ca kl 2030–2045.»¹³⁶

Kristiansen ble påtruffet 22. mai kl. 21.45 i sitt hjem i Egstien 2. Kristiansen forklarte at han kom hjem fra jobb ca. kl. 11.00, og at han var hjemme til ca. kl. 19.30, da Andersen kom på besøk, og at de satt på trappa utenfor huset til ca. kl. 23.30/23.45. Det er notert følgende fra samtalen med Kristiansen:

«Kom hjem fra jobb fredag 19/5 ca kl. 1100. Var hjemme i og ved huset til kl. 1930. Da kom kamerat Jan Helge Andersen og de ble sittende på trapp utenfor til ca kl. 2330–2345. Foreldrene kom hjem ca kl. 2400.»¹³⁷

Det fremkommer ikke av rundspørringsskjemaene om Andersen og Kristiansen fikk direkte spørsmål om hvorvidt de hadde vært i eller ved Baneheia fredag 19. mai.

¹²⁸ Tips 610, 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹²⁹ Rapport 2. juni 2000, jf. dok. 06,05,01.

¹³⁰ Tips 101, 21. mai 2000 og tips 221, 22. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹³¹ Avhør 4. juli 2000, jf. dok. 05,03,03,05.

¹³² Rundspørringsskjema R-809, jf. dok. 16,07,10.

¹³³ Rundspørringsskjema R-161, jf. dok. 16,07,10, og avhør 26. september 2000, jf. dok. 07,05,13.

¹³⁴ Vedlegg til rundspørringsskjema R-469, jf. dok 16,07,10, og avhør 24. mai 2000, jf. dok. 00,87.

¹³⁵ Rundspørringsskjema R-509, jf. dok. 16,07,10.

¹³⁶ Jan Helge Andersens rundspørringsskjema, R-140, jf. dok. 06,02,00.

¹³⁷ Viggo Kristiansens rundspørringsskjema, R-110, jf. dok. 07,02,00.

3.5.4 Avhør av Kristiansen 4. juni 2000 og påfølgende alibikontroll

3.5.4.1 Avhør av Kristiansen 4. juni 2000

Viggo Kristiansen ble avhørt som alibikandidat 4. juni 2000.¹³⁸ I avhøret står det:

«Vitnet forklarer at han var hjemme fredag 19.05.00 i tiden kl. 1800–2100. Hans foreldre var hjemme i samme tidsrom. [...]

Han fikk besøk samme dag – ca. kl. 1930 – av forannevnte kamerat Jan Helge Andersen. De satt på trappa utendørs og snakket sammen om alt mulig. Blant annet om militæret, bestilling av paintballutstyr fra USA og om militæruniformer. Han vet ikke om Jan Helge Andersen hadde vært i Baneheia tidligere på dagen.

Vedkommende gikk fra vitne – hjemme – ca. kl. 2030. Jan Helge Andersen skulle hjem og dusje. Jan Helge Andersen kom tilbake til vitne – samme fredag 19.05.00. – ca. kl. 2100.

Foreldrene til vitne gikk en spasertur fra bopel, ca. kl. 2200. Etter denne tid var vitne barnevakt hjemme på vegne av sine foreldre for sin nevø [...]. I tiden samme dag – omkring kl. 2215 fikk han besøk av: Espen Bakke [...] og Eivind Loland [...]

Videre forklarte Kristiansen at han hadde hørt rykter gjennom sin kusine om en pasient ved Vest-Agder sentralsykehus, kalt Elvis, som hadde vært «småfrekk i kjeften med stygge ord ovenfor småjenter».¹³⁹

Kristiansen samtykket til at politiet kunne innhente opplysninger om mobilbruk.

3.5.4.2 Avhør av Espen Bakke og Eivind Loland 4. juni 2000

Umiddelbart etter avhøret av Viggo Kristiansen 4. juni ble Espen Bakke og Eivind Loland avhørt for å kontrollere Kristiansens forklaring.¹⁴⁰ Bakke og Loland bekreftet at de kom på besøk til Kristiansen på kvelden 19. mai. Bakke mente å huske at de gikk til Kristiansen ca. kl. 21.00, mens Loland mente å huske at de gikk dit ca. kl. 22.00. Loland

forklarte videre at de gikk hjem igjen etter kort tid fordi det ble kaldt. I et senere avhør forklarte Bakke at de ikke fikk komme inn i huset fordi Kristiansen satt barnevakt for nevøen sin, som sov.¹⁴¹

3.5.4.3 Avhør av Andersen 5. juni 2000

Den 5. juni 2000 ble Jan Helge Andersen avhørt. Det fremgår av avhøret at hensikten var å utføre en alibikontroll av Viggo Kristiansen.¹⁴² Andersen forklarte at han møtte opp til løpetrening med Heimevernsungdommen på parkeringsplassen ved Svarttjønn 19. mai kl. 18.00, og at han løp derfra kl. 18.15. Videre justerte Andersen tidspunktet for når han kom hjem til Kristiansen, sammenlignet med det han oppga under rundspørringen 22. mai, da han hadde sagt at klokken var 20.00. Han forklarte nå at han straks så på sin klokke da han kom frem til Kristiansen, og at den viste kl. 19.30. I avhøret står det:

«Vitne følte seg frisk i bena – da han møtte til løpstrening – den 19.05.00 kl. 1800. Selv om andre ikke møtte – valgte han å ta seg en løpetur alene fra nevnte parkeringsplass. Han løp derfra kl. 1815. Løpeturen gikk nordover langs Egsjordene og mot baksiden av sentralsyskehuset [sic] og videre i nordvestlig retning mot Bærvannet. Fra Bærvannet snudde han og løp samme vei tilbake og hjem til Viggo Kristiansen i Egsveien. Hos Viggo så han straks på sin klokka [sic] som viste – 1930. [...]

Viggo var på dette tidspunkt – kl. 1930 – hjemme. Foreldrene til Viggo var også hjemme.»

Andersen forklarte videre at han etter hvert dro hjemom en halvtimes tid for å dusje, og at kameraene Espen Bakke og Eivind Loland kom ca. 15 minutter etter at han var kommet tilbake til Kristiansen:

«Vitne var hos Viggo en times tid. Han husker ikke nå hva de snakket om. Men de satt sammen på trappa på utsiden av deres hus. Etter denne tid gikk vitne alene hjem – like ved – og dusjet. Var hjemme en halv times tid.

Vitne gikk tilbake til Viggo ca. kl. 2130. De var sammen resten av kvelden hjemme hos

¹³⁸ Avhør av Viggo Kristiansen 4. juni 2000, jf. dok. 07,02,01.

¹³⁹ Personen «Elvis» ble nevnt av flere personer under rundspørringen, og det er nærliggende å anta at dette var et rykte som gikk, eller at han av mange ble oppfattet som en aktuell kandidat, jf. rundspørringsskjemaene R-144, R-146, R-147, R-148, R-149, R-166, R-167, R-290, R-608, R-630, R-810 og R-899. Se også Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 19.

¹⁴⁰ Avhør av Espen Bakke 4. juni 2000, jf. dok. 05,03,02,01, og avhør av Eivind Loland 4. juni 2000, jf. dok. 05,03,02,02.

¹⁴¹ Avhør av Espen Bakke 25. september 2000, jf. dok. 05,03,02,05.

¹⁴² Avhør av Jan Helge Andersen 5. juni 2000, jf. dok. 06,02,01.

Viggo. Foreldrene gikk ut. Viggo passet sin lille nevø – ca. 3 år.

Etter at vitne hadde vært der ca. 15 minutter kom Espen Bakke og Eivind Loland. Viggo hadde rett før ringt etter dem. Espen svarte at de var hjemme. Det vil si at Eivind var hos Espen. Espen og Eivind var sammen med vitne og Viggo en halv times tid. Vitne og Viggo var sammen til kl. 2300–2330. Da gikk vitne hjem.»

Også Andersen forklarte seg om personen kalt Elvis:

«Vitne kan tenke seg en person som blir kalt for 'Elvis' som er truende til litt av hvert. Han er selv redd for å møte 'Elvis' som bor på psykiatrisk sykehus på Eg. Foreldre til småbarn jager 'Elvis' bort fra barna. Vitne har hørt at 'Elvis' har sagt at han vil ha med seg barn hjem og at han er 'grov i kjeften'.»

3.5.4.4 Avhør av Svein Kristiansen 13. juni 2000

Den 13. juni 2000 ble far til Viggo Kristiansen, Svein Kristiansen, avhørt som ledd i alibikontrollen av Viggo Kristiansen.¹⁴³ Han forklarte blant annet følgende:

07,04,01

SAMTALESPEKIFIKASJONER FOR NR: 90153

Dato	Kl.	B-nr	TT.MM.SS	Celle/Land	Basistasjon
19.05.00	12:21:09	93864	01.06	10138	EG_A
19.05.00	15:10:29	95360	25	10138	EG_A
19.05.00	15:11:17	92450	01.48	10138	EG_A
19.05.00	15:13:55	95360	28	10138	EG_A
19.05.00	18:57:34	TEKST:97534	0	0	
19.05.00	19:37:39	TEKST:97534	0	0	
19.05.00	20:19:56	90678	06.16	10138	EG_A
19.05.00	20:34:15	90739	03.01	10138	EG_A
19.05.00	21:09:14	TEKST:97534	0	0	
20.05.00	11:43:52	93864	3	10138	EG_A
20.05.00	11:46:42	38020	01.08	10138	EG_A
20.05.00	12:36:05	38023	15	10079	TINGHUSET_C
20.05.00	17:34:05	TEKST:90678	0	0	
20.05.00	17:35:34	TEKST:90678	0	0	
20.05.00	20:28:48	TEKST:90050	0	0	
20.05.00	20:29:04	TEKST:91119	0	0	
20.05.00	20:30:21	93816	5	10138	EG_A
20.05.00	20:32:58	93864	39	10138	EG_A
20.05.00	20:34:10	93864	01.39	10138	EG_A
20.05.00	20:37:36	99430	7	10138	EG_A
20.05.00	20:38:15	38023	9	10138	EG_A
20.05.00	21:10:04	97566	11.22	10138	EG_A

Tegnforklaring - Telenor Mobil trafikkdata

Dato	Dato for trafikk
Kl.	Klokkeslett for trafikk
B-nr	Det nummer (abonnent) det er ringt til
TT.MM.SS	Varighet i (timer):minutter:sekunder
Celle/land	Hvilken basestasjon trafikken har foregått over
Basistasjon	Hvilken basestasjon trafikken har foregått over

Det er ikke foretatt identifisering av Innehaver(ne) av telefonnummer eller videre undersøkelser mht. dekningsområde for basistasjon(er) som fremgår av oversikten.

Figur 3.3 Utgående mobiltrafikk fra Viggo Kristiansens Telenor-nummer fredag 19. mai og lørdag 20. mai 2000. Merk at feltet for basestasjonene er blankt for de utgående tekstmeldingene. Utvalget har utelatt de tre siste sifrene i telefonnumrene.

Kilde: Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

«Vitnet sier han var ved huset hele ettermiddagen / kvelden. [...]

Vitnet og kona tok en liten spasertur til byen ca. kl. 2200. Svigerdatteren var på besøk hos en venninne og sønnen Trond var bortreist. Det ble da til at Viggo skulle se etter barnebarnet. Vitnet er usikker på om en kamerat av Viggo – Jan Helge også var i huset, men mener å huske at han satt på trappa da de gikk mot byen. De kom hjem fra byen ca. kl. 2330. [...]

Vitnet kan ikke si med hundre prosent sikkerhet at han har sett Viggo og Jan Helge hele tiden men har registrert at de var der denne ettermiddagen / kvelden. [...]

Vitnet har ikke registrert at atferden til sønnen har forandret seg etter de to jentene ble funnet drept i Baneheia.»

3.5.4.5 *Innhenting av Viggo Kristiansens utgående mobiltrafikk*

I avhøret 4. juni samtykket Kristiansen til at politiet kunne innhente opplysninger om mobilbruk. Den 7. juni sendte politiet anmodning til Telenor Mobil om utgående mobiltrafikk for en rekke personer, herunder Kristiansen, for perioden 19. mai kl. 08.00 til 20. mai kl. 08.00. Det ble bedt om tidspunkt, varighet, hvem det var ringt til, og hvilke basestasjoner trafikken gikk over.¹⁴⁴ Politiet mottok dette 15. juni.¹⁴⁵ Den 25. juni skrev politiførstebetjent Geir Filseth en egenrapport om Kristiansens utgående mobiltrafikk.¹⁴⁶ I rapporten ble trafikkdataene inntatt i en tabell, se figur 3.3.¹⁴⁷

Som det fremgår av figur 3.3, er feltet for basestasjon blankt for de utgående tekstmeldingene. Det ble ikke på dette tidspunkt gjort undersøkelser for å klarlegge hvilken basestasjon tekstmeldingene hadde gått over. Derimot ble det foretatt en identifisering av mottakerne av Kristiansens utgående mobiltrafikk. I rapport 12. juli 2000 ble følgende mottakere identifisert:

«93864[...] – Jan Helge Andersen, [...], 4615 Kristiansand.

95360[...] – IKKE OPPFØRT – Telenor abonnement.

92450[...] – [...], 4635 Kristiansand.

97534[...] – [18 år gammel kvinne], Teland, 4640 Søgne.

90678[...] – [...], 4615 Kristiansand.

90739[...] – [...], 4638 Kristiansand.»¹⁴⁸

Personen som mottok de to tekstmeldingene som ble sendt fra Kristiansens mobiltelefon kl. 18.57 og kl. 19.37 fredag 19. mai, var en 18 år gammel kvinne. Hun ble senere avhørt, jf. punkt 3.5.12.4.

3.5.5 **Nye tips om Kristiansen og Andersen 5. og 14. juni 2000**

Den 5. juni 2000 fikk politiet et tips om at Jan Helge Andersen angivelig tidligere var anmeldt for å ha tatt med seg en jente opp i Baneheia, og at han og Viggo Kristiansen fant på «rare ting».¹⁴⁹ Tipseren utdypet tipset i telefonsamtale med en etterforsker 14. juli. På spørsmål om hva hun mente med at Andersen og Kristiansen fant på rare ting, forklarte hun at de var medlemmer av Heimevernet og ofte gikk kledd i militæruniformer, og at de lusket rundt i heia og skremte folk.¹⁵⁰

Tipset om at Andersen angivelig tidligere var anmeldt for å ha tatt med seg en jente opp i Baneheia, ble fulgt opp først i oktober 2000. Politirapporten som oppsummerte undersøkelsene, ble lagt i straffesakens nulldokumenter.¹⁵¹ Se nærmere om politiets oppfølging av dette tipset i punkt 4.9.2.

Den 14. juni fikk politiet tips om at Andersen og Kristiansen hadde vært veldig anonyme etter drapene, i motsetning til før, da de «vrimlet» rundt hele tiden.¹⁵²

3.5.6 **Kontroll av Andersens forklaring gitt i avhør 5. juni 2000**

3.5.6.1 *Avhør av personer fra Heimevernsungdommen 19. og 20. juni 2000*

Den 19. juni 2000 avhørte politiet leder av Heimevernsungdommen i Gimle heimevernsområde

¹⁴³ Avhør av Svein Kristiansen 13. juni 2000, jf. dok. 07,03,01.

¹⁴⁴ Telefaks 7. juni 2000, jf. dok. 00,11,04.

¹⁴⁵ Rapport 29. november 2000, jf. dok. 00,11,01, jf. vedlegget s. 2. Som det fremgår av figur 3.1, fikk politiet flere opplysninger knyttet til lørdag 20. mai 2000 enn de hadde bedt om. Begjæringen gjaldt for perioden 19. mai kl. 09.00 til 20. mai kl. 08.00.

¹⁴⁶ Rapport 25. juni 2000, jf. dok. 07,04,01.

¹⁴⁷ Rapport 25. juni 2000 s. 2, jf. dok. 07,04,01.

¹⁴⁸ Rapport 12. juli 2000, jf. dok. 07,04,02.

¹⁴⁹ Tips 877, 5. juni, jf. dok. 16,07,02.

¹⁵⁰ Notat nr. 99, 14. juli 2000.

¹⁵¹ Rapport 23. oktober 2000, jf. dok. 00,136. Om hva som menes med nulldokumenter, se punkt 4.9.2 og 4.14.

¹⁵² Tips 1030 (anonymt), 14. juni 2000, jf. dok. 16,07,02.

304 i Kristiansand.¹⁵³ Han ble blant annet spurt om det var løpetrening i Baneheia fredag 19. mai. Til dette svarte han at han ikke visste, og at politiet i stedet måtte spørre idrettsinstruktøren i Heimevernsungdommen.

Politiet snakket med idrettsinstruktøren på telefon 20. juni.¹⁵⁴ Han forklarte at trening med Heimevernsungdommen var på onsdager kl. 18.00 i Baneheia og på fredager kl. 17.00 på Jegersberg. Onsdagstreningen var løping i Baneheia med fremmøte på parkeringsplassen ved Svarttjønn, mens fredagstreningen for det meste var styrketrening i Gimlehallen eller andre aktiviteter på Jegersberg. Idrettsinstruktøren kunne bare huske at det hadde vært løpetrening i Baneheia på en fredag én gang i 2000, trolig i april.

3.5.6.2 Avhør av Jan Andersen 21. juni 2000

Den 21. juni 2000 ble Jan Helge Andersens far, Jan Andersen, avhørt.¹⁵⁵ I avhøret fikk Jan Andersen blant annet spørsmål om Jan Helges engasjement i Heimevernsungdommen, når og hvordan Heimevernsungdommen trener, og hva Jan Helge gjorde fredag 19. mai 2000. I avhøret står det:

«På spørsmål om han så når Jan Helge dro for å trene og om hva han hadde på seg, svarer vitnet at han tror at Jan Helge gikk for å trene mellom klokken 1700 og 1800 en gang. 'Jeg er ikke så sikker', sier han, og han kan ikke tidfeste dette nærmere.

Vitnet mener at Jan Helge hadde på seg en mørk lang treningsbukse, joggesko uvisst merke og en hvit eller grå t-skjorte.

Vitnet ble videre spurt om Jan Helge fortalte hvor han skulle og om hvem han skulle trene sammen med. Han forklarer at Jan Helge sa at han skulle ut og trene, og at han skulle springe til Bærvannet. Vitnet fikk forståelse av at Jan Helge skulle løpe sammen med HV og noen fra kajakkklubben. De pleier å trene sammen.

Neste gang han så sønnen var ved 1930-tiden. Vitnet sier at han ikke er helt sikker [på] disse klokkeslettene, men han husker at Jan Helge kom hjem rundt de tider en gang. Jan Helge spiste litt mat og dusjet før han dro ned til Wiggo. Vitnet forklarer at Jan Helge fortalte at det ikke var andre på treningen, men at han

allikevel hadde løpt en tur til Bærvannet alene. Jan Helge fortalte at noe hadde gått galt med avtalen om treningen, men detaljer rundt dette kjenner ikke vitnet til. Han sier imidlertid at oppmøtet på treningen kan variere fra 2–3 til mange flere. Dette har Jan Helge fortalt.»

3.5.7 Avhør av Andersen 4. juli 2000

Den 4. juli ble Jan Helge Andersen avhørt på nytt, uten at Viggo Kristiansen ble avhørt samtidig.¹⁵⁶ Andersen ble konfrontert med opplysningene som fremkom i avhørene av personer fra Heimevernsungdommen 19. og 20. juni. Andersen forklarte igjen at han løp fra parkeringsplassen ved Svarttjønn ca. kl. 18.15. Andersen forklarte i korte trekk videre at Heimevernsungdommen sjelden løper i Baneheia på fredager, men at han likevel tok sjansen på å møte opp. Han forklarte at han ikke kunne sykle til Jegersberg fordi sykkelene var punktert. Ved å møte opp i Baneheia kunne han i alle fall si at han hadde trent.

Andersen endret tilsynelatende forklaring sammenlignet med det han forklarte 5. juni. I avhør 5. juni er det protokollert at han forklarte at det *vanligvis* er løpetrening i Baneheia hver onsdag og fredag. I avhør 4. juli forklarte han at det *sjelden* er løpetrening i Baneheia på fredager, men at han tok sjansen på å møte opp.

Under dette avhøret ble Andersen fotografert.

3.5.8 Avhør av fornærmede i «kickersaken» 11. juli 2000

I rundspørringssamtale 27. mai 2000 fortalte en kvinnelig nabo at Viggo Kristiansen hadde kikket på henne ved leggetid, og at dette var blitt anmeldt.¹⁵⁷ Anmeldelsen ledet i sin tid til opprettelse av en sak hos politiet, men forholdet ble henlagt.¹⁵⁸ Sommeren 2000 opprettet politiet ny sak om det samme forholdet.¹⁵⁹ Den 11. juli 2000 ble kvinnen avhørt.¹⁶⁰ I avhøret forklarte kvinnen at hun tidligere bodde i første etasje i Andreas Kjærs vei, og at hun da hadde en veranda som lå ca. to og en halv meter over bakken. I 1998 og 1999 opplevde hun at en person gjentatte ganger klatret opp på verandaen og kikket på henne på kveldstid.

¹⁵³ Avhør av Helge Aasli 19. juni 2000, jf. dok. 06,05,02.

¹⁵⁴ Egenrapport fra samtale med Helge Framnes, jf. dok. 06,05,03.

¹⁵⁵ Avhør av Jan Andersen 21. juni 2000, jf. dok. 06,03,01.

¹⁵⁶ Avhør av Jan Helge Andersen 4. juli 2000, jf. dok. 06,02,02.

¹⁵⁷ Rundspørringsskjema R-809, jf. dok. 16,07,10. Se omtalen i punkt 3.5.2.

¹⁵⁸ Vedlegg 547/99, jf. dok. 07,11,02.

¹⁵⁹ Vedlegg 7301/00, jf. dok. 07,11,01.

¹⁶⁰ Avhør 11. juli 2000, jf. dok. 07,11,01,02.

Første hendelse fant sted 17. mai 1998. Hun la merke til det som så ut som en jernstang som ble stukket inn vinduet. Vinduet sto låst med sikkerhetslås på ytterste hakket, og gardinene var trukket for. Hun oppfattet det som om jernstangen ble brukt for å få gardinene til siden. Da kvinnen ropte at personen skulle gå vekk, forsvant jernstangen med én gang, og hun hørte at personen hoppet ned fra verandaen.

Neste hendelse fant sted høsten 1998 i september/oktober. Da kvinnen skulle legge seg og trekke for gardinene, så hun at det sto en mann i militærklær på verandaen. Også denne gangen forsvant personen da hun ropte at han skulle gå vekk. Politiet ble kontaktet i etterkant av begge disse hendelsene. Etter episoden i september/oktober 1998 la kvinnen merke til den samme personen på verandaen en rekke ganger. Hun anslo at han sto der til sammen ti ganger.

En kveld i januar 1999 la kvinnen merke til fotspor i snøen utenfor verandaen, og hun så en person stå under en gatelykt i militærklær. Hun ringte da til politiet, som ved hjelp av hund fulgte sporene tilbake til Viggo Kristiansens bod. Kristiansen nektet for at han hadde kikket på noen. Politiet fant imidlertid militærklær i boden som var våte av snø. Kristiansen opplyste da at klærne var brukt av Jan Helge Andersen tidligere på kvelden.¹⁶¹ Saken ble henlagt på bevisets stilling. Kristiansens navn sto nevnt i henleggelsesbrevet.¹⁶²

Kvinnen forklarte videre at etter henleggelsen – i tiden fra januar til mars 1999 – begynte Kristiansen å gå rundt huset hennes i stedet for å gå opp på verandaen. Hver gang hun møtte på ham, viste han fingeren, lagde kyssemunn eller pekte på henne og latet som han skjøt henne med fingeren. Kristiansen skal også ha brølt og bannet til henne.

3.5.9 Nye opplysninger om Andersens og Kristiansens bevegelser 19. mai 2000 mv.

3.5.9.1 Nytt tips fra fornærmede i kikkersaken om Leonard Hovdens observasjoner 19. mai 2000

I forbindelse med avhøret i den såkalte kikkersaken 11. juli, jf. punkt 3.5.8 ovenfor, innga den fornærmede kvinnen (heretter kalt «fornærmede») også et tips i Baneheia-saken, som ble ført

på et eget tipsskjema. Tipset gjaldt Leonard Hovdens observasjoner 19. mai 2000. Denne observasjonen skulle vise seg å bli sentral for politiets videre mistanke mot Andersen og Kristiansen:

«I forbindelse med avhør av [fornærmede] i sak Kr. Sand jnr. 547/99, sier hun at en arbeidskollega av hennes kjæreste hadde ringt inn et tips til politiet om at han den dagen jentene ble drept, befant seg i Baneheia rundt kl. 1900. Han som det gjelder heter Leonard Hovden, tlf. [...] og jobber på Selmer.

Leonard har fortalt [fornærmede] at han da observerte 2 gutter i 18 – 20 årene som 'han la merke til'. [Fornærmede] visste ikke hva som lå i det. Leonard har ringt inn dette tipset, men han hadde bare blitt 'avfeid' av politimannen han hadde snakket med. [Fornærmede] vet ikke om Leonard ringte inn tipset før eller etter at det ble kjent at jentene var drept. Hun vet heller ikke hvor i Baneheia Leonard har vært, eller hvor han hadde observert de 2 guttene.

Leonard syntes han hadde blitt dårlig behandlet da han ringte inn tipset, og har derfor ikke tatt seg bryet med å ringe igjen. Han er imidlertid uproblematisk å snakke med politiet, dersom politiet tar kontakt. Det er Leonard selv som har bedt [fornærmede] nevne dette.»¹⁶³

Avhøret av kvinnen varte fra kl. 12.05 til kl. 15.25. Politiet innkalte Leonard Hovden til avhør samme kveld.

3.5.9.2 Avhør av Leonard Hovden 11. juli 2000

Den 11. juli 2000 om kvelden avhørte politiet Leonard Hovden.¹⁶⁴ Han forklarte at han fredag 19. mai var på løpetur med en kamerat i Baneheia fra kl. 18.00. Oppmøte var kl. 17.50 på parkeringsplassen ved Svarttjønn. Hovden forklarte at han akkurat hadde parkert bilen da en person på ca. 18–20 år kom syklende forbi på en gul og rød offroadsykkel med dempere både foran og bak. Personen syklet forbi bommen inn mot Svarttjønn. Etter kort tid kom personen tilbake sammen med en annen gutt, også han ca. 18–20 år. Hovden forklarte videre at begge guttene gikk forbi ham og stilte seg i skråningen på nordsiden av parkeringsplassen. Hovden forklarte at han alltid pleier å legge bilnøkkelen på bilens bakhjul mens han er på løpetur, men at han ikke turte dette så lenge

¹⁶¹ Rapport 15. januar 1999, jf. dok. 07,11,02,03.

¹⁶² Underretning om saksavgjørelse av 5. februar 1999, jf. dok. 18,04,32.

¹⁶³ Tips 1415, 11. juli 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹⁶⁴ Avhør av Leonard Hovden 11. juli 2000, jf. dok. 05,03,01,06.

guttene sto og så på ham. Det endte derfor med at Hovden løp med bilnøkkelen i hånden.

Hovden ble vist en fotomontasje av bilder, men kunne ikke plukke ut Jan Helge Andersen eller Viggo Kristiansen.

3.5.10 Nye avhør av personer med tilknytning til Heimevernsungdommen

Den 11. juli 2000 kl. 18.15 avhørte politiet på nytt en bekjent av Andersen fra Heimevernsungdommen – samme person som hadde observert Andersen under en løpetur i Baneheia 18. mai, og som hadde ment at det så ut som Andersen var «nedfor» og «holdt på å tørne», jf. punkt 3.4.2.¹⁶⁵ Han fikk diverse spørsmål om Heimevernsungdommen, knivbruk mv. Videre utdypet han møtet med Andersen i Baneheia 18. mai. Han forklarte at han var på en løpetur med en kamerat da de møtte på Andersen. Andersen satt på en stubbe, med hodet i hendene. Han forklarte at Andersen virket lite snakkesalig og litt «utenfor». Han forklarte videre at han ikke kunne huske at det hadde vært løpetrening i Baneheia på en fredag i løpet av våren 2000.

Noen dager senere, 15. juli kl. 18.15, avhørte politiet kameraten som også hadde vært med på løpeturen og møtt på Andersen. Han bekreftet at Andersen hadde virket «nedstemt». Han forklarte videre at Andersen hadde sagt til dem at han ikke hadde fått lærlingplass til høsten, og at han var den eneste i klassen som ikke hadde fått det. Vitnet forklarte at det var mulig at Andersen var «litt deppet for dette».¹⁶⁶

Den 12. juli avhørte politiet på nytt leder av Heimevernsungdommen i Gimle heimevernsområde 304 i Kristiansand.¹⁶⁷ I avhøret ble han spurt om knivbruk i Heimevernsungdommen, og om hvilke kniver Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen hadde. Han ble også stilt en del spørsmål om Kristiansens tid i Heimevernsungdommen. På spørsmål svarte lederen at Andersen ikke hadde nevnt for ham at han hadde møtt opp på parkeringsplassen på Svarttjønn i stedet for Jegersberg fredag 19. mai 2000.

3.5.11 Kristen Gislefoss' observasjon av Andersen i Baneheia 19. mai 2000

Allerede 22. mai kl. 00.10 – noen timer etter at jentene ble funnet døde – tipset et vitne, Kristen Gis-

lefoss, politiet om en observasjon han hadde gjort i Baneheia ca. kl. 17.30 fredag 19. mai.¹⁶⁸ Han forklarte at han gikk tur i Baneheia mellom kl. 17.30 og 18.30. Ved Fant Olsens stykke så han en mannsperson på ca. 18–20 år. Mannen var litt kraftig, gikk i vanlige klær og hadde mørkt, kortklipt hår. Senere møtte Gislefoss på den samme personen i lysløypa mellom Fant Olsens stykke og Bånetjønn.¹⁶⁹ Gislefoss ble avhørt 26. mai 2000 og utdypet sin observasjon.¹⁷⁰ Han opplyste i avhør at han ville kunne kjenne igjen personen på foto. Han oppga ellers i avhøret at han var meget interessert i friluftsliv og gikk tur i Baneheia tre ganger i uken, helst mandag, onsdag og fredag.

Den 13. juli ble Gislefoss avhørt på nytt.¹⁷¹ Han ble forevist et ark med ti bilder. Han plukket straks ut Andersen som den personen han hadde sett i Baneheia 19. mai, og ga uttrykk for at han var helt sikker.

3.5.12 Avhør av Kristiansen og Andersen 14. juli 2000 og påfølgende kontroll

3.5.12.1 Oversikt

Som det fremgår foran, fikk politiet tidlig en rekke tips om at Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen hadde en generelt avvikende oppførsel, herunder at de lekte krig, hang i trærne og kledde seg ut som soldater.¹⁷² Videre fikk politiet opplysninger gjennom tips og avhør om at Kristiansen hadde kikket på en kvinnelig nabo,¹⁷³ og at Andersen var observert i Baneheia 18. mai, herunder tips om at det så ut som at han «holdt på å tørne».¹⁷⁴

Den 14. juli 2000 ble Andersen og Kristiansen avhørt i både kikkersaken og i Baneheia-saken. Begge ble først avhørt i kikkersaken, før avhøret gled over i et avhør i Baneheia-saken. Bakgrunnen for avhørene var at politiet nå satt på opplysninger fra vitnet Kristen Gislefoss som tydet på at Andersen forklarte seg uriktig om sine bevegelser fredag 19. mai.¹⁷⁵ Videre satt politiet på opplysning-

¹⁶⁸ Gislefoss arbeidet som juridisk konsulent i Fylkesmannen i Vest-Agder. Vitnet må ikke forveksles med statsmeteorologen og værmeldereren med samme navn.

¹⁶⁹ Tips 104, 22. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹⁷⁰ Avhør av Kristen Gislefoss 26. mai 2000, jf. dok. 05,03,01,03.

¹⁷¹ Avhør av Kristen Gislefoss 13. juli 2000, jf. dok. 05,03,01,04, med vedlegg i dok. 18,03,138.

¹⁷² Tips 610, 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02, jf. rapport 2. juni 2000, jf. dok. 06,05,01.

¹⁷³ Avhør 11. juli 2000, jf. dok. 07,11,01,02.

¹⁷⁴ Rundspørningsskjema R-602, jf. dok. 16,07,10, og tips 319 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

¹⁶⁵ Avhør 11. juli 2000, jf. dok. 05,03,03,02.

¹⁶⁶ Avhør av Helge Tønnessen 15. juli 2000, jf. dok. 05,03,03,07.

¹⁶⁷ Avhør av Helge Aasli 12. juli 2000, jf. dok. 06,05,04.

ger fra vitnet Leonard Hovden om at han hadde sett to gutter på parkeringsplassen på Svarttjønn 19. mai ca. kl. 18.00. Hovden beskrev sykkel som en gul og rød offroadsykel. Kristiansen hadde i sitt avhør 4. juni forklart at han hadde en rød, svart og gul DBS Mountain Bike. Hvis disse to personene var Andersen og Kristiansen, tydet det på at Kristiansen forklarte seg ufullstendig om hvor han var 19. mai, og at begge forklarte seg ufullstendig om hvilken kontakt de hadde hatt med hverandre denne ettermiddagen.

I avhørene fikk politiet bekreftet sin mistanke om at Andersen og Kristiansen hadde møttes ved Svarttjønn ca. kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. Politiet fikk dermed vite at Andersen og Kristiansen hadde vært sammen både før og etter drapene.

Politiets plan hadde vært at avhørene skulle resultere i siktelse og pågrepelse av begge.¹⁷⁶ I etterkant av avhørene argumenterte Pedersen for at Andersen og Kristiansen skulle pågripes. Pedersen møtte imidlertid motstand fra de andre i etterforskningsledelsen, som mente at det ikke forelå tilstrekkelige bevis for å gå til et slikt skritt. Det ble derfor ingen pågrepelse på dette tidspunktet.¹⁷⁷

3.5.12.2 Nærmere om avhørene av Viggo Kristiansen 14. juli 2000

Avhør av Viggo Kristiansen i kikkersaken

Den 14. juli, fra kl. 12.30 til 19.30, ble Viggo Kristiansen avhørt i saken som gjaldt kinking på en kvinnelig nabo.¹⁷⁸ I avhøret hadde Kristiansen status som siktet. Han var villig til å forklare seg uten forsvarer til stede. I avhøret ble Kristiansen stilt en rekke spørsmål om sin bakgrunn og oppvekst, omgangskrets, vennskapet med Jan Helge Andersen, om han kjente noen av barna i Eg-området, hvilke klær han og Andersen pleide å gå med, sitt forhold til Heimevernsungdommen mv. Videre ble han bedt om å redegjøre for sin kjennskap til den kvinnelige naboen. I avhøret står det:

«Siktete sier han ikke kjenner navnet. På spørsmål om han har vært i Andreas Kjærs vei nr. 53, sier siktete at det må være der han for-

søkte å hogge ned et pæretre. Siktete ble gjort kjent med at det er adressen han skal ha vært og kikket på ei jente. Siktete sier at det er mange som tar feil av han og Jan Helge. Dessuten er det flere som går i uniform på Eg. Siktete ble fortalt at det han nå er i ferd må å si ikke høres troverdig ut. Siktete ble gjort kjent med at han har blitt observert da han hoppet ned fra [fornærmedes] veranda.

Siktete sier han nå har bestemt seg for å legge kortene på bordet. Siktete angrer fryktelig på det han har gjort. Siktete var ikke klar over at jenta het [fornærmedes navn] før politifolkene som var på besøk hos han den 15.1.99 sa navnet hennes.»

Kristiansen forklarte seg deretter om kinkingen og erkjente straffskyld for dette.

Avhør av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken

Kristiansen ble avhørt i Baneheia-saken fra kl. 19.15 til 23.30.¹⁷⁹ I avhøret hadde han status som vitne. Han ble først bedt om å redegjøre for hva han gjorde 18. mai, og ble deretter bedt om å redegjøre for sin kjennskap til Baneheia. Til sist ble han bedt om å redegjøre for hva han gjorde fredag 19. mai. Han fortalte da uoppfordret at han hadde møtt Andersen ved Svarttjønn rundt kl. 18.00 denne dagen. I avhøret står det:

«Vitnet ble bedt om på nytt å redegjøre for hva han gjorde den 19.5.00. Vitnet sier uoppfordret at det var noe han glemte forrige gang han var i avhør. For noen uker siden møtte vitnet en som som [sic] var hjelpeleder på noe som het Onsdagsklubben da vitnet var 13–14 år gammel. Vitnet kan ikke huske hva han heter. Personen kom bort til vitnet og spurte om han hadde vært i avhør i Baneheia-saken. Vitnet fortalte at han og Jan Helge har vært i avhør. Personen sa noe slikt som: 'Ja jeg så jo dere der oppe den dagen'. Vitnet sa bare ja, men skjønnte ikke hva mannen mente, fordi vitnet ikke kunne huske at han var i Baneheia den dagen. Vitnet gikk og tenkte på det, og nevnte det for Jan Helge.

Jan Helge og vitnet begynte å snakke om dette. Vitnet trodde at de hadde truffet denne karen på torsdag. Neste dag kom Jan Helge til vitnet og sa at det var fredag de hadde møtt mannen fra Onsdagsklubben. Vitnet hadde låst seg ute fra verkstedsbua denne dagen. Han

¹⁷⁵ Forklaringene fra Helge Framnes, Kristen Gislefoss og Leonard Hovden.

¹⁷⁶ Kvamme (2023) s. 97–98.

¹⁷⁷ Hansen (2013) s. 104. Utvalget har også hatt samtaler med personer som var til stede under diskusjonen, som har bekreftet hendelsen.

¹⁷⁸ Avhør av Viggo Kristiansen 14. juli 2000 i sak med anmeldelsesnummer 6336327, jf. dok. 07,11,01,08.

¹⁷⁹ Avhør av Viggo Kristiansen 14. juli 2000, jf. dok. 07,02,02.

ringte derfor opp til Jan Helge, og traff hans far, Jan Andersen, som fortalte at Jan Helge hadde gått ut for å løpe med HV'en. Vitnet ringte nr. 38020857 fra vitnets egen mobiltelefon.

På spørsmål om når vitnet ringte og snakket med Jan Helges far, sier vitnet at den var ca. kl. 1800 da han ringte, kanskje noen minutter før, 'men det vet dere vel, for jeg samtykket i at dere skulle få utskrift', sier vitnet. Vitnet ble gjort kjent med at det ikke vises ut fra aktiviteten på hans mobiltelefon at han ringte til Jan Helge like før kl. 1800. Vitnet sier at det skjønner han ingenting av, fordi han er helt sikker på at han ringte. Vitnet kan ikke skjønne annet enn at han da må ha brukt hustelefonen.¹⁸⁰

Vitnet hev seg på sykkelen og traff Jan Helge ved Svarttjønnveien 10, rett ved en lekeparks. Jan Helge satt der og ventet på sin løpetrener. De ble sittende på dette gjerdet og snakke 10–15 minutter. Det var der de satt da de møtte personen fra Onsdagsklubben.

Vitnet tror de snakket med han fra Onsdagsklubben i et par minutter, men kan ikke huske om hva. Derfra gikk de hver sin vei.»

Kristiansen ble videre konfrontert med at politiet mente å ha andre opplysninger om hvor han traff Andersen. Som det fremgår foran i punkt 3.5.12.1, hadde Hovden gitt en beskrivelse av sykkelen til personen som han observerte komme syklende inn forbi bommen mot Svarttjønn. Beskrivelsen stemte overens med Kristiansens beskrivelse av sin sykkel i avhør 4. juni. I avhøret 14. juli 2000 står det videre:

«Vitnet ble gjort kjent med at deres bevegelser som han har beskrevet nå ikke helt stemmer med de opplysningene politiet har fra andre. På spørsmål om vitnet ikke var lengre inn i heia enn til bommen, sier vitnet: 'Jo det stemmer, det var ikke ved bommen jeg traff Jan Helge'.

Da vitnet kom syklende opp mot bommen, så han ikke Jan Helge der. Vitnet fortsatte derfor inn til nordenden av 3. stampe der han heller ikke så Jan Helge. Vitnet snudde og syklet tilbake. Da han kom til Svarttjønn på østsiden, sto Jan Helge der. De tok følge, og gikk bort til

bommen der vitnet tidligere har forklart at de satt da mannen fra Onsdagsklubben kom.

Som vitnet tidligere har forklart, så dro Jan Helge for å jogge, mens vitnet dro rett hjem. Vitnet gikk inn i bua, der han smurte sykkelen foran og bak, og pumpet luft i demperene.»

Når det gjelder tidspunktet for når Andersen kom til Kristiansen senere på kvelden, står det:

«Vitnet tror klokken kunne ha vært ca. 1930 da Jan Helge kom fra Baneheia. Vitnet antar at klokken var 1930 da Jan Helge kom, fordi han så på klokka da Jan Helge gikk for å dusje. Da var klokken 2030. Vitnet antar at de satt og snakket en times på trappa på huset og leste et blad som heter US Cavallery, mens de snakket om å bestille amerikanske uniformer og paintball utstyr. [...]

På spørsmål om hvordan Jan Helge var da han kom til vitnet kl. 1930, sier vitnet at Jan Helge var stille og rolig. Han var litt svett i panna, men pustet stille og rolig. 'Det virket nesten som han hadde spaser', sier vitnet. Jan Helge fortalte at han hadde vært i Bymarka opp mot Bærvannet, uten at han utdypet det nærmere.»

Mot slutten av avhøret ble Kristiansen foreholdt sin utgående mobiltrafikk fredag 19. mai:

«Vitnet ble bedt om å redegjøre for følgende telefonutskrifter:

Kl. 1221 ringte han 93864[...]. Vitnet sier at det er Jan Helge sin mobiltelefon. Vitnet kan ikke huske hva de snakket om, men utelukker ikke at han la beskjed på svareren at Jan Helge måtte ringe når han kom hjem.

Kl. 1510 ringte han til 95360[...]. Vitnet husker ikke hvem som har dette nummeret. Han sjekket derfor numrene han har lagret. Det viser seg at det er nummeret til egen mobilsvarer.

Kl. 1511 ringte han 92450[...]. Vitnet husker at det er Morten Hansen. Vitnet ringte og spurte om han skulle på byen i løpet av helgen.

Kl. 1513, ringte han på nytt mobilsvarer.

Kl. 1957 [skal være 18.57] sendte han tekstmelding til 97534[...]. Vitnet husker ikke hvem som har nummeret, men tror det er nummeret til broren. Vitnet ble gjort kjent med at nummeret tilhører ei jente som heter [jentas navn]. Vitnet sier det er ei jente som han har småflørter litt med over telefonen. Vitnet tror han spurte om hun skulle på byen i løpet av helgen.

¹⁸⁰ At Kristiansen brukte hustelefonen da han ringte, ble senere bekreftet da politiet innhentet en oversikt over fasttelefontrafikken, jf. punkt 3.5.15. Det fremgår av denne at det fant sted en samtale fra Viggo Kristiansens fasttelefon til Jan Helge Andersens fasttelefon 19. mai 2000 kl. 17.47.55. Samtalen hadde en varighet på ett minutt og 20 sekunder.

På spørsmål om hvor vitnet var da han sende meldingen, sier han at han enten var i bua, eller rett utenfor.

Kl. 1937 sendte vitnet en ny melding til [jentas navn]. På spørsmål om hva han skrev da, sier han at han trolig skrev *I must have been born under a lucky star to find a girl as nice as you are. I will follow the rainbow to its end if you promise to forever be my freind [sic].* Dette er en frase vitnet har hentet ned fra Internett. Han er ikke sikker på om det var den meldingen han sendte, men tror det.

Kl. 2019 ringte han til Espen Bakke, som han tidligere har forklart seg om.

Vitnet ble gjort kjent med at [han] sendte nok en tekstmelding til [jentas navn] enda senere på kvelden. Vitnet husker ikke hva det var, men tipper det var en melding av samme kategori som tidligere.»

Til slutt fikk Kristiansen spørsmål om hvorfor ikke han og Andersen meldte seg for å lete under leteaksjonen. Til dette svarte Kristiansen at «han ikke helt vet det, 'de gjorde det bare ikke', uten at det var noen spesiell grunn til det».

3.5.12.3 Nærmere om avhørene av Jan Helge Andersen 14. juli 2000

Avhør av Jan Helge Andersen i kikkersaken

Jan Helge Andersen ble avhørt i kikkersaken 14. juli 2000 fra kl. 15.00 til 16.15.¹⁸¹ Andersen ble avhørt som vitne. Andersen forklarte at han hadde vært på besøk hos Kristiansen, men akkurat var gått hjem da politiet oppsøkte Kristiansen på bopel 15. januar 1999. I avhøret benektet Andersen at noen av dem hadde drevet med kiking denne kvelden. Det fremgår av avhøret at Andersen ble gjort kjent med en politirapport datert 15. januar 1998 (skal være 1999),¹⁸² der det fremgår at politiet fulgte spor fra den kvinnelige naboens bopel til Kristiansens bod, og at Kristiansen nektet for at han hadde drevet med kiking. Av rapporten fremgår det videre at politiet fant militærklær i boden som var våte av snø, og at Kristiansen opplyste til politiet at klærne var brukt av Andersen tidligere på kvelden. Andersen benektet at han hadde gått med militærklær denne kvelden. Han forklarte videre at Kristian-

sen hadde gått med en oransje kjeledress, men at det var mulig at Kristiansen hadde byttet til militæruniform og oppsøkt kvinnens bopel etter at Andersen hadde dratt fra Kristiansen. I avhøret står det:

«Vitnet ble spurt om hvorfor Wiggo ville legge skylden på vitnet. Han svarte at han egentlig ikke visste det, men det er nærliggende å tro at Wiggo ønsket å unnslippe selv.

Vitnet ble spurt om det ikke fremstår 'litt sløvt' å kaste skylden på hans beste kamerat. Han svarte at 'jo, jeg synes det er jævlig sløvt, og dette har jeg ikke visst om'.

Vitnet ble spurt om hvem som er 'sjef' av Wiggo og vitnet. Han svarte 'det er ubetinget Wiggo, og slik har det alltid vært!'. 'Jeg bare diler etter'.

Vitnet ble spurt om ikke det i lengden kunne være tungvint og fælt at Wiggo dominerte forholdet. Han forklarte at 'jeg syntes også det var fælt en stund, og jeg begynte å bli lei av dette. Etter hvert har jeg lært bedre å si fra'.

Videre forklarte Andersen i avhøret at han og Kristiansen tidligere kunne patruljere rundt i Eg-området. Planen var da å snike seg rundt uten å bli sett. Dette holdt de på med i et halvt års tid når de ikke hadde noe annet å gjøre. I avhøret står det:

«Når de da kom til et hus, så ønsket de å gå frem forskriftsmessig. Det vil si at de skilte lag, og gikk hver sin veg rundt huset. Det var alltid Wiggo som forklarte hva vitnet skulle gjøre. Det hendte da at de også gikk over verandaer som lå på bakkeplan. At man da prøvde å kikke inn, var helt naturlig. Dette måtte man gjøre uten selv å bli sett. Det har imidlertid aldri vært i vitnets tanker at man skulle se kvinner, eller lignende som kledde av seg.

Vitnet så aldri folk som var avkledd. Han syntes ikke noe særlig om å 'glo' inn gjennom vinduene til folk. Wiggo gikk imidlertid så mye lenger enn vitnet, og vitnet skjønte etter hvert at Wiggo likte å se folk som var avkledd.

Bopel til forn. inngår i patrulje-området. Vitnet har vært med rundt hennes hus, men Wiggo har da aldri vært på hennes veranda.

Vitnet vet imidlertid at Wiggo ved flere anledninger har vært på verandaen til fornærmede for å kikke. Dette har Wiggo selv fortalt til vitnet. Han har ikke sagt hva han har sett av fornærmede. Wiggo har imidlertid sagt at han

¹⁸¹ Avhør av Jan Helge Andersen 14. juli 2000 i sak med anmeldelsesnummer 6336327, jf. dok. 07,11,01,05.

¹⁸² Rapport datert 15. januar 1998 [skal være 1999], jf. dok. 07,11,02,03.

har obs. andre som har vært nakne. Han vet ikke hvem dette er, men det dreier seg om damer.

Siktete sier at han ikke vet hvorfor Wiggo har denne tendensen. Han la til at 'det er så mye rart med Wiggo'.»

Avhør av Jan Helge Andersen i Baneheia-saken

Andersen ble samme dag avhørt i Baneheia-saken fra kl. 16.30 til 23.20.¹⁸³ Andersen ble avhørt som vitne. Dette avhøret utviklet seg noenlunde på samme måte som avhøret av Kristiansen. Andersen forklarte uoppfordret at han møtte Kristiansen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn. Først ved konfrontasjon forklarte han at de møttes ved selve Svarttjønn, forbi bommen ved parkeringsplassen. I avhøret står det:

«Vitnet spaserte altså fra bopel og opp til park.plassen v/Svarttjønn. Han møtte ingen kjente som han kan huske.

Han ble værende på park.plassen frem til kl. 1815. Han satt på bommen, men så kom plutselig Wiggo. Wiggo kom syklende. Han forklarte til vitnet at han hadde låst seg ut av bua. Idet vitnet selv har nøkkel til bua, så ville altså Wiggo låne vitnets nøkkel. Wiggo hadde snakket med vitnets far, og på den måten fått rede på at vitnet hadde gått opp til Svarttjønn.»

Deretter forklarte Andersen at de hadde møtt lederen for Onsdagsklubben og snakket noen minutter med ham. Kristiansen hadde møtt denne mannen igjen ved en senere anledning, og det var først da han og Kristiansen hadde kommet på at de møtte ham fredag 19. mai. Videre forklarte Andersen:

«Vitnet mener at de satt ca. 5 minutter på lekeplassen. Klokka var ant. 1805 da Wiggo gikk. Han syklet så hjem.

Vitnet forklarte at han selv aldri var innforbi bommen på Svarttjønn.

Vitnet ventet så i drøyt 5 minutter. Han hadde allerede bestemt seg for å løpe selv om ingen kom, og derfor gjennomførte han dette.

Da Wiggo syklet derfra, avtalte de at vitnet skulle komme ned når han var ferdig.»

Etter at Andersen hadde blitt konfrontert med at vitnet Leonard Hovden hadde observert Kristiansen sykle forbi bommen inn mot Svarttjønn, for

deretter å komme tilbake med en annen person, forklarte han:

«Vitnet uttalte 'jo, det stemmer – jeg var nemlig lenger inne enn jeg først forklarte. Jeg var ca. 10 meter innforbi bommen – jeg hadde labbet rundt Svarttjønn'. 'Det er der jeg har gjort feil – jeg har forklart meg galt der'. 'Det er jeg faen meg villig til å stå i en rettssal å si'.»

Andersen ble videre foreholdt at han i rundspørringen oppga at han ikke hadde vært i Baneheia, men bare hos Kristiansen hele kvelden. Til dette svarte Andersen at han mente at han hadde opplyst dette til politimannen som stilte spørsmål under rundspørringen, men at vedkommende bare var ute etter perioden etter kl. 19.00.

Andersen ble også foreholdt vitnet Kristen Gislefoss' observasjoner av ham i Baneheia fredag 19. mai 2000, jf. punkt 3.5.11. Til dette svarte Andersen at det ikke kunne stemme, og at Gislefoss må ha sett ham dagen før, torsdag 18. mai på kvelden, da han gikk tur i Baneheia. Når det gjaldt observasjonen i lysløypen, uttalte Andersen: «jeg har aldri vært i den del av Baneheia som Gislefoss beskriver fredag den [19. mai]. Gislefoss må ta feil.»

3.5.12.4 Avhør av kvinnen som Kristiansen sendte tekstmeldinger til fredag 19. mai

Mens Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen satt i avhør 14. juli 2000, avhørte politiet den 18 år gamle kvinnen som Kristiansen hadde sendt to tekstmeldinger til kl. 18.57 og kl. 19.37 fredag 19. mai.¹⁸⁴ I avhøret forklarte kvinnen blant annet:

«Vitnet ble gjort kjent med at politiet har fått utskrift av Viggos mobiltelefontrafikk fra den 19.mai i år. Vitnet kan ikke huske om hun fikk meldinger av Wiggo denne dagen. Men hun husker at hun i mai fikk både tekstmeldinger og at Wiggo ringte henne. Vitnet ble gjort kjent med at hun har fått tekstmeldinger den 19.5 klokken 1857, 1937 og klokken 2109.

Vitnet kan ikke huske disse meldingene. Men hun er helt sikker på at meldingene lød som de alltid gjør. Han skrev antakelig at han var glad i henne eller noe lignende. Det er det eneste han skriver. Vitnet ville husket det dersom Wiggo hadde skrevet noe helt annet. [...]

Vitnet mener hun var hjemme både torsdag 18. og fredag 19. mai. Vitnet er nesten sikker på

¹⁸³ Avhør av Jan Helge Andersen 14. juli 2000, jf. dok. 06,02,03.

¹⁸⁴ Avhør 14. juli 2000, jf. dok. 05,03,02,03.

dette fordi hun var ute på onsdagskvelden. Hun pleier ikke gå ut flere kvelder etter hverandre.

Vitnet tror hun den 19. mai på kvelden satt sammen med [navn på to personer] på rommet sitt da hun fikk tekstmeldingene fra Viggo. Vitnet husker ikke hva han skrev, men hun tror som sagt det var som han pleier. Vitnet mener hun skrev noe tilbake, antakelig spurte hun hvordan det gikk med han. Vitnet mener han svarte på det senere på kvelden. Vitnet mener han svarte at alt stod bra til. Vitnet kan ikke huske noe annet.»

Kvinnen samtykket til at politiet kunne innhente opplysninger om mobilbruk. Den 2. august 2000 sendte politiet anmodning til Telenor Mobil om å få utlevert utgående mobiltrafikk for perioden 19. mai kl. 08.00 til 21. mai kl. 24.00.¹⁸⁵ Det ble ikke bedt om inngående mobiltrafikk. Politiet mottok oversikten fra Telenor Mobil 3. august 2000.¹⁸⁶ Utskrift av kvinnens mobiltrafikk er inntatt i en egenrapport datert 24. august 2000, hvor det blant annet fremgår at kvinnen fredag 19. mai sendte en tekstmelding kl. 18.54.05.¹⁸⁷

3.5.12.5 Avhør av Per Egil Rødsvik 14. juli 2000

Mannen som Kristiansen og Andersen beskrev som «leder for Onsdagsklubben», var 46 år gamle Per Egil Rødsvik. Rødsvik, som hadde vært på joggetur i Baneheia fredag 19. mai mellom kl. 17.07 og 17.52, ble avhørt av politiet allerede 25. mai 2000.¹⁸⁸ I dette avhøret nevnte han ikke at han hadde møtt Kristiansen og Andersen på lekeplassen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn. Bakgrunnen for dette var at Rødsvik ikke anså lekeplassen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn som en del av Baneheia, men heller som del av nærområdet på Eg.¹⁸⁹

Etter at Andersen nevnte lederen for Onsdagsklubben i sitt avhør 14. juli,¹⁹⁰ ble Rødsvik identifisert og avhørt samme kveld fra kl. 19.25 til kl. 20.45.¹⁹¹ I avhøret står det:

¹⁸⁵ Anmodning til Telenor Mobil, jf. dok. 00,11,107.

¹⁸⁶ Vedlegg til egenrapport 29. november 2000 s. 6, jf. dok. 00,11,01.

¹⁸⁷ Egenrapport 24. august 2000, jf. dok. 05,03,02,04.

¹⁸⁸ Avhør av Per Egil Rødsvik 25. mai 2000, jf. dok. 05,03,01,01.

¹⁸⁹ Avhør av Per Egil Rødsvik 11. mars 2022, jf. dok. 16,05,03,30.

¹⁹⁰ Også Viggo Kristiansen nevnte Rødsvik i sitt avhør samme dag, men avhøret om Baneheia-saken begynte først kl. 19.15. Før han kom inn på møtet med Rødsvik, forklarte Kristiansen seg dessuten først om hva han hadde gjort torsdag 18. mai 2000.

¹⁹¹ Avhør av Per Egil Rødsvik 14. juli 2000, jf. dok. 05,03,01,02.

«Rapportskriver spurte vitnet om han møtte noen etter at han var ferdig med løpeturen fredag den 19.5.00.

Vitnet forklarte at han møtte 2 gutter når han var på vei bort til en kamerat som bodde i Svarttjønnv. 16. Vitnet hadde sin sykkel stående utenfor Svarttjønnv. 16. Vitnet møtte de 2 guttene ved lekeplassen ved p – plassen til Svarttjønn. Guttene satt på lekeplassen når vitnet kom.

Vitnet forklarte at han kjente de 2 guttene fra Domkirkens barneklubb der vitnet var leder i ca. 3 – 4 år. Guttene gikk som barn i denne klubben og det var for ca. 7 år siden. Vitnet forklarte at guttene nå var ca. 18 – 19 år gamle og at han trodde at den ene het Trond og den andre het Jan et eller annet. Vitnet forklarte at Jan hadde 2 fornavn, men han kunne ikke huske navnet. [...]

Rapportskriver spurte vitnet om han kunne huske hvordan guttene gikk kledd.

Vitnet forklarte at han ikke kunne huske hvordan de gikk kledd. Vitnet var ikke helt sikker, men han lurte på om de hadde en sykkel som var 'fancy' med demper foran. Vitnet kunne ikke huske det helt sikkert, men det var mulig at han fikk prøve sykkel på plassen.

Vitnet forklarte at han traff Trond når han var hjelpemann på søppelbilen i Kongensgt, utenfor sykehjemmet. Vitnet forklarte at dette sannsynligvis var i uke 24 eller 26. Vitnet forklarte at det ikke var i uke 25 fordi han da var bortreist. Vitnet husket at han sa til Trond: 'Husker du den fredagen vi møttes, det var den fredagen det skjedde'. Vitnet forklarte at han sa at han hadde meldt seg hos politiet. Vitnet spurte Trond om han hadde hørt noe. Vitnet forklarte at han mente at Trond sa at han hadde vært til avhør.»

3.5.12.6 Undersøkelse av radiosendinger 19. mai 2000 kl. 19.00.

Kristiansen forklarte i avhøret i Baneheia-saken 14. juli 2000 at han gikk tilbake til boden og oppholdt seg der etter at han hadde fått nøklene av Andersen. Han forklarte at han hørte nyhetene kl. 19.00, hvor han trodde det ble nevnt en ulykke:

«Vitnet husket at han hørte nyhetene på radio klokken 1900. Vitnet er litt usikker på om det var P4 eller Radio 1. Vitnet husker ikke hva nyhetene handlet om, men han tror det var nevnt en eller annen ulykke. Vitnet kan ikke huske hvor den hadde skjedd. Vitnet husker

heller ikke hvilken type ulykke det var snakk om.»

Politiet undersøkte hvilke nyheter som ble omtalt på P4 og Radio 1 fredag 19. mai 2000 kl. 19.00.¹⁹² Det viste seg at to saker fra P4-nyhetene kl. 19.00 kunne defineres som ulykker:

- «Ras og flom i Nord-Norge»
- «Brann i et våpenlager utenfor St. Petersburg som har medført en rekke eksplosjoner. Våpenlageret tilhører den russiske hæren brenner fortsatt, og det er fare for spredning til en landsby i nærheten.»

Politiet fant ut at Radio 1 sendte nyheter i samsending med NRK Dagsrevyen. Av nyhetene på Dagsrevyen kunne følgende regnes som en ulykke:

- «Ras i Finnmark – i Langfjord i Alta er 100 m av E6 rast ut, deriblant en bro. Det blir undersøkt om folk kan være tatt av raset.»

3.5.13 Ransaking av Kristiansens bod mv. 14. juli 2000

Mens Andersen og Kristiansen satt i avhør 14. juli, ble Kristiansens bod og soverom ransaket. Det var kikkersaken som ble brukt som grunnlag for ransakingen.¹⁹³ Politiet gjorde ni ulike beslag i boden, herunder av dametruser, løspupper og en stresskoffert med diverse porno. Politiet fant også to morakniver som ble fotografert, men ikke beslaglagt.¹⁹⁴ I tillegg beslagla politiet søppelet fra Kristiansens soverom for gjennomgang.¹⁹⁵ Det fremgår videre av listen over sikret materiale i «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» at politiet beslagla en kniv med brunt treskaft og brun lærslire (O-2).¹⁹⁶ Det er uklart hvorfor denne kniven ikke fremgår av ransakingsrapporten. I et notat 17. juli 2000 skrev politiavdelingssjef Magne Storaker: «På forespørsel til siktede om å få 'låne' en kniv han hadde på rommet, med henblikk på sammenligning i Baneheisaken, var dette greit for siktede.»¹⁹⁷ Kniven ble derfor trolig ansett som et

«lån» og ikke et beslag. Det er uklart hvorfor politiet ikke også lånte de to nevnte moraknivene.

Det ble ikke fremsatt begjæring om ransaking for forhørsretten, og utvalget kan ikke se at det forelå forutgående samtykke fra Kristiansen til ransakingen. jf. straffeprosessloven § 197 første ledd. Kriminalsjef Arne Pedersen besluttet selv ransaking, presumtivt med hjemmel i straffeprosessloven § 197 andre ledd, som gir påtalemyndigheten adgang til å treffe beslutning om ransaking når det er «fare ved opphold».

3.5.14 Innhenting av mobiltrafikk knyttet til Andersen

Den 8. august 2000 mottok politiet Jan Helge Andersens inn- og utgående mobiltrafikk for perioden 18. mai 2000 kl. 08.00 til 20. mai 2000 kl. 08.00. Oversikten viste ingen aktivitet i det tidsrommet da drapene fant sted.

3.5.15 Innhenting av fasttelefontrafikk knyttet til Andersen og Kristiansen

Politiet sendte 2. august 2000 en anmodning til Telenor om utlevering av inn- og utgående trafikk for Jan Helge Andersens fasttelefonnummer 38020[...] (registrert på hans mor, Berit Andersen) i perioden 19. mai 2000 kl. 08.00 til 20. mai 2000 kl. 08.00.¹⁹⁸ Politiet mottok opplysningene 8. august 2000.¹⁹⁹

Politiet anmodet 25. august 2000 Telenor om å få utlevert inn- og utgående trafikk for Viggo Kristiansens fasttelefonnummer 38023[...] (registrert på hans far, Svein Kristiansen) for perioden fra 19. mai 2000 kl. 08.00 til 20. mai 2000 kl. 08.00. Politiet mottok fasttelefontrafikken 31. august 2000.²⁰⁰ Det fremgår av denne at det fant sted en samtale fra Viggo Kristiansens fasttelefon til Jan Helge Andersens fasttelefon 19. mai 2000 kl. 17.47.55.²⁰¹ Samtalen hadde en varighet på ett minutt og 20 sekunder.²⁰²

¹⁹⁸ Telefaks 2. august 2000, jf. dok. 00,11,113.

¹⁹⁹ Rapport 29. november 2000, jf. dok. 00,11,01.

²⁰⁰ Rapport 29. november 2000, jf. dok. 00,11,01.

²⁰¹ Rapport 6. september 2000, jf. dok. 07,04,03.

²⁰² Dette er samtalen som fant sted mellom Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersens far, Jan Andersen, da Viggo Kristiansen hadde låst seg ute av boden og ville ha tak i Jan Helge Andersen for å få hans ekstra nøkkelsett. Både Viggo Kristiansen og Jan Andersen forklarte seg om denne samtalen til politiet, jf. avhør av Viggo Kristiansen 14. juli 2000 s. 3, jf. dok 07,02,02, og avhør av Jan Andersen 21. september 2000 s. 16, jf. dok. 06,03,02.

¹⁹² Rapport 25. juli 2000, jf. dok. 05,03,02,08.

¹⁹³ Beslutning om ransaking av 14. juli 2000, jf. dok. 07,11,01,06.

¹⁹⁴ Rapport om ransaking/beslag av 15. juli 2000, jf. dok. 07,11,01,09 og rapport med fotoillustrasjon, jf. dok. 07,11,01,10.

¹⁹⁵ Rapport 19. september 2000, jf. dok. 07,09,20.

¹⁹⁶ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 21. januar 2001 s. 14, jf. dok. 03,10.

¹⁹⁷ Notat 17. juli 2000, jf. dok. 03,43.

3.5.16 Politiet fokuserer på andre spor

Med unntak for de etterforskningsskrittene som ble foretatt for å kontrollere opplysningene som kom frem i avhørene 14. juli 2000, avtok etterforskningen rettet mot Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen i andre halvdel av juli og i august 2000. Det var fortsatt stor aktivitet opp mot andre spor i denne perioden. Andersen og Kristiansen forble imidlertid på politiets liste over hovedmistenkte.²⁰³

3.6 Gjennombruddet: DNA-treff på Jan Helge Andersen

3.6.1 DNA-profil fra hår funnet på åstedet

Som beskrevet i punkt 3.4.14 sikret politiet en rekke sporprøver fra åstedet og ofrene, inkludert biologiske spor som ble gjenstand for senere DNA-undersøkelser. Blant annet gjennomgikk politiet en kvadratmeter med skogbunn fra åstedet (beslag A-1-1). Her fant politiet et hår (beslag A-1.1.1) på ca. 3 cm med rot. Håret ble overlevert Rettsmedisinsk institutt for videre undersøkelser, og instituttet lyktes med å fremskaffe en mannlig DNA-profil fra håret. Profilen fantes ikke i politiets registre.

Politiet fikk melding om DNA-resultatet torsdag 10. august 2000. Dette førte til at politiet tok blodprøver av letemannskaper og polititjenestemenn som hadde vært på åstedet før sporsikringen.²⁰⁴ Enkelte mannlige medlemmer av ofrenes familier måtte også avgi blodprøve. Ingen av disse personenes DNA passet med håret som var funnet. Politiet antok derfor at håret kunne komme fra gjerningsmannen, og det ble besluttet å ta referanseprøver av menn som ikke var sjekket taktisk ut av saken.

3.6.2 Andersen og Kristiansen avlegger epitelprøver

Til sammen 25 personer som hadde vært i politiets søkelys samtykket til å avlegge epitelprøver fra munnhulen. Blant disse var Kristiansen og Andersen.²⁰⁵ Prøvene ble tatt i perioden 29.–31. august 2000, og ble 1. september 2000 levert til

²⁰³ Utvalget bygger dette på saksdokumentene og uttalelser fra personer som tilhørte etterforskningsledelsen og etterforskningsteamet.

²⁰⁴ Rapport 17. august 2000, jf. dok. 00,10,03.

Rettsmedisinsk institutt for sammenligning med DNA-profilen til håret fra åstedet.²⁰⁶

3.6.3 DNA-treff på Andersen

Mandag 11. september 2000 fikk etterforskningsledelsen beskjed fra Rettsmedisinsk institutt om at de sannsynligvis hadde oppnådd et DNA-treff mellom håret funnet på åstedet og Jan Helge Andersen. I påvente av endelig identifikasjon ble både Andersen og Kristiansen spanet på av politiet.²⁰⁷ Politiet ventet å få beskjed onsdag 13. september på formiddagen.

De pårørende ble i et informasjonsmøte 12. september 2000 orientert om at politiet var tilnærmet sikre på at en gjerningsmann var identifisert, og at også en annen person var involvert.²⁰⁸ Pågripelsesbeslutningene mot Andersen og Kristiansen er datert 12. september 2000. Onsdag 13. september 2000 ca. kl. 11.00 fikk politiet endelig bekrefteelse fra Rettsmedisinsk institutt om at DNA-treffet gjaldt Andersen. Politiet gikk da umiddelbart til pågrep av både Andersen og Kristiansen.

Resultatet bygget på en analyse av standard autosomal DNA. Autosomal DNA er det arvestoffet som finnes i de 22 kromosomparene som ikke er kjønnskromosomer (X og Y). Analysen ga resultater for ti av elleve markører, som alle sammenfalt med Andersens DNA-profil. Dette innebar at Rettsmedisinsk institutt med tilstrekkelig grad av sikkerhet kunne konstatere at håret stammet fra Andersen. Konklusjonen i Rettsmedisinsk institutts rapport av 14. september 2000 lyder slik:

«Håret mrk. A-1.1.1.2 lot seg type i 10 av 11 systemer ved PCR-undersøkelsen, og DNA-typen ble sammenholdt med typeresultatene for referanseprøvene. Håret er av samme DNA-type som referanseprøve mrk. V-006 sikret fra Jan Helge Andersen fnr. 17018147343.

Referanseprøven V-006 er undersøkt to uavhengige ganger med samme resultat.»²⁰⁹

²⁰⁵ Erklæringer om samtykke av prøve til DNA-typing 29. august 2000, jf. dok. 06,02,05 (Andersen) og dok. 07,02,04 (Kristiansen).

²⁰⁶ Egenrapport 28. august 2000 og rapport 17. august 2000, jf. dok. 00,10,04 og dok. 00,10,03.

²⁰⁷ Spaningslogg vedr. Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen 11. september 2000 til 13. september 2000.

²⁰⁸ Fædrelandsvennen, «Siktet for voldtekt og drap», 14. september 2000.

²⁰⁹ Delrapport fra Rettsmedisinsk institutt 14. september 2000, jf. dok. 03,05.

3.7 Pågripelsene 13. september 2000

3.7.1 Gjennomføringen av pågripelsene

Jan Helge Andersen ble pågrepet på egen bopel 13. september 2000 kl. 11.35.²¹⁰ I politirapporten fra pågripelsen står det:

«Det var siktedes far, Jan Andersen, som åpnet opp inn til leiligheten fra gangen. Han ble forklart at det var fra politiet, og ble spurt om hvor sønnen oppholdt seg. Han pekte på en dør, og sammen med [politibetjentene] Jørgensen og Aurebekk gikk jeg inn her. Dette var et soverom, og på sengen her lå siktede. Siktede virket overrasket, han lå delvis under dynen og var iført underbukse og en sort t-shirt. Han ble påsatt håndjern uten at det ble sagt annet enn at vi var fra politiet. Under pågripelsen ringte siktedes mobiltelefon, som lå på bordet helt inntil sengen ved hodeputen. Denne telefonen ble ikke besvart. Videre stod det et formentlig salonggevrær bak kortenden av sengen ved hodeputen.

Siktede ble forevist beslutningen i sakens anledning og leste denne. Han spurte om Viggo også var tatt. Han fikk svar fra meg om at vi ikke ville snakke sak, men at dersom han ønsket å si noe til oss, så kunne han det.

Siktede ble kledd på en joggebukse som lå på gulvet i soverommet. [...] Han fikk videre velge ut et par joggesko som stod i gangen, og ble tatt på disse. Etter dette ble han tatt med ut og transportert inn til pkm. Under denne transporten spurte siktede igjen om også Viggo var tatt, men ble forklart at han ikke ville få svar på noe i sakens anledning.»²¹¹

Pågripelsesbeslutningen som Andersen ble forevist, hadde slikt grunnlag:

«Fredag 19 mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, drepte han sammen med Viggo Kristiansen ved bruk av kniv Lena Sløgedal Paulsen f. 14.05.90 og Stina [sic] Sofie Sørstrønen f. 10.05.92, samt deltok i voldtekt av jentene.»²¹²

Pågripelsen var tilsynelatende begrunnet med alle de spesielle pågripelsesvilkårene:

²¹⁰ Rapport om pågrepet person, jf. dok. 06,07.

²¹¹ Rapport 13. september 2000, jf. dok 06,08.

²¹² Beslutning om pågripelse og ransaking, jf. dok. 06,06,01.

«Pågripelsen begrunnes med unndragelsesfare/begrunnes med bevisforspillelsesfare/antas påkrevd for å hindre siktede i å begå ny straffbar handling.»

Det sto en salongrifle av typen Merlyn cal. 22 mod. 25 N med kikkertsikte bak hodeenden på sengen til Andersen. Det var skarpe skudd i magasinet, og magasinet sto i våpenet.²¹³

Viggo Kristiansen ble pågrepet på sin arbeidsplass kl. 11.45 samme dag.²¹⁴ I politirapporten fra pågripelsen står det:

«Siktede satt alene i ett av rommene som ikke er ferdigstilt hvor han spiste lunsj. Han var alene i rommet.

Vi legitimerte oss og forklarte at han var pågrepet av politiet. Han spurte umiddelbart hva det gjaldt og fikk da beskjed om at vi ville gjøre han kjent med grunnlaget for pågripelsen ute i bilen.

Siktede ble plassert i den sivile bilen sammen med pb. Aadal, pok. J. K. Eriksen og undertegnede. Beslutningen om pågripelse og ransaking av hans bopel ble lest opp av undertegnede.

Siktede reagerte med å si følgende på en kald og rolig måte:

‘Jeg visste det ville skje’. ‘Er dere klar over at dere tar feil personer’. ‘Jeg sier ikke noe før jeg har snakket med en advokat’. ‘Er Jan Helge også tatt’.

Siktede fikk ikke svar på sine spørsmål. Han ble kjørt inn til pkm. av Eriksen, Aadal og rapp.skr. Siktede ble inkviret og satt i arrest i celle 1.»²¹⁵

Pågripelsesbeslutningen som Kristiansen ble forevist, hadde slikt grunnlag:

«Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, drepte han sammen med Jan Helge Andersen ved bruk av kniv Lena Sløgedal Paulsen f.14.05.90 og Stina [sic] Sofie Sørstrønen f. 10.05.92, samt deltok i voldtekt av jentene.»²¹⁶

²¹³ Avhør 15. november 2021, jf. dok. 16,05,03,16, og egenrapport 25. november 2021, jf. dok. 16,07,05.

²¹⁴ Rapport om pågrepet person, jf. dok. 07,07.

²¹⁵ Rapport, jf. dok. 07,08.

²¹⁶ Beslutning om pågripelse og ransaking, jf. dok. 07,06,01.

Pågripelsen av Kristiansen var på samme måte som for Andersen begrunnet med alle de spesielle pågripelsesvilkårene:

«Pågripelsen begrunnes med unndragelsesfare/begrunnes med bevisforspillelsesfare/antas påkrevd for å hindre siktede i å begå ny straffbar handling.»²¹⁷

3.7.2 Ransaking og beslag

I etterkant av pågripelsene ble både Andersen og Kristiansen personransaket.²¹⁸ Videre ble det gjennomført ransakinger av Andersens bopel med tilhørende boder og garasje,²¹⁹ familien Andersens bil,²²⁰ Kristiansens bopel med tilhørende kjeller,²²¹ Kristiansens arbeidsbod²²² og Kristiansens garderobeskap på arbeidsplassen.²²³ Også familien Kristiansens hytte på Svensholmen, gård i Kvinesdal og båt i Nodeviga ble ransaket.²²⁴

Det ble gjort en rekke beslag under ransakingene. Hos Kristiansen ble det blant annet tatt beslag i to morakniver, en Nokia mobiltelefon, en DBS offroadsykkel, en filofax, diverse pornoblader og -utklipp, 22 pornografiske filmer, 54 andre filmer, diverse militærklær, samt en ufremkalt film med 24 bilder av Kristiansen i seksuell omgang med seg selv inne på toalettet ved Fant Olsens stykke.²²⁵

Hos Andersen ble det blant annet tatt beslag i en tollekniv med treskaft, en Ericsson mobiltelefon, pocketbøker med sexnoveller, en kortstokk med pornografiske bilder, diverse pornofilmer, et pornoblad, diverse militærklær og kamuflasjestifter.²²⁶

Det ble ikke fremsatt begjæring om ransaking for forhørsretten, jf. straffeprosessloven § 197 første ledd. Kriminalsjef Arne Pedersen besluttet selv ransaking, presumtvt med hjemmel i § 197 andre ledd, som gir påtalemyndigheten adgang til

å treffe beslutning om ransaking når det er «fare ved opphold».

3.8 Etterforskningen etter pågripelsene

3.8.1 Avhør av Andersen etter pågripelsen

3.8.1.1 *Politiets uformelle samtale med Andersen før tilståelsen*

Jan Helge Andersen ble avhørt av politiet etter pågripelsen 13. september 2000. I forkant av avhøret, mens de ventet på at hans forsvarer, Ben Fegran, skulle ankomme, tilsto Andersen overfor avhører at han hadde drept «den minste jenta». Andersen forklarte at Viggo Kristiansen hadde drept «den eldste jenta» og voldtatt begge jentene.

Andersen tilsto etter at han fikk opplyst av avhører at politiet hadde sikret biologisk materiale fra åstedet, at dette materialet stemte overens med hans DNA, og at politiet derfor var sikre på at han var en av gjerningsmennene. Videre ble Andersen spurt om «han selv kunne være et slags offer i saken, i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen – kunne ha vært den mest aktive på åstedet.»

Den uformelle samtalen var ikke nevnt i avhørsrapporten eller i rapportskrivners merknader til denne. Da avhøreren dagen etter gjorde kriminalsjef Arne Pedersen oppmerksom på forglemmelsen, ble han bedt om å utarbeide en rapport om det som hadde skjedd. I egenrapport 14. september heter det:

«Andersen forklarte at han helst ville snakke med en advokat – ved å treffe advokaten. [...] Det endte da opp med at Andersen valgte adv. Ben Fegran.

Fegran skulle komme med en gang. I mellomtiden snakket jeg med Andersen. Jeg forklarte for Andersen at politiet nå visste at han var en av gjerningsmennene. Jeg opplyste også Andersen om hvilke fordeler han kunne ha av å legge kortene på bordet.

Jeg opplyste ham videre om at politiet hadde sikret biologisk materiale fra åstedet, og at dette materiale stemte overens med Andersens DNA-profil. Han ble derfor gjort kjent med at vi var sikre på at han var en av gjerningsmennene.

Andersen ble dessuten spurt om han selv kunne være et slags offer i saken – i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen – kunne ha vært den mest aktive på åstedet.

²¹⁷ Beslutning om pågripelse og ransaking, jf. dok. 07,06,01.

²¹⁸ Rapporter om ransaking/beslag, jf. dok. 06,09,04 og dok. 07,09,01.

²¹⁹ Rapporter om ransaking/beslag, jf. dok. 06,09,03–06,09,13 og dok. 06,09,21.

²²⁰ Rapport om ransaking/beslag, jf. dok. 06,09,01.

²²¹ Rapporter om ransaking/beslag, jf. dok. 07,09,04, dok. 07,09,07 og dok. 07,09,12.

²²² Rapporter om ransaking/beslag, jf. dok. 07,09,03, dok. 07,09,08 og dok. 07,09,13.

²²³ Rapport 26. september 2000, jf. dok. 07,09,14.

²²⁴ Rapporter om ransaking/beslag, jf. dok. 07,09,11, 07,09,16, og dok. 07,09,10.

²²⁵ Rapport 19. september 2000, jf. dok. 07,09,20.

²²⁶ Rapport 28. september 2000, jf. dok. 06,09,25.

Da jeg kom inn på dette emnet, så var det tydelig at Andersen fikk noe å tenke på. Vi snakket litt frem og tilbake om Andersens og Kristiansens forhold – det var ikke tvil om at Kristiansen var den 'sterke' – den som bestemte.

Jeg spurte så om hva Andersen hadde gjort på åstedet. Han forklarte da at han hadde drept den minste jenta, og at det var Kristiansen som hadde drept den eldste. Jeg spurte da om Andersen på nåværende tidspunkt var villig til å avgi en formell forklaring på det. Han svarte ja.

Jeg opptok derfor en kort forklaring på det som Andersen da uttalte. Han forklarte nemlig at han hadde drept den minste jenta, mens det var Kristiansen som drepte den eldste. Andersen hevdet videre at det var Viggo som hadde forgrepet seg på jentene.

Da avhøret var ferdig, så var adv. Ben Fegran kommet.»²²⁷

En nærmere vurdering av politiets uformelle samtale med Andersen gis i punkt 4.5.3.

3.8.1.2 *Andersens første tilståelsesavhør*

Som det fremgår av avhørers egenrapport, var Andersen villig til å avgi en formell forklaring om tilståelsen han nettopp hadde kommet med. Avhører gjennomførte deretter et kort formelt avhør av Andersen, fortsatt uten at forsvarer Ben Fegran var til stede. Avhøret foregikk mellom kl. 12.15 og kl. 13.15. I avhørsrapporten står det:

«Siktete ble gjort kjent med siktelsen. Han ble spurt om han hadde forstått den?

Han forklarte at han hadde forstått den.

Siktete forklarte at han ønsker å avgi en uforbeholden tilståelse.

Siktete erkjenner at han drepte den ene av jentene med kniv. Siktete drepte den minste av jentene. Han erkjenner ikke noe overgrep mot noen av dem.

Siktete forklarte at det var hans kamerat Viggo Kristiansen som drepte den andre jenta – den eldste av jentene. Det var også Viggo som forgrepet seg på begge jentene.»²²⁸

3.8.1.3 *Andersens andre tilståelsesavhør*

Etter at forsvarer Ben Fegran ankom, ble det samme dag gjennomført enda et avhør av Andersen. I dette avhøret forklarte Andersen seg i detalj om saken.²²⁹ Avhøret varte fra kl. 14.24 til kl. 23.45.

Andersens forklaring var i korte trekk at han og Kristiansen gikk sammen fra parkeringsplassen ved Svarttjønn og inn i Baneheia, hvor de møtte jentene og lokket dem med til åstedet. Videre forklarte han at Kristiansen var initiativtaker og pådriver i voldtektene og drapene som fulgte. Selv satt han passiv med ryggen til mens Kristiansen voldtok begge jentene. Andersen forklarte videre at Kristiansen drepte den eldste jenta (Lena Sløgedal Paulsen), og at Kristiansen tvang ham til å drepe den yngste jenta (Stine Sofie Sørstrønen).

I avhøret forklarte Andersen at drapene ikke var planlagte. Andersen hadde gått til Svarttjønn for å trene med Heimevernsungdommen, da Kristiansen kom syklende. Kristiansen hadde låst seg ute av boden og ville låne Andersens reservenøkkel. Etter å ha fått nøkkelen foreslo Kristiansen at de gikk en tur i Baneheia, fordi de andre fra Heimevernsungdommen ikke møtte opp. Ifølge Andersen ble Kristiansens sykkel låst og stående støttet opp mot bommen inn mot Svarttjønn.

Andersen forklarte seg videre om ruten de tok inn i Baneheia, og at de etter hvert tok av fra stien og inn i terrenget vest for 3. Stampe for å lete etter mulige teltplasser. Ifølge Andersen lette de etter teltplass i ca. 15 minutter i dette området. Deretter gikk de ned på en sti som går langs vestsiden av 2. Stampe. Ifølge Andersen gikk de så i retning 3. Stampe. Her møtte de på jentene, som gikk fra 3. Stampe og i retning Grim.

Uten forvarsel til Andersen skal Kristiansen ha begynt å prate til jentene. Kristiansen fant opp en historie om at katten hans hadde fått kattunger i skogen, og spurte om jentene kunne hjelpe til med å flytte dem. Det sa jentene ja til. Kristiansen ledet jentene opp i skogen mot det som senere ble åstedet. Andersen gikk bakerst.

Plutselig tok Kristiansen frem en kniv og sa: «Hvis dere ikke gjør slik jeg sier, så dreper jeg dere.» Kristiansen voldtok deretter først den yngste jenta (Sørstrønen) og deretter den eldste jenta (Sløgedal Paulsen). Kristiansen bandt et plagg rundt hodet på den ene jenta mens han voldtok den andre. Mens dette pågikk, satt Andersen med

²²⁷ Rapport 14. september 2000, jf. dok. 06,02,14.

²²⁸ Avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000 kl. 12.15, jf. dok. 06,02,06.

²²⁹ Avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000 kl. 14.25, jf. dok. 06,02,07.

ryggen til et stykke unna. Andersen var tydelig på at han ikke hadde noe med de seksuelle overgrepene å gjøre. Han tok ikke av seg klærne på åstedet, men han «pisset» på nøyaktig samme sted som jentene senere ble gjemt. På spørsmål forklarte han at han ikke hadde «pisset» på selve drapsstedet.

Etter å ha voldtatt den eldste jenta (Sløgedal Paulsen) drepte Kristiansen henne med knivstikk i halsen og magen.

Dette kom uventet på Andersen, og han reagerte med å gå hurtig bort til Kristiansen og dytte ham kraftig i skulderen med begge hender mens han sa: «Hva faen er det du holder på med?» Det oppsto deretter en krangel mellom Andersen og Kristiansen, og Kristiansen ba Andersen drepe den minste jenta (Sørstrønen). Andersen nektet å gjøre det. Da skal Kristiansen ha sagt at «[h]vis du ikke dreper jenta, så dreper jeg både deg og jenta». Kristiansen skal ha holdt kniven i retning mot Andersens mage. Andersen ønsket ikke å ta imot kniven, men tok den etter hvert imot. Andersen drepte deretter Sørstrønen med et knivstikk i halsen.

Kniven som ble brukt, var ifølge Andersen en tollekniv med blått håndtak. Etter drapene ble kniven vasket i en pytt i nærheten av åstedet. De vasket også hendene sine i denne pytten. Kristiansen tok med seg kniven, og Andersen vet ikke hva som skjedde med den videre.

Andersen forklarte videre at de skjulte likene. Den yngste jenta ble lagt oppå den eldste jenta da de flyttet og dekket til likene. Deretter tok Kristiansen med seg posen med jentenes badetøy mv. Innholdet i posen ble plassert i en åpning i en demning i nærheten av åstedet, og åpningen ble dekket til med mose. Kristiansen tok deretter posen med seg. Andersen forklarte at ingen av dem benyttet hansker.

Andersen og Kristiansen gikk hver sin vei tilbake til Kristiansens bopel. Andersen gikk en omvei via Fant Olsens stykke. Kristiansen gikk stien vest for 3. Stampe via bommen ved Svarttjønn for å hente sin sykkel.

Andersen forklarte at de ikke snakket om hva de eventuelt skulle si til politiet, utover at de ikke skulle si hva som hadde skjedd. Det var ingen spesiell grunn til at Espen Bakke og Eivind Loland ble spurt om å komme på besøk senere på kvelden.

Andersen så på klokken da han kom hjem til Kristiansen etter drapene. Klokken var da 19.25. Han vet dette sikkert fordi han husker at han så på sin klokke. Etter å ha blitt spurt om han kan ha sett feil på klokken, ettersom tidsforløpet syntes

svært raskt, forklarte Andersen at han muligens kan ha tatt feil. Klokken kan ha vært 20.25.

Andersen dro hjem fra Kristiansen rundt midnatt, og han la seg da til å sove. Han fikk imidlertid ikke sovet så mye, men lå våken og tenkte på det som hadde skjedd.

I avhøret forklarte Andersen at han var sikker på at Kristiansen hadde med seg sin egen mobiltelefon i Baneheia. Når det gjaldt spørsmålet om Kristiansen brukte mobiltelefonen, forklarte Andersen først at han ikke trodde det. Andersen forklarte at han trodde at han ville ha husket det dersom Kristiansen hadde brukt mobiltelefonen. Han forklarte videre at han trodde bestemt at Kristiansen ikke kan ha brukt telefonen mens de var på åstedet, men at han var usikker på om Kristiansen kunne ha brukt telefonen mens de var på vei inn i skogen.

3.8.1.4 Senere avhør av Andersen

Jan Helge Andersen ble avhørt en rekke ganger utover høsten 2000. Avhørsrapportene er datert 18., 20., 22., 24. og 27. september, 6., 11., 17. og 26. oktober, 1. november og 12. desember.²³⁰ I alle avhørene fastholdt Andersen i hovedtrekk sin forklaring om at Viggo Kristiansen var initiativtaker og pådriver, at Kristiansen drepte den eldste jenta (Lena Sløgedal Paulsen) og forgrep seg på begge, og at Kristiansen tvang Andersen til å drepe den yngste jenta (Stine Sofie Sørstrønen).

I avhør 18. september forklarte Andersen seg i hovedtrekk om de samme temaene som i avhøret 13. september. I tillegg forklarte han at det ikke var bevisst at de lot være å fortelle politiet at de hadde møtt vitnet Rødsvik ved parkeringsplassen ved Svarttjønn fredag 19. mai. Andersen forklarte at de hadde glemte dette møtet, og at de først ble klar over dette etter at Rødsvik gjorde Kristiansen oppmerksom på møtet en gang de to hadde møttes tilfeldig i etterkant av drapene.²³¹

I avhør 20. september forklarte Andersen seg ytterligere i detalj om stien opp til åstedet, overgrepene, drapene samt flyttingen av likene. Andersen ble også spurt hvor han sto da han «pisset» på det som senere ble skjulestedet. Han forklarte da at han sto i utkanten av skjulestedet og «pisset» i østlig retning ut fra selve skjulestedet.

I avhør 22. september ga Andersen ytterligere detaljer om drapene, tildekkingen av likene, vask

²³⁰ Jan Helge Andersens politiforklaringer, jf. dok. 06,02,08–06,02,13, 06,02,18–06,02,21 og 06,02,24.

²³¹ Avhør av Jan Helge Andersen 18. september 2000 s. 5, jf. dok. 06,02,08.

av hender og kniv, håndteringen av jentenes plastpose med badetøy mv. samt returen fra åstedet. Med grunnlag i Andersens forklaring ble Andersens og Kristiansens bevegelser i Baneheia tegnet inn på et kart, som Andersen undertegnet, se figur 3.4. Videre opplyste Andersen at han natten etter drapene skrev ned hva som skjedde på drapsdagen, i et dokument på sin PC. Senere skal han jevnlig ha skrevet i dette dokumentet. Siste gang han skrev i dokumentet var 15. juli 2000. Han forklarte at han hadde gjemt dokumentet bak søppelkasseikonet eller et annet ikon på PC-en. I dette avhøret nevnte Andersen også at han tidligere hadde observert Kristiansen for gripe seg på en jente i nabolaget.²³² Forklaringen ledet til at Kristiansen ble etterforsket for dette forholdet, og at politiet tok ut tilleggssiktelse 6. november 2000, jf. punkt 3.8.5.

I avhør 24. september 2000 forklarte Andersen seg om tiden etter drapene. Han forklarte seg om dusjingen samme kveld, om timene de satt på trappa til Kristiansen, om lørdag 20. mai, søndag 21. mai og sommeren 2000, herunder om en ferietur til Danmark sammen med Kristiansen i månedsskiftet juli/august.

Videre endret Andersen forklaring med hensyn til at han og Kristiansen hadde avtalt en alibi-historie. I motsetning til avhøret 13. september 2000, da Andersen forklarte at verken han eller Kristiansen hadde snakket om hva de skulle si til politiet, forklarte Andersen nå at han og Kristiansen søndag 21. mai var blitt enige om at Andersen skulle si til politiet at han hadde løpt til Bervannet 19. mai, og at de skulle si at klokken var 19.30 da han kom hjem til Kristiansen etter løpeturen. Andersen ble da konfrontert med at han i rundspørringen 20. mai ikke nevnte noen slik tur til Bervannet. Andersen svarte da at politimannen som stilte spørsmål under rundspørringen, bare var opptatt av hvor Andersen hadde vært etter kl. 19.30. Andersen forklarte videre at han etter rundspørringen gikk bort til Kristiansen og fortalte hva han var blitt spurt om. Kristiansen ble avhørt i rundspørringen senere samme dag.²³³

Andersen fikk videre spørsmål om dagboken han skrev på sin PC. Han forklarte at han brukte ca. en time på skrivingen samme kveld/natt som drapene, og at det ble ca. fire sider.

I avhøret ble Andersen også foreholdt at Kristiansen sendte to SMS-er, kl. 18.57 og kl. 19.37.

Andersen forklarte da at han ikke kunne huske at Kristiansen hadde brukt mobiltelefonen.

I avhør 27. september 2000 svarte Andersen på diverse spørsmål fra avhører om kniven som ble brukt. Videre ble Andersen konfrontert med omstendigheter som avhører ga uttrykk for at var påfallende, herunder tekstmeldingene. Det er utvalgets forståelse at det her siktes til SMS-ene som Kristiansen sendte kl. 18.57 og kl. 19.37. Andersen ble også spurt om hvordan han kunne fortsette å tilbringe tid med Kristiansen etter drapene, herunder å dra til Danmark med ham. Til dette svarte Andersen at han var redd for hva Kristiansen kunne gjøre dersom han «skjønte at noe var i gjære». I avhøret forklarte Andersen for første gang at de, før de møtte jentene på stien, hadde observert to barn som badet fra et utsiktspunkt i terrenget.

I avhør 6. oktober 2000 fikk Andersen spørsmål om sin oppvekst, sin tid i Heimevernsungdommen og sitt forhold til Kristiansen. Han samtykket også til å delta på en rekonstruksjon i Baneheia.

I avhør 11. oktober gjennomgikk politiet beslag i saken. På spørsmål fra politiet om hvorfor han var i besittelse av pornografiske filmer, svarte Andersen at filmene tilhørte Kristiansen, og at Kristiansen hadde bedt ham oppbevare dem.

Den 25. oktober 2000 fikk politiet muntlig orientering fra Rettsmedisinsk institutt om de foreløpige resultatene av DNA-undersøkelser ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Det fremgår av en politirapport at Kristiansens forsvarer Tore Pettersen ble orientert om funnene samme dag.²³⁴ Det finnes ingen tilsvarende rapport om at Andersens forsvarer Ben Fegran ble orientert. Utvalget viser imidlertid til Stavanger Aftenblads gjengivelse av politiavdelingssjef Geir Olaf Hansens forklaring for byretten 3. mai 2001:

«20. oktober [skal være 25. oktober] er Fegran på besøk i fengslet og forteller Jan Helge at politiet har biologiske spor i saken. Fegran ringer da politiet for å fortelle at Jan Helge ville forklare seg mer.

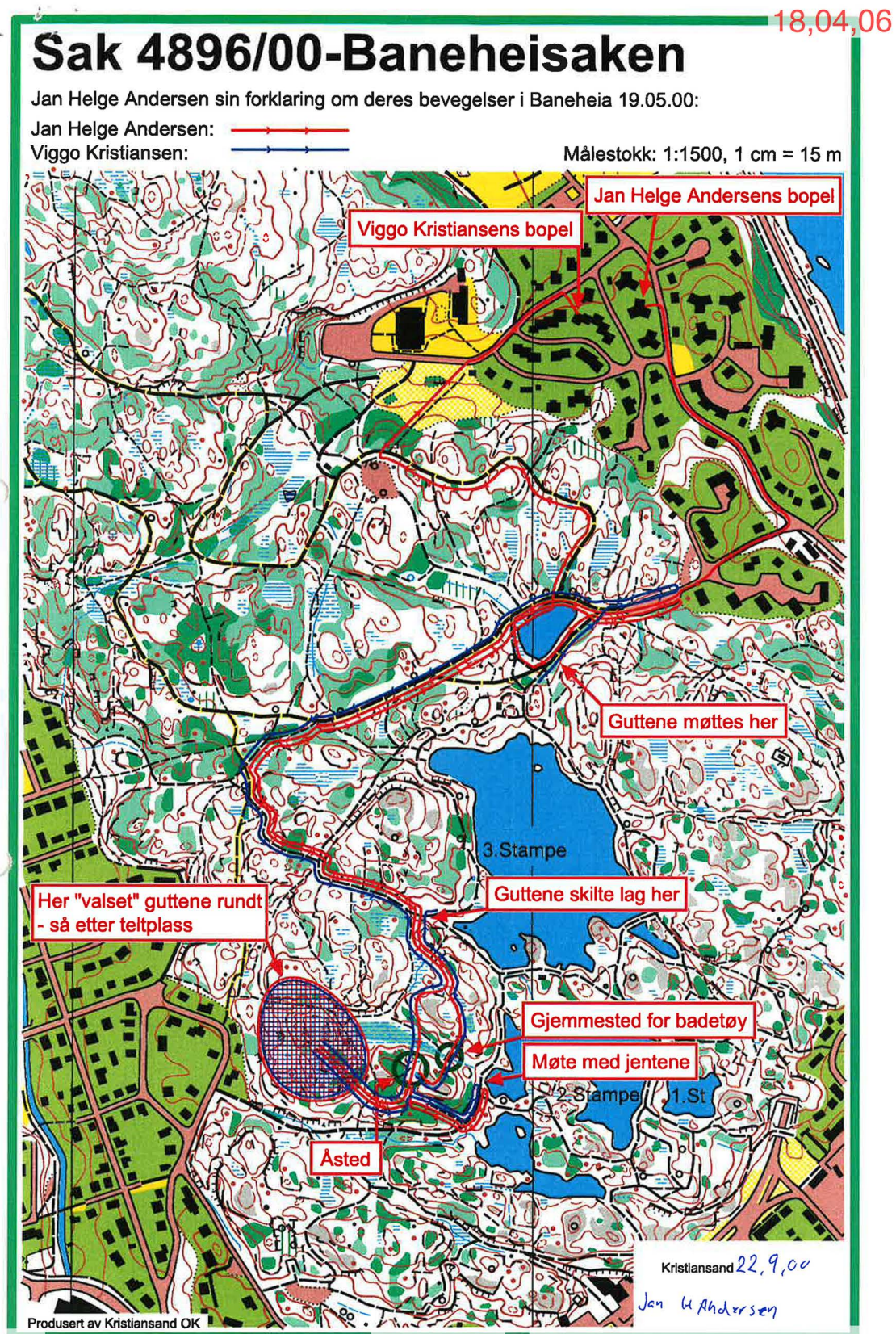
Geir Hansen: – I det neste avhøret fortalte Jan Helge at han var blitt truet av Viggo til å for gripe seg mot en av jentene, og at han var blitt rispet av Viggo. Hans forklaring satt langt inne.»²³⁵

²³² Avhør av Jan Helge Andersen 22. september 2000 s. 6, jf. dok. 06,02,10.

²³³ Avhør av Jan Helge Andersen 24. september 2000 s. 5 og 6, jf. dok. 06,02,11.

²³⁴ Rapport 26. oktober 2000, jf. dok. 07,02,15.

²³⁵ Stavanger Aftenblad, «80 timers avhør av Jan Helge», 3. mai 2001.

Figur 3.4 Kart over Jan Helge Andersens og Viggo Kristiansens bevegelser i Baneheia fredag 19. mai 2000 i henhold til Andersens politiforklaringer. Andersen undertegnet kartet i avhør 22. september 2000.

Kilde: Vedlegg til avhør 22. september 2000 (dok. 06,02.10, jf. dok. 18,04,06).

Det fremgår videre av Hansens merknad til avhør av Andersen 26. oktober 2000 at Hansen 25. oktober ca. kl. 20.00 ble kontaktet av Ben Fegran, som nettopp hadde avsluttet et besøk hos Andersen i fengselet. Andersen skal da, like før Fegran skulle avslutte besøket, ha sagt til Fegran at han skal ha blitt truet av Kristiansen til å forgripe seg på den eldste jenta, det vil si Lena Sløgedal Paulsen).²³⁶

Etter utvalgets oppfatning er det grunn til å tro at Andersen kom med disse opplysningene etter å ha blitt orientert om de foreløpige resultatene fra DNA-undersøkelsene ved USC i Spania. Det er uklart akkurat hvilken informasjon Andersen fikk på dette tidspunktet. Det er imidlertid grunn til å tro at Andersen fikk beskjed om at det var funnet biologisk materiale som knyttet ham til et seksuelt overgrep, men ikke *hvilken jente* materialet var funnet på. Utvalget baserer dette på at forsvarer Ben Fegran først to dager senere etter ble bedt om å ta opp med Andersen at blandingsmaterialet var funnet på den minste jenta (Sørstrønen), ikke den eldste jenta (Sløgedal Paulsen), se nedenfor.

I avhør 26. oktober 2000 forklarte Andersen følgende om eget overgrep:

«Siktete forklarte at 'grunnen til at jeg ikke har sagt det før Var at jeg trengte litt tid til å huske akkurat det det var så lite av det jeg husket'.

Jeg vet ikke hvor det passer inn altså hvor det passer inn i hele episoden det kan jeg ikke huske på et eller annet tidspunkt da vi var på åstedet så kom Viggo bort til der jeg ikke da var det jo det samme som samme trusselen som da jeg måtte drepe den ene jenta at hvis jeg ikke gjorde som han sa, så ville han ta livet av meg også jeg skulle kanskje ha sagt dette før men Viggo rispet meg med kniven i underarmen i høyre underarm dere kan kanskje se merke ennå (viste frem underarmen) det ble kanskje som et katteklor det begynte ikke å blø dette var faktisk første gang i episoden på åstedet at jeg fryktet for mitt liv for å si det sann da gikk jeg opp til jenta som lå der, og Viggo fulgte etter han hadde kniven i hånda og da tok jeg ned buksa og jenta lå der akkurat da og Viggo hadde antakelig holdt på med henne før dette for det var en liten blodflekk eller et lite sår, for å si det sann mellom skrittet og ræva (vagina og analåpningen)

..... jeg så på Viggo, og han stod bare og gliste jeg var borte i jenta med pikken det var kort tid jeg var borte i henne det var bare snakk om et sekund så tok jeg et eller annet fra siden og tørket vekk på kuken og da har du grunnen til at jeg gikk og dusjet etterpå og så gikk jeg tilbake og satt meg der jeg har vist og det var derfor jeg reagerte da du (rapportskriver) spurte om jeg var homo for da jeg satte meg igjen, så spurte Viggo om jeg var homo, og det var første gangen noen hadde spurt om dette det var bare dette og resten fortsetter som i de andre avhørene nå er det ikke noe mer jeg kan hjelpe dere med, for å si det sann.»

På politiets spørsmål om hvorfor han ikke hadde opplyst om eget overgrep tidligere, forklarte Andersen at han ikke visste hvilken jente han hadde forgrepet seg på, og at han heller ikke visste hvor overgrepet passet inn i hendelsesforløpet. Andersen forklarte seg vagt med hensyn til hvilken jente han hadde forgrepet seg på. Han forklarte at det mest sannsynlig var «den eldste jenta» – den jenta Kristiansen drepte.

Den 27. oktober 2000 tok avhører kontakt med forsvarer Ben Fegran per telefon. Avhører opplyste at USC kunne ha funnet biologisk materiale som var en sammenblanding av to personer. Materialet var imidlertid funnet på den yngste jenta, ikke den eldste. Fegran ble altså gjort oppmerksom på at det *ikke* var funnet biologisk materiale fra Andersen på den eldste jenta. Fegran ble bedt om å ta dette opp med Andersen. Om dialogen med Fegran skrev avhører følgende i en merknad til avhøret av Andersen 1. november 2000:

«Fredag den 27.10.00 kontaktet jeg adv. Ben Fegran pr. tlf.

Fegran fikk vite følgende: Opplysninger fra Bente Mevåg på Rettsmedisinsk institutt kan tyde på at ekspertene fra Spania kan ha funnet en 'sammenblanding' av 2 personer i det biologiske materiale på jentene. Det fremkom videre at dette gjaldt biologisk materiale som var sikret på den minste jenta. De spanske ekspertene ville jobbe videre med materiale.

Adv. Fegran ble anmodet om å ta dette opp med siktete J.H. Andersen.

Adv. Fegran var villig til å ta dette opp med Andersen man. den 30.10.00. Han ønsket å ta dette opp personlig med ham – ikke pr. tlf.

Adv. Fegran fikk også vite at politiet stiller seg tvilende til deler av siktetes forklaring.

²³⁶ Avhør av Jan Helge Andersen 26. oktober 2000 (rapport-skrivers merknad på s. 7), jf. dok. 06,02,20.

Adv. Fegran ringte meg mandag den 30.10. om kvelden. Han opplyste at han hadde overbrakt opplysningene til siktede Andersen, men jeg oppfattet Fegran slik at siktede Andersen ikke hadde kommet med nye opplysninger vedr. dette.»²³⁷

I avhør 1. november 2000 fastholdt Andersen innholdet i sine tidligere avgitte politiforklaringer. Han fikk imidlertid flere kritiske spørsmål. Andersen ble ikke direkte konfrontert med at det biologiske materialet som kunne stamme fra ham, var funnet på den yngste jenta. Han ble imidlertid spurt om han fastholdt at det var den eldste jenta som han berørte med sin penis. Da svarte Andersen følgende:

«jeg tror det var den eldste det sa jeg forrige gang også men jeg var usikker forrige gang også det er jeg fortsatt.»

I avhør 12. desember 2000 ble Andersen direkte konfrontert med at «sæd av samme type som siktedes DNA er påvist». Andersen ble videre spurt om han hadde befatning med begge jentene eller bare den ene. Andersen svarte da at han bare hadde hatt befatning med én jente. På spørsmål om hvilken jente han hadde hatt befatning med, svarte Andersen at han ikke ante.

I samme avhør ble Andersen fortalt at «sæd av samme type som siktedes DNA» var påvist i skjeden og endetarmen på den minste jenta, og at «sæd av samme type som Viggos DNA» var påvist i samme jente. Han fikk opplyst at politiet derfor antok at to personer måtte ha forgrepet seg på den minste jenta. Andersen uttalte da følgende:

«jeg vet at begge to har vært borte i den ene jenta så da har jeg fått svar på at det var den første jenta (altså den minste) og biten faller på plass.»

Etter dette ble altså Andersens forklaring at han hadde blitt truet til å forgripe seg på den yngste jenta, det vil si Stine Sofie Sørstrønen.

3.8.1.5 Rekonstruksjon 17. oktober 2000

Den 17. oktober 2000 ble det gjennomført rekonstruksjon i Baneheia.²³⁸ Foruten Andersen var følgende personer med: politiførstebetjent Asbjørn

Hansen, politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen, statsadvokat Edward Dahl, kriminalsjef Arne Pedersen, forsvarer Tore Pettersen, forsvarer Ben Fegran, politiavdelingssjef Magne Storaker, politiførstebetjent Jon-André Nilsen, spesialmedarbeider Eva Marit Gaukstad (figurant for Stine Sofie Sørstrønen), politibetjent Anita Kleveland (figurant for Lena Sløgedal Paulsen), politibetjent John Repstad (figurant for Viggo Kristiansen), politiavdelingssjef Tor Arild Berge og politiførstebetjent Lars Engemyr. Viggo Kristiansen ønsket ikke å delta.

Under rekonstruksjonen ble 37 situasjoner gjenskapt og fotografert med utgangspunkt i Andersens forklaring – fra han og Kristiansen observerte to badende barn fra en kolle i nærheten av åstedet og frem til de skilte lag i et stikryss.

Under rekonstruksjonen var Andersen usikker på hvilken vei de tok fra stien og inn på åstedet. Det fremgår av protokollen fra rekonstruksjonen at Andersen ble så usikker på dette at han først måtte gå inn på selve åstedet, for så å gå motsatt vei ut på stien. I avhør senere samme dag som rekonstruksjonen ga han uttrykk for at den ruten han viste under rekonstruksjonen, var den riktige.²³⁹ Det fastholdt han også i avhør 26. oktober 2000.²⁴⁰

Under rekonstruksjonen forklarte Andersen seg også annerledes fra tidligere avhør med hensyn til hvor han urinerte på åstedet. I avhør 20. september forklarte han at han sto i utkanten av gjemmestedet og «pisset» i østlig retning ut fra selve gjemmestedet. Under rekonstruksjonen forklarte han at han sto i motsatt ende av gjemmestedet og «pisset» inn i selve gjemmestedet. Andersen ble konfrontert med dette i avhøret 26. oktober 2000.²⁴¹ Til dette svarte han at han hadde urinert som forklart i avhør 20. september, og at han muligens sto feil under rekonstruksjonen etter som det var kuttet en del greiner på åstedet.

Under rekonstruksjonen brukte Andersen betegnelsen «knivan», altså «kniv» i flertall. Andersen ble konfrontert med dette i avhør 1. november 2000. Ifølge Andersen var «knivan» et uttrykk han brukte mye i Heimevernsungdommen, og han mente at det var feil av ham å bruke flertallsformen under rekonstruksjonen – han mente kun å omtale én kniv.²⁴²

²³⁹ Avhør av Jan Helge Andersen 17. oktober 2000, jf. dok. 06,02,19.

²⁴⁰ Avhør av Jan Helge Andersen 26. oktober 2000, jf. dok. 06,02,20.

²⁴¹ Avhør av Jan Helge Andersen 26. oktober 2000, jf. dok. 06,02,20.

²⁴² Avhør av Jan Helge Andersen 1. november 2000, jf. dok. 06,02,21.

²³⁷ Avhør av Jan Helge Andersen 1. november 2000 (rapport-skrivers merknad på s. 7), jf. dok. 06,02,21.

²³⁸ Rekonstruksjon 17. oktober 2000, jf. dok. 03,19.

3.8.1.6 Kontroll av Andersens opplysninger i avhør

Undersøkelser vedrørende dagbok på Andersens PC

I avhøret 22. september 2000 forklarte Jan Helge Andersen at han natten etter drapene skrev ned hva som skjedde på drapsdagen, i et dokument på PC-en. Han skrev i ca. en time, og det ble ca. fire sider. Senere skrev han jevnlig i dette dokumentet frem til 15. juli. Han forklarte at han hadde gjemt dokumentet bak søppelkasseikonet eller et annet ikon på PC-en. Politiet forsøkte å finne dette dokumentet på Andersens PC, uten å lykkes. Andersen ble bedt om å skrive ned ord og setninger som han hadde skrevet i dagboken.²⁴³ Han skrev følgende på et ark:

«TIL PC or og setninger som er Brukt
or
Dag Bok, VIGGO, Kniv, Jentan, forgrepseggpå,
Kniv stik, drapsted, Blo, Nei, tanker,
genser, Jake, Kepser, Posen, pyt, tur, løpe,
Sykel, Låne, nøkler, Bua, Føler, pule,
Setninger
Hva faen er det du gjør.
VIGGO Ber meg drepe den minste jenta.
Dreper ikke du Ho Så dreper Jeg Dei og jenta.
På dete tidspunkt er Kniven Blodig.
Det er Ho eller dere Bege
Få røva i gir.
hjelp meg og løft henne vekk.»

Andersens PC ble speilkopierte og gjennomgått av Økokrim.²⁴⁴ Det fremgår ikke eksplisitt av rapporten fra gjennomgangen at Andersens dagbok ikke ble funnet. Det fremgår imidlertid av avhøret av Andersen 1. november 2000 at undersøkelsene var resultatløse:

«Han ble spurt om det virkelig er riktig at han har skrevet inn på sin PC hva som skjedde fredag den 19.5. – dette fordi ekspertene, bl.a. Økokrim, stiller seg undrende til at man ikke kan finne 'bruddstykker' vedr. dette, når man søker gjennom hans PC.»²⁴⁵

Politiet avhørte Andersens fetter, som hadde hjulpet ham med å slette filer på PC-en for å gjøre plass til nye spill:

«Vitnet vet ikke hvor mange ganger han har hjulpet Jan Helge med dette i sommer, men det var ganske ofte. Hver gang Jan Helge kjøpte et nytt spill, måtte de slette et annet.

Vitnet forklarer at når han sletter ting fra dataen bruker han ikke Windowsprogrammene som ligger i maskinen. Vitnet gjør det på sin egen måte. Han går inn i hver mappe og sletter alt, mappe for mappe. Dette fører til at ingenting blir igjen og maskinen får bedre kapasitet og arbeider raskere. Det som blir slettet på denne måten kan med andre ord aldri finnes igjen.

Vitnet forklarer at han kan vise dette for politiet hvis det er nødvendig.

Vitnet forklarer at han kun har fått beskjed av Jan Helge om å slette spill. Han har aldri, som han vet selv, slettet andre ting. Men det som kan ha skjedd er at noe av det Jan Helge har skrevet har ligget 'bak' et spill og så blitt slettet i samme slengen. Vitnet sjekker ikke alltid hva som ligger i hver mappe/fil han sletter. Vitnet forklarer at han tror det ligger en logg på maskinen til Jan Helge der det står hva som er gjort og når det er gjort. Vitnet tror man kan finne ut noe mer om hva som er gjort, hvis man går inn på denne filen, Loggfil for Windows.»²⁴⁶

Undersøkelser av risp/arr på armen til Andersen

I avhør 26. oktober 2000, i forbindelse med at Andersen for første gang – etter å ha blitt konfrontert med DNA-funn – forklarte at han hadde blitt tvunget av Kristiansen til å begå seksuelt overgrep, nevnte Andersen at Kristiansen hadde rispet ham i underarmen med kniven. Dagen etter, 27. oktober, ble Andersen undersøkt av politilege Anton Rodahl. I rapporten fra Rodahl står det:

«Ovennevnte ble begjært undersøkt av undertegnede fredag 27/10/00.

Mer bestemt ønsket man en vurdering av et arr han har på hø underarm. Undersøkelsen ble utført på mitt kontor.

Det aktuelle er et knapt synlig rett streket arr som måler ca 65 millimeter i lengde. Lokalisert temmelig midt på underarmen, volart, og i lengderetning.

Arret var meget tynt og var helt blek. Det var ingen rubor og jeg finner ikke indurert vev. Ingen skorpe. Hud beveger seg helt fritt i forhold til underliggende vev. Ved inspeksjon av

²⁴³ Rapport 3. oktober 2000, jf. dok. 06,02,17.

²⁴⁴ Rapport om gjennomgang av datautstyr 10. november 2000, jf. dok. 06,09,28.

²⁴⁵ Avhør av Jan Helge Andersen 1. november 2000 s. 4, jf. dok. 06,02,21.

²⁴⁶ Avhør 17. november 2000, jf. dok. 06,03,05.

andre arr, synes det ikke som om han har særlig tendens til keloid. Han har hatt pirquetprøve tidligere på samme underarm, men det er ikke merke etter disse.

Det er ikke mulig å si noe om tidspunktet for skade som ga dette arret, annet enn at det må være mer enn noen uker gammelt. Når det gjelder dybde, synes skaden å ha trengt gjennom til underhuden, men heller ikke dypere.»²⁴⁷

Kort tid før hovedforhandlingen i byretten i april 2001 avhørte politiet også Andersens mormor om rispet. Foranledningen var at en nabo av mormoren kontaktet politiet og fortalte at mormoren hadde fortalt til ham at hun hadde observert et risp på armen til Andersen like etter at drapene fant sted.²⁴⁸ Da politiet avhørte mormoren, viste det seg imidlertid at hun ikke selv hadde sett dette, men hørt det fra Andersens mor.²⁴⁹

Annen kontroll av Andersens forklaring

I tillegg til de ovennevnte etterforskningsskrittene som ble foretatt for å kontrollere Andersens forklaring, gjennomførte politiet en rekonstruksjon 17. oktober 2000, jf. punkt 3.8.1.5. Under rekonstruksjonen forklarte Andersen seg delvis annerledes enn i sine tidligere politiforklaringer.

Andersens forklaring ledet i begrenset grad til ytterligere DNA-undersøkelser, teledataundersøkelser eller andre tekniske undersøkelser. Politiet brukte videre i liten grad resultatene fra de tekniske undersøkelsene i saken til å konfrontere Andersen i avhør. Et unntak var DNA-undersøkelsene fra Universitetet i Santiago de Compostela, som ble brukt til å kontrollere Andersens forklaring om hvilken av jentene han forgrep seg på. Dette førte til at Andersen endret forklaring, jf. punkt 3.8.1.4.

3.8.2 Avhør av Kristiansen etter pågripelsen

3.8.2.1 Kristiansen nekter straffskyld i avhør 13. september 2000

Viggo Kristiansen ble avhørt 13. september 2000 fra kl. 16.30, det vil si at avhøret startet ca. to timer etter at avhøret av Jan Helge Andersen startet, og mer enn fire timer etter at Andersen tilsto overfor politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen.²⁵⁰

²⁴⁷ Undersøkelse 27. oktober 2000, jf. dok. 06,02,22.

²⁴⁸ Rapport 19. april 2001, jf. dok. 06,03,06.

²⁴⁹ Avhør 20. april 2001, jf. dok. 06,03,07.

²⁵⁰ Avhør av Viggo Kristiansen 13. september 2000, jf. dok. 07,02,06.

Kristiansen erkjente ikke straffskyld etter siktelsen og forklarte innledningsvis følgende:

«Han forklarer videre at han kjenner til, via sin forsvarer, at Jan Helge Andersen har tilstått å ha vært med under drapene på jentene i Baneheia.

Siktete forklarer at han ble meget overrasket over det han hørte, og han sier også at han aldri kunne tro at Jan Helge kunne gjøre noe slikt.»

Da Kristiansen ble foreholdt at rapportskriveren ikke fant hans forklaring troverdig siden Andersen hadde forklart at han hadde vært delaktig i drapene, forklarte Kristiansen:

«Det jeg forteller er sannheten og dersom Jan Helge vil dra med uskyldige så dømmer dere en uskyldig mann.»

I avhøret fastholdt Kristiansen i hovedtrekk sin tidligere forklaring, slik den fremkom i avhør 14. juli 2000: Fredag 19. mai rundt kl. 18.00 hadde han låst seg ute av boden. Han ringte derfor hjem til Andersen, ettersom han visste at Andersen hadde ekstrasøkkel. Kristiansen snakket da med faren til Andersen, som opplyste at sønnen var dratt for å delta på løpetrening med Heimevernsungdommen.

Kristiansen visste at oppmøte til treningen var ved Svarttjønn. Han syklet derfor dit i håp om å nå Andersen før treningen begynte. Da Kristiansen ikke så Andersen ved bommen ved Svarttjønn, syklet han videre innover til nordenden av 3. Stampe, så snudde han og syklet tilbake mot Svarttjønn. På vei tilbake traff han Andersen på østsiden av Svarttjønn, og de to gikk sammen tilbake forbi bommen og til lekeplassen like nedenfor. Der ble de sittende og prate en stund. Mens de oppholdt seg ved lekeplassen, møtte de på vitnet Per Egil Rødsvik, som de kjente fra tidligere. Deretter syklet Kristiansen hjem, hvor han tilbrakte tid i boden, blant annet med vedlikehold av sykkel. Han var fortsatt hjemme da Andersen kom på besøk noe senere på kvelden.

3.8.2.2 Senere avhør av Kristiansen

Viggo Kristiansen ble avhørt en rekke ganger utover høsten 2000: 16., 21., 25. og 27. september samt 11., 12. og 17. oktober.²⁵¹

²⁵¹ Viggo Kristiansens politiforklaringer, jf. dok. 07,02,07–07,02,14.

I avhørene 16., 21., 25. og 27. september fastholdt Kristiansen hovedtrekkene i sin forklaring. På detaljnivå var det imidlertid enkelte unøyaktigheter og feil. På den ene siden husket han plutselig ting som han ikke tidligere hadde forklart, og på den andre siden var det ting som han tidligere hadde forklart seg om, som han senere ikke husket. Kristiansen forklarte også enkelte ting i avhør som ikke kunne stemme ut fra objektive holdpunkter. Se punkt 5.5.3 for enkelte eksempler.

Tema i avhørene 11. og 12. oktober var de nye anklagene mot Kristiansen for overgrep mot en jente i nabolaget. Kristiansen erkjente straffskyld for fem overgrep mot jenta. Avhøret 17. oktober gjaldt ytterligere nye anklager mot Kristiansen for overgrep mot en gutt i samme nabolag. Han erkjente ikke straffskyld for overgrep mot gutten. For mer informasjon om anklagene se punkt 3.8.5.

Den 25. og 26. oktober 2000 gikk politiet ut med opplysninger om at det forelå et DNA-treff som med 100 prosent sikkerhet knyttet Kristiansen til åstedet og handlingene. Etter dette ønsket ikke Kristiansen å stille til nye avhør. Håndteringen av DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela behandles nærmere i punkt 3.8.6.

3.8.2.3 *Kontroll av Kristiansens opplysninger i avhør*

Det er få spor i sakens dokumenter av at politiet gjorde undersøkelser med sikte på å *bekreft* opplysningene Kristiansen ga i avhør. Det mest nærliggende etterforskningsskrittet ville vært å analysere Kristiansens telefontrafikk i det kritiske tidsrommet fra ca. kl. 19.00 til 20.00 fredag 19. mai 2000. Det var i dette tidsrommet politiet antok at jentene var blitt voldtatt og drept. Som utvalget kommer tilbake til i punkt 4.6, var det nærliggende gjøre det som var mulig for å finne ut hvor Kristiansen befant seg da han mottok og sendte de fire tekstmeldingene kl. 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37. Slike undersøkelser ville gitt sterk støtte til Kristiansens forklaring.

I stedet fremgår det av dokumentene at politiet søkte forklaringer på hvordan mobiltrafikken kunne være forenlig med Kristiansens deltakelse. Den 25. september 2000 avhørte politiet en bekjent av Kristiansen, som Kristiansen noen ganger hadde kjøpt mobiltelefon av. Han ble stilt en rekke spørsmål som synes å være foranlediget av Viggo Kristiansens utgående mobiltrafikk i tidsrommet voldtektene og drapene fant sted:

«På spørsmål om Viggo er flink med telefoner så opplyste vitnet at han noen ganger ringer til vitnet og spør om hjelp vedr. mobiltelefoner. Det kan være hjelp i forbindelse med diverse innstillinger med mer. På spørsmål om vitnet vet om Viggo har kjennskap til samtaleutskifter, sporing, sperring av sim kort, sperring av telefon, med mer så regner vitnet med at Viggo kjenner noe til dette. Han mener at de har snakket om sperring av simkort og sperring av mobiltelefon men de har ikke snakket om sporing, samtaleutskifter, basisstasjoner med mer. Han vet derfor ikke hvor mye Viggo kjenner til dette. Vitnet opplyste at Viggo klarer seg med mobiltelefonen som folk flest, dvs. at de kan bruke den til å ringe samt sende melding.

På spørsmål om han vet om Viggo sender tekstmeldinger så opplyste vitnet at han har fått en melding i ny og ne uten at han kan si noe antall. På spørsmål hva slags melding han har fått opplyste han at det stort sett er vas. Viggo har aldri skrevet noe om Baneheisaken i meldingene. På spørsmål hvor lang tid det tar å sende en tekstmelding dersom den er lagret på telefonen så opplyste vitnet at det burde gå greit innen 30 sekunder.»²⁵²

Det ble også gjort enkelte andre undersøkelser for å kontrollere Kristiansens forklaring. I avhør 13. september 2000²⁵³ hadde Kristiansen nevnt at han hadde funnet en snekkerkniv med blått håndtak på Støleheia søppelfylling etter barnedrapene. Dette skal ha skjedd mens han var på jobb på søppelbil sammen med en kollega. Politiet avhørte kollegaen 15. september 2000. Kollegaen forklarte at han ikke kunne huske at Viggo hadde funnet en kniv på søppelfyllingen. Kollegaen var «nesten 100 % sikker» på at han ikke hadde sett Kristiansen finne en kniv på Støleheia. Han kunne imidlertid ikke utelukke det helt.²⁵⁴

3.8.3 Nye vitneavhør

3.8.3.1 *Nye avhør av de siktedes familie*

Etter pågripelsene gjennomførte politiet nye og omfattende avhør av familien til Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen.

Andersens foreldre, Jan Andersen²⁵⁵ og Berit Andersen²⁵⁶, ble avhørt over tre dager, 21., 22. og

²⁵² Avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,10,07.

²⁵³ Avhør av Viggo Kristiansen 13. september 2000, jf. dok. 07,02,06.

²⁵⁴ Avhør 15. september 2000, jf. dok. 07,10,10.

26. september. I tillegg ble Andersens søster avhørt 27. september.²⁵⁷ Tema i avhørene av foreldrene var blant annet Andersens oppvekst og skolegang, jobb, interesser, relasjoner til ulike personer, forholdet til jenter, pornografi, kniver og Andersens forhold til sannheten. Avhørene gjaldt også Baneheia-saken og tiden etterpå samt en gjennomgang av beslag.

Både Jan Andersen og Berit Andersen forklarte at Viggo Kristiansen hadde vært «paranoid den siste tiden», og at det hadde vært hyppig telefonkontakt mellom ham og sønnen. På spørsmål om dette var noe de hadde tenkt på før eller etter pågripelsen, forklarte Berit Andersen at det var noe hun hadde tenkt på *etter* pågripelsen. Det fremkom også at foreldrene hadde merket en endring hos Jan Helge i form av at han hadde begynt å lese aviser nøye sammenlignet med tidligere, og at han holdt seg mer inne på rommet enn normalt. Om fredag 19. mai 2000 forklarte Jan Andersen:

«Vitnet husker at Viggo ringte hjem til vitnet like etter at Jan Helge hadde gått til treningen. Han kan ikke si nøyaktig når Viggo ringte, men antar at det kan ha vært i løpet av den første halvtimen etter at Jan Helge hadde gått ut. Viggo spurte etter Jan Helge fordi han hadde låst nøklene til bua inne i bua. Viggo kan også ha sagt at han hadde mistet nøklene, men vitnet tror at han sa at han hadde låst dem inne.

Vitnet fortalte at Jan Helge var gått for å trene med HVU i Baneheia. Viggo svarte da at han skulle ta seg en tur og kikke etter Jan Helge.»²⁵⁸

Viggo Kristiansens foreldre, Svein Kristiansen²⁵⁹ og Turid Kristiansen²⁶⁰, ble avhørt over to dager 21. og 24. september 2000. I tillegg ble Viggo Kristiansens brødre, Trond Kristiansen²⁶¹ og Morten Kristiansen,²⁶² avhørt henholdsvis 22. september og 5. oktober 2000. Videre ble Kristiansens inngif-

tede onkel Mårten Bergstøl avhørt.²⁶³ Det samme ble Mårten Bergstøls bror, Rune Bergstøl.²⁶⁴

De nevnte familiemedlemmene ble stilt lignende spørsmål som ved avhørene av Andersens familie. Det viste seg at Viggo Kristiansen gjennom store deler av oppveksten hadde slitt med atferdsproblemer og et voldsomt temperament. For eksempel fremgår det:

«Dette med å ødelegge inventar i huset ble etterhvert et veldig stort problem for familien. Han sparket bl.a i stykker et rekkverk i trap-pene. Dette foregikk over flere dager, han sparket flere ganger i rekkverket og ødela rekkverket nede i hovedfeste. Han kunne også bli så sint at han slo i veggen med hendene.

Dette førte til at han 3 ganger knakk fingrene. Vitnet husker at han for en tid siden hadde slipt opp gulvene og skiftet tak i stuen. Viggo kastet da kniver i taket for å prøve å få dem til å sitte fast i taket. Med det til følge at de ramlet ned og sto fast i gulvet. Han ødela deler av både taket og gulvet. Vitnet måtte pusse opp både taket og gulvet som følge av dette. Slik ødela han flere gjenstander i huset. Han skar bl.a med kniv i en skinnstol som vitnet har arvet, og ødela denne. [...]

Vitnet husker en gang at vitnet og Viggo kranget. Han var full av frustrasjon og kjeftet og bannet etter vitnet. Brått så tok han frem en kniv og kastet denne etter faren. Kniven traff ikke. Vitnet tror ikke at han kastet for å skade han, men for på en måte å markere ett eller annet. Vitnet husker at han da samlet sammen knivene han hadde og la disse ned i kjelleren.»²⁶⁵

De siste årene hadde det imidlertid vært en positiv utvikling. Utfordringene var verst i perioden 1994–1995. I november og desember 1994 var Kristiansen innlagt i 21 dager ved BUP på Vest-Agder sentralsykehus.²⁶⁶ Innleggelsen ledet til at Kristiansen fikk diagnosen MBD.²⁶⁷

²⁵⁵ Avhør av Jan Andersen 21., 22. og 26. september 2000, jf. dok. 06,03,02.

²⁵⁶ Avhør av Berit Andersen 21., 22. og 26. september 2000, jf. dok. 06,03,03.

²⁵⁷ Avhør 27. september 2000, jf. dok. 06,03,04.

²⁵⁸ Avhør av Jan Andersen 21., 22. og 26. september 2000 s. 16, jf. dok. 06,03,02.

²⁵⁹ Avhør av Svein Kristiansen 21. og 24. september 2000, jf. dok. 07,03,02.

²⁶⁰ Avhør av Turid Kristiansen 21. og 24. september 2000, jf. dok. 07,03,03.

²⁶¹ Avhør av Trond Kristiansen 22. september 2000, jf. dok. 07,03,05.

²⁶² Avhør av Morten Kristiansen 5. oktober 2000, jf. dok. 07,03,06.

²⁶³ Avhør av Mårten Bergstøl 26. september 2000, jf. dok. 07,03,08.

²⁶⁴ Avhør av Rune Bergstøl 19. september 2000, jf. dok. 07,03,07.

²⁶⁵ Avhør av Svein Kristiansen 21. og 24. september 2000, jf. dok. 07,03,02.

²⁶⁶ Avhør av Turid Kristiansen 21. og 24. september 2000 s. 4, jf. dok. 07,03,03.

²⁶⁷ MDB står for Minimal Brain Dysfunction og ble tidligere brukt om tilstanden som i dag kalles ADHD (Attention deficit hyperactivity disorder).

Ingen av de avhørte hadde registrert noen atferdsendring hos Kristiansen etter fredag 19. mai 2000. De hadde heller ikke lagt merke til at Kristiansen hadde hyppigere kontakt med Andersen. Samtlige bemerket at det var uforståelig for dem at Kristiansen kunne begå drapene.

Kristiansens mor, Turid Kristiansen, forklarte at hun hadde hørt stemmer utenfor hjemmet i tidsrommet kl. 19.00 til 21.30 fredag 19. mai:

«På et eller annet tidspunkt etter at [sønnen Tronds ektefelle] var gått for å besøke venninnen, husker vitnet at hun åpnet kjøkkenvinduet og spurte Viggo om han ville se etter [Viggos nevø] mens hun og Svein gikk en tur til byen. I skrivende stund klarer ikke vitnet å huske når hun rettet forespørselen til Viggo. Men hun husker at Jan Helge, Viggo, Espen Bakke og Eivind Loland var utenfor i det hun spurte Viggo om å sitte barnevakt. [...]

I tidsrommet mellom kl. 1900 og 2130 mener vitnet å huske at hun hørte stemmer utenfor hele tiden. Videre sier hun, 'om det er ønsketenkning – eller om det faktisk var slik tør jeg ikke å si.' Vitnet har ikke lagt merke til når Espen og Eivind ankom. På et eller annet tidspunkt registrerte hun bare at det var blitt flere stemmer utenfor.»²⁶⁸

Kristiansens onkel, Mårten Bergstøl, forklarte at han hadde god kontakt med Kristiansen. Han forklarte at Kristiansens oppførsel hadde bedret seg de siste årene. Samtidig fortalte han om en skremmende hendelse som involverte Kristiansen:

«Vitnet forklarer at han selv ble truet med kniv av Viggo for noen år siden. Vitnet husker ikke nøyaktig når dette var, men han mener det må ha vært da Viggo var omkring 16 år. Det var i den perioden Viggo var veldig vanskelig, men etter at han hadde vært innom sykehuset.

Vitnet forklarer at det var en mørk kveld vitnet kom hjem. Vitnet ble stoppet utenfor av Viggo. Vitnet forklarer at forut for dette hadde vitnet og Viggo hatt en kontrovers som hadde vart i ca 2 mnd. [...]

Mens vitnet og Viggo stod utenfor begynte de å prate. Det ble høyere og høyere ordbruk mellom dem. Plutselig tok Viggo frem en kniv, en Morakniv, og satte den rett mot brystet til vitnet. Den var helt inntil klærne til vitnet.

Viggo skjelte og smelte, han truet med alt. At han skulle ta livet av vitnet og han skulle ta [vitnets sønn] m.m.

Masse tanker raste gjennom hodet til vitnet. Han tenkte på om han skulle slå, men han klarte ikke det. Vitnet forklarer at Viggo virket helt 'gal'. Spesielt i øynene virket han rar. Det kunne kanskje se ut som om han gikk på 'speed' (selv om han ikke gjorde det).

Vitnet tror Viggo holdt kniven mot brystet hans i 1 ½ minutt. Vitnet pratet og pratet for om mulig få Viggo til å 'våkne'. Han bad også Viggo få vekk kniven. Viggo svarte igjen hele tiden, han pratet høyt. Men han tok ikke vekk kniven, han holdt den mot brystet til vitnet hele tiden. Like plutselig trakk Viggo kniven tilbake. Han gikk fra stedet, antakelig ned i bua si, bunnersen. Det var stort sett der Viggo søkte tilflukt.»²⁶⁹

3.8.3.2 Avhør av de siktedes omgangskrets og bekjente

Innledning

Etter pågripelsen gjennomførte politiet en rekke avhør av Kristiansens og Andersens omgangskrets og bekjente, henholdsvis 36 og 4 avhør. Utvalget vil i det følgende trekke frem noen av opplysningene som fremkom i disse avhørene.

Avhør av Kristiansens omgangskrets og bekjente

I avhørene av Kristiansens omgangskrets og bekjente kom det frem at Kristiansen hadde slitt med hyperaktivitet og mye sinne i oppveksten, som blant annet kom til uttrykk ved at han skjelte ut personer i sin omgangskrets, i tillegg til naboer og andre tilfeldige personer. Flere personer forklarte seg om episoder der Kristiansen skal ha kommet med ukvemsord og lignende.

Samtidig var det flere personer som ga Kristiansen et godt skussmål, der han ble beskrevet som blant annet snill, omtenksum, hjelpsom, pliktoppfyllende, og det ble uttrykt at det var uforståelig at han kunne ha begått drapene i Baneheia.²⁷⁰ En kvinnelig nabo forklarte:

²⁶⁹ Avhør av Mårten Bergstøl 26. september 2000 s. 2, jf. dok. 07,03,08.

²⁷⁰ For eksempel avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,10,07, avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,10,07, avhør 5. oktober 2000, jf. dok. 07,10,12, avhør 5. oktober 2000, jf. dok. 07,10,20 og avhør 15. desember 2000, jf. dok. 07,10,31.

²⁶⁸ Avhør av Turid Kristiansen 21. og 24. september 2000 s. 13, jf. dok. 07,03,03.

«På spørsmål hvordan Viggo er opplyste hun at han er 'godgutten' hennes. [...] Vitnet fortalte at hun kjenner Viggo på godt og vondt.

Viggo har aldri gjort henne noe vondt foruten at han har skapt noen konflikter. Hun opplyste at hun føler at han er blitt mye misforstått pga. hyperaktivitet. Han framtrer som en hard person men når en kommer under huden på ham så er han er kjærlig og snill gutt. Hun har opplevd ham som aggressiv og verbalt krass uten at han har lagt hånd på henne eller sønnen. Hun har aldri vært redd for ham.»²⁷¹

Det fremkom også at «Viggo ble mer og mer normal etter hvert som han ble eldre. Vitnet ville ikke beskrive Viggo som umoden – slik han hadde oppført seg den siste tiden».²⁷²

Et vitne, en felles bekjent av Andersen og Kristiansen, tok av eget tiltak kontakt med politiet og ga uttrykk for at pressen ga en uriktig fremstilling av Kristiansen:

«[Vitnet] forklarte at han kontaktet politiet fordi han mener at Viggo Kristiansen er uskyldig. Han kjenner ikke igjen Viggo som det 'monsteret' han er blitt fremstilt som i media. Vitnet mener at han er kapabel til å gi et riktig bilde av Viggo og hans forhold til Jan Helge. Vitnet mener at han kjenner Viggo bedre enn de aller fleste. Ut fra det bildet vitnet vil gi, mener han at det utvilsomt vil fremgå at Viggo ikke kan ha drept de to jentene. [...]»

Vitnet sier at ut i fra hans kjennskap til Viggo så er det en umulighet at Viggo kan ha begått drapene. Vitnet ønsker å presisere at han på ingen måte kan gi Viggo alibi for handlingen, men så lenge det ikke forefinnes bombesikre bevis, så klarer han ikke å tenke seg Viggo som en drapsmann.

Viggo er en enkel person. Han er ikke teoretisk anlagt. Viggo bryr seg mye om sine medmennesker som han har rundt seg.

Vitnet mener at man fort merker om en person er ondskapsfull eller ikke. Vitnet beskriver Viggo som en snill person som er en glede å ha rundt seg. Vitnet har aldri tenkt på Viggo som ondskapsfull og det er man nødt til å være for å kunne utføre en slik handling.»²⁷³

Det fremkom videre i avhørene av Kristiansens bekjentskapskrets at han da han var 18 år gammel,

hadde en kjæreste som var tolv år gammel. I avhør forklarte jenta at det kun var «kyssing og klining, det var ikke noe annet som skjedde». Ifølge henne hadde Kristiansen en gang blitt spurt om han og kjæresten hadde «ligget sammen». Kristiansen skulle da ha svart at kjæresten var for ung til at de kunne ligge sammen.²⁷⁴

Det fremkom videre i avhørene av Kristiansens bekjentskapskrets at Kristiansen ved gjentatte anledninger gjennom sommeren 2000 hadde snakket om Baneheia-saken. Et vitne hadde møtt på Kristiansen og Andersen lørdag 20. mai 2000, mens leteaksjonen fremdeles pågikk. Kristiansen skal da ha uttalt at «[d]e leter helt opp ved Bærvannet, de har jo aldri gått så langt».²⁷⁵ Et annet vitne forklarte at Kristiansen, i løpet av sommeren 2000, blant annet skal ha uttalt «[j]eg håper at det er en gamling som har gjort det», «det er helt sykt det som hadde skjedd», og «at hvis han hadde fått tak på de som hadde 'gjort det' så skulle han drepe de».²⁷⁶ Et ytterligere vitne som hadde pratet med Kristiansen om Baneheia-saken, forklarte at Kristiansen snakket om saken på en naturlig og normal måte, og at han aldri prøvde å vri samtalen over på noe annet.²⁷⁷

Det var flere vitner som forklarte at Kristiansen hadde snakket med dem om at han hadde vært inne til avhør i Baneheia-saken. Kristiansen skal blant annet ha sagt at han var forbannet på politiet fordi de hadde trukket ham inn i saken, og at politiet nok ønsket å avhøre ham fordi han hadde vært borti politiet en del fra tidligere, og fordi «han og Jan Helge jo er rampeguttene på Eg».²⁷⁸

Et vitne møtte på Kristiansen da han var på vei hjem fra avhøret 14. juli. Kristiansen skal da ha fortalt at han hadde vært i et langt avhør hos politiet, og at han følte at «politiet nesten mistenkte han og Jan Helge for drapene».²⁷⁹ Samme kveld skal Kristiansen også ha ringt til en annen person og vært opprørt da han fortalte om avhøret. Personen skal da ha invitert Kristiansen til en pågående fest hjemme hos seg. Kristiansen skal ha kommet til festen og skal da ha fortalt mer om avhøret. Kristiansen skal ha fortalt at «han hadde sittet 12–14 timer i avhør og at 'politiet kun hadde stilt 5–6 spørsmål som de hadde vridd og vendt

²⁷⁴ Avhør 18. september 2000, jf. dok. 07,10,04, og rapport 17. oktober 2000, jf. dok. 07,10,05.

²⁷⁵ Avhør 5. oktober 2000, jf. dok. 07,10,02.

²⁷⁶ Avhør 5. oktober 2000, jf. dok. 07,10,14.

²⁷⁷ Avhør 5. oktober 2000, jf. dok. 07,10,20.

²⁷⁸ Avhør 6. oktober 2000, jf. dok. 07,10,08.

²⁷⁹ Avhør 24. september 2000, jf. dok. 07,10,16.

²⁷¹ Avhør 16. september 2000, jf. dok. 07,10,06.

²⁷² Avhør 9. oktober 2000, jf. dok. 07,10,19.

²⁷³ Avhør 4. oktober 2000, jf. dok. 07,10,18.

på'». ²⁸⁰ Også en annen deltaker på festen fikk med seg at Kristiansen snakket om Baneheia-saken:

«Viggo ga uttrykk om at han visste mye om saken. Han hadde iverfall en klar teori om hvordan de hadde skjedd da jentene ble misbrukt og drept. På spørsmål hva han sa om dette opplyste hun at da vitnet hadde sagt at hun trodde det måtte ha vært en bekjent av jentene som hadde lokket de opp på åstedet da jentene ikke ville ha gått på en slik avsides plass. Til det hadde Viggo sagt at han var sikker på at det måtte ha vært to personer som hadde gjort dette da det var lett for to personer å ta dem med seg jentene. Det hadde ikke vært noe problem med å ta med seg to kraftløse personer slik som jentene. Dersom jentene hadde skreket kunne en da bare holde over munnen på jentene slik at de ikke ble hørt. Han hadde sagt at det hadde vært mye for en person å ta med seg to personer. Han sa også at så lenge jentene var seksuelt misbrukt så hadde det vært vanskelig for en person å misbruke en samtidig som en skulle holde kontroll over den andre. [...]

Viggo opplyste at han hadde vært i avhør i Baneheisaken. Han sa dette mange ganger og virket stolt av dette. Han sa ikke noe om hvorfor han hadde vært i avhør. Vitnet spurte heller ikke om dette. Vitnet fikk inntrykk av at Viggo kjente noen som jobbet med saken da han viste og hadde så mange meninger om saken. Hun fikk ett godt inntrykk av Viggo, og hun oppfattet ham som intelligent.» ²⁸¹

Dagen før pågripelsene skal Kristiansen ha sagt at «[i] morgen kommer DNA-en», og at da ville han og Jan Helge gå til avisen for å forklare hvordan de var blitt behandlet av politiet. ²⁸² Kristiansen skal ha sagt noe lignende til Rune Bergstøl:

«Vitnet husket at Viggo ved flere anledninger hadde vært sinna på politiet fordi at politiet hadde vært på hans rom, inne i bua og fordi politiet hadde tatt fra ham noen kniver. Viggo hadde sagt at 'den dagen de jæklene ble tatt som hadde gjort dette, så skulle han gå til avisen og fortelle hvor ille politiet hadde behandlet ham'». ²⁸³

For øvrig fremkom det av avhørene av Kristiansens omgangskrets at Andersen diltet etter Kristiansen, at de var som «erteris», og lignende beskrivelser. ²⁸⁴

Avhør av Jan Helge Andersens omgangskrets og bekjente

Det ble gjennomført fire avhør av personer i Andersens omgangskrets. Av opplysninger av relevans for Baneheia-saken fremkom det her at Andersen ble ansett som en ledertype i Heimevernsungdommen. ²⁸⁵ Andersen ble beskrevet som en «militærfreak», som skal ha sagt at «hans største ønske var å komme inn i krigen for å drepe noen». ²⁸⁶ Et annet vitne beskrev Andersen som «til de grader asosial»:

«Vitnet kjenner også Jan Helge. De har også kjent hverandre siden de var barn og gikk i samme klasse i de 6 første skoleårene. Jan Helge har aldri vært noen nær venn av vitnet og han har ikke snakket med han i løpet av de siste 2 årene.

'Jan Helge har vært til de grader asosial og jeg har ingen problemer med å forstå at Jan Helge kan ha drept jentene', sier han. Han kan også ha dratt med seg Viggo inn i saken fordi Viggo var den største tryggheten Jan Helge hadde i tilværelsen. Vitnet antar at Jan Helge kan ha følt seg alene da han ble tatt og at han derfor var nødt til å ha Viggo med seg. 'Viggo har vært Jan Helges talerør,' sier han.

Dette er noe vitnet har observert.

Vitnet har også reagert på Jan Helges syn på jenter. I følge vitnet så har han ikke hatt begreper på hvordan han skal forholde seg til jenter. Vitnet mener også at Jan Helge har hatt sterke seksuelle drifter.» ²⁸⁷

Videre fremkom det at Andersen hadde en kjæreste i seks måneder da han var ca. 13 år, og at hun beskrev ham som «den snilleste gutt på jord» og uttalte at det var uforståelig at han hadde vært med på drapene. Hun forklarte også at Andersen diltet etter Kristiansen. ²⁸⁸

²⁸³ Avhør av Rune Bergstøl 19. september 2000 s. 2, jf. dok. 07,03,07.

²⁸⁴ For eksempel avhør 16. september 2000, jf. dok. 07,10,06. Se også avhør 6. oktober 2000, jf. dok. 07,10,08, avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,10,09 og avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,10,15.

²⁸⁵ Avhør 26. september 2000, jf. dok. 06,10,01.

²⁸⁶ Avhør 28. september 2000, jf. dok. 06,10,02.

²⁸⁷ Avhør 4. oktober 2000, jf. dok. 07,10,18.

²⁸⁸ Avhør 9. oktober 2000, jf. dok. 06,10,03.

²⁸⁰ Avhør 9. oktober 2000, jf. dok. 07,10,19.

²⁸¹ Avhør 24. oktober 2000, jf. dok. 07,10,25.

²⁸² Avhør 16. september 2000, jf. dok. 07,10,06.

Nye avhør av Espen Bakke og Eivind Loland

Etter pågripelsene gjennomførte politiet nye avhør av Espen Bakke og Eivind Loland. Begge forklarte at de ikke hadde lagt merke til noe spesielt når det gjaldt Kristiansen og Andersen i tiden etter drapene. Begge hadde imidlertid reagert på oppførselen til Kristiansen og Andersen da de hadde kommet hjem til Kristiansen fredag kveld 19. mai 2000. Bakke forklarte:

«Etter litt spurte vitnet om de kunne 'stikke inn i huset'. Viggo svarte da at det kunne de ikke, pga han passet nevøen sin og da ville han våkne. De spurte videre om de skulle finne på noe annet. Vitnet husker at de nesten ikke svarte, vitnet fikk ikke noen respons tilbake. Vitnet husker at han ikke reagerte noe spesielt på dette. Men han husker at han sa til Eivind at 'så sprø de virket i dag'. Eivind svarte da at det er typisk for Viggo og Banos.»²⁸⁹

Loland forklarte:

«Vitnet husker at de syntes at de oppførte seg dumt. Først at de ringte til dem, og så at de ikke ville snakke med dem. Vitnet ble litt irritert over oppførselen.»²⁹⁰

3.8.3.3 Avhør av personer utsatt for kinking, sjikanering mv.

I løpet av september og oktober 2000 avhørte politiet flere personer som hadde hatt ubehagelige opplevelser med Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen – særlig med Kristiansen. En kvinne beskrev at Kristiansen og flere andre gutter hadde kikket på henne gjennom vinduet.²⁹¹ To andre kvinner forklarte at både Kristiansen og Andersen hadde kikket på dem.²⁹² I tillegg til kinkingen skal den ene kvinnen ha fått en maskinskrevet lapp med slibrigheter festet under vindusviskeren på bilen. Se også avhør av fornærmede i den såkalte kikkersaken i punkt 3.5.8. Andre beskrev sjikane-

²⁸⁹ Avhør av Espen Bakke 25. september 2000, jf. dok. 05,03,02,05. «Banos» var et kallenavn som ble brukt om Andersen.

²⁹⁰ Avhør av Eivind Loland 19. september 2000, jf. dok. 05,03,02,06.

²⁹¹ Avhør 17. september 2000, jf. dok. 07,05,06, og avhør 28. september 2000, jf. dok. 07,05,07. Kvinnen forklarte at det var flere gutter som løp fra stedet, i tillegg til Kristiansen, men hun klarte ikke å identifisere disse.

²⁹² Avhør 26. september 2000, jf. dok. 07,05,13, og avhør 25. september 2000 i sak 4896/00, jf. dok. 07,11,05,03. Anmeldelsen i den sistnevnte saken kom 11. mars 1998.

ring²⁹³ og slibrigheter²⁹⁴ fra hovedsakelig Kristiansen.

3.8.4 Innhentning av ytterligere teledata knyttet til Kristiansen og Andersen

Etter pågripelsene innhentet politiet for første gang både utgående og inngående mobiltrafikk for Viggo Kristiansens Telenor-nummer. Politiet innhentet utgående trafikk seks måneder tilbake i tid fra 18. september og inngående samtaler fra 5. mai 2000 til 2. juni 2000. For Kristiansens og Andersens Netcom-nummer ble det anmodet om inn- og utgående trafikk for perioden 18. mars 2000 til 18. september 2000, det vil si også her for seks måneder tilbake i tid.

Politiet mottok trafikkdata fra Telenor 20. september og fra Netcom 21. september. Opplysningene fra Telenor viste at Kristiansen fredag 19. mai kl. 18.55 og kl. 19.24 hadde mottatt to tekstmeldinger, og at begge hadde hatt innslag på basestasjon EG_A. Det viste seg også at de to utgående tekstmeldingene kl. 18.55 og kl. 19.37 hadde gått over samme basestasjon. Selv om politiet allerede 15. juni hadde mottatt opplysninger om Kristiansens utgående mobiltrafikk, var det ikke i denne oversikten oppgitt hvilken basestasjon de utgående tekstmeldingene hadde slått inn på. Fra 20. september 2000 satt politiet altså på opplysninger om til sammen fire tekstmeldinger fredag 19. mai som alle hadde gått over basestasjonen EG_A: kl. 18.55 (innkommende), 18.57 (utgående), 19.24 (innkommende) og 19.37 (utgående).

Den mottatte oversikten ble ikke lagt inn i straffesaksdokumentene og var derfor ikke tilgjengelig for forsvarerne og trolig heller ikke for påtalemyndigheten. Ifølge den ansvarlige politiførstebetjentens rapport 3. mai 2001 skyldtes dette at opplysningene ble vurdert som mindre relevante:

«Etter mottak av den nye informasjonen om bruk av Kristiansens mobiltelefon med anropsnummer 9015 3[...] ble den gjennomgått av meg. Min vurdering av informasjonen var at det ikke fantes nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der. Med bakgrunn i det,

²⁹³ For eksempel avhør 9. oktober 2000, jf. dok. 07,05,04 (vitnet forklarte at både Andersen og Kristiansen sto bak), avhør 20. september 2000, jf. dok. 07,05,05 (Kristiansen skal ha ropt «jævla hore», «barberte fitte» mv.), og avhør av 27. september 2000, jf. dok. 07,05,14.

²⁹⁴ Avhør 25. september 2000, jf. dok. 07,05,08 (plystring og kyssebevegelser).

og at en utskrift med alle trafikkdata for Kristiansens mobiltelefon ville omfattet ca. 80 sider, valgte jeg ikke å dokumentere denne informasjonen i saken.»²⁹⁵

I tillegg til de nye opplysningene om mobiltrafikk 19. mai viste oversikten også aktivitet på Kristiansens Telenor-nummer torsdag 18. mai, blant annet i tidsrommet hvor Andersen var observert alene i Baneheia.

Som nevnt i punkt 3.5.15 mottok politiet 31. august 2000 en oversikt over både inn- og utgående trafikk for Viggo Kristiansens fasttelefonnummer 38023[...] (registrert på Svein Kristiansen) for perioden fra 19. mai kl. 08.00 til 20. mai kl. 08.00. Oversikten viste at det fredag 19. mai var to samtaler mellom fasttelefonen og et ukjent nummer (38063[...]) kl. 17.19 og kl. 18.53. Etter pågripelsen henvendte politiet seg til nummeropplysningen 180 og fikk opplyst at det ikke var registrert noen abonnent på det aktuelle nummeret. Dette ledet til at politiet 15. september 2000 sendte en anmodning til Telenor om å identifisere abonnenten.²⁹⁶ Det viste seg at nummeret tilhørte samboeren til Viggo Kristiansens bror Morten Kristiansen. Morten Kristiansen ble i avhør 5. oktober 2000 stilt spørsmål om samtalene. Til dette svarte han:

«Han kan ikke huske disse samtalene. Han vet ikke om det er han eller hans samboer som har ringt. Han vet heller ikke hvorfor de har ringt men antar at det kanskje har noe med besøket på lørdag 20.5.00 å gjøre. Vitnet ble gjort kjent at det var en lengre og en kort samtale som ble ringt. Han kan fremdeles ikke huske noe rundt dette. Han vet heller ikke hvem de evt. snakket med.»²⁹⁷

Det er på denne bakgrunn uklart hvem hos familien Kristiansen som hadde samtalene. Dersom det var Viggo Kristiansen som hadde samtalen kl. 18.53, ville det gitt ham alibi for ugjerningene i Baneheia.

Den 4. oktober 2000 anmodet politiet om å få utlevert ytterligere trafikkdata fra fasttelefonnumrene til de to siktede for perioden 19. mai til 15. september 2000.²⁹⁸ Politiet ba også om å få tra-

fikkdata for Espen Bakkes mobiltelefon for 19. mai.²⁹⁹ Denne er inntatt i egenrapport datert 6. oktober 2000.³⁰⁰

De siste teledataene som er dokumentert mottatt av politiet, er Kristiansens og Andersens teledata mottatt den 20. og 21. september 2000. Etter pågripelsene vurderte politiet det som «hensiktsløst å rekvirere ytterligere elektroniske spor, eller å dokumentere allerede mottatt informasjon».³⁰¹

3.8.5 Kristiansen anklages for nye seksuelle overgrep

I avhør 22. september 2000 forklarte Jan Helge Andersen at han for flere år siden hadde observert Viggo Kristiansen for gripe seg på en jente i nabolaget. Ut fra beskrivelsen klarte politiet raskt å identifisere den fornærmede.³⁰² Jentas mor ble avhørt 28. september 2000,³⁰³ og politiet hadde dagen etter en samtale med jenta.³⁰⁴ En formell anmeldelse ble inngitt 3. oktober.³⁰⁵ Den 6. oktober ble det gjennomført et dommeravhør av jenta, der hun bekreftet at det hadde funnet sted overgrep.³⁰⁶ Kristiansen ble gjort kjent med anklagen om overgrep mot jenta gjennom sin forsvarer og tilsto overfor ham.³⁰⁷ I avhør 11. oktober erkjente han straffskyld for til sammen fem overgrep mot jenta.³⁰⁸

Den 16. oktober ble Kristiansen også anmeldt for overgrep mot jentas lillebror. Ifølge anmeldelsen hadde gutten betrodd seg til moren om at Kristiansen hadde begått overgrep også mot ham.³⁰⁹ Kristiansen ble konfrontert med den nye anklagen i avhør 17. oktober, men nektet da for å ha forgrepet seg på gutten.³¹⁰ Dommeravhør av

²⁹⁹ Telefaks 4. oktober 2000 til Telenor, jf. dok. 00,11,185.

³⁰⁰ Egenrapport 6. oktober 2000, jf. dok. 05,03,02,07.

³⁰¹ Rapport 29. november 2000, jf. dok. 00,11,01.

³⁰² Avhør av Jan Helge Andersen 22. september 2000 s. 9, jf. dok. 06,02,10.

³⁰³ Avhør 28. september 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,03,04.

³⁰⁴ Rapport 29. september 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,03,03.

³⁰⁵ Anmeldelse 3. oktober 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,03,02.

³⁰⁶ Protokoll fra dommeravhør 6. oktober 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,03,11.

³⁰⁷ Avhør av Viggo Kristiansen 12. oktober 2000 i sak 6336327 s. 4, jf. dok. 07,02,13.

³⁰⁸ Avhør av Viggo Kristiansen 11. oktober 2000, jf. dok. 07,02,12.

³⁰⁹ Anmeldelse 16. oktober 2000, jf. dok. 07,11,04,02.

³¹⁰ Avhør av Viggo Kristiansen 17. oktober 2000, jf. dok. 07,02,14.

²⁹⁵ Rapport 3. mai 2001 s. 2, jf. dok. 07,04,10.

²⁹⁶ Telefaks 15. september 2000 fra Kripos til Telenor, jf. dok. 00,11,177, og telefaks 15. september 2000 fra Telenor til Kripos, jf. dok. 00,11,178.

²⁹⁷ Avhør av Morten Kristiansen 5. oktober 2000, jf. dok. 07,03,06.

²⁹⁸ Telefaks 4. oktober 2000 til Telenor, jf. dok. 00,11,184.

gutten ble gjennomført 25. oktober.³¹¹ Samme dag ble det kjent for pressen at Kristiansen ville bli siktet for seksuelle overgrep mot en mindreårig jente.³¹²

Politiet tok 6. november ut tilleggssiktelse mot Kristiansen for å ha begått overgrep mot de to barna:

«I. Straffeloven § 192, 1. ledd, 2. straffalternativ,

for ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse å ha tvunget noen til utuktig omgang, nemlig samleie, eller medvirket til dette,

jfr. straffeloven § 195, 1. ledd, 2. straffalternativ og 2. ledd,

for å ha hatt utuktig omgang, nemlig samleie, med et barn under 14 år, eller medvirket til dette, og den fornærmede som følge av handlingen har omkommet eller fått betydelig skade på legeme eller helse, eller den skyldige tidligere har vært straffet etter denne paragraf eller etter § 192, eller handlingen er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte, eller den er foretatt overfor barn under 10 år og det har skjedd gjentatte overgrep.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette/disse:

I perioden 1994–1996 på Egsområdet i Kristiansand, ved en rekke anledninger, tvang han med seg [jentas navn og fødselsdato], til avsideliggende plasser, holdt henne fast i armene og/eller tvang henne ned på bakken og slikket henne i kjønnsåpningen og/eller stakk en finger inn i kjønnsåpningen hennes, gned sin erigerte penis i kjønnsåpningen hennes og prøvde å trenge inn med penis.

II. Straffeloven § 195, 1. ledd, 2. straffalternativ,

for å ha hatt utuktig omgang, nemlig samleie, med et barn under 14 år, eller medvirket til dette.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette/disse:

I tidsrommet 1995–1996 på Egsområdet i Kristiansand, stakk han sin penis i munnen til [guttens navn og fødselsdato] og tvang [guttens navn] til å ta sin egen penis i munnen.

III. Straffeloven § 227, 1. straffalternativ, for i ord eller handling å ha truet med en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn 6 måneders fengsel, under slike omstendigheter at trusselen var skikket til å fremkalle alvorlig frykt, eller medvirket til dette.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette/disse:

Til tid og på sted som nevnt under post II, uttalte han til [guttens navn] at han skulle drepe ham om han fortalte noen om de beskrevne overgrepene. Handlingene var egnet til å fremkalle alvorlig frykt hos fornærmede.»³¹³

Et ytterligere dommeravhør av gutten ble gjennomført 7. januar 2001. Bakgrunnen var at han overfor sin mor skal ha betrodd seg om flere overgrep enn det han opplyste om i første dommeravhør.³¹⁴

3.8.6 DNA-undersøkelser ved Universitetet i Santiago de Compostela

3.8.6.1 Sikring av prøvene C-25, B-22, B-24 og B-25

Under obduksjonene 23. og 24. mai 2000 ble det sikret sporprøver fra forskjellige steder på kroppen til ofrene. Prøvene ble deretter levert til analyseseksjonen ved Rettsmedisinsk institutt (RMI) for videre undersøkelser av biologiske spor. Fire av prøvene skulle få stor relevans for den videre etterforskningen. Disse var

- C-25 (vattpinne med avstryk fra ytre endetarm, Sløgedal Paulsen)
- B-22 (vattpinne med avstryk fra ytre skjede, Sørstrønen)
- B-24 (vattpinne med avstryk fra ytre anus, Sørstrønen)
- B-25 (vattpinne med avstryk fra indre anus, Sørstrønen)

De fire prøvene ble mest sannsynlig sikret tirsdag 23. mai 2000, se punkt 3.3.2. Til stede på obduksjonssalen denne dagen var Torleiv Ole Rognum (patolog/obdusent), Åshild Vege (patolog/obdusent), Eldar Vangen (preparant³¹⁵) og Per Angel (politiførstebetjent ved Kripes).³¹⁶ Prøvetakingen

³¹¹ Protokoll fra dommeravhør 25. oktober 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,04,06.

³¹² Fædrelandsvennen, «Kristiansen siktes for grove overgrep», 25. oktober 2000.

³¹³ Tilleggssiktelse 6. november 2000, jf. dok. 07,06,09.

³¹⁴ Protokoll fra dommeravhør 7. januar 2001 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,04,08, og avhør 27. desember 2000 i sak 6336327, jf. dok. 07,11,04,07.

foregikk slik at q-tipslignende vattpinner ble strøket over de ulike områdene for å sikre det som måtte være av biologiske spor. Det var sannsynligvis Åshild Vege som foretok selve avstrykene, men de øvrige tilstedeværende var med og bisto på ulike måter under undersøkelsene.

3.8.6.2 Håndteringen av de fire prøvene ved Rettsmedisinsk institutt (RMI)

Ved obduksjonene ble det konstatert at begge ofre var blitt utsatt for seksuelle overgrep. Det var derfor aktuelt for Rettsmedisinsk institutt (RMI) å undersøke om prøvene inneholdt sædceller. Dette gjaldt flere prøver enn C-25, B-22, B-24 og B-25, men i lys av det videre saksforløpet har utvalget avgrenset redegjørelsen til disse fire prøvene.

RMI gjorde først en såkalt *forprøving* for hver av prøvene. Til forprøvingen benyttet RMI et utklipp fra hver av vattpinnene, såkalte *forprøvsdeler*, som ble oppbevart i reagensrør med væske. Forprøvingen innebar i dette tilfellet å gjøre indikasjonstester for sædvæske og å lage utstryk som skulle observeres i mikroskop.³¹⁷ Da RMI undersøkte mikroskopiutstrykene fra de fire prøvene, observerte de enkelte sædceller i hvert av utstrykene. I C-25 ble det observert én sædcelle, i B-22 to sædceller, i B-24 fem sædceller og i B-25 én sædcelle. Epitelceller, det vil si overflateceller fra for eksempel hud eller slimhinner, ble også observert i alle prøvene.³¹⁸ Etter at forprøvingen var ferdigstilt, ble reagensrørene, også omtalt som *forprøvsrørene*, fryst ned. Vattpinneutklippene som lå i forprøvsrørene, var dermed ikke gjenstand for noen etterfølgende DNA-analyse i år 2000, verken ved RMI eller ved Universitetet i Santiago de Compostela.³¹⁹

Etter at forprøvingen var gjennomført, gjorde RMI nye utklipp fra vattpinnene. Disse utklippene ble brukt til å lage *ekstrakter* som skulle bli gjenstand for DNA-analyser. Ekstrakter er reagensrør med væske som inneholder ekstrahert DNA fra

sporprøvene. Å ekstrahere betyr i denne sammenheng å hente ut DNA fra cellekjernen. RMI ekstraherte de tre B-prøvene i to fraksjoner – én epitelfraksjon og én sædfraksjon. Formålet med denne ekstraksjonsmetoden er å søke å adskille cellene og på den måten øke sannsynligheten for å oppnå analyseresultater fra de bestemte celletypene. Samtidig gir ikke metoden noen garanti for at et DNA-resultat med sikkerhet stammer fra en bestemt celletype.³²⁰ Hvis mengden sædceller i sporprøven er veldig liten, kan dessuten en sædfraksjon inneholde en betydelig andel DNA fra andre celler.³²¹

Prøve C-25 ble, i motsetning til de tre B-prøvene, bare ekstrahert med metoden for epitel/blod og ikke med metoden for sæd.³²² Utvalget kjenner ikke til den konkrete årsaken til at C-25 ble behandlet annerledes enn B-prøvene, men har fått opplyst at det *kan* skyldes at det var lite celledmateriale i prøven.

Ekstraktene ble deretter analysert ved RMI i henhold til standard metode for testing av autosomalt DNA. Autosomal DNA er det arvestoffet som finnes i de 22 kromosomparene som ikke er kjønnskromosomer (X og Y). Ved disse undersøkelsene oppnådde RMI kun resultater i samsvar med jentenes DNA-profiler. Dette skyldtes trolig at de kvinnelige bidragene i prøvene dominerte og dermed overskygget det mannlige bidraget i analysen.

3.8.6.3 Videre undersøkelser av de fire prøvene ved Universitetet i Santiago de Compostela

Etterforskningsledelsen besluttet i samråd med Rettsmedisinsk institutt (RMI) at prøvene skulle leveres til Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania for videre undersøkelser. USCs oppdrag var å utføre Y-kromosomanalyse av prøvematerialet fra de fire prøvene. Bare menn har Y-

³¹⁵ En preparant assisterer og tilrettelegger for rettsmedisinerne og politiet under obduksjonen. I avhør av Eldar Vangen 12. juli 2021, jf. dok. 16,05,03,06, fremgår følgende: «En preparant er på en måte hendene til rettsmedisiner og politi, de sier hva de vil at en preparant skal foreta seg. De kler av og bistår hele veien, også med å ta prøver. Det er preparantene som tar på de avdøde, tar dem ut av plastposen og legger dem på bordet. Det er også preparantene som tar av klærne til de avdøde.»

³¹⁶ Rapporter fra rettsmedisinske undersøkelser 23. mai 2000, jf. dok. 04,01,01 og dok. 04,02,01.

³¹⁷ Saksnotat angående DNA-ekstrakter og biologisk materiale, Oslo universitetssykehus, 27. april 2021.

³¹⁸ Saksnotat angående DNA-ekstrakter og biologisk materiale, Oslo universitetssykehus, 27. april 2021.

³¹⁹ Forprøvsrørene ble først gjenfunnet under Oslo politidistrikts etterforskning i 2021, se punkt 11.12.3. Det ble laget ekstrakter fra vattpinneutklippene i forprøvsrørene, som deretter ble analysert ved Oslo universitetssykehus i 2021 og ved Universitetet i Basel i 2022. Dette ledet til en rekke funn som var forenlig med Jan Helge Andersens Y-profil. Det ble ikke gjort funn som kunne knyttes til Viggo Kristiansen.

³²⁰ Da alle celler har samme DNA, vil det ikke være mulig å slutte ut fra analyseresultatet som sådan hvilken celletype som er kilden til DNA-resultatet.

³²¹ Rettsgenetisk senter (12.11.24).

³²² Saksnotat angående DNA-ekstrakter og biologisk materiale, Oslo universitetssykehus, 27. april 2021, og transkripsjon av Bente Mevågs vitnemål i Oslo tingrett i sak TOSLO-2011-612.

kromosomer. Y-kromosomanalyse vil derfor kunne gi informasjon om det mannlige bidraget i en prøve, uavhengig av om det kvinnelige bidraget ellers dominerer. I 2000 var metodene for Y-kromosomanalyse fremdeles på forskningsstadiet, det vil si at de ikke var internasjonalt validert eller rutinemessig tatt i bruk ved analyseinstituttene rundt om i verden. Ifølge RMI var det i 2000 særlig to forskningsmiljøer som ble ansett for å ha tilstrekkelig kompetanse til å utføre Y-kromosomanalyser: USC i Spania og Universitetet i Leiden i Nederland.

I saksmappen til Baneheia-saken, som fortsatt er tilgjengelig hos Oslo universitetssykehus, (OUS) har utvalget funnet enkelte dokumenter som kaster lys over leveringen av prøvematerialet til det spanske laboratoriet. I et håndskrevet notat datert 31. august 2000 fremgår det at «rester av vp + prep» fra prøve C-25, B-22, B-24 og B-25 er «sendt til Spania (med Bente M)». ³²³ Utvalget legger til grunn, også basert på andre kilder, at overleveringen av prøvematerialet ble gjort personlig. Utvalget har videre undersøkt hva som konkret menes med «rester» av vattpinner. OUS har opplyst at det var det som gjensto av pinnene med mulig resterende vatt på etter at RMI hadde gjort utklipp til forprøving og ekstraksjon, jf. punkt 3.8.6.2.

I et internt saksnotat datert 27. september 2000 fremgår det at referanseprøver fra de mistenkte Andersen og Kristiansen hadde blitt sendt til USC for sammenligning. ³²⁴ I det som ser ut til å være et følgebrev til forsendelsen, stilet til professor Angel Carracedo, fremgår det:

«Enclosed are mouth swabs collected from suspect Jan Helge Andersen born 170181 and Viggo Kristiansen born 240479, marked v-006 and v-048 respectively. From earlier agreement made with Bente Mevåg I am forwarding these samples to be used as reference samples in analytical results obtained from samples forwarded to your institute September this year.» ³²⁵

I rapporten fra USC 23. november 2000 er det samlede mottatte prøvematerialet nærmere beskrevet og kan sammenfattes slik:

³²³ Håndskrevet notat 31. august 2000, undertegnet av Solveig Jacobsen ved Rettsmedisinsk institutt.

³²⁴ Maskinskrevet notat 27. september 2000, undertegnet av Linda Ferrante ved Rettsmedisinsk institutt.

³²⁵ Følgebrev til USC, udatert, undertegnet av Bente Mevåg og Linda Ferrante ved Rettsmedisinsk institutt.

- Den 15. august 2000 mottok USC mikroskopiutstrykene fra prøvene C-25, B-22, B-24 og B-25. ³²⁶
- Den 5. september 2000 mottok USC til sammen åtte prøver. Prøve 1–4 var ekstrakter laget ved RMI fra hver av de fire prøvene. ³²⁷ Prøve 5–8 var en vattpinnerest fra hver av de originale sporprøvene.
- Den 3. oktober 2000 mottok USC referanseprøvene fra Kristiansen og Andersen.

USC undersøkte ekstraktene som var laget ved RMI (prøvene 1–4), men oppnådde ingen analyseresultater fra disse. Fra vattpinnerestene (prøvene 5–8) laget USC sine egne ekstrakter, som deretter ble analysert. Resultatene som USC senere rapporterte til RMI, var basert på de egenproduserte ekstraktene. Utvalget vil redegjøre nærmere for USCs undersøkelser i punkt 3.8.6.5.

3.8.6.4 Politiets formidling av USCs foreløpige analyseresultater

Universitetet i Santiago de Compostela (USC) avga sin skriftlige rapport 23. november 2000. Allerede 25. oktober 2000 ble imidlertid Rettsmedisinsk institutt (RMI) muntlig orientert om de foreløpige analyseresultatene. ³²⁸ Utvalget har fått opplyst at bakgrunnen var at etterforskningsledelsen overfor RMI etterlyste en statusrapport. De foreløpige analyseresultatene ble muntlig videreformidlet av RMI til politiet 25. oktober 2000. ³²⁹

For utvalget er det uklart hvordan rettsgenetikerne ved USC fremstilte de foreløpige DNA-resultatene overfor RMI. Utvalget har heller ikke lykkes med å avdekke hva som nøyaktig ble sagt da RMI videreformidlet funnene til Kristiansand politidistrikt. At politiet fikk en uriktig forståelse av DNA-resultatene, er imidlertid på det rene. Utvalget vil i punkt 4.7 behandle disse spørsmålene mer inngående.

³²⁶ I rapporten er mikroskopiutstrykene benevnt «KL 208/00» og «KL 210/00». Utvalget forstår sammenhengen slik at «KL 208/00» refererer til avstryk fra prøven fra Lena Sløgedal Pausen (C-25), mens «KL 210/00» refererer til avstrykene fra de tre prøvene fra Stine Sofie Sørstrønen (B-22, B-24 og B-25).

³²⁷ For B-prøvene (Sørstrønen) var det ekstraktene fra «sædfraksjonen» av prøvene som ble sendt til USC. For C-prøven (Sløgedal Paulsen) fantes det ingen særskilt «sædfraksjon», jf. punkt 3.8.6.2. Agder statsadvokatembeters omtale av prøvematerialet i tilsvaret 15. mai 2019 til Gjenopptakelseskommissjonen er derfor uriktig, jf. punkt 12.4.3.

³²⁸ VG, «Her fant de DNA-beviset», 19. november 2000.

³²⁹ Rapport 26. oktober 2000, jf. dok. 07,02,15.

Da politiet 25. oktober 2000 fikk innsikt i de foreløpige resultatene, kontaktet de straks Kristiansens forsvarer Tore Pettersen. En politiførstebetjent redegjorde for dialogen i rapport 26. oktober 2000:

«Onsdag den 25.10.00 ble Tore H. Pettersen, (Viggo Kristiansens forsvarer/ jan) informert av pas Magne Storåker og undertegnede om at biologiske funn fra åstedet i Baneheia stemmer overens med siktede Viggo Kristiansens DNA-profil, og at de også knytter han til de handlinger han er siktet for. Pettersen fikk ingen øvrige detaljer.

Vi fortalte i denne forbindelse at vi naturlig nok ønsket nye avhør av siktede Kristiansen. Noe senere samme dag snakket jeg med Pettersen på ny og han fortalte at han hadde meddelt siktede de nye opplysningene, men han (V.K) ønsket allikevel ikke å gå i nye avhør. Pettersen opplyste også at han ville snakke med Kristiansen neste morgen.

Torsdag den 26.10.00 klokken 1110 snakket jeg med Tore H. Pettersen på telefon, og han fortalte at Kristiansen heller ikke nå ønsket å gå i nye avhør.»³³⁰

Politiet avholdt 26. oktober 2000 en pressekonferanse om DNA-resultatene fra USC, der kriminalsjef Arne Pedersen blant annet uttalte:

«I dag så har vi fått bekrefte at vi har fått sikra biologisk materiale av samme type som Viggo Kristiansen har. Det er det resultatet som vi foreløpig har fått ifra Spania. Det innebærer da at Viggo Kristiansen er knytta til åstedet og handlingene gjennom det materialet som vi har sikra.»³³¹

Pedersen ble sitert slik av NRK:

«Pedersen sier prøvene med 100 prosent sannsynlighet knytter 21-åringen til åstedet. Det er ikke en tradisjonell DNA-profil. Det er et vanskelig materiale. Resultatene kom da prøvene ble analysert i Spania, etter at norske eksperter måtte gi opp. Ifølge Pedersen er resultatene unike i rettssammenheng.»³³²

Pressekonferansen førte til mange oppslag i landets aviser neste dag. Også andre enn politiet uttalte seg, blant andre Bente Mevåg ved RMI. I Dagbladet 27. oktober 2000 er hun sitert slik:

«Overingeniør Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt sier til Dagbladet at materialet fra Baneheia-saken har vært vanskelig å jobbe med. – Vi er kjempefornøyde med resultatene. Det er en faglig tilfredsstillelse å ha gjort de rette valgene, sier Mevåg.»³³³

Fædrelandsvennen siterte kriminalsjef Pedersen slik 28. oktober 2000:

«Kriminalsjef Pedersen sier til Fædrelandsvennen at det for politiet ikke lenger foreligger et behov for nye avhør av Kristiansen. Behovet for en tilståelse fra Kristiansen er etter politiets oppfatning blitt mindre viktig. – Med det siste biologiske beviset anser vi saken for oppklart. Nå blir det opp til Kristiansen å ta kontakt dersom han har noe mer å fortelle oss.»³³⁴

Den 31. oktober 2000 fikk forsvarer Tore Pettersen nye opplysninger fra etterforskningsledelsen. Han ble nå informert om at det var sikret «sæd på åstedet av samme DNA-type som Viggo Kristiansen har». Politiavdelingssjef Magne Storaker redegjorde for kontakten med Pedersen i en rapport samme dag:

«Tirsdag den 31.10.00 besluttet politiinspektør Arne Pedersen at adv. Pettersen skulle gjøres kjent med hva slags biologisk funn som var gjort på åstedet, og som kunne knytte siktede Viggo Kristiansen til åsted og handlingene.

Jeg ble enig med adv. Pettersen om et møte på hans kontor kl. 1340. Adv. Pettersen fikk fortalt at det var sikret sæd på åstedet av samme DNA – type som Viggo Kristiansen har. Jeg forklarte videre at funnet kunne knytte Viggo Kristiansen direkte til handlingene på åstedet. Videre gjorde jeg ham kjent med at politiet foreløpig ikke ønsket å utdype om funnet var gjort på begge jentene eller bare på en av dem.

Adv. Pettersen spurte om når det ville foreligge en skriftlig rapport på dette. Jeg forklart at alle undersøkelser ikke var avsluttet ennå, og at det derfor ville gå ennå en tid før det foreligger en endelig rapport.

³³⁰ Rapport 26. oktober 2000, jf. dok. 07,02,15.

³³¹ Dagsrevyen (26.10.00).

³³² NRK, «DNA-spor knytter 21-åringen til drapene», 26. oktober 2000.

³³³ Dagbladet, «Tok en spansk sjanse», 27. oktober 2023.

³³⁴ Fædrelandsvennen, «Viggo Kristiansen fastholder sin uskyld», 28. oktober 2023.

TABLE 2.- Samples 1,2,3,4 (Extracted DNA)				
SYSTEM	SAMPLE 1 (B22)	SAMPLE 2 (B24)	SAMPLE 3 (B25)	SAMPLE 4 (C25)
AMELO.	XX	XX	XX	XX
DYS393	negative	negative	negative	negative
DYS19	negative	negative	negative	negative
DYS390	negative	negative	negative	negative
DYS389-I	negative	negative	negative	negative
DYS389-II	negative	negative	negative	negative
DYS391	negative	negative	negative	negative
DYS392	negative	negative	negative	negative
DYS19*	negative	negative	negative	negative
* DYS19 new primers				

Figur 3.5 Tabell 2 i rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000.

Adv. Pettersen skulle ha et møte med Viggo Kristiansen i kveld, og ville da informere ham om dette.»³³⁵

Da Kristiansand forhørsrett 7. november 2000 besluttet at varetektsfengslingen av Kristiansen skulle forlenges med åtte uker, viste retten blant annet til at det var funnet sædrester med en DNA-profil som svarte til Viggo Kristiansen. Varetektsfengslingene av Kristiansen omtales nærmere i punkt 3.9.

Kristiansand politidistrikt hadde 13. november 2000 et møte med førstestatsadvokat Edward Dahl om status for etterforskningen. I et oversiktsnotat utarbeidet av krimteknikerne til møtet ble DNA-funnene fra USC beskrevet slik:

«Sæd sikret i liket av Lene [sic] Sløgedal Paulsen har samme DNA som siktede Viggo Kristiansen og evt. hans (mannlige) søsken, far, onkel, bestefar m.v. og deres søsken.»³³⁶

Utvalget legger til grunn at beskrivelsen gir uttrykk for politiets forståelse av DNA-funnet i prøve C-25 medio november 2000. Beskrivelsen tilsier at politiet var av den uriktige oppfatning at DNA-funnet sikkert stammet fra sæd, og at det dreide seg om en fullverdig Y-profil, sammenfallende med Viggo Kristiansens farslinje.

³³⁵ Rapport 31. oktober 2000, jf. dok 07,02,16.

³³⁶ Oversikt til møte med statsadvokaten 13.1.2000 [skal være 13.11.2000].

3.8.6.5 USCs rapport 23. november 2000

Universitetet i Santiago de Compostela (USC) avga sin skriftlige rapport om DNA-undersøkelsene 23. november 2000. Undersøkelsene og testresultatene er grundig beskrevet i rapporten.³³⁷

Først undersøkte USC mikroskopiutstrykene som Rettsmedisinsk institutt (RMI) hadde laget fra forprøvingsdelen. I likhet med RMI observerte USC et fåtall sædceller. Deretter analyserte USC ekstraktene RMI hadde laget (prøve 1–4) med ulike fremgangsmåter, men oppnådde ingen resultater fra disse. Dette fremgår av tabell 2 i rapporten, jf. figur 3.5.

Fra prøvene 5–8 (vattpinnerestene) laget USC egne ekstrakter, som deretter ble gjenstand for analyser. Rapporten beskriver ikke hvorvidt USC forsøkte å skille ulike celletypene fra hverandre ved såkalt differensiell ekstraksjon, men USC har i senere tid, i brev til Oslo politidistrikt 21. desember 2021, beskrevet at dette ble gjort. I brevet fremgår blant annet:

«The DNA in the sperm cell fraction can be extracted with organic and non-organic procedures. We used phenol-chloroform for this.

We cannot guarantee that all male DNA comes just from sperm cells and not from male epithelial cells. The method simply increases

³³⁷ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

the likelihood of obtaining a DNA profile from the sperm fraction.»³³⁸

Ekstraktene fra prøve 5–8 (vattpinnerestene) ble analysert på følgende måte:

«Analysis of all the samples for the Y-STRs DYS391 and DYS319. These systems were selected because of their small size and efficiency in the amplification. Amplified products were analyzed in an automatic sequencer (ABI-377).»^{339 340}

Det ovennevnte betyr at USC ved analysene av prøve 5–8 (vattpinnerestene) analyserte spesifikt for Y-markørene DYS391 og DYS319 i separate tester. En markør er i denne sammenheng et bestemt område på Y-kromosomet. Utvalget har fått opplyst at USC valgte denne fremgangsmåten fordi enkeltmarkøranalysene var de mest sensitive analysene tilgjengelige på denne tiden.³⁴¹

Ved analysene av prøvene 5–8 for markørene DYS391 og DYS319 benyttet USC ulikt antall *amplifiseringssykluser*. Amplifiseringssykluser er i rapporten omtalt som «cycles of PCR». Amplifisering betyr oppformering, og PCR står for «polymerase chain reaction». Kort fortalt innebærer PCR-teknikken at man lager millioner av kopier av bestemte DNA-sekvenser. På denne måten kan man oppnå tilstrekkelig cellemateriale til å utføre vellykkede analyser av det som i utgangspunktet er ørsmå mengder biologisk materiale.

Konkret om utførelsen av DYS391-analysene fremgår det av rapporten:

- First amplification: normal conditions with 30 cycles and Taq polymerase
- All the other amplifications with 35 cycles of PCR and Taq Gold Polymerase.»³⁴²

Å øke antall amplifiseringssykluser innebærer at rettsgenetikeren øker sensitiviteten i analysen, i den hensikt å oppnå resultater. Den beskrevne metodebruken, det vil si økningen fra 30 til 35 sykluser, er i rapporten omtalt som «low copy

number strategies» (LCN-betingelser). Metoden innebar en kjent økt risiko for å se feilutslag (artefakter) og kontamineringsutslag fra små mengder DNA i analyseresultatene.³⁴³

Enkelte av DYS391-analysene ga tolkbare resultater, mens samtlige av DYS19-analysene var negative. USC oppnådde bare resultater ved bruk av 35 amplifiseringssykluser, det vil si LCN-betingelser.

I tillegg analyserte USC for SNP-markøren³⁴⁴ SRY-2627, med resultat for allel C i tre av prøvene. Allel C deles av 95 prosent av den europeiske befolkningen, og resultatet inngikk derfor ikke i USCs konklusjoner, jf. nedenfor.

Samtlige av USCs resultatene er inntatt i tabell 3 i rapporten, se figur 3.6.

I rapportens avsluttende merknader – «Discussion» og «Conclusion» – fremgår følgende:

«DISCUSSION

In addition to the samples analyzed some microscopical slides were observed (references KL208/00, KL 210/00) and some spermatozooids (heads) were although observed in a very small amount. Concerning the DNA samples analyzed, it is important to clarify that when using low copy number strategies, as is the case, the only way to be absolutely sure of a result is by repetition of independent experiments.

Working on the hypothesis that one or two of the suspects had committed the crime we concentrated our efforts on the DYS391 system.

Sample C25 (number 8) was always consistent with a DYS391 type 10, which is compatible with V048 (sample 10) but not with V006 (sample 9). That is to say that if the sample belongs to one of the suspects it must belong to suspect V048. Sample B24 is negative. Samples B22 and B25 are difficult samples, the intensity of the amplification is low but it is clear that there is a male component in both samples. The results are compatible with a mix of DNA from two men of type 10 and 11, but it is difficult to estimate a probability for this assertion.

One Y chromosome SNP (SRY-2627) was successfully analyzed in samples (swabs) B22, B25 and C25 and in the suspects [samples 9 (V006) and 10 (V048)]. In all the swabs samples as well as in the suspects the Allele C was found. However, the frequency of the allele C is

³³⁸ Brev til Oslo politidistrikt 21. desember 2021, jf. dok. 16,03,07,09.

³³⁹ STR står for «Short Tandem Repeat» og er den type markør som dominerer i rettsmedisinske analyser.

³⁴⁰ Rapport fra USC 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

³⁴¹ Metoden skiller seg fra den som er vanlig i dag – bruk av såkalte analysekit, som analyserer for et større antall markører på Y-kromosomet samtidig. I dag benytter OUS et analysekit beregnet for 27 Y-markører.

³⁴² Rapport fra USC 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

³⁴³ Gill (2001) s. 229–232 og Gill mfl. (2000) s. 17–40.

³⁴⁴ SNP står for «Single Nucleotide Polymorphism» og er en annen type DNA-markør enn STR.

TABLE 3.- Samples 5, 6, 7, 8 (swabs)

SYSTEM	SAMPLE 5 (B22)	SAMPLE 6 (B24)	SAMPLE 7 (B25)	SAMPLE 8 (C25)
DYS391	negative	negative	negative	negative
DYS391*	negative	negative	10	10
DYS391**	10-11	negative	negative	10
DYS391***	11	negative	11	10
DYS391****	10-11	-----	-----	10
DYS19 (a)	negative	negative	negative	negative
DYS19 (b)	negative	negative	negative	negative
SRY-2627	Allele C	negative	Allele C	Allele C

(*Different independent amplifications)

(a).- Primers (Ref: P.De Knijff et al. Int. J. Legal Med. 110 (1997) 134-149)

(b).- Primers (Ref: P.Wiegand et al. Progress in Forensic genetics 8 (1999) 508-510)

Figur 3.6 Tabell 3 i rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000.

very high in Europeans (0.95). New investigations on newly reported Y chromosome SNPs are currently being carried out.

CONCLUSIONS

First. There is male DNA in samples C25, B22 and B25 which is compatible with the spermatozoa findings in the microscopical examination

Second. DYS391 type 10 found in the sample C25 is compatible with the suspect V048 but not with suspect V006. The frequency of the allele 10 in the Norwegian population is 0.546. The likelihood ratio is 1.8315 (Probability of the DNA evidence if the suspect left the male DNA divided by the probability of the DNA evidence if some other person left the male DNA equal to 1.8315)

Third. It is possible that samples B22 and B25 have a contribution from two different males and neither of the suspects can be excluded as contributors to these samples.»

USCs rapport ble oversatt til norsk av Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt. Den oversatte versjonen, som ikke er datert, inneholder enkelte unøyaktigheter og tilføyelser sammenlignet med originalrapporten. Se den nærmere redegjørelsen i punkt 4.7.3.2. Utvalget har særlig merket seg at USCs metodebeskrivelse om «low copy number strategies» er uriktig gjengitt.

3.8.6.6 Politiets oppfølging av rapporten fra USC

Tirsdag 12. desember 2000 kl. 09.00 ble USCs rapport gjennomgått i et møte mellom forsvarer Tore Pettersen og representanter for etterforskningsledelsen. Samme dag kl. 10.00 ble det avholdt et tilsvarende møte med forsvarer Ben Fegran. I forkant av møtene hadde politiavdelingssjef Magne Storaker hatt en samtale med Bente Mevåg «for å få en bedre forståelse av innholdet i USCs rapport». Forsvarerne ble bedt om å formidle rapportens innhold til sine klienter og avklare om de var villige til å stille i nye politiavhør. Kontakt med Andersen ble opprettet like etter møtet, og Andersen ble avhørt samme dag. Kristiansen ønsket derimot ikke å forklare seg ytterligere.³⁴⁵

Politiet omtalte utad USCs rapport som en *foreløpig* rapport. I politiets påtegning til fengslingsmøtet 3. januar 2001 står det:

«I tillegg vises det til at politiet nå har mottatt en foreløpig rettsmedisinsk rapport fra undersøkelse av sædceller sikret under obduksjonen av de to draps ofre. Det konkluderes foreløpig med at det er påvist DNA av samme type som hos mistenkte (betegnet som V048), jfr. dok. 03,09. I tillegg er det funnet et 'blandingsmateriale' som også er forenelig med begge de

³⁴⁵ Rapport 12. desember 2000, jf. dok. 07,02,17.

to mistenktes DNA-typer, og det arbeides videre med denne analysen.»³⁴⁶

USCs rapport ble også omtalt som *foreløpig* i politiets innstilling til statsadvokaten om tiltale 25. januar 2001:

«Politiet har ikke mottatt sluttrapporten fra analysene utført av de spanske rettsmedisinerne og det arbeides fortsatt med sædmateriale som er forenelig med begge de siktedes DNA. Rapporten vil bli ettersendt så snart den foreligger.»³⁴⁷

I en artikkel fra NRK 5. april 2001 står det:

«Den endelige rapporten fra spanske sakkyndige om DNA-spor etter drapene i Baneheia har ennå ikke kommet til Kristiansand.

Et foreløpig analyseresultat ble oversendt i oktober, og dette skal ha knyttet den tiltalte Jan Helge Andersen til seksuelle overgrep på ei av jentene.

Forsvarer Tore H. Pettersen sier til Fædrelandsvennen at han avventer den endelige rapporten før han bestemmer om han vil innstevne spanske sakkyndige som vitner under rettssaken.»³⁴⁸

Til tross for hva som fremgår ovenfor, ble det ikke avgitt noen tilleggsrapport eller «endelig» rapport fra USC i forkant av byrettsbehandlingen. Rapporten som ble lagt frem og gjennomgått i byretten, var altså den fra 23. november 2000. Utvalget har fått opplyst at det ikke ble gjort ytterligere undersøkelser fra USCs side i tidsperioden frem til hovedforhandlingen, og at rapporten ikke ble ansett som «foreløpig» fra USCs side. Nye analysemetoder var imidlertid under utvikling, og det var muligens dette politiet siktet til. Nye analyser ved USC ble først gjennomført året etter, jf. rapport 20. desember 2001, jf. punkt 8.4.5.3.³⁴⁹

3.8.6.7 Rettsmedisinsk institutts hovedrapport 22. januar 2001

Rettsmedisinsk institutt avga 22. januar 2001 hovedrapport i Baneheia-saken. Rapporten gir en beskrivelse av samtlige beslag og sporprøver som

hadde blitt mottatt og undersøkt av instituttet som ledd i etterforskningen. Om DNA-undersøkelsene heter det:

«Få sædceller, henholdsvis to, fem og en, kunne påvises i prøvene B-22 (ytre skjede), B-24 (ytre anus) og B-25 (indre anus) sikret fra Stine Sofie Sørstrønen, mens en sædcelle kunne påvises i prøve C-25 (ytre endetarm) fra Lena Sløgedal Paulsen. Prøvene er undersøkt i Spania ved Universitetet i Santiago de Compostela m.h.p. Y-kromosom-spesifikke markører. I henhold til rapport av 23.11.00 er det påvist DNA av mannlig opprinnelse i prøvene B-22, B-25 og C-25. DNA i prøve C-25 er av samme type som Viggo Kristiansen for de foreliggende typeresultatene (to markørene), mens det i prøvene B-22 og B-25 kan være DNA fra to menn og ingen av de mistenkte kan utelukkes som bidragsyttere.

For det øvrig undersøkte materialet, er det ikke påvist DNA av samme type som noen av de mistenkte i prøver fra de avdøde eller på deres klær. Det er heller ikke påvist DNA av samme type som noen av de avdøde på klær/ beslag fra de mistenkte.

Hår mrk. A-1.1.1.2 fra området A-1 som tidligere er funnet å være av samme DNA-type som Jan Helge Andersen jmf. rapport av 14.9.00, er også av samme mitokondrielle DNA-type som ham.»³⁵⁰

Utvalgets vurderinger av rapporten fremgår i punkt 4.7.3.3.

3.8.6.8 Åsteds- og undersøkelsesrapport del 2 – 23. januar 2001

I politiets åstedsrapport 23. januar 2001 ble DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela beskrevet slik:

«Sæd påvist i Lena kan stamme fra Viggo Kristiansen.

Sæd påvist i Stine kan ikke utelukkes å stamme fra både Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen.»³⁵¹

I rapporten ble det konkludert med at jentene var «seksuelt misbrukt av 2 menn».³⁵² Krimtekn-

³⁴⁶ Påtegning 29. desember 2000, jf. dok. 07,06,12.

³⁴⁷ Påtegning 25. januar 2001, jf. dok. 01,05.

³⁴⁸ NRK, «Venter på spansk DNA-rapport», 5. april 2001.

³⁴⁹ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 20. desember 2002 (skal være 2001), jf. dok. 03,37.

³⁵⁰ Rapport fra Rettsmedisinsk institutt 22. januar 2001, jf. dok. 03,12.

³⁵¹ «Åsteds- og undersøkelsesrapport del 2» 23. januar 2001, jf. dok. 03,10.

kerne som forfattet rapporten, har senere opplyst til Oslo politidistrikt at denne konklusjonen baserte seg på DNA-resultatene.

3.8.7 Etterforskningen går inn i en avsluttende fase

Etter at politiet mottok de foreløpige resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela i Spania, ble saken regnet som oppklart.³⁵³ Kripot forlot Kristiansand, og etterforskningen gikk inn i en avsluttende fase. Igangsatte tekniske undersøkelser ble avsluttet, og politiet begjærte sletting av fryste trafikkdata.³⁵⁴

Det er illustrerende at begjæringen om sletting av fryste teledata (fasttelefontrafikk) er sendt 27. oktober 2000, bare to dager etter at politiet mottok den muntlige redegjørelsen om DNA-resultatene. I begjæringen heter det:

«I forbindelse med etterforskning av Kristiansand politidistrikts sak 4896/00 (Baneheia-saken) har Telenor etter anmodning fra politiet og pålegg fra forhørsretten tatt vare på trafikkdata i SenTax fra Kristiansand for perioden 19. – 20.5.00. Fordi etterforskning av saken nå antas å være inne i en avsluttende fase, og det ikke vil være behov for utlevering av ytterligere trafikkdata, er det heller ikke nødvendig å ta vare på ovennevnte trafikkdata. Politiet har således ingen innvending mot at trafikkdataene slettes.»³⁵⁵

Et møte mellom etterforskningsledelsen og statsadvokat Edward Dahl ble avholdt 13. november 2000. Det ble her besluttet at en rekke igangsatte etterforskningsskritt ikke skulle fullføres. Blant annet ble det bestemt at innsamlede fiber ikke skulle undersøkes nærmere. Videre ble undersøkelsen av bærehåndtakene fra plastposen som jentene hadde med seg, ikke gjennomført «pga. utviklingen i saken».³⁵⁶

I møte mellom Oslo politidistrikt og Kripot 26. april 2021 i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen av Kristiansens sak, uttalte Kripot at det kunne se ut til at undersøkelser knyttet til kniver ble avsluttet før de var ferdige.³⁵⁷

3.8.8 Rettspsykiatriske undersøkelser

3.8.8.1 Rettspsykiatrisk undersøkelse av Jan Helge Andersen

Den 20. oktober 2000 ble overlege Olaf Bakke og lege Tor Gamman, begge spesialister i psykiatri, oppnevnt som sakkyndige av retten for å foreta en rettspsykiatrisk undersøkelse av Jan Helge Andersen. De avga sin erklæring 8. januar 2001.³⁵⁸

De sakkyndige gjennomgikk sakens dokumenter, gjennomførte en rekke samtaler med Andersen og innhentet komparentopplysninger og helseopplysninger. Gamman snakket med Andersen 30. oktober, 13. november, 4. desember og 18. desember 2000. Bakke snakket på sin side med Andersen fem ganger i perioden fra oktober 2000 til januar 2001. Det ble også gjennomført en rekke supplerende undersøkelser av Andersen, blant annet:³⁵⁹

- Montgomery–Asberg Depression Rating Scale (MADRS), hvor skalaen gir resultat mellom 0 og 60. I rapporten heter det at «MADRS er ingen diagnostisk test på depresjon, men gir en god gradering dersom det foreligger eller et mål på ulike depressive og andre symptomer.» Andersen fikk en total score på 9, noe som indikerte «svært lite symptomer».
- SCID-II intervju som viste «høye, signifikante scores på antisosial og schizoid personlighetsforstyrrelse». SCID-II (Structured Clinical Interview for DSM-IV Axis II Disorders) er et strukturert klinisk intervju som brukes for å bedømme personlighetsforstyrrelser.
- WAIS (Wechsler Adult Intelligence Scale), en evnetest som brukes for å måle kognitiv funksjon og intellektuell kapasitet hos voksne og eldre. Andersen fikk som resultat en total IQ på 84, det vil si i underkant av normalområdet. Verbal IQ ble målt til 88 og utførings-IQ til 96.
- Hares reviderte psykopatiskala (PCL-R), som er et verktøy som brukes for å vurdere psyko-

³⁵² «Åsteds- og undersøkelsesrapport del 2» 23. januar 2001, jf. dok. 03,10.

³⁵³ Se blant annet Fædrelandsvennen, «Siste brikke på plass», 27. oktober 2000: «Lettet og tydelig fornøyd kunne etterforskningsledelsen i Baneheia-saken i går kunngjøre at det siste beviset nå var på plass.» En «tydelig fornøyd» kriminalsjef Arne Pedersen uttalte: «Vi regner saken som oppklart, og kommer i løpet av kort tid til å avslutte etterforskningen [...]»

³⁵⁴ Se punkt 3.4.13.4.

³⁵⁵ Telefaks 27. oktober 2000 til Telenor, jf. dok. 00,11,186.

³⁵⁶ Oversikt over sikret materiale med merknader s. 14, jf. dok. 16,02,07,04.

³⁵⁷ «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022 s. 7, jf. dok. 16,07,27.

³⁵⁸ Rettspsykiatrisk erklæring 8. januar 2001, jf. dok. 00,00,03,05.

³⁵⁹ Det er redegjort for de supplerende undersøkelsene i rettspsykiatrisk erklæring 8. januar 2001 s. 34–35, jf. dok. 00,00,03,05.

patiske trekk og atferdsmønstre. Andersen fikk en score på 5,6, som er innenfor normalen.

- TPQ (Tridimensional Personality Questionnaire), en personlighetstest som måler tre dimensjoner av personligheten. Samlet sett ble Andersens personlighet vurdert som normal. I rapporten heter det: «Resultatene tyder ikke på merkbart avvikende personlighet. Inntrykket omkring stahet er også moderat, kanskje litt over gjennomsnittet. Selvstendighet mv og sosiale ferdigheter synes alminnelig, ideelt engasjement lavt (også vanlig i denne alderen). Personer med dårlig sosial tilpasning, asosiale trekk eller gjentatte kriminelle handlinger viser vanligvis et betydelig mer avvikende bilde.»

De sakkyndige vurderte Andersen opp mot den daværende straffeloven (1902) § 44, som lød slik: «En handling er ikke straffbar, når gjerningsmannen ved dens foretagelse var sinnssyk eller bevisstløs.» Etter den daværende bestemmelsen i straffeloven § 39 var det dessuten en forutsetning for idømmelse av sikring av tilregnelige lovbrøttere at lovbruddet var begått «i bevisstløshet som er en følge av selvforskyldt rus», «under en forbigående nedsettelse av bevisstheden», eller at vedkommende hadde «mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner».³⁶⁰ Det hørte dermed også til de sakkyndiges oppgave å vurdere om slike tilstander forelå.

De sakkyndige konkluderte med at Andersen ikke var sinnssyk på gjerningstidspunktet eller i observasjonstiden. Videre konkluderte de med at Andersen ikke led av bevisstløshet eller forbigående sterk nedsettelse av bevisstheden på gjerningstidspunktet. De mente han heller ikke led av varig svekkede sjelsevner.

De sakkyndige kom imidlertid til ulike konklusjoner når det gjaldt spørsmålet om Andersen hadde mangelfullt utviklede sjelsevner.³⁶¹ Gamman konkluderte med at Andersen hadde mangelfullt utviklede sjelsevner, og la vekt på følgende:

«Sikre, signifikante svar ved SCID II-intervju som taler for personlighetsavvik, se tidligere i erklæringen. Dette tilfredsstiller kriteriene for

diagnose ICD10 F61 Personlighetsforstyrrelse, blandet type.

Det legges vekt på det tydelige avviket sosialt i form av sjenert tilbakeholdenhet som mange vitner beskriver. Den sakkyndige er heller ikke sikker på at Obs har vært fullt ut åpenhjertig i sin beskrivelse av seg selv som person, konferer spriket mellom lederfunksjon (lagleder) i HV og passiv rolle i forhold til den medsiktete.

Den sakkyndige legger videre vekt på de hendelser og handlinger som Obs har deltatt i i foreliggende sak, slik dette fremgår av hans forklaringer.

Videre legges vekt på hans gradvise innrømmelse av faktiske handlinger og hans tendens til å 'skylde på' den medsiktete Viggo Kristiansen. Samlet sett og alle sikre forhold tatt i betraktning, mener den sakkyndige at konklusjonen riktigst blir at det forligger mangelfullt utviklede sjelsevner.»³⁶²

Bakke konkluderte på sin side med at Andersen *ikke* hadde mangelfullt utviklede sjelsevner, og vektla følgende:

«Beskrivelsene som foreligger av Obs fra tallrike vitner taler for en relativt normal fungering i de fleste vanlige situasjoner i livet. Flertallet av supplerende undersøkelser er i overensstemmelse med dette.

Den sakkyndige har som utgangspunkt at de sakkyndige må være meget tilbakeholden med å trekke inn antatte faktiske forhold / de påklagede handlingene i en sak som dette. Selv om det foreligger en omfattende forklaring fra Obs, og selv om deler av innholdet i denne synes utvilsomt, er hendelsene ikke rettslig avklart og kan derfor ikke ansees av den sakkyndige som faktum før retten har tatt stilling til dem.

³⁶⁰ NOU 2014: 10 punkt 21.1 s. 304. Sikring ble brukt overfor både tilregnelige og utilregnelige lovbrøttere, men slik at den overfor de tilregnelige som regel ble brukt som et tillegg til straff. Sikringsordningen ble etter hvert gjenstand for debatt og kritikk, og ordningen ble opphevet med virkning fra 2002. For utilregnelige lovbrøttere fikk man i stedet særreaksjonen overføring til tvungent psykisk helsevern. Videre ble det innført en tidsubestemt straff i form av forvaring for tilregnelige lovbrøttere.

³⁶¹ Fra Store medisinske leksikon: «Mangelfullt utviklede (og varig svekkede) sjelsevner er et rettspsykiatrisk (juridisk) begrep som ikke lenger er i straffeloven. Det ble tidligere brukt som et samlebegrep for personer med lav intelligens som kan gå over i lettere grader av psykisk utviklingshemming (IQ 50–80), eller som fra tidlig barnealder av ulike årsaker har hatt vedvarende alvorlige atferdsavvik eller personlighetsforstyrrelser som har fortsatt inn i voksen alder og som påvirker dømmekraft og impuls kontroll. Moderat til alvorlig utviklingshemming, IQ < 50, oppfattes i rettspsykiatrisk sammenheng som alvorlig sinnslidelse (psykose). [...] Mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner kunne påvirke straffutmåling og gi grunnlag for sikring.»

³⁶² Rettspsykiatrisk erklæring 8. januar 2001 s. 39, jf. dok. 00,00,03,05.

Dersom de påklagede handlingene allikevel tas i betraktning, betinger heller ikke disse nødvendigvis et alvorlig personlighetsavvik. Det er kjent fra krig, fangeleire osv, at normale personer kan begå drastiske, grusomme og sosialt fordømte handlinger, gitt at situasjonen er spesiell nok. Dette kan omfatte en grad av tvang eller at vedkommende har 'gitt Djevelen lillefingeren' – dvs allerede har gått med på noe av handlingene og dermed gjort retrett vanskelig eller risikabelt, eller andre forhold.

Samlet sett finner ikke den sakkyndige, i livshistorie eller supplerende undersøkelser av Obs, grunnlag for diagnoser som faller inn under samlebegrepet 'mangelfullt utviklede sjelsevner'. Spesielt finnes ikke tilstrekkelige holdepunkter for diagnose innen området personlighetsforstyrrelser.»³⁶³

Den rettsmedisinske kommisjon uttalte 9. februar 2001 følgende til den rettspsykiatriske erklæringen:

«Den Rettsmedisinske Kommisjons psykiatriske gruppe innser at det er vanskelig å vurdere personlighetsforstyrrelser hos en så ung mann som observanden. Vi er imidlertid tilbøyelige til å støtte den sakkyndige Gammans vurdering, så observanden har vist såpass utpregete umodne trekk og adferdsproblemer i oppveksten.»³⁶⁴

Brevet fra Den rettsmedisinske kommisjon førte til at Bakke 8. mars 2001 avga en tilleggserklæring.³⁶⁵ Om behovet for en tilleggserklæring skrev han:

«De sakkyndige er av den oppfatning at det er vesentlig for Retten, om mulig å motta entydige råd i dette spørsmålet. En reell uenighet skal selvsagt legges frem. Da de sakkyndige imidlertid legger til grunn de samme regler og kriterier for vurderingene, synes det å være særlig viktig å utelukke enhver tvil om det faktiske grunnlaget for denne, dvs skaffe frem en entydig og pålitelig beskrivelse av Obs's personlighetstrekk og adferdsmønstre.

Jeg mente at dette ville være mulig gjennom utvidede og gjentatte vurderinger av Obs,

kombinert med ytterligere beskrivelse av ham fra utenforstående. Dette arbeidet ble derfor gjennomført av undertegnede og er nå avsluttet. Det redegjøres i denne tilleggserklæringen for de nye opplysninger som nå er fremkommet.

Deretter gjennomføres en ny diskusjon av spørsmålet om avvik i sjelsevnene. Jeg mener det er mest korrekt å legge dette frem på denne måten, slik at Rettsmedisinsk kommisjon kan få anledning til å vurdere spørsmålet om avvik i sjelsevnene på ny, i lys av nye informasjonen. Partene i saken bør også ha dette i dokumentert form før rettsforhandlingene.»³⁶⁶

Bakkes tilleggserklæring ble forelagt Gamman, som vurderte det som mest hensiktsmessig å avvente ytterligere vurderinger og en eventuell endring av konklusjon til erklæringen ble avgitt for retten. Begge de sakkyndige var enige om at den endelige konklusjonen først ville foreligge under hovedforhandlingen, etter at tiltalte og vitner var hørt og andre forhold belyst.³⁶⁷

Som grunnlag for tilleggserklæringen gjennomførte Bakke nye samtaler med Andersen 4. februar, 7. februar og 14. februar. Videre innhentet han ytterligere komparentopplysninger og foretok to supplerende undersøkelser:

- IOWA Personality Disorder Screen (IPDS), et screeningsinstrument for personlighetsforstyrrelser, hvor resultatene talte for at det ikke forelå noen personlighetsforstyrrelse.
- Et nytt SCID-II-intervju, hvor resultatene denne gang ikke ga holdepunkter for noen personlighetsforstyrrelse. Det fremkom imidlertid «en kjent tilbøyelighet til taushet og tilbakeholdenhet i samvær med andre».

Den 16. januar 2001 forelå også resultatene fra personlighetstesten MMPI-2 (Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2), som ble gjennomført i desember 2000.³⁶⁸ Resultatene var ikke klare da den rettspsykiatriske erklæringen ble avgitt 8. januar 2001, men Bakke kunne ta hensyn til dem da han skrev sin tilleggserklæring. MMPI-2 er en standardisert og selvadministrert personlighetstest, som består av 567 utsagn, der observanden skal ta stilling til utsagnene ved å svare «riktig» eller «galt».

³⁶³ Rettspsykiatrisk erklæring 8. januar 2001 s. 39, jf. dok. 00,00,03,05.

³⁶⁴ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon 9. februar 2001, jf. dok. 00,00,03,06.

³⁶⁵ Tilleggserklæring 8. mars 2001, jf. dok. 00,00,03,07.

³⁶⁶ Tilleggserklæring 8. mars 2001 s. 2, jf. dok. 00,00,03,07.

³⁶⁷ Tilleggserklæring 8. mars 2001 s. 2, jf. dok. 00,00,03,07.

³⁶⁸ Rapport etter MMPI-2 utredning, datert 16. januar 2001, jf. dok. 00,00,03,08.

Ifølge psykolog Egil Launes, som administrerte testen, var Andersens MMPI-2-profil «moderat hevet i forhold til normale profiler, og indikerer moderate innslag av psykiske problemer eller ubehag». Resultatene viste også at Andersens skåret lavt på «sosial ansvarlighet» ved at han «[v]iser liten ansvarlighet for egen atferd, og mangler ansvarsfølelse overfor sosiale grupper og normer».

I tilleggserklæringen konkluderte Bakke på nytt med at Andersen ikke led av mangelfullt utviklede sjelsevner. Han bemerket at grunnlaget for konklusjonen var «betydelig styrket gjennom de omfattende tilleggsundersøkelser som er gjennomført». Avslutningsvis i tilleggserklæringen heter det:

«Den sakkyndige vil etter dette holde fast ved at det avviket som foreligger er meget moderat og langt fra kvalifiserer for konklusjonen 'mangelfullt utviklede sjelsevner'. Jeg opprettholder derfor min konklusjon [i] hovederklæringen uendret.»

3.8.8.2 Rettspsykiatrisk undersøkelse av Viggo Kristiansen

Den 20. oktober 2000 ble professor Kjell Noreik og professor og overlege Jofrid Alice Nygaard oppnevnt av retten for å foreta en rettspsykiatrisk undersøkelse av Viggo Kristiansen. De avga sin erklæring 31. desember 2000.³⁶⁹

De sakkyndige gjennomgikk sakens dokumenter og gjennomførte en rekke samtaler med Kristiansen. Videre innhentet de komparentopplysninger og helseopplysninger, blant annet Kristiansens journal fra Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling ved Vest-Agder Sentralsykehus. Nygaard hadde samtaler med Kristiansen 7., 17. og 18. november 2000, mens Noreik snakket med Kristiansen 27. november og 11. desember 2000. Erklæringen tyder på at det ikke ble foretatt supplerende undersøkelser av Kristiansen i samme omfang som overfor Andersen, jf. punkt 3.8.8.1. Rapporten viser imidlertid til en IQ-test Kristiansen hadde tatt da han var 13 år, der verbal IQ ble vurdert til 71, utførings-IQ til 100 og total IQ til 83.³⁷⁰

³⁶⁹ Rettspsykiatrisk erklæring 31. desember 2000, jf. dok. 00,00,01,09.

³⁷⁰ Wechsler Intelligence Scale for Children – Revised, prøvedato 6. desember 1994, jf. dok. 00,00,01,11.

De sakkyndige konkluderte i erklæringen med at Kristiansen ikke var sinnssyk på gjerningstidspunktet. Videre fant de at Kristiansen ikke led av bevisstløshet, forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten på gjerningstidspunktet eller varig svekkede sjelsevner. De sakkyndige konkluderte imidlertid med at Kristiansen hadde mangelfullt utviklede sjelsevner, med følgende begrunnelse:

«Ved vurdering av hans sjelsevner vil de sakkyndige legge til grunn at han har hatt betydelige problemer med å tilpasse seg vanlig skolegang. I en fase hadde han hyppige raserianfall der han ødela gjenstander i hjemmet og han provoserte og plaget mindre barn i nærmiljøet. I forbindelse med dette kom han til undersøkelse og behandling, og han fikk diagnostisert en MBD lidelse midt i tenårene. Diagnosen ble stillet under opphold i Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling. Han har blitt oppfattet som en einstøing allerede i barneårene, mest fornøyd med å være adskillig alene. Han har foretrukket å leke med yngre barn. Han har hatt betydelige vansker med å tilpasse seg under frivillig HV tjeneste, men han har etter hvert kommet seg i vanlig arbeid og synes å ha tilpasset seg noe bedre.

Under noe tvil vil de sakkyndige oppfatte han til å ha en alvorlig personlighetsforstyrrelse, da vel mest sannsynlig en emosjonelt ustabil personlighetsforstyrrelse, F 60. 3 men hvor det også kommer inn umodne trekk. Den aggressive holdning han i faser har vist, kan oppfattes som et uttrykk for et lavt selvbilde og være et ledd i denne personlighetsforstyrrelse.

Skulle han bli funnet skyldig etter hovedtrekkene i siktelsen, forsterkes denne oppfatning betydelig, og da vil vi uten tvil oppfatte han som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner hvor det kommer inn betydelige aggressive trekk.»³⁷¹

Den 2. februar 2001 uttalte Den rettsmedisinske kommisjon følgende til den rettspsykiatriske erklæringen:

«Erklæringen burde ha vært bedre komprimert. Man har ingen bemerkninger til de kliniske opplysningene og konklusjonen.»³⁷²

³⁷¹ Rettspsykiatrisk erklæring 31. desember 2000, jf. dok. 00,00,01,09.

³⁷² Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon 2. februar 2001, jf. dok. 00,00,01,10.

3.9 Nærmere om varetektsfengslingen av Viggo Kristiansen frem til hovedforhandling

3.9.1 Rettsmøtet 14. september

Viggo Kristiansen ble varetektsfengslet første gang ved Kristiansand forhørsretts kjennelse 14. september 2000.³⁷³

Politiet begjærte varetektsfengsling i åtte uker. I begjæringen ble det ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor det ble begjært en lengre fengslingsperiode enn lovens hovedregel på fire uker, jf. straffeprosessloven § 185. Det fremgår av rettsboken at Kristiansen møtte og avga forklaring:

«Siktede forklarte at han ikke har gjort det som fremgår av siktelsen.

Han traff Jan Helge Andersen om kvelden den 19. mai 2000, først kl. 1800. De to snakket sammen før de skiltes noe senere. Jan Helge skulle på en løpetur, noe han gjorde. Siktede gikk til en bod der han skrudde på en sykkel. Jan Helge kom tilbake etter løpeturen som tok ca. 1 time. De snakket da sammen på trappa til siktede før Jan Helge gikk for å dusje ca. kl. 20 – 20.15.

Jan Helge var tilbake ca. kl. 20.30 og de satte seg på trappa og pratet igjen. Der satt de to frem til det kom et par kamerater ca. kl. 22.00/22.30. De to gikk ca kl. 23.00 og siktede gikk inn til seg selv fordi han var barnevakt.

Rundt kl. 23-23.30 kom familien til siktede hjem, og siktede var da hjemme og innendørs resten av kvelden og natta.

Siktede regner Jan Helge som 'bestekompis' og de har holdt sammen i årevis [...]

Kristiansen godtok åtte uker varetektsfengsling av hensyn til etterforskningen.

Kristiansen ble varetektsfengslet frem til 9. november 2000. Forhørsretten kom til at det var skjellig grunn til mistanke mot Kristiansen, og la avgjørende vekt på Jan Helge Andersens forklaring samt det som ble oppfattet som endringer i Kristiansens forklaring i rundspørringen og senere avhør. Forhørsretten mente videre at det forelå bevisforspillelsesfare. Forhørsretten tok ikke stilling til om det var gjentakelsesfare.

3.9.2 Rettsmøtet 7. november 2000

Fengslingsperioden ble forlenget ved Kristiansand forhørsretts kjennelse 7. november 2000.³⁷⁴

Politiet begjærte videre varetektsfengsling i tolv uker. I begjæringen er det ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor det ble begjært en lengre fengslingsperiode enn lovens hovedregel på fire uker, jf. straffeprosessloven § 185. I politiets begjæring står det:

«Politiet har også fått bekreftet fra Rettsmedisinsk Institutt v/avd.sjef Bente Mevåg at det i forbindelse med analyser av biologisk materiale som analyseres i Spania, har kommet positiv bekreftelse på at sæd funnet i et av barna stemmer med siktedes DNA. Dette knytter siktede med 100% sikkerhet til åstedet og de straffbare handlingene som ble begått mot barna. Siktede har avgitt flere politiforklaringer, hvor han holder fast ved det opprinnelige konstruerte alibiet som begge de siktede var enige om før pågripelsene, til tross for at han er kjent med at medsiktete Andersen har forlatt dette og har tilstått at de begge er gjerningsmennene [...]. Han har heller ikke kunnet gi et alibi utover det konstruerte.»³⁷⁵

Kristiansen møtte til rettsmøtet, men fikk tillatelse fra retten til å forlate møtet. Han avga ikke forklaring. Forsvarer begjærte på vegne av Kristiansen at han skulle løslates. Forsvarers anførsler i rettsmøtet er gjengitt i rettsboken:

«Angående hovedsiktelsen anførte forsvarer således at mistanken rettet mot siktede, i hovedsak bygger på medsiktetes politiforklaringer som imidlertid flere ganger er endret på vesentlige punkter. Således er det i dag relevant å spørre hvorvidt medsiktete overhodet er troverdig, eller om han kun posisjonerer seg ved å søke å skyve fokus vedrørende de straffbare handlinger over på siktede.

Angående de tekniske bevis som påtalemyndigheten har påberopt seg til støtte for hovedsiktelsen, bemerket forsvarer at det pr. dags dato ikke foreligger annet enn muntlige opplysninger om at laboratoriet i Spania har funnet sæd på en av de fornærmede, som har

³⁷³ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 14. september 2000, jf. dok. 07,06,05.

³⁷⁴ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 7. november 2000, jf. dok. 07,06,11.

³⁷⁵ Begjæring om varetektsfengsling 6. november 2000, jf. dok. 07,06,08.

en DNA-profil som stemmer overens med siktedes DNA-profil. Inntil det foreligger mer håndfaste bevis i form av en analyserapport eller lignende, vil retten etter forsvarers mening måtte se bort i fra disse opplysningene.»

Kristiansen ble varetektsfengslet i åtte uker, ikke tolv som begjært, frem til 4. januar 2001. Forhørsretten kom til at det var skjellig grunn til mistanke. I kjennelsen står det:

«Retten har ved sin bevisvurdering angående hovedsiktelsen lagt særskilt vekt på de tekniske funn som er gjort i saken. Herunder at det er funnet sædresten på den ene fornærmede, med en DNA-profil tilsvarende siktedes.

I anledning forsvarers anførsler om at disse opplysningene pr. dags dato ikke er bekreftet i et offisielt dokument fra det spanske laboratoriet som har foretatt de tekniske undersøkelser og analysene, bemerker retten at dette klarligvis ikke er til hinder for at opplysningene kan vektlegges ved vurderingen om siktede skal underlegges fortsatt varetektsarrest.

Retten bemerker således at det nettopp ofte vil være betegnende for en straffesak som fortsatt er under etterforskning, at bevisene ikke vil kunne fremlegges på en tilsvarende fullstendige måte som under den senere hovedforhandlingen. Imidlertid er det klart at også bevis som er mer foreløpige i sin form, kan hensyntas av retten.

At de i enkelte tilfeller vil måtte vektes på annen måte enn bevis i sin endelig form, er et annet spørsmål.

I nærværende sak er imidlertid de tekniske undersøkelser som påtalemyndigheten har opplyst om, fullført. Således er det ikke grunn til å tro at konklusjonene som er trukket som følge av undersøkelsene, vil endres/revurderes på et senere tidspunkt. Det er videre nødvendigvis disse konklusjonene som først og fremst er av interesse for dagens bevisvurdering i anledning den fremsatte fengslingsbegjæring. Ikke hvilken form konklusjonene pr. i dag er fremlagt i. Endelig bemerker retten at den ikke har grunnlag for å betvile at påtalemyndigheten har gitt korrekte opplysninger om resultatet av de tekniske undersøkelsene som er foretatt.»

Videre la retten, som tidligere, vekt på Andersens forklaring om Kristiansens delaktighet og det som ble oppfattet som endringer i Kristiansens forkla-

ringer i rundspørringen og avhør. Retten kom videre til at det var skjellig grunn til mistanke for tilleggssiktelsen som gjaldt seksuelle overgrep mot to barn i nabolaget på Eg.³⁷⁶ Forhørsretten kom til at det fremdeles var bevisforspillelsesfare. Forhørsretten tok ikke stilling til om det var gjentakelsesfare.

3.9.3 Rettsmøtet 3. januar 2001

Fengslingsperioden ble ytterligere forlenget ved Kristiansand forhørsretts kjennelse 3. januar 2001.³⁷⁷

Politiet begjærte videre varetektsfengsling i åtte uker. I begjæringen er det ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor det ble begjært en lengre fengslingsperiode enn lovens hovedregel på fire uker, jf. straffeprosessloven § 185. I politiets begjæring står det:

«I tillegg vises det til at politiet nå har mottatt en foreløpig rettsmedisinsk rapport fra undersøkelse av sædceller sikret under obduksjonene av de to drapsofrene. Det konkluderes foreløpig med at det er påvist DNA av samme type som hos mistenkte (betegnet som V048), jfr. dok. 03,09. I tillegg er det funnet et 'blandingsmateriale' som også er forenlig med begge de to mistenktes DNA-typer, og det arbeides videre med den analysen.»³⁷⁸

Denne gangen var begjæringen ikke begrunnet med bevisforspillelsesfare, men gjentakelsesfare, jf. straffeprosessloven § 171 nr. 3, subsidiært rettsåndhevelsesarrest, jf. straffeprosessloven § 172. Om vilkårene for rettsåndhevelsesarrest står det i begjæringen:

«Subsidiært begjæres fengsling etter straffeprosesslovens § 172, idet det samlet sett foreligger bevis som medfører særlig grad av mistanke. Det vises til at siktede i all hovedsak har tilstått de seksuelle overgrepene beskrevet under post I i tilleggssiktelsen, at medsiktede Jan Helge Andersen har forklart seg i detalj om siktedes handlinger i Baneheia, samt at det nå foreligger skriftlig materiale fra rettsmedisinere i Spania som bekrefter at sædceller funnet i drapsofrene er av samme type som siktedes

³⁷⁶ Tilleggssiktelse 6. november 2000, jf. dok. 07,06,09.

³⁷⁷ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 3. januar 2001, jf. dok. 07,06,14.

³⁷⁸ Begjæring om varetektsfengsling 29. desember 2000, jf. dok. 07,06,12.

DNA. Samtlige forhold i siktelsene har en strafferamme på mer enn 10 års fengsel.»

Kristiansen møtte ikke til rettsmøtet.

Aktors anførsler om mistankegrunnlaget i rettsmøtet er gjengitt i rettsboken:

«I forhold til hovedsiktelsen viste aktor også til den foreliggende rapporten fra laboratoriet i Santiago de Compostela i Spania som viser at siktede med sikkerhet har etterlatt sitt genetiske fingeravtrykk på minst ett av drapsofrene. Dessuten viser rapporten at det på det andre drapsofferet er funnet biologisk blandingsmateriale som er forenlig så vel med siktedes som med Jan Helge Andersens DNA-type.»

Også forsvarers anførsler i rettsmøtet er gjengitt i rettsboken:

«Hva sistnevnte forhold angår foreligger det sparsommelige bevis på at siktede har vært innblandet. Det påpekes således at medsiktede Jan Helge Andersen har hatt alt å vinne på å dra siktede med seg inn i saken etter at Andersen selv bl.a. først fikk vite av politiet at han selv var mistenkt i saken som følge av biologiske funn på åstedet. Videre viste forsvarer til at Jan Helge Andersen flere ganger i løpet av saken har endret forklaringen sin. Således bør retten ikke tillegge det avgjørende vekt at Andersen har forklart at siktede var 'hjernen' bak forbrytelsene omtalt i hovedsiktelsen. Tvert imot fremstår Andersens forklaring som lite troverdig som følge av Andersens egen stilling i saken.

Hva angår DNA-analysene som er foretatt hefter det etter forsvarers syn betydelig tvil ved disse bl.a. da kun en markør er blitt gjort til gjenstand for nærmere analyser ved det spanske laboratoriet i Santiago de Compostela. Videre er blandingsmaterialet som er funnet på det ene drapsofferet ikke ferdig analysert og alle foreløpige slutninger vedrørende dette materialet, er således av klart begrenset verdi.»

Kristiansen ble varetektsfengslet i åtte uker, frem til 1. mars 2001. Forhørsretten tok ikke stilling til om det forelå gjentakelsesfare. I stedet kom forhørsretten til at vilkårene for rettshåndhevelsesarrest var oppfylt. I kjennelsen står det følgende om mistankegrunnlaget:

«Retten har ved sin konkrete vurdering av bevisene angående hovedsiktelsen post II og III bl.a. lagt adskillig vekt på de funn av biologisk materiale som er gjort på åstedet. Herunder særlig at det er funnet sædrester på det eldste drapsofferet som – i følge rapport fra Instituto de Medicinal legal, Universidade de Santiago de Compostela av 23. november 2000, har en DNA-profil tilsvarende siktedes. De rettsmedisinske undersøkelsene på dette punkt er etter hva som er opplyst fullførte, og det foreligger således ikke gjenstående analysearbeid hva dette materialet angår.

Foruten ovennevnte funn av siktedes genetiske fingeravtrykk på det eldste av drapsofrene, har retten også vektlagt at det er gjort funn av et biologisk blandingsmateriale (sæd) også på det andre og yngste drapsofferet. Sistnevnte materiale er etter hva som er opplyst pr. dags dato ikke ferdiganalysert av ovennevnte spanske laboratoriumet som bistår under etterforskningen. Imidlertid viser de foreløpige analysene som er gjennomført at også dette blandingsmateriale er forenlig med siktedes DNA-type, foruten en DNA-type tilsvarende Jan Helge Andersens. [...]

Ovennevnte forklaring fra medsiktede Andersen må også holdes opp mot at siktede på flere punkter har forklart seg uklart og selv motsigende til politiet, i tillegg til at han nekter ethvert kjennskap til overgrepene og drapene i Baneheia. Også etter at han ble forelagt de biologiske spor funnet på åstedet – og senere analyser av disse – har siktede fastholdt sin opprinnelige forklaring til politiet. Sistnevnte er en forklaring Jan Helge Andersen har gått fra etter å ha innrømmet at den – i samråd med siktede – ble fabrikkert som et alibi før pågripelsen.

At siktede på ovennevnte måte heller ikke har gjort forsøk på å forklare hvorfor hans genetiske 'fingeravtrykk' i form av sæd er funnet på et av drapsofrene – men fortsatt ensidig benytter seg av sin rett til å nekte å forklare seg – taler heller ikke i favør siktede og hans versjon av hva som skjedde 19. mai 2000.»

Det ble ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor det ble ilagt en lengre fengslingsperiode enn lovens hovedregel på fire uker, jf. straffeprosessloven § 185.

3.9.4 Rettsmøtet 27. februar 2001

Fengslingsperioden ble ytterligere forlenget ved Kristiansand forhørsretts kjennelse 27. februar 2001.³⁷⁹ Politiet begjærte videre varetektsfengsling frem til hovedforhandlingens oppstart 23. april 2001.³⁸⁰

Kristiansen samtykket til videre varetektsfengsling. Kjennelsen ble avsagt ved kontorforretning. Kristiansen ble varetektsfengslet i tråd med politiets begjæring. Forhørsretten viste i hovedsak til vurderingen av vilkårene for rettshåndhevelsesarrest i kjennelsen 3. januar 2001.

3.10 Tiltalebeslutningen 16. februar 2001

Kristiansand politidistrikt innstilte 25. januar 2001 på tiltale overfor Andersen og Kristiansen og oversendte saken til Agder statsadvokatembeter.³⁸¹ Tirsdag 30. januar sendte statsadvokaten saken videre til riksadvokaten.³⁸² Førstestatsadvokat Edward Dahl uttalte 3. februar følgende til Fædrelandsvennen:

«– Jeg kan bekrefte at jeg [...] oversendte mitt forslag i påtalespørsmålet til Riksadvokaten [...]. Dahl understreker at han har brukt mye mer enn ei uke på å sette seg inn i den svært omfattende drapsetterforskningen. – Jeg har fått tilsendt saksdokumenter helt siden i fjor høst, og har holdt meg oppdatert underveis [...].»³⁸³

I påtegning 15. februar 2001 ba riksadvokaten om at det ble tatt ut tiltale mot Andersen og Kristiansen.³⁸⁴ Tiltale ble tatt ut av Statsadvokatene i Agder dagen etter, 16. februar 2001.³⁸⁵ En nærmere redegjørelse for saksbehandlingen av tiltalen er gitt i punkt 5.3.

³⁷⁹ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 27. februar 2001, jf. dok. 07,06,20.

³⁸⁰ Begjæring om varetektsfengsling 26. februar 2001, jf. dok. 07,06,19.

³⁸¹ Påtegning med forslag om tiltalebeslutning 25. januar 2001, jf. dok. 01,05. Se også Fædrelandsvennen, «Papirbunke til statsadvokaten i dag», 26. januar 2001.

³⁸² Påtegning med forslag om tiltalebeslutning 30. januar 2001, jf. dok. 18,07,06.

³⁸³ Fædrelandsvennen, «Baneheia – saken til Riksadvokaten», 3. februar 2001.

³⁸⁴ Påtegning 15. februar 2001, jf. dok. 06,06,14, og påtegning 15. februar 2001, jf. dok. 07,06,17.

³⁸⁵ Tiltalebeslutning 16. februar 2001, jf. dok. 07,06,18.

Andersen og Kristiansen ble tiltalt for overtredelse av følgende straffebud:

«I. Straffelovens § 233, første og annet ledd

for med overlegg og i hensikt å skjule en annen forbrytelse eller unndra seg straffen for en sådan, å ha forvoldt en annens død, og det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter, eller å ha medvirket til dette.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette:

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

a. Fredag 19. mai 2000 i tidsrommet ca. kl. 19.00–20.00 i Baneheia i Kristiansand, etter forutgående overveielser og/eller for å skjule eller unndra seg straffen for voldtektene beskrevet i post II a) og b), drepte han 10 år gamle Lena Sløgedal Paulsen under særdeles skjerpende omstendigheter, eller medvirket til dette. Hun ble stukket to ganger i halsen og en gang i magen/brystet med en kniv hvor blant annet halspulsåren på høyre side ble skåret over slik at hun døde.

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

b. Fredag 19. mai 2000 i tidsrommet ca. kl. 19.00–20.00 i Baneheia i Kristiansand, etter forutgående overveielser og/eller for å skjule eller unndra seg straffen for voldtektene beskrevet i post II a) og b), drepte han 8 år gamle Stine Sofie Sørstrønen under særdeles skjerpende omstendigheter, eller medvirket til dette. Hun ble stukket i halsen med en kniv hvor halspulsåren ble skåret over slik at hun døde.

II. Straffelovens § 192, første ledd, annet straffalternativ, jf. § 213

for ved vold eller ved å fremkalle alvorlig frykt for noens liv eller helse, å ha tvunget noen til utuktig omgang, og den utuktige omgang var samleie, eller medvirket til dette.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette:

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

a. Fredag 19. mai 2000 i tidsrommet ca. kl. 19.00–20.00 i Baneheia i Kristiansand, truet han Stine Sofie Sørstrønen, født 10. mai 1992, med en kniv og beordret henne til å kle av seg og førte deretter penis inn i hennes endetarmsåpning og forsøkte å trenge inn i skjeden hennes, eller medvirket til dette.

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

b. Fredag 19. mai 2000 i tidsrommet ca. kl. 19.00–20.00 i Baneheia i Kristiansand, truet

han Lena Sløgedal Paulsen, født 14. mai 1990, med en kniv og beordret henne til å kle av seg og førte deretter penis og/eller en eller flere fingre og/eller en gjenstand inn i hennes skjede og endetarmsåpning, eller medvirket til dette.

III Straffelovens § 195, første ledd, annet straffalternativ, jf. § 213

for å ha hatt utuktig omgang med et barn under 14 år, og den utuktige omgang var samleie, eller medvirket til dette.

Grunnlag er følgende forhold eller medvirkning til dette:

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

a. Til tid og sted som under post II a), forholdt han seg slik som der nærmere beskrevet overfor Stine Sofie Sørstrønen, født 10. mai 1992.

nr. 1 Andersen og nr. 2 Kristiansen

b. Til tid og sted som under post II b), forholdt han seg slik som der nærmere beskrevet overfor Lena Sløgedal Paulsen, født 14. mai 1990.

IV. Straffeloven § 195, første ledd, annet straffalternativ og annet ledd, jf. § 213.

for å ha hatt utuktig omgang med barn under 14 år, og den utuktige omgang er likestilt med samleie, og handlingen er foretatt overfor barn under 10 år, og det har skjedd gjentatte overgrep.

Grunnlag:

nr. 2 Kristiansen:

Ved flere anledninger i tidsrommet desember 1994 til juli 1995 på bopel i Egstien 2 og utenørs i Egsområdet i Kristiansand, førte han penis inn i munnen til [guttens navn og fødselsdato].

V. Straffelovens § 195, første ledd, første straffalternativ og annet ledd

for å ha hatt utuktig omgang med barn under 14 år, og handlingen er foretatt overfor barn under 10 år, og det har skjedd gjentatte overgrep.

Grunnlag:

nr. 2 Kristiansen:

Ved flere anledninger i tidsrommet 24. mai 1994 til desember 1996 i Egsområdet i Kristiansand, gned han penis mot kjønnsorganet til [jentas navn og fødselsdato], og/eller stakk en finger inn i skjeden hennes og/eller slikket henne i skrittet.

VI. Straffelovens § 192, første ledd, første straffalternativ

for ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse, å ha tvunget noen til utuktig omgang, eller å ha medvirket til dette.

Grunnlag:

nr. 2 Kristiansen:

Til tid og på sted som nevnt under post V, grep han ved flere anledninger tak i armen til [jentas navn og fødselsdato], og tvang henne med seg til avsidesliggende steder, hvor han kledte henne naken nedentil, holdt henne fast og forholdt seg slik som nærmere beskrevet under post V.

VII. Straffelovens § 390 a

for ved skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs adferd, å ha krenket en annens fred, eller å ha medvirket til dette.

Grunnlag:

nr. 2 Kristiansen:

I tidsrommet mai 1998–januar 1999 i Andreas Kjærsvet 53 i Kristiansand, klatret han ved en rekke anledninger opp på altanen utenfor soverommet til [kvinnens navn] og kikket inn – hvilket var plagsomt og skremmende og krenket [kvinnen]s fred.»

I tiltalebeslutningen står det videre:

«Straffelovens § 62, 1. ledd får anvendelse.

Fornærmede har begjært offentlig påtale, jf. pkt. VII. Også almene hensyn krever offentlig påtale.

Det tas forbehold om at det vil bli nedlagt påstand om sikringsbemyndigelse i medhold av straffelovens § 39 nr. 1 a – f for et tidsrom av inntil 10 år for begge de tiltalte.

Det tas videre forbehold om at det vil bli nedlagt påstand om erstatning (solidaransvar) overfor de tiltalte med kr 300.000,- til hver av Lena Sløgedal Paulsen's foreldre, og kr 300.000,- til hver av Stine Sofie Sørstrønen's foreldre.

I tillegg tas det forbehold om at det vil bli nedlagt påstand om erstatning overfor nr. 2 – Kristiansen med kr 200.000,- til [jentas navn] og med kr 150.000,- til [guttens navn].

Tiltalebeslutningens post I – V er tatt ut etter ordre fra Riksadvokaten.

Kristiansand, den 16. februar 2001.»

I forbindelse med ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett endret aktor tiltalebeslutningen slik at forbeholdet om å påstå sikringsbemyndigelse i

medhold av straffeloven § 39 nr. 1 a ble erstattet av følgende:

«For nr. 2 – Viggo Kristiansen tas det forbehold om at det vil bli nedlagt påstand om forvaring i medhold av straffeloven § 39 c) nr. 1, jf. § 39 e)

med en tidsramme på 21 – tjueen – år og påstand om minstestraft.»³⁸⁶

³⁸⁶ Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 (LA-2001-980-1) s. 33, jf. dok. 08,15.

Kapittel 4

Vurdering av etterforskningen

4.1 Innledning

I dette kapittelet vil utvalget vurdere politiets etterforskning i Baneheia-saken, med særlig vekt på etterforskningen rettet mot Viggo Kristiansen. Tiltalen mot Kristiansen vurderes i kapittel 5.

Det følger av utvalgets mandat at formålet med granskningen blant annet er å finne årsakene til at Kristiansen ble uriktig dømt, og å identifisere eventuelle læringspunkter for å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden. For å oppnå dette formålet er det nødvendig med en grundig gjennomgang av alle sider av straffesaken mot Kristiansen i Baneheia-saken, også på etterforskningsstadiet. Utvalget skal i henhold til mandatet særlig klarlegge og vurdere «kvaliteten i politiets etterforskning» og «politiets organisering og organisasjonskultur, herunder sammensetning av etterforskningsteam og samhandlingsklima». Også politiets samarbeid med høyere påtalemyndighet og eksterne aktører og sakkyndige skal klarlegges, og det skal vurderes om politiet og påtalemyndigheten oppfylte sin plikt til å sørge for at saken ble tilstrekkelig opplyst.

I det følgende vil utvalget vurdere ulike sider ved etterforskningen i Baneheia-saken. I punkt 4.2 drøftes enkelte aspekter av politiets arbeid under leteaksjonen. I punkt 4.3 vurderes spørsmål knyttet til åstedsundersøkelsen og obduksjonene. Punkt 4.4 omhandler organiseringen av etterforskningen. Politiavhørene av de to siktede er tema i punkt 4.5. Etterforskningen av teledata og DNA vurderes i henholdsvis punkt 4.6 og 4.7. Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken omtales i punkt 4.8. Øvrig taktisk og teknisk etterforskning drøftes i henholdsvis punkt 4.9 og 4.10. I punkt 4.11 vurderes pågripelsen av Kristiansen 13. september 2000. I punkt 4.12 drøftes politiets og påtalemyndighetens uttalelser til pressen under etterforskningen, og i punkt 4.13 gis en generell omtale av pressedekningen under etterforskningen. Punkt 4.14 omhandler politiets bruk av såkalte nulldokumenter. I punkt 4.15 gis en sammenfatning av de mest sentrale funnene og

enkelte overordnede betraktninger om etterforskningen.

4.2 Leteaksjonen

4.2.1 Innledning

I utgangspunktet faller politiets undersøkelser i forsvinningsaker utenfor det formelle etterforskningsbegrepet.¹ Utvalget har likevel valgt å behandle enkelte avgrensede spørsmål i tilknytning til leteaksjonen i Baneheia-saken.

I punkt 4.2.2 vurderes organiseringen av leteaksjonen. I punkt 4.2.3 er problemstillingen om funnet av ofrenes brusflaske under leteaksjonen burde vært håndtert annerledes av politiet. Spørsmålet i punkt 4.2.4 er om politiet kan kritiseres for de frivilliges håndtering av funnet av ofrenes badetøy.

4.2.2 Organiseringen av leteaksjonen

Da Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen forsvant, ble det på kort tid mobilisert svært mange frivillige, og det ble gjort omfattende søk, jf. punkt 3.2. Ofrene lå imidlertid godt skjult i terrenget og ble funnet først etter ca. to døgn. Det er på det rene at de frivillige søkte i området hvor ofrene lå skjult. Hadde ofrene blitt funnet tidli-

¹ Behandlingen av savnetmeldinger, herunder organiseringen av leteaksjoner mv., anses i utgangspunktet som politiets virksomhet som ikke hører under påtalemyndigheten, men er underlagt Politidirektoratets overordnede ansvar. Riksadvokaten har imidlertid i sitt rundskriv nr. 5/2004 anbefalt at reglene om bevisinnhenting og bevissikring i straffeprosessloven og påtaleinstruksen følges så langt det er praktisk, også i ettersøkingssaker. Tanken er at dette vil bidra til at ettersøkingmaterialet innhentes og sikres på en slik måte at det kan brukes under senere formell etterforskning. I 2016 foreslo Straffeprosessutvalget at forsvinningsaker skal kunne bringes over i et straffeprosessuelt spor når det er rimelig grunn til det, uavhengig av om det er konkrete holdepunkter for at det foreligger et straffbart forhold, se NOU 2016: 24 punkt 14.2.1 s. 300 og lovutkastet §§ 13-1 og 13-2.

gere, ville det økt sjansen for å sikre flere og bedre spor, jf. punkt 4.3.3.

Under leteaksjonen ble det søkt etter to levende personer. Det er klart nok at dette påvirket måten frivillige og hjelpemannskaper søkte i terrenget på. Ved søk etter døde personer vil terrenget finsøkes grundigere enn når det søkes etter levende personer. Enkelte har stilt spørsmål ved om leteaksjonen burde vært innrettet annerledes, slik at det ble søkt etter antatt døde personer på et tidligere tidspunkt.²

Utvalget har ikke funnet dekning for påstanden om at det var feil at det innledningsvis ble søkt etter to levende barn eller mobilisert en stor gruppe frivillige letemannskaper for å dekke et stort søkeområde i Baneheia, Ravnedalen og bymarka. Tvert imot fremsto det som en riktig vurdering å prioritere livreddende innsats i akutfasen, gitt størrelsen på søkeområdet og alminnelige erfaringer om savnede barns bevegelser. Etter utvalgets vurdering var leteaksjonen velorganisert og grundig.

4.2.3 Håndteringen av funnet av ofrenes brusflaske

Da Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen fredag 19. mai 2000 dro for å bade, hadde de blant annet med seg en halvfull halvannenlitters brusflaske. Allerede natt til lørdag 20. mai ble det som antakelig var samme brusflaske, funnet nær åstedet og levert inn til kommandosentralen ved Svarttjønn. Brusflasken ble likevel ikke ansett som et relevant funn før tirsdag 23. mai.

Dersom politiet hadde forstått at det var jentenes brusflaske som var blitt levert inn, ville området omkring funnstedet sannsynligvis blitt finsøkt, og det er grunn til å tro at likene ville blitt funnet tidligere. I så fall ville politiet trolig kunnet sikret flere og bedre biologiske spor. Ved åstedsundersøkelser har antall timer og dager siden gjerningstidspunktet stor betydning for kvaliteten på sporene som sikres, jf. punkt 4.3.3. Åstedet ville sannsynligvis heller ikke blitt tråkket ned under den omfattende leteaksjonen lørdag og søndag, med fare for at situasjonsspor og andre spor gikk tapt.

Håndteringen av jentenes brusflaske har vært et tema som har vært oppe i flere sammenhenger, og som enkelte har nevnt i samtale med utvalget. Utvalget har derfor funnet grunn til å knytte noen bemerkninger til spørsmålet.

Utvalget vil først nærmere redegjøre for de faktiske forhold: Tidlig lørdag morgen gikk jente-

nes fedre Jostein Sørstrønen og Arne Bernt Paulsen sammen til Baneheia for å lete videre etter jentene. Også Sørstrønenes tolv år gamle sønn var med. Etter en stund fant de en halvannenlitters brusflaske av typen Siesta i terrenget vest for 2. Stampe, bare noen meter fra det som senere ble identifisert som åstedet. Som nevnt foran var dette antakelig samme brusflaske som jentene hadde brakt med seg på badeturen. I senere politiavhør nevnte Jan Helge Andersen en halvannenlitters brusflaske med gulaktig innhold. Han skal ha satt denne til side da han ryddet opp på åstedet.³

Jostein Sørstrønen og sønnen leverte brusflasken til operativ uteleder ved kommandosentralen på parkeringsplassen ved Svarttjønn. Brusflasken ble ikke ført inn i Røde Kors' aksjonslogg som et funn.⁴ I stedet ble den lagt på panseret på en tjenestebil og senere lagt inn i bilen. Etter hvert ble flasken flyttet fra tjenestebilen til et hjørne i teltet på kommandosentralen sammen med annet søppel.⁵

I avhør har utelederen som mottok flasken, forklart at han forsto Jostein Sørstrønen slik at flasken bare var ment som et *eksempel* på flasken som jentene hadde med seg. Hvis det hadde kommet frem i samtalen med Sørstrønen at det sannsynligvis var akkurat *denne* flasken jentene hadde brakt med seg, ville han sørget for at funnstedet umiddelbart ble sperret av.⁶ Tidligere under leteaksjonen skal utelederen ha fått beskjed om at jentene hadde med seg en brusflaske av ukjent merke:

«En av de tilstedeværende sa at de hadde tatt med seg en brusflaske i posen men at den var av ukjent merke. Vitnet vet ikke hvem som sa dette. De sa at det var en 1 ½ liters brusflaske. På forespørsel om de sa noe om flasken var full opplyste vitnet at det kom fram da eller senere at den var halvfull.»⁷

Lederen for Kristiansand Røde Kors Hjelpekorps, som overhørte samtalen mellom utelederen og Jostein Sørstrønen, oppfattet at Sørstrønen var usikker på om det var en slik brusflaske jentene hadde hatt med seg.⁸ Lederen har i avhør forklart at alle funn som ble levert inn til kommandosentralen, ble sjekket opp mot jentenes signalement.⁹

³ Avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000 s. 12–13, jf. dok. 06,02,07, og avhør av Andersen 22. september 2000 s. 3, jf. dok. 06,02,10.

⁴ Røde Kors' aksjonslogg, jf. dok. 18,03,148.

⁵ Avhør 12. juni 2000 s. 2, jf. dok. 05,04,01,04.

⁶ Avhør 12. juni 2000 s. 2, jf. dok. 05,04,01,04.

⁷ Avhør 12. juni 2000 s. 1–2, jf. dok. 05,04,01,04.

⁸ Avhør 14. juni 2000 s. 2, jf. dok. 05,04,01,05.

⁹ Avhør 14. juni 2000 s. 1, jf. dok. 05,04,01,05.

² For eksempel Brennpunkt (17.04.01). Se også Fædrelandsvennen, «Refser politiet for å idyllisere», 23. mai 2000.

Søket lørdag morgen var imidlertid særlig rettet mot jentene og jentenes klær. Det ble funnet mye skrot og flasker i Baneheia, noe som etter hans oppfatning medførte at brusflasken ikke ble vurdert som særlig viktig på dette tidspunktet.¹⁰

Etter at likene ble funnet og de pårørende ble gjort oppmerksomme på funnstedet, kommenterte de at det var der de hadde funnet brusflasken.¹¹ Om formiddagen 23. mai fikk politiet bekreftet at det fortsatt lå en halvannenliters brusflaske av typen Siesta i teltet ved kommandosentralen. Senere samme dag ble Arne Bernt Paulsen og Jostein Sørstrønen kontaktet for å få klarhet i hvor brusflasken ble funnet.¹² Den 2. juni påviste de funnstedet overfor politiet.¹³

Utvalget har ikke funnet grunnlag for å rette kritikk mot politiet eller andre for håndteringen av brusflaskefunnet. Hva som ble sagt da brusflasken ble levert inn til kommandosentralen, er noe uklart, men alt tyder på at Sørstrønen uttrykte usikkerhet med hensyn til om det var samme flaske som jentene hadde brakt med seg. Det har han også selv opplyst i avhør.¹⁴ Av betydning i denne sammenheng er det også at politiet trolig ikke visste at jentenes brusflaske var av merket «Siesta». Utvalget kan på denne bakgrunn vanskelig se at politiet opptrådte uforsvarlig. Det at brusflasken ikke ble viet særlig oppmerksomhet av politiet, kan også forklares med at man på dette stadiet lette etter to levende jenter, og at det var funnet mange andre flasker og gjenstander i Baneheia.

4.2.4 Håndteringen av funnet av ofrenes badetøy

Søndag 21. mai 2000 ble jentenes badetøy og enkelte andre gjenstander funnet av frivillige letemannskaper i en demning like ved åstedet, se punkt 3.2.3. Etter å ha varslet kommandosentralen om funnet ble gjenstandene lagt i en brukt og tilgriset plastpose som de frivillige hadde med seg. Funnet ledet til at området rundt funnstedet ble sperret av.¹⁵ Kort tid etter ble likene av jentene oppdaget.

Håndteringen av funnet av jentenes badetøy har – i likhet med håndteringen av funnet av brusflasken, se punkt 4.2.3 – vært et tema som har vært oppe i flere sammenhenger, og som enkelte har nevnt i samtale med utvalget. Utvalget har derfor funnet grunn til å knytte noen bemerkninger til håndteringen.

Fra et sporsikringsperspektiv er det på det rene at funnet ble håndtert på en uheldig måte. Dette skyldes dels at biologiske spor etter gjerningspersonen kan ha gått tapt, dels at spor fra posen eller de frivillige kan ha smittet over på badetøyet eller de øvrige gjenstandene. Riksadvokaten nedsatte i januar 2000 en arbeidsgruppe som særlig skulle vurdere etterforskning av drapssaker der gjerningsmannen i startfasen er ukjent. Arbeidsgruppen avga sin rapport 29. april 2002. Om politiets ansvar for frivillige letemannskapers håndtering av funn under leteaksjoner står det i rapporten:

«Et spørsmål som kan oppfattes som følsomt, er i hvilken utstrekning politiet under en leteaksjon skal instruere letemannskaper om grunnleggende sporsikring i tilfelle forsvinnings skyldes en forbrytelse. Det er ikke vanskelig å finne eksempler på at bevisverdien av funn gjort under en leteaksjon, som viste seg å være en drapssak, i alle fall er blitt forringet på grunn av håndteringen av det. Det kan være at det i ettertid ikke lar seg påvise hvor funnet er gjort, eller det kan ha blitt håndtert på en slik måte at muligheten for å finne tekniske eller biologiske spor er blitt redusert eller ødelagt. Det kan være en oppgave for det enkelte politidistrikt å sørge for en viss grunnleggende opplæring hos det frivillige letemannskap som sedvanlig bistår politiet under leteaksjoner, og å sørge for at de nødvendige instruksjoner blir gitt i tilknytning til den aktuelle aksjon.»¹⁶

Utvalget har fått opplyst at politiet generelt ga de frivillige letemannskapene grunnleggende instruksjoner om håndtering av funn. Instruksjonen var at eventuelle funn skulle merkes, men ikke røres. Både funn og funnsted skulle meldes inn til kommandosentralen, og politiet ville deretter oppsøke stedet og sikre funnet på en forsvarlig måte.

Ettersom flere hundre frivillige deltok i det som var en omfattende leteaksjon, er det imidlertid ikke gitt at samtlige fikk like god opplæring. De fleste letemannskapene hadde ingen tidligere erfaring med sporsikring og kan ikke sidestilles

¹⁰ Avhør 14. juni 2000 s. 2, jf. dok. 05,04,01,05.

¹¹ Rapport 23. mai 2000 kl. 10.32, jf. dok. 05,04,01,01.

¹² Rapport 23. mai 2000 kl. 14.28, jf. dok. 05,04,01,02.

¹³ Rapport 2. juni 2000 kl. 16.53, jf. dok. 05,04,01,03.

¹⁴ Avhør av Jostein Sørstrønen 25. juli 2000 s. 7, jf. dok. 04,02,06. I avhøret forklarte Sørstrønen at han ga beskjed til operativ uteleder om at de hadde funnet flasken som ble levert inn, men at han samtidig nevnte at det antakelig ikke var jentenes brusflaske.

¹⁵ Rapport 22. mai 2000, jf. dok. 05,04,02,03. Se punkt 3.2.4.

¹⁶ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.17 s. 126–127.

med fagkyndige eller profesjonelle. Dette øker i seg selv risikoen for misforståelser og feilkommunikasjon, uten at det nødvendigvis er grunnlag for å klandre noen for dette.

For utvalget er det uklart hvilken konkret veiledning og opplæring de to frivillige personene som fant badetøyet, hadde fått. Det er heller ikke klart hvilke instruksjoner kommandosentralen ga da de frivillige varslet om funnet i demningen.

Utvalget har etter dette ikke funnet grunnlag for kritikk mot politiet eller andre som følge av håndteringen av badetøyet.

4.3 Åstedsundersøkelse, sporsikring og obduksjoner

4.3.1 Oversikt

Utvalget vil i dette punktet drøfte om åstedsundersøkelsen, sporsikringen og obduksjonene overholdt kvalitetsmessige mål. Som følge av nedbørsfare ble en privat presenning brukt til å dekke over åstedet. I hvilken grad dette er kritikkverdig, drøftes i punkt 4.3.2. I punkt 4.3.3 vurderes det om spor fra ofrene burde ha blitt sikret tidligere. I punkt 4.3.3 drøftes politiets arbeid med å sikre søppelet i Baneheia.

4.3.2 Bruken av en privat presenning over åstedet

Natt til mandag 22. mai spente politiet opp en presenning over åstedet som følge av varsel om nedbør. En politibetjent fikk i oppdrag å få tak i en presenning som kunne beskytte åstedet, men fant ingen på politikammeret. Politibetjenten dro derfor hjemom for å hente en presenning som gjennom flere vintre hadde dekket en fritidsbåt. Noen år tidligere hadde presenningen også blitt brukt til å oppbevare jord.¹⁷

Tre av sporene sikret fra åstedet viste seg senere å være tilført åstedet ved oppspenningen av presenningen: A-5 og A-8 (bjørkebark fra området ved hodeenden på likene) samt F-2 (greiner fra knekt bjørk).¹⁸ Utvalget har ikke grunnlag for å konkludere med at oppspenningen av presenningen har forurenset åstedet utover de tre nevnte sporene. Dette kan imidlertid heller ikke utelukkes.

Presenningen innebar utvilsomt en risiko for forurensning, og valget om å bruke den til å dekke åstedet var derfor uheldig fra et spor-

sikringsperspektiv. Ved vurderingen bør det imidlertid ses hen til hva som ellers kunne blitt resultatet: Regn over åstedet kunne ført til at viktige spor gikk tapt. I lys av dette fremstår politibetjentens valg om å beskytte åstedet med sin private presenning som en pragmatisk beslutning tatt under tidspress. En annen sak er at det på systemnivå må kunne forventes at politiet er forberedt på at det kan oppstå behov for å sikre et utendørs åsted mot regn, sludd og snø.

4.3.3 Burde spor fra ofrene vært sikret tidligere?

Sporprøvene fra ofrene ble sikret dels under obduksjonene tirsdag 23. mai og dels under underlivsundersøkelsene onsdag 24. mai. Når det gjelder sporprøvene som ble sikret fra Stine Sofie Sørstrønen, ble prøvene B-13 til og med B-30 sannsynligvis sikret 23. mai, mens prøvene B-31, B-32 og B-33 sannsynligvis ble sikret 24. mai.¹⁹ Når det gjelder sporprøvene som ble sikret fra Lena Sløgedal Paulsen, ble prøvene C-21 til og med C-31 sannsynligvis sikret 23. mai, mens prøvene C-36a, C-36b, C-37 og C-38 sannsynligvis ble sikret 24. mai.²⁰ De fire prøvene som ble sendt til Universitetet i Santiago de Compostela i Spania, var B-22 (ytre endetarm), B-24 (ytre anus), B-25 (indre anus) og C-25 (ytre endetarm). Alle disse ble sannsynligvis sikret 23. mai, ca. tre og et halvt døgn etter at jentene døde, og ca. ett og et halvt døgn etter at de ble funnet.

Utvalget legger til grunn at jentene ble båret ut og sendt til obduksjon så raskt som det lot seg gjøre ut fra forholdene. Jentene ble funnet søndag 21. mai på kvelden, og Kripos ankom Kristiansand natt til mandag 22. mai. Jentene ble båret ut i løpet av mandagen, etter at Kripos hadde fotografert og filmet åstedet. Obduksjonen og sporsikringen fant deretter sted tirsdag 23. mai, med unntak av de innvendige underlivsundersøkelsene, som skjedde onsdag 24. mai. Ideelt skulle også underlivsundersøkelsene blitt gjennomført 23. mai, men dette lot seg ikke gjøre, fordi førsteamanuensis dr.med. Kari Ormstad, som var ansvarlig for å gjennomføre disse undersøkelsene, ikke var i Oslo denne dagen, jf. punkt 3.3.2. Underlivsundersøkelsene av Sløgedal Paulsen og Sørstrønen fant sted henholdsvis kl. 07.15 og kl. 08.15 den 24. mai.²¹

¹⁷ Rapport 14. august 2000, jf. dok. 00,10,01.

¹⁸ Oversikt over sikret materiale med merknader s. 3 og s. 12, jf. dok. 16,02,07,04.

¹⁹ Avhør av Kari Ormstad 17. august 2021 s. 5–7, jf. dok. 16,05,03,11.

²⁰ Avhør av Kari Ormstad 17. august 2021 s. 5–7, jf. dok. 16,05,03,11.

Det har generelt stor betydning hvor lang tid det tar før sporsikring finner sted. Biologisk materiale brytes ned av bakterier, samtidig som det er utsatt for kjemisk nedbrytning. Prosessene fremskyndes av økt temperatur, fuktighet og UV-stråling fra direkte sollys.²² Antall timer og dager siden gjerningstidspunktet har dermed stor betydning for kvaliteten av sporene som sikres.

At det gikk ca. tre og et halvt døgn fra jentene døde, til sporsikringen fant sted, kan ha bidratt til at de sakkyndige ikke kunne tidfeste dødstidspunktet nøyaktig. Obdusent Torleiv Ole Rognum har overfor Oslo politidistrikt i 2021 uttalt at dersom det hadde blitt tatt prøver av øyevæsken til jentene rett etter at de var funnet, altså på åstedet, kunne dette ha gitt et mer nøyaktig svar.²³

Det foreligger ingen dokumentasjon på at det ble foretatt sporsikring eller andre undersøkelser av jentene på åstedet. Det er heller ingen dokumentasjon på at det var lege eller rettsmedisiner til stede på åstedet. Utvalget har fått opplyst at Oslo politidistrikt har vært i kontakt med flere personer under sin etterforskning i 2021, uten at noen har kunnet bekrefte eller avkrefte dette. Hadde det vært en lege eller rettsmedisiner til stede, har det imidlertid formodningen for seg at det hadde vært spor av dette i saksdokumentene.

Et spørsmål som har blitt reist, er om en lege eller rettsmedisiner burde blitt tilkalt til åstedet for å gjøre nærmere undersøkelser, for eksempel med tanke på fastsettelse av dødstidspunkt og sporsikring på åstedet.²⁴ Etter utvalgets syn var det et klart faglig behov for at dette ble gjort i mai 2000. I rapporten fra utvalget som gransket Liland-saken, avgitt i 1996, gis denne anbefalingen:

«I alle fall ved mistanke om alvorlige straffbare forhold bør liket undersøkes av en rettsmedisiner før det bringes bort fra åstedet. Dette må gjelde selv om det er lege til stede på et tidligere tidspunkt. Det vil være politiet som må sørge for at rettsmedisineren blir tilkalt. I så fall vil det være hensiktsmessig at vedkommende rettsmedisiner er til stede under den påfølgende obduksjonen.»²⁵

Riksadvokatens arbeidsgruppe om etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann kom i 2002 med en lignende anbefaling:

«En nærliggende årsak til at en rettsmedisiner bør tilkalles til åstedet, er mulighet for å observere de ytre omstendigheter; åstedets beskaffenhet kan gi informasjon av betydning for å fastslå dødsårsak. Står man uten rettsmedisiner til åstedet, vil politiets sikring av åsted blant annet ved videoopptak og fotografering kunne gi nødvendige opplysninger, jf. også at en kriminaltekniker fra åstedet vil være til stede under obduksjon.»²⁶

Tilkalling av lege eller rettsmedisiner til åstedet var ikke praksis de fleste steder i år 2000. Den nevnte arbeidsgruppen gjennomførte en spørreundersøkelse der samtlige politidistrikter ble tilskrevet og stilt ulike spørsmål knyttet til organiseringen av etterforskningen i drapssaker. Et av spørsmålene var: «Blir rettsmedisiner tilkalt til åstedet før avdøde fjernes?» Undersøkelsen ga følgende resultat:

«Svar: 8 av 54 politidistrikter svarer at de bruker rettsmedisiner på åstedet i alle saker. Ytterligere 4 politidistrikter svarer at de bruker rettsmedisiner ut fra en konkret vurdering. De øvrige har ingen fast praksis vedrørende dette.»²⁷

Utvalget har på denne bakgrunn ikke funnet grunnlag for kritikk mot politiet for at det ikke var en lege eller rettsmedisiner til stede på åstedet. Selv om det bare i begrenset grad avhjelper behovet, hører det med til bildet at ofrene ble filmet og fotografert på åstedet.

Utvalget har fått opplyst at det heller ikke i dag er faste rutiner for rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet. I punkt 13.10 tar utvalget til orde for at det gjennomføres tiltak som sikrer slike undersøkelser i drapssaker.

4.3.4 Mangelfull sikring av søppel i Baneheia

Utvalget har i punkt 3.4.12 omtalt politiets arbeid med å sikre innholdet i søppelkassene i Baneheia. På grunn av politiets håndtering av søppelet kunne det ikke med sikkerhet fastslås hvilke søppelsekker som tilhørte de ulike søppelkassene.

²¹ Rettsmedisinsk undersøkelse av Lena Sløgedal Paulsen 23. mai 2000, jf. dok. 04,01,01, og rettsmedisinsk undersøkelse av Stine Sofie Sørstrønen 23. mai 2000, jf. dok. 04,02,01.

²² Hamremo (2015) s. 212.

²³ Avhør av Torleiv Ole Rognum 13. juli 2021 s. 20, jf. dok. 16,05,03,07,01.

²⁴ Se for eksempel Bjørn Olav Jahrs kronikk i Dagsavisen, «Mangelfullt rettsmedisinsk arbeid medvirket til justismordet på Viggo Kristiansen», 11. august 2023.

²⁵ NOU 1996: 15 punkt 10.8 s. 182.

²⁶ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 8.2.2 s. 132.

²⁷ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.4.2 s. 40.

I en av søppelsekkene fant politiet en plastpose merket «Spar», hvor det senere ble påvist blod fra ett av ofrene og fingeravtrykk fra den ene jentas far.²⁸ Det var derfor all grunn til å tro at dette var posen som jentene hadde med seg hjemmefra. Fordi politiet ikke hadde merket de innsamlede søppelsekkene, kunne man ikke vite sikkert hvilken søppeldunk posen hadde blitt funnet i. Dette er av betydning fordi Jan Helge Andersen forklarte til politiet at Viggo Kristiansen tok med seg selve posen etter å ha gjemt jentenes badetøy i demningen øst for åstedet. Ifølge Andersen skal Kristiansen ha gått stien på vestsiden av 3. Stampe via Svarttjønn og hjem til huset i Egstien. Selv skal Andersen ha gått til Kristiansens bopel via Fant Olsens stykke nord for Svarttjønn.

Det er visse holdepunkter for at jentenes Sparpose stammer fra en søppeldunk ved Fant Olsens stykke. Da politiet undersøkte partiet med søppelsekker der Spar-posen ble funnet, fant de store mengder bananskall. Torsdag 18. mai, dagen før drapene, var det et terrengløp som startet og endte ved Fant Olsens stykke. Deltakerne skal ha spist et stort antall bananer. I en politirapport om søppelundersøkelsene står det:

«Vi undersøkte først det ene partiet. Dette ble, slik jeg erindrer, først opplyst å være innsamlet fra øst for stampene. Fra dette partiet ble det så langt jeg kan huske ikke sikret noe av interesse. Muligens var der en plastbærepose merket 'SHELL'. Dette er imidlertid usikkert.

Da vi gikk i gang med undersøkelse av det andre partiet oppdaget vi at noen av sekkene inneholdt store mengder bananskall. Dette gjorde at fikk mistanke om at partiene var byttet om slik at det første partiet måtte være det som stammet fra sørsiden av 3. stampe. (Det er kjent at da 'Terrengkarusellen' ble avviklet den 18.5., hadde deltakerne tilhold på 'Fant Olsens jorde', og at det herunder ble fortært en mengde med bananer). Jeg mener å huske at det var mens Teigland nevnte at 'her er det nesten bare bananskall' at jeg fant bæreposen som var merket 'SPAR'.»²⁹

Dersom politiet hadde merket søppelsekkene og med sikkerhet kunne fastslå at plastposen stammet fra en søppeldunk ved Fant Olsens stykke, ville det hatt betydning for påliteligheten av Andersens forklaring om at det var Kristiansen

som tok med seg plastposen og kastet den. Muligheten til å konfrontere Andersen med de nevnte opplysningene ble delvis forspilt som følge av de mangelfulle søppelundersøkelsene. Etter utvalgets syn var dette uheldig.

4.4 Organisering og samhandlingsklima

Utvalget skal særlig klarlegge og vurdere «politiets organisering og organisasjonskultur, herunder sammensetning av etterforskningsteam og samhandlingsklima», se mandatets første strekpunkt. Også påtalemyndighetens rolle under etterforskningen skal klarlegges og vurderes, jf. tredje strekpunkt.³⁰

I punkt 3.4.1 har utvalget kort redegjort for organiseringen av etterforskningen. Som der nevnt var etterforskningen i Baneheia-saken organisert i tråd med Kripas' daværende modell for etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. En av Kripas' kjerneoppgaver er å gi landets politidistrikter taktisk og teknisk etterforskningsbistand i drapssaker. Bistand gis etter anmodning fra det lokale politidistriktet. I henhold til modellen ble den taktiske etterforskningsledelsen i alminnelighet lagt til utrykningsleder fra Kripas, mens stedlig politimester var ansvarlig for ledelsen av etterforskningen. Dette var ment å sikre at politidistriktet dro nytte av den spesialkompetanse Kripas har om etterforskning av drapssaker, ettersom denne type politiarbeid stiller høye krav til nivået på informasjonsinnhentingen.³¹

Formålet med Kripas-modellen var å sikre en bred etterforskning som oppklarte saken så snart som mulig. I arbeidsgrupperapporten *Etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann* fra 2002 står det:

«Grunnholdningen bak organiseringen av den etterforskningsmodell som Kripas tar sikte på å anvende, er å etablere en arbeidsform som ivaretar en bred etterforskning, samtidig som man er i stand til å fange opp informasjon som kan lede til en rask oppklaring. I de kompliserte drapssaker er det ofte lite å bygge på av konkrete opplysninger i startfasen. I mange tilfeller har det lokalt foregått etterforskning uten resultater. Det oppfattes som viktig at aktuelle spor ikke tar all oppmerksomhet, men at man

²⁸ «Tilleggsrapport om fingeravtrykksundersøkelse», jf. dok. 03,06.

²⁹ Rapport 6. juli 2000, jf. dok. 03,07,04.

³⁰ Se også kapittel 5.

³¹ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.2 s. 25 flg.

samtidig greier å holde bredden. Denne modellen har Kripos på grunnlag av erfaring utviklet over tid. Den er tilpasset store informasjons- og dokumentmengder, og den bør slik Kripos ser det, være retningsgivende for hvordan organisasjonen bygges opp på alle plan.»³²

Avhengig av sakens størrelse reiste det normalt to til tre taktiske etterforskere fra Kripos i tillegg til utrykningslederen. Når tjenestepersonene fra Kripos ankom, ble det vanligvis holdt et orienteringsmøte med ledelsen i det lokale politidistriktet hvor tema var ansvarsforhold, ressursbruk og medie håndtering. For å sikre kontinuitet for det tilfelle at Kripos skulle trekke seg ut av saken, ble det vanligvis utnevnt en lokal taktisk etterforskningsleder som hadde lokalkunnskap om geografiske forhold og tjenestepersonell. Majoriteten av etterforskerne var fra det lokale politidistriktet.

Kripos-modellen stilte strenge krav til etterforskningsledelsen, som ble forventet å ha oversikt og kontroll over alle innsamlede opplysninger. Påtaleansvarlig jurist, taktisk etterforskningsleder fra Kripos og lokal taktisk etterforskningsleder inngikk i ledelsen sammen med eventuelle andre politiledere. En overordnet påtalemessig styring og ledelse av etterforskningen ble ansett som viktig, og tidligere erfaring som påtaleansvarlig i drapssaker med ukjent gjerningsmann var en fordel. Om ledelsens ansvar for etterforskningen oppgir den nevnte arbeidsgrupperapporten:

«I Kripos' modell for organisering av etterforskning vektlegges det at den taktiske etterforskningsleder, og den øvrige etterforskningsledelse, skal ha oversikt og kontroll over opplysningene. Opplysningene danner grunnlag for den løpende fordeling av arbeidsoppgaver og ikke minst for systematisering av etterforskningen og de valg som til enhver tid må gjøres i prioriteringen av etterforskningsgjøremål. En effektiv registrering, systematisering og flyt av informasjonen er derfor sentral. [...]

Etterforskningslederen disponerer mannskapene, utarbeider og setter ut konkrete arbeidsoppgaver, leder paroler og vurderer, sammen med den som har ansvaret for medie håndteringen, hvilke opplysninger som skal offentliggjøres mv. Det vil ofte foreligge opplysninger som egner seg for dialog og drøftelse med den øvrige etterforskningsledelse.»³³

De ovennevnte retningslinjene og prinsippene var også styrende for etterforskningen i Baneheia-saken. Kripos-etterforsker Asbjørn Hansen fungerte som taktisk etterforskningsleder, mens kriminalsjef Arne Pedersen fra Kristiansand politidistrikt var påtaleansvarlig jurist og mediekontakt. Politiafdelingssjef Magne Storaker var lokal taktisk etterforskningsleder. Daglige parolemøter ble avholdt med hele etterforskningsteamet, hvor ledelsen orienterte om utviklingen i etterforskningen og fordelte arbeidsoppgaver. Videre hadde etterforskningsledelsen faste møter hver morgen og kveld hvor de gikk gjennom opplysningene som var samlet inn, og diskuterte strategi og veivalg. Som følge av etterforskningens størrelse ble det også opprettet en rekke underprosjekter. Ulike arbeidsoppgaver, for eksempel sikring av elektroniske spor, ble lagt til utvalgte nøkkelpersoner.

Utvalgets overordnede inntrykk er at etterforskningen våren og sommeren 2000 var velorganisert og effektiv. Som utvalget kommer tilbake til senere, er det imidlertid grunn til å være kritisk til den delen av etterforskningen som var særskilt rettet mot Viggo Kristiansen, særlig etter pågripelsen av ham 13. september 2000. Se utvalgets avsluttende betraktninger om etterforskningen i punkt 4.15.

Etterforskningen var underlagt en tydelig påtalemessig styring og ledelse ved kriminalsjef Arne Pedersen. At det overordnede ansvaret for etterforskningen ligger hos påtalemyndigheten, er i samsvar med straffeprosesslovens system og Kripos-modellen. De mest sentrale avgjørelsene ble likevel i praksis tatt av den samlede etterforskningsledelsen. Diskusjonen i ledelsen om hvorvidt man skulle gå til pågrepelse av de siktede i midten av juli 2000, hvor Pedersen ble nedstemt, illustrerer at den påtaleansvarlige ikke rådet grunnen alene. I etterforskningsledelsen var man ellers stort sett enige om de overordnede veivalgene.

Kriminalsjef Arne Pedersen fikk tidlig ansvaret for all kontakt med mediene. Dette var i tråd med Kripos-modellens anbefaling om at én person – som regel den påtaleansvarlige – ble gitt ansvaret for å uttale seg til pressen.³⁴ Når rollen som pressekontakt ofte ble tildelt den påtaleansvarlige, skyldes det at vedkommende normalt har gode forutsetninger for å vurdere hvilke opplysninger som kan frigis uten å skade etterforskningen. Utvalget har derfor ikke noen innvendinger mot

³² Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.2 s. 28.

³³ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.2 s. 29.

³⁴ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.2 s. 31 og 7.14 s. 116 flg.

ansvarsfordelingen. En annen sak er at utvalget er kritisk til flere av politiets konkrete uttalelser til pressen, se punkt 4.12.

Utvalgets klare oppfatning er at samarbeidsklimaet mellom etterforskningsledelsen og etterforskningsgruppen i Baneheia-saken var godt, og at samarbeidet mellom Kripos og Kristiansand politidistrikt fungerte tilfredsstillende. Utvalget baserer disse vurderingene på saksdokumentene og samtaler med personer som tok del i etterforskningen av Baneheia-saken. Ledelsen beskrives i all hovedsak i positive vendinger. For eksempel omtales kriminalsjef Arne Pedersen gjennomgående som en tydelig og autoritativ, men rettferdig leder som evnet å lytte til andres innspill. Etterforskningsteamets behov for jevnlig oppdateringer ble i all hovedsak oppfylt gjennom parolemøtene.

Utvalgets inntrykk er at arbeidsmiljøet i etterforskningsgruppen var godt. Tidvis var likevel etterforskernes arbeidsbelastning betydelig. I perioder arbeidet etterforskerne fra kl. 08.00 til sent om kvelden eller utpå natten samt i helgene. For enkelte utgjorde det dessuten en psykisk belastning å forholde seg til de straffbare handlingene som skjedde på åstedet. På forsommeren 2000 fikk deltakerne i etterforskningsteamet med ektefeller og samboere psykologveiledning og tilbud om enkeltsamtaler. Utvalgets hovedinntrykk er like fullt at de fleste opplevde det som meningsfullt og givende å ta del i etterforskningen. Det er illustrerende at enkelte deltakere har beskrevet misnøye blant dem som *ikke* ble utpekt til å være med i etterforskningsteamet.

Utvalget har gjennomgått arbeidsmiljøundersøkelser ved Agder politidistrikt³⁵ for perioden 2007–2022 og har merket seg at det har vært en del personkonflikter i politidistriktet. Det har ikke latt seg å gjøre å finne arbeidsmiljøundersøkelser for tidligere år. En del av konfliktene synes å ha sammenheng med organisatoriske endringer som først ble iverksatt etter Baneheia-saken. Utvalget har ikke funnet holdepunkter for at noen av disse forholdene virket inn på etterforskningen av Baneheia-saken.

4.5 Politiavhør

4.5.1 Innledning

Jan Helge Andersens og Viggo Kristiansens politiforklaringer kom til å spille en sentral rolle i Baneheia-saken. I punkt 4.5.2 drøfter utvalget om politiavhørene av de to siktede burde vært sikret med lyd- og bildeopptak, eventuelt kun lydopptak. Politiets uformelle samtale med Andersen etter pågripelsen vurderes i punkt 4.5.3. I punkt 4.5.4 er temaet politiets bruk av DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela overfor de siktede. Rekonstruksjonen av Andersens forklaring vurderes i punkt 4.5.5. Avhørene av Viggo Kristiansen drøftes i punkt 4.5.6.

4.5.2 Mangel på lyd- og bildeopptak eller lydopptak

Det foreligger ikke lyd- og bildeopptak eller lydopptak av politiforklaringene til Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen. Ettersom avhørene heller ikke ble ikke transkribert, kan man ikke vite nøyaktig hvilke spørsmål som ble stilt fra politiets side. Avhørsrapportene oppsummerer timevis med avhør, og bare enkelte deler av de siktedes utsagn er nedtegnet ord for ord. Ved å sammenholde lengden på avhørene med teksten i avhørsrapportene er det grunn til å tro at større deler av dialogen ikke er gjengitt.

Riksadvokaten besluttet i rundskriv nr. 2/2016 om politiavhør at lydopptak «så vidt mulig» skal benyttes ved alle avhør.³⁶ Lyd- og bildeopptak skal så vidt mulig benyttes ved avhør av fornærmede, mistenkte og siktede i sedelighetssaker, alvorlige voldssaker og familiesaker. Reservasjonen «så vidt mulig» tar særlig sikte på situasjoner hvor det av tekniske grunner er umulig eller svært vanskelig å gjøre opptak, eller hvor den som avhøres, nekter å gi forklaring hvis det gjøres opptak. Det forutsettes i rundskrivet at alle politidistriktene har nødvendig utstyr og kompetanse.

Utvalget vil i det følgende vurdere om politiet opptrådte kritikkverdig da man unnlot å sikre de siktedes politiforklaringer med lyd- og bildeopptak eller kun lydopptak. Ved vurderingen tas det utgangspunkt i situasjonen i år 2000. Adgangen til bruk av lydopptak er i dag regulert i påtaleinstruksens § 8-16.³⁷ Ved årtusenskiftet var bestemmelsen plassert i § 8-13. Bestemmelsens første ledd hadde da som nå slik ordlyd:

³⁵ Agder politidistrikt ble opprettet 1. januar 2002. Hovedsetet ligger i Kristiansand. Agder politidistrikt dekker virkeområdene til de tidligere politidistriktene Kristiansand politidistrikt, Arendal politidistrikt og Vest-Agder politidistrikt.

³⁶ Riksadvokatens rundskriv (2/2016) punkt 6.6 og 6.7.

«Ved politiavhør av mistenkt eller vitne kan lydopptak foretas når det finnes hensiktsmessig.»

Riksadvokaten ga i skriv 22. desember 1999 enkelte retningslinjer for politiets bruk av lydopptak ved politiavhør:

«Særlig ved omfattende eller sentrale forklaringer kan det være grunn til å overveie lydopptak av avhøret, jf. påtaleinstruksen § 8-13. Dersom politiet mener det er hensiktsmessig å gjøre opptak, men siktede nekter å forklare seg dersom avhøret tas opp, bør dette tas inn i rapporten, eventuelt med en kort gjengivelse av siktedes begrunnelse.»³⁸

Som det fremgår, ble det ikke oppstilt retningslinjer for politiets skjønnsutøvelse utover en henvisning til forklaringens viktighet og omfang. I januar 2000 nedsatte riksadvokaten en arbeidsgruppe som fikk i oppdrag å vurdere etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsperson. Arbeidsgruppen leverte sin rapport 29. april 2002. Om vurderingstemaet etter påtaleinstruksen § 8-13 uttalte arbeidsgruppen:

«Det er opp til politiet selv å vurdere om det i den konkrete sak er hensiktsmessig å foreta lydopptak av en forklaring. Ved vurderingen av hensiktsmessigheten legges det vekt på sakens alvor, viktigheten av forklaringen, om det ligger an til for eksempel tilståelse, om det gjelder kritiske faser i forklaringen til en siktet eller et sentralt vitne, om det foreligger mistanke om falsk forklaring eller anklage, hensynet til etterforskningens effektivitet osv.»³⁹

Arbeidsgruppen gjennomførte en spørreundersøkelse blant politidistriktene som viste at bare 2 av 54 politidistrikter hadde egnet utstyr for lyd- og bildeopptak eller lydopptak.⁴⁰ Gjeldende praksis er beskrevet slik i rapporten:

«Ved Kripos benytter de fleste etterforskere i dag lydopptak ved avhør av mistenkte/siktede og ved sentrale vitneavhør. I Oslo politidistrikt tas slike avhør opp både på video og lyd. Med

unntak av Nordmøre politidistrikt, er det ikke vanlig med lydopptak i de andre politidistriktene. Det er ingen tradisjon for å benytte verken lyd- eller videoopptak under etterforskning med unntak av saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn under 14 år.»⁴¹

I drapssaker anbefalte arbeidsgruppen bruk av video- og lydopptak ved sentrale avhør av både mistenkte, siktede og vitner. Et minimum var at det burde tas lydopptak. Om fordelene med lydopptak står det i rapporten:

«Lydopptak av et politiavhør vil kunne ha større bevisverdi enn en gjengivelse av forklaringen i en politirapport. Opptaket viser på hvilken måte forklaringen er fremkommet og gjengir forklaringen i dens fulle detaljrikdom. En politirapport er en komprimert utgave av forklaringen. Det er etter arbeidsgruppens oppfatning ikke tvil om at det kan være en fordel, at viktige forklaringer tas opp på lyd. Ikke sjelden blir tilståelser trukket tilbake på et senere tidspunkt, eller det hevdes at det som er gjengitt i politirapporten, er misvisende. Et lydopptak av avhøret vil gi påtalemyndigheten og eventuelt domstolen et selvstendig grunnlag for å vurdere tilståelsens ekthet og bevisverdi. Det hender heller ikke så sjelden at en tiltalt under hovedforhandlingen hevder at han tilsto under etterforskningen fordi han ble gitt løfter, presset eller utsatt for trusler.»⁴²

Etter utvalgets oppfatning ville det vært en betydelig fordel dersom politiforklaringene til Andersen og Kristiansen var sikret med lyd- og bildeopptak, eventuelt kun lydopptak. Andersens forklaring var bærebjelken i straffesaken mot Kristiansen. Opptak ville kastet lys over omstendighetene rundt Andersens tilståelse etter pågripelsen 13. september 2000 og gitt verdifull informasjon om hvordan hans forklaring utviklet seg i politiavhørene utover høsten.

Påtalemyndigheten anførte at Kristiansen i de første politiavhørene løy om egne bevegelser på drapsdagen.⁴³ At Kristiansen forklarte seg forskjellig om diverse detaljer i ulike politiavhør,

³⁷ Forskriftsbestemmelsen er hjemlet i straffeprosessloven § 230 siste ledd: «Etter nærmere regler som Kongen gir, kan forklaringer opptas stenografisk eller ved mekaniske midler. Reglene fastsetter i hvilken utstrekning slik gjengivelse kan tre i stedet for innføring i rapporten.»

³⁸ Riksadvokatens rundskriv (3/1999) punkt VI.

³⁹ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.12.5 s. 108.

⁴⁰ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.4.2 s. 45.

⁴¹ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.12.5 s. 109. Utvalget legger til grunn at lyd- og bildeopptak eller lydopptak neppe ble foretatt i større utstrekning i år 2000 enn i 2002.

⁴² Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.12.5 s. 110.

⁴³ Dette var særlig tilfelle ved førstegangs fengslingen, jf. rettsbok for Kristiansand forhørsrett 14. september 2000, jf. dok. 07,06,05.

bidro til å forsterke mistanken. Dersom politiavhørene hadde vært sikret med lyd- og bildeopptak, ville det gitt innsikt i avhørssituasjonen og hvilke opplysninger som var utelatt i avhørsrapportene, muligens fordi rapportskriver anså dem som irrelevante på avhørstidspunktet.⁴⁴ Bruk av opptak ville også klargjort hvilke spørsmål som ble stilt, og hvordan de ble besvart, slik at eventuelle misforståelser raskt kunne blitt oppklart. Aktørene ville dessuten fått en mulighet til å føre kontroll med om det hadde funnet sted press eller annen utilbørlig opptreden fra politiets side. I tillegg ville Kristiansens språkforståelse, kroppsspråk og mimikk blitt belyst.

Forsker og avhørsekspert Ivar Fahsing, som i 2024 analyserte Kristiansens politiavhør på oppdrag fra Oslo statsadvokatembeter, har i sin sakkyndige analyse skrevet:

«Det ble ikke foretatt lydopptak eller videoopptak av noen av politiavhørene av Viggo Kristiansen, eller Jan Helge Andersen, i den såkalte Baneheia-saken. Dette var heller ikke en etablert praksis i norsk politi på det tidspunktet. Det ble heller ikke foretatt samtidig fullstendig transkribering av avhørene (dvs. ordrett utskrift av alle spørsmål som ble stilt og alle svar som ble gitt). Avhørsprotokollene fra avhørene med Kristiansen gir et sammendrag av mange timers utspørring ved 12 ulike anledninger, fra første rundspørring foretatt den 22.5-00 til siste avhør som siktet den 17.10-00. Førsteintrykket er at det generelt er god kvalitet i rapportskrivningen sett med datidens øyne. Det er en såvidt god notoritet og man kan danne seg et inntrykk av hvordan avhørene her foregått og hvem som i grove trekk har sagt hva. Det er likevel få detaljer om nøyaktig hvordan spørsmål ble stilt, og bare noen av svarene er gjengitt ord for ord. Hvor korrekte de ordrette gjengivelser er vet man heller ikke så lenge det ikke ble gjort opptak. Denne måten å protokollere politiavhør på var helt vanlig før, men er for lengst foreldet [...]»⁴⁵

Utvalget mener at det også i 2000 var grunn for politiet til å overveie bruk av lyd- og bildeopptak eller lydopptak av politiforklaringene til de to siktede. Viktigheten av forklaringene sammenholdt med Baneheia-sakens betydelige alvor var tungtveiende momenter i denne forbindelse. At Kripas var tungt involvert i etterforskningen,

trakk i samme retning. Utvalget har imidlertid sett hen til at politiet i Kristiansand opptrådte i tråd med vanlig praksis for politiavhør i år 2000. Ut fra en samlet vurdering har utvalget derfor ikke funnet grunnlag for kritikk på dette punktet.

4.5.3 Politiets uformelle samtale med Andersen etter pågripelsen

4.5.3.1 Oversikt

Jan Helge Andersen ble pågrepet 13. september 2000. Andersen ble gjort kjent med sine rettigheter i forbindelse med at politiet ønsket å avhøre ham, herunder at han hadde rett til å la seg bistå av en advokat på ethvert trinn av saken. Andersen ønsket dette. Advokat Ben Fegran ble kontaktet og kunne angivelig komme med én gang.

Mens de ventet på at advokat Fegran skulle komme, hadde den ansvarlige avhøreren en uformell samtale med Andersen, se punkt 3.8.1.1. I samtalen ble Andersen presentert følgende:

- Andersen fikk opplyst at politiet hadde sikret biologisk materiale fra åstedet, og at dette materialet stemte overens med Andersens DNA-profil. Han ble derfor gjort kjent med at politiet var sikre på at han var en av gjerningsmennene.
- Andersen fikk opplyst hvilke fordeler han kunne ha av å legge kortene på bordet.
- Andersen ble «spurt om han selv kunne være et slags offer i saken – i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen [...] kunne ha vært den mest aktive på åstedet.»
- Andersen ble spurt hva han hadde gjort på åstedet. Han forklarte da at han hadde drept den minste jenta, at det var Kristiansen som hadde drept den eldste, og at det var Kristiansen som hadde forgrepet seg seksuelt på jentene. Han ble spurt om han var villig til å avgi en formell forklaring, og svarte ja.

Det ble deretter opptatt en kort forklaring i svar med det Andersen hadde fortalt. Da avhøret var ferdig, hadde advokat Fegran kommet.

I rapportskrivers merknad til det formelle tilståelsesavhøret 13. september 2000 ble ikke den uformelle samtalen i forkant av avhøret nevnt.⁴⁶ Da kriminalsjef Arne Pedersen ble oppmerksom på det som hadde skjedd, ga Pedersen beskjed om at avhører skulle skrive en egenrapport om samtalen. Dette ble gjort dagen etter.⁴⁷

⁴⁴ Se NOU 2016: 24 punkt 6.5.2.2 s. 169–170.

⁴⁵ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 22, jf. dok. 19,10,02,03.

⁴⁶ Rapport 14. september 2000, jf. dok. 06,02,14, og avhør av Arne Pedersen 27. juni 2022 i sak 15762899, jf. dok. 08,01.

I det følgende vil utvalget vurdere om politiets handlemåte var i strid med gjeldende rett på det aktuelle tidspunktet. En fremstilling av regler og praksis som gjaldt i år 2000, gis først i punkt 4.5.3.2. Utvalgets vurdering følger deretter i punkt 4.5.3.3.

4.5.3.2 Regelverk og praksis i år 2000

Gjennomføringen av politiavhør av mistenkte er regulert i straffeprosessloven §§ 230, 232 og 233. Utfyllende regler er gitt i påtaleinstruksen kapittel 8. Reglene var i år 2000 i hovedsak likelydende som i dag.

Før avhøret skal mistenkte gjøres kjent med hva saken gjelder, og at han ikke har plikt til å forklare seg, jf. § 232 første ledd. Velger han å forklare seg, skal han oppfordres til å forklare seg sannferdig, jf. § 232 andre ledd. Siktede skal gjøres kjent med sin rett til å la seg bistå av forsvarer etter eget valg på ethvert trinn av saken, herunder ved politiets avhør av ham, jf. § 94 første ledd og påtaleinstruksen § 8-1 andre ledd.

Straffeprosessloven § 232 andre ledd andre punktum fastslår at § 92 om rettslig avhør av siktede gjelder tilsvarende for politiavhør av mistenkte. Begge paragrafer har stått uendret siden vedtakelsen av straffeprosessloven i 1981. Paragraf 92 lyder:

«Avhøringen skal skje på en måte som er egnet til å få en så vidt mulig sammenhengende forklaring om det forhold siktelsen gjelder. Siktede skal gis anledning til å gjendrive de grunner som mistanken beror på, og anføre de omstendigheter som taler til fordel for ham.

Løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang må ikke brukes. Det samme gjelder midler som nedsetter siktedes bevissthet eller evne til fri selvbestemmelse. Avhøringen må ikke ta sikte på å trette ut siktede. Han skal gis anledning til å få sedvanlige måltider og nødvendig hvile.»

Som det fremgår, forutsetter loven at den mistenkte så vidt mulig skal gi *en sammenhengende redegjørelse for det aktuelle forholdet*, jf. også påtaleinstruksen § 8-2 andre ledd.⁴⁷ Regelen har lange historiske røtter. Straffeprosessloven 1887 fast-

holdt at avhøret av siktede «bør rettes paa at faa en saavidt muligt fuldstændig, umiddelbar og sammenhængende Fremstilling af Sagen».⁴⁹ I praksis innebærer dette at den avhørte først skal gi en sammenhengende forklaring og deretter skal svare på enkeltspørsmål.

En sammenhengende forklaring kan også omtales som en *fri* forklaring. Et kjennetegn er at forklaringen avgis med mistenktes egne ord og på mistenktes egne premisser – mistenkte velger selv ut faktorene han eller hun vil redegjøre for. I starten er avhørers rolle begrenset til å oppfordre mistenkte til å redegjøre for sin eventuelle kjennskap til saken. Mistenkte skal på dette stadiet i utgangspunktet ikke avbrytes eller foreholdes bevis. Ettersom rammen for den frie forklaringen er «det forhold saken gjelder», kan det imidlertid etter forholdene være nødvendig at avhører styrer mistenkte ved bruk av spørsmål. Hvis siktede nekter ethvert kjennskap til det aktuelle lovbruddet, er det avhørers oppgave å stille spørsmål om det som ønskes belyst. Hvilke spørsmål som stilles, og hvor åpne spørsmålene skal være, beror på om siktede har vært avhørt tidligere, hvilket stadium saken befinner seg i, bevisstasjonen og siktedes kjennskap til saksdokumentene.⁵⁰

Det fremgår av straffeprosessloven § 232 andre ledd, jf. § 92, at politiet har forbud mot å bruke «løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang» som ledd i avhøret. Forbudet mot bruk av løfter innebærer at siktede ikke kan forespeiles mildere behandling, for eksempel en reduksjon av siktelsen, hvis vedkommende tilstår eller gir andre viktige opplysninger, jf. påtaleinstruksen § 8-2 fjerde ledd. Polititjenestepersoner har ikke kompetanse til å gi løfter av denne karakter. Det er også «klart at siktede ikke kan loves lempeligere behandling hvis han røper en medskyldig», jf. NUT 1969:3 s. 189. I forarbeidene til påtaleinstruksen fremheves det at slike løfter kan «få andre meget uheldige følger, f.eks. at mistenkte fremsetter falsk anklage mot andre for selv å komme i et bedre lys ved straffutmålingen i egen sak».⁵¹ I 2000 var løfteforbudet imidlertid ikke til hinder for at siktede kunne gis generell informasjon om at domstolene ved straffutmålingen legger vekt på en uforbeholden tilståelse.⁵²

⁴⁷ Rapport 14. september 2000, jf. dok. 06,02,14.

⁴⁸ En tilsvarende regel er gitt for vitner i straffesaker, jf. straffeprosessloven § 133. Også i sivilprosessen er ordningen at parter og vitner i utgangspunktet skal gi en sammenhengende forklaring før mer detaljerte spørsmål stilles, jf. tvisteloven § 24-9 andre ledd og § 23-2 andre ledd.

⁴⁹ Straffeprosessloven 1887 § 257.

⁵⁰ I riksadvokatens rundskriv (2/2016) punkt 6.1 s. 9 påpekes: «Gjentatte frie forklaringer om samme tema, både i samme og i forskjellige avhør, bør i størst mulig grad unngås.»

⁵¹ NOU 1984: 27 s. 117 (merknadene til § 8-2).

Forbudet mot *uriktige opplysninger* i straffeprosessloven § 92, jf. § 232 andre ledd, omfatter blant annet såkalte kaptiøse eller fangende spørsmål, jf. påtaleinstruksen § 8-2 tredje ledd: «Spørsmål må ikke stilles slik at noe som ikke er innrømmet forutsettes som erkjent av mistenkte.»⁵³ Kaptiøse eller fangende spørsmål er «spørsmål som er utformet for å lure eller lokke frem et svar på noe som det ikke spørres direkte om, typisk ved en uttalt forutsetning som fordres bekreftet ved svar på spørsmålet ('Har De sluttet å slå Deres kone?')».⁵⁴

At etterforskeren og mistenkte hadde en *uformell samtale* før avhøret begynte, var ikke ulovlig i år 2000. Riksadvokaten fremhevet i et rundskriv fra 1953 at det ikke var noe i veien for at etterforskeren «fører en alminnelig samtale med mistenkte før han skrider til det egentlige avhør. Denne fremgangsmåten kan undertiden endog være nødvendig for å komme på talefot med vedkommende person eller for å oppnå dennes tilitt».⁵⁵ En forutsetning var imidlertid at samtalen ikke skulle dreie seg om sakens realiteter.⁵⁶ Hvis mistenkte kom med utsagn som hørte inn under avhøret, måtte mistenkte straks gjøres oppmerksom på sine rettigheter i medhold av straffeprosessloven § 232. Uttalelsene fra 1953 ble gjentatt i riksadvokatens rundskriv om etterforskning fra 1999, hvor det presiseres at alt som forklares om realiteten i saken, som hovedregel skal nedfelles i et formelt avhør.⁵⁷

I rapporten *Etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann* fra 2002 fremheves det at en forutgående uformell samtale ikke bør være for lenge eller omhandle forhold som vedrører saken. Om politiets praksis på denne tiden heter det:

«Arbeidsgruppen er kjent med at det er varierende praksis i politidistriktene hvorvidt det gjennomføres samtaler med mistenkte/siktede før det formelle avhør. Ved de større politidistriktene er det nå større bevissthet på å begrense uformell kontakt utenom selve avhørssituasjonen. Kripas gjennomfører i dag såkalte 'uformelle samtaler' utenfor den formelle avhørssituasjonen kun i den utstrekning som anses nødvendig for å etablere en god kommunikasjonsprosess. Det legges også vekt på å begrense kontakten mellom avhører og mistenkte/siktede utover selve avhørssituasjonen mest mulig. [...] I de fleste drapssaker med ukjent gjerningsmann, bistår Kripas det lokale politidistrikt både taktisk og teknisk. Det medfører at den standard Kripas har, følges i disse sakene.»⁵⁸

Frem til 2001 fikk politietterforskere begrenset opplæring i avhørsmetodikk.⁵⁹ Norsk avhørsmetodikk var i praksis erfaringsbasert og tilståelsesfokuseret.⁶⁰ Læringen var i stor grad basert på «prøve og feile»-metoden, og individuelle teknikker ble videreformidlet i graderte undervisningsmanualer og via mer uformell kollegalæring. Et sitat fra en intern opplæringsmanual i politiet fra 1990-tallet er illustrerende for praksis: «Hver etterforsker har sin individuelle stil å gjennomføre avhørene på [...]. Det finnes en rekke forskjellige veier å gå under et avhør, og det underlige er at mange vil føre til målet – tilståelsen.»⁶¹ Mangelen på sentrale føringer og kompetansekrav ble kritisert i den nevnte arbeidsgrupperapporten fra 2002:

«Den taktiske etterforsker har til alle tider vært mer eller mindre selvlært – erfaring har blitt ansett som kompetanse. [...] Det er tankevekkende at det på dette område, som åpenbart er et felt som krever særlig dyktighet, ikke gjennom videreutdanning gis tilbud eller stilles formelle og reelle krav til de som skal foreta avhør.»⁶²

⁵² NOU 1984: 27 s. 117 og Andenæs (2000) s. 282. I 2001 ble det lovfestet at en uforbeholden tilståelse skal tillegges vekt ved straffutmålingen, jf. straffeloven 1902 § 59 andre ledd. Riksadvokatens rundskriv (3/2007) gir retningslinjer for hvilken informasjon som kan gis siktede i denne forbindelse.

⁵³ Ot.prp. nr. 35 (1978–79) s. 129. Ettersom forbudet mot kaptiøse spørsmål ble ansett å være dekket av forbudet mot uriktige opplysninger, mente departementet at en uttrykkelig lovregulering var overflødig.

⁵⁴ NOU 2016: 24 s. 584.

⁵⁵ Riksadvokatens rundskriv (5/1953) s. 2–3.

⁵⁶ Riksadvokaten påpekte i rundskrivet fra 1953 at «en formell samtale mellom politimannen og den mistenkte som senere hen uten videre blir nedtegnet i en rapport og utgitt som en forklaring, tilfredsstiller ikke de fordringer til avhørsmåten som er stillet i straffeprosessloven og i påtaleinstruksen».

⁵⁷ Riksadvokatens rundskriv (3/1999) s. 3.

⁵⁸ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.12.2.2 s. 104.

⁵⁹ Rachlew og Fahsing (2015) s. 230–231. Se også Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) kapittel 2.

⁶⁰ En gjennomgang av diverse upubliserte interne notater for utdanningsformål fra 1980-tallet og 1990-tallet er gitt i Rachlew (2003) s. 400–439.

⁶¹ Rachlew og Fahsing (2015) s. 231.

⁶² Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.12.7 s. 112.

I 2024 fikk avhørseksperten Ivar Fahsing i oppdrag fra Oslo statsadvokatembeter å foreta en sakkyndig analyse av Viggo Kristiansens politiforklaringer. Et av punktene i mandatet var å gi en kortfattet redegjørelse for utviklingen av faglige standarder for politiavhør fra år 2000 og frem til i dag. I rapporten fremheves følgende:

«Før politiet var mottakelige for kritisk forskning og metoder basert på forskningsbasert kunnskap, plukket unge etterforskere opp teknikker, tips og vink fra sine eldre kolleger. Dette var teknikker som de erfarne mente fungerte etter en lang karriere, etter tips igjen fra sine eldre kolleger og forbilder. Teknikkene var ikke del av en større metodikk. De bar ikke preg av omforent, testet og relevant kunnskap. Den baserte seg på myter, stereotyper og ulike personlige erfaringer.»⁶³

Ifølge Fahsing var avhørsteknikkene som tidligere ble brukt, ikke utslag av «ond vilje», men av holdninger som var dypt forankret i politiet:

«Det er viktig å presisere at vi i Norge ikke har grunnlag for å hevde at manipulasjon eller tilståelsesteknikker ble brukt med 'ond vilje' eller mot bedre vitende. Trangen til å forfølge den initiale mistanke og en sterk skyldpresumisjon var dypt forankret i politiets tankesett. Dette er identifisert de fleste steder i verden hvor forskere har sett på politikultur. I mangel på innsikt om fare for påvirkning og risiko for falske tilståelser var det allment akseptert at mange skyldige vil nekte i begynnelsen, men de vil la seg knekke om du bare overbeviser dem om at det er i deres egen interesse om de samarbeider med politiet og tilstår. Dette kunne gjøres på to måter – enten ved å manipulere dem og skape en allianse (minimerer alvorret) eller ved å skremme dem og overdrive bevisene og konsekvensen av å nekte (maksimaliser alvorret). Likevel handlet det neppe om bevisste forsøk på å få uskyldige dømt, men snarere et kollektivt tankesett der ubeviste, kognitive forenklingsstrategier (bekreftelsesfeller) som ble dyrket og møtte liten motstand. Det var politiets oppgave å finne det som talte for skyld, mens det å komme med motargumenter ble overlatt til den mistenkte og hans forsvarer.»⁶⁴

Om bruken av såkalte uformelle samtaler skriver Fahsing:

«Det var også vanlig at politiet skapte en utenomrettslig arena for påvirkning. Dette ble kalt for 'uformelle samtaler'. Det tok ofte form av alt fra vekkelsemøter til beinharde kryssforhør. Da løste det seg ofte før selve avhøret begynte og det var en tanke om at det var best for alle parter. Selv om de fleste som drev med dette nok ville benektet det er det i dag ingen tvil om at de 'uformelle samtalene' i realiteten var avhør. Dette ble endelig slått fast av Høyesterett etter avhørene av 'fetteren' i Birgitte-saken.⁶⁵ Han ble avhørt hver dag i over to uker uten at det ble protokollert et ord.»⁶⁶

Fahsing fremhever at det først var mot slutten av 1990-tallet at utviklingen mot en mer moderne avhørsteknikk tok til i Norge. Vendepunktet var kritikken av avhørene av «fetteren» i den nevnte Birgitte-saken:

«Det avgjørende vendepunktet var den ovenfor nevnte 'Birgitte-saken'. 17 år gamle Birgitte Tengs ble i 1995 funnet seksuelt misbrukt og drept rett i nærheten av sitt hjem på Karmøy. Nesten to år etter drapet ble hennes fetter sikket, og etter en rekke lange avhør tilsto han drapet. Han trakk senere tilbake tilståelsen, men ble likevel dømt i tingretten. I lagmannsretten ble han frikjent i straffesaken etter at to fremtredende forskere fra England mente avhørsmetodikken avhører hadde benyttet seg av var manipulerende og stikk i strid med tilgjengelig forskning. [...] De to britiske forskerne anså både fremgangsmåten og tilståelsen som fullstendig upålitelig. For norsk politi- og påtalemyndighet ble 'Birgitte-saken' en vekker. Det måtte altså en rettsskandale til for at norsk politi skulle bli klar over at det fantes fagfolk utenfor politiet som hadde en mer solid kompetanse enn dem selv om deres kanskje viktigste verktøy – politiavhøret. Dette ble startskuddet for innføringen av moderne intervju- og avhørsmetodikk i norsk politi. Erfarne drapsetterforskere tok spesialistutdanninger ved førende

⁶³ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 7, jf. dok. 19,10,02,03.

⁶⁴ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 7–8, jf. dok. 19,10,02,03.

⁶⁵ Rt. 2003 s. 1690 avsnitt 49: «Det er klart at metodene for avhør og den manglende protokollering av et større antall avhør, innebar en krenkelse av [fetteren]s vern etter straffeprosessloven § 230 og påtaleinstruksens § 8-2 og § 8-11. Etter min mening medførte avhørssituasjonen, framgangsmåten under avhørene og den manglende protokollering en risiko for uriktige tilståelser.»

⁶⁶ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 9, jf. dok. 19,10,02,03.

engelske universiteter og lærte samtidig av politiet i England og Wales. Den første moderne avhørsutdanningen i Norge begynte på Kripos og i Oslo Politidistrikt i 2001. Det vil si rett etter den såkalte Baneheia-saken.»⁶⁷

Som Fahsing påpeker, var det først *etter* etterforskningen av Baneheia-saken – i 2001 – at det ble etablert en moderne avhørsutdanning for norsk politi.⁶⁸ Som følge av Birgitte-saken var det imidlertid i 2000 større bevissthet enn få år tidligere om behovet for at politiets avhørsmetoder sikrer en pålitelig informasjonsinnsamling.

4.5.3.3 Utvalgets vurdering

Utvalget konstaterer at avhører i den uformelle samtalen med Andersen 13. september 2000 kom inn på sakens realiteter. Samtalen var derfor ikke en «alminnelig samtale» for å etablere en god kommunikasjonsprosess. Selv om egenrapporten oppgir at Andersen fikk opplest sine rettigheter *før* gjennomføringen av samtalen, er fremgangsmåten for øvrig i strid med straffeprosesslovens ordning.

Andersen hadde overfor avhører gitt uttrykk for at han i en slik alvorlig sak ville rådføre seg med en forsvarer, slik han hadde rett til etter straffeprosessloven §§ 94 og 98. Et eventuelt avhør skulle forutsetningsvis først gjennomføres *etter* at Andersen hadde fått anledning til å snakke med advokaten. Politiets valg om å innlede en formløs samtale om realitetene i saken fremstår som en omgåelse av Andersens ønske om å rådføre seg med sin forsvarer og gjennomføre avhøret med denne til stede.

Når en slik samtale likevel fant sted, var det på den andre siden riktig av avhører å nedfelle forklaringen i et formelt avhør og utarbeide en egenrapport om samtalen som hadde vært forut for avhøret.⁶⁹ Det er på grunn av denne rapporten at det finnes notoritet rundt innholdet i samtalen med Andersen.

Etter utvalgets syn var politiets avhørsmåte også i strid med påbudet om at avhøret skulle «skje på en måte som er egnet til å få en så vidt mulig sammenhengende forklaring om det forhold siktelsen gjelder», jf. straffeprosessloven § 92 første ledd, jf. § 232 og påtaleinstruksen § 8-2 andre ledd. Ettersom Andersen hadde forklart seg detaljert i vitneavhør om hva han foretok seg

på drapsdagen, kan ikke utvalget se at det var galt at han tidlig ble konfrontert med at politiet satt på biologisk materiale som tilsynelatende knyttet ham til åstedet. Etter dette burde han imidlertid fritt fått kommentere politiets funn. Før Andersen fikk mulighet til dette, ble han gjort kjent med politiets teori om at han var en av gjerningsmennene. Han fikk også spørsmål om Viggo Kristiansen kunne ha vært den mest aktive på åstedet, og om Andersen selv var et slags offer i saken. Dette var såkalte kaptiøse (fangende) spørsmål, som forutsatte at det var to gjerningspersoner i saken, og at de to gjerningspersonene var Andersen og Kristiansen. Dessuten ble det gjennom spørsmålsstillingen antydning at hovedmannen var Kristiansen, mens Andersen hadde en medvirkerrolle. Spørsmålene var suggestive og innbød klart til svar i en bestemt retning. Slik utvalget ser det, var politiets opptreden i strid med forbudet mot å gi uriktige opplysninger i § 92 andre ledd, jf. § 232 og påtaleinstruksen § 8-2 tredje ledd.

Etter at politiet i samtalen uttrykte at de visste at Andersen var en av gjerningsmennene, ble han informert om «hvilke fordeler han kunne ha av å legge kortene på bordet». Avhørers egenrapport er taus om hvilke fordeler som ble trukket frem i samtalen. Om politiet gikk lenger enn å gjøre Andersen oppmerksom på at en uforbeholden tilståelse tillegges vekt ved domstolenes straffutmåling, fremgår ikke. Utvalget mangler dermed tilstrekkelig grunnlag for å vurdere om politiet overholdt forbudet i loven mot å bruke løfter som ledd i avhøret, jf. straffeprosessloven § 92 andre ledd, jf. § 232 og påtaleinstruksen § 8-2 fjerde ledd.

Oppsummert var politiets handlemåte klart i strid med reglene i straffeprosessloven og riksadvokatens retningslinjer i år 2000.

Under gjenåpningsprosessen innhentet Kristiansens forsvarer en sakkyndig vurdering av politiavhørene av Andersen. Utredningen er skrevet av professor i rettspsykologi Gísli Guðjónsson, som er kjent internasjonalt for sitt arbeid med avhørsmetoder og falske tilståelser, blant annet som sakkyndig vitne i Birgitte Tengs-saken i Gulating lagmannsrett i 1998. I Guðjónssons rapport hevdes det at avhørene av Andersen har svakheter «which are likely to have permanently contaminated the entire case from initial police statements to court outcome».⁷⁰ Guðjónsson er kritisk til at Andersen ble gjort oppmerksom på at politiet trodde det var to gjerningsmenn, ettersom en slik opplysning var svært ledende og iscenesatte en

⁶⁷ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 10, jf. dok. 19,10,02,03.

⁶⁸ Se punkt 13.2.4.2.

⁶⁹ Avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000 kl. 12.15, jf. dok. 06,02,06.

⁷⁰ Gísli Guðjónsson, Psychological report, 9. juli 2012, jf. dok. 16,01,09,06.

forklaring fra Andersen som involverte Kristiansen:

«Mr Andersen's DNA had been found on the crime scene so he was clearly implicated in the case and in the first instance it should have been a matter of ascertaining his role in the murders and sexual assault (i.e. he should have been encouraged to give a free account of his actions, rather than a minimization technique).

By asking Mr Andersen if he could have been a victim in the case, and Mr Kristiansen being 'the most active person at the crime scene', he was instigating a mind set in Mr Andersen where he could justifiably minimise his role in the crime, distance himself from the crime, and place all the blame on Mr Kristiansen, including having committed the sexual assault on both girls and forced Mr Andersen to kill the younger girl.

This style of questioning is extremely risky and casts serious doubt on the credibility of any subsequent statements Mr Andersen made in the case. Knowing he was solidly linked to the case via DNA, he had been provided with a golden opportunity to minimise and marginalise his role in the case, an opportunity he apparently subsequently capitalised on.»⁷¹

I rapporten ser Guðjónsson politiets avhørsmetoder i sammenheng med Andersens psykologiske profil,⁷² som han anser forenlig med en person som er uvillig til å påta seg ansvar for egne handlinger og legger skylden på andre:

«The minimization technique is likely to have fed into Mr Andersen's response strategy of denial, minimization, and external attribution of blame (i.e. blaming the offences on Mr Kristiansen and claiming that he was coerced to take part in murdering the younger girl and sexually abusing one of the girls), which is likely to have contaminated Mr Andersen's confessions and the compromised the integrity of the entire case. [...] [I]t is the combination of Mr Andersen's personality traits and context that is likely to have resulted in this determination and persistence in distancing himself from the crimes and placing all the blame on Mr Kristiansen.»⁷³

Utvalget kan i det vesentlige slutte seg til den sakkyndiges vurderinger. At Andersen ble gitt slike opplysninger, er egnet til å svekke påliteligheten av forklaringen som deretter ble avgitt. Ved å foreholde ham opplysningene ble det i realiteten lagt til rette for at Andersen kunne forklare seg i samsvar med politiets egen teori, noe som faktisk også skjedde. Hva Andersen ellers hadde forklart, er ikke mulig å vite. I Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 er dette uttrykt slik:

«Det å gi slike opplysninger til, og lansere slike teorier overfor en siktet i forkant av første avhør etter en pågripelse, var klart i strid med god avhørsskikk også i 2000. Fremgangsmåten er klart egnet til å reise tvil om påliteligheten av den etterfølgende forklaringen til Jan Helge Andersen. Det er påfallende samsvar mellom de føringer Jan Helge Andersen i realiteten fikk i samtalen med politiavdelingssjef Hansen, og slik Jan Helge Andersen beskrev og fortsatt beskriver hendelsene i Baneheia 19. mai. Han ble tvunget til å begå overgrep. Han ble tvunget til å drepe. Viggo Kristiansen initierte alt som skjedde, og var den mest aktive på åstedet.»⁷⁴

Det er ikke vanskelig å forestille seg det massive presset Andersen må ha følt etter pågripelsen. Det må ha fremstått klart for ham at han sto overfor både straff og stor sosial fordømmelse. Å legge skyld på Kristiansen ville innebære at han ikke ville stå alene til ansvar. Dersom han bekreftet politiets teori om at Kristiansen var hovedmann, mens han selv var et slags offer, ville det ytterligere redusere hans ansvar i saken.

Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse i voldtekt og drap ble sentral for straffeforfølgelsen av Kristiansen i Baneheia-saken. Forklaringen medførte at saken langt på vei ble regnet som oppklart, også når det gjaldt Kristiansens deltakelse. Dette fikk stor betydning for den videre etterforskningen, som etter dette først og fremst handlet om å knytte Kristiansen til drapene og voldtektene, jf. punkt 3.8. At Andersen forklarte seg slik han gjorde, var også avgjørende for at Kristiansen ble domfelt, all den tid forklaringen var bærebjelken i påtalemyndighetens sak mot Kristiansen.

⁷¹ Gísli Guðjónsson, Psychological report, 9. juli 2012 s. 6–7, jf. dok. 16,01,09,06.

⁷² Rapport etter MMPI-2 utredning, 16. januar 2001, jf. dok. 00,00,03,08. Se punkt 3.8.8.1.

⁷³ Gísli Guðjónsson, Psychological report, 9. juli 2012 s. 7, jf. dok. 16,01,09,06.

⁷⁴ Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 15.

4.5.4 Politiets bruk av DNA-resultatene overfor de to siktede

Utvalget vil i det følgende knytte enkelte kommentarer til politiets bruk av DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) overfor Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen høsten 2000.

Andersen forklarte i avhør 13. september 2000, samme dag som han ble pågrepet, at Viggo Kristiansen forgrep seg på begge jentene, og at han selv ikke begikk overgrep. Denne forklaringen fastholdt Andersen i avhørene utover september og oktober. I avhør 26. oktober endret Andersen forklaring til at han ble truet av Kristiansen til å begå overgrep mot én av jentene. I dette avhøret forklarte Andersen seg vagt med hensyn til hvilken jente han hadde forgrepet seg på – han forklarte at det «mest sannsynlig» var den eldste jenta (Lena Sløgedal Paulsen). Endringen skjedde etter at politiet fikk en muntlig redegjørelse fra Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt om de foreløpige resultatene fra DNA-undersøkelsene ved USC 25. oktober 2000.

Som utvalget redegjør for i punkt 3.8.1.4, fremgår det av en politirapport at Kristiansens forsvarer Tore Pettersen ble orientert om de foreløpige resultatene fra Spania 25. oktober 2000.⁷⁵ Det finnes ingen tilsvarende rapport om at Andersens forsvarer Ben Fegran ble orientert på samme måte. Det er imidlertid god grunn til å anta at Fegran – via politiet eller gjennom andre kanaler – må ha blitt gjort kjent med opplysningene. Det fremgår nemlig av politiavdelingssjef Geir Olaf Hansens merknad til avhøret av Andersen 26. oktober 2000 at Hansen kvelden før, 25. oktober, ca. kl. 20.00, var blitt kontaktet av Ben Fegran, som nettopp hadde besøkt Andersen i fengselet. Andersen skal da, like før Fegran skulle avslutte besøket, ha sagt til Fegran at han skal ha blitt truet av Kristiansen til å forgripe seg på den eldste jenta.⁷⁶ Det virker sannsynlig at Andersen kom med disse opplysningene etter at Fegran orienterte ham om de foreløpige resultatene, se punkt 3.8.1.4. Det er uklart nøyaktig hvilken informasjon Andersen fikk på dette tidspunktet. Det er imidlertid grunn til å tro at Andersen fikk beskjed om at det var funnet biologisk materiale som knyttet ham til overgrep, men ikke hvilken av jentene materialet var funnet på.

Den 27. oktober 2000, dagen etter at Andersen forklarte i avhør at han var blitt truet av Kristiansen til å begå overgrep mot det som mest sannsynlig var den eldste jenta, tok politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen kontakt med forsvarer Ben Fegran per telefon. Hansen fortalte Fegran at det spanske laboratoriet kunne ha funnet biologisk materiale som kunne være en sammenblanding av to personer, men at dette ble funnet på Stine Sofie Sørstrønen, det vil si den yngste jenta. Hansen ba Fegran ta dette opp med Andersen. Tilbakemeldingen fra Fegran var at Andersen ikke kom med nye opplysninger.⁷⁷

I avhør 1. november 2000 ble ikke Andersen direkte konfrontert med at politiet mente at det biologiske materialet som kunne stamme fra ham, var funnet på den yngste jenta (Sørstrønen). Andersen ble imidlertid spurt om han fastholdt at det var den eldste jenta han berørte med penis. Andersen svarte da at han trodde det var den eldste jenta han hadde forgrepet seg på, men at han fortsatt var usikker.⁷⁸

I avhør 12. desember 2000 endret Andersen forklaring til at det var den minste jenta (Sørstrønen) han hadde forgrepet seg på. Endringen skjedde etter at politiet hadde mottatt den skriftlige rapporten fra det spanske laboratoriet, og etter at Andersen ble konfrontert med at «sæd av samme type som [Andersen]s DNA» var påvist i skjeden og endetarmen på den minste jenta, mens «sæd av samme type som Viggos DNA» var påvist på den eldste jenta. Andersen ble fortalt at politiet derfor mente at to personer måtte ha forgrepet seg på den minste jenta. Som følge av dette aksepterte Andersen at det måtte ha vært den yngste jenta han hadde forgrepet seg på.⁷⁹

Det er verdt å merke seg at DNA-resultatene fra USC i 2000 var for usikre til å knytte Andersen til seksuelle overgrep, se punkt 4.7.3.1. For det første var «sæd av samme type som [Andersen]s DNA» en uriktig gjengivelse av resultatene i rapporten fra USC, da rapporten ikke fastslo at analysefunnene stammet fra sæd. For det andre var analyseresultatene som kunne implisere Andersen, angitt med betydelige forbehold og gitt konklusjonsgraden «possible». Andersen ble derfor reelt sett på uriktig grunnlag ledet til å tilstå seksuelle overgrep og senere til å endre forklaring

⁷⁵ Rapport 26. oktober 2000, jf. dok. 07,02,15.

⁷⁶ Avhør av Jan Helge Andersen 26. oktober 2000 (rapport-skrivers merknad på s. 7), jf. dok. 06,02,20.

⁷⁷ Avhør av Jan Helge Andersen 1. november 2000 (rapport-skrivers merknad på s. 7), jf. dok. 06,02,21.

⁷⁸ Avhør av Jan Helge Andersen 1. november 2000 s. 2, jf. dok. 06,02,21.

⁷⁹ Avhør av Jan Helge Andersen 12. desember 2000 s. 4, jf. dok. 06,02,24.

med hensyn til hvilken av jentene han forgrep seg på.

I tillegg til det ovennevnte har utvalget også innvendinger til måten politiet konfronterte Andersen med de nye opplysningene på. Politiet burde konfrontert ham i avhør, fremfor å gjøre dette via hans forsvarer, slik som ble gjort 27. oktober. Det er på det rene at Andersens endring av forklaring på et så viktig punkt, og måten endringen skjedde på, svekket forklaringens bevisverdi. Dersom politiet planløst presenterer bevis for den mistenkte, vil det generelt øke sannsynligheten for at en skyldig mistenkt, med intensjoner om å unndra seg straffansvar, finner en plausibel forklaring som er tilpasset beviset.⁸⁰ Etter utvalgets syn var det ikke grunnlag for senere å hevde slik det ble gjort, uten forbehold, at Andersens forklaring stemte overens med politiets forståelse av DNA-bevisene, nemlig at to menn hadde forgrepet seg på Stine Sofie Sørstrønen.

Som nevnt foran ble Kristiansens forsvarer Tore Pettersen orientert av politiet 25. oktober 2000 om de foreløpige analyseresultatene fra USC. Politiet oppfattet at DNA-resultatene med sikkerhet knyttet Kristiansen til åstedet. Som det fremgår av punkt 3.8.6.4, ble Kristiansen deretter informert om disse resultatene via sin forsvarer. Dette førte til at Kristiansen ikke ville forklare seg ytterligere i Baneheia-saken.

Etter utvalgets syn burde DNA-resultatene vært presentert for både Kristiansen og Andersen i *politiavhør*, slik at politiet kunne fått deres umiddelbare reaksjoner. Det er uklart hvorfor politiet valgte å presentere DNA-resultatene utenfor avhør og via de siktedes forsvarere. Det er i denne sammenheng påfallende at politiet holdt pressekonferanse om DNA-resultatene 26. oktober 2000, allerede dagen etter at de mottok den muntlige redegjørelsen om DNA-resultatene, og før de mottok selve rapporten. Utvalget har vanskelig for å se hva som skulle være den etterforskningstaktiske begrunnelsen for en slik fremgangsmåte. Se nærmere om pressekonferansen i punkt 3.8.6.4.

4.5.5 Mangelfull rekonstruksjon av Andersens forklaring

Den 17. oktober 2000 gjennomførte politiet en rekonstruksjon i Baneheia, med Jan Helge Andersens medvirkning, jf. punkt 3.8.1.5. Under rekonstruksjonen ble 37 situasjoner gjenskapt og fotografert. Rekonstruksjonen omhandlet situasjoner på og i nærheten av åstedet i henhold til Ander-

sens forklaring, fra tidspunktet de to siktede skal ha observert to barn som badet fra en kolle i terrenget nær åstedet, og frem til de siktede skal ha skilt lag i et stikryss etter drapene.

Rekonstruksjonen 17. oktober 2000 omfattet ikke Andersens forklaring om bevegelsene inn til og tilbake fra åstedet. Det ble heller ikke fokusert på tidsbruk. En slik rekonstruksjon ble gjennomført først 21. desember 2001, i forkant av ankeforhandlingen, og da etter begjæring fra Kristiansens forsvarer, jf. punkt 8.3.5. Rekonstruksjonen skjedde da bare delvis med Andersens medvirkning, ettersom han ikke ønsket å gå tilbake til åstedet enda en gang. Etter utvalgets syn burde politiet allerede på etterforskningsstadiet – før hovedforhandlingen i byretten – tatt initiativ til en mer omfattende rekonstruksjon, som tok for seg forklaringen om hele hendelsesforløpet, inkludert tidsbruken. En slik rekonstruksjon ville vært godt egnet til å kontrollere opplysninger gitt av Andersen i avhør. Resultatene kunne også ha vært sammenholdt med politiets kartlegging av bevegelser i Baneheia. Det er uklart hvorfor rekonstruksjonen som ble utført på etterforskningsstadiet, ikke omhandlet hele det forklarte hendelsesforløpet.

4.5.6 Avhørene av Viggo Kristiansen

I forbindelse med straffesaken mot Jan Helge Andersen for drapet på Lena Sløgedal Paulsen i 2024 innhentet Oslo statsadvokatembeter en sakkyndig gjennomgang av avhørene av Viggo Kristiansen fra 2000. Gjennomgangen ble foretatt av forsker Ivar Fahsing ved PolitiHøgskolen. De to første punktene i mandatet lød slik:

- «1, I relasjon til oppdraget bes det om en kortfattet redegjørelse for utviklingen av faglige standarder for politiavhør fra år 2000 frem til i dag.
- 2, Det bes om en vurdering av politiets avhør av Viggo Kristiansen i forbindelse med den opprinnelige etterforskningen i årene 2000 til 2001. Vurderingen bes gjort opp mot datidens og dagens faglige standarder. Avhørssituasjonen bes blant annet vurdert opp mot fengslingen (fra 13. september 2000), restriksjoner i forbindelse med denne og evt. øvrige forhold som kunne være egnet til å påvirke gjennomføringen.»⁸¹

⁸⁰ Rachlew og Fahsing (2015) s. 241–242.

⁸¹ Mandat for sakkyndig vurdering av avhør av Viggo Kristiansen, 13. februar 2024, jf. dok. 19,10,03.

Fahsing avga sin rapport 5. mars 2024.⁸² Utvalget finner det hensiktsmessig å gjennomgå vurderingen av mandatets punkt 2, som gjelder avhørene av Viggo Kristiansen. Besvarelsen av mandatets punkt 1 er omtalt i punkt 4.5.3.2.

I rapporten bemerker Fahsing innledningsvis at det ikke ble foretatt lyd- og bildeopptak av noen av politiavhørene.⁸³ Av den grunn er det ikke mulig å vite akkurat hva som foregikk i avhørene. Analysen er derfor begrenset til det som fremgår av avhørsrapportene. I rapporten heter det:

«Førsteinntrykket er at det generelt er god kvalitet i rapportskrivningen sett med datidens øyne. Det er en såvidt god notoritet og man kan danne seg et inntrykk av hvordan avhørene har foregått og hvem som i grove trekk har sagt hva. Det er likevel få detaljer om nøyaktig hvordan spørsmål ble stilt, og bare noen av svarene er gjengitt ord for ord. Hvor korrekte de ordrette gjengivelser er vet man heller ikke så lenge det ikke ble gjort opptak.»⁸⁴

Fahsing bemerker også generelt at rapportenes lengde, holdt opp mot tidspunktene for avhøret, tyder på at det ikke ble brukt mye tid på såkalte uformelle samtaler, og at det ser ut til at det var regelmessige pauser i avhørene. Det påpekes videre at det ikke er tegn til korreksjoner eller rettelser under opplesning og vedtak av avhørene, og at «[f]raværet av slike korreksjoner gjør at man kan spekulere i om Kristiansen faktisk har fått med seg alt det han skrev under på».⁸⁵

Ifølge Fahsing er avhørene av Kristiansen preget av urealistiske forventninger til den menneskelige hukommelse. Han påpeker samtidig at denne type kunnskap ikke var utbredt i norsk politi på dette tidspunktet:

«Det som preger så og si alle avhørene av Kristiansen er en tilsynelatende overdreven tro på den menneskelige evne til å huske og gjenfortelle det som i dagliglivet fremstår som relativt uvesentlige detaljer. Det er ikke normalt å huske alle detaljer for alt vi gjør. Vi kan huske litt av dette, men å huske alt er rett og slett ikke mulig. Det er selvsagt forståelig at politiet ønsker så detaljerte forklaringer som mulig, men i avhørene virker det som at de gradvis krever at Kristiansen skal komme med flere

detaljer ettersom tiden går. Dette er naturligvis stikk i strid med hvordan vårt minne fungerer. Det blir verre og verre å huske detaljer etter hvert som tiden går. [...]

Når disse detaljene forsvinner, øker naturlig nok faren for sammenblanding og påvirkning. Dette skjer spesielt i møter med andre, som i politiavhør, hvor vi ikke ønsker å framstå som om vi ikke husker noe. Vi vil derfor ha en tendens til ubevisst å inkludere detaljer som vi har hentet andre steder fra – eksempelvis fra media, som et resultat av et ledende spørsmål eller fra en slags normal forventning vi har til slike situasjoner. Det er viktig å understreke at den type vitnepsykologisk kunnskap ikke var vanlig i norsk politi på dette tidspunkt og det preger etter mitt syn alle avhør i denne saken. Det er ingen tegn til moderne standarder i noen av avhørene. Rapportene fra avhørene fremstår som normalt gode og de viser at avhørene er preget av en manglende innsikt i farene ved bruk av ledende spørsmål kombinert med en overdreven tro på hva mennesker kan huske. Antagelig preget dette fraværet av god avhørsmetodikk de aller fleste avhør i norsk politi på denne tiden.»⁸⁶

Etter å ha gjennomgått Kristiansens vitneavhør, det vil si rundspørringen 22. mai 2000 og avhørene 4. juni, 14. juli og 29. august, fremheves det at avhørene var faglig svake etter både nåtidens og datidens målestokk:

«Oppsummert kan man si at vitneavhørene av Kristiansen holdt en svak faglig standard spesielt målt mot dagens metodikk og krav til dokumentasjon, kjennskap til vitnepsykologi og farer med å stille ledende spørsmål. Dersom det var slik at politiet på dette tidspunktet i saken satt på kontrollerbare opplysninger (eksempelvis fra mobiltelefonutskrifter) så kunne det å ha gitt noen innspill fra disse under avhørene ha hjulpet Kristiansen til å komme på flere detaljer fra det aktuelle tidsrom. Dette er ikke uvanlig å gjøre for å hjelpe vitner å sette seg tilbake i tid når man det har gått lang tid siden hendelsen, men det ble altså ikke gjort i denne saken. De første avhørene og rundspørringen var nok også ganske svake målt mot datidens standard. Dette fordi de ikke var grundige nok når det kom til å dokumentere hvorvidt Kristiansen tok forbehold når han for-

⁸² Sakkyndig analyse 5. mars 2024, jf. dok. 19,10,02,03.

⁸³ Se punkt 4.5.2.

⁸⁴ Sakkyndig analyse 5. mars 2024 s. 22, jf. dok. 19,10,02,03.

⁸⁵ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 23, jf. dok. 19,10,02,03.

⁸⁶ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 23–24, jf. dok. 19,10,02,03.

klarte at han var hjemme, eller ved hjemmet om ettermiddagen den 19.5-00. Som nevnt over, er dette av sentral betydning all den tid han bor så vidt nært Baneheia og det stedet andre vitner skal ha observert ham den aktuelle dagen.»⁸⁷

Kristiansens politiavhør etter pågripelsen,⁸⁸ da han hadde status som siktet, gjennomgås også i den sakkyndige analysen. Fahsing konkluderer med at kvaliteten på siktedeavhørene er langt unna dagens standard for avhørsmetodikk, og at de bærer preg av at politiet fullstendig hadde låst seg til en skyldhypotese:

«Målt opp mot dagens avhørsmetodikk er kvaliteten på avhørene tilsynelatende så langt unna dagens standard som det mulig å komme. Først og fremst fordi det ikke er gjort noen lyd- eller bildeopptak som viser nøyaktig hva som ble sagt i avhørene. Deretter fordi det helt fra første stund virker som politiet fullstendig har låst seg til en hypotese om skyld som hovedsakelig ser ut til å springe ut fra Andersens tilståelse. Denne tilståelsen ble inngitt på to falske premiss som politiet introduserte for Andersen. Nemlig at det var to gjerningsmenn i saken og at Kristiansen hadde presset Andersen til å medvirke. Politiet bruker dermed en forklaring fra Andersen som de selv i betydelig kan ha påvirket innholdet i som en slags fasit og et våpen i avhørene av Kristiansen. [...]

I fraværet av andre bevis bidro politiet selv til å skape en tilståelse som deretter ble brukt mot Kristiansen. Målt mot datidens standard var dette naturligvis helt feil og så ille at det nesten er vanskelig å forstå at de ikke så det selv. Jeg velger å tro at årsaken til at det skjedde var at de involverte ikke forsto verken problemet med, eller omfanget av, det de gjorde. De involverte handlet sannsynligvis i god tro, men det presset de utsatte Kristiansen for er nedslående sett i lys av erfaringene man burde ha tatt med seg fra den frikjennende dommen i saken mot fetteren i Birgitte-saken. Spesielt Kripes-etterforskerne burde derfor visst bedre. Selv om det ikke er noen grunn til å hevde at politiet drev med manipulasjon eller et direkte urent spill mot Kristiansen er det likevel skremmende å se hvilket ensidig press de utsatte han for.»⁸⁹

I sin endelige oppsummering påpeker Fahsing at alle avhørene av Kristiansen lider under en rekke alvorlige svakheter, målt opp mot anbefalt metodikk og gjeldende nasjonale direktiv for god etterforskning. Når det gjelder de innledende vitneavhørene, fremhever Fahsing at disse manglet det nødvendige detaljeringsnivået og dermed ikke var brukbare som bevis i de oppfølgende avhørene av Kristiansen. Han konkluderer med at variasjonene i detaljer og presisjon i Kristiansens ulike forklaringer faller innenfor det som må anses som normale avvik i et vitnepsykologisk perspektiv.⁹⁰

Når det gjelder siktedeavhørene etter pågripelsen, fremhever Fahsing at disse var påfallende ensrettede og tilsynelatende hadde som eneste mål å presse frem en tilståelse som var i samsvar med Andersens forklaring:

«Siktetavhørene av Kristiansen hadde tilsynelatende bare et mål – nemlig å presse frem en tilståelse som bekreftet [...] Andersens forklaring. En forklaring som sannsynligvis var sterkt preget av politiets egen teori om Andersen om ufrivillig hjelpemann og Kristiansen som hovedmann. Det var så vidt jeg vet ingen støtte for denne teorien i de tilgjengelige bevis fra åstedet, men til tross for dette virker det som om både avhørerne og etterforskningsledelsen hadde en nærmest blind tro på at Andersens tilståelse var sann. Dermed ble alt Kristiansen sa løgn. De som var satt til å avhøre Kristiansen var sannsynligvis selv under press. Dette begrunnes først og fremst i at jeg aldri har sett avhør hvor den mistenkte så tidlig, tydelig og hyppig blir beskyldt for ren løgn og at dette forekommer så tydelig av avhørsprotokollene. Det fremstår derfor klart at politiet hadde utviklet et tunnelsyn som sannsynligvis ble forsterket av et usedvanlig høyt oppklaringspress. På den annen side er avhørsrapportene gode. Avhørene virker heller ikke manipulative eller preget av skitne triks. Han hadde forsvarer tilstede under alle avhør og det kan ha vært avgjørende for at han ikke bukket under for presset. Politiet manglet fellende bevis, men ingen tvil synes å komme den mistenkte til gode. Tvert imot, avhørene av Kristiansen fremstår som påfallende ensrettet og pågående – også tatt i betraktning at dette foregikk i år 2000.»⁹¹

⁸⁷ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 31, jf. dok. 19,10,02,03.

⁸⁸ Avhørene 13., 16., 21., 25. og 27. september og 11., 12. og 17. oktober. Se punkt 3.8.2.

⁸⁹ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 51, jf. dok. 19,10,02,03.

⁹⁰ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 52, jf. dok. 19,10,02,03.

⁹¹ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 52–53, jf. dok. 19,10,02,03.

Fahsing konkluderer med at politiets opptreden overfor Kristiansen var klart i strid med overordnede regler på straffeprosessens område:

«En slik praksis innebærer naturligvis åpenbare brudd på objektivitetsplikten og uskyldspresumsjonen som er forankret i Grunnlovens § 96, EMK art. 6, straffeprosessloven §§ 226 tredje ledd og 55 a fjerde ledd. Dette er slett ikke nye, eller perifere, rettsprinsipper. Etter frifinnelsen av fetteren i Brigitte-saken ble nettopp objektivitetsplikten understreket i Riksadvokatens første mål og prioriteringsskriv for etterforskning utgitt i 1999. Året før Baneheia-drapene. Dette burde således ha vært godt kjent for alle som drev med politietterforskning i Norge. Målt mot dagens praksis er avhørene klart i strid med all opplæring i norsk politi, alle rundskriv fra Riksadvokaten og den gjeldende standard for avhør i Europa utarbeidet av Europarådets torturkomite – CPT [...]»⁹²

Utvalget kan i det vesentlige slutte seg til Fahsings synspunkter og mener det er grunn til å konkludere med at den faglige kvaliteten på avhørene av Kristiansen var lav – også ut fra den standard som gjaldt i år 2000. Overordnet må avhør gjennomføres på en måte som overholder uskyldspresumsjonen og objektivitetsplikten, herunder regelen i straffeprosessloven § 226 tredje ledd om at dersom en bestemt person er mistenkt, «skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham». Disse reglene ble ikke overholdt ved avhørene av Kristiansen.

Utvalget er også enig i at avhørene etter pågripelsen klart bærer preg av at politiet hadde låst seg til en hypotese om at Kristiansen var skyldig. Dette viser seg blant annet ved at en rekke avvik i forklaringen ble tolket som løgn, selv om avvikene for det meste dreide seg om detaljer fra det som for Kristiansen må ha vært forholdsvis trivielle og dagligdagse hendelser.⁹³

4.6 Teledata mv.

4.6.1 Bakgrunn og oversikt

Utvalget vil i det følgende gjennomgå og vurdere politiets innsamling og analyse av teledata og elektroniske spor under etterforskningen av Baneheia-saken.

Innledningsvis er det grunn til å understreke at det har funnet sted en betydelig teknologisk utvikling siden år 2000. Elektroniske spor har med tiden fått en langt større plass i etterforskningen av alvorlige straffesaker. Ved årtusenskiftet fantes det ikke et formelt utdanningstilbud om bruk av elektroniske spor i etterforskning, og heller ikke noe offisielt læreverk for hvordan elektroniske spor skulle behandles. Rutiner varierte fra politidistrikt til politidistrikt. Etterforskere med kunnskap om teledata og elektroniske spor tilegnet seg i stor grad kunnskapen gjennom egeninteresse og praktisk arbeid. Samtidig er det på det rene at teledata rutinemessig ble innhentet og brukt i etterforskning av drapssaker der Kripos var involvert.⁹⁴ Utvalget er kjent med at teledataopplysninger ble brukt aktivt i etterforskningen av andre drapssaker med ukjent gjerningsperson fra samme tidsperiode, for eksempel i Orderud-saken fra 1999, Birgitte Tengs-saken fra 1995, Tina Jørgensen-saken fra 2000 og Trude Espås-saken fra 1996.

I punkt 4.6.2 vurderes det om Viggo Kristiansens *inngående* mobiltrafikk burde vært innhentet i forkant av pågripelsen 13. september 2000. I punkt 4.6.3 er spørsmålet om basestasjon EG_As dekningsområde burde vært klarlagt tidligere. Om teledataopplysningene som Telenor oversendte 20. september 2000, skulle vært inntatt i sakens dokumenter, vurderes i punkt 4.6.4. Politets behandling av Kristiansens mobiltrafikk dagen før drapene, torsdag 18. mai, er tema i punkt 4.6.5. Om politiet burde innhentet basestasjonstrafikk fra basestasjoner i nærheten av Baneheia, drøftes i punkt 4.6.6. Politets manglende innhenting av Kristiansens bankkortopplysninger kommenteres kort i punkt 4.6.7. En sammenfatning av utvalgets vurderinger knyttet til politiets etterforskning av teledata og elektroniske spor i Baneheia-saken gis i punkt 4.6.8.

4.6.2 Kristiansens inngående mobiltrafikk ble ikke innhentet før pågripelsen

Den 15. juni 2000 mottok politiet Kristiansens *utgående* mobiltrafikk i perioden 19. mai kl. 08.00 til 20. mai kl. 08.00. Trafikken var knyttet til Kristiansens «hovedtelefon», med Telenor-abonnement. Kristiansen hadde i politiavhør samtykket til at politiet innhentet slike opplysninger. Kristiansen eide også en mobiltelefon med Netcom-abonnement, som var lagret som «Viggo 2» i adresseboken til hovedtelefonen.⁹⁵ Mobiltrafikken fra

⁹² Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 53, jf. dok. 19,10,02,03.

⁹³ Se punkt 5.5.3.

⁹⁴ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.6.

Netcom-telefonen ble imidlertid ikke innhentet på dette tidspunktet.

Etter pågripelsen 13. september 2000 innhentet politiet ytterligere teledata knyttet til Kristiansen.⁹⁶ Fra Telenor mottok politiet for det første Kristiansens *utgående* mobiltrafikk for 18. september 2000 og seks måneder tilbake i tid. Politiet fikk dermed tilgang til vesentlig større mengder *utgående* mobiltrafikk enn de allerede satt på. For det andre fikk politiet tilgang til Kristiansens *inngående* mobiltrafikk for perioden 5. mai 2000 til 2. juni 2000.⁹⁷ Dette var første gang politiet fikk kunnskap om Kristiansens innkommende trafikk. Også for Kristiansens Netcom-telefon innhentet politiet *utgående* og *inngående* mobiltrafikk.

Årsaken til at politiet i utgangspunktet kun ba om oversikter over *utgående trafikk* fra Telenor Mobil, er beskrevet slik i egenrapport 3. mai 2001, som ble utarbeidet av Kripos-etterforskeren som var ansvarlig for teledata:

«Fordi det for Telenor Mobil påløper mye merarbeid med å skaffe til veie informasjon om innkommende anrop, og dette er relativt kostbart for politiet, valgte en under etterforskningen før pågripelse av Kristiansen og Jan Helge Andersen å ikke innhente slik informasjon for noen vitner.»⁹⁸

Det beskrevne «merarbeid[et]» som var forbundet med utlevering av *inngående* mobiltrafikk, hadde sammenheng med at dataene fra ut- og *inngående* trafikk var lagret i to forskjellige systemer hos Telenor Mobil.⁹⁹ De få gangene politiet ba om å få utlevert *inngående* trafikk fra Telenor Mobil, fikk de imidlertid dette i løpet av et par dager.

Når det i egenrapporten hevdes at det ikke ble innhentet *inngående* mobiltrafikk for noen vitner før pågripelsene av Andersen og Kristiansen, er ikke det helt korrekt: Politiet innhentet allerede i juni 2000 både *utgående* og *inngående* mobiltrafikk for til sammen fire vitner, jf. punkt 3.4.13.2.¹⁰⁰ Basert på saksdokumentene synes det imidlertid ikke å ha blitt innhentet *inngående* trafikk fra

Telenor Mobil for andre enn disse vitnene forut for pågripelsene av Andersen og Kristiansen.

Etter utvalgets syn var det rimelig å forvente at politiet også innhentet Kristiansens *inngående* mobiltrafikk fra Telenor Mobil før pågripelsen. En pågripelse har dramatiske konsekvenser for den det gjelder. At politiet skaffer seg en fullstendig oversikt over den mistenktes telefontrafikk før man går til et så alvorlig skritt, er derfor ikke urimelig. Kristiansen hadde allerede gitt samtykke til at politiet kunne innhente mobiltrafikk. Politiet visste at Kristiansen fredag 19. mai 2000 hadde sendt tekstmeldinger kl. 18.57 og 19.37, og det var naturlig å undersøke om han også hadde mottatt tekstmeldinger eller telefonsamtaler i det aktuelle tidsrommet. Kristiansen var ingen hvilken som helst alibikandidat, men en person som etterforskningsledelsen i midten av juli diskuterte om skulle pågripes og siktes for voldtekt og drap. Dette talte for å uttømme tilgjengelige tekniske etterforskningsskritt i forkant av pågripelsen.

4.6.3 Basestasjon EG_As dekningsgrenser ble ikke klarlagt under etterforskningen

Oversikten 15. juni 2000 over Kristiansens *utgående* mobiltrafikk i perioden 19. mai kl. 08.00 til 20. mai kl. 08.00 viste ikke hvilken basestasjon tekstmeldingene kl. 18.57 og 19.37 hadde gått over. Basestasjonstrafikk fremkom imidlertid for telefonsamtalene. Oversikten viste at samtlige telefonsamtaler denne dagen hadde gått over basestasjonen EG_A.¹⁰¹ Om denne basestasjonen heter det i Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025:

«Telenor hadde en rekke basestasjoner i Kristiansand i mai 2000. En av disse var EG A. Basestasjonen EG A hadde én celle og antennen var montert på et hustak i Egshaugen på Eg. Antennen hadde retning ca. 90 grader bort fra Baneheiaområdet. Antenneretningen begrenset den effektive ut-effekten av signalene mot Baneheia med mellom 10 til 25 dB.»¹⁰²

Selv om Kristiansen i avhør 14. juli 2000 forklarte at han var hjemme da han sendte tekstmeldingene, ble det ikke på dette tidspunktet gjort noen undersøkelser fra politiets side for å avklare om dette kunne være riktig. Hadde politiet rettet en

⁹⁵ Rapport 8. februar 2022, jf. dok. 16,07,14.

⁹⁶ Se punkt 3.8.4.

⁹⁷ Både *inngående* og *utgående* mobiltrafikk ble mottatt 20. september, jf. dok. 00,11,01.

⁹⁸ Rapport 3. mai 2000, jf. dok. 07,04,10.

⁹⁹ Fra *Netcom* fikk politiet alltid utlevert både *utgående* og *inngående* mobiltrafikk, men det ble satt som vilkår for utlevering at det forelå kjennelse fra forhørsretten. Telenor Mobil utleverte opplysninger basert på samtykke fra abonnenten (vitnet).

¹⁰⁰ Telefaks 13. juni 2000, jf. dok. 00,11,14.

¹⁰¹ Vedlegg til rapport 25. juni 2000, jf. dok. 07,04,01.

¹⁰² Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132199) s. 20.

henvendelse til Telenor og spurt hvilken basestasjon meldingene var tilknyttet, ville henvendelsen sannsynligvis blitt besvart i løpet av kort tid. Det var jevnlig kontakt mellom politiet og Telenor i denne perioden, og Telenor hadde gjennomgående rask responstid på politiets henvendelser.

Som nevnt foran fikk politiet 20. september en utvidet oversikt over Kristiansens utgående og inngående mobiltrafikk. Det kom nå frem at Kristiansens mobil også hadde mottatt to tekstmeldinger – henholdsvis kl. 18.55 og 19.24 fredag 19. mai. I motsetning til oversikten 15. juni inneholdt dokumentet opplysninger om basestasjonen for både de utgående tekstmeldingene kl. 18.57 og 19.37 og de inngående meldingene kl. 18.55 og 19.24. Det viste seg at samtlige meldinger hadde slått inn på basestasjonen EG_A. Etter utvalgets syn burde dette ledet til at politiet gjennomførte etterforskningsskritt som tok sikte på å klargjøre grensene for basestasjonens dekningsområde. Slike undersøkelser skjedde først under hovedforhandlingen i byretten i mai 2001.

I byretten forklarte Kristiansen på nytt at han var hjemme da han sendte meldingene kl. 18.57 og 19.37. Det ble da reist spørsmål fra forsvarers side om det var mulig å finne ut av hvor Kristiansen befant seg.¹⁰³ I rapport 3. mai 2001 er det redegjort for politiets undersøkelser. Konklusjonen er at Kristiansens mobiltelefon «utvilsomt» hadde vært innenfor dekningsområdet til «basestasjon benevnt som EG_A» da tekstmeldingene ble sendt og mottatt.¹⁰⁴ Som ledd i undersøkelsene var den ansvarlige politiførstebetjenten i kontakt med Telenor. Telenor kunne i grove trekk skissere EG_As dekningsområde, men for å slå fast nøyaktig hvor langt dekningsgrensene strakk seg inn i Baneheia, måtte det foretas målinger.¹⁰⁵ Politirapporten 3. mai 2001 og Telenors angivelse av EG_As antatte dekningsområde ledet til at Kristiansens forsvarere 11. mai 2001 begjærte at det ble foretatt dekningsundersøkelser i Baneheia.¹⁰⁶ Resultatet av dekningsundersøkelsene var at EG_A ikke hadde dekning på åstedet eller i omkringliggende områder hvor Andersen forklarte at han og Kristiansen hadde gått eller oppholdt seg i forkant av ugjerningene.¹⁰⁷

Etter utvalgets oppfatning må det anses som en betydelig svakhet ved politiets etterforskning at man ikke tidligere foretok undersøkelser for å klargjøre hvor Kristiansen befant seg på tidspunktet for tekstmeldingene kl. 18.55 (inngående), 18.57 (utgående), 19.24 (inngående) og 19.37 (utgående). For etterforskerne var det tidlig klart at jentene måtte ha blitt voldtatt og drept i tidsrommet mellom kl. 19.00 og 20.00, jf. punkt 3.4.7. En analyse av Kristiansens mobiltrafikk i dette relativt avgrensede tidsrommet var et nærliggende etterforskningsskritt, særlig ettersom Kristiansen i politiavhør bestemt ga uttrykk for at han ikke hadde noe med voldtektene og drapene å gjøre, men hadde oppholdt seg i arbeidsboden. Slike undersøkelser var egnet til å kontrollere Kristiansens forklaring om hvor han befant seg, og kunne enten styrket eller svekket mistanken mot ham. Etter utvalgets syn burde undersøkelsene vært foretatt kort tid etter at politiet mottok den utvidede oversikten fra Telenor 20. september.

Det er holdepunkter i etterforskningsdokumentene for at flere i politiet festet seg ved Kristiansens mobiltrafikk. I avhør 21. september 2000 ble Kristiansen på nytt foreholdt deler av sin utgående mobiltrafikk 19. mai 2000. Han fikk spørsmål om han husket sin mobilbruk den dagen, hvilken kunnskap han hadde om mobiltelefoner generelt, om han kunne sende tekstmeldinger over Internett, og om han visste at teledata kunne sjekkes av politiet. Det fremgår ikke av avhøret om han ble stilt spørsmål om sin *inngående* mobiltrafikk, til tross for at politiet hadde mottatt slike opplysninger dagen i forveien, jf. punkt 3.8.4.

Når det gjelder Jan Helge Andersen, ble han i politiavhør 24. september 2000 foreholdt at Kristiansen hadde sendt to SMS-er, henholdsvis kl. 18.57 og 19.37. De inngående meldingene kl. 18.55 og 19.24 nevnes derimot ikke i avhørsrapporten. Mot slutten av politiavhøret 27. september fikk Andersen opplyst at det er «ting i saken som er påfallende, bla treningsturen med HV, spor funnet på åstedet, tekstmeldingene, osv. osv.». Etterforskerne som avhørte de siktede, reagerte muligens mest på at det var merkelig å sende tekstmeldinger midt i en drapshandling, og at Andersen ikke hadde sett Kristiansen bruke mobiltelefonen på åstedet. Om etterforskerne kjente til de inngående tekstmeldingene og innslagene på basestasjonen EG_A, er uklart. Dersom det er korrekt at sentral etterforskningsinformasjon ikke ble videreformidlet til politibetjentene som sto for avhørene, må det karakteriseres som svært uheldig.

¹⁰³ Se punkt 6.3.4 og Dagbladet, «Mobilflørtet da jentene ble drept», 27. april 2001.

¹⁰⁴ Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

¹⁰⁵ Telefaks 9. mai 2000 fra Telenor Mobil AS, jf. dok. 07,04,11.

¹⁰⁶ Begjæring om etterforskningsskritt 11. mai 2001, jf. dok. 01,20.

¹⁰⁷ Se figur 6.2 i punkt 6.3.7.4.

For utvalget er det i utgangspunktet vanskelig å forstå hvorfor basestasjon EG_As dekningsområde ikke ble klarlagt under etterforskningen. En forklaring som har blitt fremsatt i ettertid, er at politiet den gang la til grunn at basestasjonen dekket Baneheia og åstedet. Utvalget har merket seg at det finnes to forskjellige forklaringer på hvordan denne oppfatningen skal ha oppstått. Den ene versjonen er at Kripos-etterforskeren som hadde ansvar for teledata, fikk opplyst fra de lokale politietterforskerne at basestasjonen EG_A lå i, eller dekket, Baneheia.¹⁰⁸ Den andre versjonen, som kriminalsjef Arne Pedersen formidlet til pressen i september 2002, er at Telenor ga etterforskerne en slik beskjed muntlig per telefon. Pedersen skal ha uttalt:

«– Telenors opptreden i saken har vi ikke vært særlig fornøyd med. På et tidlig tidspunkt fikk vi klar beskjed om at det var (basestasjon) Eg A som dekket området. Det var ingen tvil fra Telenors side, men i ettertid vet vi at de snudde rundt, sier kriminalsjef Arne Pedersen til P4.»¹⁰⁹

Utvalget konstaterer at begge versjoner står i et visst spenningsforhold til politiets rapport 3. mai 2001, som etterlater et inntrykk av at basestasjon EG_As dekningsområde ikke tidligere hadde vært tematisert. Det samme gjør opplysningene Adresseavisen refererte fra Kripos-etterforskerens forklaring for byretten i mai 2001:

«Det var mangelfullt utført etterforskningsarbeid fra politiets side som førte til at undersøkelserne om dekningsforholdene for mobiltelefoner i Baneheia ikke ble foretatt før de siste dagene. De siste målingene ble foretatt av Telenor i går, samme dag som resultatet ble framlagt i retten.

Politiførstebetjent Geir Filseth i Kripos, som har gjennomført telefonetterforskningen i saken, vedgikk i retten mandag at de ikke hadde gjort jobben grundig nok. Blant annet hadde de kun sjekket utgående samtaler fra Kristiansens mobiltelefon drapsdagen, og ikke inngående trafikk. Dessuten var ikke dekningsforholdene på drapsstedet sjekket.»¹¹⁰

Dersom Telenor muntlig hadde opplyst at EG_A dekket Baneheia og åstedet, ville det i utgangspunktet vært naturlig å omtale dette i rapporten 3. mai 2001 og i forklaringen for byretten. En opplysning av denne karakter burde dessuten vært nedtegnet i en egenrapport som fremgikk av straffesaksdokumentene. Utvalget har merket seg at Telenor har bestridt at de noen gang har gitt slik informasjon muntlig.¹¹¹ For det tilfelle at lokale politietterforskere opplyste at EG_A dekket åstedet, burde informasjonen uansett åpenbart blitt ettergått og kontrollert. Det er imidlertid ikke holdpunkter i straffesaksdokumentene for at dette har skjedd. Det er på det rene at politiet, ved skriftlige anmodninger til Telenor Mobil, gjorde undersøkelser opp mot enkelte andre basestasjoner, men altså ikke EG_A, jf. punkt 3.4.13.2. Endelig viser utvalget til at *dersom det var slik* at politiet mente EG_A dekket Baneheia og åstedet, ville det ha vært naturlig å anse mobiltrafikken som et bevis som knyttet Kristiansen til åstedet. Mobiltrafikken ble imidlertid aldri brukt på denne måten av politiet.

4.6.4 Teledataopplysningene ble ikke lagt inn i straffesakens dokumenter

Da politiet 20. september 2000 mottok en utvidet oversikt over Kristiansens mobiltrafikk, ble informasjonen ikke lagt inn i sakens dokumenter. I politiets rapport 3. mai 2001 gis følgende begrunnelse:

«Etter mottak av den nye informasjonen om bruk av Kristiansens mobiltelefon med anropsnummer 9015 3[...] ble den gjennomgått av meg. Min vurdering av informasjonen var at det ikke fantes nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der. Med bakgrunn i det, og at en utskrift med alle trafikkdata for Kristiansens mobiltelefon ville omfattet ca. 80 sider, valgte jeg ikke å dokumentere denne informasjonen i saken.»¹¹²

Straffeprosessloven § 242 fastsetter at «[m]istenkte, hans forsvarer, fornærmede, etterlatte i lovbestemt rekkefølge og bistandsadvokaten skal på begjæring gis adgang til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter». Ved avgrensningen av hva som inngår i «sakens dokumenter», må det tas utgangspunkt i dokumentfortegnelsen. Dette er imidlertid bare et utgangspunkt, etter-

¹⁰⁸ Rapport 8. februar 2022, jf. dok. 16,07,14.

¹⁰⁹ VG, «Telenor får Baneheia-kritikk», 13. september 2002.

¹¹⁰ Adresseavisen, «Tidsforløpet i Baneheia må justeres», 16. mai 2001.

¹¹¹ VG, «Telenor får Baneheia-kritikk», 13. september 2002.

¹¹² Rapport 3. mai 2000, jf. dok. 07,04,10.

som det «sier seg selv at bevismateriale av betydning ikke kan holdes utenfor innsynsretten utelukkende ved at det ikke føres i dokumentfortegnelsen», jf. Rt. 2004 s. 1642. Er dokumentet frembrakt ved etterforskningen av saken, hører det til «sakens dokumenter». Hva som skal føres i dokumentfortegnelsen, må ses i sammenheng med reglene om påtalemyndighetens rapporterings-, protokollerings- og journalføringsplikt og reglene i arkivforskriften.

Slik utvalget ser det, gjaldt disse rettslige utgangspunktene i all hovedsak også ved årtusensskiftet, jf. høyesterettsavgjørelsene inntatt i Rt. 1991 s. 1142, Rt. 1993 s. 1121 og Rt. 1993 s. 1077. I den sistnevnte avgjørelsen uttalte Høyesterett at det er «uten videre klart at straffeprosessloven § 242 sentralt tar sikte på dokumenter som inneholder opplysninger og bevis vedrørende selve saksforholdet i vid forstand». I en artikkel om mistenktes rett til dokumentinnsyn fra 2000 uttaler Kjell V. Andorsen:

«Utgangspunktet er et såkalt enhetlig dokumentbegrep, og politiet kan ikke på et skjønnsmessig grunnlag unnta enkelte dokumenter for eksempel fremleggelse i retten, se Rt. 1993 s. 1121 – langt mindre la være å føre inn enkelte dokumenter i dokumentlisten. Det siste vil kunne være et straffbart forhold, for eksempel etter strl. § 325 (grov uforstand i tjenesten). Under arbeidet med gjenopptakelsessaken i relasjon til Fredrik Fasting Torgersen kom det frem at en rekke dokumenter, herunder vitneforklaringer, visstnok ble holdt utenom selve saken i forbindelse med hovedforhandlingen i daværende Eidsivating lagmannsrett i 1958, og at verken Torgersen eller hans forsvarer noen gang fikk kjennskap til eller innsikt i disse dokumentene. Slikt er i tilfelle alvorlig og representerer et grovt brudd mot kontradiksjonsprinsippet, enten Torgersen er skyldig eller uskyldig.»¹¹³

Utvalget finner det på denne bakgrunn klart at teledataoversikten 20. september burde vært tatt inn i sakens dokumenter. Oversikten inneholdt opplysninger om Kristiansens inngående mobiltrafikk, som inntil 20. september 2000 ikke var kjent. Videre fremgikk opplysninger om hvilken basestasjon både utgående og inngående mobiltrafikk hadde slått inn på. Dette tilsier at det var all grunn til å innta dokumentet. Oversikten var åpenbart ikke et internt dokument som kunne

unntas fra innsyn.¹¹⁴ Etter utvalgets syn var det en klar feilvurdering av politiet å legge til grunn at den utvidede oversikten ikke inneholdt «nye opplysninger av vesentlig betydning for saken». At informasjonen tvert imot var høyst relevant, kom senere klart frem i byretten og lagmannsretten.

At teledataoversikten ikke ble lagt inn i sakens dokumenter, førte til at forsvarer mistet muligheten til å bruke informasjonen i forsvaret for Kristiansen i forkant av tiltalebeslutningen og hovedforhandlingen. Hadde forsvarer hatt tilgang til oversikten, kunne han allerede i september 2000 krevd at politiet foretok nærmere undersøkelser av basestasjon EG_As dekningsområde. Hadde de nevnte teledataopplysningene inngått i straffesaksdokumentene, ville det også vært mulig for påtalemyndigheten å beslutte ytterligere etterforskningsskritt og ta informasjonen i betraktning ved avgjørelsen av tiltalespørsmålet. Det kan ikke utelukkes at saken ville tatt en annen vending som følge av dette.

At teledatautskriften var på ca. 80 sider, tilsier ikke at dokumentasjon av opplysningene kunne unnlates. Et nærliggende alternativ var å dokumentere et uttrekk av mobiltrafikken fra det mest relevante tidsrommet, noe som ble gjort for flere andre vitner. Som et minimum burde det vært utarbeidet en egenrapport som redegjorde for at opplysningene fantes, slik at forsvarerne eller påtalemyndigheten fikk mulighet til å be om den fullstendige oversikten.

4.6.5 Mobiltrafikken torsdag 18. mai 2000 ble ikke analysert

Den utvidede teledataoversikten som politiet mottok 20. september, omfattet også Kristiansens mobiltrafikk fra dagen før Baneheia-drapene, torsdag 18. mai 2000. Oversikten viser at Kristiansen hadde flere både inngående og utgående samtaler denne dagen, hvorav de fleste gikk over basestasjonen EG_A. Denne informasjonen var ny for politiet.

Under etterforskningen i 2000 kom det frem at Jan Helge Andersen hadde blitt observert i Baneheia alene om kvelden torsdag 18. mai. Andersen ble observert både mellom kl. 19.00 og 20.00 og mellom kl. 21.00 og 22.00. Selv om det ikke fantes tilsvarende observasjoner av Kristiansen, mente politiet og påtalemyndigheten at han kunne ha vært i Baneheia sammen med Andersen denne kvelden.¹¹⁵ Kristiansens mobiltrafikk ble likevel

¹¹³ Andorsen (2000) s. 30.

¹¹⁴ En nærmere redegjørelse for hva som anses som interne dokumenter, gis i punkt 4.8.5.

ikke nærmere undersøkt for å avklare om teorien stemte.

Da Oslo politidistrikt avhørte Kristiansen i oktober 2021, etter gjenåpningen, ble han for første gang foreholdt sin mobiltrafikk fra torsdag 18. mai 2000 og spurt om telefonsamtaler han hadde hatt med navngitte personer om ettermiddagen og kvelden.¹¹⁶ Kristiansen kunne relatere navnene til at han spilte bedriftsfotball på fotballaget til Agder Motor, der onkelen hans jobbet, og oppga at samtaler kunne ha skjedd i den forbindelse. Etterforskerne i Oslo politidistrikt kontaktet deretter Agder bedriftsidrettskrets og ba om terminlister og eventuelle resultatlister for 2000, for å se om det var mulig å finne dokumentasjon på at Agder Motor spilte fotballkamp denne datoen. Det viste seg at Kristiansen hadde spilt kamp på Hæstadsetta kunstgress i Høvåg 18. mai 2000 kl. 19.20.¹¹⁷ Kristiansen oppga ikke i avhørene fra 2000 at han hadde spilt fotball denne dagen, sannsynligvis fordi han ikke husket det.¹¹⁸

Dersom politiet i forbindelse med etterforskningen i 2000 hadde foretatt lignende undersøkelser som Oslo politidistrikt, ville det i betydelig grad svekket hypotesen om at de to siktete var sammen i Baneheia kvelden før drapene.¹¹⁹ Utvalget finner det uheldig at en slik analyse først ble utført etter gjenåpningen i 2021.

4.6.6 Basestasjonstrafikk ble ikke innhentet

Under etterforskningen i 2000 innhentet politiet ikke trafikkdata fra basestasjonene som dekket Baneheia og områdene rundt. Det er på det rene at basestasjonstrafikken kunne vært brukt aktivt i arbeidet med å kartlegge personers bevegelser i Baneheia og kontrollere angivelser av klokkeslett i vitneforklaringer. Ved å sammenholde vitneforklaringer med basestasjonstrafikk ville politiet fått et godt grunnlag for å vurdere hvilke basestasjoner som dekket Baneheia-området fredag 19. mai 2000. Da dekningsforholdene på åstedet ble et tema i byretten, var basestasjonstrafikken slettet og ikke lenger tilgjengelig.¹²⁰

For utvalget er det uklart hvorfor ikke basestasjonstrafikk ble innhentet. I forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen i 2021 bekreftet Kripos-etterforskeren som hadde ansvaret for teledataetterforskningen, at han også i 2000 var kjent med at basestasjonstrafikk kunne innhentes. Han kunne ikke huske hvorfor politiet unnlot å gjennomføre et slikt etterforskningsskritt, men regner det som sikkert at spørsmålet ble diskutert og vurdert. I et skriv til Oslo politidistrikt nevner han flere mulige årsaker til at opplysningene ikke ble innhentet, blant annet at politiet gjennom teleoperatørene hadde tilgang til informasjonen de behøvde:

«En svært nærliggende årsak til ikke å innhente baseutskrift kan ha vært at vi mens saken var under aktiv etterforskning fikk tilgang til de dataene vi ba om fra teleoperatørene. Jeg er temmelig sikker på at [Asbjørn] Hansen og jeg (eventuelt også etter avklaring med lokal ledelse) 'hadde på dagsordenen' at spørsmål om innhenting av baseutskrift fra det som måtte bli ansett som aktuelle basestasjoner skulle tas opp til nærmere vurdering dersom/ når en nærmet seg tidspunktet for når teleoperatørene iht. sine rutiner kom til å slette dataene.»¹²¹

Som utvalget har påpekt foran, kan det til dette innvendes at innhenting av basestasjonstrafikk på et tidlig stadium i etterforskningen ville gitt politiet et verdifullt verktøy i arbeidet med å kartlegge bevegelser og observasjoner i Baneheia, se punkt

¹¹⁵ Se om aktors prosedyre i byretten i punkt 6.4.3.

¹¹⁶ Avhør av Viggo Kristiansen i oktober og november 2021, jf. dok. 16,05,01,01,01.

¹¹⁷ Dommerkort fra 18. mai 2000, jf. dok. 16,05,01,01,13, og avhør av Viggo Kristiansen 26. april 2022, jf. dok. 16,05,01,01,12.

¹¹⁸ Innledningsvis i avhøret 14. juli 2000 (dok. 07,02,02) ble Kristiansen bedt om å redegjøre for hva han gjorde torsdag 18. mai 2000, men nevnte da ikke at han hadde spilt fotballkamp om kvelden. Kristiansen oppga at han denne dagen hadde kommet hjem fra jobb kl. 11.00, og at han deretter hadde ligget på sofaen frem til ca. kl. 15.30. Etter dette hadde han oppholdt seg i arbeidsboden for å pusse på sykelen, trolig frem til ca. kl. 18.00–18.30. Kristiansen kunne ikke huske om han spiste middag denne dagen, og var usikker på om han hadde møtt Jan Helge Andersen. Derimot var han «forholdsvis sikker» på at han var i seng et sted mellom kl. 22.00 og 22.30, ettersom han skulle tidlig på jobb neste morgen.

¹¹⁹ Se Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 18: «Det er videre på det rene at Viggo Kristiansen heller ikke forklarte at han den 18. mai hadde spilt bedriftsfotball. Å gi en slik opplysning ville klart vært til hans egen fordel. Politiet stilte han den gang en rekke spørsmål om 18. mai med bakgrunn i en hypotese om at overgrepene og drapene var planlagt. Det var først ved gjennomgang av telefonutskrifter under den nye etterforskningen i 2021, at opplysningen om fotballkampen kom opp, og kopi av dommerkort med Viggo Kristiansens navn ble funnet. Alt dette underbygger at han rett og slett ikke husket større eller mindre detaljer om hva han hadde gjort disse dagene.»

¹²⁰ Mange elektroniske spor har begrenset lagringstid. Det kreves derfor at alle aktuelle kilder for elektroniske spor kartlegges i initialfasen av etterforskningen, og at man sikrer seg at sporene ikke går tapt, jf. riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.6.1 s. 70.

¹²¹ Rapport 8. februar 2022, jf. dok. 16,07,14.

3.4.6. Politiet fikk raskt oversikt over de fleste personene som hadde oppholdt seg i Baneheia, men ikke alle, og måtte engasjere fantomtegnere for å identifisere de siste personene som var observert i Baneheia.

En annen mulig grunn til at basestasjonstrafikk fra Baneheia-området ikke ble innhentet i 2000, er ifølge den ansvarlige Kripos-etterforskeren at man muligens var bekymret for å motta store mengder irrelevante teledataopplysninger:

«Selv om både 'Baneheia-saken' og 'Trude Espås-saken' var drapssaker med ukjent(e) gjerningsperson(er), skilte de seg vesentlig fra hverandre ved at Geiranger er et geografisk begrenset område uten nevneverdig gjennomgangstrafikk. Kristiansand er en relativt stor by og hvor E39 er anlagt ca. 5 – 600 meter fra stedet ofrene ble funnet drept.

Med forbehold om informasjon i svar på de to neste spørsmålene, er det sannsynlig at en ved å innhente basestasjonstrafikk for Baneheia, også ville innhentet trafikkdata for en mengde telefoner som enten hadde vært benyttet i kjøretøy som passerte Kristiansand, eller som hadde befunnet seg i nord-vestre del av Kristiansand eller området vest for byen. Der som en f.eks. hadde innhentet data fra aktuelle basestasjoner for 2 timer før drapene skjedde og frem til 1 time etter, tror jeg en ville sittet med en svært omfattende mengde med data som det ville vært svært arbeidskrevende å behandle videre for å kunne nyttiggjøre seg informasjonen i dem på samme måte som var målsettingen da vi innhentet baseutskrift i 'Trude Espås-saken'.»¹²²

Utvalget finner grunn til å bemerke at politiet ikke kunne vite omfanget av irrelevante trafikkdata før basestasjonstrafikken faktisk var innhentet. Selv om basestasjonstrafikken hadde inkludert irrelevante trafikkdata, kunne den dessuten vært sortert på telefonnummer og blitt koblet til enkeltpersoner. Dataene kunne derfor uansett blitt brukt til å kontrollere tidspunkter for bevegelser og observasjoner knyttet til personer som man ut fra andre opplysninger visste hadde oppholdt seg i Baneheia.

4.6.7 Kristiansens bankkortbruk ble ikke innhentet

Viggo Kristiansen hadde bankkort fra Spareskilingsbanken.¹²³ Basert på sakens dokumenter er

det ikke holdepunkter for at politiet innhentet opplysninger om hans kortbruk og kontobevegelser. Straffesaksdokumentene viser at dette ble gjort for en rekke andre personer. Etter utvalgets syn var innhenting av slike opplysninger et nærliggende etterforskningsskritt, selv om Kristiansens egen forklaring ikke inneholder opplysninger som tilsier at han hadde brukt kortet. Kristiansens bankkortbruk kunne blant annet avdekket om han hadde foretatt noen mistenkelige innkjøp. Forutsatt at Kristiansen benyttet kortet torsdag 18. eller fredag 19. mai 2000, kunne bruken også belyst hans bevegelser i løpet av disse dagene. Utvalget nevner i denne forbindelse at en venn av Kristiansen mente å ha sett ham på Statoil-stasjonen i Elvegata i Kvadraturen fredag 19. mai rundt kl. 20.00, selv om kameraten samtidig også uttrykte usikkerhet om dagen observasjonen skulle ha skjedd. Et annet vitne hadde samme dato sett en ung mann på offroadsykkel på vei fra Eg i retning Statoil-stasjonen ca. kl. 19.20, jf. punkt 4.9.3.

4.6.8 Avsluttende betraktninger

Utvalget finner ikke grunnlag for å kritisere politiets generelle bruk av teledata i den brede etterforskningen, herunder at basestasjonstrafikk ikke ble innhentet for basestasjoner som dekket Baneheia. Ved vurderingen er det sett hen til at praksis knyttet til bruk av teledata i etterforskning var varierende i år 2000. Riktignok ville basestasjonstrafikk trolig vært et effektivt verktøy for å kartlegge personbevegelser og kontrollere tidspunkter i vitneforklaringer. Politiet klarte imidlertid langt på vei å oppnå det samme gjennom et stort antall vitneavhør og bruk av personspesifikke trafikkdata. Det er på det rene at basestasjonstrafikk for basestasjoner som dekket Baneheia, også kunne belyst hvor EG_A hadde sitt dekningsområde, samt bidratt til å avklare hvilke basestasjoner som faktisk dekket åstedet. Dette var imidlertid en problemstilling som først ble aktualisert i byretten i mai 2001, og det var da for sent å innhente basestasjonstrafikk.

Derimot er det grunn til å rette kritikk mot politiets bruk av teledata i etterforskningen som var særskilt rettet mot Viggo Kristiansen. Når en bestemt person er mistenkt, «skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham», jf. straffeprosessloven § 226 tredje ledd. At Kristiansens mobiltrafikk fredag 19. mai og torsdag 18. mai ikke ble tilstrekkelig undersøkt og analysert, er derfor kri-

¹²² Rapport 8. februar 2022, jf. dok. 16,07,14.

¹²³ Rapport 19. september 2000 s. 4, jf. dok. 07,09,20.

tikkverdig. Dette gjelder særlig etter at Kristiansen i midten av september 2000 ble pågrepet og satt i varetekt. Ved å foreta nærmere undersøkelser av mobiltrafikken som allerede hadde blitt innhentet fra Telenor, kunne politiet kontrollert Kristiansens forklaring om at han oppholdt seg i og ved arbeidssiden i Egsveien da drapene skjedde. Om mistanken mot ham ville blitt styrket eller svekket, kunne man naturligvis ikke vite på forhånd. Det er også kritikkverdig at teledata mottatt fra Telenor 20. september 2000 i strid med straffeprosessloven ikke ble lagt inn i sakens dokumenter.

Etter utvalgets syn tilsier Kripas' involvering i Baneheia-saken at det måtte kunne forventes mer av politiets teledatahåndtering, se punkt 4.6.1. Straffesaksdokumentene inneholder flere eksempler på at teledata ble brukt på en god måte opp mot enkelte mistenkte og vitner i etterforskningen, men altså ikke overfor Kristiansen. Dette tyder på at det ikke var mangel på kunnskap om bruk av teledata i etterforskningsteamet. Politiets mangelfulle undersøkelser av Kristiansens mobiltrafikk må på denne bakgrunn anses som et klart brudd på objektivitetsplikten.

4.7 DNA-bevisene

4.7.1 Oversikt

Utvalget vil i det følgende vurdere politiets etterforskningsmessige håndtering av DNA-undersøkelsene som ble utført ved Universitet i Santiago de Compostela i Spania. Som ledd i denne vurderingen vil utvalget gjøre nærmere rede for rammen for de spanske undersøkelsene (punkt 4.7.2), resultatene fra undersøkelsene (punkt 4.7.3) samt politiets oppfølging og tolkning av resultatene i etterforskningsfasen (punkt 4.7.4). Avslutningsvis vil utvalget foreta en samlet vurdering av politiets etterforskning knyttet til DNA-resultatene (punkt 4.7.5).

4.7.2 Rammene for DNA-undersøkelsene ved Universitetet i Santiago de Compostela

4.7.2.1 *Beslutningen om å sende prøvene til Universitetet i Santiago de Compostela (USC)*

Som redegjort for i punkt 3.8.6.2 observerte Rettsmedisinsk institutt (RMI) noen få sædceller i fire av sporprøvene fra jentenes underliv.¹²⁴ Observasjonene ble gjort i mikroskopiutstrykene RMI

laget fra deler av sporprøvene, de såkalte forprøvingsdelene. Ved de etterfølgende analysene av DNA-ekstraktene fikk RMI kun utslag på jentenes DNA-profiler. Det er ikke uvanlig at det kvinnelige DNA-bidraget i en sporprøve kan «dominere» og dermed overskygge et eventuelt mannlig bidrag. Særlig kan dette forekomme der DNA-mengden er liten og av degradert kvalitet, slik tilfellet var i denne saken.

Løsningen ble dermed å forsøke å analysere det mannlige bidraget i prøvene ved såkalt Y-kromosomanalyse. Bare menn har Y-kromosomer, og Y-profiler nedarves uten endringer (med unntak av mutasjoner) fra far til sønn. En mann har derfor samme Y-profil som sin far, bror, sønn og øvrige mannlige slektninger i ubrutt farslinje. Informasjonen har dermed ikke samme individualiserende kraft som autosomt DNA,¹²⁵ men er egnet til å gi informasjon om et eventuelt mannlig bidrag i en sporprøve.¹²⁶ Av denne grunnen er Y-kromosomanalyse ofte aktuelt ved etterforskning av blant annet seksuallovbrudd.

RMI utførte ikke selv Y-kromosomanalyse i 2000, og det ble derfor på et tidspunkt, trolig i løpet av sommeren 2000, besluttet at prøvene skulle sendes til Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Utvalget har ingen innvendinger til beslutningen om å sende prøver til utlandet eller til beslutningen om å tildele oppdraget til USC. Utvalget legger til grunn at USC var ett av få institutter som utførte Y-kromosomanalyser på dette tidspunktet. For politiet var det naturligvis avgjørende å forsøke å analysere det mannlige bidraget RMI hadde påvist i mikroskopiutstrykene fra prøvene.

Det er likevel av betydning at det var velkjent at analysemetoden som skulle anvendes, fremdeles var på forskningsstadiet, og at resultater fra Y-kromosomanalyser aldri tidligere hadde blitt brukt som bevis ved irettføring av norske straffesaker.¹²⁷ USC tok videre i bruk såkalte «low

¹²⁴ Prøvene B-22, B-24, B-25 og C-25.

¹²⁵ Autosomt DNA, som nedarves fra både mor og far, har sterk individualiserende kraft. Autosomt DNA er det arvestoffet som finnes i de 22 kromosomparene som ikke er kjønnskromosomer (X og Y).

¹²⁶ NOU 2005: 19 punkt 3.1.3.5 s. 17: «Også på det mannlige kjønnskromosomet, Y-kromosomet, finnes STR-er med betydelig individuell variasjon, men Y-informasjon nedarves uten endringer (unntatt mutasjoner) fra generasjon til generasjon. En mann har således samme Y-profil som sin far, sine brødre, sine sønner og øvrige mannlige slektninger i ubrutt farslinje, og Y-profiler har derfor ikke tilnærmeelsesvis samme identifiserende kraft som matchende STR-profiler. Slike analyser kan likevel gi verdifull informasjon for prøver med DNA-bidrag fra flere personer og av begge kjønn.»

copy number»-betingelser (LCN-betingelser), som innebar at de benyttet seg av en vesentlig mer sensitiv analyseteknikk enn standard metode. Disse forholdene tilsa etter utvalgets syn en særlig årvåkenhet fra aktørene med hensyn til hva som sikkert kunne utledes av eventuelle resultater, blant annet om hvilke usikkerhetsmomenter og feilkilder man måtte være oppmerksom på ved bruken av bevisene. Utvalget vil komme nærmere tilbake til dette nedenfor i punkt 4.7.5.

4.7.2.2 *Mandat og oppdragsgiver. Manglende notoritet om kontakten med USC*

Det finnes ikke skriftlig materiale i straffesaksdokumentene som omhandler beslutningen om å sende prøvemateriale til Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Utvalget har fått opplyst at kontakten mellom politiet og Rettsmedisinsk institutt (RMI) i det alt vesentlige foregikk muntlig – først og fremst per telefon, men også i form av enkelte fysiske møter. Det er grunn til å tro at også beslutningen om å sende prøvemateriale til USC ble tatt muntlig, og at denne beslutningen ble tatt i samråd mellom etterforskningsledelsen og RMI.

Utover rapportene fra USC, som er stilet til RMI, foreligger det ingen skriftlig korrespondanse mellom politiet og USC i straffesaksdokumentene. Utvalget legger til grunn at det heller ikke var noen muntlig kontakt mellom politiet og USC, og at all dialog – herunder tildeling av oppdraget – foregikk via RMI. Dialogen mellom USC og RMI var også i hovedsak muntlig, og det er dermed svært begrenset notoritet om denne delen av etterforskningen. Verken politiet eller påtalemyndigheten synes å ha vært involvert i dialogen om de rettsgenetiske undersøkelsene i særlig grad.

Det finnes ikke noen skriftlig anmodning eller mandat fra politiet til USC i straffesaksdokumentene. Dette utgjør et brudd med påtaleinstruksen § 12-1, som gjaldt med tilsvarende ordlyd i 2000. Av bestemmelsen fremgår det at «dersom det blir aktuelt å søke bistand hos sakkyndige utenfor politiet til bruk for etterforskningen, jf. straffeprosessloven § 148, skal oppdragets formål og omfang angis skriftlig».

Det er påtalemyndigheten som har det overordnede ansvaret for etterforskningen og politiet som utfører den.¹²⁸ Påtalemyndighetens ansvar omfatter også samtlige sakkyndige undersøkelser som foretas under etterforskningen, og påtalemyndigheten plikter å påse at sakkyndigarbeidet skjer på tilfredsstillende måte.¹²⁹ Selv om verken påtalemyndigheten eller politiet i særlig grad var involvert i kontakten med USC, er det altså ikke tvilsomt hvem som var den reelle oppdragsgiveren og den ansvarlige for undersøkelsen. Til tross for dette ble det valgt en modell der USC opptrådte som en underleverandør av RMI, med RMI som et bindeledd mellom politiet og USC.

Etter utvalgets syn kan en slik modell ha bidratt til manglende bevissthet om hvem som var ansvarlig for den sakkyndige undersøkelsen og for kvalitetssikringen av informasjonen som senere ble lagt til grunn om DNA-resultatene. Valget av modell medvirket trolig også til misforståelsene som senere oppsto om resultatene. Manglende bevissthet om ansvarsforholdene og forutsetningene for undersøkelsen – kombinert med manglende mandat og mangelfull kunnskap om DNA hos politi og påtalemyndighet – kan videre ha ledet til at relevante spørsmål ikke ble stilt og besvart.

Utvalget er gjort kjent med at «underleverandørmodellen» ikke lenger benyttes i dag. I dag utføres rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker kun etter skriftlig anmodning fra politiet direkte til den utførende sakkyndiginstitusjonen. I de tilfeller hvor det gis bistand fra Oslo universitetssykehus i forbindelse med politiets anmodninger om undersøkelser i utlandet, er bistanden som regel begrenset til veiledning og råd om institutter som har kompetanse til å utføre de undersøkelser som politiet ønsker. Videre oppfølging, resultatformidling mv. foregår alltid direkte mellom politiet og den utførende sakkyndiginstitusjonen.

4.7.2.3 *Manglende referanseprøver fra andre enn de siktede*

Med «referanseprøver» menes personprøver som skal sammenlignes med en DNA-profil fra et biologisk spor. Profilen *kan* være avsatt av en gjerningsperson, men den kan også være avsatt av en person som ikke har noe med den straffbare handlingen å gjøre.¹³⁰ Avsetning av DNA kan for eksempel skje ved kontakt mellom fornærmede og andre i forkant av handlingen, eller det kan

¹²⁷ Utvalget er kjent med at Y-kromosomanalyse utført med LCN-betingelser hadde blitt gjennomført ved et utenlandsk universitet i forbindelse med etterforskningen av en drapsak ved et annet norsk politidistrikt på slutten av 1990-tallet. Resultatene derfra ble imidlertid aldri brukt som bevis i retten.

¹²⁸ Se punkt 13.2.4.3.

¹²⁹ NOU 1984: 27 s. 134.

skje i etterkant av handlingen – for eksempel ved avsetning fra åstedsgranskere, obdusenter, laboranter eller andre som har vært involvert i sporsikringen eller håndteringen av sporprøvene. DNA-avsetning som skjer i etterkant av den straffbare handlingen, omtales gjerne som *kontaminering* eller *forurensning* av sporet.

Utvalget legger til grunn at det også i år 2000 forelå kunnskap om risikoen for kontaminering,¹³¹ og at det av denne grunn var vanlig praksis å undersøke et analyseresultat opp mot andre personer som potensielt kunne ha avsatt DNA på en fornærmet eller på et åsted. Også den gang ble det derfor regelmessig innhentet referanseprøver – også omtalt som eliminasjonsprøver – fra andre enn potensielle mistenkte. Professor Torleiv Ole Rognum uttalte i brev til Oslo politidistrikt 2. februar 2022:

«Eliminasjonsprøver er en del av den rettsgenetiske utredningen. Derfor har Seksjon for rettsgenetikk hatt DNA prøve fra meg og alle andre obdusenter siden tidlig på 1990-tallet. Utelukkelse av mulig kontaminasjon fra ansatte ved avdeling for rettsmedisin er en del av den rutinen.»¹³²

Risikoen for å observere analyseutslag som skyldes kontaminering av sporet, er større ved bruk av den høysensitive analysemetoden som USC benyttet seg av enn ved standard metode, se punkt 4.7.2.4 nedenfor.

Til tross for det ovennevnte synes verken etterforskningsledelsen eller RMI å ha løftet frem problemstillingen om hvorvidt andre enn gjerningspersonen(e) kunne ha avsatt DNA i prøvene som skulle undersøkes. Dette illustreres av at USC kun ble bedt om å sammenligne resultatene sine med referanseprøver fra Andersen og Kristiansen. Dette sto i klar kontrast til undersøkelsene RMI selv utførte, hvor det ble innhentet en lang rekke referanseprøver fra blant andre familiemedlemmer, polititjenestepersoner og andre personer med tilknytning til saken.¹³³ I lys av de rutiner som ellers forelå ved RMI, kan utvalget

vanskelig se noen rasjonell begrunnelse for at resultatene fra USC ikke ble sammenlignet med andre enn Andersen og Kristiansen.

Under Oslo politidistrikts etterforskning etter gjenåpningen i 2021 kom det frem at minst ti menn som hadde hatt befatning med åstedet eller jentene, har allel 10 i Y-markøren DYS391, det vil si allelet som passet med Kristiansen og ble tatt til inntekt for en annen gjerningsmann enn Andersen. Dette gjaldt blant andre obdusenten, de to preparantene som bisto under obduksjonene, flere personer som deltok i åstedssikringen, og faren til en av jentene.¹³⁴ Dette er ikke et spesielt overraskende funn, idet USC oppga i rapporten at allel 10 i Y-markøren DYS391 deles av 54,6 prosent av den mannlige norske befolkningen.¹³⁵ Det var dermed statistisk sett å forvente at en stor andel av de som avga referanseprøve, ville ha dette allelet og derfor være forenlig med analyse-resultatene fra USC. Dersom det i år 2000 hadde blitt foretatt en sammenligning med øvrige relevante referanseprøver, ville det imidlertid kunne bidratt til å synliggjøre problemstillingen for andre aktører i saken. Selv om problemstillingen synes oversett av etterforskningsledelsen, kunne den – dersom det klart fremgikk at referanseprøver fra blant andre obdusenten og preparantene også var forenlig med analyseresultatene – muligens blitt grepet fatt i av Den høyere påtalemyndighet, forsvarerne og senere domstolen.

4.7.2.4 Analysemetoden i USCs undersøkelser

Av rapporten fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) 23. november 2000 fremgår det at samtlige analyseresultater ble oppnådd ved bruk av en høysensitiv analysemetode, i rapporten omtalt som «low copy number strategies» (her omtalt som «LCN-analyser»)¹³⁶ Metoden avvek fra standard analysemetode og var forbundet med flere kjente usikkerhetsfaktorer. Det er i seg selv ikke problematisk at metoden ble benyttet, men den fordret ekstra varsomhet fra rettsgenetikeren ved tolkningen av analysene. I tillegg fordret den særlig varsomhet fra straffesaksaktørene, i første

¹³⁰ En DNA-profil er først og fremst et identifikasjonsmiddel og sier ikke i seg selv noe om når eller hvordan sporet er avsatt.

¹³¹ Utvalget har gjennomgått tidsnær faglitteratur og forskningspublikasjoner, hvor problemstillinger knyttet til kontaminering av sporprøver er utførlig behandlet. Se f.eks. Gill (2001) s. 231–232 og Rutty (2000) s. 410–411.

¹³² Brev fra Rognum til Oslo politidistrikt 1. februar 2022, jf. dok. 16,03,01,34.

¹³³ Rapport 22. januar 2001, jf. dok. 3,12.

¹³⁴ Referanseprøvene innhentet av Oslo politidistrikt viser der til at en av preparantene har tilsvarende alleler som Kristiansen i 19 av 25 Y-markører som ble undersøkt av OUS i 2021. Dette illustrerer likheten som kan forekomme i Y-profiler, og dermed viktigheten av å sammenligne analyse-resultatene med andre relevante referanseprøver.

¹³⁵ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

¹³⁶ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

omgang politiet, ved vurderingen av om det kunne påvises en sikker sammenheng mellom DNA-sporene og den straffbare handlingen.

Metoden USC benyttet, ble introdusert i de rettsgenetiske miljøene mot slutten av 1990-tallet. Den innebærer kort fortalt at man ved analyser av svært små mengder biologisk materiale tar i bruk et høyere antall amplifiseringssykluser – det vil si kopierer DNA-sekvensene flere ganger – enn ved standard metode. Hensikten er å oppnå en tilstrekkelig mengde DNA til å utføre en vellykket analyse. Mengden DNA øker eksponentielt med antall amplifiseringssykluser, samtidig som sensitiviteten av analysen øker desto flere sykluser som anvendes. Antall sykluser kan imidlertid ikke økes ubegrenset. Dette skyldes at kopieringsprosessen på et tidspunkt vil forringe kvaliteten på analysematerialet i så stor grad at det ikke er mulig å oppnå tolkbare resultater.¹³⁷

Fordelen ved metoden USC benyttet, var altså at den økte sensitiviteten innebar økt sjanse for vellykket analyse av svært små mengder spormateriale. Ulempen var at den samtidig innebar hyppigere forekomst av tekniske analysefeil (artefakter). I tillegg innebar kombinasjonen av økt sensitivitet og lite og eventuelt degradert spormateriale en forhøyet risiko for at analysen ville detektere små mengder DNA, enten fra laboratoriet eller fra andre kilder, som ikke hadde noen sammenheng med den straffbare handlingen.¹³⁸ Kontamineringsutslag fra små mengder DNA kan vise seg i form av enkeltalleler og ikke fullstendige profiler fra eventuelle kontamineringskilder. I slike tilfeller vil det sjelden være mulig å avgjøre om utslaget stammer fra en gjerningsmann eller en kontamineringskilde.

I en vitenskapelig publisering om LCN-analyser fra 2001 heter det blant annet: «Because of the extreme sensitivity of detection, background level DNA and DNA from casual contact may and will be detected. Thus, LCN typing cannot be used for exculpatory purposes.»¹³⁹ Det fremgår også at «the tissue source of the DNA cannot be inferred».¹⁴⁰ I en annen publisering fra 2001 fremgår det: «If the potential origins of DNA profiles cannot be identified, it does not necessarily follow that they are relevant to this case, since transfer of cells can occur as a result of casual contact.»¹⁴¹

¹³⁷ Gill (2001) s. 229–230 og Gill mfl. (2000) s. 17–18.

¹³⁸ Gill (2001) s. 230–231.

¹³⁹ Budowle mfl. (2001) s. 2.

¹⁴⁰ Budowle mfl. (2001) s. 4.

¹⁴¹ Gill (2001) s. 232.

Professor i rettsvitenskap Ragna Aarli ga i 2011 en sammenfatning av usikkerhetsmomentene som gjør seg gjeldende ved bruk av LCN-analyser i straffesaker, som inkluderte de analysetekniske utfordringene og faren for kontaminasjon. Hun oppsummerer slik:

«Fullstendige profiler og delprofiler fra lavkopi-DNA kan likevel ha en viss informasjonsverdi i straffesaken. Sakkyndige må imidlertid påpeke usikkerhetsmomentene knyttet til slike analyseresultater og at profiler fremstilt [fra] lavkopi-DNA heller ikke kan tjene som sikre utelukkelsesbevis for mistenkte. Det er heller ikke mulig å typebestemme hvilke celler DNA-molekylene i slike prøver stammer fra [...]. Relevansen av slike marginale spor vil være ekstra usikker.»¹⁴²

Aarlis sammenfatning bygger i det vesentlige på de samme publikasjonene fra 2000 og 2001 som utvalget har vist til foran, og usikkerhetsmomentene må antas å ha vært kjent i de rettsgenetiske fagmiljøene på den tiden etterforskningen og den senere iretteføringen av Baneheia-saken pågikk.¹⁴³ Utvalget legger til grunn at usikkerhetsmomentene forbundet med den økte sensitiviteten ved LCN-analyser også var kjent ved Rettsmedisinsk institutt (RMI) på daværende tidspunkt. Utvalget finner konkret støtte for dette i et brev fra RMI 23. mai 2001 til et politidistrikt som på daværende tidspunkt etterforsket en drapssak med ukjent gjerningsmann.¹⁴⁴

Det er ingen skriftlige holdepunkter i straffesaksdokumentene som tilsier at politiet under etterforskningen var kjent med, eller gjorde seg kjent med, at den benyttede analysemetoden innebar en økt risiko for å se feilutslag eller kontamineringsutslag uten relevans for straffesaken.

¹⁴² Aarli (2011) s. 37–38.

¹⁴³ Det dreier seg om de samme usikkerhetsmomentene som de sakkyndige fra GENA – Institutt for DNA-analyse og Forensic Science Service – og senere også den oppnevnte sakkyndige Frederik Torp Petersen – fremhevet i forbindelse med behandlingen av Kristiansens gjenåpningsbegjæringer. Se del IV om gjenåpningsprosessen i Baneheia-saken.

¹⁴⁴ I den aktuelle saken hadde Y-kromosomanalyser blitt utført i utlandet i 1998, og svært begrensede resultater hadde blitt oppnådd ved hjelp av LCN-teknikk med et forhøyet antall amplifiseringssykluser. RMI påpekte blant annet de generelle usikkerhetsmomentene som knyttet seg til analysemetoden, herunder kontaminasjonsfaren, og anmodet politiet om at resultatene måtte «brukes med den største forsiktighet».

4.7.3 Resultatene av DNA-undersøkelsene ved USC

4.7.3.1 USC's rapport 23. november 2000

Innholdet i rapporten fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) fra 23. november 2000 er mer utførlig behandlet under punkt 3.8.6.5. Nedenfor gis en kort oversikt over hovedinnholdet i rapporten. Det gis også en forklaring på de funn som lå til grunn for konklusjonene.

- USC observerte, i likhet med Rettsmedisinsk institutt (RMI), et fåtall sædceller i mikroskopiutstrykene de mottok fra instituttet. Når det i konklusjonen angis at funn av mannlig DNA er «compatible» («forenlig») med observasjonen av sædceller, er det disse utstrykene det siktes til. Konklusjonen er riktig, men betyr ikke annet enn det som står – at det er *forenlig*, i motsetning til *uforenlig*. For øvrig er det ingen direkte sammenheng mellom mikroskopiutstrykene og analyseresultatene, da det verken var utstrykene eller sædcellene som sådan som ble analysert. Det fremgår *ikke* av rapporten at resultatene stammer fra sædceller.
- USC oppnådde ingen resultater fra ekstraktene fra prøvene som ble laget ved RMI. USC laget imidlertid egne ekstrakter fra vattpinnerestene de hadde fått overlevert fra de respektive prøvene.
- Det var kun analysene utført spesifikt på Y-markøren DYS391 som ga resultater, og som lå til grunn for USC's konklusjoner. Rapporten angir at resultatene ble oppnådd ved bruk av «low copy number»-betingelser.
- Resultatet fra C-25 i DYS391 – allel 10 – ble oppgitt som et sikkert analyseresultat, idet resultatet hadde latt seg repetere fire av fem ganger. Det ble opplyst at resultatet var forenlig med Kristiansen, men ikke med Andersen. Konklusjonen ble angitt med en *likelihood ratio*¹⁴⁵ på 1,8, og det ble opplyst om frekvensen av allel 10 i den mannlige norske befolkningen (54,6 prosent). Forutsatt at det var korrekt av USC å utelukke at resultatet kunne skyldes feilutslag (artefakter), er denne konklusjonen riktig. Et sikkert analyseresultat er imidlertid ikke ensbetydende med at funnet har sammenheng med den straffbare handlingen og må stamme fra en gjerningsmann.
- Resultatene fra prøve B-22 og B-25 ble angitt med betydelige forbehold, både i premissene (i avsnittet «discussion») og i konklusjonen. Premissene anga at det var klart at det var en mannlig komponent i begge prøver, men at det var vanskelige prøver. De var «compatible»

(«forenlige») med en blanding av to menn med henholdsvis allel 10 og 11 i DYS391, men det var vanskelig å beregne noen sannsynlighet for resultatet. Konklusjonen var at det var «possible» («mulig») at prøvene hadde bidrag fra to ulike menn, og at verken Kristiansen eller Andersen kunne utelukkes som bidragsytere. Utvalget presiserer – muligens unødvendig – at «mulig» er en meget svak konklusjonsgrad. Det var ingen gal konklusjon fra rettsgenetikerne, men den må i bevismessig sammenheng forstås med de vesentlige forbehold som er oppgitt.

Utvalgets gjennomgang ovenfor viser at det ikke heftet faktiske feil ved den spanske rapporten. Den gjenga hvilke prøver som hadde vært gjestand for testing, og hvordan de respektive prøvene hadde blitt testet. Det ble videre gitt en adekvat beskrivelse av metodebruken. Rapporten inneholdt også de konklusjoner USC fant det forsvaret å trekke etter sammenligning med de to referanseprøvene som de hadde mottatt. Rapporten anga ikke at funnene måtte stamme fra gjerningsperson(er). Dette er et spørsmål en rettsgenetiker, hvis oppgave er å utføre DNA-analyser, verken kan eller skal besvare.

Utvalget har merket seg at det fremgår av rapporten at USC arbeidet etter en hypotese om at «one or two of the suspects had committed the crime».¹⁴⁶ Generelt bør rettsgenetiske sakkynndige ikke arbeide etter hypoteser som knytter seg til skyldspørsmålet. Spørsmålet om skyld faller utenfor sakkynndigoppdraget, og en rettsgenetisk

¹⁴⁵ *Likelihood ratio* (LR) er et statistisk mål som venter sannsynligheten for å observere et DNA-resultat gitt to konkurrerende og gjensidig utelukkende hypoteser. Disse hypotesene omtales ofte som «aktoratets hypotese» og «forsvarets hypotese». LR forteller hvor mange ganger mer sannsynlig det er å observere DNA-resultatet dersom det undersøkte DNA-et stammer fra en bestemt person (for eksempel mistenkte) i forhold til en tilfeldig person. LR-skalaen går fra 0 via 1 (nøytralt) og opp til milliarder. Jo mer LR overstiger 1, desto mer vil resultatet tale for at det undersøkte DNA-et stammer fra den mistenkte (aktors hypotese) i forhold til den tilfeldige personen (forsvarers hypotese). Tallverdien forteller imidlertid ikke i seg selv hva sannsynligheten er for at det undersøkte DNA-et faktisk stammer fra den mistenkte. Ved den sistnevnte vurderingen må sakens øvrige omstendigheter tas i betraktning, herunder om det foreligger opplysninger som tilsier at det undersøkte DNA-et ikke kan stamme fra den mistenkte. En annen sak er at en høyere LR vil innebære at det er mer sannsynlig at DNA-et faktisk stammer fra vedkommende person enn om LR er lavere. Vurderingene må likevel holdes atskilt fordi retten – ved vurderingen av faktisk sannsynlighet – alltid må se DNA-resultatet i lys av det man ellers vet om personens mulighet til å være opphav til sporet.

¹⁴⁶ Rapport fra USC 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

analyse kan aldri alene gi svar på om et DNA-funn stammer fra en gjerningsperson. I lys av utformingen av USCs konklusjoner er det imidlertid ingen holdepunkter for at hypotesen påvirket USCs tolkning av analysene.

4.7.3.2 Feil i den norske oversettelsen av USCs rapport

Den engelskspråklige rapporten fra USC ble oversatt til norsk av Rettsmedisinsk institutt (RMI). Rapporten inneholder enkelte feil og unøyaktigheter, og utvalget vil knytte noen kommentarer til disse.

For det første er det i den engelske versjonen særskilt påpekt:

«Concerning the DNA samples analyzed, it is important to clarify that when using low copy number strategies, as is the case, the only way to be absolutely sure of a result is by repetition of independent experiments.»¹⁴⁷

I den norske versjonen er setningen feilaktig oversatt slik:

«I forbindelse med de utførte analysene er det viktig å understreke at for at et resultat skal anses som sikkert ved typing av prøver med lite cellemateriale/DNA, som i denne saken (få sædceller), må analysen gjentas flere uavhengige ganger.»¹⁴⁸

Betegnelsen «low copy number strategies» er en beskrivelse av *metoden* som ble benyttet ved analysene, jf. punkt 4.7.2.4. Det synes vitenskapelig uomstridt at det, på grunn av sensitiviteten, knyttet seg økt usikkerhet til denne metoden i forhold til standard metode. Blant annet innebar den en økt risiko for å detektere DNA-utslag uten relevans for den straffbare handlingen. At den norske oversettelsen ikke gjenga metodebeskrivelsen korrekt, var uheldig. Analysemetoden var en relevant omstendighet ved vurderingen av robustheten og bevisverdien av analyseresultatene. Resultatene var svake i utgangspunktet, men metodebruken gjorde dem enda svakere.

USCs beskrivelse av metodebruken er i den norske oversettelsen i stedet feilaktig gjengitt som «ved typing av prøver med lite cellemateriale/DNA, som i denne saken (få sædceller)». Dette

kan etterlate et inntrykk av at det var sædcellene som sådan som var testet. Utvalget anser det som sannsynlig at dette kan ha bidratt til politiets sikre oppfatning om at resultatene stammet fra sæd. Selv om USCs rapport oppga at DNA-funnene var forenlige med observasjoner av sædceller på mikroskopiutstryk, var dette *ikke* ensbetydende med at DNA-resultatene stammet fra sæd, se punkt 4.7.3.1. I realiteten var det ingen nødvendig sammenheng mellom de observerbare sædcellene og analyseresultatene, ettersom USCs analyse ikke bygget på mikroskopiutstrykene som var laget ved RMI og oversendt derfra, men på ekstrakter som de spanske sakkyndige laget fra vattpinnerester som fulgte med forsendelsen. Prøvene kunne også inneholde DNA fra andre cellyper, for eksempel epitelceller.

Også andre unøyaktigheter i oversettelsen kan ha bidratt til en uriktig forståelse av USCs rapport. For det første er ordet «compatible» i konklusjonens første punkt oversatt til «stemmer overens med», i stedet for å bruke det mer nærliggende «forenlig». Den valgte formuleringen kan gi inntrykk av en sterkere kobling mellom analysemateriale og mikroskopiutstrykene laget ved RMI enn det var grunnlag for. For det andre er gjengivelsen av konklusjonen om prøve C-25 ikke noen egentlig oversettelse, men en omskrivning. USCs konklusjon lyder slik:

«Second. DYS391 type 10 found in the sample C25 is compatible with the suspect V048 but not with suspect V006. The frequency of the allele 10 in the Norwegian population is 0.546. The likelihood ratio is 1.8315 (Probability of the DNA evidence if the suspect left the male DNA divided by the probability of the DNA evidence if some other person left the male DNA equal to 1.8315).»

Dette er gjengitt slik i den norske oversettelsen:

«DNA i prøve C25 er av samme type som mistenkt V048 (DYS319 type 10). Frekvensen av allel 10 i den norske befolkningen er 0,546. 'Likelihood ratio' er 1,8315 (d.v.s sannsynligheten for dette resultatet hvis DNA stammer fra den mistenkte dividert med sannsynligheten for at DNA stammer fra en ukjent, er 1,8315).»

Formuleringen om at «DNA [...] er av samme type» som Kristiansen, var etter utvalgets syn uheldig ved omtale av en så vidt begrenset delprofil som i dette tilfellet. For en leser med begrenset faglig innsikt, som ikke kjenner til betydningen av

¹⁴⁷ Rapport fra USC 23. november 2000 s. 5, jf. dok. 03,08.

¹⁴⁸ Rapport fra USC 23. november 2000 (norsk oversettelse) s. 5, jf. dok. 03,09.

likelihood ratio og antall markører som til sammen danner en DNA-profil, er formuleringen egnet til å villed. Funnet kan oppfattes som sterkere knyttet til Kristiansen enn det var grunnlag for. Til sammenligning bruker Oslo universitetssykehus i dag formuleringen «DNA av samme type» kun i tilfeller der det foreligger profilsammenfall med såkalt sterk konklusjonsgrad, hvor det anslagsvis er mer enn en milliard ganger mer sannsynlig å oppnå DNA-resultatet hvis den relevante personens DNA er i prøven, enn dersom en tilfeldig persons DNA er i prøven.

Endelig bemerker utvalget at også forklaringen av *likelihood ratio*-brøken er galt gjengitt i den norske rapporten, idet riktig gjengivelse skulle vært at *likelihood ratio* angir «sannsynligheten for dette resultatet hvis DNA stammer fra den mistenkte dividert med sannsynligheten for dette resultatet hvis DNA stammer fra en ukjent». Forskjellen har betydning fordi en *likelihood ratio*-beregning ikke gir svar på den faktiske sannsynligheten for hvem DNA-resultatet stammer fra, men sannsynligheten for å oppnå resultatet i analysen *forutsatt* at sporet stammer fra en bestemt person i motsetning til en tilfeldig person.¹⁴⁹

4.7.3.3 Ufullstendig gjengivelse av DNA-resultatene i hovedrapporten fra Rettsmedisinsk institutt

I hovedrapporten fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) 22. januar 2001 er DNA-resultatene fra USC gjengitt slik:

«[...] DNA i prøve C-25 er av samme type som Viggo Kristiansen for de foreliggende typereultatene (to markørene), mens det i prøvene B-22 og B-25 kan være DNA fra to menn og ingen av de mistenkte kan utelukkes som bidragsyttere.»¹⁵⁰

Utvalget har ingen innvendinger til presentasjonen av resultatene B-22 og B-25 i hovedrapporten. Derimot mener utvalget, som påpekt i punkt 4.7.3.2, at utlegningen av resultatet fra C-25 som «DNA [...] av samme type» som Kristiansen var egnet til å villed leseren. I hovedrapporten fra RMI var risikoen for feiltolkning og misforståelser dessuten større, fordi angivelsen av frekvens i befolkningen og *likelihood ratio*, som var sentrale størrelser i denne sammenheng, ble utelatt fra

teksten. Utvalget ser ikke bort fra at dette kan ha medvirket til en fortsatt feiltolkning av prøveresultatet på dette stadium av saken.¹⁵¹

Rapporten henviser videre til at det er gjort funn i to markører. Utvalget legger til grunn at den andre markøren det er tale om (i tillegg til Y-markøren DYS391), er SNP-markøren SRY-2627.¹⁵² Resultatet fra denne («C») var imidlertid ikke en del av grunnlaget for USCs konklusjon, da det i premissene i rapporten er beskrevet at 95 prosent av den europeiske befolkningen, inkludert både Andersen og Kristiansen, har allel C i markøren SRY-2627.¹⁵³ Det er uklart hvorfor RMI valgte å innta dette resultatet i sin hovedrapport, ikke minst når instituttet samtidig utelot å nevne de øvrige 95 prosent som har samme type.

Samlet sett er det utvalgets syn at hovedrapporten gjengir resultatet fra prøve C-25 på en ufullstendig og misvisende måte. Gjengivelsen avvek fra originalkilden, og det kom ikke godt nok frem hvor svakt DNA-resultatet var. Selv om aktørene i straffesaken også hadde tilgang til originalrapporten fra USC, kan det ikke utelukkes at flere har forholdt seg til sammendraget i den norske hovedrapporten. I det minste er det nærliggende at aktørene har sett de to dokumentene i nær sammenheng og derfor fått et inntrykk av at resultatet var sterkere knyttet til Kristiansen enn hva som var tilfellet.

Utvalget har innhentet et tidligere utkast til hovedrapporten fra den interne saksmappen ved Oslo universitetssykehus. Redegjørelsen for prøve C-25 har i utkastet, som er udatert, følgende ordlyd:

«Det ble påvist sædceller i prøve merket C-25(endetarm). DNA i prøve C25 er av samme type som mistenkt Viggo Kristiansen (DYS319 type 10). Frekvensen av allel 10 i den norske befolkningen er 0,546. «Likelihood ratio» er 1,8315 (d.v.s sannsynligheten for dette resultatet hvis DNA stammer fra den mistenkte divi-

¹⁴⁹ Se definisjon av *likelihood ratio* (LR) i punkt 4.7.3.1 (note).

¹⁵⁰ Rapport fra Rettsmedisinsk institutt 22. januar 2001, jf. dok. 03,12.

¹⁵¹ Se i denne forbindelse Agder statsadvokatembeters uttalelse i tilsvaret til Gjenopptakelseskommisjonen 23. april 2010, jf. dok. 09,22: «Statsadvokaten har imidlertid en viss forståelse for at politiet kan ha trodd at man hadde fellende [bevis] mot Kristiansen. I hht rapporten fra rettsmedisinsk institutt [...] fremgår det bl.a.: 'I henhold til rapport av 23.11.00 er det påvist DNA av mannlig opprinnelse i prøvene B-22, B-25 og C-25. DNA i prøve C-25 er av samme type som Viggo Kristiansen og for de foreliggende typereultatene (to markørene)'».

¹⁵² SNP står for «Single Nucleotide Polymorphism» og er en annen type DNA-markør enn STR («Short Tandem Repeat»).

¹⁵³ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 23. november 2000, jf. dok. 03,08.

dert med sannsynligheten for at DNA stammer fra en ukjent, er 1,8315). Se rapport fra Santiago de Compostela datert 23. November 2000.»¹⁵⁴

Utkastet viser at redegjørelsen ble endret før den endelige rapporten 22. januar 2001 ble sluttført. Endringen gikk ut på at det ble vist til en ytterligere markør. Videre ble henvisningene til frekvens i befolkningen og *likelihood ratio* fjernet. Utvalget kjenner ikke til bakgrunnen for endringene som ble gjort, men konstaterer at de medførte redusert presisjon og informasjonsverdi.

4.7.4 Politiets oppfølging og tolkning av DNA-resultatene

4.7.4.1 Hva var årsakene til at politiet feilinformerte om DNA-resultatene?

Den 25. oktober 2000 fikk etterforskningsledelsen muntlig rapportering fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) om foreløpige resultater fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Som omtalt i punkt 3.8.6.4 ledet dette til at etterforskningsledelsen neste dag orienterte pressen om at det var kommet DNA-funn som med sikkerhet knyttet Kristiansen til åsted og overgrep. Disse opplysningene var uriktige.

Uriktige opplysninger ble også gitt til forhørsretten i forbindelse med spørsmålet om fortsatt varetektsfengsling. Ved fengslingsforlengelsen av Kristiansen 7. november 2000 ble resultatet fra prøve C-25 presentert som en «positiv bekreftelse på at sæd funnet i et av barna stemmer med siktedes DNA», og at dette knyttet siktede «med 100% sikkerhet til åstedet og de straffbare handlingene som ble begått mot barna».¹⁵⁵ Det var verken riktig at funnet knyttet Kristiansen til handlingene, eller at det kunne fastslås at funnet stammet fra sæd. Forhørsretten la imidlertid disse opplysningene til grunn og la vesentlig vekt på dem i sin vurdering av mistankegrunnlaget, se punkt 3.9.2. Til anførselene fra forsvarer om manglende skriftlig dokumentasjon for funnet uttalte forhørsretten at den ikke hadde «grunnlag for å betvile at påtalemyndigheten har gitt korrekte opplysninger om resultatet av de tekniske undersøkelsene som er foretatt».¹⁵⁶

¹⁵⁴ Udatert utkast til rapport fra Rettsmedisinsk institutt (fysisk kopi) innhentet fra OUS.

¹⁵⁵ Begjæring om varetektsfengsling 6. november 2000, jf. dok. 07,06,08.

Utvalget har vurdert årsakene til at etterforskningsledelsen uttalte seg uriktig om DNA-resultatene til forsvarerne, pressen og forhørsretten. Utvalget legger til grunn at etterforskningsledelsen i denne perioden reelt var av den oppfatning at prøve C-25 med sikkerhet knyttet Kristiansen til åstedet og de straffbare handlingene. Utvalget har dermed ikke funnet holdepunkter for at etterforskningsledelsen bevisst ga uriktig informasjon. Ved denne vurderingen har utvalget bygget på opplysninger fra sentrale personer i etterforskningsledelsen, som underbygges av tidsnær dokumentasjon. Beskrivelsen av funnet i oversiktsnotatet til møtet med statsadvokaten 13. november 2000 tilsier at etterforskningsledelsen feilaktig trodde at det var funnet en fullverdig Y-profil (på mannlig slektslinje) som sikkert stammet fra sædceller. At funnet ble presentert i samme termer som hårfunnet fra Andersen, som faktisk utgjorde et sikkert profilsammenfall, underbygger at dette var politiets forståelse på daværende tidspunkt.¹⁵⁷

Utvalget har videre vurdert hva som ledet til feiltolkningen av prøve C-25. Det helt konkrete innholdet i opplysningene fra RMI til politiet 25. oktober 2000 er for utvalget ikke mulig å fastslå. Det foreligger en politirapport som beskriver at resultater *hadde blitt formidlet* fra RMI, men ingen beskrivelse av *hva* RMI konkret formidlet.¹⁵⁸ På dette punkt mener utvalget at politiet burde sørget for bedre notoritet. Innholdet i samtalen med RMI burde i det minste vært nedfelt i en egenrapport og gjort tilgjengelig for forsvarerne. I arbeidsgrupperapporten *Etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann* fra 2002 uttales følgende:

«[E]rfaringer fra etterforskning av drapssaker de senere år [viser] at politiet har behov for muntlig kontakt med den sakkyndige forut for at undersøkelsen er ferdig for å få signaler om det resultat som kan forventes. Ikke minst gjelder det undersøkelser som foretas ved Rettsmedisinsk institutt for analyse av biologiske spor med sikte på å få frem en DNA-profil av en mulig gjerningsmann. Dette har ikke blitt oppfattet som problematisk. Det går ofte noe tid før

¹⁵⁶ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 7. november 2000, jf. dok. 07,06,11.

¹⁵⁷ Se punkt 3.8.6.4. I oversiktsnotatet er hovedfunnene beskrevet slik: «1. Hår med rot fra antatt 'drapssted' har samme DNA som siktede Jan Helge Andersen. 2. Sæd sikret i liket av Lena Sløgedal Paulsen har samme DNA som siktede Viggo Kristiansen og evt. hans (mannlige) søsken, far, onkel, bestefar mv. og deres søsken.»

¹⁵⁸ Rapport 26. oktober 2000, jf. dok. 07,02,15.

de skriftlige resultatene fra RMI er klare. I den grad slike foreløpige svar er styrende for etterforskningsmessige disposisjoner eller benyttes som grunnlag for tvangsmidler, tilsier hensynet til notoritet og muligheten for kontroll, at de aktuelle spørsmål og svar nedfelles i en egenrapport fra den som har mottatt disse.»¹⁵⁹

Manglende notoritet omkring denne type muntlige opplysninger vil ikke sjelden medføre at det i ettertid oppstår tvil om hva som er blitt sagt. Dette ble også tilfellet i Baneheia-saken. Allerede under hovedforhandlingen i mai 2001 fremkom det uenighet mellom politiet og RMI om hvem som måtte bære ansvaret for feiltolkningen.

I en artikkel i Dagbladet 3. mai 2001 opplyste daværende politimester i Kristiansand politidistrikt Ansten Klev at politiet i oktober 2000 «ble informert om at DNA-beviset mot Kristiansen var langt sterkere enn det som nå er avdekket».¹⁶⁰ I en artikkel i Fædrelandsvennen 4. mai 2001 er Sis-sel Rogde, daværende leder ved RMI, sitert slik:

«Rogde avviser både at de spanske rettsmedisinerne har feiltolket sine egne resultater, og at Rettsmedisinsk institutt i Oslo har feiltolket spanjolene. Hun mener det er politiet i Kristiansand som har bommet. – Dette er et fagfelt medarbeiderne ved Rettsmedisinsk institutt behersker meget godt. Det samme kan man ikke si om politiet. Vi opplever ofte at politiet har for lite kunnskap om hva DNA er i rettsmedisinsk sammenheng. Rogde åpner likevel for at det hele kan skyldes en misforståelse, og at kommunikasjon mellom politiet i Kristiansand og Oslo ikke var god nok.»¹⁶¹

Som det fremgår, skyldte politiet og RMI på hverandre i 2001. Utvalgets inntrykk er at synspunktene om dette synes å være de samme i dag.

Utvalget legger til grunn at feiltolkningen mest sannsynlig ble forårsaket av utilstrekkelig og uklar kommunikasjon mellom aktørene, uten at det er mulig å sikkert fastslå hvem som bærer hovedansvaret. Utvalget kan ikke utelukke at USC var uklare i sin muntlige kommunikasjon med RMI, og at misforståelsen dermed i første omgang oppsto der.¹⁶² Omtalen av funnet i notatet til møtet

med statsadvokaten 13. november 2000, hvor RMI også deltok, gir en viss støtte til dette synet.¹⁶³ Mest av alt illustrerer feiltolkningen som oppsto, den betydelige risiko som foreligger ved denne type muntlig kommunikasjon, i dette tilfellet via flere ledd og dertil om helt sentrale forhold. Pressen og forhørsretten la informasjonen ukritisk til grunn, og Kristiansens forsvarer hadde ingen reell mulighet til å avdekke eller imøtegå feilinformasjonen. Utvalget er kritisk til at politiet presenterte funnet forbeholdsløst til pressen, forsvarerne og forhørsretten, uten at det forelå noen skriftlig rapport, og uten at det var gjort noen tilstrekkelig kvalitetssikring av opplysningene i forkant.

Utvalget konstaterer at feiltolkningen av prøve C-25 fikk store konsekvenser for den videre etterforskningen. Saken ble i det alt vesentlige ansett oppklart fra politiets side, og store deler av etterforskningsteamet reiste fra Kristiansand. Nær sagt ingen ytterligere etterforskning i Baneheia-saken ble foretatt, og saken gikk inn i en avslutningsfase, jf. punkt 3.8.7. Det er nærliggende å anta at feiltolkningen kan ha bidratt til at annen etterforskning ikke ble fulgt opp, inkludert analyser av Kristiansens teledata.

4.7.4.2 *Politiets oppfølging av USCs rapport*

Det første spor av Universitetet i Santiago de Compostelas (USCs) rapport 23. november 2000 i straffesaksdokumentene er i en egenrapport 19. desember 2000, hvor det fremgår at kriminalsjef Arne Pedersen og politiavdelingssjef Magne Storaker tirsdag 12. desember hadde møter med forsvarerne Tore Pettersen og Ben Fegran. Hensikten med møtene «var en gjennomgang av DNA-rapport fra Universitetet i Santiago». Det fremgår at Storaker i forkant av møtene hadde hatt en samtale med Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt «for å få en bedre forståelse av innholdet i rapporten».¹⁶⁴ Senest på dette tidspunktet må det ha blitt klart for politiet at det ikke forelå et fullverdig DNA-treff på Kristiansen, og at de derfor hadde feilinformert pressen og forhørsretten om DNA-resultatene.¹⁶⁵ Dette ledet likevel ikke til at politiet korrigerste feilinformasjonen overfor pressen. Etter utvalgets syn burde dette blitt gjort. Det dreide seg om vesentlig feilinformasjon, som i betydelig grad hadde bidratt til pressens og all-

¹⁵⁹ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 8.3.2 s. 137.

¹⁶⁰ Dagbladet, «DNA-beviset rakner», 3. mai 2001.

¹⁶¹ Fædrelandsvennen, «Politiet overvurderte DNA-bevis», 4. mai 2001.

¹⁶² Universitetet i Santiago de Compostela har opplyst til utvalget at de muligens ikke anga noen statistisk vektning for funnet ved den muntlige redegjørelsen.

¹⁶³ Forbeholdet som er nevnt – at «samme DNA» også kunne tilhøre den mannlige slektslinjen til Kristiansen – er neppe informasjon som politiet hadde fra et annet hold enn RMI.

¹⁶⁴ Rapport 19. desember 2000, jf. dok. 07,02,17.

mennhetens oppfatning om at Kristiansen sikkert var skyldig. I stedet ble Pedersen sitert slik om DNA-funnene i Fædrelandsvennen 18. desember 2000:

«– Det er funnet klare indikasjoner på at to personer er inne i bildet her. Det er ingen indikasjoner på at dette er fra noen andre enn de to siktede.»¹⁶⁶

Feiltolkningen ble heller ikke tilstrekkelig korrigert overfor forhørsretten. I fengslingsbegjæringen 29. desember 2000 viste aktor (Pedersen) til at det var funnet DNA av «samme type» som Kristiansen, uten at det samtidig ble nevnt at det dreide seg om en så vidt begrenset delprofil at den var forenlig med 54,6 prosent av norske menn. DNA-funnet ble videre brukt til å begrunne fengsling etter straffeprosessloven § 172, såkalt rettshåndhevelsesarrest, som krever tilståelse eller andre forhold som «i særlig grad styrker mistanken». Det ble anført at «det nå foreligger skriftlig materiale fra rettsmedisinere i Spania som bekrefter at sædceller funnet i drapsofrene er av samme type som siktedes DNA».¹⁶⁷

Forhørsrettens gjengivelse av aktors muntlige argumentasjon i kjennelsen 3. januar 2001 underbygger at DNA-funnene fremdeles ble oppfattet som vesentlig sterkere enn de reelt sett var. I kjennelsen heter det:

«I forhold til hovedsiktelsen viste aktor også til den foreliggende rapporten fra laboratoriet i Santiago de Compostela i Spania som viser at [Kristiansen] med sikkerhet har etterlatt sitt genetiske fingeravtrykk på minst ett av drapsofrene. Dessuten viser rapporten at det på det andre drapsofferet er funnet biologisk blandingsmateriale som er forenlig så vel med siktedes som med Jan Helge Andersens DNA-type.»¹⁶⁸

¹⁶⁵ Se også VG, «Viggo tror han går fri», 10. mai 2001, der politiavdelingssjef Magne Storaker er sitert slik fra sin forklaring under hovedforhandlingen i byretten: «–Jeg orienterte forsvareren muntlig om DNA-funnene etter samtaler med Bente Mevåg. Det tok lang tid til den skriftlige rapporten kom, og da hadde rettsmedisinene regnet på statistikk. Det viste seg at dette var mindre konkret enn det vi hadde fått beskjed om ved den muntlige redegjørelsen, sa Storaker.»

¹⁶⁶ Fædrelandsvennen, «Sæd knytter Andersen til seksuell aktivitet», 18. desember 2000.

¹⁶⁷ Begjæring om varetektsfengsling 29. desember 2000, jf. dok. 07,06,12.

I kjennelsen la forhørsretten særlig vekt på «at det er funnet sædrester på det eldste drapsofferet som – ifølge rapport fra Instituto de Medicinal legal, Universidade de Santiago de Compostela av 23. november 2000 – har en DNA-profil tilsvarende siktedes».¹⁶⁹ Videre ble det vektlagt at det var «gjort funn av et biologisk blandingsmateriale (sæd) også på det andre og yngste drapsofferet». I tillegg uttales følgende:

«At siktede på ovennevnte måte heller ikke har gjort forsøk på å forklare hvorfor hans genetiske 'fingeravtrykk' i form av sæd er funnet på et av drapsofrene – men fortsatt ensidig benytter seg av sin rett til å nekte å forklare seg – taler heller ikke i favør siktede og hans versjon av hva som skjedde 19. mai 2000.»¹⁷⁰

Det ovennevnte viser at forhørsretten fremdeles la til grunn at det var funnet en fullverdig DNA-profil fra Kristiansen som stammet fra sæd.

Kristiansens forsvarer, Tore Pettersen, synes å ha vært den eneste som stilte spørsmål ved holdbarheten av DNA-resultatene under etterforskningen. Forsvarers innvendinger er gjengitt slik i rettsboken til fengslingsmøtet 3. januar 2001:

«Hva angår DNA-analysene som er foretatt hefter det etter forsvarers syn betydelig tvil ved disse bl.a. da kun en markør er blitt gjort til gjenstand for nærmere analyser ved det spanske laboratoriet i Santiago de Compostela. Videre er blandingsmaterialet som er funnet på det ene drapsofferet ikke ferdig analysert og alle foreløpige slutninger vedrørende dette materialet, er således av klart begrenset verdi.»¹⁷¹

Det ble ikke tatt stilling til forsvarers innvendinger i forhørsrettens kjennelsesgrunner. Innvendingene synes heller ikke å ha ledet til ytterligere undersøkelser om holdbarheten eller forståelsen av DNA-resultatene fra politiets side.

¹⁶⁸ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 3. januar 2001, jf. dok. 07,06,14.

¹⁶⁹ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 3. januar 2001, jf. dok. 07,06,14.

¹⁷⁰ I lys av den forståelse som er lagt til grunn om DNA-bevisene i kjennelsen, er det grunn til å stille spørsmålet om forhørsretten satte seg inn i rapporten på selvstendig grunnlag.

¹⁷¹ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 3. januar 2001, jf. dok. 07,06,14.

4.7.4.3 Politiets forståelse av DNA-resultatene ved avslutningen av etterforskningen

Selv om den opprinnelige misforståelsen om prøve C-25 ble avdekket internt i politiet etter at de mottok den engelskspråklige rapporten fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC), hadde politiet fremdeles ikke en korrekt forståelse av resultatenes bevisverdi ved etterforskningens avslutning. Politiet la til grunn at DNA-sporene med sikkerhet stammet fra sædceller og dermed måtte være avsatt i forbindelse med de seksuelle overgrepene. Dette fremkommer ved flere anledninger i straffesaksdokumentene samt i presseuttalelser. Politiet hadde med andre ord ikke tilstrekkelig kunnskap om hvilke deler av prøvematerialet som var analysert ved USC, herunder at det *ikke* kunne konstateres noen sikker sammenheng mellom sædcellene i mikroskopiutstrykene og cellematerialet som hadde gitt utslag i analysen. Generelt synes det å ha vært liten bevissthet om at DNA-utslag i et biologisk spor kan stamme fra andre kilder enn fra gjerningspersonen. Korrigeringen av den opprinnelige feiltolkningen synes dermed ikke å ha fått noen avgjørende betydning for politiets syn på beviset, idet de la til grunn at resultatet under enhver omstendighet sikkert viste en annen gjerningsmann enn Andersen.

Når det gjelder resultatene fra B-prøvene fra Stine Sofie Sørstrønen (B-22 og B-25), legger utvalget til grunn at politiet ved den muntlige rapporteringen i oktober ble gjort kjent med at dette var usikre resultater. Det ble ikke opplyst om dem på pressekonferansen 26. oktober 2000, de ble ikke nevnt i notatet til møtet med statsadvokaten 13. november, og det ble tatt forbehold om dem overfor forhørsretten i fengslingsmøtene. Etter å ha mottatt den skriftlige rapporten, der USC konkluderte med en «mulig» blandingsprofil, uttalte etterforskningsledelsen til pressen 18. desember likevel at det var «klare indikasjoner» på «to personer», og «ingen indikasjoner» på at sædrestene stammet fra andre enn de to siktede.¹⁷² Konklusjonen i åstedsrapporten 23. januar 2001 var at jentene var «seksuelt misbrukt av 2 menn», og krimteknikerne har opplyst at dette ble sluttet ut fra DNA-resultatene.

Etter utvalgets syn er det klart at USCs rapport 23. november 2000 ikke ga grunnlag for sikre slutninger om resultatene fra B-prøvene, verken

med hensyn til om det dreide seg om *to menn* eller *to gjerningsmenn*. At noe er «mulig», kan i høyden strekkes til at det ikke var uforenlig med politiets hypotese.

Utvalget tilføyer at det fremgår av politiets innstilling om tiltale 25. januar 2001 at undersøkelser av «sædmateriale» fra B-prøvene ikke var ferdigstilt, og at man ventet på en sluttrapport.¹⁷³ Det kom imidlertid ingen ny rapport fra USC i forkant av hovedforhandlingen, og det ble heller ikke foretatt ytterligere undersøkelser fra USCs side på dette tidspunktet.¹⁷⁴ Det er uklart hvorfor politiet likevel fant grunnlag for å vektlegge disse funnene. Etter utvalgets syn hadde resultatene fra B-prøvene ingen reell bevisverdi for straffesaken, verken i relasjon til Kristiansen eller Andersen.

4.7.5 Samlet vurdering av etterforskningen knyttet til DNA-resultatene fra USC

Det er utvalgets overordnede syn at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) ikke burde vært tillagt nevneverdig bevismessig vekt ved vurderingen av om Viggo Kristiansen var delaktig i de straffbare handlingene i Baneheia-saken. Ut fra dagens rettsgenetiske kunnskapsnivå er dette klart nok. Verken politiet eller rettsgenetikerne bærer noe ansvar for at analysemetodene var vesentlig mindre utviklet i 2000 enn de er i dag. Også ut fra datidens kunnskapsnivå er det imidlertid holdepunkter for å konkludere med at DNA-resultatene ble tillagt en bevismessig vekt det ikke var grunnlag for.

De bevismessige svakhetene ved DNA-resultatene kan oppsummeres i fire hovedpunkter:

- Bare én markør i DNA-tråden hadde gitt treff i analysene, og resultatet fra prøve C-25 var oppgitt med en *likelihood ratio* (LR) lik 1,8 og samsvarte med over 50 prosent av norske menn.
- Det var kun «mulig» at resultatene fra prøve B-22 og B-25 inneholdt DNA fra to menn – altså en meget svak konklusjonsgrad.
- Det var ikke påvist at resultatene måtte stamme fra sædceller, da det ikke forelå noen sikker sammenheng mellom cellene påvist i mikroskopiundersøkelsene og analyseresultatene.
- Samtlige resultater var oppnådd ved bruk av en høysensitiv analysemetode («low copy number»-betingelser), med kjent økt risiko for å se

¹⁷² Fædrelandsvennen, «Sæd knytter Andersen til seksuell aktivitet», 18. desember 2001.

¹⁷³ Forslag om tiltalebeslutning fra Kristiansand politidistrikt, jf. dok. 01,15.

¹⁷⁴ Se punkt 3.8.6.6, der det fremgår at utvalget har fått opplyst at USC ikke anså rapporten som «foreløpig».

feilutslag (artefakter) og utslag som skyldes kontaminasjon.

Disse fire forholdene, som i det alt vesentlige kunne utledes direkte fra USC's rapport, innebar at det i realiteten ikke kunne trekkes noen sikre slutninger om hvem som hadde avsatt DNA-sporet, eller hvorvidt sporet var handlingsrelevant. Resultatene talte dermed verken for eller imot at Kristiansen var gjerningsmann, eller for at det var mer enn én gjerningsmann. Når et DNA-resultat er for svakt til å benyttes til identifikasjon, og celletypen heller ikke kan fastslås, vil det i praksis ikke være mulig å utelukke – med noen rimelig grad av sikkerhet – at det kan dreie seg om utslag fra DNA-kilder uten sammenheng med den straffbare handlingen. En *likelihood ratio* på 1,8 angir en tilnærmet nøytral bevisvekt og gir dermed i seg selv en klar indikasjon på hvor svakt resultatet var.¹⁷⁵

Etter utvalgets vurdering var politiets tilnærming til DNA-beviset preget av en forenklet og uriktig tilnærming til hva som kan utledes av en DNA-analyse isolert sett. I korte trekk kan det konstateres at politiet ikke var tilstrekkelig bevisst på de nevnte svakhetene og hvordan disse svakhetene påvirket bevisverdien. Dypest sett har dette antakelig sammenheng med mangelfull kunnskap om DNA generelt og analyseprosessen spesielt. Det er ikke nødvendigvis kritikkverdig i seg selv at kompliserte tekniske bevis misforstås av straffesaksaktørene. Mangel på egen kunnskap fordrer imidlertid et desto større krav til aktsomhet ved tilnærmingen til denne type bevis. Som påvist foran var det i dette tilfellet flere forhold som tilsa en særlig varsomhet.

Utvalget viser også til at de sakkyndige tok i bruk metoder som var nye i det rettsgenetiske miljøet. Under disse forutsetningene hadde politiet en særlig plikt til å behandle beviset med varsomhet, herunder sørge for å klargjøre hva DNA-resultatene kunne gi sikre svar på. Utvalget finner det på denne bakgrunn særlig kritikkverdig at resultatet fra prøve C-25 på misvisende og forbeholdsløst vis ble kommunisert til pressen og deretter forhørsretten høsten 2000, uten at det forelå noen skriftlig rapport, eller tilstrekkelig kvalitets-sikring av opplysningene. Opplysningene ble heller ikke tilstrekkelig korrigert etter at politiet mottok den skriftlige rapporten fra USC.

Hvilket ansvar Rettsmedisinsk institutt (RMI) bærer for politiets feilslutninger om DNA-resultatene, er det for utvalget vanskelig å si noe sikkert

om. Hvilke opplysninger som til enhver tid ble gitt fra RMI om resultatene, er uklart, da kommunikasjonen med politiet i det alt vesentlige var muntlig. Som utvalget har påpekt tidligere, kan det ikke utelukkes at også den sakkyndige fra RMI opprinnelig misforsto styrken i resultatet fra prøve C-25. Mest sannsynlig skyldes imidlertid politiets feiltolkning uklar kommunikasjon mellom aktørene, uten at det er mulig å slå fast hvem som bærer hovedansvaret for dette. Det kan heller ikke utelukkes at USC var uklare i sin kommunikasjon med RMI, sett i lys av at kommunikasjonen for begge parter foregikk på et fremmedspråk. Det er under enhver omstendighet klart at politiets uriktige forståelse av bevisverdien av DNA-resultatene fikk store uheldige konsekvenser for den videre etterforskningen.

Når det gjelder samhandlingen mellom RMI og politiet etter at den skriftlige rapporten fra USC forelå, er det på det rene at politiet i desember 2000 rådførte seg med RMI «for å få en bedre forståelse av innholdet i rapporten».¹⁷⁶ Det er heller ikke i denne forbindelse mulig å fastslå hva som ble sagt. En mulighet er at svakhetene ved beviset ikke ble fullgodt kommunisert fra RMIs side. En annen er at politiet ikke fullt ut forsto informasjonen som ble gitt fra RMI. Uansett kan det konstateres at politiet ikke så behov for å gjennomføre oppfølgende undersøkelser av DNA-resultatene. Som påvist i punkt 4.7.4.3 synes politiet på dette stadiet fortsatt å ha vært av den oppfatning at resultatene med sikkerhet stammet fra sædceller og derfor kunne knyttes til de straffbare handlingene.

Utvalget holder det for sannsynlig at RMIs uriktige oversettelse av den spanske rapporten kan ha medvirket til, eventuelt bidratt til å opprettholde, politiets mangelfulle forståelse av DNA-resultatene, herunder oppfatningen om at resultatene med sikkerhet stammet fra sædceller. Den ufullstendige gjengivelsen av DNA-resultatene i RMIs hovedrapport 22. januar 2001 var også egnet til å skape et inntrykk av at resultatene var sterkere enn det som faktisk var tilfellet.

Utvalget har merket seg at de spanske sakkyndige aldri ble konsultert av politiet, selv om de var nærmest til å forklare seg om metodebruken og andre forhold av betydning for politiets videre arbeid. Utvalget finner at modellen som ble valgt – der RMI fungerte i en uklar og uformell rolle som mellommann og formidler – var klart uheldig. Modellen var egnet til å skape forvirring om de reelle ansvarsforholdene og bidro til en unødven-

¹⁷⁵ Se definisjon av *likelihood ratio* (LR) i punkt 4.7.3.1 (note).

¹⁷⁶ Politirapport 19. desember 2001, jf. dok. 07,02,17.

dig distanse mellom politiet og de egentlige sakkyndige. Modellen medførte også risiko for misforståelser og informasjonstap.

4.8 Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken

4.8.1 Innledning

Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken har vært tema i samtlige av Viggo Kristiansens gjenåpningsbegjæringer siden 2010¹⁷⁷ samt i Kristiansens sivile søksmål mot Gjenopptakelseskommissjonen i 2010–2012. Gjerningsmannsprofilen ble ikke fremlagt for Kristiansand byrett i 2001 eller for Agder lagmannsrett i 2002.

Formålet i det følgende er å klarlegge omstendighetene rundt arbeidet med profilen under etterforskningen. På grunnlag av rettstilstanden i 2000–2002 vil utvalget også vurdere om gjerningsmannsprofilen skulle vært inntatt i straffesakens dokumenter, jf. straffeprosessloven §§ 242 og 264.

4.8.2 Kripas' gjerningsmannsprofileringsgruppe

I september 1995 nedsatte Kripas en intern arbeidsgruppe for å vurdere om det skulle utvikles et bistandstilbud med gjerningsmannsprofilering. I januar 1996 anbefalte arbeidsgruppen at det ble opprettet en gjerningsmannsprofileringsenhet (GMP-gruppen) hos Kripas.¹⁷⁸ Ved brev 29. mai 1996 ga Justis- og politidepartementet sin tilslutning til etableringen, såfremt den kunne skje uten organisatoriske endringer og innenfor gjeldende økonomiske rammer.¹⁷⁹ GMP-gruppen besto av kriminaltekniker Per Magne Iversen og psykolog Brit Røisli, i tillegg til minst én taktisk etterforsker. Det varierte hvem som deltok som taktiker.

Årene 1997 og 1998 var en kompetansebyggende fase for gruppen, og fra januar 1999 var den operativ. Selv om GMP-gruppen var operativ fra 1999, var arbeidet preget av manglende ressurser til kompetanseheving, reisevirksomhet og avsatt tid som medlemmene av gruppen fikk anledning til å bruke på arbeidet. I perioden 1. juni 2001 til 1. juni 2002 ble det etablert et prosjekt, *atferdsrettet*

åstedsanalyse, med tilførsel av nødvendige ressurser.¹⁸⁰ Evalueringen av prosjektet konkluderte med at det var ønskelig at metoden ble implementert videre med visse modifikasjoner, og at bruksområdet ble utvidet til å omfatte flere sakstyper.¹⁸¹ Det er uklart for utvalget hvor lenge Kripas hadde atferdsrettet åstedsanalyse som et bistandstilbud, men ut fra utvalgets undersøkelser legges det til grunn at gruppen var operativ i alle fall frem til 2004.

4.8.3 Arbeidet med gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken

I møte hos Kripas 16. juni 2000 bestemte politiinspektørene Knut Holen og Arne Bjørkås at GMP-gruppen skulle utarbeide en gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken. Gruppen besto på dette tidspunktet av kriminaltekniker Per Magne Iversen, psykolog Brit Røisli og taktisk etterforsker Anders Frøysaa.

Gjerningsmannsprofilrapporten i Baneheia-saken angir at «[a]rbeidet skulle være en prøvesak for gruppen».¹⁸² Det er imidlertid på det rene at gruppen var forbi sin kompetansebyggende fase. Profileringsarbeidet var med andre ord ordinært politiarbeid for gruppen, ikke et opplæringsprosjekt.¹⁸³

GMP-gruppen hadde tilgang til relevante deler av straffesakens dokumenter og foretok en befaring på åstedet 5. juli 2000. Gruppen hadde flere arbeidsmøter, hvor representanter for etterforskningsledelsen, åstedsgranskerne og Rettsmedisinsk institutt deltok.¹⁸⁴ Ifølge psykolog Brit Røisli, som var medlem av gruppen, var gjerningsmannsprofilen i ferd med å bli ferdigstilt da pågripelsene av Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen fant sted 13. september 2000. Ifølge Røisli gjensto det bare ca. to til tre dager før rapporten

¹⁷⁷ Begjæringene 27. august 2010, 17. juni 2011, 31. mars 2014 og 18. juni 2017.

¹⁷⁸ «Gjerningsmannsprofilerings – Ny metode til benyttelse for politiet?», Kriminalpolitisen, januar 2006.

¹⁷⁹ Brev 29. mai 1996 fra Justis- og politidepartementet til Kripas.

¹⁸⁰ «Prosjektforslag atferdsrettet åstedsanalyse», Kripas 2001. Se også riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 7.9 s. 91–92.

¹⁸¹ «Statusrapport atferdsrettet åstedsanalyse», 30. januar 2002, og «Evalueringsnotat fra ledelsen ved Taktisk etterforskningsavdeling – Veien fra 'gjerningsmannsprofilerings' til 'atferd- og åstedsanalyse'».

¹⁸² Gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken (udatert), jf. dok. 16,03,08,02.

¹⁸³ Transkripsjon av lydopptak av Knut Holens vitnemål for Oslo tingrett 11. august 2011 i sak TOSLO-2011-612. Derimot brukte gruppen den såkalte Ramm-saken som ledd i opplæringsprosessen, jf. «Vurdering av etterforskningsmateriale vedr. Ronald Ramm, funnet død på bopel fredag 8. desember 1995», datert 14. november 1997.

¹⁸⁴ Gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken (udatert), jf. dok. 16,03,08,02.

skulle legges frem for etterforskningsledelsen i Kristiansand.¹⁸⁵

Utvalget har fått opplyst at GMP-gruppen reiste til Kristiansand i august og presenterte sine foreløpige vurderinger for etterforskningsledelsen. De nærmere omstendighetene knyttet til denne orienteringen er noe uklare for utvalget. Om etterforskningsledelsen ble gjort kjent med GMP-gruppens vurdering om at én gjerningsmann hadde begått de straffbare handlingene i Baneheia-saken, er uvisst. På et tidspunkt var GMP-gruppen også i Sverige for å diskutere profilen med den svenske gjerningsmannsprofileringsgruppen.¹⁸⁶

Som følge av pågripelsene av Andersen og Kristiansen ble gjerningsmannsprofilen aldri ferdigstilt.¹⁸⁷ Den uferdige gjerningsmannsprofilen ble heller ikke oversendt etterforskningsteamet i Kristiansand, men forble i Kripas' datasystem. Politiet i Kristiansand hadde derfor ikke noen foranledning til å legge utkastet til rapport inn i sakens dokumenter. Ettersom utkastet ikke ble lagt inn i sakens dokumenter, ble ikke gruppens vurderinger kjent for forsvarerne under etterforskningen og domstolsbehandlingen av Baneheia-saken.¹⁸⁸ Det er heller ikke holdepunkter for at Agder statsadvokatembeter eller Riksadvokatembetet var kjent med profilen da påtalespørsmålet skulle avgjøres.

Kristiansens psykolog i Ila fengsel og forvaringsanstalt, Atle Austad, var venn med Brit Røisli da hun jobbet med gjerningsmannsprofilen i 2000, og visste at politiet hadde arbeidet med en slik profil.¹⁸⁹ Austad gjorde Kristiansen oppmerksom på at han trodde det fantes en gjerningsmannsprofil i saken. Advokat Sigurd Klomsæt, som bisto Kristiansen med å få gjenåpnet straffesaken, klarte omsider å få tak i et udatert utkast, etter at han i slutten av juni 2010 oppsøkte Kripas og ba om å få se gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken.¹⁹⁰ Kripas utleverte den udaterte versjonen

20. august 2010.¹⁹¹ I oversendelsesbrevet heter det:

«I forbindelse med ulike anførsler og påstander som i sommer har vært fremsatt i korrespondansen hertil, valgte Kripas å kontakte politipersonell som kunne tenkes å vite noe om påståtte eksisterende (underslåtte) rapporter fra Baneheiaetterforskningen. Konklusjonen er (fortsett) at ingen har kjennskap til at det skal ha blitt anmodet om – eller utferdiget – noen rapport vedrørende atferdsrettet åstedsanalyse i relasjon til Baneheiadrapene.

Nevnte henvendelser resulterte imidlertid i at en av våre pensjonerte kriminalteknikere, Per Magne Iversen, fant frem til et notat og en presentasjon han hadde liggende. [...]

Både under henvisning til at dokumentene innholdsmessig er ukontroversielle, men også for å understreke at politiet ikke har noe å 'skjule' i denne saken, anser Kripas det både hensiktsmessig og uproblematisk å utlevere dem.»

Det er dette udaterte og ikke-ferdigstilte rapportutkastet som senere ble tema i Kristiansens gjenåpningsbegjæring og i det sivile søksmålet for Oslo tingrett i 2011. Utvalget har ikke grunn til å tro at det finnes en mer oppdatert versjon.

4.8.4 Hovedkonklusjonene i det udaterte profilutkastet

Det udaterte utkastet konkluderer med at det var én gjerningsmann i Baneheia-saken. Dette ble begrunnet med «[s]vært lik drapsmetode og seksuelle handlinger utført på jentene. I tillegg situasjonsspor på åstedet etter kun en person». Det påpekes videre at det var tilfeldig at Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen var ofrene denne kvelden, og at dette støtter antakelsen om én gjerningsmann.

For øvrig inneholder profilen følgende antakelser om gjerningsmannen:

- Gjerningsmannens alder anslås til å være mellom 30 og 40 år.
- Gjerningsmannen er antakelig en intelligent og sosialt kompetent mann som på overflaten kan virke snill og vennlig. Dette er trolig grunnen

¹⁸⁵ Transkripsjon av lydopptak av Brit Røislis vitnemål for Oslo tingrett 11. august 2011 i sak TOSLO-2011-612.

¹⁸⁶ «Svensk gjerningsmannsprofil», udatert, dok. 16,03,08,03.

¹⁸⁷ Transkripsjon av lydopptak av Brit Røislis vitnemål. Dette er også bekreftet gjennom utvalgets samtaler med medlemmer av gjerningsmannsprofileringsgruppen.

¹⁸⁸ Gjerningsmannsprofileringsarbeidet i Baneheia-saken ble imidlertid omtalt i VG, «Hemmelig psykolog lager morderprofil», 10. juni 2000. I artikkelen heter det imidlertid: «Pedersen understreker at det ikke er noe mål å lage en fullstendig gjerningsmannsprofil. Det krever et vell av detaljerte opplysninger, som kanskje ikke finnes i det materialet som er samlet i Kristiansand.»

¹⁸⁹ Transkripsjon av Atle Austads vitnemål for Oslo tingrett august 2011 i sak TOSLO-2011-612.

¹⁹⁰ «Internt notat fra sak Viggo Kristiansen – oppmøte Kripas», 29. juni 2010.

¹⁹¹ Brev 20. august 2010 fra Kripas til advokat Sigurd Klomsæt.

til at han greide å oppnå jentenes tillit og fortrolighet.

- Han er tilsynelatende «normal», men opplever seg selv som mislykket og er en «underlyter» i arbeidslivet. Han har et ryddig, «greit» utseende og tilsvarende hjem. Han har trolig både bil og arbeid.
- Gjerningsmannen «kan ha en høy grad av psykopatiske trekk», ettersom han bevarte en kontrollert sinnsstemning gjennom voldtektene og drapene. GMP-gruppen vurderer dette som «særdeles påfallende».
- Han har begått kriminelle handlinger tidligere og har tidligere seksuell erfaring. Han kan ha vært i parforhold med høyt konfliktnivå. Han er fysisk sterk.
- Gjerningsmannen er organisert og har tvangsmessige trekk. Dette gjenspeiles i det ryddige åstedet. Han tok med seg drapsvåpenet til og fra åstedet, etterlot få spor og utviste en høy grad av kontroll over ofrene.
- Han var ikke ruset på alkohol eller narkotika og har ingen misbrukshistorie.
- Gjerningsmannen er kjent i Baneheiaområdet og har tilknytning til Kristiansand.
- Han er vant med å ferdes i naturen. Han er også vant med å bære og bruke kniv.
- Han hadde i starten trolig et annet formål, men kontakten med jentene utviklet seg til et seksuelt overgrep der han tok deres liv for å unngå konsekvensene (straff, tap av anseelse mv.).
- Det foreligger ingen tegn på unødvendig aggresjon eller vold, realitetsbristende atferd og/eller seksuelle perversjoner.
- Gjerningsmannen er trolig en «situasjonell pedofil» som symbolsk bearbeider konflikter med voksne kvinner ved å begå overgrep mot barn. Jentene var derfor tilfeldige ofre som var «på feil sted til feil tid».
- Det antas at gjerningsmannen har deltatt i leteaksjonen eller inngitt tips i saken.

4.8.5 Utvalgets vurdering

Som nevnt i punkt 4.8.3 førte pågripelsene av Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen til at gjerningsmannsprofilen ikke ble ferdigstilt. Rapportutkastet ble derfor heller aldri oversendt fra Kripos til Kristiansand politidistrikt. Utvalget har ikke gjort funn som tyder på at etterforskningsteamet i Kristiansand bevisst unngikk å få gjerningsmannsprofilen oversendt, eller at de på annen måte bevisst har unndratt profilen fra straffesakens dokumenter. Utvalget kan på denne bak-

grunn ikke se at det er grunn til å rette kritikk mot etterforskningsteamet i Kristiansand.

Etter utvalgets vurdering er det heller ikke grunnlag for å kritisere gjerningsmannsprofileringsgruppen for ikke å ha ferdigstilt og oversendt profilen etter pågripelsene av Andersen og Kristiansen 13. september 2000. At profileringsarbeidet ble avsluttet da politiet ikke lenger sto fast i etterforskningen, var i overensstemmelse med formålet med arbeidet og etablerte rutiner.¹⁹²

At gjerningsmannsprofiler ikke ble lagt inn i straffesakens dokumenter, synes også å ha vært fast praksis. Utvalget har fremskaffet enkelte ferdigstilte gjerningsmannsprofiler i andre saker, hvor det allerede på profilens forside er angitt at dokumentet ikke skal vedlegges straffesaken.¹⁹³ Det er med andre ord grunn til å tro at gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken uansett ikke ville blitt lagt inn i sakens dokumenter, selv for det tilfelle at den hadde blitt ferdigstilt og sendt til Kristiansand politidistrikt.

Hensikten med en gjerningsmannsprofilanalyse er først og fremst å gi innspill til taktiske og tekniske etterforskningsskritt der etterforskerne står fast i en etterforskning og kan ha nytte av alternative innfallsvinkler. Der politiet har pågrepet de antatte gjerningspersonene, er behovet for gjerningsmannsprofileringsgruppens innspill ikke lenger til stede. Formålet med analysen er ikke å underbygge eller svekke mistanken mot en person som allerede er siktet. En gjerningsmannsprofil er med andre ord et utpreget internt dokument som ikke er ment brukt som bevis i en senere straffesak.

At «interne dokumenter» faller utenfor saksdokumentbegrepet i straffeprosessloven § 242 og derfor kan unntas fra innsyn, er på det rene. For eksempel har mistenkte og hans forsvarer ikke rett til innsyn i oversikts- og sammendragsrapporter utarbeidet i anledning saken, jf. Rt. 1995 s. 935. Det er heller ikke rett til innsyn i innstillinger fra underordnet til overordnet påtalemyndighet, jf. Rt. 1993 s. 1077. I sistnevnte avgjørelse ble det lagt avgjørende vekt på påtalemyndighetens behov for å arbeide internt og uforstyrret med egne vurderinger før det tas beslutninger som meddeles utad, og at det ville være uheldig om innsynsreglene skulle tvinge påtalemyndigheten til andre

¹⁹² Dette er bekreftet gjennom utvalgets samtaler med medlemmer av gjerningsmannsprofileringsgruppen og fremgår også av interne dokumenter hos Kripos.

¹⁹³ Dette gjelder gjerningsmannsprofiler i den såkalte Tonsåsen-saken (Knut Øyvind Mo funnet død 9. januar 1999) og den såkalte Bryne-saken (Gunn Merete Lode funnet død 26. august 2001).

arbeidsformer. Høyesterett trakk en parallell til partsinnsynsreglene i forvaltningsloven, hvor det gjøres unntak for dokumenter utarbeidet for egen saksforberedelse (organinterne dokumenter). Siktedes interesse i å få innsyn i påtalemyndighetens foreløpige standpunkter var ikke av en slik karakter at de kunne oppveie de motstående hensynene som gjør seg gjeldende.

I rettspraksis er det lagt til grunn at også andre dokumenter av rent intern karakter, som korrespondanse, notater og taktiske vurderinger, ikke behøver å tas inn i saksdokumentene. Se for eksempel Borgarting lagmannsretts kjennelse i RG 1998 s. 922, hvor korrespondanse og notater innen Politiets overvåkningstjeneste (POT)¹⁹⁴ og mellom POT og påtalemyndigheten ble unntatt fra innsyn under henvisning til at de var interne arbeidsdokumenter.¹⁹⁵ I avgjørelsen heter det:

«Lagmannsretten er enig med forhørsretten i at såkalte interne arbeidsdokumenter, dvs. korrespondanse, notater (herunder samle- eller oversiktsnotater) m.v. innen POT og mellom POT og påtalemyndigheten faller utenfor hva forsvareren skal gis innsyn i. Som fremholdt av Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-1993-1077 (s. 1081) er de reelle hensyn som er avgjørende for siktedes innsynsrett langt på vei de samme som ligger bak regelen i forvaltningsloven § 18 annet ledd. [...] Interne beslutningsprosesser innen overvåkingstjenesten er følgelig unntatt fra innsyn. Dels gjelder dette den interne vurdering i den enkelte instans av hvor man står i etterforskningen og hvilke skritt som videre bør foretas, dels foreleggelse for andre – eventuelt overordnede – organer med anmodning om bistand eller oppfølging.»

De nevnte rettsavgjørelsene ble avsagt før Baneheia-saken ble etterforsket i 2000–2001, og må anses som gjeldende rett. En presisering er imidlertid at slike interne dokumenter ikke kan inneholde faktiske opplysninger av betydning for den

siktedes forsvar som ikke også fremgår av saksdokumentene. Dersom det interne dokumentet inneholder slik informasjon, skal det gis innsyn i opplysningene. Etter den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 gjelder innsynsretten i utgangspunktet alle opplysninger som kan være relevante for siktedes forsvar, uansett om materialet taler for eller imot siktede, og uavhengig av om opplysningenes legges frem som bevis, jf. Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMDs) dom 16. februar 2000 *Rowe og Davis mot Storbritannia* og EMDs dom 16. desember 1992 *Edwards mot Storbritannia*. I begge dommer er det uttalt at EMK artikkel 6 nr. 1 krever «that the prosecution authorities disclose to the defence all material evidence in their possession for or against the accused».¹⁹⁶

Gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken er et analyseprodukt som bygget på faktiske opplysninger som allerede fantes i straffesaksdokumentene, særlig åstedundersøkelsen, obduksjonsrapportene og ulike tekniske undersøkelser. Utkastet gjengir ikke relevante faktiske opplysninger som de siktede ikke hadde tilgang til gjennom andre dokumenter.¹⁹⁷ Når det gjelder GMP-gruppens foreløpige vurderinger og arbeidshypoteser, herunder konklusjonen om én gjerningsmann, har disse i utgangspunktet karakter av å være opplysninger utarbeidet for intern bruk.¹⁹⁸ Slike vurderinger er normalt unntatt fra innsyn, ettersom det ellers er en risiko for at politiet blir unødig tilbakeholdne med å foreta inngående vurderinger skriftlig. Det er også en fare for at innsyn i denne type interne beslutningsprosesser vil føre til mindre åpenhet i vurderingene som foretas.¹⁹⁹ Det minnes i denne sammenheng om at formålet med gjerningsmannsprofiler primært er å komme med innspill til den videre etterforskningen.

Utvalget ser samtidig at flere reelle hensyn taler for at gjerningsmannsprofilen *burde* vært tatt inn i sakens dokumenter – i hvert fall på et senere tidspunkt.²⁰⁰ Spørsmålet om én eller to gjernings-

¹⁹⁴ I 2002 ble navnet endret til Politiets sikkerhetstjeneste (PST).

¹⁹⁵ RG 1998 s. 922 omtales i rekke fremstillinger av gjeldende rett, se NOU 2009: 15 punkt 26.5.1 s. 286, NOU 2016: 24 punkt 12.3.1 s. 242 og Prop. 147 L (2012–2013) punkt 4.2.3 s. 27 og punkt 4.5 s. 44. Senere praksis fra Høyesterett går i samme retning, se Rt. 2012 s. 1481, Rt. 2013 s. 9 og HR-2018-931-U. Se også Prop. 34 L (2022–2023) punkt 9.1.1 s. 75–76, hvor det uttales: «Etter rettspraksis omfatter interne opplysninger blant annet politiets egne vurderinger, interne påtegninger og korrespondanse, sammenstillinger som ikke er nedfelt i politirapporter, og taktiske overveielser.»

¹⁹⁶ EMDs dom 16. februar 2000 *Rowe og Davis mot Storbritannia* (sak nr. 28901/95) avsnitt 60, og EMDs dom 16. desember 1992 *Edwards mot Storbritannia* (sak nr. 13071/87) avsnitt 36.

¹⁹⁷ Det samme legges til grunn i Oslo tingretts dom 1. september 2011 (TOSLO-2011-612).

¹⁹⁸ Se i dag også politiregisterforskriften § 26-2, som gir hjemmel for behandling av opplysninger utenfor straffesakens dokumenter i form av blant annet «opplysninger om aktiviteter under etterforskningen, vurderinger og arbeidshypoteser».

¹⁹⁹ Se NOU 2009: 15 punkt 26.7.2 s. 304 og Prop. 147 L (2012–2013) punkt 4.5.4 s. 46. Se også Prop. 34 L (2022–2023) punkt 9.

personer ble et sentralt bevisstema i Baneheia-saken, og fra påtalemyndighetens side ble det argumentert med at funnene på åstedet, samt det faktum at det var to ofre, tilsa at det var to gjerningspersoner, se aktors prosedyre i punkt 6.4. At GMP-gruppen – på grunnlag av en analyse av åstedet og sakens karakter – mente handlingene ble begått av én gjerningsmann, var åpenbart av interesse for forsvarerne, som dermed kunne utfordret aktors argumentasjon. Det er også et moment at gruppens medlemmer var uavhengige av det ordinære etterforskningsteamet og kunne skilte med betydelig erfaring og psykologfaglig kompetanse, slik at profilen i noen grad kunne sammenlignes med en ekstern sakkyndig analyse. Etter utvalgets vurdering vil det da være best i samsvar med objektivitetsplikten at dokumentet inntas i straffesaksdokumentene. Siden profilen aldri ble ferdigstilt, forfølger ikke utvalget denne problemstillingen nærmere.

4.9 Øvrig taktisk etterforskning

4.9.1 Innledning

Under etterforskningen av Baneheia-saken ble det igangsatt en rekke taktiske etterforsknings-skritt, se blant annet punkt 3.4.2–3.4.9. Utvalget har funnet grunn til å fremheve enkelte mangler ved denne etterforskningen. I punkt 4.9.2 påpekes manglende oppfølging av enkelte tips, mens manglende oppfølging av enkelte vitneforklaringer trekkes frem i punkt 4.9.3.

4.9.2 Manglende oppfølging av enkelte tips

Den 5. juni 2000 fikk politiet tips om at Jan Helge Andersen angivelig tidligere var anmeldt for å ha tatt med seg en jente opp i Baneheia, jf. punkt 3.5.5.²⁰¹ Politiet fulgte opp tipset i oktober 2000. Politirapporten som oppsummerer undersøkel-sene, ble lagt i straffesakens nulldokumenter.²⁰²

²⁰⁰ Utvalget er enig med Gjenopptakelseskommisjonen, som bemerket at «det kan være gode grunner for at gjernings-mannsprofileringen kunne vært lagt inn som en del av saksdokumentene i straffesaken, og derved gjort tilgjengelige for forsvarerne i sin helhet. Kommisjonen kan likevel ikke under noen omstendighet se at det har vært gjort forsøk fra politiets side på å unndra dokumentene fra saken». Se kommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 (GK-2020-82) punkt 13.2.3 med videre henvisninger.

²⁰¹ Tips 877, 5. juni, jf. dok 16,07,02.

²⁰² Rapport 23. oktober 2000, jf. dok. 00,136. Nulldokumenter er dokumenter som føres utenfor straffesakens ordinære dokumentliste, og som ofte er unntatt fra innsyn. Nulldoku-mentene i Baneheia-saken utgjorde i overkant av 5000 sider. Se punkt 4.14.

Tipseren ble avhørt 12. oktober 2000.²⁰³ I avhøret forklarte tipseren at hendelsen hadde skjedd for ca. syv år siden (da Andersen var rundt tolv år gammel), og at det skal ha vært en konfrontasjon mellom jentas foreldre og Andersens foreldre. Tipseren hadde hørt disse ryktene fra en bekjent. Politiet kontaktet vedkommende, som fortalte at hun hadde hørt at Andersen, sammen med en kamerat, hadde tatt med seg en jente opp i Baneheia, tatt ned buksene hennes og stukket pinner opp i underlivet hennes. Jenta hadde kommet gråtende hjem til sin mor.

Politiet identifiserte både jenta og moren, men ingen av dem ble kontaktet av politiet. Den 19. oktober 2000 oppsøkte derimot politiet Andersens foreldre, som stilte seg uforstående til at det skulle ha vært en konfrontasjon med jentas foreldre. De uttalte at de aldri hadde hørt om hendelsen. Den 23. oktober 2000 kontaktet politiet Barnevernsvakten for å høre om de hadde fått melding om episoden. Andersen var ikke registrert med noen notater. Politiets registre ble også sjekket, uten treff.

Både jenta og moren ble først avhørt i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen av straffesaken mot Viggo Kristiansen.²⁰⁴ Moren bekreftet da episoden og mente den fant sted på påskeaften i 1989 (da Andersen var åtte år gammel). Ifølge moren skal datteren ha vært ute og lekt med en kamerat da Andersen dukket opp. Andersen skal først ha sendt kameraten vekk. Deretter skal Andersen ha fått jenta til å ta penis hans i munnen.

Etter utvalgets syn burde det påståtte offeret blitt oppsøkt allerede i oktober 2000. I lys av anklagens alvor var det ikke tilstrekkelig å foreta enkelte registersøk og gjennomføre en samtale med Andersens foreldre. Det tilføyes at undersøkel-sene burde ha vært dokumentert i sakens ordi-nære dokumentlister og ikke i nulldokumentene.

4.9.3 Manglende oppfølging av enkelte vitneobservasjoner

Det finnes enkelte opplysninger i straffesaksdoku-mentene som isolert sett trekker i retning av at Viggo Kristiansen kan ha vært på Statoil-stasjonen i Elvegata i Kvadraturen fredag 19. mai 2000 i tids-rommet da drapene fant sted. I avhør 4. oktober 2000 forklarte vitnet Kristian Landmark at han var på kino 19. mai 2000, og at han i den forbindelse

²⁰³ Avhør 12. oktober 2000, jf. dok. 07,05,10.

²⁰⁴ Avhør 6. desember 2021, jf. dok. 16,05,03,19,01, og avhør 12. januar 2022, jf. dok. 16,05,03,23,01.

hentet ut billettene på Statoil-stasjonen i Elvegata. Han forklarte videre at han mente å ha snakket med Kristiansen på Statoil-stasjonen, og at dette skal ha vært rundt kl. 20.00. Landmark var ikke sikker på om det var denne dagen han møtte Kristiansen på Statoil-stasjonen, og presiserte i avhøret at samtalen med Kristiansen kan ha skjedd en annen dag. Landmark var imidlertid sikker på at det var denne datoen han var på kino.²⁰⁵

Av interesse i denne sammenheng er at et annet vitne oppga å ha observert en syklist med offroadsykkkel, blå overdel og gul hjelm komme syklende fra Eg og i retning Statoil-stasjonen 19. mai 2000 ca. kl. 19.20. Dette vitnet hadde vært i familieselskap frem til kl. 19.00. Han var sikker på klokkeslettet, da han var opptatt av å komme tidlig hjem denne kvelden. Da vitnet kjørte opp Egsveien i retning Svarttjønn, observerte han følgende:

«Vitnet kjørte deres bil, en Volvo, 240, 84 mod., hvit av farge, og skistativ på taket. Han kjørte opp Egsveien, i det han skulle kjøre opp til venstre mot Svarttjønn, så han en syklist, som kom kjørende ned Egsveien mot vitnet. Han beskrev syklisten, som ung og sprek, ca 25-30 år, husket at han var iført en gul sykkelhjel, mente han var iført blå overdel. Han hadde stor fart, og mente sykkel var en off road, husker ikke farge. Han anslår tidspunktet til ca kl. 19.20, fredag 19.5.00.»²⁰⁶

Denne beskrivelsen kan stemme med Kristiansen. Observasjonen er gjort i Kristiansens nabolag, Kristiansen hadde offroadsykkkel, og det fremgår av rundspørningsskjemaet fra 22. mai 2000 at han hadde på seg en blå ytterjakke 19. mai. Videre skal Kristiansen ha eid en gul hjelm.²⁰⁷

Kristiansen har ikke forklart at han var på Statoil 19. mai 2000, eller at han var ute og syklet mellom kl. 19.00 og 20.00 denne datoen. Det kan tilsi at vitnet Landmark husket feil om hvilken dag han møtte Kristiansen på Statoil, og at den observerte syklisten var en annen person. Det kan imidlertid ikke helt utelukkes at Kristiansen hadde glemt en eventuell svipptur til Statoil i tiden han oppholdt

seg i og ved arbeidsboden, på samme måte som han glemte at han noe tidligere samme dag hadde syklet til Svarttjønn for å hente Andersens reservernøkler til boden.²⁰⁸ Under enhver omstendighet hadde det vært nærliggende å undersøke Kristiansens bankkortbruk opp mot denne mulige observasjonen, jf. punkt 4.6.7. Det hadde også vært naturlig å sjekke eventuelle overvåkningsvideoer fra Statoil-stasjonen.²⁰⁹

4.10 Øvrig teknisk etterforskning

4.10.1 Innledning

Under etterforskningen av Baneheia-saken ble det igangsatt en rekke øvrige tekniske undersøkelser, i tillegg til analyse av teledata og DNA-undersøkelser, se punkt 3.4.15. Dette gjelder blant annet undersøkelser av kniver og knivslirer, kjemiske undersøkelser og undersøkelser av fiber, fottøyavtrykk og fingeravtrykk. I det følgende knyttes det noen nærmere bemerkninger til disse undersøkelsene. En del av undersøkelsene ser ut til å ha blitt avsluttet før de var ferdigstilt. Dette synes å ha hatt sammenheng med sakens utvikling, det vil si pågripelsene av de to siktede, Andersens tilståelse og politiets oppfatning av DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela.

Etterforskningen knyttet til kniver og knivslirer behandles i punkt 4.10.2. Kjemiske undersøkelser omtales i punkt 4.10.3, mens politiets vurdering av situasjonsspor behandles i punkt 4.10.4. Undersøkelser av fiber behandles i punkt 4.10.5. I punkt 4.10.6 og 4.10.7 omtales undersøkelsene av henholdsvis fottøyavtrykk og fingeravtrykk. En sammenfatning og vurdering gis i punkt 4.10.8.

4.10.2 Kniver og knivslirer

Totalt ble det beslågt 17 kniver og to tomme knivslirer i løpet av etterforskningen i 2000. Ti av knivene og én av de tomme knivslirene ble sikret under ransakingen hos Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen etter pågripelsene 13. september 2000.²¹⁰ De resterende syv knivene og én tom

²⁰⁵ Avhør 4. oktober 2000, jf. dok. 07,10,18.

²⁰⁶ Avhør 12. juni 2000, jf. dok. 00,01,18.

²⁰⁷ Notat fra Mikkel Tronsrud til Oslo politidistrikt 3. mai 2022. Tronsrud skal angivelig ha spurt Viggo Kristiansen om han brukte hjelm da han syklet i 2000, og om han husket hvordan den så ut. Tronsrud skal ikke ha informert Kristiansen om hvorfor han spurte om dette. Kristiansen skal deretter ha sendt Tronsrud bildet av sin gamle sykkelhjel, som var gul. Bildet er inntatt i notatet.

²⁰⁸ Kristiansen husket heller ikke at han hadde spilt bedrifts-fotballkamp med Agder Motor om kvelden torsdag 18. mai 2000, dagen før drapene, jf. punkt 4.6.5.

²⁰⁹ Opplysninger i straffesaksdokumentene tyder på at politiet samlet inn videofilmer fra bensinstasjoner søndag 21. mai 2000, jf. rundspørningsskjema R-657, som gjelder rundspørning 23. mai 2000 kl. 20.40 av en ansatt ved Esso i Hannevika. Han oppga følgende: «Vitnet fikk besøk av politiet på jobben på søndag og da leverte han ut videofilmer fra overvåkningskameraene på stasjonen.»

knivslire ble enten innlevert til politiet eller funnet ved søk.²¹¹ To av disse syv knivene, samt knivsliren, ble levert inn til politiet fra utenforstående. Tre kniver ble funnet ved Centra Consults søk i 2. Stampe, én ble funnet ved Bervannet og én ble funnet på bakken i nærheten av Kristiansens bod.²¹²

Utover dette fikk politiet enten melding om eller innlevert flere kniver og én knivslire – uten at disse ble ført opp som beslag:

- Den 1. juni 2000 fikk politiet melding om en knivslire som lå liggende i et sluk ved Gartnerløkka i Kristiansand. Politiet rykket ut og så at knivsliren var synlig gjennom rillene i sluket, men det var ikke mulig å nå den fordi rillene var for tette. Knivsliren ble ikke sikret.²¹³
- Den 1. september 2000 fikk politiet innlevert en kniv som var funnet i Baneheia på nordøstsiden av 2. Stampe, ca. 15 meter fra stien og i nærheten av en orienteringspost. Kniven ble ikke ført opp som beslag.²¹⁴
- Den 18. september 2000 fikk politiet innlevert en kniv fra en melder som forklarte at kniven hadde dukket opp i baksetet på bilen. Melderen antok at noen hadde kastet kniven inn i bilen via en åpen takluke. Kniven ble ikke ført opp som beslag.²¹⁵
- Den 6. november 2000 fikk politiet innlevert en kniv fra en ansatt på Gjenbrukssentralen der Kristiansen tømte avfall i forbindelse med jobben han hadde på søppelbil. Melderen hadde funnet kniven på gjenbrukssentralen i nærheten av der blant andre Kristiansen angivelig pleide å vaske søppeldunker og søppelbiler. Kniven ble ikke ført opp som beslag.²¹⁶
- Den 9. mai 2001 fikk politiet melding om funn av en kniv i Baneheia høsten 2000 som «lignet på kniven som ble vist på TV». Av politioperativt system fremgår det at en patrulje rykket ut for å hente kniven. Kniven ble ikke ført opp som beslag.²¹⁷

Følgende undersøkelser ble foretatt av de beslaglagte knivene og knivslirene:²¹⁸

- Ingen av knivene ble fotografert, bortsett fra kniven S-3, som ble beslaglagt i Kristiansens bod.²¹⁹
- Kun 13 av 17 kniver ble tatt mål av. De to knivslirene ble det ikke tatt mål av.²²⁰
- Kun åtte kniver og begge knivslirene ble undersøkt for fingeravtrykk.²²¹
- Alle 17 kniver ble sendt til Kripas for undersøkelse opp mot skjæresporene i einerkvistene som dekket til likene og opp mot skjærespor i Lena Sløgedal Paulsens ribbein. Bare tolv av knivene ble imidlertid undersøkt.²²² Sammenligningen mellom skjæresporene i einerkvistene ble vurdert å være forenlig med at kvistene var kuttet med samme kniv. Av de tolv knivene som ble undersøkt, konkluderte Kripas med at skjæresporene kunne være avsatt med kniven S-3, altså den som var sikret fra Kristiansens bod. Det ble ikke påvist overensstemmende detaljer mellom de undersøkte knivene og skjæresporet i Lena Sløgedal Paulsens ribbein.
- De fem knivene som ble sendt til Kripas, men ikke undersøkt, var H-8, H-10 (to kniver), H-14 og H-18. Det var ulike grunner til at disse knivene ikke ble undersøkt. H-8 var sendt til Agder politidistrikt fra Trondheim etter at den ble tatt i beslag hos en person som var siktet for drapforsøk, men som hadde tilhold på Sørlandet da drapene i Baneheia fant sted. Det ble påvist blod på denne kniven som var forenlig med drapforsøket i Trondheim, og den ble ansett uaktuell med tanke på videre undersøkelser. H-10 (to kniver) hadde sterkt rustangrep og bar preg av å ha ligget for lenge i 2. Stampe til å være aktuelle.²²³ H-14 og H-18 ble utelukket taktisk fordi de ikke var forenlige med Jan Helge Andersens beskrivelse av drapsvåpenet. Andersen opplyste at det aktu-

²¹⁰ Beslagsnummer U-3, U-4, U-5, U-6, U-7, U-8 (tom knivslire), H-22, O-2, R-4, S-2 og S-3.

²¹¹ Beslagsnummer H-08, H-09, H-10 (to kniver), H-14, H-18, H-20 og P-1 (tom knivslire).

²¹² «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 21. januar 2001, jf. dok. 03,10.

²¹³ Rapport 1. juni 2000, jf. dok. 18,01,73.

²¹⁴ Rapport 1. september 2000, jf. dok. 00,03,06.

²¹⁵ Rapport 18. september 2000, jf. dok. 00,01,133.

²¹⁶ Notat 7. november 2000, jf. dok. 16,01,01,20.

²¹⁷ «Egenrapport – Hittet kniv i Baneheia høsten 2000» 12. september 2022, jf. dok. 16,07,28.

²¹⁸ «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022 s. 6, jf. dok. 16,07,27.

²¹⁹ «Illustrasjoner til åstedsrapport del 2» 23. januar 2001, jf. dok. 03,11.

²²⁰ Målene fremgår av «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 19. januar 2001, jf. dok. 03,16, og «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 31. januar 2001, jf. dok. 03,21.

²²¹ «Rapport om fingeravtrykksundersøkelse», jf. dok. 03,06, og «Tilleggsrapport om fingeravtrykksundersøkelse» 13. desember 2000, jf. dok. 03,18.

²²² «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 19. januar 2001, jf. dok. 03,16, og «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 31. januar 2001, jf. dok. 03,21.

²²³ «Baneheia-saken – uttalelse vedrørende sikret beslag» 24. august 2021, jf. dok. 16,02,07,04.

elle drapsvåpenet var en morakniv med blått plastskaft, mens H-14 og H-18 hadde brunt treskaft.²²⁴

- I en intern anmodning 23. november 2000 fremkom det at knivene H-20, O-2, S-2 og S-3 ble vurdert som mest aktuelle med bakgrunn i utseende og eierforhold.²²⁵

I møte mellom Oslo politidistrikt og Kripas 26. april 2021, i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen, forklarte Kripas at det kunne se ut til at undersøkelser knyttet til kniver ble avsluttet før de var helt ferdigstilte.²²⁶

4.10.3 Kjemiske undersøkelser

I forbindelse med obduksjonene av ofrene ble det sikret vevsprøver av misfarget hud på innsiden av Lena Sløgedal Paulsens venstre lår (C-39), høyre lår (C-40) og venstre armhule (C-42) samt innsiden av Stine Sofie Sørstrømens venstre lår (B-30). Samtlige av disse vevsprøvene ble sendt til Forensic Science i Nord-Irland for sammenligning med referanseprøver.²²⁷ Vevsprøven C-42 er imidlertid ikke omhandlet i rapportene fra Forensic Science og ble derfor trolig aldri analysert.²²⁸

Undersøkelsene konkluderte med at avsetningene på de ulike vevsprøvene var identiske. Det ble også konkludert med at avsetningene inneholdt et «løsemiddelbasert system», uten at man klarte å identifisere hvilket produkt det dreide seg om. I tillegg ble det i prøve C-40 (Sløgedal Paulsen, høyre lår) funnet en sort partikkel som kunne være sort maling eller lakk. Ettersom det ikke var tilsvarende misfarging på klærne som jentene var iført, ble det antatt at avsetningene hadde smittet av direkte på hud.

Avsetningene på vevsprøvene ble sammenlignet med referanseprøver fra moringskjettingene fra badebryggen ved 3. Stampe, hvor jentene badet før de ble drept, men konklusjonen var at det ikke var av samme type.²²⁹ Videre ble avset-

ningene sammenlignet med referanseprøver fra beslag tatt i Viggo Kristiansens bolig og bod: fett fra fettpresse (R-7.1), sykkelolje (R-7.2), olje fra to oljeflasker (R-7.3 og R-7.4), fett fra isboks (R-7.5), avskrap fra sykkelgaffel (S-1.1), avskrap fra sykkelkjede (S-1.2) samt avskrap fra sykkelkjede tatt i beslag på Jan Helge Andersens bopel (U-9.1).²³⁰ Til sist ble avsetningene sammenlignet med referanseprøver av to bokser med Humbrol hobbymaling, lakkprøve fra sykkel DBS Intruder og lakkprøve fra sykkel DBS Bomber.²³¹

Søndag 21. mai 2000 ble det i forbindelse med leteaksjonen funnet en vaier på bergnabben ved åstedet (H-11). Vaieren som ledes gjennom vaierstrømpe, er som regel innsatt med et fett-/oljelag. Denne vaieren ble sendt til Kripas for undersøkelser 22. juni 2000. Den 14. august 2000 ble det skrevet anmodning om undersøkelse av vaieren opp mot avsetningene. Undersøkelsen ble aldri gjennomført. Det antas at dette har sammenheng med sakens utvikling, det vil si pågripelsene av Andersen og Kristiansen, og at man derfor ikke anså undersøkelsen som nødvendig.²³²

Også bærehåndtakene fra plastposen jentene hadde med seg (H-6.1.6), ble klippet av og sendt til undersøkelse opp mot avsetningene på jentenes lår, men undersøkelsen ble ikke gjennomført «pga. utviklingen i saken», det vil si pågripelsen av Andersen og Kristiansen.²³³

4.10.4 Situasjonsspor

Det foreligger ingen dokumentasjon på vurderinger av situasjonsspor på åstedet.²³⁴ Det er også mangelfull dokumentasjon knyttet til vurderinger av blodspor. Slike analyser kunne blitt brukt til å kontrollere Jan Helge Andersens forklaring med hensyn til hendelsesforløpet på åstedet. Videre kunne slike analyser bidratt til å opplyse spørsmå-

²²⁴ «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022 s. 7, jf. dok. 16,07,27, jf. Oversikt over sikret materiale med merknader, jf. dok. 16,02,07,04 s. 29.

²²⁵ «Anmodning om laboratorieundersøkelser» 23. november 2000, jf. dok. 03,42.

²²⁶ «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022 s. 7, jf. dok. 16,07,27.

²²⁷ «Rapport om laboratorieundersøkelse» 9. oktober 2000, jf. dok. 03,15.

²²⁸ «Tilleggsspørsmål vedrørende laboratorieundersøkelser knyttet til beslag B-30, C-39, C-40 og C-42» 3. februar 2022, jf. dok. 16,02,02,04.

²²⁹ «Rapport om laboratorieundersøkelse» 9. oktober 2000, jf. dok. 03,15.

²³⁰ «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 20. februar 2001, jf. dok. 03,20.

²³¹ «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 25. januar 2002, jf. dok. 03,36.

²³² Oversikt over sikret materiale med merknader s. 15, jf. dok. 16,02,07,04, og «Rapport om undersøkelser i Baneheia-saken» 8. oktober 2021 s. 5, jf. dok. 16,03,09,04. I forbindelse med den nye etterforskningen etter gjenåpningen kom det frem at analysene av vevsprøvene fra Nord-Irland var ufullstendige i den forstand at analysetiden var for kort, jf. «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022, jf. dok. 16,07,27 s. 13.

²³³ Oversikt over sikret materiale med merknader s. 14, jf. dok. 16,02,07,04.

²³⁴ Situasjonsspor er spor som kan fortelle noe om et hendelsesforløp (for eksempel slepespor, spor i blod eller annen væske, en veltet stol mv.).

let om handlingene ble begått av én eller to gjerningsmenn.

4.10.5 Fiber

Fiber ble sikret fra åstedet, fra jentenes klær og fra innsiden av likplasten.²³⁵ Av disse fibrene ble alle unntatt A-1.1.2, A-11.1 og B-11.1 sendt til Rettsmedisinsk institutt. Det var imidlertid bare trusen til Stine Sofie Sørstrønen (B-15) som ble undersøkt.²³⁶

Den 13. november 2000 ble det avholdt et møte mellom etterforskningsledelsen og statsadvokat Edward Dahl, der det ble bestemt at det ikke skulle gjøres noen fiberundersøkelser av det sikrede materialet. Begrunnelsen er angitt slik i åstedsgranskernes hjelpedokument til vitnemålet for retten:

«Det er ikke foretatt undersøkelse av fiber. Dette er også noe som det ble oppnådd enighet om på det tidligere nevnte møtet i Kr.sand 13.11.00. I korte trekk kan en si at vi har lite med fiber, og vi har lite opplysninger om hva vi ev. skal sammenligne de med. Vi har selv sagt jentenes klær som ev. kunne utelukke noen, og vi har under hånden fått opplysninger om en bukse og et par sko som J. H. Andersen var iført under drapene. Vi vet ikke hva Viggo Kristiansen var iført, slik at vi ikke vet om noen av de klærne vi har mottatt, og som er opplyst å tilhøre ham, er blitt benyttet av ham på åstedet. Konklusjonen blir derfor at det hele er temmelig usikkert, og dette kombinert med at slike undersøkelser antagelig hadde måttet bli sendt til utlandet, gjorde at det ble bestemt at det ikke skulle foretas nærmere undersøkelser av fiber.»²³⁷

²³⁵ A-1.1.1.1 (hår/ullfiber), A-1.1.2 (fiber fra A-1.1 øvre lag med vegetasjonsrester fra området), A-11.1 (to hvite/lyse fibre fra kvistene A-11 som dekket likene), B-1.2 (fiber fra innsiden av plasten B-1), B-11.1 (fiber fra kjedet B-11), B-15.1 (fiber fra trusen til Stine Sofie Sørstrønen), B-15.2 (hår fra posen som trusen B-15 var sikret i), B-8.2 (fiber fra kra-gen), B-9.2 (fiber fra genseren B-9), C-12.1 (fiber fra posen som var rundt høyre hånd på Lena Sløgedal Paulsen), C-14.1 (hår/fiber fra jakka C-14), C-18.1 (fiber fra sokkene C-18), C-19.1 (fiber fra buksen C-19), C-2.1 (hår/fiber fra likplasten C-2), C-3 (hår) og C-5 (hår). Se «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 1» 14. juli 2000, jf. dok. 03,03, og «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 21. januar 2001, jf. dok. 03,10.

²³⁶ «Rapport – Rettsmedisinsk institutt» 22. januar 2001, jf. dok. 03,12. Se også «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» 15. september 2022 s. 18, jf. dok. 16,07,27.

4.10.6 Fottøyavtrykk

Det ble funnet spor på jentenes klær som ble tolket til å kunne være fottøyavtrykk. Det gjelder spor på B-8 (Stine Sofie Sørstrønen yttrejakke), spor avsatt i formentlig blod på B-12 (Sørstrønen bukse) og spor på C-19 (Lena Sløgedal Paulsens bukse).²³⁸ De mulige fottøyavtrykkene ble fotografert og kopiert i målestokk 1:1. Sporene ble sammenlignet med skoene til Sørstrønen, som ble funnet i demningen (E-7), og med skoene Sløgedal Paulsen var iført (C-43). Det ble ikke påvist noen overensstemmelse.²³⁹

I løpet av etterforskningen sommeren 2000 ble det beslaglagt en rekke fottøy. Fottøyavtrykkene ble undersøkt opp mot fottøy tilhørende to alibi-kandidater (K-2 og K-1), men det ble ikke påvist noen overensstemmelse.

Under ransakingene overfor Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen etter pågripelsen 13. september 2000 hadde politiet med fotografier av de mulige fottøyavtrykkene. Fotografiene ble fortløpende sammenlignet med fottøyet politiet fant under ransakingen. Det ble tatt beslag i 15 ulike par sko hos Kristiansen (R-6.1–R-6.11 og S-4–S-6) og ett par sko hos Andersen (T-1). Av disse ble kun S-4 sendt inn til Kripos for sammenligning med fotografiene av sporene på B-8, B-12 og C-19. Det øvrige fottøyet ble vurdert som ikke aktu-
elle.²⁴⁰ Det ble ikke påvist entydig overensstemmelse med hensyn til type sålemønster, men det ble påvist mulig overensstemmelse mellom enkelte fragmenter av avtrykk B-12 og sålene og prøveavtrykk avsatt med S-4.²⁴¹

Kripos' konklusjon var at man hadde mulige fottøyspor, men at det ikke kunne slås fast at noen av disse stammet fra det beslaglagte fottøyet.

4.10.7 Fingeravtrykk

Det ble gjort fingeravtrykksundersøkelser av 26 av beslagene i saken og sikret enkelte fingeravtrykk, henholdsvis

²³⁷ Oversikt over sikret materiale med merknader, jf. dok. 16,02,07,04 s. 30–31. Listen ble utarbeidet av åstedsgranskerne som et hjelpemiddel til vitnemålet for retten. Merknadene inneholder opplysninger knyttet til hvilke kriminaltekniske undersøkelser som ble foretatt.

²³⁸ «Åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2» 21. januar 2001, jf. dok. 03,10.

²³⁹ «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 8. september 2000 med vedlegg, jf. dok. 03,13.

²⁴⁰ Oversikt over sikret materiale med merknader, jf. dok. 16,02,07,04.

²⁴¹ «Tilleggsrapport om laboratorieundersøkelse» 4. januar 2001, jf. dok. 03,14.

- på Spar-posen som jentene hadde med seg (H-6.1)
- på en halvannenliters brusflaske merket «Siesta», som antakelig er den flasken jentene hadde med seg (H-7)
- på en blå plastpose som inneholdt 12 kroner, en kniveske og en kvittering (H-2)
- på et ark funnet i en postkasse tilhørende kommunen²⁴²

Undersøkelsene viste at fingeravtrykkene på Spar-posen og brusflasken stammet fra Stine Sofie Sørstrømens far.²⁴³ Bærehåndtakene fra plastposen (H-6.1.6) ble deretter klippet av og sendt til andre typer undersøkelser. Bærehåndtakene ble først forsøkt undersøkt for DNA, men ga ikke resultater. Håndtakene ble deretter sendt til undersøkelse opp mot avsetningene på jentenes lår, jf. punkt 4.10.3. Undersøkelsen ble imidlertid ikke gjennomført «pga. utviklingen i saken», det vil si pågripelsene av Andersen og Kristiansen.²⁴⁴

Beslaget H-2 ble utelukket taktisk fordi kvitteringen viste at kniven ble kjøpt dagen etter at jentene forsvant.²⁴⁵

Det ble også påvist fingeravtrykk på et brev mottatt av Sløgedal Paulsens far. Det ble ikke gjort treff i fingeravtrykkregisteret på dette fingeravtrykket.²⁴⁶

4.10.8 Sammenfatning og vurdering

Som gjennomgangen foran viser, må flere av de tekniske undersøkelsene karakteriseres som mangelfulle, blant annet fordi undersøkelsene ble avsluttet før de var ferdigstilt.²⁴⁷ At undersøkelsene ikke ble ferdigstilt, synes å ha hatt sammenheng med sakens utvikling, det vil si pågripelsen av de to siktede, Andersens tilståelse og DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela, som politiet oppfattet som et fellende bevis mot Kristiansen. Ettersom Kristiansen nektet for å ha deltatt i ugjerningene, var det etter utvalgets oppfatning all grunn til å slutføre under-

søkelser og etterforskningsskritt som muligens kunne gi flere svar i saken.

Utvalget har også merket seg at noen kniver ble utelukket taktisk fordi de ikke var forenlige med Jan Helge Andersens beskrivelse av drapsvåpenet. Dette må anses som uheldig. Etter utvalgets syn måtte det tas høyde for at Andersen ikke hadde fortalt den fulle sannheten om det som skjedde på åstedet, blant annet om hvilken kniv som ble brukt.

4.11 Pågripelsen av Viggo Kristiansen

Onsdag 13. september 2000 fikk politiet bekrefte fra Rettsmedisinsk institutt om at DNA-treffet fra et hår funnet i skogbunnen på åstedet stammet fra Jan Helge Andersen, se punkt 3.6. Politiet gikk da umiddelbart til pågrepelse av både Andersen og Viggo Kristiansen, se punkt 3.7.

Det har vært reist spørsmål om hvorvidt kravet til skjellig grunn til mistanke var oppfylt da politiet besluttet å pågripe Kristiansen.²⁴⁸ Kort tid etter pågripelsen kom Andersen med en forklaring som impliserte Kristiansen i saken. Slik utvalget ser det, var kravet til skjellig grunn fra dette tidspunktet klart oppfylt for Kristiansens vedkommende. Problemstillingen i det følgende er derfor om mistankekravet var oppfylt også *før* Andersen kom med sin tilståelse.²⁴⁹

Mistanken mot Kristiansen var basert på at Andersen og Kristiansen var observert sammen både før og etter drapene fredag 19. mai 2000, og at begge hadde forklart seg uriktig i avhør. Det hadde også kommet inn en rekke tips om avvikende og påfallende oppførsel, særlig fra Kristiansens side.

De første dagene etter drapene mottok politiet tips om at Kristiansen og Andersen hadde en generelt avvikende oppførsel, herunder at de lekte krig, hang i trærne og kledde seg ut som soldater.²⁵⁰ Videre fikk politiet opplysninger gjennom tips og avhør om at Kristiansen hadde kikket på en kvinnelig nabo,²⁵¹ og at Andersen var observert i Baneheia 18. mai, herunder tips om at det så ut som at han «holdt på å tørne».²⁵² Det er uklart

²⁴² «Tilleggsrapport om fingeravtrykksundersøkelse», jf. dok. 03,06.

²⁴³ «Tilleggsrapport om fingeravtrykksundersøkelse», jf. dok. 03,06.

²⁴⁴ Oversikt over sikret materiale med merknader s. 14, jf. dok. 16,02,07,04.

²⁴⁵ Oversikt over sikret materiale med merknader s. 13, jf. dok. 16,02,07,04.

²⁴⁶ «Tilleggsrapport om fingeravtrykksundersøkelse» 22. august 2000, jf. dok. 00,04,18.

²⁴⁷ «Etterforskningsrapport – tekniske undersøkelser» s. 7, jf. dok. 16,07,27.

²⁴⁸ Med «skjellig grunn» menes at det er mer sannsynlig at vilkårene for straffansvar er oppfylt enn at de ikke er det, det vil si et krav om sannsynlighetsovervekt, jf. Rt. 1993 s. 1302.

²⁴⁹ Utvalget går ikke nærmere inn på vurderingen av de spesielle fengslingsvilkårene i straffeprosessloven § 171, eller hvorvidt pågripelsen av Kristiansen var tilstrekkelig begrunnet og ikke uforholdsmessig, jf. straffeprosessloven § 170 a.

²⁵⁰ Tips 610 fra 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02, jf. rapport 2. juni 2000, jf. dok. 06,05,01.

²⁵¹ Avhør 11. juli 2000, jf. dok. 07,11,01,02.

om politiet så de navngitte observasjonene av Andersen i sammenheng med de ikke-navngitte observasjonene av ham i Baneheia 18. mai.²⁵³

Fra 13. juli 2000 satt politiet på opplysninger som tydet på at Andersen forklarte seg uriktig om sine bevegelser fredag 19. mai.²⁵⁴ Videre satt politiet på opplysninger fra vitnet Leonard Hovden om at han hadde sett to gutter på parkeringsplassen på Svarttjønn 19. mai ca. kl. 18.00. Hovden beskrev sykkel som en gul og rød offroadsykkel. Kristiansen hadde i sitt avhør 4. juni forklart at han hadde en rød, svart og gul DBS Mountain Bike. Dersom Andersen og Kristiansen var de to guttene som Hovden hadde observert på parkeringsplassen, tydet det på at også Kristiansen forklarte seg uriktig om hvor han befant seg 19. mai. Det ville i så fall innebære at begge hadde forklart seg uriktig om sin omgang med hverandre denne ettermiddagen. Dagen etter, 14. juli, ble begge kalt inn til parallelle politiavhør.

I avhørene 14. juli 2000 fikk politiet bekreftet sin mistanke om at Andersen og Kristiansen hadde møttes ved Svarttjønn ca. kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. For politiet ble det nå klart at Andersen og Kristiansen hadde forklart seg objektivt sett uriktig om sine bevegelser 19. mai 2000, og at de hadde vært sammen både i forkant og i etterkant av drapene. Politiet synes å ha vært av den oppfatning at Kristiansens og Andersens uriktige forklaringer i politiavhør var bevisste, og at de hadde samkjørt sine forklaringer til politiet.²⁵⁵

Da politiet fikk DNA-treff på Andersen i september 2000 og med det mente å kunne knytte ham til åstedet, ble de nevnte omstendighetene avgjørende for at kravet til skjellig grunn ble ansett oppfylt også for Kristiansen. Utvalget kan ikke se at dette var en uforsvarlig vurdering fra påtalemyndighetens side på dette tidspunktet.

4.12 Politiets og påtalemyndighetens uttalelser til pressen under etterforskningen

4.12.1 Innledning

Baneheia-saken er en av de mest omtalte straffesakene i norsk rettshistorie. Drapene hadde

betydelig allmenn interesse, og mediene rapporterte jevnlig om etterforskningens fremdrift sommeren og høsten 2000. Politiet og påtalemyndigheten var pressens klart viktigste kilde til informasjon.²⁵⁶

Utvalget vil i det følgende gi en vurdering av politiets meddelelser til pressen under etterforskningen. Først gis en generell fremstilling av regelverket i 2000 (punkt 4.12.2). Deretter vil utvalget ta for seg enkelte konkrete uttalelser høsten 2000 og gi en vurdering av disse (punkt 4.12.3).

4.12.2 Normer som regulerte politiets og påtalemyndighetens uttalelser til pressen i 2000

I 2000 fremgikk de sentrale reglene om politiets og påtalemyndighetens utlevering av straffesaksopplysninger til allmennheten av straffeprosessloven og påtaleinstruksen.²⁵⁷ En rekke utfyllende retningslinjer var gitt i riksadvokatens rundskriv 12. februar 1981, del II – nr. 1/1981.

En av politiets oppgaver er å gi allmennheten nøktern og saklig informasjon om alvorlige kriminelle handlinger. Politiet er et offentlig organ med kunnskap om hendelser av stor interesse, og det forventes at politiet deler informasjon om konkrete saker. At politiet informerer om at straffbare handlinger avdekkes og straffes, bidrar til at straff virker allmennpreventivt. Politiet vil gjennom utspill i mediene også kunne få tips og opplysninger av betydning for etterforskningen.

Et utvalg som ble nedsatt av riksadvokaten og Advokatforeningen for å gi felles veiledende normer for uttalelser til offentligheten på etterforskningsstadiet, uttalte i 2001:

«Politiets informasjonsoppgave i straffesaker er ikke lovregulert på den måten at det finnes positive lovregler som angir innholdet i oppgaven eller i hvilke tilfeller politiet skal gi informasjon. [...] Reglene om taushetsplikt setter skranker for hva politiet kan gi av informasjon, men det er klart at det ikke foreligger noen plikt til å gi informasjon om alt som ikke er taushetsbelagt. Det er vanskelig å gjengi innholdet av, og grensene for, informasjonsoppgaven, og det er en rekke hensyn å ta. Blant annet må – i tillegg til taushetsplikten – personvern hensyn (til offer, vitner eller mistenkt),

²⁵² Rundspørings skjema R-602, jf. dok 16,07,10, og tips 319, 23. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

²⁵³ Tips 101, 21. mai 2000, og tips 221, 22. mai 2000, jf. dok. 16,07,02.

²⁵⁴ Se punkt 3.5.6.1, punkt 3.5.9 og punkt 3.5.11.

²⁵⁵ Om det var tilstrekkelige holdepunkter for at Kristiansen og Andersen hadde en alibiavtale, vurderes nærmere i punkt 5.5.4.

²⁵⁶ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 18.

²⁵⁷ I dag er dette regulert i lov 28. mai 2010 nr. 16 om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politi-registerloven), se punkt 13.11.

hensynet til oppklaring av saken, etterforsknings effektivitet, domstolenes upartiskhet og allmennhetens tillit til aktørene i straffesaker vektlegges.»²⁵⁸

Det er særlig taushetspliktsreglene som setter skranker for hva politiet og påtalemyndigheten kan dele av opplysninger i en straffesak. Slik var det også i år 2000. Utgangspunktet er at personer ansatt i politiet og påtalemyndigheten plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det de i straffesaker får vite om «noens personlige forhold», jf. den daværende bestemmelsen i straffeprosessloven § 61 a første ledd nr. 1. De fleste opplysningene det vil være aktuelt å dele i en straffesak, gjelder «noens personlige forhold». Dette omfatter i utgangspunktet også opplysning om at en bestemt person er anmeldt eller mistenkt for en straffbar handling, med mindre informasjonen er alminnelig kjent, jf. nedenfor. Taushetsplikten gjelder også for andre opplysninger som det ut fra hensynet til etterforskningen i den enkelte sak er nødvendig å holde hemmelig, jf. daværende § 61 a andre ledd.

Taushetsplikten er i utgangspunktet vidtrekkende. En rekke unntak fra taushetsplikten fantes imidlertid i de tidligere bestemmelsene i §§ 61 b og 61 c.²⁵⁹ Politiet kunne blant annet dele opplysninger «når ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig, f.eks. når de er alminnelig kjent eller alminnelig tilgjengelig andre steder», jf. daværende § 61 b nr. 3. Taushetsplikten var heller ikke til hinder for at «statsadvokaten, politimesteren eller den disse gir fullmakt, gir allmennheten informasjon om straffesaker i samsvar med regler gitt av riksadvokaten», jf. daværende § 61 c nr. 8. De eneste reglene som var gitt av riksadvokaten på dette området, var det tidligere nevnte rundskrivet fra 1981. Omfanget av taushetsplikten var dermed på denne tiden avhengig av innholdet i et rundskriv fra riksadvokaten, som inneholdt flere relativt vage og skjønsmessige normer.²⁶⁰

Rundskrivet punkt IV inneholdt nærmere regler om politiets og påtalemyndighetens opplysninger til offentligheten. I punkt IV nr. 3 ble det

gitt et påbud som var særlig rettet mot uttalelser som gis på etterforskningsstadiet:

«Meddelelser og opplysninger til offentligheten må være strengt refererende og gitt i en nøktern form uten vurderende kommentarer.»²⁶¹

Opplysninger kunne også gis for å «medvirke til en saklig og nøktern reportasje og omtale i massemedia om strafforfølgning og behandling av straffesaker», jf. rundskrivet punkt IV nr. 4. Samme sted heter det at informasjon kunne gis for å «korrigere uriktigheter eller usanne rykter som er egnet til å skade omdømmet til noen person [...] eller for å skape nødvendig balanse i en omtale». Spørsmålet om slike opplysninger skulle gis, skulle i begge sammenhenger skje under «hensyntagen til personvern og mulig uheldige virkninger for den videre etterforskning og saksbehandling».

Den alminnelige oppfatningen ved årtusenskiftet var at påtalemyndighetens tjenestemenn i sine uttalelser til mediene var underlagt en tilnærmet absolutt sannhetsplikt. I rapporten *Statsadvokatene og mediene* fra 16. februar 2001 heter det:

«Det må slås fast som det helt klare utgangspunkt at det politi og påtalemyndigheten sier skal være sant. Om unntak kan tenkes er et vanskelig spørsmål og kan under enhver omstendighet bare være aktuelt å vurdere i ekstreme situasjoner og da etter nødrettslige betraktninger.»²⁶²

Påtalemyndighetens offentlige omtale av straffesaker før skyldspørsmålet er avgjort, kan etter omstendighetene krenke uskyldspresumsjonen i den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Bestemmelsen slår fast at «[e]nhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven». Etter Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMDs) praksis er det sentrale spørsmålet om utsagnet gir uttrykk for en *skyldkonstatring*.²⁶³ Ved bedømmelsen må både ordvalg og

²⁵⁸ Advokatforeningen og riksadvokaten (25.10.01) s. 13–14.

²⁵⁹ Reglene om taushetsplikt var også inntatt i påtaleinstruksen kapittel 3.

²⁶⁰ Statsadvokatene og mediene (16.02.00) s. 30 og s. 37–38. Brudd på taushetsplikten kunne da som nå medføre straff, jf. straffeloven 1902 § 121 og straffeloven 2005 § 209. Utvalget mente at det kunne «reises innvendinger mot at straffbarheten på denne måten er avhengig av innholdet i en instruks fra riksadvokaten som for en del fastsetter nokså vage og skjønsmessige normer».

²⁶¹ Statsadvokatene og mediene (16.02.00) s. 40.

²⁶² Statsadvokatene og mediene (16.02.00) s. 55.

²⁶³ EMDs dom 10. februar 1995 *Alenet de Ribemont mot Frankrike* (sak nr. 15175/89), og dom 10. oktober 2000 *Daktaras mot Litauen* (sak nr. 42095/98). Se også dom 10. mai 2008 *Arrigo og Vella mot Malta* (sak nr. 6569/04), dom 23. oktober 2008 *Khuzhin mfl. mot Russland* (sak nr. 13470/02) avsnitt 94, og dom 27. februar 2014 *Karaman mot Tyskland* (sak nr. 17103/10) avsnitt 63.

kontekst tillegges betydning, jf. EMDs dom 10. februar 1995 *Allenet de Ribemont mot Frankrike* og EMDs dom 10. oktober 2000 *Daktaras mot Litauen*. EMD uttaler i sistnevnte avgjørelse:

«The Court recalls that the presumption of innocence enshrined in Article 6 § 2 of the Convention is one of the elements of a fair criminal trial required by Article 6 § 1. It will be violated if a statement of a public official concerning a person charged with a criminal offence reflects an opinion that he is guilty before he has been proved so according to law. It suffices, even in the absence of any formal finding, that there is some reasoning to suggest that the official regards the accused as guilty [...] In this regard the Court emphasises the importance of the choice of words by public officials in their statements before a person has been tried and found guilty of an offence.

Moreover, the principle of the presumption of innocence may be infringed not only by a judge or court but also by other public authorities [...] including prosecutors. [...]

Nevertheless, whether a statement of a public official is in breach of the principle of the presumption of innocence must be determined in the context of the particular circumstances in which the impugned statement was made [...].»²⁶⁴

Påtalemyndigheten måtte etter dette være varsom med å gi uttrykk for at en siktet er skyldig, før skyldspørsmålet var endelig avgjort. Ved vurderingen vil det kunne ha betydning om utsagnene er avgitt i en kontekst utenfor selve straffesaksbehandlingen, for eksempel i en pressekonferanse.²⁶⁵

Oppsummert hørte det til politiets og påtalemyndighetens informasjonsoppgave i Baneheia-saken å gi pressen strengt refererende opplysninger i en nøktern form uten vurderende kommentarer og uten skyldkonstateringer.

4.12.3 Vurdering av politiets og påtalemyndighetens uttalelser under etterforskningen

Under etterforskningen av Baneheia-saken fikk kriminalsjef Arne Pedersen ansvaret for all mediekontakt, se punkt 4.4. At politiet opptrådte samlet utad overfor pressen gjennom én talsperson, var i

tråd med Kripas' daværende modell for etterforskning i drapssaker med ukjent gjerningsmann og fremsto som et fornuftig valg.²⁶⁶ Av hensyn til etterforskningen var det også riktig å sette inn tiltak for å hindre lekkasjer til pressen.²⁶⁷ Når én talsperson representerer politiet utad, er det imidlertid desto viktigere at vedkommende opptrer saklig, nøkternt og objektivt, og at opplysningene som formidles, er korrekte.

I dagene etter pågripelsen av Kristiansen 13. september 2000 ble innholdet i avhørene av Andersen og Kristiansen gjengitt i pressen. Til Aftenposten 14. september er Arne Pedersen sitert slik:

«Mens den ene forklarer i detalj hva de gjorde, og inkluderer kameraten på en overbevisende måte i forbrytelsen, stiller den andre seg helt på sidelinjen. De er jo nære venner, og jeg ser ingen grunn til at den som nå har tilstått, forklarer seg feilaktig om den andres deltagelse [...].»²⁶⁸

Pedersen gir her uttrykk for en vurdering av sannhetsgehalten i de siktedes politiforklaringer, der Andersens forklaring vurderes som klart mer troverdig enn Kristiansens. I tillegg til å være vurderingspreget og unødvendig polemisk bærer uttalelsen preg av å være en skyldkonstatering.

I et intervju med TV 2 15. september 2000 uttalte Pedersen at det bare var et tidsspørsmål før Viggo Kristiansen «sprekker».²⁶⁹ Uttalelsen er vurderingspreget og polemisk og kunne med fordel vært unngått.

Den 20. september 2000 hadde Fædrelandsvennen en artikkel med overskriften «Slår beina under Kristiansens forklaring». I artikkelen siteres Pedersen slik:

«– Det er vanskelig å feste lit til en forklaring som går ut på at ingen av de to var i Baneheia drapskvelden, når den ene av dem har tilstått. Det blir temmelig meningsløst, sier kriminalsjef Arne Pedersen.

Han håper at Kristiansen i morgen velger å gi en fullstendig forklaring om det som skjedde i Baneheia i tidsrommet fra klokken 18.00 til 21.00 fredag 19. mai i år.»²⁷⁰

²⁶⁴ *Daktaras mot Litauen* avsnitt 41 til 43.

²⁶⁵ *Daktaras mot Litauen* avsnitt 44 og 45.

²⁶⁶ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) punkt 6.2 s. 31 og punkt 7.14 s. 116 flg.

²⁶⁷ Pedersen og Storaker (2003) s. 54. Se også Fædrelandsvennen, «Fortviler over lekkasjer», 18. september 2000.

²⁶⁸ Aftenposten Aften, «Forklarer seg i detalj om ugjerningen», 14. september 2000.

²⁶⁹ TV 2-Nyhettene, 15. september 2000.

Etter utvalgets syn ga Pedersen her en misvisende fremstilling av Kristiansens forklaring i politiavhør. Kristiansen fastholdt ikke i avhør at Andersen ikke kunne ha vært i Baneheia og begått drapene. Tvert imot syntes Kristiansen å akseptere Andersens deltakelse, selv om han også uttrykte overraskelse over at Andersen kunne begå slike handlinger. Kristiansen forklarte at han hadde møtt Andersen ved Svarttjønn i 18-tiden, før han selv gikk hjem mens Andersen dro på løpetur. Andersen kan følgelig meget vel ha vært i Baneheia ut fra Kristiansens forklaring. Kristiansen fastholdt riktignok i avhør at han trodde Andersen kom hjem til ham ca. kl. 19.30. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at Kristiansen forsøkte å gi Andersen alibi for handlinger som sistnevnte hadde tilstått. En nærliggende forklaring er at Kristiansen husket klokkeslettet feil.

Den 20. september 2000 hadde VG en sak med overskriften «Forklaringen sprekker», hvor blant annet følgende fremgikk:

«Etterforskerne av drapene på Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen kan ikke fatte at Viggo Kristiansen fortsatt nekter medvirkning.

En del av Viggo Kristiansens forklaring oppfattes nærmest som surrealistisk:

– Han gir fortsatt kameraten (medsiktete Jan Helge Andersen) alibi for gjerningstidspunktet, til tross for at han har tilstått. Det blir jo ganske meningsløst, sier kriminalsjef Pedersen.

Viggo Kristiansen opprettholder de forklaringene han ga som vitne i saken, da han og kameraten Andersen ga hverandre alibi. Selv om 19-åringen har avlagt tilståelse.

– Han avslører seg sterkt på kroppsspråket og detaljer stemmer ikke med det han tidligere har forklart, sier en etterforsker til VG.»²⁷¹

Uttalelsen om at Kristiansen forsøkte å gi Andersen alibi, hadde etter utvalgets oppfatning mangel-full dekning i politiforklaringene, se punkt 5.5.4. Det eneste Kristiansen forklarte i avhør, var at Andersen kom hjem til ham etter løpeturen, og at han mente å huske at klokken da var 19.30. Utover at begge de siktede hadde oppgitt et tidspunkt som trolig ikke var korrekt, var det på tidspunktet for uttalelsen ikke holdepunkter i avhø-

rene for at Andersen og Kristiansen hadde avtalt et alibi knyttet til klokkeslettet 19.30. Tvert imot forklarte Andersen i avhør 18. september 2000 at verken han eller Kristiansen hadde snakket om hva de eventuelt skulle si til politiet, utover at de ikke skulle fortelle hva som hadde skjedd. Det kan også nevnes at Andersen oppga et avvikende klokkeslett – 20.00 – i rundspørringen 22. mai 2000. Først i avhør 24. september 2000, flere dager etter Pedersens uttalelse, forklarte Andersen at de søndag 21. mai hadde inngått en alibiavtale.²⁷²

Omtalen av Kristiansens forklaring som «meningsløs» er klart vurderingspreget. Det samme gjelder den anonyme etterforskerens uttalelse om Kristiansens kroppsspråk.

Den 27. september 2000 hadde VG en sak med overskriften «Politiet håper på tilståelse i dag», hvor det står:

«Vi er ikke interessert i å høre på at han forklarer seg om en historie vi ikke mener stemmer i det hele tatt. Det er slutt på det nå. Nå vil vi konfrontere ham med en del av det vi sitter med, og dersom han vil endre forklaring, tar vi imot den. Gjør han ikke det, så stopper vi å avhøre ham, sier kriminalsjef Arne Pedersen til VG.»²⁷³

Utsagnet tyder på en forutinntatt holdning, hvor det nærmest tas for gitt at Kristiansen har deltatt i de straffbare handlingene. Utvalget kan vanskelig se at uttalelsen er i tråd med objektivitetskravet og normene for uttalelser til pressen som omtales i punkt 4.12.2.

Den 26. oktober 2000 ble det avholdt en pressekonferanse der Arne Pedersen slo fast at Viggo Kristiansen med 100 prosent sikkerhet kunne knyttes til åstedet og drapshandlingen, se punkt 3.8.6.4. Pedersen ble sitert slik av NRK:

«– Vi har i dag fått bekreftet at vi har biologisk materiale som knytter 21-åringen til åstedet og drapshandlingen, opplyste kriminalsjef Arne Pedersen i Kristiansand politidistrikt på en pressekonferanse i Kristiansand torsdag ettermiddag. Siktete er konfrontert med politiets funn, men han har ikke ønsket å forklare seg om saken, sa Pedersen. [...]

²⁷⁰ Fædrelandsvennen, «Slår beina under Kristiansens forklaring», 20. september 2000.

²⁷¹ VG, «Forklaringen sprekker», 20. september 2000.

²⁷² Ifølge Andersen gikk alibiavtalen ut på at de skulle fortelle at Andersen hadde løpt til Bervannet 19. mai, og at klokken var 19.30 da Andersen kom til Kristiansen etter løpeturen. Se punkt 3.8.1.4.

²⁷³ VG, «Politiet håper på tilståelse i dag», 27. september 2000.

Av hensyn til avhørene vil ikke Arne Pedersen si nøyaktig hva slags biologisk materiale som er analysert, og hvor på åstedet det stammer fra. Men Pedersen sier prøvene med 100 prosent sannsynlighet knytter 21-åringen til åstedet. Det er ikke en tradisjonell DNA-profil. Det er et vanskelig materiale. Resultatene kom da prøvene ble analysert i Spania, etter at norske eksperter måtte gi opp. Ifølge Pedersen er resultatene unike i rettssammenheng.»²⁷⁴

Uttalelsen om at prøvene med 100 prosent sannsynlighet knyttet Kristiansen til åstedet, må utvilsomt anses som en skyldkonstatering. Senere viste det seg at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela var svært svake og ikke var egnet til å identifisere Kristiansen eller implisere ham i de straffbare handlingene. Politiets overdrevne tro på DNA-resultatenes bevisverdi medførte at saken ble regnet som oppklart, jf. punkt 3.8.7. De uriktige uttalelsene ble aldri korrigert i pressen, jf. punkt 4.7.4.2. Feiltolkningen ble først kjent i offentligheten da Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt forklarte seg for byretten.

Under etterforskningens tidlige fase samarbeidet politiet med Fædrelandsvennen om å samle inn totalt ca. 300 000 kroner til Lena og Stine Sofies Minnefond, jf. punkt 3.4.3. Det ble lovet dusør for tips som kunne medvirke til oppklaring av saken. Den 22. desember 2000 hadde Fædrelandsvennen et oppslag om at det ble utbetalt totalt 40 000 kroner til fire tipsere som hadde navngitt Kristiansen og/eller Andersen i etterforskningens innledende fase. Tipserne fikk 10 000 kroner hver. Det var politiet som besluttet at det skulle utbetales dusør, med følgende begrunnelse:

«Vi har foretatt en grundig analyse av disse opplysningene og hva slags vekt de kan tillegges. Vår konklusjon er at de bidro til at etterforskerne satte søkelys på de rette personene på et relativt tidlig stadium i etterforskningen, sier kriminalsjef Arne Pedersen til Fædrelandsvennen.»²⁷⁵

Ved å utbetale dusør på 40 000 kroner med henvisning til at tipsene bidro til at etterforskerne satte søkelys på «de rette personene», ga Pedersen

etter utvalgets syn uttrykk for en skyldkonstatering.

Oppsummert ble det etter pågripelsene 13. september 2000 fremsatt flere uttalelser fra politiets side som enten var faktisk uriktige, misvisende, polemiske eller vurderingspregede. Utvalget kan vanskelig se at normene i riksadvokatens rundskriv del II – nr. 1/1981 punkt IV nr. 3 ble etterlevd i disse tilfellene. Noen uttalelser synes også å ha vært i strid med EMDs praksis om uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 ved at de ga uttrykk for skyldkonstateringer. Utvalget har ikke funnet eksempler på at normene som behandles i punkt 4.12.2, ble overtrådt før pågripelsene av de to siktede.

4.13 Pressedekningen under etterforskningen

4.13.1 Innledning

Det faller i utgangspunktet utenfor utvalgets mandat å vurdere pressens rolle i Baneheia-saken. Samtidig skal utvalget finne årsakene til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt. Utvalget vil derfor knytte enkelte kommentarer til medienes dekning.

Pressedekningens omfang og innhold omtales først i punkt 4.13.2. Pressedekningens konsekvenser, herunder dens mulige betydning for domfellelsen av Kristiansen, vurderes deretter i punkt 4.13.3.

4.13.2 Pressedekningens omfang og innhold

Når det gjelder omfanget og innholdet av medienes dekning, legger utvalget til grunn pressens egne gjennomganger av dekningen i Baneheia-saken. Norsk Presseforbund og Fritt Ord har publisert en kritisk gjennomgang av pressedekningen.²⁷⁶ I tillegg har flere redaksjoner gjennomgått sin egen dekning av Baneheia-saken, blant annet TV 2,²⁷⁷ VG²⁷⁸ og Fædrelandsvennen.²⁷⁹ NRKs dekning av Baneheia-saken ble behandlet i møte i Kringkastingsrådet 20. april 2023.

²⁷⁶ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23).

²⁷⁷ TV 2 (20.06.23).

²⁷⁸ VG har laget en evaluering av sin Baneheia-dekning i dokumentarfilmform. Dokumentaren er ikke offentlig. På Norsk Presseforbunds seminar om Baneheia og mediene 10. oktober 2023 uttalte ansvarlig redaktør Gard Steiro at begrunnelsen er at det var et premiss at dokumentaren skulle være intern, og at man ikke ønsker å endre premisene i ettertid. Utvalget har ikke sett filmen.

²⁷⁹ Fædrelandsvennen (19.04.23).

²⁷⁴ NRK, «DNA-spor knytter 21-åringen til drapene», 26. oktober 2000. Se også Aftenposten, «Avslørt av DNA-spor», 27. oktober 2000.

²⁷⁵ Fædrelandsvennen, «40 000 i Baneheia-dusør», 22. desember 2000.

Norsk Presseforbunds og Fritt Ords rapport består av fire deler. For det første inneholder rapporten en kvantitativ innholdsanalyse utarbeidet av medieanalysebyrået Retriever (kapittel 1). For det andre er det inntatt tilbakemeldinger fra redaksjonene i Aftenposten, Agderposten, Dagbladet, Fædrelandsvennen, NRK, TV 2 og VG og Radio P4 (kapittel 2). For det tredje inneholder rapporten en såkalt forskeranalyse fra Kjersti Thorbjørnsrud av pressens dekning av Baneheia-saken (kapittel 3). Thorbjørnsruds analyse er basert på Retrievers kvantitative innholdsanalyse og redaksjonenes tilbakemeldinger samt intervjuer med journalister, advokater og andre. I kapittel 4 har en gruppe pressefolk identifisert mulige læringspunkter for fremtidige saker.

Innholdsanalysen fra Retriever omfatter dekningen til Aftenposten, Agderposten, Dagbladet, Fædrelandsvennen, NRK, NRK Sørlandet, TV 2 og VG. Analysen gjør det klart at pressedekningen var omfattende, særlig rett etter at jentene ble funnet døde 21. mai 2000, etter pågripelsene i september 2000 (282 oppslag i september) samt i forbindelse med hovedforhandlingen i april og mai 2001 (henholdsvis 201 og 187 oppslag) og ankeforhandlingen i januar og februar 2002 (henholdsvis 282 og 260 oppslag). I perioden fra oktober 2000 til mars 2001 var det totalt 176 oppslag. I perioden fra juni til desember 2001 var det totalt 116 oppslag. Politiet var den klart mest benyttede kilde.²⁸⁰ Pressedekningen i perioden fra drapene fant sted, og til ankeforhandlingen var ferdig i februar 2002, oppsummeres slik i rapporten:

«I mediedekningen av Baneheia-saken fra drapene finner sted i mai 2000 til slutten av ankesaken i februar 2002, er politiet den største premissleverandøren. I løpet av det første året stammer brorparten av all informasjon knyttet til etterforskningen av saken, fra politiet. Særlig i forbindelse med dekningen av avhørene av mennene og DNA-beviset skaper mediedekningen der politiet er hovedkilde, et bilde av at Viggo Kristiansen som skyldig i overgrepene og drapene. I disse oppslagene fremkommer det sjelden kilder som balanserer dette bildet av Kristiansen. På grunn av et stort oppklaringsbehov er politiet under press for å finne gjerningspersonen(e), og Arne Pedersen blir en sentral skikkelse og kilde i saken.

I tillegg til politiet er Andersens forsvarer Ben Fegran og lokalsamfunnet kilder som pressen bruker hyppig i fremstillingen av

Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen. Det danner seg i første fase et bilde av Andersen som en 'etterdilter', og Viggo Kristiansen som en aggressiv ledertype.

I omtalen av rettssaken har journalistene et stort spillerom når det gjelder hvilke sider ved rettssaken som belyses og presenteres for leserne, lyttere og seere. Kristiansens oppførsel og væremåte er spesielt gjenstand for kritisk medieomtale, mer enn Andersen.»²⁸¹

Tilbakemeldingene fra redaksjonene i Aftenposten, Agderposten, Dagbladet, Fædrelandsvennen, NRK, TV 2 og VG og Radio P4 ga naturlig nok noe ulike funn. Redaksjonene har vektlagt ulike faser og elementer i sine evalueringer og vurderinger. Til tross for forskjellene i tilbakemeldingene pekes det blant annet på følgende hovedtrekk: «Det ble tidlig en etablert sannhet at [Viggo Kristiansen] var skyldig.»²⁸²

Kjersti Thorbjørnsrud konkluderer slik i sin forskeranalyse av pressens dekning av Baneheia-saken:

«Opplevelsen av unntakstilstand etter drapet på to små jenter i Baneheia, gjorde at journalistene som dekket saken i liten grad hadde en kritisk tilnærming til etterforskning og rettsak. Det bidro til at ett dominerende narrativ satte seg og at Viggo Kristiansen ble forhåndsdømt og utsatt for etiske overtramp i pressen.»²⁸³

Konklusjonene i Norsk Presseforbunds og Fritt Ords rapport synes forenlige med funnene i de enkelte redaksjonenes egne gjennomganger. Fædrelandsvennen peker i sin rapport på at det var en stor overvekt av saker som bygget opp under at Kristiansen var skyldig.²⁸⁴ I sin oppsummering av hva som kunne vært gjort annerledes, skiller TV 2 mellom ytre faktorer, som TV 2 ikke kunne rå over, og interne faktorer, som tilsier at TV 2 burde og kunne handlet annerledes. Av ytre faktorer pekes det blant annet på følgende:

«Politiet fikk i stor grad fortelle den historien de ønsket. Arne Pedersen skal ifølge våre kilder for eksempel ha fortalt usannheter, som at det fantes fullstendig DNA på Viggo Kristiansen. Dette eksempelet førte til flere saker der

²⁸¹ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 43.

²⁸² Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 78.

²⁸³ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 148.

²⁸⁴ Fædrelandsvennen (19.04.23) s. 19–21.

²⁸⁰ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 16–18.

TV 2 meldte dette. Journalister er i stor grad prisgitt at den informasjonen som kommer fra politiet, stemmer, og har i mange tilfeller ingen mulighet til å ettergå tekniske bevis.»²⁸⁵

Av interne faktorer pekes det blant annet på følgende:

«Selve drapshandlingene og overgrepene blir aldri beskrevet, og det blir heller ikke detaljene i Andersens forklaring. Begrunnelsen er at befolkningen skulle spares for dette, og dette var en avgjørelse tatt av TV 2s nyhetsledelse. I dette presseetiske hensynet mistet man også journalistikk på hvordan drapene ble begått, og hvem som kunne stå bak. Det ble ikke formidlet hvor DNA ble funnet, hvordan drapene skjedde, og annen viktig informasjon som ville åpnet seernes forståelse av hva som faktisk skjedde. At saken opplevdes som så klar uten at detaljer som kunne by på tvil ble formidlet, gjorde nok at mange seere i mange år ble sittende med et inntrykk av at Viggo Kristiansen var skyldig.»²⁸⁶

4.13.3 Pressedekningens konsekvenser

Det følger av straffeprosessloven § 305 at «[v]ed avgjørelsen av hva som anses bevist, tas bare i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandlingen». Norske fagdommere er trent til å se bort fra informasjon de får om saker gjennom pressen. Det er likevel en fare for at dommere ubevisst farges av opplysninger som kommer frem i pressen. Lekdommere har dessuten ikke den samme treningen som fagdommerne på dette området.²⁸⁷

Pressens egne gjennomganger av pressedekningen viser at politiets og påtalemyndighetens uttalelser, sammenholdt med mangelen på andre kilder som kunne tjent som korrektiver, ledet til en ensretting av pressedekningen i Viggo Kristiansens disfavør. Etter utvalgets syn er det grunnlag for å si at Kristiansen ble forhåndsdømt gjennom pressedekningen. Det er imidlertid vanskelig å si noe sikkert om hvilken betydning forhåndsdømmingen av Kristiansen fikk for den uriktige domfellelsen av ham.²⁸⁸

Pressedekningen var av en slik karakter at utvalget mener at det kan stilles spørsmål ved om

Kristiansen fikk en rettferdig rettergang, jf. den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 1. Negativ presseomtale kan etter omstendighetene medføre at den siktede ikke får en rettferdig rettergang. Terskelen er imidlertid høy. Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har slått fast at en «virulent press campaign can adversely affect the fairness of a trial by influencing public opinion, and consequently, jurors called upon to decide the guilt of an accused».²⁸⁹ Noen av faktorene som kan utledes av EMDs praksis, er blant annet tiden som går fra presseomtalen til rettssaken, om presseomtalen er «attributable, or informed by, the authorities», og om presseomtalen «influenced the judges or the jury and thus prejudiced the outcome of the proceedings».²⁹⁰

Pressedomtalen av Kristiansens person startet i september 2000 og pågikk mer eller mindre sammenhengende frem til hovedforhandlingen i byretten i april og mai 2001.²⁹¹ Utvalget mener at pressedekningen i Baneheia-saken, slik pressen selv har fremstilt denne, klart var «virulent» når det gjaldt Kristiansen. Videre bygget presseomtalen i stor grad på opplysninger fra politiet og påtalemyndigheten.²⁹² I hvilken grad dekningen rent faktisk påvirket dommerne eller juryen, er imidlertid som sagt usikkert.

4.14 Bruk av nulldokumenter

I etterforskningen av Baneheia-saken ble det produsert svært mange dokumenter som ble kategorisert som nulldokumenter («0-dokumenter»)²⁹³. Såkalte nulldokumenter er dokumenter som føres utenfor straffesakens ordinære dokumentlister, og som av den grunn ofte ikke er tilgjengelige for forsvarerne. I Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse Rt. 2001 s. 1521 betegnes nulldokumenter som «dokumenter som opprettes under etterforskningen, men som antas å være uten selvstendig interesse som saksdokument».

I riksadvokatens rundskriv om etterforskning fra 1999, som altså kom før Baneheia-saken, gis følgende retningslinjer om nulldokumenter:

²⁸⁹ EMDs dom 20. desember 2011 *G.C.P mot Romania* (sak nr. 20899/03) avsnitt 46, med videre henvisninger til tidligere praksis.

²⁹⁰ EMDs dom 16. mars 2010 *Beggs mot Storbritannia* (sak nr. 15499/10) avsnitt 124.

²⁹¹ Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 16.

²⁹² Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23) s. 19–28.

²⁹³ Nulldokumentene i Baneheia-saken utgjorde i overkant av 5000 sider.

²⁸⁵ TV 2 (20.06.23) s. 67.

²⁸⁶ TV 2 (20.06.23) s. 68–69.

²⁸⁷ Advokatforeningen og riksadvokaten (25.10.01) s. 69–70.

²⁸⁸ Se kapittel 10.

«Det kan i omfattende saker – typisk ved etterforskning av saker med ukjent gjerningsmann hvor alle bevegelser på et bestemt sted eller i et bestemt tidsrom kartlegges – være hensiktsmessig å skille ut dokumenter politiet oppfatter som lite relevante, for eksempel fordi et vitne som er avhørt ikke har kommet med opplysninger av betydning. Også slike dokumenter anses i alminnelighet som saksdokumenter og skal ikke føres som '0-dokumenter', men i sakens ordinære dokumentlister. Om ønskelig kan dokumentene tas inn som et særskilt hoveddokumentnummer. I forbindelse med begjæring om bruk av tvangsmidler skal retten, om slike dokumenter ikke vedlegges, gjøres oppmerksom på at det finnes ytterligere dokumenter som på anmodning overlates retten. Forsvareren skal gis kopi/utlån også av slike dokumenter i samsvar med de alminnelige innsynsregler, jf. straffeprosessloven §§ 242 og 264 og påtaleinstruksen kap. 16. Det bør regelmessig sørges for notoritet for at forsvareren har mottatt dokumentene, for eksempel ved kvittering.»²⁹⁴

Selv om politiet mener dokumenter som nevnt er lite relevante, skal de altså ifølge retningslinjene likevel i alminnelighet anses som saksdokumenter og føres i sakens ordinære dokumentlister.

Bruken av nulldokumenter i Baneheia-saken synes å stride mot riksadvokatens retningslinjer. Rapporter fra et stort antall avhør og samtaler ble lagt i nulldokumentene. Av disse gjelder omtrent tusen avhør alibikontroll av personer som var i politiets søkelys. Flere avhør gjelder også observasjoner og bevegelser i Baneheia.

Utvalget vil også trekke frem at politirapporten som oppsummerte undersøkelsene av tipset om at Andersen angivelig tidligere var anmeldt for å ha tatt med seg en jente opp i Baneheia, ble lagt i nulldokumentene, jf. punkt 4.9.2.²⁹⁵

Det er uklart for utvalget om, og i så fall på hvilken måte, forsvarerne ble gjort oppmerksom på at nulldokumentene eksisterte. Utvalget har kontaktet Kristiansens forsvarere fra den gang, og ingen av dem kan huske at nulldokumenter var et tema. De kan heller ikke huske å ha blitt gitt et innholdsregister over nulldokumenter. Det er imidlertid vanskelig, så mange år senere, å slutte sikkert fra dette at forsvarerne ikke ble gjort oppmerksom på dokumentenes eksistens eller fikk dokumentene til gjennomsyn. Utvalget har ikke

funnet grunn til å forfølge dette nærmere, da det uansett er grunnlag for å konkludere med at bruken av nulldokumenter synes å stride med riksadvokatens retningslinjer.

4.15 Sammenfatning og avsluttende betraktninger

Utvalget har i de foregående punktene gitt sin vurdering av ulike sider ved etterforskningen av Baneheia-saken. I dette punktet gis en sammenfatning av de mest sentrale funnene og enkelte overordnede betraktninger.

Etterforskningen av Baneheia-saken var svært omfattende, og det ble satt inn betydelige ressurser fra politiets side for å få oppklart saken så snart som mulig. Utvalget har lite å utsette på politiets arbeid i startfasen og gjennom sommeren 2000. Det overordnede inntrykket er tvert imot at etterforskningen i denne perioden var bred, effektiv og velorganisert. Store mengder informasjon ble innhentet gjennom tips, rundspørring, avhør og alibiundersøkelser. Etterforskningen ble organisert i tråd med den velprøvde Kripas-modellen for etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsperson. Informasjonsinnsamlingen fikk dermed fra starten en hensiktsmessig innretning.

Jakten på gjerningsmannen pågikk for fullt gjennom sommeren 2000. I løpet av sommeren identifiserte politiet en rekke potensielle kandidater, men de fleste ble raskt sjekket ut av saken. Etter hvert som tiden gikk uten at saken ble oppklart, økte presset på politiet. Fra starten av juli var Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen blant politiets mest sentrale mistenkte, og det dannet seg en oppfatning i etterforskningsledelsen om at Andersen og Kristiansen måtte vurderes som en *enhet*. Mistanken mot dem bygget særlig på en oppfatning om at guttene hadde løyet om egne bevegelser på drapsdagen og forsøkte å skjule for politiet at de hadde vært i Baneheia. En rekke tips hadde også kommet inn om påfallende oppførsel fra de to guttene. I midten av juli var det diskusjoner i etterforskningsledelsen om det var grunnlag for å pågripe guttene, men konklusjonen var at det manglet tilstrekkelige bevis for å gå til et så alvorlig skritt. Utvalget mener dette var en riktig vurdering basert på bevissituasjonen som da forelå.

Inntil medio september forfulgte politiet en rekke andre spor og mistenkte i tillegg til Kristiansen og Andersen. Etter utvalgets vurdering var dette både naturlig og riktig. At det etterforskes bredt og foretas undersøkelser rettet mot andre

²⁹⁴ Riksadvokatens rundskriv (3/1999) punkt VII.

²⁹⁵ Rapport 23. oktober 2000, jf. dok. 00,136.

muligheter selv om det foreligger opplysninger som peker i retning av én eller flere bestemte gjerningspersoner, er i samsvar med kravet til objektivitet i etterforskningen.²⁹⁶

Fra midten av juni arbeidet en gruppe medarbeidere fra Kripos med en gjerningsmannsprofil, men pågripelsene av de siktede i september førte til at rapporten aldri ble ferdigstilt og oversendt etterforskningsledelsen i Kristiansand. Senere viste det seg at utkastet konkluderte med at handlingene var verket til én gjerningsmann. En gjerningsmannsprofilanalyse er først og fremst ment å gi innspill til taktiske og tekniske etterforsknings-skritt når etterforskerne står fast og kan ha nytte av alternative innfallsvinkler. At arbeidet med slike profiler ble avsluttet når politiet ikke lenger sto fast i etterforskningen, og at profilene ikke ble inntatt i sakens dokumenter, var i tråd med gjeldende rutiner og formålet med arbeidet. Utvalget har ikke gjort funn som tilsier at profilutkastet i strid med straffeprosessloven bevisst ble unndratt fra sakens dokumenter.

Gjennombruddet i etterforskningen kom da Andersens DNA-profil ble identifisert på et hårstrå funnet i skogbunnen på åstedet. Dette var et resultat av godt etterforskningsarbeid. Funnet ledet til at Andersen og Kristiansen, som begge hadde avlagt spyttprøve, ble pågrepet 13. september 2000. Det har vært reist spørsmål om det var grunnlag for å pågripe Kristiansen samtidig med Andersen, men utvalget kan i lys av bevisituasjonen på det aktuelle tidspunktet ikke se at beslutningen var uforsvarlig.

Andersen forklarte i første avhør etter pågripelsen at han hadde drept den ene jenta, men at Kristiansen hadde vært initiativtaker og hovedmann. Han forklarte videre at Kristiansen hadde truet ham på livet til å delta i ugjerningene. I en forutgående uformell samtale ble Andersen foreholdt at politiet var sikre på at han var en av gjerningspersonene, og han ble spurt om «han selv kunne være et slags offer i saken – i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen [...] kunne ha vært den mest aktive på åstedet». Politiets egen teori om hva som hadde skjedd på åstedet, ble altså delt med Andersen før han avga forklaring som siktet. Politiet handlet med dette i strid med reglene om gjennomføring av politiavhør og forhøyet risikoen for at Andersen forklarte seg uriktig om hendelsesforløpet. I realiteten ble det lagt til rette for at Kristiansen uriktig kunne trekkes inn i saken. Ved å gripe denne «redningsplanken» kunne Andersen minimere egen rolle og

muligens oppnå lavere straff og redusert sosial fordømmelse. Utvalget slutter seg til professor Gisli Guðjónssons vurdering av at avhørsmetoden politiet benyttet, har svakheter som sannsynligvis «permanently contaminated the entire case from initial police statements to court outcome».

Andersens tilståelse førte til at etterforskningen skiftet karakter og ble betydelig mer ensrettet enn den hadde vært tidligere. Informasjonsinn-samlingen i denne perioden bærer preg av at politiet låste seg til en hypotese om skyld. Tyngdepunktet i etterforskningen gikk nå over til å knytte Kristiansen til drapene og voldtektene, og det ble i liten grad utført etterforsknings-skritt som var til hans gunst. Hypoteser om alternative hendelsesforløp ble ikke undersøkt nærmere. Muligheten for at Andersen kunne ha begått de straffbare handlingene alene, synes ikke å ha blitt tatt på alvor av politiet.

Forskeren og avhørseksperten Ivar Fahsing, som i 2024 analyserte Kristiansens politiavhør på oppdrag fra Oslo statsadvokatembeter, har uttalt at avhørerne og etterforskningsledelsen virker å ha vært preget av «en nærmest blind tro på at Andersens tilståelse var sann». Resultatet ble at nærmest alt Kristiansen sa, ble oppfattet som løgn. Fahsing mener de som var satt til å avhøre Kristiansen, sannsynligvis selv var under press, og begrunner dette med at han «aldri har sett avhør hvor den mistenkte så tidlig, tydelig og hyppig blir beskyldt for ren løgn og at dette forekommer så tydelig av avhørsprotokollene». Han vurderer det som «klart at politiet hadde utviklet et tunnelsyn som sannsynligvis ble forsterket av et usedvanlig høyt oppklaringspress». Dette er også utvalgets inntrykk.

Kriminalsjef Arne Pedersen, som var påtaleansvarlig jurist, hadde ansvaret for all mediekontakt under etterforskningen. De sentrale reglene om politiets og påtalemyndighetens utlevering av straffesaksopplysninger til allmennheten stilte krav om saklig og nøktern opptreden overfor mediene. Det forelå også praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) som ga uttrykk for at skyldkonstateringer før skyldspørsmålet var endelig avgjort, kunne utgjøre en krenkelse av uskyldspresumsjonen i den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Utvalget har ikke funnet eksempler på at disse normene ble overtrådt før pågripelsene av Andersen og Kristiansen 13. september 2000. Fra og med dette tidspunkt ble det imidlertid fremsatt en rekke uttalelser som var faktisk uriktige, misvisende, polemiske eller vurderingspregede.

²⁹⁶ Riksadvokatens publikasjoner (2/2022) punkt 7.15 s. 121.

Enkelte av utsagnene ga også uttrykk for skyldkonstateringer.

At politiet havnet i en bekreftelsesfelle, kan ha vært en medvirkende årsak til at Kristiansens mobiltrafikk ikke ble viet særlig oppmerksomhet under etterforskningen. Allerede i juni var politiet klar over at Kristiansen på dagen for drapene hadde sendt to tekstmeldinger kl. 18.57 og 19.37. Politiet identifiserte mottakeren og stilte Kristiansen spørsmål om tekstmeldingene i politiavhør. Kristiansen fikk blant annet spørsmål om hvor han befant seg da han sendte den førstnevnte meldingen, og oppga da at han hadde vært i, eller rett utenfor, arbeidsboden i Egstien. Det ble imidlertid ikke iverksatt ytterligere undersøkelser av mobiltrafikken på daværende tidspunkt. Inngående mobiltrafikk ble ikke innhentet, og det ble heller ikke avklart hvilken basestasjon tekstmeldingene hadde gått over.

Etter pågripelsene i september innhentet politiet ytterligere opplysninger om Kristiansens mobilbruk fra Telenor Mobil. Nå kom det frem at Kristiansens mobiltelefon på drapskvelden også hadde mottatt to tekstmeldinger – henholdsvis kl. 18.55 og 19.24. Til sammen hadde altså Kristiansens mobil mottatt eller sendt fire meldinger (kl. 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37) på tidspunkter som lå tett opp til eller overlappet med tidsrommet for de straffbare handlingene i siktelsen. Den nye oversikten fra Telenor Mobil viste dessuten at samtlige meldinger hadde slått inn på basestasjon EG_A.

Opplysningene om Kristiansens mobiltrafikk hadde åpenbart stor bevisverdi, ettersom den var egnet til å kontrollere Andersens og Kristiansens forklaringer om hva de hadde foretatt seg i det kritiske tidsrommet. Opplysningenes betydning ble imidlertid ikke oppfattet av politiet, som til overmål ikke la den nye Telenor-oversikten inn i straffesaksdokumentene fordi det ikke «fantas nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der». Denne beslutningen var klart i strid med straffeprosessloven og ledet til at verken forsvarerne eller påtalemyndigheten fikk satt seg inn i informasjonen. Dekningsområdet til basestasjon EG_A ble på denne bakgrunn ikke avklart under etterforskningen. Hadde opplysningene blitt lagt inn i straffesakens dokumenter i tråd med lovens ordning, mener utvalget at det ikke kan utelukkes at saken ville tatt en annen vending.

Neste store veiskille i etterforskningen kom i slutten av oktober. Den 26. oktober orienterte etterforskningsledelsen pressen om at det var funnet biologiske bevis som med 100 prosent sikker-

het knyttet Kristiansen til åstedet og drapshandlingene. Senere viste dette seg å være langt fra sannheten. DNA-resultatene var tvert imot svært svake og ikke egnet til å identifisere Kristiansen eller implisere ham i handlingene. Dagen i forveien hadde Rettsmedisinsk institutt (RMI) muntlig orientert politiet om de foreløpige DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Dette bygget på muntlige opplysninger som RMI selv hadde fått fra de spanske sakkyndige. Det finnes ingen skriftlig dokumentasjon for hva som ble sagt i disse samtalene. Utvalget legger til grunn at politiets feiltolkning mest sannsynlig var et resultat av uklar kommunikasjon mellom aktørene, uten at det er mulig å fastslå hvem som bærer hovedansvaret. Tilsvarende uriktige opplysninger om DNA-resultatene ble formidlet til forhørsretten som tok stilling til om det var grunnlag for fortsatt varetektsfengsling av Kristiansen. Forhørsretten la stor vekt på disse opplysningene.

Politiets overdrevne tro på DNA-resultatenes bevisverdi fikk negative konsekvenser for den videre etterforskningen. Saken ble i det alt vesentlige ansett oppklart og gikk inn i en avslutningsfase. Kripas reiste også fra Kristiansand. Etter dette ble det i liten grad foretatt ytterligere etterforskning i saken. Det ble også besluttet at flere påbegynte tekniske undersøkelser ikke skulle ferdistilles.

Den skriftlige rapporten fra USC ble trolig mottatt av politiet 11. eller 12. desember. På dette tidspunktet må det ha fremstått klart for politiet at de hadde feilinformert pressen og forhørsretten om DNA-resultatene. Rapportens innhold var ikke i samsvar med det politiet hadde formidlet. Dette ledet likevel ikke til at politiet korrigerer sine tidligere uttalelser. Etter utvalgets vurdering burde dette vært gjort. Det dreide seg om vesentlig feilinformasjon som var egnet til å styrke en allerede etablert oppfatning om at Kristiansen hadde begått de straffbare handlingene. At politiet hadde gitt uriktige opplysninger om DNA-beviset, ble først kjent for allmennheten under hovedforhandlingen.

Selv om den opprinnelige misforståelsen var forlatt, mente politiet ved etterforskningens avslutning at DNA-resultatene måtte anses som sikre bevis for at handlingene var begått av to gjerningsmenn. Dette var det ikke bevismessig dekning for. Som nevnt i punkt 4.7.5 kan de bevismessige svakhetene ved DNA-beviset oppsummeres slik:

- Bare én markør i DNA-tråden hadde gitt treff i analysene, og resultatet fra prøve C-25 var opp-

gitt med en *likelihood ratio* lik 1,8 og samsvarte med over 50 prosent av norske menn.

- Det var kun «mulig» at resultatene fra prøve B-22 og B-25 inneholdt DNA fra to menn – altså en meget svak konklusjonsgrad.
- Det var ikke påvist at resultatene måtte stamme fra sædceller, da det ikke forelå noen sikker sammenheng mellom cellene påvist i mikroskopiundersøkelsene og analyseresultatene.
- Samtlige resultater var oppnådd ved bruk av en høysensitiv analysemetode («low copy number»-betingelser), med kjent økt risiko for å se feilutslag (artefakter) og utslag som skyldes kontaminasjon.

Disse fire forholdene, som i det alt vesentlige kunne utledes direkte fra USC's rapport, innebar at det i realiteten ikke kunne trekkes noen sikre slutninger om hvem som hadde avsatt DNA-sporet, eller hvorvidt sporet var handlingsrelevant. Resultatene talte dermed verken for eller imot at Kristiansen var gjerningsmann, eller for at det var mer enn én gjerningsmann. Når et DNA-resultat er for svakt til å benyttes til identifikasjon, og celletypen heller ikke kan fastslås, vil det i praksis ikke være mulig å utelukke – med noen rimelig grad av sikkerhet – at det kan dreie seg om utslag fra DNA-kilder uten sammenheng med den straffbare handlingen. En *likelihood ratio* på 1,8 angir en tilnærmet nøytral bevisvekt og gir dermed i seg selv en klar indikasjon på hvor svakt resultatet var.

Det kan konstateres at politiet ikke var tilstrekkelig bevisst på de nevnte svakhetene og hvordan disse påvirket bevisverdien. Dette har trolig sammenheng med mangelfull kunnskap om DNA generelt og analyseprosessen spesielt. Det er ikke nødvendigvis kritikkverdig i seg selv at kompliserte tekniske bevis misforstås av aktørene. Mangel på egen kunnskap fordrer imidlertid desto større krav til aktsomhet og årvåkenhet ved tilnærmingen til denne type bevis. I dette tilfellet var det flere forhold som tilsa at det var behov for å klarlegge den reelle bevisverdien av resultatene.

Utover de fire forholdene som er nevnt foran, kan det fremheves at metodene var nye i de rettsgenetiske miljøene.

Utvalget har begrenset innsikt i kommunikasjonen mellom politiet og RMI. Denne foregikk i det alt vesentlige muntlig. For utvalget er det derfor uklart om politiets uriktige forståelse skyldes at svakhetene ved beviset ikke ble fullgodt kommunisert fra RMI, eller at politiet misforsto det som ble sagt. Det fremstår imidlertid som sannsynlig at RMIs uriktige oversettelse av USC's rapport kan ha medvirket til eller bidratt til å opprettholde politiets mangelfulle forståelse, herunder oppfatningen om at resultatene sikkert stammet fra sædceller. Også RMIs hovedrapport 22. januar 2001 var egnet til å skape et inntrykk av at resultatene var sterkere enn det som faktisk var tilfellet.

Etter utvalgets syn var det uheldig at ikke politiet konsulterte de spanske sakkyndige direkte. Dette var særlig påkrevet fordi DNA-resultatene var fremskaffet ved bruk av metoder som var nye i det rettsgenetiske miljøet, og RMI ikke selv hadde erfaring med metodene. Rettsgenetikerne ved USC var de nærmeste til å belyse metodebruk og andre forhold ved analysene. I stedet fikk RMI en vagt definert og uformell formidlerrolle som var egnet til å skape uklarhet om de reelle ansvarsforholdene.

Oppsummert var det betydelige svakheter ved etterforskningen rettet mot Kristiansen og Andersen i Baneheia-saken. For utvalget synes det klart at de enkelte medlemmene i etterforskningsledelsen var personlig overbevist om at Kristiansen var skyldig i samsvar med siktelsen og tiltalen. Desto viktigere er det da at politiet bevarer et åpent sinn og innretter etterforskningen på en måte som sikrer at uskyldspresumsjonen og objektivitetsplikten blir overholdt, herunder også regelen i straffeprosessloven § 226 tredje ledd om at dersom en bestemt person er mistenkt, «skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham». Etter utvalgets vurdering lyktes ikke politiet med dette i straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen.

Kapittel 5

Vurdering av tiltalen mot Viggo Kristiansen

5.1 Innledning

Det kan utledes av utvalgets mandat at granskingen skal omfatte påtalemyndighetens beslutning om å reise tiltale mot Viggo Kristiansen. Dels skal utvalget klarlegge hvilken kunnskap påtalemyndigheten hadde da påtalevedtaket ble truffet, dels skal det vurderes om lovregler, retningslinjer og prinsipper som var gjeldende i den relevante tidsperioden, ble etterlevd av påtalemyndigheten, og om det ble utøvd et forsvarlig skjønn innenfor rammen av disse normene.

I punkt 5.2 omtales de rettslige rammene som står sentralt ved avgjørelsen av tiltalsspørsmålet. I punkt 5.3 redegjøres det for saksbehandlingen av tiltalen. I punkt 5.4 gis en oversikt over bevissituasjonen på tiltaletidspunktet, slik den fortonet seg for påtalemyndigheten i februar 2001. Kristiansens politiforklaringer er tema i punkt 5.5. I punkt 5.6 foretas en kritisk gjennomgang av Jan Helge Andersens politiforklaringer etter pågripelsen i september 2000. Behandlingen av DNA-resultatene på påtalestadiet vurderes i punkt 5.7, mens teledata behandles i punkt 5.8. Et viktig spørsmål er i hvilken grad påtalemyndigheten var kjent med sakens teledataopplysninger og betydningen av disse før tiltale ble reist. I punkt 5.9 vurderes det om åstedsspor og de straffbare handlingenes karakter trakk i retning av én eller flere gjerningspersoner. Karakterbevis og støttebevis drøftes i punkt 5.10. I punkt 5.11 sammenfatter utvalget sine vurderinger.

5.2 Rettslige utgangspunkter og problemstilling

Ved påtalemyndighetens vurdering av om det er grunnlag for å reise tiltale, gjelder de samme strenge beviskrav som for fellende dom, jf. Rt. 2015 s. 65 (avsnitt 27).¹ Dette innebærer at enhver rimelig tvil skal komme siktede til gode. Slik var også rettstilstanden da tiltalen i Baneheia-saken

ble tatt ut 16. februar 2001. I riksadvokatens rundskriv nr. 2/2001 av 23. januar 2001 heter det:

«Påtalemyndigheten må være overbevist om siktedes straffeskyld for å ta ut tiltale, og den må være av den oppfatning at straffeskylden kan bevises i retten.»

Mens det første kravet innebærer at påtalemyndigheten må foreta en selvstendig vurdering av om det strafferettslige beviskravet er oppfylt, knytter det siste vilkåret seg til mulighetene for å føre bevis. Dersom avgjørende bevis ikke vil kunne føres, skal tiltale ikke utferdiges selv om påtalemyndigheten er overbevist om mistenktes skyld.² Praktiseringen av beviskravet har nær sammenheng med objektivitetskravet, som fremgår av straffeprosessloven § 55 andre ledd og § 226 tredje ledd.³

Riksadvokaten avgjør spørsmålet om tiltale når det gjelder lovbrudd som kan straffes med fengsel inntil 21 år, herunder saker om drap, jf. straffeprosessloven § 65. I praksis fremmer påtalemyndigheten i politiet innstilling til statsadvokaten, som i sin tur avgir en innstilling som oversendes riksadvokaten.⁴ Ofte vil det være statsadvokaten som skal aktorere saken, som skriver innstillingen. Aktoratet under hoved- og ankeforhandlingen skal føres

¹ Ulike syn på innholdet i beviskravet for å ta ut tiltale har vært fremmet i eldre juridisk teori. Se NOU 2007: 7 punkt 4.9.1 s. 121–122 med videre henvisninger.

² Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2.

³ Reguleringen av påtalemyndighetens objektivitetsplikt sto tidligere i straffeprosessloven § 55 a fjerde ledd, som ble tilføyd ved lov 21. juni 2013 nr. 86. Dette var ment å være en kodifisering av den generelle objektivitetsplikten som allerede fulgte av god påtaleskikk, og som straffeprosessloven hadde spredte utslag av i andre bestemmelser, herunder § 226 tredje ledd, jf. Prop. 147 L (2012–2013) s. 174–175. Ved lov 18. juni 2021 nr. 122 ble bestemmelsen med visse språklige endringer flyttet til straffeprosessloven § 55 andre ledd, uten at dette var ment å innebære noen realitetsendring.

⁴ De to øverste nivåene i påtalemyndigheten – de regionale statsadvokatembetene og Riksadvokatembetet – omtales som «Den høyere påtalemyndigheten».

av en statsadvokat, jf. straffeprosessloven § 76 tredje ledd. Både påtalemyndigheten i politiet, statsadvokaten og riksadvokaten har derfor befattning med tiltale spørsmålet, men det er bare riksadvokaten som har tiltalekompetanse. For statsadvokaten og riksadvokaten vil vurderingen av tiltale spørsmålet primært foretas på grunnlag av et studium av straffesakens dokumenter. Når det er grunn til det, for eksempel fordi det er svakheter og mangler ved bevis situasjonen, kan statsadvokaten eller riksadvokaten beordre ytterligere etterforskning før tiltale spørsmålet avgjøres.

Tiltalebeslutningen mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken var datert 16. februar 2001. Utvalget vil i det følgende vurdere om avgjørelsen om å ta ut tiltale var i samsvar med det strafferettslige beviskravet og øvrige krav som stilles til påtalemyndigheten. Ved vurderingen tas det utgangspunkt i de bevis og opplysninger som var tilgjengelig på tiltale tidspunktet, og som påtalemyndigheten var eller burde vært kjent med.

5.3 Saksbehandlingen av tiltalen i Baneheia-saken

Torsdag 25. januar 2001 oversendte Kristiansand politidistrikt straffesaken til Agder statsadvokatembeter med forslag om at Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen skulle settes under tiltale for drap og voldtekt mot Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen i Baneheia.⁵

Ut fra det utvalget har fått opplyst, utarbeidet ikke politiet et internt bevisnotat for å lette statsadvokatens arbeid med å få oversikt over saken. Høsten 2000 hadde imidlertid aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, flere møter med etterforskningsledelsen. Han hadde også tilgang til en ajourført kopisak og fikk dermed oversendt nye saksdokumenter fra politiet. Utvalget legger derfor til grunn at aktor var godt kjent med saken før politiets innstilling forelå.

Fredag 26. januar fikk riksadvokaten tilsendt et internt notat og en foreløpig bevisoppgave. I det interne notatet opplyste aktor:

«Originaldokumentene skal være oversendt til dere den 26.1.01 direkte fra politiet.

Jeg regner med at innstillingen min blir sendt i løpet av noen dager/en uke – har hele tiden hatt ajourført kopisak så jeg trenger ikke så lang tid på resten. [...]

⁵ Påtegning med forslag om tiltalebeslutning 25. januar 2001, jf. dok. 01,05.

Jeg kommer til å innstille på overlagt drap og voldtekt for begge de siktede for begge jentene (samvirke). Dette mener jeg har dekning i Jan Helges forklaring også slik den foreligger nå. Jeg kommer imidlertid ikke til å stole på den forklaring han har gitt, han har holdt tilbake mye underveis og så vel politiet som jeg tror ikke han har forklart seg sannferdig. Han kan meget vel bagatellisere sin egen rolle. Det samme mener den ene sakkyndige underhånden. Situasjonen kan fort endre seg i hovedforhandlingen, spesielt dersom Viggo velger å forklare seg om hva som skjedde. Min foreløpige strategi er å basere saken minst mulig på Jan Helges forklaring innledningsvis og bare forholde meg til de objektive bevisene. De må derfor tiltaltes for det samme. Dersom dere har et annet syn på dette, ber jeg om å få beskjed slik at jeg kan få kommentere dette.

Vedlegger en foreløpig bevisoppgave med dok.henvisninger (ikke fullstendig) slik at tilgangen til bevisene forhåpentligvis blir lettere. [...]

Denne ekspedisjonen er ment som en hjelp dersom dere finner å kunne påbegynne behandlingen før endelig innstilling ankommer.»

Tirsdag 30. januar 2001 ble saken oversendt fra Agder statsadvokatembeter til riksadvokaten.⁶ I påtegningen innstilte førstestatsadvokat Dahl på at det skulle tas ut tiltale mot Andersen og Kristiansen for drap og voldtekt i Baneheia.

Ved påtegning 15. februar 2001 beordret riksadvokaten at det skulle tas ut tiltale i tråd med statsadvokatens innstilling.⁷ Neste dag ble det reist tiltale mot Andersen og Kristiansen.⁸

Utvalget kan ikke se at saksbehandlingstiden i Den høyere påtalemyndighet var uforsvarlig kort. Den svært raske saksbehandlingen i Agder statsadvokatembeter kan forklares med at førstestatsadvokat Dahl hadde tilgang til en ajourført kopisak og dermed løpende fikk oversendt nye etterforskningsdokumenter. At førstestatsadvokaten påbegynte saksforberedelsene lenge før innstillingen fra Kristiansand politidistrikt forelå, er på det rene.

Det er heller ikke noe å utsette på saksbehandlingstiden hos Riksadvokatembetet. Det tok 16 dager fra Agder statsadvokatembeter oversendte sin innstilling, til riksadvokaten beordret tiltale.

⁶ Påtegning med forslag om tiltalebeslutning 30. januar 2001, jf. dok. 18,07,06.

⁷ Påtegning 15. februar 2001 (Andersen), jf. dok. 06,06,14, og påtegning 15. februar 2001 (Kristiansen), jf. dok. 07,06,17.

⁸ Tiltalebeslutning 16. februar 2001, jf. dok. 07,06,18.

Ettersom riksadvokaten fikk oversendt saksdokumentene direkte fra politiet allerede 26. januar,⁹ kan dessuten arbeidet med tiltalen ha blitt påbegynt noen dager før den endelige innstillingen forelå. Dette kan ikke anses som uforsvarlig raskt. På det aktuelle tidspunktet var det selv i alvorlige drapssaker ikke vanlig å bruke mer enn et par uker for å ta stilling til påtalespørsmålet.¹⁰

Utenom det interne notatet er det lite skriftlig materiale som viser hvordan statsadvokaten og riksadvokaten bedømte bevisene på tiltaletidspunktet i februar 2001. En sentral kilde er imidlertid aktors uttalelser under den påfølgende domstolsbehandlingen i Kristiansand byrett i april/mai 2001. Det er nærliggende å tro at aktor mente omtrent det samme om sakens beviser da tiltalen ble tatt ut, som under hovedforhandlingen, med mindre det er holdepunkter for noe annet. Utvalget er kjent med at det var en viss uformell kontakt mellom påtaleansvarlig jurist i politiet og aktor, men har begrenset informasjon om hva som muntlig ble kommunisert ved disse anledningene.

5.4 Overordnet om bevissituasjonen på tiltaletidspunktet

5.4.1 Tidspunktet for de straffbare handlingene og Andersens og Kristiansens bevegelser før og etter

Påtalemyndigheten har helt frem til dag lagt til grunn at Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen ble voldtatt og drept i Baneheia mellom kl. 19 og 20 fredag 19. mai 2000.¹¹ Dette var oppgitt i tiltalebeslutningen 16. februar 2001 samt i de tidligere siktelsene. Også utvalget legger denne tidsrammen til grunn. Selv om tidsrammen fremstår rimelig sikker, er det grunn til å presisere at det er uklart nøyaktig hvor lang tid som gikk med til de straffbare handlingene og tildekkingen av åstedet.

Tidfestingen av de straffbare handlingene bygger særlig på vitneobservasjoner av Sørstrønen og

Sløgedal Paulsen ved badebrygga ved 3. Stampe i tiden fra kl. 18.35 til kl. 18.50. Da jentene sist ble observert, badet de fortsatt. En rekke vitner har kommentert at de ikke la merke til noen på badebrygga etter kl. 19.00. Dette tilsier at jentene dro hjemover fra badebrygga omtrent kl. 19.00 eller kort tid i forveien. Siden åstedet bare befinner seg et lite stykke sørvest for badebrygga, er det grunn til å tro at jentene kort tid etter møtte gjerningspersonen.

Det er ikke omstridt at Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen møttes ved Svarttjønn i 18-tiden fredag 19. mai 2000. Kristiansen syklet ca. kl. 18.00 forbi bommen ved Svarttjønn og til nordenden av 3. Stampe, der han snudde. På vei tilbake skal han ha sett Andersen på østsiden av Svarttjønn, og de tok følge forbi bommen ved parkeringsplassen og til lekeplassen.¹² Der møtte de kort tid etter Per Egil Rødsvik, som de snakket med i 5–10 minutter. Rødsvik dro deretter for å besøke en venn som bodde i nærheten. Da han kom tilbake til lekeplassen 20 minutter senere, ca. kl. 18.30, kunne han ikke se Andersen eller Kristiansen. Det foreligger ingen sikre vitneobservasjoner av de tiltalte i Baneheia etter dette.

Det er heller ikke tvilsomt at Andersen og Kristiansen var sammen også etter at drapene og voldtektene i Baneheia var begått. Det nøyaktige tidspunktet for når Andersen kom hjem til Kristiansen, er uklart. Det meste taler imidlertid for at Andersen var hos Kristiansen i Egstien da sistnevnte ringte kameraten Espen Bakke kl. 20.19.¹³ Dette tilsier at de straffbare handlingene var avsluttet før kl. 20.

5.4.2 Kort om påtalemyndighetens syn på bevisene

I det følgende gis en kortfattet oversikt over de viktigste bevisene som forelå på tiltaletidspunktet i februar 2001, med særlig vekt på hvordan bevisbildet fremsto fra påtalemyndighetens ståsted.¹⁴

⁹ Dette er angitt innledningsvis i det interne notatet.

¹⁰ Se NOU 2007: 7 punkt 13.4.2.2 s. 321: «I hvilken grad overordnet påtalemyndighet setter seg inn i en sak før beslutningen om tiltale tas, varierer nok betydelig både med sakens alvor, bevisenes karakter, om vedkommende selv skal aktorere saken, og hvilken redegjørelse politiet har gitt. Statsadvokatene og Riksadvokaten vil ut fra rammevilkårene ofte bare ha noen dager på seg til å ta stilling til påtalespørsmålet, selv i alvorlige drapssaker. Mer enn et par uker for å ta stilling til saken er nok så uvanlig. På denne tiden kan beslutningstager ikke skaffe seg detaljert oversikt over et omfattende faktum som kanskje reiser kompliserte spørsmål utenfor eget fagområde.»

¹¹ Se punkt 3.4.7.

¹² Vitnet Leonard Hovden observerte Kristiansen da sistnevnte syklet forbi bommen og kort tid senere kom tilbake sammen med Andersen, se punkt 3.5.9.

¹³ Avhør av Espen Bakke 25. september 2000, jf. dok. 05/03/02,05, avhør av Viggo Kristiansen 13. september 2000, jf. dok. 07/02/06, og avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000, jf. dok. 06/02/07. Se også Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 5, hvor det under henvisning til disse avhørene hevdes at «det er all grunn til å tro at Andersen var hjemme hos Kristiansen da.»

¹⁴ Utvalget har i denne sammenheng særlig bygget på aktors anførsler og uttalelser i Kristiansand byrett i april/mai 2001 og det interne notatet 26. januar 2001.

Da tiltalen mot Viggo Kristiansen ble tatt ut, synes de viktige bevisene å ha vært Jan Helge Andersens forklaring sammenholdt med DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Det fantes ingen tekniske bevis som direkte knyttet Kristiansen til de straffbare handlingene. Påtalemyndigheten var imidlertid av den oppfatning at DNA-resultatene fra USC ga grunnlag for en sikker konklusjon om to gjerningspersoner.¹⁵ Dette underbygget Andersens forklaring om at Kristiansen hadde vært delaktig i ugjerningene, ettersom det ikke var holdepunkter for at noen andre hadde vært involvert. Det ble ikke ansett tvilsomt at Andersen selv var en av gjerningspersonene. Andersen hadde tilstått, og det var funnet et hår på åstedet som stemte med hans DNA. Forklaringen inneholdt også detaljer som bare en gjerningsperson kunne vite.

Påtalemyndigheten hadde en klar formening om at Andersen bevisst underspilte sin egen rolle i de straffbare handlingene. Dette har støtte i aktors interne skriv til riksadvokaten fredag 26. januar 2001, hvor han fremholdt at Andersen «meget vel [kan] bagatellisere sin egen rolle». Aktors skepsis til påliteligheten av Andersens forklaring var fremtredende under hovedforhandlingen i Kristiansand byrett i april og mai 2001.¹⁶

Ved bevisvurderingen ble det vektlagt at Andersen og Kristiansen hadde vært sammen både før og etter drapene. At begge utvilsomt hadde vært sammen i Baneheia i 18-tiden på drapsdagen, ble også tillagt stor betydning. Kristiansens forklaring om at han hadde befunnet seg hjemme da drapene skjedde, ble av flere grunner ikke ansett som troverdig. Påtalemyndigheten mente Kristiansen forsøkte å skjule at han hadde oppholdt seg i Baneheia i forkant av drapene, og de innledende politiforklaringene til Kristiansen og Andersen ble tolket som forsøk på å opprettholde en felles fiktiv alibihistorie.

Utover de nevnte bevismomentene ble det lagt vekt på at Kristiansen var en såkalt moduskandidat. Bakgrunnen var at han var siktet for seksuell omgang med to barn under 14 år i perioden 1994–1996. Han tilsto overgrep mot én av de fornærmede. Videre erkjente han gjentatte ganger å ha

kikket på en voksen kvinne mens han sto på hennes veranda og derved krenket hennes fred. At Kristiansen hadde utvist plagsom og grenseoverskridende oppførsel i nabolaget på Eg, ble også tillagt betydning. Påtalemyndigheten festet seg også ved vennsrelasjonen mellom Kristiansen og Andersen. Vitneavhør tydet på at Kristiansen var den dominerende part i vennsforholdet, mens Andersen ble ansett som en «etterdilter», uten egne meninger.

Da tiltalen ble tatt ut i februar 2001, var påtalemyndigheten ikke kjent med det såkalte telebeviset i dets fulle bredde. Politiet hadde riktignok innhentet de relevante teledataene fra Telenor, men materialet var verken lagt inn i sakens dokumenter eller tilstrekkelig analysert. Undersøkelser av dekningsområdet til basestasjonen EG_A ble først foretatt under hovedforhandlingen i byretten i mai 2001. Etter alt å dømme var påtalemyndigheten derfor ukjent med den reelle bevisverdien av tekstmeldingene som ble sendt og mottatt fra Kristiansen mobiltelefon rundt drapstidspunktet. Som utvalget kommer tilbake til i punkt 5.8, kan det likevel reises spørsmål om påtalemyndigheten – ut fra de opplysningene som faktisk forelå i saksdokumentene – burde beordret ytterligere etterforskning knyttet til Kristiansens mobiltrafikk.

5.4.3 Opplegget videre

Utvalget vil i det følgende foreta en analyse av sakens beviser med utgangspunkt i de opplysninger som var tilgjengelige på tidspunktet for tiltalen. Først vurderes det enkelte bevis eller bevismoment særskilt. Utvalget begynner med å vurdere Viggo Kristiansens og Jan Helge Andersens respektive forklaringer (punkt 5.5 og 5.6). Deretter foretas en vurdering av sakens øvrige beviser, herunder DNA-resultatene og teledataopplysningene (punkt 5.7 til 5.10). Utvalget vil til slutt gi en sammenfatning av sine vurderinger og konkludere i spørsmålet om hvorvidt det var i samsvar med det strafferettslige beviskravet å reise tiltale mot Kristiansen for forholdene i Baneheia-saken (punkt 5.11).

5.5 Viggo Kristiansens forklaring

5.5.1 Innledning

I punkt 5.5.2 gjengis hovedinnholdet i Viggo Kristiansens forklaring i Baneheia-saken. I punkt 5.5.3 vurderes det om forklaringen i utgangspunktet var å anse som plausibel. I punkt 5.5.4 er spørsmålet om det er holdepunkter for at Kristiansen for-

¹⁵ På pressekonferansen 26. oktober 2000 uttalte politiet at de satt på biologisk materiale som med 100 prosent sikkerhet knyttet Viggo Kristiansen til åstedet og drapshandlingene, se punkt 3.8.6.4. og 4.7.4. Denne uriktige oppfatningen var forlatt da tiltalen ble reist. Det var imidlertid heller ikke korrekt at DNA-resultatene ga grunnlag for en sikker konklusjon om to gjerningspersoner, jf. punkt 5.7.

¹⁶ Som det fremgår av punkt 8.5 og 9.3, var aktor under ankeforhandlingen i Ager lagmannsrett i januar/februar 2002 atskillig mindre skeptisk.

klarte seg i tråd med en fiktiv alibihistorie etter avtale med Jan Helge Andersen. I punkt 5.5.5 vurderes det om Kristiansens oppringning av en kamerat kl. 20.19 drapskvelden ble gjort for å skaffe alibi. En oppsummering av utvalgets vurderinger gis i punkt 5.5.6.

5.5.2 Forklaringen i hovedtrekk

Viggo Kristiansen har konsekvent nektet for å ha tatt del i voldtekt og drap av Stine Sofie Sørstrømen og Lena Sløgedal Paulsen. Siden avhøret 14. juli 2000, hvor han ble avhørt som vitne, har Kristiansen forklart at han fredag 19. mai rundt kl. 18.00 låste seg ute av arbeidsboden som lå like ved familiens bolig. Ettersom også Jan Helge Andersen hadde nøkler til boden, ringte han hjem til Andersen for å få tak i det ekstra nøkkelsettet. Andersens far opplyste at sønnen var på løpetrening med Heimevernsungdommen. Siden Kristiansen visste at oppmøtestedet i Baneheia var ved Svarttjønn, bestemte han seg for å sykle dit.

Da Kristiansen ankom bommen ved parkeringsplassen på Svarttjønn, kunne han ikke se Andersen. Kristiansen passerte bommen og syklet til nordenden av 3. Stampe, men fant fremdeles ikke Andersen. På veien tilbake så han imidlertid Andersen stå på østsiden av Svarttjønn, og de tok følge forbi bommen til en lekeplass et lite stykke unna. Der satt de på et gjerde og pratet i minst 10–15 minutter. Mens de satt og pratet, møtte de Per Egil Rødsvik, som var tidligere leder for en ungdomsklubb både Andersen og Kristiansen hadde vært med i.

Etter dette syklet Kristiansen hjem, mens Andersen angivelig skulle jogge. Den neste tiden oppholdt Kristiansen seg i arbeidsboden, hvor han blant annet smurte sykkel og pumpet luft i demperne. Senere på kvelden kom Andersen på besøk, og de satte seg ut på trappen utenfor huset til Kristiansen for å lese militærblader. I politiavhørene høsten 2000 anslo Kristiansen at tidspunktet for Andersens besøk var ca. kl. 19.30 eller noe før. På et tidspunkt dro også Andersen hjemom for å dusje. Klokken 20.19 ringte Kristiansen kompisen Espen Bakke, som da var sammen med Eivind Loland, og spurte om de ville komme på besøk. Da begge kom noe senere, satt Andersen og Kristiansen igjen på trappen.

5.5.3 Var Kristiansens forklaring plausibel?

Det strafferettslige beviskravet, som må være oppfylt før tiltale kan tas ut, innebærer i praksis at Viggo Kristiansens forklaring om at han ikke tok

del i de straffbare handlingene, må kunne utelukkes. Etter utvalgets vurdering er det i seg selv plausibelt at Kristiansen dro hjem etter å ha fått nøklene fra Jan Helge Andersen. Kristiansens formål med turen var da oppfylt, og Andersen skulle angivelig på joggetur.

Kristiansens forklaring om at han hadde låst seg ute av boden og dro til Svarttjønn for å få tak i Andersens ekstra nøkkelsett, underbygges av forklaringene fra både Andersens far og Andersen selv. Verken Andersen eller Kristiansen har noen gang hevdet at de hadde en avtale om å møtes på forhånd. Kristiansens samtale med Andersens far bekreftes av telefonlogg fra Kristiansens fasttelefon som viser at Kristiansen ringte kl. 17.47. Det er intet som tyder på at Kristiansen visste hvor Andersen var før denne samtalen.

At Andersen og Kristiansen hang sammen på lekeplassen ved Svarttjønn, støttes av Per Egil Rødsvik, som i politiavhør 14. juli 2000 forklarte at det er «mulig at han fikk prøve sykkel på plassen». At Kristiansen deretter syklet tilbake til arbeidsboden, støttes av vitnemålet til Leonard Hovden, som skal ha tøyd ut ved bommen kl. 19.20, uten å legge merke til noen sykkel. Dette passer ikke med Andersens forklaring om at Kristiansen hadde låst sykkel inntil bommen, se punkt 5.6.7.

Utvalget nevner også at Kristiansen i politiavhørene sommeren og høsten 2000 hele veien fastholdt hovedtrekkene i sin forklaring, i motsetning til Andersen.¹⁷

Til tross for det ovennevnte er det på det rene at Kristiansen ikke ble vurdert som troverdig av politiet og påtalemyndigheten. Dette har delvis sammenheng med at Kristiansen ble ansett for å ha holdt tilbake opplysninger ved rundspørringen og i første politiavhør om at han hadde truffet Andersen ved Svarttjønn fredag 19. mai. Utvalget vil i punkt 5.5.4 vurdere om det er dekning for en slik oppfatning.

¹⁷ Om dette momentet uttaler Gulating lagmannsrett i LG-2024-132199 s. 18: «Uten at det er avgjørende, merker lagmannsretten seg at Viggo Kristiansen til tross for et betydelig press under etterforskningen, og ikke minst da han fikk informasjon fra politiet om funn av sæd med hans DNA på åstedet, fastholdt at han ikke hadde vært der og at politiet nå tok en uskyldig mann. Dette i motsetning til Jan Helge Andersen. Da Andersen den 13. september 2000 ble fortalt at politiet hadde funnet hans DNA på åstedet, erkjente han å ha vært der og at han hadde drept en av jentene. Da han noe senere – feilaktig – ble forelagt funn av sæd med hans DNA i Stine Sofie, endret han sin forklaring om hvem av jentene han hadde forgrepet seg på. Der Viggo Kristiansen holdt fast på sin forklaring, tilpasset Jan Helge Andersen sin forklaring til nye bevis.»

En annen grunn til at Kristiansen ikke ble oppfattet som troverdig, er at politiet og påtalemyndigheten mente han hadde blitt tatt i en rekke «usannheter» da han forklarte seg for politiet. Under domstolsbehandlingen viste aktor til en rekke eksempler, blant annet følgende:¹⁸

- Kristiansen fastholdt konsekvent i politiavhørene at Andersen kom hjem til ham ca. kl. 19.30 eller noe før. Dette var i strid med det Andersen fortalte etter pågripelsen om tidspunktet da han kom til Kristiansen. Tidspunktet var også vanskelig å forene med andre saksopplysninger.
- Kristiansen forklarte i juli 2000 at han hadde ringt til Andersens far fra mobiltelefonen. Da han ble foreholdt at dette ikke stemte med telefonutskriften, forklarte han at han må ha brukt hustelefonen.¹⁹
- Kristiansen opplyste i juli 2000 at Andersen etter den påståtte løpeturen fredag 19. mai fortalte at «han hadde vært i Bymarka opp mot Bærvannet, uten at han utdypet dette nærmere». I september forklarte Kristiansen derimot at Andersen «fortalte at han hadde løpt i området rundt Bånetjønn».²⁰
- Kristiansen hevdet i september 2000 at han hadde ringt Espen Bakke mellom kl. 21.00 og 21.30. Han husket dette fordi telefonsamtalen skal ha skjedd etter at moren hadde spurt ham om å sitte barnevakt.²¹ Telefonloggen viste imidlertid at samtalen med Bakke hadde vært kl. 20.19.
- Kristiansen forklarte i et avhør i september 2000 at han trodde at han fikk nøklene fra Andersen før de satte seg på tregjerdet ved lekeplassen. I et senere avhør samme måned fortalte han at han ikke husket når han fikk nøklene av Andersen, «men han tror at han fikk nøklene ved benkene ca 50–100 meter på innsiden av bommen på Svarttjønn».²²

Da saken gikk for retten, anførte aktor at disse «usannhetene» viste at Kristiansen hadde noe å skjule. Til dette vil utvalget innvende at den menneskelige evnen til å huske detaljer fra dagligdagse hendelser langt tilbake i tid er høyst begrenset. Forsker og politioverbetjent Ivar Fah-

sing, som i 2024 foretok en sakkyndig analyse av Kristiansens politiavhør, har uttalt:

«Det som preger så å si alle avhørene av Kristiansen er en tilsynelatende overdreven tro på den menneskelige evne til å huske og gjenfortelle det som i dagliglivet fremstår som relativt uvesentlige detaljer. Det er ikke normalt å huske alle detaljer for alt vi gjør. Vi kan huske litt av dette, men å huske alt er rett og slett ikke mulig. Det er selvsagt forståelig at politiet ønsker så detaljerte forklaringer som mulig, men i avhørene virker det som at de gradvis krever at Kristiansen skal komme med flere detaljer etter hvert som tiden går. Dette er naturligvis stikk i strid med hvordan vårt minne fungerer. Det blir verre og verre å huske detaljer etter hvert som tiden går.»²³

Som Fahsing har påpekt, var denne type vitnepsykologisk kunnskap neppe særlig utbredt i politiet ved årtusenskiftet. Utvalget mener likevel at det falt på sin egen urimelighet at samtlige av de opplistede forholdene ble tolket som løgn. Det er for eksempel vanskelig å se at Kristiansen skulle ha hatt noe å vinne på å forklare seg uriktig om at oppringningen av Andersens far hadde skjedd fra mobiltelefonen og ikke hustelefonen. Det samme gjelder det at Kristiansen trodde oppringningen til Espen Bakke skjedde senere enn kl. 20.19. Påstanden om at Kristiansen skal ha løyet om dette, er for øvrig ikke konsistent med oppfatningen om at oppringningen «åpenbart» skjedde for å skaffe alibi.²⁴

Under domstolsbehandlingen hevdet aktor at det var påfallende at Kristiansen på et tidspunkt ikke lenger ønsket å forklare seg overfor politiet. Dette skjedde da politiet ville foreholde Kristiansen DNA-resultatene fra Universitet i Santiago de Compostela i Spania i oktober 2000. At Kristiansen fra dette tidspunktet nektet å forklare seg, var ifølge aktor et tegn på at han hadde noe å skjule.

Fahsing mener imidlertid at det kan tenkes andre årsaker til at Kristiansen ikke lenger ønsket å la seg avhøre av politiet:

«Dette kan politiet ha tolket som at han har noe å skjule og derfor ikke vil snakke mer med dem. Det kan stemme, men sett i et kommunikasjonsteoretisk perspektiv kan det også skyldes at på grunn av det ensidige kjøret mot en teori i saken opplevde Kristiansen at han ikke

¹⁸ Se punkt 8.5.4.

¹⁹ Avhør av Kristiansen 14. juli 2000, jf. dok. 07,02,02.

²⁰ Avhør av Kristiansen 14. juli 2000, jf. dok. 07,02,02 og 16. september 2000, jf. dok. 07,02,07.

²¹ Avhør av Kristiansen 21. september 2000, jf. dok. 07,02,08.

²² Avhør av Kristiansen 16. september, jf. dok. 07,02,07, og 21. september 2000, jf. dok. 07,02,08.

²³ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 23, jf. dok. 19,10,02,03. Se punkt 4.5.6.

²⁴ Se punkt 5.5.5.

ble hørt. [...] Når en samtalepartner uansett hva du sier virker fullstendig fastlåst i en teori og ikke lytter til din teori oppleves det som frustrerende og meningsløst. En slik følelse av manglende grunnlag for dialog kan godt være forklaring på hvorfor Kristiansen ikke ønsket å stille i nye avhør.»²⁵

Utvalget mener dette er en mer plausibel forklaring enn at Kristiansen hadde noe å skjule. Sett i ettertid er det for øvrig klart at DNA-resultatene ikke knyttet Kristiansen til de straffbare handlingene.

5.5.4 Hadde Kristiansen og Andersen en alibiavtale?

Før avhøret 14. juli 2000 opplyste ikke Viggo Kristiansen politiet om at han hadde truffet Jan Helge Andersen ved Svarttjønn fredag 19. mai. Etter påtalemyndighetens oppfatning var denne utelastelsen bevisst. Påtalemyndighetens syn var at Kristiansen forsøkte å opprettholde et fiktivt alibi som han og Andersen hadde avtalt.

Dette synspunktet ble fremmet både overfor domstolene (inkludert forhørsretten) i perioden 2000–2002 og i forbindelse med behandlingen av Kristiansens begjæring om gjenåpning i perioden 2008–2021. Det er all grunn til å tro at påtalemyndigheten var av samme oppfatning ved avgjørelsen av tiltalespørsmålet.

Bevisverdien av Kristiansens (og Andersen) innledende politiforklaringer er ikke berørt i dommene fra Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett. En samlet Gjenopptakelseskommisjon uttalte imidlertid i februar 2021:

«Kommisjonen mener at det er grunn til å være skeptisk til Viggo Kristiansens politiforklaringer. Disse kan bære preg av at Kristiansen forsøker å opprettholde en alibihistorie, som han har avtalt med Andersen, og at han må justere denne etter hvert som han mottar ny informasjon.»²⁶

Utvalget vil i det følgende vurdere om det var dekning for påstanden om at Kristiansen og Andersen samkjørte sine forklaringer til politiet. For å ta stilling til dette spørsmålet er det nødvendig å foreta en nokså detaljert gjennomgang av rundspørringene og de tidlige politiavhørene.²⁷

Ved rundspørringen 22. mai 2000 oppga Kristiansen at han hadde kommet hjem fra jobb i ellevetiden og oppholdt seg «i og ved huset» frem til Andersen kom hjem til ham kl. 19.30. Kristiansen nevnte imidlertid ikke at han hadde truffet Andersen ca. kl. 18.00 ved Svarttjønn tidligere samme dag. Som utvalget kommer tilbake til nedenfor, er forholdet i utgangspunktet egnet til å vekke mistanke. Heller ikke i politiavhøret 4. juni 2000 fortalte Kristiansen om møtet med Andersen ved Svarttjønn. Han fastholdt imidlertid at Andersen kom hjem til ham kl. 19.30. Det fremgår av avhøret at Kristiansen opplyste at han ikke visste hvorvidt Andersen hadde vært i Baneheia tidligere på dagen.

Det ovennevnte må ses i sammenheng med at heller ikke Andersen opplyste at han hadde møtt Kristiansen ved Svarttjønn i 18-tiden i de første politiavhørene. Under rundspørringen 22. mai forklarte Andersen at han dro til Kristiansen i Egstien fredag 19. mai kl. 20.00. Han sa imidlertid ingenting om at han hadde vært i Baneheia tidligere på dagen. Først i politiavhøret 5. juni fortalte Andersen at han hadde møtt opp ved Svarttjønn kl. 18.00 for å løpe med Heimevernsungdommen. Han nevnte imidlertid ikke at han hadde truffet Kristiansen. I samme avhør justerte Andersen tidspunktet for da han kom på besøk til Kristiansen. Han oppga nå at han hadde kommet kl. 19.30.

Utvalget har forståelse for at påtalemyndigheten undret seg over at Kristiansen verken i rundspørringen 22. mai eller i politiavhøret 4. juni oppga at han hadde møtt Andersen i Baneheia. At også Andersen unnlot å opplyse om møtet, var egnet til å forsterke mistanken om at de to hadde noe å skjule. I utgangspunktet kan utvalget derfor slutte seg til Oslo statsadvokatembeter:

«Det at ingen av de to, verken i rundspørringen eller i første avhør, nevnte at de hadde møttes ved Svarttjønn, kan utvilsomt fremstå som avtalt spill og er egnet til å svekke tilliten til Kristiansens forklaring. Når heller ikke Andersen nevnte møtet til tross for at han forklarte at han hadde vært ved Svarttjønn rundt tidspunktet, underbygget han Kristiansens forklaring, noe som var egnet til å skjule det faktum at de to var sammen i og ved inngangen til Baneheia i tiden før ugjerningene. Forholdet fremstår i utgangspunktet påfallende og egnet til å rette mistanke mot Kristiansen.»²⁸

Det må i denne sammenheng tas i betraktning at Kristiansen kort tid etter at jentene forsvant fre-

²⁵ Sakkyndig analyse 5. mars 2022 s. 49, jf. dok. 19,10,02,03.

²⁶ Gjenopptakelseskommisjonens vedtak 18. februar 2001 (GK-2020-82) s. 330.

²⁷ Se også gjennomgangen i punkt 3.5.

²⁸ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 19.

dag 19. mai, fikk vite om den pågående leteaksjonen av sine foreldre. Han var også klar over at jentene ble funnet søndag ettermiddag. Påtalemyndigheten må ha undret seg over at Kristiansen tre dager etter drapene ikke klarte å redegjøre for sine bevegelser på drapsdagen. Om dette forholdet uttalte riksadvokaten i oktober 2022:

«Samme dag som jentene forsvant, fikk Kristiansen vite at det var iverksatt leting etter de to, jf. avhør 4. juni 2000 [...]. Påfølgende dag pågikk dessuten en omfattende leteaksjon, blant annet ved bruk av helikopter. Det ville ikke vært unaturlig om Kristiansen i forbindelse med dette gjorde seg noen tanker om egne bevegelser fredag 19. mai, og at han i så fall ville vært i stand til å huske og redegjøre for dette til politiet ved rundspørringen 22. mai.»²⁹

Til dette vil utvalget innvende at det er usikkert hvilke konkrete spørsmål som ble stilt under rundspørringen. For eksempel ble det tilsynelatende ikke stilt noen oppfølgingsspørsmål om hva Kristiansen mente med at han hadde vært «hjemme i og ved huset». Det er uvisst om Kristiansen ble spurt direkte om han hadde oppholdt seg i Baneheia, og det er heller ikke klart hvilke tidspunkter det ble spurt om. Detaljnivået i en rundspørring er begrenset sammenlignet med et vanlig politiavhør, og det bør derfor utvises forsiktighet med å utlede for mye av hvilke opplysninger som er protokollert og ikke. I utgangspunktet stiller dette seg annerledes for politiavhøret 4. juni, men da hadde det på den andre siden gått over to uker siden de straffbare handlingene.

Først i avhøret 14. juli 2000 opplyste Kristiansen om møtet med Andersen ved Svarttjønn i 18-tiden. Da Kristiansen ble bedt om å redegjøre for hva han gjorde fredag 19. mai, fortalte han uoppfordret at det var noe han hadde glemt forrige gang han var i avhør: For noen uker siden hadde han møtt vitnet Per Egil Rødsvik, som gjorde ham oppmerksom på at de hadde truffet hverandre ved Svarttjønn fredag 19. mai. Kristiansen forklarte at han tidligere hadde trodd møtet med Rødsvik hadde skjedd dagen i forveien, altså torsdag. At han hadde forvekslet dagene, forsto han først etter å ha snakket med Andersen.

Noe senere i samme avhør oppga Kristiansen at det var ved lekeplassen ved Svarttjønn han hadde truffet Andersen, og at det var der de satt da de møtte Rødsvik. Da politiet konfronterte Kristiansen med vitneobservasjoner som tilsa at

han hadde vært innenfor bommen ved Svarttjønn, altså lenger inn i Baneheia, erkjente han at han hadde syklet til nordenden av 3. Stampe, før han snudde og syklet tilbake. På tilbakeveien hadde han truffet Andersen på østsiden av Svarttjønn. De hadde tatt følge forbi bommen og bort til lekeplassen, hvor de kort tid etter traff vitnet Rødsvik. Andersen dro deretter angivelig for å jogge, mens Kristiansen dro hjem.

Også Andersen forklarte i politiavhør samme dag uoppfordret at han hadde møtt Kristiansen ved Svarttjønn i 18-tiden fredag 19. mai. Dette kom han på etter at Kristiansen fortalte at han hadde møtt vitnet Rødsvik i byen. Utviklingen i avhøret har likhetstrekk med Kristiansens avhør. Av særlig interesse er det at også Andersen måtte konfronteres med vitneobservasjoner før han opplyste at han hadde møtt Kristiansen innenfor bommen ved Svarttjønn. Tidligere i avhøret hadde Andersen sagt at han hadde sittet på bommen da han møtte Kristiansen. Det er verdt å merke seg at Andersen uttrykkelig oppga at han *ikke* hadde vært innenfor bommen.

Utvalget mener at likhetene mellom Andersens og Kristiansens tidlige politiforklaringer er av en slik karakter at det er naturlig at det – i hvert fall innledningsvis – ble reist spørsmål om Kristiansen hadde forklart seg bevisst uriktig overfor politiet. En rekke omstendigheter trekker imidlertid i motsatt retning og er vanskelig å forene med at det forelå en alibiavtale. Disse forholdene vil bli gjennomgått nedenfor.

For det første kan det påpekes at Andersen og Kristiansen under rundspørringen forklarte seg ulikt om når Andersen ankom Egstien kvelden 19. mai. I henhold til Andersens politiforklaring 24. september avtalte de søndag 21. mai hva de skulle si til politiet, og ble enige om å si at Andersen kom hjem til Kristiansen kl. 19.30. Til tross for dette oppgir Andersen et avvikende klokkeslett – kl. 20.00 – under rundspørringen mandag 22. mai, dagen etter at den påståtte alibiavtalen ble inngått. Dette passer dårlig med at Andersen og Kristiansen skal ha samkjørt forklaringene sine.³⁰

Fra og med avhøret 5. juni opplyste Andersen at klokken var omtrent 19.30 da han kom hjem til

²⁹ Riksadvokaten (21.10.22) s. 4.

³⁰ Se Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 7: «Etter rettens syn er det usikkert akkurat når Jan Helge Andersen kom til Viggo Kristiansen. Det er heller ikke nødvendig å slå dette fast nøyaktig. Men dersom en tenker seg at Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen i utgangspunktet skulle forsøke å gi hverandre alibi for tidspunktene for de straffbare handlingene, er det påfallende at de forklarte seg ulikt om når han kom i den innledende rundspørringen.» Tilsvarende Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 19.

Kristiansen i Egstien. Da Andersen i politiavhør 13. september, etter å ha tilstått, fortsatt oppga klokkeslettet 19.30, ble han konfrontert med at «tidsforløpet synes å være svært raskt», og at det fra politiets ståsted synes «vanskelig å rekke å gjøre alt dette innen så kort tid». På dette tidspunktet kunne man forventet at Andersen opplyste om den påståtte alibiavtalen. I stedet forklarte han følgende:

«Siktete forklarer at han muligens kan ta feil. Muligens kan klokka ha vært 2025 da han kom til Viggo. Han er usikker på dette.»

For det andre oppga Andersen i avhør 13. september at «verken han eller Viggo hadde snakket særlig sammen om hva de evt. skulle si til politiet – annet enn at de ikke skulle si hva som hadde skjedd». Dette står i motstrid til Andersens politiforklaring 24. september 2000, hvor han fortalte om alibiavtalen som ble inngått søndag 21. mai.³¹ Det er ikke lett å forstå hvorfor Andersen skulle ha noen interesse av å utelate dette i avhøret 13. september. Forholdet trekker i retning av at det ikke forelå noen alibiavtale, og at Andersen i stedet tilpasset seg Kristiansens forklaring om klokkeslettet 19.30, som han i mellomtiden hadde fått rede på.

For det tredje fremholdt Andersen i politiavhør 18. september 2000 – etter å ha tilstått at han var delaktig i drapene – at han og Kristiansen *ikke* hadde inngått en avtale om å unnlate å fortelle at de hadde truffet Rødsvik:

«Siktete ble spurt om det var bevisst at verken han eller Viggo opprinnelig hadde fortalt at de møtte Rødsvik den aktuelle dag. Siktete svarte at det ikke var bevisst. Verken Viggo eller siktete hadde husket på at de møtte ham den aktuelle dag. Det var først da Viggo tilfeldig møtte Rødsvik – at Rødsvik fortalte han hadde møtt siktete og Viggo i Baneheia.»

Det er verdt å merke seg at Andersen her underbygger Kristiansens forklaring om at han hadde blandet sammen datoene. På dette stadiet hadde Andersen ingen grunn til å forklare seg uriktig om dette. Tvert imot kunne han ha mye å tjene på å forklare at de i fellesskap bevisst hadde holdt tilbake opplysninger.³²

³¹ Se Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 19: «At guttene hadde samordnet forklaringer, var dessuten noe Jan Helge Andersen først forklarte i senere avhør. Innledningsvis forklarte han at han og Viggo Kristiansen ikke hadde snakket særlig om saken.»

For det fjerde er det ikke ensbetydende med løgn at Kristiansen i avhøret 14. juli måtte konfronteres med vitneobservasjoner før han erkjente at han hadde vært innenfor bommen ved Svarttjønn. Oslo statsadvokatembeter har uttalt:

«For Kristiansens del kan det muligens forklares ved at det er kort vei fra bommen ved Svarttjønn, forbi Svarttjønn og til nordenden av 3. Stampe, og at han syklet opp og snudde og bare var kort tid innenfor bommen, mens de for det meste av tiden satt ved lekeplassen på nedsiden av parkeringsplassen, der de også snakket med vitnet Rødsvik. Videre kan det anføres at det i seg selv ville være nokså ufarlig å skulle innrømme at han hadde vært innenfor bommen noen minutter som beskrevet, i forhold til drapene som skjedde en times tid senere.»³³

I denne forbindelse kan det også pekes på at Kristiansen og Andersen, før de ble konfrontert med at politiet satt på andre opplysninger, forklarte seg ulikt om hvor de møttes ved Svarttjønn: Mens Kristiansen forklarte at de møttes ved *lekeplassen*, sa Andersen at de møttes ved *bommen*. Avstanden mellom disse to stedene er 75–100 meter, avhengig av hvilken ende av lekeplassen det måles fra. Dette indikerer at de ikke i detalj hadde avtalt hva de skulle si. Dessuten er det ikke holdepunkter for at Kristiansen i avhøret positivt uttrykte at han ikke hadde vært lenger inn i Baneheia enn til bommen. Dette stiller seg annerledes for Andersens vedkommende, som før konfrontasjonen uttrykkelig sa at han *ikke* hadde vært innenfor bommen.

Utvalget finner også her grunn til å minne om at den menneskelige evnen til å huske detaljer svekkes etter hvert som tiden går, særlig dersom detaljene knytter seg til tilsynelatende dagligdagse, normale hendelser eller episoder. Avhøret 14. juli ble foretatt nesten to måneder etter drapene. Feil, unøyaktigheter og sammenblandinger må forventes når politiet stiller spørsmål om forhold som ligger så langt tilbake i tid.

For det femte forklarte Kristiansen i avhøret 14. juli at Andersen, da han kom hjem til ham etter den påståtte løpeturen, var «litt svett i panna, men pustet stille og rolig», og at det «virket nesten som

³² Tilsvarende Gjenopptakelseskommisjonens flertall i vedtak 18. februar 2001 (GK-2020-82) s. 341, hvor det påpekes at Andersen hadde «mye å tjene på å forklare at de i fellesskap og bevisst hadde holdt tilbake opplysninger dersom dette var riktig». Se også riksadvokaten (21.10.22) s. 5.

³³ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 21.

han hadde spasert». Uttalelsene står i et spenningsforhold til den fiktive alibihistorien om at Andersen hadde vært på joggetur i bymarka. For utvalget er det ikke lett å forstå hvorfor Kristiansen skulle undergrave denne historien overfor politiet. Kristiansen nevnte for øvrig ikke Andersens løpetur under rundspørringen 22. mai eller i første avhør 4. juni.

For det sjette ga den påståtte alibihistorien reelt sett verken Andersen eller Kristiansen alibi for store deler av det kritiske tidsrommet. Flertallet i Gjenopptakelseskommisjonen har om dette uttalt:

«Det er også på det rene at de domfelte ved å forklare at de ikke var sammen fra klokken 18 og helt frem til de møttes ved bua til Viggo Kristiansen, ikke har forsøkt å gi hverandre alibi gjennom å forklare at de begge oppholdt seg i bua. Dette selv om det ikke forelå noen opplysninger i saken som tydet på at noen av dem var observert i Baneheia – eller for så vidt utenfor bua – i den kritiske perioden.»³⁴

Etter en samlet vurdering finner utvalget at det på påtalestadiet ikke var tilstrekkelige holdepunkter i Kristiansens og Andersens politiforklaringer for å konkludere med at det forelå en alibiavtale.³⁵ Slik utvalget ser det, var det heller ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at Kristiansen forklarte seg bevisst uriktig til politiet.³⁶

5.5.5 Ringte Kristiansen en kamerat drapskvelden for å skaffe alibi?

Det er ikke tvilsomt at Viggo Kristiansen fredag 19. mai kl. 20.19 ringte kameraten Espen Bakke,

som da var hjemme og så film sammen med Eivind Loland. Kristiansen lurte på om de ville finne på noe, og inviterte begge over til ham.

Ifølge Bakke gikk de bort til Kristiansen kl. 21.00, mens Loland anslo at klokken var ca. 22.00, eventuelt 23.00.³⁷ Da de kom frem, satt både Kristiansen og Jan Helge Andersen på trappen ved utsiden av huset og drakk øl. Verken Kristiansen eller Andersen skal ha vært særlig vennlige eller snakkesalige, og Bakke og Loland skal ha følt seg oversett. Besøket ble derfor nokså kortvarig. Bakke har uttalt at de var der i til sammen 10 minutter. Loland tror på sin side at besøket kan ha vart i 30 minutter.

Frem til gjenåpningen av Kristiansens sak i februar 2021 argumenterte påtalemyndigheten konsekvent med at Bakke og Loland ble kontaktet for å oppnå alibi. Synspunktet ble også fremmet overfor Kristiansand byrett i 2001 og Agder lagmannsrett i 2002. I byrettens dom fastslås det at invitasjonen «åpenbart» ble foretatt for å skaffe alibi. Dette svarer med anførselene til aktor i prosedyren. Det er nærliggende å anta at aktor var av samme oppfatning da tiltalebeslutningen ble reist.

Etter gjenåpningen skiftet påtalemyndigheten standpunkt. I september 2022 skrev Oslo statsadvokatembeter:

«At Bakke og Loland gikk derfra uten å følge seg velkommen, kan tolkes som en indikasjon på at nettopp alibibygging var motivet. Samtidig er det også mange andre grunner til at de to gikk forholdsvis kort tid etter at de kom dit. De kom bort en god stund etter at Kristiansen hadde spurt dem, og Kristiansen kan ha oppfattet at de da ikke var så interessert, eller stemningen kan ha endret seg litt av andre årsaker. De fikk ikke lov av Kristiansen til å trekke innendørs, for på det tidspunktet var Kristiansen barnevakt for sin nevø mens foreldrene gikk kveldstur, og nevøen måtte ikke vekkes. I det hele tatt kan forutsetningene ha vært annerledes enn på tidspunktet da Kristiansen ringte. Vitnenes oppfatning av dette møtet og Kristiansens og Andersens opptreden kan også ha blitt farget av det de senere fikk vite under pagripelsene.

Vi er enig med retten i at dersom både Kristiansen og Andersen skal ha begått ugjernningene i Baneheia, kunne det være grunn til å tro

³⁴ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 340.

³⁵ I Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5a er det vist til at det ikke er bevismessig dekning for en slik avtale: «Og når det gjelder avhøret av 14. juli og spørsmålet om hvor han traff Jan Helge Andersen, er det etter en samlet vurdering ikke grunn til å forstå det slik at Viggo Kristiansen først forklarte at han ikke hadde vært lenger inne i Baneheia enn til bommen, og at han endret dette fordi han ble konfrontert av politiet. Etter rettens syn er det altså ikke bevismessig dekning for at de to planla å gi en sammenfallende og uriktig forklaring om hvor de traff hverandre den 19. mai.» Se også punkt 7 i dommen. I Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132199) s. 18–19 er spørsmålet vurdert tilsvarende som i tingrettens dom.

³⁶ Det er i denne sammenheng grunn til å fremheve at en bevisst uriktig forklaring uansett ikke er ensbetydende med skyld, se riksadvokaten (21.10.22) s. 5: «En må også ta høyde for at Kristiansen på enkelte punkter kan ha forklart seg uriktig i avhør, uten at det innebærer at han har vært delaktig i de straffbare handlingene.»

³⁷ Avhør av Espen Bakke 4. juni 2000, jf. dok. 05,03,02,01, avhør av Eivind Loland 4. juni 2000, jf. dok. 05,03,02,02, avhør av Eivind Loland 19. september 2000, jf. dok. 05,03,02,06, og avhør av Espen Bakke 25. september 2000, jf. dok. 05,03,02,05. Se punkt 3.5.4.2 og 3.8.3.2.

at denne oppringningen kort tid etter var for å skaffe et slags alibi. Vi mener derimot at det ikke er grunnlag for å snu på argumentet: At Kristiansen ringte Bakke om kvelden den 19. mai, er ikke i seg selv et bevis som taler for at han har vært med på ugjerningene. Her skal også legges til at Andersen i avhør, dok. 06,02,11 s. 5, har forklart at han ikke visste om kontakten med Bakke og Loland skal ha hatt noe med alibibygging å gjøre.»³⁸

Utvalget kan i det vesentlige slutte seg til disse vurderingene. Et ytterligere moment er at Kristiansen – i motsetning til Andersen – ikke omtalte besøket under rundspørringen 22. mai 2000. Videre nevnte ikke Kristiansen i avhøret 4. juni at han ringte Bakke kl. 20.19, selv om han oppga at Bakke og Loland senere på kvelden hadde kommet på besøk. Han oppga derimot at han ikke husket om han denne dagen hadde brukt mobiltelefonen etter arbeidstid. Dersom Kristiansen var opp tatt av å skaffe alibi, ville det vært grunn til å forvente at han fortalte politiet mer om kontakten med Bakke og Loland.

Som Oslo statsadvokatembeter påpeker, er det i denne forbindelse også interessant at Andersen i politiavhør 24. september, på direkte spørsmål om hvorvidt Loland og Bakke var med i alibiplanene, svarte at han *ikke visste*.³⁹ Dersom alibibygging var det reelle formålet med oppringningen og den påfølgende invitasjonen, har det formodningen mot seg at Kristiansen ikke delte planen med Andersen. Utvalget viser til at Andersen sannsynligvis var hos Kristiansen da sistnevnte ringte Bakke kl. 20.19.

Samlet sett mener utvalget at telefonoppringningen og den påfølgende invitasjonen av Bakke og Loland ikke har noen selvstendig bevisverdi. Dette var også tilfelle da tiltale spørsmålet skulle avgjøres i februar 2001.

5.5.6 Oppsummering

Viggo Kristiansen har konsekvent nektet for å ha noe med overgrepene og drapene i Baneheia å gjøre. Etter utvalgets vurdering var Kristiansens forklaring om at han dro hjem etter å ha fått Jan Helge Andersens ekstra nøkkelsett, i seg selv plausibel. Forklaringen underbygges også av andre opplysninger i saken.

Utvalget mener påtalemyndigheten ikke hadde tilstrekkelig grunnlag for å konkludere

med at Kristiansen bevisst holdt tilbake opplysninger om at han hadde møtt Andersen ved Svarttjønn 19. mai. Det var heller ikke dekning for synspunktet om at oppringningen av kameraten Espen Bakke ble gjort for å skaffe alibi.

Problemstillingen i det følgende er om det likevel var grunnlag for å utelukke Kristiansens forklaring med bakgrunn i den øvrige bevissituasjonen.

5.6 Jan Helge Andersens forklaring

5.6.1 Innledning

Jan Helge Andersens forklaring var bærebjelken i påtalemyndighetens sak mot Viggo Kristiansen. Utvalget vil i det følgende vurdere bevisverdien av Andersens forklaring i lys av bevissituasjonen som forelå på tiltaletidspunktet. Det vil i denne forbindelse bli vurdert om forklaringen passet med øvrige saksopplysninger.

I punkt 5.6.2 gjengis hovedinnholdet i Andersens forklaring i etterkant av pågripelsen 13. september 2000. Forhold som styrket troverdigheten og påliteligheten av forklaringen, omtales kort i punkt 5.6.3. I punkt 5.6.4 gis det eksempler på at forklaringen til Andersen ble tilpasset nye tekniske bevis han ble gjort kjent med. Hvorvidt forklaringen er forenlig med spor funnet på åstedet, drøftes i punkt 5.6.5. I punkt 5.6.6 vurderes det om hendelsesforløpet Andersen beskriver, fremstår som plausibelt. I punkt 5.6.7 omtales vekten av det såkalte sykkelbeviset. Om handlingene kan ha vært planlagt, drøftes i punkt 5.6.8. I punkt 5.6.9 drøftes det om Andersen hadde et motiv for å trekke Kristiansen inn i saken. En oppsummering av utvalgets vurderinger gis til sist i punkt 5.6.10.

5.6.2 Forklaringen i hovedtrekk

Jan Helge Andersen har helt siden pågripelsen hevdet at han utførte ugjerningene i Baneheia sammen med Viggo Kristiansen, men at Kristiansen var initiativtaker og hovedmann og truet Andersen på livet til å delta i ugjerningene.

Andersens forklaring begynner med at han fredag 19. mai 2000 rundt kl. 17.45 dro til Baneheia for å trene med Heimevernsungdommen. Ved Svarttjønn møtte han Kristiansen, som hadde låst seg ute av boden sin og ønsket å låne Andersens reservenøkler. De satt en stund ved en lekeplass og snakket med Per Egil Rødsvik, som begge kjente fra tidligere. Siden ingen fra Heimevernsungdommen hadde møtt til trening, foreslo Kristiansen at de skulle gå en tur sammen i Bane-

³⁸ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 28.

³⁹ Avhør av Jan Helge Andersen 24. september 2000 s. 5, jf. dok. 06,02,11.

heia. Før de dro, låste Kristiansen sykkelen sin inntil bommen på parkeringsplassen ved Svarttjønn.

Ifølge Andersen gikk de på nordsiden av Svarttjønn og fulgte lysløypa vestover mot Grim. Ved enden av en lang slette tok de til venstre og gikk sørover mot åstedet via diverse mindre stier. Fra en høyde vest for åstedet skal de ha observert to barn som badet på badeplassen ved 3. Stampe. Etter å ha valset rundt i området på leting etter teltplass i 10–15 minutter gikk de ned på hovedstien sør for åstedet og spaserte nordover i retning 3. Stampe. Få minutter senere møtte de jentene på stien. Kristiansen lokket med seg jentene ved å spørre om de kunne hjelpe til med å flytte noen kattunger. Jentene fulgte dem deretter bort til åstedet. Andersen registrerte at Kristiansen hadde med seg kniv, som i starten ble holdt skjult for jentene.

Andersen har i politiavhør forklart seg i detalj om voldtektene og drapene som deretter skjedde, se punkt 3.8.1. Andersens historie er i korte trekk at Kristiansen var den klart mest aktive på åstedet, og at han selv for det meste forholdt seg passiv. Blant annet satt han med ryggen til da Kristiansen voldtok jentene etter tur. Mens den ene jenta ble voldtatt, satt den andre jenta med bind foran øynene og ventet. Lenge benektet Andersen at han selv hadde forgrepet seg seksuelt på jentene. I oktober 2000 erkjente han imidlertid å ha berørt den ene jentas underliv med sin penis, se punkt 5.6.4. Penisen var ikke erigert, og han hadde ikke samleie eller sædavgang. Andersen hadde motvillig gjennomført overgrepet etter at Kristiansen truet ham til det med kniv. I politiavhør var Andersen ikke sikker på hvilken av jentene han hadde forgrepet seg på, men han antok at det var den eldste (Lena Sløgedal Paulsen). I desember 2000 endret Andersen forklaring og hevdet nå at det var den yngste av jentene (Stine Sofie Sørstrønen) han hadde forgrepet seg på. Endringen kom etter at politiet konfronterte Andersen med at de hadde funnet biologisk materiale som knyttet ham til seksuelle overgrep, se punkt 5.6.4.

Da Kristiansen drepte den eldste jenta (Sløgedal Paulsen), kom dette som en overraskelse på Andersen, som gikk bort til Kristiansen og dyttet ham kraftig i skulderen. Dette ledet til en krangel som endte med at Kristiansen med kniv truet Andersen til å utføre drapet på den yngste jenta (Sørstrønen). Andersen ble fortalt at hvis han ikke drepte jenta, ville Kristiansen drepe både ham og jenta. Kristiansen rakte ham deretter kniven og beordret Sørstrønen til å legge seg ned på bak-

ken. Andersen satte seg på kne over beina til Sørstrønen. Med begge hender stakk han kniven i halsen hennes, før han umiddelbart trakk den ut igjen. Få minutter etter døde hun. Mens hun fortsatt levde, fjernet Andersen gensen som var knyttet rundt hodet hennes. Han så da at hun smilte til ham, før hun snudde seg og kikket bort på sin døde venninne. Før hun døde, ga hun uttrykk for at det var vanskelig å puste.

Mens Andersen var opptatt med Sørstrønenes dødskamp, slepte Kristiansen liket av Sløgedal Paulsen bort til et kratt like ved. Liket ble dyttet under stammene til noen krypfruer. Sammen bar de Sørstrønen bort til krypfrukrattet, hvor hun ble liggende delvis oppå Sløgedal Paulsen. Andersen skar deretter einerkvister som likene ble dekket til med. Mens Andersen kuttet kvister, la Kristiansen blader og lyng over jentene.

Kristiansen og Andersen vasket hendene sine i en vannpytt noen få skritt unna gjemmedet hvor likene ble plassert. Kristiansen vasket drapskniven i det samme vannet. Jentenes badetøy og skyggeluer ble gjemt mellom steinene i en gammel demning rett ved åstedet og tildekket med mosedotter.

Etter at de kom inn på hovedstien vest for bukta i 3. Stampe, skilte de lag. De ble enige om at Andersen skulle ta seg ut av Baneheia samme vei som de hadde kommet, mens Kristiansen skulle gå stien på vestsiden av 3. Stampe. De avtalte at Andersen skulle komme hjem til Kristiansen noe senere, hvilket han gjorde. I avhøret 13. september 2000 oppga Andersen at klokken da var 19.30, men at han var usikker på dette, og at den kan ha vært 20.25. Der oppholdt han seg resten av kvelden, med unntak av en kort tur hjemom for å dusje.

5.6.3 Forhold som underbygget Jan Helge Andersens forklaring

Flere forhold underbygget Jan Helge Andersens forklaring og bidro til at han ble oppfattet som troverdig for så vidt gjelder spørsmålet om Kristiansens deltakelse i ugjerningene, se punkt 5.4.2. Viktigst er at påtalemyndigheten tolket DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela slik at de ga sikre bevis for at det var to gjerningsmenn, se punkt 5.7. Denne feilaktige tolkningen ga sterk støtte til Andersens forklaring om at Viggo Kristiansen deltok i voldtektene og drapene. Det er nærliggende å anta at andre forhold dermed i bakgrunnen. Det må ha fremstått helt usannsynlig for påtalemyndigheten at Andersen skulle ha begått voldtektene og drapene

sammen med en ukjent tredjeperson, for så å legge skylden på Kristiansen. Dette forklarer langt på vei hvorfor påtalemyndigheten uttrykte skepsis til det Andersen fortalte om egen rolle på åstedet, men samtidig ikke var i tvil om at Kristiansen hadde tatt del i de straffbare handlingene.

En annen grunn til at Andersen ble oppfattet som troverdig og pålitelig, i alle fall for så vidt gjelder Kristiansens deltakelse i ugjerningene, er at påtalemyndigheten mente Andersen og Kristiansen i de innledende politiavhørene forklarte seg i samsvar med en gjensidig alibiavtale. Oppfatningen om at Kristiansen forsøkte å skjule at han hadde vært i Baneheia drapskvelden, styrket Andersens forklaring om at Kristiansen hadde vært på åstedet. Utvalget har i punkt 5.5.4 konkludert med at det ikke var tilstrekkelige holdepunkter for at det forelå en alibiavtale. Utvalget har samtidig en viss forståelse for at de innledende forklaringene ble ansett som mistankepådragende.

De nevnte forholdene må sammenholdes med at Kristiansen ikke hadde alibi på drapstidspunktet.⁴⁰ Ingen hadde observert Kristiansen i det kritiske tidsrommet fredag 19. mai mellom kl. 19.00 og 20.00, da han forklarte at han oppholdt seg i og rundt arbeidsboden. Riktignok forklarte Kristiansens mor, Turid Kristiansen, i avhør 21. september 2000 at hun mente å huske at hun hørte stemmer utenfor hele tiden i perioden mellom kl. 19.00 og 21.30. Turid Kristiansen la imidlertid til at hun ikke turte å si om dette var ønsketenkning, eller om det faktisk var slik. Etter utvalgets syn ga ikke denne forklaringen noe sikkert alibi.

Dertil kommer at Andersen og Kristiansen ble observert sammen både før og etter de straffbare handlingene i tiltalen. Vitnene Leonard Hovden og Per Egil Rødsvik observerte Andersen og Kristiansen sammen på parkeringsplassen ved Svarttjønn 19. mai 2000 ca. kl. 18.00, det vil si ca. en time før jentene forsvant fra badebrygga ved 3. Stampe. Andersen og Kristiansen ble også observert sammen på trappen hjemme hos Kristiansen om kvelden fredag 19. mai, etter at drapene skjedde. Dette ga en viss støtte til Andersens forklaring om at de var sammen også i tidsrommet da drapene ble begått.

At Andersen trakk bestekompien sin inn i en drapssak, må også ha gjort et visst inntrykk. Som Oslo statsadvokatembeter har påpekt, taler momentet isolert sett med styrke for at de to begikk de straffbare handlingene sammen.⁴¹ At

Kristiansen ble oppfattet som en moduskandidat som kunne være kapabel til å begå ugjerningene i Baneheia, er i denne sammenheng også relevant. Det vises særlig til at Kristiansen tilsto å ha begått seksuelle overgrep mot en jente på 7–9 år da han selv var 15–17 år gammel.

Etter pågripelsen 13. september 2000 og frem til byrettsbehandlingen i april 2001 avga Andersen forklaring for politiet 13 ganger. Utover endringene som omtales i punkt 5.6.4 nedenfor, forklarte Andersen seg nokså konsistent om sentrale deler av hendelsesforløpet, blant annet om møtet med jentene, Kristiansens rolle, drapene, tildekkingen av åstedet og turen hjemover.⁴² Påtalemyndigheten kunne ikke konsultere lydopptak fra avhørene og måtte forholde seg til avhørsrapportene. Det var derfor ikke mulig for påtalemyndigheten å vurdere måten informasjonen fremkom på, herunder hvordan spørsmålene ble stilt og svarene formulert. Basert på avhørsrapportene fremstår Andersens forklaringer som detaljerte og tilsynelatende troverdige, uten umiddelbare og klare logiske brister. Dette har trolig bidratt til at han har blitt oppfattet som troverdig.

5.6.4 Andersen endret sin forklaring på flere vesentlige punkter

Jan Helge Andersen har flere ganger – både før og etter tilståelsen – endret sin forklaring på flere vesentlige punkter. I det følgende vil utvalget gi en redegjørelse for de mest sentrale endringene.

Under rundspørringen 22. mai 2000 nevnte Andersen ikke at han hadde vært i Baneheia fredag 19. mai 2000. Derimot fortalte han at han hadde vært hjemme hos Viggo Kristiansen fra ca. kl. 20.00 til like før kl. 24.00.

I avhør 5. juni 2000 fortalte Andersen at han hadde møtt opp til løpetrening med Heimevernsungdommen ved parkeringsplassen på Svarttjønn kl. 18.00. Siden ingen andre møtte til treningen, løp han en tur alene i bymarka i nordvestlig retning mot Bærvannet. Han oppga nå at han hadde kommet til Kristiansen kl. 19.30, altså ikke kl. 20.00.

Først i avhøret 14. juli 2000 opplyste Andersen at han den aktuelle dagen hadde møtt Kristiansen ved Svarttjønn. At møtet med Kristiansen hadde skjedd innenfor bommen ved parkeringsplassen, kom først frem etter at politiet konfronterte ham med at vitnet Leonard Hovden hadde sett begge

⁴⁰ Utvalget ser i denne sammenheng bort fra teledatabevissene, jf. punkt 5.8.

⁴¹ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 29.

⁴² Tilsvarende Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 25.

komme gående derfra. I lys av den senere tilståelsen er det grunn til å tro at Andersen forsøkte å skjule for politiet at han hadde vært i Baneheia drapskvelden for å unndra seg straffeforfølgning.

I første avhør etter pågripelsen 13. september 2000 erkjente Andersen at han hadde vært på åstedet i Baneheia sammen med Kristiansen. Han tilsto at han hadde drept den yngste jenta, men at dette hadde skjedd som følge av drapstrusler fra Kristiansen. Utover dette hadde han for det meste forholdt seg passiv under hendelsesforløpet. Kristiansen hadde forgrepet seg på begge jentene og drept den eldste. Andersens tilståelse kom etter at Andersen i en uformell samtale i forkant av avhøret fikk opplyst at politiet hadde funnet hans DNA på åstedet og var sikre på at han var en av gjerningsmennene. Politiet lanserte også en teori om at Andersen «var et slags offer», og at Kristiansen hadde vært den mest aktive på åstedet. At Andersen ble gitt slike opplysninger, er utvilsomt egnet til å svekke påliteligheten av forklaringen som deretter ble gitt.⁴³

Som nevnt i punkt 5.6.2 hevdet Andersen i de første avhørene etter pågripelsen at han ikke hadde begått noen form for seksuelle overgrep, og at det bare var Kristiansen som hadde forgrepet seg på jentene. Halvannen måned etter pågripelsen, i avhør 26. oktober 2000, erkjente imidlertid Andersen han hadde forgrepet seg på den ene av jentene.⁴⁴ Overgrepet hadde bestått i at han hadde vært «borte i jenta [...] med pikken». Ifølge Andersen var penis hans ikke erigert, og han hadde ikke hatt samleie eller utløsning. Kristiansen hadde med kniv truet ham til å begå overgrepet. Andersen forklarte seg vagt om hvilken av jentene han hadde forgrepet seg på, men mente at det «mest sannsynlig» var den eldste jenta, det vil si Lena Sløgedal Paulsen. På politiets spørsmål om hvorfor han ikke hadde fortalt om overgrepet tidligere, svarte Andersen at han «ikke visste hvem (hvilken jente) han gjorde det mot, og at han visste heller ikke hvor det passet inn i hendelsesforløpet».

Den nye forklaringen kom etter at Andersen fikk presentert de foreløpige DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela, se punkt 3.8.1.4. Andersen fikk opplyst at politiet hadde funnet biologisk materiale som knyttet ham til seksuelle overgrep. Hvilken av de to jentene som

hans DNA var funnet på, fikk han imidlertid neppe vite innen han avga forklaringen.

Andersen ble i avhør 12. desember 2000 konfrontert med at hans DNA var funnet i sæd i endertarmen til Stine Sofie Sørstrønen («den yngste jenta»)⁴⁵ Andersen endret da forklaring til at det var henne han hadde forgrepet seg på. Han visste ikke hvor nær penis hans hadde vært fornærmedes anus, men antok at penis kunne ha glidd ned nedenfor selve skrittet. Andersen fastholdt at han ikke hadde hatt samleie, og var sikker på at han ikke hadde forgrepet seg på begge jentene.

Etter utvalgets vurdering er det lite troverdig at Andersen ikke skal ha vært klar over hvilken jente han forgrep seg på. Jentene var svært ulike i størrelse og vekt og var ikke vanskelig å skille fra hverandre. Verdt å merke seg i denne forbindelse er at Andersen tilsynelatende ikke var i tvil om at han drepte Sørstrønen («den yngste jenta»). Andersen var altså fullt i stand til å se forskjell på jentene. At Andersen var i stand til å huske hvilken jente han drepte, men ikke hvilken jente han forgrep seg på kort tid i forveien, er det vanskelig å feste lit til.⁴⁶ Etter utvalgets vurdering trekker dette klart i retning av at Andersen har fortalt en konstruert historie. Dertil kommer at et seksuelt overgrep mot et mindreårig barn er en dramatisk hendelse som er egnet til å feste seg i hukommelsen.⁴⁷ Psykologisk forskning underbygger at spesielle og dramatiske opplevelser huskes bedre enn trivielle og hverdagslige hendelser.

At Andersen erkjente å ha begått seksuelle overgrep først etter å ha blitt konfrontert med det politiet mente var DNA-funn, svekker bevisverdien av hans forklaring. Det fremstår heller ikke som troverdig at overgrepet har skjedd på den måten Andersen har beskrevet. Om Andersens skiftende forklaringer omkring de seksuelle overgrepene har Oslo statsadvokatembeter påpekt:

⁴⁵ Avhør av Jan Helge Andersen 12. desember 2000, jf. dok. 06,02,24.

⁴⁶ Tilsvarende Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5a.

⁴⁷ Tilsvarende Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 13–14: «Et seksuelt overgrep er en spesiell og dramatisk handling. I tillegg skal han ha blitt truet med kniv og vært redd for sitt eget liv. Etter egen forklaring la han seg over jenta og førte sin penis mot underlivet til jenta. Jan Helge Andersen har selv brukt ulikheten i jentenes alder/størrelse for å skille mellom de to i sine forklaringer. Jan Helge Andersen sin usikkerhet med hensyn til hvem av de to jentene han utsatte for seksuelt overgrep, står uforklart. Det er vanskelig å feste den minste lit til at han er usikker på hvem av de to jentene han utsatte for seksuelt overgrep, hvis det gjaldt bare en av dem.»

⁴³ Tilsvarende Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 25 og Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 15. Se punkt 4.5.3.3.

⁴⁴ Avhør av Jan Helge Andersen 26. oktober 2000, jf. dok. 06,02,20.

«Fra innledningsvis å ha løyet og benektet overgrep erkjente han, konfrontert med påståtte DNA-funn, bare en berøring med penis mot underliv. [...] Hans vage forklaringer har også vært tilpasningsdyktige overfor nye opplysninger. Da politiet mente å ha funnet DNA fra ham på den yngste jenta, kunne han endre forklaring i tråd med dette. I motsatt ville han jo ut fra tidligere forklaringer mest sannsynlig ha forgrepet seg på begge jentene.»⁴⁸

Det siterte peker mot et sentralt aspekt ved Andersens forklaringer: Andersen synes å ha hatt en velutviklet evne til å tilpasse sin forklaring til nye tekniske bevis som han ble gjort kjent med under saksgangen. Dette demonstrerte Andersen også under forhandlingene i Kristiansand byrett i mai 2001, da han opplyste at Kristiansen noen ganger oppbevarte mobiltelefonen sin i en taske på sykkel sin. Dette skjedde da det såkalte telebeviset ble et tema i retten, se punkt 6.5.

Et annet eksempel på det som kan fremstå som en strategisk tilpasning, er Andersens forklaring om at han urinerte på åstedet. Forklaringen ble avgitt mens han fortsatt nektet for å ha begått noe seksuelt overgrep. Da Andersen i avhør 13. september 2000 fikk spørsmål om han hadde vært involvert i overgrepene, og om han hadde kledd av seg mens han var på åstedet, nektet han for begge deler. Før Kristiansen forgrep seg på jentene, hadde Andersen imidlertid «pisset» på stedet hvor likene senere ble tildekket og gjemt. Mye tyder på at Andersen var klar over at politiets DNA-treff på ham stammet fra et hår funnet på åstedet, ettersom mediene hadde skrevet om dette. Urineringshistorien ga en tilsynelatende realistisk forklaring på funnet av hans sekundærhår som ikke impliserte at han var involvert i de seksuelle overgrepene. At Andersen ga ulike forklaringer om hvilket sted urineringen foregikk, gir imidlertid grunn til å tro at hendelsen aldri fant sted. I avhør 20. september 2000 ble Andersen spurt om hvor han sto da han urinerte på det som senere ble skjulestedet. Han forklarte da at han sto i utkanten av skjulestedet, ved føttene til jentene, og «pisset» i østlig retning ut fra selve skjulestedet. Under rekonstruksjonen 17. oktober 2000, da Andersen skulle vise hvor han sto da han urinerte, stilte han seg imidlertid opp i motsatt ende av skjulestedet, ved hodene til jentene, og «pisset» inn i selve skjulestedet.

5.6.5 Forklaringen stemmer delvis ikke med funn på åstedet

Jan Helge Andersens politiforklaringer inneholdt opplysninger som var forenlige med funn på åstedet, men ukjente for allmennheten. Politiet fant for eksempel en genser med løst knyttede armer rundt halsen på Stine Sofie Sørstrønen. Dette stemte med opplysningen om at Viggo Kristiansen hadde knyttet en genser rundt hodet hennes, slik at hun ikke kunne se hva som foregikk. Andersens beskrivelse av drapet på Lena Sløgedal Paulsen passet også med stikkskadene som ble funnet på liket. Dette underbygget at Andersen hadde vært til stede, og knyttet ham til voldtektene og drapene i Baneheia. Opplysningene var imidlertid i liten grad egnet til å belyse hvorvidt *Kristiansen* hadde vært på åstedet.

Andre deler av Andersens forklaring passet dårlig med situasjonsspor funnet på åstedet. Dette ga grunn til å tvile på at Andersen fortalte den fulle sannheten om hva som hadde skjedd.

For det første avdekket obduksjonene en rekke skader, sår og merker som ikke forklares av Andersens beskrivelse av hendelsesforløpet, se punkt 3.3. Liket av Sørstrønen hadde blant annet en blødning i munnen og flere gulbrune merker i ansiktet som var forenlige med stump vold, mens liket av Sløgedal Paulsen hadde en rekke risp, hudavskrap og blålige misfarginger. At Andersen ikke forklarte seg om voldsutøvelse fra Kristiansen, kan delvis forklares med at han satt med ryggen til mens overgrepene skjedde. Det er likevel påfallende at Andersens historie ikke gir noe svar på når og hvordan jentene ble påført de nevnte skadene.⁴⁹ Han forklarte for eksempel ikke at han hadde hørt lyder som er forenlig med at jentene ble utsatt for vold. Utelatelsen av slike elementer kan tyde på at Andersen har fortalt en konstruert historie.

For det andre ble jentene funnet delvis iført hverandres klær, uten at Andersens historie gir en realistisk forklaring på dette. Legger man til grunn Andersens forklaring, var aldri jentene nakne samtidig. Jentene var såpass ulike i størrelse at det ikke var naturlig for dem å bytte klær frivillig.⁵⁰ Samtidig tyder mye på at klesbyttet skjedde mens jentene fortsatt var i live. Sløgedal Paulsen ble trolig drept mens hun hadde på seg Sørstrønenes topp, ettersom toppen hadde en skjæreskade som korresponderte med stikkskaden

⁴⁸ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 22.

⁴⁹ I punkt 5.9.2 drøftes det om ofrenes stikkskader er forenlige med Andersens forklaring.

som Sløgedal Paulsen hadde i brystet, se punkt 3.2.

For det tredje ga ikke Andersens historie noen forklaring på hvorfor Sløgedal Paulsen ble funnet liggende delvis over Sørstrønen. Andersen forklarte at liket av den eldste jenta (Sløgedal Paulsen) ble flyttet til skjulestedet først, og at liket av den yngste (Sørstrønen) deretter ble flyttet og delvis lagt oppå den eldste.⁵¹ Da Kristiansen slepte liket av Sløgedal Paulsen bort til skjulestedet, sto Andersen ved siden av Sørstrønen, som han akkurat hadde stukket i halsen med kniv. Under Sørstrønenes døds kamp så Andersen vekselvis på henne og bort på Kristiansen.⁵² Da Kristiansen kom tilbake, ble Andersen bedt om hjelp til å flytte liket av Sørstrønen bort til skjulestedet. Andersens forklaring om likenes plassering har derfor nær sammenheng med hans versjon av hendelsesforløpet. Også dette forholdet indikerer at Andersen fortalte en konstruert historie.

5.6.6 Flere forhold ved det påståtte hendelsesforløpet er påfallende

Utvalget mener flere aspekter av Jan Helge Andersens historie om hendelsesforløpet er påfallende. Andersen har forklart at handlingene ikke var planlagte, og at møtet med jentene på turstien var tilfeldig. Da Viggo Kristiansen fortalte historien om kattungene, lurte Andersen på hva han ville med jentene. Kristiansen ga ham et «jævlige blikk» da han spurte hva som foregikk, og han skjønnte da at det ikke nyttet å spørre. Ettersom Andersen tidlig la merke til at Kristiansen hadde med seg en kniv som ble holdt skjult for jentene, forsto han at noen kunne bli skadet. Da Kristiansen brukte kniven til å true jentene til å kle av seg, fryktet Andersen at det hele kunne ende med at jentene ble voldtatt og drept.

I lys av dette bakteppet finner utvalget det oppsiktsvekkende at Andersen ikke foretok seg noe for å stanse det som var i ferd med å skje med jentene. Han forsøkte ikke å stanse Kristiansen eller redde jentene, og flyktet heller ikke fra åstedet for å varsle eller tilkalle hjelp. I stedet ble han sit-

tende med ryggen til mens Kristiansen voldtok jentene. Grunnen var at han ikke ønsket å se hva som foregikk.⁵³ Om dette aspektet ved Andersens forklaring har Gulating lagmannsrett uttalt:

«På dette tidspunktet i Jan Helge Andersen sin forklaring hadde han angivelig – med unntak av et ‘jævlige blikk’ fra Viggo Kristiansen – verken blitt truet til å være til stede eller til å delta. Hvis det som deretter skjedde faktisk var noe Jan Helge Andersen ikke ønsket eller tok avstand fra, er det vanskelig å forstå at han ikke i det minste bare løp vekk. Det er desto mer vanskelig å feste lit til forklaringen om at han i stedet satte seg ned med ryggen til det han forsto var overgrepshandlinger, og verken sa noe, påkalte hjelp eller grep inn for å forsøke å stanse overgrepene.»⁵⁴

Utvalget vil også trekke frem omstendighetene rundt drapet på Stine Sofie Sørstrønen. Legges Andersens forklaring til grunn, ble drapet utført av Andersen som følge av knivtrusler fra Kristiansen. Før dette hadde Andersen blitt truet med kniv til å forgripe seg på henne. Ifølge Andersen var det imidlertid bare én kniv på åstedet. Før drapet på Sørstrønen ble kniven overlatt til Andersen, slik at Kristiansen ikke lenger var i besittelse av den. Det er vanskelig å forstå at Andersen i denne situasjonen lot seg presse til å bli drapsmann. På dette tidspunktet hadde Andersen en rekke valgmuligheter, blant annet å kaste kniven inn i skogen så langt han kunne, eventuelt prøve å flykte (med eller uten Sørstrønen) eller tilkalle hjelp. Han kunne også forsøkt å overmanne eller kontrollere Kristiansen ved hjelp av kniven eller andre midler. Det må her tas i betraktning at Kristiansen fysisk sett var betydelig mindre enn Andersen.⁵⁵ Gitt disse handlingsalternativene er det vanskelig å forstå at Andersen i stedet valgte å drepe en åtte år gammel jente. Utvalget mener at

⁵⁰ Lena Sløgedal Paulsen var 10 år, 139 cm høy, veide 38 kilo og hadde kraftig kroppsbygning. Stine Sofie Sørstrønen var 8 år, 128 cm høy, veide 28 kilo og hadde slank kroppsbygning. Heller ikke deres foreldre trodde at de ville ha byttet klær, se avhør av Ada Sofie Austegard 25. mai 2000, jf. dok. 04,02,10, og avhør av Klara Sløgedal 25. mai 2000, jf. dok. 04,01,04.

⁵¹ Se også Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 14.

⁵² Avhør av Jan Helge Andersen 20. september 2000, jf. dok. 06,02,09.

⁵³ Se Oslo statsadvokatembeter (02.09.2022) s. 26: «Vi viser også til at Andersen har vært vag og forbeholden ikke bare når det gjelder egne overgrep, men også overgrepene som Kristiansen skal ha begått – fordi han i stor grad skal ha sittet med ryggen til. Dersom man uriktig skulle forklare en person inn i en slik historie, ville det vært taktisk lurt å gjøre det på denne måten, så forklaringen ikke så lett kommer i konflikt med eventuelle tekniske funn.»

⁵⁴ Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 11

⁵⁵ På sesjon 8. mars 1999 var Andersen, som da nylig hadde fylt 18 år, 87 kg tung og 184 cm høy, jf. dok. 00,00,04,01. Kristiansen var på sin side 73 kg og 168 cm da han var på sesjon 14. april 1997, litt over én måned før han fylte 18 år.

dette tyder på at hendelsesforløpet var annerledes enn det Andersen fortalte.⁵⁶

Utvalget fester heller ikke lit til at Sørstrønen skal ha smilt til Andersen rett etter at han stakk henne i halsen. Andersen har forklart at han etter stikket fjernet genseren hun hadde foran øynene, slik at hun skulle forstå at han var der for henne. Grunnen var at han ikke ønsket at hun skulle være alene. Denne delen av forklaringen er svært lite troverdig og virker motivert av et ønske om å fremstille drapshandlingen i et best mulig lys.⁵⁷ Som Gulating lagmannsrett har påpekt: «I realiteten beskriver Jan Helge Andersen seg her som et offer. Han ble tvunget til å drepe og ville vise draps-offeret medfølelse. Forklaringen er søkt, og gir et inntrykk av en oppkonstruert minimalisering av egen rolle.»⁵⁸

Dersom de ulike elementene i Andersens forklaring ses i sammenheng, er essensen at han ble truet på livet av Kristiansen til å begå de straffbare handlingene i tiltalen. For øvrig opptrådte han passivt. Etter utvalgets syn er dette ikke troverdig. Det vises til riksadvokatens vurdering fra oktober 2022, som også hadde gyldighet da tiltale spørsmålet skulle avgjøres i februar 2001:

«Etter riksadvokatens vurdering lider Andersens forklaring på flere sentrale punkter av svakheter både hva gjelder indre sammenheng og plausibilitet og ikke minst samsvar med andre opplysninger i saken.

Forklaringen om hendelsesforløpet på åstedet og egen rolle i handlingene bærer allerede på overflaten preg av ansvarsfraskrivelse. Andersen plasserer seg selv på sidelinjen og i sin kjerne innebærer forklaringen at alt han gjorde var et direkte resultat av knivtrusler fra Kristiansen. Dette fremstår i seg selv lite tro-

verdig. I tillegg kommer at Andersen har forklart seg skiftende om de seksuelle overgrepene, herunder om når i hendelsesforløpet han selv forgrep seg mot en av jentene.»⁵⁹

Etter utvalgets syn er det også underlig at Kristiansen plutselig og uten forvarsel skulle ha bestemt seg for å voldta to jenter mens han og Andersen gikk tur sammen i Baneheia, uten at Andersen var tiltenkt noen rolle eller informert på forhånd. Også formålet med turen i Baneheia virker oppkonstruert. Om dette har Gulating lagmannsrett uttalt:

«I lys av forklaringen til Jan Helge Andersen om at han og Viggo Kristiansen ikke hadde konkrete planer om å telte, verken den 19. mai eller seinere, og at Viggo Kristiansens ærend opp til Baneheia var å få nøkkelen til bua han hadde låst seg ute fra, og han selv skulle ta en løpetur, fremstår forklaringen om at de to på Viggo Kristiansens initiativ tok en spasertur og lette etter teltplass som oppkonstruert.

Jan Helge Andersens forklaring om at han bare 'diltet etter' Viggo Kristiansen da han – uten at det hadde vært tema – lurte jentene opp i skogen med en historie om kattunger, fremstår bemerkelsesverdig. I avhør 13. september 2000 forklarte Jan Helge Andersen at han 'skjønnte ingenting' og spurte Viggo Kristiansen hva som foregikk. Han lot være å si mer fordi Viggo Kristiansen satte et 'jævlig blikk' i ham. Han skal heller ikke ha sagt noe da Viggo Kristiansen truet jentene til å kle av seg.»⁶⁰

Utvalget kan slutte seg til det som her sies. Det kan tilføyes at det fremstår som usannsynlig at Kristiansen skulle ønske å ha Andersen til stede som en passiv observatør til ugjerningene. En slik fremgangsmåte ville medført stor risiko for Kristiansen ved at Andersen ble vitne til det som foregikk. En slik risiko ville vært unødvendig for Kristiansen å ta dersom det ikke var avtalt på forhånd at Andersen skulle ha noen rolle i ugjerningene. Kristiansen kunne i et slikt scenario heller ikke vite med sikkerhet at Andersen *ville* opptre som en passiv observatør i stedet for å yte motstand eller rømme og varsle. Å holde to livredde småjenter i sjakk ved hjelp av en kniv kombinert med psykologisk overtak, er én ting. Å kontrollere to småjenter og en ikke-informert og i utgangspunkt-

⁵⁶ Tilsvarende Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 12: «Lagmannsretten finner det særlig vanskelig å feste lit til Jan Helge Andersens forklaring om at han følte seg så truet av Viggo Kristiansen at han begikk et seksuelt overgrep mot og drap av et barn. For det første er det vanskelig å få tak på hva det var med situasjonen Jan Helge Andersen selv beskriver, som faktisk og reelt var så truende at han følte seg tvunget til å begå overgrep og drap. Forklaringen om at Viggo Kristiansen først truet Andersen med kniv, for kort tid etter å gi Andersen kniven, fremstår som meningsløs. [...] Etter Jan Helge Andersens egen forklaring hadde Viggo Kristiansen verken utøvd vold mot eller truet ham tidligere. [...] Før han begikk drapet hadde han hånd om den eneste kniven på stedet. At han i en slik situasjon følte seg truet på livet av en som han mente 'har det bare i kjeften' og derfor drepte et lite barn, gir ingen plausibel mening.»

⁵⁷ Tilsvarende Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5a.

⁵⁸ Gulating lagmannsrett 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 13.

⁵⁹ Riksadvokaten (21.10.22) s. 21.

⁶⁰ Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 11.

tet ikke-medvirkende kamerat med samme midler er et helt annet regnestykke.

Andersens forklaring om Kristiansens mobiltelefon vurderes også som påfallende.⁶¹ Andersen fortalte i avhør 13. september 2000 – samme dag som pågripelsen – at han var sikker på at Kristiansen hadde med seg mobiltelefon i Baneheia. Det fremgår ikke av avhøret hvorfor Andersen var sikker på dette. Det var imidlertid kjent at Kristiansen sendte to SMS-er, kl. 18.57 og 19.37. Dersom man legger Andersens forklaring til grunn, må Kristiansen ha sendt i alle fall den første, og sannsynligvis også den andre, SMS-en mens de to var sammen i Baneheia. Andersen forklarer imidlertid aldri i politiavhørene at Kristiansen hadde mobiltelefonen fremme. Det kan naturligvis ikke utelukkes at Kristiansen har brukt telefonen uten at Andersen har merket det. Forholdet svekker likevel i noen grad påliteligheten av Andersens forklaring.

Også Andersens etterfølgende opptreden er egnet til å så tvil om hvorvidt han har avgitt en sann forklaring. Samme kveld som drapene skal Andersen og Kristiansen ha tilbrakt tid sammen på trappen utenfor hos Kristiansen, hvor de drakk øl og leste militærblader.⁶² En slik oppførsel fra Andersens side er vanskelig å forene med at Kristiansen nettopp hadde truet ham på livet til å delta i svært alvorlige straffbare handlinger.⁶³

I henhold til sin egen forklaring skal Andersen natten etter drapene ha skrevet ned hva som skjedde på drapsdagen, i et dokument på PC-en. Han forklarte senere at han brukte ca. en time på skrivingen, og at dokumentet ble rundt fire sider. Andersen skal deretter jevnlig ha skrevet i dette dokumentet. Siste gang han skrev i dokumentet, var 15. juli 2000. Denne opplysningen ledet til at Andersens PC ble undersøkt av politiet og av Økokrim. Dokumentet ble imidlertid aldri funnet, se punkt 3.8.1.6. Også dette gir grunn til å tvile på om Andersens forklaring er sannferdig.

⁶¹ Tilsvarende Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 24.

⁶² Avhør av Jan Helge Andersen 13. september 2000, jf. dok. 06,02,07.

⁶³ Samme sommer reiste Andersen og Kristiansen på kompisstur til Danmark, se avhør av Jan Helge Andersen 24. september 2000 s. 9, jf. dok. 06,02,11. Se Gulating lagmannsrett i dom 30. juni 2024 (LG-2024-132119) s. 13: «Det er også vanskelig å tro på at han virkelig opplevde seg truet på livet av Viggo Kristiansen denne kvelden til å begå disse handlingene, sett i lys av at han i stor grad fortsatte kontakten med Viggo Kristiansen som før, herunder dro på festetur til Danmark i lag med ham.»

5.6.7 Ingen har sett Viggo Kristiansens sykkel stå låst ved bommen

Det er på det rene at Viggo Kristiansen syklet til Svarttjønn rundt kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. Jan Helge Andersen har i avhør etter pågripelsen forklart at Kristiansen låste sin iøynefallende offroad-sykkel og plasserte den inntil bommen ved Svarttjønn. Dette ble gjort like før de bevegde seg inn i Baneheia, hvor de senere møtte jentene og utførte ugjerningene. Sykkelen skal ifølge Andersen ha vært godt synlig:

«Siktete er imidlertid helt sikker på at Viggo satte sykkelen oppetter bommen – langs med bommen – ut mot parkeringsplassen. Sykkelen stod godt synlig.»⁶⁴

At ingen vitner kan underbygge at sykkelen sto ved bommen i det aktuelle tidsrommet, er i denne sammenheng interessant.⁶⁵ Minst 30 personer passerte bommen én eller flere ganger mellom kl. 18.00 og 20.00. Noen av disse tøyde til og med ut ved bommen mens sykkelen skal ha stått der.⁶⁶ Avhørene av disse personene ble imidlertid i all hovedsak foretatt i mai og juni 2000, da Kristiansens sykkel ikke var et tema for politiet. Andersens forklaring om at Kristiansen hadde låst sykkelen inntil bommen, kom først i avhøret 13. september. Vitnene ble derfor ikke stilt direkte spørsmål om sykkelen, og de hadde ingen spesiell grunn til å oppgi en slik observasjon i sine frie forklaringer.

I september 2000 ble enkelte av vitnene spurt om de kunne huske om det sto en sykkel inntil bommen. Ingen av dem hadde noe minne om dette.⁶⁷ Det må her tas i betraktning at vitnene ble spurt om observasjoner som var gjort flere måneder tilbake i tid. At en sykkel sto parkert inntil en bom ved inngangen til et beferdet turområde, er neppe en type opplysning som de fleste vil huske lang tid etterpå. At ingen vitner kunne huske sykkelen, er derfor ikke ensbetydende med at den ikke var der.

Ett av vitnemålene har likevel større bevisverdi enn de øvrige. Kristiansens sykkel var som nevnt iøynefallende, og vitner har beskrevet

⁶⁴ Avhør av Jan Helge Andersen 18. september 2000 s. 5, jf. dok. 06,02,08.

⁶⁵ Gjenopptakelseskommisjonen vedtak 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 164–176.

⁶⁶ Avhør 26. mai 2000, jf. dok. 05,02,02,113, og avhør 29. mai 2000, jf. dok. 05,02,02,136.

⁶⁷ Se for eksempel rapport 22. september 2000, jf. dok. 05,02,02,53.

den som «spesiell» og «fancy».⁶⁸ Også vitnet Per Egil Rødsvik hadde merket seg den da han snakket med Kristiansen og Andersen ved lekeplassen. Vitnet Leonard Hovden, som så Kristiansen komme syklende til Svarttjønn rundt kl. 18.00, sa dette i politiavhør 11. juli 2000:

«Vitnet hadde akkurat parkert, da en gutt kom syklende forbi på en gul og rød offroadsykkkel, med dempere både foran og bak. Det kan også ha vært noe svart på sykkelens, men det er vitnet usikker på. Han husker også at fargene var skarpe, og sykkelens så rimelig ny ut. [...]

Gutten syklet forbi vitnet og fortsatt inn på veien mot 3. Stampe. Vitnet reagerte på dette, fordi det sto et sykling-forbudt skilt der. Vitnet mener det ikke kan ha tatt lengre tid enn et minutt eller to, før gutten på sykkel kom tilbake sammen med en annen gutt. Den andre gutten gikk til fots.»⁶⁹

Hovden skulle på joggetur i Baneheia sammen med en kamerat. Mens han ventet på kameraten, opplevde han at guttene så på ham. Han turte derfor ikke legge bilnøkklene på bakhjulet, slik som han pleide å gjøre:

«Begge guttene gikk forbi vitnet, og stilte seg i skråningen på nordsiden av parkeringsplassen. Vitnet bruker alltid å legge nøklene på bakhjulet, men turde ikke gjøre det så lenge disse guttene sto og så på han. På spørsmål om vitnet hørte guttene snakke, sier vitnet at de snakket, men ikke han hørte ikke hva de snakket om. Vitnet reagerte ikke på at de hadde annen dialekt enn sørlandsdialekt. Guttene beveget seg stille og rolig, og vitnet følte at de observerte hva vitnet gjorde, som på sin side tenkte at de skulle se hvor han la nøklene. [...] Det hele endte med at vitnet løp med bilnøkklene i handa.»

Hovden og løpekameraten løp deretter en lang tur i Bymarka og kom tilbake til parkeringsplassen ved Svarttjønn kl. 19.20. De tøyde da en stund ut ved bommen:

«Vitnet er rimelig sikker på at de kom til parkeringsplassen ved Svarttjønn klokken 19.20, fordi de brukte 1 time og 20 min på runden. Det så vitnet på klokken fordi de tok tiden. De ble stående ved bommen og tøyte ut i ca. 10 minutter.»

Etter utvalgets syn er det, dersom Andersens forklaring legges til grunn, påfallende at Hovden ikke la merke til offroadsykkelen mens han tøyde ut ved bommen, all den tid han før løpeturen hadde festet seg ved sykkelens spesielle utseende. Verdt å merke seg er det også at Hovden reagerte på væremåten til sykkelens eier – på et tidspunkt fryktet han at Kristiansen (og Andersen) ville kunne ta bilnøkklene hans. Hadde sykkelens stått låst ved bommen, er det dermed all grunn til å tro at Hovden hadde lagt merke til den.

Først i avhør 22. september fikk Hovden direkte spørsmål om hvorvidt han kunne huske at det sto en sykkel på parkeringsplassen eller ved bommen da han kom tilbake fra løpeturen. Hovden svarte at han ikke trodde det, men at han var usikker på dette:

«Vitnet forklarte videre at han nå i ettertid visste at det var Viggo Kristiansen som han hadde sett på sykkelens før de tok løpeturen. Vitnet trodde ikke at den sykkelens som Viggo syklet på stod ved bommen eller p-plassen. Vitnet begrunnet dette med at han 'trodde at han ville ha husket det', hvis sykkelens stod der når de kom tilbake, dette fordi vitnet syntes at sykkelens 'var spesiell'».⁷⁰

Heller ikke Jan Arvid Nygård, som Hovden var på løpetur med, opplyste i avhør at det sto låst en sykkel inntil bommen mens de to tøyde ut.⁷¹ I avhør 22. september 2000 fikk Nygård direkte spørsmål om hvorvidt han husket noen sykkel ved bommen, men svarte da at han ikke kunne huske dette etter så lang tid.⁷²

Etter dette mener utvalget at påtalemyndigheten hadde all grunn til å tvile på om Kristiansens sykkel faktisk sto låst ved bommen. Dette var egnet til å svekke påliteligheten av Andersens forklaring om hendelsesforløpet for øvrig.

Det er også grunn til å feste seg ved en annen side ved Andersens forklaring om sykkelens til

⁶⁸ I Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5a beskrives sykkelens som «en kostbar, full-dempet terrengsykkel av merket DBS Intruder Birkebeiner. Den hadde svart ramme, rød forgaffel og gul baggaffel. Sykkelens var ganske ny og Viggo Kristiansen passet godt på den.»

⁶⁹ Avhør av Leonard Hovden 11. juli 2000, jf. dok. 05,03,01,06.

⁷⁰ Avhør av Leonard Hovden 22. september 2000, jf. dok. 05,03,01,07. Se også Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5a.

⁷¹ Avhør av Jan Arvid Nygård 27. mai 2000, jf. dok. 05,02,02,97.

⁷² Avhør av Jan Arvid Nygård 22. september 2000, jf. dok. 05,02,02,98.

Kristiansen: Andersen fortalte at Kristiansen gikk med sykkellåsen rundt livet, og at det klirret i nøkler da Kristiansen låste sykkelen. Dette passer dårlig med at Andersen også forklarte at nøklene til sykkellåsen hang på *det samme knippet* som nøklene til boden, altså nettopp det knippet som Kristiansen akkurat hadde låst inn i boden og dermed ikke hadde tilgang til.⁷³ Det samme forklarte Kristiansen i avhør 16. september 2000.⁷⁴ Dette svekker påliteligheten av Andersens forklaring om at Kristiansen skal ha låst sykkelen og plassert den inntil bommen ved Svarttjønn. Andersen synes selv å ha innsett at det var noe som ikke stemte, ettersom han uttalte:

«Siktete la til at det for ham nå ser ut til å ha vært 'noe galt' med dette – med dette mener han at han nå er i tvil om Viggo virkelig hadde låst inne nøklene – eller om han bare sa det. Uansett er han ikke helt klar over hvordan dette er. Det var ikke i siktedes tanker den gang å tenke over at det var noe rart at Viggo spurte ham om dette.»

For utvalget er det vanskelig å forstå hvorfor Kristiansen overfor både Andersen og Andersens far skulle konstruere en uriktig historie om at han hadde låst seg ute av boden og derfor trengte det ekstra nøkkelsettet. Det fremstår som atskillig mer sannsynlig at det er Andersens versjon av hendelsesforløpet som er oppkonstruert.

5.6.8 Grunnene til at Andersen var i Baneheia

Jan Helge Andersen har forklart at han dro til Svarttjønn noe før kl. 18.00 for å trene med Heimevernsungdommen (HVU). Før han dro hjemmefra, oppga han dette til faren sin.⁷⁵ Da Viggo Kristiansen ringte familiens fasttelefon kl. 17.47, opplyste Andersens far at sønnen hadde dratt på løpetrening i Baneheia. Også til Kristiansen skal Andersen ha fortalt dette da de møttes.⁷⁶ Da kameratene fra Heimevernsungdommen ikke dukket opp, bestemte de to, i henhold til Andersens forklaring, seg for å gå tur i Baneheia, hvor de en stund senere møtte jentene på vei hjem fra badeplassen ved 3. Stampe.

⁷³ Avhør av Jan Helge Andersen 18. september 2000 s. 5–6, jf. dok. 06,02,08.

⁷⁴ Avhør av Viggo Kristiansen 16. september 2000, jf. dok. 07,02,07.

⁷⁵ Avhør av Jan Andersen 21. september 2000 s. 16, jf. dok. 06,03,02.

⁷⁶ Avhør av Kristiansen 14. juli 2000 s. 4, jf. dok. 07,02,02.

Det er flere forhold i saken som tilsier at Andersen ikke har fortalt sannheten om sitt formål med å dra til Baneheia den aktuelle dagen. Det er på det rene at det ikke ble avholdt løpetrening med Heimevernsungdommen i Baneheia denne fredagen. Løpetreningene i Baneheia var på onsdager, med fremmøte på Svarttjønn kl. 18.00.⁷⁷ En gang i april hadde det vært løpetrening i Baneheia på en fredag, men utenom dette hadde ikke fredagstreningene foregått i Baneheia. I utgangspunktet var det også treninger på fredager, men disse var på Jegersberg og startet kl. 17.00. Ifølge HVU-leder Helge Aasli smuldret denne treningen opp utover våren av forskjellige grunner. Andersen møtte dermed både til feil sted og til feil tidspunkt.

Andersen har forklart at fredagstreningene normalt var på Jegersberg, men at det hendte de foregikk i Baneheia. På HVU-møte tirsdag 16. mai hadde Andersen glemt å spørre hvor treningen på fredag skulle være, og tok derfor sjansen på å stille opp ved Svarttjønn. Andersen hadde ikke trenerens telefonnummer og kunne derfor ikke kontakte ham for å avklare hvor treningen skulle være. Siden sykkelen hans hadde punktert, kom han seg uansett ikke til Jegersberg. Eneste alternativ var derfor å møte ved Svarttjønn. Da kunne han i alle fall si til de andre at han hadde møtt til trening.

Etter utvalgets vurdering er Andersens forklaring på oppmøtet i Baneheia noe påfallende. Særlig gjelder dette hvis den ses i sammenheng med observasjonen av Andersen som ble gjort av vitnet Kristen Gislefoss fredag 19. mai. Denne observasjonen er ikke forenlig med Andersens forklaring om hvor han oppholdt seg før møtet med Kristiansen. Andersen har forklart at han sto ved parkeringsplassen ved Svarttjønn og ventet på kameratene fra Heimevernsungdommen. For å fordrive tiden hadde han ved en anledning «labbet rundt Svarttjønn». Han har konsekvent nektet for å ha vært lenger nord i Baneheia.⁷⁸

Fredag 19. mai ca. kl. 17.30 så imidlertid Gislefoss en ung mann ved Fant Olsens stykke (nord for Svarttjønn) som sto rett ved stien og «speidet inn i skogen». Det kunne virke som han «så etter noe eller noen». Gislefoss gikk videre, og en stund senere så han den samme mannen komme gående mot ham i retning Bånetjønn. Gislefoss

⁷⁷ Se avhør av HVU-leder Helge Aasli 19. juni 2000 og 12. juli 2000, jf. dok. 06,05,02 og 06,05,04, samt egenrapport fra samtale med idrettsinstruktør Helge Framnes 20. juni 2000, jf. dok. 06,05,03.

⁷⁸ Avhør av Jan Helge Andersen 14. juli 2000 s. 9, jf. dok. 06,02,03.

anslår at han dro hjemmefra ca. kl. 17.00–17.15, ettersom han skulle være hjemme i tide til å se på et program på TV om felling av ulv kl. 18.40. Han pleide å bruke rundt én time på spaserturen. Det er på det rene at Gislefoss hadde en samtale fra sin fasttelefon kl. 18.23.⁷⁹

I politiavhør ga Gislefoss en beskrivelse av den unge mannen som stemte godt med Andersens utseende:

«Vitnet anslår mannen/gutten til å være mellom 18–20 år. Han var barbert på hodet – nesten snauklipt. Han mener at han er mørkhåret opprinnelig. Vitnet anslår høyden til 170–175 cm. Han er veldig usikker på dette. Personen han så er litt kraftig og vitnet mener at han er litt lubben. Vitnet sier at han hadde brune øyne. Vitnet beskriver ansiktet hans som litt rundt. Han sier at han kunne være litt fyldig i ansiktet. Vitnet kan ikke si noe om personen hadde noen spesielle trekk i ansiktet.»⁸⁰

Gislefoss trodde han hadde sett personen tidligere både i Baneheia og i sentrum. På fotokonfrontasjon 13. juli 2000 pekte Gislefoss umiddelbart ut bildet av Andersen og uttrykte at han var «helt sikker» på at det var personen han hadde sett. Utvalget mener at det er sannsynlig at det var Andersen som ble observert. Dette passer godt med at Viggo Kristiansen syklet forbi bommen og inn til enden av 3. Stampe uten å finne Andersen, og først på vei tilbake så ham ved Svarttjønn. I så fall har Andersen snakket usant om sine egne bevegelser i tidsrommet før møtet med Kristiansen.

Selv om det er grunn til å tro at Andersen har holdt tilbake opplysninger, er det umulig å vite sikkert hva som var Andersens hensikt med å dra til Baneheia. Det er imidlertid verdt å merke seg at hvis treningsavtalen med Heimevernsungdommen var en dekkhistorie, må den ha blitt planlagt i god tid forut for drapene. Da Andersen dro hjemmefra, fortalte han som nevnt til faren sin at han skulle på HVU-trening i Baneheia.

At Andersen og Kristiansen i fellesskap på forhånd planla voldtektene og drapene, er på den andre siden lite sannsynlig. Verken Andersen eller Kristiansen har forklart at de hadde en avtale om å møtes på forhånd, og det er ingenting som tilsier

at Kristiansen visste hvor Andersen befant seg, forut for telefonsamtalen med hans far. Både før og etter pågripelsen har dessuten Andersen bekreftet Kristiansens historie om at han hadde låst seg ute av boden og ville ha tak i det ekstra nøkkelsettet. I den utstrekning ugjerningene var planlagt, var derfor neppe Kristiansen involvert.

Av interesse i denne sammenheng er at Andersen ble observert alene i Baneheia dagen før drapene, torsdag 18. mai. Andersen ble sett av flere personer på ulike tidspunkter og steder i Baneheia. Flere av tipserne reagerte da på Andersens væremåte, se punkt 3.5.2. Også dette underbygger et hendelsesforløp der Andersen opererte alene, og hvor ugjerningene kan ha vært planlagt noe tid i forveien. Utvalget har imidlertid ikke tilstrekkelige holdepunkter til å trekke noen konklusjoner på dette punkt.

5.6.9 Hvorfor trakk Andersen sin bestekamerat inn i saken?

Frem til gjenåpningen i februar 2021 argumenterte påtalemyndigheten med at Jan Helge Andersen ikke hadde noe motiv for å trekke sin beste venn inn i saken dersom Viggo Kristiansen faktisk var uskyldig. Det samme gjorde aktor overfor både Kristiansand byrett i 2001 og Agder lagmannsrett i 2002. I Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 uttaler byretten:

«Retten fester avgjørende lit til Andersens forklaring om at han var sammen med Kristiansen i det aktuelle tidsrom. De to var svært gode venner og det er ikke mulig å se noe motiv for Andersen til å trekke Kristiansen urettmessig inn i saken.»⁸¹

Etter gjenåpningen skiftet påtalemyndighetens standpunkt. I oktober 2022 uttalte riksadvokaten:

«Det sier seg selv at Andersen kan ha hatt et motiv for å implisere Kristiansen i ugjerningen, idet han derved kunne oppnå redusert ansvar og straff. Det må i denne sammenheng også tas i betraktning at Andersen, forut for avhørene 13. september, ble foreholdt at politiet var 'sikre på at han var en av gjerningsmennene' og i forlengelsen spurt om han 'kunne være et slags offer i saken' – i den forstand at hans beste kamerat Viggo Kristiansen – kunne ha vært den mest aktive på åstedet (dok. 06,02,14). Det kan ikke utelukkes at dette har

⁷⁹ Telefonutskrift 24. august 2000, jf. dok. 05,03,01,05.

⁸⁰ Avhør av Kristen Gislefoss 13. juli 2000, jf. dok. 05,03,01,04. Gislefoss ga en tilsvarende, men noe mindre detaljert, beskrivelse av mannen i et tips 22. mai 2000, jf. dok. 05,03,03,08, samt i avhør 26. mai 2000, jf. dok. 05,03,01,03.

⁸¹ TKISA-2001-374.

bidratt til å øke risikoen for at Andersen kan ha forklart seg uriktig om hendelsesforløpet og egen rolle.»⁸²

Også for utvalget er det åpenbart at Andersen hadde et motiv for å trekke Kristiansen inn i saken. Kjernen i Andersens forklaring er at hans straffbare atferd på åstedet skyldtes knivtrusler fra bestekompiisen. Ved å forklare seg på denne måten kunne Andersen minimere egen rolle, redusere belastningen ved å stå alene til ansvar og ikke minst muligens oppnå lavere straff. For utvalget er det underlig dersom dette ikke var synbart for påtalemyndigheten ved avgjørelsen av tiltale-spørsmålet. På generelt grunnlag bør man for øvrig være varsom med å feste lit til forklaringene til kriminelle informanter og medtaltale i fravær av andre håndfaste bevis.⁸³

At det var nettopp Kristiansen som ble trukket inn i saken, er ikke unaturlig. Forholdene lå i høy grad til rette for å forklare at Kristiansen var hovedmann og initiativtaker. Andersen var klar over at Kristiansen var blitt pågrepet samtidig, ettersom dette fremgikk av pågripelsesbeslutningen, og han visste dessuten at begge hadde vært i politiets søkelys gjennom sommeren. Under samtalen forut for avhøret 13. september 2000, etter pågripelsen, fikk han ikke bare vite at politiet var sikre på at han var en av gjerningspersonene, men også at politiet mistenkte Kristiansen for å ha vært den mest aktive på åstedet. Det ble også åpnet for at Andersen selv var «et slags offer». At Kristiansen i politiets øyne ikke hadde et sikkert alibi, må ha fremstått klart for Andersen. Etter utvalgets syn risikerte ikke Andersen stort ved å skyldte på Kristiansen – utover ikke å bli trodd.⁸⁴ Alternati-

vet var i praksis å innrømme at han selv var eneste gjerningsmann.

Det har vært hevdet at det er vanskelig å forstå hvorfor ikke Andersen forklarte at Kristiansen hadde begått begge drapene, dersom han først skulle lyve om at kameraten var involvert.⁸⁵ Til dette kan det innvendes at Andersens forklaring må forstås i lys av informasjonen han fikk presentert. Andersen ble som nevnt etter pågripelsen informert om at politiet hadde funnet hans DNA-profil på biologisk materiale fra åstedet, og at de var sikre på at han var en av gjerningsmennene.⁸⁶ Som Oslo statsadvokatembeter har påpekt, kan Andersen ha tenkt at det var mer realistisk å komme unna med ett drap enn to. Det kan heller ikke utelukkes at Andersen innledningsvis oppfattet det som viktigere å distansere seg fra de seksuelle overgrepene enn å nekte for at han var involvert i drapshandlingene. Det kan også være at forklaringen hans rett og slett ikke var særlig gjennomtenkt.⁸⁷

5.6.10 Oppsummering

At Jan Helge Andersens forklaring på vesentlige punkter led av betydelige svakheter, var klart allerede før tiltalen ble reist. Det svekket særlig påliteligheten at forklaringen ble endret på vesentlige punkter flere ganger, og at disse endringene gjennomgående bar preg av å være strategiske tilpasninger til nye tekniske bevis.

Påliteligheten av Andersens forklaring svekkes også av at han like etter pågripelsen – men før han formelt avga forklaring – ble gjort kjent med at hans DNA-profil var funnet på åstedet, og at politiet var sikre på at han var en av gjerningsmennene. Han ble også spurt om Viggo Kristiansen kunne ha vært den mest aktive på åstedet, og hvorvidt han selv i realiteten var et slags offer. Det må anses klart at den nevnte informasjonen kan ha påvirket den forklaring som Andersen deretter avga, se punkt 4.5.3.3.

Det er på det rene at deler av Andersens forklaring ikke var i samsvar med andre bevis og opplysninger i saken. Av særlig interesse er det at forklaringen bare delvis var forenlig med situasjonsspor på åstedet, herunder at jentene ble funnet i hverandres klær. At Kristiansen skal ha låst sykkelen sin inntil bommen ved Svarttjønn, passet dårlig med at Leonard Hovden ikke la merke til

⁸² Riksadvokaten (21.10.22) s. 22.

⁸³ Magnussen og Teigen (2023). Se også punkt 13.4.4.2.

⁸⁴ Se Gulating lagmannsrett i dom 30. juni 2024 (LG-2025-132119) s. 37: «I lys av opptakten til politiavhøret av Jan Helge Andersen den 13. september 2000 [...] finner ikke lagmannsretten det vanskelig å forstå hvordan Jan Helge Andersen trakk Viggo Kristiansen inn i saken. Dette selv om de to på dette tidspunktet var gode kamerater. Med den betydelige påvirkningen han ble utsatt for, kan det heller neppe ha fremstått særlig risikofylt å trekke Kristiansen inn.» Tilsvarende Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 7: «I den grad Andersen var seg bevisst på at han tok en risiko, er det [...] holdepunkter for at denne risikoen ikke virket stor den 13. september 2000.» Motsatt Gjenopptakelseskommisjonens mindretall i vedtak 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 360. Mindretallet mener Andersen ville løpe en «stor risiko» ved å bringe Kristiansen inn i saken, ettersom han ikke kunne utelukke at etterforskningen ville ha avdekket at Kristiansen kunne ha et sikkert alibi. For mindretallet er det mer nærliggende at Andersen visste at Kristiansen ikke hadde alibi – «simpelthen fordi han var sammen med Andersen i Baneheia».

⁸⁵ Se Gjenopptakelseskommisjonens mindretall i vedtak 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 360.

⁸⁶ Se punkt 5.6.4.

⁸⁷ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 25.

den da han tøyde ut ved bommen rundt kl. 19.20. At Andersen dro til Svarttjønn noe før kl. 18.00 for å trene med Heimevernsungdommen, passet også dårlig med at det ikke var trening i Baneheia denne dagen, noe det heller ikke pleide å være, og at Kristen Gislefoss angivelig skal ha observert ham ved Fant Olsens stykke rundt kl. 17.30 og noe senere i lysløypa i retning Bånetjønn.

Andersens historie inneholdt dessuten en rekke bemerkelsesverdige eller påfallende elementer. Essensen i Andersens forklaring er at Kristiansen truet ham på livet med kniv til å begå et drap og et seksuelt overgrep, og at han ellers for det meste satt med ryggen til. Dette fremstår i seg selv som lite plausibelt.

5.7 DNA-bevisene

Ved siden av Jan Helge Andersens forklaring var DNA-bevisene påtalemyndighetens viktigste kort i saken mot Viggo Kristiansen. Aktor anførte i både byretten og lagmannsretten at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) måtte anses som avgjørende bevis for at det var to gjerningsmenn i Baneheia-saken. Det ble hevdet at DNA-bevisene underbygget Andersens historie om Kristiansens rolle. Aktor fremholdt i denne sammenheng at resultatet fra prøve C-25 kun passet med Kristiansen og ikke Andersen, mens resultatene fra prøvene B-22 og B-25 passet med en blanding av dem begge.

Det finnes lite skriftlig materiale som kaster lys over hvordan påtalemyndigheten vurderte DNA-resultatene på påtalestadiet. Utvalget anser det imidlertid som sannsynlig at påtalemyndigheten – i hvert fall førstestatsadvokat Edward Dahl som aktorente saken – var av samme oppfatning som under domstolsbehandlingen. Basert på samtaler med aktørene er det videre utvalgets inntrykk at DNA-bevisene ble tillagt betydelig vekt ved vurderingen av om Kristiansen skulle settes under tiltale. Påtalemyndigheten var skeptisk til store deler av Andersens forklaring, men synes i liten grad å ha tvilt på at Kristiansen faktisk hadde vært på åstedet.⁸⁸ At DNA-bevisene hadde stor – muligens avgjørende – betydning for at det ble tatt ut tiltale, er forenlig med aktors interne notat til riksadvokaten 26. januar 2001, hvor han angir at strategien er «å basere saken minst mulig på Jan Helges forklaring innledningsvis og bare forholde

meg til de objektive bevisene».⁸⁹ Det er all grunn til å tro at DNA-bevisene var blant disse.

Utvalget vil understreke at påstanden om at DNA-resultatene ga grunnlag for en sikker konklusjon om to gjerningspersoner, *ikke* hadde dekning i USCs rapport. Som nevnt i punkt 4.7.5 kan de bevismessige svakhetene ved DNA-beviset oppsummeres slik:

- Bare én markør i DNA-tråden hadde gitt treff i analysene, og resultatet fra prøve C-25 var oppgitt med en *likelihood ratio* lik 1,8 og samsvarte med over 50 prosent av norske menn.
- Det var kun «mulig» at resultatene fra prøve B-22 og B-25 inneholdt DNA fra to menn – altså en meget svak konklusjonsgrad.
- Det var ikke påvist at resultatene måtte stamme fra sædceller, da det ikke forelå noen sikker sammenheng mellom cellene påvist i mikroskopiundersøkelsene og analyseresultatene.
- Samtlige resultater var oppnådd ved bruk av en høysensitiv analysemetode («low copy number»-betingelser), med kjent økt risiko for å se feilutslag (artefakter) og utslag som skyldes kontaminasjon.

Når det gjelder resultatet fra prøve C-25 (ytre endetarm, Sløgedal Paulsen), var funnet av allel 10 i Y-markøren DYS391 i rapporten oppgitt som et sikkert analyseresultat siden resultatet hadde latt seg repetere fire av fem ganger.⁹⁰ Funnet var forenlig med Kristiansens DNA, men ikke med Andersens. Rapporten oppga at frekvensen av allel 10 i den mannlige norske befolkningen er 54,6 prosent, og det ble angitt en «likelihood ratio» på 1,8315.⁹¹ Dette nærmer seg et nøytralt bevis som verken taler for eller imot at Kristiansen var opphavsmann til sporet. Det sentrale poenget i denne sammenheng er at analysen ikke gir svar på om funnet stammet fra en gjerningsmann og dermed er handlingsrelevant.

Resultatene fra prøve B-22 og B-25 (henholdsvis ytre skjede og indre anus, Sørstrønen), som var forenlige med en blanding av DNA fra to menn som hadde henholdsvis allel 10 og 11 i DYS391-markøren, var i rapporten angitt med betydelige forbehold og en meget svak konklusjonsgrad. Konklusjonen var at det var «possible» («mulig») at prøvene hadde bidrag fra to ulike menn, og at verken Kristiansen eller Andersen kunne utelukkes som bidragsytere. At noe er «mulig», gir ikke

⁸⁹ Se punkt 5.3.

⁹⁰ Se punkt 4.7.3.1.

⁹¹ Se punkt 4.7.3.

⁸⁸ Se punkt 5.4.2.

grunnlag for å trekke sikre slutninger om et straffbart forhold.⁹²

Selv om USCs rapport oppga at DNA-funnene var forenlige med observasjoner av sædceller på mikroskopiutstryk ved undersøkelser i mikroskop, var dette *ikke* ensbetydende med at DNA-resultatene stammet fra sæd. USCs analyse bygget ikke på mikroskopiutstrykene som var laget ved Rettsmedisinsk institutt (RMI) og oversendt derfra, men på ekstrakter som de spanske sakkyndige laget fra vattpinnerester som fulgte med forsendelsen. Prøvene kunne også inneholde DNA fra andre celletyper, for eksempel epitelceller. Det var således ingen nødvendig sammenheng mellom de observerbare sædcellene og analyseresultatet.

Endelig kan det nevnes at *low copy number*-metoden som ble brukt, avvek fra standard analysemetode og var forbundet med en rekke kjente usikkerhetsfaktorer. Dette inkluderte hyppigere forekomst av tekniske analysefeil (artefakter) og en forhøyet risiko for å se kontamineringsutslag. Metoden er nærmere omtalt i punkt 4.7.2.4.

Etter dette kunne det ikke trekkes sikre slutninger om hvem som hadde avsatt DNA-sporene, eller hvorvidt sporene var handlingsrelevante. Ettersom treffene ikke hadde noen individualiserende kraft, og celletypen ikke kunne identifiseres, kunne det ikke utelukkes at utslagene stammet fra DNA-kilder uten sammenheng med de straffbare handlingene. Samlet sett måtte resultatene derfor anses tilnærmet nøytrale for så vidt gjelder spørsmålet om ugjerningene var begått av to gjerningsmenn.

Som nevnt foran tyder mye på at DNA-bevisene sto sentralt ved avgjørelsen av påtalespørsmålet. Dette tilsa i seg selv en særlig årvåkenhet fra påtalemyndighetens side. Det samme gjorde enkelte andre forhold. Resultater fra Y-kromosomanalyse hadde ikke tidligere blitt benyttet som bevis i norske straffesaker, og metodebruken var fremdeles på forskningsstadiet og ennå ikke internasjonalt validert. Funn som var oppnådd ved bruk av *low copy number*-metoden, hadde – så vidt utvalget vet – heller ikke vært ført som bevis i en straffesak tidligere, i alle fall ikke så svake resultater som i dette tilfellet. Det kan også nevnes at Kristiansens forsvarer reiste flere relevante innvendinger mot DNA-bevisene i fengslingsmøtet 3. januar 2001.⁹³

For utvalget er det uklart i hvilken grad de nevnte svakhetene og usikkerhetsmomentene var

fremme under behandlingen av tiltalespørsmålet. Det er for eksempel usikkert om risikoen for kontaminering – at funnene kunne stamme fra personer som ikke hadde noe med det straffbare forholdet å gjøre – ble vurdert og tatt i betraktning. Det samme gjelder muligheten for artefakter og andre feilkilder. Aktors uttalelser under den påfølgende domstolsbehandlingen gir ingen støtte for at problemstillingene var oppe under behandlingen av tiltalespørsmålet. Det etterlatte inntrykket er at relevante usikkerhetsmomentene og forbehold fikk liten plass i påtalemyndighetens analyse og tolkning av DNA-resultatene, men det er ikke mulig å vite dette sikkert. Det er imidlertid på det rene at resultatene ble tillagt en bevismessig vekt som det ikke var grunnlag for.

Det finnes lite skriftlig materiale om kommunikasjonen mellom påtalemyndigheten og Rettsmedisinsk Institutt (RMI). Hvilket ansvar RMI bærer for at relevante forhold ikke ble løftet frem av påtalemyndigheten, og hvor stort ansvar påtalemyndigheten selv må bære, er det således vanskelig å si noe sikkert om.

Utvalget har merket seg at de sakkyndige fra USC, som var de nærmeste til å belyse metodebruk og andre forhold ved analysen, ikke var oppført i påtalemyndighetens bevisoppgave og heller ikke vitnet i retten. Utvalget mener at dette var uheldig. Den sakkyndige fra RMI fikk i stedet en vagt definert formidlerrolle som var egnet til å skape uklarhet om de reelle ansvarsforholdene. Etter utvalgets vurdering burde påtalemyndigheten, som var reell oppdragsgiver, opprettet direkte dialog med USC. Dette var særlig påkrevet fordi DNA-resultatene var fremskaffet ved bruk av metoder som var nye i det rettsgenetiske miljøet, og fordi RMI ikke selv hadde erfaring med metodene.

5.8 Teledatabevisene

5.8.1 Innledning

Opplysninger om Viggo Kristiansens mobiltrafikk sto sentralt i Baneheia-saken. I punkt 5.8.2 er spørsmålet hvilken vekt Telenors og Teleplans rapporter om Kristiansens mobiltrafikk burde vært tillagt dersom de hadde foreligget allerede på påtalestadiet. I punkt 5.8.3 vurderes det i hvilken utstrekning teledataopplysningene var kjent for påtalemyndigheten da tiltalen mot Kristiansen ble reist i februar 2001. I forlengelsen av dette vurderes det om påtalemyndigheten burde handlet annerledes basert på opplysningene som faktisk forelå.

⁹² Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 12.

⁹³ Se punkt 4.7.4.2.

5.8.2 Teledatabevisenes betydning for påtalevurderingen

Først i byretten i mai 2001 kom teledatabevisenes reelle betydning frem: Fra Viggo Kristiansens mobiltelefon ble det drapskvelden sendt og mottatt fire tekstmeldinger, kl. 18.55 (innkommende), kl. 18.57 (utgående), kl. 19.24 (innkommende) og kl. 19.37 (utgående). Tekstmeldingene gjorde innslag på basestasjonen EG_A. Telenors målinger under forhandlingene fastslo at dekningsgrensen for EG_A gikk i nordenden av 3. Stampe. Basestasjonens sannsynlige dekningsområde omfattet derfor ikke åstedet. Derimot var Kristiansens bopel i Egsveien omfattet. Teledatabevisene ga dermed støtte til Kristiansens forklaring om at han på gjerningstidspunktet hadde oppholdt seg i arbeidsboden utenfor familiens bolig.

Kristiansen ble likevel domfelt i både Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett. Aktor opprettholdt straffekravet, og verken byretten eller lagmannsretten tillat teledatabevisene avgjørende vekt. Som det fremgår av punkt 7.4.4, er utvalget kritisk til byrettens bevisvurdering. Hvordan lagmannsretten har resonnerert, er det ikke mulig å vite, all den tid lagretten ikke begrunner sine avgjørelser.

Det er beklagelig at bevisverdien av teledataopplysningene ikke ble avdekket under etterforskningen, se punkt 4.6. Påtalemyndigheten ble dermed fratatt muligheten til å vurdere opplysningenes bevisverdi ved avgjørelsen av tiltale spørsmålet. Om det på tross av bevisene hadde blitt reist tiltale, er uvisst. At aktor ikke frafalt tiltalen mot Kristiansen da resultatet av Telenors målinger ble fremlagt i byretten, trekker i retning av at Agder statsadvokatembeter fortsatt hadde innstilt på tiltale. Det er imidlertid ikke gitt at dette ville blitt utfallet. Det er uklart hvordan riksadvokaten, som besitter tiltalekompetansen, ville bedømt spørsmålet.

Dersom teledataopplysningenes bevisverdi hadde kommet frem på et tidligere tidspunkt, er det grunn til å tro at dette ville påvirket etterforskningen på ulike måter. Antakelig ville Telenor foretatt tilsvarende målinger som under forhandlingene i byretten i mai 2001, med den vesentlige forskjell at målingene ville vært mer tidsnære. Utvalget anser det også som sannsynlig at forsvarerne ville begjært ulike etterforskningsskritt for å fastslå om Jan Helge Andersens forklaring var forenlig med teledatabevisene, særlig det Andersen fortalte om tidsbruken på åstedet og ruten de gikk i Baneheia til og fra åstedet.⁹⁴ Dersom Andersen hadde introdusert teorien om at mobi-

len kunne ha ligget i sykkelvesken, samtidig som Kristiansen bevegde seg til og fra åstedet for å sende meldinger, kunne det i ro og mak vært undersøkt om dette var en realistisk mulighet.

Forutsatt at rapportene fra Telenor og Teleplan, eventuelt kun Telenors rapport, hadde foreligget før tiltale spørsmålet ble avgjort i februar 2001, er det utvalgets vurdering at det *ikke* ville vært grunnlag for å tiltale Kristiansen for Baneheia-drapene. Når teledatabevisene sammenholdes med sakens øvrige beviser, særlig Andersens forklaring, synes det klart at Kristiansens forklaring ikke kan utelukkes utover enhver rimelig tvil.

Utvalget kan på dette punkt fullt ut slutte seg til riksadvokatens vurderinger av teledatabevisene i påtegning 21. oktober 2022, som i det følgende gjengis:

«Hvilke undersøkelser og analyser av teledata som er gjennomført etter gjenåpningen er redegjort for i statsadvokatens innstilling side 3–4 og 13 flg. (dok. 01,96), der det blant annet fremgår at politiet «ikke [har] lyktes i å frembringe nye avgjørende bevis knyttet til teledata, hvoretter rapportene fra Telenor og Teleplan, og forståelsen av disse, fremdeles fremstår sentralt». [...]

Ifølge Telenors rapport gikk sannsynligvis dekningsgrense for EG_A i nordenden av 3. Stampe (dok. 07,04,15). Det sannsynlige dekningsområdet strekker seg nordover fra dekningsgrensen og innbefatter blant annet Kristiansens bolig. Teleplan estimerte cellegrensen til å gå noe nærmere åstedet (dok. 07,04,14). Politiet er av den oppfatning at Telenors undersøkelser bør tillegges størst vekt, blant annet fordi det knytter seg usikkerhet til hvorvidt endringer i mobilnettet (utskifting av celler mv.) i tiden fra gjerningstidspunktet og frem til Teleplans undersøkelser i august 2001, kan ha påvirket målingene. Det er ikke holdepunkter for større nettverksendringer i tiden frem til Telenor gjennomførte sine undersøkelser i mai 2001.

Basert på opplysningene som foreligger, er det etter riksadvokatens vurdering nærliggende å anta at Kristiansens mobiltelefon befant seg innenfor det sannsynlige dekningsområdet for basestasjonen EG_A, slik dette er angitt i Telenor sin rapport, da de aktuelle mel-

⁹⁴ For ankeforhandlingen tok Kristiansens forsvarer Tore Petersen initiativ til en ny rekonstruksjon med fokus på tidsbruk. Rekonstruksjonen ble gjennomført 21. desember 2001, se punkt 8.3.4.

dingene ble mottatt og sendt. Dersom en legger dette til grunn, lar det seg vanskelig forene med Andersens forklaring om ruten han og Kristiansen gikk like før møtet med jentene [...]. Området Andersen har beskrevet ligger utenfor det sannsynlige dekningsområdet for EG_A. Meldingen kl. 18.57.34 ble sendt tett opp til tidspunktet det må antas at jentene forlot badeplassen, dvs. ca. kl. 19.00. Andersens forklaring er således vanskelig å forene med at Kristiansens mobiltelefon befant seg innenfor dekningsområdet da meldingen ble sendt.

Heller ikke det Andersen har forklart om det som deretter skjedde, lar seg uten videre forene med telebevisene. Fra møtet med jentene – som må ha vært omkring kl. 19.00 eller like etter – til innkommende melding kl. 19.24.50, er det et tidsrom på ca. 25 minutter. Fratrullet tiden det må ha tatt å føre jentene fra møtestedet Andersen har oppgitt og til åstedet, og senere å ta seg fra åstedet til dekningsområdet, gjenstår antagelig ikke mer enn 15 minutter. Dette utgjør dermed en mulig tidsramme for Kristiansens eventuelle involvering på åstedet, forutsatt at han hadde telefonen med seg. Det er vanskelig å vurdere hvorvidt dette er tilstrekkelig tid til å utføre de handlingene som fant sted, men gitt hendelsesforløpet slik det er beskrevet av Andersen – de seksuelle overgrepene, drapene og skjulingen av spor – er det grunn til å stille spørsmål ved om en slik tidsramme er realistisk.

Hypotesene om at Kristiansen kan ha beveget seg til og fra mellom åstedet og dekningsområdet, herunder at han kan ha etterlatt mobiltelefonen i sykkelvesken ved bommen ved Svarttjønn, er etter riksadvokatens vurdering lite plausible og mangler dessuten støtte i bevisene. Det er vanskelig å se noen grunn til at Kristiansen skulle foreta slike bevegelser, og teorien om at telefonen lå igjen i sykkelvesken er dessuten – på grunn av meldingen som ble sendt kl. 18.57.34 – ikke forenlig med at Kristiansen var med og møtte jentene syd for 3. Stampe ca. kl. 19.00.

Riksadvokatens vurdering er på denne bakgrunn at teledatabevisene samlet sett er vanskelig å forene med Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse. Telebevisene trekker først og fremst i retning av at Kristiansen ikke var på åstedet i tidsrommet da de straffbare handlingene ble begått, og er forenlige med hans forklaring om at han i det aktuelle tidsrom oppholdt seg i arbeidsboden ved egen bopel.⁹⁵

5.8.3 Påtalemyndighetens kjennskap til teledataopplysningene

Utvalget vil i det følgende vurdere i hvilken utstrekning påtalemyndigheten var kjent med teledataopplysningene og bevisverdien av disse før tiltalebeslutningen ble tatt ut. I forlengelsen av dette vil utvalget vurdere om det er grunnlag for kritikk som følge av påtalemyndighetens opptreden.

Ved vurderingen må det ses hen til at avgjørelsen av tiltale spørsmålet primært skjer på grunnlag av et studium av straffesaksdokumentene. Det bør også nevnes at politiets og påtalemyndighetens kompetanse innen teledata og elektroniske spor var nokså begrenset sammenlignet med i dag. Politiets arbeid med teledata har gjennomgått en rivende utvikling siden årtusenskiftet. Også i 2000–2001 ble imidlertid teledata rutinemessig innhentet og brukt som ledd i etterforskningen av større drapssaker. At slike opplysninger etter forholdene kunne ha stor bevisverdi og stort oppklaringspotensial, var velkjent.

I Baneheia-saken var påtalemyndigheten på tidspunktet for avgjørelsen av tiltale spørsmålet utvilsomt kjent med den *utgående* trafikken som var registrert på Viggo Kristiansens mobiltelefon fredag 19. mai 2000. Politiet hadde mottatt denne informasjonen fra Telenor allerede 15. juni.⁹⁶ Oversikten viste at det på drapsdagen var sendt tekstmeldinger kl. 18.57 og 19.37. Hvilken basestasjon disse meldingene hadde gått over, fremgikk ikke, men oversikten viste at samtlige *telefon-samtaler* denne dagen gjorde innslag på basestasjonen EG_A. Det er på det rene at politiet festet seg ved de nevnte tekstmeldingene, ettersom Kristiansen i politiavhøret 14. juli blant annet ble spurt hvor han befant seg da han skrev SMS-en kl. 18.57. Under hovedforhandlingen i byretten stilte aktor også spørsmål til Kristiansen om meldingene.

Selv om det er mer uklart, er det grunn til å tro at påtalemyndigheten også hadde kjennskap til at politiet i etterkant av pågripelsen hadde begjært innhentet *ytterligere* trafikkdata. Av sakens dokumenter fremgikk det at politiet ved faks 18. september 2000 ba Telenor utlevere opplysninger om Kristiansens *utgående* mobiltrafikk for seks måneder tilbake i tid, samt hans *inngående* trafikk for perioden 5. mai til 2. juni 2000.⁹⁷ En slik begjæ-

⁹⁵ Riksadvokaten (21.10.22) s. 19–20.

⁹⁶ Telefonutskriften ble lagt inn i straffesaksdokumentene som vedlegg til egenrapport 25. juni 2000, jf. dok. 07,04,01.

⁹⁷ Se punkt 3.8.4.

ring var høyst betimelig, ettersom den inngående trafikken på Kristiansens mobiltelefon fredag 19. mai ikke hadde vært fremme tidligere. I forkant av denne forespørselen hadde Post- og teletilsynet – etter begjæring fra politiet – innvilget fritak fra taushetsplikten. Også dokumenter i tilknytning til denne prosessen var lagt inn i straffesaksdokumentene og dermed synlige for beslutningstakerne i påtalemyndigheten.

Telenor besvarte politiets henvendelse allerede 20. september. Det kom nå frem at Kristiansen hadde mottatt to tekstmeldinger, kl. 18.55 og 19.24, og at disse i likhet med meldingene kl. 18.57 og 19.37 hadde gått over basestasjonen EG_A. Dette var nye opplysninger som åpenbart hadde stor interesse. Den utvidede telefonutskriften fra Telenor ble likevel *ikke* lagt inn i straffesaksdokumentene, og det ble heller ikke utarbeidet en egenrapport som redegjorde for innholdet. Beslutningen om å unnlate å dokumentere opplysningene begrunnes slik i politiets rapport 3. mai 2001, som ble utarbeidet under hovedforhandlingen i byretten:

«Etter mottak av den nye informasjonen om bruk av Kristiansen mobiltelefon med anropsnummer 9015 3[...] ble den gjennomgått av meg. Min vurdering av informasjonen var at det ikke fantes nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der. Med bakgrunn i det, og at en utskrift med alle trafikkdata for Kristiansens mobiltelefon ville omfattet ca. 80 sider, valgte jeg ikke å dokumentere denne informasjonen i saken.»⁹⁸

Utvalget har ikke holdepunkter for at påtalemyndigheten på annen måte ble kjent med de nevnte teledataopplysningene, for eksempel i form av en muntlig beskjed eller lignende. Dermed legges det til grunn at beslutningstakerne på påtalestadiet ikke hadde kjennskap til Kristiansens inngående mobiltrafikk, det vil si meldingene kl. 18.55 og 19.24. At samtlige meldinger hadde gått over basestasjonen EG_A, var heller ikke kjent for påtalemyndigheten. Slik utvalget ser det, underbygger aktors opptreden i forhandlingene at påtalemyndigheten først fikk disse opplysningene under hovedhandlingen.

Basert på de opplysninger som forelå allerede på tiltalestadiet, er det like fullt utvalgets syn at påtalemyndigheten på enkelte punkter burde handlet annerledes. Etter utvalgets vurdering

burde påtalemyndigheten forstått at plasseringen til Kristiansens mobiltelefon kunne ha vesentlig betydning for saken. Tidspunktet for SMS-ene kl. 18.57 og 19.37 lå tett opp til, eller overlappet med, det antatte gjerningstidspunktet. Basestasjonsdata var derfor åpenbart egnet til å kontrollere de siktedes forklaringer. Utvalget mener dette særlig var tilfelle for meldingen som ble sendt kl. 18.57, ettersom Jan Helge Andersen forklarte at de rundt dette tidspunktet befant seg i et område nær åstedet for å lete etter teltplass. Noe i forveien skal de fra en høyde vest for 3. Stampe ha observert to barn på badeplassen. Utvalget minner også om at Kristiansen i politiavhør 14. juli ble spurt hvor han befant seg da meldingen ble sendt, og at han da svarte at han var hjemme. Etter utvalgets vurdering hadde påtalemyndigheten, i siste instans riksadvokaten, derfor en klar foranledning til å beordre ytterligere etterforskning.

Telenor-oversikten 15. juni 2000 anga som nevnt ikke basestasjonsdata for tekstmeldingene som ble sendt fredag 19. mai. Dette var bare angitt for telefonsamtalene. Etter utvalgets vurdering burde påtalemyndigheten aktivt undersøkt om det lot seg gjøre å innhente slike opplysninger for tekstmeldingenes vedkommende. At det var mulig å fremskaffe basestasjonsdata også for SMS-ene, skulle vise seg senere.

Det er som nevnt grunn til å tro at påtalemyndigheten var kjent med at politiet etter pågripelsene hadde anmodet teleselskapene om å få utlevert flere teledataopplysninger. Påtalemyndigheten må i så fall også ha forstått at anmodningene sannsynligvis hadde blitt etterkommet, selv om dette ikke kunne leses ut av straffesaksdokumentene. Etter utvalgets vurdering burde påtalemyndigheten – senest før tiltalen ble reist – ha satt seg inn i det oversendte materialet. Dette kunne enkelt vært gjort ved at påtalemyndigheten henvendte seg til politiet for å få en skriftlig oppsummering av de relevante delene av materialet. Påtalemyndigheten hadde et selvstendig ansvar for å sette seg inn i opplysningene og kunne ikke nøye seg med en eventuell muntlig beskjed om at materialet ikke inneholdt noe av interesse.

Utvalget kan ikke utelukke at påtalemyndigheten led under den villfarelse at de allerede satt på en uttømmende oversikt over Kristiansens mobiltrafikk fredag 19. mai. Bakgrunnen er at det ikke fremkommer klart av Telenor-utskriften 15. juni at den bare gjaldt Kristiansens *utgående* trafikk, og dermed ga et ufullstendig bilde.⁹⁹ Dette forklarer i så fall til dels påtalemyndighetens manglende interesse for de nye teledataopplysningene. Under enhver omstendighet burde imidlertid påtalemy-

⁹⁸ Rapport vedr. mobilbruk Viggo Kristiansen 3. mai 2001, jf. dok. 07/04,10.

digheten studert materialet for å avdekke om det fantes nye opplysninger av interesse for tiltale-spørsmålet. Det var ikke bare Kristiansens mobil-trafikk på drapsdagen som var interessant, men også trafikken dagen i forveien, torsdag 18. mai. I sin prosedyre i byretten spurte aktor retorisk om Andersen hadde avtalt å møte Kristiansen i Baneheia denne dagen, og antydnet dermed at de i fellesskap kunne ha planlagt ugjerningene.¹⁰⁰

Dersom påtalemyndigheten hadde sørget for å innhente de ovennevnte opplysningene, ville de fått rede på at tekstmeldingene hadde gått over basestasjonen EG_A. Dette burde i så fall ledet til at påtalemyndigheten ba politiet sørge for en nærmere avklaring av dekningsområdet. Det er på det rene at slike undersøkelser kunne vært utført ved enkle grep. Telenor satt allerede på opplysninger om EG_As omtrentlige dekningsområde, og det kunne i løpet av kort tid vært foretatt målinger som presiserte dekningsgrensene. Som kjent ble imidlertid dette først gjort under hovedforhandlingen i byretten.

Utvalgets overordnede inntrykk er at sakens teledatabevisninger ble viet påfallende lite oppmerksomhet på påtalestadiet. At påtalemyndigheten ikke satte seg dypere inn i teledatabevisene, må trolig delvis tilskrives mangel på kompetanse og kunnskap om denne type bevis. Den potensielle bevisverdien i opplysningene ble derfor oversett. Dette ble forsterket ved at heller ikke politiet synliggjorde og løftet frem problemstillingene. Konsekvensen ble at et svært viktig bevis ikke ble tatt i betraktning.

5.9 Åstedsspor og handlingenes karakter – én eller flere gjerningspersoner?

5.9.1 Innledning

Problemstillingen i det følgende er om det utover DNA-funnene fantes klare tekniske spor eller øvrige forhold som kastet lys over om det var én eller flere gjerningspersoner på åstedet. I Kripos' åsteds- og undersøkelsesrapport – del 2, datert 23. januar 2001, konkluderes det med at ofrene ble misbrukt av *to menn*.¹⁰¹ Det er imidlertid ikke

holdepunkter for at konklusjonen bygger på annet enn DNA-bevisene.

I punkt 5.8.2 vurderes det om likhetene mellom stikkskadene på Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen indikerer én gjerningsmann. I punkt 5.8.3 vurderer utvalget om handlingenes karakter og omfang tilsier én eller flere gjerningspersoner.

5.9.2 Likheten mellom drapsmetodene

Obduksjonsrapportene 23. mai 2000 drøfter ikke i hvilken grad ofrenes skader er forenlige med én eller flere gjerningspersoner.¹⁰² Med bakgrunn i beskrivelsene av knivstikkskadene i rapportene har det imidlertid vært hevdet at de må ha vært påført av samme person.¹⁰³ Lena Sløgedal Paulsen hadde på høyre side av halsen to knivstikk med en «stikk-kanal som forløper forfra og bakover 45 grader oppover og 10 grader mot høyre».¹⁰⁴ De to lesjonene var henholdsvis seks og syv cm dype. I tillegg hadde Sløgedal Paulsen én eller to stikklesjoner i brystet. Også Stine Sofie Sørstrønen hadde en stikkskade på høyre side av halsen. Obduksjonsrapporten beskriver en «halvmåneformet stikklesjon» på ca. syv cm med en «stikk-kanal forfra bakover, 45 grader oppover og 20 grader mot høyre».¹⁰⁵

Oppsummert hadde begge stikkskader i halsen som var omtrent like dype (6–7 cm), og med en stikkvinkel oppover (45 grader) som var identisk. Stikkvinkelen mot høyre var imidlertid noe forskjellig (henholdsvis 10 og 20 grader).

Kripos' utkast til gjerningsmannsprofil – utarbeidet før DNA-resultatene kom – konkluderte med én gjerningsperson, se punkt 4.8. Dette ble begrunnet med «[s]vært lik drapsmetode og seksuelle handlinger utført på jentene. I tillegg situasjonsspor på åstedet etter kun en person».¹⁰⁶ At drapsmetodene hadde påfallende likheter, var dermed noe Kripos' gjerningsmannsprofileringsgruppe (GMP-gruppen) festet seg ved. Det fremgår ikke av profilutkastet om konklusjonene bygget på faglige vurderinger fra sakkyndige som ble formidlet underhånden. Det er imidlertid på det rene at GMP-gruppen hadde flere møter med legene som utførte obduksjonene. Som følge av

⁹⁹ Det fremgår riktignok av politiets begjæring til Telenor 7. juni 2000 at det bare ble bedt om *utgående* trafikkdata, jf. dok. 00,11,04. Begjæringen var imidlertid knyttet til et større antall telefonnumre og fremgikk bare av 0-dokumentene.

¹⁰⁰ Se punkt 6.4.3.

¹⁰¹ Se punkt 3.8.6.8.

¹⁰² Se punkt 3.3.

¹⁰³ Se drøftelsen i Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 26.

¹⁰⁴ Rettsmedisinsk undersøkelse av Lena Sløgedal Paulsen 23. mai 2000, jf. dok. 04,01,01. Se punkt 3.3.2.

¹⁰⁵ Rettsmedisinsk undersøkelse av Stine Sofie Sørstrønen 23. mai 2000, jf. dok. 04,02,01. Se punkt 3.3.2.

¹⁰⁶ Gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken (udatert), jf. dok. 16,03,08,02.

pågripelsene av Andersen og Kristiansen 13. september 2000 ble rapporten aldri ferdigstilt, og det er ikke holdepunkter for at påtalemyndigheten fikk oversendt profilutkastet før tiltalen ble reist, se punkt 4.8.

Professor Torleiv Ole Rognum fra Rettsmedisinsk institutt utførte obduksjonene. I byretten gjenga Aftenposten at han hadde forklart at «han hadde stusset over at det var lik fremgangsmåte bak begge drapene».¹⁰⁷ Ifølge samme avis uttrykte han samtidig en «forbeholden støtte til Andersens forklaring av hvordan drapene ble utført, bl.a. at det ble brukt én kniv». Førstemanuensis Kari Ormstad, som assisterte Rognum under obduksjonen, fremholdt på sin side i byretten at Andersens forklaring om drapet på Sørstrønen var forenlig med funnene under obduksjonen.¹⁰⁸

Etter gjenåpningen i 2021 ble stikkskadene på nytt tema. Det ble innhentet en ny sakkyndig erklæring som fulgte opp de opprinnelige obduksjonsrapportene og ga en mer utfyllende vurdering av skadebildet. Om betydningen av likheten mellom stikkskadene fremholdt Oslo statsadvokatembeter i september 2022:

«Til støtte for en hypotese om at det var én gjerningsperson, har det vært fremholdt bl.a. at knivstikket i halsen på de to jentene er så likt at det er nærliggende å anta at de ble forøvd av samme person. Etter vår oppfatning gir imidlertid ikke stikkskadene grunnlag for noen rimelig sikker antakelse om at de må ha vært påført av samme person. Riktignok er stikkvinkelen oppover omtrent identisk, men sideveis er den forskjellig (hhv. 10 % og 20 % mot høyre). De to jentene fikk også ulike skader; mens Lena fikk halspulsåren skåret tvers over, passerte stikk-kanalen halspulsåren på Stine Sofie, mens halsvirvelpulsåren lenger bak ble overskåret. Vi vet ikke om de ulike skadene skyldes at treffpunktet var ulikt, eller at stikkvinkelen var forskjellig. På Lena er det dessuten påvist to stikklesjoner i halsen (samt én eller to i brystet). Videre kan to personer selvsagt påføre nokså like stikk. Vi viser til rettsmedisinsk rapport dok. 16,03,10,02, der det på side 62 uttales at 'skadenes utseende og karakter ikke gir grunnlag for å vurdere om de er påført av én eller flere gjerningspersoner'.»¹⁰⁹

¹⁰⁷ Se punkt 6.3.6.

¹⁰⁸ Se punkt 6.3.6.

¹⁰⁹ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 26.

Utvalget tar til etterretning at skadenes utseende og karakter objektivt sett ikke gir grunnlag for å trekke sikre konklusjoner om antall gjerningspersoner. At forskjellige personer kan stikke med kniv på samme måte, er naturligvis korrekt. Muligheten for at den ene gjerningspersonen etterligner den andres drapsmetode, må her også tas i betraktning. Skadene kan dermed ikke i seg selv sikkert avklare om det var én eller to gjerningsmenn som sto bak de straffbare handlingene.

Sør-Rogaland tingrett, som i forbindelse med den gjenåpnede straffesaken mot Jan Helge Andersen i 2024 hørte forklaringene til de sakkyndige bak den nye rapporten, mente like fullt at likhetene var påfallende:

«Begge jentene ble drept med knivstikk i halsen. Måten jentene ble stukket på, har klare likhetstrekk. Stikkene er vinkelrett på halsen til jentene, og ikke på tvers av den. Retningen og vinkelen på stikkanalene er tilnærmet lik. Det skiller bare millimeter på at de samme pulsårene er kuttet over i halsen på Stine Sofie som i halsen på Lena. De sakkyndige ble spurt om hvor ofte de ser slike stikkskader. Professor Lars Uhlin-Hansen forklarte at det er vanlig med knivstikk på tvers av halsen, mens det er uvanlig med stikk vinkelrett på halsen. Ved hjelp av den siste metoden vil en lettere nå de store halspulsårene. En slik fremgangsmåte vil være mer effektiv dersom en ønsker å ta livet av noen. Som Uhlin-Hansen også var inne på, kan måten jentene er stukket på, indikere at det er samme gjerningsmann som har stukket dem. Dette er likevel ikke sikkert. Det kan også være to som har stukket, der den ene har sett hvordan den andre har gjort det. Eventuelt kan begge ha lest om eller sett den metoden på film. Likheten i måten det er stukket på, er etter rettens syn likevel påfallende.»¹¹⁰

Etter utvalgets syn fremstår likhetene som enda mer påfallende dersom de sammenholdes med det Andersen har forklart om drapene. I realiteten

¹¹⁰ Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 6. Skadene omtales også i dommens punkt 4. Se også Gulatting lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 27: «Jentene ble begge drept ved bruk av kniv. Sakkyndig vitne Luytkis forklarte at skadene i jentenes hals er ensartede, i den betydning at de ser like ut på huden, de har samme vinkel, omtrent samme dybde og plassering. Knivstikkene fremstår som rene stikkskader uten spesielle skjæremomenter. Skadebildet i jentenes underliv er også nokså likt. Lagmannsretten legger til grunn at skadebildet ikke sier noe sikkert om antall gjerningsmenn, men likheten i skadebildet er forenlig med én gjerningsmann.»

gir Andersen vidt forskjellige beskrivelser av de to drapene. Sørstrønen ble stukket av Andersen mens hun lå på ryggen. Drapet ble begått ved at Andersen holdt kniven i begge hender og presset knivbladet ned mot halsen hennes.¹¹¹ Drapet på Sløgedal Paulsen skjedde derimot ved at Kristiansen stakk henne i halsen bakfra mens begge sto oppreist.

5.9.3 De straffbare handlingenes karakter og omfang

Før gjenåpningen hevdet påtalemyndigheten at de straffbare handlingenes omfang og karakter talte for flere enn én gjerningsmann. I 2019 uttalte Agder statsadvokatembeter i sitt tilsvarende til Viggo Kristiansens siste gjenåpningsbegjæring:

«Valg av tid og sted for forbrytelsene, samt forbrytelsenes omfang og karakter, taler klart for at det var flere gjerningsmenn. Som beskrevet [...] ovenfor ble forbrytelsene gjennomført i et område til en tid mange andre mennesker oppholdt seg i Baneheia. De fornærmede var unge – men risikoen for at de prøver å stikke av eller skrike etter hjelp må ha stått klart for de som iverksatte forbrytelsene. Forbrytelsene mot to jenter, og omfanget av arbeidet på åstedet/ fjerning av gjenstander etterpå taler med styrke for samvirke mellom flere gjerningsmenn.»¹¹²

Det er grunn til å tro at i hvert fall påtalemyndigheten i politiet var av samme oppfatning ved avgjørelsen av tiltale spørsmålet i 2001. Det er noe uvisst om statsadvokaten og riksadvokaten la til grunn til det samme.¹¹³

¹¹¹ I rapporten fra rekonstruksjonen 17. oktober 2000, jf. dok. 03,19, gis følgende beskrivelse: «Jan Helge griper tak i skafet på kniven med begge hendene og presser den ned og inn i halsen på jenta. Han er usikker på hvilken vinkel det var på kniven da han stakk. Han er usikker på om knivbladet var i 90 eller 45 grader. Da han stikk inn kniven brukte overkroppen som vekt på kniven ved å bøye seg fram og over jenta.»

¹¹² Uttalelsen er gjengitt i Gjenopptakelseskomisjonens vedtak 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 97.

¹¹³ Førstestatsadvokat Edward Dahl – som innstilte på tiltale – anførte overfor Kristiansand byrett i mai 2001 at handlingene på åstedet – utover DNA-funnene – tilsa to gjerningspersoner, se punkt 6.4.2. At de straffbare handlingenes karakter og omfang indikerer to gjerningsmenn, synes imidlertid ikke å ha vært et sentralt poeng i prosedyren. Dahl synes først og fremst å ha gjort et poeng ut av at Andersens forklaring var forenlig med spor på åstedet, blant annet funnet av en genser med løst knyttede armer rundt halsen på den yngste jenta. Som utvalget påpeker i punkt 5.6.5, er slike opplysninger ikke egnet til å avklare om Kristiansen var på åstedet, kun at Andersen snakket sant om at han selv var til stede.

Etter utvalgets syn kan det neppe trekkes slutninger om antall gjerningspersoner på grunnlag av at det var to ofre, eller som følge av at overgrepene skjedde i et område som lå i nærheten av beferdede turstier.¹¹⁴ Utvalget er dessuten ikke enig i at én gjerningsperson med kniv nødvendigvis ville avstått fra å begå de straffbare handlingene av frykt for at jentene ville rømme eller rope etter hjelp. Som Oslo statsadvokatembeter har påpekt, er det ikke gitt at en gjerningsperson vil overveie slike forhold på en rasjonell måte.¹¹⁵ Det må også tas høyde for at gjerningspersonen har planlagt på forhånd hvordan han skal passivisere ofrene, og er trygg på at han vil lykkes.

Utvalget er ikke enig i at de straffbare handlingene tyder på et samvirke mellom flere gjerningsmenn. Dersom man tar utgangspunkt i Jan Helge Andersens egen historie, gis en nokså overbevisende forklaring på hvordan én gjerningsmann kan ha klart å kontrollere to små jenter i tillegg til Andersen selv. Andersen forteller at jentene ble truet på livet av Kristiansen til å gjøre som han sa. Han beskriver også hvordan jentene etter tur fikk bind for øynene, mens den andre ble voldtatt.

Det er ikke mulig å vite sikkert hva som skjedde på åstedet. Andersen kan ha forklart seg uriktig om rekkefølgen i hendelsesforløpet og andre sentrale forhold.¹¹⁶ For utvalget er det likevel et poeng at Kristiansen er den helt dominerende aktøren i Andersens historie. Han er pådriver og initiativtaker. Til sammenligning er Andersens egen rolle påfallende passiv, og under store deler av hendelsesforløpet sitter han med ryggen til. Ellers observerer han stort sett bare det Kristiansen foretar seg. Når Andersen selv er nødt til å begå overgrep og drap, er det fordi Kristiansen med kniv truer ham til det. Denne påfallende mangelen på parallellhandling er påpekt av Sør-Rogaland tingrett:

«Det er også verdt å merke seg at det, ut fra forklaringen til Jan Helge Andersen, i svært liten grad ble handlet parallelt fra ham og Viggo Kristiansen. Utenom det han har forklart om flytting av Stine Sofie og tildekking av jentene/skjulingen av badeklærne, har én person handlet om gangen. Det vil si at Viggo Kristiansen har gjort alt mens Jan Helge Andersen satt med ryggen til, med unntak av det seksuelle over-

¹¹⁴ Tilsvarende Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 27.

¹¹⁵ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 27.

¹¹⁶ Blant annet stemmer deler av forklaringen ikke med funn på åstedet, se punkt 5.6.5.

grepet Jan Helge Andersen har innrømmet og drapet av Stine Sofie.»¹¹⁷

I Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025, hvor Andersen ble domfelt for drapet på Lena Sløgedal Paulsen, er det fremholdt at det ikke er grunnlag for antakelsen om at én gjerningsmann alene ikke kan kontrollere to barn. Lagmannsretten viste i denne sammenheng til forklaringen fra den rettsoppnevnte sakkyndige, professor og psykologspesialist Annika Melinder, om at barn i likhet med voksne kan bli handlingslammet og gå i «frys».¹¹⁸ Dette kan ytterligere forsterkes dersom barnas øyne blir dekket til deler av tiden, slik tilfellet var i henhold til Andersens forklaring. Vennskap mellom ofrene kan videre føre til at lojalitetsfølelsen bremser fluktresponsen hos hver av dem. I dommen heter det videre:

«Lena og Stine Sofie var 8 og 10 år. De var gode venner. Det er nærliggende at de følte på en lojalitet til hverandre. Jentene må ha blitt svært redde da de først ble truet med kniv, og deretter etter tur fikk dekket til øynene og fratatt muligheten for å orientere seg ved hjelp av synssansen. Dette må ha blitt forsterket da de mest sannsynlig også overhørte overgrep bli utført mot den andre. Vi kjenner ikke detaljene om hvilke trusler eller på hvilken måte jentene faktisk ble passivisert. Uansett er det helt utvilsomt at de må ha følt på en stor frykt og hatt et svært høyt stressnivå.

Selv om Jan Helge Andersen av flere er beskrevet som tilbakeholden, er det ikke påvist noe som etter lagmannsrettens syn ville gjøre det vanskelig for ham å lokke eller true med seg to jenter på 8 og 10 år.»¹¹⁹

Det som her trekkes frem, må sammenholdes med at åstedsområdet var naturlig avgrenset i terrenget i form av bergnabber og kratt, uten innsyn fra turstien. Også dette kan ha gjort det krevende for to mindreårige jenter å rømme eller tilkalle hjelp.

En sak fra Oslo samme år har betydelige likhetstrekk med Baneheia-saken, men med den

vesentlige forskjell at ofrene ikke måtte bøte med livet. En mann på 25 år voldtok tirsdag 20. juni 2000 to jenter på seks og syv år i et skogholt bak en skole på Romsås. Mannen hadde kommet i kontakt med jentene og blitt med dem inn i skogen, hvor han forgrep seg på dem. Det var kort avstand til områder hvor det befant seg mange mennesker. Da den eldste jenta skrek etter hjelp, holdt mannen hånden sin foran munnen hennes. Han truet med å drepe jentene dersom de ikke var stille, og tvang dem til å overvære voldtektene av hverandre. Mens mannen var opptatt med å voldta den eldste jenta, løp den yngste gråtende bort til en voksen dame som gikk tur med hunden sin i skogholtet. Dette førte til at mannen forsvant fra stedet. Gjerningsmannen ble ikke funnet, men sommeren 2016 ble han registrert i DNA-registret som følge av en annen sak. Det viste seg at hans DNA stemte overens med spor av sædceller funnet i skrittet på det ene offeret. Ved Oslo tingretts dom 20. desember 2017 ble mannen dømt til fengsel i elleve år for voldtektene og enkelte andre lovbrudd.¹²⁰

Etterforskningsledelsen var oppmerksomme på parallellene til Baneheia-saken og var sommeren 2000 i dialog med Oslo politidistrikt for å avklare om det kunne være en forbindelse mellom de to sakene. I en sak fra NTB 23. juni 2000 er påtaleansvarlig jurist Arne Pedersen gjengitt slik:

«Politiet ser det imidlertid ikke som veldig sannsynlig at det er samme gjerningsmann som har utført forbrytelsene i Kristiansand som i Oslo.

– Men vi kan ikke la være å se nærmere på sedelighetssaker der ofrene er unge jenter, sier kriminalsjef i Kristiansand, Arne Pedersen.»¹²¹

Etter utvalgets syn illustrerer Romsås-saken at det er fullt mulig for én voksen mann å kontrollere to mindreårige jenter ved hjelp av trusler og maktbruk. Dette må ha vært synbart for etterforskningsledelsen, som også må ha notert seg at overgrepene ble begått i kort avstand fra områder hvor mange ferdes. Til forskjell fra Baneheia-saken hadde ikke gjerningsmannen i Romsås-saken kniv. Åstedet i Baneheia-saken var dessuten ikke umiddelbart tilgjengelig fra stien, slik som i Romsås-saken.

Den uferdige gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken konkluderte som nevnt med at handlingene ble begått av én gjerningsmann, se punkt

¹¹⁷ Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 6. Tilsvarende Gulating lagmannsretts dom 30. juni (LG-2024-132119) s. 26. Se også Jahr (2021) s. 153-154.

¹¹⁸ Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 26. Se sakkyndig uttalelse 26. mars 2025, jf. dok. 19,10,07.

¹¹⁹ Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 27.

¹²⁰ Oslo tingretts dom 20. desember 2017 (saksnr. 17-091286MED-OTIR/02).

¹²¹ NTB 23. juni 2000 kl. 03.42.

4.8. Utover likheten i drapsmetodene viste GMP-gruppen til de seksuelle overgrepene, og til at det bare forelå situasjonsspor fra én person. Det er på det rene at gruppen var i kontakt med blant annet amerikansk politi om Baneheia-saken høsten 2000. Tilbakemeldingen var at de ikke hadde hatt lignende saker i USA. At etterforskningsledelsen var klar over dette, underbygges av et intervju med påtaleansvarlig jurist Arne Pedersen 29. september 2000:

«Det spesielle er at drapene er begått av *to* gjerningsmenn og at ofrene er to småjenter som ble utsatt for massive seksuelle overgrep før de ble knivdrept på en spesiell måte. Dagbladet er kjent med at flere internasjonale politienheter har vist interesse for saken etter pågripelsen av Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen.

Saken er rett og slett oppsiktsvekkende internasjonalt.

Kriminalsjef Arne Pedersen i Kristiansand sier at han ble overrasket da han fikk høre at helt parallelle handlinger aldri er begått verken i Europa eller i USA.

– Jeg var sikker på at vi ville finne slike saker i USA, sier Pedersen.

Men amerikansk politi har aldri vært borte i tilsvarende modus.

– Denne saken har faktisk vakt oppsikt også i USA, sier Pedersen.

– Vi har ikke ennå fått noen offisielle henvendelser fra internasjonalt politi. Derimot vet jeg at gjerningsmannsprofilgruppa i Kripos har kontakter med en del internasjonale politimiljøer. De har blant annet snakket med personell i FBI som har vist svært stor interesse for barnedrapene fordi de ikke, etter det jeg vet, har hatt noen tilsvarende saker der, sier kriminalsjefen.¹²²

Det norske analyseutkastet ble i en rapport datert 19. september 2010 vurdert av den pensjonerte FBI-agenten Gregg McCrary.¹²³ McCrary er en anerkjent ekspert innen fagfeltet gjerningsmannsprofilering og ble engasjert av Kristiansens forsvarer i forbindelse med Kristiansens andre gjenåpningsbegjæring. I McCrarys rapport er konklusjonen den samme som i den norske profilen:

«The police profile indicates that a single offender is responsible. I concur that a lone offender

is responsible for this crime. My conclusion is based primarily upon the consistent pattern of injuries, both fatal and non-fatal, inflicted upon the victims as well as the consistent manner in which they were sexually assaulted.»

Rapporten er tydelig på at drapssaker med *flere gjerningspersoner og flere ofre* sjelden forekommer, særlig dersom ofrene, som her, blir voldtatt og drept med kniv:

«Secondarily, multiple victim/multiple offender homicides are rare. For example, according to the Federal Bureau of Investigation, less than 2 % of the 14,180 homicides perpetrated in the United States in 2008 involved multiple victims and multiple offenders. Of those 14,180 homicides only 6, or 0.00042, were crimes in which the victims were raped and a knife or cutting instrument was used to murder them.»

Avslutningsvis nevner utvalget at det er vanskelig se at ryddingen av åstedet og kamufleringen av likene i seg selv gir holdepunkter for at det var to menn på åstedet. På dette punkt nøyer utvalget seg med å vise til Oslo statsadvokatembeter:

«Vi vet ikke hvor lang tid overgrepene og drapene tok, og dermed hvor mye tid som 'var igjen' til skjuling og tildekking, og vi kan ikke se at det skal være umulig for én person å få gjennomført en slik skjuling, der jentene ble flyttet ca. 10 meter fra drapsstedet og lagt under en krypfuru og deretter dekket til med avkuttete grener og skogbunnmateriale. Vi kan heller ikke se at det er forhold ved Andersens personlighet i seg selv som tilsier at ikke han skulle kunne klare en slik operasjon. Som nevnt var han lagfører i HV-ungdommen. Ikke minst har han erkjent å ha dekket dem til. I avhør [...] har han forklart at han kuttet grener og dekket til jentene, og uttalt at 'det er slik jeg gjør når jeg lager skyttergrav'.¹²⁴

5.10 Karakterbevis og støttebevis

5.10.1 Innledning

I det følgende vil utvalget drøfte bevisverdien av karakterbevis og støttebevis som har vært fremme i Baneheia-saken, og som kan ha blitt tilagt betydning ved avgjørelsen av tiltalespørsmål

¹²² Dagbladet, «FBI interessert i barnedrapene», 29. september 2000.

¹²³ McCrarys rapport omtales nærmere i punkt 11.5.

¹²⁴ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 27.

let. Under domstolsbehandlingen i 2001–2002 ble det ført en rekke bevis som var ment å belyse Viggo Kristiansens modus. I punkt 5.10.2 vurderes bevisverdien av opplysningene om Kristiansens karakter og atferd. Betydningen av det tette vennsforholdet mellom Kristiansen og Jan Helge Andersen drøftes særskilt i punkt 5.10.3. I punkt 5.10.4 vurderes betydningen av at Kristiansen og Andersen ikke deltok i leteaksjonen etter jentene. I punkt 5.10.5 drøftes bevisverdien av uttalelser de to siktede fremsatte da de ble pågrepet av politiet 13. september 2000.

5.10.2 Kristiansens karakter og atferd

Aktor anførte i både Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett at Viggo Kristiansen var en såkalt moduskandidat.¹²⁵ Dette var dels fordi Kristiansen hadde begått seksuelle overgrep mot barn, og dels fordi han overfor voksne hadde utvist grenseoverskridende atferd, ofte med et seksuelt tilsnitt.¹²⁶ Aktors overordnede budskap var at Kristiansens karakter og atferd var forenlig med en person som kunne begå overgrepene og drapene i Baneheia. Det forutsettes i det følgende at påtalemyndigheten hadde omtrent samme oppfatning på påtalestadiet.

Betegnelsen som moduskandidat kunne som nevnt tilskrives flere omstendigheter. Utover drapene og voldtektene i Baneheia-saken var Kristiansen siktet og senere tiltalt for gjentatte ganger å ha hatt seksuell omgang med en jente på 7–9 år i perioden 1994–1996, da han selv var 15–17 år gammel, se tiltalebeslutningen post V–VI. Kristiansen erkjente forholdene overfor politiet og i retten. Han ble domfelt i byretten og anket ikke til lagmannsretten. Kristiansen var også siktet og senere tiltalt for å ha hatt seksuell omgang med den fornærmedes yngre bror, se tiltalen post IV, men nektet straffskyld for dette. Kristiansen ble her domfelt i byretten, men ble etter anke til lagmannsretten frifunnet av lagretten. Senere ble han dømt til å betale erstatning til fornærmede.

Kristiansen ble i tillegg tiltalt for skremmende eller plagsom atferd overfor en kvinne ved at han en rekke ganger klatret opp på verandaen utenfor soveromsvinduet hennes og kikket inn, se tiltalen post VII. Han erkjente straffskyld for dette overfor politiet og retten og ble domfelt i samsvar med tiltalen.

I retten omtalte aktor Kristiansen som uvanlig sexfiksert og viste blant annet til at store mengder

grov pornografi hadde blitt beslaglagt hos ham under pågripelsen, se punkt 3.7.2 og punkt 6.4.9. Det ble også ført en rekke vitner som forklarte at Kristiansen hadde kommet med seksualiserte slengbemerkinger til kvinner i nabolaget og for øvrig opptrådt plagsomt, se 6.3.9. En del av disse vitnene var oppført i den foreløpige bevisopp-gaven som lå som vedlegg til det interne notatet som ble oversendt riksadvokaten 26. januar 2001, og det er derfor rimelig å anta at de utgjorde en del av bevisgrunnlaget for tiltalen. Det ble også vist til at de rettspsykiatrisk sakkyndige under tvil hadde kommet til at Kristiansen led av en alvorlig personlighetsforstyrrelse.¹²⁷

Kristiansand byrett var enig med aktor i at de tidligere overgrepssakene og Kristiansens seksualiserte atferd hadde relevans for tiltalen i Baneheia-saken:

«Ved bevisvurderingen må det også tillegges vekt at tiltalte Kristiansen tidligere har forgrepet seg seksuelt på barn. Han er riktignok ikke dømt for dette før, men retten viser til drøftelsen av tiltalens post IV til VI nedenfor. Det er videre et påfallende trekk ved Kristiansen at han foruten en særlig sterk interesse for pornografi, synes å ha spesielle seksuelle tilbøyeligheter.»¹²⁸

Utvalget har ikke innvendinger til at påtalemyndigheten tillå overgrepene i post IV til VI en viss bevisverdi i Baneheia-saken. At Kristiansen tidligere skulle ha forgrepet seg på små barn, var egnet til å underbygge at han også kunne være tilbøyelig til å utføre overgrepene i Baneheia-saken. Samtidig er det grunn til å understreke at ugjerningene i Baneheia var langt mer alvorlige: Før jentene ble drept, ble de utsatt for anale overgrep, og de hadde også sår og merker som var forenlig med stump vold. Til sammenligning var overgrepene som Kristiansen ble tiltalt for i post IV til VI, atskillig mindre brutale. De nevnte forholdene skal dessuten ha skjedd flere år før Baneheia-saken, da Kristiansen var mellom 15 og 17 år. Til tross for en svært bred etterforskning ble ikke Kristiansen mistenkt for å ha begått ytterligere overgrep.

Mindre opplagt er relevansen av deler av den øvrige vitneførselen om Kristiansens avvikende atferd i nabolaget. Det samme gjelder bevisføringen knyttet til beslaget av pornografiske videofilmer. At Kristiansen hadde utvist upassende opp-

¹²⁵ Se punkt 6.4 og punkt 8.5. Se Kolflaath (2013b) om bruk av modusbevis i norsk rett.

¹²⁶ Se punkt 3.8.3 og punkt 3.8.5.

¹²⁷ Se punkt 6.4.11.

¹²⁸ Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 (TKISA-2001-374).

førsel overfor voksne og var interessert i grov pornografi som viste voksne damer, hadde begrenset relevans for skyldspørsmålet i Baneheia-saken – altså om det kunne anses bevist utover enhver rimelig tvil at Kristiansen i lag med Andersen hadde voldtatt og drept to jenter på åtte og ti år fredag 19. mai 2000 mellom kl. 19.00 og 20.00. Om bevisverdien av de nevnte momentene har professor i rettsvitenskap Markus Jerkø fremholdt:

«Bevisverdien til momentene under karakterbeviset er presumptivt at de underbygger at Kristiansen har en personlighet som er kompatibel med forbrytelsene. Hans overgrep i ungdomsårene mot en ung jente sannsynliggjør at han var i stand til å begå mer alvorlige overgrep (men gir på ingen måte et sikkert bevis for dette). Etter å ha fått opplyst dette kan vi bli mer åpne for tanken om at han også begikk de handlinger han var tiltalt for. Men det er uklart hva det tilfører vurderingen om vi deretter også får informasjon om hvilke videofilmer han var i besittelse av, eller om det føres en rekke vitner som forklarer seg om hvor plagsomt han hadde opptrådt i nabolaget. Slik informasjon kan gjøre et sterkt emosjonelt inntrykk, men en rasjonell bevisbedømmer bør være oppmerksom på muligheten for at dette bare er 'støy' som hen må se forbi ved vurderingen av om den tiltalte er skyldig etter tiltalen.»¹²⁹

Utvalget er langt på vei enig i disse betraktningene. Når karakterbevis mv. ikke har betydning for bedømmelsen av den foreliggende saken, eller betydningen av dem er uviss eller begrenset, bør påtalemyndigheten i lys av objektivitetsplikten utvise varsomhet. En grunn er at slik bevisføring, som har stor emosjonell slagkraft, kan bli tillagt uforholdsmessig stor vekt på bekostning av viktige, «tekniske» bevis. Etter omstendighetene kan slik bevisføring også stride mot straffeprosessloven § 301, som regulerer bevisføring om tiltaltes gode eller dårlige vandel.¹³⁰

¹²⁹ Jerkø (2022) s. 94–95.

¹³⁰ Straffeprosessloven § 301 første ledd slår fast at påtalemyndigheten kan føre motbevis når det fra forsvarers side føres bevis for tiltaltes gode vandel. Bevis for tiltaltes dårlige vandel kan ellers bare føres i den utstrekning retten tillater, jf. annet ledd. Begrensningen gjelder ikke dersom bevisføring om tidligere atferd «rent konkret kan ha betydning for bedømmelsen av foreliggende sak», jf. Rt. 2007 s. 24 avsnitt 17.

5.10.3 Vennsapsrelasjonen mellom Kristiansen og Andersen

Også det tette vennsapsforholdet mellom Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen var tema i retten i 2001–2002. Det er ikke tvilsomt at de tilbrakte mye tid sammen i nærområdet på Eg og var godt kjent i Baneheia. Det er også klart at begge hadde stor interesse for militære forhold og friluftsliv. Aktor viste i byretten til at en rekke vitneutsagn underbygget at Kristiansen var den dominerende parten i forholdet, mens Andersen stort sett opptrådte passivt og sedat.¹³¹ At Kristiansen var den som bestemte når han og Andersen var sammen, hadde også dekning i deres egne forklaringer.

Det som antakelig ble underspilt den gangen, var at Kristiansen og Andersen naturligvis ikke *alltid* var sammen. Som følge av jobb og ulike fritidssysler – Andersen var blant annet lagfører i Heimevernsungdommen, mens Kristiansen var aktiv innen bedriftsfotball – tilbrakte de også en del tid fra hverandre.¹³² At Andersen gikk tur alene i Baneheia dagen før drapene, er for så vidt illustrerende.

Utvalget kan uansett vanskelig se at relasjonen mellom Andersen og Kristiansen i seg selv var et argument for at Kristiansen var skyldig, og kan på dette punkt slutte seg til Oslo statsadvokatembeter:

«Om dynamikken mellom dem når de var sammen, har flere, også Andersen og Kristiansen selv, påpekt at Kristiansen var sjefen blant dem. [...] En slik rollefordeling kan for så vidt underbygge en hypotese om at Kristiansen også ville vært en hovedmann på åstedet, som Andersen har forklart. Vi kan imidlertid ikke se at den normale rollefordelingen mellom dem i seg selv er et bevis for at Kristiansen skal ha vært på åstedet og delaktig i de straffbare handlingene.»¹³³

Dersom Andersen var i besittelse av en personlighet som utelukket at han var i stand til å begå drapene og voldtektene på egen hånd, ville argumentet muligens hatt mer for seg. Da tiltalespørsmålet ble vurdert i starten av 2001, var det imidlertid kjent at Andersen hadde erkjent å ha knivdrept den minste jenta, etter først å ha forgrepet seg seksuelt på henne.¹³⁴ Andersen hevdet riktignok

¹³¹ Se punkt 6.4.4.

¹³² Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 6–7.

¹³³ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 7.

at han utførte disse handlingene under tvang, men detaljene i denne forklaringen fremsto som lite troverdige.¹³⁵ Også påtalemyndigheten mente Andersen underdrev betydningen av egen rolle på åstedet. Det kan i denne sammenheng nevnes at Andersen under etterforskningen gjennomførte en personlighetstest hvor han skåret lavt på villighet til å ta ansvar for egen atferd.¹³⁶

5.10.4 Manglende deltakelse i leteaksjonen

Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen deltok ikke i leteaksjonen i Baneheia lørdag 20. og søndag 21. mai. En rekke vitner oppga i avhør at de vurderte dette som merkelig og påfallende. Før gjenåpningen var påtalemyndigheten av samme oppfatning. I et skriv til Gjenopptakelseskommisjonen i mai 2019 uttalte Agder statsadvokatembeter:

«Andersen og Kristiansens forhold til Baneheia, deres interesser, samt overfor nevnte vitneutsagn gjør det uforståelig at de ikke meldte seg til tjeneste i leteaksjonen – med mindre de hadde hatt befatning med forsvinningen av jentene.»¹³⁷

I vedtaket 18. februar 2001 fremholdt Gjenopptakelseskommisjonen at Kristiansens manglende deltakelse i leteaksjonen måtte anses som et argument for straffskyld. Den samlede kommisjonen uttalte:

¹³⁴ Senere har det fremkommet ytterligere bevis som underbygger at Andersen utførte de straffbare handlingene alene. Blant annet trekkes DNA-analyser fra 2010 og 2021–2022 sterkt i retning av at Andersen seksuelt misbrukket begge ofrene, se Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330) punkt 5c og Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 26–37.

¹³⁵ Gjenopptakelseskommisjonens flertall uttalte i vedtaket 18. februar 2001 (GK-2020-82) s. 351: «Flertallet har ovenfor beskrevet at Viggo Kristiansen hadde trekk som gjorde han til moduskandidat til de straffbare handlinger. Selv om dette er tilfelle, er det også et faktum at Jan Helge Andersen var kapabel til å knivstikke den yngste jenta til døde. Det er også tilkommet nye bevis i saken som i sterkere grad gir holdepunkter for at han begikk grove seksuelle overgrep mot den yngste jenta, jf. DNA-analysen fra 2010. Når de faktiske forhold viser at Jan Helge Andersen var kapabel til å begå uforståelige og svært alvorlige straffbare handlinger, er det vanskelig å se at Viggo Kristiansens modus, utelukker – eller taler sterkt imot – muligheten for at Jan Helge Andersen begikk de straffbare handlinger alene.»

¹³⁶ Rapport etter MMPI-2-utredning 16. januar 2001, jf. dok. 00,00,03,08. Se punkt 3.8.8.1.

¹³⁷ Agder statsadvokatembeters skriv 15. mai 2019 s. 9–10, jf. dok. 01,60.

«Etter kommisjonens vurdering må opplysningene om Viggo Kristiansens manglende interesse for å delta i leteaksjonen tillegges vekt ved den samlede bevisvurderingen. Man sitter igjen med et bilde av Kristiansen som en person som er svært godt kjent i Baneheia, som har interesse for friluftsliv og militære ferdigheter og som ubetinget ville ha vist interesse for å delta i den storstilte leteaksjonen. Reaksjonsmønsteret hans er imidlertid mer forståelig dersom han hadde noe med ugjerningen å gjøre.»¹³⁸

Hvilken vekt forholdet ble tillagt av påtalemyndigheten da påtalespørsmålet ble vurdert i januar og februar 2001, er usikkert. Under domstolsbehandlingen i 2001–2002 anførte *ikke* aktor at Kristiansens manglende deltakelse i leteaksjonen var et argument for straffskyld. Dette indikerer at aktor heller ikke la nevneverdig vekt på forholdet ved avgjørelsen av tiltalespørsmålet. Det er uklart hvordan riksadvokaten eller påtalemyndigheten i politiet i sin tid bedømte spørsmålet. Verken Kristiansand byrett eller Agder lagmannsrett omtaler forholdet i dommen.

I september 2022 fremholdt Oslo statsadvokatembeter at det at Kristiansen ikke var med på leteaksjonen etter jentene, vanskelig kunne tillegges vekt i den ene eller andre retningen:

«For det første kan man innvende at det hadde vært like påfallende om han faktisk *hadde* deltatt. Da kunne han hatt mulighet til å få kjennskap til hvor etterforskningen stod, og evt. spor fra ham på funnstedet ville lettere kunne bortforklares med at de stammet fra leteaksjonen. For det andre kan det være at Kristiansen ikke ønsket å innordne seg en slik organisert aksjon (vi vet at han tidligere hadde kommet på kant med autoriteter i HV-ungdommen), for det tredje kan han ha hatt andre planer, som at han på lørdagen var i byen med nevøen sin, og for det fjerde kan han ha blitt påvirket av Andersen til å la det være, for de to var sammen i perioder både lørdagen og søndagen. Det kan selvsagt også tenkes andre grunner.

Det som virker sikkert, er at Kristiansen og Andersen var en tur i Baneheia både lørdag og søndag, så Kristiansen var iallfall ikke redd for å oppsøke eller bli sett i området. At han lot være å delta i leteaksjonen i Baneheia den helgen, kan ha mange årsaker, og vi synes det er

¹³⁸ Gjenopptakelseskommisjonens vedtak 18. februar 2001 (GK-2020-82) s. 329–330.

vanskelig å legge vekt på dette i den ene eller andre retningen.»¹³⁹

Utvalget er enig i denne vurderingen og kan ikke se at det var grunnlag for å tillegge bevismomentet vekt i Kristiansens disfavør. Det er også grunn til å merke seg at de nevnte vitneutsagnene skriver seg fra politiavhør som ble foretatt etter pågripelsen 13. september, og at vitnene kan ha vært påvirket av dette.

5.10.5 Uttalelser ved pågripelsene

Da Jan Helge Andersen ble pågrepet 13. september, spurte han om Viggo Kristiansen også var tatt.¹⁴⁰ Også Kristiansen stilte et lignende spørsmål under pågripelsen. I rapporten fra pågripelsen av Kristiansen heter det:

«Beslutningen om pågrepelse og ransaking av hans bopel ble lest opp av undertegnede.

Siktede reagerte med å si følgende på en kald og rolig måte:

‘Jeg visste det ville skje’. ‘Er dere klar over at dere tar feil personer’. ‘Jeg sier ikke noe før jeg har snakket med en advokat’. ‘Er Jan Helge også tatt’.¹⁴¹

Det er ikke holdepunkter for at statsadvokaten eller riksadvokaten la nevneverdig vekt på disse uttalelsene ved avgjørelsen av tiltale spørsmålet. I Agder statsadvokatembeters skriv til Gjenopptakelseskommisjonen 15. mai 2019 gis det imidlertid uttrykk for at Kristiansens uttalelser var påfallende:

«Kristiansen trekker altså selv frem at politiet pågriper feil *personer* og spør om Jan Helge Andersen også er tatt uten at det opplyses om det er flere som mistenkes i saken.»

Utvalget kan vanskelig se at det var grunnlag for å tillegge uttalelsene noen bevisverdi. Kristiansens uttalelser må forstås i lys av at både Andersens og Kristiansens navn var oppgitt i pågripelsesbeslutningene som ble lest opp for dem. Det samme gjelder for så vidt også for Andersen. På dette stadiet var dessuten begge oppmerksomme på at de

var i politiets søkelys, og at de i stor grad ble sett på som en enhet.¹⁴²

5.11 Sammenfatning og konklusjon

Hovedproblemstillingen i inneværende kapittel er om tiltalen mot Viggo Kristiansen 16. februar 2001 var i samsvar med det strafferettslige beviskravet. Dette kan også formuleres som et spørsmål om hvorvidt Kristiansens straffskyld på påtalestadiet var bevist utover enhver rimelig tvil. Før spørsmålet besvares, vil utvalget sammenfatte sine vurderinger av bevissituasjonen i Baneheia-saken.

Kristiansens forklaring om at han var hjemme da drapene skjedde, var i utgangspunktet plausibel. Det strafferettslige beviskravet krever i praksis at forklaringen kan utelukkes ut over enhver rimelig tvil. Påtalemyndigheten var den gang overbevist om at Kristiansen og Jan Helge Andersen hadde samkjørt sine forklaringer til politiet, men etter utvalgets syn er det ikke tilstrekkelige holdepunkter for dette. Det er på det rene at Kristiansens politiforklaringer inneholder en rekke unøyaktigheter, sammenblandinger og endringer om diverse detaljer. Dette må imidlertid forventes når politiet stiller detaljerte spørsmål om forhold som ligger langt tilbake i tid.

Andersens forklaring var bærebjelken i straffesaken mot Kristiansen. Legger man forklaringen til grunn, var Kristiansen både initiativtaker, pådriver og hovedmann. At Andersen selv gjennomførte et overgrep og et drap, skyldtes etter hans forklaring at Kristiansen truet ham med kniv. Allerede før tiltalen ble tatt ut, var det imidlertid klart at Andersens forklaring led av betydelige svakheter. Påliteligheten svekkes av at forklaringen gjentatte ganger ble endret på vesentlige punkter, særlig om overgrepene ofrene ble utsatt for. Endringene i forklaringen var gjennomgående strategiske tilpasninger til nye tekniske bevis som Andersen ble gjort kjent med under etterforskningen. Deler av forklaringen passet i tillegg dårlig med andre opplysninger i saken. Endelig inneholdt Andersens historie en rekke påfallende elementer som gjorde den lite plausibel. Se gjennomgangen av Andersens forklaring i punkt 5.6.

Påtalemyndigheten var langt på vei klar over svakhetene ved forklaringen og antok at Andersen bevisst hadde underspilt sin rolle i ugjerningene. Det er få holdepunkter for at Andersens påstander om Kristiansens deltakelse ble gjenstand for et tilsvarende kritisk søkelys. Dette gjelder selv om

¹³⁹ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 28.

¹⁴⁰ Se pågripelsesrapport i dok. 06,08 og pågripelsesbeslutning i dok. 06,06,01.

¹⁴¹ Se pågripelsesrapport i dok. 07,08 og pågripelsesbeslutning i dok. 07,06,01.

¹⁴² Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 29.

utsagnene om Kristiansens aktive rolle i de straffbare handlingene naturligvis hadde nær sammenheng med Andersens historie om egen passivitet på åstedet. Med *nåtidens* øyne kan dette synes noe paradoksalt. Sannsynligvis skyldes dette delvis at fremstillingen bekreftet en allerede etablert hypotese om at Andersen og Kristiansen hadde begått drapene sammen.

En annen grunn er at påtalemyndigheten oppfattet det slik at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) måtte anses som sikre bevis for at det var to gjerningsmenn. Denne oppfatningen ga sterk støtte til Andersens forklaring om at Kristiansen hadde deltatt i ugjerningene. Påstanden om to gjerningsmenn hadde imidlertid *ikke* dekning i USCs rapport: Dels var resultatene angitt med betydelige forbehold og en meget svak konklusjonsgrad. Dels ga analysen uansett ikke svar på om funnene stammet fra en *gjerningsmann* og dermed var handlingsrelevante. Det var ingen nødvendig sammenheng mellom analyseresultatene og sædcellene som hadde blitt observert i mikroskop. Prøvene kunne inneholde DNA fra andre celletyper enn sæd, slik som epitelceller, og resultatene var forenlige med et stort antall norske menn. Det kunne derfor ikke utelukkes at utslagene stammet fra DNA-kilder uten sammenheng med de straffbare handlingene.

Resultater fra Y-kromosomanalyse hadde ikke tidligere blitt benyttet som bevis i norske straffesaker, og metodebruken var ennå ikke internasjonalt validert. Også resultater oppnådd med *low copy number*-metoden var noe nytt i norsk sammenheng. Dette tilsa en særlig årvåkenhet fra påtalemyndighetens side. På denne bakgrunn er det uheldig at sakkyndige fra USC ikke var oppført i påtalemyndighetens bevisoppgave, og at det ikke ble opprettet en direkte dialog mellom påtalemyndigheten og USC. Påtalemyndigheten forholdt seg i stedet utelukkende til den sakkyndige fra Rettsmedisinsk institutt (RMI), som ble tildelt en uformell formidlerrolle. Det foreligger lite skriftlig materiale som belyser hva som ble kommunisert fra den sakkyndiges side. For utvalget er det derfor uklart i hvilken utstrekning svakhetene ved DNA-resultatene ble løftet frem.

Utover påtalemyndighetens oppfatning av DNA-funnene var det på tiltaletidspunktet ingen åstedsspor eller situasjonsspor som med sikkerhet kunne avklare om det var én eller to gjerningsmenn. Heller ikke stikkskadene på ofrene var egnet til å si noe sikkert om dette, selv om likhetene fremstår som noe påfallende i lys av Andersens forklaring om drapsmetodene som ble brukt. Når det gjelder handlingenes omfang og karakter,

vurderer utvalget det som klart at én voksen mann etter omstendighetene kan holde kontroll på to små jenter. Det er ikke mulig å vite sikkert hvordan hendelsene på åstedet utspilte seg.

Utvalget har ikke innvendinger til at de seksuelle overgrepene i post IV til VI i tiltalen ble tillagt en viss vekt ved vurderingen av skyldspørsmålet. For øvrig hadde imidlertid opplysningene om Kristiansens karakter og atferd begrenset relevans. Det samme gjelder Kristiansens manglende deltakelse i leteaksjonen. Felles for de nevnte bevismomentene er at de ikke i nevneverdig grad var egnet til å kaste lys over spørsmålet om Kristiansen tok del i de straffbare handlingene.

Utvalget er kritisk til at påtalemyndigheten ikke viet sakens teledataopplysninger større oppmerksomhet på påtalestadiet. At bevisverdien først ble belyst under hovedforhandlingen i byretten, var klart uheldig. Det er ikke holdepunkter for at påtalemyndigheten var klar over at det var sendt og mottatt til sammen fire tekstmeldinger fra Kristiansens mobiltelefon, og at samtlige av disse hadde slått inn på basestasjonen EG_A. Det er heller ingenting som tyder på at påtalemyndigheten hadde kjennskap til det sannsynlige dekningsområdet til denne basestasjonen. Opplysninger om de nevnte forholdene var ikke inntatt i straffesakens dokumenter.

Påtalemyndigheten var imidlertid klar over at det var sendt to tekstmeldinger, kl. 18.57 og 19.37, fra Kristiansens mobil drapskvelden. Kristiansen fikk spørsmål om de aktuelle meldingene i avhør. Påtalemyndigheten var trolig også kjent med at politiet hadde anmodet teleselskapene om å få utlevert ytterligere teledataopplysninger etter pågripelsene, blant annet Kristiansens inngående mobiltrafikk.

Politiet må bære mye av ansvaret for at spørsmål knyttet til teledata ikke ble løftet frem og etterforsket på en tilfredsstillende måte. Det er imidlertid klart nok at også overordnet påtalemyndighet hadde et ansvar for dette. Også i 2000–2001 var det velkjent at teledata etter forholdene kunne ha stor bevisverdi. Ut fra opplysningene som fantes om teledata i sakens dokumenter, burde overordnet påtalemyndighet bedt politiet om en nærmere redegjørelse og/eller beordret nye undersøkelser.

Utvalgets overordnede inntrykk er at påtalemyndigheten aldri vurderte Andersens forklaring om hendelsesforløpet i Baneheia-saken i lys av en antakelse om at Kristiansen *ikke* hadde vært på åstedet. Kristiansens forklaring om at han var hjemme da drapene skjedde, virker heller ikke å ha blitt vurdert i lys av en antakelse om at forkla-

ringen var riktig, og at han faktisk var uskyldig. Dette synes å ha medført en nokså skjev og tendensiøs bevisbedømmelse. Opplysninger som ikke passet inn i bildet av Kristiansen som drapsmann, ble enten bortforklart eller ignorert, mens verdien av andre opplysninger ble overvurdert. Dette underbygges av at svakheter og mangler ved Andersens forklaring under hovedforhandlingen ble avfeid med at det i større saker alltid vil være ubesvarte spørsmål.¹⁴³ Unøyaktigheter og sammenblandinger i Kristiansens forklaring om mindre viktige spørsmål ble derimot ansett som bevis på at han bevisst hadde fremsatt «usannheter».

Utvalget har i det foregående konkludert med at den påtalemessige behandlingen av sakens teledataopplysninger var lite tilfredsstillende. Det var uheldig at tiltale spørsmålet ble avgjort før et sentralt bevis var fullgodt belyst. Ytterligere undersøkelser ville vist at teledataopplysningene var for-

enlige med Kristiansens forklaring om at han i det aktuelle tidsrommet oppholdt seg hjemme. På tilsvarende måte ville det kommet frem at opplysningene var uforenlige med Andersens forklaring om hendelsesforløpet. Når det gjelder DNA-resultatene, kan det konkluderes med at påtalemyndigheten objektivt sett hadde en uriktig oppfatning om hva som kunne utledes av analyseresultatene. Ettersom utvalget ikke har innsikt i kommunikasjonen mellom påtalemyndigheten og RMI, er det imidlertid usikkert i hvilken grad påtalemyndigheten kan bebreides for dette.

Samlet sett mener utvalget at det må anses tvilsomt om det var grunnlag for å reise tiltale mot Kristiansen slik saken fremsto for påtalemyndigheten i februar 2001. Dersom det forutsettes at bevisverdien av sakens teledataopplysninger hadde blitt fullgodt belyst allerede på påtalestadiet, mener utvalget at kravet for å ta ut tiltale – at straff kan bevises utover enhver rimelig tvil – ikke ville vært oppfylt.

¹⁴³ Se punkt 6.4.

Del III
Domstolsbehandlingar

Kapittel 6

Hovedforhandling og dom i Kristiansand byrett

6.1 Sammendrag

Hovedforhandlingen i Baneheia-saken ble gjennomført over 18 rettsdager på tinghuset i Kristiansand i perioden 23. april til 25. mai 2001. Det ble ført 49 vitner, i tillegg til at retten mottok forklaringer fra tre sakkyndige fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) og fire rettspsykiatrisk sakkyndige. Det ble gjennomført befaring i Baneheia.

Både Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen avga forklaringer som i hovedsak var i tråd med tidligere avgitte politiforklaringer. Andersen forklarte at Kristiansen hadde vært hovedmann og pådriver for ugjerningene. Ifølge Andersen hadde Kristiansen begått overgrep mot begge jentene og drept Lena Sløgedal Paulsen. Kristiansen hadde videre truet Andersen på livet med kniv til å forgripe seg mot og deretter drepe Stine Sofie Sørstrønen. Kristiansen benektet enhver befattning med ugjerningene. Han forklarte at han i det aktuelle tidsrommet hadde vært hjemme i Egstien, i og ved arbeidsboden sin nedenfor huset.

Bevisføringen om DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela ble av aktoratet og sannsynligvis også av retten oppfattet slik at resultatene ga en sikker bekreftelse på at ugjerningene var begått av to gjerningsmenn.

Underveis i hovedforhandlingen kom det frem at det var sendt og mottatt fire tekstmeldinger fra Kristiansens mobiltelefon i det antatte tidsrommet for ugjerningene, og at disse meldingene hadde gått over basestasjonen EG_A. Etter begjæring fra Kristiansens forsvarer anmodet politiet Telenor om å foreta tekniske målinger for å avklare dekningsområdet for EG_A. Målingene viste at det ikke var mulig å oppnå dekning fra EG_A på åstedet eller i nærliggende områder. Målingene viste på den andre siden at det var god dekning fra EG_A ved Kristiansens hjem i Egstien.

For øvrig ble det ført flere vitner som forklarte seg om observasjoner av Andersen og/eller Kristiansen torsdag 18. og fredag 19. mai 2000. Det ble også ført en rekke vitner som forklarte seg om de

tiltaltes karakter og atferd og om relasjonen mellom Andersen og Kristiansen.

Aktor la ned påstand om 21 års fengsel og ti års sikring for både Andersen og Kristiansen. Andersens forsvarer argumenterte for at Andersen måtte frifinnes for medvirkning til drapet på Sløgedal Paulsen, og at Andersens drap på Sørstrønen ikke hadde skjedd med overlegg. Andersen kunne heller ikke holdes medansvarlig for Kristiansens voldtekter av jentene. Som følge av Andersens tilståelse, og at han handlet under tvang fra Kristiansen, antydte forsvareren at straffen for Andersens del burde settes til 10 års fengsel. Kristiansens forsvarer argumenterte for at påtalemyndigheten ikke hadde ført tilstrekkelig bevis for at Kristiansen hadde begått voldtekter og drap i Baneheia 19. mai 2000. Han la ned påstand om frifinnelse.

Ved Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 ble Kristiansen domfelt i henhold til tiltalen. Retten la til grunn at Kristiansen var hovedmann og initiativtaker til ugjerningene i Baneheia. Straffen ble fastsatt til 21 års fengsel og ti års sikring. I tillegg til forholdene som var knyttet til Baneheia-saken, ble Kristiansen også dømt for seksuallovbrudd mot to andre mindreårige fornærmede samt fredskrenkelser mot en annen voksen fornærmet.

Andersen ble domfelt for drapet på Sørstrønen og medvirkning til voldtekter av Sløgedal Paulsen og Sørstrønen. Han ble frifunnet for medvirkning til drapet på Sløgedal Paulsen, og retten konkluderte med at drapet på Sørstrønen ikke hadde skjedd med overlegg. Straffen for Andersen ble fastsatt til 17 års fengsel. I formildende retning så retten hen til Andersens tilståelse, og at hans subjektive skyld – idet han hadde valgt å bøye av for press – var av en noen annen karakter enn Kristiansens.

De to tiltalte ble i tillegg dømt til å betale oppreisning og annen erstatning til de fornærmede. For Andersens del var kravene begrenset til å gjelde Sørstrønen etterlatte.

6.2 Innledning

6.2.1 Utvalgets kilder

Hovedforhandlingen i Kristiansand byrett ble ikke tatt opp på lyd og bilde. Det foreligger heller ikke andre lydopptak eller noe offisielt referat.¹ Kildesituasjonen er dermed ikke ideell, og utvalget har vært henvist til å bygge på rettsboken, avisreferater, samtaler, sakens dokumenter og notater fra aktører og personer som fulgte hovedforhandlingen.²

6.2.2 Rettssakens aktører mv.

Hovedforhandlingen ble gjennomført på tinghuset i Kristiansand i perioden 23. april til 25. mai 2001. På grunn av sakens alvor ble retten satt med to fagdommere og tre meddommere.³ Fagdommere

¹ Lydopptak eller lyd- og bildeopptak fra hovedforhandling var ikke vanlig i 2001. Etter straffeprosessloven § 23, slik den lyder etter endringslov 22. juni 2018 nr. 79, skal det foretas opptak av forklaringer fra parter, vitner og sakkyndige under hoved- og ankeforhandling. Opptak kan imidlertid unnlates dersom retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr for opptak, eller hvis forklaringene inntas i rettsboken. Inntil nylig har de færreste domstoler hatt slikt opptaksutstyr, se punkt 13.7.5.

² Journalist Eirik Vigsnes fra Fædrelandsvennen skrev utfyllende notater fra byrettsforhandlingene. Disse ble innhentet av Oslo politidistrikt etter gjenåpningen av Viggo Kristiansens sak, jf. dok. 16,07,13. Utvalget har også hatt tilgang til Kristiansens forsvareres prosedyremanus samt notater som advokat Svein A. Hagen tok under de øvrige aktørenes prosedyrer.

³ Straffeprosessloven § 276 andre ledd gir hjemmel for å forsterke rettens sammensetning i saker som er særlig omfattende, eller hvor andre særlige grunner foreligger. Normalt settes tingretten i straffesaker med én fagdommer og to meddommere, jf. § 276 første ledd.

var sorenskriver Jørn Ree (formann) fra Mandal tingrett og sorenskriver Harald Jølle fra Lyngdal tingrett.⁴

Aktor var førstestatsadvokat Edward Dahl ved Agder statsadvokatembeter. Advokatene Tore H. Pettersen og Svein A. Hagen var Viggo Kristiansens forsvarere. Forsvarer for Jan Helge Andersen var advokat Ben Fegran.

Som bistandsadvokater møtte advokat Ivar Sveen for Klara Sløgedal og Arne Bernt Paulsen, advokat Anne Kristine Bohinen for Ada Sofie Austegard og advokat Marit Thorvaldsen for Jostein Sørstrønen. Advokat Børre Eskedahl var bistandsadvokat for de fornærmede etter tiltalepost IV til VI.

Andersen erkjente delvis straffskyld etter tiltalebeslutningen.⁵ Kristiansen erkjente ikke straffskyld for forholdene som vedrørte Baneheia-saken (tiltalepost I–III) samt tiltalepost IV. For post V og VII erkjente han straffskyld.

Under forhandlingene førte partene til sammen 49 vitner. Retten mottok også forklaringer fra tre sakkyndige fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) og fire rettspsykiatrisk sakkyndige. Både Andersen og Kristiansen avga forklaring. Retten gjennomførte en befaring i Baneheia, inkludert åstedet.

6.2.3 Oversikt over rettssaken

I tabell 6.1 nedenfor gis en kortfattet oversikt over hva som skjedde de enkelte rettsdagene.

⁴ Ettersom Lena Sløgedal Paulsens mor arbeidet som saksbehandler i Kristiansand byrett, ble fagdommere fra andre tingretter oppnevnt.

⁵ Tiltalebeslutningen er gjengitt i sin helhet i punkt 3.10.

Tabell 6.1 Oversikt over forhandlingene i Kristiansand byrett

Dato	Kl.	Bevisføring og annet av betydning
Mandag 23.4	9.30–15.20	Retten besluttet innledningsvis at saken skulle gå for åpne dører, med unntak av forhandlingene om tiltalens post IV–VI. Pressen og de pårørende kunne derimot følge hele saken. Aktor leste opp tiltalebeslutningen. Jan Helge Andersen erklærte seg delvis skyldig, mens Viggo Kristiansen nektet straffskyld for samtlige poster i tiltalen, med unntak av post V og VII. Aktor holdt innledningsforedrag og redegjorde for tiltalebeslutningen og de bevis som ville bli ført. Forsvarerne fikk ordet for merknader. Tiltalte Andersen avga deretter forklaring.
Tirsdag 24.4	9.00–14.50	Andersen fortsatte sin forklaring.
Onsdag 25.4	9.00–14.45	Andersen fortsatte sin forklaring.
Torsdag 26.4	9.00–14.50	Tiltalte Kristiansen forklarte seg.

Tabell 6.1 Oversikt over forhandlingene i Kristiansand byrett

Dato	Kl.	Bevisføring og annet av betydning
Fredag 27.4	9.00–13.00	Kristiansen fortsatte sin forklaring. Etter dette dro retten på befarings i Baneheia. Politiet påviste de nærmere forholdene på åstedet ut fra tiltalte Andersens forklaring under rekonstruksjonen som ble foretatt under etterforskningen. De tiltalte deltok ikke under befaringen.
Mandag 30.4	9.00–12.40	Politibetjentene som pågrep de tiltalte, forklarte seg. Deretter forklarte politietterforskere seg om funnet av ofrene og undersøkelsene politiet gjorde på åstedet.
Tirsdag 1.5		Rettsfri.
Onsdag 2.5	9.00–15.25	Overingeniør Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) forklarte seg om de rettsgenetiske undersøkelsene i saken, herunder DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Professor Torleiv Ole Rognum og førsteamanuensis Kari Ormstad ved RMI forklarte seg om funn som ble gjort under obduksjonene av Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen. Retten avsa kjennelse om at obdusentenes forklaringer skulle avgis for lukkede dører, men det ble gjort unntak for presen og de pårørende.
Torsdag 3.5	9.00–15.05	Vitneavhør av polititjenestepersonene som ledet politiavhørene av Andersen og Kristiansen. Deretter diverse bevisføring om tiltalens post IV til VI. På begjæring fra bistandsadvokat Børre Eskedahl nedla retten referatforbud fra bevisføringen om de nevnte postene.
Fredag 4.5	9.00–15.00	Vitneavhør av Asbjørn Hansen, politiavdelingssjef ved Kripas, og av fornærmede i «kikkersaken» (tiltalens post VII). Kristiansens mor, Turid Kristiansen, forklarte seg.
Mandag 7.5	9.00–14.45	Turid Kristiansen fortsatte sin forklaring. Deretter diverse vitneavhør, blant annet av Kristen Gislefoss som skulle ha observert Andersen på drapsdagen før kl. 18.00 ved Fant Olsens stykke og Bånetjønn. I tillegg vitneforklaringer fra en rekke politibetjenter og politietterforskere.
Tirsdag 8.5	9.00–15.10	Vitneavhør av blant andre Per Egil Rødsvik og Leonard Hovden, som observerte Andersen og Kristiansen ved Svarttjønn rundt kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. Vitneavhør av Espen Bakke, som tilbrakte tid med Andersen og Kristiansen om kvelden 19. mai. Vitneavhør av medlemmer av Heimevernsungdommen.
Ons 9.5	9.00–14.35	Vitneavhør av blant andre Eivind Loland, som i lag med Bakke var med Andersen og Kristiansen om kvelden 19. mai, og av en kvinnelig nabo av Andersen og Kristiansen som observerte Andersen i Baneheia 18. mai. I tillegg vitneavhør av politiavdelingssjef Magne Storaker i Kristiansand politidistrikt.
Tor 10.5–Fre 11.5		Rettsfri.

Tabell 6.1 Oversikt over forhandlingene i Kristiansand byrett

Dato	Kl.	Bevisføring og annet av betydning
Mandag 14.5	9.00–14.00	En politiførstebetjent fra Kripas redegjorde for politiets arbeid med teledata i Baneheia-saken. Det ble gjort kjent for retten at Kristiansens mobiltelefon mottok to tekstmeldinger 19. mai, kl. 18.55 og 19.24, som – i likhet med de utgående meldingene kl. 18.57 og 19.37 – hadde gått over basestasjonen EG_A. Retten hørte også forklaringene til de psykiatrisk sakkyndige Kjell Noreik og Jofrid Alice Nygaard, som hadde undersøkt Kristiansen. Utover dette hørte retten diverse vitner.
Tirsdag 15.5	9.00–17.45	Dekningsdirektør Bjørn Amundsen og avdelingsingeniør Terje Øie i Telenor forklarte seg. De ga uttrykk for at det var lite sannsynlig at Kristiansens mobiltelefon befant seg på åstedet eller i nærliggende områder da den var i bruk kl. 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37 fredag 19. mai 2000. Åstedet lå ikke innenfor dekningsområdet til basestasjonen EG_A. Samme dag hørte retten forklaringer fra de psykiatrisk sakkyndige Olaf Bakke og Tor Gamman, som hadde undersøkt Jan Helge Andersen.
Ons 16.5–Fre 18.5		Rettsfri
Mandag 21.5	9.30–14.45	Sikkerhetssjef Audun Tollum-Andersen i Telenor forklarte at Kristiansens mobiltelefon var påslått da tekstmeldingen kl. 19.24 ble mottatt. Aktor, førstestatsadvokat Dahl, begynte sin prosedyre.
Tirsdag 22.5	9.00–15.30	Aktor fortsatte sin prosedyre og nedla påstand om 21 års fengsel kombinert med ti års sikring for både Kristiansen og Andersen. Etter at aktor var ferdig, avga Andersen tilleggsforklaring om at Kristiansen tidvis oppbevarte mobiltelefonen i sykkelvesken sin. Prosedyrer fra bistandsadvokatene Sveen og Bohinen.
Onsdag 23.5	9.00–15.30	Prosedyrer fra bistandsadvokatene Thorvaldsen og Eskedahl. Advokat Ben Fegrans prosedyre.
Torsdag 24.5		Rettsfri
Fredag 25.5	9.00–13.50	Advokat Tore H. Pettersens prosedyre. Han nedla påstand om at Kristiansen skulle frifinnes for Baneheia-drapene. Aktor frafalt replikk. Rettens leder erklærte deretter rettsmøtet avsluttet og saken tatt opp til doms.
Fredag 1.6	13.00–14.00	Dom ble avsagt. Både Andersen og Kristiansen tok betenknings-tid med hensyn til ankespørsmålet.

6.3 Sentrale punkter i bevisføringen mv.

6.3.1 Innledning

Utvalget vil i de neste punktene gjøre rede for hvordan enkelte av sakens sentrale bevis ble ført i byretten. Ved utvelgelsen er det sett hen til de delene av bevisføringen som er særlig relevante i lys av utvalgets mandat. Når ikke alle sider av

bevisføringen rekonstrueres i detalj, skyldes det også sakens betydelige omfang.

I punkt 6.3.2 gjøres det rede for aktors innledningsforedrag. I punkt 6.3.3 og 6.3.4 gir utvalget en deskriptiv oversikt over hva som kom frem under Jan Helge Andersens og Viggo Kristiansens rettslige forklaringer. I punkt 6.3.5 omtales føringen av DNA-bevisene. I punkt 6.3.6 omtales bevisførselen knyttet til obduksjonsrapportene. Tema i punkt 6.3.7 er teledatabeviset og den nye etterforskningen som politiet utførte under

byrettsbehandlingen. I punkt 6.3.8 og 6.3.9 behandles andre sentrale vitner og vitneførsel om Andersens og Kristiansens karakter og atferd.

6.3.2 Aktors innledningsforedrag

Aktor holdt sitt innledningsforedrag mandag 23. april 2001, først fra kl. 11.13 til kl. 12.00, og deretter fra kl. 12.40 til kl. 12.55.

NTB har gjengitt følgende fra aktors innledning til saken:

«Aktor i saken, førstestatsadvokat Edward Dahl, beskrev i sin innledning to kamerater som hadde mange felles interesser. I mai i fjor møtte de to jenter i Baneheia. I dette øyeblikket startet et samvirke som ender med at to små jenter dør.

– De styrker hverandre gjensidig i det som skjer, hevdet Dahl. Han fester ingen lit til Andersens forklaring om at han ikke har vært med på de seksuelle overgrepene mot jentene, men tror ham når han sier han var med på drapene. På samme måte tror han på Andersens forklaring om at Kristiansen var med på drapene. [...]

I innledningsforedraget kom ikke påtalemyndigheten nærmere inn på hvem av de to tiltalte i Baneheia-drapene som skal ha gjort hva under drapene.

I sine forklaringer har Andersen og Kristiansen gitt svært forskjellige versjoner av hva som skal ha skjedd. Mens Andersen har erkjent delvis skyld for voldtektene og drapene av de to småjentene, nekter Kristiansen for i det hele tatt å ha vært i Baneheia sammen med Andersen den aktuelle kvelden.

– Forholdet mellom de to tiltaltes forklaringer er noe spesielt, men ikke mer spesielt enn vi kjenner fra andre saker, sa aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, i sitt innledningsforedrag.

Påtalemyndigheten fester ikke lit til Kristiansens forklaring når han nekter for å ha vært på åstedet og dermed også nekter for å ha hatt noen rolle knyttet til voldtekt og drap.

– Men vi er heller ikke overbevist om at Andersen snakker sant på alle punkter angående sin egen rolle, la aktor til. [...]

Dahl gikk i sitt innledningsforedrag grundig gjennom de ulike tiltalepunktene i saken. Han valgte imidlertid ikke å gå inn på hvem som skal ha gjort hva under drapene.

– På bakgrunn av at deres forklaringer står steilt mot hverandre, går jeg ikke nærmere inn

på hva som konkret skjedde. Vi legger til grunn at begge var til stede, men holder åpnet hvordan rangforholdet mellom de to var. Slik likestilles de når de skal avgi forklaring, sa Dahl. [...]

Deretter sa aktor at påtalemyndigheten mener at de to tiltalte har styrket hverandre gjensidig under voldtektene og drapene:

– Påtalemyndigheten legger til grunn, og tar sikte på å bevise, at fra det tidspunkt de to jentene ble tatt med opp fra stien ved 2. Stampe til åstedet for ugjerningen, så startet et samvirke mellom de tiltalte som gjør begge skyldige. De styrker hverandre gjensidig i hva som skjer der oppe, både i voldtektene og drapene, sa Dahl under sitt innledningsforedrag før lunsjpausen som varte fra klokka 12.00 til 12.40.

Etter pausen gikk aktor inn på de tiltalepunktene som kun gjelder for Viggo Kristiansen.⁶

6.3.3 Andersens forklaring

Jan Helge Andersen avga forklaring 23. til 25. april 2001. Andersen fastholdt i store trekk sin forklaring slik denne etter hvert hadde fremkommet i politiavhør. Han startet sin forklaring 23. april etter lunsj, ca. kl. 13.00.⁷ I korte trekk forklarte han seg slik: Den 19. mai 2000 hadde han gått til Svarttjønn for å trene med Heimevernsungdommen, da Kristiansen kom syklende. Kristiansen hadde låst seg ute av boden og ville låne Andersens reservenøkkel. Etter å ha fått nøkkelen foreslo Kristiansen at de skulle gå en tur i Baneheia, fordi de andre fra Heimevernsungdommen ikke hadde møtt opp til treningen. Ifølge Andersen ble Kristiansens sykkel låst og stående støttet opp mot bommen inn mot Svarttjønn. De to gikk deretter sammen fra parkeringsplassen ved Svarttjønn og inn i Baneheia, der de blant annet lette etter teltplass. På et tidspunkt fikk de øye på jentene fra et utsiktspunkt i terrenget. Deretter møtte de jentene på stien langs 2. Stampe.

Ifølge Andersen sa Kristiansen til jentene at han hadde en katt som hadde rømt hjemmefra. Katten hadde fått kattunger, og spørsmålet var om de to jentene kunne tenke seg å være med å flytte kattungene.⁸ Det ville de gjerne, og på denne

⁶ NTB 23. april 2001 kl. 15.36.

⁷ NTB 23. april 2001 kl. 14.12. Fædrelandsvennen, «Dagbok fra rettssal 1», 24. april 2001.

⁸ NTB 23. april 2001 kl. 14.35.

måten fikk Kristiansen lokket med seg jentene til åstedet. Videre forklarte Andersen:

«[...] Viggo gikk først, med de to småjentene ved siden av seg. Selv kom han etter, men måtte stoppe å tisse. Da han var ferdig med det, gikk han etter og så da at Viggo hadde en kniv bak ryggen sin.

– Da jeg så kniven begynte jeg å vurdere hva han egentlig hadde tenkt å gjøre. Tanken streifet meg at han kanskje ville forgripe seg på dem. Men jeg var ikke hundre prosent sikker, sa Jan Helge Andersen.»⁹

Om det videre hendelsesforløpet forklarte Andersen:

«– Viggo tok kniven fram og ba jentene kle av seg. Han holdt kniven bare 10-15 centimeter fra jentene. Han var skarp og befalende, sa Andersen.

Han bekreftet også at Viggo Kristiansen hadde truet med å drepe dem, dersom de ikke etterkom anmodningen hans om å kle av seg.

Hva jentene sa, kunne ikke Andersen presis huske. Men de stilte noen spørsmål både om sin egen situasjon og om kattene de skulle være med og finne.»¹⁰

På spørsmål fra aktor om hvorfor han ikke grep inn, forklarte Andersen følgende:

«– Redselen tok overhånd, svarte Andersen.

– Det er litt vanskelig å skjønne hvorfor du var så redd. Han var jo kameraten din, kommenterte aktor.

– Han var plutselig blitt en annen person, svarte Andersen og sa at han var redd for hva Viggo kunne gjøre med ham dersom han bare stakk av.»¹¹

Ifølge Andersen skal Kristiansen, etter selv å ha forgrepet seg på den ene jenta, truet Andersen til å begå overgrep:

«– Det ble en diskusjon. Han rispet meg med kniven på underarmen, fortalte Andersen.»¹²

Rettsdagen ble avsluttet kl. 15.20.¹³

Den 24. april fortsatte aktor sin utspørring av Andersen. Andersen forklarte seg detaljert om hendelsene på åstedet, herunder overgrepene og drapene.¹⁴ Andersen var klar på at Kristiansen var initiativtaker og hovedmann. Selv satt han passiv med ryggen til mens Kristiansen voldtok begge jentene. Videre ble Andersen truet av Kristiansen med kniv til å forgripe seg på den yngste jenta (Stine Sofie Sørstrønen). Andersen forklarte videre at Kristiansen uten forvarsel drepte den eldste jenta (Lena Sløgedal Paulsen), og at Kristiansen tvang ham til å drepe den yngste jenta (Sørstrønen).

Andersen forklarte at han reagerte da Kristiansen uten forvarsel drepte Sløgedal Paulsen:

«Ifølge forklaringen han ga for retten, stakk Kristiansen Lena med kniv i halsen og i magen bare kort tid etter at de to hadde misbrukt jentene.

– Jeg dyttet ham bort slik at han gjorde kollbøtte, og spurte hva faen han holdt på med, sa Andersen i retten. Han kunne ikke gi aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, noen god forklaring på hvorfor han ikke hadde grepet inn tidligere, til tross for at han skjønte at Kristiansen kunne komme til å drepe jentene.

– Jeg vet ikke hvorfor jeg ikke gjorde noe før, heller ikke hvorfor jeg gjorde det jeg gjorde da det skjedde, sa Andersen.

Andersen sa at han og Kristiansen etter dette begynte å krangle.

– Viggo tok kniven og holdt den i siden på meg, og sa at jeg skulle drepe den andre. Han ville jeg skulle drepe den andre jenta, slik at han fikk et tak på meg. Da kunne jeg ikke fortelle noe uten å fortelle hva jeg selv hadde gjort, sa han.

Det var Stine Sofie Sørstrønen (8) Viggo Kristiansen ifølge kameratens forklaring ønsket at Andersen skulle drepe.

– Jeg sa nei. Da fikk jeg beskjed om at det enten ble henne eller oss begge. Da tok jeg imot kniven, forklarte Andersen.»¹⁵

Andersen forklarte videre at han deretter ble truet av Kristiansen til å drepe Stine Sofie Sørstrønen:

⁹ NTB 23. april 2001 kl. 14.56.

¹⁰ NTB 23. april 2001 kl. 14.57.

¹¹ Fædrelandsvennen, «Andersen under knallhardt press fra aktor», 24. april 2001. Se også Fædrelandsvennen, «Dagen som endte med drap», 24. april 2001.

¹² NTB 23. april 2001 kl. 15.27.

¹³ NTB 23. april 2001 kl. 15.27. Se også VG, «Jeg var inne på tanken at det kunne ende med drap», 24. april 2001.

¹⁴ NTB 24. april 2001 kl. 09.52. For en nærmere gjennomgang av Andersens forklaring på dette punktet, se Kvamme (2023) s. 36 flg.

¹⁵ NTB 24. april 2001 kl. 10.39.

«Rolig og tilsynelatende uanfektet fortalte Jan Helge Andersen seg detaljert om selve drapshandlingene. Om presset fra kameraten Viggo Kristiansen, om tanker som fløy rundt i hodet på ham selv før selve drapshandlingen og om mulige utveier fra situasjonen. Han fant ingen.

– Jeg tenkte hva faen er det jeg holder på med, og hvorfor Viggo hadde satt meg i denne situasjonen, fortalte Andersen, før han fortsatte:

– Det gnistret i øynene på Viggo.»¹⁶

Andersen forklarte videre at de skjulte likene. Den yngste jenta ble lagt oppå den eldste jenta da Andersen og Kristiansen flyttet og dekket til likene. Deretter tok Kristiansen med seg posen med jentenes badetøy mv. Posen ble tømt i en demning i nærheten av åstedet, før Kristiansen tok posen med seg.¹⁷ Andersen hadde ingen forklaring på hvorfor jentene ble funnet delvis iført hverandres klær.¹⁸

Andersen fikk spørsmål om de utgående tekstmeldingene fra Kristiansens telefon kl. 18.57 og 19.37:

«Så du Viggo bruke mobiltelefonen på åstedet, lød et av spørsmålene fra førstestatsadvokat Dahl stilte Andersen i retten i går:

– Det er mulig at han gjorde det mens jeg hugget kvister for å dekke til de døde jentene, svarte Andersen. Han hadde ikke lagt merke til at kameraten sendte tekstmeldinger fra åstedet, men la til at Kristiansen er 'ekstrem på mobiltelefonbruk', og at han skriver meldingene kjapt.»¹⁹

Andersen forklarte seg videre om tiden etter drapene. Andersen forklarte at han vurderte å melde seg for politiet, men at Kristiansen da skal ha sagt Andersen da måtte ta på seg all skyld selv.²⁰

Han forklarte også at han, samme kveld som drapene, skrev ned alt som hadde skjedd i et dokument på PC-en sin:

«– Jeg la dokumentet i søppelbøtta på maskinen. Da jeg senere forsøkte å legge inn noen spill, hadde jeg en opprydning. Jeg tror dokumentet har blitt borte i den forbindelse, sa Andersen.»²¹

Ifølge Andersen skulle Kristiansen ha vært paranoid i perioden etter drapene:

«Jeg måtte ringe ham på mobiltelefonen hvis jeg skulle på besøk til ham, selv om jeg også hadde fått låne nøkkelen til huset. Han sluttet helt å svare på hjemmetelefonen. Mobiltelefonen tok han bare hvis det var et kjent nummer som ringte. Gardinene var trukket for hele dagen. Han begynte å bli redd, var skikkelig nervøs og hadde helt 'noia' (paranoid), sa Andersen i går.»²²

Avslutningsvis under aktors eksaminasjon forklarte Andersen at han er overbevist om at Kristiansen vil fastholde sin forklaring i byretten:

«– Jeg blir veldig overrasket om han tilstår. Jeg kjenner ham godt nok til å vite at han er sterk nok til å holde ut, sa Andersen. [...]

– Han bør stå til rette for det han har gjort, og ta straffen sin, sa Andersen før aktør avsluttet sin utspørring av ham tirsdag.»²³

Det fremgår av pressereferatene at aktør var skeptisk til Andersens forklaring når det gjaldt egen involvering i overgrepene og drapene. Andersen ble konfrontert med opplysninger som påtalemyndigheten mente underbygget at han ikke hadde forklart seg sannferdig:

«Påtalemyndigheten tror ikke drapstiltalte Jan Helge Andersen har fortalt alt han vet om Baneheia-drapene. Tirsdag ble han konfrontert med dette av aktør.

Andersen fortalte detaljert om overgrepene da han igjen inntok vitneboksen i Kristiansand byrett tirsdag. En av aktors, førstestatsadvokat Edward Dahl, strategier i saken er å bevise at Andersen var mer delaktig i handlingene enn det han har gitt uttrykk for. Tirsdag konfronterte Dahl Andersen med funn som påtalemyndigheten mener underbygger dette.

– Jeg oppfatter det slik at du prøvde å gjøre situasjonen lettere for deg selv. Var det ikke slik, da, spurte Dahl under sin eksaminasjon.

– Nei, slik var det ikke, svarte Andersen.»²⁴

¹⁶ NTB 24. april 2001 kl. 11.03.

¹⁷ NTB 24. april 2001 kl. 11.30.

¹⁸ NTB 24. april 2001 kl. 11.45.

¹⁹ Aftenposten, «Brukte mobil på åstedet», 25. april 2001.

²⁰ NTB 24. april kl. 13.13.

²¹ NTB 24. april 2001 kl. 13.25.

²² Fædrelandsvennen, «Lammet av frykt for å bli tatt», 25. april 2001.

²³ NTB 24. april 2001 kl. 13.44.

²⁴ NTB 24. april 2001 kl. 09.52.

Det fremgår ikke klart hvilke opplysninger Andersen ble konfrontert med, men utvalget antar at det er tale om de forholdene som aktor senere trakk frem i prosedyren som forhold som reduserte Andersens troverdighet, jf. punkt 6.4.7.

Mot slutten av rettsdagen 24. april, ca. kl. 13.30,²⁵ startet Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, sin utspørring av Andersen. Andersen ble bedt om å beskrive seg selv. Advokat Fegran ba også om en beskrivelse av Kristiansen slik Andersen kjente ham før ugjerningene i Baneheia:

«Andersen omtalte Kristiansen som en grei kamerat, og fortalte at de to hadde felles interesser innen friluftsliv, militæret og sykling.

– Vi gikk sammen hver dag, og som oftest var det bare oss to, sa Andersen.

Han beskrev også Kristiansen som hyggelig og grei, men stor i kjeften til tider.

– Han skjelte ofte ut folk han ikke likte, sa han i retten.

Andersen mener at hendelsen i Baneheia har vist en side av Viggo Kristiansen som er annerledes enn den kameraten han kjente fra før.»²⁶

Advokat Fegran spurte om det var noe Andersen kunne gjort annerledes:

«Hadde jeg hatt valget nå, hadde jeg satt meg ned på kne, blottet strupen og latt ham stikke.

Jan Helge Andersen påsto at han hadde reddet for kameraten helt fra han så kniven på åstedet og helt til ungdommene ble arrestert 13. september.

– Hva har du vært redd for? spurte Fegran.

– Viggo, svarte Andersen spontant.

– Jeg har sett ham drepe en gang, svarte Andersen.

– Trodde du han kunne tatt livet av deg?

– Det tviler jeg ikke på.

Hva gjorde du for å unngå Viggo?

Jeg jobbet så mye som mulig. Jeg tok alle de ekstravaktene jeg kunne få, sa Andersen og viste til sin jobb som passasjervert i Color Line. [...]

Forsvarer Fegran påpekte at han og Kristiansen hadde dratt på ferietur til Danmark etter drapene. Han undret seg over at Andersen ikke hadde unngått dette. Da svarte Andersen:

– Så langt tenkte jeg ikke.»²⁷

Advokat Fegran fortsatte sin utspørring da retten ble satt igjen dagen etter, 25. april. Fegran brukte utspørringen til å forsøke å vise hvordan bristene i Andersens forklaring kunne forklares. Blant annet spurte Fegran hvorfor Andersen ikke grep inn da han hadde kniven i hånden:

«– Hvorfor grep du ikke inn mot det som skjedde? Da du hadde kniven i hånden, hadde du vel overtaket? Spurte Fegran.

Til svar fikk han at Andersen hadde lekesloss med Viggo Kristiansen flere ganger før, også med kniv. Da hadde Kristiansen klart å få kniven vekk fram ham.»²⁸

Mot slutten av Fegrans utspørring ble Andersen spurt om Kristiansen hadde hatt kjæresten:

«– Ja, noen stykker. Men det er ingen andre enn han selv som har sett dem ... bortsett fra ei, og hun var en god del år yngre enn ham, sa Andersen.»²⁹

Selv forklarte Andersen at han hadde hatt én kjæreste, en gang på ungdomsskolen.

Ca. en og en halv time før lunsj 25. april startet Kristiansens forsvarer, advokat Tore Pettersen, sin utspørring av Andersen. Pettersen spurte Andersen hva som i detalj skjedde den første timen etter pågripelsen.³⁰ Andersen forklarte blant annet:

«– Jeg lå og sov da politiet kom stormende inn døra, sa Andersen i retten. Bak sengekanten sto en salongrifle.

– Pass opp for våpenet sa de. Jeg prøvde å stå opp, men de dyttet meg tilbake og satte på meg håndjern. Så ble jeg vist arrestordren og kjørt bort, sa Andersen.

I det første avhøret med politietterforsker og avhørsleder Geir Hansen fikk Andersen vite at politiet hadde funnet et hår på åstedet i Baneheia som stammet fra ham.

– Først nektet jeg plent, men da han sa noe om at jeg selv kunne være et offer i saken, og at det var best både for meg og familien at jeg tilsto, ble jeg nesten på gråten. Jeg tilsto etter at Hansen hadde sagt dette om 'offer'. Det gjorde et ganske stort inntrykk på meg, sa Andersen.»³¹

²⁵ NTB 24. april 2001 kl. 18.03.

²⁶ NTB 24. april 2001 kl. 14.05.

²⁷ Dagbladet, «Jeg ble truet til å drepe», 25. april 2001.

²⁸ NTB 25. april 2001 kl. 09.49.

²⁹ NTB 25. april 2001 kl. 11.07.

³⁰ NTB 25. april 2001 kl. 13.36.

Videre stilte Pettersen spørsmål til Andersen om tiden i Heimevernsungdommen, herunder om Andersens rolle som lagfører. Det fremkom også at Andersen hadde lært kamuflasjeteknikk, som Andersen bekreftet at han brukte i forbindelse med drapene i Baneheia.³²

Advokat Pettersen stilte også spørsmål til dagboken som Andersen hevdet å ha skrevet natten etter drapene:

«Dette var 14. juli, og Andersen ble avhørt som vitne. Etter avhøret dro han hjem og la dagboka i søppelbøtta på PC'en. Senere ble den ifølge Andersen slettet helt. Dette skal ha skjedd ved en feil i forbindelse med installasjon av spill.

Dagbok-notatene hadde Andersen skrevet bare kort tid etter tragedien i Baneheia. I dagboka hadde han blant annet beskrevet de to jentene, Stine Sofie Sørstrønen (8) og Lena Sløgedal Paulsen (10).

Da Viggo Kristiansens forsvarer Tore H. Pettersen eksaminerte Andersen onsdag, klarte Andersen ikke å huske detaljer fra dagbok-notatene.»³³

Rettsdagen ble avsluttet 14.45.

Andersen avga tilleggsforklaringer 9. mai og 22. mai, jf. punkt 6.5.

6.3.4 Kristiansens forklaring

Viggo Kristiansen avga forklaring 26. og 27. april 2001. Kristiansen fastholdt i store trekk sin forklaring slik den fremkom i avhøret 14. juli 2000 og i senere avhør etter pågripelsen 13. september 2000:

Fredag 19. mai rundt kl. 18.00 hadde han låst seg ute av arbeidsboden. Han ringte derfor hjem til Jan Helge Andersen, ettersom han visste at Andersen hadde ekstranøkkel. Kristiansen snakket da med Andersens far, som opplyste at sønnen var dratt til Baneheia for å delta på løpetrening med Heimevernsungdommen. Kristiansen visste at oppmøte til treningen i Baneheia var ved Svarttjønn. Han syklet derfor dit i håp om å nå Andersen før treningen begynte. Da Kristiansen ikke så Andersen ved bommen ved Svarttjønn, syklet han videre innover til nordenden av 3.

Stampe, før han snudde og syklet tilbake mot Svarttjønn. På vei tilbake traff han Andersen på østsiden av Svarttjønn, og de to gikk sammen forbi bommen, via parkeringsplassen og til lekeplassen like nedenfor. Der ble de sittende og prate en stund. Mens de oppholdt seg ved lekeplassen, møtte de vitnet Per Egil Rødsvik, som de kjente fra tidligere.

Etter dette syklet Kristiansen hjem, hvor han tilbrakte tid i arbeidsboden, blant annet med vedlikehold av sykkelen. Han var fortsatt hjemme da Andersen kom på besøk noe senere på kvelden.

På ett sentralt punkt endret Kristiansen forklaring i byretten sammenlignet med det han hadde forklart overfor politiet i avhør: Kristiansen aksepterte at det ikke kunne stemme at Andersen kom hjem til ham kl. 19.30. Kristiansen forklarte i stedet i retten at Andersen må ha kommet til ham kl. 20.15:

«– Tidligere har du sagt at Andersen kom ned til deg klokken 19.30. Nå sier du 20.15. Dette blir veldig mye annerledes, kommenterte Dahl.

– Ja, jeg vet det, jeg har bommet noe forferdelig på noen tidspunkter, erkjente Kristiansen.

Han innrømmet at han hadde rettet på flere tidsangivelser underveis, etter å ha blitt konfrontert med opplysninger fra politiet. Han har også rotet med angivelser for hva som skjedde etter at Andersen kom ned til ham på trappa.

– Er det slik at du tilpasser forklaringene dine til opplysninger politiet kommer med?

– Ja det er nok slik, bekreftet Kristiansen. Han hevdet at politiet ved flere anledninger hadde presset ham til å si ting han ikke var sikker på.»³⁴

Aktors utspørring av Kristiansen startet med at han fikk spørsmål om relasjonen til Andersen.³⁵ Deretter fikk han spørsmål om hendelsesforløpet i Baneheia-saken, men ga ingen forklaring om dette temaet, under henvisning til at han ikke hadde vært til stede:

«Dette kan jeg ikke svare på. Jeg var ikke til stede, svarer Viggo Kristiansen på alle spørsmål knyttet til Baneheia-drapet.»³⁶

³¹ NTB 25. april 2001 kl. 11.39.

³² NTB 25. april 2001 kl. 15.39. Se også Adresseavisen, «Ville bli elitesoldat i Telemarksbataljonen», 26. april 2001, og Aftenposten, «Nektet først all skyld», 26. april 2001.

³³ NTB 25. april 2001 kl. 14.27.

³⁴ Fædrelandsvennen, «Viggo Kristiansen endrer viktig klokkeslett», 27. april 2001. Se også Aftenposten, «Viggo Kristiansen står på sitt – Aldri vært på åstedet», 26. april 2001, og NTB 26. april 2001 kl. 13.21.

³⁵ NTB, 26. april 2001 kl. 10.57.

³⁶ NTB, 26. april 2001 kl. 11.17.

Kristiansen fikk blant annet spørsmål om DNA-sporene på åstedet, som påtalemyndigheten mente at kunne stamme fra ham. Til dette svarte Kristiansen at han ikke hadde noen forklaring på dette, ettersom han ikke hadde vært til stede i Baneheia.³⁷

For øvrig gjentok Kristiansen svarene «Det er helt feil» og «Det kan jeg ikke svare på» på flere av aktors spørsmål.³⁸

Kristiansen fikk spørsmål om hvorfor Andersen skulle ha snakket ham feilaktig inn i saken. Til dette svarte Kristiansen:

«– Jan Helge må hate meg for ett eller annet jeg har gjort, sier Viggo Kristiansen som forklaring på hvorfor Jan Helge Andersen har dratt ham med seg i tilståelsen av Baneheia-drapene. [...]

På forhånd hadde aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, spurt om han hadde noen tanker om hvorfor Andersen har forklart seg som han har gjort.

– Det har jeg ingen forklaring på. Jeg må tydeligvis ha gjort ham noe som er utilgivelig, sa Kristiansen.»³⁹

Videre fikk Kristiansen spørsmål om sine utgående tekstmeldinger 19. mai 2000 kl. 18.57 og 19.37. Kristiansen forklarte at han sendte disse meldingene utenfor boden og mens han satt på trappa og røyket.⁴⁰ Aktors utspørring om tekstmeldingene ledet til at forsvarer Tore Pettersen reiste spørsmål om hvorvidt basestasjonsinformasjon kunne gi nærmere svar på *hvor* Kristiansen befant seg da tekstmeldingene ble sendt, jf. punkt 6.3.7.

Kristiansen hadde vansker med å forklare seg om anklagen som gjaldt fem overgrep mot en jente i nabolaget i tidsrommet 1994–1996. Aktor endte derfor opp med å lese opp Kristiansens politiforklaringer:

«Viggo Kristiansen hadde store problemer med å forklare seg om disse overgrepene, og det endte med at aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, måtte lese opp politiforklaringen for retten. Da aktor leste opp detaljene fra denne saken, bøyde Kristiansen hodet fremover og strigråt.»⁴¹

Mot slutten av rettsdagen 26. april fikk Kristiansen spørsmål fra forsvarer Tore Pettersen om sin oppvekst. Kristiansen forklarte blant annet at han ble mye mobbet, spesielt på ungdomsskolen, og at han etter å ha fått psykologhjelp klarte å kontrollere sinnet sitt bedre. Ifølge Kristiansen var det to–tre år siden siste raseriutbrudd.⁴²

Andersens forsvarer, Ben Fegran, begynte så vidt sin utspørring av Kristiansen, før rettsdagen ble avsluttet før tiden fordi Kristiansen var sliten.⁴³

Fegran fortsatte sin utspørring da retten ble satt igjen dagen etter, 27. april. Han konfronterte Kristiansen med sprik i politiforklaringene. Til dette svarte Kristiansen:

«Versjonene har sikkert vært forskjellige. Men jeg har ment det samme hele tiden [...].»⁴⁴

For øvrig ga Kristiansen følgende svar på mange av spørsmålene fra Fegran:

«Jeg kan ikke huske», 'akkurat det kan jeg ikke svare på', 'det kan jeg ikke forklare' og 'det vil jeg ikke kommentere her i retten' [...].»⁴⁵

Kristiansen nektet å svare på spørsmål om nakenbilder av ham som ble beslaglagt av politiet etter pågripelsen. Tross Kristiansens protester fikk Fegran legge frem disse bildene for retten.⁴⁶

Kristiansens forklaring ble avsluttet til lunsj. Etter lunsj var det befaring i Baneheia resten av rettsdagen, uten at Andersen eller Kristiansen var til stede. Det aktuelle området i Baneheia ble sperret av, mens pressen fikk være med på «behørig avstand». I rettsboken heter det:

«Retten foretok befaring av åstedet i Baneheia. Foruten rettens medlemmer deltok aktor, forsvarerne, bistandsadvokatene Bohinen og Thorvaldsen samt de sakkyndige. De tiltalte ønsket ikke å være til stede. Poliitavdelingssjef Geir Hansen påviste de nærmere forhold på åstedet ut fra tiltalte Andersens forklaring under rekonstruksjonen.»⁴⁸

³⁷ NTB 26. april 2001 kl. 11.46.

³⁸ NTB 26. april 2001 kl. 13.21.

³⁹ NTB 26. april 2001 kl. 13.12.

⁴⁰ Dagbladet, «Mobilflørtet da jentene ble drept», 27. april 2001.

⁴¹ NTB 26. april 2001 kl. 13.32. Se også Adresseavisen, «Tok til tårene», 27. april 2001 og Aftenposten, «Gråt av egne overgrep», 27. april 2001.

⁴² NTB 26. april 2001 kl. 14.20.

⁴³ NTB 26. april 2001 kl. 15.15.

⁴⁴ NTB 27. april 2001 kl. 09.39.

⁴⁵ NTB 27. april 2001 kl. 10.09. Se også Dagbladet, «Grillet om porno og dameundertøy», 27. april 2001.

⁴⁶ NTB 27. april 2001 kl. 11.06.

⁴⁷ NTB 26. april 2001 kl. 16.18 og NTB 27. april 2001 kl. 15.56.

Om befaringen rapporterte NTB følgende:

«Klokken 12.40 fredag kom rettens medlemmer til åstedet i Baneheia i Kristiansand der Stine Sofie Sørstrønen (8) og Lena Sløgedal Paulsen (10) ble voldtatt og drept 19. mai i fjor.

Duskregn og tåke la den ellers så idylliske Baneheia i et dystert slør da rettens medlemmer og et tjuetall journalister og fotografer gikk innover stien langs Svarttjønn og 3. Stampe. I det ulendte terrenget noen steinkast fra badevannet fikk retten selv se området der Jan Helge Andersen (20) har forklart at han og Viggo Kristiansen (21) tok livet av de to småjentene. [...]

Det ulendte terrenget var på forhånd sperret av, og pressen ble holdt på behørig avstand mens retten gikk gjennom krattet der jentene ble drept og skjulestedet der de ble funnet 21. mai.

Til tross for at området ligger like ved stien, er stedet godt skjermet.

Stedet er omgitt av fjellknatter og mye vegetasjon. Andersen har forklart at han satt bare få meter fra Viggo Kristiansen da kameraten drepte Lena Sløgedal Paulsen. Få meter unna, halvt gjemt under trær og busker, ble jentene funnet. De var dekket av grener fra einerbusker som Andersen har forklart han fant like nedenfor. Inntrykket retten har fått fra stedet vil blant annet være viktig når de skal vurdere om Jan Helge Andersen kunne ha kastet kniven slik at Viggo Kristiansen ikke hadde funnet den igjen. [...]

Anført av rettens administrator, sorenskriver Jørn Ree, startet rettens medlemmer sin befaringsplass på parkeringsplassen ved Svarttjønn, like ved hjemmene til de to tiltalte.

På grunn av regn og kaldt vær var forholdene langt fra ideelle for en befaringsplass i Baneheia fredag. I stedet for å gå stien på vestsiden av 3. Stampe, slik de tiltalte skal ha gjort 19. mai i fjor, valgte Ree den lettere stien på østsiden. Stien førte dem til 3. Stampe og badevannet der jentene ble drept.

De to forsvarerne, Tore H. Pettersen og Ben Fegran, kom for sent til befaringsstart, og tok først igjen følget like før de kom til åstedet.

Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen var ikke med på fredagens befaringsplass, ettersom de ikke ønsket dette selv. Heller ingen av de

pårørende var med på befaringsplassen, som ble avsluttet ved 13-tiden.»⁴⁹

6.3.5 DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela

6.3.5.1 Innledning

Overingeniør og daværende seksjonsleder ved Rettsmedisinsk institutt (RMI) Bente Mevåg var oppnevnt som sakkyndig for byretten og avga forklaring 2. mai 2001. Forklaringen varte i omtrent halvannen time.⁵⁰

Mevåg forklarte seg om de rettsgenetiske undersøkelsene i saken, både de som var utført ved RMI, og de som var utført ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania. Hovedrapporten fra RMI 22. januar 2001 ble dokumentert i forkant av forklaringen. USC's rapport 23. november 2000 og RMIs norske oversettelse av denne fulgte som vedlegg til hovedrapporten. Siden det var undersøkelsene utført ved USC som ble sentrale for domfellelsen av Kristiansen, vil utvalgets redegjørelse for bevisføringen av DNA-bevisene i all hovedsak knyttes til disse.

Den sakkyndige ved RMI var ikke kjent med underlagsmaterialet – elektroferogrammene – til USC's rapport. Hun gjorde dermed ingen selvstendig vurdering av analysene. Utvalget forstår det slik at den sakkyndiges rolle var ment å være begrenset til å oversette og formidle USC's resultater.

For å kunne gjøre nærmere rede for hvilke opplysninger som konkret fremkom under den sakkyndiges forklaring, har utvalget gjennomgått det tilgjengelige pressematerialet som omtaler forklaringen. Opplysninger som fremkommer i avisartiklene, er sammenholdt med notater fra journalist Eirik Vigsnes, som var til stede i rettssalen, og med notater fra Kristiansens forsvarer Svein A. Hagen. Gjennomgangen nedenfor er ingen uttømmende oversikt over samtlige avisartikler, men gir etter utvalgets syn et dekkende og tilstrekkelig bredt bilde av pressedekningen. I punkt 6.3.5.4 vil utvalget knytte enkelte merknader til bevisføringen.

6.3.5.2 Oppklaring av politiets første feiltolkning av prøve C-25

Under den sakkyndiges forklaring kom det frem at resultatet fra prøve C-25 (Lena Sløgedal Paul-

⁴⁸ Rettsbok for Kristiansand byrett 27. april, jf. dok. 07,06,23.

⁴⁹ NTB 27. april 2001 kl. 15.56.

⁵⁰ NTB 2. mai 2002 kl. 13.08

sen, ytre endetarm) – som politiet overfor pressen og forhørsretten hadde hevdet med sikkerhet knyttet Kristiansen til handlingene – var vesentlig svakere enn antatt. Dette er omtalt i en rekke avis-artikler, for eksempel i VG 3. mai 2001, der det fremgår:

«Da overingeniør Bente Mevåg forklarte seg som sakkyndig i retten i går, sa hun at hele 54,6 % av norske menn har samme type markør på Y-kromosomet som det rettsmedisinerne fant. Viggo Kristiansen 'kan ikke utelukkes' å være opphavet til det biologiske funnet.

– Han kan ikke utelukkes, lenger kan vi ikke gå, sa Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt.

I Kristiansand byrett var det tydelig overraskelse over at de spanske DNA-ekspertene ikke med større sikkerhet kunne knytte Kristiansen til ugjerningen, eller helt sikkert slå fast at det hadde vært to menn på stedet. Da dommer Jørn Ree forsto hvor lite resultatene innebar, spurte han inngående om det faktisk var sikkert at det var to menn som hadde etterlatt seg biologisk materiale. Han spurte også om den konkrete tilknytningen til Kristiansen.»⁵¹

Dommerens spørsmål til den sakkyndige er nærmere omtalt i artikkel fra Agderposten 3. mai 200, der det fremgår:

«Administrator overrasket

Deretter leser Mevåg konklusjonen fra de spanske rettsmedisinerne – en konklusjon hun selv har oversatt. Der heter det om funnene at 'det er mulig at det er fra to menn og at ingen av de to mistenkte kan utelukkes'. Så sier hun at 'type 10', som altså inngår i Viggo Kristiansens DNA-type, finnes hos 54,6 prosent av alle norske menn.

Det går et lite sus av forundring gjennom retten, særlig blant journalistene.

Administrator Jørn Ree griper selv ordet før han gir det videre til forsvarerne. Han er tydelig overrasket når han spør:

– De prøver som viser at det skal være Viggo – de sier faktisk bare at det ikke er noe i veien for at det er Viggo?

– Ja.

Så spør Ree om 'type 11', som Jan Helge Andersen har, er like vanlig som 'type 10', men dette er Mevåg usikker på.

– Men det som står i konklusjonen er bare at ingen av dem kan utelukkes?

– Ja.

– Og det er det vi vet?

– Ja.

– Det vi egentlig kan si er at det er to menn?

– Ja, lenger enn det kan du egentlig ikke trekke det.

– Er det sikkert at det er to menn?

Bente Mevåg venter litt før hun svarer:

– Jeg må ærlig innrømme at jeg ikke har erfaring fra denne prøveteknikken som er brukt. Men de sier det, og de er vanligvis veldig forsiktige i sine uttalelser.

– Hvordan sier de det? Hvordan uttrykker de seg?

Her bryter Viggo Kristiansens forsvarer, Tore H. Pettersen, inn og viser til konklusjonen i rapporten fra spanjolene. Det er tydelig at Jørn Ree er i ferd med å stille en spørsmålsrekke Pettersen er meget fornøyd med. Ree blar selv i rapporten fram til konklusjon. Han leser. Så sier han:

– Der står det at det er mulig det er fra to menn.

– Men du må lese argumentasjonen, sier Mevåg.

Så leser hun selv fra konklusjonen: 'Det passer med en blanding av to menn, men det er vanskelig å beregne dette resultatet.'

– Og det er egentlig der vi står? spør Ree med en stemme preget av overrasket undring.

– Ja, sier Bente Mevåg.

Så legger hun til:

– Jeg har aldri prøvd å selge dette for noe annet enn det er.

Det er stille i retten. Ree har avsluttet sin lange spørsmålsrekke og Tore H. Pettersen har et tilfreds uttrykk i ansiktet. Så legger Mevåg til enda en ting:

– Dette har vært sporprøver med meget lite DNA og DNA av dårlig kvalitet.»⁵²

6.3.5.3 Øvrig medieomtale av den DNA-sakkyndiges forklaring

NTB refererte slik fra Mevågs forklaring 2. mai 2001:

«Overingeniør Mevåg konkluderer med at DNA-funn av sædrester kun viser at de tiltalte i Baneheia-drapene ikke kan utelukkes som

⁵¹ VG, «DNA-beviset rakner», 3. mai 2001.

⁵² Agderposten, «Mangler tekniske bevis mot Kristiansen», 3. mai 2001.

gjerningsmenn. Ut fra prøvene har rettsmedisinerne heller ikke kunnet knytte Jan Helge Andersen til voldtekten av Lena Sløgedal Paulsen, selv om Kripos i sin sluttrapport skriver at begge mennene har utført voldtekt og drap på begge jentene.

Mevåg la fram en detaljert gjennomgang av fremgangsmåten ved DNA-analysene. Disse viser med overveiende sannsynlighet at to menn med DNA av samme type som Andersen og Kristiansen har stått bak voldtekten av Stine Sofie Sørstrønen.»⁵³

Av artikkel i Bergens Tidende 2. mai 2001 fremgår blant annet følgende:

«Rettsmedisinerne slår fast at det må ha vært to menn på åstedet i Baneheia 19. mai i fjor. [...] I Kristiansand byrett var det overingeniør Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk Institutt som forklarte seg som sakkyndige vitne onsdag. Rettsmedisinere i Spania har konkludert med at prøver funnet på yngste jenta viser at det var to menn som forgrep seg mot henne. Prøver fra den eldste jenta gir spor bare fra en mann. [...]

Bente Mevåg: – Sædvæske er også blant annet undersøkt. Ved første analyse fikk vi først bare frem jentenes egen DNA. Vi gjorde en henvendelse til et rettsmedisinsk institutt i Santiago i Spania hvor det på forskningsbasis er nyere teknikk i bruk. Teknikken er ikke rutinemessig tatt i bruk ennå.

Det sakkyndige vitnet fra Rettsmedisinsk Institutt sa at analysen fra Spania viser at prøvene tatt fra den ene jenta kommer fra to menn. Verken Kristiansen eller Andersen kan utelukkes. At det er to menn, er et absolutt resultat.⁵⁴ På den andre jenta er det DNA-analyser som bare kan tilbakeføres til en mann.

Sorenskriver Ree: – Kan jeg tolke dette slik at det ikke er noe i veien for at det kan være Viggo Kristiansen som prøvene stammer fra?

Bente Mevåg: – Ja, prøvene utelukker ham ikke.

Sorenskriver Ree: – Hva med den andre jenta?

Bente Mevåg: – Der kan Andersen utelukkes fordi det ikke er spor etter ham.

Overingeniøren sier at det ikke utelukkende er sædrester som har dannet grunnlaget for konklusjonene til rettsmedisinerne. Andre funn gir også mulighet for å gi DNA-typing.»⁵⁵

I Aftenpostens artikkel 3. mai 2001 fremgår det at Kristiansens forsvarer stilte den sakkyndige spørsmål om holdbarheten av analyseresultatene:

«Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Petersen, ville vite om metoden og resultatene var til å stole på.

– Spanjolene har interessert seg for og har brukt to år på å jobbe spesielt med det mannlige DNA, altså Y-kromosomet. Med ny maskin og annen teknikk har de på dette området kommet lenger enn andre forskningsmiljøer, sa Mevåg og mente de har dekning for sin konklusjon. Hun ville likevel ikke 'selge' påvisningen av DNA fra to menn som noe mer enn den er verdt:

– Spanjolene tolker sitt resultat som at det var to menn på åstedet, men her er det grunnlag for diskusjon. To analyser av samme prøve viser to menn, én viser én mann og to er negative, påpekte hun. Totalt ble det påvist fire sædspør på ofrene. De spanske forskerne fikk treff på tre prøver, hvorav en blandingsprøve som kan knyttes til begge de tiltalte og to som kan knyttes til Kristiansens DNA-gruppe.

– Det er uklart om DNA-beviset forskerne klarte å spore, stammer fra sæd eller annet biologisk materiale. Det gir ikke analysen svar på. Grunnen til at prøvematerialet ikke var bedre, var bl.a. at ofrene ble funnet først nær to døgn etter drapene.»⁵⁶

NRK skrev blant annet:

«It's possible', heter det i rapporten.

– Det er DNA fra to menn, og hverken den ene eller den andre av de to tiltalte kan utelukkes, konkluderte overingeniør Mevåg om sædanalysene. Andersens forsvarer, Ben Fegran, fikk Mevåg til å medgå at funnene kan vise DNA fra slimhinner, og ikke nødvendigvis fra sæd.

– Så du kan ikke si sikkert at det er funnet sæd fra Jan Helge Andersen?

– Nei. Bare at det er funnet DNA av samme type som han har, svarte Mevåg.»⁵⁷

⁵³ NTB 2. mai 2001 kl. 13.08

⁵⁴ At dette er et tilnærmet direkte sitat fra Mevåg, har støtte i journalist Erik Vigsnes' notater, der det fremgår: «Mevåg: At det er 2 menn – er et absolutt resultat, slik spanjolene har tolket det.»

⁵⁵ Bergens Tidende, «To menn var på åstedet», 2. mai 2001.

⁵⁶ Aftenposten, «Fortsatt tvil om DNA-bevis», 3. mai 2001.

⁵⁷ NRK, «DNA-bevis mot Kristiansen svekkes», 2. mai 2002.

Flere referenter la til grunn at den sakkyndiges vitnemål styrket Andersens forklaring. I artikkel 3. mai 2001 trakk Aftenposten følgende slutninger:

«Også rettsmedisinerne som forklarte seg for retten i går, styrker Andersens forklaring. DNA-sporene utelukker nemlig ikke at Viggo Kristiansen er skyldig. Men det biologiske funnet som DNA-analysen er bygget på, var i så dårlig forfatning at det ikke lot seg gjøre å lage en fullstendig profil.

Dermed fremstår ikke saken som så sikker som politiet kunne tolkes da nyheten om det biologiske sporet mot Kristiansen sprakk i fjor høst. Men spanske forskere ved universitetet i Santiago de Compostela har påvist at både Viggo Kristiansens og Jan Helge Andersens DNA-typer passer med de sparsomme funn av biologisk materiale.

De spanske forskerne har klart det overingeniør Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt betegner som en bragd: De skilte ut det mannlige kromosomet i biologisk materiale fra de seksuelle overgrepene. Spanjolene mener å kunne konstatere at to menn misbrukte det ene av barna. Dette inngår i påtalemyndighetens beviskjede sammen med bl.a. andre funn på åstedet, rettsmedisinernes beskrivelse av forbrytelsen, vitneobservasjoner, Andersens forklaring og Kristiansens mange motstridende forklaringer. [...]

Overingeniør Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk Institutt forklarte at de på en 'DNA-tråd med 11 punkter' bare har funnet ett punkt som kan analyseres, men nok til å typebestemme DNA-funnet.

– Vi kan sammenligne med blodprøver. Rundt halvparten av den norske befolkning har blodtype A. Viggo Kristiansen har til sammenligning en type DNA som er like vanlig i befolkningen, sa Mevåg.

På grunn av lite DNA i sporprøvene og DNA av dårlig kvalitet var arbeidet med å identifisere materialet vanskelig. Dermed kunne ikke ekspertene bryte ned arvematerialet til individnivå, de har bare gruppen.

Likevel fremhevet overingeniør Mevåg verdien av DNA-funnet.

– Det er dobbelt så sannsynlig at Viggo Kristiansen har vært på åstedet som en ukjent person, sa Mevåg.⁵⁸

Adresseavisen la til grunn at Andersens forklaring «sto sterkere enn noen sinne», og skrev:

«DNA-materialet som knytter Viggo Kristiansen til Baneheia-drapene er tynt, men tekniske funn på ofrene styrker tiltalen mot 21. åringen.

Mer enn halvparten av norske menn har samme DNA-profil som de som er påvist i sæd på de to drapsofrene, konkluderte Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk Institutt i retten i går.

Isolert sett er DNA-beviset derfor ikke tilstrekkelig til å kunne knytte den drapstiltalte Viggo Kristiansen (21) til åstedet og handlingene.

– Det eneste vi kan fastslå med sikkerhet er at ingen av de to tiltalte kan utelukkes som opphavsmenn til det biologiske materialet som ble funnet på drapsofrene, sa Mevåg. [...]

På den ene av jentene er det påvist sædresster fra to menn, og begge tiltalte har DNA-profiler som passer. Den andre jenta hadde sæd fra en mann, og her passer kun den ene av de to tiltalte, nemlig Viggo Kristiansen. Men problemet er at over halvparten av norske menn har samme DNA-mønster.

Ifølge sivilingeniør Bente Mevåg er det kun to sikre konklusjoner som kan trekkes av DNA-resultatene fra sæd som ble produsert i Spania:

– For det første at det har vært to menn på åstedet. For det andre at det DNA-materialet som er funnet på begge jentene, ikke utelukker Kristiansen som opphavsmann, og at det som er funnet på den ene av jentene ikke utelukker Andersen.⁵⁹

6.3.5.4 Utvalgets merknader til bevisføringen om DNA-resultatene

En samlet gjennomgang av pressematerialet som omhandler den sakkyndiges vitnemål, etterlater et klart inntrykk av at vitnemålet ble oppfattet slik at Universitetet i Santiago de Compostelas (USCs) analyser sikkert konstaterte to menn i form av *to gjerningsmenn*. Antakelig brukte den sakkyndige selv ordet «menn» og ikke «gjerningsmenn», men kildematerialet gir grunn til å tro at tilhørerne ikke har vært, eller blitt gjort, tilstrekkelig oppmerksomme på forskjellen.⁶⁰ Det er nærliggende å anta at også dommeren hadde *gjerningsmenn* for øye da han stilte spørsmålet om det var sikkert at det dreide seg om to menn. Ifølge Agderposten fikk dommeren til svar fra den sakkyndige at

⁵⁸ Aftenposten, «Fortsatt tvil om DNA-bevis», 3. mai 2001.

⁵⁹ Adresseavisen, «Tynt DNA-bevis», 2. mai 2001.

«[USC] sier det, og de er vanligvis veldig forsiktige i sine uttalelser».⁶¹

Som det fremgår av punkt 4.7.5, kunne det ikke utledes av USC's rapport at resultatene måtte stamme fra *gjerningsmenn*. Utvalget har også merket seg at det synes å ha blitt en diskusjon blant aktørene om ordlyden «mulig» i USC's konklusjon om prøvene B-22 og B-25. USC's konklusjon står i et visst spenningsforhold til sitatet fra den sakkyndige om at «to menn er et absolutt resultat», slik det er angitt i artikkel i Bergens Tidende og i Vigsnes' notater.

I flere av avisartiklene ble det videre lagt til grunn at DNA-funnene stammet fra sædceller, og at det dreide seg om sæd fra to ulike menn. Samtidig fremgår det av andre artikler at det ble opplyst om at det var uklart hvilket cellemateriale funnene stammet fra, da analysen ikke ga svar på dette. Det foreligger dermed i noen grad motstrid i opplysningene som er referert. Utvalget legger til grunn at det uklare celleopphavet ble opplyst om fra den sakkyndige, men at opplysningen – gitt den omfattende feilrefereringen – kan ha fått en relativt begrenset plass i bevisførselen.⁶² Utvalget viser også til at politiet tidligere hadde opplyst til pressen og forhørsretten at det dreide seg om DNA-funn i sædrester, noe som kan ha innvirket på journalistenes fortolkninger av sakkyndigforklaringen.

Det fremgår også av avisartiklene at journalistene trakk direkte slutninger om hendelsesforløpet på åstedet ut fra den sakkyndiges forklaring om DNA-resultatene. Blant annet opplyste Aftenposten at «spanjolene mener å kunne konstatere at to menn misbrukket det ene av barna», NTB viste til at «prøvene viser at to forskjellige menn står bak voldtekten av Stine Sofie Sørstrønen», mens Adresseavisen skrev at det «ifølge Mevåg»

var «sikkert» at DNA-resultatene «fra sæd» viste at det hadde vært «to menn på åstedet». Selv om avisartiklene i det vesentlige trekker i samme retning om hva som kunne utledes fra den sakkyndiges forklaring, kan det neppe konkluderes med at hun uttrykkelig uttalte seg slik som journalistene har beskrevet. I utgangspunktet fremstår det som lite plausibelt at den sakkyndige skal ha formidlet hva USC skal ha ment om hendelsesforløpet på åstedet, antall overgripere mv. Dette er forhold som går utover hva en rettsgenetiker har forutsetninger og kompetanse til å uttale seg om, og som faller utenfor sakkyndigoppdraget.

Det er vanskelig vite sikkert hvilke opplysninger som har forankring i den sakkyndiges vitnemål, og hva som må tilskrives journalistenes egne fortolkninger. For eksempel fremgår det av Vigsnes' notater at en av fagdommerne ba den sakkyndige «kommentere Kripos' konklusjon om at begge [jentene] er seksuelt misbrukt av to menn». Den sakkyndige skal da, i henhold til Vigsnes' notater, ha svart at det er «ingenting i vår rapport som sier to menn på begge».⁶³ Forutsatt at den sakkyndige er korrekt sitert i Vigsnes' notater, er uttalelsen egnet til å gi inntrykk av at Rettsmedisinsk institutt mente at den ene jenta var seksuelt misbrukt av to menn.

Avisartiklene gir samlet sett et bilde av at det ikke forelå usikkerhet om holdbarheten av premisset om to gjerningsmenn. Dette tyder på at svakhetene ved DNA-resultatene, og hvordan disse påvirket bevisverdien av dem, i liten grad ble berørt i vitnemålet.⁶⁴ I det minste tilsier det at referentene ikke oppfattet at eventuelle svakheter var av sentral betydning. Da Kristiansens forsvarer stilte spørsmål «om metoden og resultatene var til å stole på», fikk han ifølge Aftenposten til svar fra den sakkyndige at USC hadde kommet langt i sin forskning, hadde annen teknikk og ny maskin og hadde «dekning for sin konklusjon».⁶⁵ Forsvarerne selv oppfattet den sakkyndige slik at hun mente «det var sikrere at det var to menn, enn at resultatet fra analysene var korrekt».⁶⁶ At heller ikke forsvarerne i større grad fanget opp relevante usikkerhetsmomenter ved resultatene – som objektivt sett forelå, jf. punkt 4.7.5 – tyder på

⁶⁰ Som utvalget redegjør for i punkt 4.7, kan en DNA-analyse aldri alene gi svar på om et DNA-funn stammer fra en *gjerningsmann*. Det er opp til straffesakens aktører å vurdere sannsynligheten for at DNA-sporet er avsatt ved den straffbare handlingen, og sannsynligheten for at det er tiltalte som har avsatt sporet. I denne vurderingen må sakens øvrige bevis tas i betraktning, herunder om det foreligger bevis som taler mot at tiltalte kan ha avsatt sporet.

⁶¹ Agderposten, «Mangler tekniske bevis mot Kristiansen», 3. mai 2001.

⁶² Ut fra journalist Eirik Vigsnes' notater synes celleopphavet å ha blitt berørt i forbindelse med advokat Fegrans utspørring. På spørsmål fra Fegran om hvorvidt testresultatet kunne stamme fra en epitelcelle, skal Mevåg ha svart: «Det er riktig. Når vi er nede på DNA-nivå kan vi ikke skille hvilken celle som har gitt opphavet.» Fegran brukte senere denne opplysningen til å argumentere for at Andersens forklaring – at han ikke hadde hatt sædutløsning – var forenlig med analyseresultatene, da sædcellene ikke nødvendigvis var avsatt av *ham*.

⁶³ Håndskrevne notater fra journalist Eirik Vigsnes, innlevert til Oslo politidistrikt i forbindelse med etterforskningen etter gjenåpningen, jf. dok. 16,07,13.

⁶⁴ Se punkt 4.7.5, hvor utvalget har oppsummert de bevismessige svakhetene ved DNA-resultatene i fire hovedpunkter. Se også punkt 5.7.

⁶⁵ Aftenposten, «Fortsatt tvil om DNA-bevis», 3. mai 2001.

⁶⁶ Sitatet er hentet fra forsvarers prosedyre for byretten, se punkt 6.8.13.

at de mest sannsynlig i liten grad ble berørt i sakkyndigforklaringen. Dette gjelder særlig spørsmålet om hvorvidt analyseutslagene kunne skyldes andre forhold enn at de stammet fra *gjerningsmenn*, samt betydningen av den oppgitte *likelihood ratio* (LR) på 1,8 i denne sammenheng.⁶⁷

Aftenposten refererte at den sakkyndige «fremhevet» at det var «dobbelte så sannsynlig at Viggo Kristiansen [hadde] vært på åstedet som en ukjent person». I den grad den sakkyndige er sitert riktig, kan uttalelsen ha vært egnet til å bidra til misforståelser om bevisvekten. Den oppgitte LR ga i dette tilfellet uttrykk for sannsynligheten for å oppnå DNA-resultatet *hvis* sporet stammet fra Kristiansen, dividert med sannsynligheten for å oppnå DNA-resultatet *hvis* sporet stammet fra en tilfeldig, ukjent person. Med andre ord sa ikke LR noe om sannsynligheten for at Kristiansen hadde vært på åstedet, og det siterte gir dermed uttrykk for en gal gjengivelse av hva som kan utledes av en LR-beregning. Videre fremstår formuleringen «dobbelte så sannsynlig» uheldig i denne sammenhengen, dersom anslaget ikke samtidig ble satt inn i rett tallkontekst av den sakkyndige.

Det er på det rene at den sakkyndige opplyste om at det dreide seg om lite spormateriale, av dårlig kvalitet, men kildene gir ikke holdepunkter for at det samtidig ble opplyst om hvilken betydning dette kunne ha for bevisverdien av resultatene for straffesaken. Videre foreligger det ikke kildemateriale som tilsier at det fremkom at den høysensitive analysemetoden som ble benyttet, *i seg selv* økte risikoen for å se feilutslag eller kontamineringsutslag fra små mengder DNA i analysen.⁶⁸ Utvalget kan ikke utelukke at disse forholdene i noen grad ble berørt av den sakkyndige, men det er ikke omtalt i de avisartiklene og notatene som utvalget har gjennomgått, og det ble heller ikke fanget opp av forsvarerne.

Når det gjelder omtale av kontamineringsrisiko spesielt, er det eneste skriftlige sporet av

dette å finne i journalist Eirik Vigsnes' notater. Han har notert følgende fra forklaringen til den sakkyndige i forbindelse med utspørringen fra advokat Pettersen: «Forurensset materiale en feilkilde. Derfor flere undersøkelser.» Ut fra sammenhengen er det nærliggende å forstå sitatet slik at det omhandler risikoen for den type laboratorieforurensning som kan oppstå i selve analyseprosessen, og som i vesentlig grad kan elimineres ved å foreta flere uavhengige analyserepetisjoner på det samme prøvematerialet.⁶⁹ Dette omhandlet dermed kun en avgrenset del av problemstillingen og tok ikke for seg muligheten for at selve sporprøven kunne inneholde DNA fra andre enn gjerningsmenn.⁷⁰

Det forhold at samtlige journalister videreformidlet et galt inntrykk av hva som direkte kunne utledes av DNA-bevisene, gir holdepunkter for at også andre aktører, inkludert dommerne, kan ha misoppfattet bevisføringen på dette punktet. Byrettens senere dom underbygger dette, se punkt 7.4.6.

6.3.6 Gjennomgangen av obduksjonsrapportene

Obdusentene i saken, professor Torleiv Ole Rognum og førsteamanuensis Kari Ormstad, forklarte seg 2. mai 2001.⁷¹

NTB refererte slik fra Rognums forklaring:

«Forklaringen som Jan Helge Andersen har avgitt om drapene kan være forenlig med funn som rettsmedisinerne har gjort.

– Med de forbehold som jeg har tatt, så er forklaringen hans forenlig med funnene, sa professor dr. med. Torleiv Rognum fra Rettsmedisinsk institutt.»⁷²

Aftenposten gjenga vitnemålet slik:

«Obdusenten, professor Torleiv Rognum forklarte retten om dødsårsak og øvrige skader på de to pikene. Han ble grundig avhørt om hvil-

⁶⁷ *Likelihood ratio* (LR) er et statistisk mål som vekter sannsynligheten for å observere et DNA-resultat gitt til konkurrerende og gjensidig utelukkende hypoteser. Disse hypotesene omtales ofte som «aktoratets hypotese» og «forsvarers hypotese». LR forteller hvor mange ganger mer sannsynlig det er å observere DNA-resultatet dersom det undersøkte DNA-et stammer fra en bestemt person (for eksempel mistenkte) i forhold til en tilfeldig person. LR-skalaen går fra 0 via 1 (nøytralt) og opp til milliarder. Jo mer LR overstiger 1, desto mer vil resultatet tale for at det undersøkte DNA-et stammer fra den mistenkte (aktors hypotese) i forhold til den tilfeldige personen (forsvarers hypotese). Se punkt 13.8.5.

⁶⁸ Se punkt 4.7.2.4, der kjente usikkerhetsmomenter knyttet til «low copy number»-betingelser er beskrevet.

⁶⁹ Såkalt «sporadisk kontaminering» eller «allelic drop-in». Dette inntreffer normalt ikke gjentatte ganger i repeterende analyser fra det samme materialet.

⁷⁰ Dersom sporprøven som danner utgangspunktet for analysen, har blitt tilført DNA fra uvedkommende, for eksempel i forbindelse med sporsikringen (herunder ved obduksjonen) eller den øvrige håndteringen av prøvematerialet, vil ikke kontamineringsutslagene kunne elimineres ved repeterende analyser.

⁷¹ Rettsbok for Kristiansand byrett 2. mai 2001, jf. dok. 07,06,23.

⁷² NTB 2. mai 2001 kl. 14.08.

ken kniv som kan ha blitt benyttet, sammenholdt med funnene som ble gjort på ofrene. Han utelukket ikke at det ble brukt en Mora-kniv med et 9,2 cm langt blad, slik Jan Helge Andersen har beskrevet.

Rognum ga en forbeholden støtte til Andersens forklaring av hvordan drapene ble utført, bl.a. at det kun ble brukt én kniv.

Andersen har forklart at hans medtiltalte drepte først, og siden truet ham til å drepe.

– En kan likevel ikke se bort fra at det ble brukt to kniver, sa Rognum.

Professoren sa videre at han hadde stusset over at det var lik fremgangsmåte bak begge drapene.

Dette fikk aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl til å bemerke at dette kunne være tilfeldigheter som ikke var så lett å forklare. Dette sa professor Rognum seg enig i.»⁷³

Adresseavisen la til grunn at Rognums og Ormstads forklaringer «styrket Andersens forklaring betydelig»:

«Det innebærer at Kristiansen sitter fastere i klisteret. Begge de to sakkyndige rettsmedisinerne, Torleiv Rognum og Kari Ormstad, konstaterte i retten i går at både overgrepene og drapene kan ha vært begått på den måten Andersen har fortalt politiet.

– Det kan ha skjedd tilnærmet slik Andersen har forklart, bekreftet Rognum. Han fikk full støtte fra sin kollega, Ormstad.

Når det gjelder spørsmålet om seksuelle overgrep så er Andersen hittil ikke blitt trodd av påtalemakten. Andersen har hele tiden hevdet at han ikke fullbyrdet noen voldtekt av den ene jenta, men at han kun såvidt var borti henne med uerigert kjønnsorgan.

I går fastslo ekspertene at dette ikke behøver å være en bløff fra Andersens side.

Ormstad fortalte at DNA-profilen som kan knytte Andersen til et overgrep, ikke nødvendigvis er fra sæd. Den kan også stamme fra slimhinnen. Disse kan overføres ved lett berøring.

På den bakgrunn framstår Jan Helge Andersens versjon av hva som skjedde som mer troverdig. Hvorfor skulle Jan Helge Andersen lyve om Kristiansens medvirkning, når han ellers i stor grad forteller sannheten?»⁷⁴

I NTBs oppsummering ble det lagt til grunn at de rettsmedisinske forklaringene støttet opp om viktige deler av Andersens forklaring:

«Rettsmedisinerne som vitnet i retten onsdag, støtter opp om viktige deler av Jan Helges forklaring, en forklaring som er aktors viktigste bevis mot Viggo Kristiansen. Aktor Edward Dahl har få tekniske bevis mot Viggo Kristiansen.

DNA-analysene av de biologiske funnene fra drapsstedet knytter Kristiansen til drapene, men er ikke endelige bevis for at han er en av gjerningsmennene.

Desto viktigere er derfor Jan Helge Andersens forklaring, og hans troverdighet. Onsdag bekreftet rettsmedisinerne at Andersens forklaring kan stemme med de funnene som er gjort under obduksjonen av de to småjentene. [...] Beskrivelsen av hvordan drapet ble utført, stemmer godt overens med de funnene som ble gjort under obduksjonen, forklarte professor ved Rettsmedisinsk institutt, Torleiv Rognum i Kristiansand byrett onsdag.

Enkelte detaljer tyder på at deler av handlingsforløpet kan ha vært annerledes, men Andersens forklaring kan også være riktig, mente han.

Andersens forklaring om hvordan han selv drepte Stine Sofie Sørstrønen stemmer ikke helt med funnene som Rognum har gjort.

Hans kollega, førsteamanuensis Kari Ormstad, mener på sin side at sårene jenta er påført som kan stemme med Andersens forklaring.

Kari Ormstad støttet også Andersens forklaring angående hans delaktighet i de seksuelle overgrepene. Han har forklart at han ble truet til å voldta Stine Sofie Sørstrønen, men at han ikke klarte å gjennomføre overgrepet.

Sædvæske som kan stamme fra Andersen er funnet på den 8 år gamle jenta. Dette kan være avsatt på den måten Andersen har forklart for retten, mener Ormstad.

– Forklaringen er forenelig med funnene, sa Ormstad. Hun ville ikke gå så langt som å si at det var statistisk sannsynlig.

Professor Torleiv Rognum mener også at gjerningsmennene kan ha brukt en tilsvarende kniv som Jan Helge Andersen har beskrevet i sin forklaring. Andersen har opplyst at jentene ble drept med en Mora-kniv med et knivblad som er nesten åtte cm langt.»⁷⁵

⁷³ Aftenposten, «Baneheia-drapene. Fortsatt tvil om DNA-bevis», 3. mai 2001.

⁷⁴ Adresseavisen, «Tynt DNA-bevis», 3. mai 2001.

⁷⁵ NTB 2. mai 2001 kl. 19.30.

6.3.7 Teledata

6.3.7.1 Nye opplysninger om Kristiansens mobilbruk

Under aktors utspørring av Viggo Kristiansen 26. april 2001 ble han foreholdt at han sendte tekstmeldinger 19. mai 2000 kl. 18.57 og 19.37.⁷⁶ Om Kristiansens forklaring om de utgående tekstmeldingene skrev Fædrelandsvennen:

«Mens Andersen sier at Kristiansen låste sykkel til bommen og at de gikk sammen innover i Baneheia for å lete etter en teltplass, fastholder Kristiansen at han fikk nøklene og syklet hjem igjen til Egsstien 2. Her installerte han seg i bua hvor han begynte å 'mekke' på sin nyinnkjøpte terrengsykkel. Kristiansen sa han kun var ute av bua en gang like før klokken 19. Da sendte han en tekstmelding til ei jente fra Søgne, en forhåndslagret kjærlighetserklæring. Like før klokken 19.30 forlot han bua og satte seg på trappa utenfor rekkehuset, hentet seg en kopp kaffe og tente en røyk. Klokken 19.37 sendte han en ny tekstmelding til den samme jenta. Denne gangen spurte han om hun skulle på byen i helgen. Aktor tror Kristiansen sendte disse to meldingene fra Baneheia, og ikke fra Egsstien 2.»⁷⁷

Aktors utspørring om tekstmeldingene ledet til at forsvarer Tore Pettersen reiste spørsmål om basestasjonsinformasjon kunne gi svar på *hvor* Kristiansen befant seg da tekstmeldingene ble sendt. Dette ledet til at politiet skrev en ny rapport 3. mai 2001 om hva som kunne utledes av Kristiansens mobiltrafikk. Av rapporten fremgår det:

«Oversikten over innkommende anrop til Kristiansens mobiltelefon har noen registreringer som ikke finnes på oversikten over utgående anrop fra telefonen. For ettermiddagen / kvelden den 19.5. er dette følgende:

- Innkommende anrop kl. 18:55:59 – ikke oppgitt hvem som foretok anropet eller varighet – registrert over basestasjon benevnt som EG_A.
- Innkommende anrop kl. 19:24:50 – ikke oppgitt hvem som foretok anropet eller

varighet – registrert over basestasjon benevnt som EG_A.

- Innkommende anrop kl. 21:22:54 – ikke oppgitt hvem som foretok anropet eller varighet – registrert over basestasjon benevnt som EG_A.

Ifølge Inger Berit Kristiansen er disse anropene etter all sannsynlighet ikke ordinære anrop til Kristiansens mobiltelefon, men tekstmeldinger som er sendt til telefonen hans. I likhet med tekstmeldingene som ble sendt fra Kristiansens mobiltelefon kl. 18:57 og kl. 19:37, viser registreringene 18:55:59, 19:24:50 og 21:22:54 at Kristiansens mobiltelefon til disse tidspunktene var innenfor dekningsområdet til basestasjon benevnt som EG_A. På forespørsel opplyste Kristiansen at de sistnevnte registreringene ikke sier noe om- eller når tekstmeldingene ble lest, bare når de ble sendt til Kristiansens mobiltelefon.

Med bakgrunn i det ovennevnte er det utvilsomt at Kristiansens mobiltelefon har vært innenfor dekningsområdet til basestasjon benevnt som EG_A da det ble sendt og mottatt tekstmeldinger kl. 18:55:59, 18:57:34, 19:24:50, 19:37:39, og 21:22:54.»⁷⁸

Dette var første gang aktor, forsvarerne og dommerne ble gjort kjent med at det også hadde vært inngående trafikk på Kristiansens mobiltelefon i det antatte tidsrommet for de straffbare handlingene. I tillegg ble de for første gang gjort kjent med at alle tekstmeldingene hadde gått over basestasjonen EG_A.

Opplysningene ble mottatt hos politiet allerede 20. september 2000, men ble aldri lagt inn i sakens dokumenter, jf. punkt 4.6.4. Om dette fremgår det av rapporten:

«Etter mottak av den nye informasjonen om bruk av Kristiansens mobiltelefon med anropsnummer 9015 3375 ble den gjennomgått av meg. Min vurdering av informasjonen var at det ikke fantes nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der. Med bakgrunn i det, og at en utskrift med alle trafikkdata for Kristiansens mobiltelefon ville omfattet ca. 80 sider, valgte jeg ikke å dokumentere denne informasjonen i saken.»⁷⁹

⁷⁶ På dette tidspunktet var det ennå ikke kjent for straffesaksaktørene at Kristiansen også mottok to tekstmeldinger kl. 18.55 og 19.24.

⁷⁷ Fædrelandsvennen, «Viggo Kristiansen endrer viktig klokkeslett», 27. april 2001. Se også Kvamme (2023) s. 72 flg.

⁷⁸ Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

⁷⁹ Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

En samlet oversikt over Kristiansens inngående og utgående mobiltrafikk 19. mai 2000 ble fremlagt i Kristiansand byrett 15. mai 2001, se figur 6.1.

6.3.7.2 Telenors brev om basestasjon EG_As dekningsområde

Av politiets rapport 3. mai 2001 fremgår det:

«På spørsmål fra meg om hvilket område base-stasjon EG_A dekker, svarte [Inger Berit] Kristiansen at det er informasjon hun ikke besitter. Kristiansen lovte imidlertid å ta kontakt med vedkommende i Telenor Mobil som har denne informasjonen, og at Kristiansand pd. v/ Magne Storåker blir meddelt dette.»⁸⁰

I telefaks til politiet 9. mai 2001 skrev Audun Tol-lum-Andersen, sikkerhetssjef i Telenor Mobil:

«EG_A dekker:
På vestsiden av OTRA:

Egsveien fra krysset Anders Kjærsvai og til Vest Agder Sentralsykehus.

Hele Anders Kjærsvai

Egshaugen, Dovreveien, Svarttjønnveien og videre til Svarttjønn og 3-dje Stampe

Krogstien, Krogsveien, Solbergveien.

For å si mere nøyaktig hvor langt den dekker inn i Baneheia må det målinger til.

På østsiden av OTRA:

Sødal Terrasse, Smiedalen, Kalkveien, Ringlebekkveien, Knausveien, Kvemveien, Lyngveien og Skogveien.

Brinken, Kokleheia, Påskeberget.

Toridalsveien fra ca. krysset Bernt Holms vei og til ca. Bomstasjonen

Nøyaktig hvor langt den dekker Inn mot Høyskolen i Agder (Gimlemoen) bør sjekkes nærmere ved målinger.»⁸¹

Telenor kunne altså svare omtrentlig hvor EG_A hadde sitt dekningsområde, men det krevdes målinger for å avklare nøyaktig hvor langt inn i Baneheia dekningen strakk seg.

⁸⁰ Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

⁸¹ Telefaks 9. mai 2001, jf. dok. 07,04,11.

Fremlagt 15.5.2001
Kristiansand byrett
H. Hille

side 5

SYS TYPE	FRA NUMMER	NUMMER	TIL NUMMER	DATO	TID	VARIGHET	SENTRAL	LOKASJON	BASESTAASJONSNAVN
GSM INNKOMMENDE	38020857	90153		19.05.00	120854	489	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	93864	19.05.00	122109	66	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM INNKOMMENDE VK	38075654	90153		19.05.00	133122	28	TØNSBERG 2		
GSM VIDEREKOBLING		90153	95360	19.05.00	133122	28	TØNSBERG 2		
GSM INNKOMMENDE		90153		19.05.00	133207		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	95360	19.05.00	151029	25	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	92450	19.05.00	151117	108	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	95360	19.05.00	151355	28	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM INNKOMMENDE		90153		19.05.00	185559		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153		19.05.00	185724		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	97534	19.05.00	185734		SMSC NODE 2		
GSM INNKOMMENDE		90153		19.05.00	192450		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153		19.05.00	193728		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	97534	19.05.00	193739		SMSC NODE 2		
GSM UTGÅENDE		90153	90678	19.05.00	201956	376	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	90739	19.05.00	203416	181	TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153		19.05.00	210903		TØNSBERG 2	10138	EG_A
GSM UTGÅENDE		90153	97534	19.05.00	210914		SMSC NODE 2		
GSM INNKOMMENDE		90153		19.05.00	212254		TØNSBERG 2	10138	EG_A

Tegnforklaring - Telenor Mobil trafikkdata	
Sys type	angir om anropet er innkommende, utgående eller en viderekobling.
Fra nummer	viser hvilket anropsnummer det er ringt fra, dersom anropet ikke er foretatt fra Kristiansens telefon
Nummer	viser alltid Kristiansens anropsnummer
Til nummer	viser hvilket anropsnummer det er ringt til, dersom anropet ikke er til Kristiansens telefon
Dato	viser dato for anropet
Tid	viser tidspunktet for anropet
Varighet	viser samtalsens varighet i sekunder.
Sentral	(jeg er noe usikker), men det skiller i alle fall mellom alminnelige anrop og tekstmeldinger. SMSC NODE viser at det er en tekstmelding
Lokasjon	kode for hvilken basestasjon anropet har gått over
Basestaasjonsnavn	navnet på basestasjonen anropet har gått over

Figur 6.1 Fullstendig oversikt over Viggo Kristiansens mobiltrafikk fredag 19. mai 2000.

Kilde: Rapport 3. mai 2001, jf. dok. 07,04,10.

De nye opplysningene ledet til at forsvarer Tore Pettersen ved brev til politiet 11. mai 2001 begjærte ytterligere etterforskning i saken. Han anmodet (1) om at det «klarlegges hvilke andre basestasjoner som kan dekke Baneheiaområdet», og (2) om at det «blir iverksatt målinger slik at man kan få en nøyaktig avgrensing av dekningsområdet for basestasjonen EG_A sett i forhold til drapsåstedet».⁸² I brev av samme dato begjærte Pettersen også ytterligere vitneforklaringer for byretten.⁸³

6.3.7.3 Telenors dekningsmålinger i Baneheia

Pettersens begjæring ble umiddelbart fulgt opp gjennom at politiet anmodet Telenor om å klarlegge det nærmere dekningsområdet for EG_A. Det ble utført målinger 11., 14., 15. og 22. mai 2001. Representanter fra politiet deltok på målingene 11. og 14. mai 2001. Det foreligger likevel ingen egenrapporter eller lignende fra politiets side om målingene. Det finnes heller ingen skriftlig anmodning fra politiet om hvilke undersøkelser som skulle gjøres, eller annen skriftlig korrespondanse mellom politiet og Telenor som omhandler oppdraget. Telenors dokumentasjon for målingene – i form av rapporter og logger over målingene – synes heller ikke å ha blitt innhentet av politiet og lagt inn i sakens dokumenter på daværende tidspunkt. Det er med andre ord ingen form for notoritet om denne delen av etterforskningen i de opprinnelige straffesaksdokumentene. Som utvalget vil komme tilbake til i punkt 9.2, utgjorde dette et brudd på dokumentasjonsplikten.

Telenors interne saksdokumenter ble imidlertid tatt vare på for ettertiden. Utvalget har derfor bygget på disse ved beskrivelsen av denne delen av etterforskningen.

For det første har utvalget bygget på en rapport fra 22. mai 2001 som inneholder kommentarer til målingene, enkelte visualiseringer av målerutene, trafikkstatistikk mv. («PowerPoint-rapporten»). Dokumentet ble ikke fremlagt for domstolen og synes heller ikke å ha blitt oversendt eller innhentet av politiet på daværende tidspunkt. Rapportens viktigste funksjon synes å ha vært å tjene som grunnlag for de Telenor-ansattes muntlige forklaringer for byretten og senere lagmannsretten. Enkelte bilder fra den ble fremvist i forbindelse med vitneforklaringene, og et kart over det sannsynlige dekningsområdet for EG_A ble frem-

lagt for byretten.⁸⁴ Selve PowerPoint-rapporten kom imidlertid først inn i saksdokumentene i forbindelse med gjenåpningsprosessen. Det skjedde ved at advokat Sigurd Klomsæt fikk den oversendt fra Telenor 11. august 2009 i forbindelse med Viggo Kristiansens første gjenåpningsbegjæring, se punkt 11.3.2.14.

For det andre har utvalget innhentet et ytterligere internt dokument fra Telenor. Dokumentet har tittelen «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand» og er datert 23. mai 2001 («Word-rapporten»). Så vidt utvalget kan bedømme, har dette dokumentet kun vært tilgjengelig for Telenor frem til det ble overlevert til utvalget i desember 2023.

Telenors første målinger ble utført 11. mai 2001. Fra Telenor deltok ingeniørene Dag Magne Hinna og Terje Øie. Fra politiet deltok politiavdelingssjef Magne Storaker. I PowerPoint-rapporten er målingene denne dagen beskrevet slik:

«Målingene ble foretatt med telefoner med kanaldisplay på stedet som politiet anså som sentrale i saken. Målinger (oppringninger) ble foretatt på åstedet og på flere aktuelle utsiktspunkter. Vi fikk ikke inn EG-A på noen stedet bortsett fra på ett av utsiktspunktene lengst mot EG. Her var EG_A svakt inne på nabolisten, men flere andre celler var mye sterkere. Først når vi var ca. 200m før parkeringsplassen ved Svarttjønn ble det tatt handover til EG-A.»⁸⁵

Som det fremgår av rapporten, fikk Telenor ikke inn EG_A på åstedet eller andre steder som politiet utpekte som relevante. EG_A kom imidlertid svakt inn på en såkalt naboliste på et utsiktspunkt lengst mot Eg. Dette innebærer i praksis at en mobiltelefon typisk ikke ville koblet seg opp mot EG_A, men i stedet automatisk valgt en av basestasjonene med sterkere signal. At såkalt handover først skjedde ca. 200 meter før parkeringsplassen, innebærer at en mobiltelefon først på dette punktet ville koblet seg automatisk over til EG_A, som den basestasjonen med best signal i området.⁸⁶

Enkelte ytterligere opplysninger fremgår av Word-rapporten. Det fremgår der at målingene

⁸² Brev 11. mai 2001, jf. dok. 01,20.

⁸³ Brev 11. mai 2001, jf. dok. 01,21.

⁸⁴ «Foto – sannsynlig dekningsområde EG_A», fremlagt i Kristiansand byrett 21. mai 2001, jf. dok. 07,04,12.

⁸⁵ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁸⁶ Gulatting lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 20.

startet klokken 13.00 og varte i to timer og femten minutter. Videre heter det:

«Vi var innom flere sentrale steder og målte ved hjelp av vanlig mobiltelefon Nokia 7110 m/kanaldisplay sw versjon 4.88. Vi tok hele tiden nye oppkall og registrerte hvilke basestasjoner vi kom på og hvilke feltstyrker vi hadde. (Dette ble deretter lagret i Exell-regneark). Disse resultatene førte til at vi ble bedt om videre målinger mandag 14. mai.»⁸⁷

På politiets anmodning foretok Telenor nye målinger i to ulike seanser 14. mai 2001. Denne gangen benyttet Hinna og Øie seg av måleutstyret Compaq Armada M700 PC med Tems Investigation målesoftware, Ericsson R320 temstelefon samt GPS Garmin 12XL.⁸⁸ Politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen deltok fra politiets side under de første målingene denne dagen. Av PowerPoint-rapporten fremgår det:

«Målingene startet på parkeringsplassen ved Svarttjønn og ruten vi målte ble anvist av politiet. Denne ruten ble foretatt med oppkoblet telefon. Se bilde 3. Vi hadde kun EG_A ett lite stykke for den gav handover til andre celler nede i Kvadraturen. På åstedet og på andre aktuelle steder prøvde vi å 'tvinge' måletelefonen over på EG_A uten å lykkes noen gang. Vi foretok også målinger i området Egstien 2 A som er hjemmet til den siktede Viggo. Se bilde 4. På ettermiddagen foretok vi (Dag Magne og Terje) en målerute med telefonen i IDLE (ikke oppkoblet). Se bilde 7. Resultatet fra denne målerunden bekreftet tidligere målinger at EG_A ikke dekker åstedet eller på de andre aktuelle stedene. Bilde 8 viser et område hvor vi hang på EG_A i IDLE, men som det kommer fram er dette innenfor området som vi har angitt som dekningsområdet til EG_A.»⁸⁹

Det fremgår av Word-rapporten at de første målingene denne dagen, der Hansen deltok, startet klokken 11.30 og varte i tre timer. Videre fremgår det av rapporten:

«[...] Geir Hansen fra Kristiansand politikammer [ble] med og vi gikk opp hele ruten fra Eg (siktetes bolig) og veien som politiet mener de drapstiltalte hadde gått, basert på vitneutsagn fra en av de tiltalte. [...]

Målinger i tale (d.v.s. oppringt), ikke låst til noen stasjon d.v.s. normal bruk av nettet. (vedlegg 3).

På måling 1 kjørte vi oppkall mot tlf. nr. 23 88 88 90 som er P4's sending. Disse målingene ble så logget i Tems Investigation programmet og visualisert på pc-skjermen direkte, både hvor vi var (på kartet i sanntid), hvilken stasjon vi hang på, feltstyrken den hadde og feltstyrken på andre aktuelle basestasjoner. Nabostasjonene er mange i Baneheia og på det meste målte vi 15 stasjoner som var sterke nok til å få decodet BSIC og BCCG (d.v.s. være sterke nok til at det ble registrert med navn og frekvens av måleutstyret).»⁹⁰

Målingene på ettermiddagen 14. mai 2001 startet klokken 16.00. De varte i halvannen time og foregikk uten politiet til stede. Om disse målingene fremgår det av Word-rapporten:

«På måling 2 kjørte vi måling i IDLE og logget også her på hvilke base vi hang på og hvilke andre mulige baser det var og hvilken feltstyrke de hadde. Vi fikk også her tegnet ruten vi gikk på PC'en direkte.»⁹¹

Den 15. mai 2001, på formiddagen, ble det foretatt ytterligere målinger av Hinna og Øie, denne gangen sammen med dekningsdirektør i Telenor, Bjørn Amundsen. Målingene denne dagen er beskrevet slik i PowerPoint-rapporten:

«På denne turen ble telefonen til Bjørn Amundsen logget av driftspersonalet for Kristiansand BSC1. Vi var igjen på åstedet og flere av de samme stedene som vi hadde målt før, og vi fikk heller ikke inn EG_A ved disse målingene/testene.»⁹²

Av Word-rapporten fremgår det at målingene denne dagen varte i én time.⁹³ Det fremgår ikke

⁸⁷ «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand», 23. mai 2001

⁸⁸ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁸⁹ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹⁰ «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand», 23. mai 2001

⁹¹ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹² PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹³ «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand», 23. mai 2001

hvilken telefontype Amundsen benyttet, men Amundsen har opplyst at han brukte en Nokia-telefon – mest sannsynlig samme modell som Kristiansens telefon.⁹⁴

I PowerPoint-rapporten er det også inntatt oppsummerende kommentarer til de samlede målingene:

«Målerutene er anvist og gått opp sammen med Politiet.

Målingene viser at sannsynligheten for at innkomne/utgående samtaler/meldinger skal gå over EG-A er størst i område fra nordlige delen av 3'de stampe (ref. oversiktsbilde) via Svarttjønn, Egsområdet (inkludert Egstien 2a).

I det aktuelle tidsrommet 19.05.00 er det ikke registrert uregelmessigheter i Telenor Mobils nett og heller ingen sperr.

Det har fra 19.05.00 og frem til i dag ikke blitt foretatt større endringer i Nettstrukturen som skulle tilsi at målingene i dag ikke er representative.»⁹⁵

Endelig fremgår det av rapporten at det var god kapasitet i mobilnettet på tidspunktet for drapene.⁹⁶

Det følger av Telenors dokumentasjon at det også ble foretatt ytterligere målinger 22. mai 2001. Dette var *etter* at samtlige Telenor-ansatte hadde avgitt forklaring for byretten. Resultatene fra disse målingene ble derfor ikke fremlagt under hovedforhandlingen. Utvalget legger til grunn at de ekstra målingene ble foretatt fordi dekningsdirektør Bjørn Amundsen ønsket en ytterligere sikkerhet for resultatene, blant annet for å stadfeste at det heller ikke var mulig å sende og motta tekstmeldinger via EG_A i de aktuelle områdene.

Målingene 22. mai 2001 ble utført av avdelingsingeniør Terje Øie alene og er beskrevet slik i PowerPoint-rapporten:

«Jeg (Terje Øie) foretok en ny test etter anmodning fra Bjørn Amundsen. Da låste jeg min telefon på Kanal 25 (BCCH-kanalen til EG_A) og gikk fra parkeringsplassen ved Svarttjønn. Jeg sendte tekstmeldinger ved jevne mellomrom. Jeg fikk sendt tekstmeldinger inn til området der vi har satt strek for dekningsområdet til

EG_A. Jeg prøvde å sende tekstmeldinger på flere steder innover mot åstedet, men jeg fikk ikke sendt meldinger. Jeg fikk heller ikke sendt noen tekstmeldinger på selve åstedet. På veg tilbake fra åstedet fikk jeg inn tekstmeldinger, rapporter på meldinger jeg hadde sendt og meldinger fra de jeg hadde sendt til. Disse meldingene kom inn når jeg kom i området hvor vi satte streken for dekningsområdet. Se bilde 9.

Jeg synes at alle målingene vi har foretatt bygger sterkt under konklusjonen 'at det er lite sannsynlig at Telefonen (simkortet) var på åstedet når de aktuelle meldingene ble send/mottatt'.»⁹⁷

Av Word-rapporten fremgår det at målingene denne dagen ble utført med telefontypen Nokia 7110 med kanaldisplay, og at de varte i halvannen time.⁹⁸

Endelig fremgår det av Word-rapporten at dekningskartet for EG_A ble tegnet opp etter at de to første målingene (11. og 14. mai) var utført, og at det ble lagt inn en viss margin ved angivelsen av dekningsgrensene:

«Etter måling 1 og 2 ble dekningskartet for EG_A tegnet opp og vi la inn noe margin, d.v.s. la inn noe usikkerhet slik at dekningskartet viser noe bedre dekning mot Baneheia og drapsstedet enn det vil klarte å måle oss til.

Målingene den 11, 14, og 15 mai består i ca. 4,5 timer med lagrede data på den bærbare PC'en, og disse kan når som helst tas frem og bearbejdes og visualiseres.»⁹⁹

Selv om advokat Pettersen i sin begjæring presiserte at han også ønsket klarlagt hvilke *andre* basestasjoner som dekket Baneheia-området, er ikke dette konkret gjort rede for i den skriftlige dokumentasjonen. Det fremgår at Telenor fikk inn signaler fra en rekke andre basestasjoner – på det meste ble det målt femten stasjoner som var sterke nok til at de ble registrert av måleutstyret – men det fremgår ikke *hvilke* stasjoner det dreide seg om.¹⁰⁰ Det foreligger som nevnt ingen skriftlig anmodning eller mandat fra politiet til Telenor, og det er nærliggende å anta at politiet ikke anmo-

⁹⁴ Se også Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 punkt 5 b og Gulatings lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119) s. 20.

⁹⁵ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹⁶ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹⁷ PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

⁹⁸ «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand», 23. mai 2001 s. 2.

⁹⁹ «Målerapport Dekningsmåling Baneheia, Kristiansand», 23. mai 2001 s. 2.

¹⁰⁰ Se imidlertid punkt 6.3.7.4 om den muntlige bevisføringen av telebeviset.

det spesielt om at det ble gjort rede for basestasjonene som faktisk dekket området.

6.3.7.4 Muntlig bevisføring om målingene

Bjørn Amundsen og Terje Øie avga forklaringer for byretten på ettermiddagen 15. mai 2001.¹⁰¹ Amundsen presenterte resultatene fra målingene og viste frem et flyfoto der det sannsynlige dekningsområdet var markert. Øie redegjorde for hvordan målingene hadde blitt utført. Det fremkom at det fastsatte dekningsområdet for EG_A ikke omfattet åstedet eller nærliggende områder, og at Telenor la til grunn at det var lite sannsynlig at mobiltelefonen hadde befunnet seg på eller i nærheten av åstedet da tekstmeldingene ble sendt og mottatt.

Av Dagbladets artikkel «Mobilbombe i Baneheia» fremgår det:

«Som nest siste vitne sprang Telenors eksperter en bombe i Baneheia-saken. Basestasjonen som Viggo Kristiansens mobiltelefon kommuniserte med på drapskvelden dekker ikke åstedet i Baneheia, viser nye målinger fra Telenor.

Telenor har i går og i dag foretatt målinger i Baneheia for å se om basestasjon Eg A, som mottok og sendte flere tekstmeldinger som skulle til Viggos mobil drapskvelden, faktisk dekker åstedet.

Telenor Mobils dekningsssjef Bjørn Amundsen la fram et kart som viste et dekningsområde for Eg A. Dette området inkluderer ikke åstedet i Baneheia.

– Det er overveiende sannsynlig at sim-kortet har befunnet seg i dette området, sa Amundsen.

Han har i dag gjennomført målinger på åstedet selv, og så og si i alle tilfeller gikk samtalene gjennom en stasjon på Odderøya, i andre enden av sentrum. Et par samtaler gikk via Caledonien like ved. Ingen av samtalene gikk gjennom Eg A.

– Vi har ikke greid å henge på Eg A i dette området, sa Amundsen.

– Selv om vi faktisk låste en av telefonene på Eg A greide vi ikke vi å sette opp en samtale over den basestasjonen når vi var i dette området.»¹⁰²

I VGs artikkel «Viggos mobiltelefon neppe brukt i Baneheia» fremgår det at Telenor-vitnene oppga at målingene var representative også for drapstidspunktet:

«Telenors egne logger viser også at ingen av basestasjonene i området var ute av drift på drapsdagen.

Det er heller ikke gjort endringer i dekningsstrukturen i Kristiansand siden ifjor sommer. [...]

Ekspertene fra Telenor Mobil utelukker at været eller atmosfæriske forstyrrelser kan ha hatt noen innvirkning på målingene.»¹⁰³

Telenor-representantene synes også i noen grad å ha redegjort for hvilke basestasjoner som hadde dekning på åstedet og det øvrige området som ble undersøkt. Utvalget viser til artikkelen det er sitert fra ovenfor, og til NTBs referering 15. mai 2001, der det fremgår:

«Amundsen forklarte for Kristiansand byrett at dette området dekkes av en rekke andre stasjoner, blant annet Odderøya, Caledonien og Telenors bygg ved Baneheia. Men han klarte ikke sende via stasjonen på Eg, forklarte han.»¹⁰⁴

I forsvarers prosedyrenotater er det angitt at Telenor hele tiden fikk inn basestasjonene «Odderøya», «Caledonien» og «Baneheia».¹⁰⁵ Journalist Eirik Vigsnes har notert følgende i sine notater fra Amundsens vitnemål 15. mai 2001:

«Odderøya og Caledonien går igjen + Telenors bygg ved inngangen til Baneheia.»¹⁰⁶

Sikkerhetssjef i Telenor Mobil, Audun Tollum-Andersen, avga forklaring 21. mai 2001, som siste vitne i hovedforhandlingen.¹⁰⁷ I forklaringen hans kom det i hovedsak frem at de utførte undersøkelserne tilsa at Kristiansens mobiltelefon var påslått på tidspunktet for de innkommende meldingene, herunder ved mottak av meldingen kl. 19.24. Dagbladet refererte slik fra forklaringen:

¹⁰³ VG, «Viggos mobiltelefon neppe i Baneheia», 15. mai 2000.

¹⁰⁴ NTB 15. mai 2000 kl. 14.46.

¹⁰⁵ «Momentliste – prosedyre», fysisk kopi mottatt fra advokat Svein Hagen.

¹⁰⁶ Notater fra Eirik Vigsnes overlevert til Oslo politidistrikt 13. januar 2021, jf. dok. 16,07,12 og 16,07,13.

¹⁰⁷ Rettsbok for Kristiansand byrett 21. mai 2001, jf. dok. 07,06,23.

¹⁰¹ Rettsbok for Kristiansand byrett. 15. mai 2001, jf. dok. 07,06,23.

¹⁰² Dagbladet, «Mobilbombe i Baneheia», 15. mai 2001.

«Rettssaken tok i går formiddag en ny og svært dramatisk vending. I et telefonintervju fortalte sikkerhetssjef Audun Tollum-Andersen at Telenor Mobil har analysert samtaledataene på nytt. Teleselskapets tekniske ekspertise mener bestemt at Kristiansens mobiltelefon var påslått, i bruk og ikke kan ha vært på åstedet i tidsrommet da jentene ble mishandlet og drept. Det har ikke framkommet noen indiksjoner på at Kristiansen hadde lagt mobiltelefonen igjen hjemme på drapskvelden.»¹⁰⁸

Telenors dekningskart ble fremlagt for byretten 21. mai 2001, se figur 6.2.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Dagbladet, «Hadde ikke tid til drap», 22. mai 2001, og NRK, «Telenorvitne styrket Kristiansens forklaring», 21. mai 2001.

¹⁰⁹ «Foto – sannsynlig dekningsområde EG_A», fremlagt i Kristiansand byrett 21. mai 2001, jf. dok. 07,04,12.

6.3.8 Andre sentrale vitner

6.3.8.1 Politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen

Politiavdelingssjef Geir Olaf Hansen avga vitneforklaring 3. mai.¹¹⁰ Han forklarte seg om avhørene av Jan Helge Andersen. Om den uformelle praten med Andersen og det første tilståelsesavhøret, der Andersen snakket Viggo Kristiansen inn i saken, forklarte Hansen:

«– Jan Helge [var] rolig og behersket da han kom inn på kontoret 13. september. Han var kjent med siktelsen, og ble også gjort kjent med sine rettigheter. Han sa at han ikke hadde noe med saken å gjøre. Jan Helge ble gjort kjent med at politiet hadde biologiske spor fra åstedet, men han ville fortsatt ikke å si noe. Han ønsket advokat. Mens vi ventet på advokaten snakket vi videre. Jeg antydte at han muligens også kunne være et slags offer i saken. Da fikk han et annet ansiktsuttrykk. Det skjedde noe med ham, og han begynte nesten å grine. Jeg spurte da hva han hadde gjort på åstedet.

¹¹⁰ Rettsbok for Kristiansand byrett, jf. dok. 07,06,23.

Figur 6.2 Dekningskart for basestasjonen EG_A, i henhold til Telenors målinger. Den svarte streken angir den teoretiske yttergrensen for dekningsområdet for basestasjon EG_A, det vil si i nordre ende av 3. Stampe og nordover. Den grønne boksen øverst til høyre er basestasjonens plassering. Boligområdet i midten av det markerte feltet er Eg. Den gule sirkelen nederst i bildet viser åstedet, og boligfeltet til venstre i bildet er Grim, der jentenes fedre bodde. Det er ca. 850 meter i luftlinje fra åstedet til basestasjonen.

Kilde: PowerPoint-presentasjon Telenor, mai 2001, jf. dok. 07,04,15.

Da svarte han nokså umiddelbart at det var han som hadde drept den minste jenten, og at Viggo hadde drept den andre. I mellomtiden var det kommet en advokat. Jeg spurte da om han var villig til formelt å forklare seg, og det var han villig til. I det formelle avhøret gjentok han at han hadde drept den minste jenten, at Viggo hadde drept den andre, og at de hadde forgrepet seg på jentene.»¹¹¹

Hansen ble utfordret av Kristiansens forsvarere på hvorfor han hadde spurt om Andersen var et offer i saken:

«Advokat Hagen (forsvaret for Viggo Kristiansen): – Hvorfor spurte du om han kunne være offer i saken?

Geir Hansen: – Jeg visste at det var kommet en del opplysninger i saken, og at Viggo på en måte var sjefen. Tenkte at det kunne være at Viggo hadde ledet an, og at Jan Helge dermed var et slags offer. Det var ikke et unaturlig spørsmål.»¹¹²

Om Andersens videre forklaring om hendelsesforløpet forklarte Hansen:

«– Første dag avgav han en utrolig forklaring. Jeg stilte spørsmål om dette virkelig var sant. Han holdt imidlertid på sin forklaring, og rekonstruksjonen bekreftet han sin troverdighet. Vi tok ham ikke i direkte løgn under avhørene i startfasten, sa Hansen.»¹¹³

Hansen forklarte videre at han anså Andersens forklaring som troverdig:

«– Gjennom flere avhør – og rekonstruksjon – holdt Andersen fast på sin forklaring, og det synes jeg styrker hans troverdighet, sa Hansen da han vitnet i Kristiansand byrett torsdag. [...]

Geir Hansen fortalte at Andersen aldri vek fra den forklaringen han ga i det første avhøret. For hvert avhør kom det nye opplysninger som var utfyllende, men aldri motstridende, mener Hansen.

Andersen tegnet detaljerte skisser fra åstedet som etterforskeren mener stemmer godt

overens med Andersens forklaring om at han var passiv tilskuer til overgrepene mot jentene.

Selv om Andersen ikke tilsto at han hadde vært med på overgrepene mot ei av jentene før han ble konfrontert med biologiske funn 'som var til analyse', mener etterforskeren at forklaringen er troverdig.»¹¹⁴

Hansen ga også en beskrivelse av hvordan han oppfattet Andersen:

«Avhørslederen mener at Andersen 'kan være vanskelig å lese' – men han kunne likevel gi en utfyllende beskrivelse av hvordan han oppfattet 20-åringen.

– Han var veldig grei. Rolig og naturlig, og svarte på alle spørsmål. Han medvirket og samarbeidet. Men han snakker stort sett med samme stemmeleie, og han sier lite ved kroppsspråk. Han viste dessuten lite tegn til anger. Det virket ikke som om han tok hele alvorret inn over seg, sa Hansen.

Etterforskeren la til at Andersen tok til tårene to ganger. Det var da han forklarte seg om overgrepet på den yngste jenta.

Etterdilter Jan Helge Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, ville vite om Andersen noen gang rakk ned på Viggo Kristiansen i avhør.

– Nei, ikke i det hele tatt, svarte Hansen. Men det kom klart fram at Viggo Kristiansen var sjefen.

Hansen underbygde dermed bildet Andersen tegner av seg selv som en etterdilter etter Kristiansen. Andersen hevder at kameraten truet ham til å begå overgrep og drap på den ene av jentene.

Advokat Svein Arne Hagen, som er medforsvarer for Viggo Kristiansen, fikk på sin side fram at Andersen ikke sa noe i det første avhøret om at Kristiansen hadde truet ham i Baneheia. Det kom først fram i senere avhør.»¹¹⁵

6.3.8.2 Kristen Gislefoss

Kristen Gislefoss avga vitneforklaring 7. mai.¹¹⁶ Han forklarte seg om sin observasjon av Jan Helge Andersen 19. mai i forkant av drapene:

«Han bet seg merke i Andersen, fordi Andersen stod og speidet etter noe spesielt i heia.

¹¹¹ Stavanger Aftenblad, «Jan Helge avhørt i 80 timer», 3. mai 2001.

¹¹² Stavanger Aftenblad, «Jan Helge avhørt i 80 timer», 3. mai 2001.

¹¹³ Stavanger Aftenblad, «Jan Helge avhørt i 80 timer», 3. mai 2001.

¹¹⁴ NTB 3. mai kl. 13.56.

¹¹⁵ NTB 3. mai kl. 13.56.

¹¹⁶ Rettsbok for Kristiansand byrett 7. mai, jf. dok. 07,06,23.

Gislefoss anslår klokken til å ha vært ca 17.40, med et kvarters usikkerhetsmargin.

Han var dessuten ganske sikker på tidspunktene i sin forklaring, fordi han skulle hjem og se et TV-program som begynte 18.40 denne dagen. En telefonutskrift bekrefter dessuten at han var hjemme litt før klokken 18.30. [...]

Vitnet kan bli viktig for aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, fordi han plasserer Jan Helge Andersen på et annet sted i Baneheia denne fredagskvelden, enn det Andersen selv har forklart til politiet og i retten.

– Jeg stoppet opp fordi jeg lurte på hva han så etter. Han speidet liksom intenst inn i skogen, i retning 3. stampe, forklarte Gislefoss i Kristiansand byrett mandag.

Han forteller at han så Andersen et sted mellom Svarttjønn og Fant Olsens stykke, som ligger nord i Baneheia. Andersen benekter at han har vært innover ved Fant Olsens stykke fredag 19. mai.¹¹⁷

Gislefoss fortalte også at han så Andersen en gang til, om lag ti minutter senere.

NTBs gjengivelse av Gislefoss' vitnemål viser at påliteligheten av observasjonen var et tema:

«Ga signalement

Allerede i det første avhøret med politiet, en uke etter drapene, ga Gislefoss et signalement av den unge mannen.

Signalementet stemmer over ens med Andersen, og aktor gjorde et poeng ut av at turgåeren på dette tidspunkt ikke hadde sett noen bilder av de nå drapssiktede mennene.

Gislefoss mente i det første avhøret at han skulle kunne kjenne igjen Andersen fra fotografi, noe han også gjorde i et nytt avhør 13. juli.

Tvil om nøyaktighet

Jan Helge Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, gikk hardt inn på Gislefoss, fordi detaljer i hans forklaring i retten ikke stemmer med det han har sagt i politiavhør. Blant annet dreier det seg om hvorvidt han gikk langs en sti eller langs en lysløype før han traff Jan Helge Andersen, og det er også tvil om nøyaktig hvor han mener å ha sett Andersen.

Gislefoss forklarte dette med at minnet nok kan svekkes noe over tid, men han holdt fast ved hovedpunktet i forklaringen, nemlig at han hadde sett Andersen omtrent på de angitte stedene og til de aktuelle tidspunktene.¹¹⁸

¹¹⁷ NTB 7. mai 2001 kl. 17.30.

6.3.8.3 Leonard Hovden

Leonard Hovden avga vitneforklaring 8. mai.¹¹⁹ Han forklarte seg om observasjonen av Andersen og Kristiansen på parkeringsplassen ved Svarttjønn 19. mai 2000 ca. kl. 17.50:

«Leonard Hovden (36) la ut på en joggetur fra omtrent samme sted klokka 18.00, sammen med en kamerat som vitnet mandag.

Hovden la merke til de to på parkeringsplassen ved Svarttjønn, og fikk en følelse av at han ble iaktatt. Derfor tok han bilnøkklene med seg på joggeturen.

Joggeturen ble avsluttet klokka 19.20, og da så han ingen av de to drapstiltalte. Han så heller ikke sykkelen til Kristiansen, noe han ville ha husket fordi sykkelen var så spesiell.¹²⁰

Hovden forklarte at han tøyde ut ved bommen, og at han ville husket det dersom han hadde sett sykkel:

«– Jeg tøyde ut mot bommen. Jeg kunne ikke unngått å ha sett sykkelen hvis den hadde vært der. Jeg ville husket det i dag hvis jeg hadde sett den, slo en 36 år gammel jogger fast i retten i går.»¹²¹

Hovden forklarte videre hvorfor han var sikker på at han hadde sett sykkelen hvis den sto ved bommen:

«36-åringen fortalte i går at han og kameraten la ut på løpeturen klokken 18.00. Som ivrig jogger er han nøye med å ta tida når joggeturen starter og slutter. Han er nærmest helt sikker på at det ikke stod noen sykkel der da han kom tilbake fra joggetur klokken 19.20 denne fredagen. Grunnen til at han er så sikker i sin sak, er at han la spesielt merke til den gule, røde og svarte sykkelen til Kristiansen før løpeturen.

Så de kom

36-åringen kom til parkeringsplassen ved Svarttjønn klokken 17.50 og ventet ti minutter på løpskameraten. Mens han ventet, så han Kristiansen og Andersen:

– En person på sykkel kom nede fra Egsområdet og syklet inn i Baneheia, forbi bommen

¹¹⁸ NTB 7. mai 2001 kl. 17.30.

¹¹⁹ Rettsbok for Kristiansand byrett 8. mai, jf. dok. 07,06,23.

¹²⁰ NTB 8. mai 2001 kl. 18.58.

¹²¹ Adresseavisen Morgen, «Sykkelen ved bommen er et mysterium», 9. mai 2001.

Figur 6.3 Viggo Kristiansens sykkel.

Kilde: Politirapport, «Illustrasjoner», 29. september 2001, jf. dok. 07,09,24.

og til venstre mot 3. Stampe. To-tre minutter etter kom han i retur i følge med en annen som kom gående ved siden. De passerte meg og stoppet 20-30 meter unna der jeg satt i bilen. Sykkelen la jeg merke til. Den var ny og så veldig stilig ut, fortalte 36-åringen i går.»¹²²

6.3.8.4 Per Egil Rødsvik

Per Egil Rødsvik avga vitneforklaring 8. mai.¹²³ Han forklarte seg om observasjonen av Andersen og Kristiansen på lekeplassen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn 19. mai 2000 ca. kl. 18.00:

«47 år gamle Per Egil Rødsvik kjente igjen Andersen fra en kristelig barneklubb, og fra senere møter. Han stoppet opp ved lekeplassen like utenfor Baneheia på Eg-siden, og snakket med Andersen og Kristiansen.

Rødsvik kjente også igjen Kristiansen, selv om han først forvekslet ham med et annet tidligere medlem av barneklubben. Han snakket med guttene etter sin joggetur, som var ferdig klokken 17.52.

Han prøvde også sykkelen til Kristiansen, 'mest for å være gem'. Det var gøy å se en helt ny og så fin sykkel.

Rødsvik la til at han senere passerte på ned-siden av plassen ved 18.30-tiden. Da kastet han et blikk oppover, uten å se noe til dem.»¹²⁴

¹²² Adresseavisen Morgen, «Sykkelen ved bommen er et mysterium», 9. mai 2001.

¹²³ Rettsbok for Kristiansand byrett 8. mai, jf. dok. 07,06,23.

6.3.8.5 Helge Aasli

Helge Aasli, som var leder av Heimevernsungdommen i Gimle heimevernsområde 304 i Kristiansand, avga vitneforklaring 8. mai.¹²⁵

Han forklarte seg om aktiviteter i Heimevernsungdommen, og om Andersens og Kristiansens deltakelse. Forsvarer Pettersen stilte blant annet spørsmål om kamuflasjetrening:

«– Som et ledd i patruljetjenesten kommer det også inn kamuflering av ansikt, bekledning og det å gjemme seg best mulig i terrenget. Og det å kamuflere telt i terrenget, svarer HV-lederen.»¹²⁶

I tillegg fikk Aasli spørsmål om treningstider og -sted for Heimevernsungdommen.¹²⁷

6.3.8.6 Turid Kristiansen

Turid Kristiansen, Viggo Kristiansens mor, avga vitneforklaring 4. mai.¹²⁸

I tillegg til å forklare seg om Kristiansens oppvekst fikk hun spørsmål fra forsvarer om hun så eller hørte sønnen sin i perioden fra kl. 18 til ca. kl. 20 fredag 19. mai 2000. Til dette svarte hun:

«– Jeg synes jeg hørte lyder fra ham utenfor flere ganger, men helt sikkert kan jeg ikke si det.»¹²⁹

Hun forklarte at hun hørte to telefonsamtaler Kristiansen hadde ved 18-tiden og «etter Dagsrevyen».¹³⁰

¹²⁴ NTB 8. mai 2001 kl. 18.48.

¹²⁵ Rettsbok for Kristiansand byrett 8. mai, jf. dok. 07,06,23.

¹²⁶ Kvamme (2023) s. 125. Se nærmere om Aaslis forklaring i Kvamme (2023) s. 124–125.

¹²⁷ Fædrelandsvennen, «Karaktervitner og joggere», 9. mai 2001. Hva Aasli forklarte, går ikke frem av avisreferatene, men utvalget antar at han forklarte seg i tråd med det som fremgikk i hans politiavhør 12. juli 2000, jf. dok. 06,05,02. Aasli forklarte der at løpetreningene i Baneheia var på onsdager, ikke på fredager. Treningene på fredager var på Jegersberg, men hadde «smuldret opp» utover våren.

¹²⁸ Rettsbok for Kristiansand byrett 4. mai, jf. dok. 07,06,23.

¹²⁹ Fædrelandsvennen, «Moren kunne ikke gi sønnen sin alibi», 5. mai 2001.

¹³⁰ NTB 4. mai 2001 kl. 17.15. Se også Kvamme (2023) s. 111. Ifølge telefonutskrifter hadde Kristiansen en telefonsamtale fra hustelefonen kl. 17.47 og en samtale fra sin mobiltelefon kl. 20.19.

6.3.9 Vitneførsel om Kristiansens og Andersens karakter og atferd¹³¹

I løpet av hovedforhandlingen ble det ført flere vitner som tilhørte Viggo Kristiansens og Jan Helge Andersens familie og omgangskrets, samt vitner som hadde blitt utsatt for kinking, sjikanering mv. av Kristiansen. Flere vitner forklarte seg også om forholdet mellom Kristiansen og Andersen.

6.4 Aktors prosedyre i byretten

6.4.1 Oversikt

Mandag 21. mai 2001 kl. 12.15 fikk aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, ordet til prosedyre. Innlegget var ferdig neste dag kl. 13.17.¹³²

Utvalgets redegjørelse for prosedyrens innhold bygger på tilgjengelige avisreferater og de detaljerte notatene til advokat Svein Hagen og journalist Eirik Vigsnes, som begge var til stede under prosedyren. Utvalget gjengir ikke de delene av prosedyren som omhandler post IV–VII i tiltalen.

I prosedyren fremhevet Dahl at det måtte anses bevist utover enhver rimelig tvil at Kristiansen og Andersen hadde opptrådt som beskrevet i tiltalen. Han nedla påstand om 21 års fengsel kombinert med ti års sikring for begge.

6.4.2 Objektive bevis nok for domfellelse

Ifølge notater fra forhandlingene redegjorde aktor først for det strafferettslige beviskravet. Han forklarte også at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden.

Førstestatsadvokaten uttalte med styrke at de objektive bevisene i saken – han grupperte disse i seks ulike punkter – i seg selv var så sterke at retten trygt kunne domfelle både Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen, selv for det tilfellet at ingen av dem hadde avgitt noen rettslig forklaring.

Aktor fastslo at Andersens forklaring om hva som skjedde på åstedet, ikke kunne motbevises av påtalemyndigheten. Han pekte på at de objektive bevisene i saken i grove trekk støttet forklaringen. For eksempel hadde obdusentene forklart at skadene på jentene var forenlige med det Andersen

hadde forklart. Førstestatsadvokaten presiserte at en eventuell tvil om Andersens rolle måtte komme ham til gode.

Fra aktors innlegg gjenga NRK følgende:

«Selv om forklaringene til de to drapstiltalte i Baneheia-saken står mot hverandre, mener aktor at det er nok andre objektive bevis til at de kan dømmes etter tiltalene.

– Det er påtalemyndigheten som skal bevise at de tiltalte er skyldige. Det gjelder også her, selv om denne saken på mange måter er spesiell. Og enhver rimelig tvil skal komme de tiltalte til gode. Det sa aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, innledningsvis i sin prosedyre mandag.

Bevisene

– Når man har to forklaringer som står så steilt mot hverandre som i denne saken, er det likevel vanskelig å legge til grunn all tvilen. For begge de to tiltalte kan ikke snakke sant her, fortsatte aktor, som deretter gikk over til å kommentere de bevisene som ikke stammer fra de tiltalte, men fra personer som ikke har særinteresser.

– Det jeg skal påvise, er at disse objektive eller 'sikre' bevisene i seg selv er så sterke, at de i seg selv ville medført domfellelse for begge de tiltalte, selv om de ikke hadde forklart seg i retten, sa aktor Dahl.

– Disse bevisene forteller at det er de to tiltalte som er gjerningsmennene, men ikke hvem som har gjort hva. Det som kommer i tillegg, er i første rekke Jan Helge Andersens forklaring, fordi han forteller om hva som skjedde på åstedet. Hans objektive forklaring kan vi ikke motbevise, sa Edward Dahl, som mente forklaringen derfor må legges til grunn så langt den kan kontrolleres. Aktor mente likevel at Andersen på flere punkter forklarer seg uriktig.

Seks punkter

Han grupperte de objektive bevisene i seks punkter.

- HÅRET, som ble funnet på drapstedet, og DNA-analysert til å tilhøre Jan Helge Andersen. Det knytter ham til åstedet og til handlingene.
- VITNEUTSAGN, som sier at cirka kl. 18.00 så befant de to tiltalte seg ved Svarttjønn. Senere på kvelden satt de to sammen på trappen hos Kristiansen. De har altså vært sammen før og etter handlingene. Jentene ble sett i live cirka klokken 18.50.

¹³¹ Utvalget kommer med enkelte synspunkter på bevisverdien av slik bevisføring i punkt 5.10.

¹³² Rettsbok for Kristiansand byrett 21. og 22. mai, jf. dok 07,06,23, og Fædrelandsvennen, «Skyld, straff, sikring og erstatning, 23. mai 2001.

- **MANGLENDE ALBI.** Ingen av de to har alibi for tidspunktene for drapene. Selv om det er kommet fram nye opplysninger om tekstemedlingene til og fra Kristiansens telefon.
- **TO GJERNINGSMENN.** Det er to jenter som er voldtatt og drept. Funn på åstedet peker også mot to. Men det viktigste er DNA-funn, som tyder på DNA fra to ulike menn, som kan være de to. Hvis en legger til grunn Jan Helge Andersens forklaring, er det nærliggende å regne med at Kristiansen var den andre.
- **MODUS.** Viggo Kristiansen har tidligere begått seksuelle overgrep mot barn. Det må regnes som et bevis at en person har begått voldtekt mot små barn før. Det er ikke ofte det skjer.
- **SKADENE PÅ OFRENE.** Skadene på jentene og sædfunnene viser voldtekt og drap, slik det er beskrevet i tiltalene.¹³³

Ifølge Stavanger Aftenblad sa aktor innledningsvis i prosedyren dette om DNA-funnene og mobilbeviset:

«De tiltalte har ikke alibi for drapstidspunktet. Vi vet at de var sammen før og etter. Tekstmeldingene til og fra Kristiansens mobiltelefon er ikke noe alibi. Handlingene på åstedet tilsier at det var to personer. Begge jentene ble voldtatt og drept. DNA-funnene viser at det er spor etter to menn. Det er et godt og tungt bevis.¹³⁴ Hvis det legges til grunn opp mot Andersens forklaring må vi spørre hvem den andre var? Det er på det rene at Kristiansen ikke kan utelukkes basert på DNA-funnene.»¹³⁵

6.4.3 Var handlingene planlagte?

Aktor uttalte også at Andersen hadde forklart seg uriktig om egne bevegelser før kl. 18.00 på drapsdagen. Kristen Gislefoss' «meget troverdige» vitnemål underbygget dette. Dahl mente også at Andersens oppførsel i Baneheia torsdag 18. mai var påfallende. Han erkjente imidlertid at påtalemyndigheten ikke kunne føre tilstrekkelig bevis for at ugjerningene hadde vært planlagt.

¹³³ NRK, «Bevis nok til å dømme», 21. mai 2001.

¹³⁴ Formuleringen «tungt og godt bevis» fremgår også av notatene til både forsvarer Svein Hagen og journalist Eirik Vignes.

¹³⁵ Stavanger Aftenblad, «Andersen burde ha grepet inn», 21. mai 2001.

Ifølge Aftenposten sa aktor:

«Aktor trakk blant annet frem det faktum at Jan Helge Andersen ble sett i Baneheia både 18. mai – dagen før drapene – og dagen etter, på andre steder og tidspunkter enn hva han selv har forklart.

– Politiet var interessert i 18. mai fordi mye talte for at dette kunne ha vært planlagt. Jan Helge Andersen var i Baneheia 18. mai, og til et vitne sa han han ventet på noen. Hvem ventet han på? Kan det ha vært Viggo Kristiansen? Vi vet at Lena Sløgedal Paulsen var der og badet sammen med en annen venninne da. Jeg reiser spørsmålsstillingen for å vise hvor farlig det er å stole på Jan Helge Andersen, sa Dahl.»¹³⁶

Fra aktors prosedyre refererte NTB videre:

«Aktor i Baneheia-saken mener at det finnes flere 'merkelige ting' som kan tyde på at barnedrapene var grundigere planlagt enn det påtalemyndigheten har lagt til grunn i tiltalen.

Blant annet mener førstestatsadvokat Edward Dahl at selve åstedet kan peke i retning av grundig planlegging, og ikke tilfældigheter:

– Retten har ved befarung selv sett hvor avgrenset og isolert åstedet ligger. Kan man tenke seg et bedre egnet sted for voldtekt og drap, spurte Dahl.

Han pekte også på flere andre forhold som han mener kan underbygge påstanden om at drapene var grundig planlagt.

– Andersen er observert i nærheten av Baneheia dagen før drapene, og han var unnvikende da et vitne spurte ham om noe. Vi vet også at de to kikket ned på jentene da de badet. Vi vet ikke om dette var en rekognosering, men noe merkelig er det, sa Dahl.»¹³⁷

6.4.4 Forholdet mellom de tiltalte

Om forholdet mellom Kristiansen og Andersen sa aktor ifølge Stavanger Aftenblad:

«Viggo Kristiansen har vært den førende. Han har vært rastløs, hyperaktiv. Andersen med sin rolige og sedate måte å opptre på, vært tilstede og sikkert hatt underholdningsverdi i det Viggo Kristiansen har funnet på. Andersen har ikke vært så interessert i å ta en konflikt med

¹³⁶ Aftenposten, «Aktor advarer mot løgner», 22. mai 2001.

¹³⁷ NTB 21. mai 2001 kl. 14.03.

Viggo Kristiansen. Han lot Viggo kjøre det hele med sine påfunn, og vist den holdningsløshet som en av de sakkyndige har påpekt. Men Andersen har ikke alltid føyet seg. Under bevisførselen er det vist til at Andersen kunne få sin vilje.

Vi har ikke hørt om vold utført av Viggo mot Jan Helge. Aldri hørt om trusler eller knivbruk mot Jan Helge. Retten har fått et godt grunnlag for å vurdere hvordan det rent faktisk og psykologisk fungerte mellom kamera-tene.»¹³⁸

6.4.5 Andersens medvirkningsansvar

Aktor redegjorde deretter for Andersens straffettslige ansvar:

«Viggo Kristiansen har vært hovedmannen, og Andersen medhjelperen i saken. Medvirkning i strafferetten er når en person styrker den andre (hovedmannen) i det han gjør eller skal gjøre. Det gis et bidrag til hovedmannen. I juridisk språkbruk styrker den ene den andres forsett. En slik medvirkning og et slikt bidrag kan skje på to måter. Rent fysisk kan det skje ved at det skaffes innbruddsverktøy eller drapsvåpen, en holder mens den andre voldtar. Gjerningsmannen blir hjulpet. Det kan også medvirkes psykisk gjennom en støtte til handlingen. En kan holde vakt under et innbrudd. Man kan nikke samtykkende og la være å gripe inn. I denne saken foreligger det både fysisk og psykisk medvirkning fra Jan Helge Andersens side i forhold til drapet på den eldste jenta. Som regel er medvirkningen aktiv, men den kan også skje gjennom passivitet. Det er sjeldnere og ikke den vanlige medvirkningshandlingen. Utgangspunktet er at den som er passiv har medvirket. Passivitet kan medføre straffean-svar. Ansvar opptrer når det er en rettslig, faktisk og moralsk plikt til å gripe inn.

Det er påtalemyndighetens hovedsyns-punkt at når Jan Helge Andersen ble med Viggo og jentene inn i skogen og opp til åstedet, og vitende om hva som kom til å skje, – nemlig voldtekt og misbruk av barn – bidrar han når han vet at kattungehistorien er usann. Ved å bli med på ferden starter han et ansvar for den farlige situasjonen jentene bringes i. Andersen får i hvert fall en plikt til å handle når det går opp for ham etter hvert at de

ikke bare skal voldtas, men også dreptes. Når han ikke gjør noe, og ikke protesterer eller gri-per inn, signaliserer Andersen at han er med og gjennom sin passivitet medvirker til de straffbare handlingene.

Førstestatsadvokat Dahl fortsatte sin prose-dyre med å gjennomgå en rekke rettsavgjørel-ser hvor medvirkningen er definert av domsto-lene.»¹³⁹

6.4.6 Skeptisk til de tiltaltes forklaringer

Aktor understreket overfor retten at man ikke kunne stole på noen av de tiltaltes forklaringer, som han mente nøye måtte vurderes mot andre bevis i saken. Han mente Andersen ikke fortalte den fulle sannheten om sin egen rolle i saken. Aktor festet imidlertid lit til at Kristiansen hadde vært med på ugjerningene i samsvar med det Andersen hadde fortalt til politiet.

Ifølge Fædrelandsvennen sa aktor dette i ret-ten:

«Dahl oppfordret retten til å behandle forkla-ringene til begge de to tiltalte med betydelig skepsis. Han viste til at disse står steilt mot hverandre.

– Begge de to tiltalte kan ikke snakke sant. Minst en av dem må snakke usant. I stedet for å henge seg opp i tvilsvurderinger omkring dette, må retten konkret vurdere bevisene mot hver enkelt, sa Dahl.

Og selv om det er slik i norsk rettspraksis at tvilen skal komme tiltalte til gode, vil det ifølge Dahl ikke være mulig å gi begge to uttelling for tvil i Baneheia-saken.

– For Andersen slår det gunstigst ut om man legger avgjørende vekt på hans forklaring. Men det er verst for Kristiansen, som blir hovedmannen bak det hele. Skulle man i stedet velge å legge vekt på Kristiansens forklaring, vil Andersen bli sittende med hele ansvaret alene, eller sammen med en ukjent tredje per-son, påpekte Dahl.

Medskyldig

Aktor signaliserte i går med all tydelighet at han vil ha begge to dømt for både overgrepene og drapene. Han er sikker på at Kristiansen bløffer når han sier han ikke hadde noe med barnedrapene å gjøre. Han tror Andersen snak-ker sant når han sier at Kristiansen var med på det, og at Kristiansen var pådriveren.

¹³⁸ Stavanger Aftenblad, «Andersen burde ha grepet inn», 21. mai 2001.

¹³⁹ Stavanger Aftenblad, «Andersen burde ha grepet inn», 21. mai 2001.

Men lenger rekker ikke aktors tro. Når det gjelder Andersens forklaring om hva han selv tenkte og gjorde på åstedet, er Dahl overbevist om at Andersen holder noe skjult.

– Enten pynter Andersen bevisst på sin egen delaktighet, eller så husker han ikke alt, eller så husker han feil, konstaterte Dahl. Han tror blant annet ikke på historien om at Andersen handlet under en så sterk trussel fra sin kamerat.

– Mye tyder på at Andersen skjuler seg bak en redsel som det ikke er grunnlag for, sa Dahl. Han mener at Andersen juridisk sett ble medskyldig i begge overgrepene og drapene fra det tidspunkt han var med på å lokke jentene bort fra stien og opp i skogen. I hvert fall ble han det fra det øyeblikk han så Kristiansen trekke kniven.

– Andersen medvirket til kameratens to voldtekter og den ene drapet fordi han ikke grep inn på et tidspunkt da han måtte skjønne hvor det bar, konkluderte Dahl.¹⁴⁰

At aktor ikke trodde på deler av Andersens forklaring, fremgår også av en artikkel i Aftenposten 22. mai 2001:

«– Jan Helge Andersen har en tilforlatelig måte å forklare seg på. Det har han lurt andre med, retten må være på vakt mot å bli lurt, var noe av det aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, sa da han innledet sin prosedyre i barnedrapssaken i går.

Dahls utgangspunkt var å invitere rettens seks medlemmer til å legge til grunn noe av det den ene tiltalte, Jan Helge Andersen, har forklart om selve ugjerningene på åstedet i Baneheia. Hva mannen har forklart om sin egen rolle, hva han har sagt om det han har tenkt og gjort og hva som foranlediget handlingene, mener Dahl man skal være forsiktig med å tro på.

– Andersen kan lyve, og han har løyet i avhør før. Bare tenk på alibiavtalen han inngikk med medtiltalte Viggo Kristiansen. Den holdt han seg til gjennom hele fjor sommer. I avhør løy han så godt at ingen kunne si 'dette er gjerningsmannen', advarte Dahl i retten i går.¹⁴¹

6.4.7 Forhold som reduserer Andersens troverdighet

Aktor fastslo i sin prosedyre at Andersen på flere punkter hadde forklart seg uriktig om saken. Alle- rede i de første politiavhørene hadde han nektet enhver befatning med saken. Etter pågripelsen valgte han å legge noen kort på bordet, men han sa ingenting om egne overgrep, eller om at han hadde blitt rispet i armen av Kristiansen. Først halvannen måned senere erkjente han seksuelt overgrep mot den ene av jentene, men han uttrykte at han var usikker på hvilken av jentene det dreide seg om. Videre sa Andersen først at han «så vidt» berørte Stine Sofie Sørstrønen med sin ikke-erigerte penis. Senere rettet han dette til at han «la press på». Aktor mente Andersen hadde opptrådt både beregnende og taktisk i sine politi- forklaringer, og han advarte retten mot å bli lurt.

At jentene søndag 21. mai 2000 ble funnet i hverandres klær, uten at noe i Andersens forklaring kunne forklare klesbyttet, mente aktor også var påfallende. Enten hadde jentene byttet klær etter badingen, eller så forklarte Andersen seg usant om hendelsesforløpet. At jentene hadde byttelånt klær, hadde ikke skjedd tidligere, påpekte aktor, som tilføyde at jentene hadde forskjellig kroppsstørrelse og vekt. Videre var det ikke korrekt, slik Andersen hadde forklart, at liket til Sørstrønen ble plassert oppå liket til Sløgedal Paulsen på åstedet. I henhold til åstedsundersøkelsen var det omvendt. Førstestatsadvokaten fant det også påfallende at politiet ikke hadde klart å finne spor av «dagboken» som Andersen mente befant seg på egen PC.

Aktor minnet også om at vitnet Kristen Gislefoss før kl. 18.00 fredag 19. mai 2000 hadde truffet Jan Helge Andersen ved Fant Olsens stykke. Andersen hadde speidet inn i skogen da Gislefoss så ham. Noe senere hadde Gislefoss truffet Andersen ved Bånetjønn. Disse observasjonene var i strid med Andersens forklaring. Andersens bevegelser i Baneheia 18. mai 2000 var også mistenkelige, mente aktor.

Aktor avsluttet for dagen kl. 14.44.¹⁴² Retten ble deretter hevet.¹⁴³

6.4.8 Andersen handlet med overlegg

Tirsdag morgen fortsatte aktor sin prosedyre. Han redegjorde nå for påtalemyndighetens syn på skyldspørsmålet. Førstestatsadvokaten fastslo at

¹⁴⁰ Fædrelandsvennen, «Begge to kan dømmes», 22. mai 2001.

¹⁴¹ Aftenposten, «Aktor advarte mot løgner», 22. mai 2001.

¹⁴² Fædrelandsvennen, «Fullstappet i rettssal 1», 22. mai 2001.

¹⁴³ Rettsbok for Kristiansand byrett 21. mai, jf. dok. 07,06,23.

det var bevist utover enhver rimelig tvil at Jan Helge Andersen var skyldig etter tiltalen.

Fra denne delen av prosedyren refererte Aftenposten:

«Påtalemyndigheten er ikke i tvil om straffskylden når det gjelder Jan Helge Andersen, og aktor gikk grundig til verks for å begrunne sitt standpunkt. At Andersen, slik han selv har forklart, vurderte situasjonen før drapene, men uten å gjøre noe for å redde pikene, påkalte harme hos aktor.

– Det er en hån mot jentene og mot all rettsfølelse dersom en person skal unnlate å handle i en slik situasjon, for deretter å gå fri.

Det faktum at Andersen har forklart at han ante og visste hva som skulle skje, mener Dahl beviser forsett og overlegg i sine handlinger – eller mangel på handlinger.

– Jan Helge Andersen visste hva Viggo hadde i tankene. At han ble på stedet mens Kristiansen voldtok, var en stilltiende aksept. Gjennom sin passivitet var han en moralsk støtte for Viggo Kristiansen mens sistnevnte gjennomførte voldtektene.

Da det kom til Andersens egne ugjerninger, var Dahl klar på at det lå forsett og overlegg i drapet på Stine Sofie Sørstrønen.

– Han hadde tid til å tenke, og forklarer selv at han gjorde det. Likevel tok han i mot kniven fra Viggo Kristiansen og drepte jenta. Han hadde andre valg, han kunne kastet kniven eller stukket den i maven på Kristiansen. En overveielse fører frem til drapet på piken, sa Dahl.»¹⁴⁴

Aktor mente Andersen tidlig forsto hva Sløgedal Paulsen og Sørstrønen hadde i vente. NTB opplyste:

«Jan Helge Andersen visste at de to jentene ville bli misbrukt allerede da Viggo Kristiansen fortalte jentene at de skulle få se kattunger, hevder aktor.

Aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, fortsatte sin prosedyre i Kristiansand byrett tirsdag. Ved å gjennomgå hendelsesforløpet fra de to tiltalte møtte jentene i Baneheia, prøver han å bevise at Jan Helge Andersen ikke var så passiv som han har fortalt.

– Jan Helge visste at kattehistorien var et påskudd for å få jentene med seg. Samtidig hadde han sett Viggo forgripe seg på ei jente

noen år tidligere. Tanken på hva som ville skje med de to jentene sammen med Viggo i skogen må jo ha slått ham, sa aktor.

– Ved at Jan Helge tok dette standpunktet, var jentenes skjebne forseglest. De var sjanseløse, sa Dahl.»¹⁴⁵

6.4.9 Bevisene mot Kristiansen

Bevisene mot Viggo Kristiansen var neste punkt i aktors prosedyre. Førstestatsadvokaten minnet retten om de objektive bevisene i saken. Disse var spesielt viktige overfor Kristiansen siden han hadde nektet for å ha vært på åstedet. I tillegg hadde retten hørt Andersens forklaring om at Kristiansen hadde vært med på ugjerningene, hvilket aktor anså som en «riktig og sann forklaring»:

«– DNA-håret knytter Andersen til handlingene og Viggo som deltaker. De to var sammen kort tid før og kort tid etter drapene. Viggo ikke har alibi. Dernest DNA-beviset om at det var to gjerningsmenn på åstedet, slik Jan Helge har fortalt. Dernest at Viggo tidligere har begått utuktige handlinger, og etter mitt skjønn voldtekt, mot andre mindreårige barn.

Disse objektive og nøytrale bevis taler for seg selv, sa Dahl.

Et bevis er Jan Helge Andersens forklaring om at Viggo var med. Denne opplysningen om at Viggo var gjerningsmann sammen med ham er en riktig og sann forklaring. Jan Helge Andersen ga opplysninger til politiet som ingen andre enn politiet visste om, og som ikke hadde vært omtalt i mediene. Andersen beskriver drapene av den eldste jenta som samsvarer med det rettsmedisinene har fortalt. Det beste beviset er at politiet fant en genser hvor armene var knyttet løst, en opplysning som ingen kjente til. Slett ikke Jan Helge Andersen.»¹⁴⁶

Notater fra forhandlingene bekrefter at aktor fastslo at Andersens politiforklaring om drapet på Sløgedal Paulsen var forenlig med funn fra obduksjonen, særlig det at Sløgedal Paulsen var påkledd da hun ble drept. At en genser var knyttet løst rundt hodet til Sørstrønen, samsvarte også med funnene på åstedet. Dette var en detalj som politiet bevisst hadde hemmeligholdt. Endelig fremhevet førstestatsadvokaten at funnet av jentenes klær i

¹⁴⁵ NTB 22. mai 2001 kl. 09.57.

¹⁴⁶ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁴⁴ Aftenposten, «Aktor advarte mot løgner», 22. mai 2001.

demningen var i samsvar med det Andersen hadde forklart.

Aktor understreket at Andersen ikke hadde noe motiv for å forklare seg usant om at bestekameraten Kristiansen hadde deltatt i ugjerningene:

«Hvis vi tenker oss tanken av at Jan Helge Andersen var alene?

Hvorfor forklarer da Jan Helge Andersen at Viggo var med? Hvilket motiv skulle Andersen ha for å legge skylden på bestekameraten sin? Vi har ikke hørt om dype motsetninger mellom de to. Noen ganger har de kranglet og vært fra hverandre et par dager før alt har ordnet seg igjen. Det er ikke noe som tyder på at Jan Helge Andersen skulle påføre bestekameraten sin lovens strengeste straff. Selv har ikke Viggo Kristiansen noen teori om hvorfor kameraten skal påføre ham all skyld. Dette er spørsmål som må stilles for å vurdere sannhetsgehalten i Andersens forklaring.»¹⁴⁷

Aktor pekte på at Kristiansen flere ganger hadde endret forklaring, hvilket reduserte hans troverdighet og knyttet ham til drapshandlingene. Ifølge Stavanger Aftenblad uttrykte aktor seg som følger:

«Kristiansens forklaringer til politiet og retten er forandret utallige ganger underveis. For eksempel hvor lenge han var i bua. Han innrettet seg etter hva politiet sa om klokkeslett. Han skiftet og justerte forklaringer under avhørene. Han la seg helt flat for politiet. Han forklarte ikke sannheten i første avhør. Vil en uskyldig person la seg lede og påvirke slik Viggo Kristiansen gjorde?

Han har gitt tre-fire forskjellige forklaringer om hvor han traff Jan Helge Andersen 19. mai. Det er ganske påfallende. Han kan forsøke å vri seg unna gjennom avtalt alibi. Kristiansen sier at Andersen kom til ham klokka 19.30. I retten sier han at Andersen kom 20.15 eller enda senere. Til politiet forklarer han at Andersen var på løpetur, og han selv delvis var i bua og delvis hjemme. Kristiansen forklarer at kameraten skulle løpe til Bånetjønn. I en annen forklaring gikk løpeturen til Bervannet. I retten sier han begge deler for å gardere seg.

Alibiavtalen ble inngått straks etter drapene, – og drøftet dagen etterpå. Innholdet i alibiavtalen var at Viggo skulle ha vært i bua, og

at Andersen skulle ha vært på løpetur. Begge forklaringene stemmer overens når de blir gitt til politiet. Telefonsamtalene til vennene mener jeg mener er et forsøk på å skaffe seg alibi. Når de inviterte kameratene først kommer spør Viggo hva vennene egentlig vil.»¹⁴⁸

Førstestatsadvokaten minnet så rettens medlemmer om at Andersen hadde forklart at Kristiansen ble paranoid i tiden etter drapene:

«Jan Helge sier at Viggo fikk 'noia'. Gardinene måtte trekkes foran. Han møtte ikke opp hos politiet. Andersen måtte ringe til ham før han kom på besøk.

Hvis vi stiller oss litt åpne til dette spørsmålet; er dette oppspinn fra Andersens side for å legge skylden på Kristiansen? Kan det tenkes at alt dette er oppspinn fra Andersens side for å velte skylden over på kameraten?»¹⁴⁹

Aktor kom deretter inn på sakens «støttebevis» – særlig Kristiansens forhold til seksualitet og pornografi:

«Det finnes også støttebevis, for eksempel Viggo Kristiansens interesse for pornografi og seksualitet. Vi får et inntrykk av at han er seksuelt. Det er noe som tyder på at Viggo Kristiansen er i 1. divisjon når det gjelder interessen for pornografi, noe beslaget av kvinneklær og dukker viser.

Kristiansen gråt i retten i forbindelse med gjennomgangen av overgrepene mot en mindreårig jente.

Jeg vet ikke hvorfor han gråt. Om det var anger eller en gråt over egen situasjon, eller om det var flaut, eller hva det var. Det vet jeg ikke. Men, det understøtter etter mitt skjønn at han har et noe vanskelig forhold til seksualitet.

Jeg tror aldri jeg har møtt en tiltalt som har vært så redd for å svare konkret på ufarlige spørsmål. Han hadde åtte forskjellige formuleringer som svar på ufarlige spørsmål. Svarene var for eksempel 'det kan jeg ikke utdype', 'det vil jeg ikke kommentere', 'det er vanskelig å si', 'det er flaut'.

Åpenbart kommer svarene hans slik fordi det er vanskelig å gi en troverdig forklaring på

¹⁴⁷ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁴⁸ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁴⁹ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

hva som skjedde på bakgrunn av det Andersen har fortalt.»¹⁵⁰

Aktor nevnte også Kristiansens samtale med et jevnaldrende vitne før pågripelsen, hvor han skal ha uttalt at han trodde at det var to gjerningspersoner. Aktor erkjente imidlertid at også mange andre hadde spekulert om Baneheia-saken.

6.4.10 Mobilbeviset og sykkel

Aktor tok deretter for seg det såkalte mobilbeviset. Spørsmålet var om tekstmeldingene på Viggo Kristiansens mobiltelefon skapte forstandig tvil om at han hadde begått drapene og voldtektene i Baneheia.

Aktor erkjente at mobilbeviset hadde en bevisverdi, men mente opplysningene ikke ga noe alibi. Før han kom inn på betydningen av de enkelte tekstmeldingene, fant han grunn til å redegjøre for hva man visste om hendelsesforløpet, samt hvilke opplysninger som var mer usikre. Ifølge Stavanger Aftenblad uttalte aktor:

«Bruken av mobiltelefon er neppe dramatisk, men har en bevisverdi. Det samme gjelder sykkel til Viggo som er observert ved bommen på Svarttjønn klokken 18.

Verken politiet eller påtalemyndighet vet når drapene ble begått, bortsett fra tidspunktet mellom klokka 19 og 20. Det er ikke nødvendig å vite nøyaktig klokkeslett. Det avgjørende er om retten er klar over at det fant sted omtrent på denne tid. På bakgrunn av nøytrale vitner kan vi legge til grunn at de tiltalte var sammen cirka klokka 18 på parkeringsplassen ved Svarttjønn. Hva de gjorde etterpå har vi ingen nøkterne og objektive opplysninger om. Bare Jan Helge Andersens forklaring. Ingen har sett de tiltalte i Baneheia. Vi vet at jentene ble sett i live cirka klokken 18.50. Ingen vet når de var ferdige å bade. Ingen vet når de gikk hjem. Vi vet derfor ikke klokkeslettet når Viggo og Jan Helge møtte jentene.

Viggo har under hele etterforskningen holdt på at Jan Helge kom tilbake fra løpeturen klokken 19.30. Det var hovedpoenget i alibiavtalen. Så kan vi tenke tanken av at 19.30 var et viktig tidspunkt for begge to. Skjedde drapet akkurat da? 19.30 var viktig for begge for å unndra seg straffen.

En annen nøytral informasjon er telefonen fra Viggo til kameratene klokka 20.19. Både denne telefonen og samtalen senere med kameratene var viktig for Viggo i arbeidet med å dekke seg.

Telenors målinger av dekningsområdet i forrige uke viser at mobildekningen går et par hundre meter fra åstedet.

Jan Helge Andersen sier også at han ikke har sett Viggo bruke mobiltelefonen på åstedet. En tvil skal komme tiltalte til gode.»¹⁵¹

Ifølge Dagbladet lanserte aktor tre ulike forklaringer på tekstmeldingene som var forenlige med at Kristiansen var skyldig:

«Aktor sa at han godtok Telenor Mobils opplysninger og at man må legge dekningsområdet fra basestasjonen Eg A til grunn.

Mobilbeviset er skjæret i sjøen for påtalemyndighetens indisierrekke mot Kristiansen. Aktor innrømmet at tidsproblematikken ikke var klarlagt:

– I en slik sak vil man ikke fullt ut kunne klarlegge alle fakta. Det er heller overraskende å få alle bitene til å falle på plass, sa Dahl. Han ga i sin prosedyre tre muligheter for hvordan mobilbeviset kan passe inn i et hendelsesforløp.»¹⁵²

Disse tre teoriene ble trukket frem av aktor:

Den første muligheten var at tekstmeldingen kl. 18.57 kunne ha blitt sendt mens Kristiansen fortsatt var innenfor dekningsområdet til EG_A-senderen. Meldingen kl. 19.24 kan ha blitt mottatt på vei hjem etter drapene – da Kristiansen på nytt kom inn i EG_As dekningsområde. Dette ga 27 minutter til rådighet for å begå ugjerningene som var nevnt i tiltalen. Ifølge Stavanger Aftenblad uttalte aktor:

«Tekstmelding nummer en er registrert klokka 18.57, og kan være sendt mens de valset rundt i Baneheia innenfor dekningsområdet til Eg A. Så ble jentene truffet, voldtatt og drept. Melding nummer to klokka 19.24 kom da Viggo var ferdig med voldtektene og drapene og på vei hjem fra åstedet og innenfor dekningsområdet.»¹⁵³

¹⁵⁰ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁵¹ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁵² Dagbladet, «Mobilbeviset blir aktors nåløye», 23. mai 2001.

¹⁵³ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

Det andre alternativet var at Kristiansen en kort periode kunne ha forlatt åstedet og beveget seg inn i dekningsområdet til EG_A mens Andersen dekket til likene. Mens Kristiansen befant seg innenfor dekningsområdet, mottok han en tekstmelding kl. 19.24. Etter å ha sendt meldingen kl. 19.37 forlot han så dekningsområdet og returnerte til åstedet. Aktor erkjente at man ikke visste hvor Kristiansen hadde vært mens han var borte, eller hvorfor han hadde valgt å forlate åstedet.¹⁵⁴ Stavanger Aftenblad siterte aktor slik:

«Melding nummer en ble sendt mens de vandret rundt innenfor dekningsområdet. Jentene ble voldtatt og drept. Viggo Kristiansen forlater stedet mens Jan Helge Andersen dekker til åstedet, slik Andersen selv har forklart. Hvis Viggo har beveget seg så langt at han har vært innenfor dekningsområde, kan han ha mottatt og sendt tekstmeldinger. Deretter kan han ha returnert til åstedet.»¹⁵⁵

Den tredje mulige forklaringen var at ugjerningene skjedde på et senere tidspunkt enn tiltalen la til grunn. Etter møtet ved Svarttjønn kan de tiltalte ha plassert Kristiansens sykkel i «bua», og først på et senere tidspunkt dratt til Baneheia hvor de møtte jentene. Dette ville ifølge aktor forklare både tekstmeldingene og mangelen på vitneobservasjoner av Kristiansens sykkel. Samtalen kl. 20.19, som gikk over EG_A-senderen, kan ha blitt gjennomført mens Kristiansen var på vei hjem etter drapene.

Stavanger Aftenblad siterte aktor slik:

«Så må man spørre om Jan Helge forklarer seg riktig om sykkelen som stod parkert ved bommen på Svarttjønn. Kan de ha gått ned igjen til bua med sykkelen før de gikk inn i Baneheia. Kan drapene også ha skjedd etter klokka 19.37 når den siste tekstmeldingen blir sendt, og at Viggo kort tid etter drapene ringer kameratene sine klokka 20.17?

I en sak som dette klarer vi ikke å klarlegge alle fakta. Vi får ikke alle bitene til å falle på plass. Ikke minst i denne saken hvor de to tiltalte sloss mot hverandre, og hvor en av de to ikke snakker sant.

Det kan også tenkes at det skråsikre vitnet som så Viggos sykkel ved bommen på Svarttjønn klokka 18 tar feil. Vi vet at de skråsikre vitnene er de som oftest tar feil.»¹⁵⁶

Aktor oppsummerte bevissituasjonen mot Viggo Kristiansen slik:

«Min konklusjon er at Viggo Kristiansen er hovedmannen bak både voldtektene og drapene. Han har vært drivkraften og motoren i det som skjedde. Handlingene fra Viggos side var at her skulle jentene voldtas og drepes for at de ikke skulle kunne løpe hjem å fortelle hva som hadde skjedd. Det bevisstilbud som påtalemyndigheten har levert gjennom disse ukene er så overbevisende og overveldende at de to spørsmålstegn som foreligger om mobiltidspunktene og sykkelen ikke rokker ved at Viggo er gjerningsmannen og er skyldig.»¹⁵⁷

6.4.11 Straffutmåling og påstand

Mot slutten av prosedyren redegjorde aktor for påtalemyndighetens syn på straffutmålingen. For både Kristiansen og Andersen ble det nedlagt påstand om 21 års fengsel kombinert med ti års sikring.

Fra aktors straffutmålingsprosedyre refererte Aftenposten:

«Førstestatsadvokat Edward Dahl la ned påstand om 21 års fengsel og ti års sikring i lukket anstalt for begge de tiltalte, Viggo Kristiansen (21) og Jan Helge Andersen (20) da han avsluttet sin sluttprosedyre i går. Han mente drapene på Lena Sløgedal Paulsen (10) og Stine Sofie Sørstrønen (8) ble begått med overlegg og under særdeles skjerpende omstendigheter.

– De skjerpende omstendighetene er så selvsagte i denne saken. Jentene var sjanseløse og fullstendig prisgitt de to tiltalte. Det handler om drap på to jenter på åtte og ti år, som begge skjønte hva som foregikk. Dette er en hjerteskjærende behandling av barn, og vitner om følelsesmessig fravær og mangel på empati, sa Dahl.

¹⁵⁴ Merk at Jan Helge Andersen på dette tidspunktet ennå ikke hadde avgitt sin tilleggsforklaring om at det hendte at Viggo Kristiansen oppbevarte mobiltelefonen i sykkelvesken. Se punkt 6.5 nedenfor.

¹⁵⁵ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁵⁶ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

¹⁵⁷ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

Knusende dom

To dager før sin egen 22-års fødselsdag fikk Viggo Kristiansen, gjennom aktors totalt fem timer lange prosedyre, servert knusende beskrivelser av seg selv og de handlinger han står tiltalt for.

Både mannens forhold til seksualitet, hans personlighetsavvik, som av rettspsykiaterne er karakterisert som nesten ikke reparerbart, hans aggresjon og begrensede intellektuelle evner ble vektige argumenter for aktor da han prosederte å illegge Kristiansen lovens strengeste straff og i tillegg ti års sikring i lukket anstalt.

– Det er ikke formildende omstendigheter i denne saken, i alle fall ikke for Viggo Kristiansen. Han er hovedmannen og pådriveren for voldtekt og drap på to små barn. Allerede oppe i skogen hadde Kristiansen bestemt seg for overgrep, han visste hva han skulle gjøre. Da Viggo Kristiansen drepte Lena Sløgedal Paulsen så raskt og effektivt, viser det forsettet og overlegget i handlingen. Drapene og voldtektene ble begått uten følelser for ofrene, sa aktor. [...]

– En tikkende bombe

Førstestatsadvokat Edward Dahl brukte ikke lang tid på å underbygge påstanden om lovens strengeste straff for Viggo Kristiansen. Han mener de grufulle handlingene, slik Jan Helge Andersen har beskrevet dem, taler for seg selv.

Argumentene for 21 års fengsel mener han er flere, selv om ett av følgende tre normalt skal være nok til å oppfylle lovens strengeste straff:

- Drapene må være begått med overlegg.
- Drapene må være begått for å skjule en annen forbrytelse, eller unndra seg straff.
- Drapene må være begått under særdeles skjerpene omstendigheter.

– I denne saken er alle tre krav innfridd, argumenterte aktor.

Avslutningsvis karakteriserte han Viggo Kristiansen på følgende måte for å illustrere gjentakelsesfaren: – Han er og blir en tikkende bombe. Samfunnet må ha kontroll på en slik person også etter at han har sonet sin straff.

Jan Helge Andersen (20) fikk også hard medfart av aktor i gårsdagens prosedyre. Han betegnet 20-åringen som en med så store personlighetsavvik at han må holdes i sikring også etter ferdigsonet dom.

– Når det gjelder gjentakelsesfare, forholder det seg annerledes med Andersen enn med Kristiansen. Andersen, med sin holdningsløs-

het og mangel på empati, er ikke en tikkende bombe. Han er en drivende mine, hvis jeg holder meg til den terminologien. Hva skjer når han en dag treffer en annen av Viggo Kristiansens kaliber? En kan si at risikoen for det er liten, men den er der. Tør samfunnet ta den sjansen? [...]

Gjenopprette balanse

Før aktor nedla påstand, minnet han retten om hensikten med straff. Ved siden av de preventive sidene, vektla Dahl en annen funksjon som gjelder spesielt i denne saken.

– En streng straff kan gjenopprette balansen mellom rett og urett. Den kan gjenopprette balansen mellom jentenes krav på et videre liv og den urett som ble påført dem. Derfor blir straffen en symbolhandling både for de tiltalte og de pårørende. I tillegg skal almenhetens forbitrelse imøtekommes, sa aktor.»¹⁵⁸

Aktor nedla påstand i eget påstandsskriv, som ble fremlagt for retten. Påstandsskrivet hadde følgende innhold:

- «1. Jan Helge Andersen f. 17.01.81 dømmes for to forbrytelser mot str.l. § 233, første og annet ledd, to forbrytelser mot str.l. § 192, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213 og to forbrytelser mot str.l. § 195, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213, alt sammenholdt med str.l. § 62, 1. ledd, til en straff av fengsel i 21– tjuen – år med fradrag for utholdt varetekt med til sammen 251 – tohundreogfemti – dager (13.9.00 – 22.5.01).
2. Påtalemyndigheten bemyndiges til for et tidsrom av inntil 10 – ti – år å benytte sikringsmidler nevnt i str.l. § 39 nr. 1 a–f overfor Jan Helge Andersen.
3. Viggo Kristiansen f. 24.05.79 dømmes for to forbrytelser mot str.l. § 233, første og annet ledd, to forbrytelser mot str.l. § 192, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213, to forbrytelser mot str.l. § 195, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213, en forbrytelse mot str.l. § 195 første ledd, annet straffalternativ og annet ledd, jfr. § 213, en forbrytelse mot str.l. § 195 første ledd, første straffalternativ og annet ledd, en forbrytelse mot str.l. § 192, første ledd, første straffalternativ og en forseelse mot str.l. § 390 a, alt sammenholdt med str.l. § 62, 1. ledd, til en straff av fengsel i – 21– tjuen – år med fradrag for

¹⁵⁸ Aftenposten «Aktor advarte mot løgner», 22. mai 2001.

utholdt varetekt med til sammen 251 – tohundreogfemti – dager (13.9.00 – 21.05.01).

4. Påtalemyndigheten bemyndiges til for et tidsrom av inntil 10 –ti– år å benytte sikringsmidler nevnt i str.l. § 39 nr. 1 a–f overfor Viggo Kristiansen.»¹⁵⁹

6.5 Andersens tilleggsforklaring etter aktors prosedyre

Andersen avga, etter initiativ fra forsvarer Fegran, en tilleggsforklaring 22. mai etter aktors prosedyre. I prosedyren hadde Kristiansens mobiltrafikk vært tema. Kristiansen sendte og mottok fire SMS-er over basestasjonen EG_A, som ifølge Telenor ikke hadde dekning på eller i nærheten av åstedet. Etter prosedyren fikk Andersen ordet og forklarte at Kristiansen av og til hadde mobilen i sykkelveska. Andersen hadde tidligere forklart at sykkelstolen sto låst til bommen ved parkeringsplassen ved Svarttjønn. Bommen var innenfor dekningsområdet for basestasjonen EG_A. NTB refererte følgende:

«Under saken er det blitt reist tvil om hvor mobilen til Viggo Kristiansen befant seg da ugjerningene ble begått, og det var aktors prosedyre som gjorde at Andersen igjen inntok vitneboksen.

– Har det hendt at Viggo har plassert mobilen på sykkelstolen? spurte hans forsvarer, advokat Ben Fegran.

– Ja, når vi var ute og syklet. Da festet han den i salvesken, svarte 20-åringen.

Han kunne ikke si om kameraten hadde festet mobilen der den dagen, eller om han i det hele tatt hadde hatt mobilen med seg.

Ekspertene fra Telenor Mobil har fastslått at Kristiansens mobil befant seg innenfor basestasjon EG_A på flere sentrale tidspunkt drapskvelden.»¹⁶⁰

Fra Andersens vitnemål rapporterte Fædrelandsvennen:

«Spørsmålet om hvor mobiltelefonen til Viggo Kristiansen var da barnedrapene ble begått, kan være såre enkel. Ifølge Jan Helge Ander-

sen hadde kameraten ofte mobiltelefonen liggende i sykkelveska under setet.

Andersens forsvarer, Ben Fegran, fikk sin klient i vitneboksen i går for å si noe om mobiltelefonen. Tidligere har Andersen sagt i retten at han ikke hadde sett at Viggo Kristiansen hadde med seg mobiltelefonen denne dagen.

– Han hadde den gjerne liggende i sykkelveska under setet når vi var ute på lengre turer. Om den lå der denne dagen, vet jeg ikke, sa Jan Helge Andersen.»¹⁶¹

I spalten «Rettsaken fra time til time» i Fædrelandsvennen samme dag heter det:

«13.32. Retten settes. Advokat Fegran vil gjerne ha Jan Helge Andersen i vitneboksen. Andersen svarer på spørsmål om hvor Kristiansen pleide å ha mobiltelefonen når han var ute og syklet. Andersen sa at den var i saltaska under setet på sykkelstolen. Han kan ikke konkret si at den var der 19. mai i fjor, men for Kristiansens advokat var nok ikke dette noe hyggelig med tanke på ‘mobilbeviset’. Andersen sier at han så ingen mobiltelefon på turen. – Neeei, svarte Pettersen på spørsmålet om han hadde noen spørsmål til Andersen.»¹⁶²

6.6 Bistandsadvokatenes innlegg

Bistandsadvokatene fikk ordet til prosedyre om erstatningskravene tirsdag 22. og onsdag 23. mai. For de etterlatte etter post I–III i tiltalen ble det fremmet krav om oppreisning i medhold av skadeserstatningsloven. Oppreisningsbeløpene ble påstått fastsatt etter rettens skjønn. Bistandsadvokatene antydte at oppreisningsbeløpet burde settes til 500 000 kroner. For en av de etterlatte ble det fremstilt krav om erstatning for tapte utgifter med 92 313 kroner, mens det for en annen ble krevet erstatning for tapt arbeidsinntekt med 288 000 kroner.¹⁶³

For de to fornærmede etter post IV–VI i tiltalen ble det fremmet krav om at Viggo Kristiansen skulle betale oppreisning fastsatt etter rettens skjønn, oppad begrenset til 200 000 og 150 000 kroner.

¹⁶¹ Fædrelandsvennen, «Mobilen i sykkelveska?», 23. mai 2001. Se også Dagbladet, «Mobilbeviset blir aktors nåløy», 23. mai 2001, og Kvamme (2023) s. 152.

¹⁶² Fædrelandsvennen, «Skyld, straff, sikring og erstatning», 23. mai 2001.

¹⁶³ NTB 22. mai kl. 13.34 og kl. 14.45, og NTB 23. mai kl. 09.01.

¹⁵⁹ Påstandsskriv, jf. dok. 01,28.

¹⁶⁰ NTB 22. mai 2001 kl. 13.50.

6.7 Advokat Ben Fegrans prosedyre i byretten

6.7.1 Innledning

Jan Helge Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, startet sin prosedyre onsdag 23. mai kl. 10.00. Innlegget varte til ca. kl. 15.30.¹⁶⁴

NTB rapporterte følgende fra innledningen av prosedyren:

«– Det er et spørsmål om troverdighet, sa drapssiktede Jan Helge Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran. Så gikk han løs på oppgaven med å bygge opp troverdigheten for sin klient, og samtidig bryte ned troverdigheten til Viggo Kristiansen.

Man kan ikke slik aktor legger opp til, velge å tro på bare deler av Jan Helge Andersens forklaring. Enten så er den riktig, eller så er den det ikke, mener Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran.

Han hevder at Andersens forklaring er korrekt, og at dette stemmer med de faktiske bevisene som er lagt fram i saken. Ingen av de tekniske funnene strider mot det Andersen har forklart, hevder Fegran.»¹⁶⁵

6.7.2 Var Kristiansen med på drapene i Baneheia?

Advokat Fegran hevdet i sin prosedyre at det var usannsynlig at en annen person enn Viggo Kristiansen hadde utført handlingene i tiltalen sammen med Andersen. Ifølge Fædrelandsvennen uttalte han:

«– Hvis Viggo Kristiansen ikke har noe med drapene å gjøre, skulle Jan Helge ha funnet en annen mann? En som aldri noen har sett eller hørt? En som har samme DNA-type som Viggo? En som følte samme tiltrekning mot barn? En som Jan Helge traff like etter at han gikk fra Viggo ved Svarttjønn? En som etter ugjerningene forduftet i det store intet? Det blir – for å si det litt flåsete – slik som alle kjærestene til Viggo. Det er ingen som har sett dem, sa Fegran.»¹⁶⁶

Advokat Fegran listet opp 19 momenter som underbygget at Andersen snakket sant om at Kristiansen var hovedmann:

«For Fegran er det helt avgjørende at Viggo Kristiansen nagles til overgrepene og drapene. Han ramser opp forhold som han mener styrker Andersens troverdighet. Fegran mener også dette avslører Kristiansen som overgriper og drapsmann:

- Ingen tekniske funn står i motstrid til Andersens forklaring. Det gjelder både DNA-funn for begge og obduksjonen.
- Fegran sår tvil om en vitneforklaring aktor har stor tiltro til. Andersen er av vitnet observert to ganger. Fegran mener det er usikkerhet rundt tid og sted og at forklaringen ikke beviser at Andersen har forklart seg uriktig.
- Kristiansen har ikke alibi. Mobiltelefonutskriftene er heller ikke i strid med det Andersen har forklart. Fegran tror at mobilen kan ha vært i sykkelveska. Hadde Kristiansen vært i bua på drapstidspunktet, ville han som en ivrig mobilbruker ha svart på den inngående meldingen klokken 19.24.
- Det er spor etter to gjerningsmenn på ofrene. Andersen ville risikert å miste enhver troverdighet hvis en hadde fått en fullstendig DNA-profil av en annen type enn Kristiansens.
- Andersen har overhode ikke noe motiv for å trekke med bestekameraten hvis dette ikke var sant. De var ikke uvenner på drapstidspunktet.
- Andersen sier han skrev ned det som skjedde på sin PC. Politiet kan ikke utelukke at det skjedde.
- Politiavdelingssjef Geir Hansen har avhørt Andersen i 80 timer. Sakkyndige doktor Olaf Bakke i 15 timer. De har ikke klart å påvise feil i forklaringen til Andersen.
- Kristiansen ble ikke overrasket da han ble pågrepet av politiet på jobb. – Hvem ville oppføre seg slik hvis han uberettiget hadde blitt sikret for en slik forbrytelse? Kristiansen er som kjent ikke den som er snau med kommentarene når det ikke passer.
- Kristiansen er veldig opptatt av politiets etterforskning og funn i saken. Han sa 12. september til Andersen at 'vi må nyte den siste kvelden sammen'.
- De to snekret et gjensidig alibi. De holdt på det inntil de ble foreholdt at det ikke kunne

¹⁶⁴ Rettsbok for Kristiansand byrett 23. mai, jf. dok. 07,06,23, og Fædrelandsvennen, «Nest siste dag i rettssal 1», 25. mai 2001.

¹⁶⁵ NTB 23. mai 2001 kl. 13.01.

¹⁶⁶ Fædrelandsvennen, «Rasende Kristiansen bet pennen i stykker», 25. mai 2001.

stemme. Andersen la alt på bordet kort etter at han ble pågrepet.

- Kristiansen har gjentatte ganger forklart seg uriktig. Han har justert tidspunktet etter hvert som han blir forholdt ting fra politiet.
- Kristiansen ville ikke forklare mer for politiet etter at DNA-funnet kom. – Hvis han er uskyldig, hvorfor skulle han ikke ønske å bidra til å oppklare dette?
- – Kristiansens forklaring i retten bar preg av at han ikke ville forklare seg, unnlot å svare, var unnvikende på de aller fleste spørsmål.

I tillegg viser Fegran andre opplysninger om Kristiansen:

- Forholdet de to imellom: Kristiansen dominerende. Andersen diltende bak.
- Kristiansen opptatt av ekstrem pornografi, sammen med beslag av sexhjelpemidler og nakenbilder tatt av ham selv i en svært så kompromitterende situasjon.
- Kikkingen overfor en kvinne som han har tilstått.
- Andre trusselepisoder med kniv.
- Andre vitners beskrivelse gir et skremmebilde av ham, blant annet en 'usedvanlig grad av hensynsløshet og aggressivitet'.
- Han har tidligere har tidligere [sic] begått svært alvorlige overgrep mot barn. Det er brukt samme modus for det som har skjedd i Baneheia; lokke og true.»¹⁶⁷

Som nevnt ovenfor tok advokat Fegran til orde at meldingene på Viggo Kristiansens mobiltelefon ikke ga noe alibi. Fegran lanserte en teori om at mobiltelefonen befant seg i sykkelvesken på Kristiansens sykkel da tekstmeldingen kl. 19.24 ble mottatt. NTB rapporterte:

«Fegran la fram en teori om at tekstmeldingen klokka 19.24 ikke ble besvart umiddelbart, noe man kunne vente fra den aktive mobilbrukeren, fordi Kristiansen ikke var ved telefonen. Han var på drapsstedet, slik Jan Helge Andersen har forklart. Derimot sendte Kristiansen tekstmeldinger klokken 18.57 og 19.37.

– Det er mer enn tilstrekkelig tid, dessverre for de to jentene, til å begå disse drapene og være tilbake ved Svarttjønn, påpekte Fegran.

Han viste også til Andersens forklaring fra tirsdag, om at mobiltelefonen til Kristiansen kan ha ligget i en veske under sykkelsetet.

Og ikke minst: Dersom Kristiansen hadde visst at meldingen som er registrert inn klokken 19.24, ja så ville han ha fortalt politiet om denne meldingen for dermed å skaffe seg alibi.»¹⁶⁸

Ifølge notater fra forhandlingene hadde Fegran mindre tiltro til aktors tredje mulige forklaring på mobiltrafikken, altså at drapene og overgrepene skjedde mellom kl. 19.37 og 20.19.

6.7.3 Skyldspørsmålet for Andersens del

Når det gjaldt hva Andersen kunne dømmes for, argumenterte Fegran for at Andersen måtte frifinnes for medvirkning til drapet på Lena Sløgedal Paulsen, og at Andersens eget drap på Stine Sofie Sørstrønen ikke skjedde med overlegg. Han kunne heller ikke holdes medansvarlig for Kristiansens overgrep:

«Mens aktor fastholdt at Andersen ble medskyldig i alt det som skjedde på åstedet, allerede da han ble med Kristiansen og jentene opp i heia, tok Fegran det motsatte standpunkt. – Andersen hadde ingen anelse om hva Viggo hadde i tankene. Først da han så kniven i Viggo hånd skjønnte han at noe galt kunne skje. Men han bidro ikke på noen måte til det Viggo så foretok seg, hevdet Fegran.

At det blir reagert moralsk på at Andersen valgte å sitte passiv med ryggen til da Kristiansen forgrep seg på de to jentene, hadde Fegran forståelse for.

– Men det foreligger verken fysisk eller psykisk medvirkning. Dersom retten kjenner Andersen skyldig i medvirkning går den ut over gjeldende rett på dette området, fastholdt Fegran.

Han avviste også at Andersen har medansvar for Kristiansens drap på Lena Sløgedal Paulsen.

Drapet skjedde brått, og Andersen hadde ingen mulighet til å forutse det. Han satt dessuten for langt unna til at han kunne avverge drapet, sa Fegran. [...]

Når det gjaldt Andersens drap på Stine Sofie Sørstrønen, vedgikk han at det ligger helt på grensen til å være et overlagt drap. Andersen har i retten innrømmet at han veide for og

¹⁶⁷ Fædrelandsvennen, «Rasende Kristiansen bet pennen i stykker», 25. mai 2001.

¹⁶⁸ NTB 23. mai kl. 13.01

imot da han fikk kniven fra sin kamerat med ordre om å drepe.

– Det var det dummeste han kunne sagt, men Andersen er ærlig. Likevel må vi ta i betraktning at han selv var truet på livet, og at han var handlingslammet av redsel. Han var i en tilstand der han ikke maktet å overveie sin handling, sa Fegran.»¹⁶⁹

Fegran la vesentlig vekt på at Andersen hadde handlet under trusler fra Kristiansen. NTB refererte følgende fra prosedyren:

«– At Jan Helge ikke forsøkte å hive kniven så lang vekk som mulig da han fikk den av Viggo, er forferdelig vanskelig å fatte. Det er en gåte, sier hans forsvarer Ben Fegran.

– Dette er det punktet i tragedien i Baneheia som er vanskeligst å forstå. Men retten skal ta utgangspunkt i Jan Helges situasjonen der og da, understreket Fegran i sin prosedyre.

Jan Helge Andersen hevder han ble beordret av kameraten Viggo Kristiansen til å for gripe seg på og drepe den ene av jentene. Kristiansen skal ha stukket en kniv i siden på Andersen, og sagt 'det er enten hun, eller dere begge'.

– Det er vanskelig å si noe om tanker i gjeringsøyeblikket. Men det var ikke tomme trusler Viggo kom med, og Jan Helge visste at Viggo var fysisk sterkere. Jan Helge er kort og godt livredd i den situasjonen, sa Fegran.»¹⁷⁰

6.7.4 Straffutmålingen

Til sist i prosedyren uttalte advokat Fegran seg om straffutmålingen og antydning at straffen, gitt pådømmelse av ett drap og ett overgrep, burde settes til 10 års fengsel. Fædrelandsvennen refererte slik fra denne delen av prosedyren:

«– Min påstand blir at Andersen er skyldig i et forsettlig drap, og et overgrep, fastslo Fegran i prosedyren sin onsdag. Han antydning at 10 års fengsel er et riktig straffenivå. Han mener Andersen har krav på nedsatt straff både fordi han ble truet til å begå handlingene, fordi han tilsto, og fordi han kun var 19 år da det skjedde.

Fegran avviste blankt at det er grunnlag for å ilegge Andersen noen form for sikring.

– De kravene loven stiller for å ilegge sikring er ikke til stede i forhold til Andersen, sa Fegran. Han viste til at han ikke tidligere har vært voldelig, eller begått overgrep.

Dersom skulle finne Andersen skyldig i å ha vært medansvarlig også for Kristiansens overgrep og drap, som tiltalen lyder på, antyder Fegran en straff på rundt 15 års fengsel. [...] Fegran gikk sterkt i rette med aktors påstand om at også Andersen må ha lovens maksimumsstraff, 21 års fengsel og 10 års sikring. Han fastholdt at det vil være grovt urettferdig dersom Andersen får samme straff som hovedmannen bak overgrepene og drapene, Viggo Kristiansen (22).

Det var Kristiansen som tok initiativet til å lokke jentene av gårde. Han startet overgrepene, drepte, og tvang Andersen med kniv til å begå overgrep og drap.

– Den eneste grunnen til at Andersen handlet som han gjorde, var truslene fra Kristiansen. Andersen var livredd, sa Fegran.

Han trakk også fram at Andersen tilsto samme dag som han ble pågrepet, og at han i sterk grad bidro til å oppklare saken.

– Det vil strid mot den allmenne rettsfølelsen dersom det ikke blir et skille i straffen mellom de to, sa Fegran.»¹⁷¹

Advokat Fegran nedla påstand om at Jan Helge Andersen frifinnes for tiltalens post I a, II b, III b og for øvrig anses på mildeste måte.¹⁷²

6.8 Advokat Tore H. Pettersens prosedyre i byretten

6.8.1 Oversikt

Fredag 25. mai 2001 kl. 09.00 fikk Viggo Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Pettersen, ordet til prosedyre. Like før kl. 13.50 ble forhandlingene erklært avsluttet og saken tatt opp til doms.¹⁷³

Redegjørelsen for prosedyrens innhold bygger på advokat Pettersens prosedyremanus for byretten og et utvalg tilgjengelige avisartikler. Utvalget har også konsultert papirene til journalist Eirik Vigsnes, som var til stede under prosedyren og skrev detaljerte notater.

¹⁷¹ Fædrelandsvennen, «Fegran mener 10 år er nok», 25. mai 2001.

¹⁷² Påstandsskrift fra advokat Ben Fegran 25. mai 2001, jf. dok. 06,06,21.

¹⁷³ Rettsbok for Kristiansand byrett 25. mai, jf. dok. 07,06,23, og Fædrelandsvennen, «Gråten over for denne gang», 25. mai 2001.

¹⁶⁹ Fædrelandsvennen, «Fegran mener 10 år er nok», 25. mai 2001.

¹⁷⁰ NTB 23. mai 2001 kl. 14.13.

Utvalget finner ikke grunn til å gjengi de delene av Pettersens prosedyre som gjelder de øvrige postene i tiltalen (post IV–VII).

6.8.2 Advarte mot forhåndsdømming

Advokat Pettersen begynte sitt innlegg med å understreke at drapene på Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen var en dyp tragedie, og at det etter hvert oppsto et folkekrav om at politiet måtte løse saken:

«– Da Lena og Stine Sofie ble borte i Baneheia og da de ble funnet drept, stod vi overfor en tragedie. Det vekker stor medfølelse hos foreldrene, fordi det er en tragedie å miste et barn. Baneheiasaken har fått stor interesse fra norsk presse

Handlingene i Baneheia vekker avsky. Det har vært skrevet at det har senket seg en uhyggestemning over Baneheia og Kristiansand etter drapene. Da pikene ble begravet deltok hele landsdelen i sorgen.

Det var lenge uløst hvem som voldtok og drepte jentene. Etter hvert oppstod det et krav om at politiet måtte løse saken, og sørge for at den eller de som var skyldig i disse handlingene ble tatt og måtte svare for ugjerningene.»¹⁷⁴

Pettersen fremholdt at rettsprosessen skal kunne tåle et kritisk lys i etterkant, og advarte mot forhåndsdømming. Han ba rettens medlemmer være seg bevisst hvilke oppfatninger de hadde dannet seg på forhånd. Pettersen viste også til risikoen for at man ubevisst legger vekt på bevisførsel som passer inn i bildet man hadde dannet seg, mens opplysninger som passer dårlig, tillegges mindre vekt:

«Når dere som sitter ved dommerbordet har kommet frem til det tidspunkt hvor dere skal trekke dere tilbake og avgjøre saken, må jeg minne dere om at den prosessen vi gjennomfører i rettssalen, og den dere skal utføre, skal tåle et kritisk lys i ettertid. Dere må i ettertid, når dere tenker tilbake, vise at avgjørelsen er tatt ut fra rettssystemets vanlige regler og basert på det som har skjedd her i retten.

Som forsvarer for Viggo Kristiansen er dette viktig for meg å understreke.

Videre må jeg minne om at medieoppmerksomheten som saken har hatt medførte at det neppe er noen i denne sal som ikke hadde en oppfatning av saken på forhånd, – også av skyldspørsmålet. De fleste er vel opptatt av at Viggo Kristiansen er skyldig. Faren ved en slik forutinntatt holdning er at man mer eller mindre ubevisst tolker det som har skjedd i retten inn i den oppfatning den enkelte hadde på forhånd. Det betyr at bevisførselen tolkes inn i det bildet den enkelte har hatt før saken begynte. Det som ikke passer inn blir forbigått, – eller ikke vektlagt.

Det er derfor særlig viktig at retten er særlig opptatt av holdningen før saken startet, og hvilken innvirkning det har på dere når dere har hørt bevisførselen som vi har vært gjennom.»¹⁷⁵

Pettersen påpekte at det nå var retten som opplevde et stort press for å få en felle dom mot Kristiansen, men at dommerne ikke kunne tillate seg å senke det strafferettslige beviskravet:

«Baneheiasaken har vist oss opprørende handlinger. Det er viktig at de skyldige blir dømt. Politiet har hatt et press på oppklaring av saken. Nå hviler presset på domstolen.

En frifinnelse av Viggo Kristiansen vil være for vond til å bli akseptert av folk. Da vil vi bli stående igjen med mange ubesvarte spørsmål. Men, det kan ikke påvirke retten, som ikke [k]an senke terskelen for bevis.

Enhver tvil skal komme den tiltalte til gode.

Jeg mener at på langt nær er den forstandige tvil oppfylt for Viggo Kristiansens side.»¹⁷⁶

Pettersen uttalte at domstolen i en så alvorlig straffesak som Baneheia-saken måtte være tilnærmet 100 prosent sikker på at den tiltalte har begått handlingene i tiltalen. Når Viggo Kristiansen nektet straffskyld, kunne det være at det var fordi han er uskyldig, understreket han. Han ba retten om ikke å se bort fra denne muligheten. Pettersen minnet om at påtalemyndigheten hadde bevisbyrden for at den tiltalte var skyldig etter tiltalen, og at tiltalte ikke var pålagt å føre bevis for sin uskyld.

¹⁷⁵ Stavanger Aftenblad, «Pettersen ber om frifinnelse av Kristiansen», 25. mai 2001.

¹⁷⁶ Stavanger Aftenblad, «Pettersen ber om frifinnelse av Kristiansen», 25. mai 2001.

¹⁷⁴ Stavanger Aftenblad, «Pettersen ber om frifinnelse av Kristiansen», 25. mai 2001.

6.8.3 Andersens forklaring

Advokat Pettersen gjennomgikk deretter bevissituasjonen i saken. Han trakk frem forklaringen til Jan Helge Andersen som det sentrale beviset i påtalemyndighetens sak mot Viggo Kristiansen. Bergens Tidende siterte ham slik:

«For å avgjøre om Viggo Kristiansen skal dømmes for overgrep og drap, må det klarlegges hva som rent faktisk har skjedd.

Andersens forklaring går ut på at Viggo Kristiansen er hovedmannen og har gjennomført både overgrep og drap. Viggo selv sier at han ikke var til stede.

Viggo har forklart at han var hjemme i boden da drapene fant sted. Skal retten dømme ham, må det bygges på bevis presentert i retten og som har gjort retten sikre på at Viggo Kristiansen har deltatt.

Det er først og fremst Jan Helge Andersens forklaring som er det sentrale bevis.»¹⁷⁷

Ifølge forsvareren var forklaringen beheftet med så store svakheter – blant annet var den i strid med en rekke objektive forhold – at den ikke kunne anvendes som bevis for å domfelle Kristiansen.

Pettersen viste til at aktor hadde vært skeptisk til Andersens forklaring, men at aktor hadde valgt å tro Andersen på at Kristiansen var involvert i Baneheia-saken, blant annet fordi han hadde forklart seg om detaljer ved hendelsesforløpet som stemte med funn på åstedet. Pettersen påpekte at dette ikke ga noen veiledning:

«Aktor har nevnt at Jan Helge Andersen i sin forklaring kan ha løyet eller ikke husker alt. Det legges videre vekt på fra aktor at han mener Andersen snakker sant når han forklarer at Viggo var med i Baneheia.

Momenter i denne sammenheng er at den eldste jenten var påkledd da hun ble drept. Videre at Viggo kvittet seg med klærne til jentene ved å gjemme disse. Dette gir imidlertid ingen veiledning i spørsmålet om man kan stole på Jan Helge.

Jan Helge Andersen har vært på stedet og forklart hva som skjedde. Det binder ikke Viggo Kristiansen til åstedet. Forklaringen til Andersen kan derfor ikke legges til grunn som bevis for å dømme Viggo.»¹⁷⁸

¹⁷⁷ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

Forsvareren stilte seg tvilende til aktors påstand om at Andersen og Kristiansen hadde inngått en alibiavtale, som gikk ut på at begge skulle forklare overfor politiet at Andersen kom til Kristiansen kl. 19.30 på kvelden:

«Jan Helge har forklart seg meget omfattende for politiet gjennom 80 timer, blant annet om en inngått alibiavtale. Andersen nektet for å ha vært i Baneheia da han ble avhørt som vitne i saken. Alibiavtalen ble ifølge Jan Helge inngått dels på vei ut av Baneheia etter drapene. Dagen etter på tur til Bervannet ble alibiavtalen utfylt og fikk flere detaljer, forteller Andersen.

Under rundspørringen forklarte Jan Helge Andersen at han ikke [...] kom til Viggo Kristiansen klokken 19.30, men klokken 20. Allerede 22. mai holder han seg ikke til alibiavtalen da han blir utspurt av politiet.»¹⁷⁹

Pettersen fremhevet at Andersen nok hadde avgitt en detaljert og omfangsrik forklaring, men at den tydelig hadde blitt tilpasset de bevis som Andersen hadde blitt kjent med under etterforskningen. Advokaten viste til at det underveis hadde skjedd en glidning i Andersens forklaring:

«Jan Helge Andersen ble pågrepet 13. september. Da nektet han først for drapene i Baneheia. Det var først da DNA-profilen ble lagt frem, at han tilstod. Utgangspunktet var at han forklarte at han hadde drept den ene av jentene, og hadde hatt en svært passiv rolle ellers. I denne fasen av etterforskningen ga ikke Andersen noe uttrykk for at han hadde begått seksuelle overgrep mot noen av jentene. Det går halvannen måned før han kommer med dette. Bevegelsen i forklaringen kommer på bakgrunn av at det blir kjent at det foreligger ytterligere biologisk materiale som knytter ham til ugjerningene. Det Andersen forklarer er i det nedre området av det vi kan kalle for seksuell omgang. Han sier at han blir truet til å begå disse handlingene av Viggo.

Jeg mener det er tull og konstruert forklaring at han ikke husket hvilken av jentene han hadde forgrepet seg mot.

Den psykiatrisk sakkyndige Tor Gamman mente at Andersens forklaring virket søkt. Det

¹⁷⁸ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

¹⁷⁹ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

må vi legge vekt på, nettopp fordi Gamman er sakkyndig.»¹⁸⁰

NTB siterte på sin side Pettersen slik:

«– Men han sa ingenting om at han forgrep seg på den ene jenta før det forelå DNA som knyttet ham til et slikt overgrep. Jan Helge sier han holdt tilbake dette fordi han var usikker på hvem av jentene han forgrep seg på. Jeg mener dette bare er tull, og en konstruert forklaring, hevdet Pettersen.»¹⁸¹

Forsvareren mente Andersens uttalelse under pågripelsen hadde sammenheng med at begges navn var nevnt i beslutningen, som ble opplest for ham, og at utsagnet derfor ikke var påfallende. Ifølge NTB sa Pettersen:

«– Da Jan Helge ble pågrepet, spurte han umiddelbart om også Viggo var pågrepet. Dette er blitt tolket som et bevis på at Viggo var med i Baneheia. Men på pågripelsesordren som Jan Helge fikk se, sto også navnet til Viggo. Jeg mener det er grunnen til at han spurte som han gjorde, sa Pettersen i byretten i Kristiansand.»¹⁸²

Forsvareren gikk i rette med aktors påstand om at det ikke var presentert noe motiv for at Andersen urettmessig skulle angi sin gode venn. Pettersen mente at politiet hadde gitt Andersen en «redningsplanke»:

«– Aktor har hevdet at det taler mot Viggo at han ikke har presentert noe motiv for at Jan Helge har utpekt kameraten som medskyldig. Jeg er ikke enig i at Jan Helge Andersen ikke har motiv for å forklare seg slik han har gjort. Når vi ser på prosessen fra pågripelsen av Jan Helge Andersen og transporten ned til politikkammeret, nekter han for å ha vært i Baneheia og voldtatt jentene. Så sier politietterforskeren innledningsvis at politiet visste at Jan Helge var en av gjerningsmennene. Han sa også at politiet hadde sikret spor fra åstedet som var i overensstemmelse med Andersens DNA-profil. Politimannen låser Andersen til åstedet. Etter en tid tilstår Andersen, og forklarer at han har vært passiv på åstedet. I denne samtalen blir

Jan Helge servert en redningsplanke som kan hjelpe ham ut av situasjonen et langt stykke på vei.»¹⁸³

Ifølge Aftenposten sa Pettersen deretter:

«– Dere er forpliktet til å vurdere om redningsplanken er hans motiv for å trekke inn min klient. For meg er det innlysende at Andersen slik forsøker å redde sitt eget skinn.

Så stilte Pettersen spørsmål ved om det virkelig er så utrolig at Andersen slik ofret sin beste venn. Han ga selv svaret.

– Jeg vil minne om at den psykiatrisk sakkyndige Tor Gamman mener Andersen har mangelfullt utviklede sjelsevner. Han sier også at Andersen er holdningsløs, normløs og mangler empati. Da er dette mer forståelig, sa Kristiansens forsvarer.»¹⁸⁴

Pettersen viste også til at advokat Ben Fegran i sin prosedyre hadde stilt spørsmål om hvorfor Andersen skulle forklare seg på denne måten. Pettersen mente svaret ga seg selv, all den tid Fegran hadde antydnet en straff på 10 år for egen klient. Dette var en reduksjon på 11 år sammenlignet med maksstraffen på 21 år.

6.8.4 Kristiansens forklaring

Advokat Pettersen fremholdt i sin prosedyre at forskjellene i Kristiansens ulike forklaringer var å anse som detaljer, og at det var grunn til å tro at Kristiansen hadde svart så godt han kunne. Der Kristiansen hadde unnlatt å svare eller svart unnvikende i retten, var det på spørsmål som gjaldt seksualitet og svært personlige forhold. Advokat Pettersen fremholdt også at det var feil at Kristiansen ikke reagerte under pågripelsen, slik advokat Fegran hadde hevdet. Bergens Tidende siterte Pettersen slik:

«Advokat Fegran har gjort et poeng av at Viggo ikke reagerte under pågripelsen. Det er ikke riktig. Viggo sa at de pågrep uriktig person, og at han ville snakke med en advokat.

Viggo har forklart at han var i boden da drapene ble begått. På en del punkter har han forklart seg forskjellig både til politiet og i retten. Aktor har tatt dette frem som et moment som

¹⁸⁰ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

¹⁸¹ NTB 25. mai 2001 kl. 10.20.

¹⁸² NTB 25. mai 2001 kl. 10.20.

¹⁸³ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

¹⁸⁴ Aftenposten, «Baneheia: Teori om ukjent gjerningsmann», 26. mai 2001.

skal svekke Viggo Kristiansens troverdighet. Jeg tror Viggo har svart så godt han har kunnet gjennom mange og lange avhør, også her i retten. Viggo har nektet å svare på spørsmål, særlig på spørsmål i retten fra advokat Fegran. Det var spørsmål av svært personlig art med et samlet pressekorps tilstede. Det er blitt gravd i hans seksualitet med pressen tilstede. Jeg minner om at jeg ba om lukket rett da Kristiansen skulle forklare seg, men fikk ikke gehør for det.»¹⁸⁵

Advokaten mente at man ved bedømmelsen av forklaringen også måtte ta i betraktning Kristiansens dårlige ordforståelse og svake konsentrasjonsevne.

Pettersen oppfordret retten til ikke å se bort fra den mulighet at Kristiansen var uskyldig, og vurdere hans forklaring ut fra dette. Advokaten minnet om at 19. mai 2000 for Kristiansen var som en hvilken som helst annen dag, og at de færreste vil kunne rekapitulere mange detaljer fra helt alminnelige dager. Retten måtte dessuten ikke tape av syne at Kristiansen hadde en MBD-diagnose (minimal brain dysfunction) og hadde hatt en svært vanskelig barndom og ungdomstid.

6.8.5 Mobilbeviset

Advokat Pettersen behandlet dernest mobiltrafikken på Viggo Kristiansens mobiltelefon, som han understreket var uforenlig med Jan Helge Andersens forklaring om hendelsesforløpet. Han viste til at samtlige tekstmeldinger var registrert på EG_A-senderen, som ikke dekket åstedet, og at Andersen ut fra egen forklaring ikke hadde sett eller hørt Kristiansen sende eller motta tekstmeldinger mens de var sammen.

Pettersen mente det ikke brakte inn noe nytt at Kristiansen av og til hadde sin mobiltelefon i en sykkeltaske på sykkelen, slik Andersen hadde oppgitt i sin tilleggsforklaring etter aktors prosedyre. Han oppfattet nemlig at Andersen *ikke* hadde sett sykkeltasken på sykkelen denne dagen. Ut fra Andersens forklaring var det heller ikke holdepunkter for at Kristiansen hadde vært borte fra åstedet i en lengre periode.

Pettersen kommenterte deretter tekstmeldingene i det kritiske tidsrommet. Han minnet om at Andersen hadde forklart at han og Kristiansen ca. kl. 18.15 gikk innover i Baneheia fra parkeringsplassen ved Svarttjønn. Dette var ikke mulig å for-

ene med SMS-en som ble mottatt kl. 18.55, og meldingen som ble sendt kl. 18.57. Begge meldingene hadde gått over EG_A-senderen, som kun dekket nordenden av 3. Stampe – altså et godt stykke unna åstedet. Andersens forklaring om at guttene rotet rundt i terrenget for å finne en teltplass rett før møtet med jentene, kunne derfor heller ikke være riktig. Mobiltrafikken foregikk på et tidspunkt som lå tett opp til møtet med jentene dersom Andersens forklaring ble lagt til grunn. At Kristiansen skal ha mottatt og brukt tid på å sende tekstmeldinger i dette tidsrommet, passet dessuten overhodet ikke inn i Andersens forklaring.

Ifølge Dagbladet uttalte forsvareren:

«– De to tekstmeldingene som er gått inn og ut fra Viggos mobil rundt klokka 19.00, torpederer etter min mening Jan Helges forklaring fullstendig. Det er ikke forenlig. Det er heller ingen grunn til å tro at andre enn Viggo har brukt mobiltelefonen, sa Pettersen.»¹⁸⁶

Pettersen viste deretter til at Kristiansens mobiltelefon hadde mottatt en SMS kl. 19.24 som også var registrert over basestasjonen EG_A. Det var ikke holdepunkter for at denne tekstmeldingen var feilregistrert, eller for at mobiltelefonen hadde vært avslått. Kl. 19.37 ble det sendt en ny tekstmelding, som i likhet med de øvrige gikk over EG_A. Forsvareren mente mobiltrafikken samlet sett var uforenlig med Andersens forklaring, og at den styrket Kristiansens forklaring om at han var hjemme da drapene skjedde. Han understreket at det neppe var mulig å gjennomføre handlingene i tiltalen mellom kl. 18.57 og 19.24, eventuelt mellom kl. 18.57 og 19.37.

Dagbladet siterte Pettersen slik:

«– Er det mulig å utføre den handlingen Andersen har forklart seg om på 25 eller 40 minutter? Da retten var på befaring i Baneheia, brukte den rundt en time på å gå inn og ut fra parkeringsplassen. Det illustrerer at det ikke er mulig, sa Pettersen, som avfeide aktors forsøk på å forskyve tidspunktet for drapene.»¹⁸⁷

Aktors anførsel om at drapene kan ha blitt begått mellom 19.37 og 20.19, mente Pettersen var å anse som «ren spekulasjon». Teorien var «sterkt i strid» med de siste observasjonene av jentene og kunne ikke legges til grunn uten ytterligere bevisføring. Retten burde i så fall høre forklaringene til de to

¹⁸⁵ Bergens Tidende, «– Politiet ga Andersen en redningsplanke», 25. mai 2001.

¹⁸⁶ Dagbladet, «Derfor må Viggo frifinnes», 26. mai 2001.

¹⁸⁷ Dagbladet, «Derfor må Viggo frifinnes», 26. mai 2001.

guttene som badet samtidig som jentene, og det måtte belyses nærmere når faren til Stine Sofie Sørstrønen begynte å lete etter jentene. Uansett forutsatte aktors teori at handlingene i tiltalen ble begått innenfor et tidsrom på ca. 40 minutter, noe som var lite sannsynlig. Pettersen tilføyde at en eventuell teori om at Kristiansen skal ha tilpasset seg EG As dekningsområde for å oppnå alibi, falt på sin egen urimelighet.

6.8.6 Kristiansens sykkel. Morens vitnemål

Advokat Pettersen minnet retten om at Andersen hadde forklart at Kristiansen låste sykkel ved bommen ved Svarttjønn før de sammen hadde gått inn i Baneheia. Selv om sykkel hadde et svært karakteristisk utseende, hadde imidlertid ingen vitner observert den – heller ikke personer som tøyde ut ved bommen i det kritiske tidsrommet. Dessuten var det ingen vitneobservasjoner av Kristiansen i Baneheia mellom kl. 18.00 og 20.00. Det mest sentrale vitnemålet var fra Leonard Hovden, som hadde merket seg sykkel da han skulle ta seg en løpetur ca. kl. 18.00, men ikke kunne se den da han returnerte kl. 19.20 og tøyde ut ved bommen. Dagbladet siterte Pettersen slik:

«– Dette torpederer Jan Helges forklaring om at Viggo var med i heia og satte fra seg sykkel. Har noen sett Viggo i heia mellom klokka 18.00 og 20.00? Ingen, fortsatte han [...]»¹⁸⁸

Pettersen viste også til vitnemålet fra Kristiansens mor, som i rettssalen uttalte at hun synes å ha hørt ham utenfor huset «hele tiden», men at hun ikke kunne vite om sønnen faktisk befant seg der. Uansett trakk morens uttalelse i retning av at Kristiansen var hjemme på Eg da voldtektene og drapene fant sted, mente Pettersen, som anså moren som troverdig. Ifølge NTB uttalte han:

«– Da moren vitnet, gjorde hun ikke noe spesielt for å berge sønnen. Hun pyntet ikke på noe. Selv om hennes uttalelser ikke gir noe fullgodt alibi, må det legges vesentlig vekt på dette, sa advokat Tore H. Pettersen i sin prosedyre.»¹⁸⁹

6.8.7 Funn av blodig plastpose i søppelsekk med bananskall

Videre gjorde Pettersen oppmerksom på at politiet i en søppelsekk hadde funnet en plastpose

merket «Spar» som inneholdt blodspor. Dette var den samme plastposen som jentenes klær skal ha blitt oppbevart i, før tøyet ble gjemt i demningen. Utenom den blodige plastposen inneholdt søppelsekken nesten bare bananskall. Torsdag 18. mai hadde det vært et terrengløp med start- og målområde ved Fant Olsens stykke, og dette indikerte at den aktuelle søppelposen stammet fra en søppelkasse i området. Ettersom politiets arbeid med å sikre søppel fra forskjellige steder i Baneheia hadde vært mangelfullt, kunne man imidlertid ikke vite dette sikkert.

Advokaten minnet retten om det Andersen hadde forklart om Spar-posen og ruten guttene hadde tatt ut av Baneheia: Etter at jentenes klær ble gjemt i en åpning i demningen, skal Kristiansen ifølge Andersen ha krøllet posen sammen og lagt den i sin egen lomme. Deretter skal Kristiansen ha forlatt Baneheia i retning mot Svarttjønn, mens Andersen selv skal ha gått over Fant Olsens stykke. Hvis man la til grunn at søppelposen kom fra Fant Olsens stykke, slik mye tydet på, indikerte dette at det var Andersen og ikke Kristiansen som hadde kvittet seg med den blodige plastposen. I så fall hadde Andersen forklart seg usant om forholdet, noe som svekket hans troverdighet.

6.8.8 Observasjoner av Andersen i Baneheia

Forsvareren trakk også frem at vitnet Kristen Gislefoss hadde observert Andersen på drapsdagen ca. kl. 17.40 ved Fant Olsens stykke og ved stien opp mot Bånetjønn ca. kl. 17.50. Ettersom vitnemålet sto i motstrid til Andersens forklaring, svekket det hans troverdighet. I tillegg mente advokat Pettersen at det var grunn til å stille spørsmål ved hva Andersen gjorde i Baneheia dagen før drapene, altså torsdag 18. mai 2000. Dagbladet siterte Pettersen slik:

«– Det svekker hans troverdighet. Hva gjorde han der? Så han etter noen andre? Skulle han treffe noen andre? Og hva gjorde egentlig Jan Helge i Baneheia dagen før drapene?»¹⁹⁰

6.8.9 Jentene funnet i hverandres klær. Likenes plassering

For Pettersen var det også et poeng at Andersen hadde forklart at jentene ikke på noe tidspunkt hadde vært avkledd samtidig. At de ble funnet i hverandres klær, svekket derfor i høy grad hans forklaring. Ettersom jentenes vekt og høyde var

¹⁸⁸ Dagbladet, «Derfor må Viggo frifinnes», 26. mai 2001.

¹⁸⁹ NTB 25. mai 2001 kl. 12.46.

¹⁹⁰ Dagbladet, «Derfor må Viggo frifinnes», 26. mai 2001.

såpass forskjellig, var det mindre sannsynlig at de hadde byttelånt klær.

Videre viste Pettersen til at Andersens forklaring om plasseringen av likene – at Stine Sofie Sørstrønen ble lagt over Lena Sløgedal Paulsen – ikke stemte med funnene på åstedet. I motsetning til hva Andersen hadde forklart, var det Sløgedal Paulsen som lå øverst da jentene ble funnet. Forsvareren uttalte at et slikt avvik var egnet til å rokke ved hele Andersens forklaring om hendelsesforløpet, også opplysningen om at Sløgedal Paulsen hadde blitt drept først.

6.8.10 Andersens forklaring om egne seksuelle overgrep

Pettersen minnet retten om at det hadde gått halvannen måned etter pågripelsen før Andersen fortalte politiet at han selv hadde begått overgrep, og at dette først skjedde etter at han ble konfrontert med DNA-funn. Videre hadde Andersen endret forklaring om hvilken av jentene han hadde begått overgrep mot, noe som ble unnskyldt med at han hadde vært usikker på hvilken av jentene det dreide seg om. Forsvareren mente dette ikke sto til troende, all den tid jentene var svært ulike i høyde og kroppsvekt. Forsvareren ga uttrykk for at disse endringene i vesentlig grad svekket Andersens troverdighet.

6.8.11 Hendelsesforløpet i seg selv lite troverdig

Advokat Pettersen fremhevet at det også var andre aspekter ved Jan Helge Andersens forklaring som man kunne sette spørsmålstegn ved, selv om forholdene ikke kunne kontrolleres mot objektive fakta. At Andersen passivt skal ha sittet og hørt på mishandlingen av jentene, fremsto både søkt og merkelig, særlig ettersom knivtrusselen fra Kristiansen inntraff senere. Før dette hadde Kristiansen angivelig kun sendt Andersen et sint blikk. Forsvareren minnet retten om at Andersen var lagfører i Heimevernet og vant til å gi andre ordre. Han viste også til at Andersen overfor de sakkyndige rettspsykiaterne hadde uttrykt at Kristiansen nok kunne fremsette trusler, men at han bare «har det i kjeften» og ikke turte å gå i slåsskamp. Kristiansen hadde dessuten ikke truet Andersen de siste årene.

At Kristiansen og Andersen hadde vært sammen før og etter drapene, mente forsvareren enkelt kunne forklares med at Kristiansen faktisk hadde låst seg ut av boden og hadde behov for det ekstra nøkkelsettet som Andersen var i besittelse

av. Det var dermed også mest naturlig å tenke seg at Kristiansen deretter returnerte til sin låste bod med de lånte nøklene. Da Andersen kom hjem til Kristiansen etter drapene, kan dette ha vært for å få tilbake nøklene, mente Pettersen.

6.8.12 Kristiansens atferd etter drapene. Betydningen av hans karakter og personlighet

Advokat Pettersen mente at det ikke var holdpunkter for at Kristiansen skal ha fremstått som nervøs i tiden etter drapene, slik Andersen hadde forklart. Påstanden om at Kristiansen skal ha stilt krav om å bli varslet per telefon før besøk, var ikke underbygd med bevis – for eksempel økt telefontrafikk i tiden etter drapene. Heller ikke Kristiansens mor hadde lagt merke til noen avvikende atferd.

Pettersen mente det talte til Kristiansens fordel at han dagen før pågripelsen – overfor en kvinnelig nabo – ga uttrykk for at den bebudede DNA-analysen ville sjekke ham ut av saken. Kristiansen hadde ifølge vitnet fremstått som oppriktig og ærlig. Det var ingen grunn til å tro at dette var noe spill fra Kristiansens side, uttalte forsvareren.

At Kristiansen hadde delt sin mening om hva som kunne ha skjedd i Baneheia-saken, på en fest med en jevnaldrende kvinne, kunne ikke tillegges noen betydning, mente Pettersen. Kristiansen hadde ikke sagt noe i denne samtalen som indikerte at han var en drapsmann. Vitnet hadde selv uttalt at «alle» hadde en mening eller teori om Baneheia-saken. At Kristiansen hadde kjennskap til og synspunkter på saken, var i lys av den omfattende medieoppmerksomheten helt naturlig.

Pettersen mente at det var «farlig» å legge vekt på opplysninger om Kristiansens karakter – for eksempel hans interesse for pornografi – ved vurderingen av om han hadde vært involvert i overgrepene og drapene i Baneheia. Han advarte mot justismord og pekte på Liland-saken. Ifølge NTB sa han:

«– Liland ble dømt på indisier og fordi han var en noe spesiell person. Han fikk saken gjenopptatt, og ble frifunnet. Det er farlig å legge vekt på hvordan en person er, påpekte Viggo Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Pettersen, i sin prosedyre.

Han pekte på flere forhold som han mener er negative for Kristiansen, men som ikke bør vektlegges. Dette gjelder hans atferd i nabolaget, hans sjikanering av kvinner og seksuelle tilbøyeligheter. – Det er farlig å legge vekt på

dette. Mitt råd til retten er: Ikke gjør det, sa Pettersen.»¹⁹¹

6.8.13 Bevisverdien av DNA-analysene fra Universitetet i Santiago de Compostela

Pettersen advarte retten mot å vektlegge DNA-analysene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) og understreket at resultatene ikke utpekte Viggo Kristiansen som gjerningsperson. Han fremhevet også at den benyttede analysemetoden var på forskningsstadiet og ikke tatt i bruk rutinemessig noe sted i verden. NTB opplyste:

«Advokat Tore H. Pettersen gikk til frontalangrep mot DNA-analysene som er foretatt i Spania. Han minnet om at analysemetoden kun er på forskningsstadiet, og så langt han vet, brukes metoden ikke rutinemessig noe sted i verden.

– Resultatet er også usikkert fordi DNA-lenken var svært ufullstendig, sa Pettersen. Han gjorde også et poeng av at 54 prosent av den norske mannlige befolkning har tilsvarende DNA-type som den som ble gjenfunnet av de spanske ekspertene.

Man må også være varsom med å legge til grunn konklusjonen fra den spanske analysen om at to menn har vært på ferde på åstedet. Heller ikke dette er helt sikkert, mener Pettersen.

– Skal retten være på sikker grunn, kan man kun si at disse analysene ikke utpeker Viggo Kristiansen som gjerningsmann, sa Pettersen.»¹⁹²

Pettersen minnet om at den sakkyndige fra Rettsmedisinsk institutt i sin rettslige forklaring hadde gitt uttrykk for at man måtte være «svært varsom» med å legge resultatene fra Spania til grunn, men «at det var sikrere at det var to menn enn at resultatet fra analysene var korrekt». Ettersom den sakkyndige ikke hadde uttrykt seg sterkere enn som så, fremholdt Pettersen at retten burde være varsom med å konkludere med at det var to menn.

Videre uttalte Pettersen at USCs rapport anga at fordi cellematerialet var svært lite, måtte analysene gjentas flere ganger. Det var ikke oppnådd samme resultat for noen av prøvene ved fem uavhengige analyseforsøk. Pettersen manet derfor til tilbakeholdenhet med å vektlegge resultatene.

6.8.14 Obdusentenes vitnemål og øvrige tekniske bevis

Dernest viste Pettersen til at både advokat Fegran og førstestatsadvokat Dahl hadde hevdet at obdusentene støttet Andersens forklaring. Pettersen ba retten huske hva de rettssakkyndige faktisk hadde sagt i rettssalen: Kari Ormstad hadde uttrykt at Andersen hadde kommet med en «rimeelig forklaring», mens Torleiv Ole Rognum om stikkskaden til Stine Sofie Sørstrønen hadde sagt at man «kan ikke utelukke at det har skjedd slik Jan Helge har fortalt». Obdusentenes utsagn ga Andersens forklaring en svært begrenset støtte, mente Pettersen. Han minnet også om at Rognum i retten forklarte at han spontant tenkte at det måtte være samme gjerningsmann da han først observerte stikkskadene, ettersom stikkene og stikkretningen indikerte at fremgangsmåten måtte ha vært lik. Aftenposten refererte slik:

«Forsvareren sa Andersen kan ha utført udåden alene eller sammen med en annen, ukjent person. Han minnet om at en av de rettsmedisinsk sakkyndige som sin første innskytelse mente drapshandlingene var utført av en og samme person.»¹⁹³

Pettersen minnet også om at drapsvåpenet ikke var funnet, selv om man hadde analysert knivene til Kristiansen. Kniven Andersen hadde beskrevet, samsvarte ikke med noen kniv som Kristiansen eide. Heller ikke andre tekniske spor – som de svarte merkene på ofrenes lår – knyttet Kristiansen til drapene.

6.8.15 Forsvarer ba om frifinnelse for voldtekt og drap i Baneheia

Pettersen avsluttet sin prosedyre med å understreke at påtalemyndigheten «på ingen måte» hadde ført bevis for at Viggo Kristiansen hadde vært med på voldtekt og drap i Baneheia 19. mai 2000. Han nedla på denne bakgrunn påstand om frifinnelse. Ifølge NTB sa han:

«– Det er ikke nok bevis til domfellelse, understreket Pettersen. Han viste til at flere deler av Jan Helge Andersens forklaring som knytter hans 22 år gamle kamerat til drapene, ikke er troverdig. De objektive bevisene som aktor har

¹⁹¹ NTB 25. mai 2001 kl. 12.46.

¹⁹² NTB 25. mai 2001 kl. 12.16.

¹⁹³ Aftenposten, «Baneheia: Teori om ukjent gjerningsmann», 26. mai 2001.

lagt fram, er heller ikke tilstrekkelig til domfellelse.

– Dømmer man Viggo Kristiansen, senker man kravene til bevis, påpekte Pettersen i Kristiansand byrett fredag. Han la til at selv om både opinion og presse krever at noen dømmes for drapene, kan ikke Viggo Kristiansen dømmes.»¹⁹⁴

Ifølge rettsboken ønsket verken aktor eller forsvarer replikk. Forhandlingene ble deretter erklært avsluttet og saken tatt opp til doms. Retten meddelte at rettsmøte for domsavsigelse var berammet til fredag 1. juni. 2001 kl. 13.00.¹⁹⁵

6.9 Kristiansand byretts dom 1. juni 2001

6.9.1 Oversikt

Kristiansand byrett avsa dom fredag 1. juni 2001. Viggo Kristiansen ble dømt for overlagt drap og voldtekter av begge de fornærmede i henhold til tiltalens post I til III. Jan Helge Andersen ble dømt for drapet på Stine Sofie Sørstrønen samt medvirkning til Kristiansens voldtekter av jentene. Han ble frikjent for drapet på Lena Sløgedal Paulsen, jf. post I a. Viggo Kristiansen ble også domfelt for forholdene i tiltalens post IV–VII.

Kristiansen ble idømt fengsel i 21 år og sikring for et tidsrom av ti år. For Andersen konkluderte retten med at fengsel i 17 år uten sikring var en passende straff.

Utvalget har nedenfor valgt å sitere de relevante delene av domspremissene.

6.9.2 Bevisvurderingen i Baneheia-saken

Retten konkluderte som nevnt med at det var bevist utover enhver rimelig tvil at Viggo Kristiansen sammen med Jan Helge Andersen utførte voldtektene og drapene i Baneheia (tiltalen post I–III).

De relevante delene av domspremissene siteres i sin helhet:

«Rettsens bemerkninger:

Retten legger ved bevisvurderingen til grunn at enhver rimelig tvil med hensyn til faktum skal komme de tiltalte til gode.

Tiltalens post I – III:

Lena Sløgedal Paulsen, f. 14.05.1990, og Stine Sofie Sørstrønen, f. 10.05.1992, ble voldtatt og drept i Baneheia i Kristiansand om kvelden fredag den 19. mai 2000.

Baneheia er et turområde beliggende like nord for Kristiansand sentrum. Både på østsiden og vestsiden av Baneheia er det utbygd med boligfelt. På østsiden ligger bl.a. Egsområdet hvor de to tiltalte bor, og på vestsiden Grimsområdet hvor de fornærmedes fedre har bolig. Foreldrene til de fornærmede bor ikke sammen, og den 19. mai 2000 var de to fornærmede hos sine fedre på Grim. Fra Grimsområdet går det stier inn i Baneheia, noe det også gjør fra Egsområdet. I selve Baneheia er det videre flere mindre vann. Blant disse er 1., 2. og 3. Stampe, samt Svarttjønn. Noen av disse vannene benyttes som badeplass av befolkningen i de omkringliggende områder.

Ut fra den bevisføring som har vært i saken, finner retten det bevist at de to fornærmede forlot boligområdet på Grim ca. kl. 18.30 den 19. mai 2000 for å bade på en anlagt badeplass i sørenden av '3. Stampe'. Mens de oppholdt seg der ble de observert av de to tiltalte fra en fjellknaus som ligger ca. 50 m i luftlinje mot vest fra badeplassen. Retten legger til grunn at de tiltalte etter å ha observert de to jentene gikk fra denne fjellknausen og ned til en sti som leder fra 3. Stampe til Grim. På denne stien møtte de to tiltalte de fornærmede som da var på vei hjem etter å ha avsluttet badingen ca. kl. 19.00. Jentene ble av de tiltalte lokket med inn på en sti som leder opp mot et avsidesliggende område. Dette skjedde ved at tiltalte Kristiansen henvendte seg til de to jentene og spurte om de kunne hjelpe til med å finne en katt med kattunger som angivelig skulle befinne seg et stykke utenfor stien. De to jentene ble på denne måten ført inn til et sted som ligger et stykke unna stiene i området. Dette stedet er skjermet for innsyn ved at det ligger noe høyere enn stiene som går i nærheten, samtidig som det også er skjult av kraftig vegetasjon.

Retten finner det bevist utover enhver rimelig tvil at de to fornærmede i saken, Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen, etter å ha vært ført inn til dette stedet først ble voldtatt for deretter å bli drept. Dette skjedde ved at de to fornærmede ble truet på livet med kniv av Viggo Kristiansen til å ta av seg buksene. De to jentene trakk bukser og truser ned til knehøyde før Kristiansen beordret dem til å kle på seg igjen. De to ble deretter ført litt til sides, 4–5 m unna, hvor de ble plassert inntil noe tett

¹⁹⁴ NTB 25. mai 2001 kl. 12.59.

¹⁹⁵ Rettsbok for Kristiansand byrett 25. mai, jf. dok. 07,06,23.

vegetasjon, samt en liten fjellskrent, noe som gjorde det vanskelig for jentene å løpe fra stedet. Der knyttet Kristiansen en genser eller jakke foran ansiktet til Lena Sløgedal Paulsen og plasserte henne på bakken. Etterpå tok han Stine Sofie Sørstrønen med seg tilbake til stedet hvor de to jentene like før hadde blitt truet til å kle av seg. Der beordret Kristiansen Stine Sofie Sørstrønen til på ny å kle av seg, noe hun gjorde. Deretter fullbyrdet Kristiansen voldtekt av Stine Sofie Sørstrønen ved at han førte sin penis inn i hennes endetarmsåpning og også gjorde forsøk på å trenge inn i hennes skjede, slik dette fremgår av tiltalebeslutningens post II litra a).

Mens denne voldtekten skjedde, satt tiltalte Andersen ifølge egen forklaring på en stein noen få meter unna. Han har forklart at han oppfattet det som skjedde, men at han det meste av tiden satt med ryggen til da voldtekten fant sted.

Etter at Kristiansen hadde fullbyrdet voldtekten av Stine Sofie Sørstrønen reiste han seg opp og gikk bort til Andersen. Andersen har forklart at det kom til et oppgjør mellom de to og at Kristiansen truet ham med kniv til å forgripe seg seksuelt på Stine Sofie Sørstrønen, som på dette tidspunkt lå naken på bakken. Andersen har opplyst at han ble påført et risp med kniv i armen av Kristiansen under dette oppgjøret og at han etterpå gikk bort til fornærmede. Der tok han av seg buksa og la seg oppå Stine Sofie Sørstrønen. Han har forklart at hun lå på ryggen med bena ut til siden og at han førte sin penis, som ifølge hans egen forklaring ikke var erigert, inn mot hennes kjønnsorgan. Han har også forklart at han presset mot hennes kjønnsorgan med sin penis, men at han ikke trengte inn og at penis gled ned mot hennes endetarmsåpning. Etter dette reiste han seg angivelig opp, og Kristiansen forgrep seg på ny på fornærmede ved å gjenoppta den utuktige omgangen med henne.

Noe etterpå avsluttet Kristiansen overgrepet mot Stine Sofie Sørstrønen og de to reiste seg begge opp. Fornærmede kledde på seg og tiltalte Kristiansen bandt en jakke eller genser for ansiktet til fornærmede, som ble plassert på bakken ved siden av stedet hvor voldtekten hadde funnet sted. Kristiansen gikk deretter bort til Lena Sløgedal Paulsen som satt på det ovenfor beskrevne stedet 4-5 m unna, og hentet henne bort til stedet hvor voldtekten av Stine Sofie Sørstrønen hadde funnet sted. Han beordret Lena Sløgedal Paulsen til å kle av seg. Han

førte deretter penis og en eller flere fingre inn i hennes skjede og endetarmsåpning. Han fullbyrdet således voldtekt av henne slik det fremgår av tiltalebeslutningens post II litra b).

Retten finner det ikke tvilsomt at Kristiansen gjennomførte de to voldtektene etter først å ha truet de to fornærmede på livet ved bruk av kniv. Voldtektene omfattet samleie og skjedde med forsett. Han blir således å dømme i samsvar med tiltalens post II a) og b) og III a) og b).

Etter at Kristiansen hadde fullbyrdet voldtekten kledde han på seg og det samme gjorde Lena Sløgedal Paulsen. Da hun var ferdig, la Kristiansen hånden på hodet hennes for å føre henne bort mot stedet hvor den andre fornærmede satt. Han tok samtidig frem en kniv som han først holdt bak på ryggen. Uten nærmere forvarsel tok han hånden som han holdt på hodet og flyttet ned foran munnen til Lena Sløgedal Paulsen. Deretter stakk han henne to ganger i halsen og en gang i magen/brystet med kniven i den hensikt å ta livet av henne. Dette førte til at halspulsåren på høyre side ble skåret over slik at hun kort tid senere døde.

Retten finner det ikke tvilsomt at dette drapet fra Kristiansens side skjedde etter at han først hadde overveid hva han skulle gjøre med fornærmede. I og med at han ikke på noe tidspunkt hadde gjort forsøk på å skjule sin identitet er det svært sannsynlig at han hadde til hensikt å ta livet av de to fornærmede fra første stund av etter at disse først var blitt voldtatt. Mens overgrepene fant sted, hadde Kristiansen god tid til å overveie hva han skulle gjøre, og retten legger til grunn at selve drapet på Lena Sløgedal Paulsen skjedde etter forutgående overveielse fra hans side, slik det fremgår av tiltalens post I a). Formålet med drapet var videre å skjule for omverdenen voldtektene som hadde skjedd, og Kristiansen ville således ta livet av fornærmede for å unndra seg straff. Måten drapet skjedde på, som ble utført på en 10 år gammel forsvarsløs pike, hadde karakter av ren likvidering av fornærmede. Det skjedde således under særdeles skjerpende omstendigheter. Kristiansen blir derfor å dømme i overensstemmelse med tiltalens post I a), idet både subjektive og objektive vilkår for straffellelse i samsvar med tiltalen på dette punkt er til stede.

Tiltalte Andersen har forklart at han ikke var forberedt på at Kristiansen skulle ta livet av Lena Sløgedal Paulsen. Han har forklart at Kristiansen satte seg på huk ved siden av Lena Sløgedal Paulsen mens hun ble lagt ned på bak-

ken etter å ha vært tildelt de nevnte knivstikk. Andersen har forklart at han da umiddelbart reiste seg opp fra steinen han satt på og gikk mot Kristiansen, som han dyttet over ende samtidig som han spurte: 'Hva fa'en holder du på med?' Deretter reiste Kristiansen seg opp og det oppstod en krangel mellom de to som endte med at Kristiansen holdt kniven inn mot siden av kroppen til Andersen og krevde at Andersen skulle ta livet av Stine Sofie Sørstrønen. Hun satt like ved siden av med et tøyestykke foran ansiktet. Andersen har forklart at han først ikke var villig til å gjøre dette, men på grunn av trusselen fra tiltalte Kristiansen ga han etter og var villig til å ta livet av henne.

Retten legger til grunn at Andersen deretter fikk overlevert kniven fra Kristiansen. Med denne utførte han drapet på Stine Sofie Sørstrønen ved at han stakk henne i halsen en gang med den samme kniven og skar derved over halsvirvelpulsåren slik at hun kort tid senere døde. Da dette skjedde lå Stine Sofie Sørstrønen på ryggen. Tiltalte Kristiansen holdt henne i bena mens Andersen satt ved siden av henne i skulderhøyde da knivstikket ble utført. Knivstikket i halsen på fornærmede Sørstrønen ble av Andersen utført i den hensikt at han ville ta livet av henne.

Umiddelbart etter at drapene var utført ble de to fornærmede gjemt under noen greiner fra krypfuru som vokser like ved åstedet for voldtektene og drapene. Til å skjule likene ble det videre kuttet en del einerkvister, i alt 25 stk., fra vegetasjon i nærheten. Med disse kvistene ble likene godt skjult før øvrige spor ble fjernet ved at det ble strødd gammelt løv og annet nedfall fra trærne over området.

Etter at sporene på åstedet var skjult tok de tiltalte med seg de fornærmedes badetøy og caps og en brusflaske disse hadde hatt med seg. Badetøyet og capsene ble skjult i steinene til en eldre tørrlagt demning like i nærheten, mellom noen steiner, og tildekket med mose. De to tiltalte skilte deretter lag med avtale om å møtes noe senere utenfor Kristiansens bopel. Bæreposen badetøyet hadde blitt båret i av de fornærmede ble senere kastet i en søppeldunk et annet sted i Baneheia av en av de tiltalte, og det samme gjaldt brusflasken som de fornærmede hadde hatt med seg. Noe senere møttes de tiltalte utenfor boligen til Kristiansen, sannsynligvis noe etter kl. 20.00.

—

Da de fornærmede ikke kom hjem som avtalt i løpet av kvelden, ble disse meldt savnet til poli-

tiet. Ettersøking av de to jentene ble foretatt i løpet av samme kveld og da disse ikke ble funnet ble søkene etter hvert intensivert utover helgen. Søndag ettermiddag ble badetøyet som var gjemt i demningen funnet, og kort tid senere fant man også likene av de to fornærmede.

Fra politiets side ble det satt inn store ressurser på å oppklare saken. Den 13. september 2000 foretok man pågrepelse av de to tiltalte. Tiltalte Andersen erkjente i første politiavhør etter kort tid at han hadde utført drapet på 'den yngste av de to fornærmede', dvs. Stine Sofie Sørstrønen. Han erkjente ikke å ha hatt utuktig omgang med noen av jentene. Senere forklarte han i politiavhør, noe han gjentok i retten, at han under trussel om selv å bli drept forgrep seg på fornærmede Sørstrønen. Han hevdet likevel at han ikke hadde samleie med henne, slik dette er beskrevet ovenfor. I den forklaring tiltalte Andersen ga redegjorde han imidlertid i detalj for det som skjedde på åstedet. Han forklarte hvordan de to fornærmede ble lokket med av Kristiansen. Han forklarte videre hvordan voldtektene ble utført og hvordan drapene senere ble gjennomført. Retten finner at den sammenhengende forklaring tiltalte Andersen har gitt med hensyn til det som skjedde i all hovedsak er korrekt, dog slik at han ikke er like troverdig når det gjelder eget overgrep overfor Stine Sofie Sørstrønen.

Når det gjelder ovennevnte hendelsesforløp, legger retten til grunn at dette kan samsvare med rettsmedisinsk undersøkelse av de to fornærmede foretatt av sakkyndige som arbeider ved Rettsmedisinsk Institutt, professor dr.med. Torleiv Ole Rognum og førsteamanuensis Kari Ormstad. Deres konklusjon etter undersøkelser av de to fornærmede er i overensstemmelse med den gjerningsbeskrivelse som ovenfor er gjengitt, og som også tiltalebeslutningen bygger på. Det forhold at de fornærmede først ble voldtatt og deretter drept på den måten som er beskrevet av tiltalte Andersen er forenlig med de funn som rettsmedisinerne har gjort.

Det ble videre på åstedet gjort en del funn. Bl.a. fant politiet et hår med rot som stammet fra et menneske. Dette håret var festet til noe blod som var avsatt på et blad. Analyse av dette håret ga en full DNA-profil som er i overensstemmelse med DNA fra tiltalte Andersen. Det er således sikkert at han var på åstedet da drapene ble utført. På de to fornærmede ble det videre tatt prøver hvor det ble funnet sædceller.

Disse sædcellene hadde imidlertid ligget for lenge til at det var mulig å foreta en fullstendig DNA-analyse. Da man gjorde forsøk på å analysere prøvene som var tatt fra de to fornærmede, klarte man ikke å få frem en DNA-profil annet enn på celler som stammet fra de fornærmede selv. Ved Rettsmedisinsk Institutt tok man imidlertid kontakt med spanske rettsmedisinere ved universitet i Santiago de Compostela hvor man har forsket særskilt på DNA-analyse på y-kromosomer. Man foretok en rekke tester på denne måten og fikk ifølge overingeniør Bente Mævåg ved Rettsmedisinsk Institutt, som har vært oppnevnt som sakkyndig, sikker bekreftelse på at det i de innleverte prøver var celler fra to forskjellige menn. Man fikk likevel ikke noen fullstendig DNA-profil, og det er derfor ikke grunnlag for å si noe nærmere om identiteten til de to mennene dette dreier seg om. De rettsmedisinske funnene viser imidlertid at det er funnet DNA i skjede og endetarm på Stine Sofie Sørstrønen forenlig med begge de to tiltalte, samtidig som det også er funnet DNA i endetarmsåpning på Lena som ikke er i overensstemmelse med DNA fra Jan Helge Andersen, men som passer med Viggo Kristiansen. Det skal for øvrig bemerkes at den svært begrensede DNA-profil som er identifisert, og som stemmer med DNA fra Kristiansen, stemmer med tilsvarende profil på over 50% av norske menn. Det er likevel et poeng at analysen er i overensstemmelse med tiltalte Andersens forklaring hvoretter begge forgrep seg på Stine Sofie Sørstrønen, mens kun tiltalte Kristiansen gjorde dette på Lena Sløgedal Paulsen.

Det forhold at man har funnet DNA fra to forskjellige menn er videre et vesentlig bevis når man skal vurdere troverdigheten av Andersens forklaring, når han hevder at Kristiansen var med i Baneheia og utførte drapene og voldtektene. Videre støttes Andersens forklaring når det gjelder lokaliseringen av DNA fra ham bare på Stine Sofie Sørstrønen, og ikke på Lena Sløgedal Paulsen.

I tillegg til ovenstående vektlegger retten ved bevisvurderingen at de to tiltalte ca. kl. 18.00 den 19. mai ble observert sammen ved Svarttjønn av en rekke vitner som har vært ført for retten. De tiltalte ble videre observert sammen senere på kvelden noe før kl. 21.00 av andre. I tiden mellom disse tidspunktene, da drapene og voldtektene ble begått, har tiltalte Andersen forklart at de to var sammen. Kristiansen har derimot benektet dette og har for-

klart at han var alene i sin arbeidsbod utenfor hans bopel fra ca. kl. 18.00 til Andersen kom fra joggetur noe etter kl. 20.00. Kristiansen har ikke noe alibi for dette tidsrom utover utskrifter fra bruk av hans mobiltelefon, noe retten kommer tilbake til nedenfor.

Retten fester avgjørende lit til Andersens forklaring om at han var sammen med Kristiansen i det aktuelle tidsrom. De to var svært gode venner og det er ikke mulig å se noe motiv for Andersen til å trekke Kristiansen urettmessig inn i saken.

Ved bevisvurderingen må det også tillegges vekt at tiltalte Kristiansen tidligere har forgrepet seg seksuelt på barn. Han er riktignok ikke dømt for dette før, men retten viser til drøftelsen av tiltalens post IV til VI nedenfor. Det er videre et påfallende trekk ved Kristiansen at han foruten en særlig sterk interesse for pornografi, synes å ha spesielle seksuelle tilbøyeligheter.

Tiltalte Kristiansen har som allerede nevnt forklart at han etter å ha snakket med Andersen ved Svarttjønn ca. kl. 18.00 den 19. mai gikk hjem og oppholdt seg i sin arbeidsbod. Der var han frem til Andersen kom tilbake fra joggetur, angivelig noe etter kl. 20.00. Det har ikke vært ført noen vitner som kan bekrefte Kristiansens forklaring på dette punkt. Imidlertid er det fremlagt en utskrift fra Telenor som viser bruken av Kristiansens mobiltelefon i det aktuelle tidsrom. Av denne fremgår det at han kl. 18.55 mottok en tekstmelding og selv sendte en kl. 18.57. Disse to meldingene gikk over basestasjonen Eg-A. Primærdekningsområdet for denne basestasjonen dekker området nord for åstedet, vel 300 m fra dette. Målinger foretatt av Telenor over dekningsområdet for Eg-A senderen viser at man på åstedet ikke fikk kontakt med denne og at man måtte til nordenden av 3. Stampe før en vanlig mobiltelefon slår inn på denne senderen, dvs. innenfor det som er beskrevet som primærdekningsområdet. Etter de opplysninger retten har fått seg forelagt, bekrefter dette at da mobiltelefonen mottok en tekstmelding kl. 18.55 og senere sendte en melding kl. 18.57 så befant telefonen seg innenfor dekningsområdet for Eg-A senderen, dvs. et stykke nord for det som har vært åstedet for handlingene tiltalens post I – III bygger på. Senere er det mottatt en tekstmelding til samme mobiltelefon kl. 19.24 og sendt en tekstmelding kl. 19.37. Også disse to meldingene er gått over Eg-A senderen. Neste gang mobiltelefonen er i aktivitet er kl. 20.19 i forbindelse med

at Kristiansen ringer til to venner, vitnene Bakke og Loland, som Kristiansen inviterte på besøk, etter rettens vurdering åpenbart for å skaffe seg alibi.

Aktor har til denne mobiltelefonbruken vist til at det ikke er noe i veien for at de to tiltalte frem til noe før kl. 19.00 befant seg innenfor det som har vært dekningsområdet for Eg-A senderen. Etter dette har de beveget seg frem mot åstedet og senere kommet i kontakt med de to fornærmede og gjennomført voldtektene og drapene på disse. Tiltalte Andersen har forklart for politiet og i retten at han ikke på noe tidspunkt observerte Kristiansens mobiltelefon og derfor heller ikke registrerte at denne ble brukt mens ugjerningene fant sted. Han har imidlertid forklart at tiltalte Kristiansen, etter at drapene var utført, en periode var borte fra åstedet uten at Andersen visste hvor Kristiansen var. Det er etter rettens vurdering ikke noe i veien for at Kristiansen på det tidspunktet beveget seg over til det som har vært dekningsområdet for Eg-A senderen. Andersen har forklart at Kristiansen til tider oppbevarte mobiltelefonen i en veske under setet på sykkel, han ved 18-tiden angivelig hadde parkert ved bommen ved Svarttjønn. Dersom denne telefonen har vært oppbevart innenfor dekningsområdet og telefonen var påslått vil den ha registrert inn tekstmeldingen som ble mottatt kl. 19.24 via Eg A-senderen. Har Kristiansen i perioden han var borte fra åstedet returnert til sykkel, har han eventuelt kunnet besvare denne henvendelsen kl. 19.37 før han igjen tok seg tilbake til åstedet og hjalp til med å fjerne spor. Andre alternativ er at ugjerningene ble begått i tidsrommet mellom kl. 19.00 og 19.37, eller at Andersen ikke forklarer seg korrekt om alle ting som skjedde på åstedet, noe retten ikke ser bort ifra.

Det er for retten ikke mulig å fastslå endelig hva som har skjedd med hensyn til Kristiansens mobiltelefonbruk. Fra Telenors side er det videre opplyst at man ikke ser at det vil være praktisk mulig å foreta ytterligere undersøkelser som kan utdype dette. Ut fra bevisførselen finner retten likevel ikke at den mobiltelefonbruk som har vært endrer på vurderingen av de øvrige bevisene, som etter rettens vurdering bekrefter utover enhver rimelig tvil at tiltalte Kristiansen sammen med tiltalte Andersen utførte voldtektene og drapene nevnt i tiltalebeslutningens post I – III.»¹⁹⁶

6.9.3 Andersens strafferettslige ansvar

Retten fant at Jan Helge Andersen gjennom sin opptreden medvirket til Viggo Kristiansens voldtekter av Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen. Retten frifant ham imidlertid for medvirkning til drapet på Sløgedal Paulsen. Han ble dømt for drapet på Sørstrønen, men retten fant at han ikke handlet med overlegg.

Fra byrettens domspremisser siteres følgende:

«Tiltalen bygger på at voldtektene av de to fornærmede ble utført av Viggo Kristiansen og at Andersen har medvirket til disse. Advokat Fegran har på vegne av Andersen anført at han ikke kan dømmes for medvirkning til Kristiansens voldtekter og at han i stedet skal dømmes for egen utuktig handling overfor Stine Sofie Sørstrønen, som da ikke innebærer samleie.

Etter rettens vurdering har tiltalte Andersen medvirket til voldtekt av de to jentene. Etter hans egen forklaring kom Kristiansens initiativ overfor de to fornærmede på stien helt overraskende på ham. Han fulgte imidlertid med da disse ble ledet frem mot åstedet. Etter rettens vurdering ble det senest ved jentenes ankomst til åstedet klart for Andersen at de skulle misbrukes seksuelt da de med kniv ble truet til å kle av seg. Da de to jentene forstod hva som skulle skje, spurte de ifølge Andersen Kristiansen om de senere ville kunne få barn. På dette tidspunkt var det like åpenbart for Andersen, som det var for de fornærmede, at disse skulle misbrukes seksuelt.

Andersen har forklart at han satte seg med ryggen til da Stine Sofie Sørstrønen ble voldtatt. Han overhørte videre at hun hadde vondt da voldtekten fant sted. Etter rettens vurdering er det ikke tvilsomt at han ved sin tilstedeværelse, og ved ikke å gripe inn, indirekte var med på å styrke Kristiansen i hans forsett på å utføre voldtekt av fornærmede, noe Andersen forstod. Ved at Andersen satt på steinen har han reelt sett fungert som vakt over den andre fornærmede, Lena Sløgedal Paulsen, samtidig som han også ville observert om andre tilfeligvis skulle komme til stedet. Det at Lena Sløgedal Paulsen ikke forsøkte å rømme mens Kristiansen voldtok Stine Sofie Sørstrønen, kan være med på å underbygge dette.

Det som likevel er avgjørende for rettens vurdering av medvirkningsspørsmålet er det

¹⁹⁶ Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 (TKISA-2001-374) s. 6–14.

forhold at Kristiansen, etter å ha voldtatt Stine Sofie Sørstrønen, ville at tiltalte Andersen også skulle forgripe seg på henne. Andersen har forklart at Kristiansen på det tidspunkt truet ham med kniv til å foreta overgrep overfor Stine Sofie Sørstrønen. Opplysninger om denne angivelige volden fra Kristiansens side kom først frem 1½ måned etter at Andersen var pågrepet og etter at det forelå biologiske spor som bekreftet at også Andersen hadde forgrepet seg på en av jentene. Retten finner det usannsynlig at det på dette tidspunkt ble utøvd alvorlig, livstruende vold fra Kristiansens side overfor Andersen. Andersen kunne etter rettens vurdering på dette tidspunkt løpt fra stedet uten å sette seg selv i fare. Da tiltalte Andersen derfor forgrep seg på Stine Sofie Sørstrønen skjedde dette fra hans side frivillig. Det er videre på det rene at Kristiansen etter dette på ny forgrep seg på Stine Sofie Sørstrønen, og at han fortsatte voldtekten av henne. På dette tidspunkt hadde således også Andersen forgrepet seg på henne, og retten finner det åpenbart at Andersen derfor medvirket til Kristiansens videre voldtekt av fornærmede ved at han styrket Kristiansen i hans forsett senest fra dette tidspunkt. Dette medvirkningsansvaret omfatter også det senere overgrepet overfor Lena Sløgedal Paulsen, slik at Andersen skal dømmes for medvirkning til begge de voldtektene Kristiansen utførte, jf tiltalens post II litra a) og b).

Hvorvidt Andersen selv hadde samleie med fornærmede Stine Sofie Sørstrønen eller om han bare berørte hennes kjønnsorgan og endetarmsåpning med sin penis slik han selv har forklart, er etter rettens vurdering vanskelig å ta stilling til. Det er ifølge rettsmedisinerne ikke noe i veien for at Andersen forklarer seg riktig til tross for de DNA sporene som er funnet. Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, legger derfor retten Andersens egen forklaring om hva som skjedde til grunn. Det er likevel på det rene at Andersen i det minste medvirket både objektivt og subjektivt til Kristiansens voldtekt av de to fornærmede. Han blir derfor å dømme i overensstemmelse med tiltalebeslutningen på disse to punkter.

Det er videre på det rene at de to fornærmede på tiden da ugjerningene fant sted var under 14 år. Stine Sofie Sørstrønen var nettopp fylt 8 år og Lena Sløgedal Paulsen 10 år. De to tiltalte blir derfor også å dømme i overensstemmelse med tiltalebeslutningens post III.

Når det gjelder drapet på Lena Sløgedal Paulsen, har Andersen forklart at dette kom overraskende på ham. Han har som ovenfor redegjort for, opplyst at han reagerte umiddelbart da han ble klar over at Kristiansen tildelte Lena Sløgedal Paulsen stikk med kniven i halsen og i magen. Forutsetningen for at Andersen skal kunne dømmes for medvirkning til dette drapet er at det også fra hans side foreligger forsett med hensyn til drapet. Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme den tiltalte til gode kan retten ikke se bort ifra den mulighet at Andersen på dette punkt har forklart seg riktig. Selv om Kristiansens trussel med kniv noe tidligere innebar at Andersen burde forstå at denne også ville kunne bli brukt, var det i situasjonen ikke noe som tilsa at han vurderte dette som overveiende sannsynlig. Fra aktors side er det vist til at man under enhver omstendighet må kunne konstatere at det foreligger forsett etter den såkalte 'positive innvilgelsesteori'. På bakgrunn av Andersens reaksjon da han ble klar over hva som fant sted, hvorefter han umiddelbart sprang bort til Kristiansen og dyttet ham overende og spurte om hva han holdt på med, finner retten ikke at en slik form for forsett kan konstateres. Snarere tvert imot legger retten til grunn at Andersens reaksjon viser det motsatte. Aktor har ved vurdering av medvirkningsansvaret vist til flere dommer, bl.a. avgjørelser inntatt i Rt-1995-355 og Rt-1995-1228. Den første gjelder medvirkning til drap utført under et ran og den andre medvirkning til drap under en flykapring. Når medvirkeren i de to avgjørelsene ble dømt, fremgår det av begge avgjørelsene at Høyesterett vektla at medvirkeren ikke på noen måte forsøkte å hindre det som skjedde eller på annen måte ta avstand fra dette. I nærværende sak skal det bemerkes at Andersen umiddelbart reagerte slik han selv har forklart og tok avstand fra det som hadde skjedd ved å puffe Kristiansen bort fra Lena Sløgedal Paulsen. Å dømme Andersen for medvirkning til dette drapet blir derfor etter rettens vurdering å strekke medvirkningsansvaret for langt og tiltalte Andersen blir derfor å frifinne for dette drapet som Kristiansen utførte.

Etter det første drapet har Andersen, som ovenfor beskrevet, fremholdt at det kom til et oppgjør mellom ham og Kristiansen. Dette ført [sic] til at Kristiansen til slutt truet Andersen med at han ville drepe både Andersen og Stine Sofie Sørstrønen med mindre Andersen selv drepte Sørstrønen. Andersen har forklart at

han godtok å drepe henne og at han fikk overlevert kniven for å gjennomføre drapet. Han har forklart at han på dette tidspunkt overveide hva han skulle gjøre, om han skulle forsøke å berge sitt eget liv eller om han skulle gjøre som Kristiansen sa. For retten fremstår det som klart at Andersen på dette tidspunkt hadde muligheten til både å løpe fra stedet og kaste kniven, slik at det i praksis ville bli umulig for Kristiansen å finne denne igjen i den tette vegetasjonen som fantes like i nærheten. Eventuelt kunne han selv overmannet Kristiansen for på denne måten å stoppe ham i hans forsett på å ta livet av Stine Sofie Sørstrønen. Etter overveieelse valgte imidlertid Andersen å gjennomføre drapet, slik som ovenfor beskrevet.

Ut fra Andersens egen forklaring er det på det rene at han gjennomførte drapet med forsett. Tiltalen omfatter også det forhold at drapet skal ha blitt gjennomført med overlegg og med det formål å unndra seg straffen for voldtekten av fornærmede. Retten finner det ikke tvilsomt at da Andersen gjennomførte drapet på Stine Sofie Sørstrønen, var dette med det formål at han ville unndra seg straffen for voldtekten som like før hadde funnet sted. Retten legger videre til grunn at tiltalte hadde muligheten til å veie for og imot med hensyn til spørsmålet om han skulle gjennomføre drapet slik Kristiansen krevde. Han har videre forklart at han overveide dette. Han har på den annen side forklart at han hadde problemer med å tenke rolig og at tankene for gjennom hodet.

Etter rettens vurdering er det ikke grunnlag for å legge noe annet enn Andersens forklaring til grunn med hensyn til hva han tenkte på i denne situasjonen. Det forutgående drapet på Lena Sløgedal Paulsen og det etterfølgende oppgjøret med Kristiansen har etter all sannsynlighet skapt sterk sinnsbevegelse hos Andersen. Selv om han i en slik sinnsstemning har vurdert de ulike alternativ han hadde og etter overveieelse valgte å utføre drapet, så er det ikke denne form for overlegg strl. § 233, 2. ledd tar sikte på å ramme. Som fremholdt av professor Andenæs i 'Alminnelig strafferett', (4. utgave side 223), kreves det at man har tid og anledning til 'rolig overveieelse'. Andersen hadde i beste fall et par minutter til rådighet i en sterk opphisset stemning, og selv om han 'veide for og imot' som han selv har forklart, finner retten ikke at dette bør bedømmes som 'overlagt drap' i lovens forstand. Drapet skjedde imidlertid i den hensikt å unndra seg straff for en forbrytelse, jf ovenfor. Det ble

videre utført på en forsvarsløs 8 år gammel pike, og det foreligger derfor særdeles skjerpende omstendigheter, jf strl. § 233, 2. ledd, siste punktum. Tiltalte Andersen blir derfor å dømme i samsvar med tiltalens post I b), dog slik at drapet ikke skjedde med overlegg fra hans side.

For Andersens vedkommende blir han således å bedømme som hovedmann når det gjelder dette drapet, mens Kristiansen straffes som medvirker, idet hans medvirkning var både forsettlig og overlagt. Kristiansen blir således å dømme i overensstemmelse med tiltalebeslutningens post I litra b.»¹⁹⁷

6.9.4 Kort om de øvrige forholdene i tiltalen

Tiltalte Viggo Kristiansen ble også domfelt for de seksuelle overgrepene mot de to fornærmede i henhold til tiltalebeslutningens post IV, V og VI. Disse overgrepene skulle ha skjedd i perioden 1994–1996, da Kristiansen var 15–17 år gammel. Retten fant at «såvel de subjektive som objektive vilkår er til stede». Dette måtte gjelde selv om forholdet i post IV ikke var erkjent av Kristiansen.

Retten fant det også bevist utover enhver rimelig tvil at Kristiansen i en periode fra mai 1998 til januar 1999 opptrådte plagsomt og skremmende overfor en nabo og krenket hennes fred slik det fremgikk av tiltalebeslutningens post VII, jf. straffeloven 1902 § 390 a. Retten viste til at Kristiansen hadde erkjent straffskyld for forholdet.

6.9.5 Straffutmålingen

Kristiansand byrett konkluderte med at Viggo Kristiansen skulle idømmes lovens strengeste straff – 21 års fengsel. Jan Helge Andersen ble på sin side idømt 17 års fengsel. Om straffutmålingen heter det i dommen:

«Ved straffutmålingen legger retten til grunn at voldtekten av de to fornærmede og de etterfølgende drapene på disse, jf tiltalens post I – III, representerer kriminalitet som uten tvil kvalifiserer for lovens strengeste straff. Det er ikke mulig å forestille seg den frykt og de lidelser de to fornærmede gjennomgikk før disse til slutt døde. Det fremstår for retten som åpenbart at situasjonen hvor de tiltalte voldtok Stine Sofie Sørstrønen, mens Lena Sløgedal Paulsen satt ved siden av med et tøyplagg foran øynene, har vært ekstremt belastende. På tilsvarende

¹⁹⁷ TKISA-2001-374 s. 14–18.

måtte satt Stine Sofie Sørstrønen etterpå og overhørte først voldtekten av Lena Sløgedal Paulsen og senere drapet på henne, før de to tiltalte hadde et oppgjør seg imellom om hvem som skulle ta livet av henne. Selv om voldtekt og drap i seg selv er svært alvorlige handlinger, representerer det som her skjedde så hjerteløse og råe handlinger at drapene klart må anses å være begått under særdeles skjerpene omstendigheter.

Umiddelbart etter at drapene var gjennomført har de tiltalte videre opptrådt målbevisst og nærmest upåvirket av det som hadde skjedd. De har tatt seg tid til å skjule sporene på åstedet, og da de kort tid etterpå møttes på trappa utenfor boligen til Kristiansen, kontaktet de venner etter all sannsynlighet for å sikre seg alibi. I dagene og tiden som fulgte har de videre i påfallende liten grad latt seg prege av det som hadde skjedd. Når man derfor vurderer både handlingene i Baneheia, samt de tiltaltes opptreden i tiden etterpå, bekrefter dette rettens inntrykk av at de tiltalte i liten grad synes å ha tatt inn over seg alvoret i de handlinger de nå dømmes for.

Tiltalte Kristiansen skal videre dømmes for overgrep mot to andre barn. Disse overgrepene er i seg selv svært alvorlige. Det er ikke dokumentert at de fornærmede har fått varige skader som følge av handlingene. Ut fra det som er fremkommet i retten er det likevel klart at overgrepene i ikke ubetydelig grad har preget oppveksten for de to fornærmede i den tiden disse varte. Faren for at overgrepene skal føre til betydelige problemer senere i livet er videre klart til stede.

Når det gjelder forholdet i tiltalens post VII, er dette noe som isolert sett kan virke relativt uskyldig. Det er likevel på det rene at tiltalte Kristiansens oppførsel var såvidt ekstrem og målrettet at fornærmede fikk store problemer på grunn av dette. Forholdet illustrerer videre godt den hensynsløse atferd som synes å ha preget tiltalte Kristiansens oppførsel over lang tid.

I formildende retning nevner retten at Kristiansen har erkjent overgrepene i tiltalens post V, noe som erfaringsmessig er av stor betydning for en fornærmet i en slik situasjon. Videre bemerker retten at tiltalte var ung da overgrepene i tiltalens post IV til VI foregikk.

Under saken er det kommet frem at Kristiansen selv i en årrekke ble utsatt for mobbing under oppveksten. Han hadde store atferdsproblemer fra tidlig barndom, noe som i sterk grad

har preget hans oppvekst. Først i ungdomsskolealder fikk han effektiv hjelp i sammenheng med at han fikk diagnosen ADHD. Han avsluttet imidlertid skolegangen et par år før forholdene i Baneheia fant sted og fungerte svært bra ifølge det opplyste etter at han kom ut i arbeidslivet. I hvilken grad hans vanskelige oppvekst likevel har preget hans personlighet er det i dag ikke mulig å si noe om, men slike individuelle hensyn vil likevel i en sak av denne karakter få helt underordnet betydning.

Ut fra en samlet vurdering av forholdet finner retten at straffen bør utmåles til lovens strengeste straff, 21 års fengsel for Kristiansen.

Når det gjelder straffeutmålingen for tiltalte Andersen, skal han dømmes for medvirkning til voldtekt på to mindreårige jenter, jf tiltalens post II og III. Videre skal han dømmes på drapet på Stine Sofie Sørstrønen, jf tiltalens post I litra b).

Andersen har i sine forklaringer for politiet, og også for retten fremholdt at Kristiansen tok initiativet til ugjerningene uten at de to hadde snakket om dette på forhånd. Han har videre fremholdt at Kristiansen truet ham til å gjennomføre utuktig omgang med Stine Sofie Sørstrønen slik som ovenfor beskrevet, dog uten at han selv hadde samleie med henne. Han har videre forklart at han foretok drapet etter først selv å ha vært truet på livet om han ikke gjennomførte dette. I og med at Kristiansen ikke har villet erkjenne noen befatning med forholdet, har retten ikke mottatt opplysninger som verken kan bekrefte eller avkrefte den fremstilling Andersen her har gitt. Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, må retten derfor legge Andersens forklaring til grunn ved straffeutmålingen overfor ham.

Andersens forsvarer har vedrørende straffeutmålingen vist til det prinsipp som kommer til uttrykk i strl. § 56 nr. 1 litra b), hvoretter straffen kan nedsettes når handlingen er begått 'under tvang eller overhengende fare'. Videre er det vist til strl. § 58, hvor det heter at hvor flere har samvirket om en straffbar handling, kan straffen settes ned for en medvirker som har handlet ut fra sin 'afhængige Stilling'. Han har også vist til strl. § 59, 2. ledd som trådte i kraft i mars 2001, hvoretter det ved straffeutmålingen kan tillegges vekt at en skyldig har avgitt tilståelse i saken, noe som er en lovfesting av et kjent straffeutmålingsmoment.

Retten legger til grunn at når det gjelder den subjektive skyld for Andersens vedkom-

mende, er denne av en noe annen karakter enn for Kristiansen. Ut fra forholdet mellom de to tiltalte er det rimelig å anta at Kristiansen har vært initiativtaker og hovedmann. Når Andersen likevel har valgt å bøye av for press og har gjennomført de ugjerninger han skal straffes for, kan det etter rettens vurdering være rimelig å ta et visst hensyn til dette. Det bør videre vektlegges at Andersen har avgitt en tilståelse i saken, noe som i vesentlig grad har bidradd til å oppklare denne og også nærmere få brakt på det rene hva som skjedde.

Ut fra disse hensyn finner retten at straffen passende kan utmåles til fengsel i 17 år for hans vedkommende.»¹⁹⁸

6.9.6 Sikring

Aktor hadde lagt ned påstand om at begge de tiltalte skulle ilegges sikring, jf. straffeloven 1902 § 39 nr. 1 a til f.¹⁹⁹ Kristiansand byrett konkluderte med at det kun var grunnlag for å benytte sikringsmidler mot Kristiansen. Byretten begrunnet reaksjonsfastsettelsen som følger:

«Fra aktors side er det nedlagt påstand om at påtalemyndigheten skal bemyndiges til å benytte sikringsmidler overfor begge de tiltalte nevnt i strl. § 39 nr. 1 a–f for et tidsrom av inntil 10 år.

Retten har oppnevnt professor dr.med. Kjell Noreik og professor dr.med. Jofrid Alice Nygaard som rettspsykiatrisk sakkyndige overfor Viggo Kristiansen. De har avgitt erklæring med slik konklusjon:

1. Vi anser ikke Viggo Kristiansen som sinnssyk og vi antar ikke at han var sinnssyk, bevisstløs eller led av forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten på tidspunktene for de påklagde handlinger.
2. Vi anser han som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner. Denne konklusjon vil bli betydelig forsterket om han blir funnet skyldig etter hovedtrekkene i tiltalen.
3. Vi anser ham ikke som en person med varig svekkede sjelsevner.

De sakkyndige har fulgt deler av hovedforhandlingen og har også avgitt forklaring for ret-

ten. De har begge fastholdt sin konklusjon hvoretter Kristiansen blir vurdert som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner. De sakkyndige har vurdert Kristiansen til å ha et markert personlighetsavvik. De har vist til at han har hatt store sosiale tilpasningsproblemer, og at han har en aggressivitet i forhold til andre som skaper store problemer. Han har videre en umoden seksualitet.

Den rettsmedisinske kommisjon har ikke hatt bemerkninger til de kliniske opplysningene i erklæringen og til konklusjonen.

Retten legger de sakkyndiges vurdering av Kristiansen til grunn for avgjørelsen og at han således har mangelfullt utviklede sjelsevner, noe som er et vilkår for å idømme sikring, jf. strl. § 39.

Videre er det et vilkår for sikring at det også foreligger kvalifisert gjentakelsesfare for nye straffbare forhold ved en senere løslatelse etter soning av fengselsstraff. Retten legger til grunn at Kristiansens asosiale atferd og hans evnenivå, samt umodenhet og aggresjon ikke er forhold som vil endres i nevneverdig grad, selv etter et langt fengselsopphold. Det vil etter rettens vurdering foreligge kvalifisert fare for nye straffbare handlinger av tilsvarende karakter som det han nå dømmes for, selv etter soning av en lang fengselsstraff.

På denne bakgrunn finner retten at påtalemyndighetens påstand om sikringsbemyndigelse bør tas til følge, og at sikringsbemyndigelsen også bør omfatte samtlige sikringsmidler slik som begjært.

Sikringspåstanden blir etter dette å ta til følge og tidsrammen settes til 10 år som begjært.

Retten har videre oppnevnt overlege Olaf Bakke, spesialist i psykiatri, samt lege Tor Gamman, spesialist i psykiatri, til å vurdere Jan Helge Andersen. Disse har i en felles erklæring konkludert som følger:

1. Observanden var ikke sinnssyk på tiden for de påklagde handlinger. Han har ikke vært sinnssyk i observasjonstiden.
2. Observanden led ikke av bevisstløshet eller forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten på tiden for de påklagde handlinger.
3. Sakkyndige Bakke: Observanden lider ikke av mangelfullt utviklede sjelsevner.
4. Sakkyndig Gamman: Observanden lider av mangelfullt utviklede sjelsevner.

Observanden lider ikke av varig svekkede sjelsevner.

¹⁹⁸ TKISA-2001-374 s. 20–23.

¹⁹⁹ Sikring var en strafferettslig særreaksjon som kunne idømmes ved fare for gjentakelse av alvorlige straffbare handlinger. Ordningen ble opphevet 1. januar 2002 og for tilregnelige lovbrøyttere erstattet med forvaring. Viggo Kristiansen ble idømt forvaring av Agder lagmannsrett i 2002.

De sakkyndige har således konkludert ulikt med hensyn til spørsmålet om hvorvidt Andersen har 'mangelfullt utviklede sjelsevner'. Dette har ført til at overlege Bakke har avgitt en tilleggserklæring hvor han fastholder sin tidligere vurdering.

Den rettsmedisinske kommisjon som har fått oversendt både den felles erklæringen og tilleggserklæringen fra overlege Bakke, kommenterte først den felles erklæringen fra Bakke og Gamman. Det heter her i kommisjonens uttalelse:

'Den rettsmedisinske kommisjons psykiatriske gruppe innser at det er vanskelig å vurdere personlighetsforstyrrelse hos en så ung man [sic] som observanden. Vi er imidlertid tilbøyelige til å støtte den sakkyndige Gammans vurdering, så observanden har vist såpass utpregede umodne trekk og adferdsproblemer i oppveksten.'

I anledning tilleggserklæringen fra den sakkyndige Bakke har den rettsmedisinske kommisjonen uttalt:

'Vi kan ikke se at tilleggserklæringen inneholder opplysninger som gir grunnlag for at kommisjonen endrer standpunkt. Som vi anførte i vårt brev av 9.2.01, finner vi den sakkyndige Gammans konklusjon vedrørende observandens sjelsevner den mest sannsynlige.'

Retten legger til grunn at også Andersen i lovens forstand har mangelfullt utviklede sjelsevner, men at dette ligger i det nedre sjikt for hva som kvalifiserer for en slik betegnelse. Når det gjelder gjentakelsesfaren for hans vedkommende, er det ikke sannsynliggjort at han har den tilsvarende umodenheten som preger Kristiansen. Det har vært anført at Andersen vil kunne gjenta tilsvarende handlinger dersom han kommer under innflytelse av tilsvarende personer som Kristiansen. Retten finner dette å være en noe søkt problemstilling. Hensett til at han idømmes en lang fengselsstraff, finner retten ikke å kunne konstatere at det foreligger slik kvalifisert gjentakelsesfare når han en gang løslates at det bør idømmes sikring. Begjæring om sikringsbemyndigelse for Andersens vedkommende tas derfor ikke til følge.²⁰⁰

6.9.7 Erstatningskravene

Retten tilkjente 200 000 kroner i oppreisningserstatning for hver av de etterlatte foreldrene i henhold til tiltalen post I–III. Retten viste til at «saken har vært særlig gruoppvekkende med betydelige konsekvenser for de etterlatte selv, både når det gjelder sosial fungering, psykisk helse og arbeidsevne». Byretten fant det «ikke tvilsomt at det oppreisningsbeløp som fastsettes i nærværende sak bør ligge i det øvre sjikt som kan fastsettes under hensyntagen til den norm Høyesterett gir anvisning på».²⁰¹ En av foreldrene fikk videre tilkjent erstatning for direkte utlegg i anledning saken med 55 238 kroner. En annen fikk tilkjent erstatning for tapt arbeidsfortjeneste med 288 000 kroner.

Ansvar for å betale erstatning og oppreisning til foreldrene til Sørstrønen ble pålagt de tiltalte som solidaransvar. Ansvar for betaling av oppreisning til Sløgedal Paulsens foreldre ble derimot pålagt Kristiansen alene, ettersom Andersen hadde blitt frifunnet for drapet på henne. At beviskravene for straffekravet og erstatningskravet er forskjellige, endret ikke rettens synspunkt.

For de to fornærmede etter post IV til VI fastsatte retten oppreisningsbeløpet til henholdsvis 100 000 og 50 000 kroner.

6.9.8 Domsslutningen

Domsslutningen lød slik:

- «1. Viggo Kristiansen, f. 24.05.1979, dømmes for 2 forbrytelser mot strl. § 233, 1. og 2. ledd, 2 forbrytelser mot strl. § 192 første ledd, 2. straffalternativ jf § 213, 2 forbrytelser mot strl. § 195 1. ledd, 2. straffalternativ jf. § 213, 1 forbrytelse mot strl. § 195, 1. ledd, 2. straffalternativ og 2. ledd jf. § 213, 1 forbrytelse mot straffeloven § 195 første ledd, 1. straffalternativ og annet ledd, 1 forbrytelse mot strl. § 192, 1. ledd, 1. straffalternativ og 1 forseelse mot strl. § 390 a, alt sammenholdt med strl. § 62 1. ledd til en straff av fengsel i 21 – tjueen år – med fradrag for utholdt varetekt med til sammen 261 – tohundreogsekstien – dager.
2. Påtalemyndigheten bemyndiges for et tidsrom av inntil 10 – ti – år å benytte sikringsmidler nevnt i strl. § 39 nr. 1 a–f overfor Viggo Kristiansen.

²⁰⁰ TKISA-2001-374 s. 23–25.

²⁰¹ TKISA-2001-374 s. 27.

3. Jan Helge Andersen, f. 17.01.1981, frifinnes for 1 forbrytelse mot strl. § 233, 1. og 2. ledd.
4. Jan Helge Andersen dømmes for 1 forbrytelse mot strl. § 233, 1. og 2. ledd, 2 forbrytelser mot strl. § 192 1. ledd, 2. straffalternativ jf § 213, og 2 forbrytelser mot strl. § 195 1. ledd, 2. straffalternativ jf § 213, alt sammenholdt med strl. § 62 1. ledd til en straff av fengsel i 17 – sytten – år med fradrag for utholdt varetekt med tilsammen 261 – tohundreogsekstien – dager.
5. Sikringsbemyndigelse gis ikke overfor Jan Helge Andersen.
6. Viggo Kristiansen dømmes til å betale oppreisning til Klara Sløgedal med kr 200.000,-, – kronertohundretusen 00/100–.
7. Viggo Kristiansen dømmes til å betale oppreisning til Arne Bernt Paulsen med kr 200.000,-, – kronertohundretusen 00/100–.
8. Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen dømmes til å betale oppreisning til Ada Sofie Austegard med kr 200.000,-, – kroner-
tohundretusen 00/100 –, samt erstatning med kr 55.238,-, – kronerfemtifemtusentohundreogtrettiåtte 00/100 –.
9. Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen dømmes til å betale oppreisning til Jostein Sørstrønen med kr 200.000,-, – kronertohundretusen 00/100 –, og erstatning for tapt arbeidsinntekt med kr 288.000,-, – kronertohundreogåttiåttetusen 00/100 –.
10. Viggo Kristiansen dømmes til å betale oppreisning til [fornærmede under post V og VI] med kr 100.000,- – kroneretthundretusen 00/100 –.
11. Viggo Kristiansen dømmes til å betale oppreisning til [fornærmede under post IV] med kr 50.000,-, – kronerfemtitusen 00/100 –.
12. Oppfyllelsesfristen for beløpene i post 6 til 11 er 2 – to – uker fra dommens forkynnelse.
13. Saksomkostningsansvar idømmes ikke.»²⁰²

²⁰² TKISA-2001-374 s. 28–30.

Kapittel 7

Vurdering av hovedforhandlingen i Kristiansand byrett

7.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende vurdere enkelte sider ved straffesaksbehandlingen i byretten. I punkt 7.2 knyttes enkelte kommentarer til påtalemyndighetens opptreden i rettssaken. Forsvarernes arbeid vurderes i punkt 7.3. I punkt 7.4 vil utvalget gi en vurdering av Kristiansand byretts dom 1. juni 2001, hvor Viggo Kristiansen ble domfelt.

7.2 Vurdering av påtalemyndighetens opptreden

7.2.1 Innledning og rettslige rammer

Utvalget vil i det følgende gi en vurdering av påtalemyndighetens opptreden i byretten. Utvalgets merknader er knyttet til aktors prosedyre, som er ment å være en nærmere begrunnelse for påtalemyndighetens syn på skyld- og straffespørsmålet basert på det som har kommet frem under bevisførselen i retten.

Påtalemyndigheten har en objektivitetsplikt på alle stadier av saken, også under hovedforhandlingen og prosedyren.¹ En annen sak er at rollefordelingen mellom aktor og forsvarer under forhandlingene kan lede til at påtalemyndighetens årvåkenhet i praksis blir noe mindre enn på etterforskningsstadiet og ved avgjørelsen av tiltale-spørsmålet.² Det er imidlertid ikke tvilsomt at påtalemyndigheten i siste instans skal bidra til å sikre en materielt riktig dom, og at aktor derfor må gripe inn i tiltaltes favør dersom det skulle være behov for det. Forholdene under hovedforhandlingen kan endre seg, og påtalemyndigheten

må utvise åpenhet om forhold til gunst for tiltalte under hele straffesaksbehandlingen.³ Påtalemyndigheten har en bevisføringsplikt, og objektivitetsplikten krever bevisførsel både til skade og til gunst for tiltalte.⁴

Et selvsagt utslag av objektivitetsplikten er at aktor ikke legger skjul på det han eller hun mener er formildende omstendigheter eller svakheter ved sentrale bevis.⁵ Straffekravet kan dessuten ikke opprettholdes dersom aktor finner at det ikke er bevismessig grunnlag for det, for eksempel ved tvil om bevisene holder til domfellelse.⁶ Påtalemyndigheten plikter selvsagt også å følge straffeprosessloven, herunder § 305 om at det «[v]ed avgjørelsen av hva som anses bevist, tas bare i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandlingen». Objektivitetsplikten er samtidig ikke til hinder for et aktivt og engasjert aktorat dersom bevissituasjonen og aktors overbevisning gir grunnlag for det. Det er naturligvis heller ikke i strid med objektivitetsplikten at aktor kommer

¹ Påtalemyndighetens objektivitetsplikt er i dag regulert i straffeprosessloven § 55 andre ledd. Bestemmelsen var tidligere plassert i § 55 a fjerde ledd, som ble tilføyd ved lov 21. juni 2013 nr. 86. Bestemmelsen var en kodifisering av den generelle objektivitetsplikten som allerede fulgte av god påtaleskikk, og som straffeprosessloven hadde spredte utslag av i andre bestemmelser, jf. Prop. 147 L (2012–2013) s. 174–175. At aktors objektivitetsplikt også gjelder under hovedforhandlingen, er forutsatt i forarbeidene til straffeprosessloven, jf. NUT 1969:3 s. 105.

² Det har vært diskutert om objektivitetsplikten kan relativiseres, slik at den står mindre sterkt under hovedforhandlingen og prosedyren. Se Andenæs (1987) s. 68, NOU 2007: 7 punkt 6.2.1 s. 150, Aaen (2022) s. 206–210 og Kjelby (2023) s. 335–339. Den vanligste oppfatningen i dag synes å være at det ikke er grunnlag for å hevde at objektivitetsplikten er mindre vidtgående under hovedforhandlingen, selv om rettens og forsvarerens roller innebærer at kravene som stilles til aktor, i praksis blir noe mindre. Som Aaen (2022) fremhever (s. 207), kan objektivitetsplikten vanskelig relativiseres «uten å komme i konflikt med hensynet til sannhetsmålssettingen og ansvaret for å forhindre uriktige domfellelser».

³ Aaen (2022) s. 207.

⁴ Kjelby (2023) s. 336.

⁵ Aaen (2022) s. 210. Se også Andenæs (1987) s. 68: «Er aktor på enkelte punkter i tvil om beviset er tilstrekkelig, bør han ikke legge skjul på det.»

⁶ Se straffeprosessloven § 304 første ledd tredje punktum, som angir at møtende aktor har plikt til å frafalle tiltalen eller nedlegge påstand om frifinnelse dersom aktor finner det «klart» at bevisene ikke vil holde til domfellelse. Regelen ble tilføyd ved lov 10. desember 2010 nr. 76. Forarbeidene fremhever at den klare hovedregelen må være at aktor også plikter å påstå frifinnelse dersom aktor er i tvil om bevisene holder for domfellelse, jf. Prop. 141 L (2009–2010) s. 139.

med skyldkonstateringer på dette stadiet av saken.⁷

7.2.2 Utvalgets vurdering

Aktor i Baneheia-saken argumenterte i prosedyren for at Jan Helge Andersen snakket sant om Viggo Kristiansens deltakelse i ugjerningene, og om at Kristiansen hadde vært initiativtaker og hovedmann. Samtidig argumenterte aktor for at Andersen i vesentlig grad underspilte sin egen rolle i handlingene, og at han burde dømmes for overlagt drap på Stine Sofie Sørstrønen og medvirkning til overlagt drap på Lena Sløgedal Paulsen. Det vises til redegjørelsen for prosedyrens innhold i punkt 6.4. Utvalget er ikke kjent med hvorvidt riksadvokaten, som tok ut tiltalen, ga instruks eller råd om den nærmere gjennomføringen av aktoratet.

Utvalget har merket seg at aktor gjentatte ganger i prosedyren uttrykte sterk skepsis til deler av Andersens forklaring. Han fremholdt at Andersen hadde forklart seg usant om flere sentrale forhold, og hevdet at Andersen hadde opptrådt både beregnende og taktisk. Retten ble av denne grunn oppfordret til å vokte seg mot å bli lurt.⁸ I lys av den betydelige skepsis som ble uttrykt fra aktors side til flere deler av Andersens forklaring, er det vanskelig å forstå at aktor ikke så noen grunn til å trekke i tvil den delen av forklaringen som gjaldt Kristiansens rolle. At Andersen snakket usant om egen rolle, samtidig som han fortalte den fulle sannheten om Kristiansens rolle, var isolert sett vanskelig å forene.

Når det gjelder Kristiansens delaktighet i de straffbare handlingene, argumenterte aktor for at tekniske bevis støttet opp under Andersens forklaring. Sentralt i denne sammenheng var påtalemyndighetens uriktige oppfatning om at DNA-bevisene sikkert beviste to gjerningsmenn, jf. punkt 6.4.2, men også andre forhold ble trukket frem. Etter utvalgets syn var deler av aktors argumentasjon i denne forbindelse lite treffende. Et hovedpoeng for aktor var at Andersen hadde gitt opplysninger til politiet som stemte med tekniske funn, men som ingen andre enn politiet visste om. Blant annet gjaldt dette opplysninger om hvordan Kristiansen hadde drept Sløgedal Paulsen, som stemte med obduksjonsfunnene, og at Sørstrønen, i tråd med Andersens forklaring om Kristiansens handlinger, ble funnet med en genser knyttet foran ansiktet. Denne type opplysninger

underbygget utvilsomt at Andersen selv hadde vært til stede, men var i liten grad egnet til å belyse at det var Kristiansen – og ikke Andersen – som hadde utført handlingene Andersen forklarte seg om.

Samtidig var det andre funn på åstedet som passet dårlig med Andersens forklaring, men som ikke ble tatt i betraktning på samme måte under aktors argumentasjon om Kristiansens tilstedeværelse. Dette gjaldt for eksempel at jentene ble funnet iført hverandres klær, til tross for Andersens forklaring om at de hadde kledd på seg selv og aldri var avkledd samtidig. Det samme gjelder det forhold at Sløgedal Paulsen ble funnet delvis liggende oppå Sørstrønen, til tross for Andersens forklaring om at Sløgedal Paulsen hadde blitt slept til funnstedet først av Kristiansen alene. Utvalget mener en slik forskjellsbehandling var uheldig. Uoverensstemmelsene pekte mot et annet hendelsesforløp enn det Andersen hadde forklart seg om, men ledet ikke til at aktor stilte spørsmål ved om Andersen kunne ha forklart seg uriktig om Kristiansens handlinger.

Det som er sagt foran, gjelder også for håndteringen av det såkalte sykkelbeviset. Aktor tok til orde for at det «skråsikre» vitnet som ikke hadde sett sykkelens da han tøyde ut inntil bommen, kunne huske feil. Eventuelt kunne Andersen og Kristiansen ha gått tilbake til arbeidsboden med sykkelens før de gikk inn i Baneheia.⁹ Den sistnevnte teorien hadde ikke støtte i verken Andersens forklaring eller øvrige bevis og fremsto dermed som spekulasjon.

Prosesdyren inneholder flere eksempler på at aktor spekulerte til Kristiansens ugunst. Flere forhold som isolert sett underbygget og støttet Kristiansens forklaring, ble fremstilt som betydningsløse eller søkt forklart med alternative teorier som ikke hadde grunnlag i bevisføringen. Det tydeligste eksempelet er aktors håndtering av telebeviset. I tråd med bevisføringen la aktor til grunn at basestasjonen EG_A ikke hadde dekning på åstedet eller i nærliggende områder. Samtidig lanserte han flere teorier for hvordan mobilbruken likevel kunne være forenlig med at Kristiansen var skyldig. Samtlige av aktors teorier hadde i liten grad dekning i bevisføringen, og de sto i direkte motstrid til Andersens versjon av hendelsesforløpet.

Det følger av straffeprosessloven § 304 første ledd at bevisførselen må være gjennomført før partene får ordet til prosedyre. Dette innebærer

⁷ Kjelby (2023) s. 336–337, med videre henvisninger.

⁸ Aftenposten, «Aktor advarte mot løgner», 22. mai 2001.

⁹ Stavanger Aftenblad, «Hensikten var voldtekt og drap», 22. mai 2001.

blant annet at det – bortsett fra vitterlige kjensgjerninger – under prosedyren ikke er adgang til å påberope faktiske forhold som ikke har vært omfattet av bevisførselen.¹⁰ I tråd med dette utgangspunktet mener utvalget at de alternative hypotesene – som ikke hadde dekning i bevisene som ble ført for retten – skulle vært gjenstand for etterforskning, bevisføring og kontradiksjon før de eventuelt ble benyttet som argumenter for Kristiansens skyld.¹¹ En nærmere utredning av hypotesene ville avdekket at samtlige av dem var lite realistiske.¹²

Det ble fra påtalemyndighetens side ikke utforsket om det var DNA-resultatene – og ikke telebeviset – som kunne ha en alternativ forklaring enn den påtalemyndigheten la til grunn. Det er nærliggende å anta at premisset om to gjerningsmenn ble styrende for påtalemyndighetens argumentasjon, inkludert forsøkene på å innplasere telebeviset i bevisbildet. Aktors argument om at Andersen ikke hadde noe motiv for å trekke Kristiansen uriktig inn i saken, er også lettere å forstå i en kontekst styrt av dette premisset: Der-

som handlingene sikkert ble begått av to gjerningsmenn, var det i liten grad holdepunkter for at Andersen beskyttet en annen, ukjent gjerningsmann. Uten dette premisset faller argumentet om manglende motiv på sin egen urimelighet.

Endelig har utvalget merket seg aktors utsagn om anvendelsen av beviskravet, slik det ble referert i Fædrelandsvennen 22. mai 2001:

«Og selv om det er slik i norsk rettspraksis at tvilen skal komme tiltalte til gode, vil det ifølge Dahl ikke være mulig å gi begge to uttelling for tvil i Baneheia-saken.

– For Andersen slår det gunstigst ut om man legger avgjørende vekt på hans forklaring. Men det er verst for Kristiansen, som blir hovedmannen bak det hele. Skulle man i stedet velge å legge vekt på Kristiansens forklaring, vil Andersen bli sittende med hele ansvaret alene, eller sammen med en ukjent tredje person, påpekte Dahl.»¹³

Til dette kan det påpekes at det strafferettslige beviskravet gjelder fullt ut for den enkelte tiltalte. Samtlige tiltalte i en straffesak har krav på en objektiv og individuell vurdering av om straffskyld er bevist utover enhver rimelig tvil. Dette kan by på visse utfordringer i en straffesak med to tiltalte hvis forklaringer står mot hverandre på alle punkter, men er like fullt en rettsikkerhetsgaranti som aktoratet plikter å overholde. Forutsatt at aktor er korrekt sitert, er utsagnet egnet til å forsterke inntrykket av at Kristiansens sak ikke ble underlagt en tilstrekkelig objektiv og individuell vurdering fra påtalemyndighetens side.

Etter utvalgets syn rokket telebeviset ved antakelsen om Kristiansens straffskyld i en slik grad at det burde ledet til en kritisk gjennomgang av den samlede beviskjeden, herunder gyldigheten av premisset om to gjerningsmenn. Telebeviset burde også ledet til en ny gjennomgang av påliteligheten av Andersens forklaring. Det dreide seg ikke om en hvilken som helst «løs tråd», men om et bevis som med høy grad av sannsynlighet plasserte Kristiansen på et annet sted enn åstedet og nærliggende områder i det kritiske tidsrommet.

Slik saken lå an da bevisføringen var avsluttet, mener utvalget at beviskravet ikke var oppfylt for Kristiansens vedkommende. Dette underbygges av at aktor så grunn til å argumentere for mulige alternative hendelsesforløp i prosedyren som verken hadde støtte i bevisføringen eller fremsto som

¹⁰ Rt. 2005 s. 907 avsnitt 39. Se også Andenæs (1962) s. 335–336: «I prosedyren vil partene prøve å begrunne nærmere sitt syn på skyldspørsmålet etter det som er kommet fram under bevisførselen. Det er ikke tillatt under prosedyren å trekke inn nytt bevisstoff, f.eks. ved at forsvareren refererer fra samtaler med tiltalte.» Tilsvarende Salomonsen (1925) s. 422: «Parterne maa i sine foredrag med hensyn til faktum strengt holde sig til de under saken fremkomne bevisligheter. Bortsett fra de saakaldte notoriske kjendsgjerninger, som intet bevis tiltrænger, maa de ikke anføre noget nyt i faktisk henseende.»

¹¹ En tilsvarende problemstilling oppsto i en av straffesakene mot Fritz Moen, se NOU 2007: 7 punkt 10.2.5.1 s. 267–268: Moen var tiltalt for drap på Sigrid Heggheim og ble senere dømt for dette. På liket var det imidlertid funnet sæd fra en person som med stor sannsynlighet hadde blodtype A. Moen hadde ikke denne blodtypen. Under prosedyren lanserte aktor en teori om at Sigrid Heggheim kunne ha hatt samleie med en annen person tidligere på dagen eller etter dødstidspunktet. Ingen av disse teoriene hadde vært gjenstand for etterforskning og bevisførsel. Utvalget som gransket straffesakene mot Moen, var kritisk til aktors opptreden og uttalte: «Utvalget har drøftet denne problemstillingen med [aktør]. Han understreket at han ikke presenterte teorien som nye fakta, men som hypoteser, mulige forklaringer, som burde være med i vektskålen. Utvalget deler ikke fullt ut dette synet. Begge de forhold som aktor tok opp, kunne vært gjort til gjenstand for etterforskning, bevisførsel og kontradiksjon. Når det gjelder teorien om frivillig samleie, var det f.eks. mulig å etterforske ytterligere de få personer som Sigrid hadde hatt nær kontakt med i Trondheim den uken hun hadde vært der. Dersom nekrofilteorien var blitt reist i forkant av hovedforhandlingen, ville det også vært mulig å få utredet om en slik teori lot seg forene med obduksjonsfunnene. Hensett til dette mener utvalget at statsadvokaten skulle ha unnlatt i sin prosedyre å trekke inn i en alternativ forklaring på blodtypebeviset som ikke hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisførsel og kontradiksjon.»

¹² Se punkt 5.8.2 og punkt 7.4.4.

¹³ Fædrelandsvennen, «–Begge to kan dømmes», 22. mai 2001.

plausible. Sentralt i denne forbindelse var at samtlige teorier stred mot Andersens forklaring, som var «bærebjelken» i påtalemyndighetens sak mot Kristiansen.

Etter utvalgets syn hadde påtalemyndigheten i realiteten bare to handlingsalternativer som ville vært i overensstemmelse med objektivitetsplikten: Det første alternativet var å be om en utsettelse av saken for å gjennomgå beviskjeden på nytt og utføre eventuell ny etterforskning. Det ville for eksempel vært mulig å foreta en fornyet vurdering av DNA-beviset og Andersens forklaring i lys av de nye teledataopplysningene, og det kunne vært innhentet en annenhåndsvurdering av telebeviset. Påtalemyndighetens andre alternativ var å nedlegge påstand om frifinnelse eller frafalle tiltalens post I–III for Kristiansens del. Ettersom telebeviset først ble belyst i full bredde helt mot slutten av hovedforhandlingen, og en rekke spørsmål fremsto som uavklarte, antar utvalget at en begjæring om utsettelse av saken ville vært det mest nærliggende.

7.3 Vurdering av forsvarernes arbeid

Under hovedforhandlingen synes strategien til Viggo Kristiansens forsvarere å ha vært å forsøke å rokke ved de sentrale leddene i påtalemyndighetens beviskjede, med særlig vekt på Jan Helge Andersens forklaring. Målet var å få frem at forklaringen ikke var troverdig eller pålitelig.

At dekningsområdet til basestasjonen EG_A ble tematisert under hovedforhandlingen, var forsvarernes fortjeneste. Ved brev 11. mai 2001 begjærte advokat Tore Pettersen ytterligere etterforskning i form av målinger som nøyaktig avgrenset dekningsområdet til EG_A. Han ba også om at det ble avklart hvilke andre basestasjoner som dekket Baneheia-området. Telebeviset ble et vendepunkt i saken, og forsvarerne gjorde på dette punkt et viktig arbeid med å fremskaffe et bevis som talte i favør av Kristiansen.

Innholdet i advokat Pettersens prosedyre er gjengitt i punkt 6.8. Ertetiden har vist at forsvarers argumenter i all hovedsak var både relevante og treffende. Utvalget konstaterer at det er få spor av forsvarers argumentasjon i byrettens domspremisser. Dette gjelder selv om momentene som ble trukket frem, klart foranlediget en nærmere drøftelse. Se utvalgets vurderinger i punkt 7.4.

Under prosedyren foretok advokat Pettersen en detaljert gjennomgang av Andersens forklaring, som han omtalte som lite troverdig, søkt og selvmotsigende. Han påpekte at forklaringen

stred mot en rekke objektive funn, for eksempel Kristiansens mobiltrafikk, likenes plassering, at jentene var iført hverandres klær da de ble funnet, og at ingen vitner hadde sett sykkelen som Kristiansen ifølge Andersen skulle ha låst inntil bommen ved Svarttjønn. Advokat Pettersen viste også til at Andersen ikke bare løy i avhør om at han selv hadde begått seksuelle overgrep, men også endret forklaring om hvilken jente han begikk overgrep mot. Han gjorde retten oppmerksom på at disse tilpasningene først ble gjort etter at Andersen ble konfrontert med resultatene av politiets tekniske etterforskning. Advokat Pettersen trakk også frem at Andersen ble gitt en «redningsplanke» av politiet i den uformelle samtalen i forkant av tilståelsesavhøret. På denne måten fikk Andersen mulighet til å legge skylden på Kristiansen og fremstille seg selv som et offer.

I prosedyren ba advokat Pettersen retten om å ta hensyn til at DNA-analysene fra Universitetet i Santiago de Compostela ikke pekte ut Kristiansen som gjerningsperson, men bare ga utslag på én markør som deles av 54 prosent av den mannlige befolkningen. Siden metoden var på forskningsstadiet og ikke rutinemessig var tatt i bruk noe sted i verden, anførte han at analyseresultatene måtte tolkes med varsomhet. Muligheten for at prøvene kunne være kontaminert, synes ikke å ha blitt nevnt av Pettersen i prosedyren, men ser heller ikke ut til å ha blitt viet særlig oppmerksomhet under bevisføringen, se punkt 6.3.5.4.

Samlet sett har ikke utvalget noe å utsette på forsvarernes arbeid under hovedforhandlingen.

Utvalget har ellers merket seg at Kristiansens forsvarere i ettertid har blitt kritisert for å ha manglet en offensiv mediestrategi. Grunnlaget for kritikken synes å være at forsvarerne underveis burde korrigert misvisende opplysninger fra påtalemyndigheten i større grad enn det som faktisk ble gjort.¹⁴

Advokatforeningens retningslinjer for forsvarere angir at en forsvarer ikke skal ta initiativ til medieomtale med mindre klienten ønsker det, og at bruken av pressen ellers må styres ut fra det som tjener klientens interesser.¹⁵ Innenfor disse rammene har forsvareren et betydelig spillerom. Vurderingen av hvor mye tid som bør brukes på medieutspill, kan påvirkes av en rekke forhold, blant annet forsvareropdragets rammebetingelser og den enkelte forsvarers forutsetninger og personlige egenskaper. Normalt vil det være

¹⁴ Se punkt 4.12 og 4.13.

¹⁵ Advokatforeningen (1999).

forsvarlig å prioritere saksforberedelse foran mediehandtering.

Utvalget kan på denne bakgrunn ikke se at det er grunnlag for å rette kritikk mot forsvarernes opptreden overfor mediene. Det hører med til bildet at advokat Pettersen holdt en grundig prosedyre som redegjorde for en rekke forhold til Kristiansens gunst, jf. foran. Han korrigerte i denne forbindelse langt på vei de uriktige opplysningene som hadde fremkommet i pressen.

7.4 Vurdering av byrettens dom

7.4.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende foreta en vurdering av byrettens dom. I punkt 7.4.2 presiseres rammene for vurderingen. I punkt 7.4.3 vurderer utvalget byrettens bevisvurdering av Kristiansens forklaring. I punkt 7.4.4 er temaet byrettens vurdering av telebeviset. I punkt 7.4.5 ser utvalget nærmere på byrettens vurdering av Andersens forklaring. Byrettens vurdering av DNA-resultatene er tema i punkt 7.4.6. I punkt 7.4.7 gis en sammenfatning av utvalgets vurderinger.

7.4.2 Rammene for vurderingen av byrettens dom

7.4.2.1 Utvalgets mandat

Utvalgets mandat angir at granskningen skal omfatte håndteringen av saken hos alle aktører som har vært involvert, herunder også domstolene. Mandatet presiserer videre:

«En gransking av domstolenes rolle i straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken må ikke innebære en overprøving av domstolenes avgjørelser i strid med det konstitusjonelle og grunnlovfestede prinsippet om at domstolene dømmer i siste instans. For utvalget vil dette bety at granskningen ikke skal omfatte Borgarting lagmannsretts frifinnende dom av 15. desember 2022. Utvalget skal ved granskningen for øvrig se hen til domstolenes, påtalemyndighetens og Gjenopptakelseskommisjonens uavhengige roller.»¹⁶

I henhold til mandatet er det bare Borgarting lagmannsretts frifinnende dom av 15. desember 2022 som ikke skal være omfattet av utvalgets granskning. Dommen er rettskraftig, og en granskning av den kunne lett fått karakter av en overprøving i

strid med prinsippet om at domstolene dømmer i siste instans, jf. også Grunnloven § 88. Prinsippet er derimot ikke til hinder for at utvalget gjør en vurdering av de opprinnelige domfellelsene av Kristiansen i 2001 (byrettens dom) og 2002 (lagmannsrettens dom) knyttet til tiltalepost I–III (Baneheia-saken). Gjenopptakelseskommisjonen besluttet gjenåpning av denne delen av straffesaken i 2021. Påtalemyndigheten la senere ned påstand om frifinnelse, og Borgarting lagmannsrett avsa frifinnelsesdom 15. desember 2022. Avgjørelsene er dermed allerede overprøvd og står ikke lenger ved lag.

Også ut over det konstitusjonelle vernet er det et ideal at de øvrige statsmaktene ikke handler på en måte som kan sette domstolenes eller øvrige organers uavhengighet i spill. Formålet med kravet om uavhengighet er i hovedsak at organene ikke skal kunne påvirkes av politiske hensyn, utenforliggende hensyn og utilbørlig press når de treffer avgjørelser i enkeltsaker. Disse formålene slår ikke til for utvalgets granskning av domstolenes, påtalemyndighetens og Gjenopptakelseskommisjonens håndtering av Baneheia-saken, etter som samtlige saker i dette sakskomplekset nå er avsluttet. I tillegg kommer at utvalget, for å kunne foreta en grundig granskning av saken i samsvar med mandatet, på et generelt og prinsipielt plan verken kan eller bør anlegge en begrenset prøving av organenes befatning med saken. En annen sak er at andre forhold, som manglende opplysninger om faktiske forhold som ligger langt tilbake i tid, kan tilsi en viss tilbakeholdenhet i enkelte sammenhenger.

Domstolenes rolle var en nødvendig betingelse for at Kristiansen ble domfelt i Baneheia-saken.¹⁷ Sett i ettertid er det klart at domstolene dømte Kristiansen til tross for at han var uskyldig. Det må legges til grunn at de gjorde dette ut fra en overbevisning om at han var skyldig. For at utvalget skal kunne besvare mandatets overordnede spørsmål om årsakene til at Kristiansen ble uriktig dømt, må utvalget gjennomføre en grundig vurdering av domstolenes bevisvurderinger så langt dette lar seg gjøre.¹⁸

¹⁶ Det fremgår av mandatet at utvalgets granskning ikke skal omfatte de øvrige postene i tiltalen som Viggo Kristiansen er dømt for. Det er imidlertid presisert i mandatet at utvalget kan se nærmere på hvordan de øvrige postene ble etterforsket og behandlet i retten, i den grad det er av betydning for etterforskningen eller domstolsbehandlingen av Baneheia-saken.

¹⁷ Se punkt 10.2.

¹⁸ Se kapittel 10.

7.4.2.2 Utgangspunkter for utvalgets vurdering

Byrettens avgjørelse av skyldspørsmålet er begrunnet. Etter loven stilles det ikke særlig strenge krav til domstolenes begrunnelse for bevisvurderingen, verken da byretten domfelte Kristiansen, eller i dag. Det fremgår av straffeprosessloven § 40 fjerde ledd at domsgrunnene i saker som er behandlet med meddomsrett, skal angi «hovedpunktene i rettens bevisvurdering». Kravet om begrunnelse av bevisvurderingen ble tatt inn i bestemmelsen i 1993. I forarbeidene til bestemmelsen heter det:

«Retten skal først og fremst redegjøre for hva som har vært de springende punkter ved bevisvurderingen, og kort angi hva som har vært avgjørende for bevisvurderingen. Hvor omfattende det er grunn til å redegjøre for bevisvurderingen, vil variere fra sak til sak. Det kreves ikke at retten gir en detaljert beskrivelse.»¹⁹

Kravet om at retten må redegjøre for bevisvurderingen, har som formål å gjøre det klart for domfelte og allmennheten hvorfor vedkommende er dømt. Redegjørelsen skal videre sikre at domstolen har gjennomført en samvittighetsfull og rasjonell vurdering av bevisene i saken, slik at ankesdomstolen, sakens aktører og andre settes i stand til å vurdere om bevisbedømmelsen er riktig og forsvarlig.

Premissene i dommen gir en forklaring på hvorfor byretten kom til det resultatet som den gjorde. Domsgrunnene er derfor et naturlig utgangspunkt for utvalgets vurdering av hva som var det *avgjørende* for bevisvurderingen, og om bedømmelsen av bevisene var *riktig og forsvarlig*. Utvalgets mandat er imidlertid som nevnt ikke begrenset til en isolert «prøving» av om domsgrunnene tilfredsstilte kravene i straffeprosessloven § 40. Det innebærer at utvalget også har vurdert byrettens vurderinger og konklusjoner i lys av hvilke bevis som rent faktisk ble ført for den dømmende rett, uavhengig av hvordan og hvorvidt beviset er omtalt i domsgrunnene.

Utvalgets kunnskap om bevisføringen fra andre kilder enn domsgrunnene har bidratt til å kaste lys over det som står – og ikke står – i dommen. Det foreligger ikke lyd- og bildeopptak eller lydopptak fra forhandlingene, og det er ikke gitt at medienes dekning nødvendigvis alltid gir et presist og dekkende bilde av det som foregikk. Ved å sammenholde ulike kilder har utvalget likevel dannet seg et

forholdsvis godt bilde av bevis situasjonen som forelå på domstidspunktet. I forrige kapittel har utvalget redegjort for bevisføringen i byretten basert på kildene utvalget har hatt tilgjengelig, jf. punkt 6.3. Det er også gitt omfattende fremstillinger av aktørenes prosedyrer, jf. punkt 6.4, 6.7 og 6.8. Samlet sett har derfor utvalget hatt relativt gode forutsetninger for å vurdere byrettens bevisvurdering under skyldspørsmålet. Dette gjelder også spørsmålet om hvorvidt det strafferettslige beviskravet var oppfylt da byretten dømte Kristiansen i samsvar med tiltalen.

Ved vurderingen av byrettens dom har utvalget vært bevisst på at byretten fikk presentert bevisene gjennom umiddelbar bevisføring med mulighet for krysseksaminasjon og kontradiksjon. Som utgangspunkt må det derfor utvises en viss tilbakeholdenhet når domstolenes bevisvurdering etterprøves. Betydningen av å se og høre forklaringer som avgis direkte for den dømmende rett, må imidlertid ikke overdrives, særlig når dommen selv eller øvrige kilder gir et relativt entydig bilde av hva som har blitt sagt eller kommet frem under forklaringen. Forskningen er klar på at det er svært vanskelig – om ikke umulig – å avsløre løgn og uriktige forklaringer på grunnlag av atferdsobservasjon (kroppsspråk, holdning, talemåte, stressnivå, humør mv.).²⁰

7.4.3 Byrettens vurdering av Kristiansens forklaring

Viggo Kristiansens forklaring er omtalt to ganger i byrettens dom, begge ganger i form av en deskriptiv og begrenset sammenfatning av Kristiansens forklaring om egne bevegelser omkring drapstidspunktet. Etter å ha vist til at Jan Helge Andersen har forklart at Kristiansen var sammen med ham da voldtektene og drapene ble begått, viser retten til Kristiansens forklaring på følgende måte:

«Kristiansen har derimot benektet dette og har forklart at han var alene i sin arbeidsbod utenfor hans bopel fra ca. kl. 18.00 til Andersen kom fra joggetur noe etter kl. 20.00. Kristiansen har ikke noe alibi for dette tidsrom utover utskrifter fra bruk av hans mobiltelefon, noe retten kommer tilbake til nedenfor.»²¹

¹⁹ Ot.prp. nr. 78 (1992–93) s. 77–78.

²⁰ En redegjørelse for forskningen om bedømmelse av troverdighet gis i Magnussen og Stridbeck (2001) og Magnussen og Stridbeck (2020). Se også punkt 13.4.4.2.

²¹ Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 (TKISA-2001-374) s. 12.

En nokså tilsvarende omtale er inntatt rett i forkant av byrettens drøftelse av telebeviset:

«Tilalte Kristiansen har som allerede nevnt forklart at han etter å ha snakket med Andersen ved Svarttjønn ca. kl. 18.00 den 19. mai gikk hjem og oppholdt seg i sin arbeidsbod. Der var han frem til Andersen kom tilbake fra joggetur, angivelig noe etter kl. 20.00. Det har ikke vært ført noen vitner som kan bekrefte Kristiansens forklaring på dette punkt.»²²

Utover dette omtales ikke Kristiansens forklaring i domspremissene. Utvalget bemerker at det følger av Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMDs) praksis om uskyldspresumsjonen at retten «when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged; the burden of proof is on the prosecution, and any doubt should benefit the accused».²³ En praktisk konsekvens av uskyldspresumsjonen og bevisbyrde- og beviskravsreglene er at tiltaltes forklaring skal legges til grunn der denne fremstår som plausibel og utelukker straffskyld, med mindre den utvilsomt kan tilbakevises ved hjelp av andre bevis. Det følger av dette at retten alltid må gjøre en samvittighetsfull vurdering av om tiltaltes forklaring *kan* være riktig, herunder om den støttes av øvrige bevis i saken.

Utvalget har merket seg at det er få spor av en slik tilnærming til beviskravet i byrettens dom. Kristiansen hadde gjennom hele prosessen, herunder i hovedforhandlingen, nektet for å ha vært med på ugjerningene. I denne situasjonen mener utvalget at det er en svakhet at retten ikke har gjort nærmere rede for sin bevisvurdering av Kristiansens forklaring. Det burde vært gjort nærmere rede for *hvorfor* forklaringen fullt ut kunne tilbakevises som usann, da dette basert på det øvrige bevisbildet utgjorde et springende punkt i bevisvurderingen.

Selv om det ble stilt forholdsvis beskjedne krav til rettens begrunnelse for bevisvurderingen i 2001, mener utvalget at det kan stilles spørsmål om den begrensede direkte bevisvurderingen av Kristiansens forklaring var i strid med straffeprosessloven § 40. Det vises til at Kristiansen ble dømt som hovedmann for svært alvorlige lovbrudd til lovens strengeste straff. Den kortfattede omtalen av Kristiansens forklaring kan indikere at

rettens bevisvurdering ikke ble utført tilstrekkelig grundig, og at rimelig tvil ikke kom Kristiansen til gode.

Utvalget har merket seg at byretten ved bevisvurderingen av *Andersens forklaring* til sammenligning korrekt bygget på at tiltaltes forklaring må legges til grunn, med mindre det er klart at den er uriktig:

«Hvorvidt Andersen selv hadde samleie med Stine Sofie Sørstrønen eller om han bare berørte hennes kjønnsorgan og endetarmsåpning med sin penis slik han selv har forklart, er etter rettens vurdering vanskelig å ta stilling til. Det er ifølge rettsmedisinerne ikke noe i veien for at Andersen forklarer seg riktig til tross for de DNA sporene som er funnet. *Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, legger derfor retten Andersens egen forklaring om hva som skjedde til grunn.*»²⁴

Det samme ble gjort av byretten i forbindelse med straffutmålingen:

«Andersen har i sine forklaringer for politiet, og også for retten fremholdt at Kristiansen tok initiativet til ugjerningene uten at de to hadde snakket om dette på forhånd. Han har videre fremholdt at Kristiansen truet ham til å gjennomføre utuktig omgang med Stine Sofie Sørstrønen slik som ovenfor beskrevet, dog uten at han selv hadde samleie med henne. Han har videre forklart at han foretok drapet etter først selv å ha vært truet på livet om han ikke gjennomførte dette. I og med at Kristiansen ikke har villet erkjenne noen befatning med forholdet, har retten ikke mottatt opplysninger som verken kan bekrefte eller avkrefte den fremstilling Andersen her har gitt. *Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, må retten derfor legge Andersens forklaring til grunn ved straffutmålingen overfor ham.*»²⁵

Tilsvarende formuleringer og vurderinger fremgår derimot ikke noe sted i byrettens vurdering av Kristiansens forhold. I den grad byretten fant det sannsynlig – men likevel ikke tilstrekkelig sikkert – at Andersen underspilte egen rolle, forklarte seg usant om knivtrusselen mv., skulle denne tvilen kommet Kristiansen til gode ved vurderingen av hans forhold. Kristiansen ble likevel dømt som hovedmann og initiativtaker, i vesentlig grad

²² TKISA-2001-374 s. 12–13.

²³ EMDs plenumsdom 6. desember 1988 *Barbera, Messegue og Jabardo mot Spania* (sak nr. 10590/83) avsnitt 77.

²⁴ TKISA-2001-374 s. 15–16. Utvalgets kursivering.

²⁵ TKISA-2001-374 s. 22. Utvalgets kursivering.

basert på Andersens forklaring om hendelsesforløpet.

Utvalget påpeker for øvrig at det er uttalelser i domsgrunnene som klart er til Kristiansens ugunst, og hvor retten ikke har forklart hvorfor det angitte faktumet taler for at Kristiansen er skyldig. Et eksempel er følgende uttalelse, som fremsettes i forbindelse med vurderingen av telebeviset:

«Neste gang mobiltelefonen er i aktivitet er kl. 20.19 i forbindelse med at Kristiansen ringer til to venner, vitnene Bakke og Loland, som Kristiansen inviterte på besøk, etter rettens vurdering åpenbart for å skaffe seg alibi.»²⁶

Retten bruker her et sterkt uttrykk – «åpenbart» – uten at slutningen er nærmere begrunnet. At Kristiansen ringte Bakke om kvelden 19. mai, var ikke i seg selv et bevis for at Kristiansen hadde vært med på ugjerningene. Det kan ha vært flere andre grunner til at Kristiansen ringte Bakke kl. 20.19 enn for å skaffe seg alibi. Oppringningen og det etterfølgende besøket ga uansett ikke Kristiansen noe alibi for tidspunktet for ugjerningene, som er fastlagt til en gang mellom ca. kl. 19.00 og 20.00. Se utvalgets omtale av dette bevismomentet i punkt 5.5.5.

Opplysningene som er gjengitt i byrettens dom, gir etter utvalgets syn et feilaktig inntrykk av at det ikke fantes bevis som støttet Kristiansens forklaring. Foruten telebeviset, som utvalget drøfter særskilt nedenfor i punkt 7.4.4, var det flere forhold som isolert sett underbygget forklaringen og plausibiliteten i forklaringen.²⁷ At Kristiansen ville ha tak i Andersen som hadde ekstranøkler til arbeidsboden, hadde støtte i telefonoppringningen til Andersens fasttelefon kl. 17.47 og forklaringene fra Andersens far og Andersen selv. At Kristiansen deretter oppsøkte Baneheia med dette for øye, var også støttet av forklaringen til Andersens far, som på telefonen opplyste til Kristiansen at Andersen hadde dratt til Svarttjønn/Baneheia for å trene med Heimevernsungdommen.

At Kristiansen kun var noen minutter inne i selve Baneheia, var på sin side støttet av forklaringen til Leonard Hovden, som observerte Kristiansen på sykkel på vei inn i Baneheia rett før kl. 18.00, og Kristiansen og Andersen sammen på vei tilbake til parkeringsplassen like etter. Kristiansens forklaring om at han returnerte til boden etter å ha fått nøklene fra Andersen og slått av en

prat med ham, fremsto videre i seg selv som plausibel, gitt Kristiansens formål med turen. Formålet var som kjent å hente nøkler til arbeidsboden han hadde låst seg ute fra. Med dette bakteppet fremsto det i utgangspunktet mindre plausibelt at Kristiansen, i stedet for å dra hjem, ba med seg Andersen inn i Baneheia og etter hvert organiserte voldtekt og drap av to små jenter. At Kristiansen ikke etterlot sykkelene ved bommen og gikk inn i Baneheia, stemte godt overens med Hovdens forklaring om at Kristiansens sykkel – som han tidligere hadde lagt merke til – ikke sto ved bommen da han tøyde ut inntil den ca. kl. 19.20 til 19.30.

Utvalget mener på denne bakgrunn at byrettens vurdering av Kristiansens forklaring var mangelfull. Det må anses som en svakhet ved byrettens dom at Kristiansens forklaring generelt ble viet liten oppmerksomhet, og at flere bevis som støttet Kristiansens forklaring, verken ble nevnt eller vurdert i domsgrunnene. Dette var bevis som ble ført umiddelbart for den dømmende rett, med mulighet for krysseksaminasjon og kontradiksjon. Domsgrunnene etterlater i det hele tatt et inntrykk av at uskyldspresumsjonen i liten grad ble tillagt vekt ved vurderingen av Kristiansens forklaring.

7.4.4 Byrettens vurdering av telebeviset

Etter å ha vist til Kristiansens forklaring og påpekt at det ikke var noen vitner som kunne bekrefte at han oppholdt seg i arbeidsboden på tidspunktet for ugjerningene, omtaler retten Kristiansens mobiltrafikk på følgende måte:

«Imidlertid er det fremlagt en utskrift fra Telenor som viser bruken av Kristiansens mobiltelefon i det aktuelle tidsrom. Av denne fremgår det at han kl. 18.55 mottok en tekstmelding og selv sendte en kl. 18.57. Disse to meldingene gikk over basestasjonen Eg-A. Primærdekningsområdet for denne basestasjonen dekker området nord for åstedet, vel 300 m fra dette. Målinger foretatt av Telenor over dekningsområdet for Eg-A senderen viser at man på åstedet ikke fikk kontakt med denne og at man måtte til nordenden av 3. Stampe før en vanlig mobiltelefon slår inn på denne senderen, dvs. innenfor det som er beskrevet som primærdekningsområdet. Etter de opplysninger retten har fått seg forelagt, bekrefter dette at da mobiltelefonen mottok en tekstmelding kl. 18.55 og senere sendte en melding kl. 18.57 så befant telefonen seg innenfor dekningsområ-

²⁶ TKISA-2001-374 s. 13.

²⁷ Se også punkt 5.5.3.

det for Eg-A senderen, dvs. et stykke nord for det som har vært åstedet for handlingene tiltalens post I – III bygger på. Senere er det mottatt en tekstmelding til samme mobiltelefon kl. 19.24 og sendt en tekstmelding kl. 19.37. Også disse to meldingene er gått over Eg-A senderen. Neste gang mobiltelefonen er i aktivitet er kl. 20.19 i forbindelse med at Kristiansen ringer til to venner, vitnene Bakke og Loland, som Kristiansen inviterte på besøk, etter rettens vurdering åpenbart for å skaffe seg alibi.

Aktor har til denne mobiltelefonbruken vist til at det ikke er noe i veien for at de to tiltalte frem til noe før kl. 19.00 befant seg innenfor det som har vært dekningsområdet for Eg-A senderen. Etter dette har de beveget seg frem mot åstedet og senere kommet i kontakt med de to fornærmede og gjennomført voldtektene og drapene på disse. Tiltalte Andersen har forklart for politiet og i retten at han ikke på noe tidspunkt observerte Kristiansens mobiltelefon og derfor heller ikke registrerte at denne ble brukt mens ugjerningene fant sted. Han har imidlertid forklart at tiltalte Kristiansen, etter at drapene var utført, en periode var borte fra åstedet uten at Andersen visste hvor Kristiansen var. Det er etter rettens vurdering ikke noe i veien for at Kristiansen på det tidspunktet beveget seg over til det som har vært dekningsområdet for Eg-A senderen. Andersen har forklart at Kristiansen til tider oppbevarte mobiltelefonen i en veske under setet på sykkel, han ved 18-tiden angivelig hadde parkert ved bommen ved Svarttjønn. Dersom denne telefonen har vært oppbevart innenfor dekningsområdet og telefonen var påslått vil den ha registrert inn tekstmeldingen som ble mottatt kl. 19.24 via Eg-A-senderen. Har Kristiansen i perioden han var borte fra åstedet returnert til sykkel, har han eventuelt kunnet besvare denne henvendelsen kl. 19.37 før han igjen tok seg tilbake til åstedet og hjalp til med å fjerne spor. Andre alternativ er at ugjerningene ble begått i tidsrommet mellom kl. 19.00 og 19.37, eller at Andersen ikke forklarer seg korrekt om alle ting som skjedde på åstedet, noe retten ikke ser bort ifra.

Det er for retten ikke mulig å fastslå endelig hva som har skjedd med hensyn til Kristiansens mobiltelefonbruk. Fra Telenors side er det videre opplyst at man ikke ser at det vil være praktisk mulig å foreta ytterligere undersøkelser som kan utdype dette. Ut fra bevisførselen finner retten likevel ikke at den mobiltelefonbruk som har vært endrer på vurderin-

gen av de øvrige bevisene, som etter rettens vurdering bekrefter utover enhver rimelig tvil at tiltalte Kristiansen sammen med tiltalte Andersen utførte voldtektene og drapene nevnt i tiltalebeslutningens post I – III.»²⁸

Som det fremgår av det siterte, la byretten til grunn at basestasjon EG_A ikke hadde dekning på åstedet, og at dekningsgrensen gikk ved nordenden av 3. Stampe, vel 300 meter fra åstedet. Dette var i tråd med Telenors konklusjoner. Utvalget har merket seg at byretten unnlot å nevne at telebeviset dermed isolert sett støttet Kristiansens forklaring om at han oppholdt seg i og ved arbeidsboden ved hjemmet i Egstien 2, et område som lå godt innenfor dekningsområdet til EG_A. Byrettens beskrivelse og drøftelse av telebeviset illustrerer likevel at det var tale om et bevis som byretten hadde vansker med å forene med hypotesen om at Kristiansen var skyldig.

Slik utvalget ser det, lider byrettens vurdering av telebeviset av flere alvorlige svakheter. I det følgende vil det bli nærmere redegjort for disse. Et hovedproblem med vurderingen er at byretten forsøkte å svekke bevisets betydning ved å spekulere i alternative forklaringer for hvordan mobilbruken kunne være forenlig med at Kristiansen var skyldig. Byretten fremsatte i den forbindelse tre ulike teorier:

- Den første teorien var at det, slik aktor hadde påpekt, ikke var noe «i veien for» at de to tiltalte befant seg i dekningsområdet for EG_A noe før kl. 19, før de deretter beveget seg mot åstedet og senere påtraff jentene. Videre var det ikke noe «i veien for» at Kristiansen, i perioden han hadde vært borte fra åstedet, hadde beveget seg inn i dekningsområdet til EG_A og sendt meldingen kl. 19.37. Dersom mobiltelefonen lå påslått i sykkelvesken, var dette også forenlig med meldingen som ble mottatt via EG_A kl. 19.24.
- Den andre teorien var at ugjerningene ble begått i tidsrommet mellom klokken 19.00 og 19.37.
- Den tredje teorien var at Andersen ikke hadde forklart seg korrekt om alle ting som skjedde på åstedet.

Byrettens tre teorier bygget dels på de mulige forklaringene for mobilbruken som aktor og advokat Fegran hadde trukket frem i sine prosedyrer, og dels på rettens egne betraktninger. Felles for byrettens teorier var at de i liten eller ingen grad

²⁸ TKISA-2001-374 s. 13–14.

hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisføring og kontradiksjon. Bevisbedømmelsen skal bare bygge på informasjon som er kommet til uttrykk gjennom bevisføringen, jf. straffeprosessloven § 305. Etter utvalgets syn skulle retten, dersom den vurderte å bygge på teoriene, sørget for at det faktiske grunnlaget for dem ble undersøkt, og eventuelt utsatt saken i dette øyemed, jf. straffeprosessloven § 294.

Betenkelighetene ved rettens fremgangsmåte ble forsterket ved at teoriene i seg selv led av flere bevismessige svakheter og ikke løste den uforenligheten som forelå. *Den første teorien* bygget på at Kristiansen og Andersen frem til kl. 18.57 hadde oppholdt seg innenfor dekningsområdet for EG_A.²⁹ Det var muligens ikke noe «i veien» for dette isolert sett. Det passet imidlertid dårlig med hendelses- og tidsforløpet retten ellers hadde lagt til grunn som bevist. Teorien var i strid med Andersens forklaring om hvor de tiltalte hadde gått og oppholdt seg i tidsrommet før de påtraff jentene, som retten anslo å ha skjedd ca. kl. 19.00. Hvordan forflytningen fra dekningsområdet til møtestedet kunne skje på noen få minutter, ble heller ikke forsøkt underbygd av byretten. Dessuten fantes det objektive holdepunkter for når jentene forlot badebryggen, som ikke virker å ha blitt tatt i betraktning.

Den øvrige delen av byrettens første teori hadde til formål å forklare den innkommende tekstmeldingen kl. 19.24 i dekningsområdet for EG_A. Mens aktors forslag i prosedyren³⁰ bygget på at ugjerningene var ferdige en viss tid før dette tidspunktet, slik at Kristiansen (og hans mobiltelefon) hadde rukket tilbake til dekningsområdet innen kl. 19.24, fremsatte byretten en annen potensiell forklaring. Byretten bygget i stedet på at Kristiansen kunne ha lagt igjen telefonen i sykkelvesken ved bommen, og at han på et tidspunkt etter drapene – men før de var ferdige med sporskjulingen – hadde beveget seg fra åstedet til bommen. Der kunne han så ha sendt tekstmeldingen kl. 19.37 via EG_A, før han dernest returnerte til åstedet. Byretten søkte å underbygge teorien med at Andersen hadde forklart at Kristiansen en periode «var borte» fra åstedet, og at Kristiansen «til tider» oppbevarte mobilen i en sykkelveske festet på sykkel. Forklaringen fra Andersen om

sykkelvesken ble for øvrig initiert av Andersens forsvarer *etter* aktors prosedyre.

Også denne hypotesen var lite forenlig med faktumet byretten ellers hadde bygget på og funnet bevist. Bommen lå ca. 540 meter i luftlinje og ca. 900 meter i stilengde fra åstedet, og teorien forutsatte dermed at Kristiansen hadde hatt et lengre fravær – rundt 15–20 minutter – fra åstedet. Utvalget kan ikke se at det var holdepunkter i Andersens forklaring for et så langt fravær, og det kan heller ikke ses noen rasjonell begrunnelse for hvorfor Kristiansen, samtidig som sporskjulingen foregikk, plutselig skulle ha lagt i vei mot bommen for å sjekke mobilen og besvare tekstmeldinger han muligens kunne ha fått. Det er ingen holdepunkter for at Kristiansen, som neppe satt på kunnskap om dekningsområdet til de ulike basestasjonene som omfattet Baneheia, kunne ha gjort dette for å skaffe seg alibi. Gitt et scenario hvor Kristiansen var hovedmann og pådriver for svært alvorlige straffbare handlinger, fremsto teorien om et lengre fravær dessuten som svært lite plausibel.

Utvalget bemerker for øvrig at informasjonen Andersen ga om sykkelvesken, var helt generell og ikke ga konkret støtte til byrettens teori.³¹ Forklaringen gikk ut på at det særlig var når de var ute på lengre sykkelturner at mobilen ble oppbevart i sykkelvesken, og Andersen visste dessuten ikke om telefonen hadde ligget der 19. mai 2000.³² Det var dermed ikke ført bevis for at Kristiansen *hadde* oppbevart mobilen i vesken, eller for at vesken i det hele tatt var festet til sykkel på det aktuelle tidspunktet.³³ Retten tok heller ikke i betraktning under denne teorien at verken sykkel eller Kristiansen var observert ved bommen i det angitte tidsrommet.

Utvalget har endelig merket seg at sammenhengen mellom første og andre del av byrettens teori forutsatte at Kristiansen ikke bare hadde vært *så vidt* innenfor dekningsgrensen da han sendte tekstmeldingen kl. 18.57, men at han måtte ha vært *ved bommen*, ytterligere ca. 300 meter innenfor dekningsgrensen, for å kunne legge mobilen i sykkelvesken *etter* å ha sendt meldin-

²⁹ Kristiansen må ha befunnet seg innenfor dekningsområdet da tekstmeldingen ble sendt.

³⁰ Aktors hypotese forutsatte at man så bort fra Andersens forklaring om ruten de hadde gått frem til møtestedet, og at jentene ble påtruffet, lokket til åstedet, voldtatt, drept, ført til skjulestedet, tildekket mv. i løpet av en periode på maksimalt ca. femten minutter.

³¹ I politiavhør hadde Andersen forklart at han var sikker på at Kristiansen hadde med seg mobilen inn i Baneheia, og at han «brakte mest» å ha den i lommen, se dok. 06,02,07 og 06,02,11. Det er imidlertid uklart for utvalget om byretten ble gjort kjent med dette.

³² Kvamme (2023) s. 152, Dagbladet, «Mobilbeviset blir aktors nåløye», 23. mai 2001, og Fædrelandsvennen, «Mobilen i sykkelveska?», 23. mai.

³³ I det senere avhøret av Andersen 9. august 2001, jf. dok. 06,02,26, ble Andersen spurt om Kristiansen hadde sykkelvesken på sykkel 19. mai. Andersen svarte «det tør jeg ikke si».

gen. Med andre ord forutsatte teorien en forflytning som tidsmessig fremsto lite plausibel. Videre er det lite sannsynlig at han fra dette området kunne ha observert jentene, herunder at de dro fra badebryggen, og hvilken vei de tok. Jentene gikk i retning Grim, som er i motsatt retning av Svarttjønn.

Den andre teorien innebar at retten la til grunn at ugjerningene kunne ha blitt begått mellom kl. 19.00 og 19.37, det vil si at handlingene kunne ha startet noe tidligere og hatt et raskere forløp enn det retten ellers hadde bygget på og funnet bevist ut fra Andersens forklaring. Utvalget har merket seg at byretten ikke redegjorde for hvordan tekstmeldingen mottatt kl. 19.24 passet inn i denne teorien. Om retten mente at Kristiansen hadde telefonen med seg, måtte hele hendelsesforløpet ha utspilt seg mellom kl. 18.57 og 19.24. Det måtte også tas høyde for tiden det tok å bevege seg frem og tilbake mellom dekningsgrensen og åstedet, noe som innebar at det måtte ha tatt svært kort tid – maksimalt rundt 15 minutter – å møte og lokke jentene, begå ugjerningene og dernest rydde åstedet.

Dersom retten forutsatte at telefonen også under denne teorien lå i sykkelvesken, måtte den samtidig tatt høyde for at bommen lå enda lenger unna åstedet enn dekningsgrensen. Dette snevret inn tidsrommet for når ugjerningene kunne ha startet, idet Kristiansen ikke kunne ha forlatt bommen før etter kl. 18.57. Kristiansen måtte videre ha forlatt åstedet senest kl. 19.30 – og beveget seg raskere enn normal gange – for å ha hatt mulighet til å rekke tilbake til bommen for å sende tekstmeldingen kl. 19.37. I realiteten ga denne teorien dermed et handlingsrom på maksimalt rundt 20 minutter til å møte og lokke jentene til åstedet, voldta, drepe, kutte kvister, skjule likene mv. Teorien syntes heller ikke å ha blitt avstemt med verken Andersens forklaring eller de objektive holdepunktene for når jentene forlot badebryggen. Sannsynligvis forlot jentene badebrygga rett før kl. 19.00, og Andersen hadde som nevnt forklart seg om et vesentlig annet tids- og hendelsesforløp.

Den tredje teorien var at Andersen ikke hadde forklart seg korrekt om alle ting som skjedde på åstedet, noe «retten ikke [så] bort ifra». Hvilke forhold retten siktet til, som samtidig skulle kunne gi plausible forklaringer på mobilbruken i EG_A-området, fremgår ikke av domspremissene. Denne teorien fremsto dermed som nokså intetsigende. For øvrig sto dette alternativet i et visst spenningsforhold til den troverdighet og pålitelighet Andersens forklaring om hendelsesforløpet ble tillagt av byretten i øvrige deler av dommen.

Etter å ha presentert de tre alternative hypotesene som angivelig kunne forklare mobilbruken, bemerket byretten:

«Det er for retten ikke mulig å fastslå endelig hva som har skjedd med hensyn til Kristiansens mobiltelefonbruk. Fra Telenors side er det videre opplyst at man ikke ser at det vil være praktisk mulig å foreta ytterligere undersøkelser som kan utdype dette.»³⁴

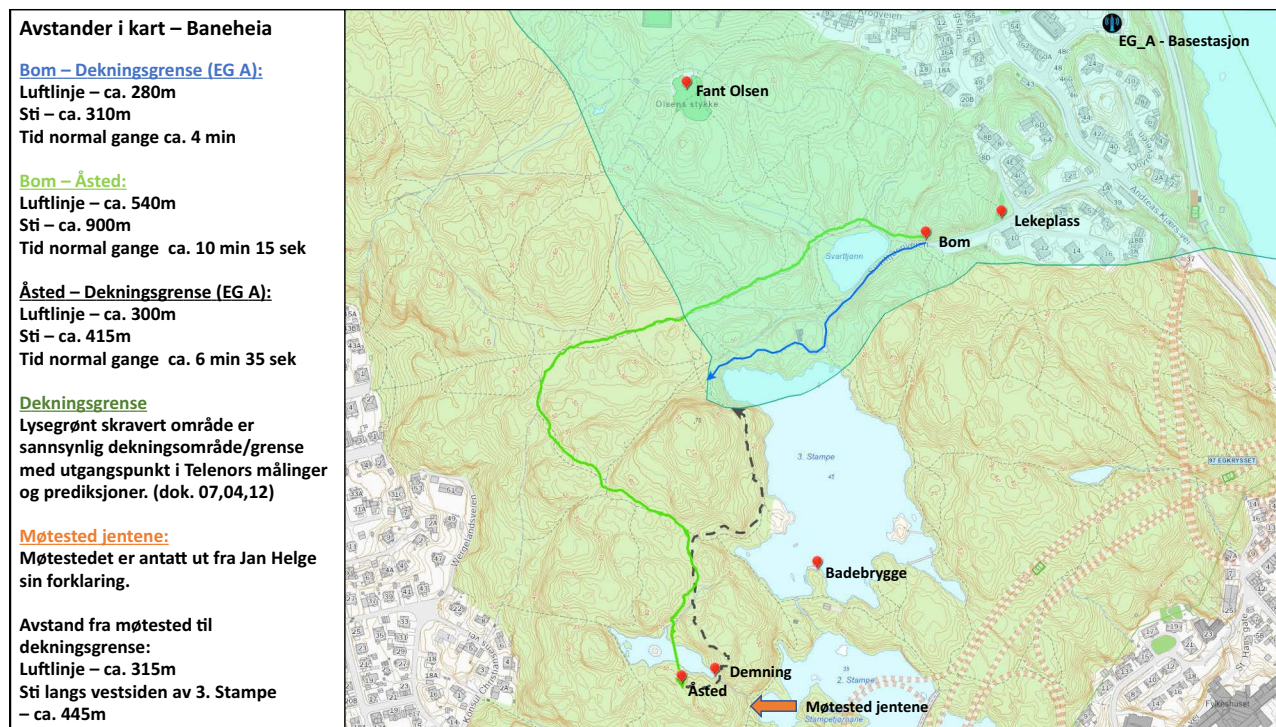
Dette utsagnet i dommen indikerer at byretten var innforstått med at de ulike teoriene ikke ga fullgode svar, og at telebeviset i realiteten ble stående uforklart i det samlede bevisbildet. Sitatet etterlater videre et inntrykk av at byretten forutsatte at det måtte foreligge en eller annen «naturlig» forklaring på mobilbruken, men uten at dette angivelig lot seg undersøke nærmere fra Telenors side.

Utvalget har innhentet bevismaterialet som ble presentert for den dømmende rett, og sammenholdt dette med tidsnære avisartikler og notater fra hovedforhandlingen, se punkt 6.3.7. Utvalget har også gjennomført samtaler med personene som avga vitneforklaring for byretten for å presentere og belyse telebeviset. Essensen i bevisføringen var at Telenors gjentatte målinger, inkludert målinger med den såkalte låsetesten, viste at det ikke var mulig å oppnå dekning over EG_A-senderen på åstedet eller øvrige steder politiet mente Kristiansen hadde befunnet seg i det aktuelle tidsrommet. Det var ikke holdepunkter for at Telenors undersøkelser var mangelfulle eller uriktige, eller at Kristiansens mobiltelefon hadde tekniske avvik eller mangler som påvirket hvilken basestasjon den slo inn på. At andre enn Kristiansen selv hadde brukt mobiltelefonen, var det heller ingen holdepunkter for. Endelig hadde ikke Telenor avdekket forhold som skulle tilsi at målingene ikke var representative også for dekningsforholdene på drapsdagen.

Etter utvalgets syn er det ikke tvilsomt at telebeviset på den ene siden ga klar støtte til Kristiansens forklaring om hvor han hadde oppholdt seg, og på den andre siden klart talte imot at Kristiansen hadde vært på åstedet og avsatt sitt DNA på ofrene. Det var tale om et bevis som langt på vei utelukket at Kristiansen var skyldig.

Etter utvalgets vurdering medførte telebeviset at Kristiansens forklaring ikke kunne utelukkes utover enhver rimelig og fornuftig tvil. Gitt bevisets karakter – et objektivt, teknisk bevis som kunne belyse hvor den tiltalte hadde oppholdt seg

³⁴ TKISA-2001-374 s. 14.

Figur 7.1 Kart over Baneheia, med angitt avstand mellom sentrale steder. Kartet er utarbeidet av Oslo politidistrikt for utvalget.

på det antatte gjerningstidspunktet – var det et bevis som etter en rasjonell vurdering skulle vært tillagt stor vekt. Endelig skulle det blitt holdt opp mot andre forhold som isolert sett underbygget Kristiansens forklaring, herunder det såkalte sykkelbeviset. Utvalget konstaterer at slike betraktninger er fraværende i byrettens samlede bevisvurdering, hvor det i stedet kort slås fast:

«Ut fra bevisførselen finner retten likevel ikke at den mobiltelefonbruk som har vært endrer på vurderingen av de øvrige bevisene, som etter rettens vurdering bekrefter utover enhver rimelig tvil at tiltalte Kristiansen sammen med tiltalte Andersen utførte voldtektene og drapene nevnt i tiltalebeslutningens post I – III.»³⁵

7.4.5 Byrettens vurdering av Andersens forklaring

Byrettens dom er utformet slik at det ikke går noe klart skille mellom hva som er en ren gjengivelse av Andersens forklaring, og hva som utgjør «det saksforhold retten har funnet bevist som grunnlag for dommen» mot Kristiansen, jf. straffeprosessloven § 40 første ledd. Utvalget mener domsgrunnene likevel må forstås slik at byretten fant det alt

vesentlige av Andersens forklaring om hendelsesforløpet bevist. I dommen heter det:

«Retten finner at den sammenhengende forklaring tiltalte Andersen har gitt med hensyn til det som skjedde i all hovedsak er korrekt, dog slik at han ikke er like troverdig når det gjelder eget overgrep overfor Stine Sofie Sørstrønen.»³⁶

Om Andersens «troverdighet» med hensyn til Kristiansens deltakelse uttaler byretten:

«Det forhold at man har funnet DNA fra to forskjellige menn er videre et vesentlig bevis når man skal vurdere troverdigheten av Andersens forklaring, når han hevder at Andersen var med i Baneheia og utførte drapene og voldtektene. Videre støttes Andersens forklaring når det gjelder lokaliseringen av DNA fra ham bare på Stine Sofie Sørstrønen, og ikke på Lena Sløgedal Paulsen.

I tillegg til ovenstående vektlegger retten ved bevisvurderingen at de to tiltalte ca. kl. 18.00 den 19. mai ble observert sammen ved Svarttjønn av en rekke vitner som har vært ført for retten. De tiltalte ble videre observert

³⁵ TKISA-2001-374 s. 14.

³⁶ TKISA-2001-374 s. 11.

sammen senere på kvelden noe før kl. 21.00 av andre. I tiden mellom disse tidspunktene, da drapene og voldtektene ble begått, har tiltalte Andersen forklart at de to var sammen. Kristiansen har derimot benektet dette og har forklart at han var alene i sin arbeidsbod utenfor hans bopel fra ca. kl. 18.00 til Andersen kom fra joggetur noe etter kl. 20.00. Kristiansen har ikke noe alibi for dette tidsrom utover utskrifter fra bruk av hans mobiltelefon, noe retten kommer tilbake til nedenfor.

Retten fester avgjørende lit til Andersens forklaring om at han var sammen med Kristiansen i det aktuelle tidsrom. De to var svært gode venner og det er ikke mulig å se noe motiv for Andersen til å trekke Kristiansen urettmessig inn i saken.

Ved bevisvurderingen må det også tillegges vekt at tiltalte Kristiansen tidligere har forgrepet seg seksuelt på barn. Han er riktignok ikke dømt for dette før, men retten viser til drøftelsen av tiltalens post IV til VI nedenfor. Det er videre et påfallende trekk ved Kristiansen at han foruten en særlig sterk interesse for pornografi, synes å ha spesielle seksuelle tilbøyeligheter.»³⁷

Utvalget mener at byrettens vurdering av Andersens forklaring, slik den kommer til uttrykk i domsgrunnene, lider av flere svakheter. For det første er det vanskelig å forstå at byretten fant bevismessig grunnlag for å slå fast at *hele* den samlede forklaringen om «det som skjedde i all hovedsak [var] korrekt». Denne delen av bevisvurderingen er heller ikke begrunnet nærmere utover en etterfølgende henvisning til at forklaringen om hendelsesforløpet kunne samsvare med obduksjonsfunnene.

Etter utvalgets syn var det flere forhold ved Andersens forklaring som fremsto lite plausible og burde foranlediget en nærmere drøftelse av den samlede forklaringens bevisverdi. Dette gjelder særlig den delen av Andersens forklaring som gikk ut på at han for det meste skal ha sittet med ryggen til på en stein, og kun hadde utført straffbare handlinger – i form av seksuelle overgrep og drap – fordi han ble truet på livet med kniv av Kristiansen. Det er også en påfallende mangel på indre sammenheng mellom den beskrevne truselsituasjonen og den etterfølgende forklaringen om et tilsynelatende omforent og koordinert spor-skjulingsarbeid, hvor Andersen var den mest aktive. I denne sammenheng kan det også nevnes

at Andersen to ganger senere samme kveld frivillig oppsøkte Kristiansen hjemme, hvor de kikket i militærblader, drakk øl og sosialiserte med andre.

Slik utvalget ser det, burde Andersens forklaring i større grad blitt sett i sammenheng med og holdt opp mot Kristiansen forklaring. Kristiansen hadde oppgitt et i seg selv plausibelt formål med å oppsøke Baneheia denne kvelden – å hente ekstranøkler til arbeidsboden som han hadde låst seg ute fra – som langt på vei kunne kontrolleres av øvrige bevis, se punkt 7.4.3. For Andersens vedkommende forelå det derimot holdepunkter for at han forklarte seg uriktig om egne bevegelser i Baneheia forut for møtet med Kristiansen ved Svarttjønn. Utvalget viser til vitnet Gislefoss' observasjoner av personen han utpekte som Andersen, i Baneheia ca. kl. 17.40 og 17.50.³⁸ I forlengelsen av dette burde byretten vurdert plausibiliteten i Andersens forklaring om at Kristiansen

- i stedet for å dra hjem for å låse opp arbeidsboden, kom på andre tanker og ville ha med Andersen inn i Baneheia for å «valse» rundt og se etter teltplass
- deretter igangsatte svært alvorlige straffbare forhold, som han tok sjansen på at Andersen ville være med på, eventuelt kunne presses til å være med på
- også tilfeldigvis hadde tatt med seg en kniv da han dro for å møte Andersen for å få tak i nøklene til arbeidsboden

Byretten var videre kjent med at Andersens forklaring hadde endret seg etter hvert som han ble foreholdt politiets teorier og bevis, og at han gjennomgående hadde forklart seg på en måte som reduserte hans rolle i ugjerningene. Dette ble fremhevet av Kristiansens forsvarere, men også i stor grad av aktor. Det er på det rene at slike forhold generelt sett er egnet til å svekke bevisverdien av en forklaring.

I dette tilfellet er det også klart at retten var kjent med opplysningene Andersen hadde fått fra avhører i forkant av det første avhøret etter pågripelsen. Politiet informerte Andersen om at de hadde sikre bevis for at Andersen var en av gjerningsmennene, og spurte ham om det ikke kunne være slik at Kristiansen hadde vært den mest aktive på åstedet, og at Andersen selv kunne være et slags offer. Disse opplysningene kan ha gitt Andersen ideen om å fremstille seg selv nettopp

³⁸ Objektivt sett var det også klare holdepunkter for at Andersen hadde forklart seg uriktig om at det var løpetrening i Baneheia denne dagen, se punkt 5.6.8. Det er imidlertid uklart om dette ble fullgodt belyst i bevisføringen for byretten, jf. 6.3.8.5.

³⁷ TKISA-2001-374 s. 12.

som han gjorde i det påfølgende politiavhøret – som et offer for Kristiansen. I sin prosedyre omtalte advokat Pettersen samtalen som en «redningsplanke».³⁹ Utvalget finner denne karakteristikken treffende.

Utvalget understreker at det ofte bør utvises forsiktighet med å benytte en medtiltalts forklaring som et bevis av vekt ved vurderingen av om en annen tiltalt er skyldig.⁴⁰ Begrunnelsen er at en medtiltalt etter omstendighetene kan ha en egeninteresse i å benytte sin forklaring til å redusere egen skyld og legge ansvar over på andre medtiltalte. Etter utvalgets syn slo begrunnelsen for å utvise slik forsiktighet i stor grad til i denne saken: Andersen hadde en klar egeninteresse i å forklare seg uriktig og legge skylden på Kristiansen. Politiet hadde dessuten langt på vei lagt til rette for en forklaring som pekte ut Kristiansen som hovedmann. Med andre ord forelå det konkrete omstendigheter som var egnet til å svekke bevisverdien av forklaringen. At byretten ikke gikk nærmere inn på disse forholdene i domsgrunnene, men i stedet oppga at det «ikke [var] mulig å se noe motiv for Andersen til å trekke Kristiansen urettmessig inn i saken», er vanskelig å forstå.

Det er naturligvis ikke slik at enhver medtiltalt forklarer seg usant om andre medtiltalte. De omstendigheter utvalget har påpekt ovenfor, fordrer imidlertid at retten gjør en grundig vurdering av *påliteligheten* av forklaringen. Pålitelighet relaterer seg til forklaringens sannhetsverdi og innebærer at retten, i den grad det er mulig, må vurdere om forklaringen samsvarer med øvrige bevis i saken av mer objektiv karakter. I byrettens dom er påliteligheten til Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse reelt sett kun «kontrollert» mot byrettens oppfatning av DNA-bevisene. At de to var sett sammen rundt kl. 18.00 og noe før kl. 21.00, slik byretten også trakk frem i bevisvurderingen, var i liten grad egnet til å kontrollere om de også var sammen under ugjerningene og i tidsrommet rett i forkant.⁴¹ Det samme gjelder argumentene om at de to var svært gode venner, at Kristiansen for noen år tilbake hadde begått overgrep, og at han angivelig hadde en «særlig sterk interesse for pornografi» og «spesielle seksuelle tilbøyeligheter».

Bevis som var godt egnet til å kontrollere Andersens pålitelighet, men som var mindre forenlige med Andersens forklaring, synes på den

andre siden ikke å ha blitt tatt i betraktning av byretten. Mens sykkelbeviset ikke er nevnt i dommen, har byretten en lengre drøftelse av telebevisets innplassering i bevisbildet. Drøftelsen av telebeviset skjedde imidlertid ikke som ledd i noen pålitelighetsvurdering av Andersens forklaring. I stedet forlot byretten Andersens forklaring og fremsatte tre alternative hendelsesforløp, hvor telebeviset ble forsøkt innplassert. Utvalget har merket seg at samtlige teorier passet dårlig med forklaringen som retten innledningsvis i dommen hadde lagt til grunn at «i all hovedsak [var] korrekt», og som ellers ble tillagt avgjørende vekt ved vurderingen av Kristiansens forhold. Den siste teorien gikk eksplisitt ut på at «Andersen ikke forklarer seg seg korrekt om alle ting som skjedde på åstedet, noe retten ikke ser bort ifra». Dette fremstår som inkonsistent med vurderingen av Andersens forklaring for øvrig, og innebærer at det i realiteten er uklart hvilket faktum byretten bygget på ved domfellelsen av Kristiansen.

Ved vurderingen av Andersens straffskyld kom byretten etter en lengre drøftelse til at Andersen måtte frifinnes for drapet på Sløgedal Paulsen, og at han ikke handlet med overlegg ved drapet på Sørstrønen. I drøftelsene er det blant annet vist til prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, og at retten derfor ikke kunne se bort fra at Andersens forklaring var riktig. En slik tilnærming var naturligvis riktig når det gjelder rettens vurdering av Andersens forhold. Mer problematisk er det at Andersens forklaring, slik den ble lagt til grunn av byretten, også synes å ha tjent som utgangspunkt for vurderingen av Kristiansens forhold.

Domsgrunnene etterlater et inntrykk av at tvilen som kom Andersen til gode, også fikk en direkte virkning for hendelsesforløpet som ble funnet bevist for Kristiansens vedkommende. Andersens beskrivelse av Kristiansens rolle og handlinger trekkes ikke på noe tidspunkt i tvil i domsgrunnene. Utvalget har i den forbindelse merket seg at Kristiansens rolle i hendelsesforløpet gjennomgående er omtalt deskriptivt i domsgrunnene, nærmest som et uomstridt faktum, selv om den fullt ut bygget på Andersens forklaring.⁴²

³⁹ Se punkt 6.8.3.

⁴⁰ Se punkt 13.4.4.2 og Magnussen og Teigen (2023).

⁴¹ Observasjonene ca. kl. 18.00 og 21.00 var også forenlige med Kristiansens forklaring.

⁴² Det motsatte er tilfellet ved byrettens beskrivelse av Andersens delaktighet i hendelsesforløpet, hvor det gjennomgående er referert til hva «Andersen har forklart», «ifølge hans egen forklaring» og lignende. Dette fortellergrepet er drøftet i Pedersen (2017), der artikkelforfatter Frode Hel-mich Pedersen omtaler det som en «narrativ forskjellsbe-handling» som blant annet «tilslører det faktum at all den tvilen som hefter ved Andersens handlinger nødvendigvis også må gjelde Kristiansens handlinger, siden Andersens forklaring er den eneste kilden til begge».

Sammen med behandlingen av telebeviset, som i realiteten satte den samme forklaringen til side, indikerer dette vesentlig svikt ved byrettens bruk av Andersens forklaring som bevis mot Kristiansen.

Utvalget har også merket seg at byretten på ett punkt tilsynelatende fant grunnlag for å se bort fra Andersens forklaring. I forbindelse med spørsmålet om Andersen skulle dømmes for medvirkning til voldtekt av Sørstrønen, uttalte byretten:

«Det som likevel er avgjørende for rettens vurdering av medvirkningsspørsmålet er det forhold at Kristiansen, etter å ha voldtatt Stine Sofie Sørstrønen, ville at Andersen også skulle forgripe seg på henne. Andersen har forklart at Kristiansen på det tidspunkt truet ham med kniv til å foreta overgrep overfor Stine Sofie Sørstrønen. Opplysninger om denne angivelige volden fra Kristiansens side kom først frem 1½ måned etter at Andersen var pågrepet og etter at det forelå biologiske spor som bekreftet at også Andersen hadde forgrepet seg på en av jentene. Retten finner det usannsynlig at det på dette tidspunkt ble utøvd alvorlig, livstruende vold fra Kristiansens side overfor Andersen. Andersen kunne etter rettens vurdering på dette tidspunkt løpt fra stedet uten å sette seg selv i fare. Da Andersen derfor forgrepet seg på Stine Sofie Sørstrønen skjedde dette fra hans side frivillig.»⁴³

Konklusjonen om at dette overgrepet skjedde «frivillig», er imidlertid ikke konsistent med det som sies et annet sted i dommen. Ved straffutmålingen la byretten til grunn at det aktuelle overgrepet hadde skjedd etter forutgående trusler fra Kristiansen:

«Andersen har i sine forklaringer for politiet, og også for retten fremholdt at Kristiansen tok initiativet til ugjerningene uten at de to hadde snakket om dette på forhånd. *Han har videre fremholdt at Kristiansen truet ham til å gjennomføre utuktig omgang med Stine Sofie Sørstrønen slik som ovenfor beskrevet*, dog uten at han selv hadde samleie med henne. Han har videre forklart at han foretok drapet etter først selv å ha vært truet på livet om han ikke gjennomførte dette. I og med at Kristiansen ikke har villet erkjenne noen befatning med forholdet, har retten ikke mottatt opplysninger som verken kan bekrefte eller avkrefte den fremstilling

Andersen her har gitt. *Ut fra prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, må retten derfor legge Andersens forklaring til grunn ved straffutmålingen overfor ham.»*⁴⁴

Et annet eksempel som etterlater et inntrykk av mangel på indre sammenheng i vurderingene, er byrettens drøftelse av Andersens straffskyld for drapet på Sørstrønen. Byretten la på dette punktet til grunn Andersens forklaring om at drapet skjedde etter et forutgående «oppgjør» mellom de tiltalte etter drapet på Sløgedal Paulsen, som endte med at Kristiansen truet Andersen med kniv til å drepe Sørstrønen. Dersom Andersen ikke adlød, ville Kristiansen ifølge Andersen drepe både ham og Sørstrønen. Denne opptakten mente retten «etter all sannsynlighet hadde skapt sterk sinnsbevegelse hos Andersen», slik at han ikke kunne anses for å ha handlet med overlegg. Samtidig fant retten det «ikke tvilsomt» at Andersen gjennomførte drapet «med det formål at han ville unndra seg straffen for voldtekten som like før hadde funnet sted». Det er ikke innlysende at disse motivene lar seg forene med hverandre, noe som påkaller en nærmere drøftelse. En slik drøftelse finnes imidlertid ikke i byrettens dom.⁴⁵

7.4.6 Byrettens vurdering av DNA-resultatene

Om DNA-analysene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) la byretten følgende til grunn:

«På de to fornærmede ble det videre tatt prøver hvor det ble funnet sædceller. Disse sædcellene hadde imidlertid ligget for lenge til at det var mulig å foreta en fullstendig DNA-analyse. Da man gjorde forsøk på å analysere prøvene som var tatt fra de to fornærmede, klarte man ikke å få frem en DNA-profil annet enn på celler

⁴⁴ TKISA-2001-374 s. 22. Utvalgets kursivering.

⁴⁵ Se også Pedersen (2017). Artikkelforfatter Frode Helmich Pedersen trekker frem at byrettens vurderinger om at overgrepet skjedde frivillig, og at drapet skjedde med formål om å unndra seg straff, røkkes vesentlig ved byrettens øvrige karakteristikker av Andersen som «uvitende, uvillig og underkuet medløper». Artikkelen konkluderer med at inkonsistensene og uklarhetene i byrettens fremstilling av Andersens person, handlinger og motiver, bidrar til å svekke domsfortellingens plausibilitet. Det uttales blant annet: «Det overordnede narratologiske poenget er her at man ikke simpelheten kan forandre på en av hovedpersonenes sentrale motiver uten at *hele* fortellingen påvirkes av det. Det kan se ut til at retten i dette tilfellet ikke har tatt konsekvensene av sine egne korrigeringer på disse punktene, slik at to uforenlige karakteristikker av Andersen synes å være operative innen en og samme fortelling.»

⁴³ TKISA-2001-374 s. 15.

som stammet fra de fornærmede selv. Ved Rettsmedisinsk Institutt tok man imidlertid kontakt med spanske rettsmedisinere ved universitet i Santiago de Compostela hvor man har forsket særskilt på DNA-analyse på y-kromosomer. Man foretok en rekke tester på denne måten og fikk ifølge overingeniør Bente Mævåg ved Rettsmedisinsk Institutt, som har vært oppnevnt som sakkyndig, sikker bekrefteelse på at det i de innleverte prøver var celler fra to forskjellige menn. Man fikk likevel ikke noen fullstendig DNA-profil, og det er derfor ikke grunnlag for å si noe nærmere om identiteten til de to mennene dette dreier seg om. De rettsmedisinske funnene viser imidlertid at det er funnet DNA i skjede og endetarm på Stine Sofie Sørstrønen forenlig med begge de to tiltalte, samtidig som det også er funnet DNA i endetarmsåpning på Lena som ikke er i overensstemmelse med DNA fra Jan Helge Andersen, men som passer med Viggo Kristiansen. Det skal for øvrig bemerkes at den svært begrensede DNA-profil som er identifisert, og som stemmer med DNA fra Kristiansen, stemmer med tilsvarende profil på over 50% av norske menn. Det er likevel et poeng at analysen er i overensstemmelse med tiltalte Andersens forklaring hvorefter begge forgrep seg på Stine Sofie Sørstrønen, mens kun tiltalte Kristiansen gjorde dette på Lena Sløgedal Paulsen.

Det forhold at man har funnet DNA fra to forskjellige menn er videre et vesentlig bevis når man skal vurdere troverdigheten av Andersens forklaring, når han hevder at Kristiansen var med i Baneheia og utførte drapene og voldtektene. Videre støttes Andersens forklaring når det gjelder lokaliseringen av DNA fra ham bare på Stine Sofie Sørstrønen, og ikke på Lena Sløgedal Paulsen.⁴⁶

Som det fremgår av sitatet, tok byretten utgangspunkt i at det ble funnet *sædceller* i enkelte av prøvene. Det fremgår ikke direkte av det siterte at byretten la til grunn at sædcellene var kilden for DNA-sporene, men noe alternativt kildeopphav ble ikke drøftet. Slik utvalget ser det, gir dette visse holdepunkter for å anta at byretten kan ha forutsatt en direkte sammenheng mellom sædcellene og DNA-sporene og dermed uten videre lagt til grunn at sporene var handlingsrelevante og avsatt av gjerningspersoner. Selv om det fremkom under bevisføringen at resultatene kunne stamme

fra andre celletyper enn sædceller, var det likevel et flertall av tilstedeværende journalister som ikke fanget opp dette og refererte til at det sikkert dreide seg om *sæd* fra to menn, se punkt 6.3.5.4.

Dersom byretten *var* oppmerksom på at resultatene kunne stamme fra andre celletyper enn sædceller, må det legges til grunn at byretten ikke var bevisst på at det uklare kildeopphavet kunne ha betydning for bevisverdien av DNA-sporene. Mens en hvilken som helst annen person nødvendigvis ikke kunne ha avsatt sædceller i sporprøvene, stiller det seg annerledes for epitelceller. At celleopphavet ikke ble problematisert nærmere, må derfor anses som en svakhet ved byrettens bevisvurdering knyttet til DNA-resultatene.

Med henvisning til den sakkyndiges vitnemål la byretten deretter til grunn at det var «sikkert» at det var celler fra to forskjellige menn i prøvene. Denne slutningen må – slik den er formulert – nødvendigvis også ha omfattet prøvene B-22 (Sørstrønen, ytre skjede) og B-25 (Sørstrønen, indre anus). Som påpekt tidligere brukte USCs rapport konklusjonsgraden «possible» om tolkningen av analysefunnene i disse prøvene.⁴⁷ Med andre ord var det *mulig* at prøvene viste celler fra to forskjellige menn, det vil si verken *sikkert* eller *mest sannsynlig*. Byrettens slutning hadde dermed ikke forankring i USCs rapport og burde ikke blitt tillagt nevneverdig vekt i bevisvurderingen. Utvalget har likevel en viss forståelse for at den muntlige bevisføringen ble oppfattet slik byretten gir uttrykk for, jf. punkt 6.3.5.4.

Formålet med en DNA-analyse er å finne kilden til et biologisk spor. Analysen sier i seg selv ikke noe om *når* eller *hvordan* sporet er avsatt. Om sporet er avsatt i forbindelse med den straffbare handlingen, eller om det kan tenkes alternative forklaringer på sporet, er et sentralt bevisspørsmål som den rettsgenetiske analysen normalt ikke gir svar på. Spørsmålet hører derimot naturlig inn under rettens bevisvurdering. Det er domstolenes oppgave å ta stilling til relevansen av sporet for straffesaken, ikke rettsgenetikerens. Byretten synes ikke å ha vært tilstrekkelig bevisst på dette. Retten synes forutsetningsvis å ha lagt til grunn at DNA-spor fra *to menn* var ensbetydende med *to gjerningsmenn*, ettersom det i domsgrunnene ikke tas stilling til spørsmålet om handlingsrelevans. I så fall dreier det seg om den samme feilslutningen som utvalget mener gjør seg gjeldende for politiets og påtalemyndighetens tilnærming til DNA-bevisene.

⁴⁶ Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 (TKISA-2001-374) s. 11–12.

⁴⁷ Punkt 4.7.3.1.

For sikkert å kunne fastslå at et DNA-spor knytter seg til den straffbare handlingen og er avsatt av gjerningsmannen, må alternative forklaringer på sporet kunne utelukkes. At resultatet fra prøve C-25 (Sløgedal Paulsen, ytre endetarm) var oppgitt med en *likelihood ratio* så lav som 1,8, er sentralt i denne sammenheng.⁴⁸ Tallet gir uttrykk for DNA-bevisets egenvekt og indikerte et tilnærmet nøytralt bevis for hypotesen om at sporet stammet fra Viggo Kristiansen. I realiteten var det dermed tale om et bevis nær sagt uten bevisverdi for straffesaken. Når et DNA-funn ikke gir noen rimelig grad av sikker identifikasjon, og celletypen heller ikke kan identifiseres, lar det seg vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorvidt funnet står i årsakssammenheng med den straffbare handlingen. At prøvene stammet fra intime steder på ofrene, utelukket ikke at DNA-funnene kunne stamme fra andre kilder enn gjerningsmannen.⁴⁹ Utvalget nevner også at bruken av en høysensitiv analysemetode innebar økt risiko for å se feilutslag eller kontamineringsutslag i analysen. Endelig kan det nevnes at USCs analyser av RMIs ekstrakter ikke hadde gitt resultater ved USC.⁵⁰

Dersom de nevnte forholdene hadde blitt tatt i betraktning av byretten, ville konklusjonen nødvendigvis måtte bli at DNA-resultatene fra USC isolert sett hadde svært lav bevisverdi. Resultatene *kunne* stamme fra én eller flere gjerningsmenn, men også fra en DNA-kilde uten sammenheng med den straffbare handlingen. På tilsvarende måte *kunne* alle 10 stamme fra Kristiansen, men også fra et stort antall andre menn – og ikke nødvendigvis gjerningsmenn. I denne sammenheng må det også tillegges betydning at telebeviset klart talte imot at funnet stammet fra Kristiansen.

Domspremissene viser at byretten anså DNA-resultatene som et «vesentlig» bevis når den vurderte Andersens forklaring om Kristiansens rolle.

Byrettens tolkning av DNA-resultatene støttet Andersens forklaring om at handlingene ble begått av to gjerningsmenn. Tolkningen passet videre med Andersens forklaring om hvem av gjerningsmennene som hadde begått overgrep mot hvilken jente. Etter utvalgets oppfatning er det holdepunkter for at svakhetene ved DNA-resultatene – og deres betydning for resultatenes bevisverdi – i for liten grad ble berørt i den muntlige bevisføringen, se punkt 6.3.5.4. Utvalget anser det som sannsynlig at dette har medvirket til byrettens oppfatning om hva som sikkert kunne utledes av DNA-resultatene.

7.4.7 Samlet om byrettens dom

Utvalget har foran påpekt flere svakheter og mangler ved byrettens dom i Baneheia-saken. En av de mest sentrale svakhetene er den knappe vurderingen av Viggo Kristiansens egen forklaring. Dommen inneholder ingen vurdering av forklaringens plausibilitet, herunder hvordan forklaringen passet med øvrige bevis i saken, se punkt 7.4.3. I lys av uskyldspresumsjonen skulle Kristiansens forklaring ha tjent som utgangspunkt for rettens vurdering av skyldspørsmålet og vært vurdert i lys av øvrige bevis. Det ville i så fall ha blitt klart at flere opplysninger støttet forklaringen, ikke minst telebeviset, som langt på vei utelukket Kristiansen som gjerningsmann.

Byretten tok i stedet utgangspunkt i Andersens forklaring, som dannet grunnlaget for byrettens samlede vurdering av skyldspørsmålet for begge de tiltalte. Ut fra domsgrunnene går det ikke noe klart skille mellom hva som er gjengivelse av Andersens forklaring, og hva som utgjør «det saksforhold retten har funnet bevist som grunnlag for dommen» mot Kristiansen («bevisresultatet»)⁵¹. Fremgangsmåten innebærer at Andersens forklaring, med alle dens detaljer, synes å ha blitt lagt til grunn ved avgjørelsen av skyldspørsmålet for Kristiansen. Dette virker også å gjelde for de deler av Andersens forklaring hvor byretten lot tvilen komme Andersen til gode. I lys av uskyldspresumsjonen og det strafferettslige beviskravet er denne fremgangsmåten problematisk. Utvalget mener den valgte tilnærmingen er egnet til å skape tvil om det ble foretatt en tilstrekkelig individuell og forsvarlig vurdering av spørsmålet om straffskyld.

Under bevisføringen kom det frem at Andersens forklaring led av en rekke svakheter, som både hver for seg og samlet var egnet til å svekke

⁴⁸ *Likelihood ratio* (LR) er et statistisk mål som vektet sannsynligheten for å observere et DNA-resultat gitt to konkurrerende og gjensidig utelukkende hypoteser. Disse hypotesene omtales ofte som «aktoratets hypotese» og «forsvarers hypotese». LR forteller hvor mange ganger mer sannsynlig det er å observere DNA-resultatet dersom det undersøkte DNA-et stammer fra en bestemt person (for eksempel mistenkte) i forhold til en tilfeldig person. LR-skalaen går fra 0 via 1 (nøytralt) og opp til milliarder. Jo mer LR overstiger 1, desto mer vil resultatet tale for at det undersøkte DNA-et stammer fra den mistenkte (aktors hypotese) i forhold til den tilfeldige personen (forsvarers hypotese). Se punkt 13.8.5.

⁴⁹ DNA kan overføres både *før* (oversmitte), *under* (handlingsrelevant) og *etter* en straffbar handling (kontaminering).

⁵⁰ Se punkt 3.8.6.5 og 4.7.3.1.

⁵¹ Straffeprosessloven § 40 første ledd.

dens bevisverdi, se punkt 7.4.5: Dels var forklaringen preget av mangel på plausibilitet og indre sammenheng, dels passet den dårlig med forklaringer fra vitner og telebeviset. Det var også holdepunkter for at Andersen hadde tilpasset sin forklaring etter hvert som han fikk ny informasjon, noe byretten påpekte da den kom inn på Andersens overgrep mot Stine Sofie Sørstrønen. Byretten var også kjent med omstendighetene rundt Andersens tilståelse etter pågripelsen, herunder hvilke opplysninger som ble gitt av politiet i den uformelle samtalen forut for avhøret.

Etter utvalgets syn burde det ovennevnte ledet til en grundigere vurdering av troverdigheten og påliteligheten av Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse. At byrettens dom inneholder til dels uklare og skiftende synspunkter på Andersens motiver for overgrepet og drapet på Sørstrønen, tyder i seg selv på en svikt i bevisvurderingen. Det samme gjelder for byrettens tre teorier om hvordan telebeviset kunne passe inn i det øvrige bevisbildet, all den tid samtlige av dem passet dårlig med Andersens versjon av hendelsesforløpet, som domfellelsen av Kristiansen ellers bygget på.

DNA-resultatene i saken ble mest sannsynlig forstått slik at de ga en sikker bekreftelse på at ugjerningene var begått av to gjerningsmenn, jf. punkt 7.4.6. Denne tolkningen var objektivt sett ikke korrekt. Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse ble i realiteten kun kontrollert mot dette premisset, og byretten anså det som et «vesentlig» bevis. DNA-resultatene var imidlertid så svake at de praktisk talt var uten bevisverdi for straffesaken, også i relasjon til spørsmålet om antall gjerningsmenn. Utvalget har likevel en viss forståelse for at bevisføringen ble oppfattet slik byretten la til grunn, jf. punkt 6.3.5.4.

Uavhengig av rettens oppfatning av DNA-resultatenes bevisverdi var det etter bevisføringen klart at telebeviset med tyngde talte mot at Kristiansen var gjerningsmann og kunne ha avsatt sitt DNA på ofrene. Etter utvalgets syn var telebeviset et bevis som etter en rasjonell vurdering skulle blitt tillagt stor vekt. Det var tale om et objektivt, teknisk bevis som på den ene siden ga vesentlig støtte til Kristiansens forklaring om hvor han hadde oppholdt seg på gjerningstidspunktet, og

som på den andre siden var helt uforenlig med Andersens forklaring. Det var ingen holdepunkter for at det heftet feil ved Telenors målinger.

Slik utvalget ser det, er vurderingen av telebeviset den største svakheten i byrettens dom, jf. punkt 7.4.4. I stedet for å fastslå det relativt åpnebare utgangspunktet – at beviset støttet Kristiansens forklaring og svekket påliteligheten av Andersens forklaring – presenterte byretten tre alternative teorier for hvordan telebeviset kunne være forenlig med at Kristiansen var skyldig. Felles for teoriene var at de i liten eller ingen grad hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisføring og kontradiksjon. Ingen av teoriene ga uansett noen fyllestgjørende svar. Telebeviset ble dermed i realiteten stående uforklart, noe domsgrunnene klart viser.

Under henvisning til vurderingen av de «øvrige bevisene» i saken, som mobiltelefonbruken ifølge byretten ikke «endre[t] på», la retten til grunn at det var «bekrefte[t] utover enhver rimelig tvil at tiltalte Kristiansen sammen med tiltalte Andersen utførte voldtektene og drapene nevnt i tiltalebeslutningens post I–III». Byretten oppga ikke uttrykkelig hvilke bevis som var utslagsgivende i den samlede vurderingen. Ut fra domsgrunnene er det imidlertid nærliggende å anta at det var Andersens forklaring sammenholdt med DNA-bevisene som ble tillagt avgjørende vekt.⁵²

Utvalget mener at byretten – i en situasjon hvor det tilsynelatende forelå en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, men samtidig et teknisk bevis som på det nærmeste utelukket én av de to tiltalte – enten skulle ha frifunnet Kristiansen eller utsatt saken og sørget for supplerende bevisføring, jf. straffeprosessloven § 294. Domfellelse av Kristiansen i en slik situasjon var under enhver omstendighet ikke i tråd med beviskravet i straffesaker, som er at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode.

⁵² De øvrige bevisene som ble trukket frem i domsgrunnene – som observasjonene rundt kl. 18.00 og 21.00, relasjonen mellom de to tiltalte, pornointeresser og Kristiansens tidligere overgrep – var i liten grad egnet til å kaste lys over hvorvidt Kristiansen hadde vært på åstedet. Observasjonene før og etter drapene var også fullt forenlige med Kristiansens forklaring.

Kapittel 8

Ankeforhandling og dom i Agder lagmannsrett

8.1 Sammendrag

Ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett ble gjennomført over 19 rettsdager på tinghuset i Arendal i perioden 7. januar til 7. februar 2002. Det ble ført 49 vitner, herunder fire sakkyndige vitner. Videre mottok retten forklaring fra syv rettsoppnevnte sakkyndige. Det ble gjennomført befaring i Baneheia.

Både Andersen og Kristiansen avga forklaringer. Bevisførselen var ellers så å si den samme som i byretten. En forskjell fra byrettsbehandlingen var at påtalemyndigheten hadde innhentet en ny vurdering av dekningsforholdene i Baneheia fra selskapet Teleplan. For øvrig ble det ført flere vitner som forklarte seg om observasjoner av Andersen og/eller Kristiansen 18. og 19. mai 2000. Det ble også ført flere vitner om de tiltaltes karakter og atferd.

Aktor anførte at Teleplans rapport og vitnemål var forenlig med at EG_A kunne ha hatt dekning på åstedet på drapsdagen. Kristiansens forsvarere bestred at dette var en rimelig tolkning av Teleplans konklusjoner, og anførte at det kun var en teoretisk mulighet.

På samme måte som i byretten ble DNA-bevisene av aktoratet forstått slik at de ga en sikker bekreftelse på at ugjerningene var begått av to gjerningsmenn. En tilsvarende oppfatning ble lagt til grunn av førstelagmannen i rettsbelæringen.

Lagretten fant Kristiansen skyldig i alle forhold i tiltalebeslutningen som vedrørte Baneheia-saken.

Den 1. januar 2002 trådte det i kraft nye regler om forvaring som erstattet bestemmelser om såkalt sikring. Endringene omfattet tidligere begåtte handlinger som ble pådømt etter ikrafttredelsen, forutsatt at vilkårene for sikring var oppfylt. I medhold av de nye reglene la aktor ned påstand om 21 års forvaring med en minstetid på 10 år for Kristiansen. Kristiansens forsvarer, Tore Pettersen, la ned prinsipal påstand om at Kristiansen skulle frifinnes.

Ved Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 ble Kristiansen dømt til 21 års forvaring med

en minstetid på 10 år. Andersen ble dømt til 19 års fengsel, to år mer enn i byretten.

Kristiansen anket til Høyesterett over lovanvendelsen under skyldspørsmålet og saksbehandlingen. Andersen anket over straffutmålingen. Kjæremålsutvalget besluttet 24. april 2002 at Andersens anke skulle fremmes for Høyesterett. Kristiansen anke ble ikke tillatt fremmet, og lagmannsrettens dom ble dermed rettskraftig for Kristiansens vedkommende. Ved Høyesteretts kjennelse 26. august 2002 ble Andersens anke forkastet. Straffen på 19 års fengsel ble dermed stående.

8.2 Innledning

8.2.1 Utvalgets kilder

Det ble ikke gjort opptak av ankeforhandlingen, og utvalget er – som ved gjennomgangen av hovedforhandlingen i byretten¹ – henvist til å bygge på rettsboken, straffesaksdokumentene, avisreferater, intervjuer og notater fra aktørene.²

8.2.2 Rammene for ankeforhandlingen og rettssakens aktører

Både Kristiansen og Andersen anket byrettens dom. Kristiansens anke gjaldt bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet for tiltalepostene knyttet til Baneheia-saken (post I, II og III) samt post IV.³ Anken gjaldt i tillegg straffutmålingen, sikringsspørsmålet og erstatningskravene. Andersens anke gjaldt straffutmålingen. Påtalemyndigheten godtok dommen mot Kristiansen, men anket dommen mot Andersen for så vidt gjaldt straffutmålin-

¹ Se punkt 6.2.1.

² Utvalget har blant annet hatt tilgang til aktors manus for innledningsforedraget og prosedyren i lagmannsretten.

³ Kristiansen anket ikke de øvrige postene i tiltalebeslutningen, post V og VI, som han hadde erkjent straffskyld for. Byrettens domfellelse for disse forholdene ble dermed rettskraftig.

gen.⁴ Ved beslutning 25. juni 2001 henviste Agder lagmannsrett ankene til ankeforhandling.

Ankeforhandlingen i Baneheia-saken ble gjennomført på tinghuset i Arendal i perioden 7. januar til 7. februar 2002. Fagdommere i saken var førstelagmann Asbjørn Nes Hansen, lagdommer Åse Berg og lagdommer Erik Holth.

Ved ankeforhandlingens oppstart ble det trukket ut ti lagrettemedlemmer og to varamedlemmer. Etter avslutningen av bevisførselen ble to av lagrettemedlemmene trukket ut til ikke å være med på avgjørelsen av skyldspørsmålet. Foruten lagrettens ordfører ble tre andre lagrettemedlemmer trukket ut til å være med på reaksjonsfastsettelsen.⁵

Aktor var førstestatsadvokat Edward Dahl ved Agder statsadvokatembeter. Advokatene Tore H. Pettersen og Svein A. Hagen var Viggo Kristiansens forsvarere. Forsvarer for Jan Helge Andersen var advokat Ben Fegran.

Som bistandsadvokater møtte advokat Ivar Sveen for Klara Sløgedal og Arne Bernt Paulsen, advokat Børre Eskedahl for Ada Sofie Austegard og den fornærmede etter post IV og advokat Marit Thorvaldsen for Jostein Sørstrønen.

⁴ I statsadvokatens innstilling til riksadvokaten 8. juni 2001 (dok 01,22) fremgår det om ankeavurderingen: «Jan Helge Andersen ble ikke kjent skyldig i overlagt drap på Stine Sofie Sørstrønen. Jeg stiller meg uforstående til den bevisvurdering retten har foretatt på dette punktet. Bevisresultatet har imidlertid ikke betydning for fastsettelsen av straffen, idet begge de to andre grunnlagene i 2. ledd i strl. § 233 er tilstede. Han ble videre frifunnet for drapet på Lena Sløgedal Paulsen med en meget kort begrunnelse som ikke er fyldestgjørende ut fra bevisførselen. Retten har nemlig unnlatt å drøfte flere sider ved Andersens forklaring i retten som klart pekte i retning av at drapet lå innenfor forsettet og også ble overveiet fra hans side. Jeg kan imidlertid ikke med tilstrekkelig sikkerhet si at frifinnelsen er uriktig og foreslår derfor at frifinnelsen etter omstendighetene godtas.»

⁵ Rettsbok for Agder lagmannsrett, jf. dok. 08,15.

Både Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen avga forklaring. Retten gjennomførte en befaring på åstedet. Under forhandlingene førte partene 49 vitner, herunder fire sakkyndige vitner. I tillegg ble det avgitt forklaring fra syv rettsoppnevnte sakkyndige, hvorav tre innen rettsmedisin fra Rettsmedisinsk institutt, én sakkyndig innen dekningsforhold fra Teleplan og tre sakkyndige innen rettspsykiatri.

8.2.3 Gangen i en lagrettesak

I Agder lagmannsrett gikk Baneheia-saken som en lagrettesak, også kalt jursak.⁶ Etter daværende straffeprosesslov § 352 ble lagmannsretten satt med lagrette når det var anket over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, og anken gjaldt straff for forbrytelse som etter loven kunne medføre fengsel i mer enn 6 år.

I lagrettesaker var avgjørelsesmyndigheten delt mellom tre juridiske dommere (retten) og ti lagrettemedlemmer (lagretten/juryen). Det var lagretten som avgjorde skyldspørsmålet i saken ved å svare ja eller nei på konkrete spørsmål om tiltaltes skyld. Spørsmålene ble stilt av rettens leder og bygde på tiltalen. I forkant av at lagretten avsa sin skyldkjennelse, holdt rettens leder en rettsbelæring til lagretten, som var et foredrag med oppsummering av viktige bevis, og hvor det ble gitt veiledning om rettsspørsmål.⁷

I tillegg til at lagretten avgjorde skyldspørsmålet, deltok et utvalg av lagrettens medlemmer ved reaksjonsfastsettelsen sammen med fagdommerne. I tillegg til lagrettens ordfører ble tre av lagrettemedlemmene valgt ved loddtrekning.⁸

⁶ Juryordningen ble avskaffet ved lov 16. juni 2017 nr. 58 og erstattet av en meddomsrett med to fagdommere og fem meddommere, jf. straffeprosessloven § 332.

⁷ Andenæs (2009) kapittel 65.

⁸ Andenæs (2009) kapittel 65.

8.2.4 Oversikt over rettsdagene

Tabell 8.1 Oversikt over forhandlingene i Agder lagmannsrett

Dato	Kl.	Bevisføring og annet av betydning
Mandag 7.1	10.00–16.00	Retten ble satt. 16 lagrettemedlemmer og to varamedlemmer møtte. Lagrettens medlemmer avga forsikring etter reglene i straffeprosessloven § 360. Ett lagrettemedlem måtte vike sete på grunn av inhabilitet. Aktor leste opp tiltalebeslutningen. Viggo Kristiansen erklærte seg ikke skyldig i tiltalepostene som ankesaken gjaldt (post I a og b, II a og b, III og IV). Aktor fikk ordet til innledningsforedrag. Forsvarer Tore Pettersen fikk ordet til merknader til aktors innlegg. Tiltalte Viggo Kristiansen avga deretter forklaring. Lagmannsretten besluttet at forhandlingene vedrørende post IV i tiltalen skulle gå for lukkede dører uten referatforbud, og at avhørene av to sakkyndige vitner skulle gå for lukkede dører uten presse til stede.
Tirsdag 8.1	09.00–15.40	Tiltalte Viggo Kristiansen fortsatte sin forklaring. Aktor delte ut egenrapport med oversikt over mobiltelefonbruk.
Onsdag 9.1	09.00–16.05	Tiltalte Jan Helge Andersen avga forklaring.
Torsdag 10.1	09.00–15.40	Jan Helge Andersen fortsatte sin forklaring. Viggo Kristiansen avga tilleggsforklaring.
Fredag 11.1	09.00–12.00	Retten avsa kjennelse om at forhandlingene skulle gå for lukkede dører under forklaringene til rettsmedisinerne (Torleiv Ole Rognum og Kari Ormstad) og en åstedstekniker fra Kripos. Pressen og de pårørende fikk tillatelse til å være til stede. Det ble ikke utstedt referatforbud. Jan Helge Andersen avga tilleggsforklaring. Åstedsteknikerne forklarte seg for retten.
Mandag 14.1		Rettsfri.
Tirsdag 15.1	09.00–14.10	Rettsmedisinerne Torleiv Ole Rognum og Kari Ormstad avga forklaring. Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk institutt avga forklaring.
Onsdag 16.1	09.30–16.50	Inge Schøyen fra Teleplan avga forklaring som rettsoppnevnt sakkyndig. Vitnene Bjørn Amundsen, Terje Øie og Audun Tollum-Andersen fra Telenor avga forklaring som sakkyndige vitner. Vitnene Espen Bakke og Eivind Loland avga forklaring.
Torsdag 17.1	09.00–14.20	Diverse vitneforklaringer, blant annet fra Per Egil Rødsvik og Leonard Hovden.
Fredag 18.1	09.00–11.50	Tiltalte Jan Helge Andersen avga tilleggsforklaring. Diverse vitneforklaringer.
Mandag 21.1		Rettsfri.
Tirsdag 22.1	09.00–17.15	Diverse vitneforklaringer, blant annet fra politiavdelingssjef Magne Storaker.
Onsdag 23.1	09.00–15.15	Diverse vitneforklaringer, blant annet fra Asbjørn Hansen i Kripos. Rapport fra rekonstruksjonen ble fremlagt.
Torsdag 24.1	09.00–12.10	Befaring.

Tabell 8.1 Oversikt over forhandlingene i Agder lagmannsrett

Dato	Kl.	Bevisføring og annet av betydning
Fredag 25.1	09.00–13.15	Diverse vitneforklaringer, blant annet fra Kristen Gislefoss. Jan Helge Andersen avga tilleggsforklaring.
Man 28.1–tirs 29.1		Rettsfri.
Onsdag 30.1	09.00–15.35	Diverse vitneforklaringer. Viggo Kristiansens mor, Turid Kristiansen, forklarte seg. De rettsoppnevnte psykiatriske sakkyndige avga forklaring. Dokumentasjon fra aktor og forsvarer. Tiltalte Jan Helge Andersen avga tilleggsforklaring.
Torsdag 31.1	09.00–12.50	Bente Mevåg ble på ny avhørt, denne gang ved telefonavhør. Forsvarer Tore Pettersen dokumenterte informasjon om mobilbeviset. Aktor fikk ordet til prosedyre om skyldspørsmålet.
Fredag 1.2	09.00–15.10	Forsvarer Tore Pettersen fikk ordet til prosedyre om skyldspørsmålet.
Mandag 4.2		Rettsfri.
Tirsdag 5.2	09.00–13.30	Rettens formann ga sin rettsbelæring. Før dette ble to lagrette-medlemmer trukket ut til ikke å være med på avgjørelsen av skyldspørsmålet. Overlevering av spørsmålsskriv til lagretten. Lagrettens kjennelse ble meddelt de tiltalte. Juryen svarte «ja, med flere enn seks stemmer» på alle spørsmål som gjaldt Baneheia-saken. Rettens formann opplyste at retten ville legge lagrettens kjennelse til grunn for dommen i saken. Lagrettemedlemmene ble dimittert, med unntak av tre medlemmer som ble trukket ut til å delta ved straffutmålingen.
Onsdag 6.2	09.00–14.45	Aktor fikk ordet til prosedyre om straffutmålingen.
Torsdag 7.2	09.00–11.15	Forsvarer Tore Pettersen og forsvarer Ben Fegran holdt sine prosedyrer om straffutmålingen.
Onsdag 13.2	14.00–14.25	Rettsmøte for domsavsigelse. Dommen ble lest opp. Begge de tiltalte tok betenkningstid.
Torsdag 14.2	09.30–18.25	Forhandlinger om de sivile kravene.
Fredag 15.2	09.00–14.55	Forhandlinger om de sivile kravene fortsatte.
Mandag 25.2		Lagmannsretten avsa dom vedrørende de sivile kravene med kun dommerne til stede.

8.3 Forberedelse til ankeforhandlingen og ny etterforskning

8.3.1 Oversikt

Politiet foretok enkelte nye etterforskningsskritt i perioden mellom hovedforhandlingen og ankeforhandlingen. Av størst betydning var innhenting

av en ny sakkyndigrapport knyttet til Viggo Kristiansens mobilbruk og dekningsområdet for EG_A, jf. punkt 8.3.2. Det ble videre foretatt et nytt avhør av Jan Helge Andersen, jf. punkt 8.3.3. På begjæring fra Kristiansens forsvarer ble det også foretatt en ny rekonstruksjon i Baneheia med vekt på tidsbruken til og fra åstedet, jf. punkt 8.3.4. Øvrige etterforskningsskritt omtales i punktene 8.3.5–8.3.7.

8.3.2 Ny sakkyndigrapport om Kristiansens mobilbruk

8.3.2.1 Oppnevning av ny sakkyndig

Den 29. juni 2001 sendte politiet begjæring til Kristiansand forhørsrett om oppnevning av sakkyndig i medhold av straffeprosessloven § 138. Begjæringen ble fremsatt «for å få en uavhengig faglig vurdering» av Kristiansens mobiltrafikk. Arbeidet – som ble utført av Telenor – ble beskrevet slik i begjæringen:

«Det har både under rettssaken, og etter at dom falt i saken, vært reist spørsmål ved sannsynlighetsberegningene presentert fra Telenor Mobils side. Representantene som forklarte seg for retten har ikke teknisk bakgrunn, og det har heller ikke vært foretatt dyptgående analyser eller beregninger fra Telenors side som har inkludert eventuelle tekniske avvik i dekningsgraden for Eg A basestasjon den aktuelle kvelden, jf. forhold som tas opp i forslaget til mandat for de sakkyndige.»⁹

I den videre begrunnelsen for begjæringen heter det:

«Når saken skal behandles på nytt i lagmannsretten, vil det på nytt bli reist tvil om betydningen av Kristiansens mobiltelefonbruk drapskvelden, og det bør således foretas uavhengige faglige undersøkelser av eksperter som med større grad av sikkerhet kan trekke konklusjoner om dekningsområdet for basestasjonen, selv om byretten i dommen konkluderer med at uklarehetene på dette området ikke har endret på vurderingen av de øvrige bevisene som førte til at retten ikke fant at det forelå rimelig tvil om at Kristiansen var skyldig i henhold til tiltalebeslutningen. Adv. Pettersen har også forutsatt at det foretas ytterligere sakkyndige undersøkelser vedrørende dekningsområdet for Eg A basestasjon.»¹⁰

Det fremgår at Kristiansens forsvarer ikke hadde hatt innvendinger til valg av sakkyndig eller til mandatet. Seniorrådgiver Inge Aslak Halsan Schøyen i konsulentfirmaet Teleplan AS, som allerede hadde sagt seg villig til å påta seg oppdraget, ble oppnevnt av forhørsretten 3. juli 2001.¹¹

Om selskapet Teleplan heter det i rapporten som senere ble utarbeidet:

«Teleplan er blant verdens ledende, private konsultantselskaper innen telekom, media- og informasjonsteknologi. Våre konsulenter utfører rådgivnings- og systemutviklingstjenester for aktører i det Europeiske telekommunikasjon, media og informasjonsteknologi markedet. Vi har også en betydelig virksomhet rettet mot forsvarssektoren og offentlig sektor.»¹²

8.3.2.2 Teleplans mandat

Den 11. oktober 2001 avga Teleplan sin rapport, *Dekningsstudie for Baneheiasaken*.

Bakgrunn og mandat er gjengitt på side 6 i rapporten og lyder slik:

«1 Introduksjon

I forbindelse med Baneheiasaken i Kristiansand har det vært knyttet stor usikkerhet rundt mobiltelefontrafikken på Viggo Kristiansens mobiltelefon på drapstidspunktet. Teleplan har i den forbindelse blitt bedt om å bistå med en uavhengig granskning omkring dette. Dette dokumentet gir derfor en analyse av mobiltelefontrafikken til Viggo Kristiansen i det aktuelle tidsrommet og gir en vurdering som følge av analysen på hvorvidt Kristiansen befant seg i det aktuelle området i det gitte tidsrommet.

1.1 Mandat

Teleplan er blitt bedt om å utføre en uavhengig granskning av mobiltelefontrafikken knyttet til Viggo Kristiansens mobiltelefon i forbindelse med Baneheia saken i Kristiansand. Rammene for denne aktiviteten er definert gjennom et mandat fra Kriminalsjef Arne Pedersen ved Kristiansand Politidistrikt som følger:

1. Dekningsområdet for EG A basestasjon i Kristiansand kontrolleres opp mot telefontrafikk (tekstmeldinger) mottatt til – og sendt fra – Viggo Kristiansens mobiltelefon fredag 19.05.00 i tidsrommet fra kl. 18:50 til kl. 20:40. Det må søkes avklart om dekningsområdet innbefatter drapsstedet, eventuelt hvor dekningsgraden går i forhold til åstedet.
2. Hvilke faktorer kan ha influert på dekningsområdet fra EG A herunder bes undersøkt:
 - a) Atmosfæriske forhold

⁹ Påtegning 29. juni 2001, jf. dok 01,25.

¹⁰ Påtegning 29. juni 2001, jf. dok 01,25.

¹¹ Oppnevningen fra forhørsretten var påført nederst på påtegningen 29. juni 2001, jf. dok. 01,25.

¹² Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 8, jf. dok. 07,04,14.

- b) Mulige koblinger mellom mobiltelefonen og bruk av Internett
 - c) Såkalt 'heng' i baseområdet, og om dette kan ha influert på dekningsgraden.
3. Kontroll av basestasjon EG_A for de tre tekstmeldingene til/fra Viggo Kristiansens mobiltelefon i ovennevnte tidsrom. Herunder ønskes avklart om mobiltelefonen måtte vært slått på for at aktuell melding skulle bli registrert som mottatt kl. 19:24. Om mulig ønskes det også utredet hvor mobiltelefonen sannsynligvis må ha befunnet seg i det kritiske tidsrom.
 4. Viggo Kristiansens mobiltelefon (og SIM-kort) kontrolleres i den utstrekning dette har betydning for å få nærmere klarlagt mobildekningen fra basestasjon i det aktuelle tidsrommet.»¹³

8.3.2.3 Teleplans konklusjoner

Konklusjonene fremgår av sammendraget på side 4 og 5 og lyder slik:

«På bakgrunn av de utførte analysene konkluderer Teleplan med følgende:

- Det er overveiende sannsynlig at Viggo Kristiansen, eller rettere sagt hans GSM-telefon med SIM-kort registrert på ham, har mottatt en SMS-melding klokken 19:24:50 den 19.05.00 og at telefonen har vært slått på.
- Viggo Kristiansen mottok SMS-meldingen 19:24:50 den 19.05.00 via Telenor Mobils basestasjon EG_A. Hans telefon og SIM-kort befant seg derfor innenfor dekningsområdet for EG_A slik det var på det aktuelle tidspunktet.
- Med basestasjonsnettet konfigurert slik det var i august 2001, da Teleplans målinger og analyser ble foretatt, anses det ikke for sannsynlig at dekningsområdet for EG_A omfatter åstedet. Avstanden fra åstedet til estimert cellegrense for EG_A er anslagsvis 150–400 meter i luftlinje. Dette er presentert i form av et kart i rapportens Figur 12.
- Dekningsvurderingen beskrevet i det foregående punkt bygger helt og fullt på data fra august måned 2001. En rekke forhold kan ha bidratt til at dagens dekningsforhold er forskjellige fra dekningsforholdene 19. mai 2000, da ugjerningene ble begått.

- Teleplan har vurdert atmosfæriske forhold og mulige koblinger mellom mobiltelefonen og bruk av Internett til å ha neglisjerbar påvirkning på dekningsområdet. Imidlertid betrakter Teleplan forandringer i nettverkskonfigurasjonen i form av fysiske forandringer i nettet, ny softwarefunksjonalitet, nye softwarereleaser, samt nye parameterinnstillinger for basestasjonene, som en stor usikkerhetsfaktor. Forandringer i nettverkskonfigurasjonen siden 19.05.00 vil kunne ha påvirket dekningsområdet for EG_A.
- På grunn av at det ikke finnes tilgjengelige data med en fyllestgjørende beskrivelse av nettverkskonfigurasjonen den 19.05.00 er det ikke mulig å konstatere hvordan dekningen var på dette tidspunktet. Det er dermed heller ikke mulig å fastslå hvorvidt åstedet var eller ikke var innenfor dekningsområdet til stasjonen EG_A den 19.05.00.
- Konklusjonene er basert på målinger og analyser foretatt av Teleplan samt innhentede data fra Telenor Mobil og utstyrsleverandøren Ericsson.»¹⁴

Teleplan utarbeidet et dekningskart, se figur 8.1.¹⁵

8.3.2.4 Teleplans målinger

Av rapporten fremgår det at Teleplan foretok til sammen 18 målinger i Baneheia i perioden 21.–24. august 2001. Området som ble testet, ble anvist av politiavdelingssjef Magne Storaker fra Kristiansand politidistrikt. Teleplan benyttet måleutstyr av typen «TEMS Investigation», som måler blant annet signalstyrke, signalkvalitet fra basestasjonen og såkalte handover-kommandoer.¹⁶

Det ble gjennomført ni tester med testtelefonen i «Active mode» (der en samtale er koblet opp) og to tester i «Idle Mode» (der mobilen er påslått, men ingen samtale pågår). Videre ble det gjort enkelte målinger med «scanning»-funksjon (hvor man på forhånd definerer hvilke basestasjoner en vil registrere signalstyrken på), og det ble gjort forsøk på målinger ved «låsing» til basestasjonen EG_A.¹⁷ Ved slik «låsing» er det bare mulig for telefonen å koble seg til den valgte basestasjonen.

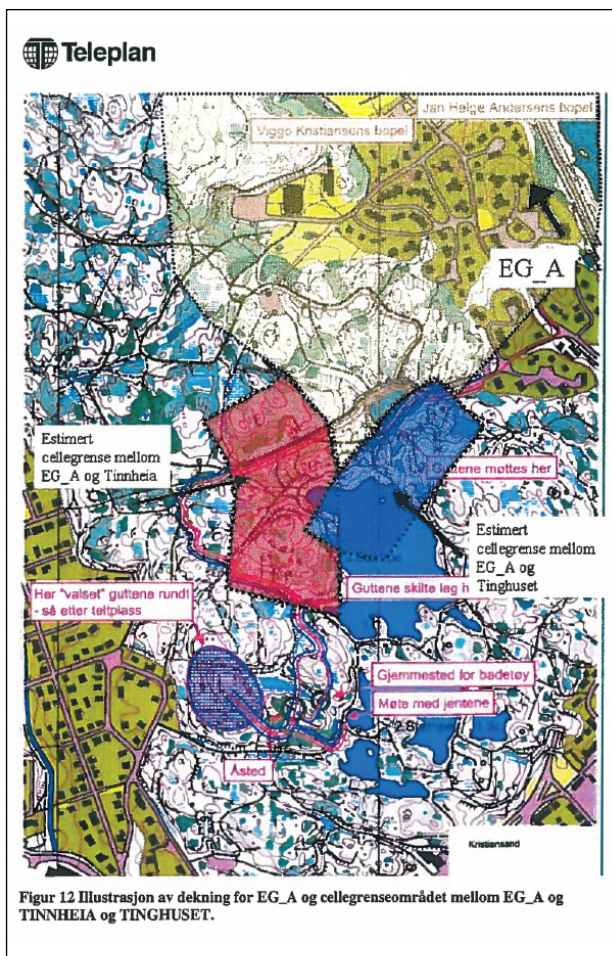
¹⁴ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 4–5, jf. dok. 07,04,14.

¹⁵ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 30, jf. dok. 07,04,14

¹⁶ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 25, jf. dok. 07,04,14.

¹⁷ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 32, jf. dok. 07,04,14.

¹³ Dekningsstudie for Baneheia-saken, jf. dok. 07,04,14.

Figur 8.1 Teleplans dekningskart.

Kilde: Dekningsstudie for Baneheia-saken, jf. dok. 07,04,14.

8.3.2.5 Teleplan lyktes ikke med å utføre «låsetestene»

Testene som knyttet seg til låsing («låsetestene»), ble, ifølge rapporten, påvirket av en ny og interfererende celle fra en annen basestasjon. Med «interfererende celle» menes at den aktuelle basestasjonen (cellen) avga signaler på samme kanal/frekvens som EG_A. Denne forstyrrelsen medførte at Teleplan ikke kunne skille mellom signalene fra EG_A og den interfererende cellen sørvest for 3. Stampe, som omfattet åstedet og nærliggende områder. Testene lot seg derfor ikke gjennomføre etter hensikten. Om dette fremgår det i rapporten:

«Teleplan gjorde en rekke forsøk på å låse mobilen på EG_A for å verifisere om det var mulig å overføre SMS til og fra EG_A på forskjellige områder på og i nærheten av åstedet. Disse målingene var imidlertid ikke mulige å gjennomføre, på grunn av et interfererende signal fra den nye cellen VESTRE_STRG 13_C i området sørvest for 3. Stampe. Det var derfor heller

ikke mulig å kontrollere om EG_A overlappet andre dominerende celler i små begrensede områder rundt åstedet. Det er mulig at EG_A har overlappende dekning og er dominerende celle på små hull langt borte fra basestasjonen. Dette kan være tilfelle på høydedrag som har 'Line of Sight' til basestasjonen, eller det kan være spesielle bølgeutbredningsforhold, f.eks. refleksjoner, som gjør at EG_A kan være dominerende på helt begrensede områder.

Eneste mulighet til å avdekke denne typen overlappende dekning er å allokere rene frekvenser til de signaler som skal verifiseres. I praksis betyr dette at cellen VESTRE_STRG 13_C må settes ut av drift eller flyttes til en annen frekvens. Dette kan bare gjøres av operatøren (Telenor Mobil), og det var derfor ikke mulig for Teleplan å foreta måling av overlappende dekning.

Et slikt forsøk vil kunne bekrefte om det er mulig å sende eller motta en SMS melding med en TEMS testtelefon på åstedet. Dette innebærer imidlertid fortsatt store usikkerhetsmomenter med tanke på forskjellig parameterinnstillinger og forskjeller i hvilke celler som dekket området. Dessuten er interferensnivået forandret da det er nye frekvenser implementert på cellene i området.»¹⁸

Teleplan vurderte deretter hvilke konklusjoner som eventuelt kunne trekkes ut fra en hypotetisk «låsetest» med basestasjonen VESTRE_STRG 13_C ute av drift. I den forbindelse ble de to alternative utfallene av testen beskrevet:

- Om den støyende cellen slås av kan en testtelefon låses på EG_A, og det kan slås fast om det er tilstrekkelig signal til å kunne overføre en SMS mellom EG_A og åstedet. En slik verifisering vil imidlertid ikke forandre Teleplans analyse og konklusjon. Dette fordi det er forholdet i signalstyrke mellom de forskjellige basestasjoner på åstedet som er avgjørende for lokaliseringen, og ikke om det er tilstrekkelig signal fra EG_A. Under de utførte målinger ble det påvist at det er flere basestasjoner som har høyere signalnivå enn EG_A på åstedet.
- Om den støyende cellen er slått av, og det ikke kan verifiseres at en SMS overføring mellom EG_A og åstedet er mulig, beviser ikke dette at det er umulig. Usikkerhetsfaktorer i propagasjonsforhold, svakheter i

¹⁸ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 26, jf. dok. 07,04,14.

testutstyr og forandringer i nettet fra 19.05.00 er fortsatt gjeldende og en SMS-overføring 19.05.00 kan derfor ikke utelukkes selv om det ikke lykkes med å overføre en SMS på åstedet i august 2001.»¹⁹

I det første punktet beskrives situasjonen dersom Teleplan ved «låsetesten» hadde oppnådd tilstrekkelig signal fra EG_A til å overføre en tekstmelding. Selv om signalet hadde vært tilstrekkelig, kunne Teleplan likevel ikke konkludert med at en tekstmelding – i en reell situasjon uten «låsing» – faktisk hadde blitt overført via EG_A. Årsaken til dette er at mobiltelefonen – i valget mellom flere basestasjoner – hadde knyttet seg til den som hadde sterkest signal i det aktuelle området.

I det andre punktet beskrives situasjonen dersom Teleplan ved «låsetesten» *ikke* hadde oppnådd tilstrekkelig signal fra EG_A til å overføre en tekstmelding. I denne situasjonen anga Teleplan at usikkerhetsfaktorer i propagasjonsforhold,²⁰ svakheter i testutstyr samt forandringer i nettet fortsatt ville gjøre seg gjeldende, og at det derfor ikke kunne utelukkes at en tekstmelding på åstedet faktisk kunne ha blitt overført via EG_A fredag 19. mai 2000.

Det fremgår av rapporten at også scanningstene sør for 3. Stampe ble påvirket av den interfererende cellen.²¹

8.3.2.6 *Teleplans konklusjon om dekningsområdet til EG_A*

De manglende målingene påvirket likevel ikke Teleplans konklusjon om dekningsområdet for basestasjon EG_A. I likhet med Telenor kom Teleplan til at det ikke var sannsynlig at EG_A hadde dekning på åstedet.²² Konklusjonen bygget i det vesentlige på de faktiske målingene Teleplan hadde lyktes med å utføre:

«Disse målingene har vært den viktigste indikator på hvor stort dekningsområdet til EG_A er. Målinger i 'Active Mode' og 'Idle Mode' er blitt vurdert likt, og analyse av handover har i tillegg vært med på å danne grunnlaget for estimat av dekningsområde og cellegrenser.»²³

Teleplan avgrenset imidlertid konklusjonen til kun å gjelde på *målingstidspunktet*, det vil si i august 2001. For drapstidspunktet konkluderte Teleplan med at «[f]orandringer i nettverkskonfigurasjonen siden 19.05.00 vil kunne ha påvirket dekningsområdet for EG_A». Siden det ikke fantes «tilgjengelige data med en fyllestgjørende beskrivelse av nettverkskonfigurasjonen den 19.05.00», var det heller «ikke mulig å fastslå hvorvidt åstedet var eller ikke var innenfor dekningsområdet til stasjonen EG_A den 19.05.00».²⁴

Som det fremgår ovenfor, holdt Teleplan det videre for mulig at EG_A «har overlappende dekning og er dominerende celle på små hull langt borte fra basestasjonen», for eksempel på «høyde- drag som har 'Line of Sight' til basestasjonen», eller som følge av «spesielle bølgeutbredningsforhold, f.eks. refleksjoner».²⁵

Rapporten inneholdt ingen vurdering av hvor sannsynlig det var at de omtalte endringene i nettstrukturen kunne ha påvirket – mer konkret utvidet – dekningsområdet, eller på hvilken måte en slik påvirkning eventuelt kunne ha skjedd. Rapporten inneholdt heller ingen støtte til eller avkrefteelse av hypotesen om overlappende dekning og EG_A som dominerende celle i områder langt borte fra basestasjonen. Siden Teleplan ikke lyktes med å utføre målinger der de låste telefonen til EG_A, som beskrevet ovenfor, kunne de heller ikke undersøke muligheten for at noe slikt hadde skjedd. De manglende målingene bidro dermed til at Teleplan holdt slike muligheter åpne.

8.3.2.7 *Sammenligning med Telenors målinger*

Teleplan forsøkte å utføre tilsvarende målinger som Telenor gjorde i mai 2001, jf. punkt 6.3.7.3. En vesentlig forskjell på målingene var imidlertid at Telenor – i motsetning til Teleplan – ikke ble forstyrret av interferens og dermed lyktes med å gjennomføre de såkalte låsetestene. Testene viste at det ikke var tilstrekkelig signal fra EG_A til verken å ringe eller sende tekstmeldinger på åstedet eller andre nærliggende områder på den anviste

¹⁹ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 32–33, jf. dok. 07,04,14.

²⁰ Dette er en betegnelse på atmosfæriske forhold mv. som påvirker radiobølgers utbredelse. I vedlegg 3 til Teleplans rapport ligger en uttalelse fra Ivar Lie ved Meteorologisk institutt vedrørende atmosfæriske forhold. Lie konkluderer slik: «Ut fra tilgjengelige observasjoner var propagasjonsforholdene i området normale. Ut fra meteorologiske vurderinger er det vanskelig å se at det forekom ducting eller andre unormale propagasjonsforhold.»

²¹ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 33, jf. dok. 07,04,14: «[...] målingene sør for 3. Stampe er av den grunn utelatt fra Teleplans vurdering fordi dette gir et uriktig signalforhold for EG_A. Teleplan kan med andre ord ikke utføre signalstyrkemålinger for EG_A med TEMS i området hvor denne cellen interfererer.»

²² Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 38, jf. dok. 07,04,14.

²³ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 36, jf. dok. 07,04,14.

²⁴ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 38, jf. dok. 07,04,14.

²⁵ Dekningsstudie for Baneheia-saken s. 32, jf. dok. 07,04,14.

ruten. Ruten var gått opp av politiet og bygget på Jan Helge Andersens forklaring, se punkt 6.3.7.3.

Resultatene fra Telenors «låsetester» medførte dermed at flere av usikkerhetsmomentene som ble trukket frem av Teleplan, i realiteten langt på vei kunne elimineres. I tillegg hadde Telenor fastslått at det ikke hadde skjedd endringer på EG_A eller i den øvrige nettstrukturen som kunne tilsi at målingene i mai 2001 ikke var representative også for drapstidspunktet.

8.3.3 Nytt avhør av Jan Helge Andersen

Den 9. august 2001 ble det gjennomført et nytt avhør av Andersen, der temaet blant annet var uttalelsene hans i byretten om at Kristiansen pleide å oppbevare mobiltelefonen sin i en sykkelveske:

«Siktete ble gjort kjent med at han under retts-saken opplyste at Viggo pleide å oppbevare mobiltelefonen sin i en sykkeltaske på sykkel-len. Han ble spurt om han kunne utdype dette? Han uttalte 'helst når vi var ute og syklet i skogen, så pleide han å oppbevare telefonen i sykkel-veska'. Han forklarte at sykkelveska er festet fast til setet – under setet – og man kan altså ta sykkelveska av og på som man vil. Som regel pleide veska å være festet til sykkel, men det hendte også at veska lå i bua. Sykkeltaska kan tas hurtig av og på. [...]

Siktete ble spurt om Viggo hadde sykkel-veska på sykkel den aktuelle dag (19.5.), så svarte siktete 'det tør jeg ikke si'. Han la til at Rødsvik muligens kunne huske det – Rødsvik prøvde jo sykkel.

'Jeg er bortimot sikker på at jeg ikke så noen mobil da vi var inne i skogen, men det er vanskelig å huske'. [...]

Siktete uttalte at Viggo kunne oppbevare både mobiltelefon, lommebok, røyk, og lignende i denne sykkeltaska.

Han ble spurt om andre kjenner til at Viggo hadde en slik sykkeltaske. Han uttalte 'jeg regner med at de fleste ungdommene på Eg kjenner til det'.

Siktete ble gjort kjent med at den siste observasjonen av jentene var ca. 1855 – videre ble han gjort kjent med at Viggo har mottatt en tekstmelding kl. 1924 – som Viggo ikke besvarte. Siktete ble spurt om han tror at de kan ha vært 'midt oppe i handlingene' kl. 1924.

Han uttalte 'jeg vet ikke. ...jeg så jo ikke på klokka... det tør jeg ikke svare på'.

Han ble spurt om hvor lenge Viggo kan ha vært borte fra åstedet. Han forklarte '3-4-5 minutter, men det er jeg veldig usikker på'.

Han ble spurt om han er helt sikker på at Viggos sykkel var parkert opp til den aktuelle bom på Svarttjønn. Han uttalte at han var helt sikker på det, men han var litt usikker på om den ble låst fast til selve bommen. Han la til at dersom den ikke ble låst fast til bommen, så kan jo noen ha flyttet sykkel – og plassert sykkel for eksempel i skogkanten.»²⁶

8.3.4 Ny rekonstruksjon med vekt på tidsbruk

Den 10. desember 2001 begjærte forsvarer Tore Pettersen ytterligere etterforskningsskritt i form av en rekonstruksjon. Pettersen ønsket at rekonstruksjonen skulle fokusere på tidsbruk knyttet til ruten de to tiltalte skal ha gått til og fra åstedet 19. mai 2000 i henhold til Jan Helge Andersens forklaring. Pettersen begrunnet begjæringen slik:

«Jan Helge Andersen har gitt en detaljert forklaring om sine bevegelser i Baneheia den 19.05.2000. Jan Helge Andersen har deltatt i rekonstruksjon av det som skjedde på draps-åstedet. Han har imidlertid ikke deltatt i rekonstruksjonen av sine bevegelser inn til og tilbake fra drapsåstedet, og det er heller ikke i regi av politiet gjennomført noen rekonstruksjon når det gjelder dette.

Jeg tillater meg å be om at det foretas rekonstruksjon hvor en legger vekt på å få fram det tidsforbruket som er brukt fra parkerings-plassen ved Svarttjønn og inn til drapsåstedet og deretter fra drapsåstedet og ut av Baneheia. Domfelte Andersen bør bes om å gå ruten Andersen tidligere har forklart at han og Viggo Kristiansen gikk den aktuelle kvelden.

Det bes videre om at tidsforbruket tas i forhold til etappen fra P-plass Svarttjønn til beregnet dekningsgrense for Eg A senderen (slik denne er beregnet av Telenor), til stedet han forklarte at de tok av fra hovedstien til 3. stampe, til utsiktspunkt mot 3. stampe, til område hvor Andersen forklarte at de 'rotet' rundt, til møte-sted med jentene og til åstedet. Videre bes det om at det tas tid fra åstedet til gjemmedet for klær og til stedet hvor Andersen har forklart at de gikk hver sin veg ut fra Baneheia.

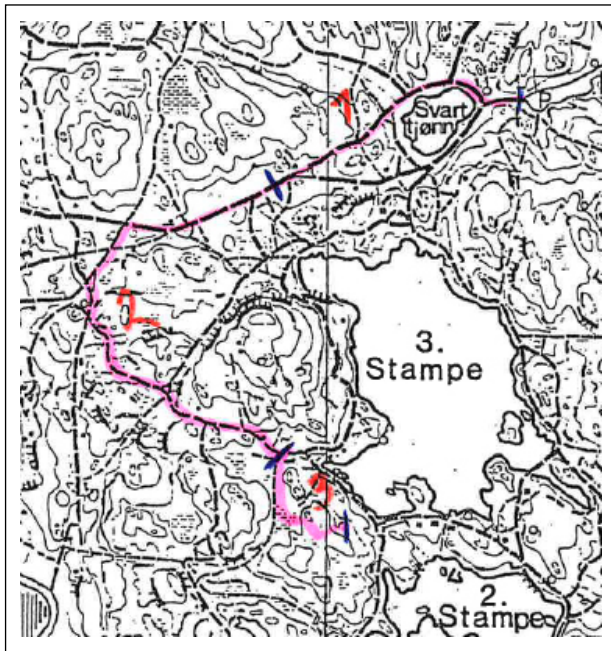
²⁶ Avhør av Jan Helge Andersen 9. august 2001, jf. dok. 06,02,26.

Dersom Jan Helge Andersen ikke ønsker å medvirke til ovenstående, ber jeg om at ruten gås av politiet med tidtaking basert på kartet som er vedtatt som Jan Helge Andersens forklaring av 22.9.2000 dok 06.02.10.»²⁷

Rekonstruksjonen ble gjennomført 21. desember 2001. Andersen medvirket kun delvis. Han ønsket ikke å gå nærmere inn mot åstedet enn til utsiktspunktet der han og Kristiansen observerte jentene mens de badet. Rekonstruksjonen med Andersens medvirkning omfattet derfor bare tre etapper:

- fra parkeringsplassen ved Svarttjønn og frem til beregnet dekningsgrense for EG_A (3 minutter og 2 sekunder)
- fra beregnet dekningsgrense for EG_A til stedet der Andersen forklarte at han og Kristiansen tok av fra hovedstien inn mot 3. Stampe og inn i terrenget mot åstedet (5 minutter og 10 sekunder)
- fra hovedstien og inn til utsiktspunktet der Andersen forklarte at han og Kristiansen hadde observert jentene (1 minutt og 55 sekunder)

Etappeene er tegnet inn i et vedlegg til rapporten fra rekonstruksjonen, se figur 8.2.²⁸

Figur 8.2 Kart over etapper gått opp med Andersens medvirkning 21. desember 2001.

²⁷ Begjæring om ytterligere etterforskningsskritt 10. desember 2001, jf. dok. 01,37.

²⁸ Vedlegg til rapport fra rekonstruksjon 21. desember 2001, jf. dok. 18,02,04

I tråd med begjæringen fra Pettersen fortsatte rekonstruksjonen uten Andersen etter utsiktspunktet. Følgende etapper ble gått opp uten Andersens medvirkning:

«Fra utsiktspunkt mot 3. Stampe til hvor Jan Helge Andersen forklarte at de 'rotet' rundt.

alt. 1: 4 min og 36 sek

alt. 2: 2 min og 26 sek

Fra stedet de 'rotet' rundt til møtested med jentene.

alt. 1: 3 min og 14 sek

alt. 2: 3 min og 10 sek

Fra møtested med jentene og til åstedet
2 min og 46 sek.

Fra åsted og til gjemmested for klær
41 sek

Fra gjemmested for klær og til sted hvor siktede Andersen har forklart at de gikk hver sin veg ut av Baneheia.

2 min og 50 sek»²⁹

8.3.5 Undersøkelser av Kristiansens sykkelveske

Jan Helge Andersens opplysninger om sykkelvesken til Viggo Kristiansen ledet til at politiet 13. august 2001 ransaket arbeidsboden til Kristiansen på nytt, beslagla den aktuelle sykkelvesken³⁰ og sendte den til undersøkelse ved Rettsmedisinsk institutt (RMI).

Forundersøkelsen med luminol, en indikasjonstest for blod, hadde gitt utslag to steder på vesken. To deler ble deretter skåret ut og analysert. DNA-analysene ga ingen resultater. I rapporten fra RMI 13. desember 2001 lyder konklusjonen slik:

«Bitene K-2.1 og K-2.2 fra veska K-2 ble sikret etter undersøkelsen med luminol ga utslag. Materialet er videre undersøkt m.h.p. blod. Prøver mrk. a materiale fra glidelås på utskåret bit og b tråd fra søm i glidelås sikret fra biten K-2.2 og tre prøver fra bit K-2.1; a og b utklippet prøver fra rødbrunt materiale, samt vattpinne med materiale sikret fra dette mrk. c, ga positiv reaksjon ved testing med forprøvningsmiddel for blod.

²⁹ Etappetider målt i Baneheia, 21. desember 2001, jf. dok. 00,139.

³⁰ Rapport om ransaking/beslag, 14. august 2001, jf. dok 07,09,22. Se også politirapport, «Illustrasjoner», 29. september 2001, jf. dok. 07,09,24.

Alle prøvene ble forsøkt typebestemt til tross for at målbare mengde humant DNA kun ble påvist for prøve K-2.2b. Ingen av prøvene lot seg imidlertid typebestemme. Prøver som har vært luminol-behandlet kan være vanskelige å typebestemme.»³¹

Den ene biten – K-2.1 – ble undersøkt på nytt av RMI mot slutten av januar 2002, det vil si under ankeforhandlingen. Årsaken var, slik NTB gjenga, at man ønsket å undersøke andre deler av prøven som ikke hadde vært kjemisk påvirket av luminol. NTB skrev:

«Under rettsmedisinernes forklaringer for en uke siden, kom det fram at nye blodspor funnet på Kristiansens sykkelveske ikke hadde latt seg identifisere. Sykkelveska ble først undersøkt etter at saken var avsluttet i byretten, fordi Andersen der forklarte at Kristiansen ofte la mobiltelefonen sin i sykkelveska.

Fordi flekkene ble behandlet med et spesielt stoff, som kan påvise at det er blod, ble flekkene kjemisk påvirket slik at DNA-analyse ikke er mulig.

Denne uka gjør rettsmedisinene nye forsøk på å finne flekker som ikke ble utsatt for denne kjemiske behandlingen. I så fall er det duket for nye DNA-analyser av blodet.»³²

De nye DNA-undersøkelsene ga ikke resultater. Rapporten fra RMI 28. januar 2002 lyder slik:

«Biten K-2.1, del av veska med påsydd borelås, ble i ettertid undersøkt på nytt ved at sømmen til borelåsen ble tatt opp. Materiale fra den delen av tråden som ga positiv reaksjon med forprøvningsmiddel for blod (tetrabase), mrk. K-2.1 c, er forsøkt typebestemt (PCR). Prøven lot seg imidlertid ikke typebestemme.

Fordi hele trådbiten ble brukt ved typebestemmelsen, ble prøver sikret med hensyn på artsbestemmelse fra hullene i sømmen på borelåsen og det korresponderende området på nylonbiten som den tetrabasepositive tråden ble sikret fra. Disse prøvene indikerte ikke nærvær av blod eller humant materiale. Det er imidlertid usikkert om prøvene inneholdt celledmateriale (neg. reaksjon m.h.p. blod) og resultatene kan derfor ikke vektlegges.»³³

8.3.6 Rettspsykiatrisk tilleggserklæring om Kristiansen

I forkant av ankeforhandlingen i lagmannsretten ble det utarbeidet en rettspsykiatrisk tilleggserklæring om Viggo Kristiansen. Erklæringen er datert 12. desember 2001.³⁴ Bakgrunnen var at nye regler om utilregnelighet og innføring av særreaksjonen forvaring ville tre i kraft 1. januar 2002.³⁵ De nye reglene omfattet tidligere begåtte handlinger som ble pådømt etter ikrafttredelsen.

Sikringsinstituttet ble med andre ord erstattet av forvaringsinstituttet 1. januar 2002. Ettersom det var aktuelt for påtalemyndigheten å legge ned påstand om forvaring i medhold av straffeloven (1902) § 39 c, var det ønskelig å få de sakkyndiges syn på forvaringsspørsmålet.³⁶

De rettsoppnevnte psykiatrisk sakkyndige som hadde undersøkt Kristiansen i forbindelse med forhandlingene i byretten, hadde på denne bakgrunn nye samtaler med Kristiansen. Kjell Noreik snakket med Kristiansen 20. november 2001, mens Jofrid Alice Nygaard snakket med Kristiansen 7. og 8. desember 2001.

Om fremtidig risiko uttalte de sakkyndige:

«Når det gjelder framtidig risiko, har obs. hele tid, – både i politiavhør, under samtaler med de sakkyndige og under byrettens behandling av saken, benektet å ha begått de mest alvorlige handlinger han er tiltalt for. Han synes på flere vis – som ikke har med aktuelle sak å gjøre – å ha noe manglende innsikt for egne reaksjoner og atferd, og han [sic] selvforståelse er noe mangelfull. Han synes å ha en viss tendens til å fremstille seg i noe gunstigere lys enn andre oppfatter han. Dette kan være et hinder for hans sosiale tilpasning – uavhengig av om han blir dømt eller ikke i aktuelle sak. Denne mangelen på selvinnsett vil også være et hinder for at psykologisk–psykiatrisk behandling av han i vesentlig grad vil endre hans væremåte. Hans intelligensnivå vil også være et problem i så måte.

Som et sammendrag kan vi trekke fram at hans tidlige mistilpasning med mulig voldsbruk, hans ustabilitet i skolegang, og hans personlighetsforstyrrelse er forhold i hans bak-

³¹ Tilleggsrapport 2 fra Rettsmedisinsk institutt 13. desember 2001, jf. dok 03,32.

³² NTB 22. januar 2002 kl. 18.51.

³³ Tilleggsrapport 2.1 fra Rettsmedisinsk institutt 28. januar 2002, jf. dok. 03,38.

³⁴ Tilleggserklæring 12. desember 2001, jf. dok. 00,00,01,12.

³⁵ Lovendringene ble vedtatt ved lov 17. januar 1997 nr. 11. Ved lov 15. juni 2001 nr. 64 ble det bestemt at endringene ville tre i kraft 1. januar 2002.

³⁶ Tilleggserklæring 12. desember 2001 s. 2, jf. dok. 00,00,01,12.

grunn som kan være faktorer for framtidig vold. Det samme kan hans mangelfulle innsikt og at han nok i liten grad er innstillet på og kan behandles for sitt avvik. Når det gjelder hans evne til å håndtere risiko for vold i framtiden, har han ikke levd i et miljø preget av rus og vold, og han synes å ha støtte i familie og bekjente. Han har heller ikke selv hatt problemer med bruk av rusmidler.»³⁷

Med henvisning til de nye reglene om tilregnelighet slo de sakkyndige fast at «etter de nye lovregler vil vi konkludere med at [Kristiansen] ikke var psykotisk eller bevisstløs på handlingstiden og at han heller ikke var psykotisk på tiden for vår undersøkelse av han».³⁸

8.3.7 Annen etterforskning

Av annen etterforskning mellom byrettsbehandlingen og ankeforhandlingen kan nevnes følgende:

- Den 21. desember 2001 påviste vitnet Kristen Gislefoss stedene der han skal ha observert Jan Helge Andersen i Baneheia 19. mai 2000.³⁹
- Universitetet i Santiago de Compostela gjennomførte ytterligere DNA-analyser. Analysene ga ingen resultater, jf. rapport 20. desember 2002.⁴⁰
- I forkant av ankeforhandlingen fikk politiet innlevert et brev med seksualisert innhold som en kvinne på Eg mottok i 1997. Kvinnen leverte brevet til politiet fordi hun tenkte at det kunne ha relevans for Baneheia-saken. Håndskriften ble analysert opp mot referansetekster skrevet av Viggo Kristiansen. Konklusjonen var at brevet kunne være skrevet av Kristiansen, men at materialet inneholdt så få karakteristiske detaljer og trekk at det ikke var grunnlag for en sikker konklusjon.⁴¹
- På bakgrunn av opplysninger som fremkom under ankeforhandlingen, ble det beslagnytt lakk hos Viggo Kristiansen 15. januar 2002.⁴² Bakgrunnen var at det i prøve C-40 (Sløgedal Paulsen, høyre lår) var funnet en sort partikkel

som kunne være sort maling eller lakk.⁴³ Etter begjæring fra Kristiansens forsvarer ble det også tatt beslag i lakk hos Jan Helge Andersen 28. januar 2002.⁴⁴ Utvalget forstår politiets rapporter slik at det ble besluttet å ikke utføre nye undersøkelser av den beslagnytt lakken, fordi tidligere undersøkelser ved Forensic Science Northern Ireland var uten resultater.⁴⁵

8.4 Sentrale punkter i bevisføringen mv.

8.4.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende gjøre rede for påtalemyndighetens innledningsforedrag og for hvordan enkelte av sakens sentrale bevis ble ført i lagmannsretten.

I punkt 8.4.2 omtales først aktors innledningsforedrag. I punkt 8.4.3 og 8.4.4 gir utvalget deretter en oversikt over Viggo Kristiansens og Jan Helge Andersens forklaringer i lagmannsretten. I punkt 8.4.5 behandles DNA-bevisene, mens telebeviset er tema i punkt 8.4.6. Gjennomgangen av obduksjonsrapportene omtales i punkt 8.4.7 Andre sentrale vitner og vitneførsel om Kristiansens karakter og atferd behandles i henholdsvis punkt 8.4.8 og 8.4.9.

8.4.2 Aktors innledningsforedrag

Utvalgets redegjørelse for aktors innledningsforedrag i lagmannsretten bygger først og fremst på notater mottatt fra aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, som er sammenholdt med tilgjengelige avisreferater.

Aktor fikk ordet til innledningsforedrag 7. januar 2002, noe over kl. 10.00. Han ga en oversikt over saken og rammene for ankeforhandlingen, herunder hvilke spørsmål det lå til lagretten å ta stilling til. Ettersom påtalemyndigheten hadde godtatt byrettens avgjørelse av skyldspørsmålet for Jan Helge Andersen, forklarte aktor at lagretten ikke skulle ta standpunkt til Andersens rolle i saken – lagrettens oppgave knyttet seg utelukkende til Viggo Kristiansens forhold. Deretter redegjorde aktor overordnet om sakens faktum og nevnte hvilke bevis som ville bli ført.

³⁷ Tilleggserklæring 12. desember 2001 s. 12, jf. dok. 00,00,01,12.

³⁸ Tilleggserklæring 12. desember 2001 s. 10, jf. dok. 00,00,01,12.

³⁹ Egenrapport 21. desember 2001, jf. dok. 05,03,01,12 med vedlegg i dok. 18,03,140.

⁴⁰ Rapport fra Universitetet i Santiago de Compostela 20. desember 2002, jf. dok. 0,37.

⁴¹ Rapport om laboratorieundersøkelse datert 2. januar 2002, jf. dok. 03,35.

⁴² Rapport om ransaking/beslag 15. januar 2002, jf. dok. 07,09,25.

⁴³ Se punkt 4.10.3.

⁴⁴ Begjæring om nye etterforskningsskritt 28. januar 2002, jf. dok. 06,09,30, og rapport om ransaking/beslag datert 29. januar 2002, jf. dok. 06,09,33.

⁴⁵ Egenrapport, «Ransaking – maling/lakk», 29. januar 2002, jf. dok. 06,09,31.

Om Kristiansens mobiltelefonbruk i tidsrommet da ugjerningene fant sted, opplyste aktor at det under byrettsbehandlingen hadde oppstått usikkerhet om denne. Han forklarte at det som følge av dette hadde blitt utarbeidet en sakkyndigrapport fra selskapet Teleplan AS, som etter påtalemyndighetens oppfatning hadde brakt klarhet i problemstillingene. Etter påtalemyndighetens syn viste Teleplans rapport at Kristiansens mobilbruk var «fullt ut forenlig» med at han hadde utført voldtektene og drapene. Stavanger Aftenblad refererte blant annet slik fra aktors redegjørelse:

«Mobilbruken er fullt ut forenlig med at Viggo Kristiansen har utført drapene, sa førstestatsadvokaten i sitt innledningsforedrag. [...]

Målet er å bringe usikkerheten ut av verden, sa Dahl i retten.

Dahl erkjente at det hadde skapt usikkerhet om mobildekningen i Baneheia da saken var til behandling i byretten.

Det ble reist spørsmål både ved dekningen, om han hadde [mobilen] med seg eller om han hadde den plassert i sykkelvesken på sykkel som var parkert ved Svarttjønn, sa Dahl.

Men om innholdet i Teleplans rapport vil ikke aktor si annet om det konkrete innholdet enn at det støtter aktorats sak.»⁴⁶

Aktor redegjorde deretter for de to tiltalte og deres relasjon, før han kom inn på hendelsesforløpet påtalemyndigheten selv fant bevist, og som aktor skulle påvise overfor lagretten. Hendelsesforløpet aktor presenterte for lagretten, bygget fullt ut på Andersens forklaring, slik denne var lagt til grunn av byretten. Stavanger Aftenblad skrev i den forbindelse:

«Aktor la også mer vekt på gjerningsbeskrivelsen med basis i den forklaringen Jan Helge Andersen gav i byretten og som ble lagt til grunn for dommen mot de to kameratene.»⁴⁷

Aktor oppga at påtalemyndighetens syn var at Andersens forklaring om Kristiansens deltakelse og rolle var korrekt, og at påtalemyndigheten la til grunn at Kristiansen var hovedmann og pådriver

for voldtektene og drapene. Han varslet at han ville nedlegge påstand om 21 års forvaring for Kristiansen.

I forsvarer Tore Pettersens merknader til aktors innledningsforedrag påpekte Pettersen blant annet at han var svært uenig med aktor i at Teleplans rapport var negativ for Kristiansen. Tvert imot mente han at den styrket Kristiansens sak.⁴⁸ NRK rapporterte følgende:

«Det blir åpen strid i retten om tolkingen av resultatene i den siste ekspertrapporten om Viggo Kristiansens mobilbruk. Et par timer etter at aktor hadde lagt til grunn at rapporten fra firmaet Teleplan ikke kan brukes for å gi Kristiansens alibi, så hevdet Kristiansens forsvarer det motsatte. Da forsvarer Tore Pettersen tok ordet til sitt første innlegg, ga han juryen blant annet klar beskjed om at han oppfatter Teleplans rapport på en helt annen måte enn aktor, førstestatsadvokat Edvard Dahl.»⁴⁹

8.4.3 Kristiansens forklaring

Kristiansen avga forklaring 7. og 8. januar 2002.⁵⁰ Kristiansen fastholdt i store trekk sin forklaring slik denne fremkom i avhøret 14. juli 2000 og i senere avhør etter pågripelsen 13. september 2000 samt i byretten, jf. punkt 6.3.4.⁵¹ I motsetning til i byretten var det nå Kristiansen som forklarte seg først. I sin frie forklaring fastholdt han at han ikke hadde noe med Baneheia-drapene å gjøre:

«Allerede første rettsdag i Agder lagmannsrett ble Kristiansens troverdighet satt på en kraftig prøve. Lavmælt, men med klar røst fortalte han sin historie til rettens medlemmer, en historie som i korte trekk går ut på at han ikke var med på overgrepene og drapene i Baneheia.

Han redegjorde for hvordan han hadde møtt sin kamerat, Jan Helge Andersen, i utkanten av Baneheia kort tid før drapene fant sted fredag 19. mai 2000. Kristiansen fastholdt at han satte kursen hjemover til bua si på Eg klokken 18.30, mens kameraten dro alene inn i Baneheia.»⁵²

⁴⁸ NTB 7. januar 2002 kl. 14.58.

⁴⁹ NRK, «Kamp om mobilbeviset», 7. januar 2002.

⁵⁰ NRK, «Kristiansen fastholder sin uskyld», 7. januar 2002.

⁵¹ NTB 8. januar 2002 kl. 11.21.

⁵² Fædrelandsvennen, «Kristiansen drives fra skanse til skanse», 8. januar 2001. Se også Aftenposten, «Jeg var hjemme, hevdet Kristiansen», 8. januar 2002.

⁴⁶ Stavanger Aftenblad, «Sår ny tvil om mobilbeviset», 8. januar 2002.

⁴⁷ Stavanger Aftenblad, «Sår ny tvil om mobilbeviset», 8. januar 2002.

På spørsmål om hvilke tanker han gjorde seg om domfellelsen i byretten, svarte han:

«–Det har e' i grunnen ingen kommentar te'.»⁵³

Aktor brukte mye tid under utspørringen på det påtalemyndigheten mente var selvmotsigelser og endringer i Kristiansens forklaringer:

«Tilsynelatende upåvirket av sakens alvor, men med klar røst, svarte Kristiansen ofte 'Altså, dette kan jeg ikke si så nøyaktig' og 'Du, det tør jeg ikke svare på' da han ble bedt om å forklare sprik i forklaringene om bevegelser, tidspunkter og om knivsamlingen i bua hans.»⁵⁴

Aktor spurte blant annet om hvorfor ikke Kristiansen fortalte i rundspørringen 22. mai 2000 at han hadde syklet opp til Baneheia i 18-tiden:

«Førstestatsadvokat Edward Dahl spurte blant annet hvorfor han som vitne kort tid etter drapene ikke opplyste at han hadde vært inne i Baneheia denne kvelden.

– Nei, jeg gjorde i grunnen ikke det. Jeg tenkte ikke over det.

– Hvorfor ikke det? Du må jo ha husket at du var i Baneheia den samme kvelden som to jenter ble myrdet der?

– Nei, jeg gjorde i grunnen ikke det, gjen tok Kristiansen, og la til at intervjuet som politifolk på rundspørring i bydelen Eg hadde foretatt, gikk 'så sabla fort'.

– Men heller ikke i et senere vitneavhør, 4. juni, nevnte du noe om at du hadde vært i Baneheia. Hvorfor gjorde du ikke det, fortsatte Dahl.

– Jeg husker best de rutinemessige tingene jeg gjør.

– Husket du på det tidspunktet ikke at du hadde vært i Baneheia og heller ikke ved Svarttjønn?

– Nei, svarte Viggo Kristiansen.»⁵⁵

Ellers fikk Kristiansen en rekke spørsmål om videofilmer, bilder og brev med seksuelt innhold.⁵⁶

Kristiansens forsvarer, Tore Pettersen, fikk Kristiansen til å snakke om sin vanskelige oppvekst, med mobbing, krangling med faren, ikke fullført skolegang, psykologtimer og medisinerer på grunn av ADHD.⁵⁷

Andersens forsvarer, Ben Fegran, startet sin utspørring av Kristiansen 8. januar etter lunsj. Presseoppslag beskriver utspørringen som et «hardkjør»:

«Etter vel 40 minutters utspørring fra Jan Helge Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, måtte Viggo Kristiansen ha en røykepause for å roe seg litt.

Agder lagmannsrett hadde nettopp kommet sammen etter en lengre lunsjpause da Fegran startet utspørringen, og fortsatte hardkjøret mot Kristiansen med en gang han var tilbake i vitneboksen.

– Du fører spørsmålene inn i munnen på meg, og setter dem i vrangstrupen på meg. Jeg får ikke tid til å svare, sa Kristiansen.

Han klaget over store konsentrasjonsproblemer.

– Hjelper det med en pause, spurte advokat Ben Fegran.

– Ja, kanskje det vil roe deg også, svare [sic] Kristiansen. [...]

Han hadde da vært gjennom rundt ti minutter med terping på tidspunktet da Jan Helge Andersen gikk for å dusje drapskvelden. Utspørringen fikk Kristiansen ut av fatning. Han tok seg til hodet flere ganger, og var tydelig sliten. Han fikk fem minutters pause til å roe seg litt.»⁵⁸

Fegran stilte også Kristiansen en rekke spørsmål om hans interesse for pornografi:

«– Det gidder jeg ikke svare på, gjentok Viggo Kristiansen flere ganger da Jan Helge Andersens forsvarer ville spørre ham ut om hans interesse for pornografi. [...]

– Alle de spørsmålene der er jeg ikke interessert i å svare på. Jeg føler jeg har svart nok, sa Kristiansen aggressivt.»⁵⁹

Kristiansen avga også tilleggsforklaring på slutten av rettsdagen 10. januar, etter Andersens forklaring.

⁵³ Dagbladet, «Grusomhetene går i reprise», 8. januar 2002.

⁵⁴ NTB 7. januar 2002 kl. 18.58.

⁵⁵ Aftenposten, «Gruer seg til spørsmål om porno», 8. januar 2002.

⁵⁶ NTB 8. januar 2002 kl. 12.03. Se også Aftenposten, «Nektet å svare om overgrep og porno», 9. januar 2002.

⁵⁷ NTB 8. januar 2002 kl. 12.03. Se også NRK, «Offer for mobbing», 8. januar 2002.

⁵⁸ NTB 8. januar 2002 kl. 15.04. Se også VG, «Det gikk fint», 9. januar 2002.

⁵⁹ NTB 8. januar 2002 kl. 15.38.

ring, jf. punkt 8.4.4 nedenfor. Aktor påpekte at Kristiansen nå hadde hørt Andersen forklare seg om det som skjedde fredag 19. mai 2000, og lurte på om Kristiansen hadde en kommentar. Kristiansen skal ha svart slik:

«Det er jo helt absurd hvordan han klarer å komme med det han sier. Det er helt uforståelig for meg hvordan han kan si det [...]»⁶⁰

NRK har gjengitt dialogen mellom aktor og Kristiansen slik:

- «– Har du noe å si til innholdet, ville Dahl vite.
- I grunnen så vet jeg ikke hva jeg skal si, svarte Kristiansen.
- Du har ikke noe å si, undret Dahl.
- I grunnen så har jeg ikke det. Det er helt uforståelig for meg at han kan si det, svarte Kristiansen igjen. [...]
- Dahl understreket at dette er andre gang Kristiansen hører forklaringen til Andersen og at forklaringen kan føre til at Kristiansen dømmes.
- Har du noen forklaring på hvorfor Andersen snakker usant, lurte Dahl.
- Nei, ingen.
- Ingen ide om hvorfor, prøvde Dahl igjen.
- Nei, svarte Kristiansen.
- Dahl spurte også om det var uvennskap mellom de to som skulle tilsi at Andersen ville forklare seg slik.
- Altså ...vi kranget aldri så mye, sa Kristiansen – og la til: – Jeg skjønner ikke hvorfor han forklarer seg slik.»⁶¹

8.4.4 Andersens forklaring

Jan Helge Andersen avga forklaring 9. og 10. januar 2002. Den 9. januar 2002 ble Andersen eksaminert av rettens administrator Asbjørn Nes Hansen og aktor Edward Dahl om hendelsesforløpet 19. mai 2000. Også Andersen fastholdt sin forklaring slik denne fremkom i politiavhør etter pågripelsen og i byretten. NTB har blant annet gjengitt følgende fra Andersens forklaring:

«Fredag 19. mai 2000 startet som en helt vanlig dag, fortalte drapstdømte Jan Helge Andersen

da ankesaken etter barnedrapene i Baneheia fortsatte i Arendal onsdag. Han startet med å fortelle at han så en Dennis-film da han kom hjem fra skolen, før han gikk på HV-trening.

Deretter ble dagen alt annet enn normal. Andersen fortalte i detalj, men med en monoton, nølende og usikker stemme hva som skjedde i Baneheia da Stine Sofie Sørstrønen (8) og Lena Sløgedal Paulsen (10) ble voldtatt og drept i Baneheia 19. mai 2000.

Alvoret satte sitt preg på retten: Den bakgrunnsstøyen et 70-talls mennesker vanligvis avgir – selv om de er 'stille' – forsvant gradvis og ble til dørgende taushet etter hvert som den drapstdømte 20-åringen avdekket detaljene slik han mener å huske at det skjedde.

Med mødrene på første rad og Andersens egne pårørende to og en halv meter lenger bak, forklarte 20-åringen seg i store trekk i samsvar med den versjonen han ga til byretten i Kristiansand, der han ble dømt til 17 års fengsel for ugjerningene.

Som i byretten, fremstilte Andersen sin tidligere bestekamerat Viggo Kristiansen som hovedmann, den førende og den som truet ham til å begå ugjerningene. [...]

Rettens administrator, førstelagmann Asbjørn Nes Hansen stilte flere kritiske spørsmål som Andersen fikk problemer med å gi troverdige svar på. – Det må da ha vært en nokså spesiell situasjon da, med to ukjente småjenter som ble med dere opp i skogen for å se på noen kattunger som ikke eksisterte, spurte førstelagmann Asbjørn Nes Hansen blant annet. Dommeren undret seg også over at Andersen kunne bli sittende på en stein med ryggen til, mens Kristiansen ifølge Andersen forgrep seg, uten å snu seg og uten å få med seg så mye av det som skjedde. – Mmmmm, jeg har den evnen at når noe skjer som jeg ikke liker, eller når jeg får kjeft eller noe, så klarer jeg å stenge det ute, svarte Andersen. Aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, mener at Andersen pynter på sin egen situasjon i sine forklaringer. Dette bar også eksaminasjonen preg av.

– Du holdt tilbake ditt eget forsøk på overgrep. Hvorfor fortalte du ikke dette til politiet, ville Dahl vite.

– Jeg visste ikke 100 prosent sikkert hvem av jentene det var.

– Var ikke det rart, når du ville legge kortene på bordet?

– Jeg ville først finne ut av det selv, svarte 20-åringen, som flere ganger fikk problemer med å forklare sin 'passive' rolle. [...]

⁶⁰ Dagbladet, «Roter med detaljer», 11. januar 2002. Se også NTB 10. januar 2002 kl. 17.37.

⁶¹ NRK, «Uforståelig at jeg blir beskyldt for drapene», 10. januar 2002. Se også Fædrelandsvennen, «Vil bevise at tidsrammen sprekker», 11. januar 2002, og Aftenposten, «Søkte etter huller i Andersens tilståelse», 11. januar 2002.

Andersen er ikke overrasket over at Kristiansen blånektet for barnedrapene i Baneheia. Han oppfordrer likevel kameraten til å tilstå.

– Det er han som må sitte inne med det. Det er han som blir revet opp innvendig, sa Andersen i lagmannsretten.

Da Dahl spurte ham hva han syntes om at Kristiansen nekter skyld, var 20-åringen klar. Han bør tilstå, mente Andersen.

– Jeg vet hvor mye det tok på innvendig. Jeg merket det allerede i første avhør. Det lettet bare å få prate om det, sa Andersen. [...]

Andersen skammer seg fordi han ga etter på åstedet. Han er lei seg for å ha latt seg true til å forgripe seg på den ene jenta.

– Hadde situasjonen vært der om igjen, ville jeg satt meg ned, blottet strupen og latt ham ta livet av meg. Slik føler jeg det i dag, fortalte Andersen.»⁶²

Andersen fikk blant annet spørsmål om Kristiansens mobiltelefonbruk under hendelsesforløpet, men kunne ikke umiddelbart svare på disse:

«– Det er lenge siden. Litt må en vel ha lov til å glemme, sukket Jan Helge Andersen da klokken nærmet seg 15.30 i går ettermiddag – etter flere timer i vitneboksen. Akkurat da kunne han ikke svare umiddelbart på spørsmålet om hvilke tanker han har gjort seg om de tekstmeldingene som er sendt fra Viggos mobiltelefon.

– Utrolig hvor mye du husker, synes jeg, var aktor Edward Dahls spontane verbale skulderklapp til sitt kronvitne i barnedrapssaken.»⁶³

For øvrig forklarte Andersen seg noe ulikt fra byretten på enkelte punkter:

«På ett punkt var han upresis, nemlig når han så 'faenskapsblikket' til Viggo Kristiansen første gang og skjønnte at det var alvor. I byretten sa han at det var nede på stien da de traff jentene. I går sa han først under førstelagmann Asbjørn Nes Hansens utspørring at det var på åstedet han så Kristiansens kullsvarte øyne for første gang. Senere på dagen sa aktor hva Andersen hadde sagt i politiavhør.

– Står det der, er det riktig, sa Andersen.

Han sa i går at han kom til Viggo Kristiansens bopel klokken 20.30 etter ugjerningen. I byretten oppgav han tidspunktet til 20.15.»⁶⁴

På spørsmål om hvor Kristiansen satte fra seg sykkel sin da de gikk inn i Baneheia, forklarte Andersen:

«– Han satte sykkel inntil bommen, på siden av skiltet som er midt på bommen, forklarte Andersen og viste høyre side. Han svarte også bekreftende på at Viggo Kristiansen låste sykkel ved bommen.

Andersen understreket hvor sikker han er på plasseringen av sykkel ved å si at han ikke kan huske at Kristiansen har satt fra seg sykkel slik før:

Nes Hansen lurte på om sykkel kunne være satt i området rundt bommen, men til det ristet Andersen på hodet.»⁶⁵

Andersens forsvarer, Ben Fegran, startet sin utspørring da retten ble satt 10. januar. Utspørringen varte i ca. en time.⁶⁶ Fegran klargjorde innledningsvis for retten at Andersen slet med å huske mange detaljer fra drapskvelden.⁶⁷ Andersen forklarte seg blant annet om tiden etter drapene, deriblant at han hadde forsøkt å unngå Kristiansen fordi han var redd for ham:

«Etter drapene har Andersen gått med en konstant frykt for den tidligere bestevennen, fortalte han i Agder lagmannsrett torsdag. Han tok en rekke ekstravakter på jobb for å unngå Kristiansen, men ville ikke bryte vennskapet med ham.

– Hvis han ikke lenger følte seg trygg på meg, kunne han sikkert tatt livet av meg, sa Andersen, som understreket at redselen for 22-åringen fortsatt er der.

– Jeg er redd for at han skal ta meg fordi jeg sladret om hele denne saken, fortalte Andersen.

– Hva mener du med det? spurte hans forsvarer, advokat Ben Fegran.

– At han skal gi meg bank.

– Men har han gitt uttrykk for å ville det?

⁶² NTB 9. januar 2002 kl. 17.02. Se også NRK, «Andersen beskrev drapene», 9. januar 2002, NRK, «Kaldsvettet etter drapene», 9. januar 2002, og Adresseavisen, «Stø kurs for Andersen», 10. januar 2002.

⁶³ Fædrelandsvennen, «Forklarte detaljert om drapene», 10. januar 2002.

⁶⁴ Fædrelandsvennen, «Forklarte detaljert om drapene», 10. januar 2002.

⁶⁵ Fædrelandsvennen, «Nye vitner om bommen og tidspunkter», 22. januar 2002.

⁶⁶ NTB 10. januar 2002 kl. 10.51. Se også NRK, «Holdt på å tilstå i juli», 10. januar 2002.

⁶⁷ NTB 10. januar 2002 kl. 09.38.

– Nei, men jeg er redd fordi jeg vet hvordan det går med folk som er redd Viggo i Egsområdet. Da har du han skrikende rundt deg hele tiden, sa 20-åringen.»⁶⁸

Kristiansens forsvarer, Tore Pettersen, startet sin utspørring på formiddagen 10. januar:

«Pettersen tok for seg hele beskrivelsen som Andersen har gitt i retten, og begynte tidfestingen av hver episode.

– Hvor lang tid brukte dere på turen opp i Baneheia?

– Hvor lang tid tok det fra dere møtte jentene til dere var ved åstedet?

– Hvor lang tid brukte Viggo Kristiansen på overgrepet mot den første jenta, spurte Pettersen.

På de fleste av spørsmålene måtte Jan Helge Andersen svare at han ikke husket. I disse tilfellene tok Pettersen fram forklaringene fra politiavhørene og påpekte at det med 20-åringens tidsangivelser må ha tatt mer enn 40 minutter fra han gikk inn i Baneheia til han gikk ut igjen den kvelden de to småjentene ble drept.»⁶⁹

Under Pettersens utspørring om tidsbruk ble han avbrutt av rettens administrator:

«– Jeg har en følelse av at Andersen gir løse anslag, og at det ikke gir noen verdi å fortsette, sa rettens administrator, førstelagmann Asbjørn Nes Hansen, irettesettende. Pettersen fikk likevel lov til å fortsette.»⁷⁰

Videre spurte Pettersen hvorfor ikke Andersen tilsto sitt eget overgrep samtidig som han tilsto drapet:

«Andersen har tidligere fortalt at han ikke ville si noe, fordi han først måtte finne ut hvem av jentene det var han forgrep seg på. Dette gikk Viggo Kristiansens forsvarer, Tore H. Pettersen, inngående inn på under sin utspørring av 20-åringen i Agder lagmannsrett torsdag.

– Hvorfor fortalte du ikke om overgrepene?

– Fordi jeg visste ikke hvem av dem jeg hadde forgrepet meg på. Jeg trodde først det var den eldste.

– Hvorfor trodde du det?

– Det vet jeg ikke. Jeg husket ikke ansiktene deres.

– Er det ikke en annen årsak til at du forklarer deg uklart om hvorfor du ikke tilsto?

– Nei, bare at jeg ikke husker.

Pettersen viste så til Andersens politiforklaringer, der han hadde beskrevet hvordan jentene så ut og hvordan de var kledd.»⁷¹

Andersen avga også tilleggsforklaringer med kommentarer til bevisførselen flere ganger, 11., 18., 25. og 30. januar.⁷²

8.4.5 DNA-bevisene fra Universitetet i Santiago de Compostela

8.4.5.1 Innledning

Som for byretten var det rettsoppnevnt sakkyndig Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt som forklarte seg om DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela. Hun avga først forklaring 15. januar 2002 og deretter supplerende forklaring 31. januar 2002. Bakgrunnen for at hun avga tilleggsforklaring, var at Universitetet i Santiago de Compostela hadde utført nye DNA-undersøkelser av spormaterialet. Disse undersøkelsene hadde ikke gitt resultater.

8.4.5.2 Den sakkyndiges forklaring 15. januar 2002

Utvalget vil i det følgende sitere en rekke avisartikler som kaster lys over innholdet i den sakkyndiges forklaring og hvordan forklaringen ble oppfattet av de tilstedeværende.

NTB omtalte den sakkyndiges forklaring slik:

«Overingeniør Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk institutt ble presset hardt av advokat Tore H. Pettersen da hun la fram DNA-analyse fra hår, blod og sæd som er funnet på åstedet. [...]

Mot Viggo Kristiansen finnes det ikke andre tekniske bevis enn en DNA-analyse som ikke utelukker ham som gjerningsmann, men som samtidig slår fast at to forskjellige gjerningsmenn forgrep seg.

⁶⁸ NTB 10. januar 2002 kl. 10.00.

⁶⁹ NTB 10. januar 2002 kl. 11.54. Se også Fædrelandsvennen, «Vil bevis at tidsrammen sprekker», 11. januar 2002, og NRK, «Husker lite fra åstedet», 10. januar 2002.

⁷⁰ NTB 10. januar 2002 kl. 17.37.

⁷¹ NTB 10. januar 2002 kl. 13.52.

⁷² Rettsbok for Agder lagmannsrett, jf. dok. 08,15.

Mevåg opplyste i Agder lagmannsrett at analysene er gjort ved universitetet i Santiago de Compostela, hvor forskerne tok i bruk nye fremgangsmåter for å kartlegge den vanskelig identifiserbare DNA-strukturen. Advokat Pettersen stilte flere spørsmål om faren for at prøver kan forurenses på laboratoriet, før han gikk løs på troverdigheten til de spanske forskerne. Han fikk til svar at de regnes som ledende på sitt felt. Pettersen fikk deretter bekreftet at fremgangsmåten ikke var benyttet tidligere.

– Men det er kjente teknikker som ble benyttet, forklarte Mevåg.

På et siste avklarende spørsmål fra dommer Asbjørn Nes Hansen, slo Mevåg fast at DNA-analysene fra Spania utvilsomt viser at to gjerningsmenn gjennomførte overgrepene.»⁷³

Adresseavisen refererte følgende:

«Lagmannsretten fikk også høre en detaljert gjennomgang fra overingeniør Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk Institutt. Hun er DNA-ekspert.

Hennes konklusjoner er at det ble funnet et hår på åstedet som hadde DNA-match med Jan Helge Andersen. Blant de mange andre DNA-funn som ble analysert, delvis i Norge og delvis ved et spansk rettsmedisinsk institutt, viser konklusjonene at det på den ene jenta ble funnet DNA-spor fra to menn, og at verken Viggo Kristiansen eller Jan Helge Andersen kan utelukkes. På den andre jente ble det funnet DNA-spor fra en mann, og disse sporene utelukker Jan Helge Andersen, men ikke Viggo Kristiansen.»⁷⁴

Ifølge Dagbladet var den sakkyndige overrasket over at det ikke var funnet konkrete spor etter gjerningsmennene:

«Overingeniør Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt bekreftet i retten i går at det ikke finnes bevis som knytter Kristiansen til voldtektene og drapene i Baneheia. Derimot er det heller ingen bevis som utelukker Kristiansen som gjerningsmann.

– Det var ren uflaks at det ikke er funnet spor etter gjerningsmennene. Jeg kan ikke fatte at det går an å begå slike handlinger uten

å sette spor. Derfor må sporene være der, uttalte Mevåg etter sitt vitneprov.»⁷⁵

Også Adresseavisen 15. januar 2002 la til grunn at det fremkom at to menn hadde begått overgrep:

«Det sakkyndige vitnet forklarte at det er funnet spor som viser at to menn har forgrepet seg på den ene jenta, og en mann på den andre. Prøvene viser at verken Viggo Kristiansen eller Jan Helge Andersen kan utelukkes. Det avgjørende sporet var et hårstrå som ga en full DNA-match med Jan Helge Andersen. [...]

På spørsmål fra Kristiansens forsvarer forklarte Mevåg hvorfor det ble sendt prøver til analyse i Spania.

Bente Mevåg: – Det er godt samarbeid i Europa, det er ulike ressursmuligheter og ulik belastning ved de rettsmedisinske laboratoriene. Noen har bedre tilgang enn andre på forskningsressurser, særlig prøver hvor det er mye DNA fra en kvinne blandet med DNA fra menn. Vi har mye å gjøre på Rettsmedisinsk Institutt, og det spanske instituttet hadde mulighet for å hjelpe oss, fordi de også er kommet relativt langt i sin forskning på området. Det spanske instituttet er et vel ansett laboratorium, fortalte Mevåg. – Instituttet analyser også prøver fra andre land.

Hun opplyste at det ikke var noen rutineundersøkelse som spanjolene hjalp Rettsmedisinsk Institutt med. – Denne typen undersøkelse var tidligere ikke utført. Det tekniske som gjøres er likt overalt, men det er noen rutiner som er spesielle og som spanjolene kan.»⁷⁶

I samme retning gikk Aftenposten:

«Ekspertene kan ikke fastslå at Viggo Kristiansen har vært på åstedet, men sædprøver fra ofrene viser at en med samme DNA-type, altså en form for sekkebetegnelse, forgrep seg.»⁷⁷

I NTB's omtale av Pettersens senere prosedyre kom det frem at Pettersen hadde stilt spørsmål om hvorvidt prøvene kunne være forurenset, og angivelig fått til svar at bare kvinner hadde hatt med prøvene å gjøre:

⁷⁵ Dagbladet, «Kan ha gitt forsvarerne nytt trumfkort», 16. januar 2002.

⁷⁶ Adresseavisen, «Lagretten vil ha sykkelveska», 15. januar 2002.

⁷⁷ Aftenposten, «Ingen spor av annen gjerningsmann», 16. januar 2002.

⁷³ NTB 15. januar 2002 kl. 18.14.

⁷⁴ Stavanger Aftenblad, «Andersens forklaring styrket», 15. januar 2002.

«Pettersen gikk til frontalangrep mot DNA-beviset, og beskrev metodene som 'forskningsbasert'. Han gikk også langt i å antyde muligheten for at DNA-prøvene av sæd kan ha blitt forurenset, til tross for at rettsmedisiner Bente Mevåg i sin forklaring tidligere under ankesaken fremholdt at bare kvinner har hatt med prøvene å gjøre.

Dette har også juryen hørt, og flere av de edsvorne reagerte med å sette seg langt tilbake i stolen, legge armene i kors og trekke på smilebåndet under Pettersens angrep på DNA-beviset.»⁷⁸

8.4.5.3 *Fremleggelse av tilleggsrapport fra Universitetet i Santiago de Compostela*

Universitetet i Santiago de Compostela (USC) utførte nye analyser mot slutten av 2001 og avga rapport 20. desember 2001.⁷⁹ Utvalget har fått opplyst at bakgrunnen for de nye undersøkelsene var at USC hadde utviklet metoder for å analysere nye områder (markører) på Y-kromosomet. Det fremgår av rapporten at det var prøvene 5–8 (ekstraktene laget fra vattpinnerestene fra prøve B-22, B-24, B-25 og C-25) som ble analysert på nytt. USC forsøkte å analysere for åtte ytterligere markører,⁸⁰ hvorpå samtlige analyser ga negative resultat.

Rapporten ble fremlagt for lagmannsretten 30. januar 2002 og NTB skrev samme dag:

«Spanske DNA-eksperter har den siste tiden gjort nye forsøk på å identifisere sæd som ble funnet på de to jentene. Det har de ikke klart. Dermed har retten et DNA-bevis som kun viser at det var to gjerningsmenn og at ingen av de tiltalte kan utelukkes.

– Nå har det spanske laboratoriet forsøkt seg på andre deler av DNA-tråden, uten å finne noe. Hva det betyr, får enhver spekulere i, sier Pettersen.

Hans taktikk er trolig å så tvil om holdbarheten av den tidligere konklusjonen.

– Jeg finner grunn til å stille spørsmål til den rettssakkyndig oppnevnte Bente Mevåg

fra Rettsmedisinsk institutt, all den tid denne siste rapporten er lagt fram etter at hun vitnet her i lagmannsretten, sier Pettersen.

Rettsforhandlingene i Agder lagmannsrett starter torsdag morgen med et telefonavhør av Mevåg, dersom dette er praktisk mulig.»⁸¹

Fremleggelsen av tilleggsrapporten ledet til at den sakkyndige, på forsvarers anmodning, avga supplerende forklaring per telefon 31. januar 2002, i forkant av aktors prosedyre. Det synes ikke å foreligge avisartikler eller andre kilder som omtaler innholdet i den sakkyndiges supplerende forklaring.

8.4.5.4 *Utvalgets merknader til bevisføringen om DNA-resultatene*

I lys av redegjørelsen ovenfor legger utvalget til grunn at bevisførselen om DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela forløp omtrent som i byretten. På samme måte som i byretten er det vanskelig å angi noe klart skille mellom hva som uttrykkelig ble sagt av den sakkyndige, og hva som må tilskrives journalistenes egne fortolkninger av forklaringen. Refereringen viser likevel at samtlige journalister oppfattet forklaringen slik at DNA-resultatene sikkert viste at handlingene måtte være begått av to gjerningsmenn. Utvalget trekker særlig frem NTBs omtale av spørsmålsstillingen fra førstelagmann Asbjørn Nes Hansen, hvor den sakkyndige, på et siste «avklarende spørsmål», skal ha slått fast at «DNA-analysene fra Spania utvilsomt viser at to gjerningsmenn gjennomførte overgrepene».⁸²

Aviskildene tilsier at spørsmålet om hvorvidt prøvene kunne være forurenset – og dermed ikke var noe sikkert bevis for en gjerningsmann nummer to – i noen grad ble søkt belyst av Kristiansens forsvarer. Opplysningene som fremgår av NTBs omtale av Pettersens prosedyre, herunder at jurymedlemmene skal ha «[trukket] på smilebåndet», gir imidlertid i liten grad holdepunkter for at den sakkyndige kan ha gitt en fyllestgjørende og tilstrekkelig bred redegjørelse for denne problemstillingen under bevisføringen. I samme retning trekker den oppfatning som ble lagt til grunn om DNA-resultatene av førstelagmannen i rettsbelæringen, jf. punkt 8.7.

⁷⁸ NTB 1. februar 2002 kl. 18.58.

⁷⁹ Rapport datert 20. desember 2002, jf. dok. 03,37. Rapporten er datert med feil årstall. Det riktige er 2001.

⁸⁰ GATA A.2 (Y-STR), DYS437 (Y-STR), DYS438 (Y-STR), GATA C4 (Y-STR), M9 (Y-SNP), SRY-1532 (Y-SNP) og Sy81 (Y-SNP).

⁸¹ NTB 30. januar 2002 kl. 18.36.

⁸² NTB 31. januar 2002 kl. 19.47.

8.4.6 Teledata

8.4.6.1 Oversikt

De teledatakyndige forklarte seg for lagmannsretten 16. januar 2002. Inge Schøyen fra selskapet Teleplan AS, som var rettsoppnevnt sakkyndig, avga forklaring først. Derneft fikk retten høre forklaringene fra Telenor-representantene Bjørn Amundsen, Terje Øie og Audun Tollum-Andersen, som alle var sakkyndige vitner ført av forsvarer. Samtlige teledatakyndige var til stede under hverandres forklaringer. Til stede var også Tom Smedby, Schøyens overordnede i Teleplan.⁸³ Teleplans rapport, *Dekningsstudie i Baneheia-saken*, ble dokumentert i forkant av forklaringene. Det sentrale beviset som ble belyst under forklaringene, var dekningsområdet til EG_A, det vil si om denne basestasjonen dekket åstedet og omkringliggende områder på drapsdagen 19. mai 2000.

Utvalget har ikke funnet avisartikler eller andre kilder som omhandler Øies og Tollum-Andersens vitnemål for lagmannsretten. Gjengivelsen nedenfor vil derfor konsentreres om forklaringene til Schøyen og Amundsen.

8.4.6.2 Forklaringen fra Inge Schøyen (Teleplan)

NTB refererte slik fra Inge Schøyens forklaring om dekningsområdet til basestasjonen EG_A:

«Denne basestasjonen viste seg ikke å dekke åstedet da Teleplan gjennomførte nye målinger i Baneheia august 2001, et resultat som svarer med de målingene Telenor la fram i byretten i Kristiansand i fjor.

Dette gir imidlertid ikke noe sikkert mobilalibi for Kristiansen, fordi en rekke forhold kan ha påvirket sendeforholdene drapsdagen.

– Min konklusjon er at det ikke er mulig å fastslå om åstedet var innenfor dekningsområdet til EG_A fredag 19. mai 2000, sa Schøyen mens juryen noterte oppmerksomt.

Ifølge påtalemyndigheten ble jentene lurt med opp fra stien, voldtatt, drept og skjult innenfor tidsrommet klokken 19 og 20. Ifølge Schøyen er det flere endringer i tiden etter 19. mai 2000, som trolig har påvirket og som kan ha endret dekningsområdet:

- * Det er registrert en rekke endringer i utstyret på sendenetet i Kristiansand.

- * Det er lagt til og tatt bort basestasjoner.
- * Software som styrer radiofunksjonaliteten i området er endret.
- * Mottakerforholdene varierer og kan påvirkes av varierende lokale forhold. [...]

Pettersen fikk blant annet fram at fordi senderen peker nordover, er signalene vest mot Baneheia svakere.

Han fikk også fram at teoretiske beregninger viser at det ikke var dekning for EG_A på åstedet, dersom man utelukker andre sendere som kan påvirke og forstyrre signalene.

Schøyen understreket flere ganger at dette var teoretiske beregninger.

Målingene som ble gjort i august 2001, viser at EG_A nådde fra 400 til 150 meter i luftlinje fra åstedet.⁸⁴

NRK refererte at det var motstrid mellom Teleplan og Telenors vurderinger:

«Det er umulig å se hvordan dekningsforhold for mobiltelefon var i Baneheia 19. mai 2000, kvelden da Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen ble drept. Det forklarte senioringeniør ved Teleplan A/S, Inge Skøyen, til Agder Lagmannsrett i formiddag. Dette er i strid med forklaringen til Telenor i Kristiansand byrett i fjor. Telenor mente å kunne underbygge at mobiltelefonen til Viggo Kristiansen ikke kunne ha vært på åstedet da de to jentene ble drept. Det er klart at Kristiansens mobiltelefon mottok en tekstmelding klokken 19.24.»⁸⁵

Andre medier, som Teknisk Ukeblad, ga uttrykk for at Teleplan og Telenor var relativt samstemte i vurderingene, men at de hadde ulik begrepsbruk om usikkerhetsmomentene:

«Teleplan og Telenors eksperter er slett ikke så uenige om mobiltelefondekningen i Baneheia og dermed om muligheten for at drapstilalte Viggo Kristiansen kan ha brukt telefonen.

Begrepsbruken til Teleplan og Telenor om usikkerhetsmomentene er forskjellige. Mens Teleplan ikke vil konkludere rundt sannsynligheten, bruker Telenors dekningsdirektør Bjørn Amundsen begrepet 'lite sannsynlig' at basestasjon EG_A hadde dekning i Baneheia på drapstidspunktet 19. mai 2000.»⁸⁶

⁸³ Rettsbok for Agder lagmannsrett 16. januar 2002, jf. dok. 08,15.

⁸⁴ NTB 16. januar 2002 17.42.

⁸⁵ NRK, «Kan ikke si noe om mobildekningen», 16. januar 2002.

8.4.6.3 Forklaringen fra Bjørn Amundsen (Telenor)

Bjørn Amundsen forklarte seg etter Schøyen 16. februar 2002. NTB refererte slik fra forklaringen hans:

«– Det er liten sannsynlighet for at det noen gang kan ha vært dekning på åstedet fra Eg A, men vi holder muligheten åpen. Vi kan ikke utelukke dette, sa dekningsdirektør Amundsen.

Han forklarte at endringer i atmosfæriske forhold kan påvirke dekningen. Han nevnte et fly i lav høyde, eller en lang rekke trailere, som eksempel på noe som kan speile telesignalene slik at man får et kortvarig dekningsområde utenfor det primære dekningsområdet.»⁸⁷

NRK beskrev at Amundsen la frem en skisse som viste hvordan Telenor hadde planlagt dekningsområdet for denne basestasjonen:

«Det primære dekningsområdet (skyteområdet) fra EG_A er i motsatt retning enn Baneheia, forklarte Amundsen.»⁸⁸

Den videre spørsmålstillingen fra Kristiansen forsvare og aktoratet er referert slik i NRKs artikkel:

«Viggo Kristiansens forsvarer, Tore H. Pettersen, ville vite om Telenor har foretatt endringer med basestasjonene i Kristiansand etter 19. mai 2000.

– Vi har gjort endringer i kapasiteten i Kristiansand, men vi har ikke foretatt endringer på Eg-A. Skyteretningen til Eg-A er identisk med hva den var den 19. mai 2000, sa Amundsen.

Om dekningsområdet til Eg-A viste Amundsen til et kart, som Telenor har utarbeidet, og som fysisk viser grensene for dekningsområdet til Eg-A. På kartet ligger åstedet syd for dekningsområdet. Om dette sa Amundsen følgende:

– Vi er ikke bastante på å si at dette er den definitive streken, men vi har ikke klart å gjenskape en situasjon som gjør at Eg-A slår inn fra åstedet. Vi kan ikke utelukke at det har skjedd,

men vi har ikke klart å gjenskape denne situasjonen.

Aktor, statsadvokat Edward Dahl, ville gjerne vite hvorfor Schøyen fra Teleplan A/S mener det er umulig å si noe om dekningen i Baneheia 19. mai 2000, mens Amundsen sier det er lite sannsynlig at Eg-A kan ha dekket åstedet denne dagen.

– Grunnen til at vi sier at det er lite sannsynlig, er at Eg-A ikke er endret etter 19. mai 2000. Dersom du skrudde av alle basestasjoner i Kristiansand, vil Eg-A sannsynligvis ikke ha dekning på drapsstedet, svarte Amundsen.

– Men du forstår at det er forskjell, når du sier det er lite sannsynlig at det har vært dekning på åstedet, mens Schøyen sier det er umulig å si noe om dette, understreket aktor.

– Dette er bare forskjellige ordformuleringer, begynte Amundsen før aktor avbrøt:

– Jojo, men det er ganske bevisst ordbruk. Vil du si at du er enig med Schøyen i hans konklusjon, undret aktor.

– I grove trekk er det ingen merkbar forskjell på rapportene. Vi bruker bare forskjellige ord, fastholdt Amundsen.

– Men når Schøyen sier at han ikke kan ha noen formening..., prøvde Dahl seg.

– Da er han enda mer forsiktig enn det vi har vært, svarte Amundsen.⁸⁹

I en artikkel i Stavanger Aftenblad 16. januar 2002 fremgår følgende om Amundsens forklaring:

«Telenor og firmaet Teleplan er stort sett enige om dekningsmulighetene. Bare ordbruken skiller de to i forklaringen av mobiltelefondekningen i Baneheia, sa Telenordirektør Bjørn Amundsen. [...]

Advokat Pettersen: – Var det gjort endringer fra 19. mai i 2000 frem til rettssaken i Kristiansand i april/mai i fjor?

Amundsen: – Dekningsområdet for Eg A er ikke endret i den perioden.

Advokat Pettersen: – Kan du si noe om at det å endre andre basestasjoners rekkevidde kan påvirke Eg As rekkevidde?

Amundsen: – Grensen for hvor Eg A er dominerende kan bli mer flytende i forhold til dekningen. Det er lite sannsynlig at Eg A dekker det området som er åstedet. Vi kan ikke utelukke at det kan skje, men vi har ikke klart å gjenskape en slik situasjon.

⁸⁶ Teknisk Ukeblad, «Teleeksperter enige om usikkerhet», 16. januar 2002.

⁸⁷ NTB 16. januar 2002 kl. 14.08.

⁸⁸ NRK, «Lite sannsynlig at Kristiansen har ringt fra åstedet», 16. januar 2002.

⁸⁹ NRK, «Lite sannsynlig at Kristiansen har ringt fra åstedet», 16. januar 2002.

Dekningsdirektøren viste til at en telefon-samtale er låst til basestasjonen Eg A, uten mulighet for kontakt med andre basestasjoner. Mens telefonen var låst ble det ikke oppnådd kontakt fra åstedet.

Førstestatsadvokat Dahl: – Hva kan du si om muligheten for at Eg A kan dekke åstedet i mai 2000?

Amundsen: – Det er lite sannsynlig at Eg A har dekket åstedet 19. mai 2000, men vi kan ikke utelukke det.

Førstestatsadvokat Dahl: – Du har hørt at Teleplan sier at det kan ha vært dekning, og det ikke kan ha vært dekning?

Amundsen: – Vi har vel ikke så forskjellig konklusjon. Verken Telenor eller Teleplan utelukker muligheten. Vi holder muligheten åpen for at det kan ha vært atmosfæriske forhold.

Det er ingen signifikante forskjeller i rapporten til Teleplan og de konklusjoner vi har trukket, sa Amundsen.»⁹⁰

8.4.6.4 Tilleggsforklaring fra Inge Schøyen (Teleplan)

Ifølge NTB justerte Inge Schøyen sin forklaring underveis i bevisførselen:

«Seniorkonsulent Schøyen justerte sin forklaring under utspørringen onsdag. Først fortalte han at avstanden mellom Eg A-senderens dekningsområde og åstedet er cirka 400 meter.

Men så la han inn en overlappings-sone på 150 meter hvor andre sendere også slår inn. Deretter fortalte han at grensene er flytende, og at sonen kunne variere med ytterligere 150 meter. I så fall er grensen for hvor langt senderen på Eg kunne nå, svært nær området der drapene ble begått.»⁹¹

Ifølge journalist Ole Dag Kvamme skjedde justeringen fra Schøyen mot slutten av Bjørn Amundsens vitnemål, etter at Schøyen selv hadde bedt om ordet. Schøyen påpekte, ifølge Kvamme, at «dette er teoretisk, og vi har ikke klart å gjen-skape slike forhold».⁹²

VG omtalte den nye beregningen fra Schøyen som en «teori», som ikke hadde støtte i de faktiske målingene av dekningsområdet:

«Teleekspert Inge Schøyen har gjort en matematisk beregning som viser at Viggo Kristiansen kan ha stått like ved åstedet da han brukte mobiltelefon drapskvelden.

Men teorien støttes ikke av de mange omfattende målingene som er gjort av dekningsområdet til basestasjon Eg A i Baneheia.

Juryen i Agder lagmannsrett må ta stilling til denne innfløkte blandingen av teori og praksis for å avgjøre om Kristiansen er skyldig eller ikke.

Teleplan har teoretisk og matematisk beregnet at det overlappende dekningsområdet mellom basestasjonene Eg A og Tinnheia kan dekke så langt sør som ved badeplassen i 3. Stampe, der jentene sist ble sett. Teleplan forskjøv dermed dekningsområdet tett inntil åstedet. Nyheten slo overraskende ned i retten.

– Fra det overlappende dekningsområdets yttergrenser kan det også finnes dekning i opp-til 150 meter, sa seniorkonsulent Inge Schøyen i Teleplan.

– Da er vi nærmest på åstedet, kommenterte rettens administrator, Asbjørn Nes-Hansen.

– Ja, det er korrekt, sa Schøyen.

Dekningsdirektør Bjørn Amundsen i Telenor Mobil opplyser at de aldri gjorde en tilsvarende undersøkelse.

– Vi har målt den faktiske dekningen, men hadde nok kommet til et tilnærmet likt resultat som Teleplan hvis overlappende dekning skulle vært målt, sier Amundsen.»⁹³

Teorien ble også omtalt av Aftenposten 17. januar 2002:

«Muligheten for at Viggo Kristiansens mobiltelefon kan ha hatt dekning over basestasjonen Eg A ved åstedet, er til stede. Men den er høyst teoretisk.

Selv om den er aldri så teoretisk og usannsynlig så fikk retten servert muligheten for at Viggo Kristiansens mobil hadde dekning tett opptil åstedet. Seniorkonsulent Inge A. Schøyen i selskapet Teleplan har som rettsoppnevnt sakkyndig gransket mobildekningen i Baneheia. Hans konklusjon er todelt:

Det er umulig å si noe sikkert om hvordan dekningen var den 19. mai 2000, den kvelden Lena Sløgedal Paulsen (10) og Stine Sofie Sør-

⁹⁰ Stavanger Aftenblad, «Fagfolkene enige om mobildekning», 16. januar 2002.

⁹¹ NTB 16. januar 2002 kl. 17.42.

⁹² Kvamme (2023) s. 236.

⁹³ VG, «Kan ha brukt mobilen like ved åstedet», 17. januar 2002.

strønen (8) ble drept. Det finnes en teoretisk mulighet for at en kan ha dekning i området. Mye skal klaffe. Dersom de rette forutsetninger er til stede, er det altså teoretiske muligheter for å oppnå mobildekning over basestasjonen Eg A bare kort avstand fra åstedet.

Årsaken til at Eg A kan sende ut over sitt mest sannsynlige dekningsområde, har blant annet å gjøre med en rekke faktorer knyttet til andre basestasjoner i området. Det som da skjer er at et såkalt grensecelle-område, altså et område hvor flere basestasjoners dekning overlapper hverandre, strekker seg ned i retning åstedet. I tillegg mener ekspertene at dette området igjen kan tøyes pluss minus 100–150 meter hver vei. Forutsetter man at en utvider dette området med 150 meter, er man farlig nær selve stedet der pikene ble mishandlet og drept om kvelden 19. mai 2000.

– Hvorvidt disse faktorene var til stede den aktuelle dagen, kan ingen si. Jeg sier bare at det er en mulighet, sa Schøyen i Agder lagmannsrett i går. [...]

Også dekningsdirektør Bjørn Amundsen i Telenor Mobil støtter konklusjonene fra Teleplan-eksperten. – Vi er enige, men bruker litt andre ord. Konklusjonene til Schøyen kan jeg slutte meg til. [...]

– Dette kommer fortsatt til å være et poeng i min prosedyre. Det er forskjell på teori og praksis, var alt forsvarer Tore H. Pettersen ville si. Det han sikter til er at Telenor, tross mange målinger, aldri har klart å etablere kontakt med Eg A i nærheten av åstedet. Selv om de har forsøkt å 'låse' mobilutstyret fast til Eg A, har de aldri lyktes med å få kontakt på eller nær åstedet. Pettersen vil hevde at teoretiske beregninger bør vektlegges mindre. Det sakkyndige vitnet fra Teleplan har både bekreftet at sannsynligheten for at Kristiansens telefon hadde dekning i området er svært liten, samtidig som han altså åpnet for muligheten.⁹⁴

8.4.7 Gjennomgang av obduksjonsrapportene

Obdusentene Torleiv Ole Rognum og Kari Ormstad avga forklaringer 15. januar 2002. Stavanger Aftenblad skrev følgende om forklaringene:

«Professorene Torleiv Rognum og Kari Ormstad forklarte seg begge om obduksjonen av de to småjentene. De opplyste at jentene var drept

med kniv, og at begge hadde vært utsatt for seksuelle overgrep.

Både Ormstad og Rognum bekreftet at den forklaring som Jan Helge Andersen har gitt i retten om hvordan overgrepene og drapene skjedde, er forenlig med de funn som rettsmedisinerne har gjort. Begge har noen forsiktige forbehold, men la til at forklaringen til Andersen kan passe inn.»⁹⁵

NRK refererte slik:

«Professor Rognum demonstrerte selv for juryen hvordan jentene ble stukket i hjel. Han stilte spørsmål ved detaljer i Jan Helge Andersens forklaring om hvordan jentene ble drept. Rognum sa at stikkskadene tydet på et noe annet forløp enn det Andersens forklarte, men understreket at Andersens forklaring også kunne være riktig. [...]

En av Viggo Kristiansens forsvarere, Svein Arne Hagen, stilte en rekke spørsmål til Rognum i etterkant av obduksjonsgjennomgangen. Mange av spørsmålene gikk ut på å svekke Jan Helge Andersens forklaring av hva som skjedde på åstedet.

Kan du si noe om antall gjerningsmenn, spurte Hagen.

– Nei, det kan vi vel ikke si, bortsett fra at det er to ofre som kan løpe fritt, svarte Rognum, før han ble avbrutt av Hagen.

– Vi er ikke interessert i noe annet enn om du kan si noe om antall gjerningsmenn. Kan du det, gjentok Hagen.

– Nei, det kan jeg ikke, svarte Rognum.

– Hva tenker dere om at knivstikkene er så likt utført, spurte Hagen.

– Vi stusset litt på stereotypien i stikkene, sa Rognum. Og fortsatte:

– De var veldig like.

– Hva tenkte dere om det, ville Hagen vite.

– Vi tenkte kanskje at noen har sett denne måten å stikke på et sted, svarte Rognum.

Jan Helge Andersens forsvarer, Ben Fegran, ville vite om det var noe i Andersens forklaring som ikke kunne stemme med patologenes funn.

– Nei, svarte Rognum, og viste til at det var tvil om forklaringen på et par punkter, men at drapene kunne være utført slik Andersen har forklart.»⁹⁶

⁹⁵ Stavanger Aftenblad, «Andersens forklaring styrket», 15. januar 2002.

⁹⁶ NRK, «Advarte mot sterke bilder», 15. januar 2002.

⁹⁴ Aftenposten, «Mobil-teori kan knuse alibi», 17. januar 2002.

Agderposten skrev følgende:

«Ifølge Rognum ble de to jentene knivstukket med nesten nøyaktig samme teknikk. Dette kan tyde på at samme gjerningsmann sto bak begge drapene, men Rognum utelukker heller ikke at drapene skjedde slik Jan Helge Andersen har hevdet i sin forklaring.

– Teknikken som er blitt benyttet må noen ha sett et sted, mente Rognum.

Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen har tidligere forklart at de har sett mange krigsfilmer sammen.

På direkte spørsmål fra Andersens forsvarer, advokat Ben Fegran, konkluderte Rognum med at Andersens forklaring i retten er forenlig med de funn som er gjort på de to jentene. Men Rognum understreket samtidig at han, som han selv uttrykte det, 'har stuset over' deler av Andersens forklaring når det gjelder Viggo Kristiansens angivelige drap på Lena Sløgedal Paulsen.»⁹⁷

8.4.8 Andre sentrale vitner

Som i byretten ble vitnene Geir Olaf Hansen, Kristen Gislefoss, Leonard Hovden og Per Egil Rødsvik ført for lagmannsretten. Se om vitnemålene for byretten i punkt 6.3.8. Utvalget har ikke funnet kilder som tyder på at disse vitnene forklarte seg annerledes enn de gjorde i byretten. Rødsvik forklarte seg imidlertid om ytterligere ett møte med Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen: Rødsvik skal ha møtt på Andersen og Kristiansen i forbindelse med at de hadde avgitt DNA-prøve i slutten av august 2000.⁹⁸ Ifølge Rødsvik skal Kristiansen da ha sagt at han dro hjem til bestemoren sin 19. mai, etter møtet med Rødsvik ved Svarttjønn i 18-tiden:

«Samme dag som Andersen og Kristiansen hadde vært inne til DNA-test hos politiet, møtte 45-åringen de to. Kristiansen fortalte da at han hadde dratt rett til bestemoren sin i 18-tiden

drapskvelden. Der hadde han lagt seg til å sove.

– Det har jeg også fortalt til politiet, men de vil ikke engang tro på min egen bestemor, skal Kristiansen ha fortalt til den 45 år gamle ungdomslederen.»⁹⁹

Videre ga Kristiansens mor en noe endret forklaring for lagmannsretten sammenlignet med byretten. I tillegg til å forklare seg om Kristiansens oppvekst forklarte hun i byretten at hun hørte to telefonsamtaler Kristiansen hadde ved 18-tiden og «etter Dagsrevyen».¹⁰⁰ I lagmannsretten forklarte moren derimot at hun mente å ha hørt Kristiansen snakke i telefonen ved 19-tiden:

«Ved 19-tiden drapskvelden mener Viggo Kristiansens mor at hun hørte sønnen snakke i mobiltelefon utenfor huset. Dette har ikke kommet fram tidligere.

Mobilsamtalen som hun forklarte om i Agder lagmannsrett onsdag, er heller ikke dokumentert i samtaleutskrifter fra mobiloperatøren. Likevel sto moren fast på at hun hørte sønnen snakke i mobiltelefonen ute på gårdsplassen like før Dagsrevyen.

– Dette har du ikke forklart i politiavhør 21. september, bemerket aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl. [...]

Kristiansens mor holdt imidlertid fast på sitt, og var dessuten sikker på at hun hadde forklart dette til politiet i avhøret to dager etter at sønnen ble pågrepet. Hun sa hun var trett og sliten da hun leste gjennom og skrev under på avhøret.

I sin forklaring i Arendal tinghus bekreftet moren en annen opplysning hun har gitt i et politiavhør, om at hun så sønnen og medtiltalte Jan Helge Andersen komme gående opp bakken til huset like før klokken 19.

– Dette er jo omtrent samme tidspunkt, spurte rettens administrator, førstelagmann Asbjørn Nes Hansen.

– Jeg beklager altså, men jeg kan ikke huske, sa Viggo Kristiansens mor da.»¹⁰¹

Hun forklarte også at hun mente å ha hørt sønnen i og rundt hjemmet i perioden 18.00 til 19.30. Hun

⁹⁷ Agderposten, «Jentene ble drept med lik teknikk», 16. januar 2002.

⁹⁸ Se brev fra Rødsvik til statsadvokat Edward Dahl 25. juni 2001, jf. dok. 05,03,01,09, og politiets egenrapport 11. september 2001, jf. dok. 05,03,01,10. Henvendelsen fra Rødsvik ledet til at politiet kontaktet Viggo Kristiansens far, Svein Kristiansen, som mente at sønnen aldri hadde overnattet hos bestemoren (farens svigermor). Han var helt sikker på at det ikke hadde skjedd i år 2000. Svein Kristiansen opplyste at Viggos bestemor for tiden bodde på aldershjem, og at det ville være problematisk å avhøre henne. Utvalget legger til grunn at hun aldri ble avhørt.

⁹⁹ NTB 17. januar 2002 kl. 17.46.

¹⁰⁰ NTB 4. mai 2001 kl. 17.15. Ifølge telefonutskrifter hadde Kristiansen telefonsamtaler fra hustelefonen kl. 17.47 og fra sin mobiltelefon kl. 20.19.

¹⁰¹ NTB 30. januar 2002 kl. 12.50.

presiserte samtidig at det kunne være ønsketenkning:

«På spørsmål fra Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Pettersen, sa 22-åringens mor at hun hørte sønnen gå inn og ut av huset, fra klokken 18 til 19.30, altså i samme tidsrom som Lena Sløgedal Paulsen (10) og Stine Sofie Sørstrønen (8) ble voldtatt og drept i Baneheia 19. mai 2000.

– Jeg mener han fløy ut og inn av huset. Men om det er ønsketenkning eller ikke, det tør jeg ikke si, sa moren i vitneboksen onsdag.

– Har det sammenheng med at dette tidspunktet er spesielt viktig for Viggo? spurte aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl. – Nei, jeg innbiller meg at det er fordi det var slikt han pleide å gjøre.»¹⁰²

8.4.9 Vitneførsel om Kristiansens karakter og atferd

I likhet med hovedforhandlingen i byretten ble det under ankeforhandlingen ført flere vitner som tilhørte Viggo Kristiansens og Jan Helge Andersens omgangskrets, samt vitner som hadde blitt utsatt for kikkende, sjikanering mv. av Kristiansen. Flere vitner forklarte seg også om forholdet mellom Kristiansen og Andersen.

8.5 Aktors prosedyre om skyldspørsmålet

8.5.1 Oversikt

Torsdag 31. januar 2002 kl. 10 fikk aktor, førstestatsadvokat Edward Dahl, ordet til prosedyre. Prosedyren varte i ca. tre timer.¹⁰³

Den følgende redegjørelsen bygger i det vesentlige på aktors prosedyremanus, som han har overlevert til utvalget i forbindelse med granskningen. I tillegg har utvalget bygget på et utvalg tilgjengelige avisartikler.

8.5.2 Innledning

Aktor innledet prosedyren med å forklare at saken var spesiell og omfattende, men at det ikke var en spesielt vanskelig sak å avgjøre for lagretten. Deretter redegjorde han for prinsippene om at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden for tiltal-

tes skyld, og at enhver rimelig og forstandig tvil må komme den tiltalte til gode.

Temaene for prosedyren grupperte aktor i fem hoveddeler, der han skulle påvise

- at Andersen forklaring var bærebjelken i saken, og at den var troverdig
- at Kristiansen var tatt i en lang rekke løgner til politiet
- at tekniske og medisinske funn styrket Andersens forklaring
- at øvrige bevis også styrket Andersens forklaring
- at Kristiansens personlighet samsvarte med handlingene som var begått¹⁰⁴

Samlet ville disse punktene lede frem til aktors hovedkonklusjon – at Kristiansen var skyldig.

Aktor tok også opp at lagretten ikke ville få svar på alle detaljer og spørsmål om hendelsesforløpet, men at dette ikke trengte å rukke ved lagrettens overbevisning om at Andersen snakket sant, og at Kristiansen var den andre gjerningsmannen. Stavanger Aftenblad siterte aktor slik om dette 31. januar 2002:

«Det kan være at Jan Helge Andersen ikke husker alt og en hver detalj riktig. Vi må også huske på at det han har husket og prøver å huske ofte er detaljer fra hendelser fra en situasjon under betydelig psykisk press. Alle detaljer går ikke inn, og det må vi akseptere og leve med. Min påstand er at Andersen forklarer seg subjektivt sett sant hele tiden. Vitner kan også huske feil.»¹⁰⁵

For å illustrere en praktisk tilnærming til beviskravet brukte aktor en «puslespillmetafor»: Når man legger et puslespill, kommer man etter hvert til et punkt hvor man er sikker på hva bildet forestiller, for eksempel en båt. Men om det mangler så mange brikker at man er i tvil om det er en båt eller en bil – da er man kommet i tvil. Anvendt på den konkrete saken trakk aktor frem at selv om man for eksempel ikke vet hvorfor jentene hadde byttet tøy, hvorfor Lena Sløgedal Paulsen ble funnet oppå Stine Sofie Sørstrønen, til tross for at Andersen forklarte at Sløgedal Paulsen ble flyttet til skjulestedet først, eller hvor Kristiansen sendte tekstmeldingene fra, kunne man likevel være

¹⁰² NTB 30. januar 2002 kl. 12.50.

¹⁰³ Nettavisen, «Aktor – Derfor er Viggo skyldig», 31. januar 2002.

¹⁰⁴ Stavanger Aftenblad, «Andersens forklaring en bærebjelke», 31. januar 2002.

¹⁰⁵ Stavanger Aftenblad, «Andersens forklaring en bærebjelke», 31. januar 2002.

overbevist om hovedmotivet – at Kristiansen var hovedmannen bak voldtektene og drapene.

Innledningsvis gjorde aktor det også klart at påtalemyndigheten la til grunn at det på drapsdagen hadde vært dekning på åstedet eller i umiddelbar nærhet, slik at mobilbruken var forenlig med Kristiansens deltakelse. Han viste til at det av Teleplans rapport fremgikk at man ikke kunne fastslå om det var dekning eller ikke på drapsdagen 19. mai 2000. Når øvrige bevis tilsa at det var klart at Kristiansen voldtok og drepte jentene omtrent mellom kl. 1900 og 20.00, var det dermed også bevist at det måtte ha vært dekning fra EG_A.

8.5.3 Andersens forklaring

Aktor fremholdt at Jan Helge Andersens forklaring var sakens viktigste bevis og selve bærebjelken i saken mot Kristiansen. Han viste til at det i realiteten bare var ett hovedspørsmål lagretten måtte ta stilling til: Snakker Andersen sant når han sier at Kristiansen var sammen med ham?

Andersens troverdighet sto sentralt i denne delen av prosedyren. Aktor la til grunn at Andersen bare hadde løyet én gang, om sitt eget overgrep, men siden hadde holdt seg til samme forklaring.

Stavanger Aftenblad siterte aktor slik 31. januar 2002:

«Vi kan nok forstå at han holdt sitt eget overgrep tilbake. Han har gitt en forklaring på dette. Da han til slutt forklarte seg til politiet om sitt overgrep visste han ikke noe om DNA-undersøkelsen.

Siden har Andersen gitt den samme forklaring om hva som skjedde drapskvelden helt fra pågripelsen og til behandlingen av saken i lagmannsretten. Andersen leste ikke noen av sine forklaringer før behandlingen i lagmannsretten. Det sier mye om at det han har fortalt er selvpoplevd.»¹⁰⁶

Ifølge aktor hadde Andersen bare vært usikker på to punkter i hendelsesforløpet: *hvor* han og Kristiansen kom ned på stien, og *hvor* de møtte jentene. Dette ble Andersen først sikker på i forbindelse med rekonstruksjonen.

Aktor gikk dernest over til å behandle Andersens tilståelse. Ifølge prosedyremanuset omtalte han måten politiet oppnådde tilståelsen på – det vil

si den forutgående samtalen der Andersen blant annet ble spurt om han kunne være et slags offer, i den forstand at Kristiansen var den mest aktive på åstedet – som «dyktig politiarbeid». Om aktors videre argumentasjon om dette skrev Stavanger Aftenblad:

«Tilståelsen fra Andersen kom fordi Geir Hansen trykket på den riktige knappen ved å spør[re] om det var flere ofre i denne saken? Straks etter dette utsagnet tilstod Andersen at han hadde drept den ene, Viggo den andre, og at Viggo forgrep seg mot begge. Denne forklaringen gav Andersen 17 års fengsel. Det er den beste garantien for at han har forklart seg riktig. Det er ikke så vanskelig å forstå ham når han sier at han vil ikke sitte alene med alt ansvaret for det som skjedde.»¹⁰⁷

Deretter fremholdt aktor at det viktigste spørsmålet lagretten måtte stille seg, var hvorfor Andersen skulle fremsette en falsk anklage mot Kristiansen. Aktor påpekte at påtalemyndigheten ikke kunne se noe motiv – de var bestekamerater og hang sammen som «erteris», de hadde ikke mange andre og var nok viktige for hverandre. Aktor viste også til at Kristiansen ikke hadde hatt noen kommentarer til innholdet i Andersens forklaring, bortsett fra at det var absurd. Stavanger Aftenblad siterte aktor slik:

«De to var bestekamerater og hang alltid sammen. De hadde hverandre, men ikke så mange andre kamerater. Begge var avhengige av hverandre der de surret rundt på Egsområdet sammen. Hvorfor skulle den ene bestekameraten ønske å ramme den andre? Selv har ikke Kristiansen noen kommentar til Andersens forklaring som rammer ham, og at han selv er dømt til 21 års fengsel. Er Jan Helge Andersen i stand til å servere en usann historie om Viggo Kristiansen slik han har gjort i retten?»¹⁰⁸

Aktor tilføyde at Andersen tilsynelatende ikke hadde hatt noe ønske om å gjøre det verre for Kristiansen enn det allerede var. Andersen kunne for eksempel ha sagt at knivrispet fra Kristiansen på Andersens arm var påført med vilje, men det gjorde han ikke – han sa at det skyldtes veiving med kniven.

¹⁰⁷ Stavanger Aftenblad, «Bygger opp Andersens troverdighet», 31. januar 2002.

¹⁰⁸ Stavanger Aftenblad, «Bygger opp Andersens troverdighet», 31. januar 2002.

¹⁰⁶ Stavanger Aftenblad, «Bygger opp Andersens troverdighet», 31. januar 2002.

Aktor argumenterte deretter for at Andersens forklaring kunne kontrolleres og bekreftes av de øvrige bevis i saken. Dette begrunnet han blant annet med følgende opplysninger:

- Opplysningen om at Andersen bare begikk overgrep mot én jente. Dette stemte med at det var funnet DNA fra to menn i prøver fra Stine Sofie Sørstrønen, mens Andersens DNA var utelukket i prøve fra Lena Sløgedal Paulsen.
- Opplysningen om at Sørstrønen fikk knyttet en genser for øynene. Dette ble holdt hemmelig overfor mediene, nettopp for å teste sannheten i en eventuell tilståelse.
- Opplysningen om at Kristiansen stakk Sløgedal Paulsen i halsen og magen. Dette ble også holdt hemmelig av politiet.
- Opplysningene om at Kristiansen plukket opp lyng og busker og kastet det over likene. Krimteknikerne hadde bekreftet at likene var dekket av skogbunn.
- Opplysningene om at Kristiansen «vippet» klærne ut av posen da de ble plassert i demningen. Det var bekreftet av at klærne ble funnet uten posen, og posen ble senere funnet i søpla.

På enkelte punkter medga aktor at det var uklarerheter i Andersens forklaring. Dette gjaldt blant annet spørsmålet om hvorfor jentene var ikledd hverandres klær da de ble funnet. I tillegg var det uklart hvorfor Sløgedal Paulsen lå over Sørstrønen dersom Sløgedal Paulsen, slik Andersen hadde forklart, ble slept bort først. Til dette uttalte aktor at det hadde vært rart dersom Andersens forklaring stemte ned til den minste detalj, og at uklarerhetene under enhver omstendighet ikke rokket ved at Kristiansen var gjerningsmann.

Andre uklarerheter var etter aktors syn lettere å forklare. Andersen hadde for det første forklart seg om en «dagbok» han hadde skrevet etter drapene, som politiet ikke hadde gjenfunnet på PC-en hans. Aktor mente «dagboken» ganske sikkert var overskrevet av nye spill som Andersen hadde lagt inn på PC-en, og at forholdet uansett ikke kunne rokke ved straffskylden til Kristiansen. For det andre benektet Andersen å ha vært på de to stedene vitnet Gislefoss mente å ha observert ham alene før kl. 18.00 19. mai 2000. Aktor uttalte at Gislefoss antakelig husket feil, og at forholdet uansett ikke kunne rokke ved Kristiansens straffskyld.

Aktor avsluttet denne delen av prosedyren med å stille spørsmålet om det fantes noe alternativ til Andersens forklaring om at Kristiansen deltok. Aktor mente det ikke forelå noe alternativ og resonnererte på følgende måte:

«Er det et alternativ at Jan Helge Andersen har gjort dette alene? Det ble funnet DNA fra to menn. Dernest er Jan Helge utelukket fra overgrepet mot den ene jenta.

Kan det ha vært en tredjeperson inne i bildet? Hvem kan det i så tilfelle være, og hvordan har denne personen kommet inn i bildet?

Jan Helge må jo ha truffet denne ukjente personen etter at han skal ha forlatt Viggo ved parkeringsplassen, og siden gå[tt] med Jan Helge og blitt drapsmann. Og denne ukjente må ha hatt kniv og Jan Helge må ha en god grunn til å holde denne mannen skjult.

Jeg ser at dette bare blir hypotetisk og særlig besnærende. Det er ingen andre kandidater i venneflokken, sa statsadvokat Dahl.»¹⁰⁹

8.5.4 Kristiansens forklaring

Om Viggo Kristiansens forklaring og troverdighet uttalte aktor at Kristiansen hadde «løyet katastrofalt dårlig», noe som ifølge aktor viste at han hadde noe å skjule. Han trakk frem følgende eksempler på «usannheter» fra Kristiansen:

- I de to første politiavhørene sa ikke Kristiansen at han hadde truffet Andersen ved Svarttjønn. Deretter sa han at han hadde låst seg ute og lett etter Andersen ved Svarttjønn.
- Kristiansen forklarte først til politiet at han hadde ringt til Andersens far fra mobiltelefonen. Da han ble foreholdt at dette ikke stemte med telefonutskriften, forklarte han at det var fra fasttelefonen.
- I den første politiforklaringen om møtet med Andersen forklarte Kristiansen at han traff Andersen ved lekeparken. I den neste forklaringen forklarte han at han syklet innenfor bommen og inn til 3. Stampe.
- Kristiansen forklarte først at han fikk nøklene på utsiden av bommen, mens han senere forklarte at han fikk nøklene ved benkene på innsiden av bommen.

I henhold til Stavanger Aftenblad trakk aktor følgende slutning fra de to sistnevnte punktene: «Viggo Kristiansen hadde nemlig ikke noe ønske om å bli observert eller plassert innenfor bommen drapskvelden.»¹¹⁰

Andre eksempler på usannheter fra Kristiansens side var ifølge aktor:

¹⁰⁹ Stavanger Aftenblad, «Bygger opp Andersens troverdighet», 31. januar 2002.

¹¹⁰ Stavanger Aftenblad, «Kristiansen var dyktig og heldig», 31. januar 2002.

- Kristiansen forklarte først til politiet at han ringte vitnet Espen Bakke 21.00–21.30. Telefonskriften viser imidlertid at han ringte 20.19.
- I rundspørringen forklarte Kristiansen at han hadde hatt på seg sort T-skjorte og blå treningsbukse. Opplysningene om bekledningen ble senere endret til hvit T-skjorte og arbeidsbukse.
- Kristiansen forklarte at han hadde funnet en blå kniv med stopper på søppelfyllingen, som han skal ha vist til en kollega. Kollegaen har avvist dette.
- Kristiansen forklarte at han la den angivelige kniven i verktøykassen, og at kniven lå der frem til han ble pågrepet. Det lå imidlertid ingen slik kniv i verktøykassen, verken i juli 2000 eller ved pågripelsen i september 2000.
- Kristiansen sa til vitnet Rødsvik at han hadde sovet hos bestemoren drapskvelden og natten, mens Andersen hadde løpt i Baneheia. Til politiet og i retten forklarte han at han var i boden og hjemme.
- Da politiet ville foreholde Kristiansen DNA-resultatene, nektet han å forklare seg og forklarte seg heller ikke senere.

Aktor erkjente at det hadde vært vanskeligere å ta Kristiansen i direkte usannheter i lagmannsretten. Stavanger Aftenblad siterte aktor slik:

«Det var vanskeligere å ta ham i usannheter her i lagmannsretten. Han har erfaring og trening nå. I lagmannsretten var han omtrentlig og usikker. Men også i lagmannsretten kom han med en forklaring som åpenbart var uriktig. Han sier at han ikke visste hvilken sykkel han brukte da han syklet inn i Baneheia. Det tror jeg er uriktig, fordi han helt åpenbart må ha brukt den nye sykkel.»¹¹¹

Ifølge samme avis henvendte aktor seg til lagretten etter gjennomgangen og stilte følgende spørsmål:

«Hvilket inntrykk sitter lagretten igjen med av Kristiansen etter disse ukene i retten? Hvordan vurderer lagretten de to tiltalte opp mot hverandre? Hvem snakker sant? Lagretten må gjøre en sammenligning.»¹¹²

8.5.5 Kriminaltekniske og rettsmedisinske bevis

Når det gjaldt kriminaltekniske funn, viste aktor til at Kristiansens forsvarer trolig ville gjøre et poeng ut av politiets mange undersøkelser som ikke hadde resultert i noen bevis mot Kristiansen. Aktor advarte lagretten mot å vektlegge dette og fremholdt at lagretten måtte bygge vurderingen på bevisene som faktisk *var* blitt fremskaffet. Stavanger Aftenblad gjenga aktor slik:

«Aktor sa at mye er gjort fra politiets side i Baneheiasaken uten at det er sikret bevis. Han minner om at ingen må gå i den fella å tro at mye arbeid med lite resultat tyder på manglende bevis. Dette er ikke poenget. Lagretten skal vurdere de bevis som politiet har lagt frem, og ikke vurdere det arbeid som har vært fånyttet. Eventuelle manglende bevis forteller ikke noe om Kristiansens uskyld.

Denne etterforskningen har vist at retningen ikke peker noen annen vei enn mot Kristiansen og Andersen.»¹¹³

Aktor fremholdt deretter mulige årsaker til at politiet ikke hadde lyktes med å fremskaffe flere tekniske bevis, og ble om dette sitert slik av Stavanger Aftenblad:

«Kristiansen har vært dyktig og heldig. Han hadde to dagers forsprang på politiet. Han var nøye med å gjemme likene som den praktiske mannen han er.

Han hadde tid til å kvitte seg med kniven, kaste eller vaske klær. Dernest hadde han fire måneders forsprang på politiet før gjennombruddet i etterforskningen kom. I denne perioden kunne han planlegge sitt alibi.

Oppklaringen av saken kom fordi Bente Mevåg fra Rettsmedisinsk Institutt klarte å finne spor fra åstedet. Fire måneders ordinær etterforskning hadde ikke ført til noe annet enn at de to tiltalte var mistenkt.

Politiet finner ikke bevis uten å lete.

I denne saken er det ingen alternativ gjerningsmann.»¹¹⁴

Når det gjaldt rettsmedisinske funn i saken, mente aktor at disse tilsa at Andersen snakket

¹¹¹ Stavanger Aftenblad, «Kristiansen var dyktig og heldig», 31. januar 2002.

¹¹² Stavanger Aftenblad, «Kristiansen var dyktig og heldig», 31. januar 2002.

¹¹³ Stavanger Aftenblad, «Kristiansen var dyktig og heldig», 31. januar 2002.

¹¹⁴ Stavanger Aftenblad, «Kristiansen var dyktig og heldig», 31. januar 2002.

sant. Aktor fremholdt at obdusent Rognums forklaring var at obduksjonsfunnene var forenlige med forklaringen Andersen hadde gitt om voldtektene og drapene. Ifølge aktor var ingen i stand til å lyve om et slikt hendelsesforløp, for deretter å få det bekreftet av obduksjonen. Obdusent Ormstads forklaring om skadene i ofrenes underliv måtte videre anses som sikre bevis for hvordan Kristiansens voldtekter hadde foregått.

Aktor fremholdt deretter at det viktigste – det avgjørende – beviset for at det hadde vært to gjerningsmenn, var DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela. For det første ble det funnet DNA fra to menn i prøver tatt fra Stine Sofie Sørstrønen. Selv om det dreide seg om dårlig spormateriale, fikk man ved én av analysene påvist DNA fra to forskjellige menn – allel 10 og allel 11 – som kunne stamme fra de to tiltalte. Aktor anførte at dette var en meget viktig kontroll av Andersens forklaring, da DNA-funnene stemte overens med Andersens forklaring om at begge misbrukte Sørstrønen, og funnene kunne stamme fra de to tiltalte. I tillegg stemte Andersens forklaring med funn av DNA fra kun én mann – allel 10 – i prøve fra Lena Sløgedal Paulsen. Dette funnet kunne stamme fra Kristiansen, men ikke fra Andersen. Funnet i denne prøven viste derfor at det måtte ha vært to gjerningsmenn. Dette stemte videre overens med Andersens forklaring om at han kun forgrep seg mot den ene jenta.

8.5.6 Personlighet som en gjerningsmann

I redegjørelsen for Viggo Kristiansens personlighet hevdet aktor at Kristiansen var sexfiksert, og viste til at han abonnerte på porno, tok bilder av seg selv i spesielle positurer, drev med kiking, kom med slibrige kommentarer på gaten mv. Ifølge Fædrelandsvennen 1. februar 2002 «beskrev Dahl et lite fordelaktig bilde av Kristiansen» som person.

Bergens Tidende siterte aktor slik:

«Førstestatsadvokat Dahl: – Vi har fått et inntrykk av Viggo og hans forhold til seksualitet. Han har vært sexfiksert. Det får så være at han har hatt mange pornoblader. Men det er spesielt at han tok bilder av seg selv naken og at han kom med slibrige kommentarer til kvinner på Eg.»¹¹⁵

¹¹⁵ Bergens Tidende, «Nagler Kristiansen til drapene, 31. januar 2002.

Fædrelandsvennen beskrev den videre argumentasjonen fra aktor slik:

«Han karakteriserte ham som gatas skrekk som kom med slibrige bemerkninger og plaget kvinner i nabolaget.

– Viggo Kristiansen har sagt at han var mer sexfiksert enn andre. Hans seksualitet hadde et meget spesielt tilsnitt og var problematisk. Han har sagt at han følte hat, men at det vonde inne i ham forsvant da han kikket på kvinner på Eg, noe han har erkjent, sa Dahl.

– Vi kan legge til grunn at han tidligere har voldtatt en pike 7–8 år, sa Dahl og viste til dommen fra byretten.

– Jeg anser det også bevist at han har foretatt seksuelle overgrep mot en liten gutt, som kan likestilles med samleie. Vi vet at han lokket gutten med leker. De to jentene som ble drept ble lokket med kattunger, sa Dahl, som også kommenterte at Kristiansen virket påfallende lite berørt av saken.»¹¹⁶

Aktor tok deretter opp at Kristiansen fikk «noia» etter Baneheia-drapene:

«Jan Helge måtte ringe til Viggo før han kom hjem til ham og ringte på. Viggo var redd for politiet, og måtte alltid se hvem som ringte på døra før han lukket opp.»¹¹⁷

Han stilte så spørsmålet «Kan vi få tegnet et bedre bilde av en voldtektsmann som dreper ofrene etterpå»? Ifølge Fædrelandsvennen lot han svaret «henge i luften».¹¹⁸

«Oppå alt dette», fremholdt aktor, kom vurderingene fra de rettspsykiatrisk sakkyndige. Om dette skrev Fædrelandsvennen:

«[Aktor] viste til at de rettspsykiatrisk sakkyndige Noreik og Nygaard har gjort sine observasjoner av Kristiansen som om han ikke er gjerningsmann i Baneheia-saken. De antar en alvorlig personlighetsforstyrrelse som innebærer dårlig impulskontroll, svingende stemninger, mangelfull kontroll av eksplosiv atferd, krangete, konfliktsøkende og umoden.»¹¹⁹

¹¹⁶ Fædrelandsvennen, «Personlighet som en drapsmann», 1. februar 2002.

¹¹⁷ Bergens Tidende, «Nagler Kristiansen til drapene, 31. januar 2002.

¹¹⁸ Fædrelandsvennen, «Personlighet som en drapsmann», 1. februar 2002.

¹¹⁹ Fædrelandsvennen, «Personlighet som en drapsmann», 1. februar 2002.

Bergens tidende siterte aktor slik:

«Alvorlig personlighetsforstyrrelse» sier de psykiatrisk sakkyndige om Kristiansen uavhengig av hva han har gjort eller ikke gjort i Baneheia. Dårlig impulskontroll, manglende kontroll av eksplosiv adferd, konfliktsøkende, umoden og kranglete. De legger til at Kristiansen har vært påfallende uberørt av Baneheiasaken. Hans diagnose ADHD gjør at han har noe å slite med.»¹²⁰

8.5.7 Andre bevis og indisier

Aktor gikk deretter over til øvrige bevis og indisier i relasjon til skyldspørsmålet, herunder at de tiltalte ble sett sammen før og etter drapene, Kristiansens telefonoppringning til kameraten Espen Bakke kl. 20.19 og Kristiansens tidligere seksuallovbrudd. Fra denne delen av prosedyren refererte Bergens Tidende slik:

«Hva vet vi om hvor Viggo var ettermiddagen drapsdagen og hvem var han sammen med?

Han var ved Svarttjønn klokka 18 drapsdagen. En time før jentene blir voldtatt og drept, var altså Viggo Kristiansen i nærheten. Etter voldtekten og drapene satt han på trappa hjemme da kameratene kom på besøk.

Hvem vet vi Viggo var sammen med før og etter drapene? Jo, den ene drapsmannen fra Baneheia, Jan Helge Andersen som allerede er dømt for voldtekt og drap. Hva sier denne drapsmannen om Viggo? Jo, at han var sammen med Viggo fra Svarttjønn og at de to var sammen om overgrepene og drapene.

Vitner har forklart at ingen har sett dem i nærheten av åstedet. Det blir nok et poeng for forsvareren.

Ingen har hørt noe. Mange har spasert i området. Og igjen skyldes det dyktighet, eller så har de hatt utrolig flaks. Men det at ingen har sett dem sier ingen ting. Det sier i hvert fall ikke noe om Viggo. Ingen har heller sett Jan Helge Andersen. Og han vet vi har vært med på voldtektene og drapene. Er det dyktighet så har i hvert fall Jan Helge Andersen trening i å skjule seg. Antakelig har de hatt flaks.

Mitt poeng er at manglende observasjon av de to i Baneheia ikke er noe bevis for uskyld.

Det er påfallende at Viggo Kristiansen ringer og inviterer kameratene hjem til seg. Når

de to kommer blir Viggo irritert, selv om de var invitert. Den ene kameraten mener Viggo virket rar. Her forsøker Viggo Kristiansen å skaffe seg et alibi. Da kameratene kom hadde Viggo oppnådd det han ville, og sendte kameratene hjem. Dette er ikke noe bevis, men et indisium.»¹²¹

Aktor trakk også frem undersøkelsene knyttet til Kristiansens sykkelveske samt merker avsatt av et løsemiddelbasert produkt på innsiden av jentenes lår,¹²² men bemerket at disse ikke hadde gitt resultater av noen særlig bevismessig betydning. Det samme gjaldt knivundersøkelsene, som etter aktors syn hadde «liten bevisverdi». Ifølge aktor hadde Kristiansen trolig kastet drapskniven, på samme måte som han hadde kastet posen jentenes klær hadde blitt fraktet fra åstedet i, og sikkert også klærne han hadde hatt på seg.

Aktor viste endelig til rekonstruksjonen, som han mente underbygget det Andersen hadde forklart. Aktor stilte spørsmål om hvorvidt det i det hele tatt hadde vært mulig for Andersen å forklare seg om Kristiansens rolle på denne måten dersom alt var løgn.

8.5.8 Telebeviset

Aktor fremholdt at påtalemyndigheten la til grunn at Kristiansen hadde hatt mobiltelefonen med seg inn i Baneheia på drapsdagen, og at tekstmeldingene ble sendt fra åstedet eller områdene i nærheten. Han oppfordret lagretten til å legge dette til grunn.

Ifølge aktor kunne Kristiansen ha sendt meldinger ved flere anledninger uten at Andersen så det, for eksempel da de lette etter teltplass, under overgrepene mens Andersen satt med ryggen til, da Andersen kuttet grener og Kristiansen en periode var borte, eller etter at de skilte lag. Stavanger Aftenblad siterte aktor slik:

¹²¹ Bergens tidende, «Nagler Kristiansen til drapene», 31. januar 2002.

¹²² Som det fremgår av punkt 4.10.3, ble det konkludert med at avsetninger på innsiden av jentenes lår inneholdt et løsemiddelbasert system, men man lyktes ikke å identifisere hvilket produkt det dreide seg om. I tillegg ble det i prøve C-40 (Sløgedal Paulsen, høyre lår) funnet en sort partikkel som kunne være sort maling eller lakk. På bakgrunn av opplysninger som fremkom under ankeforhandlingen, ble det 15. januar 2002 beslaglagt lakk hos Viggo Kristiansen. Etter begjæring fra Kristiansens forsvarer ble det 28. januar 2002 også beslaglagt lakk hos Jan Helge Andersen. Ettersom tidligere undersøkelser hadde vært resultatløse, ble det besluttet ikke å igangsette nye undersøkelser av den beslaglagte lakken, se punkt 8.3.7.

¹²⁰ Bergens Tidende, «Nagler Kristiansen til drapene, 31. januar 2002.

«– Viggo Kristiansen sier at når han har en tekstmelding lagret i telefonen tar det ikke lang tid å få sendt den. Det var tilfellet for den ene meldingen som ble sendt drapskvelden. Andersen har forklart til politiet 13. september at han var sikker på at Viggo hadde med seg mobiltelefonen inn i Baneheia. Han sier også at Kristiansen har hatt tid og anledning til å sende meldinger mens de var i Baneheia, blant annet da de rotet rundt for å finne teltplass. Viggo kan ha sendt melding fra åstedet, eller da Jan Helge var i ferd med å dekke til likene. Påtalemyndigheten legger til grunn at disse meldingene ble sendt ved noen av disse anledningene [...].»¹²³

Påtalemyndighetens syn var, slik aktor så det, forenlig med konklusjonen til den rettsoppnevnte sakkyndige, Inge Schøyen i Teleplan. Aktor viste til at Schøyen hadde konkludert med at det var umulig å si noe om dekingen 19. mai 2000.

NTB refererte slik:

«Vi legger til grunn at tekstmeldingene er sendt fra åstedet eller i nærheten. Dette er forenlig med konklusjonen i rapporten fra de sakkyndige, sa Dahl.»¹²⁴

Aftenposten refererte slik:

«Det såkalte mobilsporet, altså tvilen omkring deking via basestasjonen Eg A på og rundt åstedet, berørte aktor bare såvidt. Han ba retten se bort fra det, og forklarte hva det sakkyndige vitnet fra selskapet Teleplan hadde forklart i retten: – Det er mulig det har vært deking der. Det er alt vi bør vite.»¹²⁵

Aktor viste også til usikkerhetsmomentene Schøyen hadde pekt på: endringer i basestasjonoppsettet siden drapstidspunktet, forandringer i softwareinnstillinger, ny funksjonalitet samt varierende mottakerforhold. Videre viste aktor til at lagretten selv hadde sett hvor nærme åstedet man kom med Schøyens dekningskart, og at det også kunne legges til en ytterligere tilleggsmargin utover det sydlige dekningsarealet på kartet.

Aktor understreket at Schøyen var lagrettens rådgiver, som de trygt kunne støtte seg til. Han var åpenbart meget godt kvalifisert, med utdanning fra USA. I henhold til Stavanger Aftenblad uttalte aktor:

«Jeg understreker at den sakkyndige fra firmaet Teleplan ble oppnevnt av retten, og er dermed lagrettens formelle rådgiver. Han skal være den som rettleder domstolen. Det er ikke aktorats vitne, men en oppnevnt sakkyndig.»¹²⁶

Om Telenors undersøkelser påpekte aktor blant annet at de to hovedvitnene ikke hadde teknisk utdanning. Det forundret ham at Telenor hadde sendt teknisk ukyndige personer til å gi vitneprov som skulle måles opp mot den rettsoppnevnte sakkyndige. Nettavisen oppfattet det slik at aktor «gjorde et stort nummer [av] at Teleplans mann hadde bedre teknisk utdanning enn Telenors vitner».¹²⁷

Fædrelandsvennen skrev om dette 1. februar 2002:

«Aktor Edward Dahl sa i retten i går at han var overrasket over at Telenor sendte vitner til Baneheia-saken som ikke hadde teknisk bakgrunn, bortsett fra en Bravida-ansatt fra Kristiansand.

– Det synes som om Telenor-vitnene hang noe igjen i de bastante uttalelsene de kom med tidligere i saken og var bundet av det, sa Dahl.

Han understreket at firmaet Teleplan er retts sakkyndige og ikke var politiets vitne.

– Grovt sett er Teleplan og Telenor enige, sa Dahl. Og enigheten går på at de ikke kan si noe sikkert om dekningsforholdene i Baneheia 19. mai 2000.»¹²⁸

I lys av det ovennevnte konkluderte aktor med at mobilbruken var forenlig med at Kristiansen var den andre personen på åstedet. Han fremholdt at dersom lagmannsretten *så langt* var overbevist om at Kristiansen var skyldig, var ikke mobilbruken og Teleplans konklusjon egnet til å rokke ved denne overbevisningen.

¹²³ Stavanger Aftenblad, «Mobilen var med inn i Baneheia», 31. januar 2002.

¹²⁴ NTB 31. januar 2002 kl. 19.47.

¹²⁵ Aftenposten, «Kristiansen var heldig», 1. februar 2002.

¹²⁶ Stavanger Aftenblad, «Mobilen var med inn i Baneheia», 31. januar 2002.

¹²⁷ Nettavisen (Krimavisen), «Aktors svar på mobilgåten», 31. januar 2002.

¹²⁸ Fædrelandsvennen, «Telenor-vitnene var for bastante», 1. februar 2002.

8.5.9 Kristiansens sykkel og morens vitnemål

Aktor tok deretter opp betydningen av bevisførselen knyttet til Viggo Kristiansens sykkel, som ifølge Jan Helge Andersen hadde blitt låst inntil bommen før de gikk inn i Baneheia. Aktor fremholdt at sykkelene meget vel kunne ha stått der, slik Andersen hadde forklart. Han oppfordret lagretten til å se bort fra vitnemålet til Leonard Hovden, som hadde uttalt i retten at han var sikker på at det ikke sto noen sykkel der da han tøyde ut ved bommen ca. kl. 19.20. Ifølge aktor kunne *ingen* i september 2000, og langt mindre januar 2002, si noe sikkert om hvorvidt det sto en sykkel ved bommen eller ikke. Aktor mente at dette ikke er forhold man legger merke til når man jogger eller går kveldstur.

I Fædrelandsvennen 1. februar 2002 ble aktors argumentasjon gjengitt slik:

«Aktor Edward Dahl brukte flere minutter i prosedyren på et vitne som skråsikkert i lagmannsretten har fortalt at sykkelene til Viggo Kristiansen ikke stod ved bommen, slik Jan Helge Andersen har forklart. Dahl mente vitnet ikke bør vektlegges.

– Vitnet sa i avhør i september 2000 at han ikke var sikker. Han sa at ‘etter så lang tid kan jeg ikke utelukke det’. Da hadde det gått fire måneder. Nå har det gått ett år og 8 måneder, og han er skråsikker. Vitnet sa også at avhøret ble gjort da han var veldig trøtt. Det viste seg å være tatt litt over klokken tolv på formiddagen. Han finner på en unnskyldning, sa Dahl.»¹²⁹

Kristiansens mor hadde uttalt i vitnemålet sitt for lagmannsretten at hun ca. kl. 19.00 fredag 19. mai hørte Kristiansen snakke i mobiltelefonen utenfor hjemmet i Egstien. Aktor viste til at hun ikke ga disse opplysningene i politiforklaringen sin, og at opplysningene heller ikke var i samsvar med telefonutskriften til Kristiansen. Han rådet lagretten til å se bort fra dette.

Fædrelandsvennen siterte aktor slik:

«Mor til Viggo Kristiansen forsøkte å gi sønnen alibi. Hun var vitne til at Viggo ringte til Jan Helge. Klokka 19 hørte hun at Viggo ringte med mobiltelefonen. I lange avhør til politiet har hun ikke fortalt noe om dette til politiet. Selv har hun brukt begrepet ønsketenkning.

¹²⁹ Fædrelandsvennen, «Skeptisk til sykkelvitne», 1. februar 2002.

Det er lett å forstå. Dessuten viser utskriften fra Viggos mobiltelefon at forklaringen til moren ikke kan vektlegges.»¹³⁰

8.5.10 Avslutning

Aktor avsluttet prosedyren med å vise til en sammenfatning av hovedpunktene, som ble oppsummert som følger:

- Andersen forklaring er bærebjelken, og den er troverdig.
- Kristiansen er tatt i en lang rekke løgner overfor politiet.
- De tekniske og medisinske funnene styrker Andersens forklaring.
- Øvrige bevis i saken styrker Andersens forklaring.
- Kristiansens personlighet svarer til de utrolige handlingene som er begått.
- Noen spørsmål står uten sikre svar, herunder mobilbruken, men dette rokker ikke ved hovedbildet – at Kristiansen er den andre gjerningsmannen.

8.6 Forsvarers prosedyre om skyldspørsmålet

8.6.1 Oversikt

Fredag 1. februar 2002 kl. 09.00 fikk forsvarer Tore Pettersen ordet til prosedyre. Prosedyren varte hele rettsdagen, frem til kl. 15.10. Utvalgets redegjørelse for prosedyrens innhold bygger i det vesentlige på tilgjengelige avisreferater.

8.6.2 Andersens forklaring

Advokat Pettersen innledet prosedyren med å trekke frem at Viggo Kristiansen var forhåndsdømt i pressen. Han viste til et fjernsynsinnslag som ble sendt under byrettens behandling, der en journalist hadde beskrevet de tiltalte som «upåvirkede, følelsesløse og uten anger»:

«– Hvordan kan en vise anger for noe en ikke har gjort, spurte Pettersen.»¹³¹

Bergens Tidende beskrev Pettersens redegjørelse for innslaget slik:

¹³⁰ Fædrelandsvennen, «– Mobilen var med inn i Baneheia», 31. januar 2002.

¹³¹ NRK, «Kan ikke vise anger for noe han ikke har gjort», 1. februar 2002.

«Advokat Tore Hilding Pettersen ga juryen en formaning om å se bort fra all forhåndsomtale når spørsmålet om Viggo Kristiansens skyld skal vurderes. [...]

Advokat Tore Hilding Pettersen: – [...] Denne beskrivelsen ble gitt andre dag under byrettsforhandlingene, og før bevisførselen var påbegynt. [...]

Reporteren hadde ikke noe innblikk i sakens dokumenter eller beviser, og etter min oppfatning har da journalisten vist at han tok et forhåndsstandpunkt til saken. Han var ikke den eneste journalisten som har tatt standpunkt. Ut fra et rettssikkerhetsmessig ståsted er dette et farlig standpunkt.

Det er farlig ikke å være objektiv. Ideelt sett, ut fra rettssikkerhetsmessige betraktninger, skulle lagretten egentlig stilt med blanke ark uten forhåndskunnskap om saken. I denne saken er det en umulighet. Det skyldes medieomtalen både før og under byrettsbehandlingen. Å sette sammen en jury uten forhåndskunnskap er en umulighet. Dere som sitter her nå, sa Pettersen henvendt til juryen, viste ikke at dere skulle sitte i juryen da saken var til behandling i byretten.

– Jeg regner med at det har påvirket dere som samfunnsbevisste mennesker. Derfor stilles det ekstra store krav til dere. Saken skal utelukkende bedømmes ut fra det dere har hørt i lagmannsretten. Jeg sier dette fordi dere skal være klar over at dere har en vanskelig jobb som dere må ta alvorlig.

Viggo Kristiansen har en alvorlig tiltale hengende over seg, og kan risikere lovens strengeste straff. Dere må være bevisst på at et standpunkt ikke styres av forhåndskunnskapen om saken.»¹³²

Pettersen minnet lagretten på at overbevisningen deres måtte bygge på de bevis som hadde blitt lagt fram i retten, ikke på magesfølelse eller spekulasjoner. NRK siterte Pettersen slik:

«– Dere skal heller ikke la dere påvirke av antipatier mot de to tiltalte, understreket Kristiansens forsvarer. Pettersen sa at saken er grusom. Den er en dyp tragedie for foreldrene til de to jentene. – Men til tross for dette, er bevisbyrden den samme. Saken blir ikke mindre tragisk ved en feilaktig dom. Etter mitt syn har aktor ikke klart å føre bevis for at Viggo Kristi-

ansen er skyldig. Det finnes ikke et eneste teknisk bevis. Det eneste som knytter Viggo Kristiansen til åstedet og drapene er Jan Helge Andersens forklaring, understreket Pettersen.»¹³³

Pettersen fremholdt deretter at Andersen åpenbart hadde et motiv for å trekke Kristiansen inn i saken:

«Aktor har vært opptatt av hvilket motiv Jan Helge Andersen kan ha hatt for å trekke Viggo Kristiansen inn i saken.

– Etter mitt syn er det ikke nødvendig å lete etter andre motiv enn å redde sin egen fremtid for Jan Helge Andersen. Han visste at Viggo ble pågrepet samme dag. Det fremgikk av pågripelsesbeslutningen som han fikk se under arrestasjonen. Jan Helge Andersen nektet all skyld før det ble fremlagt et ugjenkallelig DNA-bevis om at han hadde vært på åstedet. På det tidspunkt hadde han en alvorlig anklage mot seg. Da etterforskeren ga ham stikkordet offer, grep Andersen tak i dette. I denne saken er det ikke aktuelt å lete etter et hevnmotiv. Det er ikke uvanlig at flere tiltalte i samme straffesak skylder på hverandre.»¹³⁴

Videre tok Pettersen opp at forklaringen til Andersen i liten grad var etterprøvd av aktor i lagmannsretten. Om dette refererte Dagbladet:

«– Aktor har ikke vært opptatt av å etterprøve Andersens forklaring, slik han gjorde i byretten, sukket Pettersen. Derfor tok han selv på seg oppgaven:

– At medtiltalte Jan Helge Andersen har forklart seg om detaljer som bare en gjerningsmann kan vite, tilsier nemlig ikke at han også snakker sant om Kristiansen, mener forsvareren.

– Jan Helge Andersen har jo vært der. Kanskje han til og med har gjort det alene. At disse detaljene stemmer, er ikke noe bevis mot Kristiansen, slo han fast.»¹³⁵

I samme artikkel fra Dagbladet fremgår det at Pettersen gikk til angrep på Andersens troverdighet:

¹³³ NRK, «Kan ikke vise anger for noe han ikke har gjort», 1. februar 2002.

¹³⁴ Bergens Tidende, «Ga juryen en formaning», 1. februar 2002.

¹³⁵ Dagbladet, «Krever Viggo frikjent», 1. februar 2002.

¹³² Bergens Tidende, «Ga juryen en formaning», 1. februar 2002.

«Pettersen angrep Jan Helge Andersens troverdighet med fokus på endrede forklaringer, hans merkelige oppførsel i dagene før og etter drapene og nedtoningen av hans egen delaktighet.

– Jan Helge har bare sittet med ryggen til og stirret ut i skogen uten å gjøre noe som helst. Det syns jeg er helt utrolig, sa Pettersen.»¹³⁶

Ifølge NRK tegnet han et bilde av Andersen som en «19 år gammel 'ung mann' som var lagfører i Heimevernet og som ikke var en etterdilter».¹³⁷

Om den påståtte alibiavtalen argumenterte Pettersen for at denne var konstruert av Andersen etter pågripelsen. NTB refererte i den forbindelse:

«Jan Helge Andersen konstruerte forklaringen om alibi etter at han ble pågrepet, mener forsvaren til medtiltalte Viggo Kristiansen.

Jan Helge Andersen justerte flere ganger alibiet som han skal ha konstruert sammen med Viggo Kristiansen, påpekte advokat Tore H. Pettersen i sin prosedyre fredag. Han mener mye tyder på at Andersen fant på historien etter at han ble pågrepet.

Ifølge Andersens forklaring til politiet samme dag han ble pågrepet, avtalte han med Kristiansen hva de skulle si dersom de måtte forklare seg for politiet. Kristiansen skulle være hjemme ved bua, mens Andersen skulle ha tatt en treningstur i Baneheia.

– Dette ville ført Jan Helge rett inn i politiets søkelys. Det er etter min mening påfallende, la Pettersen til. Han viste til at Andersen ifølge alibiavtalen skulle kommet til Kristiansens hjem klokken 19.30. Under rundspørringen 22. mai 2000 forklarte Jan Helge Andersen at han kom til Kristiansen klokken 20.00.

– Er det riktig at de har avtalt et alibi? Jeg tror dette er noe han har funnet på etterpå, konstaterte advokat Pettersen.»¹³⁸

8.6.3 Telebeviset

I henhold til NTB brukte advokat Pettersen «lang tid» på å gjennomgå telebeviset. Han anførte at de fire tekstmeldingene, som alle hadde slått inn på basestasjon EG_A, «langt på vei» ga Kristiansens

alibi på drapstidspunktet. Ifølge NTB uttalte Pettersen:

«– Det er ikke påvist at det er mulig å få dekning på åstedet for den telefoni som Viggo Kristiansen har utført. Tidspunktene for tekstmeldingene og dekningsområdet for sendemasten er ikke forenlig med Jan Helge Andersens forklaring. Dette må dere ha med dere som et viktig argument, jeg vil nesten si som et alibi for Viggo Kristiansen, sa Pettersen til juryen.»¹³⁹

Nettavisen fremholdt at Pettersen «angrep aktors slutning om at det må ha vært dekning på åstedet 'fordi Viggo Kristiansen var der med mobilen'». Ifølge avisen uttalte forsvaren:

«– Det er en klar feilslutning, sa Pettersen og henvendte seg til juryen:

– Mobiltelefonbruken er uforenlig med Jan Helge Andersens forklaring. Teleplan har åpnet for en teoretisk mulighet for at åstedet kan ligge innenfor dekningsområdet. Men det har ikke vært mulig å påvise at Eg A dekker åstedet. Det er også slik at Teleplan har gitt uttrykk for at det mest sannsynlig ikke er slik at Eg A dekke[t] åstedet. Jeg minner igjen om beviskravet, rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, enhver rimelig og forstandig tvil, sa Pettersen. [...]

Pettersen legger vekt på at Eg A-senderen ikke har dekning på eller rundt åstedet, i motsetning til 11 andre basestasjoner i Kristiansand. Men Viggo Kristiansen har vitterlig mottatt og sendt tekstmeldinger rundt tidspunktene for drapene.

– Dette viser rett og slett at Viggo Kristiansen ikke har vært på stedet, og at Jan Helge Andersens forklaring derfor ikke stemmer, lød budskapet til advokat Tore H. Pettersen.

– Viggo Kristiansen møtte Jan Helge Andersen ved Svarttjønn, og dro så hjem til bua, sa Pettersen i sin prosedyre.»¹⁴⁰

Stavanger Aftenblad oppsummerte Pettersens argumentasjon om telebeviset slik:

«Aktor har ikke klart å føre bevis for at det er dekning for mobiltelefonen i eller ved åstedet. Ingen av dem som har gjort forsøk på å få inn Eg A-senderen på åstedet eller i nærheten har

¹³⁶ Dagbladet, «Krever Viggo frikjent», 1. februar 2002.

¹³⁷ NRK, «Merkelig at ingen har sett Viggo», 1. februar 2002.

¹³⁸ NTB 1. februar 2002 kl. 11.13.

¹³⁹ NTB 1. februar 2002 kl. 14.15.

¹⁴⁰ Nettavisen (Krimavisen), «Mobilen gir Viggo alibi», 1. februar 2002.

fått dette til. Telenor har forsøkt flere ganger uten å lykkes. Teleplan har forsøkt å få inn Eg A-senderen på åstedet eller i nærheten uten å lykkes. Aktor sier at Teleplan åpner for en teoretisk mulighet for dekning. Dette er bare en teoretisk mulighet. Det har i praksis aldri vært dekning til åstedet fra Eg A. Trafikken på Viggos mobiltelefon er ikke forenlig med historien til Jan Helge om det som skjedde i Baneheia. [...] Mobilten er et alibi for Kristiansen, sa Pettersen.»¹⁴¹

8.6.4 Kristiansens forklaring

Advokat Pettersen viste til at Viggo Kristiansen ved pågripelsen fremholdt at politiet hadde tatt feil person, og at Kristiansen hele veien hadde holdt fast ved at han var hjemme og i arbeidsboden i tidsrommet for drapene:

«Advokat Pettersen: – Viggo Kristiansen utbrøt allerede under pågripelsen til politiet at er dere klar over at dere tar feil person? Viggo sa 'Jeg visste det ville skje', fordi han har vært gjennom flere avhør, og følt seg mistenkt i saken. Han har følt seg forfulgt og mistenkt av politiet.

Uttrykket 'jeg visste det ville skje' er ingen tilståelse. Det var et uttrykk for den frustrasjon han følte seg [sic] og ved at han følte seg forfulgt av politiet i tiden etter 19. mai frem til arrestasjonen. Vi må huske at han ble sikket for kinking midt på sommeren og ble avhørt om dette. Samtidig ble det gjennomført en omfattende ransaking i bua hans 13. juli.

Dere må også ta standpunkt til hvor Viggo var om kvelden 19. mai. Selv har Viggo forklart at han var hjemme og i bua. Han har holdt fast ved denne forklaringen i alle avhør som er gjennomført.»

Han tok deretter opp at Kristiansen har forsøkt å forklare seg så godt han kan, og anmodet lagretten om å ta hensyn til hans MBD-diagnose (minimal brain dysfunction) og konsentrasjonsproblemer ved vurderingen av forklaringen hans:

«Det har vært detaljer som er til å stusse over i forklaringene til Viggo. Jeg tror Viggo Kristiansen har forklart seg så godt som mulig hos politiet.

Vi må ha i mente at her i retten har han forklart seg med et stort pressekorps tilstede. Jeg tok opp spørsmålet om lukkede dører for at

Viggo Kristiansen skulle kunne forklare seg bedre. Vi må ta hensyn til at det er vanskelig for Kristiansen å forklare seg med så mange mennesker rundt seg.

Tiltalte i en straffesak kan avslå å svare på spørsmål. Viggo Kristiansen har sittet i vitneboksen og gitt svar på de spørsmål han har fått så godt som han kan. [...]

Viggo Kristiansen har en dårlig ordforståelse. Dere må også ta hensyn til Kristiansens konsentrasjonsproblemer når dere vurderer unøyaktighetene i hans forklaring. Hva husker dere fra 4. januar i år, tre dager før rettssaken begynte. Det kan være en god test.

Dere må også ta hensyn til hans MBD når dere vurderer hans forklaring. Han er litt bråkjekk og tenker ikke alltid gjennom det han sier. Det er et utslag av hans MBD.

Aktor har gjort et poeng av at Kristiansen ikke ville la seg avhøre mer da DNA-analysene kom. Så vidt jeg forstod aktor var dette problematisk for Kristiansen, og at han derfor trakk seg unna avhør.

Husk at det som skjedde var at politiet gikk ut med at de hadde fått en DNA-profil. Dette var ikke riktig. Polititjenestemannen fra Kripos som avhørte Viggo sa at politiet tok munnen for full. Det var skvært gjort. Tenk dere den situasjonen at Viggo er uskyldig. Da var det ikke rart at han sa nei til flere avhør.»¹⁴²

8.6.5 DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela

Advokat Pettersen hevdet at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela ikke kunne tjene som sikre bevis for to gjerningsmenn. Han anførte at resultatet som passet med Kristiansen, kunne skyldes forurensning. Nettavisen siterte Pettersen slik:

«– Analysemetoden brukes ikke rutinemessig noe sted. Prøvene kan ha blitt forurenset, og lagretten må være forsiktig med å legge til grunn at det i det hele tatt var to menn til stede.»¹⁴³

Stavanger Aftenblad omtalte argumentasjonen til Pettersen slik:

¹⁴¹ Stavanger Aftenblad, «Mobilbeviset utelukker Viggo, sier forsvareren», 1. februar 2002.

¹⁴² Stavanger Aftenblad, «Mobilbeviset utelukker Viggo, sier forsvareren», 1. februar 2002.

¹⁴³ Nettavisen (Krimavisen), «Advarer mot justismord», 1. februar 2002.

«Det mest dristige argument fra Viggo Kristiansens forsvarer var hans anbefaling til juryen om å se bort fra DNA-funnene som er gjort på åstedet og senere analysert. De biologiske funnene har vært til analyse både på Rettsmedisinsk Institutt og ved et tilsvarende institutt i Spania. Da Baneheia-saken var til behandling i byretten anbefalte han retten å være tilbakeholden med å bruke de funn som var gjort, og som konkluderer med at det er biologiske spor etter to menn på den ene av de drepte jentene. I lagmannsretten nærmest underkjente Pettersen analyseresultatet, og trakk også frem muligheten for at de biologiske sporene kan ha blitt forurenset. I langt sterkere grad enn i byretten la Pettersen all skyld på Andersen. Viggo Kristiansens forsvarer antydte at Andersen kunne ha vært alene om drapene.»¹⁴⁴

Også NTB omtalte Pettersens «angrep» på DNA-bevisene:

«Pettersen gikk til frontalangrep mot DNA-beviset, og beskrev metodene som 'forskningsbasert'. Han gikk også langt i å antyde muligheten for at DNA-prøvene av sæd kan ha blitt forurenset, til tross for at rettsmedisiner Bente Mevåg i sin forklaring tidligere under ankesaken fremholdt at bare kvinner har hatt med prøvene å gjøre.

Dette har også juryen hørt, og flere av de edsvorne reagerte med å sette seg langt tilbake i stolen, legge armene i kors og trekke på smilebåndet under Pettersens angrep på DNA-beviset.»¹⁴⁵

VG refererte slik fra denne delen av prosedyren:

«Jan Helge Andersen har dratt med seg Viggo Kristiansen inn i barnedrapssaken fordi han vil redde sitt eget liv og fremtid.

Det hevder forsvarer Tore H. Pettersen, som mener Andersen kan ha drept og voldtatt de to småjentene i Baneheia alene.

Pettersen mener DNA-undersøkelsene som viser at to menn var på åstedet, ikke er til å stole på. Det kom oppsiktsvekkende frem under Pettersens avsluttende prosedyre i Agder lagmannsrett i går.

Pettersen brukte ikke dette som argument under byrettens behandling i fjor, og han har

heller ikke brakt det frem som tema under bevisførselen i ankesaken.

Jeg åpner for at det bare kan ha vært en person med på gjerningen, sier Tore H. Pettersen til VG.»¹⁴⁶

Fædrelandsvennen rapporterte slik:

«Tore Pettersen forsøker seg med en 'spansk en' for å slå beina under DNA-beviset som knytter en person med Viggo Kristiansens DNA-type til åstedet. [...] Tore H. Pettersen fremhevet flere forhold som svekker DNA-resultatet:

– Det dreier seg både om systemet og andre faktorer på utsiden. På universitetet i Spania driver de forskning, og resultatet har kommet som følge av slik forskning. I retten er det ikke lagt frem noe som viser at resultatet er kvalitetssikret. De har heller ikke fått treff på alle forsøkene. Vi vet ikke om prøvene er tatt ut og behandlet under sterile forhold. Et nys fra en person som jobber med det, kan kanskje være nok til å forurense prøven slik at det ikke er riktig resultat som foreligger, sa Pettersen etter prosedyren.

Til lagretten sa han dette om mulig forurensning av materiale som ble DNA-testet eller om muligheten for at det har skjedd en viss etterprøving av resultatene:

– Det er ikke min oppgave å bevise at det er gjort slik, men dere må ha det med som en usikkerhetsfaktor [...]. Man kan ikke uten videre legge til grunn [fra] det tekniske resultatet at det egentlig er to menn som har lagt igjen sin DNA-kode på åstedet, sa Pettersen.»¹⁴⁷

8.6.6 Vitnemålet fra Kristiansens mor

Om vitnemålet fra Viggo Kristiansens mor viste advokat Pettersen til at moren hadde forklart at hun så og hørte sønnen snakke i mobiltelefon utenfor kjøkkenvinduet omkring drapstidspunktet. Ifølge NRK uttalte Pettersen:

«– Hun sa klart ifra i retten at hun er usikker. Men sett i sammenheng med annen bevisførsel her i retten, mener jeg dere ikke kan se bort fra at moren kan ha sett og hørt Viggo på utsiden av huset ved syvtiden.»¹⁴⁸

¹⁴⁴ Stavanger Aftenblad, «Dristig prosedyre av Pettersen», 1. februar 2002.

¹⁴⁵ NTB 1. februar 2002 kl. 18.58.

¹⁴⁶ VG, «Tror Andersen var alene», 2. februar 2002.

¹⁴⁷ Fædrelandsvennen, «Bare én gjerningsmann i Baneheia», 2. februar 2002.

¹⁴⁸ NRK, «Merkelig at ingen har sett Viggo», 1. februar 2002.

8.6.7 Sykkelbeviset

Advokat Pettersen viste til at Viggo Kristiansen, ifølge Jan Helge Andersen, skulle ha satt fra seg sin «meget spesiell[e]» sykkel inntil bommen ved inngangen til Baneheia, men understreket at «ingen har sett denne sykkel». Derneft gikk Pettersen inn på at Kristiansen – dersom Andersen fortalte sannheten – nødvendigvis også måtte ha hentet sykkel sin ved bommen, men at ingen hadde observert ham i den forbindelse. Ifølge NRK uttalte Pettersen:

«– Det er ingen som har sett ham ved bommen, ingen som har sett ham på vei hjem fra bommen på sin spesielle sykkel. Dette må dere ta med inn i juryrommet, formante Pettersen til juryen.»¹⁴⁹

8.6.8 Andre forhold

Advokat Pettersen trakk også frem at det var funnet fingeravtrykk på plastposen som inneholdt jentenes klær som ikke var fra Kristiansen, og at etterforskningen ikke hadde klart å identifisere et hårstrå som ble funnet i en gren der jentene ble funnet. I tillegg påpekte han at politiet hadde gjort en rekke undersøkelser som ikke hadde ledet til noen bevis mot Kristiansen.¹⁵⁰

8.7 Lagmannens rettsbelæring

Den 5. februar 2002, fra ca. kl. 09.00 til 09.50, avga førstelagmann og rettens administrator Asbjørn Nes Hansen sin rettsbelæring til jurymedlemmene. I rettsboken heter det: «Rettens formann gjennomgikk saken og dens bevisligheter og forklarte spørsmålene og de rettssetninger som skulle legges til grunn for lagrettens svar.»¹⁵¹

Ettersom ankeforhandlingen ikke ble tatt opp på lyd eller protokollert, kan ikke utvalget med sikkerhet vite nøyaktig hva som ble sagt. Flere medier omtalte imidlertid rettsbelæringen relativt utførlig.

Stavanger Aftenblad refererte slik fra førstelagmannens foredrag:

«Ærede lagrette! Det er vanligvis et relativt kort foredrag fra rettens formann i forbindelse

med straffesaker i lagmannsretten, men denne gang blir foredraget noe lengre enn vanlig på grunn av den omfattende bevisføringen. Saken reiser få rettslige tvilsspørsmål. Min oppfatning av de rettslige spørsmål er bindende for juryen, det vil si at det jeg sier om hvordan lovens skal forstås, er bindende for juryen. Min vurdering av bevisene er ikke bindende, men rådgivende. Det er juryen som alene bestemmer. Den objektive bevisvurderingen er viktig i denne saken, sa Nes Hansen. [...]

Førstelagmannen gikk deretter gjennom de ti spørsmålene som er stilt til juryen, og videre til prinsippene for bevisvurderingen.

Førstelagmann Asbjørn Nes Hansen: – Vi har en fri bevisvurdering i norsk rett. Hvor stor vekt bevisene skal ha avgjøres av tyngden på det enkelte bevis. En vitneforklaring er et tungt bevis. Det er den reelle vekten av bevisene skal som skal være avgjørende. Bevisene må også ses i sammenheng og veies mot hverandre.

Bevisvurderingen skal bygges på det som er kommet frem i retten. I denne saken er det særlig grunn til å minne om dette. Det noen har lest eller hørt om saken tidligere skal ikke telle med. Viggo Kristiansen skal ikke dømmes verken hardere eller mildere enn etter de bevis som er kommet frem i retten. Det er påtalemyndigheten som skal føre bevis for at den tiltalte er skyldig. Den tiltalte skal ikke føre bevis for sin uskyld. Det strafferettslige tvilsspørsmålet er også viktig. Den rimelige og fornuftige tvilen skal komme tiltalte til gode, ikke den oppkonstruerte og teoretiske tvilen. Til slutt blir det en samlet avveining og vurdering. Er dere overbevist om at Kristiansen er skyldig, skal det svares ja. [...]

Det jeg sier nå er min mening og min veiledning, og er ikke bindende for dere. [...] Når det gjelder Baneheiasaken har det vært en svært omfattende bevisvurdering. Nå må det sorteres ut hva som er vesentlig og relevant. Den hele og fulle historie om hva som skjedde får vi nok ikke. Men det dere skal avgjøre er om Kristiansen er skyldig eller ikke. De vesentlige bevis er etter min mening forklaringen til Andersen. Den må ligge i bunn av saken. Spørsmålet er om forklaringen er troverdig. Det kan være nyttig å ta utgangspunkt en del uomtvistelige forhold. De to småjentene forlot badeplassen mellom klokka 18.45 og 19. Jentene ble misbrukt seksuelt før de ble knivdrept. Det gikk kort tid med til overgrepene og drapene, 5 til 15 minutter. Andersen var på åstedet. Han har tilstått dette, og det er funnet DNA-

¹⁴⁹ NRK, «Merkelig at ingen har sett Viggo», 1. februar 2002.

¹⁵⁰ NRK, «Merkelig at ingen har sett Viggo», 1. februar 2002.

¹⁵¹ Rettsbok for Agder lagmannsrett 5. februar 2002, jf. dok. 08,15.

bevis på åstedet knyttet til Andersen. Undersøkelsene fra Spania utelukker Andersen fra et av de seksuelle overgrep, men ikke Kristiansen. Det er klart at Andersen og Kristiansen gikk mye sammen, både før og etter drapene. Stort sett var det bare de to som var sammen.

Hvis vi ser bort fra forklaringen til mor til Kristiansen, er det ingen vitneobservasjoner av de to tiltalte etter at lederen for onsdagsklubben forlater guttene ved lekeplassen ved Svarttjønn frem til kameratene kommer på trappa til Kristiansen senere på kvelden. Mor til Viggo Kristiansen sier at hun har hørt sønnen ringe i mobiltelefonen. Dette ble ikke forklart til politiet, og ingen telefonutskrifter kan bekrefte denne samtalen. Hvem var den andre gjerningsmannen hvis det ikke var Viggo Kristiansen? Var det en annen som Andersen tilfeldig traff? Hårfunnet på åstedet er bare spekulasjoner. Mangelen på andre sannsynlige alternativer er ikke et bevis på Kristiansens skyld. Mangelen på alternativ gjerningsmann er likevel noe som må tas med i vurderingen av bevisene. [...]

Forklaringen til Andersen kan i store trekk sammenheng avstemmes mot det som er funnet på åstedet. Dere må også bygge på de inntrykk dere har fått av Andersens troverdighet i retten og gjennom forklaringen til politibetjent Geir Hansen.

Påfallende er det at Kristiansen ikke opplyste at han hadde vært i Baneheia ved utspørring og vitneavhør. Først 14. juli forteller han dette. Jeg minner om den omfattende bevisføringen om porno, kinking, plagsom opptreden mot folk og voldelige tendenser fra Kristiansens side. Han kunne få et helt spesielt uttrykk i øynene, noe Andersen har forklart at Kristiansen hadde under drapene i Baneheia. De sakkyndige har forklart om hans manglende evne til å takle sitt sinne. Jeg minner også om at Kristiansen er domfelt for overgrep mot en jente.

Mobilbeviset og sykkelbeviset må vurderes mot de øvrige bevis. Når det gjelder sykkel som Andersen forklarer at Kristiansen satte fra seg ved bommen. Det er påfallende at vitner oppfatter hva de har sett så forskjellig fra politiforklaringen frem til retten. I politiforklaringen var ikke et vitne så sikker på om sykkel stod ved bommen. Nå var han skråsikker. Når det gjelder mobiltelefonbruken har den rettsoppnevnte sakkyndige opplyst at slik basestasjonen Eg A var konfigurert i mai 2000 kunne det være mobildekning til åstedet. Kartet som er

lagt frem fra den sakkyndige viser muligheten for at dekningsgrensene var tøyelige. Hvis dere etter en samlet vurdering mener at Kristiansen er gjerningsmann svarer dere ja. Hvis ikke svarer dere nei, sa lagmannen før han ba juryen trekke seg tilbake.»¹⁵²

Samme journalist skrev også en komprimert versjon i Bergens tidende samme dag:

«Førstelagmannen sa i sin veiledende vurdering av bevisene at Jan Helge Andersens forklaring må ligge i bunn for den oppfatning juryen må ha om hva som skjedde i Baneheia. Han overlot til juryen om den ville oppfatte Andersen som troverdig, men henviste selv til Andersens forklaring i retten og den oppfatning politiavdelingssjef Geir Hansen har gitt av Andersen. Hansen har klart gitt uttrykk [sic] for at Andersen er troverdig.

Førstelagmannen etterlot heller ingen tvil om at det må ha vært to menn på åstedet. Nesten i samme åndedrett nevnte han at Kristiansen mangler alibi for tre avgjørende timer drapskvelden. [...]

Vitneforklaringen til hans mor nærmest avviste lagmannen fordi det hun fortalte i retten aldri er nevnt for politiet og ikke stemmer med telefonutskriftene.

Det svært omtalte mobilbeviset avklarte førstelagmannen ved å henvise til den mulighet det var i mai 2000 for å oppnå kontakt med mobilsenderen Eg A fra eller i nærheten av åstedet.

Lagmannen var også opptatt av uoverensstemmelser i en vitneforklaring om Kristiansens sykkel var ved bommen på Svarttjønn drapskvelden eller ikke. Nes Hansen syntes det var påfallende at vitnet som i retten med skråsikkerhet mente sykkel stod der, i en politiforklaring kort etter drapene var høyst usikker.

I rettsbelæringen streift lagmannen også innom Kristiansens interesse for porno, hans kinking på kvinner, hans verbale utrop mot kvinner på Eg og at han er domfelt for overgrep mot en liten jente.»¹⁵³

Utvalget viser også til andre mediers gjengivelse av rettsbelæringen. NTB refererte slik:

¹⁵² Stavanger Aftenblad, «Avklarende bevisvurdering fra retten», 5. februar 2002.

¹⁵³ Bergens Tidende, «Mener Kristiansen er skyldig», 5. februar 2002.

«Tvilen som Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Pettersen sådde fredag, ble langt på vei punktert av rettens formann, førstelagmann Asbjørn Nes Hansen, da han holdt sin rettsberøring tirsdag. [...]

Fredag sådde forsvarer Pettersen tvil om det kunne ha vært to gjerningsmenn på åstedet, da han blant annet beskrev DNA-analysene fra Spania som 'forskningsbasert'.

– Basert på de rettsoppnevnte sakkyndige må en regne å ha sikre biologiske bevis for at det var to gjerningsmenn i Baneheia, sa Nes Hansen. [...]

– Saken mot Kristiansen står og faller på om Andersens forklaring holder når den samholdes med de andre bevisene, sa Nes Hansen.

Han sa også at selv om juryen ikke tror på Andersens forklaring om hans egen rolle på åstedet, så kan den likevel tro på Andersens forklaring om Kristiansens rolle.

– Det er stort samsvar mellom Andersens forklaring og de tekniske bevisene. Og han knytter Kristiansen til denne handlingen. Dere må vurdere dette, etter de inntrykk dere har fått av Andersen her i retten og bevisene som er lagt fram, sa Nes Hansen.

Om Kristiansen sa han:

– Dere har også sett ham her i retten. Jeg er overbevist om at også dette er nyttig når dere skal vurdere skyldspørsmålet. Nes Hansen la til at det er 'påfallende' at Kristiansen lenge holdt skjult at han var i Baneheia drapskvelden. [...]

Dommeren brukte ikke lang tid på å drøfte mobilbeviset, som Pettersen mener gir Kristiansen alibi for drapstidspunktet. Nes Hansen slo fast at rapporten fra de rettsoppnevnte sakkyndige åpner for at åstedet drapskvelden kan ha vært innenfor dekningsområdet til sendemasta på Eg.

– Dere må vurdere dette ut fra en helhetsvurdering av alle bevisene, sa førstelagmannen. [...]

Førstelagmann Nes Hansen mente at juryen også må legge vekt på at Andersen og Kristiansen var mye sammen i tiden før og etter drapene. Han viste videre til at det er sikre vitneobservasjoner av de to ved inngangen til Baneheia 19. mai 2000 klokka 18 om kvelden, og at neste sikre observasjon av de to sammen er klokka 21. Ingen har sett de to, alene eller sammen, i mellomtiden – da drapene ble begått.

Han sa at mangel på alternative gjerningsmenn ikke nødvendigvis betyr at Kristiansen er

skyldig, men at det i denne sammenhengen er en avgjørende bakgrunn for vurderingen som juryen skal foreta.

Indirekte ba han juryen se bort fra vitnemålet fra Kristiansens mor, som mener å ha sett sønnen på gårdstunet klokka 19 drapskvelden. Og det uidentifiserte hårstrået på åstedet beskrev han som 'spekulasjoner'.¹⁵⁴

Av Aftenpostens artikkel fremgår det:

«Gjennom foredraget til førstelagmannen kom det klart frem at han vurderer bevisene mot Kristiansen som holdbare.

– Den hele og fulle sannhet om hva som skjedde i Baneheia får vi nok ikke. Det dere skal ta stilling til er om Viggo Kristiansen er skyldig etter tiltalen. Det viktigste beviset i saken er forklaringen fra Jan Helge Andersen. Spørsmålet er om den er troverdig, og om Kristiansen kan dømmes for hva Andersen forklarer. [...]

Førstelagmannen ba juryen legge seg på minnet at DNA-funnene på de to drapsofrene taler sitt klare språk: At det var to gjerningsmenn på åstedet, og at den ene var Jan Helge Andersen. – Vi må stille spørsmålet hvem var den andre gjerningsmannen om det ikke var Viggo Kristiansen. Det åpner for en rekke spekulasjoner, og det at det er mangel på alternativer, beviser ikke skyld for Kristiansen, sa han. Han understreket likevel at de to unge mennene var sett sammen ved foten av Baneheia klokken 18 drapskvelden, en times tid før drapene, og ved Kristiansens bolig klokken 20.30. [...]

Vitnemålet fra Kristiansens mor, som i retten hevdet hun så sønnen sin utenfor huset mens han snakket i telefonen klokken 19 ble av førstelagmannen nærmest avvist. – Dette er opplysninger som ikke er fremkommet tidligere, og telefonutskrifter viser ingen samtaler rundt dette tidspunktet, sa Nes Hansen. Han anmerket også at Jan Helge Andersens forklaring så godt som til fulle stemmer overens med de tekniske funnene på åstedet og på ofrene. Han sa at 21-åringen gjennom en detaljert forklaring knytter Viggo Kristiansen til åstedet.

– Når det gjelder Kristiansens forklaringer er det påfallende at han ikke med en gang nevnte at han hadde vært i Baneheia drapskvelden, sa han. Også Viggo Kristiansens oppførsel i rettssalen berørte rettens formann.

¹⁵⁴ NTB 5. februar 2002 kl. 13.05.

– Dere har observert oppførselen hans i retten. Kan den kaste lys over saken, spurte han. Viggo Kristiansen har flere ganger overrasket retten og tilhørerne med arrogant og bråkjekk oppførsel. Ikke en gang overfor drapsofrenes nærmeste pårørende, som har fulgt forhandlingene i lagmannsretten, har han dempet sin måte å være på.»¹⁵⁵

NRK skrev følgende:

«Dere må fristille dere fra alt dere har lest og hørt om Baneheiasaken. Synspunkt fra folk og media skal selvfølgelig ikke legges til grunn, belærte dommeren juryen, og poengterte at det er bevisene som kommer frem i retten som skal legges til grunn. Og påtalemyndigheten må ha bevist tilstrekkelig, at Kristiansen har gjort det. Den rimelige, 'forstandige' tvilen skal komme til talte til gode, understreket førstelagmann Nes Hansen, som deretter omtalte bevisene, ut fra sine synspunkter. – Og de er ikke bindende for dere, sa han til jurymedlemmene. [...]

– Den hele og fulle historien om det som skjedde i Baneheia får vi nok aldri. Det dere skal avgjøre er om Viggo Kristiansen er straffeskyldig etter tiltalen, sa dommeren og trakk frem det han mener er det viktigste: Forklaringen fra Jan Helge Andersen. – Saken står og faller på om denne forklaringen, sammenfalt med de andre bevisene i saken, kan regnes som troverdig, sa Nes Hansen. – Det må regnes som vitterlig at Jan Helge Andersen var på åstedet, og er gjerningsmann. Ikke bare har han forklart det selv, men det er også funnet et hår fra ham der, sa Nes Hansen og la til at det likevel også er det eneste sikre tekniske bevis mot tiltalte i saken. Han mener likevel det er sikre nok bevis for at det har vært en gjerningsmann til, ut fra DNA-analyser av sædfunn på jentene. [...]

Dommeren trakk så frem at de to tiltalte gikk mye sammen, men at det ikke er observasjoner av dem innenfor tiden rundt drapene. Men de er sett sammen ved inngangen til Baneheia like før, og hjemme hos Kristiansen like etterpå. – Når en tar som utgangspunkt at Jan Helge Andersen ikke var alene som gjerningsmann, må en stille spørsmål om hvem den andre var, dersom det ikke var Viggo Kristiansen, sa dommeren, som la til at det ville bli spekulasjoner å trekke inn en alternativ gjerningsmann. Dette gjelder også spørsmålet om

hvem som er opphavet til et ikke identifisert hårstrå fra åstedet. Han sa at juryen selv fikk bedømme troverdigheten til Jan Helge Andersen i retten. [...]

– Når det gjelder forklaringen til Viggo Kristiansen synes jeg det er påfallende at han først lot være å forklare i politiavhør, at han hadde vært ved Baneheia med Jan Helge Andersen, sa Nes Hansen, som også trakk frem forklaringene om Viggo Kristiansens 'svarte øyne' når han ble sint, og annen spesiell adferd hos ham. I tillegg til de sakkyndiges forklaringer om hans eksplosive temperament.

– Dersom en utfra det jeg har nevnt, mener at det er tunge ting som taler mot Kristiansen, må en også trekke frem det som taler for ham, sa Nes Hansen og viste til 'sykkelbeviset' og 'mobilbeviset'. – Når det gjelder sykkelbeviset som Kristiansen etter Jan Helge Andersens forklaring skal ha satt fra seg ved bommen til Baneheia, er det påfallende at et vitne har forklart at han ikke så den der på denne tiden. [...]

– Når det gjelder Viggo Kristiansens mobiltelefonbruk denne kvelden, så har dere sikkert i minne den omfattende bevisførføringen, sa Nes Hansen, som likevel konstaterte at etter hans mening har en ikke fullgode opplysninger ut fra de sakkyndiges forklaringer. Han understreket derfor usikkerheten om målingene av inngående og utgående trafikk til Kristiansens sim-kort.

– Konklusjonene er det hver og en av dere som skal trekke, sa førstelagmann Nes Hansen avslutningsvis til juryen. Etter å ha fått en redegjørelse om det praktiske ved avstemningen, trakk juryen seg deretter tilbake for å diskutere seg frem til en kjennelse.»¹⁵⁶

8.8 Lagrettens kjennelse

Juryen trakk seg tilbake 5. februar 2002 kl. 09.55. Kl. 13.21 meldte NTB at Viggo Kristiansen ble kjent skyldig for voldtekt og drap i Baneheia-saken. Juryen svarte «ja, med flere enn seks stemmer» på alle spørsmål som gjaldt Baneheia-saken. Kristiansen ble frifunnet for forholdet omhandlet i spørsmål 9 og 10, som gjaldt post IV i tiltalebeslutningen. Retten – fagdommerne – la lagrettens kjennelse til grunn for dommen i saken.

Spørsmålene som ble stilt, var følgende:

¹⁵⁵ Aftenposten, «Skyldig i voldtekt og drap», 5. februar 2002.

¹⁵⁶ NRK, «Juryen avgjør når Kristiansens skyld», 5. februar 2002.

«1. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i å ha forvoldt en annens død, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, drepte han 10 år gamle Lena Sløgedal Paulsen ved å stikke henne to ganger i halsen og en gang i magen/brystet med en kniv hvor blant annet halspulsåren på høyre side ble skåret over slik at hun døde.

2. TILLEGGSPØRSMÅL

(Dette spørsmål skal bare besvares dersom 1. spørsmål er besvart med ja. Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er handlingen beskrevet under 1. spørsmål utført med overlegg og/eller i hensikt å skjule en annen forbrytelse og/eller unndra seg straffen for en sådan, nemlig for å skjule eller unndra seg straffen for voldtektene beskrevet under 5. og 6. spørsmål?

3. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i å ha forvoldt en annens død, eller å ha medvirket til dette, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, drepte han 8 år gamle Stine Sofie Sørstrønen ved å stikke henne i halsen med en kniv hvor halsvirvelpulsåren ble skåret over slik at hun døde, eller medvirket til dette.

4. TILLEGGSPØRSMÅL

(Dette spørsmål skal besvares dersom 3. spørsmål er besvart med ja. Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er handlingen beskrevet under 3. spørsmål utført med overlegg og/eller i hensikt å skjule en annen forbrytelse og/eller unndra seg straffen for en sådan, nemlig for å skjule eller unndra seg straffen for voldtektene beskrevet under 5. og 6. spørsmål?

5. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i ved vold eller ved å fremkalle alvorlig frykt for noens liv eller helse, å ha tvunget noen til utuktig omgang, og den utuktige omgangen var samleie, eller å ha medvirket til dette, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, truet han Stine Sofie Sørstrø-

nen, født 10. mai 1992, med en kniv og beordret henne til å kle av seg og førte deretter penis inn i hennes endetarmsåpning og presset penis mot skjeden hennes, eller medvirket til dette.

6. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i ved vold eller ved å fremkalle alvorlig frykt for noens liv eller helse, å ha tvunget noen til utuktig omgang, og den utuktige omgangen var samleie, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, truet han Lena Sløgedal Paulsen, født 14. mai 1990, med en kniv og beordret henne til å kle av seg og førte deretter penis og/eller en gjenstand inn i hennes skjede og/eller endetarmsåpning.

7. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i å ha hatt utuktig omgang med et barn under 14 år, og den utuktige omgangen var samleie, eller å ha medvirket til dette, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Til tid og på sted som nevnt under 5. spørsmål, forholdt han seg som der nærmere beskrevet overfor Stine Sofie Sørstrønen, født 10. mai 1992, eller medvirket til dette.

8. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig å ha hatt utuktig omgang med et barn under 14 år, og den utuktige omgangen var samleie, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Til tid og på sted som nevnt under 6. spørsmål, forholdt han seg som der nærmere beskrevet overfor Lena Sløgedal Paulsen, født 14. mai 1990.

9. HOVEDSPØRSMÅL

(Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Er tiltalte Viggo Kristiansen skyldig i å ha hatt utuktig omgang med barn under 14 år, og den utuktige omgangen er likestilt med samleie, ved at han forholdt seg som beskrevet nedenfor?

Ved en eller flere anledninger i tidsrommet høsten 1994 til høsten 1995 på bopel i Egstien 2 og/eller utendørs i Egsområdet i Kristiansand, førte han penis inn i munnen til [...].

10. TILLEGGSSPØRSMÅL

(Dette spørsmål skal bare besvares dersom 9. spørsmål er besvart med ja. Til ja-svar på dette kreves flere enn 6 stemmer.)

Har Viggo Kristiansen gjentatte ganger forholdt seg som beskrevet i 9. spørsmål overfor et barn under 10 år?»¹⁵⁷

8.9 Straffutmålingsprosedyrer

8.9.1 Aktors straffutmålingsprosedyre

Aktor fikk ordet til prosedyre om straffutmålingen 6. februar ca. kl. 12.45. Han la ned påstand om lovens strengeste straff, 21 års forvaring, for Viggo Kristiansen. NTB refererte slik fra straffutmålingsprosedyren:

«Drapene på småjentene i Baneheia er begått under særdeles skjerpende omstendigheter og for å skjule voldtektene. Det kvalifiserer til lovens strengeste straff, mener aktor.

Høyesterett har fastsatt hvilke kriterier som må til for at et drap skal kunne føre til en dom på 21 års fengsel, og to av disse er til stede i Baneheia-saken, prosederte aktor Edward Dahl i Agder lagmannsrett onsdag.

Tirsdag ble Viggo Kristiansen kjent skyldig i voldtekt og drap på Stine Sofie Sørstrønen (8) og Lena Sløgedal Paulsen (10). Aktor mener at Kristiansen må dømmes til 21 års forvaring.»¹⁵⁸

Konkret om aktors begrunnelse for forvaringsstraffen refererte NTB slik:

«– Jeg tror ikke vi skal ha for store forhåpninger om at Kristiansen kan forandre seg, sa aktor, og viste til de rettsoppnevnte sakkyn-dige, professorene Kjell Noreik og Jofrid Alice Nygaard.

Noreik fortalte retten at gjentagelsesfaren er betydelig, både for voldsovergrep og seksualovergrep. Psykiaterne mener dessuten at Kristiansen har pedofile tendenser, i tillegg til at han er en person med alvorlig emosjonelt ustabil personlighetsavvik med klare umodne trekk, forsterket med avvikende sjelsevner og en betydelig aggressivitet.

– En tidsbestemt straff er derfor ikke tilstrekkelig. Samfunnet kan ikke risikere at Kristiansen muligens slipper ut på prøve etter 12 års soning, sa Dahl.»¹⁵⁹

For Jan Helge Andersen la aktor ned påstand om 21 års fengsel. NTB refererte slik fra aktors argumentasjon for påstanden:

«Jan Helge Andersen har anket straffutmålingen på 17 års fengsel fra byretten, og har erkjent skyld. Aktor mener at denne straffen må skjerpes.

– Det er åpenbart at drapene er begått under særdeles skjerpende omstendigheter. Vi snakker om drap på barn etter at barna er voldtatt. Det i seg selv er så spesielt av vi snakker om skjerpende omstendigheter. Måten jentene ble drept på er også skjerpende, sa aktor.

Førstestatsadvokaten understreket at straffen må være slik at den blir akseptert blant folk flest.

– Det er et poeng å straffe slik at folk forstår det, sa Dahl.

Han gjorde også et poeng ut av Andersens og Kristiansens 'totale mangel på empati'.

– Vi har hørt om anger etterpå, men mangel på følelser viste seg der oppe i Baneheia, understreket aktor.

– Jan Helge Andersen hadde valget, og han valgte. Han kunne ha forhindrede voldtektene og drapene. Han kunne ha forsøkt å hjelpe jentene og gjøre noe med situasjonen da han så at Kristiansen tok fram kniven. Men han valgte å bli i sin vante rolle som medhjelper for Viggo Kristiansen. Stiller vi ikke Andersen til ansvar for dette, så har vi kastet altfor mye på båten, sa Dahl.

Jan Helge Andersen har selv forklart at han ble tvunget til å drepe.

– Det vil jeg ikke legge spesielt mye vekt på, sa aktor.

– Og da Andersen fikk kniven av Kristiansen, hadde han alle muligheter til å forhindre det som videre skjedde. Men hans manglende evne til å forstå hvordan et annet menneske har det, topper seg her – etter det allerede uforståelige at han har hørt på voldtektene. Enda mer ufattelig er det at han så dreper, sa aktor.

Han gjorde også et poeng av at Andersen flyttet på en brusflaske for å komme bedre til.

– I den grad det finnes formildende omstendigheter, er det bare i svært beskjeden

¹⁵⁷ Spørsmålskrift til lagretten, jf. dok. 08,14. Spørsmålene er også gjengitt i Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 (LA-2001-980-1).

¹⁵⁸ NTB 6. februar 2002 kl. 14.31.

¹⁵⁹ NTB 6. februar 2002 kl. 17.29.

grad, og ikke tilstrekkelig til at det kan redusere lovens strengeste straff, sa Dahl.»¹⁶⁰

Aktors formelle påstand lød slik:

- «1. I Kristiansand byretts dom av 1. juni 2001 mot Jan Helge Andersen gjøres den endring at straffen settes til 21 – tjueen – års fengsel. Til fradrag i straffen går 365 dager for utholdt varetekt. [...]
2. Viggo Kristiansen f. 24.05.79 dømmes i medhold av str.l. § 39 c) nr. 1 jfr. § 39 e) til 21 – tjueen – års forvaring for to forbrytelser mot str.l. § 233, første og annet ledd, to forbrytelser mot str.l. § 192, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213, to forbrytelser mot str.l. § 195, første ledd, annet straffalternativ jfr. § 213 og for de forhold som er rettskraftig avgjort ved Kristiansand byretts dom av 1.6.01, alt sammenholdt med str.l. § 62, første ledd. Minstestrafen settes til 10 – ti – år. Til fradrag i straffen går 513 dager for utholdt varetekt. [...]
3. Viggo Kristiansen frifinnes for en forbrytelse mot str. § 195, første ledd, første straffalternativ jfr. 2. ledd.»¹⁶¹

8.9.2 Forsvarer Tore Pettersens straffutmålingsprosedyre

Viggo Kristiansens forsvarer, Tore Pettersen, fikk ordet til straffutmålingsprosedyre torsdag 7. februar kl. 09.00. Han argumenterte med at straffen burde settes lavere enn 21 års fengsel, og hevdet at det ikke var grunnlag for å idømme forvaring:

«Det Viggo Kristiansen har gjort, betyr ikke at han må få lovens strengeste straff, mener forsvareren.

– Lovens strengeste straff med 21 års fengsel må spares til de aller mest grusomme handlinger. Det er ikke tvil om at handlingene i Baneheia var opprivende. Men det kan være andre handlinger som [er] mer grusomme, sa Viggo Kristiansens forsvarer, advokat Tore H. Pettersen, i sin prosedyre om straffutmåling for 22-åringen torsdag.

Også ut fra allmennpreventive hensyn vil det holde med en streng straff som ligger under 21 år, prosederte Pettersen.

Kristiansens forsvarer mener at barnedrapsmannen og overgriperen bør få sone i fengsel og ikke idømmes forvaring.

– Etter min oppfatning er det ikke grunnlag for å si at Kristiansen må i forvaring. Men om dere gjør det, så vil det være tilstrekkelig med mindre enn 21 år, fordi forvaringsinstituttet åpner for å vurdere forlengelse, sa Pettersen.

Han la også vekt på at Kristiansen ikke er tidligere straffedømt.

Pettersen unnlot å legge ned påstand om et bestemt antall år, men understreket at han mente at det ville være tilstrekkelig med mindre enn 21 år, enten dommen ble fengsel eller forvaring.»¹⁶²

Forsvarers formelle påstand lød slik:

- «1. Viggo Kristiansen frifinnes for forbrytelse mot straffelovens § 195, første ledd annet straffalternativ og 2. ledd jf § 213.
2. Viggo Kristiansen behandles så mildt som mulig.
3. Ved eventuell soning gis Viggo Kristiansen et fradrag for utholdt varetekt på 513 dager.»¹⁶³

8.9.3 Forsvarer Ben Fegrans straffutmålingsprosedyre

Jan Helge Andersens forsvarer, Ben Fegran, fikk ordet etter advokat Pettersen. Han la ned påstand om at Andersen anses på mildeste måte. Fegran argumenterte for en betydeligere lavere straff enn 21 års fengsel for Andersens vedkommende:

«Forsvareren antydte at en straff på 12–13 års fengsel vil være passelig, fordi Andersens tilståelse har vært avgjørende for oppklaringen og dommen mot Kristiansen.

I tillegg skal Andersen ha rabatt fordi han ble presset og truet, og fordi han var i et avhengighetsforhold til Kristiansen, prosederte Fegran i retten.»¹⁶⁴

Saken ble tatt opp til doms torsdag 7. februar 2002 klokken 11.15.

¹⁶⁰ NTB 6. februar 2002 kl. 14.31.

¹⁶¹ Rettsbok for Agder lagmannsrett 6. februar 2002, jf. dok. 08,15.

¹⁶² NTB 7. februar 2002 kl. 10.14.

¹⁶³ Rettsbok for Agder lagmannsrett 7. februar 2002, jf. dok. 08,15.

¹⁶⁴ NTB 7. februar 2002 kl. 13.41.

8.10 Lagmannsrettens dom 13. februar 2002

8.10.1 Oversikt

Agder lagmannsrett avsa dom onsdag 13. februar 2002. I dommen ble det fastsatt straff for handlingene som juryen hadde funnet Viggo Kristiansen skyldig i. Lagmannsretten avgjorde også straffutmålingsankene som gjaldt Jan Helge Andersen.

8.10.2 Straffutmålingen for Kristiansen

Viggo Kristiansen ble idømt forvaring i 21 år med en minstetid på ti år. Lagmannsretten begrunnet straffutmålingen slik:

«Lagretta har svara ja på spørsmål 1 til 8, og nei på spørsmål 9. Retten – fagdomarane – har lagt avgjerda frå lagretta til grunn for domen i saka.

Viggo Kristiansen blir etter dette dømd for to brotsverk mot straffelova § 233 fyrste og andre ledd, to brotsverk mot straffelova § 192 fyrste ledd andre straffalternativ, jf. § 213, og to brotsverk mot straffelova § 195 fyrste ledd andre straffalternativ, jf. § 213. Han blir frifunnen for tiltale om eit brotsverk mot straffelova § 195 fyrste ledd andre straffalternativ og andre ledd; jf. § 213.

For bevisførsla om straffutmålinga gjorde lagmannsretten vedtak om at forhandlinga om dei borgarlege rettskrava mot baa dei tiltala skal utsetjast til dess straffesaka er pådømd.

Straffesaka blei teken opp til doms 7. februar 2002.

Lagmannsretten – fagdomarane og fire lagrettemedlemmer – skal fastsetje straff for dei handlingane Viggo Kristiansen er funnen skuldig i av lagretta, saman med dei tilhøva der skuldspørsmålet er rettskraftig avgjort ved byrettsdomen. Vidare skal lagmannsretten – med den same samansetjinga – avgjere straffutmålingsankane som gjeld Jan Helge Andersen.

Med omsyn til dei faktiske omstenda som blir lagde til grunn for straffutmålinga i høve til Viggo Kristiansen, har lagmannsretten desse merknadene:

Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen blei valdtekne og drepne i Baneheia i Kristiansand om kvelden 19. mai 2000. Dei to jentene – 8 og 10 år gamle – hadde vore og bada i 3. Stampe, som er eit vatn i Baneheia. På veg attende til bustadområdet Grim – der fedrane deira bur – møtte jentene dei to tiltala, og blei

av Viggo Kristiansen lokka opp i ein meir avsidessliggjande del av terrenget.

Det blir lagt til grunn at både Stine Sofie og Lena blei valdtekne av Viggo Kristiansen, og at Jan Helge Andersen medverka til dette og sjølv forgreip seg seksuelt på Stine Sofie slik han har forklara i byretten og lagmannsretten. Etter at Viggo Kristiansen hadde valdteke Lena, drap han henne ved å knivstikke henne tre gonger, og Stine Sofie blei deretter knivstukken og drepen av Jan Helge Andersen.

Byretten har i sin dom på side 6–10 i domsutskrifta gjort nærare greie for den faktiske hendingsgangen. Lagmannsretten held seg til det som er sagt i desse domsgrunnane om dei faktiske omstenda, ettersom dette òg er dekkjande etter den bevisførsla som har vore ved ankeforhandlinga.

Lagmannsretten legg såleis til grunn at Viggo Kristiansen har bore seg åt som nemnt i tiltalepost II a. og b. og post III a. og b. når det gjeld valdtektene og den utuktige omgangen i form av samlege. I høve til post II b. blir det lagt til grunn at det skjedde inntrenging av penis både i skjede og endetarmsopning. Når det gjeld drapa, blir Viggo Kristiansen dømd som hovudmann i høve til tiltalepost I a – drapet på Lena, og som medverkar ved post Ib – drapet på Stine Sofie.

Lagretta har svara ja på tilleggsspørsmåla som knyter seg til drapshandlingane. Det blir lagt til grunn for straffutmålinga at Viggo Kristiansen utførde drapet på Lena og medverkinga til drapet på Stine Sofie med overlegg, og for å skjule eit anna brotsverk, dvs. valdtektene, og for å unndra seg straffa for desse, jf. straffelova § 233 andre ledd fyrste punktum. Det er tale om overlagt drap ettersom Viggo Kristiansen hadde tid til å tenkje gjennom kva han ville gjere med jentene etter å ha valdteke dei, og så må ha teke avgjerd om å drepe dei slik det blei gjort. Føremålet med drapa var tvillaust å skjule valdtektene og unndra seg straffa for desse.

Lagmannsretten legg til grunn for straffutmålinga at drapa skjedde under ‘særdeles skjerpande omstendigheter’, jf. straffelova § 233 andre ledd andre punktum. Jentene blei drepne etter at dei fyrst hadde blitt valdtekne på ein opprørande og brutal måte, og drapa bar preg av ei rein avretting. Drap på born under slike omstende er uvanleg hjartelause og fråstøytande handlingar. Viggo Kristiansen har ved handlingane bore seg åt på ein målmedvi- ten måte, og har vist eit fast forsett like frå han

lokka jentene opp i skogen med å seie at dei skulle leite etter ein katt med kattungar, og til dess lika blei bortgøymde og tildekte og spor på åstaden fjerna etter drapa.

Ved fastsetjinga av straff for Viggo Kristiansen legg lagmannsretten til grunn at han har vore initiativtakar, pådrivar og hovudmann ved utføringa av dei forferdelege handlingane som domfellinga gjeld.

Kvar av dei krenkte har blitt utsett for den svære påkjenning det har vore å måtta høyre den andre bli valdteken og ynke seg over at det gjorde vondt. Lena må ha gjort seg sine tankar om kva som ville skje med henne medan Stine Sofie blei valdteken. Etter at Lena var drepen, må Stine Sofie ha høyrte krangelen mellom dei tiltala om kven som skulle drepe henne. Jan Helge Andersen har forklara at ho tok etter armen til Lena og seinare såg bort på henne. Ho har då trulegvis skjøna at Lena var død. Som byretten har nemnt i sin dom, er det ikkje mogeleg å tenkje seg den frykt og dei lidingar som dei to jentene gjekk gjennom før dei til slutt døydde.

Viggo Kristiansen har ved handlingane i Baneheia vist ein fullstendig mangel på innleving i situasjonen for andre menneske. Han har gjort seg skuldig i valdtekter og drap under slike omstende at det ut frå allmennpreventive omsyn tvillaust må reagerast med den strenge straffa i lova. Straffutmålinga skal som for nemnt og gjelde dei tilhøva som er rettskraftig avgjorde av byretten, nemleg tiltalepostane V, VI og VII. Alvorlegast her er domfellinga for fleire tilfelle av utuktig omgang med og valdtekt av ei jente som var i alderen 7–9 år då overgrepa skjedde,

Lagmannsretten kan ikkje sjå at det er noko straffminkande omstende i denne saka. Det skal likevel nemnast at Viggo Kristiansen har vedgått overgrepet i post V i tiltalen, og det kan ha letta situasjonen for jenta som blei misbrukt. Men dette momentet kan ikkje få noko utslag når straffutmålinga òg skal omfatte barnedrapa i Baneheia. Det som har kome fram om problema Viggo Kristiansen har hatt under oppvekst og skulegang, og om at han fekk diagnosen ADHD, er omstende som ved straffutmålinga i denne saka må kome heilt i bakgrunnen.

Dei rettspsykiatrisk sakkunnige som har observert Viggo Kristiansen, har i sine skriftlege fråsegner, som Den rettsmedisinske kommisjonen ikkje har hatt merknader til, kome til at han mest sannsynleg har ei emosjonelt ustabil personlegdomsforstyrking, der det òg kjem

inn umogne trekk. Han har òg ein intelligens som ligg i nedre området av det normale. I tilleggsfråsegna heiter det m.a.:

‘Emosjonelt ustabil personlighetsforstyrrelse er omtalt som et avvik kjennetegnet ved tendens til å handle impulsivt, uten å tenke på konsekvensene. Stemningsleiet er uforutsigbart og svingende og vedkommende har tendens til sterke følelsesutbrudd og manglende evne til å kontrollere eksplosiv atferd. Det er også en tendens til kranglete oppførsel og konfliktsøkende atferd.’

Dei sakkunnige har i tilleggsfråsegna understreka at Viggo Kristiansen etter deira oppfatning har eit alvorleg personlegdomsavvik.

Dei sakkunnige har forklara seg ved ankeforhandlinga. Dei har halde fast ved vurderingane i dei skriftlege fråsegnene, og har halde fram at dei etter at skuldspørsmålet er avgjort mot Viggo Kristiansen er visse på at han har eit personlegdoms-avvik som nemnt. Med større visse kan dei no òg oppfatte han å ha pedofile tendensar, noko som heng saman med dei umogne trekka hans.

Dei sakkunnige har halde fram at Viggo Kristiansen har ein mangel på sjølvinnsikt som kan vere til hinder for at behandling vil betre tilstanden hans. Det er ikkje visst at ei behandling jamvel over lang tid vil kunne føre til endring. Dei sakkunnige meiner det er nærliggjande fare for nye seksualbrottsverk eller valdshandlingar eller ein kombinasjon av desse i framtida.

Aktor har sett fram påstand om at det skal gjevast dom på forvaring for Viggo Kristiansen, jf. den nye føresegna i straffelova § 39 c, og at tidsramma skal setjast til 21 år og at det blir fastsett ei minstetid på 10 år, jf. § 39 e.

Med bakgrunn i dei handlingane som Viggo Kristiansen blir dømd for, og ut frå det dei sakkunnige har halde fram om det alvorlege personlegdomsavviket hans, er lagmannsretten komen til at ei tidsavgrensa straff ikkje kan reknast tilstrekkeleg til å verne samfunnet. Ein nemner at det ved forvaring er heimel i lova for å forlengje tidsramma for forvaringa ved dom, og spørsmålet om den dømde skal setjast fri på prøve før tida er ute, vil ved forvaring avgjerast av domstolane dersom påtalemakta og kriminalomsorga ikkje er samde, jf. straffelova § 39 e og § 39 f.

Lagmannsretten legg til grunn at Stortinget ved si førehaving av tilrådinga frå Justisnemnda i Innst.O.nr.34 (1996–1997) har føresett at det kan reagerast med forvaringsdom ved dei mest alvorlege lovbrota òg, og viser til saksutgreiinga i rundskriv nr. 4/2001 frå Riksadvokaten pkt. VI.

Vilkåret i straffelova § 39 c nr. 1, 1. punktum er tvillaust oppfylt, ettersom Viggo Kristiansen no blir dømd for to drap og fleire alvorlege seksualbrottsverk. Lova krev vidare at det skal vere nærliggjande fare for nye brotsverk av det slaget som er nemnt i 1. punktum. Ved farevurderinga blir det lagt vekt på at Viggo Kristiansen blir dømd for svært alvorlege valds- og seksualbrottsverk som har skjedd ved fleire høve, både den utuktige omgangen og valdtektene i 1994–96, jf. post V og VI i tiltalen, og dei seinare valdtektene og drapa i Baneheia. Ein viser til det som er nemnt tidlegare om den kaldblodige og målmedvitne måten barnedrapa blei utførde på. Når det gjeld åtferda og den sosiale og personlege funksjonsevna til Viggo Kristiansen, viser ein elles til det dei rettspsykiatrisk sakkunnige har halde fram.

Lagmannsretten legg til grunn at det er ein kvalifisert gjentakingsfare som går på valds- og seksualbrottsverk, og er komen til at det bør gjevast dom på forvaring.

Tidsramma for forvaringa blir sett til 21 år, jf. straffelova § 39 e fyrste ledd 1. punktum. Minstetid for forvaringa blir sett til 10 år, jf. andre ledd. Ein har ved desse avgjerdene teke utgangspunkt i at det elles ville ha blitt reagert med fengsel i 21 år, og viser elles til det dei sakkunnige har halde fram om kor vanskeleg mottakeleg Viggo Kristiansen er for behandling, og at behandlinga må bli langvarig.

Straffa er elles fastsett under omsyn til straffelova § 62 fyrste ledd. Den tiltala har krav på eit varetaksfrådrag som blir opplyst å vere på 519 dagar.¹⁶⁵

8.10.3 Straffutmålinga for Andersen

Lagmannsretten skjerpet straffen for Jan Helge Andersen til fengsel i 19 år. Det ble gitt følgende begrunnelse for straffutmålinga:

«Lagmannsretten går så over til å fastsetje straffa for Jan Helge Andersen.

Når det gjeld domen mot han, er det som nemnt berre anka over straffutmålinga.

For skuldspørsmålet sin del er saka mot Jan Helge Andersen rettskraftig avgjort ved domen frå byretten. Jan Helge Andersen er dømd for medverking til valdtektene av og den utuktige omgangen med Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen, og for forsettleg drap på Stine Sofie. Han er derimot frifunnen for medverking til drapet på Lena. Når det gjeld drapet på Stine Sofie, er han frifunnen for tiltale om overlegg, men dømd for å ha drepe henne med det føremålet å skjule valdtektene og unndra seg straffa for desse.

Ved straffutmålinga tek lagmannsretten utgangspunkt i den omtalen av den faktiske hendingsgangen som byretten har gjeve på side 6–10 i domsutskrifta. Denne er òg av lagmannsretten lagd til grunn for straffastsetjinga for Viggo Kristiansen.

I domsgrunnane på side 14–16 i utskrifta har byretten gjort greie for grunnlaget for domfellinga for dei seksuelle overgrep, og ein viser til dette. Vidare viser ein til domsgrunnane på side 17–18 i utskrifta, som gjeld domfelling for drapet på Stine Sofie. Det høyrer likevel til straffespørsmålet å avgjere om drapet skjedde under ‘særdeles skjerpende omstendigheter’, jf. straffelova § 233 andre ledd 2. punktum, og det kjem lagmannsretten attende til.

Som nemnt tidlegare byggjer lagmannsretten på at Viggo Kristiansen har vore pådrivar og hovudmann bak ugjerningane i Baneheia. Ved straffutmålinga for Jan Helge Andersen må det leggjast vekt på at hans medverking må reknast å ha vore ein avgjerande føresetnad for at Viggo Kristiansen kunne forgripe seg på dei to mindreårige jentene slik han gjorde.

Jamvel om han ikkje kunne vite kva tankar Viggo Kristiansen hadde då borna blei lokka opp i skogen, måtte Jan Helge Andersen i det minste då Viggo Kristiansen tok fram kniven og gav ordre til jentene om å kle av seg, vite at dei skulle misbrukast seksuelt. I denne situasjonen valde Jan Helge Andersen passivitet i staden for å gripe inn i hendingsgangen og prøve å hindre at jentene blei valdtekte.

Etter å ha blitt truga av Viggo Kristiansen, forgrep Jan Helge Andersen seg òg på Stine Sofie, jamvel om han ikkje gjekk så langt som den andre. Byretten har ved si avgjerd av skuldspørsmålet lagt til grunn at det ikkje var tale om alvorleg, livstrugande vald frå Viggo Kristiansens side overfor Jan Helge Andersen ved dette høvet, jf. domsutskrifta side 15. Dette er lagmannsretten samd i.

¹⁶⁵ Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 (LA-2001-980-1).

Den alvorlegaste handlinga som Jan Helge Andersen blir dømd for, er drapet på Stine Sofie. Jamvel om han var i ein tankemessig svært kaotisk situasjon etter valdtektene og drapet på Lena, må han likevel reknast å ha hatt eit reelt val då han fekk overgjeve kniven frå Viggo Kristiansen. Ein kan ikkje sjå anna enn at Jan Helge Andersen då hadde fleire utveggar han kunne ha prøvt for å hindre nok eit drap, jf. byrettens merknader om dette på side 17 i domsutskrifta.

Men Jan Helge Andersen valde å gje etter for press, og drap Stine Sofie. Måten drapet skjedde på, ved at han sette seg ned og stakk kniven i halsen hennar, medan Viggo Kristiansen sat over beina hennar og heldt armene fast, er grufull og opprørande, og tyder på ein grunnleggjande mangel på innleving i hennar situasjon. For Jan Helge Andersens del òg må dette drapet tvillaust reknast å ha skjedd under 'særdeles skjerpende omstendigheter'.

Lagmannsretten er av den meining at dei alvorlege handlingane Jan Helge Andersen er dømd for, i utgangspunktet kvalifiserer for fengsel i 21 år. Valdtekt og drap på born slik det her har skjedd, er så alvorleg at dei allmennpreventive omsyna med tyngd talar for ein slik reaksjon. Tap av born under så tragiske omstende er òg ei overlag traumatisk påkjenning for foreldra, og vil ha langvarige konsekvensar for dei, jf. forklaringa til det sakkunnige vitnet, psykolog Elin Hordvik.

Ved straffutmålinga er det likevel omstende som kan tale for å gå noko under maksimumsstraffa.

Lagmannsretten nemner fyrst at ein ikkje kan sjå at det er nemnande grunn til å redusere straffa med den grunngevinga at Jan Helge Andersen skulle ha handla under tvang eller overhengande fare, jf. for så vidt straffelova § 56 nr. 1 bokstav b, som forsvararen har vist til. Ein nemner særleg at Jan Helge Andersen ikkje kan seiast å ha vore i ein eigentleg tvangssituasjon då han etter å ha fått hand om kniven valde å drepe Stine Sofie. Det omstendet at Viggo Kristiansen må reknast å ha vore hovudmannen, fører likevel til – som byretten har nemnt på side 22–23 i domsutskrifta – at Jan Helge Andersens straffeskuld er av ein noko annan karakter, og at det ved straffutmålinga kan vere rimeleg å ta eit visst omsyn til dette.

Det viktigaste momentet som dreg straffa noko ned under maksimumsstraffa, er det omstendet at Jan Helge Andersen vedgjekk valdtektene og drapa etter at han var pågripen

13. september 2000. Han medverka dermed avgjerande til ei oppklaring av saka, og til at hovudmannen Viggo Kristiansen blir dømd. Det fylgjer av den nye føresegna i straffelova § 59 andre ledd, som gjeld i saka her, at for den som har vedgått utan atterhald, skal retten ta dette 'i betraktning' ved straffutmålinga.

Ut frå førearbeida til lovendinga må det byggjast på at føremålet har vore å leggje større vekt på tilståingar enn etter tidlegare straffutmålingspraksis, jf. t.d. Ot.prp.nr.81 (1999–2000) side 33, 2. spalte nedst med framhald på side 34, og side 36, 2. spalte midten.

Ved den konkrete straffastsetjinga for Jan Helge Andersen har lagmannsretten delt seg i eit fleirtal og eit mindretal.

Fleirtalet, lagdomar Berg og lagrettemedlemmene Berit Nilsen, Kåre Nilsen og Åsmund Næss, har kome til at det blir lagt tilstrekkeleg vekt på dei straffminkande momenta ved å setje straffa til fengsel i 19 år, og røystar for det. Fleirtalet vil nemne at tilståinga kom fyrst fire månader etter drapet, og etter at Jan Helge Andersen hadde fått vite at det var funne biologiske bevis i saka. Tilståinga som galdt hans eige seksuelle overgrep mot Stine Sofie, kom endå seinare på hausten. I fleire avhøyr utover sommaren 2000 hadde Jan Helge Andersen nekta for å ha hatt noko med barnedrapa å gjere.

Mindretalet, fyrstelagmann Nes Hansen, lagdomar Holth og lagrettemedlem Rita Johnsen, har kome til at det ikkje er eit openbert mishøve mellom dei strafflagde handlingane og ei straff på fengsel i 17 år som fastsett av byretten, jf. straffeprosesslova § 344, og røystar difor for å forkaste både anken frå påtalemakta og anken frå Jan Helge Andersen. Mindretalet legg vekt på at den tilståinga Jan Helge Andersen kom med etter pågripinga, og som han på eit punkt nær har halde fast på seinare, har hatt så mykje å seie for oppklaringa av saka at det må kome klart til uttrykk i straffutmålinga. Utan forklaringa frå Jan Helge Andersen hadde det snautt vore fellande bevis for å dømme hovudmannen Viggo Kristiansen. Dei etterlatne og samfunnet har gjennom hans forklaring fått vite kva som i hovudtrekk skjedde i Baneheia om kvelden 19. mai 2000.

Etter røystinga ovanfor blir det gjort den endring i byrettens dom mot Jan Helge Andersen at straffa blir sett til fengsel i 19 år. Det er opplyst at han gjekk over på føregripen soning den 14. september 2001, og han har då krav på eit varetektsfrådrag på 365 dagar.

Domen er gjeven med slik dissens som det er gjort greie for ovanfor.»¹⁶⁶

8.10.4 Domsslutningen

Domsslutningen lød slik:

«I sak nr. 01-00980 M:

1. Viggo Kristiansen, fødd 24. mai 1979, blir dømd for to brotsverk mot straffelova § 233 fyrste og andre ledd, to brotsverk mot straffelova § 192 fyrste ledd 2. straffalternativ, jf. § 213, og to brotsverk mot straffelova § 195 fyrste ledd 2. straffalternativ, jf. § 213, og for dei tilhøva som er rettskraftig avgjorde ved Kristiansand byretts dom frå 1. juni 2001, alt samanhalde med straffelova § 62 fyrste ledd, til forvaring i 21 – tjueein – år, jf. straffelova § 39 c nr. 1, jf. § 39 e. Minstetida for forvaringa blir sett til 10 – ti – år. Til frådreg i straffa kjem 519 – femhundreognitten – dagar for varetektsfengsel.
2. Viggo Kristiansen blir frifunnen for tiltale om eit brotsverk mot straffelova § 195 fyrste ledd 2. straffalternativ og andre ledd, jf. § 213.

I sak nr. 01-00981 M:

I Kristiansand byretts dom, domsslutninga pkt. 4, blir det gjort den endringa at straffa for Jan Helge Andersen blir sett til fengsel i 19 – nitten – år. Varetektsfrådraget er på 365 – trehundreogsekstifem – dagar.»¹⁶⁷

8.11 Erstatningskravene

Erstatningskravene ble utsatt til egen forhandling i lagmannsretten 14. og 15. februar 2002. Viggo Kristiansens anke omfattet samtlige av erstatningskravene knyttet til Baneheia-saken. De etterlatte foreldrene hadde vidare begjært ny behandling av oppreisningskravene mot Jan Helge Andersen og fremmet krav om menerstatning. Lagmannsretten behandlet i tillegg oppreisningskravet mot Kristiansen fra fornærmede under post IV, hvor Kristiansen var blitt frifunnet for straffekravet.

Lagmannsretten avsa dom om erstatningskravene 25. februar 2002.¹⁶⁸ Som i byretten tilkjente

lagmannsretten 200 000 kroner i oppreisningserstatning for hver av de etterlatte foreldrene i henhold til tiltalen post I–III. En av foreldrene fikk i tillegg tilkjent menerstatning med 215 000 kroner samt erstatning for direkte utlegg i anledning saken med 55 238 kroner. En annen fikk tilkjent menerstatning med 135 000 kroner samt erstatning for tapt arbeidsfortjeneste med 288 000 kroner. En tredje fikk tilkjent menerstatning med 200 000 kroner. Ansvar for å betale kravene til Stine Sofie Sørstrømens foreldre ble pålagt de tiltalte som solidaransvar. Ansvar for å betale kravene til Lena Sløgedal Paulsens foreldre ble pålagt Kristiansen alene.

Kristiansen ble vidare dømt til å betale oppreisningserstatning med 40 000 kroner til fornærmede under post IV i tiltalebeslutningen. Lagmannsretten fant at det var «klar sannsynlighetsovervekt» for at Kristiansens forsettlig hadde forholdt seg slik som beskrevet i post IV, og vilkårene for oppreisningserstatning ble dermed ansett å være til stede.

8.12 Anke til Høyesterett

Både Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen anket lagmannsrettens dom til Høyesterett.

Andersen innga anke 15. februar 2002. I forvarers støtteskriv 25. februar 2002 ble det i korte trekk anført at straffen var for strengt utmålt, ved at det i for liten grad var sett hen til Andersens tilståelse og at han hadde handlet i en tvangs- og trusselsituasjon. Det ble argumentert for at saken var av prinsipiell interesse fordi lagmannsrettens flertall – i strid med lovgivers intensjoner – i for liten grad hadde vektlagt den nylige lovendringen i straffeloven (1902) § 59 andre ledd, som forpliktet retten til å ta en uforbeholden tilståelse i betraktning ved straffutmålingen.¹⁶⁹

Kristiansen innga anke 25. februar 2002. Anken gjaldt saksbehandlingen og lovanvendelsen under skyldspørsmålet. Under saksbehandlingsanken ble det i hovedsak anført at førstelagmannens rettsbelæring var ufullstendig og misvisende når det gjaldt DNA-bevisene og telebeviset. Om behandlingen av DNA-bevisene anførte advokat Pettersen:

«I rettsbelæringen ga Førstelagmann Asbjørn Nes Hansen uttrykk for at det var sikkert bevist at det var to gjerningsmenn. Dette ble

¹⁶⁶ Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 (LA-2001-980-1).

¹⁶⁷ Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 (LA-2001-980-1).

¹⁶⁸ Agder lagmannsretts dom 25. februar 2002 (RG-2002-751 (122-2002)).

¹⁶⁹ Jan Helge Andersens anke og støtteskriv til Høyesterett henholdsvis 15. og 25. februar 2002, jf. dok. 08,16.

bygget på forklaringen fra den sakkyndige forklaring fra Rettsmedisinsk Institutt Bente Mevåg. Hun uttalte seg om analysene foretatt i Spania og den behandling av prøvematerialet som ble foretatt der.

Det ble også opplyst under hovedforhandlingen at det var tatt ut en del av det prøvematerialet som ble sendt til analyse ved Universitetet i Santiago de Compostella [sic]. Det ble tatt ut fibre fra vattpinnene med pinsett for å kunne analysere dette i mikroskop. Faren for at dette skulle påvirke prøvematerialet som ble analysert i Spania ble ikke berørt av Førstelagmannen i hans rettsbelæring. Denne må således sies å være ufullstendig og dermed misvisende på dette punkt.»¹⁷⁰

Om behandlingen av telebeviset anførte Pettersen:

«Et annet sentralt bevis i saken er det såkalte telebeviset. Førstelagmannens gjennomgang av dette beviset var også ufullstendig og dermed misvisende.

Viggo Kristiansen har mottatt og sendt tekstmeldinger med sin mobiltelefon kl 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37. Alle meldingene er ekspekt over Basestasjon Eg-A som ikke dekker drapsstedet eller området i nærheten av dette. Bevisføringen under saken viste dette.

Det var oppnevnt sakkyndig i telekommunikasjon for å forklare om telefoni-virksomheten og dekningsgrenser for basestasjonene i området. Den sakkyndige ga i retten uttrykk for en teoretisk mulighet for at dekningsforeholdene kunne forskyve seg i forhold til de forhåndsplanlagte cellegrenser. Lagmannen ga i sin rettsbelæring uttrykk for at det kunne være dekning på åstedet dersom cellegrensene ble forskjøvet med ca 150–400 meter. Han unnlot å referere den opplysning som fremkom under bevisføringen om at det aldri var oppnådd kontakt med signaler fra Eg-A senderen på åstedet eller i nærheten av åstedet for drapene. Rettsbelæringen er således ufullstendig og derved misvisende på dette punkt.»¹⁷¹

Under lovanvendelsesanken ble det i hovedsak anført at uttalelser fra et lagrettemedlem i etterkant av domfellelsen viste at lagretten feilaktig

ikke hadde latt tvil komme Kristiansen til gode. Vedlagt anken var en transkripsjon av et NRK-intervju der lagrettemedlemmet, på spørsmål om han hadde vært i tvil, blant annet uttalte:

«Ja det må jeg sei at jeg var og det var det vel ikke bare meg som var i juryen, uten at vi skal gå noe mer inn på åssen juryen her jobba. Men det er klart det var tvil for det var ikke tekniske bevis som knyttet Viggo Kristiansen til denne handlinga. Og då er der i sånn en alvorlig sak når du vet at hvis du her vil dømme vedkommende skyldig, så er det veldig alvorlige konsekvenser for den gutten det gjelder. Han vil nok få en veldig lang forvaring eller fengselsstraff så det gjorde det jo ekstra for å bruke uttrykket vanskelig då å være sikker på at mi gjorde det rette, ja.»¹⁷²

Ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning 24. april 2002 ble Andersens anke tillatt fremmet til behandling av Høyesterett, mens Kristiansens anke ikke ble tillatt fremmet.¹⁷³ Lagmannsrettens dom ble dermed rettskraftig for Kristiansens vedkommende ved kjæremålsutvalgets beslutning.

Ved Høyesteretts kjennelse 26. august 2002 ble Andersens anke over straffutmålingen enstemmig forkastet, se Rt. 2002 s. 993. Dommen på 19 års fengsel ble dermed stående. I begrunnelsen viste førstvoterende til at det ikke forelå noen tvangssituasjon for Andersen, og at det ikke kunne få nevneverdige konsekvenser for straffutmålingen at Andersens skyld hadde en noe annen karakter enn Kristiansens. Førstvoterende var videre enig med lagmannsrettens flertall ved bedømmelsen av tilståelsesrabatten, og uttalte:

«Det begrenser vesentlig den vekt Andersens tilståelse av egne straffbare forhold kan tillegges, at tilståelsen først kom etter at det forelå bevis som med stor sikkerhet knyttet ham til åstedet. I denne situasjonen hadde han også en klar egeninteresse av å trekke inn Kristiansen for å unngå å bli belastet mer omfattende forbrytelser enn han hadde begått. Hans forklaring var imidlertid avgjørende for å få Kristiansen dømt. Og ut fra de hensyn som ligger bak straffeloven § 59 annet ledd må det få betydning ved straffutmålingen at saken gjennom

¹⁷⁰ Viggo Kristiansens anke til Høyesterett 25. februar 2002, jf. dok. 08,17.

¹⁷¹ Viggo Kristiansens anke til Høyesterett 25. februar 2002, jf. dok. 08,17.

¹⁷² Vedlegg til Viggo Kristiansens anke til Høyesterett 25. februar 2002, jf. dok. 08,17.

¹⁷³ Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning 24. april 2002, jf. dok 08,24.

Andersens tilståelse og forklaringer ble fullstendig oppklart.

Hensett til karakteren av de straffbare forhold og til de konkrete omstendigheter ved Andersens tilståelse og forklaringer, er jeg enig

med lagmannsrettens flertall i at straffen settes til fengsel i 19 år.»¹⁷⁴

¹⁷⁴ Rt. 2002 s. 993 (på s. 995).

Kapittel 9

Vurdering av ankebehandlingen i Agder lagmannsrett

9.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende vurdere enkelte sider ved ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett. I punkt 9.2 vurderes etterforskningen av telebeviset som ble gjort i perioden mellom byrettens dom og ankeforhandlingen. I punkt 9.3 knyttes enkelte kommentarer til påtalemyndighetens opptrreden i ankeforhandlingen. Forsvarernes arbeid vurderes i punkt 9.4. I punkt 9.5 gis enkelte bemerkninger til lagmannens rettsbelæring til lagretten. I punkt 9.6 og 9.7 behandles henholdsvis lagmannsrettens dom og Viggo Kristiansens anke til Høyesterett.

9.2 Vurdering av etterforskningen etter byrettens dom – telebeviset

Utvalget er enig i påtalemyndighetens vurdering av at Telenors konklusjoner om dekningsområdet for basestasjon EG_A, sammenholdt med byrettens håndtering av telebeviset i dommen, foranlediget ytterligere etterforskning med sikte på å opplyse saken på dette punktet. Utvalget er imidlertid kritisk til politiets og påtalemyndighetens tilnærming til problemstillingen, da den ikke skjedde tilstrekkelig objektivt og i henhold til straffeprosessloven § 226 tredje ledd.

Utvalget viser for det første til omtalen av Telenor i oppnevningsbegjæringen til forhørsretten, se punkt 8.3.2.1. Kriminalsjef Arne Pedersen uttrykte seg der kritisk til Telenors vurderinger og fremholdt blant annet at representantene angivelig manglet teknisk bakgrunn. Til dette bemerker utvalget at målingene ble utført av to ingeniører, Terje Øie og Dag Magne Hinna, som begge hadde tatt del i planleggingen og oppsettet av mobilnettet i Kristiansand. Bjørn Amundsen hadde vært dekningsdirektør for Telenors mobilnett siden 1994. Målingene var i tillegg knyttet til operatørens eget nettverk. Det er dermed vanskelig å se at det skulle være noe å utsette på kompetansen til de Telenor-ansatte. I tillegg peker utval-

get på at de Telenor-ansatte var utenforstående og presumtivt objektive parter, uten noen egeninteresse i verken å måle eller forklare seg fordelaktig for Viggo Kristiansen.

Gitt omstendighetene er det likevel forståelig at påtalemyndigheten fant det nødvendig å innhente en ny vurdering av telebeviset. Det er imidlertid grunn til å stille spørsmål ved hvorfor politiet og påtalemyndigheten ikke samtidig fulgte opp Telenors undersøkelser i det videre arbeidet med saken. Etter utvalgets syn var det ingen rimelig grunn til å unnlate dette. Det er ingen holdepunkter i straffesaksdokumentene for at det var kontakt mellom politiet og Telenor i perioden etter byrettens dom, herunder i forkant av ankeforhandlingen. Det ble heller ikke sørget for notoritet i straffesaksdokumentene omkring Telenors undersøkelser i mai 2001, verken i form av egenrapporter eller ved innhenting av Telenors intern-dokumentasjon knyttet til undersøkelsene. Etter utvalgets syn skulle dette vært gjort. Det dreide seg om helt sentrale etterforskningsskritt som det var all grunn til å dokumentere i straffesaken.

Ettersom politiet eller påtalemyndigheten i realiteten ikke forholdt seg til Telenors undersøkelser i det videre arbeidet med saken, ble det aldri gjennomført en fyllestgjørende analyse og sammenligning av Teleplans og Telenors respektive funn, vurderinger og konklusjoner. Dette burde ha blitt gjort. En objektiv sammenligning ville vist at de to aktørene i det vesentlige hadde kommet til samme konklusjoner om det faktiske dekningsområdet for basestasjonen EG_A. Telenors målinger hadde med den såkalte låsetesten, som Teleplan selv ikke hadde lyktes med å utføre, dessuten eliminert flere av usikkerhetsmomentene som Teleplan omtalte i sin rapport.

Etter Telenors vurdering var målingene utført i mai 2001 representative også for dekningsforholdene drapskvelden fredag 19. mai 2000. At Teleplan ikke kunne konkludere på dette punktet, skyldes først og fremst at de ikke hadde fullstendige opplysninger om nettverkskonfigurasjonen på drapsdagen. Et naturlig oppfølgende etterforsk-

ningsskritt etter å ha mottatt rapporten fra Teleplan ville dermed vært å søke å avklare Teleplans angitte usikkerhetsmomenter og forbehold med Telenor, som var nettverksoperatøren og dermed den nærmeste til å svare på denne type spørsmål. At dette ikke ble gjort, er egnet til å skape et inntrykk av at politiet og påtalemyndigheten ikke så tilstrekkelig interesse i slike avklaringer.

Utvalget har merket seg at de Telenor-ansatte ikke var oppført i aktoratets bevisoppgave for ankeforhandlingen, men i stedet ble ført av Kristiansens forsvarere som sakkyndige vitner. Etter utvalgets syn er det vanskelig å forstå at aktoratet ikke så grunn til å føre Telenor-representantene som vitner.

For øvrig mener utvalget at Kristiansens mobilbruk i tiden før og etter drapene burde blitt gjennomgått og analysert i perioden etter byrettsbehandlingen og frem til lagmannsrettens behandling. Utvalget peker spesielt på at det under byrettsbehandlingen fremkom at det eksisterte 80 sider med teledata som ikke hadde blitt lagt inn i saken.¹ Blant annet kunne mobilbruken belyst nærmere hvor Kristiansen hadde oppholdt seg på ettermiddagen og kvelden torsdag 18. mai 2000, samme kveld som Jan Helge Andersen ble observert alene i Baneheia av flere vitner.²

Til slutt nevner utvalget at dersom politiet innledningsvis i etterforskningen hadde innhentet basestasjonstrafikk for basestasjonene som dekket Baneheia, kunne denne blitt sammenholdt med vitnebevegelser i Baneheia og derfor vært egnet til å belyse hvilke basestasjoner som dekket åstedet og omkringliggende områder på drapsdagen. Basestasjonstrafikken kunne på denne måten også vært egnet til å kvalitetssikre Telenors konklusjon om at målingene i mai 2001 var representative for drapsdagen.

9.3 Vurdering av påtalemyndighetens opptreden under ankeforhandlingen

Utvalget vil i det følgende knytte enkelte merknader til påtalemyndighetens opptreden i lagmannsretten. Det tas utgangspunkt i aktors prosedyre, som er ment å være en nærmere begrunnelse for påtalemyndighetens syn på saken basert på det

som har kommet frem under bevisførselen i retten. På samme måte som i byretten er utvalget ikke kjent med hvorvidt riksadvokaten ga instruks eller råd om utførelsen av aktoroppdaget.

Det var to vesentlige forskjeller mellom aktors argumentasjon for henholdsvis byretten og lagmannsretten, som utvalget vil redegjøre nærmere for i det følgende. Den første gjelder tilnærmingen til Jan Helge Andersens forklaring. Da tiltalen ble tatt ut, var påtalemyndigheten overbevist om at Andersen var skyldig og medskyldig i voldtekter og overlagte drap på jentene. I byretten argumenterte aktor med tyngde for at Andersen forklarte seg usant om sin passive rolle på åstedet. Han ba retten vokte seg mot å bli lurt.

Byretten la til grunn at «den sammenhengende forklaring tiltalte Andersen har gitt med hensyn til det som skjedde i all hovedsak er korrekt, dog slik at han ikke er like troverdig når det gjelder eget overgrep overfor Stine Sofie». Under henvisning til prinsippet om rimelig tvil ble Andersen frifunnet for å ha medvirket til drapet på Lena Sløgedal Paulsen. Byretten fant heller ikke tilstrekkelige holdepunkter for sikkert å konstatere at Andersen hadde handlet med overlegg da han drepte Stine Sofie Sørstrønen.

Påtalemyndigheten anket ikke skyldspørsmålet for Andersens vedkommende. Da saken sto for lagmannsretten, forholdt aktor seg fullt ut til Andersens forklaring slik den var lagt til grunn av byretten og argumenterte for at forklaringen var troverdig og pålitelig på tilnærmet alle punkter. For utvalget er det vanskelig å se hvorfor påtalemyndighetens tidligere overbevisning om at Andersen hadde underspilt rollen sin, skulle ha endret seg kun som følge av byrettens dom. Aktors ankepåtegning til riksadvokaten underbygger at så ikke var tilfellet.³ Det endrede synet på Andersens forklaring fremstår dermed som strategisk, særlig i lys av at det kun var skyldspørsmålet for Kristiansens vedkommende som skulle

¹ Politirapport 3. mai 2001, jf. dok 07,04,10.

² Kristiansens mobilbruk torsdag 18. mai 2000 ble fulgt opp av Oslo politidistrikt under etterforskningen etter gjenåpningen. Etterforskningen avdekket at Kristiansen denne kvelden hadde spilt bedriftsfotballkamp i Høvåg, jf. punkt 4.6.5.

³ I statsadvokatens innstilling til riksadvokaten 8. juni 2001 (dok 01,22) fremgår det om ankeavurderingen: «Jan Helge Andersen ble ikke kjent skyldig i overlagt drap på Stine Sofie Sørstrønen. Jeg stiller meg uforstående til den bevisvurdering retten har foretatt på dette punktet. Bevisresultatet har imidlertid ikke betydning for fastsettelsen av straffen, idet begge de to andre grunnlagene i 2. ledd i strl. § 233 er tilstede. Han ble videre frifunnet for drapet på Lena Sløgedal Paulsen med en meget kort begrunnelse som ikke er fyldestgjørende ut fra bevisførselen. Retten har nemlig unnlatt å drøfte flere sider ved Andersens forklaring i retten som klart pekte i retning av at drapet lå innenfor forsett og også ble overveiet fra hans side. Jeg kan imidlertid ikke med tilstrekkelig sikkerhet si at frifinnelsen er uriktig og foreslår derfor at frifinnelsen etter omstendighetene godtas.»

behandles på nytt i lagmannsretten. Et slikt «strategiskifte» fra påtalemyndighetens side, hvor argumentasjonen i stor grad ble tilpasset i Kristiansens disfavør, var uheldig i lys av objektivitetsplikten og det strafferettslige beviskravet.

Prosedyren inneholder flere eksempler som illustrerer påtalemyndighetens endrede tilnærming til Andersens forklaring. For eksempel fremholdt aktor for lagmannsretten at Andersen opplevde et mareritt og handlet under «betydelig psykisk press». Derfor kunne det heller ikke forventes at han husket alt riktig, inkludert alle detaljer og tidsangivelser. Til sammenligning argumenterte aktor i byretten med at «mye tyder på at Andersen skjuler seg bak en redsel som det ikke er grunnlag for».⁴

I lagmannsretten mente aktor at vitnet Kristen Gislefoss mest sannsynlig husket feil når det gjaldt observasjonene av Andersen i Baneheia før kl. 18.00 fredag 19. mai 2000. I byretten hadde aktor derimot omtalt Gislefoss som et meget troverdig vitne. Når det gjelder dagboken Andersen oppga å ha skrevet på PC-en sin etter drapene, som politiet ikke hadde funnet spor av, argumenterte aktor i lagmannsretten for at denne ganske sikkert var overskrevet av nye spill, mens han i byretten fant forholdet «påfallende».

For å underbygge Andersens troverdighet trakk aktor også frem et forhold som ikke var korrekt, nemlig at Andersen uoppfordret hadde innrømmet et seksuelt overgrep *før* han fikk kjennskap til DNA-resultatene. Det er ikke holdepunkter for at aktor bevisst ga uriktig informasjon på dette punktet, men aktor burde undersøkt om påstanden faktisk stemte, før han omtalte forholdet i prosedyren.

På samme måte som for byretten argumenterte aktor for at Andersens forklaring om Kristiansen deltakelse kunne avstemmes og kontrolleres med åstedsfunn. Felles for disse funnene var at de reelt sett kun var egnet til å kontrollere Andersens forklaring om *egen* tilstedeværelse. Verdt å merke seg er også at aktor omtalte politiets uformelle samtale med Andersen i forkant av tilståelsen som dyktig politiarbeid, herunder at avhøreren hadde «trykket på de riktige knappene» ved å spørre om Andersen kunne være et offer. Disse uttalelsene er overraskende i lys av at fremgangsmåten også i 2000 var i strid med straffeprosessloven og riksadvokatens retningslinjer, se punkt 4.5.3.

Samtidig som aktor i lagmannsretten i stor grad argumenterte for at Andersen forklarte den

fulle sannheten, ble det fremholdt at Kristiansen hadde «løyet katastrofalt dårlig». Utvalget har forståelse for at det innledningsvis vekket mistanke at Kristiansen først i politihøret 14. juli 2000 forklarte at han var en kort tur i Baneheia fredag 19. mai 2000. Samtidig ble også andre, nokså ubetydelige, forhold trukket frem som «løgner» fra Kristiansen. Dette gjaldt for eksempel at Kristiansen først hadde forklart at han ringte Andersens far fra mobiltelefonen, da det senere viste seg å være fasttelefonen, og at han ved én anledning oppga ikke å huske hvilken sykkel han hadde brukt da han syklet inn i Baneheia for å hente nøklene fra Andersen. Utvalget kan vanskelig se at disse forholdene hadde betydning for Kristiansens troverdighet i relasjon til skyldspørsmålet.

Den andre hovedforskjellen fra byretten er påtalemyndighetens håndtering av bevisføringen om Kristiansens mobiltrafikk. Essensen i bevisføringen i lagmannsretten var at verken Telenor eller Teleplan, etter gjentatte målinger, oppnådde dekning fra basestasjonen EG_A på åstedet eller på steder der Andersen hadde forklart at de hadde befunnet seg i forkant av ugjerningene. Teleplans rapport åpnet for at endringer i nettverkskonfigurasjonen mv. *kunne* ha påvirket dekningsforholdene siden drapsdagen, men det fremgikk av rapporten at dette ikke rent faktisk var undersøkt nærmere. I forlengelsen av dette åpnet Teleplan også for en teoretisk mulighet for at det estimerte dekningsområdet under visse forutsetninger kunne strekke seg nærmere åstedet enn først angitt, men understreket at det dreide seg om en matematisk teori som ikke var underbygget av de faktiske målingene, se punkt 8.4.6.4. Telenor, som var nettverksoperatøren, var derimot tydelig på at det *ikke* hadde blitt foretatt endringer siden drapsdagen som hadde påvirket dekningsområdet til EG_A. Heller ikke Telenor kunne utelukke dekning, men anså det som lite sannsynlig at det noen gang hadde vært dekning fra EG_A på åstedet. Samlet sett var det dermed i liten grad holdepunkter i bevisføringen for at målingene utført i mai og august 2001 ikke var representative for dekningsforholdene på drapstidspunktet.

I stedet for å se helhetlig og objektivt på de samlede teledataundersøkelsene fremhevet påtalemyndigheten de påpekte usikkerhetsmomentene og den teoretiske muligheten for dekning i prosedyren. Aktors hovedargument synes å ha vært at det «faktum» at Kristiansen tross alt *hadde* vært der, var et bevis for at det også hadde vært dekning i området på drapsdagen. Etter utvalgets syn var dette sirkelargumentasjon. Utvalget har

⁴ Fædrelandsvennen, «Begge to kan dømmes», 22. mai 2001.

også merket seg at påtalemyndigheten stilte spørsmål ved de Telenor-ansattes kompetanse og fremholdt at de manglet teknisk bakgrunn. Etter utvalgets syn var det imidlertid ikke grunnlag for å hevde at de Telenor-ansatte manglet kompetanse, jf. punkt 9.2.

Aktor forsøkte også å nøytralisere det såkalte sykkelbeviset under henvisning til vitnet Leonard Hovdens «skråsikkerhet». Grunnen var at aktor mente Hovden i politiavhørene hadde uttalt seg mer forbeholdent enn i lagmannsretten. Ifølge aktor kunne sykkelene meget vel ha stått ved bommen slik Andersen hadde forklart, og han fremholdt at det ikke er normalt å legge merke til slikt når man jogger eller går kveldstur. Utvalget kan vanskelig se at dette var en fullt ut etterrettelig og balansert fremstilling av Hovdens vitnemål. Som nevnt tidligere ble påliteligheten av vitnemålet styrket av flere forhold. Viktigst var at Hovden hadde lagt merke til sykkelene allerede før løpeturen, og at han tøyde ut inntil bommen i rundt ti minutter i tidsrommet sykkelene angivelig skulle ha stått der.

Samlet sett etterlater påtalemyndighetens prosedyre for lagmannsretten – som i byretten – et inntrykk av at skyldspørsmålet for Kristiansens del ikke ble underlagt en tilstrekkelig objektiv og individuell vurdering. På samme måte som i byretten ble opplysninger og bevis som isolert sett underbygget Kristiansens forklaring, gjennomgående søkt bortforklart eller avfeid som lite betydningsfulle.

Selv om påtalemyndigheten ga uttrykk for et annet syn på telebeviset i lagmannsretten, var bevissituasjonen nokså sammenfallende som i byretten. Realiteten var fortsatt den at telebeviset med stor grad av sannsynlighet plasserte Kristiansen på et annet sted enn åstedet eller omkringliggende områder i det kritiske tidsrommet. Dette gjelder også dersom Teleplans vitnemål tas i betraktning. Videre led Andersens forklaring av de samme svakhetene i lagmannsretten som den gjorde i byretten. I lagmannsretten ble imidlertid svakhetene ved forklaringen ikke fremhevet av påtalemyndigheten, slik de ble i byretten.

Slik saken lå an da bevisføringen var avsluttet, mener utvalget at det strafferettslige beviskravet ikke var oppfylt. Forholdene som ble trukket frem i forbindelse med aktors «puslespillmetafor», kan illustrere dette.⁵ Metaforen var ment å illustrere en praktisk tilnærming til beviskravet og gikk ut på at man ikke trenger å legge alle brikker i et puslespill for å være overbevist om hva hovedmo-

tivet viser. Anvendt på Kristiansens sak mente aktor at det ikke endret bildet at man ikke visste hvorfor jentene hadde byttet tøy, hvorfor Sløgedal Paulsen lå oppå Sørstrønen da de ble funnet, til tross for at Andersen forklarte at Sløgedal Paulsen ble flyttet til skjulestedet først, eller hvor Kristiansen sendte tekstmeldingene fra.

Utvalget er kritisk til at omstendighetene rundt Kristiansens mobilbruk synes å ha blitt fremstilt på lik linje med de to øvrige ubesvarte spørsmålene. Etter utvalgets syn var spørsmålet om hvor Kristiansen befant seg da han sendte tekstmeldingene, en av de mest sentrale brikkene i puslespillet.

9.4 Vurdering av forsvarernes arbeid

På samme måte som ved vurderingen av forsvarernes arbeid under saksforberedelsen og hovedforhandlingen i byretten mener utvalget at det ikke er noe å utsette på forsvarernes arbeid under ankeforhandlingen. Utvalget viser til bemerkningene i punkt 7.3, som langt på vei er dekkende også for ankeforhandlingen.

Utvalget trekker særlig frem at advokat Tore Pettersen inngående etterprøvde Andersens forklaring. Som det fremgår av punkt 9.3, inntok påtalemyndigheten en vesentlig annen tilnærming til Andersens forklaring under ankeforhandlingen enn i byretten, og argumenterte for at forklaringen var troverdig og pålitelig på tilnærmet alle punkter. I en slik situasjon var det nødvendig at forsvarer var intensiv i sin utspørring av Andersen. Det kom også godt frem i forsvarers prosedyre at Andersens forklaring var lite plausibel og i strid med objektive bevis.

9.5 Vurdering av lagmannens rettsbelæring

Lagmannens gjennomgang av bevisene i lagrettsaker var regulert i den nå opphevede straffeprosessloven § 368 andre ledd, som hadde slik ordlyd:

«Rettens leder gjennomgår i et kort foredrag bevisene i saken og forklarer spørsmålene og de rettssetninger som skal legges til grunn.»

Den nærmere gjennomgangen og struktureringen av bevisforedraget var – innenfor relativt vide rammer – overlatt til lagmannens skjønn. For eksempel gjaldt det ikke noe forbud mot å gi uttrykk for eget syn på bevisspørsmålene, men

⁵ Se punkt 8.5.2.

det var heller ikke påbudt. I Rt. 2005 s. 1702 heter det om de rettslige rammene:

«Lagmannens plikt til å gjennomgå bevisene i saken skal først og fremst samle lagrettens oppmerksomhet omkring det vesentlige i forhold til de spørsmålene som skal besvares, og gi en ordnet oversikt over hovedpunktene i bevisførselen, jf. Andenæs, Norsk Straffeprosess (2000) side 54. Lagmannen har ingen plikt til å gi uttrykk for sitt eget syn på bevisene, men det er heller ikke noe til hinder for at han gjør det. Hvorvidt det skal gjøres, beror i høy grad på lagmannens eget skjønn. Det klare rettslige utgangspunkt er derfor at det ikke er en saksbehandlingsfeil at lagmannen har uttalt seg om bevisene, se særlig Rt-1972-1077 på side 1080.

Gjennom rettspraksis er det likevel stilt opp noen begrensninger. Uttalelsene må for det første ikke være misvisende, jf. blant annet Rt-1977-182 på side 184. Dernest – og det er dette som er temaet i vår sak – må de ikke innebære en utilbørlig påvirkning av lagretten. Om dette viser jeg til Rt-1977-182 på side 184 og Rt-1985-764 på side 768. Den sistnevnte avgjørelsen formulerer temaet som et spørsmål om det er godtgjort at lagretten har vært gjenstand for en form for påvirkning som ikke kan aksepteres. Også dette beror langt på vei på en skjønnsmessig vurdering. Det er på det rene at terskelen er høy.»

Utvalgets mandat er ikke begrenset til å vurdere om rettsbelæringen, i lys av rammene trukket opp av rettspraksis, var beheftet med mulige saksbehandlingsfeil som kunne ha ledet til opphevelse av dommen. Utvalget skal klargjøre årsakene til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt. Det har derfor vært nødvendig å foreta en bredere vurdering enn den rent rettslige. Utvalget har tatt utgangspunkt i gjengivelsene av lagmann Asbjørn Nes Hansens rettsbelæring i Baneheia-saken, som er sitert foran i punkt 8.7. Rettsbelæringen er gjengitt på nokså sammenfallende måte i de ulike medieoppslagene og gir i det vesentlige et entydig bilde av hva som ble sagt. Utvalget har på visse punkter også sammenholdt gjengivelsene i mediene med opplysningene om rettsbelæringen som fremgår av Viggo Kristiansens anke til Høyesterett, se punkt 8.12.⁶

Når rettsbelæringen leses i sammenheng, er det ikke tvilsomt at lagmannen ga uttrykk for sitt eget syn på bevisene, nærmere bestemt at bevisene i vesentlig grad talte for at Kristiansen var skyldig. Samtidig ga han klart uttrykk for at uttalelsene hans kun var veiledende, og at det var juryen alene som bestemte. Selv om lagmannen kunne ha gitt en mer nøktern beskrivelse av bevisbildet, og i større grad trukket frem bevis som isolert sett støttet Kristiansen forklaring, kan ikke utvalget se at lagmannens uttalelser var av en slik karakter at de innebar en utilbørlig påvirkning av lagretten.

Utvalget mener likevel at sentrale bevis ble misvisende fremstilt. For det første var det objektivt feil at det forelå sikre biologiske spor fra en annen gjerningsmann enn Jan Helge Andersen, og at DNA-resultatene utelukket Andersen fra et av de seksuelle overgrepene. Utvalget har imidlertid forståelse for at lagmannen kan ha oppfattet bevisføringen i den retningen, se punkt 8.4.5.

Mest kritisk er utvalget til lagmannens gjengivelse av bevisføringen om telebeviset. Utvalget kan selvsagt ikke utelukke at redegjørelsen var mer omfattende enn det som fremgår av avisartiklene referert under punkt 8.7. Når artiklene ses i sammenheng, og dessuten sammenholdes med Kristiansens anke til Høyesterett, gir de imidlertid holdepunkter for at lagmannen fremstilte dekningsforholdene som mer usikre og «tøyelige» enn bevisføringen om teledataopplysningene reelt sett ga grunnlag for.

Som utvalget har vist til i punkt 9.3, var essensen i den samlede bevisføringen om telebeviset at de sakkyndige var enige om at det var lite sannsynlig at EG_A hadde deknning på åstedet eller i områdene rundt, men at de ikke kunne utelukke det fullstendig, se også punkt 8.4.6. Avisartiklene som utvalget har sitert i punkt 8.4.6.3, viser at Telenor oppga at målingene gjort i mai 2001 var representative for dekningsforholdene på drapstidspunktet, og at de forklarte hva som lå til grunn for denne konklusjonen. Teleplan ga ikke uttrykk for noen direkte uenighet, men kunne ikke selv konkludere om dekningsforholdene på drapsdagen, fordi de ikke hadde innsikt i hvorvidt nettverksoperatøren (Telenor) hadde foretatt endringer i nettverkskonfigurasjonen mv. som kunne ha påvirket dekningsforholdene siden drapsdagen.

Avisartiklene som utvalget har sitert i punkt 8.4.6, gir videre klare holdepunkter for at den sakkyndige fra Teleplan understreket at «dekningsmuligheten» han åpnet for, dreide seg om en

⁶ Påtalemyndigheten bestred ikke forsvarers gjengivelse av rettsbelæringens innhold, jf. påtegning 21. mars 2002, jf. dok. 08,23.

teoretisk mulighet som ikke hadde støtte i de faktiske målingene som Teleplan hadde foretatt.

Aftenposten skrev blant annet:

«Muligheten for at Viggo Kristiansens mobiltelefon kan ha hatt dekning over basestasjonen Eg A ved åstedet, er til stede. Men den er høyst teoretisk. Selv om den er aldri så teoretisk og usannsynlig så fikk retten servert muligheten for at Viggo Kristiansens mobil hadde dekning tett opptil åstedet [...]. Det sakkyndige vitnet fra Teleplan har både bekreftet at sannsynligheten for at Kristiansens telefon hadde dekning i området er svært liten, samtidig som han altså åpnet for muligheten.»⁷

I VGs artikkel fremgikk følgende:

«Teleekspert Inge Schøyen har gjort en matematisk beregning som viser at Viggo Kristiansen kan ha stått like ved åstedet da han brukte mobiltelefon drapskvelden. Men teorien støttes ikke av de mange omfattende målingene som er gjort av dekningsområdet til basestasjon Eg A i Baneheia.»⁸

Basert på det ovennevnte er det holdepunkter for at lagmannen ikke redegjorde for bevisføringen om telebeviset på en tilstrekkelig fullstendig og balansert måte i rettsbelæringen. Mer konkret synes lagmannen å ha fremhevet usikkerhetsmomenter og det som etter bevisførselen ble fremstilt som en teoretisk mulighet for dekning, snarere enn å redegjøre helhetlig for de sakkyndiges samstemte konklusjoner om at de faktiske målingene tilsa at det var liten sannsynlighet for dekning fra EG_A på åstedet eller i omkringliggende områder. Utvalget viser i denne forbindelse til advokat Pettersens innvendinger til rettsbelæringen i anken til Høyesterett, hvor han uttalte følgende:

«Den sakkyndige ga i retten uttrykk for en teoretisk mulighet for at dekningsforeholdene kunne forskyve seg i forhold til de forhåndsplanlagte cellegrenser. Lagmannen ga i sin rettsbelæring uttrykk for at det kunne være dekning på åstedet dersom cellegrensene ble forskjøvet med ca 150–400 meter. Han unnlot å referere den opplysning som fremkom under

bevisføringen om at det aldri var oppnådd kontakt med signaler fra Eg-A senderen på åstedet eller i nærheten av åstedet for drapene. Rettsbelæringen er således ufullstendig og derved misvisende på dette punkt.»⁹

Utvalget mener videre at innholdet og strukturen i rettsbelæringen indikerer at lagmannens egen bevisvurdering i stor grad led av de samme svakheter som utvalget har påpekt i relasjon til byrettens dom, både når det gjelder bevisvurderingen av Kristiansens forklaring, forhold som var egnet til å svekke Andersens pålitelighet, samt i form av nøytralisering av bevis som talte til Kristiansens fordel. Det er nærliggende å anta at den uriktige oppfatningen om sikre biologiske spor for to gjerningsmenn i vesentlig grad ble styrende for lagmannens strukturering av bevisforedraget, herunder også for den ubalanserte fremleggelsen av telebeviset.

9.6 Kort om lagmannsrettens dom

9.6.1 Lagrettens kjennelse

Basert på de fremlagte bevisene er det utvalgets syn at det strafferettslige beviskravet ikke var oppfylt i lagmannsretten. Det vises til utvalgets vurderinger av byrettens dom i punkt 7.4, sammenholdt med vurderingene i inneværende kapittel. Lagrettens kjennelse er imidlertid ikke begrunnet, og straffutmålingspremissene samsvarer ikke nødvendigvis med hvordan lagretten vurderte bevisene. Av disse grunner har ikke utvalget hatt foranledning til å gjøre noen nærmere vurdering av hvilke svakheter som forelå ved lagrettens vurderinger av skyldspørsmålet.

9.6.2 Domspremissene ved straffutmålingen

Lagmannsretten la ved straffutmålingen til grunn byrettens beskrivelse av faktum og bevisvurdering. I dommen henvises det til byrettens domsgrunner, som lagmannsretten fant dekkende også etter bevisførselen for lagmannsretten. Utvalget viser til svakhetene som er påpekt ovenfor om byrettens bevisvurderinger, jf. punkt 7.4, som i det vesentlige også gjør seg gjeldende for lagmannsrettens bevisvurdering under straffespørsmålet.

⁷ Aftenposten, «Mobil-teori kan knuse alibi», 17. januar 2022.

⁸ VG, «Kan ha brukt mobil like ved åstedet», 17. januar 2022.

⁹ Viggo Kristiansens anke til Høyesterett 25. februar 2002, jf. dok. 08,17.

9.7 Høyesteretts behandling av Kristiansens anke

Å få en anke over dom behandlet av Høyesterett krever samtykke fra Høyesteretts ankeutvalg, som frem til 2008 het Høyesteretts kjæremålsutvalg. Høyesterett er en prejudikatsdomstol, og instansens dømmende virksomhet sikter i første rekke mot å avklare retten og å utvikle den i et samvirke med lovgiver. Det følger av straffeprosessloven § 323 første ledd andre punktum at samtykke bare gis dersom «anken gjelder spørsmål som har betydning utenfor den foreliggende saken, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken prøvd i Høyesterett». Anke til Høyesterett kan ikke grunnes på feil ved bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, jf. straffeprosessloven § 306 andre ledd.

Anken fra Viggo Kristiansen gjaldt saksbehandlingen og lovanvendelsen under skyldspørsmålet. Nærmere bestemt ble det anført at DNA-bevisene og telebeviset var misvisende fremstilt i rettsbelæringen, og at det var anvendt et for lavt beviskrav. Siden kjæremålsutvalgets beslutning ikke er begrunnet, er det ikke mulig å vite hva kjæremålsutvalget konkret la vekt på da det ble besluttet at vilkårene for anketillatelse ikke var oppfylt. Det er utvalgets syn at Kristiansens anke ikke reiste spørsmål det var av prinsipiell betyd-

ning å få avklart, og at anken dermed ikke hadde betydning utover Kristiansens egen sak. Dette ble heller ikke anført i anken.

Av disse grunner er det nærliggende å anta at kjæremålsutvalget vurderte en eventuell anketillatelse ut fra spørsmålet om det av «andre grunner» var «særlig viktig» å få saken prøvd i Høyesterett. Dette alternativet er en sikkerhetsventil som er ment å fange opp mer åpenbar kvalitetssvikt i lagmannsrettene.¹⁰ Terskelen for å få anketillatelse på dette grunnlaget er derfor høy.

I dette tilfellet er det på det rene at rettsbelæringen ikke ble protokollert. Kjæremålsutvalget hadde heller ikke noen fullstendig oversikt over bevisføringen for lagmannsretten og dermed liten foranledning til å avdekke svakheter av en slik art som kunne gitt grunn til anketillatelse. Opplysningene som fremkom av intervjuet med det ene lagrettemedlemmet, kunne tolkes på flere måter, og de var trolig ikke i seg selv egnet til å gi begrunnet uro med hensyn til om lagretten hadde anvendt et for lavt beviskrav. Utvalget kan etter omstendighetene ikke se at det er grunnlag for å kritisere Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning om ikke å gi anketillatelse.

¹⁰ Bårdsen (2014).

Kapittel 10

Årsaker til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt

10.1 Innledning

Det følger av utvalgets mandat at «[f]ormålet med granskningen er å finne årsakene til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt».¹ Utvalget vil i dette kapittelet sammenfatte sine synspunkter på dette overordnede spørsmålet.

Vurderingen av hva som utgjør en årsak til den uriktige domfellelsen, er skjønnsmessig. Utvalget har valgt å fremheve grunnene som fremstår som *mest vesentlige* i det samlede årsaksbildet. Utvalget har i de foregående kapitlene pekt på en rekke svakheter og mangler ved aktørenes håndtering av straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen, men det er langt fra alle disse som det er naturlig å betegne som vesentlige årsaker. Ofte vil det kunne være uklart hvilken betydning, om noen, forholdet har hatt for den uriktige domfellelsen. I fortsettelsen vil mer perifere forhold i liten grad bli omtalt.

Utvalget vil i det følgende først redegjøre for årsaker knyttet til domstolsbehandlingen, før det gis en omtale av årsaksforhold i forbindelse med påtale- og etterforskningsstadiet. Tyngdepunktet i den videre fremstillingen vil være på årsaksforhold som har sammenheng med brudd på sentrale normer og regler i straffeprosessen. En slik innfallsvinkel har støtte i mandatet, som angir at utvalget «skal vurdere om lov, forskrift, retningslinjer og prinsipper med videre som var gjeldende i den relevante tidsperioden ble etterlevd av aktørene, og om skjønnet som ble utøvd innenfor rammen av disse var forsvarlig». Felles for de mest sentrale årsakene er at de relaterer seg til *svikt i*

bevisvurderingen og/eller *mangelfull utredning*.² Den rollen kognitive tankefeil, særlig den såkalte bekreftelsesfeilen, synes å ha spilt i beslutningsprosessene, vil kort bli omtalt.³

I punkt 10.2 drøfter utvalget hvilken betydning svikt i domstolenes bevisvurdering har hatt for den uriktige domfellelsen. I punkt 10.3 vurderes det hvilken rolle påtalemyndighetens opptreden i rettssakene kan ha spilt. Forhold i tilknytning til påtalemyndighetens vurdering av tiltale spørsmålet omtales i punkt 10.4. I punkt 10.5 drøftes i hvilken grad den uriktige domfellelsen skyldes svikt og mangler ved etterforskningen rettet mot Kristiansen. Betydningen av politiets uttalelser til pressen og medienes dekning vurderes i punkt 10.6. En oppsummering av utvalgets syn på årsaks spørsmålet gis til slutt i punkt 10.7.

10.2 Svikt i domstolenes bevisvurdering

10.2.1 Innledning

Den viktigste grunnen til den uriktige domfellelsen av Viggo Kristiansen er at han *ble domfelt på for svake bevis*. Basert på bevisene som faktisk ble ført for retten, var kravet om at straff skal bevises utover enhver rimelig tvil, ikke oppfylt. Dette gjelder i prinsippet uten hensyn til hva som skjedde under etterforskningen, og uavhengig av om det kan rettes kritikk mot politiets og påtalemyndighetens arbeid. Domstolenes bevisvurdering står dermed helt sentralt i årsaksbildet.

Utvalget vil først ta for seg bevisvurderingen i Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 og deretter omtale ankebehandlingen i Agder lagmannsrett. I motsetning til i lagmannsrettens dom er byrettens avgjørelse av skyldspørsmålet begrunnet. Dette

¹ Uttrykket «uriktig domfellelse» er flertydig og kan bety både *domfellelse av en reelt uskyldig* og *domfellelse på for svake bevis*. Det første beror på hva som faktisk skjedde i virkeligheten. Det andre beror på at dommerens handlingsvalg var feil. Se NOU 2014: 10 punkt 10.2.2.1 s. 179: «En uriktig domfellelse behøver ikke å ha sin årsak i at det strafferettslige beviskravet er forstått uriktig av retten. De bevisene retten ble forelagt kan være slik at de på domstidspunktet var all mulig grunn til å tro at det forholdt seg som angitt i tiltalebeslutningen, men senere kan det vise seg at bevisene var feilaktige.»

² Mellom disse kategoriene er det en nær sammenheng. Svakheter ved bevisvurderingen kan lede til en uriktig eller skjev vurdering av hvilke forhold det er grunn til å utrede eller etterforske nærmere. Manglende utredning kan føre til at bevisvurderingen skjer på et mangelfullt eller uriktig faktisk grunnlag.

³ Se punkt 13.2.3.

gjør det mulig for utvalget å etterprøve om bevisvurderingen i dommen var forsvarlig og rasjonell. Opplysninger om bevisføringen fra andre kilder enn domsgrunnene har bidratt til å kaste lys over det som står – og ikke står – i dommen.

10.2.2 Byrettens bevisvurdering

Som utvalget har redegjort nærmere for i punkt 7.4, lider byrettens dom av alvorlige svakheter.⁴ Et påfallende trekk ved dommen er at Viggo Kristiansens forklaring knapt nok omtales. Når tiltalte har gitt en forklaring som utelukker straffskyld, skal denne som et utgangspunkt legges til grunn, med mindre den basert på øvrige bevis kan utelukkes ut over enhver rimelig tvil. Utvalget konstatere at det er få spor av en slik tilnærming i byrettens dom. Det er ikke mulig å lese ut av domsgrunnene i hvilken utstrekning Kristiansens forklaring var underbygget av øvrige bevis.

I realiteten ble forklaringens pålitelighet understøttet av en rekke av bevisene som ble ført for retten. Kristiansens forklaring om at han hadde låst seg ute av boden og dro til Svarttjønn for å få tak i Andersens ekstra nøkkelsett, ble for eksempel underbygget av forklaringene fra Andersens far og Andersen selv og av en telefonutskrift som viste at samtalen med Andersens far hadde skjedd kl. 17.47. Det er ingenting som tyder på at Kristiansen visste hvor Andersen var før denne samtalen. At Kristiansen syklet tilbake til arbeidsboden, støttes av vitnemålet til Leonard Hovden, som skal ha tøydt ut inntil bommen ca. kl. 19.20 uten å se noen sykkel. Hovden hadde kort tid tidligere merket seg den aktuelle sykkel. Dette passet dårlig med Andersens forklaring om at sykkel ble låst inntil bommen. Også andre opplysninger og bevis støttet Kristiansens forklaring.⁵

Domspremissene viser at byretten i det alt vesentlige fant Andersens versjon av hendelsesforløpet bevist. Byrettens vurdering av forklaringen, slik den fremkommer i dommen, er imidlertid mangelfull. Flere aspekter ved Andersens his-

torie var lite plausible og fordret en nærmere drøftelse av forklaringens bevisverdi. At Andersens egne straffbare handlinger fullt ut var et resultat av knivtrusler fra Kristiansen, var i seg selv lite troverdig. Det samme gjelder det forhold at Andersen skal ha sittet med ryggen til på en stein mens Kristiansen forgrep seg på jentene. Også omstendighetene rundt Andersens overgrep og drap på Stine Sofie Sørstrønen fremstår påfallende. Utvalget nevner også at forklaringen passet dårlig med en rekke øvrige bevis som ble ført for retten. Dette gjelder blant annet vitnemålet til Kristen Gislefoss, som skal ha observert Andersen på steder og tidspunkter som strider mot Andersens forklaring om hvor han var før drapene, men også det nevnte sykkelbeviset. Det er påfallende at ingen av disse forholdene er omtalt i domspremissene.

Det er på det rene at byretten var kjent med omstendighetene rundt Andersens tilståelse, og at han underveis hadde endret sin forklaring på flere vesentlige punkter. Dette er forhold som i vesentlig grad svekket forklaringens troverdighet, men som ikke omtales i dommen. Uttalelsen i dommen om at det «ikke [er] mulig å se noe motiv for Andersen til å trekke Kristiansen urettmessig inn i saken», er vanskelig å forstå. Det synes åpenbart at Andersen hadde et motiv for å implisere Kristiansen i ugjerningene, ettersom han derved kunne redusere eget ansvar og muligens oppnå lavere straff.

Den største svakheten ved byrettens dom er likevel vurderingen av det såkalte mobilbeviset. Under hovedforhandlingen kom det frem at det fra Kristiansens mobiltelefon drapskvelden var sendt eller mottatt til sammen fire tekstmeldinger – kl. 18.55 (innkommende), kl. 18.57 (utgående), kl. 19.24 (innkommende) og kl. 19.37 (utgående) – som alle hadde slått inn på basestasjon EG_A. Med grunnlag i Telenors målinger la byretten til grunn at basestasjon EG_A ikke hadde dekning på åstedet, og at dekningsgrensen gikk ved nordenden av 3. Stampe, ca. 300 meter i luftlinje fra åstedet. Det sannsynlige dekningsområdet strakk seg nordover fra dekningsgrensen og omfattet blant annet Kristiansens bolig. Disse opplysningene var svært vanskelige å forene med Andersens forklaring om Kristiansen deltakelse og trakk i retning av at sistnevnte ikke hadde vært på åstedet i tidsrommet da de straffbare handlingene ble begått.

I stedet for å slå fast at mobiltrafikken støttet Kristiansens forklaring, søkte byretten å svekke bevisets betydning ved å lansere tre teorier som kunne tilsi at teledatapplysningene likevel var

⁴ Ved Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 ble Kristiansen dømt til fengsel i 21 år og sikring i 10 år for overlagt drap på Lena Sløgedal Paulsen og medvirkning til overlagt drap på Stine Sofie Sørstrønen. Han ble videre dømt til voldtekt ved samleie og utuktig omgang ved samleie av begge jentene. I samme dom ble Jan Helge Andersen dømt for drap under særdeles skjerpende omstendigheter på Stine Sofie Sørstrønen og medvirkning til voldtekt ved samleie og utuktig omgang ved samleie av begge jentene. Straffen ble satt til fengsel i 17 år. Andersen ble frifunnet for medvirkning til drap på Lena Sløgedal Paulsen.

⁵ Se punkt 7.4.3 og punkt 5.5.3.

forenlige med at Kristiansen var skyldig. Felles for de tre teoriene var at de i liten eller ingen grad hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisførsel og kontradiksjon. Som utvalget påpeker i punkt 7.4.4, var dessuten samtlige teorier lite plausible og manglet støtte i øvrige bevis. Dette gjelder særlig den første teorien om at mobiltelefonen lå i sykkelvesken ved bommen ved Svarttjønn, og at Kristiansen beveget seg til og fra åstedet og dekningsområdet. Utvalget kan ikke se noen rasjonell grunn til at Kristiansen skulle foreta slike bevegelser. Som følge av meldingen kl. 18.57 var teorien dessuten i strid med Andersens forklaring om hvor han og Kristiansen hadde oppholdt seg før de møtte jentene syd for 3. Stampe ca. kl. 19.00. Også de øvrige teoriene forutsatte at Andersens forklaring om hendelsesforløpet ikke kunne legges til grunn.

Byretten virker å ha innsett at ingen av teoriene ga fullgode svar, ettersom den avslutningsvis bemerket at det «for retten ikke [er] mulig å fastslå endelig hva som har skjedd med hensyn til Kristiansens mobiltelefonbruk». Deretter bemerket den at mobiltelefonbruken ikke endret på vurderingen av de øvrige bevisene, som utover enhver rimelig tvil bekreftet at Kristiansen utførte voldtektene og drapene som nevnt i tiltalen, men uten at synspunktet ble nærmere begrunnet. Telebeviset ble dermed i realiteten stående uforklart i det samlede bevisbildet. Utvalgets eget syn er at en rasjonell bedømmelse av telebeviset, sammenholdt med Kristiansens og Andersens forklaringer og det øvrige bevisbildet, ikke lot seg forene med en konklusjon om at Kristiansen var skyldig utover enhver rimelig tvil.

At byretten domfelte Kristiansen til tross for eksistensen av telebeviset, som på det nærmeste utelukkert at han var til stede på åstedet, skyldes trolig at DNA-resultatene fra Spania – slik byretten tolket dem – ga sterk støtte til Andersens forklaring om at handlingene ble begått av to gjerningsmenn. Selv om det ikke fremgår direkte av dommen, er det visse holdepunkter for at byretten kan ha forutsatt en direkte sammenheng mellom de påviste sædcellene og DNA-resultatene. Uavhengig av dette tilsier domsgrunnene at byretten uten videre la til grunn at sporene var handlingsrelevante og måtte være avsatt av gjerningsmenn. Som utvalget påpeker i punkt 7.4.6, hadde ikke en slik tolkning av DNA-resultatene dekning i Universitetet i Santiago de Compostelas rapport, men utvalget har en viss forståelse for at bevisføringen ble forstått i denne retningen.

I realiteten var DNA-resultatene så svake at de var tilnærmet uten bevisverdi for straffesaken.

Når et DNA-funn ikke gir noen rimelig grad av sikker identifikasjon, og celletypen heller ikke kan identifiseres, lar det seg vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorvidt funnet står i årsakssammenheng med den straffbare handlingen. At alternative kildeopphav og relevante usikkerhetsmomenter ikke er drøftet, er en svakhet ved dommen.

Etter utvalgets vurdering burde telebeviset i seg selv ledet til at retten vurderte muligheten for at DNA-resultatenes bevisverdi var mindre enn først antatt. I stedet var det betydningen av telebeviset – et langt sterkere bevis – som ble forsøkt svekket gjennom argumentasjonen i dommen. Disse forsøkene var spekulative og lite overbevisende, noe som i seg selv indikerer at beviskravet ikke var oppfylt i saken.

Uavhengig av byrettens forståelse av DNA-beviset hadde retten med telebeviset et teknisk bevis som på det nærmeste utelukkert at Kristiansen kunne være skyldig. I en slik situasjon skulle byretten enten frifunnet Kristiansen eller sørget for supplerende bevisføring, jf. straffeprosessloven § 294. Å domfelle Kristiansen i denne situasjonen var ikke i tråd med det strafferettslige beviskravet og krav til forsvarlig og rasjonell bevisvurdering.

10.2.3 Ankebehandlingen

Kristiansen anket bevisvurderingen under skyldspørsmålet til lagmannsretten. Anken førte ikke frem. Ved Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002 ble Kristiansen dømt til 21 års forvaring med en minstetid på 10 år.⁶

Den største forskjellen mellom bevisføringen i byretten og lagmannsretten var at selskapet Teleplan hadde gjennomført nye dekningsmålinger. Bevisføringen om telebeviset i lagmannsretten viste at både Teleplans og Telenors representanter var enige om at det var svært lite sannsynlig at EG_A på gjerningstidspunktet hadde dekning på åstedet eller områdene rundt. Den sakkyndige fra Teleplan åpnet imidlertid for at det var en *teoretisk* mulighet for at mobiltelefonen kunne ha hatt dekning i området på drapsdagen. Dette hadde ikke støtte i noen av de foretatte målingene, hvor verken Teleplan eller Telenor hadde lyktes med å oppnå kontakt med EG_A-senderen på åstedet eller i nærheten av dette. Den teoretiske muligheten Teleplan åpnet for, var dels begrunnet i en matematisk beregnet «tilleggsmargin» for det estimerte – i motsetning til det faktisk målte – dekningsområdet.⁷ I tillegg påpekte Teleplan at

⁶ Straffen for Andersen ble satt til fengsel i 19 år.

de ikke visste om nettverksoperatøren (Telenor) i mellomtiden hadde foretatt endringer i nettet som kunne tilsi at Teleplans målinger i august 2001 ikke var representative for dekningsforholdene da drapene ble begått. Telenor ga på sin side uttrykk for at deres målinger fra mai 2001 var representative, og at det ikke hadde blitt foretatt endringer i nettet som hadde påvirket EG_As dekningsområde.

Basert på de fremlagte bevisene mener utvalget at det heller ikke i lagmannsretten var grunnlag for å domfelle Kristiansen. Lagrettens kjennelse er imidlertid ikke begrunnet, og straffutmålingspremissene samsvarer ikke nødvendigvis med hvordan lagretten vurderte bevisene. Den manglende begrunnelsen innebærer at det er vanskelig å vurdere kvaliteten på og holdbarheten av lagrettens bevisbedømmelse og betydningen av eventuelle svakheter for den uriktige domfellelsen.

Det er imidlertid grunn til å trekke frem at sentrale bevis ble misvisende fremstilt i lagmannens rettsbelæring for juryen. Utvalget kan ikke utelukke at dette har påvirket lagrettens bevisbedømmelse. Etter loven var formålet med foredraget å samle lagrettens oppmerksomhet om de sentrale spørsmålene i saken og gi en overordnet oversikt over hovedpunktene i bevisføringen. Etter praksis var det opp til lagmannens skjønn om han skulle gi uttrykk for sitt eget syn på bevisene.

Etter utvalgets vurdering redegjorde ikke lagmannen for bevisføringen om telebeviset på en tilstrekkelig balansert måte i rettsbelæringen. I stedet for å fremheve de sakkyndiges samstemte konklusjoner om hva som var det klart mest sannsynlige, ble det fokusert på den teoretiske muligheten for at det kunne ha vært dekning på åstedet på drapstidspunktet. Etter utvalgets vurdering ble dekningsforholdene fremstilt som mer usikre og tøyelige enn det reelt sett var grunnlag for ut fra bevisføringen.

Utvalget finner også grunn til å fremheve at det var objektivt feil å hevde at det forelå sikre biologiske spor fra en annen gjerningsmann enn Andersen. Utvalget har imidlertid en viss forståelse for at bevisføringen om DNA-beviset ble forstått i denne retningen. Det er grunn til å tro at premisset ble styrende for utformingen av rettsbelæringen, herunder det som ble fremhevet om telebeviset. Ved omtalen av sakens øvrige bevis bærer foredraget for øvrig preg av flere av de samme svakheterne som byrettens dom.

10.3 Påtalemyndighetens opptreden under rettssakene

Slik utvalget ser det, er påtalemyndighetens opptreden under rettssakene i Kristiansand byrett i 2001 og Agder lagmannsrett i 2002 én av flere årsaksfaktorer som bidro til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt.

Under hovedforhandlingen i byretten i april til mai 2001 ga påtalemyndigheten uttrykk for at Andersen i vesentlig grad underspilte den rolle han selv hadde spilt i de straffbare handlingene. Samtidig argumenterte påtalemyndigheten for at Andersen snakket sant om Kristiansens rolle. Utvalget er kritisk til at den delen av forklaringen som gjaldt Kristiansens deltakelse, ikke ble utsatt for et tilsvarende kritisk søkelys, ettersom den hadde nær sammenheng med Andersens historie om egen passivitet. At påtalemyndigheten ikke så noen grunn til å trekke i tvil denne delen av forklaringen, må trolig dels tilskrives det uriktige premisset om at DNA-resultatene sikkert tilsa to gjerningsmenn,⁸ dels at Andersens fremstilling bekreftet en allerede etablert hypotese om at Andersen og Kristiansen hadde begått drapene i fellesskap.

Som utvalget har påpekt i punkt 7.2, inneholder påtalemyndighetens prosedyre flere eksempler på at det spekuleres til Kristiansens ugunst. Omstendigheter som isolert sett underbygget Kristiansens forklaring, ble gjennomgående avfeid som betydningsløse eller søkt bortforklart. Et eksempel er omtalen av det såkalte sykkelbeviset. Utvalget er likevel mest kritisk til påtalemyndighetens håndtering av telebeviset, idet det ble fremmet en rekke teorier som i liten grad hadde dekning i bevisføringen, og som var vanskelige å forene med Andersens forklaring. Utvalget mener aktor skulle unnlatte å trekke inn alternative forklaringer på telebeviset som ikke hadde vært gjenstand for etterforskning, bevisførsel og kontradiksjon.

Da bevisføringen var avsluttet, mener utvalget at det var mest nærliggende å begjære utsettelse av saken for å besørge ytterligere etterforskning. Et alternativ var å nedlegge påstand om frifinnelse eller frafalle tiltalen. Etter utvalgets syn burde påtalemyndigheten ha forstått at det ikke var ført tilstrekkelig bevis for domfellelse.

Under ankeforhandlingen i Agder lagmannsrett i starten av 2002 var påtalemyndigheten klart mindre skeptisk til Andersens forklaring enn i byretten et halvt år tidligere. Nærmere bestemt

⁷ Se punkt 8.4.6.

⁸ Påtalemyndigheten anførte også at andre tekniske bevis støttet forklaringen. Denne argumentasjonen finner utvalget lite treffende, se punkt 7.2 og punkt 5.6.5.

argumenterte aktor for at forklaringen var troverdig og pålitelig på tilnærmet alle punkter. Strategiskiftet må ses i sammenheng med at påtalemyndigheten ikke anket skyldspørsmålet for Andersens vedkommende, slik at det bare var for Kristiansen at skyldspørsmålet skulle behandles på nytt i lagmannsretten. Kristiansen hadde likevel krav på at rimelig tvil skulle komme ham til gode. I punkt 9.3 gis en rekke eksempler på at påtalemyndigheten i lagmannsretten tilpasset argumentasjonen i favør av Andersen og til ulempe for Kristiansen, til dels i direkte strid med tidligere uttalelser i byretten. Dette var uheldig i lys av objektivitetsplikten som påhviler påtalemyndigheten.

Påtalemyndighetens håndtering av bevisføringen om Kristiansens mobiltrafikk var den andre store forskjellen fra forhandlingene i byretten. Som nevnt i punkt 10.2.3 var essensen i bevisføringen i lagmannsretten at verken Telenor eller Teleplan hadde lyktes i å oppnå dekning fra EG_A på åstedet eller i områdene rundt. Teleplan åpnet imidlertid for at det var en teoretisk mulighet for at det kunne ha vært dekning på gjerningstidspunktet. I stedet for å vurdere de samlede undersøkelsene helhetlig og objektivt bygget påtalemyndigheten utelukkende på denne muligheten, selv om den var lite sannsynlig og ikke hadde dekning i noen av de foretatte målingene. Påtalemyndighetens argument om at Kristiansens tilstedeværelse på åstedet var et bevis for at det på drapsdagen *hadde* vært dekning, var sirkulært.

En grundig analyse og sammenligning av Telenors og Teleplans respektive funn og konklusjoner ville vist at de to aktørene hadde kommet til vesentlig samme konklusjoner om det faktiske dekningsområdet. Telenor hadde dessuten eliminert flere av usikkerhetsfaktorene som Teleplan omtalte i sin rapport, herunder gjennom den såkalte låsetesten. Telenors undersøkelser og konklusjoner ser imidlertid i liten grad ut til å ha blitt fulgt opp i det videre arbeidet med saken etter byrettsbehandlingen. Telenors representanter ble heller ikke oppført som vitner i aktorats bevisoppgave. Det var ikke holdepunkter for at Telenors representanter manglet kompetanse og relevant teknisk bakgrunn, slik påtalemyndigheten antydte under forhandlingene, presumtivt for å redusere verdien av deres vitnemål.

10.4 Vurderingen av tiltalespørsmålet

Norsk straffeprosess bygger på anklageprinsippet, som innebærer at domstolene selv ikke skal ta initiativ til straffeforfølgning.⁹ En forutsetning

for den uriktige domfellelsen mot Viggo Kristiansen er dermed at påtalemyndigheten besluttet å ta ut tiltale mot ham.¹⁰

Kravet for å ta ut tiltale er at straff kan bevises utover enhver rimelig tvil.¹¹ Slik saken fremsto for påtalemyndigheten i februar 2001, mener utvalget at det må anses tvilsomt om det var grunnlag for å reise tiltale mot Kristiansen. Tvilen knytter seg særlig til teledataopplysningene i saken. Dersom bevisverdien av sakens teledataopplysninger hadde vært fullgodt belyst allerede på dette tidspunktet, mener utvalget at kravet klart ikke ville vært oppfylt. Det er imidlertid holdepunkter for at påtalemyndigheten ikke var kjent med mobilbeviset i dets fulle bredde, herunder at til sammen fire tekstmeldinger som ble mottatt og sendt med Kristiansens mobiltelefon rundt drapstidspunktet, hadde gått over basestasjon EG_A. De aktuelle opplysningene var ikke inntatt i straffesaksdokumentene og var dermed ikke tilgjengelige for påtalemyndigheten.

Straffesaksdokumentene inneholdt imidlertid tilstrekkelige opplysninger til at overordnet påtalemyndighet burde bedt om en nærmere redegjørelse og/eller beordret nye undersøkelser knyttet til sakens teledataopplysninger. Det er på det rene at påtalemyndigheten var kjent med at det var sendt to tekstmeldinger (kl. 18.57 og 19.37) fra Kristiansens mobiltelefon.¹² Disse overlappet med gjerningstidspunktet i tiltalen og var av betydelig interesse.¹³ Kristiansen hadde fått spørsmål om de nevnte meldingene i avhør, herunder hvor han befant seg da han sendte den første. Etter alt å dømme ville ytterligere etterforskning vist at mobiltrafikken var fullt forenlig med Kristiansens forklaring om at han var hjemme da drapene skjedde. At påtalespørsmålet ble avgjort før et viktig teknisk bevis var fullgodt belyst, er uheldig og utgjør en årsak til den uriktige domfellelsen.

Påtalemyndighetens oppfatning om at DNA-resultatene fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC) med sikkerhet viste *to gjerningsmenn*, kan ha vært avgjørende for at det ble tatt ut tiltale.¹⁴ Denne tolkningen ga sterk støtte til Andersens påstand om at Kristiansen hadde del-

⁹ Se straffeprosessloven § 63.

¹⁰ Tiltalebeslutningen mot Kristiansen i Baneheia-saken var datert 16. februar 2001.

¹¹ Se punkt 5.2.

¹² Derimot fremgikk det ikke opplysninger om hvilken basestasjon meldingene hadde gått over.

¹³ Påtalemyndigheten visste trolig også at politiet hadde anmodet om å få utlevert ytterligere trafikkdata som kunne være av betydning for tiltalespørsmålet, se punkt 5.8.3.

¹⁴ Punkt 5.7 og 5.11.

tatt i ugjerningene, ettersom det ikke var noe som tydet på at en ukjent tredjeperson hadde vært involvert. Overbevisningen ser ut til å ha vært så sterk at den overskygget de mange svakhetene i Andersens forklaring som påtalemyndigheten langt på vei var kjent med.

En rekke forhold ved DNA-resultatene tilsa en særlig årvåkenhet fra påtalemyndighetens side, blant annet at resultatene var oppnådd ved bruk av en høysensitiv analysemetode med kjent økt risiko for å se feilutslag (artefakter) og utslag som skyldes kontaminasjon. I tillegg var resultatene frembrakt ved metoder som var nye i det rettsgenetiske miljøet, og denne type resultater hadde ikke tidligere vært brukt som bevis i norske straffesaker.

For utvalget er det uklart i hvilken utstrekning svakhetene og usikkerhetsmomentene ved DNA-resultatene var fremme under behandlingen av tiltale spørsmålet. Det er imidlertid på det rene at påtalemyndighetens tolkning av DNA-resultatene objektivt sett var feil.¹⁵ Hvilket ansvar Rettsmedisinsk institutt (RMI), som fungerte som et bindeledd mellom politiet og USC, bærer for dette, og hvor stort ansvar påtalemyndigheten selv må bære, er det vanskelig å si noe sikkert om, all den tid det finnes lite skriftlig materiale som belyser hva som ble kommunisert. Utvalget mener under enhver omstendighet at påtalemyndigheten burde sørget for at de sakkyndige fra USC, som var de nærmeste til å belyse metodebruk og andre forhold ved analysen, forklarte seg under rettssaken. Det burde blitt opprettet en direkte dialog mellom påtalemyndigheten og USC. I stedet fikk RMI en utydelig formidlerrolle som var egnet til å skape uklarhet om de reelle ansvarsforholdene.

10.5 Mangler ved etterforskningen rettet mot Kristiansen

At Viggo Kristiansen ble uriktig domfelt, har også sammenheng med mangler ved politiets etterforskning av ham. Det er et grunnkrav til enhver etterforskning at den innrettes på en måte som ivaretar uskyldspresumsjonen og objektivitetsplikten. Når en bestemt person er mistenkt, «skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham», jf. straffeprosessloven § 226 tredje ledd.

¹⁵ Som utvalget påpeker i punkt 5.7, hadde påtalemyndighetens tolkning av DNA-resultatene ikke dekning i USC's rapport. Se også punkt 4.7.

Gjennom våren og sommeren 2000 gjennomførte Kristiansand politidistrikt en omfattende etterforskning, med teknisk og taktisk bistand fra Kripas. Det var et stort press på politiet for å oppklare saken. Utvalget har forståelse for at Andersen og Kristiansen, som var nære venner og tilbrakte mye tid sammen, etter hvert ble blant politiets mest sentrale mistenkte.¹⁶ Mistanken bygget særlig på en overbevisning om at de under rundspørringen og de første politiavhørene hadde lagt skjul på at de hadde vært sammen ved Svarttjønn, i utkanten av Baneheia, om lag en time før drapene skjedde.¹⁷ Det var også på det rene at de samme kveld hadde vært hjemme hos Kristiansen, noe som betydde at de hadde vært sammen både før og etter drapene. En rekke personer hadde dessuten tipset om grenseoverskridende og ubehagelig oppførsel fra de to. Kristiansen ble oppfattet som den sterke parten i vennsapsrelasjonen, mens Andersen ble ansett som mer av en «etterdilter».

Vendepunktet i etterforskningen kom da politiet fant et hårstrå på åstedet som viste seg å tilhøre Andersen. Før dette hadde det dannet seg en oppfatning i etterforskningsledelsen om at Andersen og Kristiansen langt på vei måtte vurderes som en *enhet*. Funnet førte til at Kristiansen ble pågrepet samtidig som Andersen 13. september 2000. Utvalget kan ikke se at pågripelsen i seg selv var utslag av en uforsvarlig vurdering.¹⁸ Utvalget er derimot kritisk til at Andersen i en uformell samtale før politiavhøret, før Andersens forsvarer hadde rukket å komme, ble foreholdt politiets teori om at han var en av gjerningsmennene, og at han selv kunne være et slags offer i saken, i den forstand at Kristiansen var den mest aktive på åstedet. Dette la til rette for at Andersen kunne forklare seg i samsvar med politiets teori, noe som faktisk også skjedde. Hva Andersen hadde forklart dersom han ikke hadde blitt foreholdt denne informasjonen, er ikke mulig å vite. Politiets oppreden var i strid med reglene om gjennomføring av politiavhør og kan ha vært en sentral årsak til at

¹⁶ Et sammendrag av etterforskningen er gitt i punkt 3.1. Politiet var lenge på rett spor, i den forstand at de viste større interesse for Andersen enn for Kristiansen. Politiet kontrollerte Andersens forklaring om sine bevegelser 18. og 19. mai gjennom blant annet samtaler med personer i Heimevernsungdommen. Kontrollen ledet til at Andersen ble avhørt og konfrontert med flere opplysninger i avhør 4. juli, uten at Kristiansen var innkalt til avhør samtidig.

¹⁷ I punkt 5.5.4 foretas en detaljert gjennomgang av rundspørringene og de tidlige politiforklaringene. Utvalgets konklusjon er at det ikke var sikre holdepunkter for å konkludere med at Kristiansen forklarte seg bevisst uriktig til politiet.

¹⁸ Punkt 4.11.

Kristiansen ble implisert i saken og senere uriktig dømt.¹⁹

Andersens tilståelse førte til at bekreftelsesfellen som politiet sannsynligvis allerede hadde havnet i når det gjaldt Kristiansens rolle, ble forsterket. Informasjonsinnsamlingen etter dette bærer preg av at etterforskningsledelsen hadde låst seg til en oppfatning om skyld, ettersom det i svært liten grad ble foretatt etterforskningsskritt til Kristiansens gunst. Politiet synes å ha vært helt overbevist om at Andersen snakket sant om Kristiansens deltakelse og virker aldri å ha vurdert muligheten for at Andersen kunne ha begått de straffbare handlingene alene. At etterforskningen fikk et ensidig preg i Kristiansens disfavør, er en vesentlig årsak til den uriktige domfellelsen.

Bekreftelsesfellen ble sannsynligvis ytterligere forsterket da Kristiansen ble anklaget for seksuelle overgrep mot en jente og en gutt i nabolaget. Kristiansen tilsto å ha begått overgrep mot jenta. At Kristiansen tidligere hadde begått seksuelle overgrep mot barn, var egnet til å underbygge at Kristiansen var en moduskandidat som også kunne være tilbøyelig til å utføre de seksuelle overgrepene i Baneheia-saken.²⁰

Det mest graverende eksempelet på mangel-full etterforskning til Kristiansens gunst er politiets håndtering av hans mobiltrafikk. Etter pågrepene i september 2000 ble det innhentet en omfattende oversikt over Kristiansens mobilbruk fra Telenor, som viste at det var sendt eller mottatt til sammen fire tekstmeldinger fra Kristiansens mobil som overlappet med det antatte gjerningstidspunktet.²¹ Den nye oversikten viste at samtlige meldinger hadde slått inn på basestasjon EG_A. Etter utvalgets syn lå det i dagen at opplysningene hadde vesentlig interesse. Under hovedforhandlingen i mai 2001 kom det frem at basestasjonens dekningsområde ikke omfattet åstedet.

Teledataopplysningenes bevisverdi ble imidlertid ikke oppfattet av politiet, som ikke la den nye oversikten inn i straffesaksdokumentene og heller ikke utarbeidet en egenrapport som oppsummerte innholdet. Dette skyldes politiets daværende oppfatning om «at det ikke fantes nye opplysninger av vesentlig betydning for saken der».²² Dette var en grov feilvurdering, som førte til at

verken påtalemyndigheten eller forsvarerne fikk anledning til å sette seg inn i materialet. Dersom opplysningene hadde kommet frem, er det grunn til å tro at dette ville påvirket etterforskningen, slik at saken kunne tatt en annen vending. Et nærliggende etterforskningsskritt ville vært å avklare basestasjonens dekningsområde gjennom målinger i terrenget. Slike målinger ville vært atskillig mer tidsnære enn de som senere ble foretatt under hovedforhandlingen. Den usikkerhet som påtalemyndigheten i lagmannsretten påberopte seg til Kristiansens ugunst, kunne dermed i stor grad vært eliminert. Det burde også vært foretatt nærmere undersøkelser med sikte på å avklare om Andersens forklaring var forenlig med Kristiansens mobiltrafikk.

Under etterforskningen ble det utført enkelte DNA-analyser ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Den 25. oktober 2000 fikk etterforskningsledelsen muntlig rapportering fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) om de foreløpige analyse-resultatene, som bygget på muntlige opplysninger RMI selv hadde fått fra de spanske sakkyndige. Neste dag ble pressen orientert om at det var funnet biologiske bevis som med 100 prosent sikkerhet knyttet Kristiansen til de straffbare handlingene. Senere ble det klart at dette var en helt uriktig fremstilling av resultatenes bevisverdi.²³ Tilsvarende uriktige opplysninger ble også gitt til forhørsretten, som tok stilling til om det var grunnlag for fortsatt varetektsfengsling. Til anførselene fra forsvarer om manglende skriftlig dokumentasjon for funnet uttalte forhørsretten at den ikke hadde «grunnlag for å betvile at påtalemyndigheten har gitt korrekte opplysninger om resultatet av de tekniske undersøkelsene som er foretatt».²⁴

Etter at politiet mottok de foreløpige resultatene fra USC, ble saken i det alt vesentlige regnet som oppklart. Kripos forlot Kristiansand, og etterforskningen gikk inn i en avsluttende fase. Igangsatte tekniske undersøkelser ble avsluttet før de ble fullført, og politiet begjærte sletting av fryste trafikkdata. Misforståelsen fikk dermed betydelige negative konsekvenser for den videre etterforskningen.

Da politiet mottok USCs skriftlige rapport i midten av desember 2000, ble de klar over at DNA-resultatene hadde langt lavere bevisverdi enn de hadde gitt uttrykk for til pressen og for-

¹⁹ Se punkt 4.5.3 og 5.6.9.

²⁰ Det er samtidig grunn til å fremheve at ugjerningene i Baneheia var langt mer alvorlige, se punkt 5.10.2.

²¹ For dette hadde bare de to utgående meldingene (kl. 18.57 og 19.37) vært kjent for politiet, og man hadde ikke foretatt nærmere undersøkelser om basestasjonsdata for meldingene. Se punkt 4.6.3.

²² Rapport 3. mai 2001, jf. dok 07/04,10.

²³ Som nevnt i punkt 4.7.5 og 4.15 mener utvalget at politiets uriktige tolkning mest sannsynlig var et resultat av uklar kommunikasjon mellom politiet og RMI, uten at det er mulig å fastslå hvem som bærer hovedansvaret.

²⁴ Rettsbok for Kristiansand forhørsrett 7. november 2000, jf. dok. 07/06,11.

hørsretten. Ettersom uttalelsene etter alt å dømme styrket en allerede etablert oppfatning om at Kristiansen var skyldig, burde opplysningene ha blitt korrigert utad. Utvalget er kritisk til at dette ikke ble gjort.

Ved etterforskningens avslutning var politiet av den oppfatning at DNA-resultatene sikkert viste at handlingene var begått av to gjerningspersoner. Heller ikke denne oppfatningen var det dekning for i analyseresultatene. De bevismessige svakhetene ved DNA-resultatene er oppsummert i punkt 4.7.5. Disse forholdene tilsa at det var behov for å klarlegge den reelle bevisverdien. For utvalget er det uklart om politiets uriktige forståelse skyldtes at svakhetene ved beviset ikke ble fullgodt kommunisert fra RMI, eller at politiet misforsto det som ble sagt. Utvalget anser det imidlertid som sannsynlig at RMIs oversettelse av USC's rapport, som på flere sentrale punkter var uriktig eller upresis,²⁵ samt RMIs hovedrapport 22. januar 2001,²⁶ kan ha bidratt til å skape et inntrykk av at resultatene var sterkere enn det som faktisk var tilfellet.

10.6 Politiets uttalelser til pressen og mediernes dekning

Etter pågripelsene og frem til hovedforhandlingen kom politiet med flere uttalelser til pressen som enten var faktisk uriktige, misvisende eller vurderingspregede. Noen uttalelser hadde også karakter av å være polemikk opp mot innholdet i Viggo Kristiansens politiforklaringer. I punkt 4.12 har utvalget konkludert med at regelverket for politiets meddelelser til allmennheten ikke ble etterlevd, og at enkelte av uttalelsene trolig var i strid med uskyldspresumsjonen, slik den forstås i Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMDs) praksis.

Baneheia-saken er en av de mest omtalte straffesakene i norsk rettshistorie. Pressedekningen var svært omfattende, særlig på etterforskningsstadiet.²⁷ Norsk Presseforbund og Fritt Ords egen evaluering av dekningen konkluderer med at politiet var den største premissleverandøren, og at det ble skapt et bilde i mediene av Viggo Kristiansen som skyldig i overgrepene og drapene. Kilder som kunne balansere dette bildet, fikk sjelden plass i oppslagene om saken.²⁸

²⁵ Se punkt 4.7.3.2.

²⁶ Se punkt 4.7.3.3.

²⁷ Se punkt 4.13.

²⁸ Se Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23).

Det er usikkert hvilken betydning, om noen, pressens dekning av Baneheia-saken har hatt for den uriktige domfellelsen. Det følger av straffeprosessloven § 305 at rettens bevisbedømmelse bare skal bygge på informasjon som er kommet til uttrykk gjennom bevisføringen. Utvalget kan imidlertid ikke utelukke at det sterke inntrykket av skyld som ble etablert under etterforskningen, kan ha gjort dommerne til sårbare beslutningstakere og ubevisst farget deres bevisvurdering. Sett i ettertid kan det i hvert fall konstateres at Kristiansen ble domfelt til tross for at det ble ført bevis som etter en rasjonell vurdering tilsa at han ikke hadde oppholdt seg på åstedet da voldtektene og drapene fant sted.

10.7 Oppsummering

Utvalget har i dette kapitlet pekt på flere årsaker til at Viggo Kristiansen ble uriktig dømt. Flere av grunnene kan hver for seg ikke forklare den uriktige domfellelsen, men må anses som samvirkende årsaker.

Sviket ved domstolens bevisbedømmelse er fremhevet som en særlig viktig årsaksfaktor. Dette skyldes utvalgets syn om at Kristiansen ble domfelt på for svake bevis. Basert på de fremlagte bevisene skulle aldri Kristiansen ha vært dømt for de straffbare handlingene i Baneheia-saken, verken i Kristiansand byrett eller Agder lagmannsrett. Domstolens handlingsvalg var ikke forenlig med kravet om at straff skal være bevist utover enhver rimelig tvil.

I lys av anklageprinsippet har også påtalemyndighetens opptreden under rettssakene og dens vurderinger på påtalestadiet en sentral plass i årsaksbildet. Den mangelfulle etterforskningen til Kristiansens gunst har trolig også hatt stor betydning. Hadde sentrale normer i straffeprosessen i større grad blitt etterlevd, som uskyldspresumsjonen, objektivitetsplikten og regelen i straffeprosessloven § 226 tredje ledd, er det grunn til å tro at straffeforfølgelsen av Kristiansen ville blitt innstilt.

Utvalgets overordnede inntrykk er at mange av beslutningstakerne i saken havnet i en bekreftelesfelle, som ser ut til å ha forplantet seg fra politiet, via påtalemyndigheten og til domstolene, muligens hjulpet av mediernes ensidige dekning. I kapittel 13 foreslår utvalget en rekke læringspunkter og tiltak for å forhindre uriktige domfellelser i fremtiden. I punkt 13.2 pekes det på mekanismer og tiltak som er egnet til å motvirke og forebygge bekreftelesfeller i straffesaksbehandlingen.

Del IV
Gjenåpningsprosessen

Kapittel 11

Gjenåpningsprosessen (2008–2022)

11.1 Oversikt

Gjenåpningsprosessen i Baneheia-saken er tema i kapittel 11 og 12. Som det vil fremgå av den videre fremstillingen, pågikk behandlingen i Gjenopptakelseskommisjonen sammenhengende fra september 2008 til desember 2014 og deretter fra juni 2017 til februar 2021. I disse periodene fremmet Viggo Kristiansen til sammen fem gjenåpningsbegjæringer og to omgjøringsbegjæringer. Kristiansen gikk også til andre rettslige skritt, blant annet ved å saksøke Gjenopptakelseskommisjonen i desember 2010 med krav om at de to første avslagene ble kjent ugyldige. Etter at Kristiansens straffesak ble gjenåpnet ved Gjenopptakelseskommisjonens vedtak 18. februar 2021, ble det gjennomført en omfattende ny etterforskning av Oslo politidistrikt under ledelse av Oslo statsadvokatembeter. Ved Borgarting lagmannsrett dom 15. desember 2022 ble Kristiansen endelig frifunnet for forholdene i Baneheia-saken i tråd med påtalemyndighetens påstand.

I kapittel 11 gis det en kronologisk redegjørelse for Kristiansens arbeid med å få gjenåpnet dommen i Baneheia-saken. I punkt 11.2 gis det først et sammendrag av de mest sentrale begivenhetene. Deretter behandles i større detalj de enkelte gjenåpnings- og omgjøringsbegjæringene med tilhørende saksgang for kommisjonen, i tillegg til Kristiansens søksmål mot kommisjonen og øvrige rettslige skritt, se punkt 11.3 til 11.11. Den nye etterforskningen og frifinnelsen av Kristiansen omtales i punkt 11.12. Utvalget redegjør til sist for den nye straffesaken mot Jan Helge Andersen i punkt 11.13.

Utvalgets vurderinger av gjenåpningsprosessen gis i kapittel 12. Som nevnt i punkt 12.1 fremgår det av mandatet at det er et formål med granskningen å klarlegge hvorfor Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte begjæringer. I punkt 12.2 vurderer utvalget på hvilket tidspunkt grunnlaget for å gjenåpne straffesaken mot Kristiansen forelå. Årsaker til at saken ble gjenåpnet først i februar

2021, drøftes deretter i punkt 12.3. I punkt 12.4 og 12.5 gis enkelte merknader til de øvrige aktørenes roller, særlig påtalemyndigheten og forsvarerne.

Under gjenåpningsprosessen ble det fremmet mange anførsler og ulike grunnlag for gjenåpning. Det var imidlertid DNA-beviset som etter hvert viste seg å være det mest sentrale beviset i gjenåpningssaken, og som gjorde at et flertall i kommisjonen til slutt besluttet gjenåpning 18. februar 2021. Det var hovedsakelig gjennom nye analyser og sakkyndigvurderinger av de ulike DNA-prøvene at det ble introdusert opplysninger som ikke tidligere hadde vært fremme i saken. DNA-beviset og premisset om to gjerningsmenn var trolig avgjørende for at Kristiansen ble domfelt i både 2001 og 2002. I 2000 hadde Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i Spania gjort DNA-analyser av fire prøver, B-22 (Sørstrønen, ytre skjede), B-24 (Sørstrønen, ytre anus), B-25 (Sørstrønen, endetarm) og C-25 (Sløgedal Paulsen, ytre endetarm). Funnet av allel 10 i markøren DYS391 i prøven C-25 – som er forenlig med Viggo Kristiansen og 54 % av norske menn, men ikke Andersen – ble av domstolen tolket som en sikker bekreftelse på at det måtte ha vært en gjerningsmann i tillegg til Andersen. Sammenholdt med Andersens forklaring om at Kristiansen var den andre gjerningsmannen, ble DNA-beviset felende for Kristiansen. Så lenge det fremsto sikkert at to gjerningsmenn sto bak handlingene, var det mye som talte for at øvrige bevis som tilsa at Kristiansen var uskyldig – i hovedsak telebeviset – ikke kunne tillegges avgjørende vekt i vurderingen av gjenåpningsspørsmålet.

Det ligger i dette at DNA-beviset må stå sentralt når utvalget skal gjennomgå og vurdere gjenåpningsprosessen i Baneheia-saken. Et spørsmål for utvalget har vært *når* kommisjonen fikk presentert opplysninger som tydet på at DNA-beviset fra 2000 likevel ikke ga noen sikker bekreftelse på at det var to gjerningsmenn. Fra dette tidspunktet var det etter utvalgets syn grunnlag for å gjenåpne straffesaken. Som det vil fremgå av punkt 12.2.1, har utvalget kommet til at grunnlaget for gjenåp-

ning klart forelå i juni 2011, i og med Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring. I denne begjæringen kom det i klartekst frem hvorfor den dømmende retts slutninger om DNA-bevisene ikke var holdbare, og det ble gitt en grundig forklaring på sammenhengen mellom de begrensede DNA-funnene og premisset om to gjerningsmenn. I punkt 12.2.2 og 12.2.3 drøfter utvalget forhold som taler for og imot at saken burde vært gjenåpnet allerede ved avgjørelsen av Kristiansens første begjæring i juni 2010.

11.2 Sammendrag

Om sammendraget

I det følgende gis det et sammendrag av saksgangen knyttet til Viggo Kristiansens fem gjenåpningsbegjæringer i Baneheia-saken og andre rettslige skritt med tilknytning til gjenåpningsprosessen. Sammendraget fokuserer på saksbehandlingen av og anførslene om DNA-bevisene, se redegjørelsen i punkt 11.1. Det vil fremgå at det gradvis ble tydeligere gjennom prosessen at den dømmende retts slutninger om DNA-resultatene ikke var holdbare, og at premisset om to gjerningsmenn var uriktig.

For utvalgets vurderinger av gjenåpningsprosessen se kapittel 12.

Den første gjenåpningsbegjæringen

Kristiansen begjærte gjenåpning første gang 5. september 2008. Denne første gjenåpningsprosessen pågikk til juni 2010. Kristiansen ble bistått av advokat Sigurd Klomsæt. Begjæringen inneholdt en rekke anførsler av ulik betydning for spørsmålet om Kristiansens skyld. I den første begjæringen ble premisset om to gjerningsmenn langt på vei akseptert. Først senere i den første gjenåpningsprosessen ble det anført at DNA-beviset likevel ikke ga noen sikker bekreftelse to gjerningsmenn. Bakgrunnen for endringen var at Klomsæt engasjerte flere DNA-sakkyndige til å uttale seg om DNA-beviset i saken.

Mot slutten av 2008 engasjerte Klomsæt laboratoriet GENA – Institutt for DNA-analyse til å foreta en gjennomgang og oppsummering av DNA-resultatene fra det biologiske spormaterialet i saken. GENA avga sin første rapport 4. februar 2009. I denne rapporten fremgikk det i korte trekk at DNA-resultatene fra USC var oppnådd ved såkalt *low copy number*-betingelser, som innebærer at man benytter et høyere antall PCR-sykluser enn ved standard metode. Metoden innebærer

en forhøyet risiko for å se feilutslag (artefakter) eller utslag fra små mengder DNA fra kilder uten relevans for straffesaken. Ifølge GENA kunne det vanskelig trekkes noen konklusjon fra prøvene B-22 og B-25, mens allel 10 som eneste markør i prøve C-25 ga «en svært lav grad av sikkerhet for tolkning av funnet». Det fremgikk altså kun implisitt at GENA mente at retten ikke skulle lagt vekt på disse resultatene som bevis i saken. GENA konkluderte imidlertid med at «det ikke er gjort funn som sannsynliggjør at Viggo Kristiansen er opphavet til ett eller flere av de biologiske sporprøvene». Konklusjonen rettet seg altså mot hvorvidt Kristiansen kunne identifiseres som opphavet til det biologiske sporet.

Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) avga uttalelse til GENAs rapport 12. mars 2009. DRK ga blant annet uttrykk for at retten *hadde forstått* hvilken bevismessig vekt DNA-funnene i saken hadde. Videre uttalte DRK at GENAs rapport ikke inneholdt nye rettsgenetiske opplysninger av betydning for gjenåpningsspørsmålet. DRK formulerte seg på en slik måte at uttalelsen, selv om det neppe var tilsiktet, fikk en rekkevidde langt utover det rent rettsgenetiske. Som det fremgår av punkt 12.3.5, er utvalget kritisk til DRKs uttalelse. Slik uttalelsen er formulert, fremsto den som en tilslutning til rettens bevisslutninger fra de opprinnelige DNA-bevisene, samtidig som GENAs rapport ble underspilt. Som fremhevet i punkt 12.2.2 mener utvalget at DRKs rapport kan ha medvirket til at Gjenopptakelseskommisjonen slo seg til ro med den dømmende retts fortolkning av DNA-resultatene, og at kommisjonen ikke så grunn til å behandle holdbarheten av de opprinnelige DNA-bevisene nærmere i vedtaket 17. juni 2010.

I juli 2009 rettet Klomsæt en forespørsel til Rettsmedisinsk institutt (RMI) om hvilket spormateriale som fremdeles var i behold fra Baneheia-saken. Svaret fra RMI var at materialet var returnert til Agder politidistrikt. Agder politidistrikt ga på sin side uttrykk for at det returnerte materialet var destruert. Klomsæt anmeldte på denne bakgrunn Agder politidistrikt til Spesialenheten for politisaker for å ha destruert bevis. Som det fremgår nedenfor, viste det seg senere å være feil at materialet var destruert. Tilbakemeldingen førte imidlertid til at Klomsæt i stedet forsøkte å avklare om det fantes annet materiale i behold ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC).

Vinteren 2009/2010 ba Klomsæt om at det ble foretatt nye analyser av gjenværende DNA-ekstrakter hos USC av prøvene B-22, B-24 og B-25. Prøve C-25 kunne ikke analyseres på nytt,

ettersom ekstraktet fra denne prøven ble oppbrukt i 2000. I prøve B-24 påviste USC i 2010 en tilnærmet full Y-profil sammenfallende med Jan Helge Andersen. Videre mente USC å påvise allel 10 i markøren DYS391 i denne prøven, det vil si samme resultat som USC i 2000 påviste i prøven C-25. For øvrig var analysene i 2010 uten resultater. DRK uttalte 4. juni 2010 at funnet av allel 10 med «svak vekt» talte for at noe DNA kom fra Kristiansen, mot at denne tilblendingen kom fra en tilfeldig person. Som det vil fremgå av punkt 12.3.5, er utvalget kritisk til denne uttalelsen. DRK har senere påpekt at uttalelsen utelukkende var ment som en statistisk vektning av funnet, men har erkjent at uttalelsen kunne fremstå uheldig når den ble tatt ut av sammenheng.

Våren 2010 engasjerte Klomsæt Forensic Science Service (FSS) i England og GENA til å kommentere de nye analyseresultatene fra USC. FSS og GENA avga rapporter i henholdsvis mars og april 2010. Både FSS og GENA la til grunn at allel 10 i DYS391 i prøve B-24 kunne skyldes enten et artefakt eller forurensning, og at resultatet ikke støttet at det var en tilblending fra Kristiansen i prøven.

Analysen av prøve C-25 fra 2000 ble ikke omtalt nærmere i 2010-rapportene fra FSS og GENA, utover at FSS viste til at resultatet var angitt med en *likelihood ratio* så lav som 1,8 og derfor var å anse som et tilnærmet nøytralt bevis i relasjon til hypotesen om at sporet stammet fra Kristiansen. Det kom imidlertid ikke frem i klartekst at dette innebar at det heller ikke kunne trekkes sikre slutninger om at sporet måtte stamme fra en gjerningsperson. Klomsæt anførte riktignok flere ganger i brev til Gjenopptakelseskommisjonen at allel 10 i DYS391 i prøven C-25 kunne skyldes et artefakt eller forurensning, slik at funnet ikke ga noen sikker bekreftelse for en annen gjerningsmann i tillegg til Andersen. Anførselen var imidlertid ikke forankret direkte i nye analyser av prøve C-25, men i generelle innvendinger knyttet til blant annet hvilke slutninger som kunne trekkes av at prøven i 2000 ble analysert ved *low copy number*-betingelser.

Klomsæt anførte også at de nye analyseresultatene fra 2010 kastet lys over tolkningen av de opprinnelige DNA-bevisene fra 2000. Argumentet var at hvis funnet av allel 10 i prøve B-24 kunne skyldes forurensning eller et artefakt, så kunne det også gjelde funnet av allel 10 i prøve C-25 i 2000. Videre anmodet Klomsæt flere ganger om bistand fra Gjenopptakelseskommisjonen til å innhente underlagsmaterialet (elektroferogrammene) fra DNA-analysene ved USC i 2000, her-

under for prøve C-25, slik at GENA og FSS kunne gjøre en grundigere vurdering av disse analysene. Dette avsto kommisjonen. Konsekvensen av kommisjonens avslag ble at selv om forurensningsproblematikken ble berørt på generelt grunnlag i FSS' og GENAs spørsmålsskriv til USC og RMI høsten 2009, manglet uttalelsene konkret forankring i underlagsmaterialet til prøve C-25, som var den avgjørende prøven ved domfellelsen av Kristiansen.

Våren 2010 kom det frem at det likevel var DNA-ekstrakter i behold i fryseren hos RMI – i motsetning til hva som hadde blitt opplyst i juli 2009, se foran. Et utvalg av ekstraktene, herunder ett fra prøve C-25, ble deretter sendt til Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) i Linköping i Sverige for nye analyser. SKL påviste mannlig DNA i enkelte av prøvene, men det ble ikke oppnådd resultater som var egnet til personsammenligning. Som det vil fremgå av punkt 11.3.2.10, forelå det også ytterligere prøvemateriale i behold hos RMI (såkalte forprøvingsrør med utklipp fra de originale vattpinnene), men dette ble ikke avdekket på daværende tidspunkt.

Ved kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010 ble Kristiansens begjæring om gjenåpning ikke tatt til følge. Om prøve C-25 ble det kort påpekt at det ikke forelå noe nytt om denne prøven, fordi den ikke hadde vært gjenstand for ny analyse ved USC. Det ble ikke tatt stilling til anførselen om at påvisningen av allel 10 i prøven C-25 kunne skyldes feilutslag (artefakt) eller forurensning og derfor ikke ga noen sikker bekreftelse for noen annen gjerningsmann enn Andersen.

Dagen etter, 18. juni 2010, fremsatte Klomsæt begjæring om omgjøring av kommisjonens avgjørelse. Klomsæt anførte at kommisjonsmedlemmene som behandlet saken 17. juni 2010, var inhabile. Klomsæt begjærte i realiteten en ny behandling med nye kommisjonsmedlemmer. Den 25. juni 2010 ble begjæringen ikke tatt til følge. Avgjørelsen ble tatt av kommisjonens leder alene.

Den andre gjenåpningsbegjæringen

Den 27. august 2010 begjærte Kristiansen gjenåpning for andre gang. Denne begjæringen viste i stor grad til den første begjæringen fra 5. september 2008. Det som var nytt i forhold til første begjæring, var at Klomsæt hadde fått tak i gjerningsmannsprofilen som ble utarbeidet av Kripos under etterforskningen i 2000. Klomsæt anførte at gjerningsmannsprofilen – som konkluderte med at de straffbare handlingene i Baneheia var verket til én gjerningsmann – bevisst hadde blitt unn-

dratt sakens dokumenter og holdt skjult for forsvarene. Ved kommisjonens avgjørelse 24. september ble begjæringen ikke tatt til følge.

Begjæring 23. oktober 2010 om omgjøring av Høyesteretts kjæremålsutvalgs ankenektelse 24. april 2002

Den 23. oktober 2010 fremmet Kristiansen begjæring om omgjøring av Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning om ankenektelse 24. april 2002, jf. daværende straffeprosessloven § 323 andre ledd fjerde punktum. Ved kjennelse 7. desember 2010 (Rt. 2010 s. 1522) fant Høyesteretts ankeutvalg det klart at begjæringen – som ble fremsatt åtte år og seks måneder etter beslutningen om ankenektelse – ikke var fremsatt innen «rimelig tid», og at riktig rettsmiddel var begjæring om gjenåpning til Gjenopptakelseskommisjonen. Etter dette ble omgjøringsbegjæringen avvist.

Sivilt søksmål mot Gjenopptakelseskommisjonen

Den 30. desember 2010 tok Kristiansen ut stevning mot staten ved Gjenopptakelseskommisjonen med krav om at kommisjonens vedtak 17. juni 2010 og 24. september 2010 skulle kjennes ugyldige. Hovedforhandling ble avholdt i Oslo tingrett 8.–12. august 2011. Under forhandlingene var det omfattende bevisførsel om innvendingene mot de opprinnelige DNA-bevisene. Ved dom 1. september 2011 ble staten frifunnet. Kristiansen anket dommen og fikk tillatelse til å anke direkte til Høyesterett for så vidt gjaldt spørsmålet om hvilken kompetanse domstolene hadde til å prøve Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse. Saken ble behandlet i storkammer, og ved Høyesteretts dom 29. mars 2012 (Rt. 2012 s. 519) ble anken forkastet så langt det var gitt samtykke til direkte anke. Etter Høyesteretts dom begjærte Kristiansen den øvrige delen av ankesaken hevet.

Den tredje gjenåpningsbegjæringen

Den 17. juni 2011 – under saksforberedelsen til det sivile søksmålet som skulle behandles i Oslo tingrett – fremsatte Kristiansen sin tredje gjenåpningsbegjæring. Bakgrunnen for begjæringen var at Klomsæt som ledd i saksforberedelsen til tingretten omsider hadde fått utlevert underlagsmaterialet (elektroferogrammene) fra DNA-analysene USC foretok i 2000, herunder for prøve C-25. Elektroferogrammene ble oversendt til FFS og GENA, som deretter utarbeidet nye rapporter. Både GENA og FFS uttalte i korte trekk at allel 10 i prøven C-25 kunne være et artefakt, det vil si ikke et

reelt DNA-bidrag. Hvis allel 10 *var* et reelt bidrag, kunne det uansett ikke utelukkes at bidraget skyldes forurensning. Følgelig ga ikke DNA-beviset noen sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. Videre engasjerte Klomsæt professor i rettspsykologi Gísli Guðjónsson til å foreta en gjennomgang av Andersens politiforklaringer. Guðjónsson påpekte at måten Andersen ble presentert informasjon på i det første avhøret etter pågripelsen, innebar en fare for påvirkning av forklaringen. I tillegg til anførselene om DNA og Andersens forklaringer gjentok Klomsæt anførselen knyttet til gjerningsmannsprofilen, som ble fremsatt i den andre gjenåpningsbegjæringen, fra august 2010.

Ved Advokatbevillingsnemndens vedtak 14. august 2012 ble Klomsæts advokatbevilling tilbakekalt. Dette hadde sammenheng med Klomsæts befatning med en annen sak enn Baneheia-saken. Den 8. november 2012 ble Gjenopptakelseskommisjonen orientert om at advokat Arvid Sjødin overtok som forsvarer for Kristiansen.

Ved kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013 ble den tredje gjenåpningsbegjæringen ikke tatt til følge. I avgjørelsen la kommisjonen til grunn at spørsmålet om gjenåpning ikke sto i en vesentlig annen stilling i 2013 enn da saken ble avgjort av kommisjonen i 2010. Kommisjonen viste til avgjørelsen 17. juni 2010 og sluttet seg til vurderingene og konklusjonene som fremgikk der. Kommisjonen behandlet ikke den sentrale anførselen om at DNA-beviset ikke ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, som altså var hovedanførselen i begjæringen. Kommisjonen foretok ingen rekonstruksjon eller reell analyse av bevisbildet som hadde foreligget for lagmannsretten i 2002, og gjorde ingen selvstendig og helhetlig vurdering av opplysningene i sakkyndigrapportene opp mot bevisbildet i saken for øvrig. I stedet viste kommisjonen til Oslo tingretts vurdering av DNA-beviset i dommen 1. september 2011, der tingretten fastslo at det var en «permanent uenighet» blant de sakkyndige om hvorvidt DNA-analysene «godtgjorde at to menn hadde stått bak de seksuelle overgrepene og da nødvendigvis også drapene». Som det fremgår av utvalgets vurderinger i punkt 12.3.2, er det klare holdepunkter for at Oslo tingrett her baserte seg på en feilslutning, ettersom uenigheten blant de sakkyndige gjaldt hvorvidt det var påvist DNA fra to menn, altså to reelle mannlige DNA-bidrag. Ingen av de sakkyndige hadde tatt stilling til om det var DNA fra to *gjerningsmenn*. De sakkyndige var dessuten enige om at forurensning i forbindelse med sporsikring, bevisbehandling eller lignende ikke kunne utelukkes.

Den fjerde gjenåpningsbegjæringen

Den 31. mars 2014 begjærte Kristiansen gjenåpning for fjerde gang. Begjæringen var samtidig en begjæring om omgjøring av kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013. Begjæringen inneholdt ikke noe nytt av betydning sammenlignet med tidligere begjæringer, men var supplert med ytterligere argumentasjon. Omgjøringsbegjæringen ble behandlet på møte 19. juni 2014, men kommisjonen fant ikke grunn til å ta saken opp til fornyet vurdering.

Ved avgjørelse 9. desember 2014 ble den fjerde begjæringen om gjenåpning ikke tatt til følge. Begjæringen ble behandlet av kommisjonens leder alene. Kommisjonslederen viste i sitt avslag til drøftelsen i avgjørelsen 11. desember 2013. Etter utvalgets syn forplantet dermed feilvurderingene i kommisjonens tidligere drøftelse av DNA-beviset seg videre til avgjørelsen av den fjerde begjæringen, se punkt 12.3.2.

Påtalemyndigheten anmodes om å ta initiativ til gjenåpning

Advokat Sjødin anmodet 19. juni 2016 Agder statsadvokatembeter om å ta initiativ til gjenåpning av Baneheia-saken. Sjødin ga uttrykk for at Gjenopptakelseskommisjonen ikke fungerte som den skulle, og at han derfor i stedet så grunn til å henvende seg til påtalemyndigheten. Vedlagt anmodningen var en sakkyndig gjennomgang av telebeviset av sivilingeniør Halvard Sivertsen, i form av rapporten *Mobilbeviset i Baneheia-saken* og rapporten *Vesentlige svakheter og metodesvikt i Teleplans analyse*. Sjødin anførte at den nye sakkyndige gjennomgangen viste at telebeviset var et utelukkelsesbevis, i motsetning til hva som ble lagt til grunn av Agder lagmannsrett. Den 20. desember 2016 konkluderte Agder statsadvokatembeter med at de ikke fant grunn til å ta initiativ til gjenåpning av saken.

Den femte gjenåpningsbegjæringen

Kristiansen begjærte gjenåpning for femte gang 18. juni 2017. I begjæringen ble det presentert en full ny gjennomgang av saken. Nytt i forhold til tidligere begjæringer var hovedsakelig de nye sakkyndigrapportene om telebeviset, se foran. Kommisjonen engasjerte det svenske Nationellt forensiskt centrum (NFC) til å foreta nye analyser av 22 DNA-ekstrakter som var i behold hos RMI. NFC avga rapport 2. oktober 2018. I de fleste av prøvene ble det ikke påvist mannlig DNA. I

enkelte av prøvene kunne mannlig DNA påvises, men resultatet kunne «inte användas för jämförelse mot person då resultatet innehåller för lite information».

Det forelå et utkast til avgjørelse til kommisjonens møte i desember 2019. Utkastet gikk ut på at begjæringen nok en gang ikke skulle tas til følge. Det var imidlertid uenighet blant kommisjonens medlemmer om utfallet, og det ble på denne bakgrunn besluttet å innhente en vurdering av DNA-beviset fra Frederik Torp Petersen ved Retsmedicinsk Institut ved Københavns Universitet. Denne rapporten forelå 26. mai 2020. Torp Petersen uttalte blant annet at allel 10 i DYS391, som ble sett i prøven C-25, kunne skyldes forurensning – i likhet med hva FSS og GENA påpekte i juni 2011, og som heller ikke USC kunne utelukke.

Ved kommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 ble begjæringen om gjenåpning tatt til følge. Avgjørelsen ble truffet under dissens (3–2). Det avgjørende for flertallet var at det forelå nye vurderinger av DNA-beviset som rokket ved premisset om at det sikkert var to gjerningsmenn. Når DNA-beviset ikke lenger ga en sikker bekreftelse på at det hadde vært to gjerningsmenn, fikk det som konsekvens for flertallet at telebeviset måtte tillegges større vekt, og at Andersens forklaring måtte tillegges mindre vekt. Samlet sett mente flertallet at det var en rimelig mulighet for at Kristiansen ville blitt frifunnet med det nye bevisbildet.

Ny etterforskning og frifinnelse av Kristiansen

Etter gjenåpningen ble det, under ledelse av Oslo statsadvokatembeter, gjennomført en omfattende etterforskning av Oslo politidistrikt i perioden fra mars 2021 til september 2022. Den 21. oktober 2022 ble det kunngjort at riksadvokaten ville legge ned påstand om frifinnelse av Kristiansen i gjenåpningssaken. Borgarting lagmannsrett avsa dom 15. desember 2022 i tråd med påtalemyndighetens påstand.

Gjenåpning til skade for Andersen og domfellelse for drapet på Lena Sløgedal Paulsen

Riksadvokaten begjærte 24. mars 2023 gjenåpning til skade for Andersen av Kristiansand byretts dom av 1. juni 2001 for så vidt gjaldt frifinnelsen for drap eller medvirkning til drap på Lena Sløgedal Paulsen, jf. domsslutningens punkt 3. Den 15. juni 2023 besluttet Gjenopptakelseskommisjonen å gjenåpne saken til skade for Andersen i medhold av straffeprosessloven § 393 første ledd nr. 2. Den 15. januar 2024 ble Andersen tiltalt for drapet.

Straffesaken mot Andersen gikk i Sør-Rogaland tingrett i perioden 16. april til 23. mai 2024. Den 2. juli 2024 ble Andersen dømt i henhold til tiltalen, til fengsel i to år. Andersen anket dommen til Gulating lagmannsrett, og ankeforhandling ble avholdt i perioden 22. april til 23. mai 2025. Ved lagmannsrettens dom 30. juni 2025 ble avgjørelsen av straffekravet opprettholdt, men straffen ble satt til forvaring i to år uten fastsettelse av minstetid. Andersen anket reaksjonsfastsettelsen til Høyesterett, som ved dom 22. januar 2026 (HR-2026-167-A) forkastet anken. Lagmannsrettens forvaringsstraff ble dermed stående.

11.3 Den første gjenåpningsbegjæringen, 5. september 2008

11.3.1 Begjæringens innhold

Viggo Kristiansen begjærte gjenåpning av Baneheia-saken første gang 5. september 2008. Advokat Sigurd Klomsæt anførte flere grunnlag for gjenåpning. Prinsipalt ble det begjært gjenåpning med grunnlag i straffeprosessloven § 391 første ledd nr. 2 bokstav b, med henvisning til at Kristiansen ikke hadde fått en rettferdig rettergang, jf. Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Det ble blant annet vist til at Kristiansen ble forhåndsdomt i pressen, at kriminalsjef Arne Pedersen bidro til dette, og at daværende forsvarer ikke tok til motmæle.¹

Subsidiært ble det begjært gjenåpning med grunnlag i straffeprosessloven § 392 andre ledd, med henvisning til at særlige forhold gjorde det tvilsomt om dommen var riktig. Klomsæt trakk frem en rekke forhold som ble anført å være svakheter ved bevisene mot Kristiansen.²

For det første pekte Klomsæt på svakheter ved Jan Helge Andersens forklaringer og hans manglende troverdighet, blant annet i lys av

- tekniske bevis
- funn på åstedet
- vitneforklaringer, herunder at ingen hadde observert Kristiansens sykkel ved bommen på Svarttjønn, og at Andersen ble observert i Baneheia alene både 19. mai i forkant av drapene og 18. mai
- mangelen på spor på Andersens PC etter dagboken han angivelig skulle ha skrevet i tiden etter drapene

Klomsæt pekte også på at politiets uformelle samtale med Andersen i forkant av tilståelsen 13. september 2000 kunne ha ført til at Andersen trakk Kristiansen inn i saken.

For det andre pekte Klomsæt på en rekke forhold som tydet på at Andersen var sentral i ugjerningene:

- På møte med Heimevernsungdommen hadde Andersen lært den kamuflasjetechnikken som ble benyttet på åstedet.
- Andersen hadde ifølge en bekjent uttalt at han ville i militæret/utenlandstjeneste for å drepe.
- Det ble gjort DNA-treff på Andersen i en av jentenes underliv til tross for at han hevdet ikke å ha hatt utløsning.
- Det ble funnet en tom knivslire hos Andersen.

For det tredje viste Klomsæt til at alternative teorier, herunder andre mulige gjerningsmenn, ikke var sjekket ut av saken. Klomsæt trakk frem at det ble funnet hår fra en uidentifisert person på åstedet, at det ikke ble foretatt fiberanalyser, og at fot-tøyavtrykk fra åstedet hadde blitt undersøkt opp mot beslaglagte fot-tøy fra Kristiansen uten å stemme overens.

For det fjerde viste Klomsæt til svakheter ved de rettspsykiatriske undersøkelsene.

For det femte viste Klomsæt til at Kristiansen hadde mobiltrafikk over basestasjonen EG_A, som ikke hadde dekning på åstedet, i det kritiske tidsrommet.

Atter subsidiært ble det begjært gjenåpning med grunnlag i straffeprosessloven § 391 første ledd nr. 3, med henvisning til at det forelå nye omstendigheter eller bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse. Det fremgikk ikke av begjæringen hvilke omstendigheter eller bevis som var nye.

11.3.2 Hovedpunkter i saksgangen

11.3.2.1 Innledning

Advokat Sigurd Klomsæt fremsatte en rekke skriftlige innlegg med nye anførsler i løpet av saksgangen. Klomsæt ba også Gjenopptakelseskommisjonen om å gjennomføre utredningsskritt på flere områder, samtidig som han selv innhentet sakkynndighet uten medvirkning fra kommisjonen. I det følgende gjøres det nærmere rede for hovedpunktene i saksgangen. Særlig sentralt sto innhenting av DNA-sakkyndighet og DNA-undersøkelser, jf. punktene 11.3.2.2 til 11.3.2.13. I tillegg ble det begjært en rekke øvrige utredningsskritt, jf. punkt 11.3.2.14. I punkt 11.3.2.15 behandles en inhabilitetsinnsigelse som Klomsæt fremmet mot kommisjonens leder.

¹ Begjæring om gjenåpning 5. september 2008 s. 5–6.

² Begjæring om gjenåpning 5. september 2008 s. 12–28.

11.3.2.2 Klomsæt engasjerer GENA – Institutt for DNA-analyse

Den 6. desember 2008 varslet Sigurd Klomsæt Gjenopptakelseskommisjonen om at han hadde kontaktet et «frittstående firma for vurdering av blant annet DNA-funnene slik dette blir beskrevet i rettsbok for Kristiansand byrett i 'Baneheia-saken', 1. juni 2001». Firmaet var GENA – Institutt for DNA-analyse, som ble ledet av Ragne Kristin Farnen. GENA ble engasjert av Klomsæt til å foreta en gjennomgang og oppsummering av DNA-resultatene fra det biologiske spormaterialet i saken. Videre skulle GENA gi en sakkyndig uttalelse om hvorvidt funnene sannsynliggjorde at Kristiansen var opphavet til ett eller flere av de biologiske sporene, samt foreta en vurdering av beskrivelsen av DNA-funnene i saken og rettens konklusjoner slik de fremkom av rettsboken.³

Den 10. februar 2009 sendte Klomsæt GENAs rapport til Gjenopptakelseskommisjonen. I oppsummeringen skrev GENA blant annet:

«Det ble påvist noen svært få sædceller i mikroskopet for de vaginale og anale prøvene B-22, B-25 og C-25, og den ene allelen DYS319 på det mannlige kjønnskromosomet ble påvist i disse tre prøvene. DNA typingen var gjennomført 5 ganger for hver av prøvene, og ga enten negativt resultat eller et resultat som var avvikende for prøve B-22 og B-25. For prøven C-25 ble allelen 10 typet i 4 av 5 forsøk med ett negativt resultat. Allelen 10 som var resultatet fra typingen er en svært vanlig allel i den norske befolkningen med en frekvens på 0,546, og har således lav bevismessig tyngde som eneste DNA markør i dette beviset. Basert på de svake typeresultatene og at det ble brukt lav nivå DNA typebetingelser gjør at det ikke er mulig å avgjøre om det mannlige DNAet påvist i prøvene B-22, B-25 og C-25 stammer fra de to tiltalte.

Jeg er av den oppfatning at RMIs konklusjon, sitat 'DNA i prøve C-25 er av samme type som Viggo Kristiansen for de foreliggende typeresultatene (to markørene), mens det i prøvene B-22 og B-25 kan være DNA fra to menn og ingen av de mistenkte kan utelukkes som bidragsytere' således ikke er uriktig, men er formulert på en slik måte at konklusjonen kan oppfattes å inkludere de to tiltalte på et tynt bevismessig grunnlag for disse tre sporprøvene.

For å summere opp er det gjort ett funn som var et hårfunn på åstedet som med stor

grad av sannsynlighet stammer fra Jan Helge Andersen, men det er ikke gjort noen funn som sannsynliggjør at Viggo Kristiansen er opphavet til etter eller flere av de biologiske sporprøvene.»⁴

Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) avga uttalelse til GENAs rapport 12. mars 2009. I uttalelsen heter det:

«Kommisjonen mener at uttalelsen fra GENA ikke bringer nye opplysninger inn i saken. Fremstillingen er likevel rettsgenetisk korrekt, og som den opprinnelige uttalelsen fra RMI, har vi heller ikke her bemerkninger til det faglige ved denne nye uttalelsen fra GENA.

GENA sin uttalelse legger i oppsummeringen særlig vekt på formuleringene om DNA bevisets vekt i RMI sin rapport som ligger til grunn for dommen. Dommen fra Kristiansand byrett av 01.06.01 tyder på at retten har forstått hvilken bevismessig vekt DNA funnene i saken har. [...] I dommen sies det helt klart at identiteten ikke kan bestemmes, og at den svært begrensede DNA-profil som er identifisert og som stemmer med Kristiansen, stemmer med tilsvarende profil på over 50 % av norske menn. Kommisjonen forstår det slik at retten har oppfattet RMIs rapport av 22.01.01 på korrekt måte, og således bringer ikke rapporten fra GENA noen nye faglige elementer av betydning inn i saken. [...].

Kommisjonen konkluderer med at retten (rettsbok av 01.06.01) har oppfattet RMIs rapport av 22.01.01 på korrekt måte. Vi mener at rapporten fra GENA gir ingen nye faglige vurderinger på det rettsgenetiske området som har betydning for gjenåpningen av saken.»⁵

Som det fremgår, uttalte DRK seg om GENA-rapportens betydning for gjenåpning av saken. Utvalget har undersøkt om DRK ble bedt om å komme med en slik vurdering, men har ikke funnet skriftlig korrespondanse som tilsier det. Det er derfor uklart for utvalget hvorfor DRK kom med denne uttalelsen.

11.3.2.3 Klomsæt begjærer nye DNA-undersøkelser

Den 26. mars 2009 rettet Klomsæt en henvendelse til Gjenopptakelseskommisjonen og spurte om DNA-ekstraktene fra 2000 fremdeles ble oppbe-

³ Rapport fra GENA 4. februar 2009.

⁴ Rapport fra GENA 4. februar 2009 s. 4.

⁵ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 12. mars 2009.

vart hos Rettsmedisinsk institutt (RMI). Klomsæt ba om at de i så fall ble stilt til rådighet for nye undersøkelser hos GENA. Han ba samtidig om at underlagsmaterialet (elektroferogrammene) fra analysene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000 ble stilt til rådighet.⁶

Den 27. april 2009 avga GENA en ny rapport, der mandatet var å gjennomgå tidligere DNA-rapporter fra USC og RMI og «[g]i en sakkyndig vurdering og anbefaling om det er bevis i saken som med ny teknologi og gjennomgang av en uavhengig ekspertise kan eller bør DNA analyseres på nytt. Formålet er å bringe frem flere bevismessige opplysninger i saken».⁷ I rapporten anbefalte GENA at flere av underlivsundersøkelsene tatt ved obduksjonen ble testet på nytt, det vil si prøvene B-23 (avstryk fra indre skjede), C-23 (avstryk fra ytre skjede), C-24 (avstryk fra indre skjede), C-26 (avstryk fra indre endetarm), C-36a og b (avstryk fra bakre omslagsfold), C-37 (avstryk fra endetarmsåpning), C-38 (avstryk fra livmorhalsen) og B-28 (avstryk fra smuss på innsiden av venstre lår).⁸

11.3.2.4 Klomsæt engasjerer Forensic Science Service (FSS)

Den 5. mai 2009 skrev Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen og ba om at enten GENA eller Forensic Science Service (FSS) i England fikk gjennomføre nye analyser i tråd med anbefalingen fra GENA.⁹ Klomsæt ba om at GENA eller FSS ble oppnevnt til å foreta undersøkelsene, men opplyste samtidig om at dersom ikke kommisjonen ville dekke undersøkelsene, tilbød Kristiansens foreldre seg å betale.¹⁰ På bakgrunn av Klomsæts forespørsel henvendte kommisjonen seg til Rettsmedisinsk institutt (RMI) 12. mai og ba om en uttalelse om hvorvidt det aktuelle spormaterialet fortsatt var i behold hos dem, og om ytterligere undersøkelser av dette materialet kunne antas å tilføre noe nytt i saken. I brev 28. mai ga kommisjonen Klomsæt beskjed om at den avventet svar fra RMI før den tok stilling til om det skulle oppnevnes sakkyndig til å foreta nye DNA-analyser.¹¹

⁶ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 26. mars 2009.

⁷ Rapport fra GENA 28. april 2009.

⁸ B-prøvene er tatt fra Stine Sofie Sørstrønen, mens C-prøvene er tatt fra Lena Sløgedal Paulsen.

⁹ Klomsæt var i London 6. og 7. april 2009 og møtte da Chris Hadkiss fra Forensic Science Service (FSS).

¹⁰ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 5. mai 2009.

¹¹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen 28. mai 2009.

I lys av Gjenopptakelseskommisjonens henvendelse til RMI ba Klomsæt også GENA om å redegjøre for om nye undersøkelser av bevisene ved bruk av moderne DNA-teknologi kunne forventes å tilføre noe nytt i saken, og i så fall hvilket materiale som burde undersøkes. I GENAs rapport fra 18. juni 2009 heter det: «Dagens tester hvor 17 områder på Y kromosomet blir undersøkt kan forventes å gi betydelig mer informasjon enn de to områdene som ble testet i 2000.» I rapporten utvidet GENA anbefalingen om å foreta nye undersøkelser fra å gjelde de ni underlivsprøvene til også å gjelde flere andre prøver.¹²

Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) avga uttalelse til GENAs rapport først 19. januar 2010. I uttalelsen heter det:

«Den rettsmedisinske kommisjon har behandlet sakkyndig uttalelse fra Gena datert 18.06.2009 som vurderer mulighetene for å gjøre nye analyser av spor i saken. Vi kan på generelt grunnlag si at det alltid er muligheter for å oppnå nye resultater i en sak ved å utføre nye undersøkelser. Det ligger imidlertid ikke innenfor DRKs ansvarsområde å ta stilling til bevisvurdering i saker der det er avsagt rettskraftig dom [...]»¹³

11.3.2.5 Rettsmedisinsk institutt hevder spormaterialet er returnert til politiet. Agder politidistrikt informerer om at materialet er destruert

Det kom ingen tilbakemelding fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) på henvendelsen fra Gjenopptakelseskommisjonen i løpet av mai og juni 2009. Klomsæt ringte derfor selv til RMI 2. juli 2009. Han fikk da beskjed fra seksjonsleder for Seksjon for biologiske spor, Bente Mevåg, om at alt av spormateriale var returnert til Agder politidistrikt. Klomsæt ringte deretter til Agder politidistrikt og fikk beskjed om at materialet var destruert.¹⁴ Den 3. juli 2009 anmeldte Klomsæt forholdet til Spe-

¹² B-10 (sort topp/solliv), B-5 (vattpinne fra høyre hånds negler/fingre), B-7 (vattpinne fra venstre hånds negler/fingre), B-9 (sort genser), B-15 (oransje truse), C-4 (vattpinne fra venstre hånd), C-6 (vattpinne fra negler på venstre hånd), C-7 (negler på venstre hånd), C-8 (vattpinne fra høyre hånd), C-9 (vattpinne fra negler på høyre hånd), C-10 (negler på høyre hånd), C-16 (topp), C-31 (hvit truse), O-2 (kniv med lærslire), alle R-beslag, T-1 (beige Adidas fritidsko), T-7 (blå Adidas-treningsbukse), U-8.1 (tre vattpinner fra knivslire). B-prøvene er tatt fra Stine Sofie Sørstrønen, mens C-prøvene er tatt fra Lena Sløgedal Paulsen.

¹³ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 19. januar 2010.

¹⁴ E-post fra Sigurd Klomsæt til Chris Hadkiss 2. juli 2009.

sialenheten for politisaker.¹⁵ Det viste seg først i april 2010, ni måneder senere, at DNA-ekstraktene likevel var i behold i fryseren hos RMI. Det var restene av selve *vattpinnene* som var sendt tilbake til Agder politidistrikt og destruert, ikke DNA-ekstraktene, se nærmere om dette i punkt 11.3.2.10.

11.3.2.6 Klomsæt ber om at GENA får gjøre nye DNA-undersøkelser av restmateriale hos USC

Den 3. juli 2009 ba Klomsæt Gjenopptakelseskommisjonen om å undersøke hvorvidt Universitetet i Santiago de Compostela (USC) hadde materiale igjen som kunne undersøkes.¹⁶ Kommisjonen fulgte ikke opp denne anmodningen.

Den 26. august 2009 skrev Klomsæt selv til USC og spurte om de hadde materiale (vattpinner og DNA-ekstrakter) i behold.¹⁷ Han ba også kommisjonen om å medvirke til at bevismateriale som eventuelt fantes hos USC, ble sikret med tanke på nye undersøkelser hos GENA. Også GENA og Forensic Science Service (FSS) henvendte seg direkte til USC med en rekke spørsmål om analysene fra 2000, herunder om metodene som ble brukt, og bevisverdien av resultatene.¹⁸ Klomsæt purret overfor USC både 8. september og 14. september. USC svarte 16. september 2009 at USC var i en prosess med å avklare med RMI om de kunne gi Klomsæt informasjonen han ønsket, eller om det krevde avgjørelse fra retten. Den 24. september 2009 fikk Klomsæt e-post fra USC, ved Angel Carracedo, der det fremgikk at USC ville samarbeide dersom Klomsæt fremskaffet en «official request from a court, judge or legal authority».¹⁹

Som følge av svaret fra USC henvendte Klomsæt seg på nytt til Gjenopptakelseskommisjonen og ba om deres medvirkning overfor USC. Kommisjonen svarte at det var påtalemyndighe-

ten som måtte gi tillatelse til å frigi biologisk materiale hos USC, og videreformidlet Klomsæts henvendelse til Agder statsadvokatembeter:

«Advokat Klomsæt har i dag henvendt seg muntlig til kommisjonen med forespørsel om bistand i denne anledning, og det ble fra kommisjonens side opplyst at det er påtalemyndigheten som har rådighet over bevismaterialet i straffesaker. Det er derfor påtalemyndigheten som må gi tillatelse til å frigi biologisk materiale m.v. for 'private' sakkyndige undersøkelser ved GENA eller Forensic Science Service (FSS). Kommisjonen påtok seg å videreformidle hans anmodning til statsadvokaten i Agder.»²⁰

Den 17. september 2009 svarte Agder statsadvokatembeter at de *ikke* ønsket å samtykke til at eventuelt materiale hos USC ble utlevert. Agder statsadvokatembeter ga følgende begrunnelse:

«Stortinget har besluttet at Rettsmedisinsk institutt skal stå for DNA-analysene i Norge. Jf. Ot. Prp. Nr. 19 (2006–2007) og – særlig debatten i Stortinget 13. desember 2007. Det kan også vises til St. prp. Nr. 1 (2007–2008) side 104 og foredraget til den kgl.res til endringer i påtaleinstruksen av 8. august 2008 pkt. 6.9. Behovet for såkalt 'second opinion' skal dekkes ved et fagmiljø ved Universitet i Tromsø.

Påtalemyndigheten stiller seg på denne bakgrunn negativ til bruk av annen ekspertise. En finner etter dette å ikke ville samtykke til at evt. DNA materiale overleveres til GENA v/ Ragne Farnen i Stavanger.»²¹

Klomsæt begjærte umiddelbart omgjøring av statsadvokatens avslag, subsidiært klage til riksadvokaten. Den 22. september 2009, før omgjøringsbegjæringen/klagen var behandlet, sendte Klomsæt et nytt brev til Gjenopptakelseskommisjonen, Agder statsadvokatembeter og riksadvokaten. I brevet ba han i stedet om at USC fikk gjøre nye undersøkelser av materialet som var i behold der, og at USC fikk svare på spørsmål, uhindret av taushetsplikten.

Riksadvokaten svarte 9. oktober 2009 at de oppfattet at Klomsæts klage ikke lenger sto ved lag, og at han nå i stedet ønsket påtalemyndighetens samtykke til at USC kunne svare på spørsmål

¹⁵ Anmeldelsen ble inngitt 3. juli 2009. Saken ble avgjort ved Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 23. april 2010 (saksnummer 10167128). I vedtaket heter det: «Spesialenheten anser det, ut fra de undersøkelser som er foretatt med bakgrunn i anmeldelsen av 3. juli 2009, ikke å være holdepunkter for at ansatte i politiet eller påtalemyndigheten i sammenheng med utlevering eller destruksjon av bevis i Baneheiasaken har handlet på et vis som kan medføre straffansvar.» Spesialenheten bemerket at et eventuelt straffansvar for destruksjon av beslag uansett var foreldet.

¹⁶ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 3. juli 2009.

¹⁷ Brev fra Sigurd Klomsæt til Angel Carracedo og Victoria Lareu 26. august 2009.

¹⁸ Brev fra GENA til USC 4. september 2009.

¹⁹ E-post fra Angel Carracedo til Sigurd Klomsæt 24. september 2009.

²⁰ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Agder statsadvokatembeter 16. september 2009.

²¹ Vedtak fra Agder statsadvokatembeter 17. september 2009.

fra ham i tilknytning til de undersøkelsene instituttet allerede hadde gjort i Baneheia-saken. Riksadvokaten ga uttrykk for at det var statsadvokaten som i første rekke måtte ta stilling til dette.²²

Det var deretter flere brevutvekslinger mellom kommisjonen og Klomsæt. I brev 25. september 2009 satte kommisjonen frist for sluttinnlegg til 2. november 2009. Det ble uttalt at kommisjonen ønsket å «iverksette sin saksbehandling», og at det ikke var «aktuelt å avvente resultatene fra [Klomsæts] møte med FSS den 20. november 2009».²³

I brev 11. oktober 2009 til kommisjonen skrev Klomsæt blant annet:

«DNA-ekspertene ved FSS har opplyst at det undersøkte DNA-materialet i denne saken – slik dette pr i dag er kjent i sakshåndtering og vurdering av materialet – er så lite og svakt at det er 'nivået før ingenting' (min oversettelse), som det ble uttrykt i møtet. Nyere forskning på DNA-undersøkelser har også avdekket at så svake spormengder som er i denne saken, må påregnes å kunne omtales som svært utsatt for forurensning, med mindre man er bevisst og behandler materialet med den aller største omhu.»²⁴

11.3.2.7 *Universitetet i Santiago de Compostela svarer på spørsmål fra GENA og FSS. Rettsmedisinsk institutt svarer ikke på spørsmål*

Ved brev 15. oktober 2009 samtykket Agder statsadvokatembeter til at Universitetet i Santiago de Compostela (USC) kunne svare på spørsmål fra Klomsæt.²⁵ Statsadvokaten meddelte dette til USC samme dag.

USC besvarte spørsmålene fra GENA og Forensic Science Service (FSS) i skriv 13. og 17. november 2009. I brevet 17. november fremgikk det at USC hadde i behold DNA-ekstrakter fra prøvene B-22, B-24 og B-25, men ikke fra prøve C-25.²⁶

Ved brev 16. november 2009 til Rettsmedisinsk institutt (RMI), med kopi til Gjenopptakelseskom-

misjonen, anmodet Klomsæt om svar fra RMI på flere spørsmål FSS hadde formulert, blant annet:

«2) Contamination

Does the laboratory have references from workers who have handled the samples to eliminate the possibility of accidental contamination? Are the results of DNA analysis at the Norwegian laboratory routinely checked against a staff DNA Database to ensure there is no possibility of contamination during examination? Also do references from other individuals who may have handled the samples exist (e.g. pathologist etc)? Where these samples made available to the Spanish laboratory for their comparison purposes?

Are the items used in the collection and analysis of these samples shown to be DNA free? Such items will include the swabs, water and other reagents used in the extraction of swabs and in DNA testing [...]»²⁷

I brev til kommisjonen 21. desember 2010 anmodet Klomsæt kommisjonen om å ta kontakt med RMI og be dem svare på spørsmålene i brevet fra november. Det er ikke holdepunkter i saksdokumentene for at kommisjonen fulgte opp Klomsæts henvendelse, eller at spørsmålene noen gang ble besvart av RMI. I USCs svar til FSS 17. november 2009 fremgår det at USC *ikke* hadde sammenlignet resultatene med personer i Norge som hadde deltatt i sporsikringen eller håndtert sporprøvene.

11.3.2.8 *Nye DNA-undersøkelser ved Universitetet i Santiago de Compostela*

I brevet 15. oktober 2009 ga statsadvokaten uttrykk for at det var *Gjenopptakelseskommisjonen* som måtte ta stilling til om det skulle foretas nye undersøkelser av gjenværende materiale ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC).²⁸ I brev 19. november ba imidlertid statsadvokaten kommisjonen om å vurdere å foreta nye analyser av de tre ekstraktene som var i behold ved USC.²⁹ Først etter statsadvokatens anmodning fulgte kommisjonen opp med å få gjennomført nye analyser.

²² Påtegning fra riksadvokaten 9. oktober 2009.

²³ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 25. september 2009.

²⁴ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 11. oktober 2009.

²⁵ Brev fra Agder statsadvokatembeter 15. oktober 2009.

²⁶ Brev fra Angel Carracedo til Sigurd Klomsæt 17. november 2009.

²⁷ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 16. november 2009.

²⁸ Brev fra Agder statsadvokatembeter til Sigurd Klomsæt 15. oktober 2009.

²⁹ Brev fra Agder statsadvokatembeter til Gjenopptakelseskommisjonen 19. november 2009.

Den 17. desember 2009 oppnevnte Gjenopptakelseskommisjonen USC til å gjøre nye analyser av ekstrakter fra prøvene B-22, B-24 og B-25. USC avga sin rapport 12. februar 2010.³⁰ Analysene av B-22 og B-25 var negative, det vil si at de ikke ga tolkbare resultater. Analysen av prøve B-24 viste derimot profilsammenfall med Y-profilen til Jan Helge Andersen i 14 av 17 markører. Enkelte av markørene viste ekstra alleler. Disse tolket USC som artefakter («stuttere»), med unntak av allel 10 i markøren DYS391, som USC mente «most likely» var et reelt utslag fra en mannlig bidragsyter. USC uttalte at dette var forenlig med («consistent with») rapporten fra 2000.

Den 19. februar skrev Gjenopptakelseskommisjonen til Rettsmedisinsk institutt (RMI) og ba om en forklaring av innholdet i USCs rapport:

«Ettersom rapporten og konklusjonen inneholder faglige begrep og uttrykk, ber kommisjonen om at RMI gir en nærmere forklaring av de resultater de spanske sakkyndige har kommet frem til, slik at innholdet gjøres forståelig også for lekfolk.»³¹

RMI avga en slik forklarende rapport 29. mars 2010. Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) behandlet USCs rapport uten å finne grunnlag for bemerkninger.³² DRK behandlet også RMIs forklarende rapport i uttalelse 4. juni 2010 og etterlyste blant annet en statistisk vektning av funnet av allel 10 i DYS391:

«Den rettsmedisinske kommisjon har ingen direkte bemerkninger til sakkyndige [ved RMI] sin giengivelse av rapporten fra Universitetet i Santiago de Compostela av 12.02.10.

Vi har imidlertid kommentarer som vi finner grunn til å nevne for den sakkyndige [...]

Ang. tilblandingen fra annen bidragsyter i markøren DYS391 i Y-STR-profilen for sporprøven 6 (gjelder allelet 10 for markøren DYS391 i AmpFISTR-Y-systemet [...]) Rapporten nevner ikke noe sted at DNA typen for denne ene markøren hos V. Kristiansen [...] passer med tilblandingen i sporprøven 6 for denne ene markøren. I dette tilfelle er det vanskelig å beregne en presis bevismessig vekt, men observasjonen taler likevel med en svak vekt for at noe DNA kommer fra V. Kristiansen mot at denne

tilblandingen kommer fra en tilfeldig person. Vi mener at i en rapport som skal gi en forklaring av resultatene burde sakkyndige ta stilling til dette spørsmålet, selv om ikke bevismessig vekt kan beregnes helt presis.»³³

DRK anbefalte på denne bakgrunn at det ble avgitt en tilleggsrapport fra RMI. Den 14. juni 2010 avviste RMI å gjøre en slik vurdering:

«De problemstillinger DRK reiser i sine kommentarer i rapporten til undertegnede, er etter vårt syn å gå inn i de spanske sakkyndiges beslutningsgrunnlag og vurdere deres konklusjoner. DRK har behandlet den spanske rapporten og avgitt uttalelse 6.04.2010 der kommisjonen ikke finner grunnlag for bemerkninger. Vi mener imidlertid det ville vært naturlig at DRK's kommentarer, hadde vært rettet til de spanske sakkyndige.»³⁴

11.3.2.9 Klomsæt engasjerer GENA og FSS til å kommentere de nye DNA-analysene

Klomsæt engasjerte både GENA og Forensic Science Service (FSS) til å kommentere Universitetet i Santiago de Compostelas (USCs) rapport fra 12. februar 2010. Den 3. mars 2010 avga GENA rapport, der det i sammendraget fremgår:

«Av tre gjenværende DNA ekstrakter ga én prøve resultater. Det ble påvist Y-DNA av samme type som Jan Helge Andersen i prøve 6 (B-24). Det ble ikke påvist Y-DNA fra Viggo Kristiansen i prøven. Instituto de Medicina Legal, University of Santiago de Compostela konkluderer med at prøven viste et blandingsresultat, da det for en markør DYS391 ble typet to alleler. Undertegnede sakkyndige er ikke enig i denne konklusjonen og mener at det ikke er bevist at resultatet viser en blandingsprofil, da allel 10 for DYS391 markøren kan være et artefakt DNA (stutter) produkt.»³⁵

Den 9. april 2010 avga FSS rapport der både DNA-analysene fra 2000 og 2010 ble gjennomgått, med følgende konklusjon:

«1. In my opinion, the result obtained from the sample taken from Lena Sløgedal Paulsen (C-

³⁰ Rapport fra Rettsmedisinsk institutt 29. mars 2010.

³¹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Rettsmedisinsk institutt 19. februar 2010.

³² Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 6. april 2010.

³³ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 4. juni 2010.

³⁴ Brev fra Rettsmedisinsk institutt til Gjenopptakelseskommisjonen 14. juni 2010.

³⁵ Rapport fra GENA 3. mars 2010.

25) provides only weak or limited support for the view that the DNA came from Viggo Kristiansen rather than from an unknown, unrelated man.

2. At the present time, in my view the results obtained from sample B24 relating to Stine Sofie Sørstrønen should be treated as neutral with regard to Viggo Kristiansen (i.e. they neither support nor refute the view that his DNA is present).

3. Even if it could be established that the DYS391 10 allele in samples B-22, B-24 and B-25 was the result of a mixture of DNA, and it was established that Jan Helge Andersen was one of the two contributors, and it was established that the DNA was not due to exogenous DNA contamination, then in my opinion the evidence would still provide only weak or limited support for the view that the additional DNA came from Viggo Kristiansen rather than from an unknown, unrelated man.»³⁶

FSS avga tilleggsrapport 9. juni 2010, der det ble konkludert slik:

«In my view the results obtained from sample B24 relating to Stine Sofie Sørstrønen should be treated as neutral with regards to Viggo Kristiansen; that is they neither support nor refute the view that his DNA is present.

In addition, in my view the results obtained from sample B24 relating to Stine Sofie Sørstrønen should be treated as neutral with regard to whether ANY second person has contributed.»³⁷

Den 11. mai 2010 ba Klomsæt om at Gjenopptakelseskommisjonen oversendte GENAs og FSS' rapporter og spørsmål til USC for kommentarer:

«Spørsmålet er om DYS391 allel 10 kan være et biprodukt (en 'stutter') som skyldes ufullstendig kopiering av allel 11 som et resultat av dårlig og nedbrutt DNA i prøven, eller om Compostela er av den oppfatning at det kun finnes én forklaring på dette funnet som er at markøren viser en blanding av to ekte alleler som stammer hver sin mannlige, ufullstendige Y-kromosom DNA profil». [...]

Hvis kommisjonen ikke vil følge opp dette, ber jeg om umiddelbar underretning og deres skriftlige samtykke til at jeg selv kan gjenoppta kontakten med angitte professorer med å rette henvendelse til Compostela [...]

Det påpekes den sentrale betydning påstått DNA-bevis så åpenbart hadde for domstolenes vurdering og domfellelse av Viggo Kristiansen, slik det særlig er uttrykt i byrettens premiser.»³⁸

Den 18. mai 2010 avsto kommisjonen å engasjere seg ytterligere overfor USC:

«Kommisjonen anser seg for sin del ferdig med undersøkelsene som ble foretatt i Spania. Kommisjonen er kjent med at De har engasjert privat sakkyndige (FSS og GENA), men kommisjonen ønsker ikke å engasjere seg i dette arbeidet. Det er selvsagt ikke noe til hinder for at en domfelt engasjerer privat sakkyndige i en gjenåpningssak, men dette er et arbeid som den domfelte og eventuelt hans forsvarer må håndtere på egen hånd. De rapporter som blir innhentet hos privat sakkyndige, vil bli behandlet og vurdert av kommisjonen som en del av sakens opplysninger.»³⁹

11.3.2.10 DNA-materiale var likevel i behold ved Rettsmedisinsk institutt

Som det fremgår ovenfor i punkt 11.3.2.5, fikk Klomsæt 2. juli 2009 muntlig opplysning fra Bente Mevåg ved Rettsmedisinsk institutt (RMI) om at spormaterialet fra Baneheia-saken var returnert til politiet. Videre fikk han av Agder politidistrikt beskjed om at det tilbakeleverte materialet var destruert.

Den 15. april 2010 skrev Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen at han hadde snakket med konstituert seksjonsleder for Seksjon for biologiske spor, Margurethe Stenersen, ved RMI. Ifølge Klomsæt hadde hun opplyst at vattpinner brukt til sporprøver var bevismidler som rutinemessig ble returnert til politiet, men at ekstraktene aldri ble returnert eller kastet. Stenersen hadde opplyst at praksis hos RMI var at ekstraktene ble oppbevart i en fryser.⁴⁰

Klomsæt ba på denne bakgrunn Gjenopptakelseskommisjonen om å rette en henvendelse til

³⁶ Rapport fra Forensic Science Service 9. april 2010. Den rettsmedisinske kommisjon behandlet rapporten 17. juni 2010, uten å finne grunnlag for bemerkninger.

³⁷ Tilleggsrapport fra Forensic Science Service 9. juni 2010.

³⁸ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 11. mai 2010.

³⁹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 18. mai 2010.

direktøren ved RMI, Olav Gunnar Ballo, med sikte på å få klarhet i om det likevel kunne være materiale i behold hos RMI, og i så fall sikre dette materialet.⁴¹ Samme dag henvendte Gjenopptakelseskommisjonen seg til Ballo per telefon. Kommisjonen oversendte også tidligere henvendelser av 12. mai 2009 og 29. juni 2009 til Ballo per post.⁴² I begge disse henvendelsene hadde Gjenopptakelseskommisjonen bedt opplyst om det var materiale i behold hos RMI, uten å få noen skriftlig tilbakemelding.⁴³ Den 19. april 2010 rettet Gjenopptakelseskommisjonen en ytterligere henvendelse til RMI. De ba opplyst om (1) hvilket DNA-materiale som var i behold ved RMI, og (2) om nye undersøkelser ville kunne tilføre noe nytt i saken.

Etter kort tid ble det avklart at RMI likevel hadde DNA-materiale i behold i en fryser. I fryseren ble det funnet 199 DNA-ekstrakter fra Baneheia-saken.

RMI, ved Ballo og Stenersen, besvarte henvendelsen fra Gjenopptakelseskommisjonen skriftlig 3. mai 2010. Vedlagt svaret var en liste over DNA-ekstraktene som fantes hos RMI.

Når det gjaldt spørsmålet om hvorvidt nye undersøkelser ville kunne tilføre saken noe nytt, skrev RMI:

«Undertegnede kan verken utelukke eller sannsynliggjøre at nye analyser vil kunne tilføre saken noe nytt. Ved ønske om dette fra Gjenopptakelseskommisjonens side vil imidlertid undertegnede legge til rette for at materialet kan analyseres der kommisjonen finner dette formålstjenlig.»⁴⁴

Den vedlagte listen over ekstrakter omfattet blant annet ett ekstrakt fra prøve C-25 (Sløgedal Paul-

sen, ytre endetarm) samt ekstrakter fra epitelfraksjonene av prøvene B-22 (Sørstrønen, ytre skjede), B-24 (Sørstrønen, ytre anus) og B-25 (Sørstrønen, endetarm).⁴⁵ Det ble opplyst at DNA-ekstraktene fra den såkalte sædcellefraksjonen av prøvene fra B-22, B-24 og B-25 i sin helhet var oversendt Universitetet i Santiago de Compostela og forbrukt etter reanalyseringen der i 2010.⁴⁶

Som det fremgår av brevet og den vedlagte listen, hadde RMI bare funnet materiale i form av DNA-ekstrakter. Dette var ekstraktene som ble laget fra spormaterialet i 2000. Det som derimot ikke ble funnet hos RMI på dette tidspunktet, men som det våren 2021 viste seg *også* var i behold, var spormaterialet i de såkalte forprøvningsrørene. Forprøvningsrørene inneholdt utklipp fra de originale vattpinnene, inkludert den for prøve C-25. Denne delen av spormaterialet hadde ligget nedfrosset siden 2000 og ble ikke gjenfunnet før i april 2021 i forbindelse med politiets etterforskning i etterkant av gjenåpningen av dommen mot Kristiansen i Baneheia-saken.⁴⁷

11.3.2.11 GENA får ikke tillatelse til å gjøre nye DNA-undersøkelser

I sitt brev av 15. april 2010 ba Klomsæt om at GENA fikk analysere materiale som eventuelt var i behold hos Rettsmedisinsk institutt (RMI). I sitt sluttinnlegg 23. april motsatte påtalemyndigheten seg dette:

«Foranlediget av advokat Klomsæt's brev av 15. april 2010 om anmodning om ytterligere DNA analyser som ønskes foretatt ved GENA, er statsadvokaten fortsatt av den oppfatning at GENA ikke skal utføre slike analyser. En viser til det som tidligere er anført herfra. Statsadvokaten vil i tillegg vise til at en oppfatter dette institutt – i denne saken – som en partsrepresentant.»⁴⁸

I brev 27. april 2010 avviste Gjenopptakelseskommisjonen at GENA kunne utføre undersøkelser av

⁴⁰ I brev til Spesialenheten 8. april 2010 opplyste Arne Pedersen at det som rutinemessig ble returnert politiet, var rester av vattpinner der bomullsdelene hadde blitt klipt av i forbindelse med undersøkelsene ved Rettsmedisinsk institutt.

⁴¹ Brev fra Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 15. april 2010.

⁴² Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Rettsmedisinsk institutt 15. april 2010.

⁴³ Det fremgår av Gjenopptakelseskommisjonens brev til Sigurd Klomsæt 31. august 2009 at kommisjonen ble oppringt av Bente Mevåg i etterkant av henvendelsen 29. juni 2009. Mevåg skal da ha meddelt at hun hadde fått opplyst fra Agder politidistrikt at materialet var destruert, og at man derfor ikke hadde fått foretatt de undersøkelsene som kommisjonen ba om. Det fremgår videre at Mevåg skal ha sagt at hun skulle sende en rapport til kommisjonen om dette. Kommisjonen mottok imidlertid aldri noen slik rapport.

⁴⁴ Brev fra Rettsmedisinsk institutt til Gjenopptakelseskommisjonen 3. mai 2010.

⁴⁵ Som det fremgår av punkt 3.8.6.2, var det av disse prøvene kun de tre B-prøvene som ble skilt i henholdsvis en sædfraksjon og en epitelfraksjon ved RMI.

⁴⁶ Brev fra Rettsmedisinsk institutt til Gjenopptakelseskommisjonen 3. mai 2010.

⁴⁷ Se brev fra Oslo universitetssykehus (OUS) til Oslo politidistrikt 27. april 2021. OUS har opplyst til utvalget at forprøvningsrørene lå på samme fryselager som DNA-ekstraktene, men i en annen plastboks.

⁴⁸ Påtalemyndighetens sluttinnlegg 23. april 2010.

DNA-ekstraktene. Kommisjonen viste til påtalemyndighetens innsigelse, i tillegg til opplysninger som fremkom av avisartikler i Dagbladet:

«Kommisjonen viser videre til artikkel i Dagbladet 13. april 2010, som fulgte som vedlegg til Deres brev 15. april 2010. Det fremgår av denne artikkelen at Ragne Farmen 'sår sterk tvil' om det såkalte DNA-beviset i Baneheia, og at hun 'har bistått Viggo Kristiansen i arbeidet med å få saken gjenopptatt.'

På bakgrunn av ovennevnte forhold anser kommisjonen det som utelukket at eventuelle nye undersøkelser kan foretas ved GENA i Stavanger. Hvorvidt det er aktuelt å foreta nye analyser og hvem som i så fall skal foreta disse, vil kommisjonen komme tilbake til dersom det blir aktuelt.»⁴⁹

Gjenopptakelseskommisjonens uttalelse ledet til at Ragne Farmen ved GENA tilskrev Klomsæt og ba ham oppklare overfor kommisjonen GENAs rolle som sakkyndig.⁵⁰ Av brevet fremgår det at Farmen aldri hadde vært i kontakt med Viggo Kristiansen, og at hun ikke forholdt seg til skyldspørsmålet eller andre forhold utover mandatet. Hun forsikret at hun ville forholde seg faglig nøytralt og profesjonelt når det gjaldt alle sakkyndige vurderinger og eventuelle analyser. Også Dagbladet-journalist Eivind Pedersen, som hadde skrevet artiklene, tilskrev kommisjonen og forklarte at formuleringene sto for hans regning, og at poenget var å gjøre artikkelen «folkelig og forståelig».⁵¹

I brev 7. mai 2010 fastholdt Gjenopptakelseskommisjonen at det forelå omstendigheter som «er skikket til å svekke tilliten til GENAs uholdethet».⁵² GENA ble dermed ansett inhabil og fikk ikke gjøre nye analyser av DNA-ekstraktene som var i behold hos RMI.

11.3.2.12 Statens kriminaltekniska laboratorium i Sverige foretar nye DNA-undersøkelser

Den 6. mai 2010 engasjerte Gjenopptakelseskommisjonen Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) i Linköping i Sverige til å gjennomføre analyser av deler av materialet som ble gjenfunnet

ved Rettsmedisinsk institutt (RMI).⁵³ Følgende DNA-ekstrakter ble sendt til undersøkelse ved SKL:

- B-22 (avstryk fra ytre skjede)
- B-23 (avstryk fra indre skjede)
- B-24 (avstryk fra ytre endetarmsåpning)
- B-25 (avstryk fra indre endetarmsåpning)
- B-31 (avstryk fra bakre omslagsfold)
- C-22 (avstryk fra tungeryggen)
- C-23 (avstryk fra ytre skjede)
- C-24 (avstryk fra indre skjede)
- C-25 (avstryk fra ytre endetarm)
- C-36A og C-36B (avstryk fra bakre omslagsfold)
- C-37 (avstryk fra endetarmsåpning)
- C-38 (avstryk fra livmorhalsen)⁵⁴

Det ble bedt om at eventuelle funn «vurderes opp mot Viggo Kristiansen». I brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Kripos 11. mai 2010 fremgår det at kommisjonen hadde sørget for ny referanseprøve fra Kristiansen, samt referanseprøver fra de to ofrene, og sendt disse til SKL. Kripos ble også bedt om å oversende referanseprøve fra Jan Helge Andersen til Gjenopptakelseskommisjonen, slik at prøven kunne videreformidles til SKL.⁵⁵ Det foreligger ingen dokumentasjon som underbygger at Kripos sørget for oversendelse av denne prøven.

I brev 7. mai 2010 ba Klomsæt om at det også ble sendt referanseprøver til SKL fra Jostein Sørstrønen, Kristoffer Sørstrønen, Arne Bernt Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen stefar, da «DNA kunne ha smittet over gjennom hverdagslig omgang».⁵⁶ I lys av SKLs senere rapport legger utvalget til grunn at SKL kun mottok referanseprøve fra Kristiansen og de to ofrene.

Den 14. mai 2010 fremsatte Klomsæt innsigelse til valg av prøver. Han ønsket i tillegg testing av følgende prøver (avstryk):

- C-15 (munn / leppenes ytterside)
- C-21 (innsiden av kinnene)
- C-27 og C-28 (fra misfargingene på innsiden av lårene)
- B-5 (høyre hånds negler/fingre)
- B-7 (venstre hånds negler/fingre)
- B-13 og B-14 (innsiden av lårene)

⁴⁹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 27. april 2010.

⁵⁰ Brev fra GENA til Sigurd Klomsæt 28. april 2010.

⁵¹ E-post fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 29. april 2010.

⁵² Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 7. mai 2010.

⁵³ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Statens kriminaltekniska laboratorium 6. mai 2010.

⁵⁴ B-prøvene var tatt fra Stine Sofie Sørstrønen, mens C-prøvene var tatt fra Lena Sløgedal Paulsen.

⁵⁵ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Kripos 11. mai 2010.

⁵⁶ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 7. mai 2010.

- B-18 (innsiden av leppene)
- B-19 (innsiden av kinnene)
- B-20 (tungen)
- B-21 (utsiden av leppene)⁵⁷

I samme brev ba Klomsæt på nytt om at underlagsmaterialet (elektroferogrammene) fra analysene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000 ble innhentet, slik at Forensic Science Service (FSS) og GENA kunne gjøre sine egne vurderinger av disse. Alternativt ba han om at RMI kunne vurdere dem. Klomsæt ba også om en bekreftelse på at materialet som ikke ble overlevert til SKL, kunne bli frigjort og utlevert GENA for analyse. Klomsæt ønsket, om så for Kristiansens egen regning, å undersøke *samtlig*e DNA-ekstrakter som var i behold hos RMI.⁵⁸

I brev 18. mai 2010 avviste kommisjonen alle ytterligere utredningsskritt initiert av Klomsæt:

«Kommisjonen anser sin utredning for å være helt i sluttfasen. Slik saken ligger an i dag, er det ikke aktuelt eller nødvendig – for kommisjonens del – å innhente ytterligere sakkyndige rapporter eller foreta ytterligere utredning. Saken synes å være tilstrekkelig opplyst til å treffe en avgjørelse på grunnlag av det materialet som foreligger, når rapporten fra SKL er mottatt og kommentert av partene.»⁵⁹

Når det gjaldt muligheten for at GENA kunne foreta undersøkelser av gjenværende DNA-ekstrakter ved RMI, uttalte kommisjonen i samme brev:

«Hvorvidt materialet som befinner seg på RMI kan frigjøres og utleveres GENA for ytterligere undersøkelser, vil kommisjonen ta stilling til når rapporten fra SKL foreligger, og den har vurdert behovet for eventuelle ytterligere undersøkelser ved SKL. Dersom kommisjonen ikke finner behov for ytterligere undersøkelser, vil den ikke ha noen innvendinger mot utlevering av materialet. Det antas imidlertid at det er påtalemyndigheten som må samtykke til dette.»

SKL avga sin rapport 6. juni 2010. Det fremgår av rapporten at mandatet var å undersøke «om det i materialen B22-B25, B31, C22-C25 og C36-C38 forekommer manligt DNA från Viggo Kristiansen eller annan person». Rapporten hadde følgende konklusjon:

«I proverna B22-B25, och B31 kunde endast DNA som överensstämmer med Stine Sofie Sørstrønen själv påvisas.

I proverna C22-C25 och C36-C38 kunde endast DNA som överensstämmer med Lena Sløgedal Paulsen själv påvisas.

Proverna analyserades avseende Y-kromosomalt DNA (manligt DNA). Vid den utförda analysen kunde Y-kromosomalt DNA som kan jämföras mot person inte påvisas i något av proverna B22–B25, C-22–C25 och C36–C-38.»⁶⁰

Den rettsmedisinske kommisjon avga 14. juni 2010 uttalelse til SKLs rapport, uten å finne grunnlag for bemerkninger.

I underlagsmaterialet – elektroferogrammene – fra den svenske undersøkelsen i 2010 fremgår det at mannlig DNA ble påvist i flere av prøvene.⁶¹ Grunnen til at dette ikke ble rapportert fra SKL, var at det i henhold til SKLs retningslinjer ikke ble påvist et tilstrekkelig antall alleler i prøvene til å kunne sammenligne mot personprøver. Til sammenligning hadde USC andre retningslinjer i 2000, der alle funn ble rapportert, og hvor det ble overlatt til den som skulle bruke funnene, å vurdere bevisverdien av dem. Kristiansen ble i sin tid feilaktig knyttet til saken på bakgrunn av funn av sammenfallende allel i én enkelt markør.

11.3.2.13 Gjenopptakelseskommisjonen avslår å innhente elektroferogrammene

I brev til Gjenopptakelseskommisjonen 25. mai 2010 ba Klomsæt igjen om å få utlevert elektroferogrammene fra undersøkelsene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000.⁶² Den 27. mai 2010 avsto kommisjonen begjæringen og uttalte:

«Med hensyn til deres anmodning om innhenting av electropherogrammene fra undersøkel-

⁵⁷ B-prøvene var tatt fra Stine Sofie Sørstrønen, mens C-prøvene var tatt fra Lena Sløgedal Paulsen.

⁵⁸ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 14. mai 2010.

⁵⁹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 18. mai 2010.

⁶⁰ Rapport fra Statens kriminaltekniska laboratorium 6. juni 2010.

⁶¹ Det var flere funn av Y-alleler i prøvene B-31, C-22, C-23, C-24, C-25 og C-28, jf. Oslo politidistrikts egenrapport 19. april 2021, jf. dok. 16,03,06,01.

⁶² Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 25. mai 2010.

sene i Spania i 2000, gjentar kommisjonen at den ikke ønsker å engasjere seg i det arbeidet som utføres av Deres privat engasjerte sakkynndige (GENA og FSS).»⁶³

Som utvalget vil komme tilbake til, var dette avslaget av stor betydning for gjenåpningsspørsmålet. Det var først da Klomsæt fikk utlevert elektroferogrammene ett år senere, 25. mai 2011, at Forensic Science Service (FSS) og GENA ble satt i stand til å gjøre en reell ny vurdering av analysen av prøven C-25 ved USC i 2000. Først på dette tidspunktet utarbeidet FSS og GENA rapportene som etter utvalgets syn klart ga grunnlag for gjenåpning, jf. punkt 11.8.1.

11.3.2.14 Øvrige begjæringer om utredningsskritt

Begjæring om rettspsykiatrisk undersøkelse av Viggo Kristiansen

Den 23. januar 2009 sendte Klomsæt et brev til kommisjonen vedlagt en ny IQ-test av Viggo Kristiansen, der Kristiansen fikk en total IQ-score på 97.⁶⁴ På bakgrunn av denne begjærte Klomsæt en ny rettspsykiatrisk undersøkelse.⁶⁵ Gjenopptakelseskommisjonen sendte IQ-testen til Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) og skrev blant annet:

«For Gjenopptakelseskommisjonen er det særlig viktig å få avklart hvilken betydning resultatene fra en slik intelligens-test kan ha, og om selve gjennomføringen av testen i nærværende sak. Gjenopptakelseskommisjonen henviser spesielt til advokat Klomsæts uttalelse hvor han blant annet konkluderer med at intelligens-testen viser at 'de rettsoppnevnte sakkynndiges arbeid er mangelfullt og tendensiøst'.»⁶⁶

Den 6. mars 2009 uttalte DRK:

«Vi kan ikke se at resultatene av IQ-test i 2008 bringer noe avgjørende nytt i forhold til det som ble vurdert i den rettspsykiatriske erklæringen av 2000. De sakkynndige hadde da refe-

rert til en IQ-test som var blitt utført i 1994. Begge testene viser en intellektuell funksjon innenfor normalområdet. Det er godt mulig at IQ-testen utført på skolen i 1994 viste en kunstig lav intelligenskvotient pga. dårlig motivasjon hos observanden. Vi kan imidlertid ikke se at dette har vært utslagsgivende for de sakkynndigers generelle holdning til observanden.»⁶⁷

Ved brev 28. mai 2009 avslo kommisjonen å oppnevne sakkynndig til å foreta en ny rettspsykiatrisk undersøkelse av Kristiansen.⁶⁸

Begjæring om oppnevning av avhørsekspertise

Den 12. mai 2009 begjærte Klomsæt professor i rettspsykologi Gísli Guðjónsson oppnevnt til å vurdere avhørene av Jan Helge Andersen.⁶⁹ Den 28. mai 2009 avslo kommisjonen å oppnevne en sakkynndig med ekspertise innen politiets avhørsmetoder. I avslaget heter det:

«Ut fra den bevisførselen som fant sted i byretten og lagmannsretten, kan kommisjonen ikke se at oppnevning av sakkynndige på dette området vil tilføre saken noe vesentlig nytt. Det foreligger for øvrig ingen indikasjoner på kritikkverdige forhold ved gjennomføringen av avhørene av Jan Helge Andersen.»⁷⁰

Begjæring om undersøkelser vedrørende dekningsforhold

I begjæringen 5. september 2008 fremkommer det at Viggo Kristiansen ønsket oppnevnt sakkynndig på flere områder, blant annet vedrørende «mobiltelefon/dekningsforhold». Gjenopptakelseskommisjonen avslo dette 28. mai 2009. I avslaget viste kommisjonen til byrettens dom side 12–14 og uttalte:

«Kommisjonen kan ikke se at ytterligere undersøkelser om mobiltelefonbruken og dekningsområdet vil tilføre saken noe vesentlig nytt.»⁷¹

⁶³ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen ved Helen Sæter 27. mai 2010.

⁶⁴ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 23. januar 2009. På en IQ-test i 1994 fikk Kristiansen en total IQ-score på 83. Denne IQ-testen inngikk i grunnlaget for den rettspsykiatriske undersøkelsen av Kristiansen i 2000/2001, jf. punkt 3.8.8.2.

⁶⁵ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 29. mars 2009.

⁶⁶ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Den rettsmedisinske kommisjon 23. februar 2009.

⁶⁷ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 6. mars 2009.

⁶⁸ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 28. mai 2009.

⁶⁹ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 12. mai 2009.

⁷⁰ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 28. mai 2009.

⁷¹ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 28. mai 2009.

Den 5. juni 2009 innledet Klomsæt kontakt med Telenor og ba opplyst hvilket arbeid som ble gjort av dem i forbindelse med rettssaken i 2001, etter som deres rapport ikke lå i straffesaksdokumentene.⁷² Klomsæt ba også om å få utlevert materialet som dekningsdirektør i Telenor Bjørn Amundsen hadde utarbeidet og hatt med seg i retten. Den 11. august 2009 fikk Klomsæt tilsendt presentasjonen Telenor benyttet i retten. Presentasjonen ble videresendt til Gjenopptakelseskommisjonen.

Den 25. mai 2009 innga Agder statsadvokatembeter uttalelse til begjæringen om gjenåpning. I relasjon til mobilbeviset ga statsadvokaten blant annet uttrykk for at «[p]åtalemyndigheten var og er fortsatt meget skeptisk til Amundsen sitt vitneprov».⁷³ Klomsæt gjorde Telenor kjent med uttalelsen. I brev 12. juni 2009 svarte Telenor Group Legal:

«Det skal for øvrig ikke underslås at så vel Bjørn Amundsen som Telenor noterer med atskillig forbauselse og undring uttalelsen fra statsadvokaten om at 'påtalemyndigheten var og er fortsatt meget skeptisk til Amundsen sitt vitneprov'. Vi vil påpeke at Bjørn Amundsen har lang erfaring som dekningsdirektør og solid faglig bakgrunn på dette området. Telenor har vanskelig for å se grunnlaget for en slik uttalelse. Bjørn Amundsen fastholder de vurderinger og uttalelser han ga i sin vitneforklaring.»⁷⁴

Samme dag som Klomsæt mottok brevet fra Telenor Group Legal, 12. juni 2009, begjærte han Bjørn Amundsen avhørt av kommisjonen.⁷⁵ Den 29. juni 2009 avslo kommisjonen å gjennomføre et slikt avhør.⁷⁶

11.3.2.15 Inhabilitetsinnsigelse mot Gjenopptakelseskommisjonens leder

Gjenopptakelseskommisjonen var ledet av Janne Kristiansen på tidspunktet da begjæringen om gjenåpning ble inngitt i september 2008. Janne Kristiansen hadde ansvaret for behandlingen av saken frem til nestleder Helen Sæter overtok

ansvaret 14. oktober 2009. Grunnen var at det hadde blitt kjent at Janne Kristiansen skulle bli ny PST-sjef, og at Klomsæt hadde fremmet en inhabilitetsinnsigelse mot henne.⁷⁷ I november 2009 ble Sæter konstituert som leder av kommisjonen, og i mars 2010 ble hun utnevnt som leder. Det var Helen Sæter som ledet kommisjonen da vedtaket 17. juni 2010 ble truffet.

11.3.3 Sluttinnleggene og endelige anførsler

Begjæringen om gjenåpning ble flere ganger supplert med nye anførsler og bevis frem til kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010. Saksgangen er nærmere beskrevet i punkt 11.3.2 ovenfor.

Sigurd Klomsæt innga to sluttinnlegg i saken. Det første innlegget ble inngitt 22. mars 2010.⁷⁸ Klomsæt anførte her at byrettsdommer Jørn Ree var inhabil da han avsa dommen i byretten, og at dette ga grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 390.⁷⁹ Det ble i denne forbindelse anført at «[d]omstolen hadde ikke egen styrke til å være objektiv og har etter hva som må forstås, uten relevante motforestillinger, akseptert også usannheter fremført fra politi/aktorat». Videre krevde han gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 1, med henvisning til at det var begått straffbare forhold.⁸⁰ Det er noe uklart hvilke straffbare forhold det ble siktet til, men utvalget oppfatter – som kommisjonen, jf. nedenfor i punkt 11.3.4 – at Klomsæt siktet til destruksjon av spormateriale i tiden etter straffesaken var avgjort, brudd på objektivitetsplikten og ensrettet etterforskning mot Viggo Kristiansen samt mangelfull protokollering av avhør.

Videre anførte Klomsæt i korte trekk at Kristiansen var uskyldig i Baneheia-drapene. Som grunnlag for anførselen foretok han en gjennomgang av bevisene i saken. Klomsæt skisserte også

⁷⁷ Inhabilitetsinnsigelse fra Sigurd Klomsæt 11. oktober 2009 og brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 14. oktober 2009.

⁷⁸ Sluttinnlegg fra Sigurd Klomsæt på vegne av Viggo Kristiansen 22. mars 2010.

⁷⁹ Straffeprosessloven § 390 gir grunnlag for gjenåpning der en dommer som har deltatt i behandlingen av saken, har vært inhabil i henhold til reglene i domstoloven kapittel 6, forutsatt at «det er grunn til å anta at dette kan ha hatt betydning for avgjørelsen». Gjenåpning kan likevel ikke kreves av en part som har eller kunne ha gjort feilen gjeldende under saken.

⁸⁰ Etter straffeprosessloven § 391 nr. 1 kan gjenåpning til gunst for siktede kreves der en av de oppregnede aktørene, for eksempel en dommer, et lagrettemedlem eller en tjensteperson i politi eller påtalemyndighet, har «gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken». Det er et vilkår at det ikke kan utelukkes at dette har innvirket på dommen til skade for siktede.

⁷² Se punkt 6.3.7.3.

⁷³ Tilsvar fra Agder statsadvokatembeter til begjæring om gjenåpning 25. mai 2009.

⁷⁴ Brev fra Telenor Group Legal til Sigurd Klomsæt 9. juni 2009.

⁷⁵ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 12. juni 2009.

⁷⁶ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 29. juni 2009.

et alternativt hendelsesforløp basert på blant annet vitneforklaringer som ikke ble ført for retten. Vilklårene for gjenåpning ble kort behandlet avslutningsvis i sluttinnlegget, og det ble i hovedsak vist til begjæringen 5. september 2008. Utvalget oppfatter at Klomsæt anførte at både vilklårene i straffeprosessloven § 392 andre ledd⁸¹ og § 391 nr. 3⁸² var oppfylt.

Agder statsadvokatembeter innga sluttinnlegg 23. april 2010 og ba om at begjæringen ikke ble tatt til følge.⁸³ Bistandsadvokatene innga sluttinnlegg 7. mai⁸⁴ og 14. mai⁸⁵ 2010, der de i det vesentlige sluttet seg til påtalemyndighetens syn.

Klomsæt innga deretter sitt andre sluttinnlegg 10. juni 2010, der anførselene ble oppsummert slik:

- «a) Det anføres at sorenskriver Jørn Ree var inhabil til å avsi dom i foreliggende sak på bakgrunn av at dommerfullmektigen var inhabil og fordi han i denne konkrete saken hadde selv avsagt fengslingskjennelser og på den måte uttrykt seg om bevis.
- b) Det anføres at det er nye opplysninger som er forenlig med at det var aktivitet på drapsåstedet da Jan Helge Andersen opplyser å ha vært der, men som gir et helt annet tidspunkt for drapene enn det politiet og retten tidligere har lagt til grunn.
- c) Det anføres at nye analyser av DNA på åstedet ikke viser to gjerningsmenn som gjør at resultat fra den ene kan være forenlig med Viggo Kristiansen. Det anføres at DNA resultat knyttet til Jan Helge Andersen er styrket. Det anføres at ny undersøkelse av DNA viser svekket at det ikke kan bevises

to gjerningsmenn, hvis to gjerningsmenn kan bevises, så kan den andre ikke være Viggo Kristiansen. Det er påvist DNA fra sæd fra Jan Helge Andersen som er uforenlig med hans forklaring for politiet og for retten.

- d) Det anføres at Jan Helge Andersen har forklart seg falskt om sitt forhold og Viggo Kristiansen sitt forhold som vitne i Viggo Kristiansen sin sak, idet nye analyser viser at Viggo Kristiansen ikke kan påvises i materialet.
- e) Under enhver omstendighet vil vilklårene, i lys av det ovenfor anførte være til stede for gjenåpning etter strpl. 392 2. ledd, i det bevisene, og mangel av bevis i saken, må sees samlet, basert på de nye opplysningene.»⁸⁶

Det øvrige innholdet i det siste sluttinnlegget er til dels en gjentakelse av sluttinnlegget av 22. mars 2010. Det ble gitt en omfattende gjennomgang og analyse av premissene for domfellelsen av Kristiansen. Deretter ble det gitt en ny fremstilling av saken basert på bevis som ikke kom frem i retten, herunder vitneavhør.

Som det fremgår av sitatet foran, ble det i sluttinnlegget pekt på svakheter ved behandlingen av DNA-beviset under etterforskningen og i retten. Klomsæt trakk frem at DNA-resultatene fra analysene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000 ble tolket som at de ga sikker bekreftelse på at to gjerningspersoner begikk ugjerningene. Han trakk også frem de nye DNA-analysene ved USC i 2010 og tilhørende rapporter fra GENA – Institutt for DNA-analyse og Forensic Science Service (FSS). Om analysene i 2000 skrev Klomsæt blant annet:

«Det legges til grunn at alle 10 som i 2000 ble brukt til å knytte Viggo Kristiansen til handlingen, mest sannsynlig er en forurensning [...]

Det vises også til at etter Rt. 2001 s 612 er det lagt til grunn at 'også nye vurderinger av holdbarheten av de bevis som ble ført for den dømmende rett, kan således komme i betraktning'.

Det vises til at den tolkning som ble gjort av DNA-bevisene i 2000 bygget på en feil fortolkning ved at en i stedet for å vurdere forurensning fordi alle andre sider ved en DNA profil manglet, valgte man å anvende en identifika-

⁸¹ Etter straffeprosessloven § 392 andre ledd kan gjenåpning til gunst for siktede besluttes «når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktetes skyld blir prøvd på ny». Bestemmelsen omtales ofte som en «særlig sikkerhetsventil». Se redegjørelsen i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 12.3.

⁸² Etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 kan gjenåpning til gunst for siktede kreves «når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller avvisning eller til anvendelse av en mildere strafferegulering eller en vesentlig mildere rettsfølge». Bestemmelsen er den klart mest praktiske hjemmelen for gjenåpning, se NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 12.2.

⁸³ Sluttinnlegg fra Agder statsadvokatembeter 23. april 2010. I sluttinnlegget ble det vist til tidligere sluttinnlegg 25. mai 2009.

⁸⁴ Sluttinnlegg 7. mai 2010 fra advokat Håkon Brækhus på vegne av Ada Sofie Austegard, Jostein Sørstrønen og Arne Bernt Paulsen.

⁸⁵ Sluttinnlegg fra advokat Ivar Sveen på vegne av Klara Sløgedal 14. mai 2010.

⁸⁶ Endelig sluttinnlegg fra Sigurd Klomsæt på vegne av Viggo Kristiansen 10. juni 2010 s. 4.

sjon basert på et enzym som er gjengs i ca 54 % av den norske befolkning [...]»⁸⁷

Klomsæt innga et siste skriv til Gjenopptakelseskommisjonen 14. juni 2010. Skrivet synes forandriget av Den rettsmedisinske kommisjons (DRK) uttalelse 4. juni 2010, se punkt 11.3.2.8. Klomsæt reagerte på at DRK i uttalelsen – i motsetning til øvrige sakkyndige – hadde uttalt seg om sannsynligheten for at Kristiansens DNA var påvist ved USCs analyser i 2010. Han viste til at denne vurderingen ikke kunne være riktig, og i det minste at det var faglig uenighet om dette. Vedlagt var blant annet en avisartikkel publisert i Dagbladet 19. april 2010, der Chris Hadkiss og Susan Pope i FSS hadde uttalt seg om DNA-bevisene i Baneheia-saken. Klomsæt orienterte om at han, sammen med advokat Arvid Sjødin, hadde vært til stede da intervjuet ble gjort og innesto for at intervjuobjektene var sitert korrekt. Av artikkelen fremgikk blant annet:

«Chris Hadkiss og Susan Pope, henholdsvis leder og DNA-ekspert ved Forensic Science Services (FSS) i London, sier at DNA bare har beviskraft når det er gjort positive og inkluderende funn av gjerningspersoner [...]

Det offentlige instituttet FSS regnes for å være i verdenstoppen av kunnskap, metodikk og tolkning av DNA, spesielt den såkalte LCN-teknikken (Low Copy Number) som i 2000 ble brukt i jakten på DNA-spor i Baneheia. Metoden ble oppfunnet i 1999 og var helt på forsøksstadiet da det spanske laboratoriet i Santiago de Compostela lyktes i å finne ørsmå DNA-rester på de norske prøvene.

Chris Hadkiss advarer sterkt mot å trekke noen som helst slutninger på et slikt syltynt grunnlag. – Det er viktig å huske at DNA aldri kan brukes til å utelukke noe. DNA kan bare brukes for å inkludere, understreker Hadkiss. – På ørsmå resultater, er det vår erfaring at det oftest dreier seg mer om forurensning enn bevis. Alle laboratorier har forurensning, også vi. For å sikre korrekte resultater, som ofte kan få avgjørende betydning for enkeltmennesker, er det av største viktighet at DNA-materiale utelukkende blir brukt når det er gjort fullverdige funn, understreker Hadkiss [...]

FSS-ekspertene avviser at det ved en LCN-analyse er mulig å skille sædceller fra vanlige celler.»⁸⁸

DRKs uttalelse førte til at Klomsæt 14. juni 2010 tok kontakt med lederen i DRK. I e-post, med kopi til ansvarlig utreder i Gjenopptakelseskommisjonen, skrev Klomsæt:

«I 2010 var det kun to alleler – 10 og 11, og ingen profil av Andersen, slik som i 2010. I 2000 kom allel 10 opp alene, og i kombinasjon med allel 11. Sue Pope (FSS) har uttalt i sin sakkyndigvurdering at 10 *kan* være en enkel allel-forurensning. Men vi har her ikke fått fremlagt – til tross for gjentatte anmodninger – kromatogrammene fra 2000 undersøkelsene. Både GENA og FSS har kommentert at det er for tynt å trekke slutninger på 2000 funnene.

I 2010 kom Andersens profil opp, og Compostela mener det er en liten tilblending av en annen mann, vist for DYS391 med allelen 10. Dette er ikke GENA og FSS enige i og mener at det kan være en stutter (skyggeband). 2010 funnet er således tydeligere (kun Andersens profil er påvist) enn 2000 resultatet hvor kun toppene 10 og 11 kom opp flere ganger, og hver sine ganger. Men 2000 resultatene er allikevel meget svakt – en kan ikke tolke noe ut av kun to alleler, og når disse er svært vanlige. Dette er punktet som RMI fikk i mandat (av gjenopptakelseskommisjonen) – om å fortolke, denne potensielle sannsynlighet). Dette har ikke RMI gjort, men til vår overraskelse har DRK begitt seg inn på en slik fortolkning – og således gjort seg ansvarlig for en rolleblanding som en [sic] totalt uforstående til. Derfor da også mitt brev (m/angitte vedlegg) av i dag – og min telefon til dem [...].»⁸⁹

I e-post til Klomsæt 15. juni 2010, med kopi til Gjenopptakelseskommisjonen, avviste leder for DRK Tarjei Rygnestad at DRK hadde gjort egne bevisvurderinger i saken. Han uttalte:

«I ditt brev gir du uttrykk for at DRK har gitt en egen vurdering av ulike bevis i saken. Dette er ikke tilfellet. DRK vurderer kun innholdet i det sakkyndige uttalelsene som mottas og gir bemerkninger der det er mangler ved disse, jfr. Forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon, § 3 bokstav a.»⁹⁰

⁸⁷ Endelig sluttinnlegg fra Sigurd Klomsæt på vegne av Viggo Kristiansen 10. juni 2010 s. 57–58.

⁸⁸ Dagbladet, «DNA-eksperter ler av norsk politi», 19. april 2010.

⁸⁹ E-post fra Sigurd Klomsæt til Tarjei Rygnestad 14. juni 2010.

⁹⁰ E-post fra Tarjei Rygnestad til Sigurd Klomsæt 15. juni 2010.

11.3.4 Kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010

Ved Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 17. juni 2010 ble Viggo Kristiansens begjæring om gjenåpning ikke tatt til følge.⁹¹

Innledningsvis behandlet kommisjonen anførselen om at byrettsdommer Jørn Ree var inhabil da han avsa dommen i byretten. Kommisjonen kom til at dette ikke ga grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 390. Kommisjonen pekte i korte trekk på at det var Agder lagmannsretts dom som ble begjært gjenåpnet, og at inhabilitetsinnsigelsen gjaldt en av dommerne fra byrettsbehandlingen. Uansett mente kommisjonen at det ikke forelå inhabilitet. Kommisjonen fant det klart at vilkårene for gjenåpning på dette grunnlaget ikke var oppfylt.

Deretter behandlet kommisjonen anførselen om at det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 1, som angir at gjenåpning til gunst for siktede kan kreves der en aktør i saken har «gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken». Kommisjonen kom til at ingen av de anførte forholdene utgjorde straffbare forhold, og at vilkårene for gjenåpning på dette grunnlaget derfor ikke var oppfylt.

Etter dette behandlet kommisjonen anførselen om at det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 2 bokstav b, fordi Viggo Kristiansen ikke fikk en rettferdig rettergang, jf. den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Kommisjonen kom til at vilkårene for gjenåpning på dette grunnlaget ikke var oppfylt, og viste til at gjenåpning på dette grunnlaget forutsetter at man har klaget til Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) og fått medhold.

Til sist behandlet kommisjonen anførselene om at det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd. De to grunnlagene ble behandlet samlet. Kommisjonen begrunnet dette med at det var lagt frem «et omfattende materiale fra Klomsæt», og at det var «noe vanskelig å se under hvilket rettslig grunnlag de enkelte anførselene skal henføres». Kommisjonen tok deretter for seg en rekke forhold som hadde blitt anført av Klomsæt:

Når det gjaldt spørsmålet om avhørsmetoder og troverdighet, herunder anførselen om at avhør hadde blitt foretatt i strid med påtaleinstruksen, pekte kommisjonen på at Andersen avga forklaring i retten, og at han ble eksaminert både av

aktor, forsvarer og retten. Kommisjonen viste til at statsadvokaten i sin uttalelse hadde påpekt at både Andersens forsvarer, aktor og administrator i byretten og lagmannsretten var «svært opptatt» av forklaringene til Andersen og tilblivelsen av disse, samt at Andersen hadde forklart seg i retten med stor troverdighet, og at detaljene stemte med objektive funn.

Om Andersens forklaring uttalte kommisjonen videre:

«Kommisjonen har gjennomgått de punktene i Andersens forklaring som anføres å vise at forklaringen ikke er troverdig. De forholdene som advokat Klomsæt tar opp har i det alt vesentlige vært gjenstand for bevisføring både i tingretten og i lagmannsretten. Dette gjelder både med hensyn til observasjoner av de domfelte, plassering av Kristiansens sykkel, hvorvidt jentene kunne observeres fra stien, gjennomføring av overgrepene og drapene samt andre omstendigheter omkring dette, funn av et kjønnshår, bruk av kniv, tildekking av likene m.v.

Kommisjonen vil likevel bemerke at det i de nye undersøkelsene i Spania 2010 ble funnet DNA-spor som knyttet Andersen til overgrepet på Stine Sofie Sørstrønen på en noe mer alvorlig måte enn hans forklaring tilsier. Kommisjonen finner til tross for dette at Andersens forklaring, både med hensyn til eget og Viggo Kristiansens overgrep, i hovedsak fremstår som troverdig.

Etter kommisjonens vurdering må det legges til grunn at de forholdene som tas opp av domfelte, og som anføres å reise tvil om troverdigheten av Andersens forklaring, nettopp har vært en del av lagrettens bevisvurdering. Både de tiltalte og vitner forklarte seg for retten og var gjenstand for eksaminasjon både av aktor, forsvarer og retten. Ettersom lagretten ikke begrunner sin avgjørelse, vet vi ikke hvilke bevis som ligger til grunn for deres avgjørelse og vi vet heller ikke hvilken vekt som er lagt på det enkelte bevis. Kommisjonen kan imidlertid ikke se at det er fremkommet nye bevis eller omstendigheter som tilsier at hendelsesforløpet er et annet enn det som er lagt til grunn i dommen.»⁹²

Til anførselen om at ytterligere tekniske undersøkelser burde vært foretatt i saken, slik som fiberanalyser og undersøkelser av fottøyavtrykk, fremhevet kommisjonen at man ikke visste hvilke klær

⁹¹ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 17. juni 2010 (GK-2008-121).

⁹² GK-2008-121 s. 89.

Kristiansen hadde på seg den aktuelle dagen, og at de domfelte uansett hadde god tid til å kvitte seg med både klær og sko. Det ble vist til at påtalemyndigheten hadde uttalt at dette hadde vært tema i retten. Etter kommisjonens vurdering var det ikke holdepunkter for at saken ikke var fullstendig opplyst, jf. straffeprosessloven § 294.

Når det gjaldt mobiltelefonbeviset, bemerket kommisjonen at dette ble viet betydelig oppmerksomhet både i tingretten og i lagmannsretten. Kommisjonen slo fast at det ikke ville være mulig, 10 år etter at det straffbare forhold fant sted, å iverksette undersøkelser som ga nye opplysninger om dekningsforholdene i Baneheia i 2000. Det var ifølge kommisjonen heller ikke behov for ny sakkyndig etterkontroll av rapportene som ble avgitt under saken. Etter kommisjonens vurdering forelå det ikke noen nye bevis eller omstendigheter som ville kaste et nytt lys over saken.

Heller ikke med hensyn til DNA mente kommisjonen at det forelå noe nytt som svekket bevisbildet mot Kristiansen:

«Etter kommisjonens vurdering står ikke saken med hensyn til biologiske spor i noen vesentlig annen bevismessig stilling i dag enn den gjorde da saken var oppe for retten. Kommisjonen vil understreke at det ikke er fremkommet noe nytt som fastslår at Viggo Kristiansen var en av gjerningspersonene, men det er heller ikke fremkommet noe nytt som utelukker ham. Kommisjonen har imidlertid merket seg at det er uenighet blant de sakkyndige om det kan anses bevist at det i prøvene C-25 og B-24 er påvist blandingsprofiler (to mannlige bidragsyttere).

Når det gjelder prøve B-24 viser kommisjonen til undersøkelsen i Spania og etterfølgende rapporter fra RMI 29. mars og 14. juni 2010, og til merknader fra DRK 4. juni 2010. Det vises også til uttalelsen fra FSS 9. april 2010. Kommisjonen finner ikke grunn til å tillegge disse merknadene noen bevismessig vekt, men vil likevel påpeke at de ikke taler i favør av Viggo Kristiansens uskyld.

Prøve C-25 har ikke vært gjenstand for ny analyse nå, idet DNA-materialet opplyses å være forbrukt. Analysen av denne prøven i Spania i 2000 var imidlertid en del av bevismaterialet som ble fremlagt for den dømmende rett. Det foreligger således ikke noe nytt vedrørende denne prøven, men kommisjonen har likevel merket seg uttalelsen fra FSS 9. april 2010.

For kommisjonen er det tilstrekkelig å fastslå at de nye analysene og de etterfølgende merknadene ikke svekker bevisbildet mot Viggo Kristiansen.»⁹³

Kommisjonen kommenterte deretter IQ-testen fra januar 2009 som viste at Kristiansen scoret midt i normalområdet. De rettsoppnevnte sakkyndige hadde derimot konkludert med at Kristiansen hadde lav intellektuell fungering, helt i nedre del av normalområdet. Kommisjonen kunne ikke se at resultatene brakte noe avgjørende nytt i forhold til det som ble vurdert i den rettspsykiatriske erklæringen av 2000, idet begge testene viste en intellektuell funksjon innenfor normalområdet. Det var heller ikke holdepunkter for at retten hadde misforstått de sakkyndige.

Når det gjaldt det alternative hendelsesforløpet som var skissert i gjenåpningsbegjæringen, festet ikke kommisjonen lit til Klomsæt teori:

«Advokat Klomsæt anfører at lagmannsrettens dom er feil og at den ble avsagt med feil bevis-tilbud og bevisbedømmelse. Han tilbyr et nytt hendelsesforløp, tidsmessig så vel som gjerningsmessig. [...]

Etter kommisjonens vurdering har ikke advokat Klomsæt sannsynliggjort at hans teori er riktig. Han synes å ha hentet fragmentarisk informasjon fra straffesaksdokumentene for å beskrive et hendelsesforløp som passer med den teorien han presenterer.»⁹⁴

Avslutningsvis oppsummerte kommisjonen sine vurderinger:

«Kommisjonen kan ikke se at det i domfeltes begjæring, eller i saken for øvrig, foreligger nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller mildere straff. Heller ikke gjennom den senere utredning eller gjennom senere fremlagt dokumentasjon fra advokat Klomsæt, foreligger det noe avgjørende nytt.

Etter kommisjonens vurdering foreligger det heller ikke noen særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig. En ny analyse av beviskjeden får ikke dommen til å fremstå i et tvilsomt lys.

Etter kommisjonens vurdering fremstår domfeltes begjæring i det vesentlige som en anke over lagmannsrettens bevisbedømmelse.

⁹³ GK-2008-121 s. 95.

⁹⁴ GK-2008-121 s. 97.

Kommisjonen finner grunn til å vise til det som er sagt innledningsvis om at den ikke er en ordinær rettsmiddelinstans, og kommisjonen kan ikke overprøve domstolens avgjørelse.

Vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd er ikke oppfylt.»⁹⁵

Etter dette konstaterte kommisjonen at vilkårene for å gjenåpne saken ikke var oppfylt, og at begjæringen ikke ble tatt til følge. Kommisjonens avgjørelse var enstemmig. Det ble truffet slikt vedtak:

«Begjæringen om gjenåpning i sak nr. 2008-0121 tas ikke til følge.»

11.4 Begjæring 18. juni 2010 om omgjøring av avslaget 17. juni 2010

Den 18. juni 2010 fremmet Sigurd Klomsæt, på Viggo Kristiansens vegne, begjæring om omgjøring av avgjørelsen 17. juni 2010, subsidiært ny begjæring om gjenåpning. Det ble ikke fremført noen nye anførsler knyttet til vilkårene for gjenåpning sammenlignet med forrige begjæring. Klomsæt gjorde imidlertid gjeldende at kommisjonsmedlemmene som behandlet saken 17. juni 2010, var inhabile. Klomsæt begrunnet dette med at de umulig kunne ha satt seg inn i sakens dokumenter ved forrige behandling. Det sentrale ved denne begjæringen var altså at Klomsæt ønsket en ny behandling med andre kommisjonsmedlemmer.⁹⁶

I brev 23. juni begjærte Klomsæt at gjenværende DNA-ekstrakter ved Rettsmedisinsk institutt ble overlevert GENA – Institutt for DNA-analyse, og han begjærte nok en gang at elektroferogrammene knyttet til undersøkelsene ved Universitetet i Santiago de Compostela i 2000 ble utlevert for uavhengig tolkning.⁹⁷ Kommisjonen svarte 25. juni 2010 at spørsmål om tilgang til biologisk materiale for ytterligere analyse måtte rettes til påtalemyndigheten.⁹⁸ Den 28. juni 2010 svarte riksadvokaten at anmodningen måtte rettes til Agder statsadvokatembeter.⁹⁹

⁹⁵ GK-2008-121 s. 97.

⁹⁶ Begjæring om omgjøring/gjenåpning 18. juni 2010.

⁹⁷ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen og riksadvokaten 23. juni 2010.

⁹⁸ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 25. juni 2010.

⁹⁹ Påtegning fra riksadvokaten 28. juni 2010.

I et annet brev til Klomsæt 25. juni 2010 meddelte kommisjonens leder Helen Sæter at kommisjonen ikke hadde tatt omgjøringsbegjæringen til følge:

«I domfeltes begjæring om omgjøring, subsidiært ny begjæring om gjenåpning, datert 18. juni 2010, fremkommer det ikke forhold av betydning som ikke har vært vurdert av kommisjonen ved avgjørelsen av 17. juni 2010. Begjæringene fremstår dermed som en klage om kommisjonens avgjørelse.

Kommisjonen har vurdert klagen og finner ikke grunnlag for å forta en fornyet behandling og vurdert av saken.»¹⁰⁰

I brevet ble det vist til at Klomsæts begjæringer hadde blitt forelagt kommisjonens medlemmer. Kommisjonens medlemmer ble ansett habile til å behandle begjæringene.

11.5 Den andre gjenåpningsbegjæringen, 27. august 2010

Viggo Kristiansen begjærte 27. august 2010 gjenåpning for andre gang.¹⁰¹ Sigurd Klomsæt hadde 20. august 2010 – etter å ha forespurt den over lengre tid – kommet i besittelse av et udatert utkast til gjerningsmannsprofil i Baneheia-saken.¹⁰² Konklusjonen i profilutkastet var at handlingene var verket til én gjerningsmann.

Klomsæt anførte i begjæringen at gjerningsmannsprofilen bevisst hadde blitt unndratt sakens dokumenter og holdt skjult for forsvarerne. Det ble anført at det kun var én gjerningsperson i saken, og at Kristiansen ble dømt fordi politiet «konstruerte seg frem til to gjerningspersoner».¹⁰³ I denne sammenhengen var det, ifølge Klomsæt, viktig for politiet å skjule gjerningsmannsprofilen, fordi den konkluderte med at det var én gjerningsperson. Klomsæt anførte videre at rapportene fra GENA – Institutt for DNA-analyse

¹⁰⁰ Brev 25. juni 2010 fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt.

¹⁰¹ Begjæring om gjenåpning 27. august 2010.

¹⁰² Sigurd Klomsæt hadde i forbindelse med behandlingen av Kristiansens første gjenåpningsbegjæring flere ganger bedt om få utlevert gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken, se for eksempel brev fra Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 21. desember 2009. Klomsæt oppsøkte 29. juni 2010 Kripos' lokaler og ba om å få se gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken. Kripos utleverte gjerningsmannsprofilen 20. august 2010. Se nærmere i punkt 4.8.

¹⁰³ Begjæring om gjenåpning 27. august 2010.

og Forensic Science Service (FSS) underbygde at det var én gjerningsperson. Klomsæt anførte at det ikke var bevismessig dekning for at Kristiansen var den skyldige. Det fremgår ikke av begjæringen hvilket lovgrunnlag for gjenåpning som ble påberopt.¹⁰⁴

Klomsæt supplerte begjæringen ved brev 9. september 2010 og anførte at de nye DNA-undersøkelsene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2010, sammenholdt med gjerningsmannsprofilen, tydet på at Jan Helge Andersen hadde forklart seg uriktig om overgrepene på jentene. Grunnen var at han i 2000 forklarte at han ikke hadde ereksjon under voldtektene, mens de nye DNA-undersøkelsene ga treff på ham i prøven B-24. Videre ga Klomsæt en oppsummering av anførselene i den første gjenåpningsbegjæringen som nylig hadde blitt avslått av kommisjonen.¹⁰⁵

Den 9. september 2010 ba Agder statsadvokatembeter om at begjæringen ikke ble tatt til følge.¹⁰⁶ Agder statsadvokatembeter viste blant annet til at gjerningsmannsprofilen hadde liten bevisverdi, og at den ikke under noen omstendighet syntes egnet til å føre til frifinnelse.

Klomsæt innga ytterligere bemerkninger ved skriv 17., 20. og 21. september. Blant annet fremla han en rapport fra Gregg McCrary, pensjonert spesialagent fra FBI med ekspertise innen «behavioral science».¹⁰⁷ Rapporten ga en vurdering av analysene i gjerningsmannsprofilen i Baneheia-saken. På en del punkter var McCrary uenig med vurderingene i den norske profilen. McCrary var imidlertid enig i at drapene sannsynligvis hadde blitt begått av én gjerningsmann, og begrunnet dette slik:

«The profile indicates that a single offender is responsible. I concur that a lone offender is responsible for this crime. My conclusion is based primarily upon the consistent pattern of injuries, both fatal and non-fatal, inflicted upon the victims as well as the consistent manner in which they were sexually assaulted. Secondly, multiple victim/multiple offender homicides are rare. For example, according to the Federal Bureau of Investigation, less than 2% of the 14,180 homicides perpetrated in the United States in 2008 involved multiple victims and multiple offenders. Of those 14,180 only 6, or

0,00042, were crimes in which the victims were raped and a knife or cutting instrument was used to murder them.»

Av øvrige faktaopplysninger trakk McCrary særlig frem det forhold at gjerningsmannen kuttet egne greiner til å skjule likene:

«The police profile indicates that the offender knows the area of the murder well and could live nearby. I agree. The profile also states that the offender is used to carrying a knife and being out in nature. This could be true. What is of more interest to me is the fact that the offender apparently intentionally cut down branches and used those to conceal the bodies. Most offenders who want to use branches to conceal a body usually used downed branches and other debris found in the area to cover the body. The fact that the offender chose to cut branches to use to conceal the bodies rather than use branches and debris already on the ground is a unique behaviour that can be useful in distinguishing him from the general population.»

Ved Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 24. september 2010 ble begjæringen om gjenåpning ikke tatt til følge.¹⁰⁸ Kommisjonen vurderte først om det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 1, fordi det var begått straffbare forhold med hensyn til saken. Spørsmålet var for det første om politiet hadde begått et straffbart forhold ved å unndra gjerningsmannsprofilen fra saken, og for det andre om gjerningsmannsprofilen svekket Andersens forklaring på en slik måte at det var grunnlag for å si at han hadde gitt uriktig forklaring i saken.

Kommisjonen kom til at det ikke var holdpunkter for at det var begått et straffbart forhold fra politiets side. Blant annet uttalte kommisjonen:

«Kommisjonen ser at det kan være gode grunner for at gjerningsmannsprofileringen kunne vært lagt inn som en del av saksdokumentene i straffesaken, og derved gjort tilgjengelig for forsvarerne i sin helhet. Kommisjonen kan likevel ikke under noen omstendighet se at det har vært gjort noe forsøk fra politiets side på å unndra dokumentene fra saken.»

¹⁰⁴ Begjæring om gjenåpning 27. august 2010.

¹⁰⁵ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 9. september 2010.

¹⁰⁶ Skriv fra Agder statsadvokatembeter 9. september 2010.

¹⁰⁷ Rapport fra Gregg McCrary 19. september 2010.

¹⁰⁸ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 24. september 2010 (GK-2010-77).

Kommisjonen bemerket at det forhold at det var fremlagt en gjerningsmannsprofil som konkluderte med én gjerningsmann, ikke i seg selv sveket troverdigheten til Andersens forklaring om at Kristiansen var med på drapshandlingene. Kommisjonen fant grunn til å bemerke at en gjerningsmannsprofil – som er utarbeidet før noen mistenkte er pågrepet – ikke kan «betraktes som en uangripelig sannhet». Kommisjonen viste ellers til sine tidligere vurderinger i avgjørelsen 17. juni 2010.

Dernest vurderte kommisjonen om gjenåpning kunne kreves i medhold av straffeprosessloven § 391 første ledd nr. 3, fordi det forelå nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse. Kommisjonen vurderte at gjerningsmannsprofilen var å anse som en ny omstendighet, men at den ikke var egnet til å føre til frifinnelse:

«Etter kommisjonens vurdering vil en slik «forhåndsanalyse» av mulig(e) gjerningsperson(er) ha begrenset bevismessig vekt. Analysen vil kunne ha en begrenset verdi for politiet i en etterforskningsfase hvor man står uten holdpunkter for hvem som kan ha begått den straffbare handlingen. Etter hvert som etterforskningen skrider frem vil andre bevis og omstendigheter som avdekkes kunne svekke betydningen av gjerningsmannsprofilen.

Etter kommisjonens vurdering ville en eventuell fremleggelse av gjerningsmannsprofilen for retten i dette tilfellet ikke hatt noen slik bevismessig vekt i forhold til de øvrige bevisene som ble fremlagt, at den ville være egnet til å føre til frifinnelse av Viggo Kristiansen.»

Til slutt bemerket kommisjonen at det ikke forelå «særlige forhold» som gjorde det tvilsomt om dommen var riktig, jf. straffeprosessloven § 392 andre ledd.

Kommisjonen kom etter dette til at vilkårene for å gjenåpne saken ikke var oppfylt, slik at begjæringen ikke ble tatt til følge. Kommisjonens avgjørelse var enstemmig. Det ble truffet slik konklusjon:

«Begjæring om gjenåpning i sak nr. 2010-0077 tas ikke til følge.»

11.6 Begjæring 23. oktober 2010 om omgjøring av Høyesteretts kjæremålsutvalgs ankenektelse 24. april 2002

Den 23. oktober 2010 fremmet Sigurd Klomsæt, på Viggo Kristiansens vegne, begjæring om omgjøring av Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning om ankenektelse 24. april 2002, jf. daværende straffeprosessloven § 323 andre ledd fjerde punktum. I begjæringen anførte Klomsæt hovedsakelig at ankenektelsen måtte omgjøres fordi dokumenter var holdt tilbake fra forsvarerne og domstolen, og fordi Rettsmedisinsk institutt hadde begått feil med hensyn til forståelsen av DNA-beviset.¹⁰⁹ Klomsæt anførte at vilkårene for omgjøring var oppfylt selv om det hadde gått mer enn åtte år. Det ble i denne sammenheng fremhevet at Gjenopptakelseskommisjonen ikke hadde fungert etter sitt formål, at Kristiansen ikke hadde fått oppfylt sitt krav om en rettferdig rettergang, jf. EMK artikkel 6 nr. 1, og at Høyesteretts kjæremålsutvalg i 2002 skulle ha begrunnet sin avgjørelse.

Ved Høyesteretts ankeutvalgs kjennelse 7. desember 2010 ble Kristiansens omgjøringsbegjæring avvist, jf. Rt. 2010 s. 1522. Ankeutvalget fant det klart at begjæringen – som ble fremsatt åtte år og seks måneder etter beslutningen om ankenektelse – ikke var fremsatt innen «rimelig tid»,¹¹⁰ og at riktig rettsmiddel var begjæring om gjenåpning til Gjenopptakelseskommisjonen. At kommisjonen allerede flere ganger hadde behandlet Kristiansens sak uten å etterkomme begjæringen, stilte ikke spørsmålet om omgjøring i en annen stilling. Ankeutvalget kom til at det heller ikke forelå noen begrunnelsesplikt for kjæremålsutvalget.¹¹¹

11.7 Sivilt søksmål mot Gjenopptakelseskommisjonen (2010–2012)

11.7.1 Om saksgangen og resultatet av søksmålet

Den 22. oktober 2010 sendte Arvid Sjødin varsel til Gjenopptakelseskommisjonen om at det ville bli

¹⁰⁹ Begjæring om omgjøring av ankenektelse 23. oktober 2010.

¹¹⁰ Rt. 2010 s. 1522 avsnitt 10. Ankeutvalget viste til HR-2010-1912-U avsnitt 7 med videre henvisninger, hvor det fremgår at et av vilkårene for at en rettskraftig beslutning etter straffeprosessloven § 323 kan omgjøres, er at begjæringen er fremsatt innen «rimelig tid».

¹¹¹ Rt. 2010 s. 1522 avsnitt 13–14.

reist søksmål om gyldigheten av kommisjonens avgjørelser 17. juni og 24. september 2010, det vil si avgjørelsene knyttet til Viggo Kristiansens første og andre gjenåpningsbegjæring.¹¹² I brev 28. oktober 2010 bestred kommisjonen at det heftet feil ved avgjørelsene.¹¹³ Kristiansen innga 30. desember 2010 stevning til Oslo tingrett med krav om at kommisjonens vedtak skulle kjennes ugyldige. I tilsvaer 11. februar 2011 la staten v/ Gjenopptakelseskommisjonen ned påstand om frinnelse.

Et hovedspørsmål i saken var hvilken adgang domstolene har til å overprøve avgjørelser fra Gjenopptakelseskommisjonen. Mens Sigurd Klomsæt argumenterte for en omfattende prøvingsadgang som inkluderte kommisjonens skjønnsutøvelse, anførte staten at domstolene bare kunne prøve lovanvendelsen og saksbehandlingen som lå til grunn for avgjørelsene. Uenigheten på dette punktet ledet til at retten besluttet at saken skulle deles i medhold av tvisteloven § 16-1, slik at den i første omgang ble begrenset til å ta stilling til omfanget av domstolenes prøvingsadgang, samt gyldigheten av kommisjonens vedtak i lys av den begrensede prøvingskompetansen staten tok til orde for. Dersom retten ikke fant relevante feil i lovanvendelse eller saksbehandling, men kom til at den hadde en prøvingskompetanse som også omfattet kommisjonens skjønnsutøvelse, ville det bli berammet ytterligere forhandlinger.

Hovedforhandling i Oslo tingrett ble avholdt 8.–12. august 2011. Under forhandlingene var det en omfattende bevisførsel, blant annet om DNA-bevisene. Det ble ført åtte vitner, hvorav fem med kvalifikasjoner som sakkyndige.

Oslo tingrett avsa dom 1. september 2011, der staten v/Gjenopptakelseskommisjonen ble frifunnet.¹¹⁴ Tingretten kom, i tråd med statens syn, til at prøvingsadgangen kun omfattet lovanvendelsen og saksbehandlingen. Når det gjaldt kommisjonens bevisbedømmelse, la tingretten til grunn at den bare kunne prøve om det forelå «klare misforståelser av det grunnlagsmateriale kommisjonen er blitt forelagt, men ikke de tolkninger kommisjonen måtte ha gjort av dette materiale». I lys av denne prøvingsadgangen fant tingretten seg kompetent til å prøve følgende innsigelser fra Kristiansen mot kommisjonens saksbehandling:

- om kommisjonen hadde begått feil ved ikke å kalle inn Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen til nye avhør
- om kommisjonen hadde feilvurdert betydningen av de ytterligere DNA-vurderingene
- om kommisjonen hadde feilvurdert betydningen av gjerningsmannsprofilen
- om kommisjonen hadde begått feil ved å unnlate å vurdere betydningen av at bevismateriale var destruert.

Tingretten konkluderte med at det ikke forelå saksbehandlingsfeil som hadde innvirket på kommisjonens avgjørelse. Feilaktig lovanvendelse var ikke påberopt og ble derfor ikke behandlet.

Kristiansen anket tingrettens dom, og søkte om tillatelse til å bringe anken direkte inn for Høyesterett, jf. tvisteloven § 30-2. Slik tillatelse ble gitt for så vidt gjaldt spørsmålet om rekkevidden av domstolenes kompetanse ved prøving av vedtak fra Gjenopptakelseskommisjonen. Høyesterett behandlet saken i storkammer, der anken fra Kristiansen ble forkastet ved dom 29. mars 2012, jf. Rt. 2012 s. 519. Høyesterett kom til at domstolene er avskåret fra å prøve kommisjonens bevisbedømmelse og konkrete rettsanvendelse. Prøvingsadgangen er begrenset til å prøve kommisjonens generelle lovtolkning og om grunnleggende saksbehandlingsregler er fulgt, for eksempel kravene til kontradiksjon og habilitet. Andre sider av kommisjonens saksbehandling, herunder utredningsplikten, faller utenfor prøvingsadgangen, med mindre det er tale om «åpenbare og grove feil». Høyesterett fastsatte dermed en mer begrenset prøvingsadgang enn hva Oslo tingrett hadde kommet til. I lys av resultatet ble den øvrige delen av ankesaken trukket av Kristiansen og deretter hevet av Borgarting lagmannsrett.

Gjenopptakelseskommisjonens prøvingsadgang er nærmere behandlet av utvalget i NOU 2024: 24 og vil ikke bli omtalt videre her.¹¹⁵ Av betydning for granskningen av gjenåpningsprosessen i Baneheia-saken er imidlertid den omfattende, muntlige bevisførselen som fant sted under hovedforhandlingen i tingretten – særlig den delen som omhandlet DNA-analysene som lå til grunn for domfellelsen av Kristiansen. Hovedforhandlingen i Oslo tingrett i august 2011 var eneste gang de ulike sakkyndige som var involvert i gjenåpningsprosessen, fikk anledning til å redegjøre muntlig for sine rapporter og besvare spørsmål fra partene. Med rettens tillatelse gjorde Sigurd Klomsæt opptak av de sentrale vitnemålene, og

¹¹² Varsel om søksmål 22. oktober 2010, jf. dok. 10,18. Vedtaket 25. juni 2010 ble senere inkludert i påstanden.

¹¹³ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen 28. oktober 2010.

¹¹⁴ Oslo tingretts dom 1. september 2011 (TOSLO-2011-612).

¹¹⁵ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* kapittel 23.

opptakene ble transkribert og senere oversendt til Gjenopptakelseskommisjonen. Ansvarlig juridisk utreder på saken var dessuten til stede under hele hovedforhandlingen og overvar bevisføringen som representant for kommisjonen.

På denne bakgrunn finner utvalget det hensiktsmessig å redegjøre overordnet for de DNA-sakkyndiges vitneforklaringer for Oslo tingrett, jf. punkt 11.7.2. Deretter vil utvalget behandle tingrettens vurdering av DNA-bevisene, jf. punkt 11.7.3. Ettersom Gjenopptakelseskommisjonen i stor utstrekning viste til tingrettens drøftelser av DNA-bevisene i vedtaket 11. desember 2013, fikk dommen sentral betydning for den videre gjenopningsprosessen, se punkt 11.8.4.

11.7.2 Bevisføringen om DNA-bevisene

I løpet av saksforberedelsen fikk Klomsæt utlevert underlagsmaterialet (elektroferogrammene) for DNA-analysene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000. Materialet ble deretter oversendt både GENA – Institutt for DNA-analyse og Forensic Science Service (FSS), som avga nye rapporter henholdsvis 6. juni og 10. juni 2011.¹¹⁶ I rapporten fra FSS kom det frem i klartekst at DNA-analysene fra USC i 2000 ikke ga noen sikker bekreftelse på at det var to gjerningsmenn, i motsetning til hva både Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett la til grunn i henholdsvis 2001 og 2002. Rapportene dannet grunnlag for Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring og er nærmere omtalt i punkt 11.8.

Det var fire sakkyndige vitner for tingretten som forklarte seg om DNA-bevisene.¹¹⁷ Kristiansen førte vitnene Ragne Farnen fra GENA og Susan Pope og Chris Hadkiss fra FSS. Det kom frem av forklaringene at disse sakkyndige vitnene ikke var uenige med de *rettsgenetiske* konklusjonene til USC fra 2000. Vitnene mente imidlertid at domstolen i sin tid hadde tillagt funnene en vekt i bevisvurderingen som det ikke var grunnlag for. Den statistiske vektingen – *likelihood ratio* – fra USC for prøve C-25 ga uttrykk for et tilnærmet nøytralt bevis og skulle blitt håndtert som dette av domstolene. Videre fremkom det av forklaringene at DNA-funnene fra 2000, også funnet i prøve C-25,

ikke nødvendigvis måtte stamme fra én eller flere gjerningsmenn. For det første kom det frem at vitnene ikke ville utelukke at det kunne dreie seg om feilutslag (artefakter). For det andre – dersom det dreide seg om et reelt mannlig bidrag – fremholdt vitnene at kontaminering i forbindelse med sporsikring, håndtering av prøvene mv. var en fullt mulig alternativ forklaring på de ellers svake analyseresultatene. På grunn av den lave identifikasjonskraften for funnene var det ikke mulig å konkludere med verken det ene eller det andre. Vitnene mente det var en risiko for at disse forholdene ikke hadde blitt godt nok kommunisert overfor domstolen. Når det gjaldt USCs analyser i 2010, kom det frem av forklaringene at de anså at utslaget av allel 10 i markøren DYS391 i prøve B-24, der det ellers var påvist en tilnærmet full profil sammenfallende med Andersen, mest sannsynlig dreide seg om et feilutslag (artefakt i form av såkalt «stutter»). Dersom det dreide seg om et reelt mannlig bidrag, kunne det skyldes forurensing fra en DNA-kilde uten sammenheng med de straffbare handlingene.

Staten førte Bente Mevåg som vitne, som på daværende tidspunkt var avdelingsdirektør ved divisjon for rettsmedisinske fag hos Folkehelseinstituttet. Mevåg bekreftet at hun hadde samme syn på analyseresultatene som i den opprinnelige straffesaken, at resultatene indikerte to ulike menn, og at hun ikke så grunn til å betvile resultatene fra USC. Samtidig kom det frem i andre deler av Mevågs forklaring at forurensning var svært vanskelig å utelukke. Mevåg svarte nei på Klomsæts spørsmål om hun ved rettsbehandlingene i 2001 og 2002 hadde fått spørsmål om forurensning.

11.7.3 Oslo tingretts vurdering av DNA-bevisene

Etter å ha vist til dommene fra Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett, samt bevisførselen under den foreliggende tingrettssaken, oppstilte Oslo tingrett følgende vurderingstema når det gjaldt DNA-bevisene:

«Det gjenstående spørsmål vil da være om funnene indikerer noen blandingsprofil, med andre ord i hvilken grad disse *godtgjør at to menn har stått bak de seksuelle overgrepene og da nødvendigvis også drapene.*»¹¹⁸

¹¹⁶ Rapport fra GENA 6. juni 2011 og rapport fra FSS 10. juni 2011.

¹¹⁷ Klomsæt gjorde lydopptak av alle vitneforklaringene, og utvalget har hatt både transkripsjonene og de originale opptakene tilgjengelige. I tillegg har utvalget hatt tilgjengelig PowerPoint-presentasjonene som ble benyttet av vitnene under forklaringene.

¹¹⁸ Oslo tingretts dom 1. september 2011 (TOSLO-2011-612) s. 18. Utvalgets kursivering.

Tingretten konstaterte deretter at de sakkyndige hadde et «sprikende syn» på dette, at uenigheten var kjent for kommisjonen, og videre «at tiden var inne for å konstatere en permanent uenighet, vurdere substansen i denne og deretter konkludere».¹¹⁹

Vurderingstemaet som Oslo tingrett oppstilte, tilsier at tingretten – i likhet med Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett – uriktig la til grunn at analysefunn fra to ulike menn er ensbetydende med analysefunn fra to ulike *gjerningsmenn*. Ingen av de sakkyndige, heller ikke Universitetet i Santiago de Compostela (USC), hadde på noe tidspunkt uttalt at DNA-funnene i seg selv var bevis for at to menn hadde begått de straffbare handlingene. Dette spørsmålet ligger utenfor rettsgenetikerens oppgave å besvare, og det forelå derfor heller ikke noe «sprikende syn» på dette. Uenigheten blant de sakkyndige handlet kun om hvorvidt analysefunnene viste reelle DNA-bidrag. Samtlige sakkyndige var derimot enige om at forurensning – med den følge at analyseutslagene kunne stamme fra andre kilder enn gjerningsmenn – ikke kunne utelukkes.

Etter utvalgets syn kom de sentrale innvendingene mot rettens bruk av DNA-bevisene ved domfellelsen av Kristiansen godt frem under bevisføringen. Tingretten synes imidlertid i størst grad å ha vektlagt Mevågs svar på spørsmålene dommeren og statens prosessfullmektig stilte henne direkte om hvorvidt det var «sikkert påvist» at det var spor fra to ulike menn. Mevåg svarte bekreftende på dette under henvisning til hårfunnet fra Jan Helge Andersen og prøve C-25. Hun bekreftet også på dommerens spørsmål at hun i 2011 hadde samme syn på resultatene som ved rettsbehandlingene i 2001 og 2002, og at hun ikke hadde sett grunn til å betvile USCs vurderinger.

Det er ikke holdepunkter for at Mevåg direkte uttalte at DNA-bidrag fra to menn måtte bety to *gjerningsmenn*. Etter omstendighetene var det imidlertid ikke tvilsomt at dommeren da han grep inn i utspørringen, var ute etter svar på om det forelå sikre bevis for to menn i betydningen «gjerningsmenn». Mevågs svar kan dermed synes å ha blitt forstått i denne konteksten, med den følge at tingretten feilaktig la til grunn at dette også var USCs syn. Det er vanskelig å se noen annen forklaring på tingrettens uriktige slutning om et «sprikende syn» blant de sakkyndige på hvorvidt DNA-funnene «godtgjorde at to menn har stått bak de seksuelle overgrepene og da nødvendigvis også drapene».

¹¹⁹ TOSLO-2011-612 s. 18–19.

11.8 Den tredje gjenåpningsbegjæringen, 17. juni 2011

11.8.1 Begjæringens innhold

Viggo Kristiansen begjærte 17. juni 2011 gjenåpning for tredje gang. Begjæringen ble fremmet under saksforberedelsen til det sivile søksmålet for Oslo tingrett, se punkt 11.7 foran.

Bakgrunnen for begjæringen var at Sigurd Klomsæt omsider hadde fått oversendt underlagsmaterialet (elektroferogrammene) fra DNA-analysene ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000. Klomsæt hadde flere ganger siden våren 2009 bedt Gjenopptakelseskommisjonen om bistand til å innhente disse, men anmodningene ble ikke etterkommet.¹²⁰ Da Kristiansen reiste sivil søksmål mot kommisjonen, krevde Klomsæt igjen utlevert elektroferogrammene. Det var først da Regjeringsadvokaten ble involvert som prosessfullmektig for kommisjonen, at kommisjonen henvendte seg til USC. USC oversendte elektroferogrammene til kommisjonen 25. mai 2011. Kommisjonen videreformidlet dem til Klomsæt via Regjeringsadvokatens prosessfullmektig.

Kort tid etter dette ble elektroferogrammene fortolket av både GENA – Institutt for DNA-analyse og Forensic Science Service (FSS), som avga nye rapporter henholdsvis 6. juni 2011 og 10. juni 2011.¹²¹ I rapporten fra FSS kom det i klartekst frem at DNA-analysene fra USC i 2000 ikke ga noen sikker bekreftelse på at det var to gjerningsmenn/to menn på åstedet, i motsetning til hva både byretten og lagmannsretten hadde lagt til grunn i henholdsvis 2001 og 2002. Se ovenfor i punkt 11.7.2.

Utover anførselene om DNA gjentok Klomsæt anførselene knyttet til gjerningsmannsprofilen, slik disse fremgikk av den andre gjenåpningsbegjæringen 27. august 2010, jf. punkt 11.5. Han utdypet også dette punktet med ytterligere argumentasjon.

I det følgende vil utvalget gjengi det sentrale fra FSS' og GENAs rapporter. I oppsummeringen i FSS' rapport står det blant annet:

«* In my opinion, these results do not provide support for the view that a second person

¹²⁰ Se brev fra Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 26. mars 2009, 14. mai 2010 og 25. mai 2010.

¹²¹ Rapport fra GENA 6. juni 2011 og rapport fra FSS 10. juni 2011.

must have contributed to the Y STR profiles for the following reasons:

- * The possibility of DNA contamination during the scene examination, post-mortem and collection of samples in Norway has not been adequately addressed, and yet it is quite possible that this would provide an alternative explanation for the DNA evidence which has been presented as implicating Kristiansen in this offence.
- * The Y STR test in 2000 for samples B-22, B-25 and C-25 produced results for a single locus that in my opinion would not be sufficiently robust to meet the current FSS reporting guidelines that would allow this results to be used in evidence in court.
- * The Y STR test in 2010 for sample B-24 showed a major profile matching Jan Helge Andersen, together with a single additional allele that may indicate (a) a second contributor, (b) contamination or (c) allelic drop-in. This additional allele is insufficient for full and meaningful comparison and interpretation; it is not apparent that this was made clear to the court. [...]»¹²²

I den nærmere begrunnelsen for konklusjonene fremgår blant annet:

«A: Is it possible that the samples have been contaminated by DNA from men involved in the collection of the samples?»

Alleles 10 and 11 at DYS391 are found so commonly in Norwegian males that the possibility of DNA contamination and allelic drop-in must be fully considered.

Although anti-contamination precautions taken at USC are detailed in the report dated 9th May 2011, there is a gap in continuity that needs to be filled regarding the precautions taken prior to this work.

This has not been addressed by the Norwegian lab because they did not carry out the Y STR analysis and it has not been addressed by USC because their precautions for prevention and detection of DNA contamination do not cover the case before its arrival at their laboratory.

The males whose profiles could be tested are those who took part in:

- * Finding and recovering the bodies of the two girls at the scene.

- * Post mortem examination and taking of swabs from the bodies by the pathologist and assistants in the mortuary.
- * Examination, taking of samples from the swabs and preparation of microscope slides in the laboratory.

It is to be expected that the Y STR profiles of about one out of every two Norwegian males will contain DYS391 10 and so, even in the absence of Y STR profiles from these individuals it is probable that some of these could be sources of this allele.

It is part of the role of the Court (Judge or jury) to consider this possibility when taking account of the DNA results and so it follows that it is part of the duty of the forensic scientist to ensure the Court is aware of this issue.»¹²³

Avslutningsvis i rapporten ga FSS en tilleggskommentar med følgende analyse:

«It appears that the issues raised under points A and C have fallen between experts so that neither the Norwegian nor Spanish laboratories have considered their work in the whole context of the case. It has not been the responsibility of anyone to explain the significance of the possibility of contamination by DNA from an innocent source and of the weight implied by the statistical interpretation. Although the experts were ready to clarify any questions, they can only do so if the Judge is aware that such questions need to be asked.»¹²⁴

I GENAs rapport fra 6. juni 2011 heter det:

«DNA i prøvene var enten i svært lave konsentrasjoner [...] eller det var degradert. Et resultat for kun én av flere DNA markører ble først påvist etter bruk av utvidede typebetingelser, dvs 35 PCR sykler istedenfor normalt 28–30. Prøvene vil således betraktes å være i kategorien lav-nivå DNA, såkalt Low Copy Number (LCN).

Rent typeteknisk gjør følgende betraktninger seg da gjeldende:

- Ved analyse av lav-nivå DNA er det større sannsynlighet for at det oppstår feil sammenlignet med vanlig STR-DNA typing. LCN profiler er ofte ikke reproducerbare,

¹²² Rapport fra FSS 10. juni 2011.

¹²³ Rapport fra FSS 10. juni 2011.

¹²⁴ Rapport fra FSS 10. juni 2011.

og gjør det vanskelig å anslå påliteligheten av et resultat.

- Ved amplifisering av lav-nivå DNA prøver kan stokastiske effekter oppstå. Det betyr f.eks. at to heterozygote (forskjellige) alleler for en STR markør som normal ville ha lignende topphøyder amplifiseres ujevnt slik at en topp er vesentlig mindre, eller faller helt ut (allelic drop-out).
- Andre tekniske artefakter som kan oppleves ved analyse av lav-nivå DNA er pull-up, voltage spikes og større skyggebånd (stut-tere).
- Reagenser og engangsutstyr kan inneholde ørsmå mengder av fremmed DNA som kan komplisere tolkningen av LCN type resultater. [...]

Compostela konkluderer i sin rapport med at de har påvist allel 10 i prøve C25, og at det er mulig at prøvene B22 og B25 har bidrag fra to forskjellige menn og at ingen av de mistenkte kan utelukkes som opphavet til disse prøvene.

DYS391 gir ofte et skyggebånd i forkant av den ekte allelen. Dette viser egen erfaring, og fremkommer også av elektroferogrammene av referanseprøvene typet ved Compostela i rapport 88-09, 12.02.2010. På elektroferogrammene fra 2000 er det tegnet inn det som kan tolkes som skyggebånd for noen av allelene, men det fremkommer ikke av tabellene.

I brev til advokat Klomsæt den 9. og 10. mai 2011 fastslår Compostela at de står ved at minst to menn har bidratt til prøvene. [...] Men de forklarer videre at det ikke har noen anelse om forurensning kan ha skjedd under bevishåndteringen i Norge. De har ikke mottatt prøver eller Y-DNA informasjon fra eventuelle mannlige personer som har vært i kontakt med materialet i Norge. [...] Fordi bare én STR markør ga resultater i de 4 DNA prøvene fra Baneheia-saken, og fordi de to allelene som ble påvist er svært vanlige i den mannlige norske befolkning, må det gis spesiell oppmerksomhet på å forsikre seg om at det ikke kan ha forekommet forurensning med ukjent mannlige DNA i disse prøvene.»¹²⁵

I oppsummeringen i GENAs rapport står det:

«Compostela argumenterer for at observasjonen av allelen 10 i prøve C25 kommer opp 4 av 5 parallelle analyser i 2000, og at dette derfor er en ekte allel og ikke et artefakt. Denne prøven

ble brukt opp og ble ikke testet på nytt ved Compostela i 2010. Analysene er utført med lav-nivå DNA betingelser, og som det går frem av utredningen over, kan observasjonene av de to toppen i DYS391 posisjonene 10 og 11 ikke utelukkes å skyldtes andre forhold enn at de må ha hatt sin opprinnelse fra de to siktede.

Konklusjonen gitt av Compostela i rapporten fra 2000 er ikke kommunisert med tilstrekkelig forbehold om typetekniske utfordringer, og som dermed kan gir rom for å legge større vekt på DNA funnene enn det som er typeteknisk forsvarlig.

Dette understreker viktigheten av at et resultat som er svært usikkert og statistisk 'next to nothing' presenteres på en slik måte at eventuelle usikkerhetsmomenter kommer tydelig frem.»¹²⁶

FSS og GENA var altså enige om at funnet av allel 10 i prøven C-25 i 2000 kunne skyldes et artefakt eller forurensning og dermed ikke nødvendigvis stammet fra en gjerningsmann.

I tillegg til rapportene fra FSS og GENA lå det i begjæringen vedlagt korrespondanse mellom Klomsæt og Angel Carracedo fra Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Carracedo fastholdt at allel 10 i C-25 var et reelt DNA-bidrag, altså ikke et artefakt, men heller ikke han kunne utelukke forurensning. Carracedo ga uttrykk for at forurensning alltid er en mulighet ved analyse av denne type prøver.¹²⁷ Det var med andre ord klart i 2011 at det var enighet mellom alle sakkyn-dige i saken om at funnet av allel 10 i 2000 ikke i seg selv kunne gi noen sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. De relevante delene fra korrespondansen gjengis nedenfor.

I brev fra Carracedo til Klomsæt 4. mai 2011 heter det:

«Question 1.- Do you agree on the conclusion as reported in the court document that there is a certain confirmation on the presence of DNA from two males in these samples?

Answer 1.- Assessing the results given in the report 78/20 we are completely sure that for the system DYS391 we found two alleles (10 and 11) in sample B22 and in sample B25. In Y chromosome analysis of STRs the presence of two alleles in a system (excluding artifacts)

¹²⁶ Rapport fra GENA 6. juni 2011.

¹²⁷ Ut fra sammenhengen antar utvalget at Carracedo her siktet til *low copy number*-prøver.

¹²⁵ Rapport fra GENA 6. juni 2011.

means that at least two men are present in the sample.

We analyzed the samples considering the presence of artifacts such as stutter peaks and in the analysis of 2000 we discarded that possibility. [...]

Question 3.- Could they i.e. have originated from (an) other male not a suspect in the case (for instance could the DNA extracts sent to you have been contaminated and containing DNA from some unknown person in the Norwegian laboratory or by someone handling the swabs or DNA extracts?

Answer 3.- As we previously answered in the report 88/09bis sent November 17, 2009:

All laboratory workers handling and processing material in case 78/00 (from receipt to detection) were female.

We use, and have consulted, a full staff elimination database for all markers used in the laboratory: autosomal STRs and SNPs, Y chromosome STRs and SNPs and mt-DNA.

We DID NOT consult a similar database of Y-STR types from equivalent staff from Norway.»¹²⁸

I brev fra Carracedo til Klomsæt 9. mai 2011 står det videre:

«We have no doubts that the allele DYS391* 10 is observed in the samples and the same is true for the allele DYS391* 11. Allele DYS391* 10 was repeatedly observed in independent sample, as in sample 8 (C25) where the allele 11 was not observed so the possibility of stutters can be absolutely discarded. The same is true for sample 7 (B25) where in one of the samples only appears the allele 10. Concerning the sample 5 (B22) where the mix 10-11 was observed, the mixture is also clear and stutters can be discarded (there are rules for the interpretation of stutters) and it is very clear in this case that the alleles 10 and 11 are present. In this particular case alleles 10 and 11 have the same size so the possibility of a stutter can be discarded.

In the 2009 reanalysis of the case, alleles 10 and 11 were also observed in sample 6 (B24). In this particular case applies rules of interpretation of the stutters both alleles are also observed. [...]

As we have already mentioned in the report, the alleles 10 and 11 are very common in the population. We can not say with certainty

that the allele (DNA fragment) must have come from one of the two suspects or the other. We never can do that, but just to provide the frequency of the allele in the population and to provide the LR of the alternative hypothesis. In this case taking into account the 2000's report only, the LR is very low since many people on the population carry one of these alleles. We can not report our findings as inconclusive but to provide the evidence observed even if this is very little, as it is the case. I don't think the value of the evidence is difficult to understand for a court and if they had doubts we are always ready to clarify any question.

Concerning the second question, we have no idea if a contamination could occur during the evidence handling in Norway. All we can do is to report the strategy used in our lab to prevent contamination and this should be a question for the people who have handled the evidence.»¹²⁹

I e-post fra Carracedo til Sigurd Klomsæt 13. mai 2011 står det:

«[...] we take this opportunity to reaffirm certain important points:

With this type of sample contamination is always a possibility. We cannot rule out the possibility of contamination when handling the evidence, though all standard measures to minimise contamination were taken in our laboratory then, as now.»¹³⁰

11.8.2 Hovedpunkter i saksgangen

11.8.2.1 Agder statsadvokatembeters uttalelse 26. september 2011

Agder statsadvokatembeter avga uttalelse til begjæringen 26. september 2011. Når det gjaldt DNA, anførte påtalemyndigheten at det ikke var et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse at det i rapportene fra Forensic Science Service (FSS) og GENA – Institutt for DNA-analyse ble oppstilt to ytterligere forklaringer til funnet av allel 10 i prøven B-24. I tilsvaret står det:

«Påtalemyndigheten vil – igjen – anføre at det aldri har vært DNA-bevis av identifiserende verdi som knytter Viggo Kristiansen til de

¹²⁹ Brev fra Angel Carracedo til Sigurd Klomsæt 9. mai 2011.

¹³⁰ E-post fra Angel Carracedo til Sigurd Klomsæt 13. mai 2011.

¹²⁸ Brev fra Angel Carracedo til Sigurd Klomsæt 4. mai 2011.

påklagede handlingene. Det anføres – og har blitt anført i saken – at det er DNA i prøvene som kan ha kommet fra Viggo Kristiansen. Den angjeldende Y-DNA-typen som Viggo Kristiansen deler med alle mannlige slektninger på farsiden, kan imidlertid også stemme med vel 50% av den norske mannlige befolkningen.

Opplysningene som advokat Klomsæt nå har innhentet fra FSS, og som etter det opplyste er oversatt av Ragne Kristin Farmen hos GENA, endrer ikke på dette.

Slik en oppfatter det, har FSS kun foretatt gjennomgang av de rettsgenetiske undersøkelser i saken – de har ikke utført nye DNA-analyser av biologisk materiale.

For prøve B-24 – som er den eneste prøven som ga resultater ved analysen i 2010 – kan den angitte tilblandingen (minor) av type 10 for markøren DYS 391 i følge FSS enten a) ha kommet fra nummer 2 bidragsyter, b) være en forurensning eller c) være en allelisk drop-in – slik statsadvokaten oppfatter oversettelsen,

Det er altså intet ved de nye fortolkningene som utelukker Viggo Kristiansen fra å være en bidragsyter til dette minste bidraget (minor). Det er fortsatt slik at dette bidraget kan være fra Viggo Kristiansen. At det nå oppstilles ytterligere 2 alternativer for hvorfor det foreligger en ufullstendig DNA er ikke noe 'nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse' i denne saken, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3. For de øvrige prøvene må resultatene fra 2000 legges til grunn for vurderingene.

Statsadvokaten er ikke kjent med at rapporten fra FSS av 10. juni 2011 har vært til behandling i Den rettsmedisinske kommisjon.¹³¹

Påtalemyndigheten berørte ikke det sentrale i Sigurd Klomsæts anførsler, som var at det ved domfellelsen av Viggo Kristiansen uriktig ble lagt til grunn at *funnet av allel 10 i prøven C-25* ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn.

11.8.2.2 Den rettsmedisinske kommisjon behandler ikke FSS' og GENAs rapporter

Den 30. september 2011 sendte Klomsæt brev til Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) og redegjorde for hvilken sakkyndighet som var innhentet om DNA-beviset i Baneheia-saken siden DRK sist hadde uttalt seg i saken.¹³² Klomsæt viste til

DRKs tidligere uttalelse 12. mars 2009, hvor det ble uttrykt følgende:

«Dommen fra Kristiansand byrett av 01.06.01 tyder på at retten har forstått hvilken bevismessig vekt DNA funnene i saken har. [...] Kommisjonen konkluderer med at retten (rettsbok av 01.06.01) har oppfattet RMIs rapport av 22.01.01 på korrekt måte.»¹³³

Klomsæt vedla i brevet rapportene fra FSS og GENA fra juni 2011, PowerPoint-presentasjoner fra Ragne Farmens og Susan Popes vitnemål for Oslo tingrett samt transkripsjoner av forklaringene til Ragne Farmen, Susan Pope, Chris Hadkiss og Bente Mevåg for Oslo tingrett.

Utvalget oppfatter Klomsæts brev 30. september 2011 slik at han ba om en uttalelse fra DRK til de nye sakkyndigrapportene om DNA. Han ba samtidig om et møte med DRK «for en nærmere drøftelse av den foreliggende situasjon ad DNA». Utvalget ser også Klomsæts henvendelse til DRK i sammenheng med påtalemyndighetens tilsvaer 26. september 2011, der det avslutningsvis fremgikk at statsadvokaten «ikke [er] kjent med at rapporten fra FSS av 10. juni 2011 har vært til behandling i Den rettsmedisinske kommisjon».

Den 24. oktober 2011 svarte DRKs leder at de hadde lest gjennom de tilsendte dokumentene, men at dokumentene ikke syntes å tilføre saken noe nytt. Samtidig meddelte DRKs leder at DRK kun ville behandle sakkyndigrapportene dersom de ble bedt om det av retten eller Gjenopptakelseskommisjonen:

«Vi har lest gjennom de tilsendte dokumentene, som etter vår oppfatning ikke synes å tilføre saken noe som ikke har vært belyst. [...] Etter straffeprosessloven § 147 skal DRK gjennomgå innkomne sakkyndige erklæringer og uttalelser i rettsmedisinske spørsmål. Man vil således behandle nye sakkyndige uttalelser i saken dersom man blir bedt om det av retten eller Kommisjonen for gjenopptagelse av straffesaker. Dette må i så fall ledsages av et skriftlig mandat. Vi har ikke mottatt et slikt mandat, eller henvendelse fra retten eller Kommisjonen for gjenopptagelse av straffesaker. De tilsendte dokumentene er derfor ikke sendt videre til behandling i kommisjonen.»¹³⁴

¹³² Brev fra Sigurd Klomsæt til Den rettsmedisinske kommisjon 30. september 2011.

¹³³ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 12. mars 2009.

¹³⁴ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon 24. oktober 2011.

¹³¹ Agder statsadvokatembeters tilsvaer 26. september 2011.

På bakgrunn av svaret fra DRK skrev Klomsæt et nytt brev til Gjenopptakelseskommisjonen 30. oktober 2011. Han anmodet blant annet kommisjonen om å be DRK om å avgi uttalelse til de innsendte rapportene.¹³⁵

Den 8. november 2011 avslo Gjenopptakelseskommisjonen Klomsæts anmodning om å be DRK om å avgi ytterligere uttalelse. Gjenopptakelseskommisjonen viste tilbake til DRKs brev 24. oktober 2011, der DRKs leder hadde uttalt at de tilsendte dokumentene ikke syntes å tilføre saken noe nytt. Gjenopptakelseskommisjonen skrev videre:

«Etter kommisjonens vurdering er det ikke behov for å innhente ytterligere uttalelse fra DRK. Kommisjonen finner det tilstrekkelig å vise til tidligere uttalelser fra DRK, og kan ikke for sin del se at det er grunn til å be om at disse suppleres eller forklares. Det fremgår for øvrig av uttalelsen av DRK 24. oktober 2011 at DRK har gjennomgått de tilsendte dokumentene.

På bakgrunn av denne uttalelsen finner kommisjonen ikke grunn til å be om ytterligere uttalelse fra DRK.»¹³⁶

Oppsummert avga aldri DRK noen uttalelse til de nye sakkyndigrapportene, til tross for at Klomsæt ønsket dette. Samtidig – altså uten formelt å ha behandlet dem – uttalte DRKs leder at sakkyndigrapportene ikke syntes å tilføre saken noe nytt. Med henvisning til DRKs tidligere uttalelser fant Gjenopptakelseskommisjonen ikke grunn til å innhente noen ytterligere uttalelser fra DRK.

Gjenopptakelseskommisjonens avslag på anmodningen om å be DRK om uttalelse til FSS' og GENAs rapporter ledet til at Klomsæt fremmet inhabilitetsinnsigelse mot kommisjonens leder, jf. nedenfor i punkt 11.8.2.3.¹³⁷

11.8.2.3 *Inhabilitetsinnsigelser mot Gjenopptakelseskommisjonens leder og øvrige medlemmer*

Den 15. november 2011 innga Sigurd Klomsæt inhabilitetsinnsigelse mot Gjenopptakelseskommisjonens leder Helen Sæter.¹³⁸ Begrunnelsen

var at Sæter ifølge Klomsæt hadde avslørt en fortutinntatthet med hensyn til saken. Klomsæt mente dette hadde kommet til syne i brevet 8. november 2011 – der Sæter blant annet avslo anmodningen om å be Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) om uttalelse til rapportene fra FSS og GENA – og gjennom tidligere sakshåndtering. Klomsæt fremsatte også inhabilitetsinnsigelse mot resten av kommisjonen. Det ble vist til at Kristiansens begjæringer ble avslått med begrunnelser som viste at kommisjonen ikke tok sin funksjon på alvor.

11.8.2.4 *Klomsæt engasjerer Gísli Guðjónsson til å gjennomgå avhørene til Jan Helge Andersen*

Den 18. november 2011 møtte Klomsæt professor i rettspsykologi Gísli Guðjónsson i London og engasjerte ham til å foreta en sakkyndig gjennomgang av politiavhørene av Jan Helge Andersen. Guðjónsson er kjent internasjonalt for sitt arbeid med avhørsmetoder og falske tilståelser. Oppdraget han fikk i Baneheia-saken, var å undersøke om politiet hadde benyttet avhørsteknikker som kunne ha påvirket Andersens forklaring.¹³⁹

Guðjónsson avga rapport 9. juli 2012, med følgende konklusjon:

- «1. There are two main problems with the police interviews of Mr Andersen. These are the lack of electronic and contemporaneous recording of the police interviews and the unfortunate interview strategy of Mr Andersen used by Chief Superintendent Geir Hansen in the afternoon of 13th September 2000, where he uses a minimization technique in order to elicit a confession from Mr Andersen. The minimization technique is likely to have fed into Mr Andersen's response strategy of denial, minimization, and external attribution of blame (i.e. blaming the offences on Mr Kristiansen and claiming that he was coerced to take part in murdering the younger girl and sexually abusing one of the girls), which is likely to have contaminated Mr Andersen's confessions and the compromised the integrity of the entire case.
2. It is evident that throughout all the police interviews, Mr Andersen is distancing him-

¹³⁵ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 30. oktober 2011.

¹³⁶ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 8. november 2011.

¹³⁷ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 15. november 2011.

¹³⁸ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 15. november 2011.

¹³⁹ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 22. november 2011 og e-post fra Gísli Guðjónsson til Sigurd Klomsæt 19. november 2011.

self from accepting responsibility for the murders and sexual assault of the two girls. He only changes his position when confronted with solid biological evidence implicating him in the case, and then justifies his actions by claiming to have been under direct threat from Mr Kristiansen to participate in the crime.

3. Mr Andersen had considerable self-interest in involving Kristiansen in the case in order to avoid being charged with more comprehensive crimes and thereby potentially reducing the length of his eventual prison sentence.
4. The MMPI-2 profile of Mr Andersen, provided by Egil Launes, psychologist, on 10th December 2000, is consistent with that of a person who is reluctant to accept responsibility for his action, minimizes his role in an offence, and places the blame on somebody else. Therefore, it is the combination of Mr Andersen's personality traits and context that is likely to have resulted in his determination and persistence in distancing himself from the crimes and placing all the blame on Mr Kristiansen.
5. Mr Andersen's accounts during the police interviews about the limited extent of his role in the murders and sexual assault on the two girls, and implicating Mr Kristiansen, needs to be treated with scepticism and great caution.»¹⁴⁰

11.8.2.5 Saken stilles i bero fra 22. desember 2011 til 18. januar 2013

Den 26. juni 2011 anmeldte Sigurd Klomsæt flere aktører i politiet og påtalemyndigheten til Spesialenheten for politisaker.¹⁴¹ Ved brev 15. november 2011 ba Klomsæt Gjenopptakelseskommisjonen om å avvente sin behandling av den tredje gjenåpningsbegjæringen inntil anmeldelsen var ferdigbehandlet hos Spesialenheten.

På bakgrunn av brevet fra Klomsæt stilte Gjenopptakelseskommisjonen behandlingen i bero fra 22. desember 2011 og inntil det forelå en endelig avgjørelse av anmeldelsene. I kommisjonens brev 22. desember 2011 heter det:

«I deres brev 15. november 2011 viser De til at Viggo Kristiansen har anmeldt aktører innen

politi- og påtalemyndighet til Spesialenheten for politisaker, og De ber om at kommisjonen avventer behandlingen av begjæringen inntil det foreligger en avgjørelse fra Spesialenheten. Kommisjonen tar denne anmodningen til følge. Saken stilles i bero her, inntil det foreligger en endelig avgjørelse av anmeldelsen fra Viggo Kristiansen.»¹⁴²

Selv om saken ble stilt i bero, formidlet kommisjonen relevant korrespondanse til partene fortløpende.

Utvalget finner grunn til å bemerke at Klomsæts brev ikke nødvendigvis måtte forstås slik at han ønsket en fullstendig stans i saksbehandlingen. Brevet kan også forstås slik at Klomsæt ville forsikre seg om at kommisjonen ikke tok saken opp til avgjørelse før behandlingen i Spesialenheten var avgjort. Klomsæts brev kom som svar på at Gjenopptakelseskommisjonen i brev 8. november 2011 avsto hans anmodning om å be Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) behandle Forensic Science Services (FSS) og GENAs rapporter fra juni 2011, jf. punkt 11.8.2.2 ovenfor. Brevet fra Klomsæt gjentok flere begjæringer om utredningsskritt, og det ble samtidig fremmet inhabilitetsinnsigelse mot kommisjonens leder, Helen Sæter. Avslutningsvis skrev Klomsæt følgende, som ble forstått som en anmodning om berostillelse:

«VIDERE ARBEID – VIGGO KRISTIANSEN

Vi ber opplyst hva kommisjonen vil gjøre av arbeid – sørge for blir gjort av undersøkelser. Det er avtalt møter med FSS i London fredag 18. november 2011. Vi ønsker informasjon i forkant av vår avreise fredag morgen. Det kan opplyses at det er avtalt møte samme ettermiddag med professor Gísli Guðjónsson på hans kontor, London. Det påminnes om fremførte begjæring om sakkyndighet for å vurdere avhør og avhørsmetoder – opp mot i dag kjent vitenskap om fagområdet. Som medelt er så vel Ivar Fahsing som Asbjørn Rachlew kontaktet av undertegnede – er villig til å akseptere oppdrag fra kommisjonen. De er hva forstås – av sin arbeidsgiver nektet å gjøre oppdrag fra andre enn kommisjonen, domstoler og annen offentlighet.

Det er også kjent for kommisjonen at Viggo Kristiansen har anmeldt aktører i politi og påtalemyndighet til spesialenheten. Jeg har selv

¹⁴⁰ Rapport fra Gísli Guðjónsson 9. juli 2012, jf. dok. 16,01,09,06. Rapporten omtales også i punkt 4.5.3.3.

¹⁴¹ Anmeldelse 26. juni 2011, jf. sak 10248499 dok. 03,01.

¹⁴² Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Sigurd Klomsæt 22. desember 2011.

møtt i avhør i Bergen, den 5. september, Det kreves at kommisjonen avventer behandlingen i Spesialenheten. Det er fremført dokumentasjon som en mener skal dokumentere at det er begått straffbare forhold av aktører i politi/påtalemyndighet. Det påminnes om Strprl. 391 nr.1.

Det påminnes om at det er fremført ønske om å få møte med og i kommisjonen.»¹⁴³

Spesialenheten fattet påtalevedtak 26. juni 2012 med slik konklusjon: «Saken henlegges med den begrunnelse at det ikke er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger straffbart forhold, jf. straffeprosessloven § 224 første ledd.»¹⁴⁴ Viggo Kristiansen påklaget henleggelsen til riksadvokaten 6. juni 2012.¹⁴⁵ Den 28. august 2012 ble klagen ikke tatt til følge.¹⁴⁶

Gjenopptakelseskommisjonen ser imidlertid ikke ut til å ha blitt orientert om vedtaket. Utvalget kan heller ikke se at kommisjonen gjorde undersøkelser for å avklare om behandlingen i Spesialenheten var avsluttet.

Kommisjonen gjenopptok realitetsbehandlingen ved kommisjonens brev til Arvid Sjødin 18. januar 2013.¹⁴⁷ Gjenopptakelseskommisjonens berostillelse førte altså til en ren liggetid på over ett år.

11.8.2.6 Advokat Arvid Sjødin overtar som forsvarer for Viggo Kristiansen

Ved Advokatbevillingsnemndens vedtak 14. august 2012 ble Klomsæts advokatbevilling tilbakekalt.¹⁴⁸ Begrunnelsen for dette var hans opptreden som advokat i en annen sak. Den 8. november 2012 ble Gjenopptakelseskommisjo-

nen orientert om at advokat Arvid Sjødin overtok som forsvarer for Kristiansen i gjenåpningsprosessen.¹⁴⁹

11.8.3 Sluttinnleggene og endelige anførsler

Arvid Sjødin innga sluttinnlegg 15. april 2013. I motsetning til begjæringen 17. juni 2011, som hovedsakelig dreide seg om de nye rapportene om DNA-beviset, var sluttinnlegget en omfattende redegjørelse på 80 sider om hele saken. Sluttinnlegget inneholdt ingen rettslig argumentasjon opp mot vilkårene for gjenåpning. Anførselen om at DNA-beviset ikke ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, kom frem også i sluttinnlegget, men var mindre fremtredende enn i begjæringen 17. juni 2011. På side 69 i sluttinnlegget står det:

«Som det fremgår så har Kristiansand byrett brukt opplysningene gitt av overingeniør Bente Mevåg til å bekrefte at det var DNA fra to personer, og at man har i tråd med Andersens forklaring resonert seg fremt til at denne personen må være Kristiansen på bakgrunn av en meget sparsom DNA rest som stemmer med tilsvarende profil på over 50% av norske menn. [...]

Analysene fra 2000 er utført med lav-nivå DNA betingelser, og observasjonene av de to toppene i DYS391 posisjonene 10 og 11 kan ikke utelukkes å skyldes andre forhold enn at de må ha hatt sin opprinnelse fra de to siktede. Det svært svake resultatet kan ha sin opprinnelse fra forurensing, eller kan være et resultat av typetekniske artefakter. Dette sammen med at resultatene er statistisk svært svake kommer ikke tydelig frem i formidlingen av resultatene.»¹⁵⁰

Bistandsadvokat Håkon Brækhus og bistandsadvokat Ivar Sveen innga bemerkninger til sluttinnlegget henholdsvis 29. mai og 27. august 2013. Sveen representerte etterlatte Klara Sløgedal, mens Brækhus representerte etterlatte Ada Sofie Austegard, Jostein Sørstrønen og Arne Bernt Paulsen. Bistandsadvokatene anførte at det ikke fremkom noe nytt i sluttinnlegget. Om DNA fremgikk det av bistandsadvokat Håkon Brækhus' bemerkninger:

¹⁴³ Brev fra Sigurd Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 15. november 2011.

¹⁴⁴ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. juni 2012 i sak 10248499, jf. dok. 19. I vedtaket heter det: «Etter en samlet vurdering av opplysningene i saken har Spesialenheten kommet til at det ikke foreligger rimelig grunn til å etterforske om ansatte i politiet eller påtalemyndigheten har begått straffbare handlinger slik det er tatt til orde for i den foreliggende anmeldelsen. Det er ved vurderingen blant annet lagt vekt på at omstendighetene som er påberopt som grunnlag for de fremsatte påstandene om straffbare forhold, har vært vurdert av kompetente organer.»

¹⁴⁵ Klage fra Sigurd Klomsæt til Spesialenheten for politisaker 6. juli 2012, jf. sak 10248499 dok. 23.

¹⁴⁶ Riksadvokatens vedtak 28. august 2012, jf. sak 10248499 dok. 01,08.

¹⁴⁷ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til advokat Arvid Sjødin 18. januar 2013. Se også Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 11. desember 2013 (GK-2013-130) s. 9–10.

¹⁴⁸ Advokatbevillingsnemndens vedtak 14. august 2012.

¹⁴⁹ Brev fra Advokatfirmaet Klomsæt v/advokat Johannes Wegner Mæland til Gjenopptakelseskommisjonen 8. november 2012.

¹⁵⁰ Advokat Arvid Sjødins sluttinnlegg 15. april 2013.

«Det er videre pekt på DNA bevis. Det sentrale her er imidlertid å merke seg at Viggo Kristiansen ikke ble dømt på bakgrunn av DNA bevis. Det foreligger verken ny kunnskap om DNA eller nye DNA bevis som er egnet til å trekke domfellelsen i tvil.»

Agder statsadvokatembeter innga bemerkninger til sluttinnlegget 1. august 2013.¹⁵¹ Agder statsadvokatembeter nevnte ikke DNA spesifikt i sine bemerkninger,¹⁵² men uttalte at det ikke var kommet frem nye bevis som tilsa at lovens vilkår for gjenåpning var oppfylt. Det ble vist til tidligere avgjørelser fra Gjenopptakelseskommisjonen og tidligere skriv fra påtalemyndigheten og bistandsadvokatene.

11.8.4 Kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013

11.8.4.1 Overordnet om avgjørelsen

Gjenopptakelseskommisjonen avslo begjæringen 11. desember 2013, etter å ha behandlet saken på kommisjonsmøter 14. november og 11. desember 2013.¹⁵³

Innledningsvis behandlet kommisjonen habilitetsinnsigelsene fra Sigurd Klomsæt og Arvid Sjødin av henholdsvis 15. november 2011 og 27. juli 2013.¹⁵⁴ Kommisjonen konkluderte med at det ikke forelå inhabilitet.¹⁵⁵

Kommisjonen behandlet deretter selve gjenåpningsbegjæringen. Kommisjonen kom til at vilkårene for gjenåpning ikke var oppfylt. Det ble tatt stilling til Kristiansens anførsler tematisk, i følgende rekkefølge: (1) Jan Helge Andersens forklaring, (2) telebeviset, (3) DNA-beviset, (4) gjerningsmannsprofilen, (5) nytt hendelsesforløp, (6) om det ga grunnlag for gjenåpning at noen av lagdommerne ikke hadde avgitt dommerforsikring, og (7) om det ga grunnlag for gjenåpning at et av

lagrettemedlemmene senere ble mistenkt for seksuallovbrudd. På alle punkter kom kommisjonen til at vilkårene for gjenåpning ikke var oppfylt.

Når det gjaldt Andersens forklaring, viste kommisjonen til drøftelsen i vedtaket 17. juni 2010. Kommisjonen anså rapporten fra Gísli Guðjónsson som en ny omstendighet, men mente at rapporten ikke inneholdt «noe avgjørende nytt av betydning for gjenåpningsspørsmålet». Vilårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 ble derfor ikke ansett oppfylt.

Telebeviset ble drøftet under en noe annerledes synsvinkel enn i tidligere avgjørelser. Sjødin anførte i sluttinnlegget at vitneavhør som ikke ble ført for retten, tilsa at jentene ble drept på et senere tidspunkt enn det som ble lagt til grunn av domstolene i 2001 og 2002. Gitt at jentene ble drept senere, innebar det at det ikke bare var Kristiansens SMS-er kl. 18.55, 18.57, 19.24 og 19.37 som ga ham alibi, men også telefonsamtalen kl. 20.19. Ifølge Sjødin var det enda mer tvilsomt at det var mulig å ha en telefonsamtale over basestasjon EG_A på åstedet enn det var å sende og motta SMS. Kommisjonen vurderte at det ikke var grunnlag for å flytte drapstidspunktet, og gikk derfor ikke nærmere inn på spørsmålet. Ellers viste kommisjonen til sin tidligere vurdering i vedtaket 17. juni 2010. Vilårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd ble ikke ansett oppfylt.

Deretter vurderte kommisjonen DNA-beviset. Kommisjonen konkluderte med at det ikke forelå noen nye bevis eller omstendigheter knyttet til DNA-beviset som syntes egnet å føre til frifinnelse av Kristiansen, og at det heller ikke forelå særlige forhold som gjorde det tvilsomt om dommen var riktig. Kommisjonens vurderinger knyttet til DNA behandles særskilt i punkt 11.8.4.2 nedenfor.

Når det gjaldt gjerningsmannsprofilen, viste kommisjonen til tidligere avgjørelser og konstaterte at det ikke var fremkommet noe som tilsa et annet resultat enn ved kommisjonens vedtak 17. juni 2010. Kommisjonen kom til at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 ikke var oppfylt.

Kommisjonen mente at vitneavhør som ikke var fremme for retten, og som indikerte et nytt hendelsesforløp, var nye bevis. Disse var imidlertid etter kommisjonens syn ikke egnet til å føre til frifinnelse. Kommisjonen viste til sin tidligere vurdering i vedtaket 17. juni 2010. Vilårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 ble heller ikke for dette forholdet ansett oppfylt.

Kommisjonen mente videre at det ikke ga grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven

¹⁵¹ Bemerkningene fra Agder statsadvokatembeter 1. august 2013 ligger ikke i saksdokumentene som utvalget har mottatt fra Gjenopptakelseskommisjonen, men er sitert i avgjørelsen 11. desember 2013.

¹⁵² DNA ble imidlertid omtalt i Agder statsadvokatembeters tilsva 26. september 2011, jf. punkt 11.8.2.1.

¹⁵³ Referat fra kommisjonsmøter 14. november 2013 og 11.–12. desember 2013.

¹⁵⁴ I tillegg til habilitetsinnsigelsen fremmet av Klomsæt 15. november 2011, jf. punkt 11.8.2.3, fremmet Arvid Sjødin habilitetsinnsigelse mot Gjenopptakelseskommisjonens medlemmer 27. juli 2013. Begrunnelsen var også denne gangen – i korte trekk – at kommisjonen ble vurdert som forutinntatt, jf. brev fra Arvid Sjødin til Gjenopptakelseskommisjonen 27. juli 2013.

¹⁵⁵ GK-2013-130 s. 28.

§ 390 at førstelagmann Asbjørn Nes Hansen og lagdommer Erik Holth ikke hadde avgitt dommerforsikring. Det ble vist til Rt. 2012 s. 1035, hvor Høyesterett kom til at en dommer som ikke har avgitt forsikring, fortsatt må bedømmes som domsmyndig. Heller ikke ga det grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven § 390 eller § 392 andre ledd at et av lagrettemedlemmene som dømte Kristiansen i 2002, senere ble mistenkt for seksuallovbrudd begått i perioden 2010–2013. Vedkommende lagrettemedlem var ikke utelukket fra å gjøre tjeneste som lagrettemedlem da saken ble behandlet, jf. domstolloven § 72, og vilkårene for gjenåpning etter § 390 var derfor ikke oppfylt.

Til slutt bemerket kommisjonen:

«Etter kommisjonens vurdering er begjæringen i det vesentlige en bearbeidelse av tidligere begjæringer og argumentasjon, uten at det er fremkommet noe avgjørende nytt eller anført noen særlige forhold som gir grunnlag for gjenåpning.

Kommisjonen er etter dette kommet til at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven §§ 390–392 ikke er oppfylt. Domfeltes anførsler er vurdert. Det hefter ikke forhold ved fagdommere eller lagrettemedlemmer som gjør at de etter loven er utelukket fra dommerstillingen, jf. straffeprosessloven § 390. Kommisjonen kan ikke se at det i domfeltes begjæring eller i saken for øvrig foreligger noen nye bevis eller omstendigheter som er egnet til å føre til gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3. Det kan heller ikke ses at det samlet sett foreligger slike særlige forhold i saken som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 392 annet ledd.»

Etter dette ble begjæringen ikke tatt til følge. Kommisjonens avgjørelse var enstemmig. Det ble truffet slikt vedtak:

«Begjæringen om gjenåpning i sak nr. 2013/130 tas ikke til følge.»

11.8.4.2 Nærmere om behandlingen av DNA-beviset

Innledning

Kommisjonens behandling av DNA-beviset er tema i det følgende. Som det fremgår av punkt 12.2, mener utvalget at grunnlaget for gjenåpning klart forelå i juni 2011, ved innleveringen av den

tredje gjenåpningsbegjæringen 17. juni 2011. Ettersom kommisjonen likevel ikke gjenåpnet saken da begjæringen ble tatt opp til avgjørelse 11. desember 2013, foranlediger utfallet en nærmere gjennomgang av kommisjonens behandling av DNA-beviset på dette tidspunktet.

Den sentrale anførselen om DNA-beviset i begjæringen 17. juni 2011

Det sentrale ved advokat Sigurd Klomsæts anførsler vedrørende DNA i begjæringen 17. juni 2011 var at rapportene fra Forensic Science Service (FSS) og GENA – Institutt for DNA-analyse, samt korrespondanse med Universitetet i Santiago de Compostela (USC), rokket ved et sentralt premiss for domfellelsen av Viggo Kristiansen i både byretten og lagmannsretten, nemlig at DNA-bevisene ga sikker bekreftelse på at det var to gjerningsmenn. Den ene gjerningsmannen var Jan Helge Andersen, og den andre gjerningsmannen *kunne* være Kristiansen og 54 prosent av den norske mannlige befolkningen. Klomsæts, og senere Sjødins, sentrale anførsel var at dette premisset var uriktig.

Grunnlaget for anførselen var de nye rapportene fra FSS og GENA fra juni 2011, der det fremgikk at funnet av allel 10 i prøven C-25 i 2000 kunne skyldes et artefakt eller forurensning. Videre viste Klomsæt i begjæringen til korrespondansen med USC, der det fremgikk at heller ikke USC utelukket forurensning. Det var med andre ord enighet blant de DNA-sakkyndige om at funnet av allel 10 i prøven C-25 *ikke* ga sikker bekreftelse på to *gjerningsmenn*. Den uenigheten som forelå mellom de sakkyndige, dreide seg om hvorvidt påvisningen av allel 10 sikkert skyldtes reelle mannlige DNA-bidrag (det vil si om artefakter kunne utelukkes).

Kommisjonens beslutningsgrunnlag ved behandlingen av begjæringen

I forkant av avgjørelsen av begjæringen sendte kommisjonens sekretariat et utkast til avgjørelse til kommisjonens medlemmer. Kommisjonsmedlemmene fikk også tilsendt to interne notater fra sekretariatet, der begjæringen og utkastet til avgjørelse ble gjennomgått. Det ene notatet var skrevet av juridisk utreder, og om gjenåpningsbegjæringen sto det:

«I saken er det et hav av anførsler og teorier. I utkastet til avgjørelse har jeg konsentrert meg

om å kommentere de sentrale temaene, som kort kan listes opp:

- Jan Helge Andersens forklaringer
- Mobiltelefonbeviset
- DNA-beviset
- Gjerningsmannsprofilen
- Nye faktisk opplysninger (nytt hendelsesforløp)
- Manglende dommerforsikring [...]

Nåværende begjæring omtales som begjæring nr. 4, og vi har tidligere truffet avgjørelse i samme sak 17. juni 2010 og 24. september 2010, Se Dokumentliste nr. 2. Anførlene er nå i alle hovedsak de samme, selv om de kanskje er noe presisert og supplert. Jeg har derfor, på flere steder, vist til våre tidligere drøftelser, og konkludert med at nåværende kommisjon slutter seg til disse.»¹⁵⁶

Utover at DNA ble nevnt som et sentralt tema i opplistingen innledningsvis, ble ikke den nye sentrale anførselen om DNA kommentert i notatet. Anførlene om det nye hendelsesforløpet, gjerningsmannsprofilen og Jan Helge Andersens forklaring ble derimot særskilt behandlet.

Kommisjonen fikk også oversendt et notat fra politifaglig utreder datert 24. juli 2013. I dette notatet gjennomgikk politifaglig utreder hva som ble anført å være nytt i begjæringen. Notatet er på ca. fire sider. Om DNA sto det kun følgende:

«Pkt. 4: DNA

Etter min mening ikke nye opplysninger og dette har vært nøye utredet og behandlet av kommisjonen.»¹⁵⁷

De interne notatene etterlater et inntrykk av at de to utrederne som forberedte saken, ikke hadde oppfattet det sentrale som ble påberopt å være nytt om DNA – både sammenlignet med domstolsbehandlingen i 2002 og sammenlignet med tidligere kommisjonsbehandlinger – det vil si at alle 10 i Y-markøren DYS391 i prøve C-25 ikke ga noen sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, med henvisning til 2011-rapportene fra FSS og GENA.

Kommisjonens gjengivelse av domfeltes anførsler om DNA-beviset

Kommisjonens gjengivelse av domfeltes anførsler i vedtaket består av en oppsummerende tekst fra

kommisjonen og et sitat fra Arvid Sjødins sluttinnlegg. Den oppsummerende teksten lyder slik:

«I begjæringen gir advokat Klomsæt en gjennomgang av undersøkelser og uttalelser om DNA-beviset fra 2000–2011. Han understreker at domfeltes DNA-profil ikke er påvist i noe av det analyserte materialet, verken ved Rettsmedisinsk institutt (RMI), instituttet i Santiago de Compostela eller ved Statens Kriminaltekniska laboratorium i Sverige (SKL). Derimot er Jan Helge Andersens DNA-profil påvist i et hårstrå som ble funnet i blod på et blad på åstedet og hans Y-DNA er sikret i prøve fra Stine Sofie Sørstrømens underliv. Han oppsummerer slik:

- Det er ikke med sikkerhet påvist at det må være DNA fra to menn i prøven(e)
- Viggo Kristiansens DNA er ikke påvist i noe bevismateriale fra Baneheia

Det anføres at dette i alle fall er omstendigheter som synes egnet til å føre til frifinnelse. I alle fall er det, som en konsekvens av det arbeidet som er utført av ham og advokat Sjødin, fremkommet særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig og som gir grunnlag for gjenåpning.

På side 60 flg. i sluttinnlegget gir advokat Sjødin en gjennomgang av DNA-beviset og de undersøkelser og analyser som er gjort. Han konkluderer med at der man i 2000 hevdet at Viggo Kristiansens DNA var påvist, er det ved de siste undersøkelser kun påvist DNA fra Jan Helge Andersen.»¹⁵⁸

Kommisjonen inntok deretter et lengre sitat fra Sjødins sluttinnlegg side 70–72. Det som er sitert fra sluttinnlegget, knyttet seg til de nye analysene av prøvene B-22, B-24 og B-25 i 2010, ikke til analysen av prøven C-25 i 2000. Denne delen av sluttinnlegget er nær identisk med side 55–57 i Klomsæts brev 10. juni 2010, som altså ble inngitt ved behandlingen av *den første* gjenåpningsbegjæringen, ett år før FSS' og GENAs rapporter fra juni 2011 forelå. Anførlene knyttet til analyseresultatene fra 2000 fremkom i hovedsak av begjæringen 17. juni 2011 og supplerende skriv, samt i sluttinnlegget på side 69.

Ut fra kommisjonens gjengivelse av domfeltes anførsler om DNA er det uklart om essensen ble riktig forstått: Det sentrale ved den tredje gjenåpningsbegjæringen var ikke de nye analysene av prøven B-24 i 2010, men FSS', GENAs og USCs uttalelser om *funnet av alle 10 i prøven C-25 i*

¹⁵⁶ Notat til kommisjonens medlemmer 31. oktober 2013.

¹⁵⁷ Notat 24. juli 2013.

¹⁵⁸ GK-2013-130 s. 44.

2000, og om hvorvidt dette den gang ga sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. Anførslene knyttet til prøven B-24 i 2010 og argumentet om at funnet av allel 10 i DYS391 uansett var ikke-identifiserende, fremsto snarere som tilleggsargumenter.

Selv om gjengivelsen av domfeltes anførsler medfører uklarhet om innvendingene til DNA-beviset ble riktig forstått, fremgår det et annet sted i avgjørelsen at kommisjonen faktisk oppfattet at det ble anført forhold som ble påberopt å være nye etter at kommisjonen traff sine tidligere avgjørelser, herunder nye rapporter om DNA. Under punktet «Innledning» under kommisjonens vurderinger i avgjørelsen heter det:

«Det skal likevel nevnes at det i begjæring og sluttinnlegg m.v. også anføres forhold som påberopes å være nye etter at kommisjonen traff sine tidligere avgjørelser. Kommisjonen viser her til opplysninger som fremkom under bevisførselen under hovedforhandlingen i Oslo tingrett i august 2011, jf. blant annet sitat fra Oslo tingretts dom nedenfor. Det foreligger også nye sakkyndige uttalelser fra GENA og Forensic Science Service, nye opplysninger innhentet om mobiltelefonbeviset, rapport fra professor Gudjonsson m.v.»¹⁵⁹

Kommisjonens vurdering av domfeltes anførsler om DNA-beviset

Kommisjonens vurdering av DNA-beviset behandles over to sider i avgjørelsen 11. desember 2013, hvorav nesten én side er et sitat fra Oslo tingretts dom 1. september 2011. I det siterte fra dommen slås det blant annet fast følgende:

«Det gjenstående spørsmål vil da være om funnene indikerer noen blandingsprofil, med andre ord i hvilken grad disse godtgjør at to menn har stått bak de seksuelle overgrepene og da nødvendigvis også drapene.

Retten bemerker at det blant de sakkyndige instanser som har avgitt uttalelse foreligger et sprikende syn på dette. [...]

Således er det også rettens oppfatning at tiden var inne for å konstatere en permanent uenighet, vurdere substansen i denne og deretter konkludere.»¹⁶⁰

Etter å ha vist til denne uttalelsen uttalte kommisjonen blant annet følgende:

«Kommisjonen konstaterer at det fortsatt er uenighet blant de sakkyndige om hvorvidt det som er beskrevet som 'blandingsprofil' skyldes innblanding fra en bidragsyter nr. 2, om det er en skyggeallel eller om det skyldes forurenning. Dette fremgår blant annet av fremlagte erklæringer både fra GENA og FSS og gjennom forklaringene som ble avgitt i Oslo tingrett i august 2011. Spørsmålet om gjenåpning står derfor ikke i en vesentlig annen stilling nå enn det gjorde da saken ble avgjort av kommisjonen i 2010.

Kommisjonen viser derfor til avgjørelsen 17. juni 2010 og slutter seg til de vurderinger og konklusjoner som er gjort der. Det kan ikke ses at det er fremkommet noe avgjørende nytt etter dette, som gir grunn for nærværende kommisjon til å komme til et annet resultat.»¹⁶¹

Kommisjonen la altså til grunn at spørsmålet om gjenåpning ikke sto i en vesentlig annen stilling i 2013 enn da saken ble avgjort av kommisjonen i 2010. Kommisjonen sluttet seg deretter til vurderingene og konklusjonene i denne avgjørelsen.

Utvalgets syn på kommisjonens vurderinger i avgjørelsen 11. desember 2013 gis i punkt 12.3.2. Det vil der fremgå at utvalget mener at kommisjonens drøftelser og slutninger er beheftet med vesentlige svakheter.

11.9 Den fjerde gjenåpningsbegjæringen og begjæring om omgjøring, 31. mars 2014

11.9.1 Begjæringens innhold

Den 31. mars 2014 fremmet advokat Arvid Sjødin, på Viggo Kristiansens vegne, begjæring om omgjøring av avgjørelsen 13. desember 2013. Omgjøringsbegjæringen var samtidig en ny begjæring om gjenåpning.

I begjæringen ble det fremholdt at vedtaket 11. desember 2013 led av en rekke svakheter. I korte trekk ble det fremholdt at kommisjonen ikke var tilstrekkelig opplyst i forkant av vedtaket, at det var anførsler som ikke ble behandlet, at det var feil at det ikke ble oppnevnt sakkyndighet med hensyn til telebeviset, og at det var feil at Gísli Guðjónssons rapport ikke ble vektlagt. Videre ble det gitt en ny gjennomgang av vilkårene for gjenåpning, der tidligere anførsler ble gjentatt og forklart på nytt.

¹⁵⁹ GK-2013-130 s. 59.

¹⁶⁰ GK-2013-130 s. 65.

¹⁶¹ GK-2013-130 s. 66.

Advokat Sjødin anførte at Gjenopptakelseskommisjonens vurdering av DNA-beviset var «en fullstendig kortslutning», idet kommisjonen ikke vurderte DNA-beviset ut fra hva som ble lagt til grunn i retten i 2001 og 2002, nemlig at DNA-beviset ga sikker bekreftelse på to gjerningsmenn.¹⁶² Sjødin anførte i korte trekk at det var uriktig av kommisjonen å legge til grunn at DNA-beviset *ikke* ble brukt til å knytte Kristiansen til åstedet ved domfellelsene i 2001 og 2002.

I et internt notat fra sekretariatet v/juridisk utreder til kommisjonens medlemmer fremgår det at anførselene ble forstått slik:

«Disse to begjæringene er sammenfattet i ett dokument, og det kan være vanskelig å se hva som egentlig er begrunnelsen for klagen og hva som er begrunnelsen for den nye begjæringen. Det synes ikke som at Sjødin selv gjør noe klart forsøk på å skille grunnlagene for disse to begjæringene fra hverandre. Kort gjengitt kan begjæringen(e) 31. mars 2014 deles slik:

Omgjøringsbegjæringen. Her anføres det å foreligge feil ved vår avgjørelse [...] Det anføres blant annet at vedtaket ikke er tilstrekkelig opplyst, at det foreligger saksbehandlingsfeil etter straffeprosessloven § 398 og at ikke alle anførselene er drøftet. Argumentene for omgjøring av vår avgjørelse er i store trekk de samme som har vært fremsatt tidligere som anførsler for gjenåpning, – og som gjengis i begjæring nr. V, se nedenfor. Det er et gjennomgående trekk at det anføres å være saksbehandlingsfeil som gir grunnlag for omgjøring at kommisjonen har en annen vurdering av 'bevisene' for gjenåpning enn det advokat Sjødin (og Klømsæt) har.

Begjæring nr. V. Dette er i hovedsak en gjentakelse av tidligere argumenter, og bærer preg av å være en omkamp om tidligere avgjørelser.

Det som kan synes å være nytt er at Sjødin har anmeldt politiinspektør Pedersen til Spesialenheten 29. januar 2014 [...] Denne anmeldelsen ble henlagt 14. mars 2014 [...] Henleggelsen ble påklaget til riksadvokaten 21. mars 2014 [...] Det er ingen holdepunkter for at politiinspektør Pedersen har begått noe straffbart i anledning saken [...]

Sjødin har også anført at statsadvokat Johannesen er inhabil [...] Riksadvokaten

besluttet den 7. mai 2014 at statsadvokaten Johannesen er habil [...]

Sjødin har også anmeldt Jan Helge Andersen for falsk forklaring [...] Statsadvokaten har i brev til riksadvokaten 12. mai 2014 kommentert denne anmeldelsen [...] Det er ingen holdepunkter for at Jan Helge Andersen har avgitt falsk forklaring i anledning saken [...]»¹⁶³

11.9.2 Overordnet om saksgangen

I Gjenopptakelseskommisjonen brev 13. mai 2014 til Arvid Sjødin ble det gitt uttrykk for at begjæringen ville bli behandlet som en klagesak av den samlede kommisjonen på kommisjonsmøte i juni 2014, og at begjæringen samtidig ville bli behandlet som en ny begjæring på vanlig måte.¹⁶⁴

Agder statsadvokatembeter innga tilsvare 12. mai 2014 og ba om at begjæringen ikke ble tatt til følge.¹⁶⁵ Bistandsadvokatene sluttet seg til statsadvokatens tilsvare.¹⁶⁶

Den 18. juni 2014 behandlet kommisjonen omgjøringsbegjæringen knyttet til det tredje avslaget 11. desember 2013 og fant ikke grunn til å ta saken opp på nytt. Begjæringen ble dermed ikke tatt til følge. Avgjørelsen ble ikke begrunnet utover følgende:

«Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker har i møte den 18. juni 2014 behandlet domfeltes klage over kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013, og finner ikke grunn til å ta denne saken opp på nytt. Domfeltes begjæring om omgjøring (klage) av 31. mars 2014 tas ikke til følge.»¹⁶⁷

11.9.3 Kommisjonens avgjørelse 9. desember 2014

Gjenopptakelseskommisjonen avslo den fjerde gjenåpningsbegjæringen 9. desember 2014.¹⁶⁸ Avgjørelsen ble truffet av kommisjonens leder alene i medhold av straffeprosessloven § 397 tredje ledd.

¹⁶³ Notat til kommisjonens medlemmer 4. juni 2014.

¹⁶⁴ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Arvid Sjødin 13. mai 2014.

¹⁶⁵ Tilsvare fra Agder statsadvokatembeter 12. mai 2014.

¹⁶⁶ Brev fra Ivar Sveen 20. mai 2014 og brev fra Håkon Brækhus 28. mai 2014.

¹⁶⁷ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Arvid Sjødin 18. juni 2014.

¹⁶⁸ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 9. desember 2014 (GK-2014-60).

¹⁶² Begjæring om omgjøring/gjenåpning 31. mars 2014 s. 29–34.

I avgjørelsen vurderte kommisjonens leder om vilkårene for gjenåpning var oppfylt etter straffeprosessloven §§ 390, 391 nr. 1, 391 nr. 3 og 392 andre ledd.

Når det gjaldt straffeprosessloven § 390, vurderte kommisjonens leder om det ga grunnlag for gjenåpning at et av lagrettemedlemmene som dømte Viggo Kristiansen, flere år etter domfellelsen, ble etterforsket for seksuallovbrudd. Kommisjonens leder kom til at dette forholdet ikke ga grunnlag for gjenåpning.

I tilknytning til straffeprosessloven § 391 nr. 1 vurderte kommisjonens leder om det var begått straffbare forhold ved at gjerningsmannsprofilen ifølge advokat Sjødin var unndratt straffesaksdokumentene, og ved måten DNA-beviset ble presentert på overfor pressen og forhørsretten i forbindelse med varetektsfengslingen av Kristiansen i 2000. Kommisjonens leder viste til vurderingene i tidligere vedtak og konstaterte at det ikke var fremkommet noe som ga grunnlag for en annen vurdering nå.

Vedrørende straffeprosessloven § 391 nr. 3 viste kommisjonens leder på de fleste punkter til at anførselene var behandlet av kommisjonen tidligere. Kommisjonens leder viste derfor til tidligere vedtak og konstaterte at det ikke var fremkommet noe som ga grunnlag for en annen vurdering nå.

Det eneste som ble ansett nytt i forhold til tidligere begjæringer, og som ble behandlet særskilt, var at Asbjørn Hansen, som var utrykningsleder fra Kripos under Baneheia-etterforskningen og som gikk av med pensjon i 2012, hadde utgitt bok i 2013.¹⁶⁹ I boken omtalte han ulike etterforskninger han hadde deltatt i gjennom sin karriere. Om Baneheia-etterforskningen skrev han blant annet at kriminalsjef Arne Pedersen ville pågripe Jan Helge Andersen og Viggo Kristiansen allerede i forbindelse med avhør 14. juli 2000, en opplysning som ikke var kjent fra tidligere. Kommisjonens leder anså Hansens bok som en ny omstendighet, men slo fast at opplysningene ikke var egnet til å føre til frifinnelse eller mildere straff for Viggo Kristiansen.

Når det gjaldt Arvid Sjødins anførsler om DNA-beviset, viste kommisjonens leder til tidligere vedtak. Til den sentrale anførselen om hvorvidt DNA-beviset ga sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, nøyde kommisjonens leder seg i hovedsak med å sitere fra vedtaket 11. desember 2013. Fra avgjørelsen hitsettes:

«I punkt 5.1.4 anfører [Sjødin] også at det nå viser seg at det ikke med sikkerhet kan sies at det DNA som ble påvist – og som samsvarer med Viggo Kristiansen og 54,6 % av den norske mannlige befolkningen – er et DNA-funn. De to engelske sakkyndige mener at dette mest sannsynlig er en forurensning.

Anførselen om at dette DNA-funnet mest sannsynlig er en forurensning, har kommisjonen omtalt i avgjørelsene 17. juni 2010 og 11. desember 2013. På side 66 i den siste avgjørelsen uttaler kommisjonen blant annet:

Kommisjonen konstaterer at det fortsatt er uenighet blant de sakkyndige om hvorvidt det som er beskrevet som 'blandingsprofil' skyldes innblanding fra en bidragsyter nr. 2, om det er en skyggeallel eller om det skyldes forurensning. Dette fremgår blant annet av fremlagte erklæringer både fra GENA og FSS og gjennom forklaringene som ble avgitt i Oslo tingrett i august 2011. Spørsmålet om gjenåpning står derfor ikke i en vesentlig annen stilling nå enn det gjorde da saken ble avgjort av kommisjonen i 2010.

Kommisjonen viser derfor til avgjørelsen 17. juni 2010 og slutter seg til de vurderinger og konklusjoner som er gjort der. Det kan ikke ses at det er fremkommet noe avgjørende nytt etter dette, som gir grunn for nåværende kommisjon til å komme til et annet resultat.

Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke noen nye bevis eller omstendigheter knyttet til DNA-beviset som synes egnet til å føre til frifinnelse av Viggo Kristiansen, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.

Kommisjonslederen viser til de vurderinger og konklusjoner som tidligere er gjort av kommisjonen til domfeltes anførsler om DNA-beviset. Det kan ikke ses at det i nærværende begjæring er fremkommet noen opplysninger som gir grunnlag for å vurdere dette annerledes nå.»¹⁷⁰

Vurderingen av straffeprosessloven § 391 nr. 3 ble i avgjørelsen oppsummert slik:

«Domfelte, ved advokat Sjødin, har i nærværende begjæring anført at det foreligger en rekke nye bevis og omstendigheter som gir grunnlag for gjenåpning av saken, jf. redegjørelsen ovenfor.

Etter kommisjonens leders vurdering er anførselene hovedsakelig en gjentakelse av tidli-

¹⁶⁹ Hansen (2013).

¹⁷⁰ GK-2014-60 s. 34–35.

gere anførsler, som kommisjonen allerede har tatt stilling til, – i noen utstrekning supplert med ny argumentasjon. Begjæringen bærer mer preg av å være et uttrykk for at man er uenig i kommisjonens tidligere vurderinger og konklusjoner enn å være en begjæring hvor det anføres reelle nye bevis eller omstendigheter som er egnet til å føre til frifinnelse eller mindre straff.

Som nevnt innledningsvis er det etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 et krav for gjenåpning at det foreligger nye bevis eller omstendigheter som ikke var kjent for den dømmende rett. Det at en anførsel har vært fremmet ved en tidligere gjenåpningsbegjæring, er ikke i seg selv til hinder for at den fremmes på nytt under henvisning til § 391 nr. 3.

Kommisjonens leder slutter seg imidlertid til de vurderinger og konklusjoner som er gitt i de tidligere avgjørelsene fra kommisjonen, og det vises til begrunnelsene som er gitt i disse samt til bemerkningene ovenfor. Det kan ikke ses at det i nærværende begjæring, etterfølgende skriv eller i saken for øvrig er fremkommet noen nye bevis eller omstendigheter som gir grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3.¹⁷¹

Om straffeprosessloven § 392 andre ledd konstaterte kommisjonens leder at det ikke forelå særlige forhold, verken hver for seg eller samlet, som gjorde det tvilsomt om dommen var riktig.

Etter dette fant kommisjonens leder at gjenåpningsbegjæringen åpenbart ikke kunne føre frem, jf. straffeprosessloven § 397 tredje ledd. Det ble truffet slikt vedtak:

«Begjæringen om gjenåpning i sak nr. 2014/60 forkastes.»

Den 9. desember 2014, samme dag som avslaget, varslet Sjødin søksmål mot Gjenopptakelseskommisjonen, jf. tvisteloven § 5-2. Sjødin varslet at det ville bli reist sak for Oslo tingrett for å få kjent kommisjonens vedtak 11. desember 2013 og 9. desember 2014 ugyldige. Sjødin anførte at vedtakene led av saksbehandlingsfeil og vilkårlighet, og at kommisjonens leder og medlemmer var inhabile.

Gjenopptakelseskommisjonen besvarte prosessvarselet ved brev 19. desember 2014.¹⁷² Kom-

misjonen anførte at de forhold som ble trukket frem i søksmålsvarselet, lå utenfor det domstolene kunne prøve i et søksmål mot kommisjonen om gyldigheten av dens vedtak, jf. Høyesteretts stor-kammeravgjørelse i Rt. 2012 s. 519. Utvalget kan ikke se at det skjedde noe videre knyttet til det varslede søksmålet.

11.10 Anmodning 19. juni 2016 om at påtalemyndigheten tar initiativ til gjenåpning

Den 19. juni 2016 skrev advokat Arvid Sjødin til Agder statsadvokatembeter med anmodning om at påtalemyndigheten tok initiativ til gjenåpning av Baneheia-saken.¹⁷³ Sjødin ga uttrykk for at Gjenopptakelseskommisjonen «ikke fungerte som den skulle», og at han derfor i stedet så grunn til å henvende seg til påtalemyndigheten. Vedlagt anmodningen var en sakkyndig gjennomgang av telebeviset av sivilingeniør Halvard Sivertsen,¹⁷⁴ i form av to rapporter: *Mobilbeviset i Baneheiasaken* og *Vesentlige svakheter og metodesvikt i Teleplans analyse*. Sjødin anførte at den nye sakkyndige gjennomgangen viste at telebeviset var et «utelukkelsesbevis», i motsetning til hva som ble lagt til grunn av Agder lagmannsrett i dommen fra 2002.

Rapporten *Mobilbeviset i Baneheiasaken* hadde følgende konklusjon:

«Konklusjon

- Telenors analyse av dekningsforholdene må betraktes som gyldig den dag i dag. Det er ingenting i Teleplans rapport som rokker ved denne analysen. Heller ikke i ettertid er det fremført noen faglige innvendinger mot de vurderingene som kommer frem i Telenors rapport.
- Det er ikke lagt frem troverdige argumenter for at dekningsforholdene på drapskvel-den kan ha vært vesentlig forskjellige fra det de var da Telenor og Teleplan gjennomførte sine målinger.
- Teleplans rapport lider av vesentlige metodologiske svakheter. Rapportens hovedkonklusjon, at det ikke er mulig å

¹⁷³ Brev 19. juni 2016 fra Arvid Sjødin til Agder statsadvokatembeter.

¹⁷⁴ I rapporten *Mobilbeviset i Baneheiasaken* er Sivertsens bakgrunn angitt slik: «Sivilingeniør. Cand. scient. Med hovedfag i fysikk ved Universitetet i Bergen 1992. Fagområde: Mikroelektronikk. Ansatt i Telenor fra 1977. De siste 20 årene som overingeniør i Telenorselskapet Norkring. Fagområde: Kringkasting.»

¹⁷¹ GK-2014-60 s. 40–41.

¹⁷² Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Arvid Sjødin 19. desember 2014.

fastslå hvorvidt åstedet var eller ikke var innenfor dekningsområdet til EG_A, kan ikke anses som tilstrekkelig begrunnet.

- De faktiske omstendigheter rundt Viggo Kristiansens mobilbruk, synes ikke forenelig med hovedbeviset i saken, Jan Helge Andersens forklaring. Det må anses som en vesentlig svakhet ved dommen i byretten at den drøfter mulige teorier for hvordan Kristiansens mobilbruk kan forenes med hans rolle som gjerningsmann, uten at uoverensstemmelsene med Andersens forklaring blir vurdert.
- Kristiansens dokumenterte bruk av mobiltelefonen ser [ut] til å gi ham et klart alibi for det tidsrommet da ugjerningene ble begått.»¹⁷⁵

Rapporten *Vesentlige svakheter og metodesvikt i Teleplans analyse* konkluderte slik:

«Konklusjon

Teleplans rapport lider av flere helt avgjørende svakheter.

- Det er ikke foretatt målinger av signalet fra EG_A på åstedet og i det området der guttene ifølge Andersens forklaring skal ha oppholdet seg i tiden før og etter drapene. Begrunnelsen for å unnlate å foreta disse målingene er ikke troverdig.
- Det er foretatt beregninger av signalstyrke fra de to nedlagte basestasjonene JOHANOEDEGR_C og ODDERØYA-A-8, men disse beregningene er ikke tatt med i rapporten. Det finnes ikke noe grunnlag for rapportens påstand om at nedleggingen av disse to basestasjonene utgjør noen usikkerhetsfaktor når det gjelder å vurdere dekningsområdet for EG_A på drapsdagen.
- Det er foretatt målinger på åstedet av signalstyrken fra andre basestasjoner, men disse måleresultatene er ikke tatt med i rapporten. Disse målte signalnivåene er helt avgjørende når en skal beregne sannsynligheten for at det kan ha vært dekning fra EG_A.
- Dersom det skal ha vært dekning fra EG_A på åstedet drapsdagen må signalnivået fra EG_A ha vært betydelig høyere enn det den teoretiske beregningen Teleplan har utført tilsier. Rapporten gjør ikke noe forsøk på å legge frem noen teori som kan forklare en slik nivåheving.

- Det er ikke noe samsvar mellom de beregningene og målingene Teleplan faktisk har utført og rapportens hovedkonklusjon: at det 'ikke er mulig å fastslå hvorvidt åstedet var eller ikke var innenfor dekningsområdet til stasjonen EG_A den 19.05.00.' Denne konklusjonen er hverken begrunnet eller sannsynliggjort i rapporten. Ingen av de usikkerhetsfaktorene rapporten trekker frem har noen betydning for vurderingen av sannsynligheten for dekning.

Den egentlige konklusjonen på de målingene og beregningene Teleplan faktisk har foretatt finner vi i følgende setning:

'Med basestasjonen konfigurert slik det var i august 2001, da Teleplans målinger og analyser ble foretatt, ansees det ikke for sannsynlig at dekningsområdet for EG_A omfatter åstedet. Avstanden fra åstedet til estimert cellegrense for EG_A er anslagsvis 150–400 meter i luftlinje.'

Det er all grunn til å tro at det samme gjelder for forholdene i mai 2000. Rapporten legger ikke frem troverdige argumenter for at dekningsforholdene kan ha vært vesentlig annerledes på drapsdagen. Telenors rapport fra mai 2001 er meget klar på dette punktet:

'Det har fra 19.05.00 og frem til i dag ikke blitt foretatt større endringer i nettstrukturen som skulle tilsi at målingene i dag ikke er representative.'

I likhet med Telenors rapport gir Teleplans rapport i realiteten Viggo Kristiansen et klart alibi, til tross for rapportens anstrengelser for å tilsløre dette alibiet.»¹⁷⁶

Agder statsadvokatembeter ba 23. juni 2013 om uttalelse fra Agder politidistrikt. Den 5. oktober 2016 innstilte Agder politidistrikt på at saken mot Viggo Kristiansen ikke ble gjenåpnet. I innstillingen heter det blant annet:

«Etter politiets oppfatning er det ikke fremkommet nye opplysninger i sivilingeniør Sivertsens rapport som tilsier en annen vurdering av dette beviset i dag.

'Mobilbeviset' ble viet stor oppmerksomhet i både tingrettens og lagmannsrettens behandling. Av tingrettens dom side 13 første avsnitt fremgår det at målinger foretatt av Telenor over dekningsområdet for Eg-A-senderen viste at man på åstedet ikke fikk kontakt med denne

¹⁷⁵ Mobilbeviset i Baneheiasaken s. 19.

¹⁷⁶ Vesentlige svakheter og metodesvikt i Teleplans analyse s. 12.

senderen. Retten skriver videre at 'da mobiltelefonen mottok en tekstmelding kl. 18.55 og senere sendte en melding kl. 18.57 så befant telefonen seg innenfor dekningsområdet for Eg-A-senderen, dvs. et stykke nord for det som har vært åstedet'. Sett i sammenheng med rettens videre bevisvurdering nederst på side 13 og øverst side 14, er det etter politiets oppfatning ikke grunnlag for å hevde at retten har lagt til grunn at det på åstedet på det aktuelle tidspunkt var mulig å oppnå kontakt med Eg-A-senderen.

Ut ifra de rapporter som foreligger mener politiet at det vanskelig kan legges til grunn at åstedet lå innenfor dekningsområdet for Eg-A-senderen på det aktuelle tidspunkt.

Det er for politiet ikke nødvendig å ta stilling til om Teleplans rapport lider av vesentlige metodologiske svakheter slik det konkluderes med i Sivertsens rapport. Det vises til kommentarer ovenfor i forrige avsnitt.¹⁷⁷

Agder politidistrikt viste altså til at det i byretten ble lagt til grunn at det ikke var dekning på åstedet, og at det i Sivertsens rapporter derfor ikke fremkom noe nytt. Agder politidistrikt tok følgelig ikke stilling til det sentrale i Sivertsens rapporter: I *byretten* ble det, som Agder politidistrikt påpekte, lagt til grunn at EG_A ikke hadde dekning på åstedet. Det ble imidlertid skissert ulike hypoteser som tilsa at Kristiansen likevel kunne ha vært på åstedet. I *lagmannsretten* la derimot aktor til grunn at det kunne ha vært dekning på åstedet, med henvisning til Teleplans rapport og vitnemål. Som det fremgår av punkt 10.2, tilsier innholdet i rettsbelæringen at førstelagmannen bygde på et tilsvarende syn. Sivertsen argumenterte i sine rapporter både for hvorfor byrettens forklaringer på hvordan Kristiansen likevel kunne ha vært på åstedet, ikke kunne stemme, og hvorfor det var en uriktig slutning at Teleplans rapport tilsa at det kunne ha vært dekning på åstedet. Samlet sett var Sivertsens konklusjon at telebeviset var et utelukkelsesbevis.

I brev 25. oktober 2016 gjorde Sjødin Agder statsadvokatembeter oppmerksom på manglene ved Agder politidistrikts uttalelse.¹⁷⁸

Den 20. desember 2016 konkluderte Agder statsadvokatembeter med at de ikke fant grunn til å ta initiativ til gjenåpning av saken. Sivertsens

rapporter ble ikke særskilt kommentert. I Agder statsadvokatembeters brev heter det:

«Agder politidistrikt v/fung. sjef felles kriminalenhet Terje Kaddeberg Skaar avga uttalelse den 05. oktober 2016. Kopi av uttalelsen er sendt deg.

Jeg har også gjennomgått tingrettens og lagmannsrettens dom, samt Kommisjonens avgjørelser som politiet har vist til i sin uttalelse.

Jeg kan ikke se at det er fremkommet nye omstendigheter eller nye bevis etter Kommisjonens tidligere avgjørelser.

I likhet med kommisjonslederens vurdering inntatt i GK-2014-60, er det som anføres i dine brev av 19. juni 2016, 25. oktober 2016 og 22. november 2016 langt på vei kun en bearbeidelse og gjentakelse av tidligere begjæringer og argumentasjon.

Jeg finner ikke grunn til å ta initiativ til gjenåpning av saken.»¹⁷⁹

11.11 Den femte gjenåpningsbegjæringen, 18. juni 2017

11.11.1 Begjæringens innhold

Den 18. juni 2017 fremmet advokat Arvid Sjødin på vegne av Viggo Kristiansen begjæring om gjenåpning for femte gang. Begjæringen var konsentrert rundt telebeviset, DNA-beviset, påståtte feil under pågripelsen og den videre etterforskningen samt Jan Helge Andersens forklaringer. I begjæringen ble det redegjort for premissene for domfellelsen og for de anførte gjenåpningsgrunnene.

Nytt i forhold til tidligere begjæringer var i hovedsak en sakkyndig gjennomgang av telebeviset av sivilingeniør Halvard Sivertsen. Vedlagt begjæringen var tre rapporter fra Sivertsen. To av rapportene var tidligere sendt direkte til Agder statsadvokatembeter, jf. punkt 11.10 ovenfor.¹⁸⁰ På bakgrunn av statsadvokatens bemerkninger til disse rapportene hadde Sivertsen utarbeidet en tredje rapport med tittelen *Er mobilbeviset et utelukkelsesbevis?*.

Sjødin fremla også et Dagbladet-intervju fra 5. juli 2016 med forfatteren av Teleplans rapport, Inge Schøyen, der han uttalte følgende:

¹⁷⁷ Påtegning fra Agder politidistrikt 5. oktober 2016.

¹⁷⁸ Brev fra Arvid Sjødin til Agder statsadvokatembeter 25. oktober 2016.

¹⁷⁹ Brev fra Agder statsadvokatembeter til Arvid Sjødin 20. desember 2016.

¹⁸⁰ Rapportene *Mobilbeviset i Baneheia-saken* og *Vesentlige svakheter og metodesvikt i Teleplans analyse*.

«– Hvis min rapport og vitnemål i retten har blitt tillagt vekt for å dømme Kristiansen, så er jeg redd for at rettens aktører kan ha misforstått, sier Inge Schøyen til Dagbladet. Konklusjonene i Teleplans rapport og Schøyens vitnemål i lagmannsretten i 2002 er således like med rapporten fra Telenor. – Vår konklusjon var helt tydelig på at dekningsområdet for masten EG_A ikke innbefattet åstedet, slik nettet var da vi gjorde våre målinger.»¹⁸¹

I begjæringen ble det videre vist til uttalelsen fra Agder politidistrikt 5. oktober 2016 om at det «[u]t ifra de rapporter som foreligger mener politiet at det vanskelig kan legges til grunn at åstedet lå innenfor dekningsområdet for EG_A-senderen på det aktuelle tidspunkt».

Sjødin anførte prinsipalt at det forelå nye omstendigheter eller bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3. Blant disse var telebeviset, DNA-beviset, vitner som hadde gjort observasjoner rundt åstedet mv. som ikke ble ført for retten, og «knivavhøret» av Jan Helge Andersen. Subsidiært ble det anført at vilkårene etter straffeprosessloven § 392 andre ledd var oppfylt.

11.11.2 Ytterligere anførsler og argumentasjon

Arvid Sjødin supplerte begjæringen med ytterligere anførsler og argumentasjon gjennom flere skriv. Enkelte av skrivene omtales i det følgende.

Den 9. april 2019 sendte Sjødin en e-post til Gjenopptakelseskommisjonen vedlagt en rapport om DNA-beviset, utarbeidet av Halvard Sivertsen.¹⁸² Rapporten har slik konklusjon:

- «1. Det kan synes som at politiets påstand om et det fantes et sikkert DNA-bevis mot Viggo Kristiansen, fremsatt på pressekonferansen den 26.10.2000, ble fremsatt mot bedre vitende. Det antas at hensikten var å provosere frem en tilståelse fra Kristiansen. Planen må ha blitt drøftet i samtaler mellom Mevåg og Storaker, og må ha blitt bifalt av Mevåg. Ut fra Storakers redegjørelse i retten, må det betraktes som dokumentert at de to ble enige om hvordan resultatene fra Spania skulle presenteres for Kristiansens forsvarer og for pressen. Funnene skulle

presenteres som fellende bevis mot Kristiansen. Det er mulig at Pedersen kan ha overdrevet ytterligere betydningen av dette funnet, Mevåg ville kanskje ikke brukt uttrykket 100 % sannsynlig dersom hun var blitt intervjuet, men det er ingenting som tyder på at hun i tiden etter gjorde noe for å korrigere den fremstillingen Pedersen ga på pressekonferansen. Det kan ikke utelukkes at den massive forhåndsdømmingen fremleggingen av dette 'beviset' førte til kan ha hatt betydning for utfallet av rettssakene.

2. Det er grunn til å anta at RMI mottok en sluttrapport eller et utkast til en sluttrapport fra IML¹⁸³ i tiden omkring politiets pressekonferanse. Hvorvidt dette dokumentet fremdeles eksisterer vites ikke. Det ser ut til at IML har igangsatt ytterligere undersøkelser, formodentlig etter anmodning fra Mevåg. Formuleringer i den eksisterende rapporten kan tyde på at det henvises til elementer fra den opprinnelige rapporten, som er utelatt i den eksisterende rapporten.
3. Det er grunn til å anta at det fra IMLs side ble foretatt ytterligere undersøkelser også etter at den offisielle rapporten var levert. Hensikten med disse undersøkelsene ser ut til å ha vært å prøve å verifisere funnet av 'blandingsmaterialet' i prøvene B-22 og B-25. Det forholdet at det aldri ble lagt frem noe resultat av disse forsøkene, er en sterk indikasjon på at det ikke lyktes de spanske rettsmedisinerne å verifisere dette funnet. Funnet må dermed betraktes som falsifisert allerede før det ble fremlagt i retten.
4. Det er på det rene at dette ugyldige beviset både i byretten og i lagmannsretten ble presentert som et tungt bevis for at det hadde vært to gjerningsmenn. Dommen i byretten beskriver dette beviset som 'et vesentlig bevis når man skal vurdere troverdigheten av Andersens forklaring' og førstelagmann Nes Hansen beskriver i sin rettsbelæring det som et sikkert bevis for at det har vært en gjerningsmann til utenom Andersen. Retten ble ført bak lyset av den rettsmedisinsk sakkyndige.
5. Nye DNA-undersøkelser i 2010 og 2018 bekrefter at det ikke eksisterte noe DNA-bevis i 2000 som på noen måte knytter

¹⁸¹ Intervjuet er sitert i Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 43.

¹⁸² DNA-beviset i *Baneheia-saken* (udatert).

¹⁸³ Instituto de Medicina Legal (IML) ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC).

Viggo Kristiansen til åstedet eller ugjernningene. Det har heller aldri eksistert noe DNA-bevis som på noen måte beviser, indikerer eller sannsynliggjør at det var to gjerningsmenn. Bortfallet av dette beviset er i seg selv grunn til å gjenoppta saken.»¹⁸⁴

Den 28. august 2019 oversendte Sjødin et brev til Gjenopptakelseskommisjonen datert 4. februar 2019, vedlagt en udatert rapport fra Halvard Sivertsen om «knivbeviset» med tittelen *Nye funn i Viggo Kristiansens sak*.¹⁸⁵

11.11.3 Hovedpunkter i saksgangen

11.11.3.1 DNA-analyser ved Nationellt forensisk centrum i 2018

Som nevnt i punkt 11.3.2.10 kom det i 2010 frem at Rettsmedisinsk institutt hadde funnet DNA-ekstrakter fra Baneheia-saken i en fryser. 13 av disse ekstraktene ble i 2010 analysert av Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) i Sverige, men det ble ikke påvist mannlig DNA som var egnet til personsammenligning, se punkt 11.3.2.12.

Den 7. februar 2018 henvendte Gjenopptakelseskommisjonen seg til Avdeling for biologiske spor ved Oslo universitetssykehus (OUS) – tidligere Rettsmedisinsk institutt – og ba om en oversikt over hvilket DNA-materiale som fortsatt var i behold, og en vurdering av hvilket materiale som var egnet for ny analyse. OUS oversendte 18. april 2018 en oversikt over hvilke analyser som tidligere var gjort, og hvilke ekstrakter som fortsatt var lagret hos OUS.¹⁸⁶

På bakgrunn av oversikten ble det svenske statlige Nationellt forensisk centrum (NFC) – tidligere Statens kriminaltekniska laboratorium – 9. juli 2018 oppnevnt til å foreta nye analyser av 22 ekstrakter.¹⁸⁷

NFC avga rapport 2. oktober 2018.¹⁸⁸ Når det gjaldt B-prøvene (prøver tatt fra Stine Sofie Sørstrønen), var resultatet at det ikke kunne påvises mannlig DNA i åtte av ni prøver. I prøve B-26 ble

det påvist mannlig DNA, men resultatet kunne «inte användas för jämförelse mot person då resultatet innehåller för lite information».

Når det gjaldt C-prøvene (prøver tatt fra Lena Sløgedal Paulsen), var resultatet at det ikke kunne påvises mannlig DNA i 9 av 13 prøver. I prøve C-8, C-10A, C-27 og C-28 ble det påvist mannlig DNA, men resultatet kunne «inte användas för jämförelse mot person då resultatet innehåller för lite information».

Rapporten fra NFC ble forelagt Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) 26. oktober 2018. DRK hadde merknader til rapportene. I uttalelse 23. mai 2019 ba DRK om at NFC opplyste spesifikt hvorfor prøvene ikke kunne tolkes og anvendes til sammenligning:

«Kommisjonen mener at rapportene fra Nationellt forensisk centrum fortsatt mangler tolkninger av resultatene som underbygger de sakkyndige sine konklusjoner. De sakkyndige slår fast i uttalelsen at resultatene ikke kan anvendes til sammenligninger med referanseprøvene. Rapporten inneholder resultater i form av påviste DNA-alleler, men opplyser ikke spesifikt om hvorfor DNA-allelene ikke kan tolkes og anvendes til sammenligning (for eksempel opplysninger om metode, terskelverdier og antallet markører over terskelverdiene).

Kommisjonen ber de(n) sakkyndige utarbeide en tilleggserklæring der bemerkningene over besvares, jf. forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon § 3 bokstav a.»¹⁸⁹

I sin tilleggsrapport 2. september 2019 uttalte NFC blant annet at ved analyse av Y-kromosomalt DNA utføres det såkalt dobbelanalyse av sporprø-

¹⁸⁴ DNA-beviset i Baneheia-saken (udatert) s. 25–26.

¹⁸⁵ Se omtale av rapporten i GK-2020-82 s. 181 flg.

¹⁸⁶ Sammenstillingen ble utarbeidet av Bente Mevåg og en annen ansatt ved OUS, jf. e-post 18. april 2018 til politifaglig utreder i Gjenopptakelseskommisjonen. Forprøvningsrørene som først i 2021 viste seg å være i behold, er ikke nevnt i sammenstillingen. Ny ekstraksjon og analyse fra disse ville mest sannsynlig gi vellykkede resultater. OUS og Universitetet i Basel påviste i 2021 og 2022 en Y-profil sammenfallende med Jan Helge Andersen i ekstrakt fra forprøvningsrøret med utklipp fra prøve C-25, uten noen tilblending som kunne knyttes til Viggo Kristiansen.

¹⁸⁷ Se GK-2020-82 s. 28–29. Prøvene som ble analysert, var B-5 (avstryk fra høyre hånds negler/fingre), B-7 (avstryk fra venstre hånds negler/fingre), B-13 (avstryk fra innside venstre lår), B-14 (avstryk fra innside høyre lår), B-26 (avstryk fra misfarging/blåmerke på høyre lår/hofte), B-27 (avstryk fra misfarging/blåmerke på venstre lår/hofte), B-28 (avstryk fra (smuss) innsiden av venstre lår), B-32 (avstryk fra endetarmsåpningen), B-33 (avstryk fra ytre del av endetarmen), C-4 (blod fra venstre hånd), C-6 (avstryk fra venstre hånds negler/fingre), C-7A (neglavlklipp fra venstre hånd), C-7B (neglavlklipp fra venstre hånd), C-8 (avstryk av blod fra høyre hånd), C-9 (avstryk fra høyre hånds negler/fingre), C-10A (neglavlklipp fra høyre hånd), C-10B (neglavlklipp fra høyre hånd), C-23 (avstryk fra ytre skjede), C-25 (avstryk fra ytre endetarm), C-27 (avstryk fra misfarging på innsiden av høyre lår), C-28 (avstryk fra misfarging på innsiden av venstre lår) og C-37 (avstryk fra endetarmsåpning).

¹⁸⁸ Sakkyndig uttalelse fra Nationellt forensisk centrum 2. oktober 2018.

¹⁸⁹ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 23. mai 2019.

ver. For at resultatet skal sammenlignes med en referanseperson, må de to analysene speile hverandre i minst 10 markører:

«Vid analys av Y-kromosomalt DNA på NFC utføres dubbelanalys av spårprover. I NFC.s nuvarande metod används kitet AmpFISTR® Yfiler™ från Applied Biosystems. Något fast gränsvärde för alleler används inte, men analyserna (minst två) ska spegla varandra väl och resultatet genereras i form av konsensus av analyserna. För att ett resultat från Y-kromosomal DNA-analys ska kunna användas för jämförelse bör det som riktlinje finnas allel/alleler i konsensus från en person i 10 markörer. Utifrån en helhetsbedömning av det erhållna resultatet kan eventuellt undantag från ovan göras. För ett resultat med inmärkta alleler som inte bedöms användbart för jämförelse mot person kan eventuellt resultatet användas för att ange att manligt DNA påvisats.»¹⁹⁰

Rapporten 2. september 2019 fra NFC ble deretter sendt til DRK, som 14. november uttalte at saken nå var tilstrekkelig belyst, selv om DRK mente NFC enda tydeligere kunne forklart hvorfor de mente at resultatene ikke skulle brukes til sammenligning med personprøver:

«De svenske sakkyndige har svart tilfredsstillende på kommisjonens bemerkninger og lagt frem resultater og tolkninger i en etterprøvable form.

Kommisjonen har kun en mindre kommentar til uttalelsene:

Sakkyndige opplyser følgende: 'För att ett resultat från Y-kromosomal DNA-analys ska kunna användas för jämförelse bör det som riktlinje finnas allel/alleler i konsensus från en person i 10 markörer. Utifrån en helhetsbedömning av det erhållna resultatet kan eventuellt undantag från ovan göras.'

I resultatene fra Y-kromosomal DNA-profilanalyse som rapporteres er konsensus i alle resultater mindre enn i 10 markører, og resultatene vurderes som svake. Konklusjonen slik vi oppfatter den, er at resultatene da ikke skal brukes til sammenligning med personprøver, og dette finner kommisjonen ingen mangler ved. Dette er også i samsvar med laboratoriet (NCF) sine egne retningslinjer for tolkning av Y-resultater. Vi synes den sakkyndige

uttalelsen kunne oppsummert dette, og tydeliggjort enda bedre hvorfor de sakkyndige mener at resultatene ikke skal brukes til sammenligning med personprøver. Kommisjonen mener likevel at saken nå er tilstrekkelig belyst, og har ingen flere kommentarer.»¹⁹¹

NFCs retningslinjer innebar altså at det kun ble rapportert funn opp mot konkrete referansepersoner dersom analysen hadde vist sammenfallende alleler i 10 markører eller mer. Til sammenligning hadde USC andre retningslinjer i 2000, der alle funn ble rapportert, og hvor det ble overlatt til den som skulle bruke funnene å vurdere bevisverdien av dem. Viggo Kristiansen ble i sin tid knyttet til saken på bakgrunn av funn av sammenfallende allel i én enkelt markør.

11.11.3.2 Sakkyndig vurdering av DNA-beviset ved Retsmedicinsk Institut ved Københavns Universitet

Gjenopptakelseskommisjonen besluttet i møte 12. desember 2019 å innhente en egen sakkyndig vurdering av DNA-beviset som lå til grunn for domfellelsen av Kristiansen. Bakgrunnen for dette var at det til kommisjonsmøtet forelå et utkast til avgjørelse fra sekretariatet, som la opp til at gjenåpningsbegjæringen ikke skulle tas til følge. At begjæringen likevel ikke ble avslått, skyldtes at ett av kommisjonsmedlemmene ønsket å ta dissens og gjenåpne saken, og at flere kommisjonsmedlemmer var usikre. Ettersom det ikke ble enighet blant kommisjonsmedlemmene om utfallet, ble det besluttet å foreta ytterligere utredning knyttet til DNA.¹⁹²

Kommisjonen kontaktet Københavns Universitet, Retsmedicinsk Institut, Retsgenetisk Afdeling, med forespørsel om de hadde en sakkyndig til et oppdrag for kommisjonen. Rettsgenetiker Frederik Torp Petersen sa seg villig til å påta seg oppdraget.¹⁹³ Juridisk utreder og politifaglig utreder på saken reiste til København og gjennomførte et møte med Torp Petersen 16. januar 2020. Utrederne ga Torp Petersen en kort presentasjon av saken og drøftet utformingen av mandatet med ham.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Tilleggsrapport fra Nationellt forensiskt centrum 2. september 2019.

¹⁹¹ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 14. september 2019.

¹⁹² Utvalget har innhentet utkastet til avgjørelse fra Gjenopptakelseskommisjonen og hatt samtaler med personer i kommisjonen.

¹⁹³ Se GK-2020-82 s. 31.

¹⁹⁴ Referat fra møte i Gjenopptakelseskommisjonen 16. januar 2020.

Den 28. januar 2020 foreslo kommisjonen et mandat som ble forelagt for påtalemyndigheten, forsvarerne og bistandsadvokatene. Påtalemyndigheten hadde ikke innvendinger til valg av sakkyndig eller til forslaget til mandat.¹⁹⁵ Det hadde derimot både forsvarer Arvid Sjødin og bistandsadvokat Håkon Brækhus. Sjødin påpekte det han mente var svakheter ved mandatet. Ifølge Sjødin var det tre hovedtema som var viktig å belyse:

- «1) Utgjør DNA-analysene fra USC i 2000 og 2010 sikre bevis for at det var to menn som utførte ugjerningene?
- 2) Ble analysene som USC utførte i 2000 gjennomført med en tilstrekkelig betryggende og robust metode?
- 3) Tilfredsstiller analyseresultatene fra USC i 2000 de retningslinjer som i dag gjelder for rapportering av DNA-bevis i retten?»¹⁹⁶

Sjødin fremmet et eget forslag til mandat der disse spørsmålene var fremhevet. Brækhus' innvendinger var av en mer overordnet karakter, og han stilte spørsmål ved behovet for nye sakkyndige uttalelser.¹⁹⁷

Ved Agder statsadvokatembeters brev 13. februar 2020 fikk Gjenopptakelseskommisjonen oversendt en kopi av en e-post som førstestatsadvokat Erik Erland Holmen hadde mottatt fra påtalesjef i Agder politidistrikt, Terje Kaddeberg Skaar. E-posten var skrevet av tidligere sakkyndig i Baneheia-saken, Bente Mevåg, og sendt til tidligere kriminalsjef Arne Pedersen, med førstnevntes innspill til oppnevningen av ny sakkyndig om DNA. I brevet fra statsadvokaten til Gjenopptakelseskommisjonen fremgår det at statsadvokaten ikke selv hadde vært i kontakt med Mevåg.¹⁹⁸ For utvalget er det uklart hvorfor Mevåg og Pedersen var engasjert i arbeidet med mandat til Torp Petersen.

Den 17. februar 2020 ble Frederik Torp Petersen oppnevnt som sakkyndig. Han ble gitt følgende mandat:

- «1. Den sakkyndige bes foreta en vurdering av om analysefunnene fra utstrykspreparater (vattpinner) i prøvene B-22, B-24 og B-25 og C-25 foretatt ved Compostela de Santiago i henholdsvis 2000 og 2010, påviser DNA fra en eller fra flere menn. Det gjøres særskilt oppmerksom på at prøve C-25 ble oppbrukt i 2000 slik at den prøven kun er analysert da.

Dersom det hefter usikkerhet ved svaret under punkt 1 må dette begrunnes nærmere. Det må også redegjøres for graden av usikkerhet.

2. På bakgrunn av de foretatte analyser og ulik fortolkning av disse bes følgende tillegsspørsmål avklart:

- a) Hvordan vurderer den sakkyndige følgende utsagn om prøve C-25:

- det er funnet allel 10 i prøven
- funnet stammer ikke fra Jan Helge Andersen
- funnet inneholder ikke DNA fra flere menn
- funnet er ikke et skyggeallel

- b) Prøve B-22, B-24 og B-25 er analysert av det samme laboratoriet i henholdsvis 2000 og 2010. I 2000 er det rapportert om funn av DNA i prøve B-22 og prøve B-25, men ikke i prøve B-24. I 2010 er prøve B-22 og prøve B-25 vurdert negativ, mens det er gjort funn i prøve B-24. Kan den sakkyndige redegjøre og forklare mulige årsaker til at analysene av de samme prøvene gir ulik konklusjon?

- c) Prøve B-24 ble i 2000 vurdert negativ. Kan den sakkyndige gi sin vurdering av prøveresultatet og om resultatet gir holdepunkter for DNA fra en eller fra flere menn?

Den sakkyndige bes vurdere hvorvidt evt. funn i prøve B-24 i 2000 kvalitativt står annerledes enn funnene som i 2000 ble rapportert i prøve B-22 og B-25. I så tilfelle bes det redegjort for hvorfor og på hvilken måte. Det bes samtidig avklart om det etter den sakkyndiges vurdering i 2000 var grunnlag for å rapportere funn i prøve B-22 og B-25, men ikke i prøve B-24.

- d) Er det ut fra prøveresultatene i 2000 eller 2010 noen holdepunkter for om noen av prøvene er kontaminerte? I så fall bes dette spesifisert og begrunnet nærmere.

¹⁹⁵ Brev fra Agder statsadvokatembeter til Gjenopptakelseskommisjonen 31. januar 2020.

¹⁹⁶ Brev fra Arvid Sjødin til Gjenopptakelseskommisjonen 10. februar 2020.

¹⁹⁷ Brev fra bistandsadvokat Håkon Brækhus til Gjenopptakelseskommisjonen 10. februar 2020.

¹⁹⁸ Brev fra førstestatsadvokat Erik Erland Holmen i Agder statsadvokatembeter til Gjenopptakelseskommisjonen 13. februar 2020. Vedlagt brevet var en e-post fra Bente Mevåg til Arne Pedersen 3. februar 2020. E-posten ble 5. februar 2020 videresendt fra påtaleleder Terje Kaddeberg Skaar i Agder politidistrikt til førstestatsadvokat Erland Holmen.

- e) Den sakkyndige må redegjøre for konkrete usikkerhetsfaktorer ved resultatene fra henholdsvis 2000 og 2010. Dette med bakgrunn i kjennskap om analysemetoder som ble anvendt, mengde analysert materiale, risiko for kontaminasjon samt grad av funn. Vurderingen av eventuelle usikkerhetsfaktorer skal ikke foretas ut fra muligheten for å identifisere en spesifikk DNA-profil, men for å identifisere om det er funn fra to forskjellige menn.
- f) Stammer de rapporterte funn i 2000 og 2010 fra sædceller? Hvis så er tilfelle bes det avklart om DNA-markører funnet i prøvene kan stamme fra annet enn sæd? Vil man under analyse kunne oppdage om det er DNA fra annet enn sæd i prøvene?

Dersom det hefter usikkerhet ved svarene under punktene a til f må dette begrunnes nærmere. Det må også redegjøres for graden av usikkerhet.»

Torp Petersen avga rapport 26. mai 2020. Rapporten ble samme dag sendt på e-post til Gjenopptakelseskommisjonen. Om prøve C-25 uttalte Torp Petersen at kontaminering ikke kunne utelukkes, og at usikkerheten for resultatet var så vidt høy at resultatet kun burde anvendes til prioriteringsformål i en etterforskning og ikke brukes som bevismateriale. Han tilføyde at Retsgenetisk Afdeling i København ikke ville ha rapportert et resultat med en slik usikkerhet. Det kom også frem at DNA-resultatene ikke kunne henføres til sædceller.

Utvalget finner grunn til å gjengi de relevante delene av Torp Petersens rapport i sin helhet:

«1:

Angående prøver analysert i 2000:

Indledningsvist er det viktig at påpege, at dna-profiler af den type, som er anvendt her, aldrig kan give svar på, hvor mange personer, som har bidraget med dna. Der kan kun angives et mindsteantal. Der kan ikke skelnes mellem den situation, hvor to mænd hver især bidrager med den samme allel, og den hvor en enkelt mand bidrager med allelen, men i dobbelt mængde. Dette er i særdeleshed tilfældet, når der som her er tale om dna-profiler, hvor der kun er undersøgt få dna-systemer og de observerede alleler er almindelige i befolkningen. For dna-profiler med resultater i mange

(>10) systemer kan man i højere grad udtale sig om antallet af bidragsydere.

Desuden er der for alle prøvers vedkommende tale om meget små mængder dna, hvilket i betydelig grad øger risikoen for at se resultater, som skyldes kontamineringer og drop-in og samtidigt bevirker, at artefakter som eksempelvis stuttoppe optræder på en mindre forudsigelig måde. Den meget aggressive opformeringsstrategi (35 PCR-cykler) forstærker risikoen yderligere.

B 22:

Allel C observeret en gang. Allel 11 observeret tre gange. Allel 10 observeret i to af tilfældene. Resultaterne er i overensstemmelse med, at profilen indeholder dna fra mere end en mand. Dette er observeret i to uafhængige opformeringer. Men givet den meget lille mængde dna i det oprindelige materiale, de varierende resultater og den meget aggressive opformeringsstrategi er sandsynligheden for at de observerede alleler er artefakter, for eksempel drop-in, betragtelig. Allel 10 er kun observeret to ud af tre gange, og den ligger i stutposition til 11. Det er derfor efter min mening ikke sikkert, at prøven indeholder dna fra mere end en mand. Det kan heller ikke udelukkes, at alle observerede alleler er drop-ins. Det er ikke muligt at angive en nøjagtig værdi for usikkerheden angående antallet af bidragsydere eller sandsynligheden for drop-in eller stutter, men efter min vurdering er begge dele så høje, at man ikke bør anvende disse resultater som bevismateriale i en straffesag. Retsgenetisk Afdeling i København ville ikke rapportere resultater med en usikkerhed som disse.

B 24:

Intet mandligt dna rapporteret.

B 25:

Allel C observeret en gang. Allel 10 og 11 hver observeret en gang. To modstridende observationer, som ikke kan reproducere betyder at der samlet set ikke er opnået entydige resultater. Det kan derfor på ingen måde vurderes, hvor mange mænd, der har bidraget til prøven. Det er tænkeligt, at alle observerede alleler for denne prøve er drop-ins, og at det oprindelige materiale IKKE indeholder mandligt dna overhovedet. Det er ikke muligt at angive en nøjagtig værdi for sandsynligheden for drop-in, men efter min vurdering er den så

høj, at man ikke bør anvende disse resultater som bevismateriale i en straffesag. Retsgenetisk Afdeling i København ville ikke rapportere resultater med en usikkerhed som disse.

C25:

Allel C observeret en gang. Allel 10 observeret fire gange. Det reproducerbare resultat er efter min vurdering mindre upålideligt end resultatene for de foregående prøver, om end kontaminering ikke kan udelukkes. Det er ikke muligt at angive en nøjagtig værdi for usikkerheden for resultatet, men efter min vurdering er den, selvom den er mindre end for de foregående prøver, så høj at disse resultater kun bør anvendes til prioriteringsformål i en efterforskning af en straffesag, og ikke bør tages i anvendelse som bevismateriale. Retsgenetisk Afdeling i København ville ikke rapportere resultater med en usikkerhed som disse.

Angående prøver analyseret i 2010:
B22 og B 25:

Intet mandligt dna påvist.

B24:

Det har ikke været muligt for mig i materialet at finde ud af under hvilke opformeringsbetingelser (antal PCR-cykler) dna-profilen er frembragt, eller hvor meget af ekstraktet, der er blevet brugt (3–5 mikroliter angivet). Det er derfor ikke muligt for mig at udtale mig om den nøjagtige usikkerhed forbundet med denne dna-profil. Elektroferogrammet giver dog indtryk af en prøve med ganske lidt og muligt nedbrudt dna, hvorfor risikoen for kontaminering, drop-in og drop-ud må anses for høj. Desuden er profilen ikke understøttet af gentagne opformeringer.

Efter min mening er der to mulige fortolkninger af dette elektroferogram.

1: Enten accepteres dna-profilen i sin helhed og dermed skal den tolkes som en blanding af dna fra mindst fire mænd.

2: Alternativt skal alle resultater tolkes som artefakter og dermed skal hele dna-profilen forkastes.

Den tredje vej; at acceptere resultatene for nogle systemer og forkaste andre er efter min mening ikke rimelig.

Hvis man vælger anskuelse 1, så er der tale om en blandings-profil med dna fra mindst fire mænd og med tydelige tegn på drop-out. Der findes ikke metoder til at beregne den bevis-

mæssige vægt af en sådan profil hvorfor den må anses for et neutralt bevis.

Hvis man vælger anskuelse 2, så er der ikke tale om en troværdig dna-profil og resultaterne kan derfor ikke anvendes som bevismateriale.

Min vurdering er, at anskuelse 1 er den korrekte, og prøven indeholder dna fra mindst 4 mænd, dog skal man huske på den forhøjede risiko for kontaminering, drop-in og drop-ud. Den bevismæssige vægt for profilen kan ikke beregnes og dna-profilen er derfor et neutralt bevis. Dna-profilen vil kunne anvendes som (neutralt) bevis i en straffesag, såfremt den kan understøttes af gentagende opformeringer og altså ikke med de foreliggende resultater. Retsgenetisk Afdeling i København ville ikke rapportere denne dna-profil, med mindre den kunne reproducere i gentagne opformeringer.

2a:

1: Der ER påvist en allel 10 i prøven ved 4 gange uafhængige opformeringer. Dette gør, at sandsynligheden for, at der er tale om drop-in er knap så stor som for de andre prøver. Det kan ikke udelukkes, at der er tale om anden kontaminering af den oprindelige prøve.

2: Den påviste allel kan IKKE stamme fra Jan Helge Andersen (har en 11)

3: Det kan jeg ikke udtale mig om. Den påviste dna-profil indeholder kun en enkelt allel i DYS391, men der kan godt være flere bidragydere alligevel. Der er intet, der tyder på, at materialet indeholder andre alleler end 10, men der kan godt være flere bidragydere, der alle har en allel 10.

4: Den påviste allel 10 kan IKKE være en stutter idet moderallelen (11) slet ikke optræder i sporet.

Se i øvrigt svar under punkt 1.

2b:

En undersøgelse af materiale er i praksis at udtage en stikprøve, om end stikprøven somme tider omfatter hele materialet. En gentagen analyse kan derfor ses som en ny stikprøve fra det samme oprindelige materiale.

Det er forventeligt, at to stikprøver ikke giver samme resultat. Jo mindre mandligt dna det oprindelige materiale indeholder, jo større er sandsynligheden for, at en udtagen stikprøve slet intet mandligt dna indeholder. I dette tilfælde, hvor det er evident, at materialet kun indeholder meget små mængder mandligt dna er det ikke overraskende, at nogle stikprøver intet mandligt dna indeholder, selvom den

oprindelige prøve muligvis inneholder mandligt dna. Omvendt er det også klart, at hvis den oprindelige prøve intet mandligt dna inneholder, så stiger sandsynligheten for at man observerer kontamineringer af meget små mængder dna. Kontamineringer, som ikke ville kunne ses, hvis der i prøven var store mængder dna fra sporet til stede.

Der er med andre ord to mulige forklaringer på de forskellige resultater.

1: Tilfældigheder (stokastiske effekter); prøven indeholder dna fra sporet, men i så små mængder, at det ender i nogle, men ikke alle, stikprøver.

2: Stikprøverne indeholder ikke dna fra sporet, men alle observationer skyldes enten kontaminering, artefakter eller drop-in.

Det er ikke muligt med de foreliggende oplysninger at vurdere, om der er tale om forklaring 1 eller 2 eller en kombination.

a): Prøve B-24 kunne ikke frembringe nogle resultater i 2000 undtagen i en enkelt opformering hvor der observeredes 4 alleler. Disse er blevet tolket som artefakter og derfor ikke rapporteret. Jeg har ikke personlig erfaring med brug af ABI 377 i retsgenetisk sammenhæng og kan derfor ikke udtale mig om denne beslutning. Det er dog påfaldende, at der i 2010 også bliver observeret fire alleler i denne prøve og at de igen bliver fjernet som artefakter. Uanset om toppene tolkes som artefakter eller ægte alleler er resultatet kun observeret en enkelt gang og er derfor meget upålideligt. Hvad angår resultater fra analyserne i 2010, se svar under punkt 1.

b): Jeg har her arrangeret prøverne i rangorden fra mest upålidelige resultater til mindst upålidelige resultater:

B-25: Der er observeret to forskellige alleler i to uafhængige opformeringer. To indbyrdes modstridende resultater bør lede til en samlet konklusion, at der ikke er opnået entydige resultater. Se i øvrigt svar under punkt 1. Burde ikke have været rapporteret.

B-24: De alleler, der er påvist i prøve B-24 i 2000 er alle blevet forkastet af laboratoriet som artefakter. Jeg har ikke erfaring med gelelektroforese på en ABI-377, så jeg kan ikke udtale mig om denne beslutning er korrekt eller ej. Dog er det vigtigt, at resultaterne kun er observeret en enkelt gang hvilket gør dem meget upålidelighed. I modsætning til prøve B-25 er der i det mindste intet, der decideret taler imod at resultaterne er valide. Burde ikke have været rapporteret, og er heller ikke blevet det.

B-22: Resultatene er observeret flere gange uafhængigt af hinanden, hvilket gør dem til de mindst upålidelige. Dog er alle 10 kun set to gange. Stadig meget høj risiko for drop-in og kontaminering. Se svar under punkt 1. Burde ikke have været rapporteret.

2d:

Gældende for alle resultater fra 2000 og 2010: Det kan næsten aldrig med sikkerhed siges, at en dna-profil skyldes kontaminering, og slet ikke i disse tilfælde. Det er imidlertid ikke det samme som at sandsynligheden for kontamineringer er 0%. Jo større mængde dna der er påvist – des mindre er sandsynligheden for, at det er en kontaminering. Her er der i alle tilfælde tale om meget små mængder dna. Jeg antager, at laboratoriet har rettet sig efter rekommendationer vedrørende god laboratorieskik og har taget de nødvendige foranstaltninger for at minimere sandsynligheden for kontaminering i laboratoriet.

2e:

Alle prøverne indeholder meget små mængder dna, om overhovedet noget. Små mængder dna i en prøve betyder at eventuelle kontaminationer ses med større hyppighed, idet de ikke under opformeringen udkonkurreres af sporets dna i særlig høj grad. Små mængder dna betyder desuden, at tilfældigheder (stokastiske effekter) spiller en langt større rolle. Alle typer artefakter ses derfor med større hyppighed og på en mindre forudsigelig og genkendelig måde. Dette gælder både stutere, drop-in og drop-ud. Se desuden svar under punkt 1, punkt 2 b,c,d og e.

Resultaterne fra 2000 er fremkommet ved hjælp af en 35 cyklers PCR. Alle ovennævnte effekter forstærkes yderligere.

2f:

Resultaterne som er fremlagt for mig, kan ikke afklare dette spørgsmål. At der er påvist sædceller i materialet og mandligt dna er to forskellige udsagn som beror på forskellige metoder. De opnåede dna-profiler kan ikke henføres til specifikke celletyper. Det fundne mandlige dna kan stamme fra sædceller eller fra andre celletyper, dna-profilerne vil være ens.»¹⁹⁹

Gjenoptakelseskommissionen oversendte Torp Petersens rapport til Agder statsadvokatembeter,

¹⁹⁹ Rapport fra Frederik Torp Petersen 26. mai 2020.

advokat Sjødin og bistandsadvokatene 28. mai 2020.²⁰⁰ Advokat Sjødin, bistandsadvokat Brækhus og statsadvokaten innga deretter merknader til rapporten.²⁰¹ Brækhus anførte i korte trekk at Torp Petersen hadde gått utenfor sitt mandat ved at han kommenterte at analyseresultatene ikke burde vært rapportert, og videre at Torp Petersens uttalelser om muligheten for kontaminering ikke var underbygget eller sannsynliggjort. Agder statsadvokatembeter sluttet seg til Brækhus' merknader.²⁰²

Torp Petersens rapport ble 2. juni 2020 sendt til Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) for behandling.²⁰³ Den 8. juli oversendte Brækhus av eget tiltak aktørenes merknader overfor Gjenopptakelseskommisjonen til DRK.²⁰⁴ I oversendelsesbrevet fra Brækhus heter det:

«Kommisjonen har opplyst for undertegnede at partenes innspill til rapporten ikke vil sendes DRK fra kommisjonens side og at den sakkyndige uttalelsen fra Danmark hadde blitt oversendt 02.06.2020.

Herifra har man forståelse for at kommisjonen normalt ikke oversender partenes innlegg, dette da argumentative skriv normalt ikke vedlegges. Man har full forståelse for at det er den danske rapporten som skal behandles og ikke partenes synspunkter.

I herværende sak inneholder de ulike skrive en god del argumentasjon. Dette er selv sagt ikke relevant for DRK. Imidlertid inneholder også brevene faglige innvendinger og tilslutninger til den sakkyndiges arbeid. Slik vi vurderer dette bør DRK gis anledning til å orientere seg i partens innspill til selve rapporten. Man har tillit til at DRK klarer å se bort fra partenes argumentasjon knyttet til rapporten og saken som sådan.

Av denne grunn tilbys DRK aktørenes skriv i anledning de danske undersøkelser.»

Samme dag avga DRK sin uttalelse. DRK mente det forelå «vesentlige mangler» ved Torp Peter-

sens rapport. DRKs innvendinger samsvarer langt på vei med bistandsadvokat Brækhus' merknader.

DRK hadde innvendinger til at Torp Petersen gjorde en vurdering av om resultatet kunne brukes som bevis i en straffesak, og at vurderingen hans inneholdt verbale formuleringer som «mindre pålitelig enn foregående prøver», «mindre end» og «høy», uten at disse var knyttet opp mot verdier eller tall, eller andre mer faste mål. Kommisjonen hadde også vesentlige bemerkninger til Torp Petersens uttalelser om temaet kontaminering. Etter DRKs syn var ikke muligheten for tilstedeværelse av kontaminering, eller alternativt det som taler imot kontaminering, beskrevet og grunngitt på en presis og konkret måte. DRK hadde også innvendinger til at Torp Petersen ikke i tilstrekkelig grad tok hensyn til at det hadde gått ti år mellom de to rettsgenetiske analysene, og at sensitivitetsnivået for analysene var annerledes i 2000 enn i 2010. Som følge av dette mente DRK at erklæringen var «uegnet til å bruke i saken». DRK konkluderte slik:

«Uttalelsen gir etter kommisjonen sitt syn ingen ny sakkyndig vurdering av de rettsgenetiske resultatene, men skaper derimot en ny usikkerhet ved å innføre nye verbale vurderinger som ikke kan knyttes opp mot standarder eller sensitivitetsnivå.

Det er ikke nødvendig med tilleggserklæring.»²⁰⁵

I lys av uttalelsen fra DRK, og til tross for at DRK ikke fant det nødvendig, ba Gjenopptakelseskommisjonen 15. juli 2020 om en tilleggserklæring fra Torp Petersen.²⁰⁶ Torp Petersen besvarte henvendelsen 14. august 2020:

«Takk for det fremsendte materiale.

Den rettsmedisinske kommisjons kommentarer giver mig ikke anledning [grunn] til at ændre eller tilføje noget til min tidligere fremsendte rapport.

Jeg fastholder rapportens ordlyd og er uenig i, at den skaber uklarhed i forbindelse med den opgave Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker skal løse.»²⁰⁷

Den 1. september 2020 skrev Gjenopptakelseskommisjonen til DRK og ba om en redegjørelse

²⁰⁰ E-post fra Gjenopptakelseskommisjonen til Agder statsadvokatembeter, Arvid Sjødin, Håkon Brækhus og advokatfirmaet Sulland 28. mai 2020.

²⁰¹ Brev fra Arvid Sjødin til Gjenopptakelseskommisjonen 8. juni 2020, brev fra Håkon Brækhus til kommisjonen 16. juni 2020 og brev fra Agder statsadvokatembeter til kommisjonen 19. juni 2020.

²⁰² Brev fra Agder statsadvokatembeter 19. juni 2020.

²⁰³ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Den rettsmedisinske kommisjon 2. juni 2020.

²⁰⁴ Brev fra Håkon Brækhus til Den rettsmedisinske kommisjon 8. juli 2020.

²⁰⁵ Uttalelse fra Den rettsmedisinske kommisjon 8. juli 2020.

²⁰⁶ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Frederik Torp Petersen 15. juli 2020.

²⁰⁷ Brev fra Frederik Torp Petersen 14. august 2020.

for hvorfor de hadde uttalt at tilleggsbemerkning ikke var nødvendig:

«DRK bemerker i sin uttalelse at den på flere punkter har vesentlige merknader til den sakkyndiges uttalelser, og at den sakkyndiges vurderinger inneholder '... en rekke verbale vurderinger som vi oppfatter som unøyaktige ...' I forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon 13. februar 2018 heter det i § 3, punkt a) andre setning: Kommisjonen kan anmode sakkyndige om å gi skriftlig tilleggserklæring innen en passende frist. Gjenopptakelseskommisjonens erfaring er at DRK ber den/de sakkyndige om en tilleggserklæring når den finner at den sakkyndige erklæringen har vesentlige mangler. Hva er begrunnelsen for at DRK ikke har bedt om en tilleggserklæring fra Frederik Torp Petersen, men tvert imot uttrykkelig uttalt at det ikke er nødvendig med en tilleggserklæring?»²⁰⁸

Den 18. september 2020 svarte DRK følgende:

«Kommisjonen beklager at vi ikke har begrunnet hvorfor vi ikke så det nødvendig med en tilleggserklæring fra den sakkyndige.

Det må bero på en misforståelse det at den sakkyndige oppfatter det slik at han ikke har anledning til å besvare våre bemerkninger når Kommisjonen for gjenopptagelse av straffesaker i brev av 15.07.20 anmoder den sakkyndige om svar. Den sakkyndige bør besvare anmodninger fra rekvirent og ikke kun vise til tidligere uttalelse.

For ordens skyld minner vi om at vi ikke har behandlet primærrapporten i fra år 2000 (rettsgenetiske uttalelser ble rutinemessig behandlet først fra 2003), mens vi har tidligere behandlet rapporten fra 2010.

Når det gjelder selve erklæringen fra den sakkyndige, så skriver den sakkyndige selv at han har ingen erfaring med den teknologien (elektroforese på ABI 377) som ble brukt for DNA analyse i primærrapporten i år 2000. Det gjør at vi ikke ser det som nødvendig å fortsette en diskusjon rundt verbale uttalelser med en sakkyndig som selv bekrefter at han ikke har tilstrekkelig kunnskap om de metoder, standarder, signalstyrke (sensitivitet) og bakgrunn som ligger til grunn i de originale rettsgenetiske rapportene. Vi mener at en utvidet disku-

sjon rundt disse verbale begrepene ikke vil gi oppklaring, men kan heller villed.

I og med at den sakkyndige så tydelig ikke har kunnet vurdere sensitiviteten i resultatene i rapportene fra 2000 og 2010, men kun vurderer disse opp mot dagens rutiner og sensitivitetsnivå, har ikke kommisjonen funnet det formålstjenlig å be om en tilleggserklæring.

Vi konkluderte da også med at vi mener at dette er en vesentlig mangel når ikke resultater og premisser er stemt opp riktig mot konklusjonene.

Til opplysning er flere av punktene som er berørt i den sakkyndige rapporten allerede godt belyst i tidligere sakkyndiguttalelser.

Uttalelsen er utarbeidet i samråd med sekretariatsleder for Den rettsmedisinske kommisjon, jf. forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon § 4.»²⁰⁹

11.11.3.3 Øvrige utredningsskritt

Foruten utredning vedrørende DNA som nevnt ovenfor i punkt 11.11.3.1 og 11.11.3.2 ble det gjennomført et vitneavhør 20. april 2018²¹⁰ samt innhentet opplysninger fra Kripas om beslaglagte kniver.²¹¹

11.11.3.4 Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019

Den 23. oktober 2018 ble Agder statsadvokatembeter bedt om å avgi uttalelse til gjenåpningsbegjæringen. Fristen ble satt til 14. januar 2019.²¹² Den 20. november 2018 hadde Agder statsadvokatembeter møte med straffesaksledelsen i Agder politidistrikt om det videre arbeidet med Baneheia-saken. Det ble bestemt at Agder politidistrikt skulle digitalisere dokumentene i saken og komme med en innstilling til Agder statsadvokatembeter. På denne bakgrunn ble fristen for avgivelse av uttalelse utsatt til 1. april 2019. På anmodning fra Agder statsadvokatembeter ble fristen ytterligere utsatt til 15. mai 2019.

Agder politidistrikt leverte sin gjennomgang av saken og innstilling til Agder statsadvokatembeter 20. mars 2019.²¹³ Den 9. april 2019 hadde

²⁰⁸ Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Den rettsmedisinske kommisjon 1. september 2020.

²⁰⁹ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon til Gjenopptakelseskommisjonen 18. september 2020.

²¹⁰ Avhørsprotokoll for avhør 20. april 2018.

²¹¹ Se GK-2020-82 s. 12.

²¹² Brev fra Gjenopptakelseskommisjonen til Agder statsadvokatembeter 23. oktober 2018.

²¹³ Begjæring om gjenopptakelse 20. mars 2019.

førstestatsadvokat Erik Erland Holmen og statsadvokat Jan Tallaksen i Agder statsadvokatembeter et møte med Arvid Sjødin og Halvard Sivertsen. På møtet underbygget Sjødin og Sivertsen begjæringen. Agder statsadvokatembeter leverte deretter sin uttalelse til Gjenopptakelseskommisjonen 15. mai 2019.²¹⁴ Statsadvokaten viste til Agder politidistrikts uttalelse i sin helhet og refererte store deler av politiets gjennomgang, med presiseringer og tilleggssopplysninger uthevet i fet skrift. Påtalemyndigheten ba om at begjæringen ikke ble tatt til følge.

Arvid Sjødin innga merknader til påtalemyndighetens uttalelse 30. juni 2019.²¹⁵

11.11.3.5 Bistandsadvokatenes uttalelse

Bistandsadvokat Håkon Brækhus innga 15. mai 2019 merknader på vegne av sine klienter Ada Sofie Austegard, Jostein Sørstrønen og Arne Bernt Paulsen. Brækhus ba om at begjæringen ikke ble tatt til følge.²¹⁶ Advokat Cathrine Grøndal, som var bistandsadvokat for Klara Sløgedal, opplyste at Sløgedal ikke ønsket å inngi egne merknader.

11.11.3.6 Forsvarers sluttinnlegg

Advokat Arvid Sjødin innga sluttinnlegg 16. mai 2019.²¹⁷ Det ble presisert at det anførte grunnlaget for gjenåpning var at det forelå nye bevis og nye omstendigheter som syntes egnet til å føre til frifinnelse, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3, og at det forelå særlige forhold som både hver for seg og samlet gjorde det tvilsomt om dommen mot Viggo Kristiansen var riktig, jf. straffeprosessloven § 392 andre ledd. Videre ble de sentrale anførselene knyttet til DNA-beviset og telebeviset gjentatt.

11.11.4 Kommisjonens avgjørelse 18. februar 2021

Gjenopptakelseskommisjonen behandlet begjæringen på seks ordinære kommisjonsmøter.²¹⁸ På disse møtene ble saken presentert og drøftet,

sammen med andre saker som var til behandling. Saken ble videre behandlet på flere egne heldagsmøter i kommisjonen, 11.–12. desember 2019, 13.–15. oktober 2020, 30.–31. oktober 2020, 25.–26. november 2020, 13. desember 2020 og 28. januar 2021. I tillegg ble det, forut for ferdigstillingen, avholdt ettermiddagsmøter 2., 9. og 11. februar 2021.²¹⁹

Gjenopptakelseskommisjonen tok begjæringen om gjenåpning til følge i vedtak 18. februar 2021.²²⁰ Avgjørelsen er på 369 sider. Kommisjonen vurderte først om det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 1, det vil si om det var begått straffbare forhold i anledning saken. Kommisjonen kom til at ingen av de anførte forholdene knyttet til knivbeviset og gjerningsmannsprofilen utgjorde straffbare forhold. De kunne derfor ikke gi grunnlag for gjenåpning.

Kommisjonen vurderte deretter om det var grunnlag for gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 391 nr. 3, det vil si om det forelå nye bevis eller omstendigheter som syntes egnet til å føre til frifinnelse. Kommisjonen delte seg her i et flertall på tre og et mindretall på to. Flertallet kom til at vilkårene for gjenåpning var oppfylt. Flertallet, som besto av medlemmene Dag Jodaa, Elin Ramleth Østli og Arne Gunnar Aas, vurderte at saken med hensyn til biologiske spor sto i en vesentlig annen bevismessig stilling enn da saken var oppe for lagmannsretten i 2002.²²¹

Ved rekonstruksjonen av bevisbildet for lagmannsretten viste flertallet blant annet til avisreferater fra den DNA-sakkyndiges vitnemål, fra aktors og forsvarers prosedyrer for lagmannsretten og fra lagmannens rettsbelæring. Konklusjonen var at lagretten, ut fra bevisførselen, må ha oppfattet DNA-beviset som en sikker bekreftelse på at overgrepene ble begått av to gjerningsmenn.²²² Flertallet viste deretter til de nye sakkyndige rapportene som var utarbeidet i etterkant fra Forensic Science Service (FSS), GENA – Institutt for DNA-analyse og Retsmedicinsk Institut ved Københavns Universitet, og til resultatene av undersøkelsene som ble foretatt ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2010. Flertallet konkluderte med at DNA-beviset i dag måtte anses tilnærmet nøytralt når det gjaldt spørsmålet om det var én eller to gjerningsmenn.²²³

²¹⁴ Uttalelse fra Agder statsadvokatembeter 15. mai 2019.

²¹⁵ Brev fra Arvid Sjødin til Gjenopptakelseskommisjonen 30. juni 2019. Brevet er på 103 sider.

²¹⁶ Sluttmerknader fra bistandsadvokat Håkon Brækhus 15. mai 2019.

²¹⁷ Sluttinnlegg fra Arvid Sjødin 16. mai 2019. Sluttinnlegget er på 14 sider.

²¹⁸ Den 27. februar 2019, 28. august 2019, 28. november 2019, 18. juni 2020, 27. august 2020 og 27. januar 2021.

²¹⁹ GK-2020-82 s. 13.

²²⁰ GK-2020-82.

²²¹ GK-2020-82 s. 262.

²²² GK-2020-82 s. 269.

²²³ GK-2020-82 s. 273.

Flertallet la videre til grunn at det ved domfellelsen ble lagt vekt på indisier, av varierende vekt, som talte for at Kristiansen var skyldig, men at påtalemyndigheten måtte føre sikre bevis for at Kristiansen hadde utført handlingene han faktisk var tiltalt for. I vurderingen av dette avgjørende spørsmålet sto DNA-beviset og Andersens forklaring sentralt for lagmannsretten. Det uriktige premisset om to gjerningsmenn ga støtte til Andersens forklaring om at Kristiansen var til stede, og førte til at telebeviset – som tilsa at Kristiansens mobiltelefon ikke kunne ha vært på åstedet – ble tillagt mindre vekt.

Etter flertallets syn måtte DNA-beviset i dag anses tilnærmet nøytralt når det gjaldt spørsmålet om hvorvidt overgrepene ble begått av to personer. Videre var Jan Helge Andersens forklaring svekket som følge av ny kunnskap om at avhørsteknikken som ble benyttet overfor ham, økte risikoen for uriktige forklaringer. DNA-resultater fra 2010 knyttet dessuten Andersen i sterkere grad enn tidligere – og i klar motstrid til Andersens forklaring i retten – til seksuelle overgrep mot Stine Sofie Sørstrønen. De to sentrale bevisene som ble ført mot Viggo Kristiansen, var følgelig svekket.

Svekkelsen av DNA-beviset og Andersens forklaring tilsa ifølge flertallet at telebeviset måtte tillegges større vekt:

«Når mobilbeviset fikk begrenset betydning i bevisvurderingen tilsier en rasjonell vurdering at dette hadde sammenheng med at det angivelig forelå sikre holdepunkter for to gjerningsmenn i DNA-funnene. Dersom det gjennom DNA-funn var bevist at Viggo Kristiansen hadde vært på åstedet, vil det ha begrenset betydning for saken at det ikke hadde lyktes Telenor og Teleplan å oppnå slik dekning. En slik teoretisk mulighet for at dekning kunne oppnås var tilstrekkelig når DNA-beviset ble tolket med sikkerhet til å vise at han hadde vært på åstedet. Situasjonen er etter flertallets vurdering nå endret fordi DNA-beviset er svekket. En rasjonell vurdering tilsier da at mobilbeviset vil få større betydning i den samlede bevisvurderingen.»²²⁴

Flertallet mente det samme måtte gjelde andre forhold som støttet Kristiansens forklaring, for eksempel det at ingen vitner hadde observert Kristiansens iøynefallende sykkel ved bommen ved Svarttjønn. Det ble også påpekt at Andersen

kunne ha et åpenbart motiv for å dra Kristiansen inn i saken. Flertallet konkluderte med at selv om det forelå forhold som talte for at Kristiansen var skyldig, var det samlet sett en rimelig mulighet for at han ville ha blitt frifunnet.²²⁵

Mindretallet, som besto av kommisjonens leder Siv Hallgren og Tor Ketil Larsen, mente på sin side at saken med hensyn til biologiske spor *ikke* sto i en vesentlig annen bevismessig stilling enn da saken var oppe for lagmannsretten.²²⁶ Også mindretallet viste til avisartikler om bevisførselen og prosedyrene.²²⁷ Mindretallet viste til at usikkerhet knyttet til DNA-beviset var fremme for lagmannsretten, herunder at Kristiansens forsvarer reiste spørsmålet om kontaminering.²²⁸ Mindretallet viste også til at det hadde vært vitneførsel om hvordan politiet arbeidet på åstedet, og fra obdusentene om hvordan sporprøvene fra likene ble tatt, samt hvordan prøvene ble behandlet hos Rettsmedisinsk institutt (RMI).²²⁹

Videre la mindretallet til grunn at juryen til en viss grad må ha hatt en forståelse av faren for forurensning gjennom krimlitteratur, filmer og media:

«Etter mindretallets syn må det per 2000–2002 ha vært slik at det var en allmenn forståelse for at man i en drapssak som denne måtte sikre spor på en omhyggelig måte for å forhindre at analyser av DNA ikke ble forurenset. Vi forutsetter at juryen til en viss grad må ha hatt en forståelse av dette, i og med at slik sporsikring både er tema i krimlitteratur, filmer og i media, men også noe man fikk problematisert i rettsforhandlingene.»²³⁰

Mindretallets historiske rekonstruksjon av bevisbildet ble oppsummert slik:

«Kommisjonens mindretall mener at det ovenfor nevnte underbygger at DNA-beviset var usikkert da saken ble behandlet i lagmannsretten, og at Viggo Kristiansens forsvarer åpenbart var opptatt av å fremstille mulige svakheter og mangler ved DNA-beviset samt at han

²²⁵ GK-2020-82 s. 337–351.

²²⁶ GK-2020-82 s. 273–274.

²²⁷ GK-2020-82 s. 275–279.

²²⁸ Usikkerheten som omtales i de avisartiklene det vises til, handler imidlertid for det meste om at Kristiansen ikke kan identifiseres. Det fremgår av artiklene at DNA-beviset gjennomgående ble oppfattet som en bekreftelse på to gjerningsmenn.

²²⁹ GK-2020-82 s. 281.

²³⁰ GK-2020-82 s. 282–283.

²²⁴ GK-2020-82 s. 350.

har viet dette spørsmålet stor oppmerksomhet både under bevisførselen og i prosedyren.»²³¹

Etter en gjennomgang av de nye sakkyndige rapportene fra Forensic Science Service (FSS), GENA og Retsmedicinsk Institut ved Københavns Universitet, som ifølge mindretallet ga «uttrykk for ytterligere tvil og nyanser enn hva de [sakkyndige] mener det ble gitt uttrykk for i den spanske rapporten», konkluderte mindretallet slik:

«Etter mindretallets vurdering er de nye analysene og rapportene som foreligger i hovedtrekk bare en videreføring og gjentakelse av den uenigheten som har foreligget om forståelsen av DNA-beviset, og gir ikke grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3.»²³²

Mindretallet la altså til grunn at DNA-beviset var omtrent like usikkert ved lagmannsrettsbehandlingen som ved gjenåpningsprosessen. Mindretallet la til grunn at det var Andersens forklaring, og indisiene i saken, som var de sentrale bevisene for lagretten.²³³ Om Andersens forklaring uttalte mindretallet:

«Slik *mindretallet* ser det er det åpenbart at det kan være grunn til å stille spørsmål ved deler av Andersens politiforklaringer, han har endret sin forklaring etter hvert som bevisene mot ham ble lagt frem. Man kan også være kritisk til avhørsmetodikken som ble brukt hvor man til en viss grad formulerte ledende spørsmål til Andersen og introduserte ideen om at han selv kunne være et offer og at det var Viggo Kristiansen som var den dominante part i handlingene. Etter mindretallets vurdering er det ikke fremkommet noe avgjørende nytt knyttet til Andersens forklaring som svekker bevisbildet mot Kristiansen. Det synes å være på det rene at retten har vært klar over svakhetene i Andersens forklaringer.»²³⁴

Mindretallet viste deretter til indisiebevisene mot Kristiansen, som mindretallet mente var momenter som «underbygger at Viggo Kristiansen med rette ble dømt for de handlingene han var tiltalt for».²³⁵ Det ble også hevdet at disse momentene veide tungt ved juryens samlede bedømmelse av bevisene som ble ført i retten.²³⁶ Mindretallets

konklusjon var at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 ikke var oppfylt.

Mindretallet vurderte til slutt om vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 392 andre ledd var til stede. Mindretallet kom til at vilkårene for gjenåpning heller ikke var oppfylt etter denne bestemmelsen.

Etter dette traff kommisjonen slikt vedtak:

«Begjæring om gjenåpning i sak nr. 2020/82 tas til følge.»

11.12 Ny etterforskning og frifinnelse (2021–2022)

11.12.1 Overføring av saksansvar fra Agder til Oslo statsadvokatembeter

Viggo Kristiansens begjæring om gjenåpning av Baneheia-saken ble tatt til følge 18. februar 2021. Den 26. februar besluttet riksadvokaten å overføre ansvaret for den videre behandlingen av den gjenåpnede saken fra Agder statsadvokatembeter til Oslo statsadvokatembeter. Det ble videre besluttet at Oslo politidistrikt skulle forestå behandlingen av gjenåpningssaken på politinivå. I riksadvokatens beslutning heter det:

«Verken Agder statsadvokatembeter eller Agder politidistrikt vil etter riksadvokatens syn være inhabile til å forestå den videre behandling som følge av sin befatning med saken frem mot domfellelse og i tilknytning til gjenåpningsbegjæringene. I en sak som den foreliggende er det likevel gode grunner for å legge til rette for en behandling som best mulig sikrer ivaretagelse av påtalemyndighetens objektivitetsplikt ved at 'friske øyne' nå vurderer saken, i tråd med embetsleder Holmens tilrådning, som det er naturlig å legge betydelig vekt på.

Sakens karakter, samt hensynet til domfelte, de etterlatte og andre pårørende, tilsier en meget grundig behandling. En fornyet gjennomgang ved en statsadvokatregion som ikke tidligere har hatt befatning med saken, vil i så måte bidra til å sikre et så forsvarlig avgjørelsesgrunnlag som mulig før riksadvokaten trefor sin avgjørelse.

²³¹ GK-2020-82 s. 283.

²³² GK-2020-82 s. 286.

²³³ GK-2020-82 s. 351–368.

²³⁴ GK-2020-82 s. 352.

²³⁵ Indisiene knyttet seg til Kristiansens «personlighet og karakter, hans nære forhold til Jan Helge Andersen, hans atferd etter at jentene var savnet og senere funnet drept, utviklingen i hans forklaringer til politiet m.v.» og er nærmere gjengitt i GK-2020-82 på s. 319 flg.

²³⁶ GK-2020-82 s. 352.

Også ressurs hensyn kan tilsi at saken overføres fra Agder statsadvokatembeter. Det vil på ny måtte foretas en meget grundig og fullstendig gjennomgang av sakens dokumenter, herunder den informasjon som er fremkommet i anledning Kristiansens gjenåpningsbegjæringer. Det kan også bli aktuelt med ytterligere etterforskning før det avgis innstilling til riksadvokaten, i den grad dette anses nødvendig for å opplyse og klargjøre saken. Overføring til et større statsadvokatembete er derfor hensiktsmessig.»²³⁷

Riksadvokatens beslutning kom etter at embetsleder i Agder statsadvokatembeter, førstestatsadvokat Erik Erland Holmen, i påtegning tidligere samme dag anmodet riksadvokaten om å flytte saksansvaret til en annen statsadvokatregion.²³⁸ Han viste blant annet til at Agder statsadvokatembeter hadde motsatt seg gjenåpning mens saken sto for Gjenopptakelseskommisjonen. Selv om standpunktet ikke medførte inhabilitet, mente embetslederen at gode grunner talte for at «friske øyne» så på saken og avga sin tilrådning til riksadvokaten.²³⁹

11.12.2 Viggo Kristiansen løslates fra forvaring

Etter innspill fra partene utpekte Høyesteretts ankeutvalg Borgarting lagmannsrett til å behandle den gjenåpnede straffesaken.²⁴⁰ Viggo Kristiansen sendte 10. mars 2020 begjæring til lagmannsretten om løslatelse. Det fremgår av straffeprosessloven § 452 andre ledd at dersom en begjæring om gjenåpning er tatt til følge, «kan den rett som skal behandle saken, ved kjennelse beslutte at fullbyrding helt eller delvis skal utstå».

²³⁷ Påtegning fra riksadvokaten 26. februar 2021, jf. dok. 01,83.

²³⁸ Påtegning fra Agder statsadvokatembeter 26. februar 2021, jf. dok. 01,84.

²³⁹ Det fremgår av mandatet at utvalget skal utrede om, og eventuelt i hvilke tilfeller og på hvilket stadium, gjenåpningssaken bør overføres til et annet politidistrikt og statsadvokatembete enn det som behandlet den opprinnelige straffesaken. Denne problemstillingen drøftes i utvalgets utredning i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 19.2.4 s. 169–174.

²⁴⁰ HR-2021-471-U. Ankeutvalgets beslutning ble truffet i medhold av straffeprosessloven § 400, som regulerer hvilken domstol som skal behandle saker etter gjenåpning. Er gjenåpning besluttet, skal saken henvises til ny fullstendig behandling ved en domstol som er sideordnet den rett som har avsagt den angrepne dom, jf. § 400 første ledd. Er dommen avsagt av lagmannsretten, skal Gjenopptakelseskommisjonen sende sin avgjørelse til Høyesteretts ankeutvalg, som peker ut en lagmannsrett med tilgrensende rettskrets til å behandle begjæringen, jf. § 400 andre ledd.

Ved Borgarting lagmannsretts kjennelse 29. april 2021 ble begjæringen om løslatelse ikke tatt til følge.²⁴¹ Avgjørelsen ble avsagt under dissens (2-1). Flertallet kom til at «risikohensyn, hensynet til samfunnsvernet, tilsier at Kristiansen fortsatt bør holdes i forvaring». Mindretallet kunne derimot ikke se at det forelå en så reell og kvalifisert fare for gjentakelse at det var riktig å nekte løslatelse.

Kristiansen anket kjennelsen til Høyesterett. Påtalemyndigheten tok til motmæle og sluttet seg til lagmannsrettens flertalls vurdering. Ved ankeutvalgets beslutning 21. mai 2021 ble ankesaken overført til muntlig behandling i Høyesterett i avdeling.²⁴² I prosesskriv til Høyesterett 30. mai 2021 opplyste påtalemyndigheten at den etter en ny vurdering hadde kommet til at den ville støtte anken. Det ble lagt ned påstand om at Kristiansen løslates. På denne bakgrunn ble saken tilbakeført til skriftlig behandling i Høyesteretts ankeutvalg.

Kristiansen ble løslatt ved ankeutvalgets kjennelse 1. juni 2021, jf. HR-2021-1186-U. Ankeutvalget uttalte at videre fullbyrding av idømt straff bør utstå dersom det sentrale grunnlaget for domfellessen og straffutmålingen er besluttet gjenåpnet, med mindre klare og tungtveiende grunner taler for at fullbyrdselen skal fortsette. Ankeutvalget viste også til at påtalemyndigheten hadde opplyst at den ikke kom til å begjære forlengelse av tidsrammen for den gjenåpnede forvaringsdommen, slik at Kristiansen uansett ville bli løslatt om kort tid. I denne situasjonen kunne ankeutvalget «ikke se at hensynet til samfunnsvern eller andre tungtveiende grunner taler for å fravike hovedregelen i straffeprosessloven § 452 andre ledd om utsatt fullbyrdelse av den korte tiden som gjenstår av soningen». Ankeutvalget kom på dette grunnlaget til at Kristiansen måtte løslates.

Kristiansen ble løslatt fra Ila fengsel og forvaringsanstalt samme kveld.²⁴³

11.12.3 Ny etterforskning

Under ledelse av Oslo statsadvokatembeter gjennomførte Oslo politidistrikt en omfattende etterforskning i perioden fra mars 2021 til september 2022. I Oslo statsadvokatembeters innstilling til riksadvokaten heter det:

²⁴¹ LB-2021-33945-1.

²⁴² HR-2021-1090-U. Ankeutvalgets beslutning ble hjemlet i domstoloven § 5 første ledd andre punktum og straffeprosessloven § 387.

²⁴³ NRK, «Viggo Kristiansen har forlatt Ila fengsel», 1. juni 2021.

«Oslo statsadvokatembeter har tilstrebet en ny, samlet gjennomgang og vurdering av alle sakens beviser. Allerede i oppstarten ble det opprettet kontakt med Oslo politidistrikt. Politiet har siden mars 2021 bistått med politiadvokater og en gruppe etterforskere. Disse har gjennomført en rekke etterforskningsskritt med utgangspunkt i vurderinger av hva som kan tilføre saken ny relevant informasjon.»²⁴⁴

Innstillingen omtaler det vesentligste av etterforskningsskritt som ble utført i denne perioden. For det første ble det gjennomført teknisk etterforskning, blant annet nye DNA-undersøkelser²⁴⁵ og ny etterforskning knyttet til telebeviset.²⁴⁶ Det ble også innhentet en ny rettsmedisinsk erklæring, som fulgte opp de opprinnelige obduksjonsrapportene.²⁴⁷ Nye rapporter om kniver, kjemiske undersøkelser, situasjonsspor, fiber, fottøyavtrykk og fingeravtrykk ble også utarbeidet.²⁴⁸ Når det gjelder taktisk etterforskning og informasjonsinnhenting, ble det gjennomført nye avhør av både Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen samt en rekke vitner. I mangel av opptak fra rettsforhandlingene ble det videre innhentet artikler fra media og notater fra journalister som overvar rettssakene i 2001 og 2002. Det ble også gjennomført et møte med representanter for den opprinnelige etterforskningsledelsen fra 2000.²⁴⁹

Av størst betydning for den nye etterforskningen var DNA-undersøkelsene. I innstillingen påpekes det at nye DNA-undersøkelser er det «som i størst grad har tilført saken ny informasjon av betydning».²⁵⁰ Fra gjenåpningsprosessen var det kjent at det fremdeles var spormateriale – i form av DNA-ekstrakter laget fra sporprøvene i 2000 – i behold hos Oslo universitetssykehus (OUS). Under den nye etterforskningen ble det også gjenfunnet ytterligere spormateriale ved OUS, herunder deler av originalprøvene. Prøvematerialet som ble gjenfunnet, var de såkalte *forprøvningsrørene*, som hadde ligget nedfrosset og ubehandlet siden 2000.²⁵¹ Materialet inkluderte

blant annet vattpinneutklipp, herunder fra prøve C-25 (Lena Sløgedal Paulsen, ytre endetarm), som ikke tidligere hadde blitt analysert.

De nye DNA-undersøkelsene ble foretatt ved Oslo universitetssykehus (OUS) og Institutt for rettsmedisin ved Universitetet i Basel i Sveits. Analysene ved OUS ledet til funn forenlig med Jan Helge Andersens Y-profil i seks av prøvene fra Lena Sløgedal Paulsen (to fullprofiler og fire delprofiler).²⁵² Ved Universitetet i Basel ble det gjort funn forenlig med Andersens Y-profil i seks av prøvene fra Sløgedal Paulsen og én av prøvene fra Stine Sofie Sørstrønen (alle delprofiler).²⁵³ Begge institutter påviste en delprofil sammenfallende med Andersen i det nye DNA-ekstraktet som ble laget fra spormaterialet i forprøvningsrøret til prøve C-25, som altså ble gjenfunnet først i 2021. Ved begge institutter ble det i tillegg påvist en delprofil forenlig med obdusent Torleiv Ole Rognum i en prøve tatt fra leggen,²⁵⁴ samt en delprofil forenlig med en nærstående i en prøve fra et klesplagg.²⁵⁵ Det ble ikke gjort funn som kunne knyttes til Viggo Kristiansen.

Oslo statsadvokatembeter oversendte 2. september 2022 saken til riksadvakaten for avgjørelse med slik innstilling:

«Det innstilles [...] på at påtalemyndigheten i gjenåpningssaken som skal behandles ved Borgarting lagmannsrett, nedlegger påstand om at Viggo Kristiansen frifinnes for forholdene i tiltalebeslutningen post I til III.»²⁵⁶

Oslo statsadvokatembeter sammenfattet sine vurderinger slik:

«Det at Andersen peker ut sin beste venn Kristiansen som gjerningsperson, taler isolert sett med styrke for at det faktisk var de to. Bevisverdien av forklaringene hans svekkes imidlertid av de samlede DNA-funn, av endringer i forklaringene underveis, og av at Andersen på forhånd ble gitt informasjon om at politiet mente at han kunne være 'et slags offer' i saken, og dermed fikk en mulig utvei til å nedtone sin egen rolle.

²⁴⁴ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 1.

²⁴⁵ Etterforskningsrapport om DNA 19. oktober 2022, jf. dok. 16,03,01,44.

²⁴⁶ Analyserapport om teledata 18. februar 2022, jf. dok. 16,07,07.

²⁴⁷ Revidert rettsmedisinsk sakkyndig erklæring 20. oktober 2021, jf. dok. 16,03,10,02.

²⁴⁸ Etterforskningsrapport om tekniske undersøkelser (samle-rapport) 15. september 2022, jf. dok. 16,07,27.

²⁴⁹ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 4.

²⁵⁰ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 1.

²⁵¹ Se punkt 3.8.6.

²⁵² Prøvene C-8 (høyre hånd, delprofil), C-16d (topp, fullprofil), C-22 (tunge, delprofil), C-25 (ytte endetarm, delprofil), C-41a (truse, delprofil) og C-41 (truse, fullprofil).

²⁵³ Prøvene C-4 (venstre hånd), C-14 (rød jakke), C-16 (topp), C-24 (indre skjede), C-25 (ytte endetarm), C-41b (truse) og B-32b (anus).

²⁵⁴ Prøve B-16 (legg).

²⁵⁵ Prøve B-15 (truse).

²⁵⁶ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 30.

Kristiansens forklaringer innledningsvis i saken er mistankepådragende. I rundspørringen og i det første avhøret unnlot han å forklare at han om ettermiddagen 19. mai faktisk var innom Baneheia, og i det andre avhøret måtte han altså konfronteres med andre opplysninger før han erkjente at han syklet bort til 3. stampe (nordenden), og ikke bare var ved parkeringsplassen på Svarttjønn. Vi mener imidlertid at dette kan ha flere årsaker, og en del likheter til tross er vi ikke overbevist om at det var noen albiavtale mellom ham og Andersen.

Det er ingen tekniske bevis som knytter Viggo Kristiansen til åstedet og de straffbare forholdene. Vi kan heller ikke se at det er klare holdepunkter i de tekniske bevisene for å konkludere med at det må ha vært *to* gjerningsmenn.

Manglende tekniske bevis for at det skal ha vært to gjerningsmenn, får betydning også for vurderingen av telebeviset [...]. Når mobiltelefonen til Kristiansen ved fire anledninger i perioden 18:55 til 19:37 hadde trafikk over EG_A-senderen, som normalt ikke dekket åstedet, taler det isolert sett for at Kristiansen har forklart seg riktig om hvor han var i gjerningsperioden.

De tekniske bevisene per i dag må holdes opp mot forklaringen fra Jan Helge Andersen. Som nevnt har han forklart at Kristiansen var den mest aktive på åstedet og forgrep seg på begge jentene, mens han selv bare var 'borti' én av dem. DNA-funn på begge jentene fra Andersen, men ikke fra Kristiansen er vanskelig å forene med hans forklaring. Også en del andre forhold svekker bevisverdien av Andersens forklaring [...].

Samlet sett er vi ikke overbevist om at Kristiansen er skyldig i tiltalens post I til III, heller ikke med en mindre rolle enn det som har vært lagt til grunn tidligere. I samsvar med vår oppfatning av skyldspørsmålet og drøftelsen ovenfor kan vi heller ikke se at det kan bevises ut over enhver rimelig tvil at Kristiansen på noen måte var til stede eller delaktig i hendelsene som danner grunnlag for post I til III i tiltalebeslutningen.»²⁵⁷

11.12.4 Påtalemyndigheten nedlegger påstand om frifinnelse

Den 21. oktober 2022 gjorde riksadvokat Jørn Sigurd Maurud det kjent på en pressekonferanse

at han ville legge ned påstand om frifinnelse av Viggo Kristiansen i gjenåpningssaken, og at han ville samtykke til at retten avsa frifinnende dom uten hovedforhandling. Etter en kort redegjørelse for sakens historikk uttalte Maurud følgende:

«Det har vært en omfattende og grundig etterforskning i mer enn halvannet år. Det har blitt gjennomført en rekke etterforskningsskritt, som har vært svært nyttige for en ytterligere opplysning av saken. Jeg har stor forståelse for at mange føler at de har måttet vente lenge på min avgjørelse, og at dette i seg selv har vært en belastning for de impliserte. Men en del av etterforskningen har vært tidkrevende. Det gjelder særlig nye DNA-analyser. Og for meg har det vært avgjørende viktig at i en sak som denne – med så store konsekvenser uansett utfall – har blitt foretatt så grundige undersøkelser som mulig. Og når jeg nå har fattet min avgjørelse, så bygger den på en fornyet og selvstendig vurdering basert på alt det etterforskningsmaterialet som foreligger nå. Min avgjørelse er altså truffet helt uavhengig av de vurderinger som tidligere er gjort av påtalemyndigheten, av domstolene og av Gjenopptakelsesskommisjonen.

Statsadvokaten i Oslo har tilrådet at jeg ber retten frifinne Kristiansen for forholdene i Baneheia, og etter grundige overveielser har jeg kommet til samme konklusjon: Nemlig at jeg vil be Borgarting lagmannsrett om å frifinne Viggo Kristiansen i gjenåpningssaken. Bakgrunnen for dette er at det samlede etterforskningsmaterialet klart ikke gir bevismessig grunnlag for strafforfølgning av Kristiansen for de forholdene som han ble dømt for i Baneheia-saken.

Helt overordnet vil jeg peke på at de undersøkelser som er gjennomført etter lagmannsrettens dom i 2002, ikke har avdekket ny informasjon som knytter Kristiansen til ugjernningene i Baneheia. Tvert imot har det kommet til nye opplysninger som etter min vurdering klart svekker de bevisene som forelå mot Kristiansen da han ble dømt. Dette gjelder særlig påliteligheten av de opprinnelige DNA-resultatene, og dermed holdepunktene for at mer enn én gjerningsperson var involvert i ugjernningene. Og de nye opplysningene får også stor betydning for vurderingen av de andre bevisene i saken, herunder da særlig teledatabevisene, eller mobiltelefonbeviset. Og det får betydning for forklaringen fra den andre domfelte i saken, Jan Helge Andersen.

²⁵⁷ Oslo statsadvokatembeter (02.09.22) s. 29.

Jeg vil understreke – og det er viktig – at min oppgave i denne sammenheng har vært å ta stilling til om det nå kan bevises utover enhver rimelig tvil at Kristiansen er skyldig. For å ta ut en tiltale – og tilsvarende gjelder i en gjenåpningssak – må påtalemyndigheten være overbevist om straffeskyld, og dessuten være av den oppfatning at denne straffeskylden kan bevises i retten. Etter min vurdering er ingen av disse betingelsene til stede for Viggo Kristiansens del. Min beslutning bygger på et omfattende bevismateriale, og selve vedtaket inneholder en omfattende gjennomgang av bevisene og min vurdering. Dette vedtaket vil i sin helhet blitt gjort tilgjengelig for dere. Men jeg vil likevel redegjøre for hovedtrekkene i det.»²⁵⁸

Maurud redegjorde deretter for hovedtrekkene i vedtaket og bevissituasjonen, og ga uttrykk for at han ikke hadde funnet avgjørelsen tvilsom:

«Det følger av dette at det ikke er bevismessig grunnlag for videre forfølgning mot Kristiansen for de forhold som er gjenåpnet. Og jeg finner også grunn til å understreke at jeg ikke har funnet avgjørelsen tvilsom.

Påtalemyndigheten vil på denne bakgrunn nedlegge påstand om frifinnelse i gjenopptakessaken som behandles av Borgarting lagmannsrett. Formelt er det opp til lagmannsretten å avsi endelig frifinnende dom. Etter straffeprosessloven § 400 femte ledd kan påtalemyndigheten samtykke i at retten avsier frifinnende dom uten hovedforhandling. Og slik denne saken ligger an kommer jeg til å gi slikt samtykke. Så vil det være opp til Borgarting lagmannsrett å ta stilling til hvordan saken skal behandles videre.»²⁵⁹

Etter gjennomgangen av vedtaket kom riksadvokaten med en beklagelse til Kristiansen på vegne av påtalemyndigheten:

«Denne saken har fått dypt tragiske konsekvenser, især for Kristiansen – som altså har sonet over 20 år i fengsel og dermed har blitt frarøvet store deler av sitt liv. Også hans nærmeste har lidt et ufattelig tap. Jeg vil derfor, på vegne av påtalemyndigheten, på det sterkeste beklage den urett som er begått.»²⁶⁰

Riksadvokaten understreket videre sin sympati med de etterlatte og opplyste om at han hadde tatt initiativ overfor Justis- og beredskapsdepartementet om å nedsette et uavhengig undersøkelsesutvalg:

«Jeg har også den dypeste sympati med de etterlatte og pårørende til Stine Sofie Sørstrønen og Lena Sløgedal Paulsen, som i mai 2000 ble rammet av det mest grusomme som kan skje. Og jeg innser klart at gjenopptakelsesprosessen og denne beslutningen etterlater spørsmål som både de og mange andre ønsker svar på. Vi har helt opplagt en oppgave foran oss i å vurdere hvordan vi kan og skal håndtere Baneheia-saken videre. Når vi altså får en sak som dette som treffer rettsstaten så hardt, da er det maktpåliggende at vi gjennomgår hele prosessen fullt ut og snur alle steiner, for å forsøke å finne ut hva som gikk galt og hvordan vi kan forhindre at noe tilsvarende skjer igjen. Men gitt påtalemyndighetens helt sentrale rolle i håndteringen av denne saken, så finner jeg det klart at jeg som øverste leder for denne etaten ikke bør ha ansvaret for en slik gjennomgang.

Skal en slik gjennomgang kunne oppfattes troverdig og uavhengig, så må den foretas av andre og uavhengig av min etat. Jeg har derfor i dag vært i kontakt med Justis- og beredskapsdepartementet og foreslått at departementet nedsetter et uavhengig undersøkelsesutvalg. Men jeg vil selvfølgelig, uavhengig av dette, umiddelbart vurdere behovet for å gjennomføre tiltak internt i påtalemyndigheten i påvente av en slik, forhåpentligvis bred og uavhengig, gjennomgang.»²⁶¹

Riksadvokatens påtalevedtak 21. oktober 2022 og statsadvokatens innstilling 2. september 2022 ble publisert på Riksadvokatembetets nettside i etterkant av pressekonferansen.²⁶² Under overskriften «Oppsummering og konklusjon» heter det avslutningsvis i riksadvokatens vedtak:

«Riksadvokatens vurderinger [...] kan oppsummeres slik:

Det foreligger ingen tekniske bevis som knytter Kristiansen til de straffbare handlingene. Til tross for omfattende DNA-prøvetaking og -analyser er det ikke funnet DNA-spor som med noen rimelig grad av sikkerhet kan

²⁵⁸ VGTV (21.10.2022).

²⁵⁹ VGTV (21.10.2022).

²⁶⁰ VGTV (21.10.2022).

²⁶¹ VGTV (21.10.2022).

²⁶² Riksadvokaten (21.10.22) og Oslo statsadvokatembeter (02.09.22).

antas å stamme fra Kristiansen. DNA-undersøkelsene foretatt etter gjenåpningen har ikke styrket teorien om to gjerningspersoner.

Teledatabevisene trekker i retning av at Kristiansen ikke er skyldig. Det er nærliggende å anta at Kristiansens mobiltelefon befant seg innenfor det sannsynlige dekningsområdet for basestasjonen EG_A da de aktuelle meldingene ble mottatt og sendt. Dette er vanskelig å forene med Andersens forklaring om hvor han og Kristiansen beveget seg forut for møtet med jentene. Heller ikke det videre hendelsesforløpet, slik det er forklart av Andersen, passer godt med tekstmeldingene. Hypotesen om at Kristiansen kan ha beveget seg til og fra mellom åstedet og dekningsområdet, herunder at han kan ha etterlatt mobiltelefonen i sykkelvesken, fremstår som lite plausibel og mangler støtte i bevisene. Teledatabevisene er derimot forenlige med Kristiansens forklaring om at han i det aktuelle tidsrommet oppholdt seg ved egen bopel.

Andersens forklaring lider på flere sentrale punkter av svakheter både hva gjelder indre sammenheng og plausibilitet, og ikke minst manglende samsvar med andre opplysninger i saken. Forklaringen om hendelsesforløpet på åstedet og egen rolle bærer preg av ansvarsfraskrivelse. I tillegg kommer at Andersen har forklart seg skiftende om de seksuelle overgrepene. De nye DNA-undersøkelsene kan trekke i retning av at Andersens rolle på åstedet har vært en annen og mer aktiv enn det han har erkjent. Hans forklaring lar seg dessuten vanskelig forene med teledatabevisene. Samlet sett er Andersens forklaring preget av uriktigheter og manglende troverdighet i en slik grad at den vanskelig kan tillegges vekt i Kristiansens disfavør.

Det foreligger ikke andre bevismomenter som i nevneverdig grad kaster lys over spørsmålet om Kristiansen tok del i de straffbare handlingene.

Riksadvokaten er kommet til følgende *konklusjon*:

Det er ikke bevismessig grunnlag for videre forfølgning mot Kristiansen for de forhold som er omfattet av Gjenopptakelseskomisjonens avgjørelse. Det skal dermed nedlegges påstand om frifinnelse i gjenåpningssaken.

Etter straffeprosessloven § 400 femte ledd kan påtalemyndigheten samtykke i at retten avsier frifinnende dom uten hovedforhandling. Slik denne saken ligger an, er riksadvokaten kommet til at slikt samtykke skal gis.

Statsadvokaten bes overfor Borgarting lagmannsrett nedlegge påstand om at Viggo Kristiansen frifinnes for så vidt gjelder forholdene i tiltalebeslutningen post I til III, samt meddele samtykke til at dom i tråd med dette avsies uten hovedforhandling. Det må samtidig anmodes om at lagmannsretten fastsetter ny straff for forholdene som er rettskraftig avgjort ved Kristiansand byretts dom 1. juni 2001, formentlig etter et kort rettsmøte om reaksjonsfastsettelsen.»²⁶³

11.12.5 Borgarting lagmannsretts frifinnende dom

Etter innspill fra partene besluttet Høyesteretts ankeutvalg 2. mars 2021 at den gjenåpnede saken skulle behandles ved Borgarting lagmannsrett.²⁶⁴

Den 24. oktober 2022 ble den gjenåpnede saken oversendt Borgarting lagmannsrett.²⁶⁵ Det ble vist til riksadvokatens beslutning om at påtalemyndigheten ville nedlegge påstand om frifinnelse for post I til III i tiltalen 16. februar 2001. Forberedende dommer i Borgarting lagmannsrett besluttet en samlet behandling med muntlige forhandlinger av den gjenåpnede saken (post I til III) og straffutmålingen for postene som ikke var omfattet av gjenåpningssaken (post V til VII). Det måtte utmåles ny straff for de sistnevnte forholdene, som ble rettskraftig avgjort ved Kristiansand byretts dom 1. juni 2001. Forhandlingene ble avholdt 13. desember 2022.

Påtalemyndigheten la ned slik påstand:

«Viggo Kristiansen, født 24.05.1979, frifinnes for post I til III i tiltalebeslutningen av 16. februar 2001.

For forholdene som er endelig avgjort ved Kristiansand byretts dom av 1. juni 2001, dømmes Viggo Kristiansen til fengsel i 10 – ti – måneder. Soningen er utholdt.»

Forsvarer la ned påstand om at Viggo Kristiansen frifinnes for tiltalens post I til III, subsidiært at han anses på mildeste måte. Bistandsadvokatene la ikke ned påstand.

Borgarting lagmannsrett avsa 15. desember 2022 dom i tråd med påtalemyndighetens påstand.²⁶⁶ Avslutningsvis i dommen heter det:

²⁶³ Riksadvokaten (21.10.22) s. 23–24.

²⁶⁴ HR-2021-471-U.

²⁶⁵ Påtegning 24. oktober 2022 fra Oslo statsadvokatembeter, jf. dok. 01,98.

²⁶⁶ Borgarting lagmannsretts dom 15. desember 2022 (LB-2021-33945-2).

«Lagmannsretten bemerker at aktoratets gjennomgang viser at det har vært en bevismessig utvikling i Baneheia-saken på flere sentrale punkter fra slik saken var opplyst for Kristiansand byrett og Agder lagmannsrett og frem til i dag. Det har også kommet frem flere nye opplysninger gjennom den etterforskningen som ble satt i gang kort tid etter at saken ble gjenopptatt og frem til statsadvokatene i Oslo ga sin innstilling om frifinnelse i september 2022. De nye opplysningene er isolert sett av bevismessig betydning, men kaster også lys over bevisene som forelå i saken da den ble behandlet for domstolene, slik at det totale bevisbildet har endret seg.

Domstolene har – som en viktig rettssikkerhetsgaranti – et selvstendig ansvar for sakens opplysning i en straffesak, for å avsi dommer som er materielt riktige og for å påse at ingen uskyldige blir dømt. Den senere etterforskningen i saken og bevissituasjonen i dag har vist at domfellelsen i 2002 bygget på et sviktende faktisk grunnlag, og dermed er uriktig.

Viggo Kristiansen ble dømt til lovens strenge straff – forvaring i 21 år – med en minstetid på 10 år. Straff er samfunnets strengeste reaksjon mot lovbrudd. Forvaring er en tidsubestemt straff som kan brukes overfor spesielt farlige lovbrøyttere for å beskytte samfunnet mot at de begår nye farlige forbrytelser i fremtiden. Straff – og særlig forvaring – er den mest inngripende maktutøvelsen som staten kan bruke mot enkeltindividet.

Viggo Kristiansen har urettmessig sittet nesten 21 år i fengsel. Det er ingen tvil om at det har hatt store personlige konsekvenser for Kristiansen og hans familie. I dette tilfellet må det erkjennes at de rettsikkerhetsgarantiene som skal sørge for at ingen som er siktet i en straffesak blir domfelt med urette, ikke har fungert godt nok for Kristiansen.

Drap av barn er en av samfunnets mest grufulle handlinger. Det er avgjørende for de etterlatte at politiet lykkes med å oppklare slik kriminalitet og at riktig gjerningsperson blir dømt. I dette tilfellet må det erkjennes at rettsstaten heller ikke har klart å ivareta foreldrene til Lena Sløgedal Paulsen og Stine Sofie Sørstrønen.

Det er varslet at det skal gjennomføres en uavhengig granskning etter at det nå vil foreligge en rettskraftig frifinnende dom mot Kristiansen. Det vil være opp til den uavhengige granskningen å vurdere hvor i prosessen det har sviktet og hvorfor feilen har skjedd. For

Kristiansen er situasjonen uansett at han nå er frikjent for alvorlige straffbare handlinger som han ble domfelt for i 2002. Viggo Kristiansen har derfor, som en grunnleggende menneskerettighet, krav på å bli ansett som uskyldig i Baneheia-saken.

Dommen er enstemmig.»²⁶⁷

11.13 Gjenåpning og ny straffesak mot Jan Helge Andersen (2023–2026)

Riksadvokaten begjærte 24. mars 2023 gjenåpning av Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 til skade for Jan Helge Andersen for så vidt gjaldt domsslutningens punkt 3 – frifinnelsen for drap eller medvirkning til drap på Lena Sløgedal Paulsen.²⁶⁸ Andersen ble i 2001 frifunnet for medvirkning til dette drapet.

Den 15. juni 2023 besluttet Gjenopptakelseskommisjonen å ta gjenåpningbegjæringen til skade for Andersen til følge, jf. straffeprosessloven § 393 første ledd nr. 2.²⁶⁹

Den 15. januar 2024 ble Andersen tiltalt for drapet på Lena Sløgedal Paulsen. Tiltalen hadde følgende grunnlag:

«Fredag 19. mai 2000 om kvelden i Baneheia i Kristiansand, etter forutgående overveieelse, stakk han Lena Sløgedal Paulsen med kniv i overkroppen og halsen slik at hun døde. Drapet ble begått for å tildekke at han hadde begått seksuelle overgrep mot henne og mot Stine Sofie Sørstrønen.»²⁷⁰

Straffesaken mot Andersen ble gjennomført i Sør-Rogaland tingrett i perioden 16. april til 23. mai 2024. Den 2. juli 2024 ble han dømt i henhold til tiltalen til fengsel i to år.²⁷¹ Andersen anket dommen til Gulating lagmannsrett, og ankeforhandling ble avholdt fra 22. april til 23. mai 2025. Den

²⁶⁷ LB-2021-33945-2.

²⁶⁸ Påtegning fra riksadvokaten 24. mars 2023, jf. dok. 01,105.

²⁶⁹ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 15. juni 2023 (GK-2023-114).

²⁷⁰ Tiltalebeslutning 15. januar 2024, jf. dok. 19,06,02.

²⁷¹ Sør-Rogaland tingretts dom 2. juli 2024 (TSRO-2023-129330). Dommen var en etterskuddsdom til Kristiansand byretts dom 1. juni 2001 og Agder lagmannsretts dom 13. februar 2002, der Andersen ble dømt til 19 års fengsel. Den samlede straffen kunne ikke være strengere enn om alle forholdene hadde vært pådømt samtidig, jf. straffeloven 1902 § 64 og straffeloven 2005 § 82. Andersen kunne derfor maksimalt få ytterligere to år i fengselsstraff, idet lengste straffen var 21 års fengsel, jf. straffeloven (1902) § 233 andre ledd.

30. juni 2025 ble Andersen dømt til forvaring med en tidsramme på to år.²⁷² Det ble ikke fastsatt minstetid. Dommen ble avsagt under dissens 5-2 når det gjaldt spørsmålet om vilkårene for forvaring var oppfylt. Alle de fem meddommerne stemte for å idømme forvaring, mens de to fagdommerne på samme måte som tingretten stemte for å gi en straff på ubetinget fengsel i to år.

En samlet lagmannsrett var overbevist om at Andersen voldtok og drepte begge jentene, og kom til at det var grunnlag for å utelukke Andersens forklaring om at Viggo Kristiansen var med på åstedet og drepte Sløgedal Paulsen. Under overskriften «Samlet bevisvurdering og subsumsjon» heter det i dommen:

«Det er flere forhold som svekker påliteligheten av Jan Helge Andersens forklaring om Viggo Kristiansens rolle og bidrag. Forklaringen fremstår isolert vurdert som vanskelig å feste lit til og den stemmer dårlig med flere vitneforklaringer. Telebeviset er helt sentralt. I likhet med tingretten mener lagmannsretten at dette i realiteten nær utelukker Viggo Kristiansen som gjerningsmann. Når det gjelder DNA-funnene i saken, er disse vanskelige å forene med forklaringen Jan Helge Andersen har gitt om eget bidrag i de seksuelle overgrepene mot, og håndteringen av jentene. Og DNA-funnene gir, etter en helhetlig vurdering av dem, verken støtte for at det var to gjerningsmenn på stedet eller at Viggo Kristiansen i så fall var en av dem.

Jan Helge Andersen stakk Lena to ganger i halsen og en gang i buken med kniv. Hun forblødde og døde raskt. Det er ikke tvilsomt at

han på denne måten forsettlig har «forvoldt en annens død», jf. straffeloven § 233 første ledd. Jan Helge Andersen stakk Lena målrettet i halsen og buken, og forsto at hun ville dø som følge av dette.

Drapet er etter lagmannsrettens vurdering, begått med overlegg og under særdeles skjerpene omstendigheter, jf. straffeloven § 233 andre ledd. Lagmannsretten er ikke i tvil om at Jan Helge Andersen både hadde tid til å overveie og faktisk veide for og imot, om han skulle drepe Lena etter at han hadde voldtatt henne. Drapet skjedde for å skjule voldtektene av begge jentene. Vi kjenner ikke alle detaljene i hendelsen. Det er likevel på det rene at Jan Helge Andersen på alle måter var fullstendig overlegen Lena og at han på et vis har passivisert både henne og Stine Sofie. Lena ble knivstukket tre ganger. Stikkene mot halsen er klinisk utført. Drapet fremstår som en ren avretelse, gjennomført målbevisst og uten tegn til affekt. Etter drapet ble Lena skjult i terrenget sammen med Stine Sofie slik at den straffbare handlingen skulle være vanskeligere å oppdage.»²⁷³

Andersen anket reaksjonsfastsettelsen i dommen til Høyesterett. Ved Høyesteretts dom 22. januar 2026 (HR-2026-167-A) ble Andersens anke forkastet. Et flertall på fire dommere kom til at vilkårene for å idømme forvaring var oppfylt. Det ble vist til at det var nærliggende fare for gjentakelse av alvorlige seksuallovbrudd. En fengselsstraff på to år ville derfor ikke gi tilstrekkelig vern av samfunnet. Én dommer dissenterte og mente at forvaringsvilkårene ikke var oppfylt.

²⁷² Gulating lagmannsretts dom 30. juni 2025 (LG-2024-132119).

²⁷³ LG-2024-132119 s. 38.

Kapittel 12

Vurdering av gjenåpningsprosessen

12.1 Innledning

Det følger av utvalgets mandat at et formål med granskningen er å klarlegge hvorfor Viggo Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk. Etter utvalgets syn er det i den sammenheng grunn til å vurdere *når* saken burde vært gjenåpnet, og i tillegg drøfte *årsaker* til at saken ble gjenåpnet først etter lang tid og gjentatte begjæringer.

Mandatet fremhever at utvalget særlig skal klarlegge og vurdere hvilke opplysninger Gjenopptakelseskommisjonen baserte sine avgjørelser på, og om det var mer kommisjonen kunne og burde ha gjort for å belyse saken. Kommisjonens samarbeid med partene og kvaliteten i kommisjonens utredning skal også vurderes. Granskningen omfatter i tillegg håndteringen av saken hos andre aktører, slik som påtalemyndigheten, forsvarere, bistandsadvokater og Den rettsmedisinske kommisjon (DRK).

Etter mandatet skal utvalget, basert på sin gjennomgang og de funn som avdekkes, foreslå endringer i dagens regelverk, rutiner, praksis, utdanning og opplæring etc. som anses nødvendige. Forslag til forbedringer av gjenåpningssystemet er gjennomgående drøftet og fremmet i utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet for straffesaker, jf. NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt*.¹ Utvalgets erfaringer fra granskningen av Baneheia-saken dannet et viktig bakteppe for forslagene som der presenteres.

I punkt 12.2 drøfter utvalget på hvilket tidspunkt Kristiansens sak burde ha vært gjenåpnet, gitt opplysningene som ble presentert for kommisjonen i de ulike begjæringene. I punkt 12.3 ser utvalget nærmere på årsakene til at Kristiansens gjenåpningsbegjæring først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk. I punkt 12.4 gis enkelte merknader til påtalemyndighetens håndtering av gjenåpningssaken. Forsvarernes og bistandsadvokatenes rolle kommenteres til sist i punkt 12.5.

12.2 Når burde Viggo Kristiansens sak ha blitt gjenåpnet?

12.2.1 Gjenåpningsgrunnlaget forelå klart i 2011

Viggo Kristiansen anførte gjennom gjenåpningsprosessen flere ulike grunnlag for gjenåpning, av ulik betydning for spørsmålet om Kristiansens skyld. DNA-beviset viste seg å være det mest sentrale beviset i gjenåpningssaken. Da Gjenopptakelseskommisjonens flertall i avgjørelse 18. februar 2021 kom til at vilkårene for gjenåpning var oppfylt, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3, skyldtes det ifølge flertallets vurdering at saken «med hensyn til biologiske spor» sto i en «vesentlig annen bevismessig stilling» enn da saken ble behandlet i lagmannsretten, se punkt 11.11.4.

Kommisjonens flertall mente at lagretten, ut fra bevisførselen, måtte ha oppfattet DNA-beviset som en sikker bekreftelse på at handlingene ble begått av to gjerningsmenn. Under henvisning til de nye sakkyndigrapportene som var utarbeidet i etterkant av lagmannsrettens dom, og resultatene av DNA-undersøkelsene som ble foretatt ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2010, konkluderte flertallet med at DNA-beviset fra 2000 måtte anses tilnærmet nøytralt når det gjaldt spørsmålet om én eller to gjerningsmenn sto bak handlingene. Etter flertallets syn måtte de øvrige bevisene i saken – i hovedsak Jan Helge Andersens forklaring og telebeviset – forstås og vektlegges på en annen måte når premisset om at det sikkert var to gjerningsmenn, bortfalt. Etter flertallets vurdering var det dermed samlet sett en rimelig mulighet for at Kristiansen ville ha blitt frifunnet dersom lagmannsretten hadde vært kjent med de nye analysene og rapportene om DNA-beviset, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.

Utvalget er enig med Gjenopptakelseskommisjonens flertall i analysen av bevisbildet for lagmannsretten. Bevisføringen for lagmannsretten, sammenholdt med rettsbelæringen, tilsier at lagretten trolig oppfattet DNA-beviset som en sik-

¹ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* del VI. Utredningen ble avgitt 20. desember 2024.

ker bekreftelse på at overgrepene ble begått av to gjerningsmenn. Sentralt i denne vurderingen var premisset om at resultatet fra prøve C-25 (ytre endetarm, Lena Sløgedal Paulsen) ikke kunne stamme fra Andersen og derfor måtte komme fra en annen person. Selv om lagretten også kan ha sett hen til indisier av varierende vekt og opplysninger om Kristiansens karakter og atferd, måtte det bevises ut over enhver rimelig tvil at Kristiansen hadde begått handlingene han var tiltalt for. Det uriktige premisset om to gjerningsmenn var derfor trolig avgjørende for domfellelsen av Kristiansen, både med tanke på vurderingen av Andersens troverdighet om Kristiansens deltakelse og for vektingen av telebeviset i den samlede bevisvurderingen.

Utvalget er videre enig med Gjenopptakelseskommisjonens flertall i at det var grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 da det ble klart at DNA-beviset fra 2000 likevel *ikke* ga noen sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. Samtidig er det forståelig at kommisjonen ikke fant grunnlag for gjenåpning før dette ble klargjort. Så lenge det fremsto klart at to gjerningsmenn sto bak handlingene, er det mye som taler for at øvrige bevis som talte for at Kristiansen var uskyldig – i hovedsak telebeviset – ikke kunne tillegges avgjørende vekt i vurderingen av gjenåpningsspørsmålet. At en tredje, ukjent gjerningsmann hadde deltatt i handlingene i stedet for Kristiansen, fremsto spekulativt og lite plausibelt. Anførselen om at det kunne finnes en ukjent gjerningsmann, ble – trolig av den grunn – tidlig forlatt av advokat Sigurd Klomsæt, se punkt 12.2.2 nedenfor.

Anførsler om DNA-beviset ble fremmet i samtlig av Kristiansens begjæringer. Etter utvalgets syn var det imidlertid først i den tredje begjæringen, fremmet 17. juni 2011, at svakheter ved DNA-beviset ble begrunnet på en slik måte at det er klart at kommisjonen skulle ha gjenåpnet saken. Begjæringen var denne gang foranlediget av rapportene fra Forensic Science Service (FSS) og GENA henholdsvis 10. juni 2011 og 6. juni 2011, sammenholdt med korrespondanse mellom Klomsæt og Angel Carracedo ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC). Rapportene formidlet i klartekst *hvorfor* rettens slutninger om DNA-bevisene ikke var holdbare. Det ble gitt en grundig forklaring av sammenhengen mellom de begrensede DNA-funnene og antagelsen om to gjerningsmenn. På dette tidspunktet hadde kommisjonen, etter utvalgets syn, tilstrekkelig grunnlag for å forstå at påvisningen av allel 10 i prøve C-25 fullt mulig kunne skyldes andre forhold enn at

det var tale om handlingsrelevant DNA avsatt av en gjerningsperson.

Det som var nytt i FSS' og GENAs rapporter fra juni 2011 sammenlignet med tidligere rapporter fra 2009 og 2010, var at usikkerhetsfaktorene ble formidlet direkte i tilknytning til USC's funn av allel 10 i prøven C-25 i 2000 og dermed ikke var til å misforstå. FSS og GENA pekte på at funnet kunne skyldes feilutslag (artefakt) eller forurensning, og redegjorde inngående om begrunnelsen for dette. USC var på sin side uenig i at funnet kunne være et artefakt, men utelukket ikke forurensning.² Se for øvrig utvalgets redegjørelse for svakheter ved de opprinnelige DNA-bevisene i punkt 4.7.5.

Utvalget mener på denne bakgrunn at grunnlaget for gjenåpning klart forelå i juni 2011, ved innleveringen av Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring. Saken burde derfor ha vært gjenåpnet da begjæringen deretter, etter en rimelig saksbehandlingstid, ble tatt opp til avgjørelse. I denne sammenheng bemerkes det at grunnlaget som faktisk førte til gjenåpning i februar 2021, i det vesentlige var det samme som forelå i juni 2011. FSS' og GENAs konklusjoner fra 2011 er videre i all hovedsak i overensstemmelse med konklusjonen til Frederik Torp Petersen ved Retsmedisinsk Institut ved Københavns Universitet, som vurderte DNA-beviset i 2020 i forbindelse med behandlingen av den siste gjenåpningsbegjæringen. Etter utvalgets syn var rapportene fra FSS og GENA grundigere enn Torp Petersens rapport, som tilførte saken lite nytt utover det som fremgikk av FSS' og GENAs rapporter.

12.2.2 Burde saken ha blitt gjenåpnet før 2011?

Etter utvalgets syn kan det stilles spørsmål om saken burde vært gjenåpnet allerede ved avgjørelsen av den første gjenåpningsbegjæringen i 2010. Svakheter i Jan Helges forklaring og betydningen av mobiltelefonbeviset som tilsa at Kristiansen ikke kunne ha vært på åstedet, var tema allerede i denne begjæringen. Kommisjonen hadde også på dette tidspunktet et visst grunnlag for å oppfatte usikkerhetsmomentene ved DNA-beviset.

Etter utvalgets syn var det imidlertid flere sider ved måten DNA-beviset ble behandlet på i denne omgangen, som til dels gjør det forståelig at kommisjonens tilla DNA-beviset mindre betydning ved avgjørelsen av den første begjæringen: Under den

² En rettsgenetisk analyse kan, som påpekt flere ganger tidligere i utredningen, aldri alene gi svar på om funnet stammer fra en gjerningsperson.

første gjenåpningsprosessen ble anførselene og saksopplysningene om DNA-bevisene formidlet på en nokså fragmentarisk måte. Gjenåpningsbegjæringen var ellers svært bredt anlagt fra Viggo Kristiansens side, og oppmerksomheten var i stor grad rettet mot andre forhold. I selve begjæringen sto det dessuten at tekniske bevis kunne tilsi to gjerningsmenn, men at det i så fall kunne være en annen ukjent gjerningsmann enn Kristiansen. Denne anførselen var i liten grad begrunnet, og det er forståelig at kommisjonen tilla denne hypotesen liten vekt i sin vurdering. Anførselen ble senere forlatt, og det ble i stedet hevdet at det likevel ikke var sikkert at det hadde vært to gjerningsmenn. Dette skjedde først etter at advokat Klomsæt engasjerte GENA og FSS, og etter at nye DNA-analyser ble utført ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i februar 2010.

GENAs første rapport i saken kom allerede 4. februar 2009 og forelå altså for kommisjonen ved avgjørelsen av den første begjæringen. I denne rapporten ga GENA uttrykk for sitt syn på de opprinnelige DNA-bevisene, det vil si prøvene som ble analysert ved USC i 2000. På dette tidspunktet hadde GENA imidlertid kun innsyn i de rettsgenetiske rapportene og ikke i underlagsmaterialet (elektroferogrammene) for analysene. I rapporten påpekte GENA i korte trekk at USCs analyseresultater var oppnådd ved lavnivåbetingelser,³ at det vanskelig kunne trekkes noen konklusjon fra prøvene B-22 og B-25, mens allel 10 – som eneste markør i prøve C-25 – ga «en svært lav grad av sikkerhet for tolkning av funnet».⁴

Det fremgår implisitt av rapporten at GENAs oppfatning var at retten ikke skulle ha lagt vekt på disse resultatene som bevis i saken. For eksempel uttalte GENA i rapporten: «Likevel oppfattes det som at retten har lagt vekt på disse DNA-funnene som bevis i saken.» I oppsummeringen skriver GENA videre at konklusjonen i RMIs rapport ikke er uriktig, men at den er «formulert på en slik måte at konklusjonen kan oppfattes å inkludere de to tiltalte på et tynt bevismessig grunnlag for disse tre sporprøvene». Endelig uttaler GENA at «det ikke er gjort funn som sannsynliggjør at Viggo Kristiansen er opphavet til ett eller flere av de biologiske sporprøvene».⁵

³ Lavnivåbetingelser (*low copy number*-betingelser) innebærer at man – ved analyse av lite spormateriale – øker sensitiviteten i analysen ved å benytte et høyere antall amplifiseringssykluser enn ved standard metode, se punkt 4.7.2.4. Metoden innebærer en forhøyet risiko for å observere feilutslag eller kontamineringsutslag fra små mengder DNA fra kilder uten relevans for den straffbare handlingen.

⁴ Rapport fra GENA 4. februar 2009.

Slik utvalget ser det, formidlet rapporten imidlertid ikke i *klartekst* hva som var det problematiske ved domstolens bruk og vekting av DNA-bevisene i bevisvurderingen: Et DNA-resultat uten noen individualiserende kraft har svært lav bevismessig vekt, også med hensyn til om funnet er handlingsrelevant og stammer fra en gjerningsperson. Ved små mengder DNA og treff på få markører er det som regel ikke mulig å utelukke at funnet stammer fra en kilde uten relevans for straffesaken.⁶ For aktører med tilstrekkelig kunnskap om DNA-bevis kan slike forhold anses som «grunnkunnskap» som ikke nødvendigvis må påpekes særskilt. For aktører og personer uten særskilt DNA-kunnskap er dette imidlertid ikke innlysende. Utvalget mener derfor at rapporten med fordel kunne tatt for seg problematikken tydeligere for å sikre at rapportens innhold ble forstått i rett kontekst. Dette ble først gjort ved rapportene avgitt i 2011, se punkt 11.8.1.

Utvalget har videre forståelse for at kommisjonen vektla at Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) tidlig i saksforløpet uttalte at retten hadde forstått DNA-bevisene riktig. Utvalget finner det sannsynlig at DRKs uttalelse kan ha medvirket til at kommisjonen i den første avgjørelsen ikke fant grunn til å ta nærmere stilling til Klomsæts anførsler om at også C-25-resultatet kunne skyldes forurensning. Utvalget viser til at DRK i sin uttalelse til GENAs rapport 4. februar 2009 uttalte at retten hadde oppfattet DNA-bevisene på «korrekt måte», at retten «hadde forstått hvilken bevismessig vekt DNA funnene i saken har», og at GENAs rapport ikke inneholdt «nye faglige vurderinger på det rettsgenetiske området av betydning for gjenåpning av saken».⁷

Etter utvalgets syn kan DRKs uttalelse, som hadde preg av en selvstendig sakkyndiguttalelse, ha medvirket til at kommisjonen slo seg til ro med rettens fortolkning ved den opprinnelige domfellelsen, og at kommisjonen ikke så grunn til å behandle holdbarheten av de opprinnelige DNA-bevisene nærmere i vedtaket 17. juni 2010. Etter utvalgets syn er det også problematiske sider ved andre av DRKs uttalelser i forbindelse med den første begjæringen. Se nærmere om dette i punkt 12.3.5, hvor utvalget trekker frem DRKs rolle som en av flere årsaker til at Kristiansens gjenåpningsbegjæringer ikke ble tatt til følge tidligere.

⁵ Rapport fra GENA 4. februar 2009.

⁶ Se nærmere om DNA-funnene og utvalgets vurdering av disse i punkt 4.7.5.

⁷ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 12. mars 2009.

Et eget spørsmål er ellers om anførselene knyttet til telebeviset i seg selv burde ført til gjenåpning i medhold av straffeprosessloven § 392 andre ledd da kommisjonen avgjorde den første gjenåpningsbegjæringen i juni 2010. Denne bestemmelsen gir grunnlag for gjenåpning «når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny». Bestemmelsen forutsetter ikke at det kan påvises noe «nytt» sammenholdt med bevisene som ble ført for retten ved den opprinnelige behandlingen av saken. Til gjengjeld er terskelen for gjenåpning høy.⁸

Etter utvalgets syn utelukker telebeviset på det nærmeste at Kristiansens telefon kan ha vært på åstedet da voldtektene og drapene fant sted.⁹ Anførselen fra Kristiansen vedrørende telebeviset har vært den samme i alle de fem gjenåpningsbegjæringene. Etter utvalgets syn er det likevel – også i relasjon til straffeprosessloven § 392 andre ledd – forståelig at gjenåpning ikke ble besluttet før det ble rokket ved premisset om at DNA-beviset ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. Så lenge dette premisset besto, er det forståelig at kommisjonen etter en helhetsvurdering kom til at det ikke var tilstrekkelig tvilsomt om dommen var riktig. Det bemerkes i den sammenheng at svakhetene ved rettens slutninger om telebeviset – forståelsen av Teleplans konklusjoner – ikke ble underbygget med ny sakkyndighet før i den siste begjæringen 18. juni 2017.¹⁰

Et annet spørsmål er om kommisjonen tidligere – gjennom utredningen av saken – selv burde ha skaffet nærmere informasjon om betydningen av telebeviset og usikkerhetsmomentene ved DNA-beviset. Dette drøftes nedenfor i punkt 12.2.3.

⁸ Straffeprosessloven § 392 andre ledd gir grunnlag for gjenåpning uten at det må påvises «nye» bevis eller omstendigheter, slik kravet er etter regelen i § 391 nr. 3, som straffesaken mot Viggo Kristiansen ble gjenåpnet i medhold av. En ren omvurdering av bevisene i saken kan i prinsippet føre til gjenåpning etter § 392 andre ledd. Terskelen for gjenåpning er imidlertid høy – bestemmelsen er ment å være en «sikkerhetsventil», og det må foreligge «tungtveiende grunner» som taler for at gjenåpning skal skje. Se nærmere om regelen i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 12.3.

⁹ Se blant annet punkt 5.8.2. Etter utvalgets syn kan det ikke regnes som en reell mulighet at noen andre har brukt Kristiansens telefon til å sende SMS-ene kl. 18.57 og 19.37. Et slikt hendelsesforløp ville implisert en ukjent tredjeperson, noe det ikke foreligger andre holdepunkter for. Tekstmeldingene synes videre å ha et innhold som er forenlig med at Kristiansen sendte meldingene til en jente han «flørtet» med, se punkt 3.5.12.2.

¹⁰ Se punkt 11.11.1.

12.2.3 Betydningen av manglende utredning

Det kan reises spørsmål om hvorvidt saken kunne ha vært gjenåpnet allerede ved avgjørelsen av den første begjæringen dersom Gjenopptakelseskommisjonen i tilstrekkelig grad hadde overholdt sin utredningsplikt. Som det fremgår av punkt 12.3.3, mener utvalget at kommisjonen burde ha utredet saken grundigere, og at kommisjonen brøt utredningsplikten den er pålagt etter straffeprosessloven § 398 første ledd.

Utvalget bemerker i den sammenheng at advokat Sigurd Klomsæt allerede i forbindelse med den første begjæringen ba kommisjonen om hjelp til å få utlevert elektroferogrammene som lå til grunn for USCAs analyse i 2000. Klomsæt ba om utlevering av elektroferogrammene flere ganger, blant annet ved brev til kommisjonen 26. mars 2009, 14. mai 2010 og 25. mai 2010. Fordi Gjenopptakelseskommisjonen ikke medvirket til utleveringen, ble elektroferogrammene først tilgjengelige 25. mai 2011, etter at Regjeringsadvokaten ble involvert som prosessfullmektig for kommisjonen i forbindelse med det sivile søksmålet for Oslo tingrett. Forensic Science Service (FSS) og GENAs rapporter forelå kort tid etter dette, henholdsvis 10. juni og 6. juni 2011.¹¹ Den 17. juni 2011 ble den tredje gjenåpningsbegjæringen inngitt, hvor GENAs og FSS' nye vurderinger sto sentralt.

Utvalget ser det slik at dersom kommisjonen hadde imøtekommet – og ikke uttrykkelig avvist – Klomsæts anmodninger om å innhente elektroferogrammene, ville FSS' og GENAs sentrale påpekninger om svakhetene ved DNA-beviset – særlig med tanke på usikkerheten om betydningen av prøve C-25 – trolig foreligget før avgjørelsen av den første gjenåpningsbegjæringen.

Utvalget viser for øvrig til at Klomsæt allerede i begjæringen 5. september 2008 ba om at det ble innhentet nye sakkyndige vurderinger av telebeviset, uten at dette ble tatt til følge av kommisjonen, se punkt 11.3.2.14. Under behandlingen av den første begjæringen avslo kommisjonen også Klomsæts forespørsel om å avhøre dekningsdirektør i Telenor, Bjørn Amundsen. Etter utvalgets syn er det mye som taler for at slike utredningsskritt kunne ha bidratt til å klargjøre betydningen av telebeviset, på samme måte som Halvard Sivertsens senere rapporter. Disse ble imidlertid først inngitt sammen med den femte gjenåpningsbegjæringen 18. juni 2017. Se nærmere om utvalgets syn på kommisjonens utredning av saken i punkt 12.3.3.

¹¹ Rapport fra FSS 10. juni 2011 og rapport fra GENA 6. juni 2011.

12.3 Hvorfor ble Kristiansens gjenåpningsbegjæring først tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk?

12.3.1 Innledning

I det følgende vil utvalget drøfte hvorfor Viggo Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk. Det gikk tolv og et halvt år fra Kristiansens første gjenåpningsbegjæring ble innlevert i september 2008, til saken ble gjenåpnet i februar 2021. I løpet av denne perioden ble det levert til sammen fem gjenåpningsbegjæringer og to omgjøringsbegjæringer. Det ble også anlagt et søksmål mot Gjenopptakelseskommisjonen i 2010, med påstand om at de to første avslagene var ugyldige.

I de neste punktene vil utvalget sammenfatte sine synspunkter på hvilke årsaksfaktorer som fremstår mest vesentlige i det samlede årsaksbildet. I punkt 12.3.2 drøftes betydningen av Gjenopptakelseskommisjonens bevisvurderinger. Svikt ved vurderingen av DNA-bevisene fremheves der som en hovedårsak til at saken ikke ble gjenåpnet før i 2011. Hvilken betydning manglende overholdelse av kommisjonens utredningsplikt har spilt i denne sammenheng, vurderes i punkt 12.3.3, mens kommisjonens mangelfulle bearbeidelse av partenes anførsler omtales i punkt 12.3.4. Den rettsmedisinske kommisjons rolle behandles i punkt 12.3.5. Svakheter ved kommisjonens rettsanvendelse er tema i punkt 12.3.6, mens svakheter ved regelverk, rutiner og praksis behandles i punkt 12.3.7. En oppsummering av utvalgets syn gis til sist i punkt 12.3.8.

12.3.2 Svikt i kommisjonens bevisvurderinger

I punkt 12.2.1 har utvalget konkludert med at saken burde vært gjenåpnet da det ble klart at DNA-beviset fra 2000 ikke ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn. Hovedårsaken til at Viggo Kristiansens begjæring først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk, er etter utvalgets syn at kommisjonen først i 2021 tok konkret stilling til om de opprinnelige DNA-bevisene ga grunnlag for et slikt premiss.

Advokat Sigurd Klomsæt anførte at DNA-beviset ikke ga sikker bekreftelse på to gjerningsmenn allerede i den første gjenåpningsprosessen, og anførselen ble gjentatt i alle de etterfølgende gjenåpningsprosessene. At kommisjonen ikke tok konkret stilling til anførselen, er etter utvalgets syn en svakhet ved Gjenopptakelseskommisjo-

nens bevisvurdering som gjelder alle avgjørelsene i Baneheia-saken med unntak av den siste.

Som det fremgår av punkt 12.2, har utvalget samtidig en viss forståelse for at kommisjonen ikke forsto svakhetene ved rettens vurdering av DNA-beviset ved avgjørelsen av den første gjenåpningsbegjæringen 17. juni 2010. Det samme gjelder for den andre gjenåpningsbegjæringen, som ble avgjort 24. september 2010. Den andre begjæringen var i hovedsak konsentrert rundt gjerningsmannsprofilen, og det fremkom ikke denne gang noe nytt om DNA-beviset utover anførselene i den første begjæringen.

Ved avgjørelsen av den tredje begjæringen mener utvalget derimot at det klart forelå grunnlag for å gjenåpne saken, hovedsakelig på grunn av de nye analysene og rapportene om DNA-beviset. Etter utvalgets syn er det vesentlige svakheter ved kommisjonens bevisvurderinger – særlig med tanke på vurderingene av DNA-beviset – i avgjørelsene av den tredje og fjerde gjenåpningsbegjæringen. Dette utdypes nærmere i det følgende.

Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring 17. juni 2011 ble avgjort ved kommisjonens vedtak 11. desember 2013. I avgjørelsen la kommisjonen til grunn at Kristiansens siste begjæring «i det vesentlige» var «en bearbeidelse av tidligere begjæringer og argumentasjon, uten at det er fremkommet noe avgjørende nytt eller anført noen særlige forhold som gir grunnlag for gjenåpning».¹² I vurderingen av DNA-beviset viste kommisjonen kort til avgjørelsen 17. juni 2010 og sluttet seg til vurderingene og konklusjonene som fremgikk der. Det var ifølge kommisjonen ikke «fremkommet noe avgjørende nytt etter dette, som gir grunn for nåværende kommisjon til å komme til et annet resultat».¹³

Etter utvalgets syn var det en feilvurdering at spørsmålet om gjenåpning denne gang ble vurdert å stå i samme stilling som da kommisjonen behandlet den første gjenåpningsbegjæringen. Siden den gang hadde det tilkommet ytterligere sakkyndigrapporter fra FSS og GENA som gjorde grundig rede for svakhetene ved de opprinnelige analyseresultatene og hvorfor det ikke kunne trekkes slike slutninger fra dem som retten hadde gjort ved domfellelsen.

I avgjørelsen gjør kommisjonen i liten grad egne, selvstendige vurderinger av de nye rapportene fra GENA og FFS og hvilken betydning disse hadde for den sentrale anførselen om at DNA-beviset ikke ga en sikker bekreftelse på to gjernings-

¹² Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 11. desember 2013 (GK-2013-130) s. 73.

¹³ GK-2013-130 s. 66.

menn. I stedet siterer kommisjonen lengre passasjer fra Oslo tingretts dom 1. september 2011 som avgjorde Kristiansens søksmål om gyldigheten av kommisjonens første og andre avgjørelse om å nekte gjenåpning. Tingretten ga i dommen uttrykk for at det var en «permanent uenighet» blant de sakkyndige, som hadde «sprikende syn» på spørsmålet om DNA-analysene «godtgjorde at to menn hadde stått bak de seksuelle overgrepene og da nødvendigvis også drapene».¹⁴

Det er klare holdepunkter for at Oslo tingrett her baserte seg på en feilslutning, se punkt 11.7.3. Uenigheten blant de sakkyndige gjaldt hvorvidt det var påvist DNA fra to ulike menn i prøvene, altså om det var tale om to *reelle mannlige DNA-bidrag*. Universitetet i Santiago de Compostela (USC) var i sine vurderinger klar på at det var tale om reelt DNA, mens GENA og FSS på sin side mente at det kunne være snakk om et artefakt – altså en feilavlesning. Ingen av de sakkyndige hadde imidlertid tatt stilling til om det dreide seg om DNA fra to *gjerningsmenn*. Tvert imot var de sakkyndige enige om at forurensning i forbindelse med sporsikring, bevisbehandling eller lignende ikke kunne utelukkes. Alle de sakkyndige holdt altså muligheten åpen – riktignok med noe ulike formuleringer – for at DNA-et i prøve C-25 kunne ha et annet opphav enn at det var avsatt av en gjerningsmann på åstedet.¹⁵

Ved å vise til tingrettens drøftelse kan kommisjonen synes å ha basert seg på samme feilslutning. Kommisjonen konstaterer kort under vurderingen av DNA-beviset at det «fortsatt» var uenighet mellom de sakkyndige om hvorvidt alle 10 i prøven C-25 kunne skyldes «en skyggeallel eller om det skyldes forurensning». Det sentrale spørsmålet om hvorvidt funnet av alle 10 i prøve C-25 faktisk skyldtes reelt DNA eller et artefakt, og om eventuelt DNA i prøven måtte antas å stamme fra en gjerningsmann, ble aldri vurdert av kommisjonen.

Den 9. desember 2014 avgjorde kommisjonen Kristiansens fjerde gjenåpningsbegjæring. Begjæringen ble av kommisjonens leder alene forkastet som «åpenbart» grunnløs, jf. straffeprosessloven § 397 tredje ledd. Kommisjonen foretar i avgjørelsen ingen nærmere vurderinger av de sentrale spørsmålene vedrørende DNA-beviset. I avgjørelsen viser kommisjonen i stedet til kommisjonens vurderinger i avgjørelsen av den tredje begjæringen. Feilvurderingene av DNA-beviset ved avgjørelsen av den tredje begjæringen ble altså videre-

ført til avgjørelsen av den fjerde begjæringen, og det ble heller ikke denne gang tatt stilling til den sentrale anførselen knyttet til DNA-bevisene og premisset om to gjerningsmenn.

Kristiansens femte gjenåpningsbegjæring ble avgjort ved kommisjonens vedtak 18. februar 2021. Etter utvalgets syn var dette første gang kommisjonen foretok en reell og selvstendig vurdering av den sentrale anførselen om at dommen bygde på et uriktig premiss om at DNA-analysene ga en sikker bekreftelse på at to gjerningsmenn hadde tatt del i ugjerningene.

Kommisjonens flertall på tre medlemmer konkluderte denne gang med at lagretten, ut fra bevisførselen, måtte ha oppfattet DNA-beviset som en sikker bekreftelse på at overgrepene ble begått av to gjerningsmenn.¹⁶ Flertallet konkluderte videre med at DNA-beviset nå måtte anses tilnærmet nøytralt når det gjaldt spørsmålet om hvorvidt én eller to gjerningsmenn hadde begått handlingene i Baneheia.¹⁷ Mindretallet på to medlemmer mente på sin side at saken med hensyn til biologiske spor ikke sto i en «vesentlig annen bevismessig stilling» enn da saken var oppe for lagmannsretten.¹⁸ Mindretallet viste til at usikkerhetsmomentene vedrørende DNA-beviset var fremme også ved lagmannsrettens behandling, herunder at Kristiansens forsvarer reiste spørsmålet om kontaminering. Se nærmere om flertallets og mindretallets vurderinger av dette spørsmålet i punkt 11.11.4.

12.3.3 Manglende overholdelse av utredningsplikten

Gjenopptakelseskommisjonens utredningsplikt følger av straffeprosessloven § 398 første ledd første punktum: Kommisjonen skal av eget tiltak «sørge for at saken er så godt opplyst som mulig før den avgjør om begjæringen skal tas til følge». Ifølge forarbeidene skal kommisjonen «ta initiativ og gå aktivt til verks for å belyse sakens faktiske og rettslige sider».¹⁹ Den omfattende utredningsplikten må imidlertid forstås med visse forbehold:

«Meningen er at kommisjonen skal opplyse saken så godt som mulig ut fra hva som er praktisk mulig og økonomisk forsvarlig tatt i betraktning sakens alvor og dens betydning for siktede. Avveiningen kan føre til at et nytt bevis

¹⁴ GK-2013-130 s. 65.

¹⁵ Se nærmere om tingrettens vurdering av DNA-beviset i punkt 11.7.3.

¹⁶ Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 (GK-2020-82) s. 269.

¹⁷ GK-2020-82 s. 273.

¹⁸ GK-2020-82 s. 273–274.

¹⁹ Ot.prp. nr. 70 (2000–2001) s. 75.

likevel ikke innhentes, selv om det kan bidra til å opplyse saken ytterligere.»²⁰

Baneheia-sakens alvor og store betydning for Viggo Kristiansen tilsier etter utvalgets syn at saken burde ha blitt prioritert og underlagt omfattende utredning. Under gjenåpningsprosessen sonet Kristiansen en forvaringsdom på strenge vilkår ved Ila fengsel og forvaringsanstalt. Han hadde ikke offentlig oppnevnt forsvarer, med unntak av 100 timer i 2008 i forbindelse med den første gjenåpningsbegjæringen. I begrunnelsen for avslagene på Kristiansens begjæringer om forsvareroppevning viste kommisjonen blant annet til at kommisjonen selv ville foreta nødvendige utredningsskritt.

Når det gjelder DNA, har kommisjonen foretatt enkelte utredningsskritt i form av nye analyser av gjenværende DNA-materiale. Det ble foretatt *nye analyser* ved Universitetet i Santiago de Compostela (USC) og Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) i 2010 og ved Nationellt forensiskt centrum (NFC) i 2018. Først i 2020 oppnevnte imidlertid kommisjonen en DNA-sakkyndig for å uttale seg om holdbarheten av rettens tolkning av *de opprinnelige DNA-analysene* fra 2000. Etter utvalgets syn var dette et nærliggende utredningsskritt, gitt DNA-bevisets betydning for domfellelsen av Kristiansen og anførsleene i begjæringene.

Utvalget forstår det slik at ingen av de ansatte i kommisjonens sekretariat under behandlingen av saken hadde særskilt kompetanse om DNA. Det er grunn til å tro at dette kan ha medvirket til at DNA-beviset ikke ble tilstrekkelig utredet. Ettersom kommisjonen ikke hadde slik kompetanse, var det reelt sett behov for å få formidlet innholdet i, og betydningen av, DNA-beviset fra en fagkyndig.

Fordi kommisjonen ikke oppnevnte noen sakkyndig innen DNA, engasjerte Klomsæt selv FSS og GENA for å gjøre vurderinger av de opprinnelige DNA-analysene som lå til grunn for rettens behandling. Både FFS og GENA formidlet i sine rapporter fra juni 2011 i klartekst svakhetene ved DNA-analysene fra 2000. Denne sentrale siden ved saken ble dermed utredet av Kristiansens privat engasjerte sakkyndige. Det er holdpunkter for at kommisjonen av den grunn vektla rapportene i mindre grad enn det reelt sett var grunnlag for. Påtalemyndigheten anså GENA som «partsrepresentant», og kommisjonen erklærte GENA inhabil, se punkt 11.3.2.11. Kommisjonens

eget syn kommer klart til uttrykk i vedtaket 17. juni 2010: «Det bemerkes at GENA og FSS har vært engasjert som privat sakkyndige av domfelte v/ advokat Klomsæt. Deres uttalelser, som advokat Klomsæt har oversendt kommisjonen, anses derfor som en del av domfeltes anførsler.»

Oppnevningen av Gjenopptakelseskommisjonens egen sakkyndige i 2020 skjedde først etter at det forelå utkast til avgjørelse, da det ble klart at det var uenighet i kommisjonen jf. punkt 11.11.3.2. Oppnevningen var dermed ikke en del av den innledende utredningen av saken fra kommisjonens side. Dette ledet til en forsinkelse i saksbehandlingstiden på ett år og tre måneder, se nærmere i punkt 12.3.7.

Som nevnt i punkt 12.2 mener utvalget at det er grunn til å tro at FSS' og GENAs grundige annenhåndsvurderinger av DNA-analysene ved USC i 2000 ville ha foreligget på et tidligere tidspunkt dersom kommisjonen hadde imøtekommet Klomsæts anmodninger om å innhente underlagsmaterialet (elektroferogrammene) for analysene ved USC i 2000. Elektroferogrammene ble først utlevert 25. mai 2011. Etter utvalgets syn er det vanskelig å se noen god begrunnelse for at kommisjonen ikke imøtekom Klomsæts anmodning. Det var tale om sentrale opplysninger som det var lite krevende for kommisjonen å fremskaffe.

Det hører med til bildet at heller ikke andre av sakens sentrale beviser har vært gjenstand for særskilte utredningsskritt fra kommisjonens side, til tross for en rekke anmodninger fra Kristiansens advokater. Allerede 28. mai 2009 avsto kommisjonen å oppnevne en sakkyndig innen avhørsmetoder, se punkt 11.3.2.14. Samme dag avsto kommisjonen å oppnevne en sakkyndig innen dekningsforhold. Den 29. juni 2009 avsto kommisjonen videre å gjennomføre avhør av dekningsdirektør i Telenor, Bjørn Amundsen. Slike utredningsskritt ville vært egnet til å klargjøre betydningen av telebeviset for gjenåpningsvurderingen.

I lys av sakens alvor og innholdet i Kristiansens anførsler, og på bakgrunn av de gjentatte anmodningene om enkle utredningsskritt som ikke ble etterfulgt, mener utvalget at kommisjonen på flere punkter ikke overholdt utredningsplikten den er pålagt. Dette synes å ha vært en av årsakene til at grunnlaget for gjenåpning ikke forelå før i 2011. Den manglende utredningen, sammenholdt med at vurderingene til de privatengasjerte sakkyndige ble tillagt for liten vekt, har også vært en årsak til at Kristiansens gjenåpningsbegjæring først ble tatt til følge i 2021.

²⁰ Ot.prp. nr. 70 (2000–2001) s. 75.

12.3.4 Mangelfull bearbeidelse av partenes anførsler

Et fellestrekk ved kommisjonens avgjørelser i Baneheia-saken er etter utvalgets syn at de gjenomgående har en lite hensiktsmessig utforming. Enkelte av avgjørelsene er svært omfattende, og det brukes generelt uforholdsmessig stor plass på å gjengi partenes anførsler.²¹ Lange passasjer fra partenes brev er inntatt i avgjørelsene. Enkelte ganger er partenes skriv limt inn i sin helhet, selv om de er svært lange.

Et eksempel er kommisjonens gjengivelse av partenes anførsler om DNA-beviset i avgjørelsen av den tredje begjæringen 11. desember 2013. Utvalget mener at det på dette tidspunktet klart var grunnlag for å gjenåpne saken, se punkt 12.2.1. De sentrale grunnene som talte for gjenåpning, fremgikk av Kristiansens anførsler i begjæringen. I kommisjonens avgjørelse gis det imidlertid ingen konsentrert gjengivelse, med kommisjonens egne ord, av hva som gjøres gjeldende om DNA. Dette gjør det krevende å vurdere om kommisjonen korrekt har oppfattet det som er anført.²²

Utvalget mener at denne formen for gjengivelse av anførsler er uheldig, fordi det er vanskelig å vite om kommisjonen selv har bearbeidet og forstått innholdet i partenes argumentasjon. Utvalget har belyst denne problemstillingen når det gjelder andre avgjørelser fra kommisjonen i utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet. Utvalget bemerker der:

«Et viktig formål med å gjengi anførslene er at kommisjonen skal vise at den har fått med seg det partene har gjort gjeldende. Videre vil gjengivelsen kunne bidra til å klargjøre vurderingstemaene i saken for kommisjonsmedlemmene og sikre at både uttrederen og medlemmene forstår de sentrale spørsmålene i saken.»²³

12.3.5 Uheldige uttalelser fra Den rettsmedisinske kommisjon

Etter utvalgets syn har Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) kommet med uheldige uttalelser som har vært egnet til å skape forvirring om DNA-bevisenes betydning ved gjenåpningsvurderingen. Etter utvalgets syn er dette en del av forklaringen på at Viggo Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte forsøk.

DRKs hovedoppgave er å kvalitetssikre rettsmedisinske sakkyndigvurderinger i straffesaker, jf. forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon § 3. I korte trekk innebærer kvalitetssikringen å gi en vurdering av om en sakkyndiguttalelse holder god nok standard ut fra angitte kriterier, herunder påpeke eventuelle mangler. Selve sakkyndigvurderingen skal derimot ikke overprøves.

Utover kontrollfunksjonen har DRK etter forskriften en veiledningsfunksjon overfor straffesaksaktørene i rettsmedisinske spørsmål. Det er imidlertid ikke holdepunkter for at veiledningsfunksjonen ble utøvd i forbindelse med Baneheia-saken. DRK uttalte selv den 15. juni 2010 at den kun hadde avgitt uttalelser i medhold av den daværende forskrift om Den rettsmedisinske kommisjon § 3 bokstav a.²⁴ Utvalget legger derfor til grunn at DRKs uttalelser i saken ble gitt som ledd i den regulære kontrollfunksjonen.

DRK hadde ingen befattning med de rettsgenetiske rapportene i forbindelse med den opprinnelige straffesaken, ettersom rettsgenetiske rapporter først ble underlagt kommisjonskontroll i 2002.²⁵ DRKs første befattning med saken var derfor ved uttalelsen 12. mars 2009, der DRK uttalte seg om de opprinnelige rapportene og om GENAs rapport 4. februar 2009. Uttalelsen om GENAs rapport lød slik:

«I denne rapporten fra Gena blir det gjort en vurdering av funnene og konklusjonene i rapporten fra RMI av 22.01.01. Kommisjonen mener at uttalelsen fra GENA ikke bringer nye opplysninger inn i saken. Fremstillingen er likevel rettsgenetisk korrekt, og som den opprinnelige uttalelsen fra RMI, har vi heller ikke her bemerkninger til det faglige ved denne nye uttalelsen fra GENA.

²¹ Et eksempel er kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010 (GK-2008-121). Avgjørelsen er på til sammen 99 sider. Hele 80 sider er redegjørelse for prosess og partenes anførsler. Kommisjonens vurdering og konklusjon behandles over 19 sider.

²² Kommisjonens behandling av DNA-beviset i avgjørelsen tyder på at kommisjonen neppe fullt ut forsto anførselene. Se nærmere om dette i punkt 11.8.4.2.

²³ NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 16.2.1.

²⁴ Bestemmelsen tilsvarer nå gjeldende forskrift § 3 første ledd første punktum og hadde tidligere følgende ordlyd: «Den rettsmedisinske kommisjon skal gjennomgå innsendte erklæringer og uttalelser som angitt i straffeprosessloven § 147 tredje ledd. [...]»

²⁵ Aarli (2011) s. 162.

GENA sin uttalelse legger i oppsummeringen særlig vekt på formuleringene om DNA bevisets vekt i RMI sin rapport som ligger til grunn for dommen. Dommen fra Kristiansand byrett av 01.06.01 tyder på at retten har forstått hvilken bevismessig vekt DNA funnene i saken har. [...] I dommen sies det helt klart at identiteten ikke kan bestemmes, og at den svært begrensede DNA-profil som er identifisert og som stemmer med Kristiansen, stemmer med tilsvarende profil på over 50 % av norske menn. Kommisjonen forstår det slik at retten har oppfattet RMIs rapport av 22.01.01 korrekt måte, og således bringer ikke rapporten fra GENA noen nye faglige elementer av betydning inn i saken.

Konklusjon: Den rettsmedisinske kommisjon har ingen bemerkninger til sakkyndiguttalelsene i rapporten fra RMI (inkl. rapporten fra Universitetet i Santiago de Compostela) og GENA. Kommisjonen konkluderer med at retten (rettsbok av 01.06.01) har oppfattet RMIs rapport av 22.01.01 på korrekt måte. Vi mener at rapporten fra GENA gir ingen nye faglige vurderinger på det rettsgenetiske området som har betydning for gjenåpning av saken.»²⁶

Utvalget mener at denne uttalelsen gikk utover DRKs mandat og rolle som kvalitetssikrer. Uttalelsen var i det minste klart egnet til å gi inntrykk av at DRK hadde gjort materielle vurderinger av DNA-bevisets betydning for bevisvurderingen og gjenåpningsspørsmålet, og uttalelsen fikk dermed preg av å være en selvstendig sakkyndiguttalelse. Den synes også å ha blitt oppfattet slik av både Gjenopptakelseskommisjonen og påtalemyndigheten.

For det første uttalte DRK at Kristiansand byrett i henhold til dommen hadde oppfattet rapporten fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) på «korrekt måte» og «forstått hvilken bevismessig vekt DNA-funnene i saken ha[dde]». Det er ikke uten videre klart hva DRK mente med dette. Den videre teksten indikerer at DRK kun mente å påpeke at retten hadde oppfattet den statistiske vektingen av beviset korrekt, det vil si at resultatet fra prøve C-25 var forenlig med over 50 prosent av norske menn, og at identiteten ikke kunne bestemmes nærmere. Formuleringene var imidlertid egnet til å forstås slik at de også kastet lys over – og nærmest satte et «godkjent»-stempel på – bevisvekten DNA-resultatene hadde blitt tillagt av retten i den *strafferettslige* bevisvurderingen,

herunder den uriktige slutningen om at de sikkert påviste to gjerningsmenn.

For det andre uttalte DRK at GENA ikke brakte «nye opplysninger inn i saken» eller «nye faglige vurderinger på det rettsgenetiske området som har betydning for gjenåpning av saken». Det er heller ikke her helt klart hva som var DRKs hensikt med å komme med en slik uttalelse. Formuleringene kunne i det minste forstås slik at de hadde rekkevidde utover det rent rettsgenetiske, i den forstand at de også kastet et visst lys over hvorvidt det rettslige vilkåret i straffeprosessloven § 391 nr. 3 var oppfylt.

Det fremgikk av GENAs rapport at det ikke var de rettsgenetiske konklusjonene i seg selv som var problematiske, men hvilken bevismessig vekt de svake DNA-bevisene hadde blitt tillagt av retten i den *strafferettslige* bevisvurderingen. Å uttale seg om sistnevnte falt klart utenfor DRKs mandat, og det var kanskje heller ikke tilsiktet fra DRKs side at uttalelsen skulle bli forstått på denne måten. Uansett synes uttalelsen 12. mars 2010 å ha fått uheldige konsekvenser for sakens videre forløp. Utvalget finner det sannsynlig at uttalelsen kan ha bidratt til at Gjenopptakelseskommisjonen ikke så grunn til å behandle holdbarheten av rettens slutninger fra de opprinnelige DNA-bevisene i vedtaket 17. juni 2010. Det vises til omtalen i punkt 12.2.2.

Det er også grunn til å trekke frem DRKs uttalelse 4. juni 2010. Bakgrunnen for denne uttalelsen var at Universitetet i Santiago de Compostela (USC) ved nye analyser i 2010 hadde påvist en tilnærmet full Y-DNA-profil forenlig med Jan Helge Andersen i prøve B-24. I tillegg ga analysen utslag på allel 10 i markøren DYS391. USC mente at det mest sannsynlig var tale om et reelt DNA-bidrag fra en annen mann, men foretok ingen sammenligning med Viggo Kristiansen for denne ene markøren. FSS og GENA var uenig i at det var påvist en tilblending fra en annen mann, idet allel 10 kunne være et artefakt eller resultat av forurensning. Gjenopptakelseskommisjonen ba RMI om en rapport som forklarte innholdet i USC's rapport. RMI avga slik rapport 29. mars 2010, jf. punkt 11.3.2.8. Til RMIs forklarende rapport uttalte DRK:

«Ang. tilblendingen fra en annen bidragsyter i markøren DYS391 i Y-STR-profilen for sporprøven 6: Dersom en beskrivelse skal være nøytral og korrekt bør en beskrive sammenfall av DNA egenskaper mellom referanse og spor, selv når det er tale om en eneste DNA egenskap som i dette tilfellet. Rapporten nevner ikke noe sted at DNA typen for denne ene markøren hos refe-

²⁶ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 12. mars 2009.

ransen V. Kristiansen (allelet 10 for markøren DYS391/AmpFISTR-Y-filer systemet) passer med tilblendingen i sporprøven 6 for denne ene markøren. I dette tilfellet er det vanskelig å beregne en presis bevismessig vekt, men observasjonen taler likevel med en svak vekt for at noe DNA kommer fra V. Kristiansen mot at denne tilblendingen kommer fra en tilfeldig person. Vi mener at i en rapport som skal gi en forklaring av resultatene burde sakkyndige ta stilling til dette spørsmålet, selv om ikke bevismessig vekt kan beregnes helt presis.»²⁷

Utvalget mener at uttalelsen lå utenfor DRKs mandat og hadde preg av en selvstendig sakkyndiguttalelse. Videre var den egnet til å misforstås i en bevisvurderingskontekst, i den forstand at det ikke fremgår hvilken type «bevismessig vekt» DRK uttaler seg om. DRK har senere påpekt at uttalelsen utelukkende var ment å skulle forstås som en statistisk vekting av funnet – *likelihood ratio* – og har erkjent at uttalelsen kunne fremstå uheldig når den ble tatt ut av sammenheng.²⁸

Som det fremgår av punkt 11.8.2.2, ba advokat Sigurd Klomsæt 30. september 2011 om en uttalelse fra DRK om det nye sakkyndighetsgrunnlaget vedrørende DNA, det vil si rapportene fra FSS og GENA fra juni 2011. Han ba samtidig om et møte med DRK «for en nærmere drøftelse av den foreliggende situasjon ad DNA». Den 24. oktober 2011 svarte DRK, ved leder Tarjei Rygnestad, at de hadde lest gjennom de tilsendte dokumentene, men at dokumentene ikke syntes å tilføre saken noe nytt. Samtidig meddelte Rygnestad at DRK kun ville behandle sakkyndigrapportene dersom de ble bedt om det av retten eller Gjenopptakelseskommisjonen:

«Vi har lest gjennom de tilsendte dokumentene, som etter vår oppfatning ikke synes å tilføre saken noe som ikke har vært belyst. [...] Etter straffeprosessloven § 147 skal DRK gjennomgå innkomne sakkyndige erklæringer og uttalelser i rettsmedisinske spørsmål. Man vil således behandle nye sakkyndige uttalelser i saken dersom man blir bedt om det av retten eller Kommisjonen for gjenopptagelse av straffesaker. Dette må i så fall ledsages av et skriftlig mandat. Vi har ikke mottatt et slikt mandat, eller henvendelse fra retten eller Kommisjonen

for gjenopptagelse av straffesaker. De tilsendte dokumentene er derfor ikke sendt videre til behandling i kommisjonen.»²⁹

Den 8. november 2011 avslo Gjenopptakelseskommisjonen Klomsæts anmodning om å be DRK om å avgi ytterligere uttalelse. Gjenopptakelseskommisjonen viste tilbake til DRKs brev 24. oktober 2011, der leder Rygnestad uttalte at de tilsendte dokumentene etter DRKs oppfatning ikke syntes å tilføre saken noe nytt.

DRK ga altså aldri noen uttalelse til de nye sakkyndigrapportene, til tross for at Klomsæt ønsket dette. Samtidig – uten formelt å ha behandlet dem – uttalte DRKs leder at sakkyndigrapportene ikke syntes å tilføre saken noe nytt. På denne måten bidro DRKs uttalelser trolig til at Gjenopptakelseskommisjonen ikke undersøkte de avgjørende rapportene fra FSS og GENA nærmere, og at de ble tillagt for liten betydning. Etter utvalgets syn er dette kritikkverdig.

12.3.6 Svakheter ved kommisjonens rettsanvendelse

12.3.6.1 Innledning

I dette punktet vurderer utvalget om Gjenopptakelseskommisjonens rettsanvendelse og begrunnelser i avgjørelsene som tar stilling til Viggo Kristiansens gjenåpningsbegjæringer, har bidratt til at Kristiansens begjæring om gjenåpning først ble tatt til følge etter lang tid og gjentatte begjæringer. Etter utvalgets syn er det flere svakheter ved rettsanvendelsen og begrunnelsene i avgjørelsene, som belyses i det følgende.

12.3.6.2 Manglende skille mellom de ulike gjenåpningsvilkårene

Etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 kan gjenåpning kreves når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller lavere straff. Ved vurderingen må det først tas stilling til om det foreligger «omstendigheter» eller «bevis» som kan anses «nye» i lovens forstand («nyhetskriteriet»). Beviset vil anses som nytt dersom det «ikke forelå for den dømmende rett og derfor ikke kunne påvirke dommens innhold».³⁰ Videre må det vurderes om de nye omstendighetene eller bevisene «synes egnet til å føre til frifinnelse» («egnetetskrite-

²⁷ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon til Gjenopptakelseskommisjonen 4. juni 2010.

²⁸ Den rettsmedisinske kommisjons uttalelse 11. mai 2017.

²⁹ Brev fra Den rettsmedisinske kommisjon 24. oktober 2011.

³⁰ Rt. 1988 s. 824 (s. 828).

riet».³¹ Denne vurderingen må skje i lys av de øvrige bevisene i saken som ble vurdert i den opprinnelige domstolsbehandlingen.³²

Vurderingen av nyhetskriteriet og egnethetskriteriet bør gjøres adskilt.³³ Kan det ikke påvises bevis eller omstendigheter som er «nye» i lovens forstand, kommer § 391 nr. 3 ikke til anvendelse. Vurderingen av om saken skal gjenåpnes, må da i stedet gjøres etter § 392 andre ledd, som angir at gjenåpning kan skje når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktetes skyld blir prøvd på ny. Skillet mellom bestemmelsene har betydning, ettersom både terskelen og vilkårene for gjenåpning er forskjellig: Straffeprosessloven § 391 nr. 3 gir krav på gjenåpning dersom vilkårene er oppfylt, og det er tilstrekkelig at det «nye» beviset tilsier at det er en «rimelig mulighet» for at domfelte ville ha blitt frifunnet om beviset hadde foreligget ved pådømmelsen.³⁴ Etter § 392 andre ledd kan gjenåpning derimot skje uten at det foreligger noe «nytt», men terskelen for gjenåpning er til gjengjeld høy, og det må gjøres en skjønnsmessig vurdering. Gjenåpning skal bare skje dersom det foreligger «særlige forhold» som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og «tungtveiende hensyn» taler for at spørsmålet om domfeltes skyld blir prøvd på nytt.³⁵

I kommisjonens avgjørelser i Baneheia-saken er det flere eksempler på at kommisjonen gjør en samlet vurdering av bestemmelsene i § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.³⁶ Det hender også at det ikke skilles klart mellom nyhets- og egnethetskriteriet i § 391 nr. 3. Noen eksempler på dette gis i det følgende.

I avgjørelsen av den første begjæringen gjør kommisjonen først isolerte drøftelser av de enkelte anførselene. Det fremstår gjennomgående noe uklart om kommisjonen så det slik at det anførte ikke var å anse som «nytt», eller om det uansett ikke var «egnet» til å endre synet på Kristiansens skyld. For eksempel uttaler kommisjonen om anførselene vedrørende DNA-beviset:

«Etter kommisjonens vurdering står ikke saken med hensyn til biologiske spor i noen vesentlig annen bevismessig stilling i dag enn den gjorde da saken var oppe for retten. Kommisjonen vil understreke at det ikke er fremkommet noe nytt som fastslår at Viggo Kristiansen var en av gjerningspersonene, men det er heller ikke fremkommet noe nytt som utelukker ham. Kommisjonen har imidlertid merket seg at det er uenighet blant de sakkyndige om det kan anses bevist at det i prøvene C-25 og B-24 er påvist blandingsprofiler (to mannlige bidragsytere).»³⁷

Også kommisjonens samlede vurdering av de ulike anførselene til sist i avgjørelsen fremstår uklar. Kommisjonen skriver avslutningsvis:

«Kommisjonen kan ikke se at det i domfeltes begjæring, eller i saken for øvrig, foreligger nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller mildere straff. Heller ikke gjennom den senere utredning eller gjennom senere fremlagt dokumentasjon fra advokat Klomsæt, foreligger det noe avgjørende nytt.»³⁸

Formuleringen om at det ikke forelå noe «avgjørende nytt», kan forstås slik at det er gjort en form for helhetsvurdering, hvor det både er sett hen til hvor «nytt» det påberopte fremsto, og hvor «egnet» det var til å føre til frifinnelse. Lignende formuleringer går igjen i flere av kommisjonens avgjørelser i saken.

Et annet eksempel er kommisjonens vurdering av anførselene om DNA-beviset i avgjørelsen

³¹ Lie (2020) s. 294.

³² Se redegjørelsen for nyhets- og egnethetskriteriet i utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet, jf. NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 12.2.

³³ Se Høgberg (2015) s. 441–442, som påpeker at det er tale om «to kumulative vilkår» som «skal vurderes hver for seg». I artikkelen kritiserer Høgberg Gjenopptakelseskommisjonen for ikke å ha skilt tilstrekkelig mellom vilkårene i sine vurderinger i avgjørelsene i Torgersen-saken.

³⁴ Se bl.a. Rt. 2003 s. 1389.

³⁵ Se nærmere om bestemmelsen i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 12.3.

³⁶ Se for eksempel avgjørelsen 17. juni 2010 (GK-2008-121) s. 86: «Det fremgår av domfeltes begjæring at straffeprosessloven § 392 annet ledd påberopes som et subsidiært grunnlag for gjenåpning, og straffeprosessloven § 391 nr. 3 påberopes som et atter subsidiært grunnlag. Som nevnt innledningsvis foreligger det et omfattende materiale fra advokat Klomsæt. Det er noe vanskelig å se under hvilket rettslig grunnlag de enkelte anførselene skal henføres, og kommisjonen har derfor valgt å drøfte vilkårene for gjenåpning etter disse to bestemmelsene i samme kapittel.» Se også avgjørelsen 11. desember 2013 (GK-2013-130), hvor eksempelvis mobilbeviset ble vurdert slik (s. 64): «Kommisjonen kan ikke se at det i forbindelse med mobiltelefonbeviset foreligger noen nye bevis eller omstendigheter som gir grunnlag for gjenåpning, eller at det foreligger noen særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd.»

³⁷ Kommisjonens avgjørelse 17. juni 2010 (GK-2008-121) s. 95.

³⁸ GK-2008-121 s. 97.

av den tredje begjæringen.³⁹ Kommisjonen vurderte anførselene slik:

«Kommisjonen viser [...] til avgjørelsen 17. juni 2010 og slutter seg til de vurderinger og konklusjoner som er gjort der. Det kan ikke ses at det er fremkommet noe avgjørende nytt etter dette, som gir grunn for nåværende kommisjon til å komme til et annet resultat.

Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke noen nye bevis eller omstendigheter knyttet til DNA-beviset som synes egnet til å føre til frifinnelse av Viggo Kristiansen jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.»⁴⁰

Når nyhetskriteriet og egnethetskriteriet ikke holdes adskilt, vil det etter utvalget syn være en risiko for at kommisjonen ikke gjør en tilstrekkelig konkret og selvstendig vurdering av om det er en «rimelig mulighet» for at det påberopte kan føre til frifinnelse, fordi vurderingen blandes sammen med vurderingen av om det anførte er «nytt» – altså om beviset eller omstendigheten opprinnelig ble vurdert under domstolsbehandlingen. Iblant ser det ut til at kommisjonen begrunner sine konklusjoner hovedsakelig ved å vise til at det aktuelle bevisspørsmålet ble vurdert av *retten*, uten å gjøre en egen vurdering av det aktuelle bevisspørsmålet.⁴¹

Et eksempel på dette er mindretallets vurdering av DNA-beviset i avgjørelsen av den siste gjenåpningsbegjæringen.⁴² Mindretallet mente denne gang at de forskjellige analysene og rapportene som belyste svakhetene ved DNA-beviset, og som var kommet til i tiden etter dommen, var «å anse som nye bevis og omstendigheter etter straffeprosessloven § 391 nr. 3». For gjenåpningsspørsmålet var vurderingstemaet dermed – slik mindretallet så det – «hvilken betydning de nye rapportene [...] ville ha hatt for avgjørelsen av skyldspørsmålet, dersom de hadde vært kjent for lagmannsretten i 2002».⁴³ I vurderingen av dette spørsmålet synes mindretallet å legge stor vekt på hva det må antas at den opprinnelige juryen forsto om usikkerhetsmomentene ved DNA-prøvene:

«Etter mindretallets vurdering må det legges til grunn at juryen fikk med seg forbeholdene i den spanske sakkyndige rapporten, som blant annet peker på at det var prøvemateriale med lite cellemateriale, at B-22 og B-25 var vanskelige prøver og at resultatene var svake. Videre må juryen ha fått med seg den spanske rapportens konklusjon om prøve C-25, og at resultatet i denne prøven var forenlig med Kristiansen, men ikke med Andersen. [...]

Det må likeledes legges til grunn at juryen skjønte at partene var uenige om hvorvidt det kunne fastslås at det var en eller flere gjerningsmenn som hadde begått handlingene. Herunder må det legges til grunn at juryen ved sin avgjørelse også har tatt med i sin vurdering at Viggo Kristiansens forsvarer fant grunn til å stille ytterligere spørsmål til Bente Mevåg, at han prosederte på at det kunne være en forurenset prøve og at Andersen følgelig kunne ha vært alene om drapene. Denne usikkerheten har, etter mindretallets oppfatning, åpenbart vært løftet frem som en del av bevisførselen i lagmannsretten. Mindretallet legger til grunn at juryen har vurdert DNA-bevisene på selvstendig grunnlag og sammenholdt dette opp med de øvrige bevisene i saken.»⁴⁴

Mindretallets konklusjon var at

«de nye analysene og rapportene som foreligger [er] i hovedtrekk bare en videreføring og gjentakelse av den uenigheten som har foreligget om forståelsen av DNA-beviset, og gir ikke grunnlag for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3».⁴⁵

Utover å vise til at faren for kontaminering av DNA-prøvene trolig ble belyst for juryen, synes mindretallet i liten grad å gjøre en selvstendig og konkret vurdering av de nye analysene og rapportene, eller av betydningen av disse for spørsmålet om Viggo Kristiansens skyld. Ut fra begrunnelsen kommer det i liten grad frem hvordan mindretallet *selv* betraktet DNA-funnene, for eksempel med tanke på om de trakk i retning av én eller flere gjerningsmenn.

Egnethetskriteriet i straffeprosessloven § 391 nr. 3 innebærer at det for nye bevis og omstendigheter må gjøres en konkret vurdering av om det påberopte – sett i lys av det øvrige bevisbildet – tilsier at det er en «rimelig mulighet» for frifinnelse

³⁹ Kommisjonens avgjørelse 11. desember 2013 (GK-2013-130).

⁴⁰ GK-2021 s. 66.

⁴¹ For andre eksempler på det samme, se gjennomgangen i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 16.4.

⁴² Kommisjonens avgjørelse 18. februar 2021 (GK-2020-82).

⁴³ GK-2020-82 s. 285.

⁴⁴ GK-2020-82 s. 285–286.

⁴⁵ GK-2020-82 s. 286.

eller lavere straff. Vurderingen må være selvstendig. Den som vurderer gjenåpningsspørsmålet, skal ikke forsøke å sette seg inn i de opprinnelige dommernes eller lagrettemedlemmenes sted «og reflektere over hva akkurat disse menneskene ville tenkt dersom de nye bevisene hadde foreligget da saken ble pådømt».⁴⁶ Rene henvisninger til rettens bevisvurdering, eller til at retten har vurdert det aktuelle bevissspørsmålet, vil derfor sjelden være tilstrekkelig for å gi en tilfredsstillende begrunnelse.

12.3.6.3 Mangel på helhetlige vurderinger av bevisbildet

For å ta stilling til om nyhetskriteriet er oppfylt, må Gjenopptakelseskommisjonen vurdere om de ulike forholdene som trekkes frem i begjæringen, ble belyst i retten. Det er naturlig å vurdere dette spørsmålet enkeltvis for de ulike bevisene eller omstendighetene som påberopes.

Når det tas stilling til om eventuelle nye bevis og omstendigheter synes «egnet til å føre til frifinnelse», bør midlertid de ulike anførselene vurderes samlet, i en helhetlig vurdering av de opprinnelige og de «nye» bevisene. Det er helheten i bevisbildet som avgjør om det synes å være en «rimelig mulighet» for frifinnelse.⁴⁷ Dersom de ulike anførselene kun vurderes isolert, er det en fare for at dommer med flere, men isolert sett mindre viktige feilvurderinger blir opprettholdt, selv om anførselene samlet sett tilsier at domfellelsen kan være gal.⁴⁸ Det samme gjelder ved vurderingen av

om særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. § 392 andre ledd.

I kommisjonens avgjørelser i Baneheia-saken gjøres det i liten grad helhetlige vurderinger av det samlede bevisbildet. Avgjørelsene bærer gjennomgående preg av at de enkelte anførselene vurderes isolert, før det eventuelt gis en kort oppsummering.⁴⁹ Først i avgjørelsen av den siste gjenåpningsbegjæringen gjør kommisjonen helhetlige vurderinger av det samlede bevisbildet. Kommisjonen klargjør der behovet for å gjøre en samlet bevisvurdering etter straffeprosessloven § 391 nr. 3:

«Selv om det i ettertid er reist tvil ved holdbarheten til enkelte av bevisene, og fremskaffet opplysninger som må anses som 'nye' etter straffeprosessloven § 391 nr. 3, vil vurderingstemaet være om disse er så sterke at de rokker ved det samlede bevisbildet som lagretten har bygget sin avgjørelse av skyldspørsmålet på.»⁵⁰

12.3.6.4 Konklusjonspregede vurderinger av straffeprosessloven § 392 andre ledd

En generell tendens ved Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser i Baneheia-saken er at det i liten grad gjøres helhetlige vurderinger av det samlede bevisbildet opp mot vilkårene i straffeprosessloven § 392 andre ledd. Etter bestemmelsen kan gjenåpning skje når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny.

I noen tilfeller vurderes de enkelte anførselene samlet etter både straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd, uten at det fremgår at kommisjonen har gjort en helhetlig vurdering av bevisene i saken, slik § 392 andre ledd forutsetter. Andre ganger fremstår vurderingen av bestemmelsen mer som en kortfattet «avsluttende bemerkning» til sist i avgjørelsen, hvor det pekes på at kommisjonen også har gjort en samlet vurdering etter § 392 andre ledd, og hvor det kort konkluderes med at vilkårene ikke er oppfylt.⁵¹ Kommisjonens vurdering av bestemmelsen i de fire første avgjørelsene i Baneheia-saken belyses nærmere i det følgende.

I avgjørelsen 17. juni 2010, som gjaldt Kristiansens første gjenåpningsbegjæring, behandler kommisjonen straffeprosessloven § 391 nr. 3 og

⁴⁶ Jerkø (2022) s. 77. Som Jerkø påpeker, er det verken praktisk mulig eller ønskelig at kommisjonen forsøker å komme frem til hva de opprinnelige dommerne ville ha ment om den nye bevisituasjonen. Gjenåpningsvurderingen bør være «fri for bias og oppdatert til vår tids kunnskapsnivå».

⁴⁷ Se Rt. 2005 s. 1665 avsnitt 50: «Som nevnt må avgjørelsen etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 treffes på grunnlag av en samlet bevisbedømmelse hvor det avgjørende er om det fremstår som en rimelig mulighet at frifinnelse ville blitt resultatet om de nye omstendigheter og bevis hadde foreligget for den dømmende rett». Se også samme avgjørelse avsnitt 51: «Det er imidlertid det samlede bevisbilde som avgjør om de nye omstendigheter synes egnet til å føre til frifinnelse.»

⁴⁸ Betydningen av å foreta en helhetlig bevisvurdering og ikke bare en «isolert vurdering av det som er nytt», er trukket frem av blant andre Nils Erik Lie, som hevder at «[n]ødvendigheten av denne totalvurderingen [ofte er] underkommunisert». Som eksempel peker Lie på at nye sakkyndigerklæringer kan føre til at «vekten av opprinnelig sakkyndighet [...] blir redusert», og til «en revurdering av hele bevisbildet. Da vil vitneforklaringer og andre taktiske bevis ofte måtte tillegges en annen vekt enn ved den opprinnelige behandlingen». Se Lie (2020) s. 295.

⁴⁹ Se eksempelvis kommisjonens første avgjørelse (GK-2008-121) nevnt ovenfor i punkt 12.3.6.2. Se også punkt 12.3.6.4.

⁵⁰ GK-2020-82 s. 318.

⁵¹ Se også NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 16.3.1 og 16.4.

§ 392 andre ledd samlet. Kommisjonen gjør først en isolert vurdering av de enkelte anførsle. Deretter gis følgende oppsummering:

«Kommisjonen kan ikke se at det i domfeltes begjæring, eller i saken for øvrig, foreligger nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller mildere straff. Heller ikke gjennom den senere utredning eller gjennom senere fremlagt dokumentasjon fra advokat Klomsæt, foreligger det noe avgjørende nytt.

Etter kommisjonens vurdering foreligger det heller ikke noen særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig. En ny analyse av bevisskjeden får ikke dommen til å fremstå i et tvilsomt lys.

Etter kommisjonens vurdering fremstår domfeltes begjæring i det vesentlige som en anke over lagmannsrettens bevisbedømmelse. Kommisjonen finner grunn til å vise til det som er sagt innledningsvis om at den ikke er en ordinær rettsmiddelinstans, og kommisjonen kan ikke overprøve domstolens avgjørelse.

Vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd er ikke oppfylt.»⁵²

I avgjørelsen 24. september 2010, som gjaldt Kristiansens andre gjenåpningsbegjæring, vurderes straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd adskilt. Kommisjonens vurdering av § 392 andre ledd var som følger:

«Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke 'særlige forhold' i denne saken som gjør det tvilsomt om dommen er riktig.»⁵³

I den tredje avgjørelsen 11. desember 2013 gjør kommisjonen – på samme måte som i den første avgjørelsen – først en isolert vurdering av de enkelte anførsle holdt opp mot både straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.⁵⁴ Til sist i avgjørelsen gjør kommisjonen en samlet vurdering av anførsle:

«Etter kommisjonens vurdering er begjæringen i det vesentlige en bearbeidelse av tidligere begjæring og argumentasjon, uten at det er fremkommet noe avgjørende nytt eller anført noen særlige forhold som gir grunnlag for gjenåpning.

Kommisjonen er etter dette kommet til at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven §§ 390–392 ikke er oppfylt. Domfeltes anførsler er vurdert. Det hefter ikke forhold ved fagdommere eller lagrettemedlemmer som gjør at de etter loven er utelukket fra dommerstillingen, jf. straffeprosessloven § 390. Kommisjonen kan ikke se at det i domfeltes begjæring eller i saken for øvrig foreligger noen nye bevis eller omstendigheter som er egnet til å føre til gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3. Det kan heller ikke ses at det samlet sett foreligger slike særlige forhold i saken som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 392 annet ledd.»⁵⁵

I den fjerde avgjørelsen 9. desember 2014 vurderes straffeprosessloven § 392 adskilt, til sist i avgjørelsen. Kommisjonens vurdering av bestemmelsen lød slik:

«Etter kommisjonslederens vurdering foreligger det ikke i begjæringen eller i saken for øvrig noen særlige forhold – verken hver for seg eller samlet – som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 392 annet ledd.»⁵⁶

Begrunnelseskravet for kommisjonens avgjørelser av gjenåpningsspørsmålet innebærer at kommisjonen må synliggjøre både hvordan de sentrale bevisene og anførsle i saken er vurdert, og hvorfor kommisjonen har konkludert med å gjenåpne eller nekte gjenåpning. Hvor utførlig begrunnelsen skal være, vil bero på sakens kompleksitet og alvorlighetsgrad, og hvor velbegrunnede anførsle i begjæringen fremstår. I alle tilfeller må imidlertid de sentrale bevisene i saken til en viss grad belyses og drøftes konkret.⁵⁷

Etter utvalgets syn er kommisjonens vurderinger av straffeprosessloven § 392 andre ledd i Baneheia-saken gjennomgående for summarisk begrunnet. Vurderingen fremstår iblant mer som en kon-

⁵² GK-2008-121 s. 97–98.

⁵³ Kommisjonens avgjørelse 24. september 2010 (GK-2010-77) s. 22.

⁵⁴ Se eksempelvis vurderingen av DNA-beviset (GK-2013-130 s. 66): «Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke noen nye bevis eller omstendigheter knyttet til DNA-beviset som synes egnet til å føre til frifinnelse av Viggo Kristiansen, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3. Det kan heller ikke ses å foreligge noen særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, jf. straffeprosessloven § 392 annet ledd.»

⁵⁵ GK-2013-130 s. 73–74.

⁵⁶ Kommisjonens avgjørelse 9. desember 2014 (GK-2014-60) s. 42.

⁵⁷ Se nærmere om begrunnelseskravet for kommisjonens avgjørelser i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 8.9.1 og 21.10.

klusjon, uten at det gjøres rede for hvordan kommisjonen har vurdert det samlede bevisbildet, og hvorfor det etter kommisjonens syn ikke var «tvilssomt» at domfellelsen av Viggo Kristiansen var korrekt. Sakens alvorlighetsgrad og kompleksiteten i Kristiansens anførsler tilsier at det burde ha vært gitt langt mer utførlige begrunnelser.

12.3.6.5 Oppsummering og konklusjon

Etter utvalgets syn er det flere svakheter ved Gjenopptakelseskommisjonens rettsanvendelse og begrunnelse i avgjørelsene av Viggo Kristiansens gjenåpningsbegjæringer i Baneheia-saken. Dersom kommisjonen hadde vurdert anførselene i tråd med vilkårene og begrunnelseskrevet som gjelder, er det etter utvalgets syn mye som taler for at kommisjonen ville ha kommet til at saken skulle gjenåpnes på et tidligere tidspunkt. Som vist i punkt 12.2 mener utvalget at det i alle fall forelå grunnlag for gjenåpning fra tidspunktet da kommisjonen fikk presentert klare opplysninger om at DNA-beviset ikke ga en sikker bekreftelse på to gjerningsmenn, altså ved den tredje begjæringen i 2011. Flertallets vurderinger i den siste avgjørelsen – hvor saken ble gjenåpnet – er i den sammenheng illustrerende.

Etter utvalgets syn er Gjenopptakelseskommisjonens rettsanvendelse dermed en årsak til at Kristiansens sak ikke ble gjenåpnet før etter gjentatte begjæringer.

12.3.7 Svakheter ved regelverk, rutiner og praksis

12.3.7.1 Innledning

Det følger av mandatet at utvalget skal vurdere om regelverk, rutiner og praksis som gjaldt da Viggo Kristiansens gjenåpningsbegjæringer ble behandlet, var tilfredsstillende. Utvalget skal også vurdere hvilken betydning eventuelle svakheter i rutiner og regelverk hadde for at flere av Kristiansens begjæringer ble avslått.

I punkt 12.3.7.2 drøftes rutiner og praksis hos Gjenopptakelseskommisjonen. Hvilken betydning det har at kommisjonen ikke har hatt tilgang til lyd- og bildeopptak fra forhandlingene i Baneheia-saken, omtales i punkt 12.3.7.3. Betydningen av manglende oversikt og notoritet over spormateriale ved Rettsmedisinsk institutt (i dag OUS) drøftes til sist i punkt 12.3.7.4.

12.3.7.2 Rutiner og praksis hos Gjenopptakelseskommisjonen

Utvalget har i punkt 12.3.2 til 12.3.6 foranpekt på ulike sider ved kommisjonens utredning, bevisvurderinger og rettsanvendelse og hvordan disse har bidratt til at saken ikke ble gjenåpnet før etter gjentatte begjæringer. I dette punktet ser utvalget nærmere på hvordan generelle rutiner og regler om kommisjonens *saksbehandling* har påvirket avgjørelsene og bidratt til at behandlingen av saken har trukket ut i tid.

Utvalget mener for det første at det var uheldig at samtlige av Kristiansens begjæringer ble behandlet av samme juridiske utreder og samme politifaglige utreder. En slik praksis er uheldig, fordi det kan være vanskelig å møte senere begjæringer med en åpen holdning. Praksisen kan ha bidratt til at de senere begjæringene – med unntak av den siste – ikke ble utredet og vurdert på en tilstrekkelig grundig måte. Utvalget forstår det slik at det har vært ordinær rutine i kommisjonen at samme utreder behandler gjentatte begjæringer i samme sak. Denne praksisen er imidlertid nå endret, delvis på bakgrunn av Baneheia-saken. Endringen bygget på en erkjennelse av at det kan være behov for «friske øyne» i store saker der det fremmes gjentatte begjæringer. Utvalget støtter praksisendringen og anbefaler at den videreføres.⁵⁸

Etter utvalgets syn må den lange behandlingstiden også ses i sammenheng med mangelfull styring av saken fra kommisjonens side. Det gikk tolv år og fem måneder fra Kristiansen leverte den første gjenåpningsbegjæringen i september 2008, til saken ble gjenåpnet i februar 2021. Den lange behandlingstiden skyldes naturligvis i stor grad at kommisjonen avslø de fire første begjæringene, og at det tok tid å utarbeide nye begjæringer. Den langvarige prosessen har imidlertid til dels også sammenheng med at kommisjonen har brukt lang tid på å behandle flere av begjæringene. Utvalget viser i den sammenheng til at behandlingen av den tredje begjæringen tok nesten to år og seks måneder, og at behandlingen av den femte begjæringen tok hele tre år og åtte måneder. Også behandlingen av den første begjæringen var for-

⁵⁸ Se NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 21.8, hvor utvalget uttaler: «Som nevnt i punkt 14.3 har kommisjonen innført en retningslinje om at gjentatte begjæringer i samme sak som hovedregel skal behandles av en annen utreder. Dette kan bidra til at kommisjonsmedlemmene får tilført nye perspektiver ved den nye behandlingen, samt at det tenkes nytt om behovet for nærmere utredning av saken. Utvalget støtter derfor denne praksisendringen og anbefaler at den videreføres.»

holdsvis langvarig, med en behandlingstid på om lag ett år og ni måneder.

Kommisjonen har i den siste avgjørelsen pekt på at den lange saksbehandlingstiden har sammenheng med at partene har vært svært aktive, og at innleggene fra partene videre må undergis kontradiksjon.⁵⁹ Utvalget er enig i at den omfattende mengden innlegg og motsvar fra partene i dette tilfellet kan ha ført til en viss «vidløftiggjøring» av saken, og at dette har bidratt til at gjenåpningsprosessene har trukket ut i tid. Utvalgets gjennomgang av saksdokumentene viser også at kommisjonen gjorde en del forsøk på å sette frister og fremskynde saksgangen. Det må imidlertid i denne sammenheng ses hen til at kommisjonen ikke etterkom anmodninger om sentrale utredningsskritt. Slik utvalget ser det, var det derfor rimelig at Kristiansens representanter økte sin aktivitet overfor kommisjonen.

Utvalget viser i den forbindelse til at behandlingen av den siste begjæringen i stor grad ble satt på vent i perioden desember 2019 til februar 2021. Som det fremgår av punkt 11.11.3.2, var saken i utgangspunktet klar til avgjørelse i desember 2019. Kommisjonen besluttet imidlertid 12. desember 2019 å innhente en egen sakkyndigvurdering av DNA-beviset. Bakgrunnen for dette var at det til kommisjonsmøtet forelå et utkast til avgjørelse fra sekretariatet hvor det ble foreslått å nekte gjenåpning. At begjæringen likevel ble innvilget, skyldes at ett av kommisjonsmedlemmene ønsket å ta dissens og gjenåpne saken, og at flere medlemmer var usikre. Ettersom det ikke ble enighet blant medlemmene om utfallet, ble det besluttet ytterligere utredning om DNA-beviset. Utvalget bemerker at denne forsinkelsen kunne ha vært unngått dersom kommisjonen hadde innhentet sakkyndigvurderinger av DNA-beviset på et tidligere tidspunkt. Da kommisjonen besluttet å oppnevne den sakkyndige, hadde behandlingen av begjæringen allerede pågått i to og et halvt år. Dette førte altså til at avgjørelsen av saken ble forsinket med ytterligere ett år og tre måneder.

Utvalget viser også til sine merknader i punkt 11.8.2.5 til at Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring ble stilt i bero i perioden 22. desember 2011 til 18. januar 2013. Dette innebar en «liggetid» på over ett år. Etter utvalgets syn var det ikke nødvendigvis grunn til å forstå Klomsæts henvendelse slik at han ønsket en fullstendig stans i saksbehandlingen. Det var vel så naturlig å forstå henvendelsen slik at Klomsæt ville forsikre seg om at kommisjonen ikke tok saken opp til avgjørelse før Spesialenheten for

politisakers avgjørelse forelå. En mer aktiv styring av saksbehandlingen fra kommisjonens side, med større vekt på planlegging og rask fremdrift, ville trolig ha avdekket dette.

Generelt mener utvalget at det er visse mangler ved kommisjonens rutiner når det gjelder planlegging og fremdrift i gjenåpningssaken. I utvalgets delutredning om gjenåpningssystemet foreslås det å innføre nye lovfestede virkemidler for aktiv saksstyring av gjenåpningssaken,⁶⁰ og det anbefales at kommisjonen etablerer generelle interne frister for sin saksavvikling.⁶¹ Utover å redusere saksbehandlingstidene tar forslagene sikte på å skape en mer transparent, effektiv og forutsigbar saksbehandling.

12.3.7.3 Manglende lyd- og bildeopptak fra rettssakene

Verken forhandlingene i byrettens eller lagmannsrettens behandling av Baneheia-saken ble dokumentert gjennom lyd- og bildeopptak. Dette var i samsvar med regelverket som gjaldt den gang.⁶² Inntil nylig har kun et helt begrenset antall norske straffesaker blitt dokumentert på denne måten.⁶³

Det er grunn til å anta at lyd- og bildeopptak fra forhandlingene ville hatt betydning for kommisjonens vurdering av Viggo Kristiansens begjæringer på flere måter, se også punkt 13.7.5. Et sentralt spørsmål i gjenåpningsprosessen var om den DNA-sakkyndige i retten ga uttrykk for at det forelå sikre bevis for to gjerningsmenn, og i hvilken utstrekning mulige feilkilder og kontaminasjonsrisiko ble berørt under rettsforhandlingene. Også måten telebeviset ble fremstilt på i retten, var et sentralt spørsmål.

Opplysninger om rettens opprinnelige bevisføring er i gjenåpningssammenheng avgjørende for å ta stilling til om anførselene presentert av domfelte – for eksempel gjennom en sakkyndigvurdering – er å anse som «nye» bevis eller omstendigheter i lovens forstand, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3. Videre er det naturligvis nødvendig å ha informasjon om det opprinnelige bevisbildet for å ta stilling til om nye bevis er egnet til å føre til frifinnelse, jf. samme bestemmelse, eller om det for øvrig er «tvilsomt om dommen er riktig», jf. straffeprosessloven § 392 andre ledd.

⁶⁰ Se NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 21.2.

⁶¹ Se NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 21.3.

⁶² Se punkt 13.7.5.2. Rettstilstanden før lovendringene i 2018 er omtalt i NOU 2016: 24 punkt 6.5.3.1.

⁶³ Se punkt 13.7.5.3.

⁵⁹ GK-2020-82 s. 12.

Grunnet manglende lyd- og bildeopptak fra forhandlingene vil kommisjonen normalt være nødt til å basere sin vurdering på skriftlig dokumentasjon, som rettsboken, opprinnelige sakkyn-digerklæringer mv. Ved behandlingen av Kristiansens siste gjenåpningsbegjæring benyttet kommisjonen i stor grad en rekke avisoppslag fra tiden da saken gikk for domstolene, for å vurdere hva som ble sagt og ført om telebeviset og DNA-beviset i forhandlingene. Det sier seg selv at dette er betenkelig, særlig når det gjelder tekniske forhold som DNA, hvor risikoen for misforståelser og feiloppfatninger er overhengende. Opptak ville til sammenligning ha gitt sikker informasjon om bevisføringen i retten.

Mangelen på lyd- og bildeopptak fra forhandlingene kan etter utvalgets syn ha bidratt til at kommisjonen ikke på et tidligere tidspunkt oppfattet de sentrale spørsmålene om DNA-beviset og behovet for ny utredning i den forbindelse. Lyd- og bildeopptak ville også kunne gjort det enklere å forstå betydningen av telebeviset og i hvilken grad dette talte mot at Kristiansen kunne ha vært på åstedet i det aktuelle tidsrommet.

Reglene om lyd- og bildeopptak av straffesaker er nærmere drøftet i punkt 13.7.5. Som utvalget påpeker der, er det positivt at straffeprosessloven siden 2018 oppstiller en opptaksplicht for domstolene. Utvalget understreker samtidig at nødvendig finansiering må komme på plass, slik at plikten blir reell. Målet bør være at det gjøres opptak av hoved- og ankeforhandlingen i *alle* straffesaker, noe som innebærer at så å si samtlige rettsaler som er i bruk, må ha nødvendig utstyr. Utvalget tar videre til orde for at hovedregelen bør være at det tas opptak av alle deler av forhandlingene, også aktors innledningsforedrag og partenes prosedyreinnlegg. Opptakene bør oppbevares så lenge at de kan brukes i forbindelse med en eventuell begjæring om gjenåpning.

12.3.7.4 Rutiner og praksis ved Rettsmedisinsk institutt

Som nevnt i punkt 11.3.2.5 og 11.3.2.10 ga Rettsmedisinsk institutt (RMI) sommeren 2009 uriktige opplysninger til advokat Sigurd Klomsæt om at spormaterialet fra Baneheia-saken var returnert til politiet og destruert. Våren 2010 gjenfant RMI likevel 199 DNA-ekstrakter fra Baneheia-saken. Det originale prøvematerialet som befant seg i de såkalte *forprøvingsrørene*, ble først gjenfunnet og analysert i 2021, etter at Kristiansens sak var gjenåpnet. Utvalget har fått opplyst at ny ekstraksjon og analyse fra dette materialet kunne gitt vellyk-

kede resultater på et langt tidligere tidspunkt enn i 2021 – sannsynligvis allerede i 2010 og i alle fall i 2013.

Oslo universitetssykehus (OUS) og Universitetet i Basel påviste i 2021 og 2022 en Y-profil sammenfallende med Jan Helge Andersen i prøve C-25, uten noen tilblending som kunne knyttes til Kristiansen.⁶⁴ Et resultat fra prøve C-25 som impliserte kun Andersen, ville etter utvalgets syn vært et nytt bevis av vesentlig betydning for gjenåpningsspørsmålet. At RMI ikke hadde oversikt over det fullstendige spormaterialet som var i behold fra Baneheia-saken, kan derfor ha vært en medvirkende årsak til at Kristiansens gjenåpningsbegjæringer ikke ble tatt til følge før i 2021.

Det er holdepunkter for at manglende oversikt og notoritet over spormateriale ved RMI/OUS har vært et problem i andre saker hvor det er aktuelt å utføre nye undersøkelser. I punkt 13.9.5 har utvalget foreslått at OUS utarbeider detaljerte rutiner og retningslinjer som ivaretar hensynene til notoritet, sporbarhet og tilgjengelighet på en bedre måte enn i dag. Det foreslås også at OUS gjennomgår samtlige oppbevaringsrom, fryserer mv. for å få oversikt over materiale som er i behold.

12.3.8 Oppsummering

Som nevnt i punkt 12.2 mener utvalget at grunnlaget for gjenåpning klart forelå ved innleveringen av Viggo Kristiansens tredje gjenåpningsbegjæring i juni 2011. Begjæringen var foranlediget av rapporter fra Forensic Science Services (FSS) og GENA som formidlet i klartekst hvorfor rettens slutninger om DNA-bevisene ikke var holdbare, og hvorfor premisset om at det måtte ha vært to gjerningsmenn, derfor var usikkert. Kristiansens sak ble likevel først gjenåpnet i februar 2021.

Utvalgets syn på årsakene til at gjenåpning først skjedde *etter lang tid og gjentatte begjæringer*, kan sammenfattes slik:

Den viktigste grunnen til at det tok lang tid før Kristiansens gjenåpningsbegjæring ble tatt til følge, er at kommisjonen ikke tok konkret stilling til holdbarheten av den dømmende retts slutninger om de opprinnelige DNA-bevisene før i 2021. Kommisjonens mangelfulle vurdering av dette spørsmålet har etter utvalgets syn sammenheng med flere forhold: Som vist mener utvalget at kommisjonen på flere punkter ikke overholdt

⁶⁴ Det var i prøve C-25 (Lena Sløgedal Paulsen, ytre endetarm) at man i 2000 mente å ha funnet DNA fra en mann som ikke kunne være Andersen, men som var forenlig med Kristiansen.

utredningsplikten. Dersom kommisjonen tidligere hadde gjort undersøkelsene som var nødvendige, ville også vurderingene trolig ha vært annerledes.

Også kommisjonens praktisering av gjenåpningsvilkårene og utformingen av avgjørelsene – særlig med tanke på fremstillingen av partenes anførsler – kan etter utvalgets syn ha bidratt til at kommisjonen ikke tidligere gjorde mer konkrete vurderinger av DNA-bevisene. Avgjørelsene bærer preg av at Kristiansens anførsler i liten grad omtales og utdypes med kommisjonens egne ord, slik at det er vanskelig å vite om kommisjonen har forstått innholdet i argumentasjonen. Kommisjonens vurderinger av om vilkårene for gjenåpning er oppfylt, er i stor grad også preget av sitater fra domsavgjørelsene eller bemerkninger om at retten opprinnelig tok stilling til det aktuelle spørsmålet. Med unntak av den siste avgjørelsen er det få eksempler på at kommisjonen har gjort konkrete og selvstendige vurderinger av Kristiansens anførsler sett i lys av det samlede bevisbildet, slik gjenåpningsvilkårene krever. Enkelte uheldig formulerte uttalelser fra Den rettsmedisinske kommisjon kan videre ha bidratt til at kommisjonen fikk en uriktig forståelse av DNA-bevisene.

Etter utvalgets syn kan svakheter ved regelverk, rutiner og praksis også ha medvirket til at saken ikke ble gjenåpnet tidligere. Dette gjelder blant annet rutinene for oppbevaring av spormateriale ved Rettsmedisinsk institutt og Gjenopptakelseskommisjonens tidligere praksis om at gjentatte begjæringer i samme sak ble behandlet av samme utreder. Hadde det eksistert lyd- og bildeopptak fra rettssakene i 2001 og 2002, ville det også gitt et atskillig bedre grunnlag for å behandle Kristiansens gjenåpningsbegjæringer, herunder anførselene som knyttet seg til sakens DNA-beviser.

12.4 Nærmere om enkelte sider ved påtalemyndighetens håndtering

12.4.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende drøfte enkelte sider ved påtalemyndighetens håndtering av gjenåpningsprosessen i Baneheia-saken. Det følger av mandatet at granskningen også omfatter påtalemyndighetens rolle.

Agder politidistrikts håndtering av voldtektsanmeldelsen av Jan Helge Andersen i 2009 er tema i punkt 12.4.2. I punkt 12.4.3 vurderer utvalget Agder statsadvokatembeters tilsvarende til Viggo Kristiansens femte gjenåpningsbegjæring. I punkt 12.4.5 vurderes til sist påtalemyndighetens hånd-

tering av et krav om dokumentinnsyn fra Kristiansen.

12.4.2 Voldtektsanmeldelsen mot Jan Helge Andersen i 2009

I juni 2021 mottok Oslo politidistrikt – som etterforsket Baneheia-saken etter at Viggo Kristiansens sak ble gjenåpnet av Gjenopptakelseskommisjonen februar samme år – et tips om at Jan Helge Andersen skulle ha begått et overgrep mot en navngitt person. Politiet undersøkte opplysningene, men kunne ikke finne tilgjengelig informasjon som belyste tipset. Ved nye søk i oktober 2021 fant Oslo politidistrikt ut at Andersen i 2009 ble anmeldt for seksuell omgang med barn under 14 år, jf. straffeloven (1902) § 195. Saken var skjermet, og Oslo politidistrikt hadde ikke tilgang til sakens detaljer. Den 22. oktober 2021 ba de Agder politidistrikt om tilgang til saken.

Det viste seg at Andersen i 2009 – mens Kristiansens første gjenåpningsbegjæring var under behandling hos Gjenopptakelseskommisjonen – ble anmeldt for en voldtekt som skal ha funnet sted forut for drapene i Baneheia. Anmeldelsen ble inngitt 6. april 2009 og gjaldt en voldtekt som ifølge anmelder ble begått av Andersen da han var 13 år. Anmelder var selv 11 år på gjerningstidspunktet.

Saken ble etterforsket av Agder politidistrikt. Foruten avhøret av anmelder ble det tatt avhør av Andersen og innhentet flere legeerklæringer. Påtaleansvarlig jurist på saken var Ingrid Thorsen. Thorsen har vært samboer med Arne Pedersen, tidligere etterforskningsleder for Baneheia-saken, siden 1993, og de ble ektefeller i 2009.⁶⁵ Arne Pedersen var i 2009 sjef for felles kriminalenhet i Agder politidistrikt.⁶⁶

Saken ble henlagt i november 2009 fordi Andersen, ifølge anmelders beskrivelse, var under den kriminelle lavalder på gjerningstidspunktet. Erstatningsnemnda for voldsofre tilkjente 19. mars 2013 anmelderen 200 000 kroner i voldsoffererstatning, da nemnda fant det «klart sannsynliggjort» at vedkommende hadde vært utsatt for en handling som ga rett til slik erstatning.⁶⁷

⁶⁵ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 17, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁶⁶ Avhør av Arne Pedersen 27. juni 2022, jf. sak 15762899 dok. 08,01.

⁶⁷ Vedtak fra Erstatningsnemnda for voldsofre 19. mars 2013, jf. sak 10738322 dok. 16.

Saken ble skjermet i politiets saksbehandlings-system Basisløsninger (BL),⁶⁸ i tråd med Agder politidistrikts gjeldende rutiner på dette tidspunktet. Det fremgikk av en straffesaksinstruks gjeldende fra 2003 at seksuelle overgrepssaker «skal skjermes».⁶⁹ Det var ikke instruksfestet at skjermingen skulle oppheves når saken var avsluttet,⁷⁰ og skjermingen ble ikke opphevet etter at saken var påtaleavgjort og skulle arkiveres.⁷¹

Saken ble ikke gjort kjent for Gjenopptakelseskommisjonen, verken i 2009 eller i forbindelse med behandlingen av senere gjenåpningsbegjæringer. Heller ikke Agder statsadvokatembeter var kjent med anmeldelsen.

Etter utvalgets syn hadde anmeldelsen klar relevans for gjenåpningsprosessen i Viggo Kristiansens sak, og det var svært uheldig at den ikke ble formidlet til Agder statsadvokatembeter og til Gjenopptakelseskommisjonen. Hvis anklagen stemte, innebar det at Andersen hadde en historikk knyttet til seksuallovbrudd som ikke var kjent fra tidligere. I byrettens dom fikk det derimot betydning i bevisvurderingen at *Kristiansen* tidligere hadde forgrepet seg på barn. Det er grunn til å tro at dette også ble tillagt vekt av lagretten da Kristiansen ble domfelt i lagmannsretten.

Etter utvalgets syn var det også relevant for gjenåpningsspørsmålet at Andersen angivelig skulle ha skyldt på to venner for overgrepet, hvorav den ene var Kristiansen:

«Fornærmede sier at da overgrepet var over, opplyste mistenkte at han var blitt truet av noen på skolen til å utføre det. Mistenkte nærmest skrek til [fornærmede] at det var en fra skolen som heter [...] som hadde truet han, og han sa

⁶⁸ Basisløsninger (BL) er et saksbehandling- og kommunikasjonssystem for digitale straffesaksdokumenter som brukes av politiet og påtalemyndigheten, jf. NOU 2016: 24 punkt 6.3.2.

⁶⁹ Straffesaksinstruks for Agder politidistrikt 13. oktober 2003, jf. sak 15762899 dok. 09,06,02.

⁷⁰ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 14, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁷¹ Agder politidistrikts skjermingspraksis er nærmere belyst i avhør av et vitne som er administrativt ansatt i politidistriktet, jf. avhør 29. juni 2022 i sak 15762899, jf. dok. 07,03,01. Ifølge vitnet var skjermingsrutinene i 2009 for dårlige. Forut for arkivering burde fortsatt skjerming av saken ha vært vurdert av en påtalejurist. Det hendte imidlertid at det ikke ble gjort noen ny vurdering av skjermingsspørsmålet, noe som ofte medførte at konsulentene på koordineringskontoret opprettholdt skjermingen ved arkiveringen. I så fall ville saken – etter at den var arkivert – ikke vært synlig i BL for andre enn de som var gitt særskilt tilgang. Anmeldelsen ville derimot fremgå ved søk i politiets straffesaksregister (STRASAK). I motsetning til BL var STRASAK nasjonalt i 2009. Se riksadvokatens påtalevedtak 2. februar 2022 s. 3, jf. sak 15762899 dok. 01,07.

også at Viggo Kristiansen skulle sjekke at siktede utførte overgrepet.»⁷²

Oppdagelsen av anmeldelsen i oktober 2021 ledet til en etterforskning hos Spesialenheten for politisaker som pågikk fra juni til oktober 2022. I det følgende gjengis de mest sentrale opplysningene som fremkom under etterforskningen.

Agder politidistrikt ba 7. juni 2022 Spesialenheten for politisaker vurdere om det var grunnlag for etterforskning av politidistriktet eller noen av dets ansatte. I anmeldelsen ble det vist til at det hadde fremkommet informasjon i media med sterk kritikk av Agder politidistrikt og ansatte der.⁷³

Spesialenheten iverksatte etterforskning mot tidligere kriminalsjef Pedersen og Agder politidistrikt, med sikte på å avklare om straffeloven §§ 171 eller 172 om tjenestefeil hadde blitt overtrådt. Spesialenheten vurderte om Pedersen eller politidistriktet kunne straffes for at den aktuelle saken som ble anmeldt i 2009, ikke ble brakt til statsadvokatens og Gjenopptakelseskommisjonens kunnskap.⁷⁴

Sentralt i etterforskningen sto også omtalen av Andersen i statsadvokatens tilsva 15. mai 2019 til den femte gjenåpningsbegjæringen. Denne omtalen bygget, som nevnt nedenfor i punkt 12.4.3, på Agder politidistrikts innstilling 20. mars 2019. Flere steder i tilsvaret er det gitt uttrykk for at Andersen ikke hadde noen historikk med seksuallovbrudd. For eksempel står det:

«Det foreligger ingen opplysninger om at Andersen tidligere har forgrepet seg verken mot voksne eller barn, eller at han har opptrådt truende eller voldelig. Han er heller ikke omtalt av noen som aggressiv, seksuelt utagerende eller som spesielt opptatt av mindreårige barn.»⁷⁵

Videre står det:

«Det er også en meget viktig del av bevisbildet at Jan Helge Andersen ikke hadde tilsvarende utagerende og seksualisert adferd eller slet med

⁷² Anmeldelse 6. april 2009, jf. sak 10738322 dok. 02.

⁷³ Anmeldelse 7. juni 2022, jf. sak 15762899 dok. 02,01. Et eksempel på kritisk medieomtale er en artikkel fra Tv2.no, «Hevder voldtektssak var ukjent for ham – loggen viser at han hadde tilgang», 27. mai 2022.

⁷⁴ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak s. 2, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁷⁵ Innstilling fra Agder politidistrikt 20. mars 2019 s. 23, jf. dok. 01,59, gjengitt i Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019, s. 23, jf. dok. 01,60.

tilsvarende psykiske og sterkt adferdsmessige problemer som Kristiansen. Dette dokumenteres både i etterforskningsdokumentene, gjennom vitneførselen i de to rettsinstansene og i de rettspsykiatriske erklæringene.»⁷⁶

Sett i lys av anmeldelsen av Andersen fra 2009 var disse opplysningene uriktige og mangelfulle. Som det fremgår av punkt 12.4.3, ble innstillingen fra Agder politidistrikt i stor grad utarbeidet av Pedersen selv. På denne bakgrunn ble det etterforsket om Pedersen var klar over anmeldelsen fra 2009. Det var grunn til å undersøke om Pedersen fikk vite om anmeldelsen i 2009 eller senere, enten gjennom sin stilling som sjef for felles kriminalenhet i Agder politidistrikt eller gjennom sin ektefelle Ingrid Thorsen, som var påtaleansvarlig jurist på saken.

I avhør 27. juni 2022 forklarte Pedersen at han ble kjent med anmeldelsen først i 2022, da den ble omtalt i mediene.⁷⁷

I Spesialenhetens påtalevedtak 26. oktober 2022 fremgår følgende om inngivelsen av anmeldelsen og hva Pedersen, ifølge etterforskeren som tok imot anmeldelsen, skal ha fått vite i den sammenheng:

«Som omtalt ovenfor ble etterforsker Anita Kleveland kontaktet av [anmelder] i 2009, og det ble avtalt at [anmelder] skulle komme tilbake en annen dag for å avgi forklaring. Kleveland sa i Spesialenhetens avhør at hun tenkte 'hva nå', ettersom hun hadde jobbet med Baneheia-saken tidligere. Kleveland forklarte at hun da kontaktet Arne Pedersen. Dette var ikke en lang samtale, og Kleveland kan ikke huske det detaljert. Samtalen handlet om at [anmelder] ville anmelde han [Andersen] for voldtekt og om at hun spurte Pedersen om det var noe i veien for at hun tok imot anmeldelsen. Kleveland forklarte:

'Kleveland gikk inn til Arne Pedersen som da var krimsjef og leder påtale i Agder politidistrikt.

Kleveland fortalte til Pedersen at [anmelder] ønsket anmelde Andersen for voldtekt. Pedersen sa at Kleveland kunne ta imot anmeldelsen og at anmeldelsen skulle leveres til han så snart den var ferdig.

Kleveland tok opp anmeldelsen fra [anmelder] og etter at den var ferdig gjennomlest, så leverte hun denne til Pedersen, på hans kontor. Etter dette hadde Kleveland lite befatning med saken. Hun mener å huske at det var noen bistandsanmodning til avhør av Andersen og det er mulig hun leste avhøret, men hun er ikke sikker.'

Det var en papirutgave av anmeldelsen som Kleveland leverte til ham, dette ble gjort da Pedersen var på kontoret. På spørsmål om hvorfor Pedersen ønsket anmeldelsen, forklarte Kleveland at hun oppfattet det som at han ville oversende den til statsadvokaten, noe hun selv hadde tenkt var fornuftig. Anita Kleveland ble overrasket over at Arne Pedersen i et intervju i 2022 har sagt at han ikke var klar over saken fra 2009, og dette gjorde at hun 23. mai 2022 kontaktet visepolitimester Arne Sundvoll.»⁷⁸

Pedersen ble foreholdt disse opplysningene i avhør 1. juli 2022, og han avga en tilleggsforklaring til Spesialenheten 7. juli 2022. Pedersen ga uttrykk for at det etterforskeren hadde forklart, var fullstendig ukjent for ham.⁷⁹ Pedersen uttalte i avhøret:

«Han har prøvd å se om dette er noe han kan ha glemt, men klarer ikke erindre. Og hvis det hadde vært at han husket det Anita har forklart så ville han selvfølgelig sagt det i avhør hos Spesialenheten.

Pedersen har ikke noen forklaring på hva som kan ha skjedd og kan kun spekulere om hvorfor han ikke erindrer, noe han helst ikke ønsker gjøre, men det kan være flere grunner.

Han satt ofte med åpen dør og alle ansatte kunne komme innom kontoret, dette og for at ansatte som blitt sendt av sine ledere kunne avklare ting med han. Mulig han kan ha misoppfattet noe i Anitas kommunikasjon at han derfor ikke lagt vekt på det eller husker det.

Mulig han der og da i 2009 ikke fikk med seg helt hva saken handlet om da hun kom på kontoret. Han skjønner heller ikke hvorfor han ville be Anita om å komme inn til kontoret med kopi av avhør. Hvis han hadde bedt om noe slik så ville det være naturlig å få all dokumentasjon i saken.»⁸⁰

⁷⁶ Innstilling fra Agder politidistrikt 20. mars 2019 s. 8, jf. dok. 01,59, gjengitt i Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 40, jf. dok. 01,60.

⁷⁷ Avhør av Arne Pedersen 27. juni 2022, jf. sak 15762899 dok. 08,01.

⁷⁸ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 16, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁷⁹ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 19, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁸⁰ Tilleggsavhør av Arne Pedersen 7. juli 2022, jf. sak 15762899 dok 08,01.

I påtalevedtaket fremgår det videre at Pedersens ektefelle Ingrid Thorsen, som altså var påtaleansvarlig jurist på saken, behandlet denne saken på samme måte som andre saker med gjerningsperson under 15 år, det vil si med begrenset etterforskning. Det fremgår at hun antok at saken var oppe på saksmøte, og at det ble lagt til grunn opplysninger i anmeldelsen om at Andersen var under 15 år da overgrepet skal ha skjedd.⁸¹

Når det gjaldt spørsmålet om hvorvidt Thorsen hadde snakket med Pedersen om saken, heter det i Spesialenhetens påtalevedtak:

«Thorsen sa i avhøret at hun ikke snakket om 2009-saken med sin mann Arne Pedersen. Thorsen og Pedersen jobbet på samme sted gjennom mange år, og hun sa at de to har hatt et bevisst ryddig forhold til dette. Hun kunne gå inn til han i tjenestesammenheng, men saksrelatert har hun forholdt seg til sin påtaleleder. Det har ikke vært naturlig eller riktig for henne å ta opp konkrete saker med Pedersen. Thorsen presiserte at de to har prøvd å skille veldig på privat og arbeidsliv for å ha et fungerende liv. Pedersen var engasjert med jobbrelaterte saker på fritiden og var tilgjengelig, men de to snakket da ikke sak.

Også Pedersen forklarte at de hadde en ordening om at de to ikke kan diskutere saker, og at hun må forholde seg til sin påtaleleder om dette. Pedersen har forklart at hans ektefelle Ingrid Thorsen ikke har nevnt 2009-saken for ham.»⁸²

Foruten å gjennomføre avhør innhentet Spesialenheten omfattende dokumentasjon. Det ble videre gjennomført undersøkelser av hendelseshistorikk, blant annet av hvordan den aktuelle saken hadde blitt skjernet i saksbehandlingssystemet BL.

Straffeforfølgningen mot både Pedersen og Agder politidistrikt ble henlagt 26. oktober 2022 fordi intet straffbart forhold ble ansett bevist.⁸³ Den 27. oktober 2022 påklaget Kristiansen vedtaket. Riksadvokaten opprettholdt henleggelsen 2. februar 2023.⁸⁴

Riksadvokaten fremhevet at unnlatelsen av å opplyse om anmeldelsen mot Andersen var en så alvorlig feil at forholdet objektivt sett måtte anses som en tjenestefeil som rammes av straffeloven § 171 eller § 172. Straffansvar var imidlertid betinget av at Pedersen hadde utvist skyld – det vil si forsett eller uaktsomhet.

Riksadvokaten vurderte først om det var bevismessig grunnlag for at Pedersen forsettlig unnlot å nevne saken fra 2009. Riksadvokaten uttalte at det var vanskelig å danne seg et klart bilde av hva Pedersen visste i 2009. Det var ikke grunn til å betvile etterforskerens forklaring om at hun informerte Pedersen om anklagen mot Andersen og senere overleverte en kopi av anmeldelsen. Samtidig var det ikke klare holdpunkter for at Pedersen satte seg grundig inn i saken, eller at han fikk nærmere kunnskap om den på et senere tidspunkt.⁸⁵ Det var heller ikke fremskaffet opplysninger som tilsa at Pedersen hadde en særlig sentral rolle i forbindelse med behandlingen av Kristiansens tidligere gjenåpningsbegjæringer. Etterforskningen hadde heller ikke fremskaffet opplysninger som motbeviste et vitnes forklaring om at det berodde på en administrativ feil at saken var blitt registrert på Pedersens brukeridentitet i BL, og at han mest sannsynlig ikke hadde hatt den fysiske saksmappen tilgjengelig. Ut fra BL-loggen hadde ikke Pedersen åpnet saken.

På denne bakgrunn konkluderte riksadvokaten med at det ikke var grunnlag for å straffe Pedersen for forsettlig overtredelse av straffeloven § 171:

«Etter riksadvokatens syn er det, ut fra de nevnte forhold, ikke bevist ut over enhver rimelig tvil at Pedersen forsettlig unnlot å nevne saken mot Jan Helge Andersen da Pedersen bistod med utarbeidelsen av politiets merknader til den siste gjenåpningsbegjæringen. Man kan ikke utelukke at Pedersen ikke nevnte dette forholdet på grunn av en forglemmelse. Riksadvokaten viser til at det ikke er godtgjort at Pedersen fikk inngående kjennskap til innholdet i anmeldelsen, verken i 2009 eller senere, og at saken heller ikke angikk de mest sentrale bevissspørsmålene som Kristiansens siste gjenåpningsbegjæring reiste.»⁸⁶

⁸¹ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 16, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁸² Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022 s. 17, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁸³ Spesialenheten for politisakers påtalevedtak 26. oktober 2022, jf. sak 15762899 dok. 12,01.

⁸⁴ Riksadvokatens vedtak 2. februar 2023, jf. sak 15762899 dok. 01,07.

⁸⁵ Riksadvokatens vedtak 2. februar 2023 s. 6, jf. sak 15762899 dok. 01,07.

⁸⁶ Riksadvokatens vedtak 2. februar 2023 s. 6, jf. sak 15762899 dok. 01,07.

Etter riksadvokatens syn kunne forglemmelsen heller ikke medføre ansvar for grovt uaktsom overtredelse etter straffeloven § 172:

«Terskelen for å konstatere slik uaktsomhet er høy – det må foreligge en 'svært klanderverdig' opptreden som gir grunnlag for 'sterk bebreidelse', jf. straffeloven § 23 annet ledd. Sett hen til ukklarheten rundt hva Pedersen fikk med seg om anmeldelsen av Andersen i 2009, tiden som hadde gått frem til Kristiansens siste gjenåpningsbegjæring ble innlevert i 2017, og anmeldelsens relativt perifere tilknytning til de spørsmålene som begjæringen reiste, er ikke den høye terskelen for å konstatere grov uaktsomhet passert i vår sak.»⁸⁷

Riksadvokaten kom til at det heller ikke var grunnlag for å ilegge Agder politidistrikt foretaksstraff, jf. straffeloven §§ 27 og 28. Riksadvokaten tiltrådte Spesialenhetens vurdering om at Agder politidistrikts tidligere praksis med å arkivere saker med skjernet status var «svært uheldig», men kunne vanskelig se at svakhetene ved skjermingsrutinene skulle gi grunnlag for straff mot politidistriktet for håndteringen av gjenåpningsbegjæringen – ca. 10 år etter at det var besluttet skjerming av den aktuelle saken.

Etter riksadvokatens syn var det også uheldig at det ikke ble gjort søk i politiets straffesaksregister STRASAK på Andersen i forbindelse med den siste gjenåpningsbegjæringen. Slike søk ville ha avdekket anmeldelsen fra 2009, ettersom det ikke forelå tilsvarende skjerming av opplysninger i STRASAK. Vurderinger av forhold som kunne tilsi at Andersen var en moduskandidat, inngikk i det materialet som politiet oversendte til statsadvokaten. Dette talte for at det burde ha vært gjort oppdaterte undersøkelser av om det var registrert saker på Andersen som ikke hadde blitt fanget opp tidligere.

Ettersom den vesentligste årsaken til at det ble gitt ufullstendige og uriktige opplysninger til statsadvokaten, lå langt tilbake i tid, var det etter riksadvokaten syn ikke grunnlag for å konstatere at vilkårene i straffeloven § 27 var oppfylt. Tidsforløpet og den senere endringen av skjermingsrutinene tilsa under enhver omstendighet at det ikke var behov for å reagere med foretaksstraff, jf. straffeloven § 28.

Utvalget tar til etterretning Spesialenhetens og riksadvokatens vurdering om at forholdet

ikke utgjorde en straffbar tjenestefeil.⁸⁸ Uavhengig av dette mener utvalget at det var uheldig at påtalemyndigheten formulerte seg slik den gjorde i tilsvaret til den siste gjenåpningsbegjæringen. Det ble ikke uttrykt tvil, og det ble heller ikke tatt noen forbehold. Uttalelsen indikerte at påtalemyndigheten hadde positiv kunnskap om at det *ikke* forelå opplysninger om at Andersen tidligere hadde forgrepet seg verken mot voksne eller barn, noe som ikke var tilfellet. Før påtalemyndigheten uttalte seg om spørsmålet på den måten som ble gjort, burde det vært foretatt enkle undersøkelser av om det var registrert saker på Andersen, også i form av søk i STRASAK.

12.4.3 Agder statsadvokatembeters tilsvaer til den femte gjenåpningsbegjæringen

Som beskrevet i punkt 11.11.3.4, innga Agder statsadvokatembeter 15. mai 2019 tilsvaer til den femte gjenåpningsbegjæringen.⁸⁹ Tilsvaret bygget på en innstilling fra Agder politidistrikt 20. mars 2019.⁹⁰ Statsadvokaten viste til innstillingen i sin helhet og refererte store deler av den i sitt tilsvaer, med egne presiseringer i fet skrift. Agder statsadvokatembeter ba om at begjæringen ikke ble tatt til følge.

I ettertid har det vist seg at Agder politidistrikts innstilling, og dermed det meste av statsadvokatens tilsvaer, i det vesentlige var skrevet av Arne Pedersen. Pedersen var i sin tid påtalesaglig etterforskningsleder i Baneheia-saken. I 2019 var han pensjonist. Agder statsadvokatembeter var klar over at Agder politidistrikt engasjerte Arne Pedersen til å gjennomgå bevisene. Gjenopptakelseskommisjonen fikk derimot ikke vite om Pedersens involvering.

Bakgrunnen for at Agder politidistrikt engasjerte Pedersen, var at ingen i Agder politidistrikt hadde god kunnskap om Baneheia-saken i 2018/2019. Utvalget er kjent med at Agder politidistrikt hadde en presset ressursituasjon. Grunnet ressursituasjonen ble det sett på som en umulig oppgave å nedsette et team som – uten forkunnskaper – ville måtte bruke betydelig tid på å behandle Kristiansens gjenåpningssak.

⁸⁸ Det fremgår av utvalgets mandat at granskningen ikke skal omfatte spørsmålet om noen av aktørene som har hatt befattning med saken, har gjort seg skyldig i straffbare forhold. Det angis samtidig at det kan gis uttrykk for kritikk i den grad utvalget finner det berettiget.

⁸⁹ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019, jf. dok. 01,60.

⁹⁰ Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019, jf. dok. 01,59.

⁸⁷ Riksadvokatens vedtak 2. februar 2023 s. 6, jf. sak 15762899 dok. 01,07.

Etter utvalgets syn er det flere uheldige sider ved statsadvokatens tilsvare. For det første vil utvalget påpeke at det innledningsvis i tilsvaret fremgår at de to statsadvokatene som hadde ansvaret for behandlingen av Kristiansens femte gjenåpningsbegjæring – Erik Erland Holmen og Jan Tallaksen – ikke tidligere hadde satt seg grundig inn i saken. Dette kunne gi inntrykk av at gjenåpningssaken ble behandlet med objektivitet og avstand til den opprinnelige etterforskningen. I lys av Pedersens sentrale rolle i arbeidet med grunnlaget for tilsvaret ble denne bemerkningen etter utvalgets syn misvisende:

«Ved Agder statsadvokatembeter er det statsadvokat Jan Tallaksen og undertegnede som har arbeidet med gjennomgang av saksdokumenter og begjæring. Det var førstestatsadvokat Edward Dahl som var aktor i både byretten og lagmannsretten i Baneheiasaken, og verken Tallaksen eller undertegnede har tidligere satt oss grundig inn i saken.»⁹¹

For det andre benyttes det i innstillingen flere uttrykk og språklige vendinger som samlet sett etterlater et inntrykk av at påtalemyndigheten ikke har behandlet domfeltes anførsler så saklig og objektivt som ønskelig. Språket er gjennomgående ladet og mange steder unyansert. Tonen er generelt polemisk og lite nøktern. Agder statsadvokatembeters egne merknader i tilsvaret er isolert sett noe mer avdempede i formen enn innstillingen fra Agder politidistrikt. På grunn av den fremgangsmåten som er valgt, der statsadvokaten viser til innstillingen i sin helhet, videreføres imidlertid svakhetene med hensyn til form og innhold fra innstillingen til tilsvaret.

Som et eksempel vil utvalget peke på bruken av bastante formuleringer som «garanti for at han lyver» og «løgn», som blant annet fremgår i følgende passasje:

«Alene det faktum at begge var i Baneheia i det kritiske tidsrommet denne fredagen er i seg selv en garanti for at han [Kristiansen] lyver når han hevder at han tok feil av de to kveldene. [...]

Problemet for Kristiansen er allerede nå at observasjon som vitnet Rødsvik formidlet til politiet fører til at det oppkonstruerte alibiet for hans del begynner å rakne. Noe annet motiv for å endre forklaringen finnes ikke. [...] Dersom

Kristiansen ikke hadde vært den andre gjerningspersonen hadde det derfor ikke vært nødvendig for han å prøve å bortforklare sine tidligere benektelser med en ny løgn.»⁹²

Et annet eksempel på slike unyanserte formuleringer er omtalen av at Kristiansen inviterte vitnene Espen Bakke og Eivind Loland på besøk til seg kvelden 19. mai 2000:

«Kristiansen inviterer dem altså til å komme over på besøk rett etter at han og Andersen hadde kommet tilbake fra Baneheia etter ugjerningene. Noen annen plausibel forklaring på at dette er motivert ut ifra behovet for å styrke et oppkonstruert alibi, er det ikke mulig å se.»⁹³

Det brukes også sterke ord om det forhold at Kristiansen fastholdt at Andersen kom hjem til ham 19. mai 2000 kl. 19.30:

«Det blir derfor både selvmotsigende og meningsløst å holde fast ved dette avtalte tidspunktet i alibiet, og det er bare Kristiansen som gjerningsperson som har behov for løgner.»⁹⁴

Utvalget bemerker at også Kristiansens forsvarere tidvis har uttrykt seg skarpt og forholdsvis bastant i forbindelse med gjenåpningsprosessen. Kravene til objektivitet med hensyn til form og innhold må imidlertid ivaretas av påtalemyndigheten, også i tilfeller hvor domfelte eller domfeltes advokat legger seg på en konfronterende linje.

For det tredje har utvalget merket seg at tilsvaret er relativt kortfattet om sakens sentrale problemstillinger. Vurderingstemaet ved gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 er om det foreligger en ny omstendighet eller et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse. De sentrale anførselene i gjenåpningsbegjæringen var knyttet til DNA, teledata og Andersens forklaring. Tilsvaret behandler i liten grad de anførte forholdene og vilkårene for gjenåpning. Store deler av

⁹¹ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 2, jf. dok. 01,60.

⁹² Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 6–7, jf. dok. 01,60, som gjengir Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019 s. 10–11, jf. dok. 01,59

⁹³ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 8, jf. dok. 01,60, som gjengir Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019 s. 12, jf. dok. 01,59.

⁹⁴ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 12, jf. dok. 01,60, som gjengir Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019 s. 15, jf. dok. 01,59.

uttalelsen – 41 av 55 sider – vies derimot til Kristiansens karakter og indisier av varierende vekt.

For det fjerde vil utvalget peke på at det flere steder i tilsvaret gis positivt uriktige opplysninger om faktiske forhold. Det kanskje mest alvorlige eksemplet på dette er uttalelsen om at det ikke fantes opplysninger som tilsa at Andersen hadde en historikk med seksuallovbrudd. De aktuelle uttalelsene er gjengitt i punkt 12.4.2 foran. Som det fremgår der, er utvalget kritisk til at påtalemyndigheten uttalte seg så bastant om dette spørsmålet, uten at det først ble foretatt nærmere undersøkelser.

Et annet eksempel på at det gis uriktige opplysninger, samtidig som formen ikke er så nøktern som ønskelig, er følgende omtale av Kristiansens forklaring:

«Videre i avhøret hevder Kristiansen at han hadde 'glemt' at han hadde vært i Baneheia om kvelden 19.mai – til tross for at han meget bestemt hadde nektet for å ha vært der både under rundspørringen 22. mai og i alibiavhøret 4. juni. Han prøver så å bortforklare og ufarliggjøre 'forglemmelsen' med at han trodde de hadde møtt Rødsvik kvelden før. Han 'glemmer' også at han i forrige avhør hadde sagt at han ikke visste om Andersen hadde vært i Baneheia før han kom på besøk. Han sier heller ikke noe her om at han denne kvelden hevdet å ha låst seg ute fra bua si, og at han derfor skal ha syklet inn i Baneheia for å treffe Andersen for å låne hans nøkler til å åpne bua.»⁹⁵

Det er ikke korrekt at Kristiansen «meget bestemt hadde nektet» for å ha vært i Baneheia under rundspørringen. Ut fra rundspørringsskjemaet fremkommer det ikke at Kristiansen fikk spørsmål om han var i Baneheia, se nærmere i punkt 3.5.3. Det fremgår heller ikke av avhørsprotokollen fra avhøret 4. juni 2000 at Kristiansen skal ha nektet å svare på spørsmål om han var i Baneheia 19. mai 2000, se punkt 3.5.4.1. På dette tidspunktet hadde ikke politiet grunn til å mistenke at Kristiansen hadde vært i eller ved Baneheia fredag 19. mai 2000. Denne mistanken oppsto først i juli samme år etter avhør av Leonard Hovden, jf. punkt 3.5.9.

Et ytterligere eksempel på at det gis uriktige opplysninger i tilsvaret, fremgår under omtalen av Andersens troverdighet:

«Det kan være flere grunner til at Andersen ikke husker eller ønsker å huske at det var den minste jenta han forgrep seg på. Han holdt jo også sin egen deltagelse i overgrepene for seg selv inntil han tok initiativ for å forklare seg om temaet i avhør 26.10.00. Men uansett hva Sjødin hevder gjennom sine angrep på etterforskningsledelsen og Andersens troverdighet, så kan følgende faktum legges til grunn: Forklaringen Andersen til slutt avgir om at det var den minste jenta han forgrep seg på sammen med Kristiansen, stemmer med blandingsmaterialet funnet på henne fra to menn med deres forskjellige DNA-typer, med enda sikrere funn av hans DNA på den minste jenta ved reanalysen i 2010, med at Andersens DNA-type ikke er funnet på den eldste jenta mens det derimot fra henne er gjort funn fra sædrester som kan stamme fra Kristiansen.»⁹⁶

At Andersen tok initiativ til å forklare seg om de seksuelle overgrepene, er en misvisende fremstilling av hva som faktisk skjedde. Andersen forklarte seg om dette først da han ble konfrontert med det politiet mente var biologiske spor som knyttet ham til seksuelle overgrep, jf. punkt 3.8.1.4.

Det var videre villedende å si at det var funnet sædrester som kunne stamme fra Kristiansen. Det var ikke mulig å si noe om hva slags celletype DNA-resultatet fra prøve C-25 stammet fra, se punkt 3.8.6. I tilsvaret gjentas denne uriktige opplysningen flere ganger.⁹⁷ I tillegg inneholder tilsvaret en uriktig fremstilling av undersøkelses- og analysehistorikken for prøve C-25. Det fremgår blant annet at «sæddelen» av prøven ble undersøkt og «oppbrukt» av Universitetet i Santiago de Compostela (USC) i 2000. Andre uttrykk som benyttes, er blant annet «C-25 prøven fra sæd» og «sædprøven». Som beskrevet under punkt 3.8.6 ble ikke prøve C-25 – i motsetning til det som ble gjort for prøvene B-22, B-24 og B-25 – ekstrahert i én sædfraksjon og én epitelfraksjon ved Rettsmedisinsk institutt (RMI). Prøven som ga resultat ved USC, var videre ikke RMIs ekstrakt, men ekstraktet som USC laget fra vattpinneresten de mottok, se punkt 3.8.6.5. Det var dette ekstraktet som ble «oppbrukt» i år 2000.

⁹⁵ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 6, jf. dok. 01,60, som gjengir Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019 s. 10, jf. dok. 01,59.

⁹⁶ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 17, jf. dok. 01,60, som gjengir Agder politidistrikts uttalelse 20. mars 2019 s. 18, jf. dok. 01,59.

⁹⁷ Agder statsadvokatembeters uttalelse 15. mai 2019 s. 48 flg., jf. dok. 01,60.

12.4.4 Krav om dokumentinnsyn

Det fremgår av mandatet at utvalget skal klarlegge og vurdere «om forsvarerne har fått tilgang til dokumenter og opplysninger om etterforskningen i saken i rett tid i henhold til straffeprosesslovens regler».

Straffeprosessloven § 398 femte ledd regulerer retten til dokumentinnsyn i gjenåpningssaker. Første punktum slår fast: «Om dokumentinnsyn gjelder §§ 28, 242, 242 a, 264, 264 a og 267 tilsvarende». Regelen viderefører det som gjaldt før opprettelsen av kommisjonen, og innebærer som utgangspunkt at de alminnelige innsynsreglene i straffeprosessen for domfelte og fornærmede/etterlatte, samt deres forsvarer/bistandsadvokat, også gjelder overfor kommisjonen i gjenåpningssaker.

Om forståelsen av regelen vises det til NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 8.5.1 og 21.6. Kommisjonen har praktisert bestemmelsen slik at det opereres med et skille mellom kommisjonens egne saksdokumenter og straffesaksdokumenter innhentet fra påtalemyndigheten. Etter denne praksisen har påtalemyndigheten behandlet begjæringer om innsyn som gjelder straffesaksdokumentene og eventuelle interne politidokumenter.⁹⁸

Under gjenåpningsprosessen ba advokat Sigurd Klomsæt om innsyn i alle dokumentene i saken. Utvalget har merket seg at Klomsæt oppfattet det slik at han likevel ikke fikk utlevert samtlige dokumenter.⁹⁹

I brev til Agder statsadvokatembeter 2. juli 2010 listet Klomsæt opp dokumenter han mente manglet. Listen var ikke uttømmende:

- «– Videoopptak av ransakningene av Viggo Kristiansens bu og Jan Helge Andersens bopel, foretatt i juli 2000 i forbindelse med gjenopptakelse av kikkersaken.
- Diverse videoopptak av vitner.
- Videoopptak av åstedet.
- Bilder av så å si samtlige vitner som befant seg i Baneheia drapskvelden.
- Ca. 80 sider utskrift av inn- og utgående trafikk på Viggo Kristiansens og Jan Helge

Andersens telefoner, i en tremåneders periode. Utelatt fra dokumentene – hva er skrevet – fordi en Kripas-medarbeider mente det ikke tilførte saken noe vesentlig nytt –?

- Kart over vitners bevegelser i Baneheia 19. mai 2000, som er utarbeidet med 30 minutters intervall.
- Notat/betenkning/begrunnelse for grunnlaget for siktelsen av Viggo Kristiansen.
- Spaningsrapportene for overvåkingen av Viggo Kristiansen og Jan Helge Andersen de siste døgn før pågripelsen.
- Pågripelsespapirer etc. i forbindelse med [vitne].
- dokumentasjoner – DNA»¹⁰⁰

I sitt svar 17. august 2010 understreket politidistriktet at Klomsæt hadde fått full tilgang til dokumentene. Videre ga politidistriktet uttrykk for at Klomsæts «partsrepresentasjon» for Kristiansen nå var opphørt, fordi gjenåpningssaken var avgjort. Politidistriktet trakk også frem hensynet til de etterlatte:

«I brev av 25. juni d.å. behandlet kommisjonen domfelte Viggo Kristiansens begjæring om omgjøring av avvisningsbeslutningen av 17. juni, samt Deres nye anmodning om oppnevning av Dem selv og adv. Sjødin som forsvarere for Viggo Kristiansen. Begge deler ble avvist av kommisjonen. Det innebærer at den offentlige partsrepresentasjonen som De skulle ivareta gjennom forsvareroppnevningen har opphørt. Tross dette registreres det at innspillene fortsetter som om forsvareroppnevningen fortsatt står ved lag

Når saken nå har fått sin endelige avslutning gjennom de 'ankeinstansene' som er tilgjengelig i vårt rettssystem, anser vi saken som endelig avgjort. Det er kommisjonen som er rette instans i forhold til det vi nå registrerer av omkamper fra Dem og adv. Sjødin – selv om det tematisk sett ikke presenteres noe nytt med substans som har relevans for saken.

For de pårørende har hele gjenopptakelsesprosessen, som startet for nærmere 2 år siden, vært en enorm belastning. Det er etter vår mening uakseptabelt at de etterlattes rettigheter som ofre i saken ikke skal bli respektert når det nå foreligger en endelig avklaring av gjenåpningskravet.»¹⁰¹

⁹⁸ Utvalget har i delutredningen om gjenåpningssystemet påpekt at kommisjonens praksis fremstår som hensiktsmessig, men at det kan reises spørsmål om den er i tråd med lovens ordlyd, jf. NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 21.6. Utvalget foreslår derfor å endre og klargjøre reglene på en måte som i det vesentlige vil videreføre gjeldende praksis.

⁹⁹ Se for eksempel brev fra Sigurd Klomsæt til Sivilombudsmannen 18. juni 2010, brev fra Klomsæt til Gjenopptakelseskommisjonen 20. juni 2010 og brev fra Klomsæt til riksdadvokaten og Agder statsadvokatembeter 26. august 2010.

¹⁰⁰ Brev fra Sigurd Klomsæt til Agder statsadvokatembeter 2. juli 2010.

¹⁰¹ Brev fra Agder politidistrikt til Sigurd Klomsæt 17. august 2010.

For utvalget er det uklart hva som var Agder politidistrikts grunnlag for å hevde at Klomsæts representasjon av Kristiansen var opphørt fordi gjenåpningssaken var avgjort, eller fordi det ikke forelå noen offentlig forsvareroppnevning. Slik utvalget ser det, hadde ingen av disse forholdene betydning for advokat-klient-forholdet mellom Klomsæt og Kristiansen.

Til tross for at politidistriktet mente at Klomsæts representasjon for Kristiansen var opphørt, kommenterte de likevel de enkelte punktene i innsynskravet:

- «* Avslutningsvis skal det gis følgende kommentarer til noe av det De omtaler som utleveringskrav i skriv av 2. juli d.å. til statsadvokatene i Agder:
- * Agder politidistrikt sitter ikke på videoopptak av vitner som ble avhørt i saken.
- * Bilder av vitner (innhentet gjennom skriftlig samtykke) som var tenkt benyttet i våre bestrebelsers på å identifisere observasjoner av enkeltpersoner i Baneheia drapskvelden, ble destruert etter hvert som de ikke hadde relevans for etterforskningen. Dette var også forutsetningen ved samtykkeklæringene. Det kan godt være at teknikkerne fra Kripos rutinemessig tok videoopptak fra ransakingene de deltok i og av drapsstedet – til bruk for Åsteds- og undersøkelsesrapport del 1 og del 2 som ble produsert i Kripos. Alt materiale som ble sikret eller produsert av teknikere i saken ble sortert og tatt med tilbake til kripes i det påfølgende arbeidet. Eventuelle opptak ble derfor ikke registrert eller oppbevart her av etterforskningsledelsen.
- * Vi sitter ikke på en 80 siders utskrift av inn- og utgående trafikk fra de to dømtes telefoner. Innhentingen av telefondata og hva som er analysert trafikkdata er dokumentført i saken
- * Vi besitter ikke noen kart over bevegelsene i Baneheia drapskvelden. Det ble 'blåst opp' et kartutsnitt som et (av flere) hjelpemiddel hvor det ble fysisk plottet inn registrerte bevegelser av personer i våre bestrebelsers på å identifisere gjerningspersonene. Kart/tabeller over vitners bevegelser med 30 minutters intervaller var en del av analysearbeidet i saken. Dette ble som de De antar å vite gjort av en tidligere analytiker i Kripos. Agder politidistrikt besitter ikke dette materialet.

- * Det har aldri eksistert noen egen spaningsrapport forut for pågripelsene.
- * Undertegnende produserte aldri noe eget notat/betenkning i forbindelse med at det ble utstedt en siktelse mot Viggo Kristiansen.
- * Det ble ikke foretatt noen pågripelse av [...]: han hadde vitnestatus i saken.
- * DNA-ekstraktene/diagrammene som RMI har analysert i saken, har også vært gjensstand for behandling i kommisjonen. Det ble jo som kjent foretatt et utvalg fra materialet som kommisjonen fikk analysert på nytt hos SKL i Sverige. Det er med andre ord innhentet en 'second opinion' når det gjelder RMI's analyse av materialet – på Deres anmodning før kommisjonen avsluttet saken.
- * Den såkalte gjerningsprofileringsgruppen, som var et prøveprosjekt i Kripos når vi fikk drapene i Baneheia, ble på forespørsel gitt anledning til å følge saken i et læringsperspektiv. Det ble ikke gitt noe oppdrag eller mandat til gruppen og etterforskningsledelsen ble heller ikke gitt noen form for informasjon – verken muntlig eller skriftlig – om hvilke synspunkter/Konklusjoner de eventuelt teoretiserte seg frem til etter hvert som saken utviklet seg. Det blir derfor meningsløst å fremsette feilaktige og u dokumenterte påstander om at politidistriktet nektet å motta noe fra prosjektgruppen for at dette ikke skulle bli en del av sakens dokumenter!»¹⁰²

I det følgende vil utvalget knytte enkelte bemerkninger til noen av punktene i svaret fra Agder politidistrikt:

Utvalget bemerker at det i realiteten fantes et videoopptak fra åstedet, slik Klomsæt hadde lagt til grunn. Utvalget har fått tilgang til dette gjennom Oslo politidistrikt, og etter det opplyste ble dette opptaket overlevert fra Kripos. Det kan derfor stemme at Agder politidistrikt ikke var i besittelse av videoopptaket i 2010. Videoopptaket ble for øvrig avspilt under ankebehandlingen i Gulating lagmannsrett i forbindelse med den nye straffesaken mot Jan Helge Andersen.¹⁰³

Det fantes også en oversikt over inn- og utgående mobiltrafikk for Viggo Kristiansen. Etter

¹⁰² Brev fra Agder politidistrikt til Sigurd Klomsæt 17. august 2010.

¹⁰³ NRK, «Rystende bilder i Baneheia-rettsaken: Viste 25 år gammel politivideo», 22. april 2025.

pågripelsen innhentet politiet utgående trafikk seks måneder tilbake i tid fra 18. september samt inngående samtaler fra 5. mai 2000 til 2. juni 2000. Som det fremgår i punkt 4.6.4, ble denne oversikten ikke lagt inn i straffesakens dokumenter – noe som var i strid med straffeprosesslovens regler. I stedet lå de aktuelle teledataopplysningene lagret på politidistriktets lokale servere.¹⁰⁴ Ettersom opplysningene klart burde ha vært dokumentført høsten 2000, er det uheldig at forespørselen fra Klomsæt uten videre ble avvist. Det fremkommer ikke av brevet hva som ble gjort – om noe – fra politidistriktets side for å finne oversikten på politiets servere.

Når det gjelder kart over vitners bevegelser i Baneheia 19. mai 2000, vil utvalget bemerke at det er riktig – som Agder politidistrikt skriver – at en analytiker fra Kripos lagde en slik oversikt. Analytikeren leste alle avhør og plottet tidspunkter og observasjoner inn i et Excel-skjema, som deretter ble konvertert til en tidslinje. Tidslinjen ble skrevet ut og hengt opp i politiets kontorer, jf. punkt 3.4.6. Excel-dokumentet lå i de interne dokumentene som utvalget har fått tilgang til fra Oslo politidistrikt. Etter det opplyste fikk Oslo politidistrikt tilgang til skjemaet på en harddisk med back-up fra Agder politidistrikts servere fra 2000-tallet. Skjemaet ble funnet på det private hjemmeområdet til en av etterforskerne som jobbet med Baneheia-etterforskningen.

Utvalget har fått tilgang til rapporten fra spaningen i forkant av pågripelsen av Andersen og Kristiansen 13. september 2000. Også denne lå i Agder politidistrikts interne dokumenter, som utvalget har fått tilgang til fra Oslo politidistrikt. Det var følgelig uriktig, som Agder politidistrikt hevdet, at det aldri hadde eksistert noen slik rapport. Spaningen startet mandag 11. september 2000 og varte frem til pågripelsene onsdag 13. september. Rapporten fra spaningen er på fire Word-sider. Spaningsrapporten ble funnet samme sted som Excel-oversikten over bevegelser i Baneheia, altså på hjemmeområdet til en av etterforskerne som jobbet med Baneheia-etterforskningen.

¹⁰⁴ I 2021 ble Agder politidistrikt kontaktet av Oslo politidistrikt med forespørsel om å få utlevert de aktuelle teledataopplysningene. Det viste seg at de gamle lokale serverne var destruert, med unntak av en back-up fra 2005 som inneholdt informasjon om teledata. Ettersom den IKT-ansvarlige ikke hadde administratorrettigheter da sikkerhetskopian ble tatt i 2005, ble kun selve filen og filnavnet kopiert, og størrelsen på filene var 0 byte. Innholdet ble altså ikke kopiert grunnet brukerrettigheter. Det viste seg imidlertid at oversikten var i behold hos selskapet Teleplan. Se Oslo politidistrikts rapport 18. februar 2022 om undersøkelser og analyser knyttet til teledata s. 35–36, jf. dok. 16,07,07.

Etter utvalgets syn er det uheldig at det ble gitt dels uriktige og dels mangelfulle opplysninger fra Agder politidistrikt som svar på innsynskravet. Etter det utvalget kjenner til, er det imidlertid ikke holdepunkter for at det bevisst ble gitt uriktige opplysninger fra politidistriktets side.

12.5 Forsvarernes og bistandsadvokatenes rolle

Advokat Sigurd Klomsæt ble engasjert av Viggo Kristiansen 30. april 2008 for å bistå med den første gjenåpningsbegjæringen.¹⁰⁵ Klomsæt presenterte begjæringen for pressen på Agder journalistlags sommerkonferanse 6. september 2008. Klomsæt var Kristiansens forsvarer frem til han fikk tilbakekalt sin advokatbevilling i august 2012. Etter at han fikk tilbake advokatbevillingen høsten 2014, bisto han igjen Kristiansen sammen med Arvid Sjødin til juni 2016. Til sammen har Klomsæt bistått Kristiansen i forbindelse med tre gjenåpningsbegjæringer og én begjæring om omgjøring, i tillegg til det sivile søksmålet mot Gjenopptakelseskommissjonen.

Utvalget mener at Klomsæt gjorde en god jobb med å påvise svakhetene ved domfellelsen av Kristiansen, både ved å peke på informasjon i det opprinnelige etterforskningsmaterialet og ved å innhente ny sakkyndighet om blant annet DNA. Som det fremgår i punkt 12.2, mener utvalget at grunnlaget for gjenåpning forelå i juni 2011, i og med Forensic Science Services (FSS) og GENAs rapporter. Slik utvalget ser det, forelå dermed det vesentlige av grunnlaget for gjenåpningen i de tre første gjenåpningsprosessene, da Klomsæt var engasjert som Kristiansens forsvarer. Det var Klomsæt – gjennom innhentet DNA-sakkyndighet – som påviste at premisset om to gjerningsmenn var uriktig. Gjennom sin forsvarergjerning har Klomsæt vært helt sentral for gjenåpningen av Baneheia-saken og at den uriktige domfellelsen av Viggo Kristiansen ble avdekket.

Advokat Arvid Sjødin var noe involvert i gjenåpningsprosessen fra sommeren 2010 og overtok som forsvarer for Viggo Kristiansen i november 2012, da Klomsæt fikk tilbakekalt sin advokatbevilling.¹⁰⁶ Sjødin bisto deretter Kristiansen med avslutningen av den tredje gjenåpningsprosessen, som endte med avslag 11. desember 2013. Deretter bisto Sjødin ved den fjerde og den femte gjen-

¹⁰⁵ Senere har det kommet frem at også journalist Eivind Pedersen bisto i arbeidet, jf. Kvamme (2023) s. 289.

¹⁰⁶ LB-2023-82992 punkt 6.3.2.

åpningsprosessen, frem til gjenåpningen 18. februar 2021. Han var også Kristiansens forsvarer under den nye etterforskningen og frem til frifinnelsen 15. desember 2022. Sjødin trakk seg som Kristiansens forsvarer 27. januar 2023.¹⁰⁷

Sjødin knyttet til seg flere personer som bisto i arbeidet med Kristiansens femte gjenåpningsbegjæring og den påfølgende prosessen som ledet frem til gjenåpning i 2021. Den femte begjæringen var velskrevet og stringent i formen. Det samme gjaldt de fleste av de øvrige skriftlige innleggene i den påfølgende prosessen. Sjødin og støttespillerne videreførte Klomsæts arbeid og lyktes i å kommunisere til kommisjonens flertall at vilkårene for gjenåpning var oppfylt.

Mens den femte gjenåpningsbegjæringen var til behandling i kommisjonen, pågikk for første

gang en kritisk offentlig samtale om domfellelsen av Kristiansen i Baneheia-saken. To særlig viktige bidrag var Bjørn Olav Jahrs bok *Drapene i Baneheia. To historier. En sannhet* og Discovery Plus' og Monsters TV-dokumentar *Baneheia – kampen om sannheten*. Utvalget ser ikke bort ifra at den kritiske oppmerksomheten om saken kan ha påvirket behandlingen i Gjenopptakelseskommisjonen.¹⁰⁸

Bistandsadvokatene har, særlig mot slutten av gjenåpningsprosessen, hatt en aktiv rolle. Bistandsadvokatene har på vegne av sine klienter motsatt seg gjenåpning av saken. I NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 19.4 drøfter utvalget bistandsadvokaters rolle i saker for Gjenopptakelseskommisjonen på generelt grunnlag.

¹⁰⁷ Rett24, «Arvid Sjødin trekker seg som Viggo Kristiansens forsvarer», 27. januar 2023.

¹⁰⁸ Jahr (2018) og Discovery Plus (12.01.21).

Del V
Læringspunkter og tiltak

Kapittel 13

Læringspunkter og tiltak for å forhindre uriktige domfellelser

13.1 Innledning

I mandatet heter det innledningsvis at utvalget skal «identifisere eventuelle læringspunkter for å redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden». Senere i mandatet presiseres det at utvalget, «basert på sin gjennomgang og de funn som avdekkes, [skal] foreslå endringer i dagens regelverk, rutiner, praksis, utdanning og opplæring etc. som anses nødvendig». Selv om hensikten med endringene skal være å redusere uriktige domfellelser, «må [utvalget] også drøfte eventuelle sammenhenger med andre verdier og hensyn som ligger til grunn for straffesaksbehandlingen». Mandatet slår også fast at formålet med granskningen ikke er å utpeke enkeltpersoner som er ansvarlige for feil, men «å sørge for at alle sider av saken blir grundig vurdert for å kunne ta lærdom av den». Læringspunkter og tiltak står dermed sentralt i utvalgets arbeid.

Utvalget har identifisert en rekke læringspunkter og tiltak, som presenteres i det følgende. I punkt 13.2 fremheves og presiseres betydningen av en konsekvent håndheving av objektivitetskravet i alle ledd i straffesaksbehandlingen. Utvalget presenterer i denne forbindelse forslag til tiltak og kontrollmekanismer for å forebygge den såkalte bekreftelsesfellen. I punkt 13.3 understrekes betydningen av en konsekvent håndheving av det strafferettslige beviskravet. Utvalget går inn for å lovfeste beviskravet. I punkt 13.4 drøfter utvalget sentrale retningslinjer og prinsipper for bevisvurdering. Det foreslås at grunnkrav til bevisvurderingen skal fremgå direkte av loven. Utvalget tar også til orde for at det skal gis mer opplæring i bevisbedømmelse. I punkt 13.5 fremhever utvalget betydningen av kunnskap om straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering, og det foreslås å endre lovens krav til begrunnelse av fellende dommer. I punkt 13.6 foreslås klarere rammer for legdommeres deltakelse i straffesaker, og det gis i denne forbindelse anbefalinger om hvordan domskonferanser bør gjennomføres.

Forsvarlig lagring av bevis og sikring av notoritet er tema i punkt 13.7. Blant tiltakene som fore-

slås, er en utvidelse av politiets adgang til å oppbevare beslaglagt bevismateriale etter at saken er avsluttet. Utvalget gir også enkelte anbefalinger i forbindelse med den ventede revisjonen av lovreglene om lyd- og bildeopptak av straffesaker. I punkt 13.8 foreslår utvalget flere tiltak knyttet til bruk av DNA i straffesaksbehandlingen. Behovet for solide nasjonale fagmiljøer, klare retningslinjer og mer opplæring for aktørene i rettspleien er blant tiltakene som trekkes frem. I punkt 13.9 drøftes ulike spørsmål knyttet til oppbevaring av spormateriale fra DNA og annet biologisk materiale. I punkt 13.10 foreslår utvalget tiltak for å styrke sakkyndighet innen rettspatologi i straffesaksbehandlingen og sikre at det gjøres rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet i drapssaker. I punkt 13.11 gjøres det til sist noen presiseringer og avklaringer av påtalemyndighetens adgang til å meddele straffesaksopplysninger til offentligheten.

13.2 Konsekvent håndheving av objektivitetskravet i alle ledd i straffesaksbehandlingen

13.2.1 Innledning

Konsekvent håndheving av objektivitetskravet i alle ledd i straffesaksbehandlingen er helt sentralt i straffesaker. For å sikre at kravet etterleves, er det viktig at aktørene har en god forståelse av denne kjerneforpliktelsen. I tillegg er det avgjørende at det finnes effektive kontrollmekanismer, slik at beslutninger som er truffet i straffesaksbehandlingen, vurderes av andre enn den som tok beslutningen i første hånd.

I punkt 13.2.2 redegjøres det for objektivitetskravet. I punkt 13.2.3 er spørsmålet hva som ligger i fenomenet «bekreftelsesfellen». Utvalget peker deretter på mekanismer som er egnet til å forebygge bekreftelsesfeller. I punkt 13.2.4 til 13.2.6 fremsettes forslag til tiltak for å sikre at kravet til objektivitet ivaretas i henholdsvis politiet, påtalemyndigheten og domstolene.

13.2.2 Objektivitetskravet

Kravet til objektivitet er et grunnleggende utgangspunkt for påtalemyndighetens virke som gjelder på alle stadier av straffeforfølgningen. Dette var også tilfelle da Baneheia-saken ble etterforsket på starten av 2000-tallet, men siden den gang har forpliktelsen fått en tydeligere forankring i lovverket.¹ Objektivitetskravet har også blitt konkretisert og utdypet gjennom sentrale føringer fra riksadvokaten.

Påtalemyndighetens objektivitetsplikt er i dag lovfestet i straffeprosessloven § 55 andre ledd:

«Påtalemyndighetens tjenestemenn skal opp-
tre objektivt i hele sin virksomhet.»²

At kravet til objektivitet også gjelder for politiets tjenestepersoner som ikke tilhører påtalemyndigheten, kommer til uttrykk i straffeprosessloven § 226 tredje ledd:

«Etterforskningen skal være objektiv. Er en
bestemt person mistenkt, skal etterforskningen
søke å klarlegge både det som taler mot ham
og det som taler til fordel for ham.»³

Formålet med objektivitetskravet er å sikre at etterforskningen klarlegger den materielle sannhet, og at en objektiv, materiell sannhet legges til grunn for avgjørelsen av tiltale spørsmålet.⁴ At politi og påtalemyndighet opptrer objektivt, bidrar også til at den materielle sannhet realiseres når

¹ Arbeidsgruppen som gransket norsk politi og påtalemyndighets behandling av straffesakene mot Sture Bergwall (Thomas Quick), uttrykte det slik: «Innholdet i objektivitetskravet er det samme i dag som på 90-tallet, med den forskjell at påtalemyndighetens objektivitetsplikt nå er kodifisert i straffeprosessloven § 55 siste ledd» (riksadvokatens publikasjoner (3/2015) punkt 7.3.3 s. 159).

² Reguleringen av påtalemyndighetens objektivitetsplikt sto tidligere i straffeprosessloven § 55 a fjerde ledd, som ble tilføydd ved lov 21. juni 2013 nr. 86. Dette var ment å være en kodifisering av den generelle objektivitetsplikten som allerede fulgte av god påtaleskikk, og som straffeprosessloven hadde spredte utslag av i andre bestemmelser, herunder § 226 tredje ledd, jf. Prop. 147 L (2012–2013) punkt 11.1 s. 174–175. Ved lov 18. juni 2021 nr. 122 ble bestemmelsen, med enkelte språklige endringer, flyttet til straffeprosessloven § 55 andre ledd.

³ Kravet om at etterforskningen skal være objektiv, ble ved lov 18. juni 2021 nr. 122 inntatt som et nytt første punktum i straffeprosessloven § 226 tredje ledd. Endringen klargjør at objektivitetsplikten gjelder for enhver som utfører etterforskning på vegne av påtalemyndigheten, særlig tjenestepersoner i politiet, jf. Prop. 146 L (2020–2021) punkt 14.2 s. 116. Nåværende andre punktum i § 226 tredje ledd har stått uendret siden vedtakelsen av straffeprosessloven i 1981.

⁴ Aaen (2022) s. 189–190 og Kjelby (2023) s. 320.

domstolene behandler straffesaker. Også uten de nevnte lovbestemmelsene ville det i en rettsstat som den norske naturligvis vært en plikt til objektivitet både for påtalemyndigheten og politiet.

Kjernen i kravet til objektivitet er at påtalemyndigheten skal opptre upartisk og forholde seg nøytralt og åpent til sakens faktum og ikke bygge på utenforliggende hensyn. I riksadvokatens kvalitetsrundskriv, som fastsetter overordnede krav til straffesaksbehandlingen i politiet og påtalemyndigheten, heter det:

«Kravet til objektivitet innebærer at saksbehandlingen skal være faglig fundert og ikke styrt av empatier, følelser, usaklig påvirkning fra andre offentlige myndigheter eller politiske eller private interesser. Likeledes skal den være nøytral og upartisk i den forstand at man skal avdekke og vurdere både det som svekker og styrker mistanken mot en antatt gjerningsperson.»⁵

Rundskrivet søker deretter å konkretisere hva objektivitetsforpliktelsen innebærer:

«Selv om etterforskning skal være målrettet, tilsier kravet til objektivitet at det på et hvert trinn under saken må utvises både evne og vilje til å vurdere den fra ulike innfallsvinkler og hypoteser. Alle bevis som innhentes må undergis faglige og kritiske vurderinger, og det må utvises åpenhet for nye opplysninger samt vilje til å revurdere tidligere teorier og oppfatninger. Arbeidet skal ikke låses i én hypotese og rettes inn mot å få denne bekreftet uten blikk for andre forklaringer. Det må tvert imot letes aktivt etter holdepunkter i faktum som kan peke mot alternative og konkurrerende forklaringer. Eventuelle innvendinger mot eller avvikende synspunkter om etterforskningen eller saksbehandlingen for øvrig skal ikke bare tolereres, men etterlyses, og møtes med anerkjennelse, åpenhet og konstruktive tiltak. Dette stiller krav til profesjonalitet og videreutviklingen av en politi- og påtalekultur som verdsetter åpenhet og upartiskhet.»⁶

I rundskrivet pekes det på ulike forhold som kan øke risikoen for at objektivitetskravet blir svekket ved etterforskning og påtalearbeid, og det pekes på tiltak som kan kompensere for dette. Rundskri-

⁵ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.1.

⁶ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.1.

vet gir uttrykk for at behovet for tiltak må vurderes systematisk og konkret i den enkelte sak.⁷

Utvalgets syn er at etterforskningen rettet mot Viggo Kristiansen ikke ble gjennomført i samsvar med kravene til en objektiv etterforskning. Særlig informasjonsinnsamlingen etter Jan Helge Andersens tilståelse bærer preg av at politiet låste seg til en hypotese om Kristiansens skyld. Fra dette tidspunktet ble det i realiteten ikke etterforsket til Kristiansens gunst, jf. utvalgets vurderinger av etterforskningen i kapittel 4. Utvalget er også kritisk til enkelte sider av påtalemyndighetens oppførsel under domstolsbehandlingshandlingen og den senere gjenåpningsprosessen. Blant annet falt det flere uttalelser som vurderes som uheldige i lys av den strenge objektivitetsforpliktelsen som påhviler påtalemyndigheten. Se utvalgets vurderinger i kapittel 7, 9 og 12.

Også i tidligere granskninger av straffeforfølgninger som har endt med uriktig domfellelse, har manglende overholdelse av objektivitetskravet blitt trukket frem som en årsak. Utvalget som gransket Liland-saken, påpekte at overholdelsen av objektivitetskravet hadde sviktet ved både politiets og påtalemyndighetens håndtering av saken.⁸ Ved granskningen av Fritz Moen-saken ble det likeledes avdekket flere brudd på objektivitetskravet.⁹ Arbeidsgruppen som gransket norsk politi og påtalemyndighets behandling av straffesakene mot Sture Bergwall (Thomas Quick), identifiserte også flere eksempler på manglende objektivitet i etterforskningen.¹⁰ Svikt ved

overholdelsen av objektivitetsplikten ble også fremhevet av utvalget som foretok en gjennomgang av Transocean-saken.¹¹

Et fellestrekk ved tidligere granskninger og granskningen av Baneheia-saken er at det ikke har vært påvist mangel på objektivitet i form av bevisst partiskhet eller ond vilje hos politi og påtalemyndighet. Vanligere er det at objektivitetsmangel kan spores tilbake til kognitive svakheter i den menneskelige natur som ubevisst og utilsiktet medfører en uheldig ensidighet i etterforskningen. Man kan dermed si at objektivitetsprinsippet har to dimensjoner: Den som opptrer *bevisst* partisk, handler åpenbart i strid med kravet til objektivitet. Det er imidlertid klart mer praktisk at objektivitetskravet brytes *ubevisst* av ellers hederlige tjenestepersoner.¹²

En kognitiv tankefeil som har fått mye oppmerksomhet i senere år, og som ofte trekkes frem som en årsak til uriktige domfellelser og uriktig straffeforfølgning, er den såkalte «bekreftelsesfellen». Utvalget vil i neste punkt gi en nærmere omtale av denne tankefeilen.

13.2.3 Bekreftelsesfellen

13.2.3.1 Generelt om bekreftelsesfeller

Betegnelsen «bekreftelsesfelle» er, slik utvalget forstår det, for alle praktiske formål synonymt med «tunnelsyn» og det engelske uttrykket «confirmation bias».¹³ Dette er betegnelser på den kognitive tendensen til å legge merke til, tolke eller søke informasjon som bekrefter eller støtter eksisterende oppfatninger. At politi og påtalemyndighet har havnet i bekreftelsesfellen, er den fremste årsaken til ensporet etterforskning av straffesaker. Magnussen omtaler fenomenet under overskriften «Kognitive slagsider: jakten på bekreftelse» og uttaler følgende:

«Den kanskje viktigste utfordringen til rasjonelle vurderinger og beslutninger i alle livets sammenhenger er vår automatiske tendens til selektivt å registrere informasjon som bygger opp under ideer og hypoteser vi allerede har og som nedtoner eller overser informasjon som

⁷ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.3.

⁸ NOU 1996: 15 kapittel 2 s. 14: «Den holdning overfor Liland som statsadvokaten gav uttrykk for under deler av straffesaken i 1970, var subjektiv og fordømmende. Den var dermed ikke preget av den objektivitet som følger av straffeprosessloven og uskrevne normer for påtalemyndighetens oppførsel.» Se også punkt 3.6.1 s. 56: «Etter utvalgets oppfatning har det i Liland-saken sviktet både hva angår kravet til objektivitet og hva angår kvaliteten på det arbeide som politiet utførte i etterforskningsfasen.»

⁹ Se NOU 2007: 7 punkt 13.3.1.2 s. 319, hvor det gis flere eksempler. Det konkluderes slik: «Brudd på objektivitetsprinsippet kan ha hatt betydning for at etterforskningen til dels bar galt av sted.» Se også punkt 13.4.2.1 s. 321: «De fleste bruddene på objektivitetsprinsippet er isolert sett ikke grove, og enkeltvis har neppe noen av dem fått særlig betydning for resultatet. Men samlet sett kan de etter utvalgets syn ha hatt stor betydning.» Det heter sammenfatningsvis i punkt 1.1.3 s. 21: «En viktig årsak til at etterforskningen til dels bar galt av sted, er politiets og påtalemyndighetens brudd på objektivitetsprinsippet. Dette ble brutt flere ganger.»

¹⁰ Riksadvokatens publikasjoner (3/2015) s. 15: «I etterforskningen mot Bergwall ble det avgitt flere uttalelser fra sakkyndige. Mandatene til uttalelsene ble i all hovedsak gitt muntlig, og var preget av manglende objektivitet.» Se også s. 533: «Også i etterforskningen forekom det brudd på objektivitetsplikten.»

¹¹ Riksadvokatens skriftserie (2/2017) s. 83–84, s. 90, s. 95, s. 98 og s. 103.

¹² Bl.a. Rachlew (2009) s. 19–20 med videre henvisninger, som påpeker at et gjennomgående funn i internasjonal og nasjonal forskning er at uriktige domfellelser ikke kan føres tilbake til (ond) vilje hos aktørene i straffesakskjeden.

¹³ Bl.a. Rachlew (2009) s. 22–24, Fahsing (2016) s. 23 flg. og s. 31 og Magnussen (2025) s. 304.

ikke stemmer [...]. Det er grunn til å tro at denne allmennmenneskelige måte å tenke på – i internasjonal litteratur betegnet som ‘confirmation bias’ – også kan prege etterforskning og rettens vurderinger [...]. I dagliglivets språk er dette betegnet som ‘tunnelsyn’. Tunnelsyn er en naturlig strategi i menneskelig kognisjon. Derfor får vi alle jevnlig bekreftelser på egne meninger. Vi ser dette i den politiske hverdag hvor debatter sjelden baserer seg på et felles kunnskapsreservoar. I forskning og i etterforskning er det imidlertid viktig at konklusjoner bygger på kunnskap det råder enighet om. Men det kan vi ikke uten videre forutsette. Vurderinger i vitnepsykologiske spørsmål kan ha slagsider. Det er simpelthen ikke slik at vi bedømmer bevis forutsetningsløst. Flere nordiske studier av politietterforskere og anklagere tyder på at bedømmelsen av tvetydige bevis er delvis bestemt av tidlig utviklede hypoteser om hvorvidt den mistenkte er skyldig eller ikke skyldig, og at når en beslutning om tiltale er tatt, så bekreftes den ytterligere i senere bevisvurdering [...]. Det samme gjelder for vurderinger av vitners troverdighet. Selvinkriminerende utsagn og falske tilståelser synes å være særlig egnet til å lede til tunnelsyn i etterforskningen [...].»¹⁴

Å selektivt registrere informasjon som bygger på ideer og hypoteser vi allerede har, og samtidig nedtone eller overse opplysninger som ikke stemmer med bildet vi har dannet oss, er et resultat av den menneskelige natur og begrensninger ved vårt kognitive apparat.¹⁵ Det engelske uttrykket «cognitive bias» ble introdusert av Peter Wason i 1960.¹⁶ Wason avdekket etter flere studier at deltakerne hadde en klar preferanse for bekreftelse i stedet for avkreftelse. Når en bestemt oppfatning har fått feste, styrer trangene til bekreftelse søken etter informasjon og tolkingen av denne.¹⁷

Et spørsmål er om personer som arbeider profesjonelt med etterforskning, bevisvurdering og dømmende virksomhet, er så bevisst på risikoen for tunnelsyn at de av den grunn unngår å havne i bekreftelsesfellen. En undersøkelse gjennomført av Fahsing og Ask av et utvalg erfarne drapsetterforskere i England og Norge tyder på at mange i denne gruppen kjenner til de psykologiske fallgruvne i en etterforskningsprosess, inkludert

faren for at avgjørelser i en tidlig fase kan skape tunnelsyn i den videre etterforskningen.¹⁸ Forfatterne påpeker likevel at bevissthet omkring fenomenet bekreftelsesfelle ikke er noen garanti mot at det oppstår bekreftelsesfeller. Blant annet ble det avdekket at norske politietterforskere i klart større grad enn sine engelske kolleger anså intuisjon som en viktig egenskap hos en etterforsker.¹⁹ Som utvalget kommer tilbake til i punkt 13.2.4, er det siden starten av 2000-tallet lagt ned et betydelig arbeid i norsk politi for å redusere risikoen for at det oppstår bekreftelsesfeller og tunnelsyn.

Selv om forebygging av kognitive slagsider og snarveier er viktigst under en pågående etterforskning, er det også viktig ved vurderingen av bevismaterialet. I domstolene og påtalemyndigheten har det ikke blitt gjort samme systematiske arbeid som i politiet for å forebygge kognitive tankefeil. Utvalget viser til Magnussen og Teigen, som uttaler:

«Juryer og meddomsretter foretar sine bedømmelser på grunnlag av informasjon som er fremkommet i rettsaker som ikke sjelden går over flere dager og uker, og de diskuterer saken med åpen meningsutveksling mellom rettens medlemmer. Beslutninger og vurderinger i retten er hverken raske eller automatiserte. Men dette borger ikke for rasjonalitet. Tilsynelatende rasjonelle, kunnskapsbaserte beslutninger kan være sterkt påvirket av automatiserte kognitive prosesser – for hva som overbeviser oss og som vi *tror* er rasjonelt, kan være nokså irrasjonelt. Vi regner f.eks. med at den som snakker sant, skal være konsistent og si det samme hver gang. Men når folk lyver, er de ofte flinke til å gjenta seg selv, de trenger ikke la seg distrahere av detaljer som den ærlige kanskje kommer på i ettertid, alt etter situasjonen. Da kan man lett bli mistrodd av en rett som bruker konsistens som en enkel heuristikk til å vurdere sannhet. Kahneman påpeker at alle heuristikker – kognitive snarveier –

¹⁸ Fahsing og Ask (2013) s. 161–162.

¹⁹ Fahsing og Ask (2013) s. 162: «More than one fourth of the Norwegian participants mentioned intuition as a valuable asset, whereas British participants remained silent on the issue or even explicitly warned against the reliance on intuition. Although no official manuals or guidelines in England and Wales seem to strongly discourage the use of intuition, the following wording in the ACPO Core Investigative Doctrine (Centrex, 2005) may be interpreted as a notice of caution: ‘In principle, there may be nothing wrong in following hunches or gut reactions, but the investigator must expect to account for their decisions to others including victims, witnesses, supervisors, managers, and/or to partners in the criminal justice system’ (p. 58).»

¹⁴ Magnussen (2025) s. 304.

¹⁵ Magnussen og Teigen (2020) s. 21.

¹⁶ Wason (1960).

¹⁷ Fahsing (2016) s. 31 med videre henvisninger.

handler om å erstatte en egenskap det er vanskelig å bedømme, med en annen som er mere observerbar. Når folk blir bedt om f.eks. å vurdere et vitneutsagns pålitelighet (en skjult egenskap), løser de gjerne oppgaven ved å vurdere trekk som er mer synlige (et fast blikk og en stadig stemme), og lar dermed *troverdigheten*, som retten kan iakttå, tre inn som et 'substitutt' for *oppriktigheten*, som bare vitnet kjenner.) Slik snarveistenkning er vanskelig å unngå og støtter den realistiske modellen for bevisbedømmelse som hevder at forestillingen om den perfekt rasjonelle beslutningstaker er en myte.»²⁰

I 2008 publiserte Magnussen mfl. en undersøkelse om amerikanske og norske dommeres kunnskap om bedømmelse av vitnebeviset.²¹ Bjørndal mfl. gjorde en oppfølging av undersøkelsen tolv år senere.²² Resultatene viste blant annet at norske dommere i snitt var blitt vesentlig mer klar over at et vitnes sikkerhet med hensyn til en konkret observasjon ikke er en god indikator på at observasjonen er korrekt.²³ Derimot var dommerne i 2008 klart mer oppmerksom på at et vitnes hukommelse svekkes etter hvert som tiden går, enn det dommerne var i 2020.²⁴ Den overordnede konklusjonen er at norske dommere generelt har relativt mye kunnskap om flere faktorer som kan påvirke påliteligheten av vitneforklaringer, men at det ble avdekket lavere kunnskapsnivå på noen områder.²⁵

Det er på det rene at ytre faktorer kan bidra til å skape og forsterke kognitivt bias. Forskningslitteratur om politietterforskning omtaler flere slike forhold. Det mest fremtredende forholdet er *stress*.²⁶ Når det er begått en grov straffbar handling, oppstår det raskt en forventning fra samfunnet om at det må oppklares hvem som er skyldig. Presset vil kunne øke etter hvert som tiden går, blant annet som følge av stort mediestrykk. Jo mer alvorlig lovbrudd som er begått, desto mer stress vil etterforskere bli utsatt for. Dette kan gi økt spillerom for bekreftelsesfeller og andre kognitive slagsider.

Det er velkjent at *tid* er en kritisk faktor ved etterforskning, ettersom den innledende etter-

forskningsfasen ofte er avgjørende for om saken kan oppklares.²⁷ Ut fra samtaler med personer som deltok i straffesaksbehandlingen av Baneheia-saken, er utvalget overbevist om at det var et betydelig tidspress og en stor arbeidsbyrde på dem som arbeidet med etterforskningen. Presset fra opinionen og mediene var også svært stort. Drapene skjedde fredag 19. mai 2000. Pågripelsene ble foretatt onsdag 13. september, nesten fire måneder etter drapene.

Et annet forhold som kan styrke kognitivt bias, er *gruppetenkning*. Fahsing beskriver fenomenet slik:

«*Groupthink* is the reluctance to think critically and challenge the theory that dominates within a team or group of human actors. Expressing minority or alternative views put us at risk of being disliked, whereas sharing majority views can give us a feeling of inclusion based on a (sometimes) false sense of security or confidence. Typically, this occurs once a dominant member of a group posts a certain opinion. Out of loyalty, other members not only accept that view, but also start defending it as their own. Because it is a matter of loyalty to the leader, it does not matter if the standpoint is right or wrong. A group with diverse competencies may be a great tool for a critical assessment of the ruling ideas. The 'groupthink effect', however, might lead the group members into conformity and collective blindness towards alternative views (Janis, 1982).»²⁸

²⁶ Rachlew (2009) s. 22: «I de få tilfellene hvor vi stilles overfor alvorlige dilemmaer, og for eksempel på grunn av tidspress, tvinges til å ta et valg, påvirkes våre beslutninger på flere måter. Dersom tidspress eller opplevelsen av tidspress knyttes til spørsmål som både er kompliserte og betydningsfulle, øker opplevelsen av stress. Alle beslutninger har en emosjonell komponent. Ved stress øker den emosjonelle mobiliseringen, noe som medfører at vi lettere velger enkle beslutningsstrategier og/eller støtter oss til det etablerte syn (Lai 1999 s. 104).» Oppklaringspress i alvorlige, profilerte straffesaker er i den internasjonale litteraturen behandlet som en av flere underliggende årsaker som bereder grunnen for at uskyldige dømmes, se Rachlew (2009) s. 16 med videre henvisninger.

²⁷ Fahsing (2016) s. 32: «The ACPO Core Investigative Doctrine (2012) notes that the first opportunity to gather material may be the last. This raised awareness is often referred to as the 'golden hour' principle. Thus, it is important that good decisions are made during the early stage of an investigation to ensure that all potential sources of material are explored properly before being lost or contaminated. On the other hand has psychological research consistently found that time-pressure affects the quality of our judgements and decisions (Svenson & Maule, 1993).»

²⁸ Fahsing (2016) s. 30.

²⁰ Magnussen og Teigen (2020) s. 22.

²¹ Magnussen mfl. (2008) s. 177–188.

²² Bjørndal mfl. (2021).

²³ Bjørndal mfl. (2021) s. 675–676.

²⁴ Bjørndal mfl. (2021) s. 676.

²⁵ Bjørndal mfl. (2021) s. 678.

Av andre forhold som kan skape og styrke risikoen for bekreftelsesfeller, kan nevnes sterkt personlig engasjement,²⁹ overdreven tro på og tillit til egen kunnskap og vurderingsevne³⁰ og uheldige subkulturer.³¹

Når en bekreftelsesfelle først har oppstått, viser forskningen at det er svært krevende å fri seg fra den:

«The effect of confirmation bias is so hard-wearing that beliefs persist even after the information that formed the beliefs has been discredited or withdrawn (Nickerson, 1998). The psychological investment in establishing and maintaining beliefs is too high to abandon them just because the underlying information is later proven to be false or irrelevant (Jonas et al., 2001; Lord et al., 1979; Wason & Johnson-Laird, 1972). The phenomenon has proven strikingly robust across diverse domains of human thinking, including logical problem-solving (Hastie & Dawes, 2010; Hoffer, 1951; Lord et al., 1979), social interaction (Wason, 1968), medical reasoning (Snyder & Swann, 1978), military intelligence (Elstein, Shulman, & Sprafka, 1978) and in courts and police investigations (Cook & Smallman, 2008; Ask & Granhag, 2005).»³²

13.2.3.2 Mekanismer som forebygger og motvirker bekreftelsesfeller

Utvalget foreslår i det følgende en rekke tiltak for å styrke etterlevelsen av objektivitetskravet. Tiltakene vil etter utvalgets mening bidra til å redusere antallet uriktige domfellelser i straffesaker. I punkt 13.2.4 til 13.2.6 presenterer utvalget tiltak innen henholdsvis politiet, påtalemyndigheten og domstolene.

Nedenfor gis en generell oversikt over sentrale *mekanismer* som er egnet til å forebygge ubevisste brudd på objektivitetskravet som skyldes bekreftelsesfeller. De tiltakene som utvalget foreslår, kan tilbakeføres til disse mekanismene. Formålet med dette punktet er å gi en samlet, generell oversikt over mekanismene og å trekke forbindelseslinjer til de konkrete tiltakene som utvalget foreslår.

At det er krevende å fri seg fra bekreftelsesfeller, og at innsikt og bevisstgjøring ikke er nok i seg selv, er fremhevet av Rachlew:

«Det er ikke lett å gardere seg mot de ulike bekreftelsesfellene våre beslutninger preges av. En bevisstgjøring er i seg selv ikke nok. Forskning viser at testpersoner som i forkant av eksperimentet gis informasjon om bekreftelsesfellene og oppfordringer om å 'tenke nøytralt', har liten effekt (Findley og Scott 2006 s. 371). 'Men innsikt i hvilke feilkilder vi er utsatt for, hvordan de påvirker oss, og hvor de stammer fra, er et første steg på veien og gjør det lettere å se hvordan man kan sette inn mottiltak' (Lai 1999 s. 14). Det følger av det normative idealet som trekkes opp i den psykologiske litteraturen, der beslutningstakeren oppfordres til å falsifisere sine mistanker og søke etter alternative forklaringer – uten å favorisere løsningen en har for hånden, at jo tidligere politiet konkluderer, jo større er risikoen for at de kognitive forenklingsstrategiene trer i kraft. All metodikk og tankegang som stimulerer premature beslutningsstrategier er derfor risikable.»³³

En viktig mekanisme mot ubevisste brudd på objektivitetskravet er at det etableres *konkret metodikk og arbeidsmetoder* for å forebygge bekreftelsesfeller. Norsk politi har allerede gjennom flere år arbeidet aktivt med og implementert slik metodikk til bruk i etterforskning. En sentral komponent i metodikken er å klarlegge fakta gjennom å oppstille ulike hypoteser for hva som kan ha skjedd, og deretter søke å verifisere eller avkrefte hypotesene (punkt 13.2.4.2). Når det gjelder påtalemyndighetens metodikk for å forebygge bekreftelsesfeller og tunnelsyn, viser utvalget til operasjonaliseringen av beviskravet som er omtalt av riksadvokaten i kvalitetsrundskrivet.³⁴ Som utvalget kommer tilbake til nedenfor (punkt 13.2.5.5), gir dette en viktig metode for å fremme objektivitet og rasjonalitet ved vurdering av bevis. Utvalget foreslår at metoden også benyttes av domstolene, og at det ved domfellelse utformes begrunnelser i tråd med metodikken (punkt 13.2.6.3).

En annen viktig mekanisme for å forebygge ubevisste brudd på objektivitetskravet i form av bekreftelsesfeller er at det etableres *kontrollmekani-*

²⁹ Fahsing (2016) s. 33.

³⁰ Fahsing (2016) s. 29–30.

³¹ Rachlew (2009) s. 23.

³² Fahsing (2016) s. 31.

³³ Rachlew (2009) s. 28. Se også Rachlew og Fahsing (02.05.24) s. 16, jf. elektronisk vedlegg.

³⁴ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2.

nismer – nærmere bestemt at en uavhengig og utenforstående instans eller person gjennomfører en egen, separat vurdering. Grunnen til at kontroll kanskje er den mest effektive mekanismen mot bekreftelsesfeller, er at det er vanskelig for den som selv er del av og implisert i vurderingene, å avdekke at en selv er kommet i en bekreftelsesfelle. En forutsetning for effektiv kontroll er at den som er satt til å gjennomføre den, ikke ut fra tillit til den tidligere vurderingen legger til grunn at den er korrekt. Generelt er det en styrke i et samfunn og i en organisasjon at ulike aktører kan agere ut fra gjensidig tillit. I et system hvor det er risiko for ubevisste, uriktige vurderinger og konklusjoner, vil imidlertid for stor grad av tillit svekke en effektiv kontroll.³⁵ Utvalget vil understreke at det å fokusere på behov for effektiv kontroll ikke automatisk bygger på mistillit til beslutningstakeren.

En annen forutsetning for effektiv kontroll er at kontrolløren er *uavhengig av og upartisk* overfor den som har gjort vurderingen og truffet avgjørelsen. Utvalget viser til at kravet om uavhengighet på strukturelt nivå er godt etablert i straffere rettssystemet: Det følger av Grunnloven at domstolene er uavhengige av den utøvende makt (herunder påtalemyndigheten). Etter Grunnloven § 96 kan ingen ilegges straff uten eget samtykke med mindre domstolen har idømt straffekravet. Domstolsprøving gir den mest uavhengige kontrollen som rettsstaten kan tilby. Innad i domstolssystemet er retten til anke en kontrollmekanisme. Videre følger det av den hierarkiske oppbygningen av påtalemyndigheten at overordnet påtalemyndighet er uavhengig av underordnet påtalemyndighet, og at påtalemyndigheten i politiet er overordnet (og formelt uavhengig av) politiet. Uavhengige kontrollmekanismer som er ment å avdekke uriktige avgjørelser, er implementert på en rekke samfunnsområder, blant annet i helsevesenet, i luftfarten og innen forskning. Utvalget drøfter tiltak som styrker kontrollmekanismer ved straffesaksbehandlingen, i punktene 13.2.5.4, 13.5.2 og 13.5.3.

En tredje mekanisme mot bekreftelsesfeller er *kvalitet og grundighet*.³⁶ Særlig på etterforskningsstadiet hvor bevis innhentes, er det avgjørende at etterforskerne har solide kunnskaper om metoder for innhenting av bevis og innsikt i bevisenes styrker og svakheter. Selv om det er påtalemyndighe-

ten som tar stilling til tiltalespørsmålet, og det er retten som tar stilling til straffekravet, er det klart at også etterforskere må ha kunnskap om bevisvurdering. Utvalget foreslår tiltak som kan styrke kvaliteten i etterforskning, i punkt 13.2.4.

En fjerde mekanisme mot bekreftelsesfeller er vekt på *opplæring og kompetanseheving* i alle ledd i straffesaksbehandlingen. Behandling av straffesaker krever kunnskap innen en rekke ulike fagområder. Utvalget mener det særlig er behov for mer opplæring i bevisvurdering (punkt 13.4.5). Det er også behov for mer opplæring om bruk av DNA-bevis i straffesaker (punkt 13.8.6).

Som utvalget kommer tilbake til, er fagområdene som er relevante ved straffesaksbehandling, ikke statiske, men i stadig bevegelse. I de siste 25 årene har skjedd en stor forskningsdrevet kunnskapsutvikling innenfor etterforskningsfaget. Det samme gjelder innen bevisteori og bevisvurdering. En femte mekanisme mot bekreftelsesfeller er *forskning og kunnskapsutvikling*. Det er viktig at den opplæring som gis, er basert på vitenskap og vitenskapelige standarder. I punkt 13.2.5.6 drøfter utvalget tiltak som styrker forskning og kunnskapsutvikling.

13.2.4 Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i politiet

13.2.4.1 Innledning

Politiet er etter utvalgets vurdering det organ i strafferettspleien som har gjort klart mest for å forebygge at det oppstår bekreftelsesfeller. I punkt 13.2.4.2 gis en redegjørelse for noe av det arbeid som er gjort fra begynnelsen av 2000-tallet og frem til i dag. Kravet om objektivitet ved straffeforfølgning har som nevnt i forrige punkt en side til *kvalitet og grundighet*. Nærmere bestemt er det avgjørende for å etterleve objektivitetskravet at den som etterforsker, har solid kompetanse. I punkt 13.2.4.3 understrekes behovet for tydelig ledelse av etterforskningen som et sentralt tiltak for å sikre kravet til objektivitet. I punkt 13.2.4.4 foreslår utvalget å innføre et krav til sertifisering av politifaglig etterforskningsleder, mens en sertifiseringsordning for avhørere foreslås i punkt 13.2.4.5. I punkt 13.2.4.6 foreslår utvalget at politiet utreder og utvikler et system for nivådeling for etterforskning som gjenspeiler politidistriktenes kapasitet, kompetanse og evne til å drifte store og komplekse etterforskninger. I punkt 13.2.4.7 foreslås det å innføre et krav om at Kripos konsulteres og kobles inn i drapssaker med ukjent gjerningsperson.

³⁵ I samme retning Rachlew (2009) s. 33 med videre henvisninger.

³⁶ NOU 2016: 24 s. 568–569 (spesialmerknad til lovutkastet § 7-1).

13.2.4.2 Objektivitetskravet og forebygging av bekreftelsesfeller ved etterforskning

Forklaringer fra personer er sentrale bevis i svært mange straffesaker.³⁷ Avhør er av sentral betydning ved stort sett all etterforskning. Man skal imidlertid ikke lenger tilbake enn til 1990-tallet for å konstatere fravær av en nasjonal standard for og opplæring i hva et politiavhør skulle inneholde, og hvordan politiet skulle gå frem for å innhente relevant og pålitelig informasjon. Frem til 2001 var situasjonen i Norge at politietterforskere bare i begrenset grad fikk opplæring i avhørsmetodikk. Se punkt 4.5.3.2 for en redegjørelse for regelverk og praksis i 2000.

Ut over 2000-tallet skjedde det betydelige fremskritt innen avhørsfaget i kjølvannet av Kar-møy-saken og ny forskning om justisfeil og uriktige domfellelser. Akademia begynte å interessere seg for faget, og politiet innledet også egen forskning. En nøkkelperson var politioverbetjent Asbjørn Rachlew, som gjennom studier i England var blitt kjent med den britiske tilnærmingen til avhør kalt *investigative interviewing*. På bakgrunn av Rachlews mastergradsavhandling utviklet Oslo politidistrikt KREATIV som det første nasjonale utdanningsprogrammet om avhørsmetodikk for norske etterforskere. Innføringen av KREATIV i 2001 i norsk politi var et bevisst oppgjør med en tilståelsesbasert avhørskultur som preget store deler av politiet. Politihøgskolen overtok etter hvert utdanningen, og i årenes løp har flere tusen etterforskere fått opplæring i programmet. Avhørsteknikk ble også viet større plass på Politihøgskolens grunnutdanning.

Akronymet KREATIV reflekterer metodikkens verdier og prinsipper: *kommunikasjon, retts-sikkerhet, etikk og empati, aktiv bevisstgjøring, tillit gjennom åpenhet, informasjon og vitenskapelig forankring*. Opplæringsprogrammet KREATIV angir en avhørsmodell som består av seks faser: (1) planlegging og forberedelse, (2) kontaktetablering, (3) fri forklaring, (4) sondering, (5) avslutning og (6) evaluering.

Forberedelsesfasen står sentralt i KREATIV-modellen. Denne fasen er beskrevet slik:

«Metodens to første steg foregår i forberedelsesfasen. Først må etterforskeren sette seg grundig inn i sakens dokumenter og identifisere sakens potensielle bevis. Deretter må politiet, til hvert av bevisene, identifisere alle rimelige forklaringer, gjerne omtalt som hypoteser.

Dersom mistenkte er uskyldig, finnes det jo en alternativ forklaring. Videre, dersom mistenkte er skyldig, og har intensjoner om å unndra seg straffansvar, hvilke forklaringer vil han eller hun da kunne fremsette for å skape rimelig tvil? Svarene utgjør i sum etterforskerens alternative hypoteser. Når disse er identifisert, avsluttes den forberedende fasen ved å utforme temaer og spørsmål for å belyse de alternative hypotesene. Formålet med fremgangsmåten er å undersøke om den mistenkte i sin forklaring er i stand til å produsere motbevis til de enkelte sporene mot ham. Klarer den avhørte ikke det, styrkes som regel mistanken.»³⁸

Pålegget om å utpeke alternative hypoteser stimulerer politiets åpne sinn og operasjonaliserer uskyldspresumsjonen.³⁹ På denne måten bruker KREATIV kunnskap om beslutningspsykologi for i størst mulig grad å sikre objektivitet. Metoden er egnet til å motvirke den iboende menneskelige tendensen til å søke etter, tolke og huske informasjon som bekrefter ens hypotese. Som utvalget er inne på i punkt 13.2.3, er all menneskelig informasjonsbearbeidelse sårbar for forskjellige former for bekreftelsesfeller. Når det gjelder avhør, vil politietterforskere være særlig sårbare i situasjoner hvor politiet har en konkret mistenkt i en sak. I slike tilfeller kan bekreftelsesfeller påvirke objektiviteten i form av en tendens til å (a) søke etter informasjon som støtter opp under mistanken, (b) tolke ny informasjon i lys av mistanken, (c) ta nøytral informasjon til inntekt for en etablert oppfatning og (d) ignorere eller bortforklare informasjon som ikke passer inn. Bekreftelsesfeller fungerer ubevisst. Selv om man som etterforsker forsøker å være objektiv, vil man ikke nødvendigvis lykkes med dette i praksis.

Et annet sentralt element i KREATIV-modellen er at bevispresentasjonen skal utsettes til alle hypoteser om alternative hendelsesforløp er undersøkt. Etter modellen skal siktedes frie forklaring etterfølges av en sonderingsfase, hvor relevante tema klargjøres og utdypes. Først etter sonderingsfasen skal siktede konfronteres med bevis, uoverensstemmelser og annen saksinformasjon. Dette ivaretar siktedes rett til «å gjendrive de grunner som mistanken beror på», jf. straffeprosessloven § 92 første ledd andre punktum. Utsettelsen reduserer samtidig siktedes muligheter til å komme med alternative forklaringer

³⁷ Se punkt 13.4.4.3.

³⁸ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) s. 9.

³⁹ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) s. 8.

basert på kjennskap til bevisene.⁴⁰ Rachlew og Fahsing uttaler:

«Hensynet til sakens oppklaring tilsier [...] at dersom politiet planløst presenterer sakens potensielle bevis for den mistenkte, uten noen form for strategi – for eksempel ved å presentere sine potensielle bevis for tidlig – vil en skyldig mistenkt, med intensjoner om å unndra seg straffansvar, øke sine sjanser for å finne en plausibel forklaring, tilpasset beviset.»⁴¹

Etter utvalgets vurdering er politiets avhørsmetodikk godt egnet til å forebygge bekreftelsesfeller og tunnelsyn. Uavhengige, eksterne vurderinger indikerer at avhørsfaget i Norge i dag holder en høy internasjonal standard. Teorien som presenteres i utdanningen, er vitenskapelig forankret, og både ny forskning og relevante rundskriv fra påtalemyndigheten inkorporeres fortløpende.⁴² Avhørsteknikkene harmonerer også godt med de overordnede føringene i straffeprosessloven og påtaleinstruksen.⁴³ Siden utpeking av alternative hypoteser utgjør et sentralt element, har modellen visse likhetstrekk med riksadvokatens metode for å operasjonalisere beviskravet i kvalitetsrundskrivet fra 2018, se punkt 13.2.5.5. Utvalget mener at det samlet sett er gjort et omfattende, strukturelt og langvarig arbeid for å styrke kravet til objektivitet ved gjennomføring av politiavhør.

Utvalget har også merket seg at politiet og påtalemyndigheten har vist evne og vilje til å sette søkelys på mulige svakheter og forbedringspunkter. Sommeren 2012 nedsatte riksadvokaten en arbeidsgruppe som fikk i mandat å utrede ulike aspekter ved norsk avhørsmetodikk. Bakgrunnen var at kvaliteten på etterforskning og avhør var blitt et tema ved Oslo statsadvokatembeter høsten 2011, etter at det i noe tid hadde vært påvist mangler i en del alvorlige straffesaker. Blant svakhetene som ble trukket frem, var «en tendens til gjentatte frie forklaringer, for omfattende avhør og fravær av konfrontasjon».⁴⁴ Arbeidsgruppens rapport ble avgitt 8. oktober 2013. Arbeidsgruppen identifiserte en rekke tiltak som ville kunne føre avhørsfaget videre.⁴⁵ Et av disse var utarbeidelse

av et rundskriv som nedfeller overordnede prinsipper for hvordan norske politiavhør skal gjennomføres, og hvor sentrale utfordringer utdypes. Riksadvokaten publiserte et slikt rundskriv i 2016.⁴⁶ Arbeidsgruppens forslag om å innføre et sertifiseringssystem for avhør er derimot ikke fulgt opp. Utvalget finner grunn til å gjenta tiltaket i denne utredningen, se punkt 13.2.4.5.

Arbeidsgruppen foreslo videre at alle saker av en viss størrelse, alvorlighetsgrad og kompleksitet bør ha en *etterforskningsplan*. Utvalget vurderer dette som et viktig grep for å sikre kravet til objektivitet under etterforskningen. Tiltaket er i stor utstrekning fulgt opp.⁴⁷ I 2013 ga riksadvokaten pålegg om bruk av etterforskningsplaner i voldtektssaker, med mindre saken er så oversiktlig at det fremstår som åpenbart unødvendig. Plikten ble i 2015 utvidet til å omfatte saker om seksuallovbrudd mot barn og saker om vold i nære relasjoner og i 2017 til saker hvor det er mistanke om drap. I 2024 ble det bestemt at etterforskningsplan også skal utarbeides i alvorlige brannsaker.⁴⁸

Et hovedformål med etterforskningsplanen er å sikre bedre styring og kontroll med saksfremdriften og hindre at saker blir liggende uten aktiv oppfølging. I riksadvokatens kvalitetsrundskriv heter det at slike planer «bidrar til struktur i arbeidet, fremdrift og kvalitet i etterforskningen, og gir notoritet og et helhetsbilde av den enkelte sak som understøtter løpende beslutningsprosesser». Riksadvokaten anbefaler derfor også bruk av etterforskningsplaner i andre alvorlige saker.⁴⁹

Direktivene er utdypet i retningslinjer fra Politidirektoratet.⁵⁰ En etterforskningsplan skal utarbeides så snart som mulig etter at straffesaken er opprettet. Planen skal beskrive hypoteser eller alternative forklaringer knyttet til handlingen som etterforskes, og aktuelle straffebud skal identifiseres opp mot hypotesene. Planen skal dessuten gi en oversikt over aktuelle etterforskningsskritt og angi når disse skal være gjennomført, og i hvilken rekkefølge. Det skal tas stilling til hvem som skal gjøre hva og på hvilken måte. Planen skal være dynamisk og gjenstand for oppdateringer, utvidelser og endringer, tilpasset utviklingen i den enkelte sak. Utarbeidelsen av planen skjer i sam-

⁴⁰ Straffeprosessloven § 242 gir hjemmel for å begrense siktedes innsynsrett av hensyn til etterforskningen.

⁴¹ Rachlew og Fahsing (2015) s. 241–242.

⁴² Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) s. 10 med videre henvisninger.

⁴³ Se punkt 4.5.3.2.

⁴⁴ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) s. 11.

⁴⁵ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013) s. 89–90.

⁴⁶ Riksadvokatens rundskriv (2/2016).

⁴⁷ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.2.2 med videre henvisninger.

⁴⁸ Riksadvokatens rundskriv (nr. 2/2024) punkt 4.2.

⁴⁹ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.2.2.

⁵⁰ Retningslinjer for bruk av etterforskningsplan, versjon 2.0.

arbeid mellom den påtalefaglige og politifaglige etterforskningsledelsen.

Utvalget er også kjent med annet fagutviklingsarbeid i politiet. I 2016 la Politidirektoratet og Riksadvokatembetet frem rapporten *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*.⁵¹ I rapporten identifiseres 20 tiltak for å oppnå bedre etterforskning av straffesaker. Tiltakene er gruppert i seks tiltaksområder som tar opp i seg Stortingets, Riksadvokatembetets og Politidirektoratets egne identifiserte prioriteringer for utvikling av etterforskning.⁵² Det første tiltaket er etablering av et forvaltnings- og utviklingsapparat for etterforskning som skal bidra til å sikre en kunnskapsbasert, enhetlig og styrt videreutvikling av etterforskningsfeltet. Kripos er, sammen med Oslo politidistrikt og Økokrim, nasjonal fagforvalter.

Utvalget er blitt gjort kjent med Kripos' arbeid innenfor fagområdene etterforskningsledelse, avhør, kriminalteknikk og operativ kriminalanalyse. Inntrykket er at Kripos har solid kompetanse innenfor disse fagområdene, og at det arbeides forsknings- og kunnskapsbasert og systematisk for å vedlikeholde og utvikle fagkompetansen innen etterforskning i politiet. Kripos har oversikt over status på de ulike områdene, herunder kunnskap om forhold som bør forbedres. Utvalget vil fremheve betydningen av at man i et lite land som Norge har en sentral enhet med spisskompetanse innen etterforskning, som også går i front når det gjelder utvikling av etterforskningsfaget.

13.2.4.3 Tydelig ledelse av etterforskningen i politiet

Straffeprosessloven § 225 første ledd slår fast:

«Etterforskning besluttes, ledes og avsluttes av påtalemyndigheten. Etterforskning utføres av politiet. Tjenestemenn i politiet som ikke tilhører påtalemyndigheten, kan beslutte etterforskning og foreta etterforskingsskritt så langt det følger av fullmakt. Uten beslutning av overordnet kan enhver tjenestemann i politiet foreta skritt som ikke uten skade kan utsettes».

Bestemmelsen ble endret ved lov 18. juni 2021 nr. 122 for å klargjøre at påtalemyndigheten har det formelle og overordnede ansvaret for etterforskningen.⁵³ Politiet har derimot ansvar for den

praktiske utføringen av etterforskningen og de politifaglige vurderingene. Endringene i ordlyden i straffeprosessloven § 225 var ikke ment å innebære noen endring i hvordan etterforskningen i praksis skal gjennomføres.⁵⁴

Den i påtalemyndigheten i politiet som leder etterforskningen i den enkelte sak, kalles *påtalefaglig etterforskningsleder* (PÅL) eller bare *den påtaleansvarlige*. Det har i lengre tid vært slik at en politietterforskning også har en *politifaglig etterforskningsleder* (PEL). Etter straffeprosessloven er PEL underordnet PÅL.

Påtalefaglig etterforskningsleder og politifaglig etterforskningsleder har ulike kompetanse: Mens førstnevnte har juridisk utdanning, har sistnevnte politifaglig utdanning ved Politihøgskolen og eventuell etter- og videreutdanning (EVU). Politifaglig etterforskningsleder er normalt den som har best kompetanse i det praktiske etterforskningsfaget. Den norske ordningen med integrert påtalemyndighet i politiet bygger på et nært samarbeid mellom de to lederfunksjonene. Riksadvokaten utarbeidet i september 2021 et skriv hvor forventningene til rollen som påtalefaglig etterforskningsleder presiseres.⁵⁵ Rollen som politifaglig etterforskningsleder er nevnt sporadisk i brevet, men det står naturlig nok mest om påtalefaglig etterforskningsleders rolle.

Rollen som politifaglig etterforskningsleder (PEL) synes i liten grad å ha fått oppmerksomhet på et overordnet og strukturelt plan. Riksadvokaten uttaler i skrivet om forventninger til rollen som påtalefaglig etterforskningsleder (PÅL):

«Det er neppe mulig, og kanskje heller ikke nødvendig, med en skarp avgrensning av hvor PÅLs ansvar slutter og PELs ansvar begynner når det kommer til den taktiske ledelsen av etterforskningen.»⁵⁶

Utvalget er enig i at en skarp avgrensning av ansvarsforholdene neppe er mulig. Det er imidlertid alltid påtalefaglig etterforskningsleder som har det formelle ansvaret for etterforskningen, jf. straffeprosessloven § 67 første ledd. Etter utvalgets mening er det behov for at det på overordnet og strukturelt plan rettes søkelys mot rollen som politifaglig etterforskningsleder. Riksadvokatens arbeidsgruppe om avhørsmetodikk i politiet fremhevet nettopp god politifaglig etterforsknings-

⁵¹ Politidirektoratet og riksadvokaten (31.05.16).

⁵² Politidirektoratet og riksadvokaten (31.05.16) s. 20.

⁵³ Prop. 146 L (2020–2021) punkt 14.5 s. 121–122 og punkt 21 s. 172 samt NOU 2016: 24 punkt 14.2.2 s. 301–302.

⁵⁴ Prop. 146 L (2020–2021) punkt 14.5.4 s. 122.

⁵⁵ Riksadvokaten (16.09.21).

⁵⁶ Riksadvokaten (16.09.21) s. 8.

ledelse som et tiltak som kunne føre avhørsfaget videre:

«Etterforskingen av alle prioriterte straffesaker skal ha en politifaglig styring ledet av én eller flere ansvarlige. Personen(e) skal påse at hensiktsmessige etterforskingsskritt gjennomføres med nødvendig fremdrift og kvalitet, at produktet kvalitetssikres før oversendelse til påtaleansvarlig, og at adekvate tilbakemeldinger gis.»⁵⁷

Riksadvokaten har påpekt at også politifaglig etterforskningsleder har gode forutsetninger for å treffe taktiske beslutninger om veivalg i etterforskningen, og at mange beslutninger bør overlates til vedkommende:

«Som leder av etterforskningen kan PÅL treffe beslutninger om alt som skjer under etterforskningen. Det går likevel et skille mellom hva PÅL formelt sett *kan* beslutte, og hva han/hun til enhver tid *bør* beslutte. Måten politietaten er organisert på, innebærer at påtalemyndigheten ikke i alle henseender forventes å treffe beslutninger som omhandler politiets etterforskere.

PÅL vil i sitt virke møte en rekke faglig dyktige og erfarne PELer. Disse skal møtes med åpenhet og respekt, snarere enn å fremholde rollen som leder av etterforskningen. Mange PELer har erfaring og kunnskap som gjør at de har gode forutsetninger for å treffe taktiske valg. Det er likevel ikke tvilsomt at mange taktiske veivalg har en side til påtalemyndighetens ansvarsområde. [...]

I den daglige og konkrete oppgaveløsningen, og kanskje særlig i de såkalte mengdesakene, overlates mange beslutninger i praksis til PEL. Slik bør det også være. Likevel forutsetter lovens system engasjerte og tilstedeværende PÅLer. Sentrale momenter i intensiteten i PÅLs involvering vil være sakens karakter, beslutningens karakter og dialogen mellom PEL og PÅL. Idealet er som ellers at viktige taktiske beslutninger best fattes i fellesskap og enighet innad i etterforskningsledelsen. Settes spørsmålet på spissen, har PÅL det avgjørende ordet.»⁵⁸

Det er særlig i den taktiske planleggingen, organiseringen og gjennomføringen av etterforskningen at behovet for politifaglig ledelse gjør seg gjeldende. Politifaglig etterforskningsleder har et særskilt ansvar for styringen av personell og kom-

petanse. I dette ligger det å sørge for å få på plass de rette ressursene til å etterforske saken og organisere etterforskningen slik at ressursene blir benyttet på best mulig måte. Som riksadvokaten har fremhevet, forventes ikke påtalefaglig etterforskningsleder å befatte seg med «spørsmål som primært knytter seg til den daglige ledelsen av etterforskningsteamet og den praktiske gjennomføringen av deres oppgaver, typisk oppgaveutsetting og fordeling mellom etterforskerne i teamet».⁵⁹

Etterforskningsfasen er både en informasjonsinnhentingsfase og en informasjonsbehandlingsfase, der informasjonsbehandlingsfasen er meningsdannende for påtalevurderingen. Systematisk og strukturert informasjonsbehandling er dermed et svært viktig tiltak for å operasjonalisere objektivitetskravet. Politifaglig etterforskningsleder må derfor helt fra starten fokusere på hvordan informasjonsbehandlingen skal håndteres i saken. I dette ligger behovet for en kompetent leder med kunnskap, erfaring og personlig egnethet.

Utvalget mener på denne bakgrunn at riksadvokaten i samråd med Politidirektoratet bør utarbeide et skriv for rollen som politifaglig etterforskningsleder tilsvarende skrevet som gjelder påtalefaglig etterforskningsleder.⁶⁰

13.2.4.4 Krav til sertifisering av politifaglig etterforskningsleder

I forlengelsen av at det på overordnet og strukturelt plan rettes søkelys mot rollen som politifaglig etterforskningsleder (PEL), bør det også utarbeides et system for sertifisering av etterforskningsledere med ansvar for de mest alvorlige straffesakene. Utvalget vurderer dette som nødvendig for å sikre forutsigbarhet og kvalitet i etterforskningsledelsen.

Riksadvokatens arbeidsgruppe om avhørsmetodikk i politiet uttalte følgende om betydningen av god etterforskningsledelse:

«Fraværet av en tilstedeværende, engasjert og kompetent etterforskningsledelse er, sammen med fraværet av et forpliktende system for til-

⁵⁷ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.13) s. 89.

⁵⁸ Riksadvokaten (16.09.21) s. 5–6.

⁵⁹ Riksadvokaten (16.09.21) s. 6.

⁶⁰ Riksadvokaten har i brev 8. oktober 2025, som gir nasjonale føringer for statsadvokatenes fagledelse, fremholdt at embetet vurderer å utarbeide et skriv om forventningene til rollen som politifaglig etterforskningsleder (PEL). Riksadvokaten uttrykker i brevet en forventning om at statsadvokatene, som gjennom fagledelsestiltak vil få kunnskap om hvordan denne rollen utøves i politidistriktene i dag, må bidra med denne kunnskapen inn i arbeidet med et slikt brev. Se riksadvokaten (08.10.25).

bakemeldinger og utvikling, kanskje det nærmeste arbeidsgruppen kommer et hovedfunn.»⁶¹

Videre heter det:

«En dyktig og tilstedeværende etterforskningsledelse er kanskje den viktigste forutsetningen for at en straffesak blir godt etterforsket. Med 'godt etterforsket' mener vi at saken verken skal over- eller underetterforskes, men ha god fremdrift, hvor etterforskningsskritt både til gunst og ugunst ivaretas, og med en prioritering av de sentrale bevistemaene. Dette krever at den eller de som leder arbeidet, har en helhetlig oversikt over sakens faktum og fortløpende evner å ta fornuftige beslutninger. Dette fordrer formal- og realkompetanse, erfaring, personlige egenskaper og engasjement både hos den politifaglige og påtalemessige ledelsen. Utfordringene og kompleksiteten som ligger i dette, synes undervurdert.»⁶²

Riksadvokatens arbeidsgruppe som avga rapporten *Monika-saken – læringsperspektiver*, anbefalte at politiet utredet et sertifiseringssystem for etterforskningsledere med ansvar for de mest alvorlige sakene.⁶³ Arbeidsgruppen viste videre til at opparbeidelse av tilstrekkelig erfaring i disse sakene kan være en utfordring.⁶⁴

Nasjonal faggruppe for etterforskningsledelse kartla i 2019 status innen fagområdet etterforskningsledelse og identifiserte ti forbedringsområder. Kurs, utdanning og trening var et av de viktigste forbedringsområdene. Det ble påpekt at ansettelse og bruk av uerfarne politifaglige etterforskningsledere gir stor risiko for at kvaliteten på etterforskningen går ned, saksbehandlingstiden går opp, og at behandlingen av straffesakene blir mer tilfeldig.⁶⁵

Utvalget har hatt samtaler med personer i Kripos som har ansvaret for fagforvaltning innenfor etterforskningsledelse. De har påpekt viktigheten av at det innføres en sertifiseringsordning.

Utvalget mener etter dette at det bør innføres et krav om sertifisering av politifaglige etterforskningsledere som får ansvaret for å lede den politifaglige etterforskningen i de mest alvorlige straffesakene. Dette vil kunne bidra til å realisere

objektivitetskravet og redusere risikoen for uriktige domfellelser i fremtiden.

13.2.4.5 Krav til sertifisering av avhørere

Som nevnt i punkt 13.2.4.2 foran er forklaringer det bevis som oftest benyttes i straffesaker. Dermed er avhør av sentral betydning ved stort sett all etterforskning. Måten politiet gjennomfører avhør på, er av avgjørende betydning for rettssikkerheten, rettsprosessen og publikums opplevelse av den.⁶⁶

Riksadvokatens arbeidsgruppe om avhørsmetodikk i politiet foreslo å innføre et sertifiseringssystem for avhør:

«Arbeidsgruppen anbefaler at norsk politi innfører et sertifiseringssystem for avhør, tilpasset norske forhold. [...] Tiltaket reiser en rekke spørsmål både av prinsipiell, faglig og ressursmessig art, og vi foreslår derfor at dette *utredes*.

Som et innledende tiltak foreslås det at alle utdanningstilbud fremover i regi av Politihøgskolen skal inneholde en vurdering (eksamen) hvor studentenes kunnskaper, ferdigheter og egnethet for å kunne ta avhør, testes. Dette omfatter også de juridiske fagene.

Politidistriktene må opprette egne stillingsfunksjoner med ansvar for utdanning, utvikling og faglig oppfølging av avhørsfaget. Politihøgskolens avhørsinstruktører må støttes gjennom gode rammebetingelser.»⁶⁷

Utvalget har gjennom samtaler med ulike aktører fått klart inntrykk av at det er behov for et slikt sertifiseringssystem. Fashing og Rachlew påpeker at britiske politietterforskere skal akkrediteres, godkjennes og regodkjennes på fire ulike nivåer. Dette fremgår av styringsdokumentet *Professionalising Investigations Programme* (PIP).⁶⁸ Nivå 1 er etterforskning av såkalt volumkriminalitet, for eksempel ulike vinningslovbrudd, mens nivå 4 er etterforskningsledelse av alvorlige og komplekse straffesaker. Et tilsvarende system finnes ikke for politiets etterforskere i Norge. Forskere anbefaler å innføre et sertifiseringssystem, og fagmiljøet i norsk politi har også flere ganger etterspurt et slikt system.⁶⁹ Sertifisering er et

⁶¹ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.13) s. 67.

⁶² Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.13) s. 68.

⁶³ Riksadvokatens publikasjoner (1/2015) s. 27.

⁶⁴ Riksadvokatens publikasjoner (1/2015) s. 28.

⁶⁵ Kripos (2019) s. 21.

⁶⁶ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.13) s. 7.

⁶⁷ Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.13) s. 89.

⁶⁸ PIP: Programme policy (2023) s. 5 flg. PIP-systemet ble etablert i 2003, og styringsdokumentet ble revidert i 2013 og 2023.

konkret og håndfast tiltak som etter all sannsynlighet vil bidra til en ytterligere kompetanseheving på avhørsområdet. Siden fagfeltet stadig er i utvikling, bør det i tillegg til grunnsertifisering vurderes foretatt løpende sertifiseringer med jevne intervaller.

Som riksadvokatens arbeidsgruppe påpeker, bør tiltaket utredes nærmere av Politidirektoratet.

13.2.4.6 Oversikt over politidistriktenes kapasitet og kompetanse til å drifte store og komplekse etterforskninger

Statusrapporten til Nasjonal faggruppe for etterforskningsledelse fra 2019 beskrev som ett av ti forbedringsområder mangelen på oversikt over kompetanse, tilgjengelighet og ressurser innenfor etterforskningsledelse i politidistriktene. Definisjonen av hvem som var etterforskningsleder, varierte i distriktene, og det rådet usikkerhet om hvilken erfaring og kompetanse den enkelte etterforskningsleder hadde. Det manglet også oversikt over om det fantes beredskapsordninger for påtalefaglig etterforskningsleder (PÅL) og politifaglig etterforskningsleder (PEL), hvilket utstyr og lokalteter politidistriktene hadde, og hvilke andre kritiske etterforskningsressurser politidistriktene hadde til utøvelsen av faget (analyse, avhørere, dataetterforskere mv.).

Faggruppen anbefalte at det utvikles et system for nivådeling for etterforskningsledelse i politidistriktene. Nivådelingen gjennomføres ved at politidistriktene ut fra forhåndsdefinerte parametere rapporterer hvilket nivå de er på fra 1 (høyest) til 3 (lavest) innen områdene *organisatorisk struktur, kompetanse, utstyr og kapasitet*.⁷⁰ Utvikling av et slikt system vil kreve at politiet utreder og definerer hvilke kriterier som skal ligge til grunn for nivåplasseringen. Faggruppen mente et slikt system ville synliggjøre politidistriktenes behov. Videre vil systemet bidra til å sikre god kvalitet og forutsigbar etterforskningsledelse i distriktene.

Utvalget er enig i at det bør utvikles et system som gir en oversikt over politidistriktenes kapasitet og kompetanse til å drifte store og komplekse etterforskninger. Dette tiltaket bør for øvrig ses i sammenheng med forslaget i punkt 13.2.4.7 nedenfor.

13.2.4.7 Krav om at Kripas konsulteres i drapssaker med ukjent gjerningsperson

I drapssaker med ukjent gjerningsperson viser erfaring at det er avgjørende med solid kompetanse hos dem som settes til å etterforske saken. Sammenlignet med de fleste andre land er det i Norge få saker hvert år hvor det er mistanke om forsettlig drap, og hvor gjerningspersonen samtidig er ukjent. Det innebærer at politidistriktenes erfaring med slike saker varierer. Kripas er Norges nasjonale enhet for bekjempelse av organisert og annen alvorlig kriminalitet og har riksdekkende ansvar som etterforsknings-, påtale- og bistandsenhet for visse saker om organisert og annen alvorlig kriminalitet, jf. påtaleinstruksen § 37-1 første ledd. Kripas har spisskompetanse og omfattende erfaring innen disse saksområdene som andre enheter og politidistrikter ikke nødvendigvis har. Kripas' primære oppgave er samtidig å gi bistand til og samvirke med øvrige deler av politiet.

I perioden 2021–2024 var det 119 drapssaker.⁷¹ Antall saker per år har økt betydelig i perioden. Mens det var 22 saker i 2021, hadde tallet økt til 38 i 2023 og 30 i 2024. Det er store forskjeller i antall drapssaker per politidistrikt. Ca. 50 prosent av drapssakene i perioden har skjedd i Oslo, Sør-Øst og Øst politidistrikt, mens fire politidistrikter har hatt fem eller færre drapssaker. Kripas har gitt taktisk bistand (i form av etterforskningsledelse, operativ kriminalanalyse, avhør eller rekonstruksjon) i ca. 25 prosent av drapssakene i perioden. Kripas ga kriminalteknisk stedlig bistand (blant annet i forbindelse med åstedsundersøkelser og obduksjoner) i over halvparten av sakene og kriminaltekniske laboratorieundersøkelser (blant annet av fottøyspor, fingeravtrykk, verktøyspor og DNA) i ca. 90 prosent av sakene.

I perioden 1990–2024 var det 41 uopplarte drap.⁷² Dette er saker hvor det etter lengre tids etterforskning verken er noen siktet, tiltalt eller domfelt. Seksjonen for alvorlige, uløste saker i Kripas (cold case-enheten) har blitt anmodet om saksgjennomgang og bistand i ni av disse.⁷³ Representanter for Kripas har i samtaler med utvalget opplyst at grunnene til at politidistriktene ikke ber om bistand, er sammensatte. En mulig

⁶⁹ Rachlew og Fahsing (02.05.24) s. 21, jf. elektronisk vedlegg.

⁷⁰ Kripas (2019) s. 24.

⁷¹ Kripas (15.01.25)

⁷² Kripas (15.01.25) s. 24–25.

⁷³ Fra 1. november 2025 kan cold case-enheten tilby saksgjennomgang og/eller bistand med etterforskning i uopplarte drapssaker uavhengig av om politidistriktene ber om det eller ikke. Se Nasjonal instruks for Cold Case-gruppen (2025).

årsak er et ønske om å «klare seg selv». En annen er sterk eierskapsfølelse hos påtalejuristene i distriktet. En tredje grunn er at Oslo politidistrikt har en egen cold case-enhet for alvorlige, uløste saker. Utvalget antar at de to førstnevnte årsakene også kan bidra til å forklare hvorfor politidistriktene ikke i større grad anmoder Kripos om bistand i nye drapsetterforskninger.

Utvalget mener at Kripos' rolle ved etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsperson bør konsolideres og styrkes. Utvalget foreslår derfor et nytt tredje punktum i påtaleinstruksen § 37-4 tredje ledd:

«I saker hvor det er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger overtredelse av straffeloven § 275, og gjerningspersonen er ukjent, skal politimestrene kontakte enheten og gi en orientering om saken og de ressurser politidistriktet har tilgjengelig.»

Formålet med konsultasjonsplikten er at det tidlig etableres kontakt mellom Kripos og politidistriktet i drapssaker hvor gjerningspersonen er ukjent. Dette vil kunne skape økt bevisstgjøring om hvilken bistand Kripos kan yte i den enkelte sak, og senke terskelen for å inngi anmodninger om bistand. Etter omstendighetene vil opplysningene som gis gjennom underretningen, kunne danne grunnlag for at Kripos ber om å overta saken i medhold av § 37-4 andre ledd.

13.2.5 Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i påtalemyndigheten

13.2.5.1 Innledning

Temaet i det følgende er hvilke tiltak som bør iverksettes for å styrke etterlevelsen av objektivitetskravet innen påtalemyndigheten. I punkt 13.2.5.2 vises det til eksempler på manglende overholdelse av objektivitetskravet i påtalemyndigheten. Et sentralt virkemiddel som motvirker ubevisste brudd på objektivitetskravet, er at det etableres mekanismer som fremmer kontroll med politiets etterforskning. I punkt 13.2.5.3 understreker utvalget betydningen av å klargjøre rollefordelingen mellom påtalemyndighet og politi ved etterforskning. I punkt 13.2.5.4 foreslår utvalget at det i hvert fall i visse alvorlige saker bør være mer enn én tjenesteperson i påtalemyndigheten på hvert nivå som involveres i spørsmålet om hvorvidt det skal tas ut tiltale. Utover kontrollmekanismer er det viktig med konkret metodikk og arbeidsmetoder for å forebygge bekreftelsesfeller.

I punkt 13.2.5.5 understreker utvalget betydningen av en metode for objektiv og rasjonell bevisvurdering. I punkt 13.2.5.6 peker utvalget på behovet for forskning og metodeutvikling om bevisvurdering i påtalemyndigheten.

13.2.5.2 Påtalemyndighetens etterlevelse av objektivitetskravet

Det finnes eksempler på at kravet til objektivitet ikke har blitt overholdt av påtalemyndigheten. Flere granskninger har funnet brudd på objektivitetskravet hos påtalemyndigheten.⁷⁴ Brudd på objektivitetskravet hos påtalemyndigheten kan skje på to hovedmåter: ved at påtalemyndigheten selv ikke evner å opptre objektivt, eller ved at påtalemyndigheten ikke evner å avdekke at etterforskningen som er gjennomført, ikke overholder objektivitetskravet.

Ved straffeforfølgningen av Viggo Kristiansen i Baneheia-saken avdekket ikke påtalemyndigheten at politiet under etterforskningen hadde havnet i bekreftelsesfellen. At politiet ikke foretok en tilstrekkelig analyse av sakens teledataopplysninger, kan skyldes at etterforskerne hadde havnet i en slik felle. Det er også holdepunkter for at påtalemyndigheten selv gikk i bekreftelsesfellen. Da telebeviset ble belyst i sin fulle bredde under hovedforhandlingen, endret det ikke påtalemyndighetens vurderinger av bevisituasjonen og skyldspørsmålet. I stedet lanserte aktorlaget i prosedyren spekulative teorier med sikte på å svekke bevisets betydning. Utvalget har påpekt flere svakheter ved denne tilnærmingen.⁷⁵

Flere av påtalejuristene som ble intervjuet av arbeidsgruppen bak Bergwall-rapporten, understreket at «man må kunne stole på politiet».⁷⁶ Etter å ha vist til forskning på straffesaker der uskyldige dømmes, som underbygger at det ikke er ond vilje fra aktørene som er det primære problemet, bemerket arbeidsgruppen:

«I lys av denne kunnskapen synes det – og i alle fall i dag – noe naivt når påtalemyndighetens representanter velger å støtte seg til den etablerte oppfatningen om at (norsk/svensk/skandinavisk) politi er 'til å stole på'. I et bevisvurderingsperspektiv er det som regel ikke det relevante spørsmålet. Påtalemyndighetens rolle i bevisvurderingen er den samme uavhengig av om etterforskeren er til å stole på eller ikke.

⁷⁴ Se punkt 13.2.2.

⁷⁵ Se punkt 7.2.

⁷⁶ Riksadvokatens publikasjoner (3/2015) s. 505.

Utsagnet indikerer at juristene ikke fullt ut har forstått, eller i hvert fall ikke tar tilstrekkelig høyde for, hvor stor påvirkning og hvor store utslag ulike former for bekreftelsesfeller kan gi. Etter å ha studert uriktige domfellelser i Nederland fremhevet Van Koppen (2007, s. 58) dette poenget: 'We do not distrust the police and the prosecution enough'.⁷⁷

Utvalget vil understreke at tilliten til politiets etterforskning ikke må bli så sterk og uforbeholden at det går ut over den kontroll som overordnet påtalemyndighet skal utføre i saker hvor de etter loven skal ta stilling til tiltale spørsmålet. Når straffeprosessloven legger avgjørelsen av tiltale spørsmålet til overordnet påtalemyndighet, følger det av loven at denne myndigheten må gjøre selvstendige vurderinger av tiltale spørsmålet, herunder en vurdering av bevisene opp mot beviskravet.

13.2.5.3 Rollefordelingen mellom påtalemyndighet og politi

Utvalget mener at det er viktig å sette søkelyset på rollefordelingen mellom påtalemyndighet og politi ved etterforskning. Etter straffeprosessloven § 225 første ledd har påtalemyndigheten det overordnede ansvaret for etterforskningen, mens utførelsen av etterforskningen hører under politiet. Se punkt 13.2.4.3 foran.

Straffeprosessloven § 67 første ledd slår fast at «politiet» har kompetanse til å etterforske og reise siktelse i alle straffesaker. Med «politiet» forstås påtalemyndigheten i politiet. I de tilfeller påtalemyndigheten i politiet også har kompetanse til å avgjøre tiltale spørsmålet, jf. straffeprosessloven § 67 andre ledd, vil det for alle praktiske formål ikke være noen formell distanse mellom den som leder etterforskningen, og den som tar stilling til tiltale spørsmålet. Professor Ørnulf Øyen har uttalt:

«Temaet uavhengighet har også en side mot interne spørsmål innen påtalemyndigheten. Ett internt perspektiv omhandler hvilke dobbeltroller en person i påtalemyndigheten bør kunne ha. I hvilken grad kan for eksempel én og samme person både lede etterforskningen og ta stilling til saken på påtalestadiet uten at målet om en uavhengig påtale blir skadelidende? Vil en person som aktivt har ledet etterforskningen av en omfattende sak, og som gjennom rollen har truffet en rekke beslutninger

om taktiske valg (hvordan bevissikringen skal skje, hvem som skal siktes og hvorfor mv.), uten videre ha tilstrekkelig distanse til bevisene og rettsspørsmålene i saken på påtalestadiet?»⁷⁸

Påtalemyndighetens rolle som både leder av etterforskningen og den som tar stilling til tiltale spørsmålet, er omtalt av riksadvokaten i et skriv som oppstiller forventninger til rollen som påtalefaglig etterforskningsleder (PÅL). Under overskriften «Nærhet og tilstrekkelig avstand» uttales følgende:

«Ordningen med en integrert påtalesfunksjon fremgår forutsetningsvis av straffeprosessloven kap. 6, og legger til rette for et nært og godt samspill mellom PÅL og PEL/etterforskerne. Tilhengerne trekker gjerne frem at det høyner kvaliteten og effektiviteten i etterforskningen, samt øker muligheten til å føre en effektiv legalitetskontroll med politiets virksomhet. Kritikerne har gjerne pekt på at ordningen med en integrert påtalemyndighet kan utfordre objektiviteten som følge av et for sterkt eierskap til straffesakene, med fare for å gå i bekreftelsesfellen. Det ligger et visst spenningsforhold i det å både skulle være en involvert og engasjert leder som samhandler tett med etterforsker teamet, men som også evner å opprettholde nødvendig avstand, for på den måten å sikre et objektivt perspektiv på sakens beviseligheter. Hvorledes man ser på seg selv og sin egen rolle, vil i vesentlig grad kunne påvirke oppgaveløsningen, sammen med ytre omstendigheter som mangel på fysisk nærhet og egnede lokaler. Det er neppe mulig, og kanskje heller ikke nødvendig, med en skarp avgrensning av hvor PÅLs ansvar slutter og PELs ansvar begynner når det kommer til den taktiske ledelsen av etterforskningen. PÅL blir ikke inhabil av å jobbe tett med etterforskere i sak, men skal ha et bevisst forhold til den grunnleggende rollefordelingen, og respektere denne. Idealet er en engasjert, aktiv og tilstedeværende påtalejurist, som samtidig anerkjenner PELs kompetanse og viktige rolle i en etterforskning.»⁷⁹

Utvalget er enig med riksadvokaten i at det ligger et spenningsforhold i rollen som påtalefaglig etterforskningsleder. Spenningsforholdet er tydeligst i

⁷⁷ Riksadvokatens publikasjoner (3/2015) s. 505.

⁷⁸ Øyen (2019) s. 657.

⁷⁹ Riksadvokaten (16.09.21) s. 8.

de tilfeller hvor påtaleansvarlig både skal lede etterforskningen og avgjøre tiltalespørsmålet, uten at overordnet påtalemyndighet er involvert.

Riksadvokaten har i kvalitetsrundskrivet understreket at objektivitetskravet ikke medfører at påtalemyndigheten skal innta en fjernere rolle under etterforskningen.⁸⁰ Påtalemyndigheten skal tvert imot være fremskutt og integrert i etterforskningen. Den enkelte må imidlertid være bevisst de mekanismer som erfaringsmessig kan svekke objektiviteten:

«Behovet for tiltak som reduserer faren for feil som følge av manglende objektivitet må vurderes systematisk og konkret i den enkelte sak. I denne vurderingen skal det blant annet ses hen til hvor alvorlig saken er, hvor kompleks den er, om det er atypiske trekk ved det antatte hendelsesforløpet eller den antatte gjerningsperson, om saken til tross for stor innsats fortsatt fremstår som uoppklart eller uten spor, om den gjelder et mistenkelig dødsfall, saknet person, eller vold eller seksuelle overgrep mot barn, om det er benyttet skjulte tvangsmidler, om det har vært fengsling over tid uten utvikling i etterforskningen og om domstolen har avslått påtalemyndighetens begjæring om tvangsmidler. Kompenserende tiltak kan være en forsterket linjebehandling, bistand fra Kripos eller et annet politidistrikt, og ikke minst saksmøte med statsadvokaten. Statsadvokaten skal, når man forhåndsvarsles om en sak, selv vurdere om det er grunn til å be om et slikt møte.»⁸¹

Utvalget slutter seg til det som her sies.

13.2.5.4 Mer enn ett par øyne på tiltalespørsmålet

Effektiv og uavhengig kontroll er et sentralt virkemiddel for å avdekke bekreftelsesfeller og andre forhold som svekker objektiviteten i etterforskningen. Fordelingen av tiltalekompetanse mellom de ulike nivåene i påtalemyndigheten, jf. straffeprosessloven §§ 65–67, innebærer at de mest alvorlige straffesakene skal undergis selvstendige påtalevurderinger på hvert nivå. Riksadvokaten har understreket at alle nivåer i påtalemyndigheten som behandler en sak, skal foreta en grundig, selvstendig og samvittighetsfull gjennomgang av det foreliggende bevismaterialet.⁸² Det heter videre:

«Ved bevisvurderingen handler det ikke bare om å være kritisk til eksisterende eller manglende informasjon i det endelige beslutningsgrunnlaget, men også – og kanskje i enda større grad – å være spørrende og kritisk til prosessen hvor bevisene sikres. Mangler ved prosessen, eller manglende notoritet om den, påvirker verdien av bevisene. Bevissthet om dette er en forutsetning for å kunne oppfylle kravet om objektivitet og opplysning av saken som ligger i straffeprosessloven §§ 55 og 226.»

At det skal foretas selvstendige og reelle påtalevurderinger på det enkelte nivå, sikrer velfunderte avgjørelser og bidrar til å motvirke bekreftelsesfeller og sementering av feil. Riksadvokaten har påpekt at muntlige diskusjoner og interne bevisnotater o.l. kan være nyttige, men at de ikke kan erstatte en selvstendig gjennomgang av bevismaterialet i saken. Det må derfor velges en arbeidsform som legger til rette for selvstendige vurderinger, for eksempel slik at man i mer krevende saker vurderer å gjennomgå saksdokumentene før man leser eventuelle interne notater som inneholder andres vurderinger av det foreliggende bevismaterialet.

Utover det som er sagt, mener utvalget at det bør vurderes å stilles krav om at mer enn én person i påtalemyndigheten på det enkelte nivå bør involveres i de mest alvorlige straffesakene. Dette er ordningen ved Riksadvokatembetet, hvor en statsadvokat forbereder saken i «første hånd». En ordning med mer enn ett par øyne på tiltalespørsmålet er særlig aktuelt i store og alvorlige saker hvor det har vært en grad av ytre press mot etterforskningen, og tiltalespørsmålet skal avgjøres på grunnlag av en omfattende politietterforskning. Prinsippet med mer enn ett par øyne når det skal tas viktige avgjørelser, er velkjent fra andre samfunnsområder, eksempelvis helsevesenet og industrien, og det er heller ikke uvanlig at prinsippet praktiseres i forbindelse med risikovurderinger i private rettstvister.

13.2.5.5 Behov for metode for objektiv og rasjonell bevisvurdering

Utvalgets inntrykk – basert på gjennomgang av dokumenter og samtaler med en rekke informanter – er at det er ulike tilnærminger til bevisvurdering i påtalemyndigheten. Hos enkelte er det en tendens til at bevisvurdering oppfattes som noe subjektivt og intuitivt. Hvorfor man vurderer bevis slik man gjør, unndrar seg da en forklaring. Bevisresultatet kan ikke forklares mer presist enn at

⁸⁰ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.3 s. 22–23.

⁸¹ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.3.

⁸² Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.3.

det er et resultat av en samlet helhetsvurdering av bevisene.

Arbeidsgruppen som gransket norsk politis og påtalemyndighets behandling av straffesakene mot Sture Bergwall i 2015, observerte noe av det samme:

«I et kunnskapsperspektiv er det derfor tankevekkende at påtalemyndighetens egen bevisvurdering fortsatt fremstår som en erfaringsbasert øvelse, preget av individuelle løsninger. Det normative ideal er at godt, *påtalemessig skjønn* skal prege vurderingene og beslutningene med det (nå) kodifiserte objektivitetsprinsippet som rettesnor. Hvordan påtalejuristene rent praktisk bør gå frem, hvilken systematikk som bør følges for å sikre best resultat, finnes det imidlertid lite forskningsbasert kunnskap om. I sin doktoravhandling konkluderer Jerkø (2015) med at jusstudiet ikke tilbyr studentene opplæring i bevisvurdering, noe som (blant annet) skaper en praksis preget av skjønn og magesfølelse. Vi vet med andre ord svært lite om hvordan norske påtalejurister faktisk vurderer bevis.»⁸³

Etter utvalgets oppfatning øker en slik tilnærming til bevisvurdering risikoen for at objektivitetskravet kan komme i spill ved at bekreftelsesfeller og andre psykologiske tankefeil ikke motvirkes.

Riksadvokaten har i sitt kvalitetsrundskriv tatt til orde for en operasjonalisering av beviskravet.⁸⁴ I rundskrivet presiseres beviskravet gjennom å oppstille krav til en overordnet strukturering av bevisvurderingen:

«Den tradisjonelle måten å formulere beviskravet på – at all rimelig tvil skal komme den siktede til gode – kan operasjonaliseres ved å oppstille et positivt krav til at det samlet sett må foreligge opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis siktede er uskyldig, og et negativt krav til at det ikke må foreligge opplysninger som er vanskelige å forklare hvis den siktede er skyldig. Denne tilnærming ble til illustrasjon lagt til grunn i riksadvokatens henleggelsesbeslutning i en mordbrannsak fra 2009 (R 3739/09-63): 'Det samlede etterforskningsresultatet i saken har ikke gitt opplysninger som på en utvetydig måte knytter siktede til noen av brannstedene. En kan ikke med til-

strekkelig sikkerhet utelukke alternative gjerningsmenn. [...] Etterforskningen har dessuten frembrakt opplysninger som ikke uten videre synes forenlige med at siktede er gjerningsmann. Blant annet er det gjort et sporsøk med politihund fra ett brannsted til et annet, som ikke passer godt med siktedes bevegelsesmønstre og de observasjoner som er gjort.'»⁸⁵

Utvalget mener metoden som formuleringen i kvalitetsrundskrivet gir opphav til, gjør bevisvurderingen mer ensartet, objektiv, rasjonell, forklarbar og etterprøvbar enn det som er tilfelle ved den mer tradisjonelle tilnærmingen. Fremgangsmåten er et viktig virkemiddel for å forebygge at objektivitetskravet kommer i spill, og at bekreftelsesfeller oppstår. Det anbefales derfor at metoden følges konsekvent i påtalemyndigheten. Som utvalget kommer tilbake til i punkt 13.3 og 13.4, foreslår utvalget å lovfeste både det strafferettslige beviskravet og den operasjonaliseringen av kravet som følger av kvalitetsrundskrivet.

Praktiseringen av beviskravet har nær sammenheng med objektivitetskravet. Som fremhevet av riksadvokaten kan det utledes av kravet til objektivitet at det må utvises åpenhet for å vurdere alternative hypoteser og innfallsvinkler. Dette må skje på et hvert trinn av saken, også under en pågående etterforskning:

«Selv om etterforskning skal være målrettet, tilsier kravet til objektivitet at det på et hvert trinn under saken må utvises både evne og vilje til å vurdere den fra ulike innfallsvinkler og hypoteser. Alle bevis som innhentes må undergis faglige og kritiske vurderinger, og det må utvises åpenhet for nye opplysninger samt vilje til å revurdere tidligere teorier og oppfatninger. Arbeidet skal ikke låses i én hypotese og rettes inn mot å få denne bekreftet uten blikk for andre forklaringer. Det må tvert imot letes aktivt etter holdepunkter i faktum som kan peke mot alternative og konkurrerende forklaringer. Eventuelle innvendinger mot eller avvikende synspunkter om etterforskningen eller saksbehandlingen for øvrig skal ikke bare tolereres, men etterlyses, og møtes med anerkjennelse, åpenhet og konstruktive tiltak. Dette stiller krav til profesjonalitet og videreutvikling av en politi- og påtalekultur som verdsetter åpenhet og upartiskhet.»⁸⁶

⁸³ Riksadvokatens publikasjoner (3/2015) s. 494–495.

⁸⁴ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2.

⁸⁵ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2.

⁸⁶ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.7.1 s. 21–22.

13.2.5.6 *Forskning og metodeutvikling om påtalemyndighetens bevisvurdering*

Som utvalget har påpekt ovenfor, har norsk politi siden begynnelsen av 2000-tallet arbeidet systematisk med tiltak for å styrke objektiviteten i etterforskning og forebygge at bekreftelsesfeller oppstår. Det gjelder særlig i forbindelse med gjennomføring av avhør, men i den senere tid har tematikken også fått oppmerksomhet innen fagområdet etterforskningsledelse.

Tilsynelatende har det ikke være samme vekt på systematisk arbeid innen påtalemyndigheten.⁸⁷ Arbeidsgruppen bak Bergwall-rapporten påpekte følgende i sine anbefalinger:

«Politiets har innledet arbeidet med å utvikle teori og metodikk egnet til å stimulere uskyldspresumpsjonen og etterforskernes åpne sinn. Metodikken er fundert i forskning og gjeldende rettsprinsipper. Den kunnskapsstyrte utviklingen må stimuleres. Før påtalemyndigheten tar tilsvarende grep, vil straffesaksbehandlingen aldri nå sitt potensial.

Derfor må det tas initiativ til å stimulere forskning rettet inn mot påtalemyndighetens bevisvurderinger, med særlig fokus på kognitive forenklingsstrategier og hvordan disse påvirker bevisvurderingene. En naturlig forlenget er hvilke tiltak som er egnet, og eventuelt mindre egnet, til å identifisere og nøytralisere uheldig (ubevisst) påvirkning.»⁸⁸

Arbeidsgruppen anbefalte at det ble utlyst et doktorgradsstipend om påtalejuristers bevisvurdering, og at det ble gjennomført empiriske undersøkelser basert på norske straffesaker. Utvalget kan ikke se at dette har blitt fulgt opp i løpet av de ti årene som har gått siden rapporten ble publisert.⁸⁹

Utvalget støtter i all hovedsak arbeidsgruppens betraktninger. Det er grunn til å understreke at riksadvokatens presisering og operasjonalisering av beviskravet i kvalitetsrundskrivet fra 2018 er et viktig tiltak som bidrar til en mer objektiv, rasjonell og etterprøvbar bevisvurdering. Behovet for forskning, kompetanseheving og metodeutvikling for bevisvurdering innen påtalemyndigheten er likevel til stede. Siden det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden i straffesaker, er det også klart at en styrking av kvaliteten i påtalemyndig-

hetens bevisvurdering i stor grad vil påvirke domstolens bevisvurdering, se punkt 13.2.6 nedenfor.

13.2.6 **Tiltak for å sikre kravet til objektivitet i domstolene**

13.2.6.1 *Innledning*

Temaet i det følgende er etterlevelsen av objektivitetskravet i domstolene. Behovet for tiltak begrunnes nærmere i punkt 13.2.6.2. I punkt 13.2.6.3 henviser utvalget til tiltak i utredningen som vil styrke etterlevelsen av objektivitetskravet i domstolene, blant annet gjennom å forebygge bekreftelsesfeller.

13.2.6.2 *Objektivitetskravet og domstolene*

Kravet om at dommere opptrer objektivt og nøytralt, kommer generelt til uttrykk i domstoloven § 55 tredje ledd:

«En dommer er uavhengig i sin dømmende virksomhet. En dommer skal utføre sin dommergjerning upartisk og på en måte som inngir alminnelig tillit og respekt.»

Krav om objektivitet og nøytralitet følger også av Grunnloven § 95, som fastslår at enhver har rett til å få sin sak avgjort av en uavhengig og upartisk domstol innen rimelig tid. Strukturelt kan det dessuten utledes av maktfordelingsprinsippet i Grunnloven at domstolene skal opptre nøytralt og objektivt. Den fremskutte posisjonen anklageprinsippet har i norsk straffeprosess (straffeprosessloven § 63), og reglene som regulerer forholdet mellom tiltalebeslutning og dom (straffeprosessloven § 38), er også utslag av dette.

Tradisjonelt har det vært lagt vekt på at *politiet* kan havne i bekreftelsesfellen under etterforskningen av straffbare forhold. At bekreftelsesfellen også kan oppstå i *domstolene*, er imidlertid på det rene.

Et forhold som gjør at domstolene kan være særlig utsatt for bekreftelsesfellen, er at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden i straffesaker. De fleste dommeres første møte med straffesaken er påtalemyndighetens tiltalebeslutning. Tiltalebeslutningen beskriver det straffbare forholdet som påtalemyndigheten mener tiltalte er skyldig i.⁹⁰ Siden påtalemyndigheten har bevisbyrden, er det påtalemyndigheten som presenterer bevisene i retten, og som derved har den førende rollen ved bevisførselen. Forsvarerens oppgave er i hovedsak å påvise svakheter i den

⁸⁷ Se imidlertid punkt 13.4.5.2.

⁸⁸ Riksadvokatens publikasjoner (3/2015) s. 519.

⁸⁹ Rachlew og Fahsing (02.05.24) s. 4, jf. elektronisk vedlegg.

bevisførselen som presenteres av påtalemyndigheten. Forsvareren har imidlertid på langt nær samme ressurser til rådighet som politiet og påtalemyndigheten. Utvalget understreker at det ikke i seg selv er en svakhet ved vårt prosesssystem at påtalemyndigheten har bevisbyrden og den styrende rollen ved bevisføringen. Den iboende ubalansen i prosessen og de begrensede ressurser forsvarer har til disposisjon, innebærer imidlertid at det er essensielt at retten er seg bevisst disse forholdene ved bevisvurderingen.

Domstolene har som utgangspunkt en plikt til å sørge for at saken er tilstrekkelig opplyst, jf. straffeprosessloven § 294. Kontroll med påtalemyndighetens opplegg kan også utøves ved å innhente sakens dokumenter under saksforberedelsen eller under selve hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven §§ 274 a og 295. I praksis vil domstolene likevel ofte være en relativt passiv mottaker av bevisførsel fra påtalemyndigheten. Risikoen er derfor til stede for at ubevisste brudd på objektivitetsprinsippet i form av bekreftelsesfeller hos politiet og/eller påtalemyndigheten ikke avdekkes av domstolene. Et eksempel er domstolsbehandlingen i Baneheia-saken.⁹¹ Andre eksempler er Liland-saken⁹² og Fritz Moen-saken.⁹³

13.2.6.3 Tiltak for å styrke kravet til objektivitet i domstolene

Utvalget mener at det viktigste tiltaket for å forebygge bekreftelsesfellen, og i så stor grad som mulig å sikre en objektiv og nøytral vurdering av bevis i domstolene, er at det etableres tydeligere rettslige rammer for bevisvurderingen, blant annet gjennom å lovfeste det strafferettslige beviskravet og det overordnede formålet for bevisvurderingen (punkt 13.3 og 13.4). I tillegg bør

begrunnelseskravet skjerpes ved domfellelse (punkt 13.5.3). Domstolene bør også være seg bevisst plikten i straffeprosessloven § 294 til å sørge for at sakens faktum er tilstrekkelig opplyst før bevisførselen avsluttes (punkt 13.5.2). Andre tiltak som forventes å forebygge bekreftelsesfeller og styrke objektivitetskravet, er at dommere gis noe mer opplæring i bevisvurdering (punkt 13.4.5.3), og at det gis klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker (punkt 13.6).

13.3 Lovfesting og konsekvent håndheving av beviskravet i straffesaker

13.3.1 Innledning

Beviskravet er den mest grunnleggende regelen ved behandling av straffesaker. Kravet skal motvirke uriktige domfellelser. Begrunnelsen for kravet er at «konsekvensene av en uriktig fellende dom er mye større enn en uriktig frifinnelse».⁹⁴ Konsekvent håndheving av beviskravet er nødvendig for i så stor grad som mulig å forhindre at uskyldige blir straffedømt. I punkt 13.3.2 redegjør utvalget for hvorfor beviskravet i straffesaker bør lovfestes. I punkt 13.3.3 gis det en nærmere redegjørelse for lovforslaget.

13.3.2 Lovfesting av beviskravet i straffesaker

Det er på det rene at Viggo Kristiansen ble uriktig domfelt. Utvalget har identifisert flere svakheter ved byrettens bevisvurdering. Hvis bevisene hadde blitt forsvarlig vurdert, og det strenge beviskravet i straffesaker hadde blitt håndhevet, ville Kristiansen etter utvalgets syn ikke blitt domfelt. Det er ikke mulig å vite hvorfor juryen svarte ja på skyldspørsmålet ved behandlingen i lagmannsretten, selv om lagmannens rettsbelæring kan gi en viss indikasjon. Ut fra det faktum at Kristiansen ble domfelt, holdt opp mot de bevisene som ble ført for den dømmende rett, finner utvalget at det er nærliggende at det strenge beviskravet i straffesaker ikke ble lagt til grunn, og/eller at bevisvurderingen var uforsvarlig. I kapittel 10 redegjøres det nærmere for årsakene til at Kristiansen ble uriktig dømt.

Utvalget har merket seg at det synes å være en forholdsvis utbredt oppfatning, særlig blant forsvarere, om at det strenge beviskravet i straffesaker ikke håndheves konsekvent i strafferettspleien i dag. Utvalget viser i den forbindelse

⁹⁰ Høyland (2003) s. 25: «Dommerens hypotese skal med andre ord være at tiltalte er uskyldig. Men samtidig vil alle rede tiltalebeslutningen presentere for dommeren en hypotese om at tiltalte har begått det han er tiltalt for, og noen alternativ fremstilling har dommeren foreløpig ikke. Dommeren vet at påtalemyndigheten har vurdert saken og kommet til at tiltalte er skyldig. Dommeren vet også at påtalemyndigheten pleier å ha rett. Tiltalte har kanskje i tillegg sittet i varetektsseng fordi forhørsretten har funnet at det var skjellig grunn til å mistenke ham for handlingen. På tross av dommerens bevisste forsett om foreløpig å anse tiltalte som uskyldig, skaper tiltalebeslutningen en beredskap hos dommeren for at påtalemyndighetens påstand er riktig, og den kan dermed lett inngå som et ledd i dommerens egen hypotesedannelse.»

⁹¹ Se kapittel 7 og 9 og punkt 10.2.

⁹² NOU 1996: 15 s. 14–16.

⁹³ NOU 2007: 7 s. 17–19.

⁹⁴ Rt. 1998 s. 1945 (s. 1947).

til spørreundersøkelsen utvalget har gjennomført blant medlemmer i Advokatforeningens forsvarergruppe, se kapittel 14. Det fremgår av undersøkelsen at nesten 80 prosent av de som svarte, opplever det slik at «beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype». Blant sakstypene hvor dette angivelig forekommer, dominerer saker om seksuallovbrudd, og i noen grad voldssaker. Over 70 prosent av dem som mener at beviskravet anvendes ulikt på ulike saksområder, opplever det slik at bevisterskelen i praksis ligger lavere enn ellers i seksuallovbruddssaker. Nesten 70 prosent av respondentene mener videre å ha opplevd tilfeller hvor deres klient ble domfelt utelukkende på grunn av fornærmedes forklaring.

Resultatene fra utvalgets undersøkelse er i stor grad sammenfallende med en lignende undersøkelse som ble publisert av Anders Bratholm og Ulf Stridbeck i 1998.⁹⁵ Undersøkelsen ble gjort blant 125 forsvarere og gjaldt i hovedsak erfaringer fra forsvarerarbeid i perioden 1986–1995. Et av spørsmålene som ble stilt, var i hvilken utstrekning tiltalte etter forsvarerens oppfatning var straffedømt uten bevismessig dekning. Det var 92 prosent som opplyste at de hadde vært forsvarer i saker hvor klienten var domfelt selv om beviskravet ikke var oppfylt. 117 forsvarere besvarte spørsmålet. Respondentene ga uttrykk for en utbredt skepsis til domstolenes bevisvurdering.⁹⁶ Respondentene var også kritiske til politiets og påtalemyndighetens evne til å vareta kravet til objektivitet.⁹⁷ Når det gjelder spørsmålet om beviskravet, oppsummerer forfatterne funnene slik:

«Det stilles ofte for lave beviskrav til domfellelse ved seksualisert vold mot barn og voksne, annen vold, narkotikasaker og trafikksaker (bortsett fra promillekjøring), mens det stilles for høye beviskrav for domfellelse ved økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.»⁹⁸

Utvalget har gjennom samtaler med forskjellige aktører fått inntrykk av at mange mener beviskravet i straffesaker ikke håndheves konsekvent. Dette antas særlig å være tilfelle i saker hvor det oppleves som samfunnet «krever» domfellelse i en straffesak, og i sakstyper hvor det er politisk påtrykk for å oppnå flere domfellelser. Det siste

gjelder typisk saker om seksuallovbrudd, hvor fornærmedes forklaring om hendelsesforløpet ofte utgjør det sentrale beviset i saken, men kan også gjelde andre typer straffesaker hvor det oppstår et stort press mot rettssystemet i retning av domfellelse.

Utvalget vil understreke at konsekvent håndheving av beviskravet i straffesaker er avgjørende for i så stor grad som mulig å forhindre at uskyldige blir straffedømt. Hvis dette svikter, hjelper det ikke med andre solide rettssikkerhetsgarantier innen straffeprosessen, strafferetten og strafferettssystemet for øvrig.

På denne bakgrunn har utvalget kommet til at beviskravet i straffesaker bør lovfestes i straffeprosessloven. At den viktigste regelen ved straffesaksbehandling – beviskravet – fremgår av loven, har en viktig symbolsk og pedagogisk funksjon. Rettspleien vil med en lovfesting få et felles rettslig referansepunkt for drøftelser og diskusjon. Utvalget har vanskelig for å se at det foreligger avgjørende motargumenter. Det kan nevnes at Straffeprosessutvalget i 2016 gikk inn for at beviskravet skulle tas inn i sitt forslag til ny straffeprosesslov.⁹⁹ Høringsinstansene som uttalte seg om spørsmålet, var gjennomgående positive til forslaget om å lovfeste kravet.¹⁰⁰

Utvalget foreslår på denne bakgrunn en ny § 305 a i straffeprosessloven, hvor første og andre ledd lyder:

«For straffansvar kreves at faktum er bevist ut over enhver rimelig tvil.

Beviskravet i første ledd kan bare være oppfylt dersom det samlet sett

- a) foreligger opplysninger i saken som er vanskelige å forklare hvis tiltalte er uskyldig, og
- b) ikke foreligger opplysninger som er vanskelige å forklare hvis tiltalte er skyldig.»

En nærmere redegjørelse for ulike sider ved lovforslaget er gitt nedenfor. Det vises også til spesialmerknaden i punkt 16.2.

⁹⁹ NOU 2016: 24 punkt 13.2.7 s. 262–265 og s. 573 (spesialmerknad til lovutkastet § 7-5). Også tidligere har det blitt foreslått å lovfeste beviskravet, se Bratholm og Stridbeck (1998) s. 360.

¹⁰⁰ Flertallet av høringsinstansene som uttalte seg, var imidlertid kritiske til Straffeprosessutvalgets forslag om at beviskravet skal praktiseres enhetlig for alle straffbarhetsvilkår, også tilregnelighet. Disse høringsinstansene mente at gjeldende rett om beviskravet for tilregnelighet burde videreføres.

⁹⁵ Bratholm og Stridbeck (1998).

⁹⁶ Bratholm og Stridbeck (1998) s. 339.

⁹⁷ Bratholm og Stridbeck (1998) s. 341.

⁹⁸ Bratholm og Stridbeck (1998) s. 359.

13.3.3 Nærmere om utvalgets lovforslag

13.3.3.1 Beviskravet har konstitusjonelt vern

Det følger av Den europeiske menneskerettsdomstolens (EMD) praksis at det strenge beviskravet i straffesaker er et sentralt aspekt av uskyldspresumsjonen i den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2.¹⁰¹ Uskyldspresumsjonen fremgår også av Grunnloven § 96 andre ledd. Høyesterett har lagt til grunn at Grunnloven § 96 andre ledd «grunnlovsfester innholdet i [...] EMK artikkel 6 nr. 2».¹⁰² Det medfører at det strenge beviskravet som følger av EMK artikkel 6 nr. 2, ikke kan endres av lovgiver, med mindre Grunnloven § 96 andre ledd endres. Å senke beviskravet for skyldspørsmålet i straffesaker vil være utenkelig i en rettsstat.¹⁰³

13.3.3.2 Beviskravets anvendelsesområde

I lovforslagets første ledd uttrykkes det strenge beviskravet. Utvalget mener, på samme måte som Straffeprosessutvalget, at beviskravet skal praktiseres enhetlig for samtlige vilkår for straff.¹⁰⁴ Utvalget mener det ikke er grunn til å videreføre en slik nyansering av beviskravet for subjektive forhold som er uttrykt i rettspraksis, se blant annet Rt. 1998 s. 1945 (s. 1947). Utvalget mener det strafferettslige beviskravet – som innebærer at enhver rimelig tvil skal komme den tiltalte til gode – også må gjelde for tvil knyttet til faktum ved avgjørelsen av spørsmålet om hvorvidt gjer-

ningspersonen var tilregnelig. I tråd med dagens praksis bør hovedregelen videre være at også enhver rimelig tvil om faktiske omstendigheter av betydning for straffutmålingen skal komme den tiltalte til gode, når disse omstendighetene knytter seg til den begåtte handlingen. Hensynene bak det strafferettslige beviskravet gjør seg i utgangspunktet gjeldende på tvers av en prosessrettslig sondering mellom skyld- og straffespørsmål. Beviskravet bør også komme til anvendelse når straffansvar legges til grunn eller forutsettes ved påtalevedtak.¹⁰⁵

13.3.3.3 Krav om at faktum er bevist utover enhver rimelig tvil (første ledd)

Erfaring har vist at det er krevende å presisere og utdype på generelt nivå hva som ligger i at faktum skal være bevist ut over enhver «rimelig» tvil.¹⁰⁶ Formuleringen er en oversettelse av det angloamerikanske uttrykket «proved beyond reasonable doubt».¹⁰⁷ I Miles mot USA uttalte den føderale amerikanske høyesterett: «Attempts to explain the term ‘reasonable doubt’ do not usually result in making it any clearer to the minds of the jury.»¹⁰⁸ En engelsk dommer har uttalt:

«I have never yet heard any court give a satisfactory definition of what is a ‘reasonable doubt’, and it would be very much better if that expression was not used. Whenever a court attempts to explain what is meant by it, the explanation tends to result in confusion rather than clarity. It is far better, instead of using the words ‘reasonable doubt’ and then trying to say what is reasonable doubt, to say to a jury: ‘You must not convict unless you are satisfied by the evidence given by the prosecution that the offence has been committed’».¹⁰⁹

Det nærmeste man kommer en presisering av det strafferettslige beviskravet, er etter utvalgets syn at for å avsi fellende dom må retten være sikker på og overbevist om at det faktum som ligger til

¹⁰¹ EMDs plenumsdom 6. desember 1988 *Barbera, Messegue og Jabardo mot Spania* (sak nr. 10590/83) avsnitt 77: «Paragraph 2 (art. 6-2) embodies the principle of the presumption of innocence. It requires, inter alia, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged; the burden of proof is on the prosecution, and any doubt should benefit the accused.» Se videre EMDs dom 13. desember 2011 *Ajdarić mot Kroatia* (sak nr. 20833/09) avsnitt 51: «Against the above background, the Court finds that in the present case the decisions reached by the domestic courts were not adequately reasoned. Thus, obvious discrepancies in the statements of witnesses as well as the medical condition of S.S. were not at all or not sufficiently addressed. In such circumstances it can be said that the decisions of the national courts did not observe the basic requirement of criminal justice that the prosecution has to prove its case beyond reasonable doubt and were not in accordance with one of the fundamental principles of criminal law, namely, in dubio pro reo [...]» Se også EMDs dom 19. oktober 2017 *Tsalikitis mot Hellas* (sak nr. 72624/10) avsnitt 60.

¹⁰² Rt. 2014 s. 1161 avsnitt 29 og Rt. 2014 s. 1292 avsnitt 14.

¹⁰³ Hvilken frihet lovgiver har ved utforming av beviskrav i strafferetten, er nærmere drøftet i NOU 2014: 10 s. 180–183 og NOU 2024: 12 s. 164.

¹⁰⁴ NOU 2016: 24 punkt 13.2.7 s. 262–265. og s. 573 (spesialmerknad til lovutkastet § 7-5).

¹⁰⁵ NOU 2016: 24 punkt 13.2.7 s. 264.

¹⁰⁶ NOU 2011: 13 s. 164: «Å klargjøre ytterligere hva som ligger i det strafferettslige beviskravet, er ikke enkelt.» Se også Kolflaath (2011) s. 146–149 og Strandbakken (2003) s. 356–367.

¹⁰⁷ Strandbakken (2003) s. 356.

¹⁰⁸ Miles mot USA, 103 U.S. 304, 13 Otto 304, 26 L.Ed. 481 (1880) s. 312. Sitatet er hentet fra Strandbakken (2003) s. 359.

¹⁰⁹ Lord Goddard i Regina v. Summers (1952) 1 All ER 1059 (s. 1060). Sitatet er hentet fra Strandbakken (2003) s. 359.

grunn for dommen, er riktig.¹¹⁰ Virkelighetsfjern, irrasjonell, hypotetisk, kunstig og oppkonstruert tvil rokker ikke ved en sikkerhet og overbevisning om straffskyld.¹¹¹

Utvalget foreslår å operasjonalisere beviskravet gjennom å oppstille krav til struktureringen av bevisvurderingen, jf. forslaget andre ledd. Det vises til utvalgets vurderinger i punkt 13.3.3.4 nedenfor. Etter utvalgets vurdering bør en være tilbakeholden med ytterligere generelle presiseringer av beviskravet. Det strafferettslige beviskravet bør ikke forsøkes angitt i prosent.¹¹² Hovedgrunnen er at det ved bevisvurderingen naturligvis ikke er mulig å angi verken hvor mange prosent et enkelt bevis gir uttrykk for, eller hvor mange prosent det samlede bevisbildet utgjør. I tillegg kommer at brøkgregning og prosent refererer seg til en konkret størrelse.

Beviskravet har to dimensjoner: Den ene er at den som treffer beslutningen om straffskyld, subjektivt (psykologisk) er sikker, trygg og overbevist om straffskyld. Dette kan kalles beviskravets *subjektive* dimensjon. Den andre dimensjonen er at straffskyld må kunne underbygges og forklares med rasjonell argumentasjon.¹¹³ Det kan hevdes at beviskravet og bevisvurdering befinner seg i et spenningsfelt mellom objektivisme og subjektivisme, mellom henholdsvis rasjonalitet og psykologi.¹¹⁴

Som oftest vil det være sammenfall mellom en subjektiv, psykologisk overbevisning og det at en konklusjon om straffskyld kan underbygges og forklares med rasjonell argumentasjon. Utvalget vil likevel understreke at en forutsetning for at beviskravet er oppfylt, er at det lar seg underbygge og forklare med rasjonell argumentasjon. Dette medfører at presiseringer av beviskravet som henspiller på psykologi og subjektive forhold hos beslutningstakeren, bør unngås.¹¹⁵ Grunnen er at slike formuleringer kan skyve rasjonalitets-

dimensjonen i bakgrunnen. Som eksempler på presiseringer som henspiller på den subjektive dimensjonen av beviskravet, kan nevnes å appellere til hva bevisbedømmeren ut fra sin samvittighet mener er riktig, hva bevisbedømmeren føler er riktig, at det må være en bevisvurdering som bevisbedømmeren «får sove om natten av» (eller at bevisresultatet ikke må fremkalle annen psykologisk uro), å appellere til bevisbedømmerens intuisjon, magefølelse osv. Tas formuleringene på ordet, er det bare ved å ta feil av sine egne følelser eller ved å trosse sin psykologiske tilstand at bevisbedømmeren kan anvende beviskravet feil.¹¹⁶ Etter utvalgets vurdering vil subjektivt innrettede presiseringer av beviskravet, til fortregning for en rasjonell, objektivisert og forklarbar terminologi, kunne øke risikoen for at man havner i bekreftelsesfellen.

Slik utvalget ser det, vil behovet for subjektivt innrettede presiseringer av beviskravet bli betydelig redusert dersom forslaget om å oppstille krav til struktureringen av bevisvurderingen følges opp (punkt 13.3.3.4).

13.3.3.4 Krav til strukturering av bevisvurderingen som operasjonaliserer beviskravet (andre ledd)

Beviskravets positive og negative side

I lovforslagets andre ledd konkretiseres beviskravet gjennom å oppstille krav til hvordan bevisvurderingen skal struktureres. Det oppstilles et positivt (bokstav a) og et negativt krav (bokstav b). Kravene gjenfinnes i riksadvokatens kvalitetsrundskriv fra 2018, hvor det uttales følgende:

«Det er en sammenheng mellom bevisvurderingen og det strafferettslige beviskrav. Beviskravet kan presiseres gjennom krav til en overordnet strukturering av bevisvurderingen, der bevisene ikke bare skal vurderes under den antakelse at mistenkte er skyldig, men også i lys av hypoteser om hendelsesforløp som innebærer at vedkommende ikke er skyldig.

Den tradisjonelle måten å formulere beviskravet på – at all rimelig tvil skal komme den siktede til gode – kan operasjonaliseres ved å oppstille et positivt krav til at det samlet sett må foreligge opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis siktede er uskyldig, og et negativt krav til at det ikke må foreligge opplysninger som er vanskelig å forklare hvis den

¹¹⁰ Med «faktum» menes i denne sammenheng rettsfakta, det vil si det faktum som direkte har betydning for om et straffebud er overtrådt. Det er på det rene at beviskravet ikke gjelder for andre relevante faktiske omstendigheter (bevisfakta). Se Kolflaath (2025) punkt 9 under «Beviskrav». I Rt-2025-458-A avsnitt 23 uttaler Høyesterett at beviskravet «gjelder for bevisresultatet, det vil si det faktum som legges til grunn for dommen etter en samlet avveining av bevisene». Det heter samme sted at kravet «gjelder ikke for de enkelte momentene i vurderingene».

¹¹¹ Strandbakken (2003) s. 366. Se også NOU 2011: 13 s. 164.

¹¹² Strandbakken (2003) s. 367–371, Andenæs (2009) s. 161, Kolflaath (2011) s. 149–153 og Kjelby (2015a) s. 148. Annerledes Jerkø (2017) s. 262 flg.

¹¹³ Se bl.a. Løvlie (2014) s. 333–335.

¹¹⁴ Kolflaath (2011) s. 154 med videre henvisninger.

¹¹⁵ Kolflaath (2011) s. 153–157.

¹¹⁶ Kolflaath (2011) s. 154.

siktede er skyldig. Denne tilnærming ble til illustrasjon lagt til grunn i riksadvokatens henleggelsesbeslutning i en mordbrannsak fra 2009 (R 3739/09-63): 'Det samlede etterforskningsresultatet i saken har ikke gitt opplysninger som på en utvetydig måte knytter siktede til noen av brannstedene. En kan ikke med tilstrekkelig sikkerhet utelukke alternative gjerningsmenn. [...] Etterforskningen har dessuten frembrakt opplysninger som ikke uten videre synes forenlige med at siktede er gjerningsmann. Blant annet er det gjort et sporsøk med politihund fra ett brannsted til et annet, som ikke passer godt med siktedes bevegelsesmønstre og de observasjoner som er gjort.'

Generelt vil en slik operasjonalisering av beviskravet invitere bevisbedømmeren til å forklare bevisene, både enkeltvis og samlet, under ulike hypoteser.¹¹⁷

Utvalget tiltrer det som her sies. Den operasjonalisering av beviskravet som gjøres her, gir en konkretisering av en litt diffus meningsstørrelse – «rimelig tvil» – i form av mer håndfaste kriterier som utpeker en fremgangsmåte for å ta stilling til enkelttilfeller. Slik kobles beviskravet og bevisvurderingen tettere sammen.¹¹⁸ I stedet for å presisere beviskravet ved hjelp av generelle formuleringer av hva som ligger i «rimelig tvil», utpekes en metode for bevisvurderingen som tjener til å operasjonalisere og konkretisere beviskravet. Kjernen i metoden er å trosse intuisjonen ved at momenter må forklares i motsatt retning av førsteinntrykket. Metoden er slik godt egnet til å motvirke bekreftelsesfeller og tunnelsyn. At bevisbedømmeren må vurdere bevissituasjonen i ulike perspektiver, fremmer en rasjonell vurdering av styrker og svakheter ved bevisene som foreligger i saken, jf. HR-2025-458-A avsnitt 28 og 29.

Beviskravets positive side: Bevisvurderingen tar utgangspunkt i en uskyldshypotese, som må tilbakevises

Det positive kravet om at det samlet sett må være bevis i saken som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig, er inntatt i første ledd bokstav a. Startpunktet for vurderingen av om beviskravet er oppfylt, er å oppstille en hypotese om at siktede er uskyldig. Etter at uskyldig-hypotesen er etablert, blir spørsmålet om det finnes eventuelle opplysninger – hver for seg eller i kombinasjon –

som i alle fall tilsynelatende skaper problemer for uskyldig-hypotesen. Men i stedet for ukritisk å legge til grunn at opplysningene taler for skyld, skal man anstrenge seg for å forklare disse bevisene i samsvar med at siktede er uskyldig. Man skal altså undersøke om de opplysningene som i utgangspunktet synes å stride mot uskyldig-hypotesen, likevel kan forklares i samsvar med denne. Spørsmålet blir kort sagt om opplysningene har en realistisk forklaring i samsvar med uskyldig-hypotesen.¹¹⁹

Hvis uskyldig-hypotesen skal gjendrikes, må det foreligge opplysninger som er «vanskelig å forklare» hvis siktede er uskyldig. Det må forstås som at man ikke klarer å komme opp med en realistisk forklaring på opplysningene i samsvar med siktedes uskyld.¹²⁰ Foreligger det en realistisk forklaring, er ikke det positive kravet oppfylt. Tiltalte må da frifinnes.

Å ta utgangspunkt i vurderingen av om beviskravet er oppfylt i en hypotese om at siktede er uskyldig, er i samsvar med, og operasjonaliserer, uskyldspresumsjonen, jf. Grunnloven § 96 andre ledd og den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Om innholdet i EMK artikkel 6 nr. 2 har EMD uttalt:

«Paragraph 2 (art. 6-2) embodies the principle of the presumption of innocence. It requires, inter alia, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged [...]»¹²¹

At det ikke ukritisk legges til grunn at bevis taler for skyld, men gjøres anstrengelser for å forklare bevisene i samsvar med at siktede er uskyldig, følger rasjonelt av utgangspunktet som uskyldspresumsjonen etablerer. Lovforslagets andre ledd bokstav a gir altså uskyldspresumsjonen en helt fremskutt posisjon når det skal klarlegges om beviskravet er oppfylt.

Beviskravets negative side: Finnes det opplysninger som truer tesen om straffskyld?

Dersom det ikke finnes en realistisk forklaring som lar seg forene med uskyldig-hypotesen, må man gå videre til det negative kravet, som er at «det ikke må foreligge opplysninger som er van-

¹¹⁹ Kolflaath (2023) s. 131–132.

¹²⁰ Kolflaath (2023) s. 131.

¹²¹ EMDs plenumsdom 6. desember 1988 *Barbera, Messegue og Jabardo mot Spania* (sak nr. 10590/83) avsnitt 77.

¹¹⁷ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2 s. 15.

¹¹⁸ Kolflaath (2023) s. 130.

skelige å forklare hvis den siktede er skyldig», jf. lovforslagets andre ledd bokstav b. Beviskravets negative side medfører altså at man må oppstille en hypotese om at tiltalte er skyldig, og deretter identifisere eventuelle opplysninger som skaper problemer for denne hypotesen.

Finnes det slike opplysninger, skal man forsøke å forklare disse på en måte som er både realistisk og i samsvar med at tiltalte er skyldig.¹²² Den negative siden av beviskravet vil i praksis ofte fungere som en «sikkerhetsventil» og en kompletterende test av om beviskravet er oppfylt. At det foreligger opplysninger som er «vanskelige å forklare» i samsvar med at siktede er skyldig, er synonymt med at det foreligger rimelig tvil, jf. lovforslagets første ledd.

I relasjon til Baneheia-saken kan det såkalte telebeviset illustrere hvilken funksjon skyldig-hypotesen har. Kolflaath uttaler:

«Gitt metoden som følger av Kvalitetsrundskrivet, blir det neste da å identifisere eventuelle bevis som tilsynelatende skaper problemer for den hypotesen at Kristiansen er *skyldig*. Og her kommer mobilbeviset inn som et gjenstridig problem. Kort fortalt går mobilbeviset ut på at det i den tiden da de straffbare handlingene antas å ha blitt begått, var innkommende og utgående trafikk på Kristiansens mobiltelefon via en basestasjon som etter alt å dømme ikke dekket åstedet. Byretten forsøker i dommen å forklare mobilbeviset i samsvar med skyldig-hypotesen, uten å lykkes. I kraft av å være noe nær et absolutt utelukkelsesbevis innebærer mobilbeviset at det negative kravet i den todelte konkretiseringen av beviskravet i Kvalitetsrundskrivet ikke er oppfylt.»¹²³

Nærmere om operasjonaliseringen av beviskravet

Å stille opp og teste uskyldig-hypotesen og komplettere testen av bevisene opp mot skyldig-hypotesen gir etter utvalgets vurdering beviskravet klart mer substans enn en henvisning til en «samlet helhetsvurdering» av om faktum er bevist «ut over enhver rimelig tvil». Dette reduserer behovet for å presisere og komme formuleringen «rimelig tvil» så nær inn på livet som mulig. Etter utvalgets oppfatning kan siktedes rettssikkerhet ikke varetas gjennom et strengt beviskrav alene, men vil i vel så stor grad avhenge av at slutningene fra bevismaterialet fremstår som rasjonelle.¹²⁴

¹²² Kolflaath (2023) s. 132.

¹²³ Se Kolflaath (2023) s. 133–134.

For utvalget fremstår det lite kontroversielt å la uskyldspresumsjonen angi startpunktet for og retningen på rettens bevisvurdering, jf. lovforslagets andre ledd bokstav a.¹²⁵ Dersom uskyldig-hypotesen tilsynelatende ikke står seg, er det tilsvarende ukontroversielt som et supplement å oppstille en skyldig-hypotese, for så å undersøke om det finnes bevis eller opplysninger som er vanskelig å forene med denne, jf. lovforslagets andre ledd bokstav b. Fremgangsmåten ble introdusert i riksadvokatens kvalitetsrundskriv i 2018 og har dermed fått virke i praksis en stund. Som det fremgår av sitatet øverst i dette punktet, benyttet riksadvokaten metoden i en konkret sak så tidlig som i 2009.

Utvalget har videre merket seg at metoden i kvalitetsrundskrivet i dag omtales i opplæringsprogrammet for nye dommere og dommerfullmektiger som arrangeres av Domstoladministrasjonen. Det finnes også nylige eksempler på at metoden benyttes ved domskriving i norske domstoler.¹²⁶ Nylig anbefalte også Høyesterett bruk av fremgangsmåten fra kvalitetsrundskrivet, men uten å gi pålegg om at metoden alltid skal brukes, jf. HR-2025-458-A avsnitt 28 til 30:

«Domstolens behandling av en straffesak skjer med utgangspunkt i tiltalen, som presenterer hendelsesforløpet i et perspektiv der tiltalte er skyldig. Retten bør imidlertid også vurdere bevisituasjonen i motsatt perspektiv ved å stille seg følgende spørsmål: Er det mulig å forstå bevisene slik at tiltalte er uskyldig? Hvis dette fremstår som en realistisk mulighet ut fra det samlede bevisbildet, må tiltalte frifinnes.

I beslutningsteori er det pekt på at en slik tilnærming reduserer risikoen for det som betegnes som bekreftelsesfeller eller 'tunnelsyn'. Disse teoriene fremhever at dersom bevisene bare vurderes ut fra en hypotese om at tiltalte er skyldig, oppstår fare for feilslutninger. Det kan – på grunn av ubevisste psykologiske mekanismer – føre til at bevis som i seg selv er nøytrale eller tvetydige, ved at de også kan passe med et

¹²⁴ Strandbakken (2003) s. 372.

¹²⁵ Kjelby (2015b) s. 103, hvor det uttales at uskyldspresumsjonen «angir startpunktet og retningen på rettens bevisbedømmelse».

¹²⁶ Et eksempel er Gulating lagmannsretts dom 5. desember 2023 (LG-2023-35039), bl.a. s. 25: «DNA-funnet kan dermed ikke vere noko fellande bevis i saka. Etter lagmannsretten sitt syn, kan heller ikkje dei andre omstenda i saka, åleine eller samla, utgjere opplysningar som det er vanskeleg å forklare dersom tiltalte er uskuldig, jf. riksadvokaten si operasjonalisering av beviskravet i kvalitetsrundskrivet (RA-2018-3) pkt. 4.3.2. Sjølv om nokre omstende er mistenkelege, er det andre omstende som talar mot skuld.»

hendelsesforløp hvor tiltalte er uskyldig, blir bedømt slik at de underbygger straffeskyld, mens bevis som isolert sett kan tale mot straffeskyld, kan bli bortforklart eller tillagt liten vekt i den samlede bevisvurderingen.

Hvordan retten tilnærmer seg bevisene i den enkelte sak, må likevel tilpasses det konkrete bevisbildet. Det er ikke grunnlag for å si noe generelt om hvordan retten skal gå frem.»

Også i standardverket som benyttes ved de juridiske lærestedene i faget straffeprosess, rettes søkelyset mot hypotesebasert bevisvurdering:

«Retten må som et første hovedperspektiv være seg bevisst mulige frifinnende faktum. Det faktum som påtalemyndigheten anfører i tiltalen, siktelsen eller en begjæring, er bare ett av de hendelsesforløp som kan tenkes på et abstrakt plan. Alle tenkelige hendelsesforløp er i prinsippet relevante for retten i bevisvurderingen. Bevisvurderingen er ikke betryggende med mindre dommeren anstrenger seg for å tenke ut og teste de frifinnende hendelsesforløp som kan tenkes ut fra siktedes anførsler, bevissituasjonen i saken og egen livserfaring. Når retten f.eks. tar stilling til skyldspørsmålet, må en dommer være seg bevisst alle de alternative frifinnende hendelsesforløp som kan tenkes, herunder frifinnende faktum som tiltalte ikke har anført. Beviskravet er bare oppfylt hvis ethvert frifinnende hendelsesforløp kan utelukkes som en realistisk mulighet.»¹²⁷

Oppsummert mener utvalget at lovfesting av operasjonaliseringen av beviskravet vil bidra til en mer objektiv og rasjonell bevisvurdering sammenlignet med relativt vage presiseringer av hva som ligger i «rimelig tvil». En slik tilnærming reduserer betydningen av psykologiske feilkilder i bevisvurderingen, og vil på sikt bidra til flere materielt riktige avgjørelser av skyldspørsmålet.

13.4 Lovfesting og økt vektlegging av sentrale prinsipper for bevisvurdering

13.4.1 Innledning

I punkt 13.4.2 redegjøres det overordnet for hva som ligger i «fri bevisvurdering». I punkt 13.4.3 tas det til orde for å lovfeste det overordnede for-

målet for bevisvurderingen. En nærmere redegjørelse for lovforslaget gis i punkt 13.4.4. I punkt 13.4.5 foreslås det å styrke opplæringen i bevisvurdering som gis til jusstudenter, dommere, dommerfullmektiger, påtalejurister og forsvarere.

13.4.2 Overordnet om fri bevisvurdering

Frem til midten av 1800-tallet, og i flere hundre år tidligere, opererte norsk prosessrett med regelstyrt – eller legal – bevisvurdering. Blant annet hadde Kong Christian Den Femtis Norske Lov (NL) av 1687 regler for bedømmelse av bevis, hvor man skilte mellom hva som var henholdsvis tilstrekkelige og utilstrekkelige bevis. Innenfor kategorien utilstrekkelige bevis skilte man mellom *halvt bevis*, *mer enn halvt bevis* og *mindre enn halvt bevis*. Et annet eksempel er at man hadde en regel om at verdien av to vitnebevis til sammen alltid utgjorde summen av to like deler.

Prinsippet om legal bevisvurdering ble etter hvert utsatt for kritikk i europeiske rettssystemer. Kritikken nådde også norsk rett. Ved straffeprosessloven av 1887 ble norsk straffeprosess modernisert i samsvar med grunnprinsippene fra opplysningstiden. Blant annet ble prinsippet om fri bevisvurdering lovfestet i straffeprosessloven av 1887 § 349:¹²⁸

«Afgjørelsen [af, hvad der er at anse som bevist,] træffes efter fri Overbevisning paa Grundlag af en samvittighedsfuld Prøvelse af de fremførte Bevisligheder.»

En tilsvarende bestemmelse ble ikke tatt inn i straffeprosessloven av 1981, fordi det ble ansett selvsagt.¹²⁹ Det er sentralt at termen «fri bevisbedømmelse» ble brukt for å markere forskjellen fra den legale bevisvurdering og fremheve motsetningen mellom disse to vesensforskjellige måtene å forholde seg til bevisvurdering på.¹³⁰ Formålet med bruken av termen «fri» bevisvurdering var (og er) derimot ikke å gi uttrykk for at bevisvurderingen var (eller er) totalt fri.

I teorien er det fremholdt at Francis Hagerup trolig var den første norske teoretiker som bygget en helhetlig bevisrett rundt prinsippet om fri

¹²⁸ Løvlie (2014) s. 273–285 og Kolflaath og Strandberg (2015) s. 34–37.

¹²⁹ NUT 1969:3 s. 308. Se imidlertid tvisteloven § 21-2 første ledd, som for sivile saker fastslår at «[r]etten fastsetter ved en fri bevisvurdering det saksforhold avgjørelsen skal bygges på».

¹³⁰ Løvlie (2014) s. 285 og Kjelby (2015b) s. 103–104.

¹²⁷ Øyen (2022) s. 433–434.

bevisvurdering.¹³¹ Om bevisvurdering av vitnebevis uttalte Francis Hagerup blant annet:

«Hvilken vægt dommeren vil tillægge et vidnesbyrd, er overensstemmende med den frie bevisbedømmelses grundsætning overladt til hans frie skjøn [...]. Han kan ligesaavel bygge paa et enkelt vidnes prov som sætte en flerhed af vidners udsagn ud af betragtning, ligesaavel tillægge et ubeediget som et beediget prov afgjørende betydning. Imidlertid er dette ligesaa lidt for vidnebedømmelsen som for bevisbedømmelsen overhovedet ensbetydende med, at alt her beror paa den rene, subjektive vilkaarlighed. Dommeren vil ogsaa her have at gjøre sig rede for de objektive grunde, der efter en almenyldig maalestok kan antages at have betydning for et vidnesbyrds værd. I almindelighed kan man henhøre disse grunde til tvende klasser, eftersom de paavirker vidnets vilje eller dets evne til at give en rigtig fremstilling. Hvad den første angaar, afhenger den dels af vidnets almindelige moralske karakter dels af den særlige fristelse, som forklaringens gjenstand og dennes betydning for vidnet eller dets paarørende kan indeholde til at fravige sandheden [...]. I begge henseender vil indholdet af vidnets forklaring kunne bidrage til at udelukke antagelse af bevidst usandhed, nemlig naar den aabenbart er i strid med vidnets eller dets paarørendes interesser eller til gunst for vidnets avindsmand.

Hvad vidnets evne til at give en korrekt fremstilling angaar, beror den nærmere paa følgende momenter: a) iagttagelsesevnen, b) erindringen, c) gjengivelsesevnen. I alle tre henseender kan patologiske forstyrrelser gjøre sig gjældende (hallucinationer, sygelig svækket hukommelse, sygelig ophidset fantasi). Men det er meget langt fra, at de normale menneskers evne i de nævnte retninger betegner en konkret maalestok. Den er underkastet betydelige individuelle variationer efter vidnets alder, dannelsesgrad, intelligens, indsigt og sakkyndighed. Det er f.ex. klart, at et vidnesbyrd om de symptomer, der ledsagede en persons død, vil have en ganske anden vægt, naar det udgaar fra en læge, end naar forklaringen afgives af et barn, der aldrig før har staaet ved et dødsleie.»¹³²

Selv om vitnebevisets vekt ifølge Hagerup var overlatt til den frie bevisvurdering, er det samtidig

klart at bevisvurderingen ikke er helt fri, i betydningen «overlatt til den enkelte bevisbedømmers subjektive vilkårlighet». Alminnelige, objektive erfaringssetninger skulle være styrende for bevisvurderingen. Sitatet viser at formålet med fri bevisvurdering var å skape en distanse fra den inntil da gjeldende legale bevisvurdering. Det er verdt å merke seg at Hagerup gir anvisning på treffende alminnelige, objektive normer, som gjelder den dag i dag for bevisvurdering av vitneforklaringer.

Det er også i dag klart at bevisvurderingen ikke er helt fri.¹³³ I HR-2025-458-A uttaler Høyesterett:

«Prinsippet om fri bevisvurdering [...] innebærer at det er opp til den dømmende rett å vurdere hvilken vekt som skal legges på de enkelte bevisene som er ført, og om bevisene samlet sett gir tilstrekkelig grunnlag for å domfelle. Retten er med andre ord ikke bundet av lovregler om for eksempel hvilken vekt enkelte typer bevis skal gis. Retten er heller ikke forpliktet til å følge en bestemt fremgangsmåte i bevisvurderingen, men kan tilpasse den til bevis situasjonen i den enkelte sak.

Mens beviskravet er strengt normert, er altså fremgangsmåten for å sikre at kravet håndheves, i utgangspunktet overlatt til rettens skjønn. Dette bygger på en grunntanke om at retten best kan finne frem til sannheten i den enkelte sak hvis bevisvurderingen ikke er

¹³³ Dette uttrykkes klart i juridisk teori. Andenæs (2009) s. 166: «Dommeren kan ikke nøye seg med en ureflektert intuisjon. Bevisstoffet må tankemessig bearbejdes. De forelagte bevis må sammenholdes med alminnelige erfaringssetninger om deres verdi [...]» Strandbakken (2003) s. 244: «Subjektive fordommer og referanserammer vil aldri kunne være fundamentet for en dom. Bevisbedømmelsen må heller ikke bygge på ren intuisjon eller ureflekterte helhetsbetraktninger.» Løvlie (2014) s. 285: «All frihet møter imidlertid sine grenser [...] og med prinsippet om fri bevisbedømmelse har det aldri vært meningen å uttrykke at dommeren er uten bindinger under faktafastsettelse.» Se videre s. 286: «Faktafastsettelse må skje på en måte som i alminnelighet antas å være sannhetskorrelerende.» Øyen (2022) s. 431: «Rettens bevisvurdering er ikke fullstendig fri. Retten må foreta en betryggende vurdering av bevisene. Kravet innebærer at de bevismessige slutninger og vurderinger som retten foretar, må være grundige og konkrete, logisk holdbare og ikke stride mot alminnelige erfaringsgrunnsetninger. Videre må det i en viss utstrekning kreves at rettens bevisvurdering hviler på vitenskapelig fundert kunnskap.» Se også Straffeprosessutvalget i NOU 2016: 24 punkt 13.2.6 s. 262: «At bevisbedømmelsen er fri, innebærer ikke at dommeren er fullstendig uten bindinger ved vurderingen av sakens faktum. Formålet som ligger til grunn for prinsippet om fri bevisvurdering, kan sies å utgjøre en yttergrense, slik at bevisbedømmelsen plikter å søke sannheten på rasjonelt vis.»

¹³¹ Kolflaath og Strandberg (2015) s. 35.

¹³² Hagerup (1904) s. 443–444.

båndlagt ved regler, jf. Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess*, 4. utgave, 2009 side 165.

Bevisvurderingen er likevel ikke helt ubundet av normer. Et grunnleggende krav er at retten går frem på en betryggende måte som, i lys av den høye bevisterskelen som gjelder, er godt egnet til å sikre et riktig resultat. Dommerne kan ikke bygge på magefølelse, intuisjon eller ureflektert synsing, men må gjøre en samvittighetsfull, forstandig og rasjonell vurdering av bevisene. I straffeprosessloven 1887 var dette uttrykt i § 349 andre punktum, som fremhevet at avgjørelsen skulle treffes 'paa Grundlag af en samvittighedsfuld Prøvelse af de fremførte Bevisligheder'. En tilsvarende bestemmelse er ikke tatt inn i dagens straffeprosesslov, men det er fortsatt gjeldende rett. Bevisvurderingen skal altså være fornuftsbasert, og ikke følelsesstyrt.»¹³⁴

Høyesterett fremhever deretter at også uskyldpresumsjonen, jf. Grunnloven § 96 andre ledd og EMK artikkel 6 nr. 2, har konsekvenser for hvordan domstolen bør nærme seg bevisene i saken: Det bør ikke søkes etter bekreftelse på en forhåndsoppfatning om at tiltalte er skyldig. Selv om tiltalen tar utgangspunkt i et perspektiv der tiltalte er skyldig, bør retten også vurdere bevissituasjonen i motsatt perspektiv og stille seg spørsmålet om bevisene kan forstås slik at tiltalte er uskyldig.¹³⁵ Det heter videre i dommen:

«I beslutningsteori er det pekt på at en slik tilnærming reduserer risikoen for det som betegnes som bekræftelsesfeller eller 'tunnelsyn'. Disse teoriene fremhever at dersom bevisene bare vurderes ut fra en hypotese om at tiltalte er skyldig, oppstår fare for feilslutninger. Det kan – på grunn av ubevisste psykologiske mekanismer – føre til at bevis som i seg selv er nøytrale eller tvetydige, ved at de også kan passe med et hendelsesforløp hvor tiltalte er uskyldig, blir bedømt slik at de underbygger straffeskyld, mens bevis som isolert sett kan tale mot straffeskyld, kan bli bortforklart eller tillagt liten vekt i den samlede bevisvurderingen.

Hvordan retten tilnærmer seg bevisene i den enkelte sak, må likevel tilpasses det konkrete bevisbildet. Det er ikke grunnlag for å si noe generelt om hvordan retten skal gå frem.»¹³⁶

¹³⁴ Avsnitt 24–26.

¹³⁵ Avsnitt 27–28. Se utvalgets forslag i punkt 13.3 og 13.5.3.3.

Lignende synspunkter på prinsippet om fri bevisvurdering gjenfinnes i andre rettssystemer. Den svenske høyesterett – Högsta domstolen – har uttalt:

«Den fria bevisprövningen innebär inte att värderingen av den åberopade bevisningen är helt överlämnad åt domstolens skönsrättsliga bedömning. Endast rationella skäl får inverka på bedömningen. Analysen ska vara objektivt grundad och utföras strukturerat. Domstolens överväganden och slutsatser ska redovisas i domskälen på ett sätt som gör det möjligt för läsaren av domen att följa hur prövningen har genomförts. Högsta domstolen har i olika avgöranden diskuterat bl.a. hur och i vilken ordning som bevisningen bör prövas i olika situationer.»¹³⁷

Den tyske forfatningsdomstolen har på samme måte uttalt (norsk oversettelse):

«Selv om bevisvurderingen i henhold til loven er 'fri', det vil si at det ikke finnes lovfestede regler for hvordan den skal foretas [...], har rettspraksis fra delstatenes øverste rettsinstanser utfra de erfaringssetninger som er fremkommet gjennom vitenskapelige undersøkelser, særlig innenfor kriminalistikk, rettsmedisin og vitnepsykologi, utviklet grunnprinsipper for bevisvurderingen og redegjørelsen for denne i domspremissene. Dersom disse ikke overholdes, kan det føre til at dommen oppheves i en ankesak. Dette gjelder særlig for bevisituasjoner som – også iht. den tyske forfatningen – stiller strengere krav til bevisvurderingen, som f.eks. vurdering av et vitnes forklaring som omhandler annenhånds informasjon.»¹³⁸

¹³⁶ Avsnitt 29–30.

¹³⁷ NJA 2015 s. 702 avsnitt 20.

¹³⁸ Bundesverfassungsgericht, 2 BVR 2045/02, dom 30 april 2003 avsnitt 37. Original: «Wenngleich die Beweiswürdigung von Gesetzes wegen 'frei', d.h. keinen Beweisregeln unterworfen ist [...], hat die obergerichtliche Rechtsprechung aus den wissenschaftlichen, insbesondere den kriminalistischen, forensischen und aussagepsychologischen Untersuchungen gewonnene Erfahrungsregeln, Grundsätze für die Beweiswürdigung und ihre Darlegung in den Urteilsgründen entwickelt, die bei Nichteinhaltung die Aufhebung in der Revision zur Konsequenz haben. Dies gilt insbesondere für Beweissituationen, die – auch von Verfassungs wegen – erhöhte Anforderungen an die Beweiswürdigung stellen, wie u.a. die Beurteilung der Aussage eines Zeugen vom Hörensagen.»

13.4.3 Lovfesting av det overordnede formålet for bevisvurderingen

Utvalget har gjennomført samtaler med mange aktører som var involvert i behandlingen av Baneheia-saken mot Viggo Kristiansen, og med andre som til daglig arbeider i strafferettspleien. Når temaet «uriktig domfellelse og bevisvurdering» drøftes, er det særlig to forhold utvalget har merket seg:

For det første synes en del reelt sett å mene at fri bevisvurdering innebærer at det ikke finnes noen regler, normer eller retningslinjer for bevisvurderingen. En følge er at dersom den kompetente personen eller det kompetente kollegiet har gjennomført en bevisvurdering og konkludert, er utfallet per definisjon korrekt.

For det andre er det en utbredt oppfatning at når bevisbedømmeren skal komme til et bevisresultat, er det styrende en konkret helhetsvurdering basert på en fri vurdering av bevisene. Denne helhetsvurderingen bygger blant annet på subjektive forhold, som intuisjon og en indre overbevisning om hva som er det rette utfallet.¹³⁹

En oppfatning om at bevisvurderingen er helt fri, og at det er tilstrekkelig å vise til at bevisresultatet er basert på en subjektivt preget samlet vurdering av bevisene, er i strid med gjeldende rett. Som påvist i punkt 13.4.2 ovenfor ble termen «fri bevisvurdering» ikke innført fordi bevisvurderingen skulle være fullstendig fri, men for å klargjøre at systemet med legal bevisførsel var forlatt.

Det har alltid vært et grunnkrav til bevisvurderingen at bevis skal bedømmes grundig og samvittighetsfullt og i lys av alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger som fremmer sannhet. En lovfesting av dette vil medføre at loven tydelig gir uttrykk for hva som er formålet med bevisvurderingen: å komme frem til den materielle sannhet,

nærmere bestemt hva som rent faktisk har skjedd. Å fremheve at formålet med bevisvurderingen er å finne den materielle sannhet, leder tanken hen til en mer objektiv størrelse enn en subjektivt innrettet samlet helhetsvurdering av bevisene hvor formålet med bevisbedømmelsen ikke uttrykkes. Lovfestingen tydeliggjør også at bevisvurderingen ikke er helt fri og opp til hver enkelt bevisbedømmers rent subjektive oppfatning.

Utvalget mener rene henvisninger til «fri bevisvurdering» og «samlet helhetsvurdering», uten at formålet for bevisføringen fremheves og presiseres, i for stor grad legger til rette for en inntrykksbasert bevisbedømmelse hvor psykologiske feilkilder får fritt spillerom. Manglende bevissthet og kunnskap om relevante alminnelige erfaringssetninger ved bevisvurdering som fremmer sannhet, innebærer i seg selv en risiko for uriktige domfellelser. Det gjelder særlig for legdommere, som ikke har samme kunnskap og erfaring innen bevisvurdering som fagdommere. En lovfesting vil kunne bidra til en mer ensartet bevisvurdering blant ulike bevisbedømmere, redusere risikoen for at bekreftelsesfeller oppstår, og gjøre det lettere for ankeinstansen å overprøve vurderingene. Forslaget vil også kunne øke kvaliteten på bevisvurderingene som gjøres.

Utvalget foreslår på denne bakgrunn at følgende bestemmelse inntas i tredje ledd i forslaget til ny § 305 a i straffeprosessloven:

«Bevis skal vurderes grundig og samvittighetsfullt og i samsvar med alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger som fremmer sannhet.»

13.4.4 Nærmere om utvalgets lovforslag

13.4.4.1 Den materielle sannhet som mål og grunnprinsipp for bevisvurderingen

Den materielle sannhets prinsipp er blitt beskrevet av Høyesterett som en bærebjelke i straffeprosessen.¹⁴⁰ Hovedformålet med straffeprosessen er å få klarlagt sannheten. Prinsippet går ut på at skrevne og uskrevne regler og retningslinjer for behandlingen av straffesaker må utformes slik at avgjørelser treffes på grunnlag av det som faktisk har skjedd, med andre ord *sannheten*. Prinsippet skal altså vareta rettssikkerhetshensyn, nærmere bestemt hensynet til et materielt riktig resultat.¹⁴¹ Det er derfor selvsagt at formålet med bevisvurde-

¹³⁹ Bratholm og Eskeland (2008) s. 222–223 drøfter hva som kan gjøres for å redusere antallet justismord, og uttaler blant annet: «Generelt gjelder det å heve kvaliteten på etterforskningsstadiet og under sakens behandling i retten. Men det er lettere sagt enn gjort. De feilkildene vi har pekt på, er en del av en rettslig kultur som har sitt utspring i straffeprosessloven av 1887. Stikkordet er *fri bevisbedømmelse*. Kjernen er at dommeren ikke er bundet av rettsregler om hvilke bevis som skal telle. Men denne friheten er blitt misbrukt til å utvikle en egen 'juridisk logikk' som er frikoplet fra naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige sannheter. En slik logikk finnes ikke, annet enn som et sosialt faktum i juristers måte å vurdere bevis på. Den går under navnet *helhetsvurdering*. Kort sagt går helhetsvurderingen ut på at dommeren, etter at bevisførselen er avsluttet, sitter igjen med en *følelse* av at tiltalte er skyldig eller ikke skyldig. Føler dommeren seg sikker på at tiltalte er skyldig, blir han kjent skyldig, selv om konklusjonen ikke er basert på rasjonelle overveielser [...]»

¹⁴⁰ Rt. 2007 s. 1435 avsnitt 38.

¹⁴¹ Rui (2014b) s. 401.

ring i straffesaker er å få klarlagt den materielle sannhet.¹⁴²

Det strenge strafferettslige beviskravet («in dubio pro reo») kan anses som en modifikasjon av eller innhugg i den materielle sannhets prinsipp, som gjøres ut fra hensynet til å unngå at uskyldige straffedømmes.¹⁴³ I straffesaker er sannhetsidealet knyttet til å oppnå materielt riktige domfellelser, ikke materielt riktige frifinnelser.¹⁴⁴ Grunnen er at konsekvensene av en uriktig fellende dom anses mye mer alvorlige enn en uriktig frifinnelse.¹⁴⁵ Ved å senke beviskravet til sannsynlighetsovervekt ville man statistisk sett kommet nærmere materielt riktige avgjørelser i straffesaker. Dette er imidlertid uakseptabelt, siden det ville medføre at risikoen for at uskyldige dømmes, ville økt.¹⁴⁶ Formålet med beviskravet i straffesaker er å eliminere risikoen for usannhet til skade for tiltalte.

Straffeprosessutvalget vurderte også en lovfesting av regler for bevisvurderingen. Utvalget viste til at dette var gjort for sivile saker i tvisteloven § 21-2 første ledd, som lyder slik: «Retten fastsetter ved en fri bevisvurdering det saksforhold avgjørelsen skal bygge på.» Utvalget ønsket imidlertid ikke å bruke uttrykket «fri» i tilknytning til bevisvurderingen. Grunnen var at ordet gir assosiasjoner som ikke er helt treffende for de krav som stilles til vurderingene som skal foretas. At vurderingen er «fri», betyr som nevnt ovenfor ikke at den som vurderer bevisene, kan velge sine metoder eller fastsette bevisverdi ut fra ren intuisjon. Poenget er bare at vedkommende er fri fra legale bevisregler. Deretter uttalte utvalget:

«Til grunn for prinsippet om fri bevisvurdering ligger idealet om sannhetssøken, slik det blant annet er uttrykt i domstolloven §§ 141, jf. 100, som fastslår at enhver meddommer skal avkres forsikring om at vedkommende 'vil gi vel agt paa alt, som forhandles i retten, og at han vil

dømme saaledes, som han vet sandest og rettest at være efter loven og sakens beviseligheter'. Vurderingen av bevismaterialet må således skje på en helhetlig måte, ved bruk av rasjonelle metoder, og vedkommende må gjennomføre sine vurderinger samvittighetsfullt, ha tenkt nøye gjennom bevisene og gjort bruk av sin egen fornuft.»¹⁴⁷

Straffeprosessutvalget foreslo en egen lovbestemmelse om bevisvurdering i lovutkastets § 7-5, som har overskriften «Bevisvurdering og beviskrav»:

«Avgjørelsen av om et faktisk forhold skal legges til grunn som tilstrekkelig underbygget, skal treffes etter en samlet vurdering av bevisene i lys av alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger. For straffansvar kreves bevis utover enhver rimelig tvil.»¹⁴⁸

Om hva som menes med «alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger», uttales i spesialmerknadene:

«Med 'alminnelige' erfaringssetninger og kjensgjerninger siktes det til kunnskap som er alminnelig utbredt. Slike forhold krever ikke bevis, ettersom de ikke er tvilsomme og er kjent for alle, eller i det minste lett tilgjengelige. Kravet til at erfaringssetninger og kjensgjerningene skal være 'alminnelige', markerer at det skal avgrenses mot slike forhold som kun en begrenset krets har kunnskap om. Skal det bygges på spesielle erfaringssetninger eller spesielle kjensgjerninger i bevisvurderingen, skal disse bevisføres slik at de inngår som en del av 'bevisene' som undergis en 'samlet vurdering'.»¹⁴⁹

Utvalget kan slutte seg til det som her sies av Straffeprosessutvalget, men har kommet til at det bør foreslås en ordlyd som i større grad fremhever sannhetsformålet som det grunnleggende formålet med bevisvurderingen. Det er også grunn til å understreke bevisbedømmerens plikt til å vurdere bevisene samvittighetsfullt. Det foreslås derfor at vurderingen av bevisene skal skje «grundig og samvittighetsfullt og i samsvar med alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger som fremmer sannhet», jf. forslaget til ny § 305 a tredje ledd i straffeprosessloven.

¹⁴² Bl.a. Strandbakken (2003) s. 237, som uttaler at en grunnleggende forutsetning for en metode for bevisvurdering er at den «må være egnet til å få frem den materielle sannhet». Videre Løvlie (2014) s. 270: «I alle vestlige rettssystemer gjelder i dag et prinsipp om fri bevisbedømmelse. Prinsippet skal sikre at faktafastsettelse skjer på en måte som generelt fremmer sannhet, og angir hvordan man skal gå frem ved faktafastsettelse». Se også Straffeprosessutvalget i NOU 2016: 24 punkt 13.6.2 s. 262: «Prinsippet om den frie bevisvurdering bygger på den oppfatning at sannheten gjennomgående fremmes i størst grad hvis bevisbedømmelsen er fri, og ikke bundet av rettsregler.»

¹⁴³ Rui (2014b) s. 407–408.

¹⁴⁴ Kolflaath (2018) s. 375 (note) og Kjelby (2015b) s. 84–89.

¹⁴⁵ Rt. 1998 s. 1945 (s. 1947).

¹⁴⁶ Rui (2014b) s. 408.

¹⁴⁷ NOU 2016: 24 punkt 13.6.2 s. 262.

¹⁴⁸ NOU 2016: 24 punkt 1.2 s. 38.

¹⁴⁹ NOU 2016: 24 s. 573 (spesialmerknad til lovutkastet § 7-5).

Henvisningen til *alminnelige kjensgjerninger* i forslaget viderefører gjeldende rett om såkalte vitterlige kjensgjerninger.¹⁵⁰ Dette er forhold som kan tas i betraktning selv om de ikke er bevisført under hovedforhandlingen i samsvar med straffeprosessloven § 305. At slike forhold kan trekkes inn i bevisvurderingen uten at det er forhandlet om det, er ordningen etter tvisteloven, se tvisteloven § 21-2 tredje ledd. I Rt. 2012 s. 65 avsnitt 110 heter det:

«Straffeprosessloven § 305 innebærer at man ikke skal bygge på bevis som ikke har vært ført under rettsforhandlingen, og som dermed ikke har vært gjenstand for mulighet for kontradiksjon. Vitterlige kjensgjerninger kan retten imidlertid bygge på, jf. prinsippet i tvisteloven § 21-2 tredje ledd, som normalt må gjelde tilsvarende i straffeprosessen.»

Bruken av *alminnelige erfaringssetninger* er grunnleggende under bevisvurderingen. En bevisvurdering skjer ikke i et vakuum og forutsetter i betydelig grad bruk av alminnelige erfaringssetninger. Uttrykket «erfaringssetning» peker mot at vurderingen av opplysningene skal skje på bakgrunn av erfaringer om sammenhenger mellom fenomener. Dommeren må ha et minimum av bevissthet rundt når og hvordan alminnelige erfaringssetninger brukes i en konkret bevisvurdering. I forbindelse med en omtale av rammene for lagmannens rettsbelæring for lagretten har Andenæs uttalt:

«Lagmannen må holde seg til det som er kommet frem i retten, han kan ikke trekke inn nytt stoff (jf. § 305). Men det hører til hans oppgave å gi lagretten del i alminnelige erfaringer om verdien av et bevismiddel, f.eks. om barns troverdighet som vitner, hvilken vekt man kan legge på utsagn om kjørehastigheter, eller på et vitnes bestemte erklæringer om å kjenne igjen en person. Slike alminnelige erfaringssetninger står i en annen stilling enn bevisstoffet i den konkrete sak (jf. Rt. 1972 s. 1077), se s. 1081).»

I punkt 13.4.4.2 omtales alminnelige erfaringssetninger av betydning for vurdering av forklaringer avgitt av vitner, siktede og fornærmede. Forpliktelsen til å vurdere bevis på rasjonelt vis omtales nærmere i punkt 13.4.4.3.

13.4.4.2 Om vurdering av vitneforklaringer mv.

Innledning

Forklaringer anses ofte som det viktigste beviset i straffesaker.¹⁵¹ Det finnes omfattende forskning om vitnebeviset, også i et bevisvurderingsperspektiv. Nedenfor presenteres noen sentrale erfaringssetninger av betydning for vurdering av slike bevis.

Om muligheten for å vurdere et vitnes troverdighet og pålitelighet

I saker om seksuelle overgrep vil det ofte være tilfelle at tiltalte og fornærmede har avgitt uforenlige forklaringer om hendelsesforløpet. I slike saker foreligger ikke nødvendigvis andre avgjørende bevis, slik at det står «ord mot ord». Om denne bevissituasjonen har Høyesterett uttalt i Rt. 2011 s. 641 avsnitt 28:

«I saker som gjelder seksuelle overgrep, er det ikke uvanlig at tiltalte og fornærmede har motstridende forklaringer om hva som har skjedd. Det er heller ikke uvanlig at det ikke foreligger andre bevis i saken. Domstolen må i slike tilfeller som utgangspunkt ha anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering.»¹⁵²

Utvalgets inntrykk er at underordnede domstoler ofte har vist til uttalelsen i Rt. 2011 s. 641 som ledd i begrunnelsen for å domfelle.¹⁵³ Utvalget har samtidig inntrykk av at mange opplever uttalelsen som problematisk. I utvalgets spørreundersøkelse om praktiseringen av beviskravet (se kapittel 14) svarte 66 prosent av forsvarerne at de var enten

¹⁵¹ Se punkt 13.2.4.2. Se også Andenæs (2009) s. 175.

¹⁵² Uttalelsen fremkom i forbindelse med en drøftelse av om lagmannsretten skulle ha gitt en begrunnelse for hvorfor de godtok juryens kjennelse om at tiltalte er skyldig, jf. straffeprosessloven § 40 fjerde (tidligere femte) ledd. Med henvisning til sin tidligere praksis pekte Høyesterett på at plikten for lagdommerne til å gi en nærmere begrunnelse er et «snevert unntak fra hovedregelen», som bare kommer til anvendelse «der det foreligger et konkret behov for begrunnelse – som klart trer frem – fordi sentrale punkter i bevisvurderingen blir stående uforklart» (avsnitt 16). Etter en konkret vurdering kom Høyesterett til at det burde vært gitt en slik begrunnelse. Det ble blant annet lagt vekt på at fornærmede hadde en psykisk sykdom som kunne ha påvirket hennes evne til å skille fantasi fra virkelighet. Dette hadde ifølge Høyesterett vært et springende punkt ved vurderingen av hennes troverdighet. Videre ble det lagt vekt på at tingretten hadde begrunnet hvorfor fornærmedes forklaring ikke kunne få avgjørende vekt til tross for at hun fremsto som troverdig, mens dette sentrale punktet helt manglet i lagmannsrettens dom.

¹⁵³ Se for eksempel HR-2023-355-U avsnitt 28, hvor lagmannsrettens dom gjengis.

¹⁵⁰ Andenæs (2009) s. 508.

«helt uenig» eller «delvis uenig» i Høyesteretts utsagn om at det bør være anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering i ord mot ord-sakene. Om lag 70 prosent av respondentene mente videre å ha opplevd tilfeller hvor deres klient ble dømt utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring. Blant disse oppga 85 prosent å ha opplevd slike domfellelser i seksuallovbruddsaker. Med andre ord mente over halvparten av respondentene (ca. 59 prosent) at de hadde hatt minst én seksuallovbruddsak der klienten ble dømt utelukkende på grunn av fornærmedes forklaring.¹⁵⁴ Samlet sett etterlater undersøkelsen et klart inntrykk av at det er en forholdsvis utbredt oppfatning blant forsvarere om at beviskravet ikke praktiseres strengt nok i seksuallovbruddsaker.¹⁵⁵

Med «troverdighetsvurdering» sikter Høyesterett i sitatet foran til en vurdering av om det kan festes lit til tiltaltes og fornærmedes forklaringer om hva som har skjedd. «Troverdighet» brukes dermed i vid betydning.¹⁵⁶ Det er imidlertid to hovedgrunner til at et vitneutsagn kan være beheftet med feil og mangler: Den ene er at det kan skorte på vitnets *vilje* til å forklare seg riktig, det vil si at vitnet bevisst avgir en feilaktig eller mangelfull forklaring. Dette er det vanlig å anse som et spørsmål om vitnet er *troverdig* (viljen til sannhet). Troverdighet relaterer seg altså til spørsmålet om vitnet i alminnelighet anses som sannferdig. Den andre grunnen til at det kan være feil eller mangler ved vitneutsagn, har sammenheng med svakheter ved vitnets *evne* til å avgi korrekte og fullstendige forklaringer om forhold tilbake i tid. Kan man stole på at det vitnet forteller, stemmer overens med det som faktisk skjedde? Svakheter relaterer seg til mangler og begrensninger ved vitnets iakttagelsesevne, hukommelsesevne og gjengivelsesevne. Spørsmålet i slike til-

feller er om det aktuelle vitneutsagnet er *pålitelig* (evnen til sannhet). For enkelhets skyld vil den vide betydningen av «troverdighet» benyttes i det følgende.

Omfattende forskning viser at bevisbedømmere, profesjonelle så vel som lekpersoner, vanskelig kan vurdere om en vitneforklaring er sannferdig alene ved å iaktta vitnets fremferd, kroppsspråk og væremåte. I det norske standardverket om vitnepsykologi uttaler Magnussen at forskningen er entydig:

«Evnen til å skille mellom løgnaktige og sannferdige forklaringer på grunnlag av hvordan avsender fremtrer, er katastrofalt dårlig; prestasjonene ligger gjennomgående meget nært et statistisk tilfældighetsnivå. Og nokså uventet for mange av oss viser de fleste studier fra Europa og USA at det heller ikke er forskjell mellom erfarne politietterforskere og lekfolk [...]. Det er ingen forskjell i evnen til å identifisere løgn/sannhet fra ukjente versus kjente avsendere (familie og venner). Forsøk i opptrening av etterforskere i å se etter tegn på løgn synes heller ikke å øke denne ferdigheten i noen betydelig grad og, antagelig enda mer uventet, voksne deltageres evne til å identifisere løgnaktige forklaringer avgitt av barn er ikke bedre enn deres vurderinger av forklaringer avgitt av voksne [...].»

Det er også i disse studiene en gjennomgående slagside mot sannferdighet, vi tror i utgangspunktet på hva folk forteller og identifiserer flere forklaringer som sannferdige enn som usannferdige [...].¹⁵⁷

Forskningen viser også at bevisbedømmere i liten grad er i stand til å avdekke ut fra vitnemålet i seg selv om vitnet *ubevisst* forklarer seg feilaktig eller ufullstendig. Det er på det rene at den menneskelige hukommelse er ufullstendig, selektiv, påvirkelig og foranderlig. Også vitnets formidlingsevne kan være begrenset. Vitneforklaringer vil derfor

¹⁵⁴ Blant disse oppga 49 prosent at det hadde skjedd «svært ofte» eller «ofte», mens 45 prosent svarte «noen ganger». Se punkt 14.2.3.

¹⁵⁵ Hele 79 prosent av forsvarerne opplevde at beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype. Blant disse krysset nesten 72 prosent av respondentene av for seksuallovbrudd som en sakstype der beviskravet i praksis ligger lavere enn ellers. Se punkt 14.2.2.

¹⁵⁶ Magnussen (2025) s. 16: «I offentlig debatt og ikke sjelden i juridisk litteratur gis begrepet troverdighet to betydninger. For det første brukes det i betydningen *pålitelighet*; kan vi stole på at vitnet husker korrekt og at det vitnet forteller stemmer overens med hva som faktisk skjedde? For det andre, hentyder begrepet til løgn versus sannhet; er dette et vitne som forteller en sannferdig historie slik vitnet oppfattet den, eller en historie vitnet selv vet ikke er korrekt? Denne dobbeltbetydningen er uheldig. Troverdighet handler om person, pålitelighet handler om forklaring.»

¹⁵⁷ Magnussen (2025) s. 198. Se også s. 201–248. Se Brennen og Magnussen (2023) s. 6: «Surprising as it may seem, and despite a hundred years research on the topic [...], currently 'the best general advice from the psychological literature on verbal lie detection remains simply that a person is lying if what they say is inconsistent either with other things that they have said or with other evidence' [...]. Perhaps one factor that makes the task of detecting lies so challenging is that psychological phenomena are intrinsically noisy [...] Researchers looking for reliable signs of deceit face the challenge of coping with large individual and cultural differences in behavior and an immense number of situational factors that affect any subtle behavior—such as lying.» Se også Magnussen og Stridbeck (2020).

ofte være beheftet med feil og mangler, selv om det ikke skorter på viljen til å snakke sant. Forskningen tyder på at det er krevende å vurdere hvor nøyaktig en vitneforklaring er alene på grunnlag av forklaringens innhold eller ytre faktorer ved vitnet. Det er også grunn til å være forbeholden med å legge vekt på vitnets egen sikkerhet med hensyn til at han eller hun husker riktig. Om en forklaring stemmer med virkeligheten eller ikke, må derfor i første rekke vurderes ved å holde forklaringen opp mot andre opplysninger og bevis i saken.¹⁵⁸

Etter utvalgets syn bør det på denne bakgrunn utvises forsiktighet med å straffedømme en tiltalt alene på grunnlag av fornærmedes forklaring. Det er i alle tilfeller behov for en nærmere presisering av hvilke momenter som det er relevant å vektlegge i en vurdering av troverdighet.

Nylig kom Høyesterett med generell veiledning om hvilke krav som må stilles til bevisvurderingen i voldtektssaker hvor fornærmedes forklaring om hendelsesforløpet er det sentrale beviset i saken, jf. HR-2025-458-A. Saken gjaldt anke over domfellelse i sak om seksuell omgang med en som var ute av stand til å motsette seg handlingen – såkalt sovevoldtekt. Domfellelsen i saken bygget i stor grad på fornærmedes forklaring om hendelsesforløpet.

Partenes argumentasjon i saken ble lagt opp bredt og prinsipielt. Forsvareren gjorde gjeldende at det som et generelt utgangspunkt ikke er forsvarlig å straffedømme en tiltalt alene på grunnlag av tiltaltes forklaring, og viste til forskning om utfordringer og feilkilder som gjør seg gjeldende når troverdighet skal vurderes. Om forsvarerens argumentasjon heter det videre i dommen:

«Etter forsvarerens mening er troverdighet i seg selv et uklart begrep som kan misforstås i retning av å åpne for en mer følelsesstyrt vurdering av om forklaringen er riktig. Det må derfor – anføres det – alltid stilles krav om tilleggsbevis for å kunne domfelle. Hvis ikke er det risiko for at domfellelser blir basert på en rent subjektiv oppfatning av hvem som virker mest tillitvekkende.»¹⁵⁹

Høyesterett kom på denne bakgrunn med følgende presiseringer av rettens adgang til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering:

«For det første: Troverdighetsvurderinger foretas ikke isolert, men inngår som del av skyldvurderingen, der det strenge strafferettslige beviskravet gjelder. Vurderingstemaet er derfor ikke hvem retten tror på eller fester størst lit til. For at retten skal kunne konkludere med straffeskyld, må fornærmedes forklaring ikke etterlate noen rimelig tvil om at tiltalte er skyldig. Dommen i Rt-2011-641 gir ikke uttrykk for noe annet.

For det andre: Vitnepsykologisk forskning viser at ytre faktorer ved en person, slik som fremtoning, kroppsspråk og måte å snakke på, gir et usikkert grunnlag for å bedømme om en forklaring er sannferdig. Det er derfor grunn til å vise forsiktighet med å trekke inn slike faktorer i troverdighetsvurderingen. Det sentrale i troverdighetsvurderingen bør være innholdet i forklaringen, og ikke det inntrykket den som forklarer seg, gir i retten. Dette er også fremhevet av den svenske høyesterett – Högsta domstolen – i dom inntatt i NJA 2010 side 671, avsnitt 8. Jeg viser i tillegg til det jeg tidligere har sagt om at bevisvurderingen skal være rasjonell, og ikke styrt av magesfølelse eller intuisjon. [...]

Jeg vil for det tredje understreke at fornærmedes forklaring, så langt det er mulig, må etterprøves ved at retten sammenholder den med andre bevis som kan være egnet til å svekke eller styrke den. Forklaringen vil sjelden stå alene, heller ikke i «ord mot ord»-saker. Den vil nær sagt alltid suppleres av annen bevisførsel, for eksempel knyttet til omstendigheter i tidsrommet før og etter hendelsen, selv om det ikke foreligger andre bevis om selve overgrepssituasjonen. Dette var også tilfelle i Rt-2011-641, der lagmannsrettens dom ble opphevet fordi det ikke gikk frem av domsgrunnene at fornærmedes forklaring var blitt vurdert opp mot et annet sentralt bevis.

Etter min mening kan det imidlertid ikke oppstilles generelle og bestemte krav om tilleggsbevis i denne sakstypen, slik forsvareren har argumentert for. Rent bortsett fra at det ikke er mulig å si noe helt allmenngyldig om behovet for bevis fordi sakene er forskjellige, ville slike føringer vanskelig la seg forene med prinsippet om fri bevisvurdering.»¹⁶⁰

Oppsummert påpekte Høyesterett at en forklaring må vurderes ut fra forklaringens innhold og forhold til sakens øvrige bevis, og at det bør utvises

¹⁵⁸ Se nærmere Magnussen (2025) s. 143–149. Se også Magnussen og Teigen (2020).

¹⁵⁹ Avsnitt 33.

¹⁶⁰ Avsnitt 35–39.

forsiktighet med å bedømme troverdighet ut fra ytre faktorer. Det ble også understreket at det strenge strafferettslige beviskravet gjelder fullt ut. Høyesterett avviste at det var grunnlag for å oppstille generelle og bestemte krav til tilleggsbevis for å kunne domfelle.

Utvalget mener de nevnte presiseringene er verdifulle.¹⁶¹ Det kan være grunn til å gå noe nærmere inn på Högsta domstolens dom i NJA 2010 s. 671, som også nevnes i Høyesteretts dom.¹⁶² Den tiltalte i saken hadde blitt domfelt for en rekke seksuell overgrep mot fornærmede i perioden 2003 til 2005. Högsta domstolen fremhever en rekke momenter som relevante ved bedømmelsen av troverdighet i seksuallovbruddsaker:

«För fällande dom i mål om sexualbrott krävs, liksom i brottmål i övrigt, att domstolen genom den utredning som har lagts fram finner det ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till det som läggs honom till last. En trovärdig utsaga från målsäganden kan, i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet, vara tillräcklig för en fällande dom [...].

Vid bedömningen av utsagan finns det ofta anledning att lägga vikt främst vid sådana faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan, exempelvis i vad mån den är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårforklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammenhang eller tvekan i avgörande delar. Däremot ställer det sig många gånger svårt att bedöma utsagan med ledning av det allmänna intryck som målsäganden ger eller av icke-verbala faktorer i övrigt.»¹⁶³

Dommen gir også veiledning der tiltalen omfatter seksuallovbrudd som ikke er nærmere spesifisert:

«När, som i detta mål, åtalet omfattar ett obestämt antal gärningar som inte har individualiserats i gärningsbeskrivningen måste prövningen av skuldfrågan ske med beaktande av att den tilltalade i praktiken kan ha begränsade

möjligheter att förebringa någon annan motbevisning än sådan som avser målsägandens allmänna trovärdighet. Den bristande individualiseringen utesluter inte en fällande dom [...], men gör att stränga krav bör upprätthållas när det gäller bevisföringen. Det är i sådana fall bl.a. särskilt angeläget att åklagaren tydligt redovisar vad som är avsett att bevisas med varje enskilt bevis och på vilket sätt som det angivna bevis temat har samband med gärningspåståendet.»¹⁶⁴

Utvalget mener at dommen gir uttrykk for viktige erfaringssetninger for bevisvurderingen i situasjoner hvor det ikke foreligger andre bevis av betydning enn tiltaltes og fornærmedes forklaringer. Dette har overføringsverdi til norske forhold.

Også Tysklands føderale høyesterett, Bundesgerichtshof (BGH), har uttalt seg om hvilke krav som stilles til bevisvurderingen i slike tilfeller. Jansen har sammenfattet tysk rettspraksis på området slik (norsk oversettelse):

«Dersom rettens overbevisning om at tiltalte er gjerningspersonen, utelukkende bygger på forklaringen til aktorats eneste vitne uten at det foreligger andre indisier mot tiltalte, så skal det iht. den faste rettspraksisen i Tysklands føderale høyesterett for sivile saker og straffesaker (BGH) stilles strenge krav til hvordan en dommer ved den domstolen som avgjør bevisspørsmålet, kommer frem til sin overbevisning. En dommer ved en slik domstol må være bevisst på at troverdigheten til dette vitnets forklaringer må vurderes særskilt siden egne utsagn vedrørende sakens forhold i slike tilfeller gir tiltalte få forsvarsmuligheter. Det er dermed særlig viktig med en grundig helhetsvurdering.»¹⁶⁵

Om kravet til bevisvurdering i tilfeller der man i realiteten ikke har andre bevis enn fornærmedes

¹⁶⁴ NJA 2010 s. 671 avsnitt 9.

¹⁶⁵ Jansen (2022) s. 24, med videre henvisning til rettspraksis. Original: «Beruht die Überzeugung des Gerichts von der Täterschaft des Angeklagten allein auf der Aussage des einzigen Belastungszeugen, ohne dass weitere belastende Indizien vorliegen, so sind – nach gefestigter BGH-Rechtsprechung – an die Überzeugungsbildung des Tatrichters strenge Anforderungen zu stellen. Der Tatrichter muss sich bewusst sein, dass die Aussage dieses Zeugen einer besonderen Glaubhaftigkeitsprüfung zu unterziehen ist, zumal der Angeklagte in solchen Fällen wenig Verteidigungsmöglichkeiten durch eigene Äußerungen zur Sachlage besitzt. Eine lückenlose Gesamtwürdigung ist dann von besonderer Bedeutung.»

¹⁶¹ Magnussen og Stridbeck (2025) har enkelte kritiske bemerkninger til dommen fra et vitnepsykologisk perspektiv.

¹⁶² Avsnitt 36.

¹⁶³ NJA 2010 s. 671 avsnitt 7–8. Se også NJA 2009 s. 447 og NJA 2017 s. 316.

og tiltaltes forklaringer, har BHG uttalt (norsk oversettelse):

«I tilfeller der det – som her vedrørende samtykke til den seksuelle handlingen – foreligger påstand mot påstand, er det nødvendig at domstolen som behandler bevissspørsmålet, foretar en særskilt grundig helhetsvurdering av alle forhold [...]. Ut fra domspremissene må det fremgå at retten har tatt i betraktning alle forhold som kan påvirke avgjørelsen. Ut fra domspremissene må det dessuten fremgå at de enkelte bevisresultatene ikke bare ble vurdert isolert, men at de ble gjort til del av en omfattende helhetsvurdering. Det er fremfor alt nødvendig med en nøyaktig innholdsanalyse og en grundigst mulig kontroll av hvordan forklaringen i tiltaltes disfavør har blitt til, en vurdering av hvilket motiv som kan slås fast for forklaringen, og en prøving av hvor konsistent opplysningene legges frem, samt hvor detaljerte og plausible de er [...].»¹⁶⁶

BGH har som følge av de strenge kravene til bevisvurdering i slike situasjoner stilt skjerpede krav til begrunnelsen for rettens bevisvurdering.¹⁶⁷

Etter utvalgets vurdering må en forklaring fremstå som klar og tydelig i kjernen av det tiltalen gjelder, for at den alene skal kunne danne grunnlag for en domfellelse. For å kunne prøve troverdigheten av en forklaring er det generelt av betydning at vedkommende forklarer seg så detaljert som mulig om tiltaltes handlinger og omstendighetene omkring. Dette gir domstolen mulighet for å vurdere om det er god indre sammenheng i forklaringen, om den virker selvopplevd, og om erindringen om det som har skjedd, fremstår pålitelig. Er det ikke uvesentlige mangler ved forklaringen, og den utgjør det hovedsakelige beviset i

saken, er det betenkelig å la forklaringen danne grunnlag for domfellelse i en straffesak. Dette er naturligvis ikke ensbetydende med at fornærmede har forklart seg uriktig. Poenget er snarere at forklaringen ikke oppfyller de kvalitetskriteriene som må stilles til det hovedsakelige beviset for domfellelse i en straffesak.

Utvalget viser i denne forbindelse til sitt forslag om å skjerpe begrunnelseskravet for fellende dommer, jf. punkt 13.5.3.3.

Om vitnebevis avgitt av informanter og medtiltalte

I Rt. 1995 s. 1295 var spørsmålet om en politiforklaring avgitt av en medtiltalt kunne leses opp i hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 297. Den medtiltalte var avgått ved døden ca. en uke før hovedforhandlingen. Ved vurderingen av om politiforklaringen kunne leses opp, tillå førstvote-rende det «en viss betydning at han var siktet i saken, noe som generelt svekker tilliten til ham».¹⁶⁸

Magnussen og Teigen påpeker at statistikk fra USA viser at usannferdige forklaringer fra kriminelle informanter har bidratt til en rekke feilaktige dommer i alvorlige straffesaker de siste tiår. I opp mot en femtedel av sakene som senere er gjenåpnet og endt med frifinnelse, har falske informantforklaringer vært det fellende beviset.¹⁶⁹ Artikkelen viser til et stort volum med forskning på informanter og medtiltalte som vitner i straffesaker. Forfatterne uttaler avslutningsvis:

«Vitnepsykologisk forskning har avdekket en rekke forhold som kan bidra til at kriminelle informanters usannferdige forklaringer blir vurdert som troverdige. Selv eksperter klarer ikke å skille mellom sannferdige og usannferdige vitner med utgangspunkt i hvorledes de fremtrer; et løgnaktig vitne kan fremstå som overbevisende. Det eksisterer en generell 'slagside' i retning av å tro på påstander som fremsettes, fremfor å tvile på dem, og blandingen av sannferdige og usannferdige opplysninger maskerer tvilsomme forklaringer og styrker denne tendensen. Informantens uttrykte ønske om 'å gjøre opp for seg' tas lett for god fisk og overskygger inkonsistente elementer i forklaringene. I tillegg kommer fordeler for den som bidrar til å felle andre kriminelle, og den moralske gevinst i å ha noen man kan dele skylden med, som ofte overses av retten, som

¹⁶⁶ Tysklands føderale høyesterett for sivile saker og straffesaker (BGH), kjennelse av 13. oktober 2020 – 1 StR 299/20 avsnitt 8. Original: «In Fällen, in denen – wie hier hinsichtlich der Einverständlichkeit der sexuellen Handlungen – „Aussage gegen Aussage“ steht, ist eine besonders sorgfältige Gesamtwürdigung aller Umstände durch das Tatgericht erforderlich [...]. Die Urteilsgründe müssen erkennen lassen, dass es alle Umstände, welche die Entscheidung beeinflussen können, in seine Überlegungen einbezogen hat. Aus den Urteilsgründen muss sich ferner ergeben, dass die einzelnen Beweisergebnisse nicht nur isoliert gewertet, sondern in eine umfassende Gesamtwürdigung eingestellt wurden. Erforderlich sind vor allem eine sorgfältige Inhaltsanalyse, eine möglichst genaue Prüfung der Entstehungsgeschichte der belastenden Aussage, eine Bewertung des feststellbaren Aussagemotivs sowie eine Prüfung von Konstanz, Detailliertheit und Plausibilität der Angaben [...]»

¹⁶⁷ Jansen (2022) s. 24, med videre henvisning til rettspraksis.

¹⁶⁸ Rt. 1995 s. 1295 (s. 1297). Se også Rt. 2000 s. 1223 (s. 1231).

¹⁶⁹ Magnussen og Teigen (2023).

på sin side kan komme til å tro i meste laget på muntlige opplysninger som fører til en mer fullstendig 'oppklaring' av saken.»¹⁷⁰

Om betydningen av at en forklaring er detaljert og fastholdes uten avvik

En oppfatning om bevisvurdering som går igjen i rettsavgjørelser, er at det styrker forklaringens vekt hvis fornærmede eller et vitne har forklart seg detaljert om de begivenheter eller forhold som skal bevises. Det er også vanlig å anta at forklaringens bevisverdi styrkes ytterligere av at vitnet fastholder forklaringen uten avvik i senere avhør eller i andre sammenhenger.

Utvalget finner grunn til å påpeke at disse oppfatningene må modifiseres med bakgrunn i vitnepsykologisk forskning. Når det gjelder detaljgraden i en vitneforklaring, er det på det rene at den menneskelige hukommelse er ufullstendig og ufullkommen. Det er variasjoner fra individ til individ og fra begivenhet til begivenhet. Noen begivenheter er lettere å huske korrekt enn andre. Likevel må det tas i betraktning at tidspunkter, angivelse av avstander, syns- og hørselssinntrykk, spesifikke detaljer mv. ikke fester seg i hukommelsen som et videoopptak. Etter hvert som tiden går, vil hukommelsen jevnt over kunne svikte. Direkte feilerindringer kan også oppstå. Svært detaljerte forklaringer kan i lys av dette etter forholdene fremstå som tvilsomme.¹⁷¹

Det er også grunn til å modifisere synspunktet om at det styrker en forklarings vekt at vitnet kan gjenta den uten avvik. Dette skyldes igjen at den menneskelige hukommelse er feilbarlig og ufullstendig. Hukommelsen omkring klokkeslett, hvor man oppholdt seg, hvem man snakket med, begivenhetenes rekkefølge mv., kan endre seg. Det er ikke gitt at et vitne som ønsker å fortelle sannheten, er i stand til å gjengi nøyaktig samme forklaring som vitnet har avgitt tidligere. Det er da heller ikke unaturlig at et vitne må korrigere sin forklaring når vitnet blir konfrontert med at det husker feil om detaljer, for eksempel hva klokken var da vitnet befant seg på et visst sted. Bevisbe-

dømmere må på denne bakgrunn være forsiktige med å ta slike endringer som bevis på løgn. Magnussen og Teigen har uttalt:

«Vi regner [...] med at den som snakker sant, skal være konsistent og si det samme hver gang. Men når folk lyver, er de ofte flinke til å gjenta seg selv, de trenger ikke la seg distrahere av detaljer som den ærlige kanskje kommer på i ettertid, alt etter situasjonen. Da kan man lett bli mistrodd av en rett som bruker konsistens som en enkel heuristikk til å vurdere sannhet.»¹⁷²

Dersom to personer bringes inn til avhør om en kriminell handling, og den ene har vært delaktig i handlingen og befunnet seg på åstedet på det aktuelle tidspunkt, mens den andre ikke har det, møter de to til avhørene med helt forskjellig utgangspunkt. Den skyldige vil ha hatt muligheten til å forberede seg på hvilke spørsmål han kan få, og hvilke svar som vil være best egnet til å fremstille ham som uskyldig, eventuelt bare delvis skyldig. Den skyldige vil dermed ha kunnet øve seg kognitivt på avhørssituasjonen og hva som gagnar hans interesser for å minimere mistanken mot ham. Den andre personen, som ikke har vært på åstedet og ikke har hatt noe med saken å gjøre, møter til sammenligning uforberedt – ikke bare i kognitiv, men også i psykologisk forstand – og vil dermed kunne ha problemer med å huske korrekt og svare presist og dekkende på spørsmål av typen «hvor var du og hva gjorde du angitt dato på angitte tidspunkt?» Denne personen vil kunne fremstå som mer nervøs og usikker, og med mindre grad av konsistens i forklaringen, enn den skyldige, grunnet dennes muligheter til å forberede og planlegge avhørssituasjonen.

En fallgrube som dermed åpner seg, og som det er særlig om å gjøre at de som foretar og evaluerer avhørene, er oppmerksomme på, er at konsistensen hos den første personen vurderes å styrke troverdigheten hans, men den andre personen fremstår med svekket troverdighet grunnet inkonsistenser, selvmotsigelser, «huller» i hukommelsen mv., ettersom feilerindringene oppfattes som løgn.

Som fremstillingen foran viser, er imidlertid ikke konsistens et sikkert tegn på at vitnet har avgitt en sannferdig og korrekt forklaring, og mangel på konsistens tyder ikke nødvendigvis på at vitnet har løyet. Det kan forholde seg omvendt.

¹⁷⁰ Magnussen og Teigen (2023) s. 46–47.

¹⁷¹ Magnussen (2025) s. 309: «Enkelte ganger er hukommelsesprestasjonen så oppsiktsvekkende at retten nok uten videre vil stille seg litt tvilende til påliteligheten av vitnets forklaring. I Linda Didriksen-saken husket vitnet BB å ha sett Lindas samboer et kort øyeblikk i en helt dagligdags situasjon to år tidligere, på et tidspunkt da ingen hadde mistanke om noe straffbart; han kjente dessuten ikke samboeren, men mente å kjenne ham igjen av et sladdet bilde i avisen. Som det allerede har fremgått, er dette en usannsynlig hukommelsesprestasjon.»

¹⁷² Magnussen og Teigen (2020) s. 22.

Etter utvalgets syn har dette poenget gyldighet utover Baneheia-saken.

Øvrige retningslinjer for vurderinger av vitnebevis

En sentral retningslinje ved vurderinger av vitnebevis er at «nedtegnelser foretatt i tid nær opp til den begivenhet eller det forhold som skal klarlegges», har særlig kvalitet og vekt og normalt vil tillegges stor vekt ved bevisvurderingen.¹⁷³ Motsatt vil det som oftest være grunn til å legge mindre vekt på vitneopplysninger som er gitt lang tid etter begivenheten, og som muligens står i motstrid med eller endrer bildet som mer begivenhetsnære bevis gir. Som Høyesterett har uttrykt det: «Slike forklaringer kan lett være påvirket av konflikten og de impliserte partenes interesse i utfallet av saken, og for de fleste gjelder at hukommelsen ikke blir bedre etter hvert som tiden går.»¹⁷⁴

En beslektet retningslinje er at en vitneforklaring fra en person som direkte har observert en hendelse eller begivenhet, generelt må tillegges større vekt enn en forklaring fra et vitne som har blitt fortalt hva som skjedde av en person som selv gjorde direkte observasjoner («hearsay»).

Hvilken tilknytning vitnet har til hendelsen og til tiltalte og fornærmede, kan også ha betydning for bevisvurderingen. Nærstående er som utgangspunkt unntatt forklaringsplikten for vitner, jf. straffeprosessloven § 122. Grunnen er at vitnet skal slippe å velge mellom å sanksjoneres for ikke å avgi vitneforklaring og å avgi en vitneforklaring som er til ugunst for tiltalte. Dersom et nærstående vitne likevel forklarer seg, må det ved bevisvurderingen tas høyde for den lojalitet som normalt er mellom nærstående.

Der et vitne har avgitt en politiforklaring, men ikke møter i retten, vil opplesning av forklaringen normalt tillegges mindre vekt enn om vitnet forklarte seg umiddelbart for den dømmende rett. Begrunnelsen for dette er at retten og partene da ikke gis anledning til å krysseksaminere vitnet.

Hvordan vitnet er blitt avhørt, har også betydning for bevisvurderingen. Dersom vitnet er stilt ledende spørsmål, er det en alminnelig kjensgjerning at forklaringen har mindre vekt enn hvis uttalelsene fremkommer gjennom en fri forklaring.

13.4.4.3 Om kravet til rasjonell bevisvurdering

Prinsippet om fri bevisvurdering og en sannhets-søkende bevisvurdering innebærer en plikt til å vurdere bevisene på rasjonelt vis.¹⁷⁵

Et eksempel på svikt i rasjonalitet er selvmotsigelser. Avgjørelsen i Rt. 2001 s. 989 gjaldt en domfellelse for uaktsomt drap med motorvogn. Det springende punktet i saken var om bilføreren hadde hatt mulighet til å avbryte en forbikjøring. Det var på det rene at bilen hadde fått en skrens. Lagmannsretten hadde imidlertid beskrevet det påfølgende hendelsesforløpet på to ulike måter. Den første beskrivelsen lød: «Til tross for det fortsatte han forbikjøringen, og fikk deretter nok en skrens slik at bilen skar over høyre kjørefelt ut av veien.» Denne uttalelsen kunne forstås slik at lagmannsretten mente bilføreren kunne avbrutt forbikjøringen etter den første skrensen. I den andre beskrivelsen het det imidlertid: «Han fikk først en liten skrens ved at bilens bakpart beveget seg mot venstre og da han fortsatte forbikjøringen, mens han skulle rette opp bilen fikk han en skrens mot høyre og skar ut av veien på høyre side.» Høyesterett mente den siste uttalelsen kunne forstås slik at bilen hadde fått en kontraskrens da den ble rettet opp, og at tiltalte ikke hadde hatt mulighet til å avbryte forbikjøringen før dette skjedde. Avgjørelsen ble opphevet, med følgende begrunnelse:

«Premissene kan således synes å være innbyrdes motstridende, iallfall etterlater de uklarhet ved hvorledes lagmannsretten har bedømt de faktiske forhold på dette sentrale punktet.»¹⁷⁶

Det finnes også andre eksempler fra rettspraksis på at selvmotsigelser eller uklarheter som tilsier selvmotsigelser, innebærer at det stilles et krav om rasjonalitet ved bevisvurdering.¹⁷⁷

Et annet eksempel på svikt i rasjonalitet er hvis bevisbedømmeren velger ikke å ta i betraktning bevis som er ført, forutsatt at disse gjelder forhold som ikke er uten betydning for dommens innhold.

Et tredje eksempel på svikt er hvis bevisvurderingen fremstår som inkoherent. Om dette skriver Graver:

«Det er koherens mellom lignende forklaringer som forklarer likartede forhold. Men hvis man forklarer likartede forhold med forskjel-

¹⁷³ Rt. 1999 s. 74 og Rt. 1995 s. 1565. Avgjørelsene gjelder sivile saker, men det samme må antas å gjelde også i straffesaker.

¹⁷⁴ Rt. 1999 s. 74. Se også Rt. 1995 s. 821, Rt. 1998 s. 1565 og Rt. 2011 s. 1553.

¹⁷⁵ NOU 2016: 24 s. 573 (spesialmerknad til lovutkastet § 7-5). Se også Strandbakken (2003) s. 245.

¹⁷⁶ Rt. 2001 s. 989 (s. 991).

¹⁷⁷ Nærmere Løvlie (2014) s. 510–512.

lige typer av forklaringer, så er det inkohærens mellom de to. Dette er det som man i dagligtalen ofte kritiserer med uttrykket 'å snu kappen etter vinden'. Treholtsaken gir et eksempel på dette. Treholt var tiltalt for spionasje både til fordel for Sovjet og i forhold til Irak. Når det gjaldt den kontakten han beviselig hadde hatt med sovjeterne, forklarte Treholt denne med sin sterke tro på at en avspenning i øst-vest-forholdet var ønskelig, og at mest mulig personlig kontakt med sovjetiske tjenestemenn var et egnet middel til å fremme dette målet. Kontakten med Irak kunne vanskelig forklares på denne måten, og her innrømmet Treholt at han hadde brutt taushetsplikten som ledd i utførelse av 'konsulentoppdrag' for irakisk etterretning. Det at han ga to så vidt forskjellige forklaringer på sin opptreden i forhold til henholdsvis Sovjetunionen og Irak svekket koherensen i hans forklaring av sakens omstendigheter, og dermed troverdigheten av den.»¹⁷⁸

13.4.5 Mer opplæring i bevisvurdering

13.4.5.1 Innledning

Etter utvalgets syn bør det være et mål at alle bevisbedømmere har grunnleggende og oppdatert kunnskap om ulike sider ved bevisvurdering. I standardverket i faget straffeprosess som brukes ved de juridiske lærestedene, er dette uttrykt slik:

«En grundig vurdering av pålitelighet og troverdighet forutsetter at retten er seg bevisst hvilke faktorer som i alminnelighet påvirker påliteligheten av bestemte bevis og troverdigheten til personer som forklarer seg. Dommere, særlig fagdommere, må derfor ha en viss oversikt over hva forskning viser om pålitelighet og troverdighet. Forskning innen vitnepsykologi har skapt økt innsikt om hva som påvirker påliteligheten av vitneprov, herunder påliteligheten av vitners observasjoner, påliteligheten av et vitnes hukommelse, hvilken betydning lav alder har for påliteligheten av vitneprov og hvilke faktorer som i liten grad påvirker troverdigheten til et vitne. Forskning har også skapt økt innsikt om hva som påvirker påliteligheten av en tilståelse. Et visst kjennskap til forskningsbasert viten er også nødvendig for å kunne vurdere påliteligheten av

realbevis og holdbarheten av sakkyndige vurderinger, bl.a. påliteligheten av DNA-bevis og hva et DNA-bevis kan si noe om, og holdbarheten av rettspsykiatriske vurderinger. En grundig vurdering av troverdighet og pålitelighet forutsetter også at retten er seg bevisst ulike fallgruver knyttet til egen intuisjon, egne forventninger, sannsynlighetsvurderinger mv. Dommere, særlig fagdommere, må ha en viss oversikt over hva forskning viser om ulike fallgruver.»¹⁷⁹

Utvalget kan i det vesentlige slutte seg til det som her sies. I punkt 13.4.5.2 redegjøres det for hvilken opplæring i bevisvurdering som i dag tilbys studenter, polititjenestepersoner, påtalejurister, dommere og advokater. I punkt 13.4.5.3 kommer utvalget med enkelte anbefalinger.

13.4.5.2 Opplæring – status i dag

Bevisvurdering vies i dag liten oppmerksomhet i det juridiske profesjonsstudium. Innføring av et obligatorisk emne om bevisvurdering har med jevne mellomrom vært foreslått ved de juridiske lærestedene, men har av ulike grunner ikke blitt en realitet.¹⁸⁰

Ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Bergen dekkes bevisvurdering i faget straffeprosess i pensumboken over vel syv sider.¹⁸¹ Temaet har heller ingen stor plass i undervisningen. Bevisvurdering blir også noe omtalt i faget ex.phil.

Ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo dekkes bevisvurdering i faget strafferett og straffeprosess (JUS4213) i hovedsak på samme måte som i Bergen. I faget metode og etikk (JUS4111) dekkes bevisvurdering i pensumboken over elleve sider. I tillegg tilbyr Universitetet i Oslo to spesialemer (valgfag) på ti studiepoeng som har vekt på ulike sider av bevisvurdering: rettslig bevisteori (JUS5501) og rettspsykologi (PSY4315). Sistnevnte fag er et samarbeid mellom Det juridiske fakultet og Psykologisk institutt.

Ved Det juridiske fakultet ved UiT – Norges arktiske universitet dekkes bevisvurdering i faget straffeprosess som ved de andre fakultetene.

¹⁷⁹ Øyen (2022) s. 434–435.

¹⁸⁰ Se Bratholm og Eskeland (2008) s. 223, som uttaler: «Her skal bare nevnes ett tiltak som å utgjøre grunnvullen i et reformarbeid for å redusere risikoen for justismord: bevisvurdering må gjøres til en sentral del i utdanningen av jurister, politifolk og sakkyndige». Innføring av et obligatorisk emne i bevisvurdering var også et tema på Lovkonferansen 2023 ved Universitetet i Oslo (07.06.2023).

¹⁸¹ Øyen (2022) s. 429–436.

¹⁷⁸ Graver (2009) s. 224. Se nærmere s. 216–231 om ulike aspekter av koherens og dens betydning for bevisvurderingen.

Ved Politihøgskolens bachelorutdanning av polititjenestepersoner er bevisvurdering i samsvar med prinsippene for hypotesedrevet etterforskning godt innarbeidet i alle tre studieår. Formålet med metodikken er å sikre kravet til objektivitet i etterforskningen. Hypotesedrevet metodikk for bevisinnhenting og -vurdering er derfor en vesentlig komponent i utdanningsforløpet.

Politihøgskolen har lenge tilbudt en utdanning for politiets påtalejurister. Utdanningen er obligatorisk for alle nyansatte påtalejurister i politiet og må bestå for å få tildelt utvidet påtalekompetanse. Studiet er inndelt i fire temaer, som samlet gir grunnleggende kompetanse innenfor de sentrale ansvarsområder for påtalejuristene.¹⁸² Objektivitetskravet står helt sentralt i utdanningen og er gjennomgående i de ulike temaene, som en rød tråd. Det samme gjelder bevisvurdering. Det er derfor vanskelig å anslå hvor mange timer som er viet akkurat til disse temaene. Fra 2022 har utdanningen bestått av tre fysiske samlinger på fem dager hver (ca. 60 timer). I tillegg legges det opp til egenstudier i form av blant annet litteraturstudier, digitale leksjoner og arbeidskrav.

Politihøgskolen tilbyr også et kurs i videreutdanning i påtalefaglig etterforskningsledelse. Dette er et studium for erfarne påtalejurister som skal settes i stand til å fylle rollen som påtalefaglig etterforskningsleder (PÅL) i prioriterte, alvorlige og komplekse straffesaker. Også i dette studiet omtales bevisvurdering inngående.

Bevisbedømmelse og objektivitetsplikten var hovedtema på de elleve regionale påtalemøtene som ble avholdt i perioden mars til november i 2023. Møtene arrangeres av de regionale statsadvokatembetene med bistand av Riksadvokatembetet, og det er en forutsetning at samtlige politijurister deltar. Opplegget i 2023 besto av en kombinasjon av plenumsinnlegg fra statsadvokater fra Riksadvokatembetet og fremvisning av filmede intervjuer av fagpersoner, med påfølgende gruppediskusjoner som ble ledet av statsadvokater og erfarne politiadvokater. I forkant av møtet sendte Riksadvokatembetet ut en dokumentsamling til samtlige deltakere, som inneholdt relevant fagmateriale og rettsavgjørelser. Riksadvokatembetet mottok i etterkant gode, til dels svært gode, tilbakemeldinger på temaet og opplegget.

Domstoladministrasjonen har etablert et opplæringsprogram for nye dommere. Introduksjonsprogrammet har fem moduler. Undervisningen

gis i form av forelesninger og gruppearbeid. På modul 4, som varer tre dager, behandles emner innen beslutnings- og vitnepsykologi, i tillegg til at det gis undervisning om domsskriving og andre spørsmål. Det gis en forelesning på to timer om vitnepsykologi og en forelesning på to timer om kognitive tankefeil. På modul 5, som også går over tre dager, er det en bolk om bevisbedømmelse, som behandles i forbindelse med temaet *domskonferanser i straffesaker*. Det arrangeres domskonferanse som rollespill basert på bevisførsel som vises på film. Det er lagt inn en forelesning på 30 minutter hvor temaet er strukturering av bevisbedømmelsen. I tillegg er det en forelesning på 45 minutter om domskonferansens formål og form. Temaet *domsskriving og begrunnelse* og temaet *domskonferanse og bevisbedømmelse* er også gjennomført som egne økter økt på de årlige dommerseminarene for alle dommere i videreutviklingsfasen. Disse temaene behandles også på introduksjonsprogrammet for dommerfullmektiger, som bare går over to moduler.

Bevisvurdering er ikke et eget tema på Advokatkurset, som er obligatorisk for alle som skal ha advokatbevilling, men foredragsholderne på kurset er tidvis inne på temaet. Det anslås at det brukes ca. 10 til 15 minutter på forhold som direkte gjelder bevisvurdering i straffesaker. Utvalget er ikke kjent med at det ut over dette er et organisert undervisningsopplegg i bevisvurdering for advokater som tar på seg oppdrag som forsvarere i straffesaker.

13.4.5.3 Utvalgets vurderinger

Utvalget foreslår at opplæringen i bevisvurdering styrkes i masterstudiet i rettsvitenskap. Undervisningen bør legges mot slutten av studiet. Det er hensiktsmessig at faget legges i tilknytning til gjennomføringen av fagene straffeprosess og sivilprosess. Et obligatorisk emne vil erfaringsmessig stimulere flere studenter til å skrive masteravhandling innen tematikken. De juridiske lærestedene bør videre sikre at det gis mulighet til fordypning i form av spesialemer.

Utvalget mener videre at forskningsmiljøene som fokuserer på ulike aspekter av bevisvurdering, bør styrkes. Det gjelder ikke minst innen medisin (herunder rettsgenetikk og rettspatologi), psykologi/psykiatri, kriminologi mv. Bevisvurdering er et fagovergripende tema.

Utvalget har gjennomgått undervisningen som gis ved Politihøgskolen, og har hatt dialog med fagansvarlige. Utvalget mener at Politihøgskolen gir et godt undervisningstilbud innen bevisvurde-

¹⁸² Disse temaene er *etatskunnskap og rolleforståelse, etterforskning, påtalefaglig etterforskningsledelse og straffesaksbehandling og aktorrollen*.

ring på bachelorutdanningen. Den obligatoriske utdanningen for personer som ansettes i påtalemyndigheten i politiet, er grundig og implementerer bevisvurdering på en god måte. Bevisvurdering er et tverrvitenskapelig fagfelt, hvor det på enkelte områder skjer en rask utvikling. Politihøgskolen bør vurdere om det skal tilbys undervisning som gir oppdatering av grunnutdanningene.

Også på statsadvokatnivå bør det være opplæring i bevisvurdering. Det bør vurderes om nyansette i Den høyere påtalemyndighet som ikke tidligere har vært igjennom Politihøgskolens utdanning, skal pålegges å gjennomføre den.

Opplæring i bevisvurdering og rettspsykologi bør styrkes vesentlig i domstolene. Dommerfullmektiger bør i hovedsak gis den samme undervisningen som embetsdommere. Det bør vurderes å tilby oppfølgende undervisning, særlig innen fagfelt hvor utviklingen skjer raskt, for eksempel DNA.

Også meddommere bør gis et visst minimum av opplæring innen bevisvurdering, de rettslige rammene for gjennomføringen av bevisvurdering, samt en kort innføring i hva rollen som legdommer går ut på. Hvis utvalgets forslag i punkt 13.6 om å gi klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker gjennomføres, vil et slikt opplæringsopplegg bidra til oppdatering av meddommernes kunnskaper.¹⁸³

Utvalget mener videre at det bør etableres et undervisningsopplegg for advokater som arbeider som forsvarere i straffesaker.

Etter utvalgets syn bør Domstoladministrasjonen, påtalemyndigheten og Advokatforeningen vurdere å samarbeide om et felles opplegg for opplæring i bevisvurdering, hvor både dommere, påtalejurister og forsvarere deltar. Et slikt opplegg bør komme i tillegg til den opplæring som er nevnt foran.

13.5 Økt oppmerksomhet om straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering

13.5.1 Innledning

I det følgende vil utvalget drøfte straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering som står sentralt for å sikre et materielt riktig resultat i straffesaker. I punkt 13.5.2 gjøres enkelte presiseringer av domstolenes plikt til å sørge for et tilstrekkelig bevisgrunnlag etter straffeprosessloven § 294. I punkt 13.5.3 fremheves betydningen av klare

domsgrunner, herunder en presis beskrivelse av bevisresultatet. Utvalget foreslår å skjerpe kravene til begrunnelsen for bevisresultatet ved domfellelse.

13.5.2 Straffeprosessloven § 294: Bevisgrunnlaget må være tilstrekkelig for bevisvurderingen gjennomføres

Straff er statens sterkeste og mest inngripende virkemiddel.¹⁸⁴ Derfor fremgår det av Grunnloven at alle tre statsmakter skal være involvert ved illeggelse av straff. Stortinget gir lover som beskriver hvilken atferd som er kriminalisert, jf. Grunnloven § 75 flg., og det stilles strenge krav til presisjon ved utforming av straffelovgivning, jf. legalitetsprinsippet i Grunnloven § 96 første ledd. Det følger av sistnevnte bestemmelse at det er domstolene som legger straff.¹⁸⁵ Det er den utøvende makt – nærmere bestemt påtalemyndigheten – som fremmer straffekravet overfor domstolene, jf. Grunnloven § 3.

Et sentralt aspekt av maktfordelingsprinsippet er at de ulike statsmaktene fører en uavhengig kontroll med hverandres myndighetsutøvelse. Uavhengig kontroll bidrar til at det treffes materielt riktige avgjørelser i rettsstaten. Uavhengig kontroll er også en sentral mekanisme for å forebygge bekreftelsesfeller.¹⁸⁶

Straffeprosessloven § 294 fastsetter:

«Retten skal på embets vegne våke over at saken blir fullstendig opplyst. I dette øyemed kan den beslutte å innhente nye bevis og utsette forhandlingen.»

Retten gis her et selvstendig ansvar for å sørge for at sakens faktum er tilstrekkelig klarlagt før bevisvurderingen gjennomføres. Plikten i straffeprosessloven § 294 er derfor omtalt som kravet til et robust bevisgrunnlag og beviskravets robusthetsdimensjon.¹⁸⁷ Overordnet kan det uttrykkes som

¹⁸⁴ Innst. O nr. 72 (2004–2005) s. 16: «Komiteen vil understreke at straff er samfunnets sterkeste middel for å styre atferd.» Se også HR-2021-1453-S avsnitt 191: «Straff er samfunnets strengeste reaksjon mot lovbrudd, og domstolene har et selvstendig ansvar for å påse at det foreligger rettsstatlig grunnlag for straffansvar.»

¹⁸⁵ Det eneste unntaket er påtalemyndighetens adgang til å illegge straff ved forelegg, jf. straffeprosessloven § 255. Forelegg kan bare brukes ved illeggelse av bot, inndragning eller rettighetstap. Hvis siktede ikke vedtar forelegget, kan påtalemyndigheten velge å bringe saken inn for retten, jf. straffeprosessloven § 268. Unntaket fra kravet til domstolsbehandling er dermed samtykkebasert.

¹⁸⁶ Punkt 13.2.3.2.

¹⁸³ Se nærmere punkt 13.6.

at det som hovedregel ikke må finnes noen relevante «løse tråder» (bevis som kan fremstå som relevante) før bevisvurderingen gjennomføres. Unntak må oppstilles hvis det er umulig eller svært ressurskrevende å fremskaffe beviset. I slike tilfeller vil antakelig ofte ikke det strenge beviskravet i straffesaker være oppfylt.

Selv om det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden, skal altså retten utøve en kontrollfunksjon overfor påtalemyndigheten når det gjelder klarleggingen av det faktiske grunnlaget for bevisvurderingen. Finner retten at det bevisbildet som er presentert av påtalemyndigheten, er utilstrekkelig, har retten en undersøkelsesplikt. At retten har en undersøkelsesplikt sett opp mot påtalemyndighetens bevisførsel, viser at straffeprosessen ikke er en rendyrket partsprosess. Bestemmelsen i straffeprosessloven § 294 modifiserer anklageprinsippet og er et utslag av den offentlige interesse i at straffedommer så vidt mulig blir riktige.¹⁸⁸

Det nærmere innholdet i rettens plikt til å sørge for at straffesaken er tilstrekkelig opplyst, er presisert i rettspraksis. Rekkevidden av rettens undersøkelsesplikt beror på en helhetsvurdering, hvor en rekke momenter er relevante. I Rt. 2008 s. 605 uttales følgende:

«Retten har etter § 294 en selvstendig plikt til å sørge for at nødvendige opplysninger blir innhentet. Dette gjelder selv om partene måtte mene at ytterligere opplysning av saken ikke er nødvendig, men desto mer dersom partene er uenige om behovet eller muligheten – typisk når politiet motsetter seg å innhente opplysninger tiltalte ønsker fremlagt. Rekkevidden av rettens plikt etter § 294 beror på sakens omstendigheter, med det generelle bevisbilde som utgangspunkt for vurderingen. Et sentralt moment er hvor alvorlig saken er. I tillegg vil det kunne ha betydning om opplysningene gjelder et viktig punkt i saken, om de antas å være til tiltaltes gunst, og om de kan fremskaffes ved rimelig innsats av tid, penger og andre ressur-

ser i forhold til hva man må regne med kan oppnås.»¹⁸⁹

Som det fremgår, er det et moment om opplysninger som vurderes innhentet, antas å være til tiltaltes gunst. Rettens ansvar for sakens opplysninger gjelder likevel også opplysninger som antas å være til skade for tiltalte. I Rt. 2013 s. 905 heter det:

«Det sentrale formålet med bestemmelsen er å forhindre uriktig domfellelse. Dette tilsier at det vil være en grunnleggende forskjell mellom rettens plikt til å sørge for sakens opplysning til gunst og til skade for tiltalte. Retten har således et særlig ansvar når det er tale om opplysning til tiltaltes gunst. Det skal dessuten mer til for at en forsømmelse fra rettens side fører til opphevelse når dette er til skade for tiltalte enn hvor det er til tiltaltes gunst.»¹⁹⁰

Høyesterett kom likevel til at det var en saksbehandlingsfeil at det ikke var blitt innhentet bevis som viste seg å være til skade for tiltalte.¹⁹¹ Utvalget vil til dette påpeke at det, etter at et bevis er innhentet og vurdert, som regel ikke er vanskelig å ta stilling til om beviset er til gunst eller skade for tiltalte. Før beviset faktisk foreligger, er det imidlertid ofte ikke like innlysende om det vil være til gunst eller ugunst.

Som sitatet fra Rt. 2008 s. 605 viser, er det et relevant moment ved vurderingen av rettens undersøkelsesplikt om beviset «kan fremskaffes ved rimelig innsats av tid, penger og andre ressurser i forhold til hva man må regne med kan oppnås». Utvalget understreker at uttalelsen må tolkes i samsvar med det overordnede formålet med straffeprosessloven § 294, som er å sikre materielt riktige avgjørelser av straffesaker. Utvalget leser uttalelsen slik at den ikke kan tas til inntekt for at hensynet til en hurtig og kostnadseffektiv prosess kan rettferdiggjøre at retten unnlater å sørge for innhenting av bevis som kan være relevante for avgjørelsen av skyldspørsmålet i en alvorlig straffesak.¹⁹² Hvis det foreligger en rimelig mulighet for at beviset er relevant for bevisvurderingen av skyldspørsmålet i en alvorlig straffesak, må beviset innhentes, med mindre det fremstår som umu-

¹⁸⁷ Kolflaath (2011) s. 175–192 og Kjelby (2015b) s. 147. Noe annerledes Løvlie (2014) s. 336–337: «Kravet om robusthet må holdes adskilt fra domstolens plikt til å opplyse saken etter straffeprosessloven § 294 [...]. Det er fordi kravet om robusthet hviler på en annen begrunnelse enn begrunnelsen for domstolens utredningsplikt. Domstolens generelle plikt til utredning er, som et utgangspunkt, begrunnet i hensynet til sannhetssøken, mens kravet om robusthet er begrunnet i hensynet til å unngå uriktige domfellelser og etterspør derfor kun sannhet på et avgrenset område; i én retning.» Se også Jerkø (2017) s. 373 flg.

¹⁸⁸ HR-2019-1967-A avsnitt 23.

¹⁸⁹ Avsnitt 14. Rettens undersøkelsesmuligheter ble styrket ved lov 18. juni 2021 nr. 122, særlig ved at retten også under hovedforhandlingen kan innhente sakens dokumenter, jf. straffeprosessloven § 295.

¹⁹⁰ Avsnitt 31.

¹⁹¹ Rt. 2013 s. 905 avsnitt 41–72. Se også HR-2019-1967-A.

lig eller svært krevende. Unnlater retten å innhente et bevis fordi det er for ressurskrevende, samtidig som det er en rimelig mulighet for at beviset er relevant for skyldspørsmålet, bør utfallet av bevisvurderingen som regel bli frifinnelse.

13.5.3 Klarere og mer presise domsgrunner

13.5.3.1 Innledning

Utvalget mener korrekt etterlevelse av straffeprosesslovens krav til utformingen av domsgrunnene kan bidra til å redusere risikoen for uriktige domfellelser. I punkt 13.5.3.2 fremheves betydningen av en presis beskrivelse av bevisresultatet. I punkt 13.5.3.3 går utvalget inn for å skjerpe kravene til begrunnelsen for bevisresultatet ved domfellelse.

13.5.3.2 Viktigheten av en presis beskrivelse av bevisresultatet

Straffeprosessloven § 40 første ledd første punktum lyder slik:

«Når siktede domfelles, skal domsgrunnene for skyldspørsmålets vedkommende bestemt og uttømmende angi det saksforhold retten har funnet bevist som grunnlag for dommen.»

I dette ligger at retten må gjøre rede for alle de faktiske omstendighetene som er nødvendige for å domfelle, både de objektive og subjektive vilkårene, jf. HR-2025-1237-A avsnitt 32. Begrunnelseskravet knytter seg til det saksforholdet som danner grunnlag for dommen, altså det saksforholdet som tiltalen gjelder. Rettens subsumsjon under skyldspørsmålet må bygge på dette faktumet.

Beviskravet for å stemme for domfellelse er at faktumet som danner grunnlaget for tiltalen, er bevist ut over enhver rimelig tvil. Beviskravet gjelder bare faktiske forhold med umiddelbar rettslig betydning (rettsfakta), typisk forhold av direkte betydning for vurderingen av tiltaltes skyld. I en tiltale skal det faktiske grunnlaget bestå av rettsfakta som svarer til vilkårene i det aktuelle straffebudet.¹⁹³

¹⁹² HR-2019-1967-A avsnitt 33, hvor det uttales at det er «et sentralt moment ved vurderingen av rettens plikt til å sørge for sakens opplysning, hvor alvorlig saken er. Her gjelder det en tiltale for voldtekt, som er en alvorlig forbrytelse der også hensynet til offeret veier tungt. Sakens art tilsier således at vi befinner oss på et område der rettens plikt til å våke over sakens opplysning gjør seg særlig gjeldende – også når det gjelder bevisføring til skade for tiltalte».

¹⁹³ Kolflaath (2025) punkt 9 under «Beviskrav».

Av dette følger det at faktum i saken som er unødvendig for å ta stilling til vilkårene for straff, ikke omfattes av kravene til beskrivelse i § 40 første ledd første punktum. Bestemmelsen krever ikke at faktum som i tid ligger før forholdet i tiltalen, beskrives. Det samme gjelder faktum som i tid ligger etter forholdet i tiltalen. Heller ikke andre omstendigheter ved hendelsesforløpet, som ikke er relevant opp mot det straffebud som er angitt i tiltalen, må beskrives. Det er ingen rettskilder som krever at retten beskriver forhold som ikke er relevante i relasjon til tiltalen.

Utvalgets inntrykk er at domstolene, på tross av lovens krav, ikke sjelden finner det hensiktsmessig å gi utførlige beskrivelser av faktiske forhold uten relevans for vurderingen av skyldspørsmålet. Berg uttaler:

«Etter at temaet for saken er angitt, bør den straffbare handling plasseres i en større sammenheng. En fortelling skal skrives. Det er naturligvis et skjønnsspørsmål både hvor langt man skal gå tilbake i tid, og hvor langt frem man skal føre begivenhetsforløpet. Saker om vold på byen starter gjerne med et vorspiel og ender på legevakta. Saker om familievold starter med det første møtet og ender på krisesenteret. Denne delen av faktumbeskrivelsen bør være helt nøytral. I praksis består en slik gjennomgang dels av vitterlige kjensgjerninger, dels av generelle formuleringer som likevel er presise nok for sitt formål. Ikke noe av dette skal bevises utover rimelig tvil, men det er selvfølgelig ikke noe i veien for å si noe om hva man bygger på av opplysninger.»¹⁹⁴

Utvalget viser til at faktumbeskrivelsen i tiltalen skal være kortfattet, jf. straffeprosessloven § 252 første ledd nr. 4. Rettens beskrivelse av bevisresultatet skal være «bestemt og uttømmende», jf. § 40 første ledd første punktum. Dommen må vise at både de objektive og subjektive vilkårene for straff etter det aktuelle straffebudet er oppfylt. Hvor utførlig bevisresultatet må beskrives, avhenger av hvilket straffebud som det dømmes etter. At tiltalte har utvist forsett, kan normalt beskrives meget kort, mens rettens beskrivelse av faktum må være mer utførlig der straffebudet legger opp til en skjønnsmessig vurdering, for eksempel av om tiltalte handlet utilbørlig eller rettsstridig, eller om det foreligger uaktsom overtredelse av straffebudet.¹⁹⁵ Det faktum retten legger til grunn som

¹⁹⁴ Berg (2017) s. 12.

¹⁹⁵ Øyen (2022) s. 441.

bevisresultat, må ikke være nøyaktig det samme som det som fremgår av tiltalen. Retten må ikke gå utenfor det «forhold» tiltalen gjelder, men er ubundet av den nærmere beskrivelsen i tiltalen med hensyn til tid, sted og andre omstendigheter, jf. straffeprosessloven § 38 første ledd.¹⁹⁶

Utvalget er innforstått med at det i visse tilfeller vil være hensiktsmessig i noen grad å beskrive faktum som ligger utenfor saksforholdet som er grunnlag for dommen. Utvalget understreker imidlertid at i den grad dette gjøres, må retten være klar over, og tydelig vise i domspremissene, hvilket faktum som legges til grunn som bevisresultat, og som retten mener er bevist ut over enhver rimelig tvil.

Utvalget vil peke på farene som kan ligge i at retten setter seg fore å beskrive en mer eller mindre konsistent fortelling, først og fremst risikoen for såkalt forføreriske narrativer.¹⁹⁷ I tillegg til disse farene kan et manglende skille mellom faktum som er relevant for bevisvurderingen under skyldspørsmålet, og faktum som ikke er det, bidra til å svekke beviskravet som en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti.¹⁹⁸

Utvalget er også kjent med at retten i enkelte tilfeller i domspremissene gir utfyllende referater av hva som er fremkommet under bevisførselen, eksempelvis hva vitner har forklart. En grunn til å gjengi slike referater kan være bevissikring.¹⁹⁹ Når tingretten beskriver hva sentrale vitner har forklart, gir det ankeinstansen bedre informasjon om hva som kom frem under bevisførselen enn

om slike referater ikke inntas. Under hoved- og ankeforhandling skal det som utgangspunkt foretas opptak av forklaringer fra parter, vitner og sakkyndige, men den praktiske hovedregelen har frem til nå vært at det ikke tas slike opptak.²⁰⁰ Det foretas heller ikke transkribering av det som sies. Når retten gjengir sentrale deler av eksempelvis vitneforklaringer i domsgrunnene i referats form, vil det ofte være ankedomstolens eneste informasjon om innholdet i den umiddelbare bevisførselen i underinstansen. Slik informasjon kan være verdifull når lagmannsretten tar stilling til om en anke skal fremmes, jf. straffeprosessloven § 321.

Utvalget viser til at straffeprosessloven § 40 første ledd første punktum ikke krever at retten i domsgrunnene gjengir referater fra bevisførselen. Når retten skal begrunne bevisresultatet ved domfellelse, jf. § 40 fjerde ledd, vil det kunne være behov for å gjengi deler av bevisførselen, for eksempel (deler av) tiltaltes, fornærmedes og vitners forklaringer. Siktemålet med § 40 fjerde ledd er imidlertid å forklare hvorfor retten kom til bevisresultatet, og det vil derfor gjennomgående ikke være nødvendig å innta fullstendige referater. Gjengivelse av bevisførselen bør i stedet begrenses til det som er nødvendig for å begrunne bevisresultatet. Det vil ellers være en risiko for at rettens begrunnelse blir uklar.

Lange gjengivelser av forklaringer i domspremissene kan også føre til at dommene blir unødvendig omfattende. Straffeprosessutvalget har uttalt:

«Et annet eksempel [på overflødig begrunnelsespraksis] er at tingrettene ofte tar inn i dommen lange referater av forklaringene fra tiltalte og de mest sentrale vitnene, uten at dette knyttes til rettens begrunnelse for avgjørelsen av skyldspørsmålet. Dette gjør at dommene svulmer opp, og er unødvendig for å oppfylle formålet med begrunnelsen.»²⁰¹

Innføring av lyd- og bildeopptak av bevisførselen i første instans vil medføre at behovet for å dokumentere forklaringer i domspremissene langt på vei faller bort. Notoritets hensynet vil da ikke lenger gjøre seg gjeldende i samme grad, og retten kan konsentrere seg fullt ut om å gi en presis

¹⁹⁶ Øyen (2022) s. 71–72.

¹⁹⁷ Magnussen (2023) s. 45–46: «I rettslig sammenheng kan sammenhengen og 'flyten' i fortellingen komme til å overstyre forhold som ikke passer inn. Og sammenhengen er i sin tur avhengig av rekkefølgen hendelsene presenteres i. I Baneheia-saken fantes ingen tekniske bevis på at Kristiansen var implisert; faktisk viste mobilbeviset at han ikke var på stedet på det aktuelle tidspunkt. Likevel, støttet av aktors daværende fremstilling av DNA-beviset, overstyrte Andersens forklaring totalt de andre bevis i saken, som ble bortforklart eller nedtonet av retten». Se også Graver (2009) s. 233.

¹⁹⁸ Berg (2017) s. 3–4: «Jeg skal i denne artikkelen rette fokus mot et bestemt fenomen som synes å ha grepet om seg blant de straffedomsskrivende, nemlig å la strafferettens beviskrav dekke alle deler av et hendelsesforløp. Et blikk på underrettspraksis vil fort vise at det simpelthen ikke er grenser for hva dommere finner bevist utover rimelig tvil. Alt av faktum er dommeren helt sikker på, fra vorspielets omen, gjennom byens gater og skjenkesteder, inn i udådens og voldens klimaks og frem til pågripelsen av tiltalte og fornærmedes sykehusopphold. Denne megalomanien på beviskravets vegne er et påfallende trekk ved utformingen av mange straffedommer. Et hovedsynspunkt i denne artikkelen er at praksisen ikke er i samsvar med sentrale prinsipper for bevisbedømmelse, og at den også kan bidra til å svekke beviskravet som en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti.»

¹⁹⁹ NOU 2016: 24 punkt 17.7.3 s. 403: «Skriftlighet kan dessuten sikre en viss notoritet for bevisføringen i første instans, herunder omkring innholdet av vitneforklaringer. Dette kan bidra til å demme opp for endrende, tilpassede forklaringer under en eventuell ankeforhandling.»

²⁰⁰ Se punkt 13.7.5.2.

²⁰¹ NOU 2016: 24 punkt 17.7.3 s. 404.

beskrivelse av bevisresultatet og begrunnelse for bevisvurderingen i tråd med det som følger av straffeprosessloven § 40.²⁰²

13.5.3.3 Skjerping av begrunnelseskravet ved domfellelse

Straffeprosessloven § 40 fjerde ledd lyder slik:

«Domsgrunnene skal i alle saker som har vært behandlet med meddomsrett, angi hovedpunktene i rettens bevisvurdering».

Bestemmelsen kom inn i loven i forbindelse med innføringen av to-instansreformen i 1993. I stedet for skjerpede regler om protokollasjon av bevisførselen – slik To-instansutvalget hadde gått inn for – foreslo departementet å skjerpe kravene til domsgrunner i alle meddomsrettssaker.²⁰³ Bestemmelsen ble avgrenset til meddomsrettssaker, fordi plikten til å begrunne bevisresultatet vedrørende bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet ikke var aktuell for saker behandlet med jury i lagmannsretten. Siden jurysystemet ble opphevet med virkning fra 1. januar 2018, har henvisningen til meddomsrettssaker langt på vei mistet sin funksjon. Etter ordlyden gjelder bestemmelsen heller ikke ved forenklet pådømmelse etter straffeprosessloven § 248 (tilståelsesdom), hvor vurderingstemaet dels er om siktede i rettsmøtet har avgitt en «uforbeholden tilståelse som styrkes av de øvrige opplysninger», dels om den forenklede behandlingsformen er «betenkelig».

I forarbeidene er kravet i straffeprosessloven § 40 fjerde ledd beskrevet slik:

«Retten skal først og fremst redegjøre for hva som har vært de springende punkter ved bevisvurderingen, og kort angi hva som har vært avgjørende for bevisvurderingen. Hvor omfattende det er grunn til å redegjøre for bevisvurderingen, vil variere fra sak til sak. Det kreves ikke at retten gir en detaljert beskrivelse.»²⁰⁴

Høyesterett har uttalt at det sentrale er at det «må fremgå hvorfor et bestemt bevisresultat legges til grunn».²⁰⁵ I HR-2025-1237-A avsnitt 34 heter det:

«Kravene til domsgrunnene må forstås i lys av formålet med begrunnelsen, som særlig er å

«sikre en reell og samvittighetsfull vurdering, etterprøvbarehet og en effektiv rett til overprøving», jf. plenumsdommen i Rt-2009-750 avsnitt 35. Det innebærer at begrunnelsen må være tilstrekkelig til at Høyesterett kan prøve om lovanvendelsen er riktig – både når det gjelder anvendelsen av beviskravet og de enkelte straffbarhetsvilkårene.»

Etter gjeldende rett kreves det derimot ikke at domsgrunnene viser at retten har vurdert bevisituasjonen i ulike perspektiver, for eksempel gjennom drøftelser av om det også er mulig å forstå bevisene slik at tiltalte er uskyldig, jf. HR-2025-458-A avsnitt 31. Dersom den alternative forståelsen av bevisene utgjør et sentralt punkt i saken, vil det imidlertid forholde seg annerledes:

«Bare når den alternative forståelsen av bevisene utgjør et springende – det vil si sentralt – punkt i saken som ellers vil bli stående uforklart, må det gis en særskilt begrunnelse, jf. straffeprosessloven § 40 fjerde ledd slik bestemmelsen er forstått i rettspraksis.»

Oppsummert har domsgrunnene i straffesaker som formål å sikre en «reell og samvittighetsfull vurdering» av skyld- og reaksjonsspørsmålet. I tilknytning til skyldspørsmålet må retten forklare hvorfor det strafferettslige beviskravet er oppfylt. I tillegg skal domsgrunnene sikre at domstolens bevisvurdering er etterprøvbare. Dette kan også uttrykkes som at domfelte og allmennheten skal kunne etterprøve de vurderinger som ligger til grunn for domfellelsen.²⁰⁶ Domsgrunnene skal videre sikre en effektiv rett til overprøving i ankeinstansen.²⁰⁷ Kravene til domsgrunner har altså som overordnet formål å sikre et materielt riktig resultat, herunder å forhindre uriktige domfellelser. Dersom rettens begrunnelser er mangelfulle eller utilstrekkelige, varetas ikke disse sentrale formålene.

Utvalget mener det er ønskelig å skjerpe kravene til rettens begrunnelse for bevisresultatet ved domfellelse. Utvalget mener at den mest hensiktsmessige måten å realisere de nevnte formålene på er å knytte kravet til begrunnelse av bevisresultatet opp mot beviskravet og den foreslåtte operasjonaliseringen av beviskravet.²⁰⁸

Utvalget foreslår etter dette at straffeprosessloven § 40 fjerde ledd gis følgende ordlyd:

²⁰² Også NOU 2016: 24 punkt 17.7.3 s. 404.

²⁰³ Ot.prp. nr. 78 (1992–93) s. 44–45 og s. 77–78.

²⁰⁴ Ot.prp. nr. 78 (1992–93) s. 77–78.

²⁰⁵ Rt. 2011 s. 1 avsnitt 11 og Rt. 2009 s. 1439 avsnitt 28.

²⁰⁶ Rt. 2009 s. 1439 avsnitt 1.

²⁰⁷ Rt. 2009 s. 750 avsnitt 34–35.

²⁰⁸ Se punkt 13.3.

«Domsgrunnene skal angi hovedpunktene i rettens bevisvurdering. Ved domfellelse skal domsgrunnene vise at det samlet sett foreligger opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig, og at det ikke foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er skyldig. Kravene gjelder ikke ved pådømmelse etter § 248.»

Det foreslås å fjerne den nåværende henvisningen til saker som har vært behandlet med meddomsrett, siden jurysystemet er avskaffet. Endringen vil klargjøre at dommer i foreleggsaker uten meddommere, jf. straffeprosessloven § 276 første ledd andre punktum, omfattes av begrunnelseskravet. Det er ingen grunn til at slike saker skal være unntatt. Ettersom den foreslåtte regelen passer mindre godt for tilståelsessaker, er det presisert at den ikke gjelder saker som pådømmes etter straffeprosessloven § 248.

Etter utvalgets vurdering vil det foreslåtte begrunnelseskravet i de fleste saker som ender med domfellelse, ikke medføre særlig ekstraarbeid for domstolen. Reelt sett kreves det bare at retten dokumenterer at den har gjennomført bevisvurderingen i samsvar med uskyldspresumsjonen, jf. Grunnloven § 96 andre ledd og EMK artikkel 6 nr. 2, og ellers grunnleggende prinsipper og retningslinjer som fremmer den materielle sannhet.

Utvalget mener lovforslaget ikke medfører store endringer sammenlignet med dagens retts-tilstand. Også i dag praktiseres begrunnelseskravet relativt.²⁰⁹ Det er klart at en domfellelse som resulterer i lovens strengeste straff, ofte krever en mer utførlig redegjørelse for bevisvurderingen enn en domfellelse som går ut på ileggelse av en mindre bot. Mellom disse ytterpunktene vil kravene til begrunnelse variere. Videre fremgår det av rettspraksis at den konkrete bevissituasjonen påvirker kravene til begrunnelse. Dersom saken reiser et «springende punkt» i bevisvurderingen, kan retten som nevnt foran ikke forbigå det i begrunnelsen for bevisresultatet.²¹⁰ Med «springende punkt» menes forhold som har vært avgjørende for rettens bevisresultat.²¹¹ Dersom en

alternativ forståelse av bevisene utgjør et sentralt punkt i saken, må det gis en særskilt begrunnelse også etter gjeldende rett, jf. HR-2025-458-A avsnitt 31 som er sitert foran.

Pedersen påpeker at Høyesteretts avgjørelser om fastlegging av kravene til begrunnelse av bevisresultatet er uklare og ikke helt konsekvente.²¹² Utvalget tiltrer denne vurderingen. Dertil kommer at Høyesteretts perspektiv i disse avgjørelsene er om begrunnelsen i konkrete saker er så mangelfull at det er begått en saksbehandlingsfeil. Praksisen er dermed ikke så godt egnet når det skal lovgis om kravene til begrunnelse av bevisresultatet.

Etter lovforslaget skal retten vise «hvorfor» det samlet sett er opplysninger som det er vanskelig å forklare dersom siktede er uskyldig, og «hvorfor» det ikke foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare dersom tiltalte er skyldig. Det kreves ikke en gjennomgang og vurdering av samtlige bevis som har vært ført for retten. Begrunnelsen vil være tilstrekkelig når domfelte og andre får en forklaring på hvorfor retten har funnet det som beskrives i tiltalen, bevist ut over enhver rimelig tvil. Se spesialmerknaden til bestemmelsen i punkt 16.2 for nærmere veiledning.

Det følger av det som er sagt, at det må gis en nærmere omtale av opplysninger som har vært avgjørende for rettens bevisresultat. Motstridende opplysninger må som den klare hovedregel omtales i begrunnelsen, og det må påvises hvorfor disse ikke medfører frifinnelse. Dette er i tråd med formålene bak begrunnelseskravet og ellers grunnleggende idealer om rasjonalitet hos den dømmende virksomhet.²¹³

Utvalget mener forslaget til skjerping av begrunnelsesplikten, sammenholdt med forslaget om å lovfeste beviskravet i straffesaker,²¹⁴ vil legge til rette for en viss normering av begrunnelsen for bevisvurderingen. Formålet er å sikre at uskyldspresumsjonen og beviskravet håndheves konsekvent.

Utvalget har i punkt 13.4.4.2 knyttet enkelte merknader til bevisvurderingen i situasjoner hvor det ikke foreligger andre bevis av betydning enn tiltaltes og fornærmedes forklaringer. I slike tilfeller kreves det en særlig aktpågivenhet ved bevisvurderingen, og det må gis en grundig og fyllestgjørende begrunnelse.

²⁰⁹ NOU 2016: 24 punkt 17.7 s. 402 og s. 404–405.

²¹⁰ Bl.a. Rt. 2009 s. 1439 (avsnitt 29–34), Rt. 2009 s. 1526 (avsnitt 22–23 og 35–37), Rt. 2010 s. 865 (avsnitt 23), Rt. 2011 s. 172 (avsnitt 29), Rt. 2011 s. 641 (avsnitt 29–33), Rt. 2014 s. 711 (avsnitt 9–11), HR-2017-1246-A (avsnitt 12–24), HR-2022-926-A (avsnitt 22–25) og HR-2025458-A (avsnitt 42).

²¹¹ HR-2022-926-A avsnitt 24.

²¹² Pedersen (2016) s. 351–354.

²¹³ Pedersen (2016) s. 364.

²¹⁴ Se punkt 13.3.

13.6 Klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker

13.6.1 Informasjon om rettslige rammer før hovedforhandlingen

Utvalget har merket seg at det er noe ulik praksis hva gjelder hvor mye tid som settes av til å informere meddommere om de rettslige rammer for straffesaksbehandlingen i domstolene, samt hvilken informasjon som gis. Utvalget vil i det følgende nøye seg med å gi enkelte overordnede anbefalinger. Synspunktene bør ses i sammenheng med utvalgets anbefalinger i punkt 13.4.5.3 og nedenfor i punkt 13.6.2.

Formålet med å gi meddommere informasjon som nevnt er at meddommerne skal settes i stand til å gjennomføre dommervervet på en forsvarlig måte. For å oppnå formålet må meddommere før hovedforhandlingen gis informasjon om det som står i tiltalebeslutningen, og om hva som er tiltalebeslutningens funksjon i straffesaken. Videre bør administrator gjennomgå bevisoppgaven, eventuelt også skriftlige bevis i dokumentutdraget av sentral betydning. Etter utvalgets syn bør det også gis grunnleggende informasjon om bevisbyrden i straffesaker, det strafferettslige beviskravet, uskyldspresumsjonen og grunnleggende prinsipper for bevisvurdering. Dersom beviskravet og sentrale retningslinjer for bevisvurdering lovfestes i tråd med utvalgets forslag, vil en kort orientering om disse reglene være tilstrekkelig. Det bør også fremheves at alle dommere er bundet av loven.

Meddommere bør også gis en orientering om de mest sentrale reglene for gjennomføringen av hovedforhandlingen, slik som bevisumiddelbarhetsprinsippet. Det bør forklares at det kun er de bevis som presenteres i retten, som kan tas i betraktning, jf. straffeprosessloven § 305. Meddommere bør også gis kort informasjon om de ulike aktørenes roller ved gjennomføringen av hovedforhandlingen, blant annet hva som skiller rollen som fagdommer fra meddommerrollen. Videre bør det gjøres klart at man ikke skal snakke om saken uten at alle dommerne er samlet, og at dommere har taushetsplikt om visse opplysninger, jf. domstolloven § 63 a.

De nevnte opplysningene er særlig viktig å gi til meddommere som tjenestegjør for første gang eller har begrenset erfaring med rollen. Rettens administrator må vurdere konkret i hvilken grad denne type opplysninger skal gis til mer erfarne meddommere.

13.6.2 Domskonferansen i straffesaker

Domskonferansen i straffesaker er i liten grad rettslig regulert. Straffeprosessloven § 31 første ledd lyder slik:

«Har retten flere medlemmer, skal den holde rådslagning og stemmegivning for stengte dører før dom blir avsagt, såfremt de ikke straks blir enige om avgjørelsen.»²¹⁵

Loven bygger på at det er rettens leder som leder forhandlingene, stiller spørsmålene og teller opp stemmene, jf. § 32 første ledd. Fagdommeren som leder konferansen, er dermed både tilrettelegger og beslutningstaker.

De øvrige reglene om domskonferansen i loven (§§ 32 til 37) er i hovedsak voteringsregler. I tillegg har naturligvis straffeprosesslovens øvrige regler implikasjoner for hva som er tillatt under konferansen. Dette gjelder for eksempel straffeprosessloven § 305, som angir at «[v]ed avgjørelsen av hva som anses bevist, tas bare i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandlingen».

Ettersom domskonferansen går for lukkede dører, og det ikke føres referat fra møtet, har den blitt betegnet som et «ugjennomsiktig ledd i prosessen».²¹⁶ Domskonferansen har antakelig av disse grunner vært lite diskutert i juridisk teori.²¹⁷ De vide rettslige rammene for gjennomføringen av rådslagningen innebærer også at det finnes relativt lite rettspraksis som belyser kravene som gjelder. I stedet har det vært en tendens til at domskonferansen i stor grad har blitt ansett som et dommeretisk anliggende.²¹⁸

I det praktiske rettsliv gjennomføres domskonferanser på nokså forskjellige måter.²¹⁹ Det er ikke gitt nærmere retningslinjer for gjennomføringen av konferansen eller i hvilken rekkefølge dommerne skal stemme. Juryutvalget drøftet om det burde gis nærmere retningslinjer for gjennomføringen, men var delt i synet på spørsmå-

²¹⁵ Selv om det ikke fremgår direkte av loven, bygger straffeprosessloven § 31 sammenholdt med § 42 på en forutsetning om at domskonferansen normalt skal holdes umiddelbart etter hovedforhandlingen, eller i hvert fall så snart som mulig, jf. Keiserud mfl. (2025), note 2 til straffeprosessloven § 31, à jour per 1. juli 2025. Dersom det går for lang tid mellom hovedforhandlingen og rådslagningen, kan det etter omstendighetene være en saksbehandlingsfeil som fører til opphevelse, jf. Rt. 1985 s. 989, Rt. 1972 s. 677 og Rt. 1985 s. 95.

²¹⁶ Kolflaath (2018) s. 360.

²¹⁷ Se imidlertid Langbach (2016) kapittel 34.

²¹⁸ Kolflaath (2018) s. 361–364 med videre henvisninger.

²¹⁹ Kolflaath (2013) s. 215–258.

let.²²⁰ Lagrettefraksjonen (fem av ti medlemmer) mente det var behov for nærmere regler, og det ble gitt et utkast til instruksjon. Formålet var å legge til rette for en best mulig diskusjon og «sikre ensartet praksis for denne avgjørende delen av prosessen». Meddomsrettsfraksjonen mente det ikke var påvist noe behov for retningslinjer utover det som fremgår av straffeprosessloven kapittel 5 og regler om god dommerskikk. Departementet var i hovedsak enig i dette, og lagrettefraksjonens forslag er derfor ikke fulgt opp.²²¹

Professor Eivind Kolflaath ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Bergen har arbeidet mye med ulike problemstillinger knyttet til juridisk bevisbedømmelse og holder foredrag om domskonferanser og bevisbedømmelse på de nasjonale introduksjonsprogrammene for norske embetsdommere og dommerfullmektiger. Kolflaath mener de mest sentrale hensynene når det gjelder fagdommernes opptreden overfor meddommerne i domskonferansen, dreier seg om meddommernes autonomi og integritet, om juridisk akseptable premisser og om betryggende bevisbedømmelse.²²²

Autonomi- og integritetshensynet innebærer at meddommeren ikke skal utsettes for hersketeknikker, urimelig press eller annen utilbørlig påvirkning. Meddommerne er imidlertid ikke fritatt fra å begrunne sine standpunkter eller tåle kritiske spørsmål. Hensynet til at *avgjørelsen bygger på juridisk akseptable premisser*, innebærer at fagdommeren har et særlig ansvar for at eventuelle juridiske villfarelser hos meddommerne oppdages og korrigeres. Hensynet til *betryggende bevisbedømmelse* springer ut av den materielle sannhetsprinsipp og innebærer at helhetsvurderinger bør være strukturerte og balanserte og ikke basert på magefølelse og ureflektert intuisjon. Samlet sett trekker disse hensynene i retning av at domskonferansen ikke bare er en ren registrering av synspunkter, men også har et *kvalitetssikringsformål*. Det ligger i dette at også *fagdommerens* foreløpige standpunkter bør kvalitetssikres, ikke bare meddommernes synspunkter. For å oppnå kvalitetssikring må det skje en reell diskusjon.

Som fremhevet av Kolflaath har domskonferansen potensial som en arena for kollektiv systematisk bevisanalyse som kan redusere betydningen av psykologiske feilkilder, herunder bekreftelesfellen («confirmation bias»). En forutsetning

er at rettens leder tilfører rådslagningen en struktur som legger til rette for systematisk resonnering om bevisene og sakens faktum. Dette kan skje på ulike måter, blant annet ved å gjennomgå hendelsesforløpet kronologisk fra begynnelse til slutt, diskutere straffebestemmelsene vilkår for vilkår eller drøfte ett og ett bevis. En annen mulighet er at diskusjonen om bevisbedømmelsen er hypotesedrevet, det vil si at man drøfter én hypotese om gangen. Et eksempel på en hypotesedrevet metode er den operasjonalisering av beviskravet som angis i riksadvokatens kvalitetsrundskriv fra 2018.²²³

Kolflaath advarer mot rådslagning i form av gjensidige overbevisningsforsøk.²²⁴ Disse kan være drevet vel så mye av et ønske om å vinne diskusjonen som av sannhetssøken, og den som vinner diskusjonen, har ikke nødvendigvis truffet best. Det er i denne sammenheng et poeng at fagdommerens autoritet kan føre til at meddommere ukritisk slutter seg til fagdommernes konklusjoner.²²⁵ Rådslagning i form av gjensidige overbevisningsforsøk forutsetter dessuten at man faktisk har inntatt et standpunkt, hvilket favoriserer dommere som bestemmer seg tidlig. Undersøkelser viser at fagdommere oftere enn meddommere har en klar oppfatning tidlig i domskonferansen.²²⁶ Overbevisningsforsøk favoriserer dessuten utvilsomt «den taleføre, listige og/eller autoritære dommer». En annen innvending er at hvis alle dommerne er enige når domskonferansen starter, vil det ikke skje noen etterprøving av standpunktene i tråd med kvalitetssikringsformålet.

For å vareta kvalitetssikringsformålet foreslår Kolflaath i stedet at rettens leder skiller tydelig mellom tilretteleggerrollen og beslutningstakerrollen og prioriterer førstnevnte så langt ut i domskonferansen som mulig:

«Min egen oppfatning er at rettens leder i utgangspunktet bør vente med å tre inn i beslutningstakerrollen til diskusjonen om skyldspørsmålet nærmer seg slutten. Veksling frem og tilbake mellom de to rollene stiller svært høye krav til at han eller hun kommuniserer tydelig hvilken rolle vedkommende til enhver tid befinner seg i. [...] Jo lenger rettens leder forblir i tilretteleggerrollen, desto større mulighet er det for å realisere domskonferansens potensial som arena for bevisanalyse. Når

²²⁰ NOU 2011: 13 s. 163–167.

²²¹ Prop. 70 L (2016–2017) s. 28.

²²² Kolflaath (2018) s. 368–370.

²²³ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.3.2.

²²⁴ Kolflaath (2018) s. 374–376.

²²⁵ Kolflaath (2018) s. 371.

²²⁶ Kolflaath (2018) s. 365–366.

rettens leder går over til å argumentere for eget standpunkt, vil rådslagningen gjerne skifte karakter på en måte som ikke så lett lar seg reversere.»²²⁷

Utvalget er i det vesentlige enig i Kolflaaths syn på domskonferansen. Etter utvalgets syn bør gjennomføringen av domskonferansen skje på en måte som best mulig varetar funksjonsfordelingen mellom fagdommere og meddommere, som igjen skal sikre et materielt riktig resultat. Samspillet mellom fagdommere og meddommere bør gjenspeile og ta hensyn til at de har ulike roller.

Fagdommere har juridisk utdanning og solid juridisk erfaring som er relevant ved straffesaksbehandling. Det har ikke meddommere. I tillegg har fagdommerne jevnt over langt mer erfaring innen bevisbedømmelse. Det ligger også en naturlig autoritet i rollen som fagdommer. Disse forskjellene kan føre til at fagdommernes vurderinger av saken kan få klart større innvirkning på domsresultatet enn synspunktene meddommerne inntok ved begynnelsen av domskonferansen.²²⁸ Utvalget mener ikke med dette at fagdommere på noen måte bevisst går inn for å ta kontroll over domskonferansen på en utilbørlig måte. Dette skjer trolig bare helt unntaksvis. Det er imidlertid grunn til å tro at en del meddommere bevisst eller ubevisst vil anse det tryggest å innta samme standpunkt som fagdommeren. Det gjelder også for fagdommerens bedømmelse av bevisene. Der som meddommere ukritisk slutter seg til fagdommerens konklusjoner, er det uheldig i lys av domskonferansens kvalitetssikringsformål.²²⁹

Hovedbegrunnelsen for at meddommere deltar i straffesaker, er at de har en viktig funksjon ved bevisvurderingen, altså når det gjelder å ta stilling til sakens faktum. Deltakelsen er ikke begrunnet med at meddommerne har samme kompetanse innen strafferett og straffeprosess som fagdommerne. Som påvist foran har rettens leder et særlig ansvar for at avgjørelsen bygger på juridisk akseptable premisser. Denne formen for påvirkning, som kan anses som et utslag av fagdommerens veiledningsplikt, er klart ønskelig. Meddommere må avlegge forsikring om å «gi vel agt paa alt, som forhandles i retten, og at han vil dømme saaledes, som han vet sandest og rettest at være efter loven og sakens beviseligheter», jf. domstoloven § 100 første ledd. Meddommerne er altså bundet av lovgivningen, og kan ikke utøve

dømmende virksomhet basert på hva de mener er rimelig dersom dette er i strid med loven.²³⁰ Meddommere er dessuten – på samme måte som fagdommerne – bundet av at bevisvurderingen har som mål å frembringe den materielle sannhet, og må forholde seg til alminnelig anerkjente retningslinjer for bevisvurdering.

Utvalget mener det ikke er ønskelig å etablere for stivbente regler for domskonferansen. Det er stor forskjell på straffesaker, og rammene for gjennomføringen bør ikke være til hinder for å tilpasse domskonferansen til den enkelte sak.²³¹ Det aller viktigste er å sikre en reell diskusjon, og at rettens leder strukturer domskonferansen på en måte som legger til rette for en systematisk bevisgjennomgang.

Domskonferansen bør som regel innledes med at rettens leder redegjør for beviskravet i straffesaker og påtalemyndighetens bevisbyrde. De straffeprosessuelle rammene for bevisvurderingen bør også presenteres, særlig regelen om dommerne bare kan bygge på de bevis som er ført under hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 305. Det bør gis opplysninger om alminnelig anerkjente prinsipper for bevisbedømmelsen hvor det fremstår som relevant. Dette vil gi meddommerne de nødvendige straffeprosessuelle og strafferettslige rammene for bevisvurderingen som skal foretas. Det bør gjøres klart at meddommerne ikke er bundet av rettens leders syn på bevisspørsmålene, og at de er forpliktet til å gjøre seg opp sin egen mening.

Rettens leder bør deretter ta ansvar for at det skjer en felles gjennomgang av saken, hvor meddommerne kommer til orde. Rettens leder må styre og strukturere diskusjonen. Det kan være hensiktsmessig at rettens leder starter med å oppsummere sakens springende punkter – både faktisk og rettslig. En slik gjennomgang bør være objektiv, systematisk og oversiktlig. Formålet er å trekke opp en ramme for den påfølgende diskusjonen mellom dommerne.²³² Som nevnt kan saks-gjennomgangen gjøres på ulike måter. Dersom utvalgets forslag til ny § 305 a i straffeprosessloven blir vedtatt, vil det imidlertid være naturlig at regelen får en sentral plass i gjennomgangen og diskusjonen.

Utvalget mener som Kolflaath at rettens leder så lenge som mulig bør avstå fra å gi uttrykk for

²²⁷ Kolflaath (2018) s. 376.

²²⁸ Kolflaath (2018) s. 365–366.

²²⁹ Kolflaath (2018) s. 371 med videre henvisninger.

²³⁰ Kolflaath (2018) s. 367–371 nevner flere eksempler på typiske juridiske villfarelser hos meddommere.

²³¹ NOU 2011: 13 s. 165.

²³² Keiserud mfl. (2025), note 3 til straffeprosessloven § 31, à jour 1. juli 2025.

sin egen mening om skyldspørsmålet og de faktiske tvistepunktene i saken.²³³ Har rettens leder inntatt et standpunkt, bør han helst legge dette til side og prioritere tilretteleggerrollen fremfor beslutningstakerrollen så langt ut i domskonferansen som mulig. Ettersom fagdommerens syn kan ha sterk innflytelse på meddommerne, bør meddommerne som den klare hovedregel få uttale seg om skyldspørsmålet først.²³⁴

Ofte vil det kunne være flere sentrale punkter under skyldspørsmålet som må diskuteres. I så fall kan det være behov for at fagdommeren i noen grad veksler mellom rollen som møteleder og beslutningstaker. Hvert sentrale tvistetema vil kunne diskuteres med innlegg fra dommerne før man går videre til neste tema. Rettens leder bør også her vente med å dele eget standpunkt til etter at meddommerne har kommet til orde.

Endelig nevner utvalget at det er essensielt at det settes av tilstrekkelig tid til gjennomføringen av domskonferansen. Tidspress kan motvirke kvalitetssikring. Lagrettefraksjonen i Juryutvalget foreslo at det burde legges inn tilstrekkelig med pauser under rådslagningen, og at det også burde være en pause før votingen.²³⁵ Dette fremstår som fornuftig, i hvert fall i de større sakene. I lagmannsretten kan det for å sikre en strukturert diskusjon også vurderes å benytte en talerliste som føres av rettens leder.²³⁶

13.7 Sikring av notoritet og forsvarlig lagring av bevis

13.7.1 Innledning

Utvalget mener at forsvarlig håndtering og lagring av bevis er et viktig tiltak for å forhindre uriktige domfellelser. I punkt 13.7.2 går utvalget inn for at kravet til notoritet under etterforskningen tas inn i straffeprosessloven. I punkt 13.7.3 foreslås det å

²³³ Dette er imidlertid ikke til hinder for at fagdommeren kan gi uttrykk for at visse sider av saken må anses utvilsomme. Se Andenæs (2009) s. 508–509 om tilsvarende retningslinjer for lagmannens rettsbelæring for juryen, hvor det påpekes at «lagmannen [ikke bør] gå så langt i sin forsiktighet at han later som at utvilsomme ting er tvilsomme. Hvis tiltalte har tilstått selve handlingen og dette stemmer med bevisene i saken, kan lagmannen godt gi uttrykk for at denne siden av saken er klar, og konsentrere seg f.eks. om den subjektive siden av handlingen hvis den er omtvistet. Ellers ville lagmannens utredninger lett kunne bli så omstendelige og teoretiske at det bare ville være egnet til å forvirre lagretten».

²³⁴ Lagrettefraksjonen i Juryutvalget inntok samme standpunkt, jf. NOU 2011: 13 s. 166.

²³⁵ NOU 2011: 13 s. 165–66.

²³⁶ NOU 2011: 13 s. 165.

gi klarere regler for politiets håndtering og lagring av bevismateriale. I punkt 13.7.4 fremmes et forslag om å utvide og klargjøre politiets adgang til å oppbevare beslaglagte bevismidler etter at saken er avsluttet. Lyd- og bildeopptak av forhandlingene i straffesaker drøftes til sist i punkt 13.7.5. Utvalget går inn for at det skal tas opptak av forhandlingene i alle straffesaker. Opptakene bør oppbevares så lenge at de kan brukes i forbindelse med behandlingen av en eventuell begjæring om gjenåpning av straffesaken.

Oppbevaring av biologisk materiale – herunder spormateriale for DNA – behandles særskilt i punkt 13.9.

13.7.2 Lovfesting av kravet til notoritet under etterforskningen

Straffeprosessloven inneholder ikke en generell bestemmelse om krav til notoritet om hva som er foretatt under etterforskningen. Det er imidlertid på det rene at det gjelder et generelt krav til dokumentasjon.²³⁷ Utslag av kravet finnes i flere enkeltbestemmelser, blant annet i § 230 femte ledd om rapporter fra politiavhør og § 197 tredje ledd om skriftlige beslutninger om ransaking.

Om kravet til notoritet under etterforskningen uttales følgende i riksadvokatens kvalitetsrundskriv:

«De etterforskingsskritt og påtalemessige avgjørelser som fattes gjennom etterforskningen og den øvrige saksbehandlingen, må sikres notoritet. Dette gjøres først og fremst gjennom skriftlige rapporter og skriftlige beslutninger, jf. straffeprosessloven § 197 tredje ledd. Riksadvokaten vil særlig understreke behovet for notoritet om prosessuelle spørsmål og resultatene av bevisinnhenting, oppbevaring og håndtering av reelle bevismidler (gjenstander, tekniske og biologiske spor) samt sakhåndtering, vurderinger, kommunikasjons- og informasjonsutveksling med andre aktører og beslutninger av ulik art (polititaktiske og påtalemessige).»²³⁸

Straffeprosessutvalget foreslo i NOU 2016: 24 *Ny straffeprosesslov* at notoritetskravet inntas uttrykkelig i loven:

«Slik utvalget vurderer det, er det en mangel ved gjeldende lov at den ikke oppstiller et gene-

²³⁷ Andenæs (2009) s. 256.

²³⁸ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.11.2 s. 28.

relt og uttrykkelig krav til dokumentasjon av etterforskningen, og det kan ikke utelukkkes at fraværet av uttrykkelig regulering er en medvirkende årsak til manglende bevissthet om og etterlevelse av gjeldende notoritetskrav.»²³⁹

Baneheia-utvalget mener også at tiden er moden for en lovfesting av det generelle dokumentasjonskravet. Baneheia-saken gir flere eksempler på mangelfull dokumentasjon fra politiets side, og det er utvalgets inntrykk at notoritetskravet heller ikke i dag alltid respekteres i praksis. En uttrykkelig lovregulering vil trolig bidra til at kravet etterlevs i større grad.

Etter dette foreslår utvalget at det inntas et nytt femte ledd i straffeprosessloven § 226 om at etterforskningen skal dokumenteres. Kravet innebærer at opplysninger som ikke er sikret på annen måte, skal nedtegnes.

13.7.3 Klarere regler for håndtering og lagring av bevis

Straffeprosessloven § 207 fastslår at beslaglagte ting skal opptegnes nøyaktig og merkes på en slik måte at forveksling unngås, og at det så vidt mulig skal gis kvittering til den som hadde tingen i sin besittelse.²⁴⁰

Riksrevisjonen har flere ganger rettet kritikk mot politiets behandling og oppfølging av beslag, sist ved revisjonen i 2016.²⁴¹ Kritikken bygget blant annet på at beslag ikke befant seg der politiets datasystemer anga at de skulle være, og at det var mangler ved den overordnede styringen på området. I en del tilfeller manglet det dokumentasjon på at kravene i straffeprosessloven var fulgt. Et annet kritikkpunkt var at det var få adgangsbegrensninger til rom hvor beslag midlertidig oppbevares.

I sitt svar til Riksrevisjonen uttalte Justis- og beredskapsdepartementet at de gjennom styringsdialogen ville følge opp at Politidirektoratet ivaretok sin ledelse og kontroll av politidistriktene og særorganene. Det ble også vist til at Politidirektoratet allerede hadde truffet tiltak som rettet opp svakhetene, herunder ved å revidere og innskjerpe rundskriv, rutiner og instruksjoner på området.²⁴²

Riksadvokaten understreker i sitt kvalitetsrundskriv fra 2018 at det for å opprettholde nødvendig tillit til etterforskningsarbeidet «ikke [må] etterlates tvil om bevis er innhentet og oppbevart på en korrekt måte».²⁴³ Det påpekes også at en «tilfredsstillende håndtering av beslag forutsetter gode systemer for sikring og registrering av det enkelte beslag, samt formålstjenlige arkivfunksjoner». I alvorlige saker må kvalifisert personell, som kriminalteknikere, stå for sikring og granskning av åsted og bevis, og konsultasjon av Kripos eller andre særlig kvalifiserte sakkyndige bør vurderes. Rundskrivet angir på generelt grunnlag at beslag «skal oppbevares på en måte som sikrer tilgjengelighet, men også slik at konfidensialitet og integritet blir ivaretatt».

En nærmere regulering av politiets håndtering av beslag er gitt i Politidirektoratets rundskriv 1. oktober 2010.²⁴⁴ Rundskrivet ble sist oppdatert 19. juni 2017, i kjølvannet av kritikken fra Riksrevisjonen. Det fremgår av rundskrivet punkt 2.4 at hver beslaglagt gjenstand skal «merkes slik at saksnummer, beslagsnummer, siktedes navn og fødselsnummer samt tid og sted for beslaget fremgår». I tillegg skal eierens navn og adresse «så vidt mulig» oppgis. En beslagsrapport skal utferdiges så snart som mulig og undertegnes av den som har foretatt beslaget, samt av et vitne som har overvært beslaget. Beslagsrapporten skal inneholde en «utførlig beskrivelse» av gjenstandene som beslaglegges, og en «nøyaktig angivelse» av antall gjenstander. Det må fremgå «klart» hvor gjenstandene er funnet, og oppteignelsen må være «systematisk og ryddig».

Rundskrivet angir videre at beslaglagte gjenstander i samme sak om mulig skal oppbevares samlet, og at beslag skal behandles og oppbevares på en måte som ikke forringer hensikten med beslaget, jf. punkt 2.6. Gjenstandene skal oppbevares i et avlåst særskilt beslagsrom, med mindre dette er umulig på grunn av gjenstandens størrelse og beskaffenhet. Færrest mulig ansatte skal gis tilgang til rommet, og det skal føres en protokoll som til enhver tid viser hva som befinner seg der. Punkt 4 fastslår at politimesteren er ansvarlig for nødvendige rutiner og kontrollsystemer som sikrer at beslag håndteres i samsvar med regelverket. Det skal gjennomføres kontroll minst to ganger i året.

Våren 2022 ble det etablert et nasjonalt lager for spor og beslag ved Gardermoen i Oslo. Lageret skal romme spor og beslag fra politidistrikter

²³⁹ NOU 2016: 24 punkt 14.2.4.3 s. 306 med spesialmerknad på s. 595.

²⁴⁰ Se også påtaleinstruksen § 9-5 første ledd.

²⁴¹ Dokument 1 (2017–2018) s. 49–51.

²⁴² Dokument 1 (2017–2018) s. 50–51.

²⁴³ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.11.3 s. 28–29.

²⁴⁴ Politidirektoratets rundskriv (7/2010).

og særorgan i avsluttede eller uoppklarte saker med en strafferamme på seks år eller mer. Lageret rommer 2500 kvadratmeter og er utstyrt med kjølerom, fryserom og spesialsikrede rom som sikrer at kvaliteten til spor og beslag ikke forringes ved lagring over flere år. Politidirektoratet har opplyst at etableringen er en del av en bredere gjennomgang og videreutvikling av beslagsområdet i etterkant av Riksrevisjonens rapport.

Det er på det rene at ikke alle former for innhenting og sikring av bevis skjer gjennom reglene om beslag i straffeprosessloven kapittel 16. Ofte vil de alminnelige reglene om etterforskning, granskning og ransaking gi hjemmel for innhenting av beviset. Forholdet mellom beslagsinstituttet og øvrige rettsgrunnlag for bevisinnhenting er grundig omtalt i riksadvokatens brev 26. juni 2024 om retningslinjer om realbevis i straffesaker.²⁴⁵ Som nevnt i brevet kan veiledning søkes i at hovedformålet med beslagsreglene er å regulere adgangen til inngrep i den private eiendomsretten. Et beslag innebærer i realiteten at den beslaget tas hos, mister den faktiske og juridiske rådigheten over tingen. Om det er behov for å benytte beslagsreglene, vil dermed i stor grad bero på om bevissikringen har karakter av å være inngrep i eiendomsretten.

Riksadvokaten har understreket at det må «sørges for god notoritet, med nøyaktig opptegning og merking samt angivelse av det rettslige grunnlaget», uavhengig av hvilket rettsgrunnlag som ligger til grunn for bevisinnhenting.²⁴⁶ Utover dette overordnede direktivet finnes det imidlertid ikke lovregler, forskrifter eller sentrale retningslinjer som regulerer lagring av bevismateriale som ikke er tatt i beslag. Reglene i straffeprosessloven § 207 og Politidirektoratets rundskriv 1. oktober 2010 gjelder etter sin ordlyd bare for

ting som er beslaglagt i medhold av straffeprosessloven kapittel 16.

Etter utvalgets vurdering behandles beslag i dag på en mer betryggende måte enn da Riksrevisjonen kritiserte politiets praksis i 2016. For reelle bevismidler som ikke er tatt i beslag, men som er innhentet på annet rettsgrunnlag, mangler det imidlertid fortsatt detaljerte bestemmelser og retningslinjer for håndtering, lagring og saksbehandling. Utvalget anser dette som betenkelig. Av hensyn til sakens opplysning må bevis – uavhengig av hvilket rettsgrunnlag som ligger til grunn for innhenting – behandles og lagres på en måte som ikke svekker bevisenes informasjonsverdi.

Straffeprosessutvalget foreslo i 2016 å lovfeste en alminnelig plikt til å innhente og behandle bevis på en forsvarlig måte, jf. lovutkastet § 7-1 tredje ledd:

«Bevis skal innhentes og behandles på en måte som sikrer og bevarer bevisenes pålitelighet.»

Plikten omfatter etter forslaget også krav til aktørenes *oppbevaring og lagring* av bevismateriale og gjelder uavhengig av rettsgrunnlaget som er anvendt ved innhenting av bevisene. Straffeprosessutvalget mente at nærmere regler om lagring burde inntas i forskrift,²⁴⁷ og ga følgende begrunnelse:

«Formentlig er det grunn til å gi nærmere regler om lagring av bevismateriale, herunder etter sakens avslutning. Slike regler må nødvendigvis bli svært konkret innrettet etter type bevismiddel samt inneholde en rekke bestemmelser om temaer som sletting eller destruksjon av bevis, tilgang til bevis og tilhørende saksbehandlingsregler. Reglene vil kreve en detaljeringsgrad som gjør at det er lite hensiktsmessig å plassere dem blant bevisreglene i en straffeprosesslov.

Utvalget har ikke den nødvendige oversikt over eller innsikt i de spørsmål som kan oppstå, og som fortjener regulering, og henstiller departementet om å utforme en forskrift til straffeprosessloven med regler om lagring av bevis. Et slikt arbeid bør skje i samspill med berørte myndigheter og interessenter, særlig politiet, påtalemyndigheten og Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.»²⁴⁸

²⁴⁵ Riksadvokaten (26.06.24). Fra sammenfatningen på s. 11 siteres: «1.) Innenfor rammene av straffeprosessloven §§ 224 og 226 kan det som et klart utgangspunkt innhentes opplysninger som er allment tilgjengelig og som enhver kan skaffe seg i kraft av den alminnelige handlefrihet. 2.) Også bevis som ellers er tilgjengelig for politiet, herunder som ledd i ransaking, kan i vid utstrekning innhentes og hjemmel i de alminnelige reglene om etterforskning og granskning, således gjennom skriftlige rapporter, skisser, foto, film, avstøpninger osv., samt ved sikring av biologisk og annet spormateriale. 3.) Hvorvidt det er nødvendig å anvende reglene om beslag, vil særlig avhenge av om bevissikringen har karakter av inngrep i eiendomsretten eller retten til besittelse av andres eiendom. 4.) Uansett hvilket rettsgrunnlag som ligger til grunn for bevisinnhenting, må det sørges for god notoritet, med nøyaktig opptegning og merking samt angivelse av det rettslige grunnlaget.»

²⁴⁶ Riksadvokaten (26.06.24) s. 11.

²⁴⁷ Straffeprosessutvalgets lovutkast § 7-6, jf. NOU 2016: 24 s. 573.

²⁴⁸ NOU 2016: 24 punkt 13.2.2.2 s. 257.

Straffeprosessutvalgets forslag er foreløpig ikke fulgt opp av Justis- og beredskapsdepartementet.

Baneheia-utvalget er enig med Straffeprosessutvalget i at man bør lovfeste en alminnelig plikt til å oppbevare bevis på en forsvarlig måte, og at nærmere bestemmelser om lagring av bevismateriale fortrinnsvis bør reguleres i forskrift. Et alternativ til forskriftsregulering er å gi nærmere retningslinjer om lagring av bevis som tilsvarer Politidirektoratets rundskriv 1. oktober 2010 om behandling av beslag i straffesaker. For at nye regler skal fungere tilfredsstillende i praksis, er det – som også Straffeprosessutvalget påpeker – viktig at berørte myndigheter, herunder Kripos, Riksadvokatembetet, Politidirektoratet og Gjenopptakelseskommisjonen, trekkes inn i arbeidet og gis anledning til å komme med innspill.

Det vises til forslaget til ny § 226 a i straffeprosessloven i punkt 16.1 og spesialmerknaden til bestemmelsen i punkt 16.2.

13.7.4 Utvidelse av adgangen til å oppbevare beslag etter sakens avslutning

13.7.4.1 Innledning

I punkt 13.7.4.2 gis det en fremstilling av gjeldende rett om adgangen til å oppbevare beslag etter at straffesaken er endelig avgjort. Utvalgets vurderinger og forslag til endringer gis i punkt 13.7.4.3.

13.7.4.2 Gjeldende rett

Ting som antas å ha betydning som bevis, kan beslaglegges inntil rettskraftig dom foreligger i saken, jf. straffeprosessloven § 203. Det samme gjelder ting som antas å kunne inndras eller å kunne kreves utlevert av fornærmede. Utrykket «ting» er omfattende og refererer til alt som kan tas hånd om av politiet for de beslagsformål loven anerkjenner, det vil si for å nyttiggjøres som bevis, for å inndras eller for å utleveres til fornærmede.²⁴⁹ Blant annet omfattes løsøre, fast eiendom, biologisk materiale, dokumenter, elektronisk lagrede opplysninger og domenenavn.²⁵⁰

Utrykket «ting» gir ingen avgrensning av når beslagsinstituttet *må* tas i bruk. De samme bevismidlene vil i mange tilfeller kunne innhentes av

politiet på annet rettsgrunnlag, jf. punkt 13.7.3 foran. Veiledning kan søkes i at hovedformålet med beslagsreglene er å regulere adgangen til inngrep i den private eiendomsretten. Riksadvokaten har i brev 26. juni 2024 fremholdt:

«Sammenhengen mellom de ulike reglene om bevisinnhenting tilsier [...] at hvorvidt det er nødvendig å anvende reglene om beslag, særlig vil avhenge av om bevissikringen har karakter av inngrep i eiendomsretten eller retten til besittelse av andres eiendom. Hvis dette ikke er tilfelle, må det antas at de alminnelige reglene om etterforskning og granskning, samt reglene om ransaking, i stor utstrekning vil gi tilstrekkelig hjemmel for bevisinnhenting.»²⁵¹

Selv om bevisinnhenting ikke utgjør et inngrep i eiendomsretten, er det ikke noe i veien for å benytte beslagsreglene såfremt vilkårene ellers er oppfylt. I så fall vil straffeprosessloven kapittel 16 om beslag regulere behandlingen av beviset, herunder adgangen til å opprettholde beslaget etter at saken er avsluttet.

Enhver som rammes av et beslag, kan straks eller senere få spørsmålet om hvorvidt beslaget skal opprettholdes, brakt inn for retten, jf. straffeprosessloven § 208. Påtalemyndigheten skal gjøre vedkommende kjent med denne retten. Rettens avgjørelse treffes ved kjennelse. Retten kan prøve alle sider av saken, herunder om beslaget er uforholdsmessig, jf. straffeprosessloven § 170 a.

Bortfaller behovet for beslaget før saken er endelig avgjort, skal det heves av påtalemyndigheten eller retten, jf. straffeprosessloven § 213 første ledd. Dette kan være aktuelt når vilkårene for beslag ikke lenger er til stede, eller hvis behovet for bevissikring er ivaretatt på annen måte, jf. påtaleinstruksen § 9-5 andre ledd.²⁵²

Adgangen til å opprettholde beslag *etter at saken er endelig avgjort*, er regulert i straffeprosessloven § 213 andre ledd:

«For øvrig faller beslaget bort når saken er endelig avgjort. Retten kan bestemme at beslag av bevismidler skal opprettholdes også etter at det foreligger rettskraftig dom i saken, såfremt og så lenge det er grunn til å regne

²⁴⁹ NOU 2016: 24 punkt 14.8.1 s. 337.

²⁵⁰ Forholdet mellom beslagsinstituttet og øvrige rettsgrunnlag for bevisinnhenting omtales grundig i riksadvokatens brev 26. juni 2024 om retningslinjer om realbevis i straffesaker, se riksadvokaten (26.06.24). Se punkt 13.7.3 foran.

²⁵¹ Riksadvokaten (26.06.24) s. 5.

²⁵² Heving av beslaget utelukker ikke at opplysninger som er *avledet* av beslaget, for eksempel bevis innhentet gjennom *granskning* av beslaglagte gjenstander, jf. straffeprosessloven kapittel 12, beholdes som en del av etterforskningsmaterialet. Se riksadvokaten (26.06.24) s. 4–5.

med at saken kan bli begjært gjenåpnet eller andre særlige forhold tilsier det.»

Straffesaken er «endelig avgjort» ved rettskraftig dom eller når forelegg er vedtatt. Der saken er henlagt av påtalemyndigheten, er saken endelig avgjort når omgjøringsfristen etter straffeprosessloven § 75 andre ledd og muligheten for omgjøring etter klage, jf. straffeprosessloven § 59 a, er utløpt.²⁵³ Adgangen etter straffeprosessloven § 213 andre ledd andre punktum til å opprettholde beslag av bevismidler etter at saken er endelig avgjort, gjelder kun ved rettskraftig dom.

Alternativet om at «det er grunn til å regne med at saken kan bli begjært gjenåpnet», er åpenbart oppfylt når det er varslet at saken vil bli begjært gjenåpnet. Etter omstendighetene kan det også være grunn til å forvente gjenåpningssak ut fra den aktuelle bevissituasjonen og påstander som har vært fremsatt i saken. Alternativet om at «andre særlige grunner tilsier» opprettholdelse av beslaget, er en særlig unntaksregel for tilfeller hvor utlevering kan gripe inn i klart beskyttelsesverdige interesser.²⁵⁴

Straffeprosessloven § 213 andre ledd andre punktum om opprettholdelse av beslaget etter at det foreligger rettskraftig dom, var en nyvinning da straffeprosessloven ble vedtatt. I forarbeidene uttales følgende om regelens anvendelsesområde:

«Det er her først og fremst tenkt på at muligheten for gjenopptakelse av en rettskraftig avgjort sak kan gjøre det betenkelig å utlevere viktige bevismidler i saken, men også andre særlige forhold kan tilsi en opprettholdelse av beslaget. Forutsetningen må da være at tingen ikke kan inndras. Det gjelder f.eks. et drapsvåpen tilhørende tredjemann [...]. Kanskje ville det være støtende om eieren skulle ha anledning til å gjøre seg nytte av at tingen var brukt som drapsvåpen, og kanskje er det i offentlig interesse at tingen bevares for ettertiden på grunn av sakens historiske interesse. – Hvis opprettholdelsen av beslaget har karakter av ekspropriasjon, kan det ytes erstatning etter regelen i utk. § 426. – Man har ansett det unød-

vendig å si uttrykkelig at retten kan sette frist for varigheten av beslag etter annet ledds annet punktum.»²⁵⁵

Som det fremgår av sitatet, er adgangen aktuell for bevismidler som *ikke* kan inndras. En ting som er beslaglagt med sikte på inndragning, må gjøres opp i tilknytning til den endelige avgjørelsen av saken, jf. Rt. 1990 s. 713.

Når beslaget oppheves, skal tingen straks utleveres til den berettigede, jf. straffeprosessloven § 214. Normalt vil dette være den fornærmede eller den personen beslaget ble tatt hos. Riksadvokaten har i brev 26. juni 2024 gitt uttrykk for at plikten må forstås med enkelte presiseringer:

«Endelig bemerkes at selv om et beslag faller bort når saken henlegges, kan gjenstanden etter omstendighetene holdes tilbake på annet grunnlag. Plikten til utlevering etter straffeprosessloven § 214 forutsetter dessuten at noen har interesse av å motta tingen. Eierløse gjenstander og ting som berørte personer åpenbart ikke har noen interesse av å få utlevert, må det således antas at politiet kan beholde, når det etter sakens art og forholdene ellers er grunn til det. I tvilstilfelle må spørsmålet avklares med den som kan ha krav på utlevering.»²⁵⁶

Straffeprosessloven kapittel 16 – herunder §§ 213 og 214 om heving, videre oppbevaring og utlevering – gjelder bare ting *som er tatt i beslag*. For andre bevismidler og straffesaksopplysninger reguleres spørsmålet om videre oppbevaring av politiregisterloven og politiregisterforskriften.²⁵⁷ For det første følger det av politiregisterforskriften §§ 25-1 til 25-3 at *straffesakens dokumenter* skal oppbevares også etter at saken er avsluttet, jf. punkt 13.9.4. Lagringsplikten er evigvarende.²⁵⁸ Videre fastslår politiregisterforskriften § 45-18 at *spormateriale for DNA* kan oppbevares «så lenge det finnes hensiktsmessig», jf. punkt 13.9.3. Dette gjelder både i oppklarte og uoppklarte saker. *Andre opplysninger i straffesaker enn de som er nevnt foran*, reguleres av politiregisterloven § 50.²⁵⁹ Første ledd fastslår at opplysninger ikke skal lagres lenger enn det som er nødvendig ut fra

²⁵³ Henleggelsesbeslutningen må imidlertid tolkes for å avklare hvilke forhold som er endelig avgjort. En henleggelse mot en bestemt person hindrer ikke nødvendigvis etterforskning mot andre personer eller videre etterforskning på saksnivå. Vurderingstemaet er om det i lys av den videre etterforskningen er grunnlag for å opprettholde beslaget. Se riksadvokaten (26.06.24) s. 8–9.

²⁵⁴ NOU 2016: 24 s. 616–617 (spesialmerknad til lovutkastet § 19-4).

²⁵⁵ NUT 1969:3 s. 256.

²⁵⁶ Riksadvokaten (26.06.24) s. 9.

²⁵⁷ Riksadvokaten (26.06.24) s. 7 flg.

²⁵⁸ Se politiregisterforskriften § 25-3 siste ledd, som fastslår at dokumentene skal overleveres Arkivverket i henhold til de regler som er fastsatt om dette. Arkivmateriale på papir skal overleveres når det er om lag 25–30 år gammelt, jf. Riksarkivarens forskrift § 5-5 fjerde ledd og § 6-2.

formålet med behandlingen, jf. punkt 13.9.4. Bestemmelsen hjemler oppbevaring av opplysninger også etter at saken er avsluttet, i den grad det er grunn til det i lys av reglene om gjenåpning av dommer eller gjenopptakelse av straffeforfølgningen.

Riksadvokaten har i brev 26. juni 2024 til politidistriktene og statsadvokatembetene gitt enkelte retningslinjer for når det kan være grunn til å vurdere videre oppbevaring av realbevis etter at saken er endelig avgjort. Direktivene gjelder også for ting som er tatt i beslag. Fra brevet siteres:

«Riksadvokaten understreker igjen viktigheten av at det i alvorlige straffesaker vurderes nøye om det er grunnlag – herunder behov – for videre oppbevaring av realbevis, etter at saken er avsluttet. Grunnlaget for videre oppbevaring vil avhenge av en rekke ulike omstendigheter og må vurderes konkret i hver enkelt sak. En finner derfor ikke grunn til å gi nærmere føringer om kriterier mv. for når videre oppbevaring bør finne sted. Saker der noen er død som følge av en mulig straffbar handling og andre saker om alvorlig integritetskrenkelse tilhører imidlertid kjerneområdet for saker der spørsmålet om videre oppbevaring alltid skal vurderes. Det forutsettes at statsadvokatene i samarbeid med politidistriktene og særorganene etablerer gode rutiner for å behandle spørsmål om oppbevaring av realbevis i avsluttede straffesaker, i tråd med det ovenstående.»²⁶⁰

13.7.4.3 Utvalgets vurderinger

Som fremstillingen foran viser, vil det rettslige grunnlaget for videre oppbevaring av bevismidler og opplysninger etter at straffesaken er avsluttet, kunne variere. Det er knapt grenser for hvilke ting og gjenstander som *kan* tas i beslag. Om det er *nødvendig* å bruke beslagsreglene eller ikke, vil primært bero på om bevissikringen har karakter av å være inngrep i den private eiendomsretten. Uavhengig av dette benyttes beslagsinstituttet i stor utstrekning ved innhenting og oppbevaring av bevis i straffesaker. Utformingen av reglene om beslag har derfor stor betydning.

Videre oppbevaring av beslaglagte bevismidler etter at straffesaken er endelig avgjort, reguleres av straffeprosessloven § 213 andre ledd. Adgangen er – som nevnt over i omtalen av gjel-

dende rett – aktuell for bevismidler som ikke kan inndras. Utvalget mener at regelen i § 213 andre ledd i større grad bør tilpasses dagens behov for bevissikring og foreslår enkelte lovendringer i tråd med dette. Utvalgets inntrykk er at bestemmelsen i svært liten grad anvendes i praksis.²⁶¹ Det er derfor et mål i seg selv at regelen gjøres praktikabel. Utvalget går dessuten inn for enkelte justeringer av bestemmelsen for å ivareta hensynet til den som rammes av beslaget.

Utvalget mener for det første at påtalemyndigheten og ikke domstolen bør gis den primære beslutningskompetansen etter bestemmelsen.²⁶² Den som rammes, skal til gjengjeld gjøres kjent med at spørsmålet om hvorvidt beslaget skal opprettholdes, kan kreves brakt inn for retten, jf. straffeprosessloven § 208. Etter forslaget vil spørsmålet bare bli brakt inn for domstolen når den som rammes av beslaget, ønsker en rettslig prøving. Dette vil gjøre prosessen mer effektiv enn etter dagens ordning. Forslaget vurderes som rettssikkerhetsmessig forsvarlig, ettersom behovet for rettslig kontroll først og fremst gjør seg gjeldende når det er tvist om hvorvidt beslaget skal opprettholdes.

For det andre bør adgangen til å beslutte videre beslag etter at saken er endelig avgjort, ikke være avgrenset til saker hvor det foreligger rettskraftig dom. Etter omstendighetene bør beslag også kunne opprettholdes når saken er henlagt med endelig virkning, såfremt det er grunn til å anta at det kan bli spørsmål om gjenopptakelse av forfølgningen, jf. straffeprosessloven § 74. Utvalget har i denne forbindelse sett hen til at de ovennevnte reglene i politiregisterloven og politiregisterforskriften ikke stenger for å beholde bevismateriale i slike tilfeller. Etter utval-

²⁶¹ Se også Politidirektoratet (23.05.08) s. 19: «Bestemmelsen er ny i den någjeldende straffeprosesslov, og hvorvidt bestemmelsen anvendes i praksis er tvilsomt».

²⁶² Se Politidirektoratet (23.05.08) s. 19: «Etter arbeidsgruppens oppfatning bør primærkompetansen til å beslutte videre beslag ligge hos påtalemyndigheten i politiet, slik situasjonen er før rettskraftig dom. Bakgrunnen for dette er for det første at i de langt fleste tilfeller vil opprettholdelse av beslag ikke medføre noen uenighet idet de fleste relevante bevis ikke har noen eier som vil imøtegå videre beslag eller forlenget lagring, og for det annet vil trolig domstolen være mindre egnet til å vurdere behovet for opprettholdelse av en rekke bevis som den aldri har fått seg forelagt, enten fordi de aktuelle bevismidler ikke har vært av en slik art at det har vært nødvendig å forelegge dem for retten eller på grunn av at det ikke har vært utferdiget noen tiltale i saken. Ved tilståelsesdommer vil retten i det alt vesentlige befatte seg med siktedes forklaring og trolig kun unntaksvis gå inn i sakens beslag og øvrige bevisgjendstander.» Se også NOU 2016: 24 punkt 1.2 s. 54 (Straffeprosessutvalgets lovutkast § 19-4 andre ledd).

²⁵⁹ Tredje ledd inneholder særlige regler om oppbevaring av opplysninger fra kommunikasjonskontroll.

²⁶⁰ Riksadvokaten (26.06.24) s. 12.

gets syn bør reguleringen i beslagstilfellene være tilnærmet likeartet, med mindre avvik kan begrunnes i særlige hensyn. At beslagsreglenes hovedformål er å regulere adgangen til inngrep i den private eiendomsretten, eventuelt retten til å besitte andres eiendom, må i denne sammenheng vektlegges. Dette er annerledes for bevis som innhentes i medhold av andre rettslige grunnlag. Ved den konkrete vurderingen må derfor behovet for videre oppbevaring av bevismidlene avveies mot de konkrete ulempene som inngrepet i eiendomsretten innebærer for rettighetshaveren, jf. straffeprosessloven § 170 a.

For det tredje mener utvalget at vilkåret «det er grunn til å regne med at saken kan bli begjært gjenåpnet», er et lite formålstjenlig kriterium. Hovedgrunnlaget for gjenåpning er nettopp at det kommer frem nye bevis eller omstendigheter, noe som kan være vanskelig å forutse. I en del tilfeller vil gjenåpningsbegjæringer kunne komme overraskende på påtalemyndigheten, kanskje mange år etter at dommen ble rettskraftig. Kriteriet gir dessuten anvisning på skjønnsmessige vurderinger som kan sprike fra ett politidistrikt til det neste.

Etter utvalgets vurdering er det en fordel å ha et kriterium som er felles for gjenåpning av rettskraftige dommer (straffeprosessloven kapittel 27) og henlagte saker hvor det kan bli spørsmål om forfølgningen skal tas opp på ny (straffeprosessloven § 74). Gode grunner taler dessuten for at adgangen til videre oppbevaring ikke er for snever. Etter utvalgets endringsforslag kan beslag av bevismidler opprettholdes også etter at saken er avsluttet, «når det er grunn til det i lys av reglene om gjenåpning i kapittel 27 eller gjenopptakelse av forfølgningen i § 74, eller når andre særlige forhold tilsier det», jf. forslaget til endring av straffeprosessloven § 213 andre ledd.

For det fjerde bør det fremgå eksplisitt av loven at det kan settes en *frist* for varigheten av beslaget. Beslutninger om å opprettholde beslag vil i mange tilfeller innebære inngrep i eiendomsretten, eventuelt retten til å besitte andres eiendom, og det er ønskelig å motvirke beslag som i praksis er «evigvarende». At det settes en frist for varigheten av beslaget, markerer tydelig at eiendomsretten til tingen ikke er overdratt med endelig virkning. Påtalemyndigheten eller retten bør kunne beslutte forlengelse av fristen. Viser det seg før utløpet av fristen at det ikke lenger er behov for bevismidlet, skal beslaget heves, jf. straffeprosessloven § 213 første ledd, jf. § 170 a.

Utvalget mener for det femte at loven bør synliggjøre at erstatning skal ytes når det fremstår

som rimelig, sml. straffeprosessloven § 448. Erstatning vil være aktuelt når beslaget forventes å være særlig langvarig, men også der opprettholdelsen har karakter av ekspropriasjon, jf. NUT 1969:3 s. 256.

Det vises til forslaget til endring av straffeprosessloven § 213 andre ledd med spesialmerknad, se punkt 16.1 og 16.2.

13.7.5 Lyd- og bildeopptak av forhandlinger i straffesaker

13.7.5.1 Innledning

Lyd- og bildeopptak av domstolsbehandlingen av norske straffesaker har vært tema i en rekke rapporter og utredninger de siste tiårene. I punkt 13.7.5.2 gjør utvalget rede for gjeldende rett. En fremstilling av tidligere prøveprosjekter, regelverksarbeid og status for innføring av opptak i norske domstoler gis deretter i punkt 13.7.5.3. Utvalgets vurderinger og anbefalinger presenteres til sist i punkt 13.7.5.4.

13.7.5.2 Gjeldende rett

Etter straffeprosessloven § 23 skal det under hoved- og ankeforhandling foretas opptak av forklaringer fra parter, vitner og sakkyndige. Retten kan i tillegg beslutte at det skal tas opptak av andre deler av forhandlingene og under andre rettsmøter.²⁶³ Eventuelle opptak skal inntas i rettsboken og arkiveres sammen med saken, jf. straffeprosessloven § 23 sjette ledd.²⁶⁴ Dette innebærer at opptakene inngår i materialet som ankeinstansen har tilgjengelig under ankesilingen.²⁶⁵

²⁶³ Vurderingen er opp til rettens skjønn, jf. Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 13. Forarbeidene nevner som eksempel at retten kan komme til at det bør tas opptak av andre deler enn forklaringene «i saker av stor betydning eller dersom det av andre grunner av særlig interesse for ettertiden å dokumentere disse delene av forhandlingene». Det er imidlertid klart nok at anvendelsesområdet ikke er begrenset til slike saker, og det er angitt i forarbeidene at rettens beslutning ikke kan påankes.

²⁶⁴ Forskrift 28. september nr. 1471 § 3 fastsetter at «[o]pptak skal oppbevares forsvarlig av domstolen og så langt det er mulig sikres mot manipulering, spredning og misbruk». Opptak fra *avsluttede* straffesaker skal derimot «oppbevares ved politidistriktet på det sted hvor saken har vært behandlet eller hvor fra etterforskningen har vært ledet», jf. politiregisterloven § 25-3.

²⁶⁵ I forskrift 28. september nr. 1471 § 5 er det gitt følgende regel om avspilling av opptak under ankesilingen: «Ankeinstansen kan spille av opptak foretatt i underinstansen når den vurderer om en anke skal nektes fremmes. Avspillingen bør begrenses til det som anses relevant for vurderingen.»

Bestemmelsen i straffeprosessloven § 23 ble endret ved lov 22. juni 2018 nr. 79, og er utformet etter mønster av den tilsvarende regelen i tvisteloven § 13-7.²⁶⁶ Etter § 23 andre ledd kan opptak *unnlates* dersom retten ikke har tilgjengelig nødvendig utstyr for opptak, eller hvis forklaringene inntas i rettsboken. Dette tilsvarer unntaksregelen i tvisteloven § 13-7 andre ledd. Har retten ikke utstyr for lyd- og bildeopptak, men bare utstyr for lydopptak, skal det i stedet tas lydopptak.

Til tross for at lovens hovedregel er at det skal gjøres opptak i straffesaker, har den praktiske hovedregelen til nå vært at det *ikke* tas opptak. Bakgrunnen er at de færreste domstoler inntil nylig har hatt nødvendig opptaksutstyr. Den nevnte unntakshjemmelen har altså vært benyttet i meget stor utstrekning.

Før lovendringene i 2018 var det ikke lovfestet at forklaringer avgitt under hoved- og ankeforhandlingen skulle dokumenteres ved opptak eller nedtegnelse i rettsboken.²⁶⁷ En rekke arbeidsgrupper og utvalg har over tid og i ulike sammenhenger tatt til orde for at innholdet i rettslige forklaringer bør dokumenteres i større grad, særlig i form av utvidet bruk av opptak. En kortfattet oversikt over tidligere utredninger og forslag er gitt i NOU 2016: 24 punkt 6.5.3.2 s. 171.²⁶⁸

Endringene i straffeprosessloven § 23 kom på bakgrunn av et forslag fra Straffeprosessutvalget.²⁶⁹ Utvalget foreslo at lyd- og bildeopptak fra forhandlingene i straffesaker skulle være obligatorisk. Om de sentrale argumentene for forslaget uttalte utvalget:

«Den faglige tilrådingen i offentlige utredninger og arbeidsgrupperapporter har gjennom flere tiår vært at det i større utstrekning enn i dag bør sikres dokumentasjon av innholdet i rettslige forklaringer. I sivile saker er hovedregelen at det skal tas opptak av parts- og vitneforklaringer under hovedforhandling. Argumentene for lyd- og bildeopptak er knyttet til de grunnleggende hensynene til rettssikkerhet, effektivitet og tillit til straffesaksbehandlingen [...].

Utvalget mener at dokumentasjon av forhandlingene er verdifullt og bør sikres. For det første får man da helt sikker informasjon om

hva som er forklart, noe som på ulikt vis vil styrke hensynet til saksopplysning og effektivitet. Av særlig betydning er at slike opptak kan benyttes når det skal tas stilling til om en anke skal fremmes, og at opptakene gir mulighet for gjenbruk av opplysningene ved en eventuell ankebehandling. [...] Det vil videre ligge en besparelse i at man ikke alltid vil måtte gjennomføre en fullstendig ny hovedforhandling dersom det er begått en saksbehandlingsfeil som leder til opphevelse av dommen, men som ikke hefter ved eller kan ha påvirket bevisførselen. Endelig nevnes at opptak av forhandlingene dersom de arkiveres også etter rettskraftig dom, vil være verdifullt for en eventuell sak om gjenåpning.»²⁷⁰

Departementet sluttet seg til Straffeprosessutvalgets vurderinger og fremhevet i tillegg at opptak antas å motvirke uønsket prosessatferd og falske og tilpassede forklaringer.²⁷¹

Straffeprosessutvalgets forslag bygde på en forutsetning om at det fantes nødvendig utstyr i alle rettsaler, og utkastet åpnet derfor ikke for å unnlate opptak med henvisning til domstolens manglende utstyr.²⁷² Denne siden av utvalgets forslag ble ikke fulgt opp av departementet, som mente det var behov for en unntakshjemmel som svarte til den i tvisteloven. Departementet understreket at opptak burde gjennomføres i domstoler der det var mulig, og så «ingen overbevisende grunn til å avvente innføringen av en regel om opptak i straffesaker inntil nødvendig utstyr er på plass i alle domstoler».²⁷³

Departementet ønsket heller ikke å følge opp forslaget om at forklaringer skulle nedtegnes dersom det ikke ble tatt opptak. For departementet var det avgjørende at nedtegnning i stor grad ville legge bånd på domstolenes ressurser, og at en plikt til nedtegnning heller ikke fulgte av tvisteloven. Departementet uttalte videre:

«Etter departementets syn ivaretas behovet for dokumentasjon når det ikke tas opptak gjennom adgangen retten har til å føre forklaringer inn i rettsboken etter tvisteloven § 13-8 og straffeprosessloven § 21. Departementet utelukker likevel ikke at spørsmålet vil bli vurdert annerledes i forbindelse med oppfølgingen av Straf-

²⁶⁶ Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 12–13

²⁶⁷ Rettstilstanden før endringslov 22. juni 2018 nr. 79 er omtalt i NOU 2016: 24 punkt 6.5.3.1 s. 170–171 og Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.1 s. 10–11.

²⁶⁸ For en mer utførlig oversikt se NOU 2011: 13 s. 194–202.

²⁶⁹ NOU 2016: 24 punkt 6.5.3 s. 170–172.

²⁷⁰ NOU 2016: 24 punkt 6.5.3.3 s. 171–172.

²⁷¹ Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 13.

²⁷² NOU 2016: 24 s. 684 (spesialmerknad til ny § 134 b i domstolloven).

²⁷³ Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 13.

feprosessutvalgets forslag eller når rettssalene etter hvert utstyres slik at hovedregelen i praksis blir at det tas opptak.»²⁷⁴

Straffeprosessutvalget foreslo at opptak av forklaringer avgitt for tingretten «som regel» skulle spilles av for helt eller delvis å tre i stedet for muntlig og direkte avhør i annen instans, forutsatt at «hensynet til forsvarlig saksopplysning ikke taler mot det», jf. lovutkastets § 10-9 andre ledd. Departementet mente imidlertid at det var ønskelig å legge til rette for en utprøving, slik at man på tilfredsstillende måte «kunne ta stilling til om og eventuelt hvordan en slik gjenbruksordning bør innføres i norsk rett».²⁷⁵ Det ble derfor foreslått en hjemmel til å fastsette i forskrift at forklaringer som er tatt opp i første instans, skal spilles av i utpekte domstoler i annen instans. Forskriftshjemmelen fremgår av straffeprosessloven § 331 femte ledd:

«Kongen kan i forskrift gi regler om at opptak foretatt etter § 23 i utpekte domstoler skal spilles av for helt eller delvis å tre i stedet for direkte forklaring for retten, når hensynet til forsvarlig saksbehandling ikke taler imot det. Kongen kan gi nærmere regler om avspilling i forskrift.»

Nærmere regler om avspilling av opptak i ankeforhandlingen er gitt i forskrift 28. september 2018 nr. 1471 § 6. Bestemmelsen fastsetter at lyd- og bildeopptak²⁷⁶ av forklaringer i hovedforhandlingen skal spilles av for helt eller delvis å tre i stedet for direkte forklaringer i ankeforhandlingen. Unntak kan gjøres dersom «hensynet til forsvarlig saksbehandling taler mot det». Bestemmelsen gjelder bare for de domstoler Domstoladministrasjonen bestemmer.²⁷⁷

²⁷⁴ Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 13.

²⁷⁵ Prop. 63 L (2017–2018) s. 5 og 19–20.

²⁷⁶ Lydopptak kan ikke avspilles i medhold av bestemmelsen. Begrunnelsen er at disse «ikke på samme måte som lyd- og bildeopptak fanger opp kroppsspråk og andre forhold som kan kaste lys over forklaringene og sørge for en fullverdig gjengivelse av dem», jf. Prop. 63 L (2017–2018) punkt 3.6 s. 13.

²⁷⁷ Forskrift 17. oktober 2018 nr. 1577 § 1 fastsetter at dette gjelder ankeforhandlinger ved Hålogaland lagmannsrett og Gulatings lagmannsrett for avspilling av opptak ved henholdsvis Nord-Troms og Senja tingrett og Sør-Rogaland tingrett.

13.7.5.3 Prøveordninger, regelverksarbeid og status for utrulling

Siden 2016 har Domstoladministrasjonen hatt en prøveordning med lyd- og bildeopptak i daværende Nord-Troms tingrett²⁷⁸ og Hålogaland lagmannsrett. Et formål med prøveordningen har vært å kartlegge konsekvensene av en eventuell innføring av lyd- og bildeopptak ved alle landets domstoler. Prøveordningen var begrenset til opptak av forklaringer under hoved- og ankeforhandling. Gjenbruk av opptakene ble ikke prøvd ut.²⁷⁹

I april 2018 ble prøveordningen organisert som et prosjekt og utvidet til å omfatte avspilling av opptak av forklaringer fra tingrettene under en eventuell ankeforhandling. I februar 2019 ble daværende Jæren tingrett²⁸⁰ og Gulatings lagmannsrett inkludert i prosjektet. Hovedformålet med prosjektet var å skaffe til veie et kvalifisert beslutningsgrunnlag for bred videreføring av ordningen med opptak i retten og gjenbruk av opptakene i annen instans når nødvendige ressurser ble tildelt.

En sluttrapport fra prosjektet ble endelig oversendt Justis- og beredskapsdepartementet 3. juli 2023.²⁸¹ Rapporten fremhever at erfaringene med bruk av opptak i retten i all hovedsak er gode, men at det praktiske rundt gjennomføringen av opptakene kan være krevende for dommerne å utføre ved siden av øvrige arbeidsoppgaver. Konklusjonen er at det er behov for videreutvikling av de tekniske løsningene før opptak kan gjennomføres som en alminnelig ordning i domstolene. Det anbefales også endringer i regelverket for lagring, innsyn og deling av opptak.

Etter prosjektgruppens syn er det på området for lagring og deling av rettsopptakene at prøveordningen med opptak i retten har kommet kortest. Ettersom opptaksordningen vil generere store mengder data, er det behov for hensiktsmessige lagringsløsninger før ordningen kan allmenngjøres. Det må også vurderes hvor lenge opptak i ulike saker minimum bør oppbevares, herunder for å være til hjelp under en eventuell sak om gjenåpning. For straffesakene fremhever gruppen at det ikke gjelder en gjenåpningsfrist, men at det «likevel [kan] være grunn til å vurdere om det er behov for å oppbevare alle opptak i straffesaker for alltid, både ut fra et prosessuelt og et arkivfaglig perspektiv». Prosjektgruppen fremhever generelt at nytteverdien av opptakene bør veies mot

²⁷⁸ I dag Nord-Troms og Senja tingrett.

²⁷⁹ Prop. 63 L (2017–2018) punkt 2.4 s. 8–10.

²⁸⁰ I dag Sør-Rogaland tingrett, rettssted Sandnes.

²⁸¹ Domstoladministrasjonens prosjektgruppe (19.09.22).

kostnadene som påløper ved langs tids lagring. Det uttales også:

«For å unngå at kostnadene ved lagring av hinder en bred utrulling av ordningen med opptak i retten, kan man vurdere å begrense lagringsplikten varighet. Det viktigste er å sørge for at det under hovedforhandling foretas opptak av parts- og vitneforklaringer, som oppbevares fram til saken er rettskraftig avgjort. Det er i denne perioden at opptakene har aller størst verdi, også av rettssikkerhetshensyn.»²⁸²

På bakgrunn av anbefalingene i sluttrapporten satte Domstoladministrasjonen i 2023 i gang et ytterligere prøveprosjekt i form av et samarbeid med Oslo tingrett og Borgarting lagmannsrett. Etter etableringen ble Nord-Troms og Senja tingrett, Sør-Rogaland tingrett og Hålogaland lagmannsrett engasjert i prosjektet. Prosjektet har to hovedmål: For det første skal det prøves ut en antatt fremtidsrettet teknisk løsning for opptak av lyd og bilde fra rettsmøter og en ordning for strømming, lagring, deling og gjenbruk av opptakene. Løsningen må være brukervennlig og egnet til å bli innført i alle domstoler. I tillegg skal prosjektet vurdere behovet for og eventuelt fremme forslag til nødvendige regelverksendringer. Prosjektbeskrivelsen angir at det må «tas stilling til om det er hensiktsmessig med opptak av part og vitneforklaring i tråd med gjeldende regelverk, eller om det av rettssikkerhetsmessige hensyn bør tas opptak av hele hovedforhandlingen». Det skal videre gis en anbefaling om hvor lenge opptak skal lagres, eventuelt om det skal differensieres ut fra sakstyper.

En utredning om mulige regelverksendringer ble oversendt Justis- og beredskapsdepartementet 15 august 2024.²⁸³ Rapporten drøfter argumenter for og imot at det skal foretas opptak av rettsforhandlingene i sin helhet eller kun av parts- og vitneforklaringer, men tar ikke endelig stilling til spørsmålet. Videre anbefales det at bevaringstiden for opptak bør begrenses og at lagringstiden bør kunne differensieres for ulike sakstyper. Det ble ikke utarbeidet konkrete forslag til lagringstid for ulike sakstyper, men regelverksteamet pekte på at relevante hensyn var «hensynet til gjenopptakelse sett opp mot ressursene som kreves for å kunne lagre opptaket».²⁸⁴ Rapporten påpeker også en rekke endringsbehov knyttet til gjennom-

føring av opptak, bearbeidelse og etterbehandling av opptak, innsynsrett, offentlighet og arkivering. I oktober 2024 fremholdt departementet at flere av temaene som berøres i rapporten, krever ytterligere utredning, og at forslagene i rapporten ville bli vurdert på et senere tidspunkt.²⁸⁵ Den gjeldende reguleringen ble – med ett unntak – ansett å gi et tilstrekkelig grunnlag for utrulling av opptaksutstyr til domstolene.²⁸⁶

I statsbudsjettet for 2024 ble det bevilget 15 millioner kroner for å legge til rette for lyd- og bildeopptak i domstoler over hele landet.²⁸⁷ Regjeringen har uttalt at alle domstoler i løpet av 2025 skal ha minimum ett rettssted i hver rettskrets med utstyr som gjør det mulig å ta opptak.²⁸⁸ I det reviderte nasjonalbudsjettet for 2024 ble det bevilget ytterligere 6,5 millioner kroner til utrulling av utstyr, slik at det skal kunne gjøres opptak ved *alle* landets rettssteder.²⁸⁹ Domstolenes driftsbudsjett ble også økt med 25 millioner kroner til stabil og sikker drift av IT-systemer i domstolene.

Bevilgningen på 6,5 millioner kroner ble videreført og gjort permanent fra og med 2025.²⁹⁰ I budsjettproposisjonen for 2026 heter det:

«Målet er at den tekniske løsinga gradvis skal rullast ut i domstolane, og at tingrettane skal vere i stand til å gjere opptak av rettsforhandlingar i minimum éin rettssal per rettsstad. Løysinga skal nyttast til å kjøpe inn og utplassere utstyr i alle domstolar. Deretter skal midlane nyttast til å gjennomføre nødvendig drift, forvaltning og utskifting av dette utstyret etter kvart som det når si tekniske levetid. Regjeringa har i perioden frå 2022 til og med 2025 prioritert lyd- og bildeopptak i domstolane, og det er til saman løyva 38 mill. kroner til formålet i perioden.

Tiltaket vil bidra til å auke rettstryggleiken ved at det blir enklare å ettergå forklaringar

²⁸⁵ Justis- og beredskapsdepartementet (21.10.24) s. 8.

²⁸⁶ Utrullingen forutsetter en justering av reglene om avspilling under ankeforhandlingen. Forslaget i høringsnotatet 15. august 2024 gikk ut på å fjerne begrensningen «i utpekte domstoler» i straffeprosessloven § 331 femte ledd og tvisteloven §§ 23-2 fjerde ledd og 24-1 fjerde ledd, samt oppheve bestemmelsen i forskrift 28. september 2018 nr. 1471 § 6. Dette åpner for at samtlige av landets ankedomstoler gis adgang til å spille av opptak i ankeforhandlingen. Forslaget er fulgt opp i Prop. 163 L (2024–2025), som ble fremmet 29. august 2025.

²⁸⁷ Prop. 1 S (2023–2024).

²⁸⁸ Justis- og beredskapsdepartementet (14.05.24) punkt 1.6. Se også Prop. 104 S (2023–2024) s. 38–39.

²⁸⁹ Prop. 104 S (2023–2024) s. 38–39. Se også Justis- og beredskapsdepartementet (14.05.24) punkt 1.6.

²⁹⁰ Prop. 1 S (2024–2025) s. 81 og Prop. 1 S (2025–2026) s. 91.

²⁸² Opptak i retten – regelverksrapport (15.08.24) s. 65.

²⁸³ Opptak i retten – regelverksrapport (15.08.24).

²⁸⁴ Opptak i retten – regelverksrapport (15.08.24) s. 64.

som er gitt i tingretten. Det vil òg effektivisere saksbehandlinga i andre rettsinstans ved gjenbruk av opptaka og vitneforklaringar òg gjenbrukas slik at sårbare vitne kan skjermast ved ankesaker.»²⁹¹

13.7.5.4 Utvalgets vurderinger

Utvalget slutter seg seg til de sentrale argumentene for bruk av opptak i retten som gjennom en årrekke er fremsatt av en rekke arbeidsgrupper og utvalg, herunder Liland-utvalget,²⁹² Moen-utvalget²⁹³ og Straffeprosessutvalget.²⁹⁴

Fra 2018 fremgår det av straffeprosessloven § 23 at det under hoved- og ankeforhandling i straffesaker skal tas opptak av forklaringer fra parter, vitner og sakkyndige. At loven oppstiller en opptaksplikt for domstolene, er et betydelig fremskritt. Den rommelige unntaksbestemmelsen i andre ledd, som åpner for at opptak kan unnlates når domstolene mangler nødvendig utstyr, er imidlertid blitt lovens praktiske hovedregel – slik som i sivile saker. Fortsatt tas det gjennomgående ikke opptak av forhandlingene i straffesaker, med unntak for domstolene som er involvert i ulike prøveordninger, se punkt 13.7.5.3. På dette området skiller Norge seg fra sine naboland og de fleste land i Europa. Etter utvalgets vurdering er det viktig at nødvendig finansiering kommer på plass snarest mulig, slik at domstolenes opptaksplikt blir reell.

Hadde man hatt opptak fra rettsforhandlingene i Baneheia-saken, ville det hatt betydning på flere måter. Eventuelle opptak ville særlig vært verdifullt ved behandlingen av Viggo Kristiansens ulike gjenåpningsbegjæringer. Et sentralt spørsmål i gjenåpningsprosessen var hvorvidt den DNA-sakkyndige i retten ga uttrykk for at det forelå sikre bevis for to gjerningspersoner, og i hvilken utstrekning mulige feilkilder og kontaminasjonsrisiko ble berørt under rettsforhandlingene. Da Gjenopptakelseskommisjonen vurderte disse forholdene i forbindelse med Kristiansens siste gjenåpningsbegjæring, var den henvist til å konsultere mer eller mindre presise avisreferater om hva som ble formidlet i retten. Det sier seg selv at dette er betenkelig på et teknisk område som DNA, hvor risikoen for misforståelser og feiloppfatninger er overhengende. Opptak ville til

sammenligning gitt sikker informasjon om bevisføringen.

Det er også på det rene at opptak gir domstolene et bedre beslutningsgrunnlag ved en eventuell ny behandling av saken *etter* gjenåpning. Dersom det hadde eksistert opptak fra domstolsbehandlingene i 2001–2002, kunne disse vært avspilt i forbindelse med behandlingen av den gjenåpnede straffesaken mot Jan Helge Andersen i Sør-Rogaland tingrett i 2024 og Gulating lagmannsrett i 2025. I stedet måtte mange vitner forklare seg om forhold som lå 25 år tilbake i tid. Opptak ville også kommet til nytte dersom påtalemyndigheten – i stedet for å nedlegge påstand om frifinnelse – hadde ment at det var grunnlag for videre forfølgning av Viggo Kristiansen etter gjenåpningen av dommen mot ham.

Et annet eksempel fra Baneheia-saken er forsvarer Tore Pettersens anke over saksbehandlingen i lagmannsretten, hvor det ble påberopt at lagmannens gjennomgang av telebeviset og DNA-beviset i rettsbelæringen var ufullstendig og misvisende.²⁹⁵ Hadde det eksistert et opptak av rettsbelæringen, kunne Høyesterett ha vurdert lagmannens utsagn i sammenheng. Siden rettsbelæringen kaster lys over bevisføringen i retten og lagrettens vurdering av bevisene, ville sikre opplysninger om innholdet i foredraget også hatt betydning ved gjenåpningsvurderingen.

Endelig er det grunn til å nevne at opptak av rettsforhandlingene naturligvis også ville hatt stor nytteverdi for granskningen av Baneheia-saken. Mangelen på sikre kilder om hva som foregikk i forhandlingene, har bydd på visse utfordringer. Notoriteten om rettsforhandlingene er dermed også hensiktsmessig i et læringsperspektiv.

Stortinget har i senere tid bevilget betydelige midler til oppgradering av teknisk utstyr i domstolene, herunder opptaksutstyr. Regjeringen har gitt uttrykk for at det skal kunne tas opptak ved samtlige av landets rettssteder i 2025, og at utrulling av opptaksløsningen vil starte høsten 2025. Dette er utvilsomt en positiv utvikling. Utvalget vil samtidig understreke at opptak ikke må begrenses til de største straffesakene, ettersom behovet for bevissikring også er til stede i mellomstore og små saker. Målet bør være at det foretas opptak av hoved- og ankeforhandlingen i *alle* straffesaker. Dette forutsetter i praksis at de aller fleste rettsaler som er i bruk, må ha nødvendig utstyr.

²⁹¹ Prop. 1 S (2025–2026) s. 91.

²⁹² Se NOU 1996: 15 punkt 10.7.

²⁹³ Se NOU 2007: 7 punkt 13.4.8.

²⁹⁴ Se NOU 2016: 24 punkt 6.5.

²⁹⁵ Forsvarer Tore Pettersens anke til Høyesterett ble inngitt 25. februar 2002, jf. dok. 08,17. Ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning 24. april 2002 ble anken ikke tillatt fremmet, jf. dok. 08,24. Beslutningen er ikke nærmere begrunnet.

For tiden pågår det et arbeid i departementet med å utrede nødvendige lovendringer, se punkt 13.7.5.3 foran. Utvalget vil i den forbindelse anbefale at det tas opptak av rettsforhandlingene i sin helhet, og ikke bare av parts- og vitneforklaringer. En slik ordning er i tråd med Straffeprosessutvalgets forslag og har prinsipielle og praktiske fordele.²⁹⁶ Sikker informasjon om aktors innledningsforedrag og partenes prosedyreinnlegg kan ha betydning i flere sammenhenger, og kanskje særlig ved en eventuell begjæring om gjenåpning. Etter gjeldende rett beror det på rettens skjønn om andre deler av forhandlingene skal tas opp, jf. straffeprosessloven § 23 første ledd andre punktum. Utvalget kan ikke se at det gjør seg gjeldende noen avgjørende motforestillinger mot en hovedregel om at det tas opptak av alle deler av forhandlingene.

Utvalget vil også understreke at det er viktig at opptak oppbevares så lenge at de kan brukes i forbindelse med en eventuell begjæring om gjenåpning. I straffesaker gjelder det ingen tidsfrist for gjenåpning.²⁹⁷ Utvalget mener at opptak i straffesaker som utgangspunkt bør oppbevares frem til gjenåpning for alle praktiske formål er utelukket. For mindre alvorlige saker kan en kortere oppbevaringstid vurderes, men også for slike saker er det ønskelig at opptakene oppbevares i en del år etter rettskraftig dom. For de mest alvorlige straffesakene – slik som drapssaker – bør opptakene oppbevares for alltid.²⁹⁸

Ettersom det pågår et arbeid med å revidere regelverket i forbindelse med utrulling av oppsakstutstyr til domstolene, fremmer utvalget ikke konkrete forslag til lovendringer.

13.8 DNA i straffesaksbehandlingen

13.8.1 Innledning

Bevisføring om DNA sto sentralt i Baneheia-saken og bidro til at Viggo Kristiansen ble uriktig dom-

felt. Utvalget foreslår på denne bakgrunn flere læringspunkter og tiltak om bruk av DNA ved etterforskning og som bevis i straffesaker.

I punkt 13.8.2 understrekes behovet for solide nasjonale fagmiljøer. I punkt 13.8.3 påpekes behovet for etablering av klare og tilgjengelige retningslinjer for hvordan DNA-analyser gjennomføres. I punkt 13.8.4 anbefaler utvalget at det utarbeides et standardisert mandat for rettsgenetiske undersøkelser til bruk i strafferettspleien. I punkt 13.8.5 drøftes rapportering og presentasjon av DNA-bevis i straffesaker. I punkt 13.8.6 foreslås et opplæringsprogram om bruk av DNA-bevis i straffesaker.

I punkt 13.9 drøftes ulike sider ved oppbevaring av spormateriale for DNA og annet biologisk materiale ved analyseinstitusjonene.

13.8.2 Solide nasjonale fagmiljøer

Norge har to nasjonale fagmiljøer for gjennomføring av analyse av DNA i strafferettspleien. Det første av disse er Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker ved Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (OUS). Avdelingen er en del av Klinikk for laboratoriemedisin. Seksjonen har ansvar for rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker mottatt fra politidistrikter sør for Trøndelag. Det andre fagmiljøet er Rettsgenetisk Senter (RGS) i Tromsø. Til forskjell fra Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker, som er en del av OUS og dermed del av helsevesenet, er Rettsgenetisk senter en del av UiT – Norges arktiske universitet – og dermed del av universitetssektoren.

Utvalget har hatt flere møter med Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker og fått informasjon om hvor mange som er ansatt ved seksjonen, og om hvilke arbeidsoppgaver som utføres av hvem. Utvalget har fått opplyst at det per 19. juni 2025 er ca. 60 ansatte ved seksjonen. Av disse er det ti ansatte, hvorav to under opplæring, som inngår i en sakkyndiggruppe. Medlemmene av sakkyndiggruppen har kompetanse til og ansvar for å gjøre de endelige vurderingene, underskrive sakkyndigrapporter og møte i retten som sakkyndig. Hver av medlemmene gjennomfører oppdrag som sakkyndige i retten i straffesaker ca. 1–2 ganger per måned.

Utvalget har fått opplyst at seksjonen gjennomfører alle typer DNA-undersøkelser. I 2024 behandlet seksjonen 5631 saker. I noen helt få tilfeller har seksjonen ikke tatt oppdrag fra påtalemyndigheten på grunn av sakens art og karakter. I disse tilfellene kan seksjonen gi råd om hvilke fagmiljøer som kan kontaktes for å få utført analy-

²⁹⁶ NOU 2016: 24 s. 683–684 (spesialmerknad til ny § 134 b i domstoloven). Domstoladministrasjonens prosjektgruppe (19.09.22) påpeker at den praktiske gjennomføringen av opptakene i rettsmøtet trolig vil være enklere med en hovedregel om at det skal foretas opptak av hele hoved- eller ankeforhandlingen.

²⁹⁷ For sivile saker er fristen ti år, jf. tvisteloven § 31-6.

²⁹⁸ Utvalget har i NOU 2024: 24 *Prøvd på nytt* punkt 22.4 foreslått en lovendring som innebærer at gjenåpning ikke lenger vil kunne begjæres på vegne av en død person. Kommisjonen skal imidlertid kunne gjenåpne saken mot avdøde av eget initiativ, jf. straffeprosessloven § 394 andre ledd. Behovet for evigvarig oppbevaring av opptakene vil være mindre dersom utvalgets forslag følges opp.

ser. Den såkalte «underleverandørmodellen», hvor seksjonen opptrer som et bindeledd mellom politiet og den eksterne analyseinstitusjonen og presenterer andre sakkyndiges analyseresultater i retten, benyttes imidlertid ikke. Utvalget har i punkt 4.7.5 påpekt at det var uheldig at daværende Rettsmedisinsk institutt inntok en slik rolle i Baneheia-saken. Utvalget støtter nåværende praksis hvor den ansvarlige sakkyndige selv presenterer funnene i retten. Denne prosedyren motvirker uklare ansvarsforhold ved at det tydeliggjøres hvem som har stått for den sakkyndige undersøkelsen. Presentasjonen av funnene vil normalt også bli mer presis.

Bakgrunnen for opprettelsen av Rettsgenetisk senter (RGS) i Tromsø er Stortingets vedtak fra 2008 om å etablere et nytt offentlig DNA-analyselaboratorium ved UiT, som et supplement til daværende Rettsmedisinsk institutt i Oslo. De første årene drev senteret primært med utdanning, forskning og kompetanseoppbygging. I 2018 vedtok Stortinget at RGS skal levere DNA-analyser til politiet og bevilget senere driftsmidler til dette. Fra 1. juni 2024 ble nye IT-løsninger satt i drift, slik at RGS kan levere analyser til politiet på samme måte som Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker i Oslo. Fra mars 2025 dekker RGS alle politidistriktene fra Trøndelag og nordover, noe som utgjør ca. 15 prosent av alle rettsgenetiske oppdrag i Norge. Senteret tilbyr også mulighet for en fornyet vurdering («second opinion») i spesielle saker. I dag har RGS til sammen 13 ansatte.

Utvalget mener at det er en fordel at det finnes flere offentlige rettsgenetiske laboratorier med akademisk forankring som utfører DNA-analyser i straffesaker. Dette gir et bredere rettsgenetisk kompetansemiljø i Norge, øker analysekapasiteten, styrker rekrutteringen av kvalifisert fagpersonell og innebærer at politiet kan forholde seg til mer enn én aktør. Det vil heller ikke være nødvendig å gå til utlandet for å få en fornyet uavhengig sakkyndig vurdering. En eventuell ny vurdering vil dessuten være norskspråklig. I sum vurderes alt dette som positivt for rettssikkerheten.

Utvalget viser samtidig til at fagmiljøet i Oslo er vesentlig større enn ved RGS i Tromsø. Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker vil på landsbasis ha ansvaret for ca. 85 prosent av alle DNA-analyseoppdrag og dermed ha et betydelig større erfaringsgrunnlag enn RGS. Utvalget har klarlagt at det er ulike systemer og prosedyrer for gjennomføring av DNA-analyser i ulike land, og at det også er ulikheter når Norge sammenlignes med de øvrige nordiske landene. Utvalget ser det som en klar fordel at systemer og prosedyrer for DNA-

analyser er like i fagmiljøene i Norge. Det gjelder særlig i de tilfeller det gjennomføres mer krevende analyser av lite DNA-materiale, blandingsprofiler og delprofiler hvor det ikke lykkes å identifisere alle 23 markører, samt i tilfeller der flere av de nevnte forholdene opptrer i kombinasjon. Analyseresultatene bør også kommuniseres på en sammenfallende måte. Det bør kreves at det er støtte i laboratorienes valideringer og verifiseringer for alle sakkyndige valg som gjøres. Det er også fordelaktig at de norske fagmiljøene opprettholder et nært faglig samarbeid når det gjelder metodeutvikling og forskning.

Utvalget finner grunn til å nevne at Avdeling for rettsmedisinske fag ved OUS og RGS har utarbeidet en felles retningslinje for utførelse av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker. Dokumentet er datert 30. mai 2023.²⁹⁹ I de påfølgende punktene vil utvalget knytte enkelte merknader til innholdet i retningslinjen.

13.8.3 Etablering av klare retningslinjer for gjennomføring av DNA-analyser

Utvalget har gjennomgått felles retningslinje for utførelse av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker 30. mai 2023 utarbeidet av Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo Universitetssykehus (OUS) og Rettsgenetisk senter (RGS) i Tromsø. Sammenlignet med tilsvarende retningslinjer i andre land det er naturlig å sammenligne seg med, mener utvalget at retningslinjene er lite detaljerte.

I retningslinjene punkt 3 uttales det at retningslinjene «tar utgangspunkt i» internasjonale anbefalinger og retningslinjer for rettsgenetiske undersøkelser utgitt av European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI), Scientific Working Group on DNA Analysis Methods (SWG-DAM), International Society of Forensic Genetics (ISFG) og Forensic Science Regulator (Storbritannia).³⁰⁰

Utvalget har gjennomgått materialet som det her vises til. Samlet sett er det tale om meget grundige og detaljerte retningslinjer for all virksomhet som drives ved et rettsgenetisk laboratorium. Utvalget har forståelse for at det ikke kan utarbeides altomfattende, offentlig tilgjengelige retningslinjer for gjennomføring av DNA-analyser. Det er imidlertid vesentlig at både offentligheten

²⁹⁹ Retningslinje for rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker (30.05.23).

³⁰⁰ Nærmere henvisninger er inntatt i Retningslinje for rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker (30.05.23) punkt 6.

og aktører i strafferettspleien gis informasjon om hvordan DNA-analyser gjennomføres, og hva slike analyser innebærer. Ved utformingen av retningslinjene må man finne et balansepunkt mellom hensynene til klarhet og tilgjengelighet og andre hensyn. Det er i denne forbindelse nærliggende å se hen til tilsvarende retningslinjer i andre land, slik som Danmark og Tyskland.

På denne bakgrunn anbefaler utvalget at OUS og RGS utarbeider felles retningslinjer for gjennomføring av DNA-analyser i straffesaker som møter de behovene utvalget har pekt på, samtidig som det gis et visst rom for laboratorieinterne vurderinger og tilpasninger. Hvor internasjonale retningslinjer og anbefalinger ikke følges, bør det tydelig markeres og begrunnes. Utvalget antar at retningslinjene vil kunne komme til nytte når det skal utarbeides opplæringsmateriell om DNA (se punkt 13.8.6).

13.8.4 Klargjøring av rollefordeling og mandatutforming

Den sakkyndiges rolle ved bruk av DNA-bevis i straffesaker er å presentere analysefunn, vurderinger og konklusjoner for aktørene, det vil si politi, påtalemyndighet, advokater og domstoler. Sakkyndigoppdraget er begrenset til dette. Sakkyndigoppdraget skal gjennomføres objektivt og nøytralt. Den sakkyndige skal naturligvis ikke gjøre vurderinger av om tiltalte er skyldig eller uskyldig.³⁰¹ Det er rettens oppgave.

De internasjonale retningslinjene og anbefalingene for rettsgenetiske analyser som er nevnt i det foregående, er temmelig detaljerte. Det gjelder særlig retningslinjene for hvordan analysen skal presenteres for mottakerne. For eksempel er det regulert hvordan det skal gis uttrykk for usikkerhet ved gjennomføring av analyser.³⁰² Det er detaljert regulert hvordan vurdering og tolking av resultater skal (og ikke skal) gjøres.³⁰³ Disse retningslinjene vil være styrende og klargjørende for rollefordelingen mellom den sakkyndige og de

øvrige aktørene ved bruk av DNA-bevis i straffesaker.

I norsk rett er utarbeidelse av mandat fra oppdragsgiver et sentralt redskap for å avklare hva den sakkyndige skal uttale seg om. Straffeprosessloven § 142 a slår fast:

«Retten fastsetter skriftlig mandat om hva den sakkyndige skal utrede. Også eventuelle endringer i mandatet fastsettes skriftlig. Retten kan pålegge påtalemyndigheten, forsvareren eller bistandsadvokaten å utarbeide forslag til mandat eller til endring i mandatet. Kongen kan ved forskrift gi nærmere regler om utformingen av mandat og eventuelt tilleggsmandat.»

Straffeprosessloven § 148 regulerer påtalemyndighetens adgang til å søke bistand hos sakkyndige.³⁰⁴ Bestemmelsens fjerde punktum lyder: «Påtalemyndigheten fastsetter mandat i samsvar med § 142a [...] med mindre det er stor fare for at etterforskningen vil lide ved opphold.»³⁰⁵ Bestemmelsen ble tilføyd ved lov 10. desember 2010 nr. 76. Regelen har sin bakgrunn i at utvalget som gransket Fritz Moen-saken, foreslo at det burde lovfestes at både retten og politiet/påtalemyndigheten pålegges å utforme skriftlig mandat og eventuelt tilleggsmandat til sakkyndige.³⁰⁶

Det finnes begrenset kildemateriale som belyser hva et mandat for en rettsgenetisk analyse bør inneholde. I 2014 utarbeidet Dommerforeningen, riksadvokaten, Regjeringsadvokaten og Advokat

³⁰¹ En annen sak er at den sakkyndige i noen tilfeller vil kunne få i mandat å vurdere om en gitt forklaring kan belyses med funn fra forskning. Det utføres betydelig forskning på hvordan DNA avsettes og hvor lenge det blir værende på ulike typer underlag (tekstil, kroppsåpninger, effekter osv). Denne form for oppdrag er ikke helt uvanlig i overgrepssaker («hvor lenge kan sædceller overleve i vagina?») og i narkotikasaker (mulighet for sekundær overføring av DNA).

³⁰² European Network for Forensic Science Institutes (2022) punkt 6.

³⁰³ European Network for Forensic Science Institutes (2022) punkt 12.

³⁰⁴ Se også påtaleinstruksen § 12-1, som angir at oppdragets formål og omfang skal fastsettes skriftlig dersom det blir aktuelt å søke bistand hos sakkyndige utenfor politiet i forbindelse med etterforskningen.

³⁰⁵ Det er utarbeidet en samhandlingsrutine mellom Kripos og OUS som regulerer innsendelse av biologiske spor i straffesaker. Rutinene er inntatt som vedlegg til databehandleravtalen 25. januar 2019. Ifølge rutinene skal anmodningen fra politiet inneholde et «tydelig mandat som sier noe om hensikten med undersøkelsen, og som bidrar til best mulig vurderinger under undersøkelsen og en tydelig konklusjon i rapporten». Saksopplysninger knyttet til hendelsesforløpet og andre forhold gis i den utstrekning det er relevant for undersøkelsene som skal foretas. Det skal også inntas nærmere opplysninger om det innsendte materialet, blant annet hvor prøven er sikret fra (f.eks. neglavsak fra en person), eventuelt hvem gjenstanden tilhører, og når materialet ble sikret (dato og klokkeslett). Videre skal det gis en beskrivelse av hvor på materialet det forventes å finne biologiske spor, hva slags biologisk spormateriale det forventes å finne, og hvem det antas å stamme fra (antall personer, kjønn og rolle). Opplysninger om funnsted (f.eks. inne eller ute) og tidspunkt for når det biologiske materialet antas å være avsatt, skal også inntas.

³⁰⁶ NOU 2007: 7 s. 325. Forslaget ble fulgt opp i Prop. 141 L (2009–2010) s. 86–87.

foreningen i samarbeid retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene.³⁰⁷ Retningslinje 7 har anbefalinger om hva et mandat bør opplyse om: hva den sakkyndige skal uttale seg om, hvilken metode den sakkyndige skal benytte, hvilke fakta den sakkyndige skal bygge på, at den sakkyndige bør gi uttrykk for tvil og hva som er årsaken til tvilen, samt oppdragets omfang og frist. Disse generelle retningslinjene er naturlig nok ikke tilpasset gjennomføring av rettsgenetiske analyser, og flere av punktene passer mindre godt for slik bruk. For eksempel er det ikke naturlig at politi/påtalemyndighet og domstoler tar stilling til hvilken metode som skal benyttes. Videre må det ved utforming av mandater for rettsgenetiske analyser utvises bevissthet og en viss tilbakeholdenhet med tanke på hvilke fakta om saksforholdet i straffesaken som meddeles laboratoriet som skal gjennomføre den rettsgenetiske undersøkelsen.

I riksadvokatens kvalitetsrundskriv heter det generelt om utformingen av mandat for sakkyndig arbeid:

«Mandatet skal utformes skriftlig og klart angi hvilke tema og spørsmål man ønsker utredet med tidsfrister for arbeidet. Det må sikres notoritet også over eventuelle endringer i mandatet og enhver kommunikasjon mellom politi og påtalemyndighet og den sakkyndige. De sakkyndige må videre gis tilstrekkelig informasjon om saken, slik at de blir kjent med de foreliggende utfordringer og oppdragets omfang [...]»³⁰⁸

Utalget mener det er sentralt at mandatet som ligger til grunn for gjennomføring av rettsgenetiske analyser, avklarer og tydeliggjør rollefordelingen mellom den sakkyndige og de øvrige aktørene ved bruk av DNA-bevis i straffesaker.

Utalget foreslår at det etableres en permanent arbeidsgruppe som – i tillegg til oppgavene som angis i punkt 13.8.5 nedenfor – utarbeider et standardisert mandat for rettsgenetiske undersøkelser til bruk i strafferettspleien. Gruppen bør ha medlemmer fra de rettsgenetiske miljøene i Norge (Seksjon for rettsgenetikk i straffesaker, Rettsgenetisk senter og Den rettsmedisinske kommisjon), politiet, påtalemyndigheten, forsvarersiden og domstolene. Standardiserte mandater for sakkyndige uttalelser finnes på andre områder innen strafferettspleien.³⁰⁹ Et standardisert mandat bør

utformes i samsvar med internasjonale retningslinjer og anbefalinger, og der slike retningslinjer ikke følges, bør det tydelig angis og begrunnes. Ved utformingen bør det ses hen til Tilregnelighetsutvalgets forslag til forskrift om sakkyndiges mandat.³¹⁰ Tilregnelighetsutvalgets utkast til standardmandat for psykiatrisk sakkyndige kan ha overføringsverdi på strukturelt nivå.³¹¹

13.8.5 Rapportering og presentasjon av DNA-analyser i straffesaker

Som nevnt har Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (heretter OUS) og Rettsgenetisk Senter (RGS) ved Universitet i Tromsø utarbeidet felles retningslinjer for utførelse av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker. Under overskriften «Utarbeidelse av rettsgenetisk sakkyndige uttalelser» står det:

«For alle oppdrag utarbeides en sakkyndig uttalelse til oppdragsgiver. Uttalelsen skal skrives slik at konklusjonen av undersøkelsene er forståelig for mottakere og brukere av uttalelse. Rettsgenetiske uttalelser bør utformes i tråd med de generelle anbefalinger som er utarbeidet av Den rettsmedisinske kommisjonen og arbeidsgruppen nedsatt av Dommerforeningen, Riksadvokaten, Regjeringsadvokaten og Advokatforeningen.

Uttalelsene skal minimum inneholde følgende punkter:

- Adressat
- Saksinformasjon, som et minimum angis anmeldt forhold, saksnummer og navn på impliserte
- Oversikt over mottatt spormateriale samt personprøver/personprofiler
- Beskrivelse av mandatet
- Konklusjon av undersøkelsene. Beregninger som er benyttet for bevisvektig [sic] av et DNA-resultat oppgis dersom de er utført, da fortrinnsvis med referanse til fastsatt verbal skala.
- Beskrivelse av materiale og foretatte undersøkelser, samt resultater.»³¹²

Utalget understreker at det er viktig at den sakkyndige uttalelsen utformes slik at konklusjonen av undersøkelsene er forståelig for mottakere

³⁰⁷ Retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene (2014).

³⁰⁸ Riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.10.3 s. 26–27.

³⁰⁹ Se riksadvokatens rundskriv (3/2018) punkt 4.2.4 s. 12–13 med videre henvisninger.

³¹⁰ NOU 2014: 10 punkt 17.5.7.1 s. 251.

³¹¹ NOU 2014: 10 punkt 17.5.7.2 s. 251–252.

³¹² Retningslinje for rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker (30.05.23) punkt 5.

og brukere av uttalelsene. OUS har meddelt til utvalget at når DNA-beviset presenteres for retten, tilstreber de sakkyndige å forklare metoder, undersøkelser, funn og konklusjoner i tråd med vanlig språkbruk. Det legges også vekt på å være nyansert og gi uttrykk for usikkerhet og tvil når det er grunn til det.

Utvalget er innforstått med at bevis som hovedregel skal presenteres «umiddelbart» for den dømmende rett i tråd med bevisumiddelbarhetsprinsippet. Det kan tilsi at utdypende, presiserende og nyanserende informasjon gis av den sakkyndige i retten. Utvalget mener likevel at sakkyndigrapporten bør inneholde alle opplysninger av betydning for rettens vurdering av DNA-beviset. Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) har i et høringssvar til et utkast til retningslinjer fremholdt at «[i]ntet bør være underforstått og alle konklusjoner bør beskrives eksplisitt. Erklæringen skal i utgangspunktet være selvforklarende og kunne leses og forstås uten ytterligere bistand».³¹³ Utvalget slutter seg til dette og viser til retningslinjene til European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI), hvor det heter:

«The expert shall not give opinions on matters that were not addressed in their report(s). There may be cases where matters are raised in cross examination, which are developed as a result of issues that have occurred during the trial, and which may need to be considered by the expert. If an opinion is given or interpretations made fall outside the scope of the accreditation, or is outside the scope of his/her expertise, then this is stated as such by the scientist. Where there has been good case management, it is rare to give an opinion that is not available in the report.»³¹⁴

I visse tilfeller bør den skriftlige rapporten inneholde en nærmere redegjørelse for begrunnelsen for konklusjonen. Rapporten bør også gi uttrykk for usikkerhet når det er grunn til det, og forklare hvorfor usikkerhet foreligger. Slike opplysninger vil ha stor verdi for påtalemyndigheten, politiet og forsvarerne under saksforberedelsen før hovedforhandlingen. Å innta slike opplysninger kan også være ressursbesparende, ettersom aktørene da slipper å kontakte det rettsgenetiske miljøet for nærmere avklaringer. Å nedfelle disse forholdene skriftlig sikrer også notoritet og sørger for at alle aktører kan

forholde seg til de samme opplysningene. Utvalget antar at en nærmere begrunnelse for konklusjonen og en redegjørelse for usikkerheten ved analysen særlig vil være aktuelt i tilfeller hvor det er gjennomført krevende og komplekse analyser.³¹⁵

Retningslinjene angir at «[b]eregninger som er benyttet for bevisvektig [sic] av et DNA-resultat oppgis dersom de er utført, da fortrinnsvis med referanse til fastsatt verbal skala». I en note opplyses det: «OUS og RGS skal utarbeide felles retningslinjer for rutinemessig bruk av LR-verdier/verbalskala i rapportene.»

Likelihood ratio (LR) er et statistisk mål som vektet sannsynligheten for å observere et DNA-resultat gitt to konkurrerende og gjensidig utelukkende hypoteser. Disse hypotesene omtales ofte som «aktoratets hypotese» og «forsvarets hypotese». LR forteller hvor mange ganger mer sannsynlig det er å observere DNA-resultatet dersom det undersøkte DNA-et stammer fra en bestemt person (for eksempel mistenkte) i forhold til en tilfeldig person. LR-skalaen går fra 0 via 1 (nøytralt) og opp til milliarder.³¹⁶ Jo mer LR overstiger 1, desto mer vil resultatet tale for at det undersøkte DNA-et stammer fra den mistenkte (aktors hypotese) i forhold til den tilfeldige personen (forsvarers hypotese). Tallverdien forteller imidlertid ikke i seg selv hva sannsynligheten er for at det undersøkte DNA-et faktisk stammer fra den mistenkte. Ved denne vurderingen må sakens øvrige omstendigheter tas i betraktning, herunder om det foreligger opplysninger som tilsier at det undersøkte DNA-et ikke kan stamme fra den mistenkte.³¹⁷ En annen sak er at en høyere LR vil innebære at det er mer sannsynlig at DNA-et faktisk stammer fra vedkommende person enn om LR er lavere. Vurderingene må likevel holdes atskilt fordi retten – ved vurderingen av faktisk sannsynlighet – alltid må se DNA-resultatet i lys av det man ellers vet om personens mulighet til å være opphav til sporet.

Bruk av LR-verdier har i lang tid vært den tilrådde standarden i European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI) retningslinjer:

«The value of the findings shall be provided in the form of a likelihood ratio, where the findings are considered given two alternative propositions that represent the positions of the prosecution and the defense as known.»³¹⁸

³¹³ Den rettsmedisinske kommisjon (12.01.23).

³¹⁴ European Network of Forensic Science Institutes (2022) punkt 13.

³¹⁵ Se European Network of Forensic Science Institutes (2022) punkt 6.2.

³¹⁶ Resultatet fra prøve C-25 (Lena Sløgedal Paulsen, ytre endetarm) i Baneheia-saken var oppgitt med en LR på 1,8 og var følgelig et tilnærmet nøytralt treff.

³¹⁷ Den rettsmedisinske kommisjon (18.10.23).

Videre fremgår følgende om bruk av verbal evaluering av funnene:

«The likelihood ratio may be accompanied with a verbal equivalent expression [sic] the value of the findings. However, the verbal scale shall not be used without an accompanying order of magnitude of the LR value [...]. Verbal equivalents are necessarily subjective and different verbal scales have been proposed. It is above all a matter of convention.»³¹⁹

Bruk av LR-verdier ved rapportering av DNA-analyser har vært i bruk en årrekke i land som det er naturlig å sammenligne seg med, slik som Danmark, Sverige, Storbritannia og Tyskland. Utvalget har fått informasjon om at innføring av LR-verdier også har vært diskutert i lengre tid i Norge, men at OUS først nylig, fra og med 1. mai 2024, innførte rutinemessig rapportering av LR-verdier for alle utførte sammenligninger.³²⁰ RGS har benyttet LR-verdier for bevisvekting siden det første oppdraget for Troms politidistrikt i oktober 2022.

Utvalget understreker at det er en fordel at OUS og RGS kommuniserer bevisvekting i form av LR på en sammenfallende måte. Utvalget har fått opplyst at det i dag er slik at OUS opererer med LR-verdier på opptil mer enn én milliard, mens RGS begrenser LR-verdien til én million. Samtlige verdier som beregnes over én million, rapporteres som «mer enn 1 000 000» ved RGS.

Utvalget er kjent med at ulike laboratorier og ulike land har ulik praksis for rapportering av LR-verdier, herunder for maksimalverdiene som benyttes. RGS' praksis samsvarer med blant annet dansk og svensk praksis, mens laboratorier i blant annet Nederland og Storbritannia rapporterer verdier opptil mer enn én milliard, slik OUS gjør.³²¹ Den rettsmedisinske kommisjons (DRK) syn er at grensen bør settes til én million. DRK har i brev 18. oktober 2023 til blant annet Domstoladministrasjonen, Advokatforeningen og riksadvokaten advart mot å operere med «astronomisk» høye LR-

verdier, fordi «den praktisk anvendelige verdi alltid [vil] være begrenset av risikoen for sjeldne biologiske/genetiske forhold, feilregistrering, forurensing, forbytting av prøver og andre fenomener som kan være alternative forklaringer på et DNA-profil-sammenfall». Retten bør derfor alltid være oppmerksom på at slike alternative forklaringer aldri helt kan utelukkes. I lys av DRKs begrunnelse, og sett hen til praksis i Danmark og Sverige, er det utvalgets syn at også OUS bør vurdere å operere med en maksimal LR-verdi på én million.

Utvalget har foran påpekt noen hovedpunkter som står sentralt ved presentasjon av DNA-bevis i straffesaker. Temaet er imidlertid omfattende. I ENFSIs retningslinjer behandles emnene «assessment of results and interpretation» og «presentation of results» over til sammen 21 sider. Det presenteres 17 prinsipper for hvordan rettsgenetiske analyser skal (og ikke skal) presenteres i retten, som utdypes med kommentarer og eksempler.³²² I tillegg til ENSFI 2022 finnes det en god del andre internasjonale retningslinjer og anbefalinger. I flere land er det også utarbeidet nasjonale retningslinjer.

Utvalget har i punkt 13.8.4 foran foreslått at det etableres en permanent arbeidsgruppe som består av representanter fra de rettsgenetiske miljøene i Norge (OUS, RGS, DRK), politiet, påtalemyndigheten, forsvarersiden og domstolene. Arbeidsgruppen bør gis i oppdrag å utforme nasjonale retningslinjer for bruk og presentasjon av DNA-bevis i straffesaker og senere oppdatere disse ved behov. Retningslinjene bør praktiseres likt ved de norske analyseinstitusjonene.

13.8.6 Opplæring om bruk av DNA-bevis

Etter at det er utarbeidet nye og mer detaljerte felles retningslinjer for gjennomføring av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker, jf. punkt 13.8.3, og etter at den foreslåtte permanente arbeidsgruppen har utarbeidet nasjonale retningslinjer for bruk og presentasjon av DNA-bevis i straffesaker, jf. punkt 13.8.4 og 13.8.5, mener utvalget at rettens aktører må gis opplæring på området. Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (OUS) bør gis en ledende rolle i undervisningen.

Påtalemyndigheten har bevisbyrden i straffesaker. Påtalemyndighetens tjenestepersoner bør derfor gis grundig opplæring i grunnleggende rettsgenetikk og bruk av DNA som bevis i straffesaker. Forsvarere bør gis samme opplæring.

³¹⁸ European Network of Forensic Science Institutes (2022) punkt 13.

³¹⁹ European Network of Forensic Science Institutes (2022) punkt 13.

³²⁰ Før 1. mai 2024 foretok OUS bevisvekting i form av verbale konklusjonsgrader. Disse konklusjonsgradene var knyttet til LR, ved at for eksempel «sterkeste konklusjonsgrad» ble benyttet der LR har vært mer enn én milliard. Videre oppga OUS LR-verdi for spesifikke sammenligninger dersom oppdragsgiver anmodet om det.

³²¹ Laboratoriene som er trukket frem som eksempler, er NFI i Nederland og Forensic Science Regulator (FSI) i Storbritannia.

³²² European Network for Forensic Science Institutes (2022) vedlegg A2 (s. 45–50).

Det kan reises spørsmål om også dommere bør få slik opplæring. På den ene side følger det av straffeprosessloven § 305 at når domstolen skal avgjøre hva som er bevist, «tas bare i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandlingen». I tillegg kan retten bygge på såkalte vitterlige kjensgjerninger selv om de ikke har vært bevisført, jf. Rt. 2012 s. 65 avsnitt 110. Detaljert kunnskap om rettsgenetikk og DNA er klart ikke vitterlige kjensgjerninger. At retten ikke kan benytte kunnskap den besitter, men må forholde seg til bevisene som er ført, kan tilsi at man bør være varsom med å gi dommere opplæring om bevismidler. En slik betraktningsmåte blir imidlertid noe snever og formalistisk. At en dommer er gitt undervisning om et tema, betyr ikke at dommeren samtidig vil ta i betraktning forhold som ikke har vært bevisført under hovedforhandlingen. Utvalget ser det slik at grunnleggende kunnskap hos dommere om rettsgenetikk og bruk av DNA-analyser som bevis i straffesaker vil sette dommere bedre i stand til å stille riktige spørsmål og til å vurdere bevisverdien av DNA-bevis som føres i retten. Også dommere bør derfor gis samme opplæring som påtalemyndigheten.

13.9 Oppbevaring av spormateriale for DNA og annet biologisk materiale

13.9.1 Innledning

Utvalget vil i det følgende vurdere ulike sider ved oppbevaring av biologisk materiale ved analyseinstitusjonene. I punkt 13.9.2 er spørsmålet om biologisk materiale som har vært grunnlag for DNA-analyser, skal destrueres. Oppbevaring av *spormateriale for DNA* er tema i punkt 13.9.3. I punkt 13.9.4 drøftes oppbevaring av annet biologisk materiale, for eksempel vevsbløkker og vevssnitt. I punkt 13.9.5 påpekes behovet for bedre oversikt og notoritet over biologisk materiale ved OUS.

13.9.2 Destruering av materiale som har vært grunnlag for DNA-analyser

Det norske DNA-registeret består av et identitetsregister, et etterforskningsregister og et sporregister, jf. politiregisterloven § 12 første ledd. Formålet med registeret er å bidra til å oppklare kriminalitet ved å legge til rette for sammenligning av DNA-profiler til identifiseringsformål i straffettspleien.

Behandling av biologisk materiale som har vært grunnlag for DNA-analyser, er særskilt regulert i politiregisterforskriften § 45-18 første ledd:

«Biologisk materiale som har vært analysegrunnlag for DNA-profiler skal destrueres så snart registrering av profilen har funnet sted eller formålet med undersøkelsen er oppnådd, jf. straffeprosessloven § 158 annet ledd.»

Forskriftsbestemmelsen regulerer først og fremst behandlingen av biologisk materiale som er innhentet i medhold av straffeprosessloven § 158.³²³ Lovbestemmelsen hjemler innhenting av biologisk materiale med sikte på å gjennomføre DNA-analyse i form av spytt- og celleprøver fra munnhulen, jf. femte ledd. I praksis tas prøven ved å stryke en vattpinne mot slimhinnen på innsiden av munnhulen. Det som skal destrueres etter forskriftens § 45-18 første ledd, vil altså typisk være vattpinnen med spytt og munnhuleceller.

Databehandleravtale 25. februar 2019 mellom Kripos og Oslo universitetssykehus (OUS) om rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker³²⁴ inneholder følgende instruks for oppbevaring og sletting av biologisk materiale for DNA-analyse:

«Det biologiske materialet som har vært gjenstand for undersøkelser, skal destrueres i henhold til politiregisterforskriften § 45-18, nærmere bestemt slik:

- Biologisk materiale som har vært grunnlag for personprofiler (identitetsprofiler og etterforskningsprofiler) skal destrueres så snart registrering av profilen har funnet sted, eller formålet med undersøkelsen er oppnådd.
- Biologisk materiale som har vært grunnlag for referanseprofiler, destrueres når formålet med undersøkelsen er oppnådd.

Biologisk materiale fra spor (ekstrakter) skal oppbevares ved OUS inntil oppdragsgiver eller Kripos gir beskjed om at materialet skal destrueres. Dette gjelder både for oppklarte og uoppklarte saker.»

³²³ En alternativ hjemmel er straffeprosessloven § 157, men denne er betydelig mindre praktisk enn § 158 om innhenting av biologisk materiale for DNA-analyse.

³²⁴ Analyseinstitusjonen (OUS) har plikt til å gjennomføre DNA-analyser av det materialet som oversendes fra politiet, jf. politiregisterforskriften § 45-5. Oppdragene gis skriftlig, og det er politiet som er ansvarlig for at vilkårene for innhenting og analyse er til stede. Analyseinstitusjonen kan ikke behandle opplysningene på annen måte enn det som følger av skriftlig avtale eller instruks. Uten slik avtale kan opplysningene heller ikke overlates til andre for lagring eller behandling.

Felles for både identitetsprofiler³²⁵ og etterforskningsprofiler³²⁶ er at det biologiske materialet skal destrueres så snart disse profilene er registrert i DNA-registeret. For referanseprofiler³²⁷ skal både analyseresultatet og det biologiske materialet tilintetgjøres når formålet med undersøkelsen er oppnådd, jf. straffeprosessloven § 158 andre ledd annet punktum.³²⁸ Dette vil i praksis skje så snart personen er sjekket opp mot spor på åstedet, og det er utelukket at sporet stammer fra vedkommende, jf. Ot.prp. nr. 19 (2006–2007) s. 32.

At det biologiske materialet ikke kan oppbevares videre etter at DNA-analysen er registrert eller formålet med undersøkelsen er oppnådd, beror på et bevisst lovgivervalg. Problemstillingen ble drøftet av DNA-utvalget i NOU 2005: 19 punkt 6.8 side 55–56, som var delt i synet på spørsmålet. Et flertall på tre utvalgsmedlemmer gikk inn for at materialet kunne oppbevares videre. Departementet var imidlertid av en annen oppfatning. I Ot.prp. nr. 19 (2006–2007) punkt 5.2.2 s. 24 uttales følgende:

«Spørsmålet om det biologiske materialet skal oppbevares, aksentuerer avveiningen mellom personvern hensyn og effektivitetshensyn.

Departementet ser at oppbevaring er hensiktsmessig av praktiske og økonomiske grunner. Det er sannsynlig at den teknologiske

utviklingen går såpass raskt at markørene som fastlegger identiteten kan gå fra 11 til 12 eller 13 om ikke altfor mange år. At flere land synes å bygge ut registeret med ytterligere markører, kan også tyde på at det blir vanskeligere å utnytte registrene tilstrekkelig effektivt dersom hvert land opererer med et ulikt antall markører. Utviklingen følger internasjonale standarder, som ikke kan begrenses gjennom nasjonal lovgivning. Dette betyr at verdien av et register basert på 11 markører kan bli redusert.

På den andre siden har oppbevaring av biologisk materiale klare personvernsmessige implikasjoner. Det foreligger en potensiell misbruksfare, for eksempel i tilknytning til genforskning mv. Lovgiver vil i fremtiden også kunne beslutte at materialet kan anvendes til andre formål. Oppbevaring kan derfor skape usikkerhet hos de registrerte i forhold til hva opplysningene vil kunne bli brukt til i fremtiden. Det må også tas i betraktning at det kan medføre økte kostnader å oppbevare alle prøvene på en sikker måte.

For departementet har de personvernsmessige og kostnadmessige hensynene vært avgjørende i avveiningen. Departementet går derfor ikke inn for å oppbevare det biologiske materialet etter at profilen er registrert. [...] Dersom det er behov for prøver etter dette tidspunktet, må det innhentes nye.»

Utvalget finner ikke tilstrekkelig grunn til å foreta endringer i gjeldende rett. Ved vurderingen er det sett hen til at Norge i dag – i likhet med de fleste andre land i Europa – opererer med 23 DNA-markører. Behovet for å oppgradere DNA-registeret i tråd med den teknologiske utviklingen er derfor redusert sammenlignet med tidligere. Slik utvalget ser det, bør hensynet til personvernet da tillegges avgjørende vekt.

³²⁵ Med *identitetsprofiler* menes DNA-profiler som fremkommer som resultat av en analyse av prøvemateriale innhentet etter straffeprosessloven § 158 fjerde ledd, jf. politiregisterforskriften § 45-2 nr. 2. Profilene kan registreres i identitetsregisteret dersom personen er ilagt straff eller særreaksjon som oppfyller kravene i politiregisterloven § 12 andre ledd. Lovens krav må sammenholdes med riksadvokatens retningslinjer 17. oktober 2013 (oppdatert 21. mai 2019), hvor terskelen for registrering er hevet sammenlignet med loven. Politiregisterforskriften § 45-17 første ledd første punktum fastsetter at en identitetsprofil skal slettes fra registeret dersom den registrerte rettskraftig frifinnes etter gjenåpning. For øvrig skal identitetsprofilen slettes senest fem år etter vedkommendes død eller tidligere dersom fortsatt registrering åpenbart ikke lenger vil være hensiktsmessig, jf. første ledd annet punktum.

³²⁶ Med *etterforskningsprofiler* menes DNA-profiler fra mistenkte personer som kan registreres i etterforskningsregisteret, jf. politiregisterforskriften § 45-2 nr. 3 og § 45-6 første ledd nr. 2. I etterforskningsregisteret registreres alle DNA-profiler som er fremstilt på grunnlag av biologisk materiale innhentet i medhold av straffeprosessloven § 158 første ledd, jf. politiregisterloven § 12 tredje ledd. Kravet er at personen med skjellig grunn mistenkes for en straffbar handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Politiregisterforskriften § 45-17 andre ledd fastslår at en etterforskningsprofil skal slettes fra registeret når den registrerte rettskraftig frifinnes eller saken avsluttes på annen måte uten at vilkårene for registrering i identitetsregisteret er oppfylt. Dette gjelder ikke dersom vilkårene for registrering er til stede i forbindelse med en annen sak.

³²⁷ *Referanseprofiler* er en betegnelse på DNA-profiler som er innhentet på grunnlag av samtykke, for eksempel fra vitner eller fornærmede, jf. politiregisterforskriften § 45-2 nr. 4. Hjemmelsgrunnlaget brukes også ved såkalt screening, hvor en utvidet personkrets (for eksempel alle som bor innenfor et avgrenset område) avgir frivillige DNA-prøver. Profilene innhentes kun til bruk for den konkrete saken og skal sendes til analyse sammen med det øvrige spormaterialet i saken, jf. forskriftens § 45-10. Formålet er å unngå at profilen til personer som ikke har tilknytning til lovbruddet, blir registrert i sporregisteret.

³²⁸ Politiregisterforskriften § 45-17 fjerde ledd angir at referanseprofilen også skal slettes dersom referansepersonen trekker samtykket tilbake.

13.9.3 Oppbevaring av spormateriale for DNA

Politiregisterforskriften § 45-18 andre ledd regulerer hvor lenge spormateriale for DNA-analyse kan oppbevares:

«Spormateriale kan oppbevares så lenge det finnes hensiktsmessig.»

Bestemmelsen ble endret i juni 2016 for å gjøre det klart at spormateriale fra både oppklarte og uoppklarte saker kan oppbevares i medhold av bestemmelsen.³²⁹ Bestemmelsen fastsatte tidligere at «[s]pormateriale som antas å ha tilknytning til uoppklart straffesak kan oppbevares så lenge det finnes hensiktsmessig». Den tidligere ordlyden kunne tolkes i retning av at spormateriale i oppklarte saker alltid måtte tilintetgjøres, slik at valget av henleggelseskode (for eksempel «intet straffbart forhold») var avgjørende for om materialet skulle oppbevares eller ikke.³³⁰ En adgang til å oppbevare biologisk spormateriale kan være formålstjenlig også etter at saken er avsluttet, dels som følge av en eventuell begjæring om gjenåpning (straffeprosessloven kapittel 27), dels på grunn av reglene om gjenopptakelse av forfølgningen (straffeprosessloven §§ 224 og 226, jf. § 74).

Regelen i politiregisterforskriften § 45-18 andre ledd sikrer at nye analyser av spormaterialet kan foretas når den teknologiske utviklingen gjør det mulig. OUS vil ikke alltid lykkes med å frembringe en fullverdig DNA-profil fra det oversendte materialet, men ofte vil det være igjen materiale som kan danne grunnlag for nye undersøkelser.

Betegnelsen «spormateriale» omfatter prøvemateriale som er innhentet fra for eksempel gjenstander, beslag og på personer, typisk biologisk materiale som er sikret fra et åsted eller på fornærmede.³³¹ Biologisk materiale som er innhentet etter straffeprosessloven §§ 157 og 158, er

imidlertid ikke omfattet, jf. punkt 13.9.2 foran. Om skillet uttales det i NOU 2005: 19 punkt 6.8 s. 55:

«Utvalget er delt i synet på om det biologiske materialet kan oppbevares etter at analysen er gjennomført. I denne sammenheng forstår utvalget biologisk materiale slik at det er tale om det som er innhentet for å fastslå identiteten til den som er registrert. Spormateriale som er funnet og sikret på åsted eller offer, faller utenfor. Slikt materiale må oppbevares betryggende av politiet. Så lenge saken ikke er endelig avgjort kan materialet være sentrale bevis, og når saken er rettskraftig avgjort kan materialet få betydning ved eventuelle krav om gjenopptakelse. Utvalget mener at det ligger utenfor mandatet å gå nærmere inn på oppbevaring av slikt bevismateriale.»³³²

DNA-registeret inneholder et *sporregister*. Der kan det registreres opplysninger om personer med ukjent identitet når opplysningene antas å ha tilknytning til uoppklart straffesak (sporprofiler), jf. politiregisterloven § 12 fjerde ledd. En sporprofil er en «DNA-profil som fremkommer som resultat av analyse av prøvemateriale innhentet fra for eksempel gjenstander, beslag og på personer», jf. politiregisterforskriften § 45-2 nr. 4.³³³ Ettersom registrene er gjensidig søkbare, kan sporprofiler sammenlignes med profiler i identitetsregisteret og etterforskningsregisteret, jf. forskriftens § 45-8.³³⁴

Databehandleravtalen 25. februar 2019 mellom Kripos og Oslo universitetssykehus gir i punkt 7.5 regler for oppbevaring av spormateriale:

«Biologisk materiale fra spor (ekstrakter) skal oppbevares ved OUS inntil oppdragsgiver eller Kripos gir beskjed om at materialet skal destrueres. Dette gjelder både for oppklarte og uoppklarte saker.»

³²⁹ Kongelig resolusjon 3. juni 2016 (PRE-2016-06-03-570) punkt 6.1. Foranledningen var et forslag fra riksadvokatens arbeidsgruppe som fikk i oppdrag å vurdere den såkalte Monika-saken (Riksadvokatens publikasjoner (1/2015) punkt 7.4 og 8.5).

³³⁰ Riksadvokaten fremholdt i brev 26. februar 2016 til politimestrene og Kripos, før endringen, at bestemmelsen «ikke uten videre må forstås slik», og ga følgende oppfordring: «En oppfordrer tvert imot politiet til å beholde biologisk spormateriale i henlagte saker der noen er savnet, død eller alvorlig skadet, og hvor det senere kan bli spørsmål om dette materialet er av bevismessig verdi.»

³³¹ Se politiregisterforskriften § 45-2 nr. 4.

³³² DNA-utvalget uttaler et annet sted i utredningen: «Utvalget finner at så vel spormateriale fra uoppklart som oppklart straffesak bør kunne oppbevares, men har som nevnt funnet at de nærmere regler om dette faller utenfor utvalgets mandat, se kapittel 6.8 ovenfor», jf. NOU 2005: 19 s. 69–70.

³³³ Utgangspunktet er at en blandingsprofil (profiler med bidrag fra minst to personer) bare kan registreres i sporregisteret dersom profilen består av bidrag fra uidentifiserte personer. Det er imidlertid gjort enkelte unntak fra dette, se forskriftens § 45-6 første ledd nr. 3.

³³⁴ For sporprofiler registreres, skal de sammenlignes med eventuelle referanseprofiler som er innhentet i saken, jf. forskriftens § 45-10. Formålet er å unngå at profilen til personer uten tilknytning til lovbruddet blir registrert i sporregisteret.

Om beslag som er oversendt OUS, heter det i avtalen punkt 7.6:

«Beslag som er oversendt OUS i forbindelse med utførelsen av oppdrag, skal returneres til avsender når det ikke lenger foreligger oppdragsrelaterte behov. Vattpinner destrueres som hovedregel av OUS. Dersom annet beslag skal destrueres hos OUS, må dette avtales skriftlig mellom oppdragsgiver og OUS.»

Utvalgets forståelse er at det primært er *ekstrakter fra spormateriale* som lagres hos OUS, forutsatt at det fortsatt finnes materiale etter at undersøkelsen er gjennomført. Resten av materialet returneres normalt til politiet når oppdraget er utført. Dette kan være gjenstander med rester av spormateriale på (klær, redskaper mv.).

For å sikre en ensartet praksis anbefaler utvalget at det gis retningslinjer for videre oppbevaring av spormateriale for DNA ved sakens avslutning. Det bør i denne forbindelse tas stilling til om adgangen bør begrenses til saker med en viss strafferamme. I saker hvor noen er savnet, død eller alvorlig skadet, bør biologisk spormateriale beholdes også etter at saken er avsluttet, dersom materialet senere vil kunne ha bevismessig verdi. Utvalget antar at det bør skilles mellom ulike former for spormateriale.

Nærmere regler om videre oppbevaring av spormateriale for DNA vil kunne gis i ny forskrift eller nytt rundskriv om lagring av bevis mv., se punkt 13.7.3. Dersom forslaget ikke følges opp, anbefaler utvalget at riksadvokaten utarbeider konkrete retningslinjer for når oppbevaring i oppklarte saker anses «hensiktsmessig».

13.9.4 Oppbevaring av annet biologisk materiale

Politiregisterforskriften § 45-18 andre ledd regulerer utelukkende oppbevaring av spormateriale for DNA-analyse. Dette kan utledes av bestemmelsens forhistorie og plassering.³³⁵ For oppbevaring av *annet biologisk materiale og annet spormateriale enn DNA* reguleres spørsmålet om videre oppbevaring av politiregisterloven § 50 første ledd første og andre punktum:

«Opplysninger skal ikke lagres lenger enn det som er nødvendig for formålet med behandlingen. Opplysningene skal slettes eller sperres, med mindre de skal oppbevares i henhold til

lov 4. desember 1992 nr. 126 om arkiv eller annen lovgivning.»

Riktignok gjelder de fleste av politiregisterlovens bestemmelser, herunder § 50, ikke for «opplysninger om gjenstand», jf. politiregisterloven § 3 femte ledd. Dersom opplysningene kan knyttes til person, og dermed ikke kun gjelder gjenstand, vil de imidlertid være å anse som personopplysninger som reguleres av § 50. Etter politiregisterloven § 2 nr. 1 er en personopplysning en «opplysning og vurdering som kan knyttes til fysisk person som kan identifiseres direkte eller indirekte».³³⁶

Forarbeidene til politiregisterloven angir at nødvendighetsvilkåret i § 50 «ikke [skal] tolkes så strengt at det er en absolutt forutsetning for saken at opplysningen lagres, men det kan heller ikke være tilstrekkelig at politiet finner det hensiktsmessig å oppbevare opplysningen. I utgangspunktet må det være et konkret og saklig behov for å behandle opplysningen», jf. Ot.prp. nr. 108 (2008–2009) s. 318. Om vurderingstemaet etter bestemmelsen har riksadvokaten fremhevet følgende:

«Vilkåret 'nødvendig for formålet med behandlingen' må i straffesaker forstås i lys av reglene i straffeprosessloven, jf. politiregisterloven § 5 første ledd nr. 1, som slår fast at '[i] den enkelte straffesak kan det behandles opplysninger i samsvar med reglene i straffeprosessloven'. Dette må innebære at all behandling – herunder oppbevaring – av opplysninger som er nødvendig etter reglene i straffeprosessloven, er tillatt. I utgangspunktet tilsier dette at det er adgang til oppbevaring, ikke bare så lenge etterforskningen pågår, men også etter at saken er avsluttet, i den grad det er grunn til det i lys av reglene om gjenopptakelse av forfølgningen (§§ 224 og 226, jf. § 74) eller om gjenåpning (kapittel 27).

Ifølge forarbeidene innebærer nødvendighetsvilkåret et krav om at det må være et 'konkret og saklig behov' for å behandle opplysningen. Når en straffesak avsluttes ved dom, synes det – på samme måte som for beslag, jf. punkt 3.2 over – nærliggende å knytte nødvendighetsvurderingen til spørsmålet om det er grunn til å regne med at saken kan bli begjært gjenåpnet eller om det foreligger andre særlige grunner til videre oppbevaring. Også når en sak avsluttes ved henleggelse må det antas at videre lagring vil kunne være tilstrekkelig

³³⁵ Tilsvarende tilsynelatende riksadvokaten (26.06.24) s. 7 og 9.

³³⁶ Riksadvokaten (26.06.24) note 23 og 26 med videre henvisninger.

begrunnet, dersom det er aktuelt å etterforske saken videre på saks- eller personnivå, eller det er grunn til å anta at det kan bli spørsmål om gjenopptakelse av etterforskningen.»³³⁷

Etter dette er utgangspunktet at annet biologisk materiale enn for DNA-analyse ikke kan oppbevares uten at det er påvist et konkret og saklig behov for det.³³⁸ Selv om kravene ikke er særlig strenge, er det en forutsetning at det er truffet en konkret beslutning av om det er grunn til å oppbevare materialet etter at saken er avsluttet. En automatisk og rutinemessig oppbevaring av denne typen materiale – uten at det er påvist et konkret og saklig behov – er neppe i tråd med loven.

Riksadvokaten og Oslo universitetssykehus inngikk i desember 2013 en databehandleravtale som regulerer hvordan OUS skal behandle og sikre personopplysninger knyttet til gjennomføringen av undersøkelser, analyser, uttalelser og sakkyndig bistand innen rettspatologi og klinisk rettsmedisin. Avtalen ble revidert i august 2022. Databehandleravtalen regulerer blant annet oppbevaring og destruering av biologisk materiale (typisk vevsblokker og vevssnitt) i tilknytning til rettsmedisinske obduksjoner og andre rettsmedisinske undersøkelser ved dødsfall. I databehandleravtalens punkt 3 fremheves det at «[h]umant biologisk materiale regnes som en personopplysning når dette er merket på en slik måte at prøvegiver kan identifiseres eller når materialet ledsages av opplysninger som kan identifisere denne».

Totalt gjennomføres omtrent 2300 rettsmedisinske obduksjoner hvert år i landet.³³⁹ Av disse utføres mellom 55 og 60 prosent ved Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (OUS). Formålet med obduksjonen er å avklare dødsårsak og fastslå dødstidspunkt. Eventuelle skader tolkes opp mot et antatt hendelsesforløp for å vurdere om de kan ha hatt betydning i dødsfallet. Under obduksjonene kan det hentes ut vevsblokker og -snitt fra den avdødes kropp. En vevsblokk lages ved at en vevsbit – for eksempel fra hjernen – tas ut, legges i fikseringsvæske og innstøpes i parafin. Fra vevsblokkene kan det skjæres tynne vevssnitt som legges på objektglass og farges.

Etter det utvalget har fått opplyst, oppbevarer Avdeling for rettsmedisinske fag vevsblokker og -snitt fra midten av 1920-tallet og fremover. I mai 2019 ble omfanget estimert til 90–100 hyllemeter. Materialet kan oppbevares i romtemperatur. Begrunnelsen for å ta vare på det biologiske materialet er at ny analyseteknologi benyttet på eldre materiale vil kunne gi nye svar, for eksempel om dødsårsak. Hvilke metoder som vil gi best diagnostikk i fremtiden, er uvisst. For sakene som er eldre enn 25 år, har OUS opplyst at det er den historiske og vitenskapelige verdien som veier tyngst.

Etter databehandleravtalen skal biologisk materiale som danner grunnlag for undersøkelser, analyser og vurderinger foretatt av OUS, i utgangspunktet vurderes på samme måte som *straffesaksdokumenter*.³⁴⁰ Om oppbevaring, sletting og destruksjon av prøvemateriale heter det i punkt 6.2:

«Dokumenter som oppbevares på vegne av politi og påtalemyndigheten, skal som hovedregel oppbevares ved OUS like lenge som politiet/påtalemyndigheten selv oppbevarer straffesaksdokumenter, dvs. 25 år (jf. påtaleinstruksen § 2-2 og arkivlovgivningen). Det som er sagt over om dokumenter, gjelder tilsvarende for eventuelle personopplysninger i saken som ikke er nedfelt i et dokument og for materiale (biologisk og annet) som anses som personopplysninger. Riksadvokaten kan beslutte at oppbevaringsperioden skal være kortere eller lengre. Beslutningen skal være skriftlig, datert og undertegnet.

Når oppbevaringsperioden utløper, slik at OUS ikke lenger har noe oppdrag om å oppbevare dokumenter på vegne av påtalemyndigheten, skal dokumentene overleveres Arkivverket i råd med reglene for slik overlevering og den praksis politiet/påtalemyndigheten fører. Dokumenter som ikke skal overleveres Arkivverket, og som heller ikke etter avtale skal

³³⁷ Riksadvokaten (26.06.24) s. 9.

³³⁸ Er det biologiske materialet *tatt i beslag*, reguleres spørsmålet om videre oppbevaring av straffeprosessloven § 213. Utvalget har i punkt 13.7.4 foreslått enkelte endringer i denne bestemmelsen.

³³⁹ Årsmelding for Den rettsmedisinske kommisjon 2024.

³⁴⁰ En lignende regulering er inntatt i databehandleravtale 28. februar 2022 mellom riksadvokaten og OUS, som regulerer hvordan OUS skal behandle og sikre personopplysninger knyttet til gjennomføringen av undersøkelser og sakkyndig bistand innen rettskriminalologi for politi og påtalemyndigheten, altså straffesaker hvor det rekvireres rettskriminalologiske analyser. Avtalen angir at biologisk materiale som har dannet grunnlag for analyser og som anses som personopplysninger, skal vurderes på samme måte som straffesaksdokumenter. Etter avtalen kan likevel biologisk materiale fra andre saker enn obduksjonssaker, herunder rettsmedisinsk obduksjon av drepte i veitrafikken, destrueres ti år etter mottak av prøvematerialet. Biologisk materiale fra trafikksaker kan destrueres etter seks år.

returneres politiet/påtalemyndigheten skal slettes/tilintetgjøres med mindre OUS har selvstendig grunnlag for videre oppbevaring.»

Det må anses klart at biologisk materiale som vevsblokker og -snitt ikke omfattes av dokumentbegrepet i straffeprosessloven § 242, jf. politiregisterforskriften § 25-1. I utgangspunktet er det naturlig å tolke dokumentbegrepet i straffeprosessloven på samme måte som det informasjons- og teknologinøytrale begrepet i forvaltningsloven og offentleglova. I offentleglova § 4 er dokument definert som «ei logisk avgrensa informasjonsmengde som er lagra på eit medium for seinare lesing, lyding, framsyning eller overføring». Både kart, fotografier, skisser, film, lydopptak, elektronisk lagret informasjon og materiale fra kommunikasjonskontroll omfattes av saksdokumentbegrepet. Til sammenligning er det unaturlig å benevne vevsblokker og vevssnitt som *dokumenter*. Reglene om oppbevaring av straffesaksdokumenter i politiregisterforskriften kapittel 25 er dermed i utgangspunktet ikke anvendelige for biologisk materiale. Dette gjelder også politiregisterforskriften § 25-3 siste ledd, som angir at dokumenter i straffesaker skal overleveres Arkivverket i henhold til reglene som er fastsatt om dette.³⁴¹

Arkivverket klargjorde i brev til OUS 25. juni 2019 at biologisk materiale etter deres oppfatning også faller utenfor dokumentbegrepet i arkivloven og dermed utenfor deres ansvarsområde. Videre oppbevaring hos Arkivverket er derfor ikke aktuelt:

«Dokumentbegrepet er teknologi- og informasjonsnøytralt, og utformet for å favne mer enn tradisjonell skrift på papir. Det er allikevel ikke uten rammer. Det er informasjonsmengden, ikke mediet, som skal være avgrenset. Et medium er et lagringsmiddel for informasjon. Når mediet er tilført informasjon blir det til et dokument.

Vevsprøvene som OUS ønsker å avlevere har uten tvil både rettslig og forskningsmessig verdi. Slik vi ser det oppfyller de imidlertid ikke vilkårene for å falle inn under definisjonen av dokument. Det faller dermed utenfor Arkivverkets ansvarsområde å motta vevsprøvene for bevaring og tilgjengeliggjøring som offentlig arkiv.»

Riksadvokaten har i brev 5. juni 2020 til Avdeling for rettsmedisinske fag ved OUS angitt at det er ønskelig at biologisk materiale fra rettsmedisinske undersøkelser oppbevares ved OUS også etter 25 år, ettersom politiet per i dag ikke har noe egnet sted for oppbevaring av biologisk materiale. Databehandleravtalen fra august 2022 gir dermed et noe misvisende bilde av nåværende praksis.

Utvalget vil understreke at databehandleravtalen ikke kan tas til inntekt for at riksadvokaten og OUS er av den oppfatning at vevsblokker og -snitt o.l. omfattes av dokumentbegrepet i straffeprosessloven og politiregisterforskriften. Det som står i retningslinjene, er bare at slikt materiale skal oppbevares «like lenge» som dokumenter, og at det som er sagt om dokumenter, gjelder «tilsvarende». I praksis blir imidlertid konsekvensen av retningslinjene at oppbevaringss spørsmålet ikke vurderes etter de riktige reglene.

Oppbevaring av biologisk materiale skal vurderes etter politiregisterloven § 50 første ledd første og annet punktum i den utstrekning det er tale om personopplysninger. At biologisk materiale fra obduksjoner og andre rettsmedisinske undersøkelser i utgangspunktet alltid skal beholdes hos OUS etter at saken er avsluttet – slik databehandleravtalen tilsynelatende legger opp til – oppfyller neppe kravet til konkret og saklig behov for lagring av opplysningene. Utvalget anbefaler at databehandleravtalen revideres, og at det utarbeides rutiner som er i overensstemmelse med føringene i politiregisterloven § 50. Følges forslaget om ny forskrift om lagring av bevis opp, se punkt 13.7.3, vil det kunne være aktuelt å gi nærmere regler om oppbevaring av denne typen materiale i forskriften.

13.9.5 Behov for bedre oversikt og notoritet ved OUS

Utvalget vil understreke betydningen av at det sikres notoritet over spormateriale (herunder ekstrakter mv.) og annet biologisk materiale som befinner seg hos Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (OUS). Utvalgets inntrykk er at OUS selv ikke alltid besitter en fullstendig oversikt over hvilket materiale som finnes i den enkelte straffesak. Dette vanskeliggjør politiets arbeid og gjør det langt mer krevende å vurdere om det skal gjøres ytterligere undersøkelser.

I Baneheia-saken oppsto det i 2009 spørsmål om det kunne gjøres nye DNA-analyser, jf. punkt 11.3.2.5. Det ble først gitt beskjed fra Rettsmedisinsk institutt (RMI) om at det ikke fantes spormateriale i behold der, før det våren 2010 likevel ble gjenfunnet 199 DNA-ekstrakter på fryselage-

³⁴¹ Oppbevaring av straffesakens dokumenter var tidligere regulert i påtaleinstruksen § 2-2, men bestemmelsen ble opphevet i 2014. Databehandleravtalens henvisning til påtaleinstruksen ble ikke oppdatert. Spørsmålet er nå regulert i politiregisterforskriften § 25-3.

ret, jf. punkt 11.3.2.10. RMI fant imidlertid ikke alt i 2010. Forprøvingsrørene som inneholdt originalt spormateriale, inkludert vattpinneutklipp fra flere sentrale prøver i saken, ble gjenfunnet og analysert først etter gjenåpningen i 2021, jf. punkt 11.12.3. Det er utvalgets forståelse at slikt originalmateriale ofte gir et bedre utgangspunkt for nye analyser enn gamle ekstrakter, ettersom det kan utføres ny DNA-ekstraksjon³⁴² fra sporprøven og ekstraksjonsprosedyrene er blitt forbedret siden 2000. I Baneheia-saken fikk dermed manglende oversikt og notoritet uheldige konsekvenser, ved at viktig spormateriale ikke var inkludert i materialet som ble reanalysert i Sverige i 2010 og 2018. Det vises til utvalgets vurderinger i punkt 12.3.7.4.

Utvalgets inntrykk er at tilsvarende utfordringer også kan gjøre seg gjeldende i andre saker hvor det er aktuelt å utføre nye undersøkelser. Utvalget har vært i kontakt med representanter for politi og påtalemyndighet som opplever å mangle oversikt over hvilket spormateriale som er i behold hos OUS. Noen ganger viser det seg også at det finnes mer materiale enn det OUS gir uttrykk for innledningsvis.

De nevnte databehandleravtalene inneholder et likelydende punkt:

«OUS skal ha interne rutiner som sikrer at biologisk materiale, beslag og tilknyttede opplysninger til enhver tid er tilstrekkelig sikret, og at behandlingen er i tråd med kravene i politiregisterloven § 15 og politiregisterforskriften kapittel 40, jf. politiregisterloven § 18 annet ledd.»³⁴³

I databehandleravtalen fra august 2022 står i tillegg følgende:

«Opplysninger og materiale som kan knyttes til enkeltpersoner skal merkes og oppbevares slik at OUS har full sporbarhet for oppdrag for politi- og påtalemyndigheten og slik at dette ikke kan forveksles med prøver og dokumenter fra andre oppdragsgivere.»

³⁴² Ekstraksjon er betegnelsen for prosessen med å hente DNA ut fra cellekjernen og skille det fra det øvrige biologiske materialet.

³⁴³ Politiregisterloven § 15 fastslår at både den behandlingsansvarlige – i dette tilfellet politiet – og databehandleren – i dette tilfellet OUS – «gjennom planlagte og systematiske tiltak [skal] sørge for tilfredsstillende informasjonssikkerhet med hensyn til konfidensialitet, integritet og tilgjengelighet ved behandling av opplysninger». Tilgjengelighet innebærer at den som har rettmessig behov for opplysningene, har tilgang til dem, jf. politiregisterforskriften § 40-11.

Etter utvalgets vurdering er det ønskelig at det utarbeides detaljerte rutiner og retningslinjer som ivaretar hensynene til notoritet, sporbarhet og tilgjengelighet på en bedre måte enn i dag. Et sentral formål er å sikre at politiet innen rimelig tid gis oppdaterte og korrekte opplysninger om biologisk materiale som er i behold. En mulig løsning er et digitalt system hvor både politiet og OUS har umiddelbar tilgang.

Som ledd i arbeidet anbefaler utvalget at OUS foretar en gjennomgang av samtlige oppbevaringsrom, frysere mv. En slik opprydning bør etter utvalgets syn prioriteres høyt. Utvalget har fått opplyst at et slikt opprydningsarbeid er igangsatt ved OUS, men ikke ferdigstilt. Dersom ferdigstilling av gjennomgangen ikke kan foretas innen rimelig tid innenfor gjeldende budsjettammer, bør det bevilges midler til dette. OUS bør i den forbindelse få komme med sine innspill til de nærmere rammene for en slik bevilgning.

13.10 Rettspatologi i straffesaksbehandlingen

Drapene i Baneheia-saken ble begått fredag 19. mai mellom ca. kl. 19.00 og ca. kl. 20.00. De avdøde ble funnet søndag 21. mai 2000, noen få minutter etter kl. 20.00. Etter funnet ble likene liggende på åstedet frem til mandag 22. mai. Bakgrunnen for dette var behovet for sporsikring. Obduksjonene ble påbegynt tirsdag 23. mai og ferdigstilt dagen etter. Det er lite som tyder på at likene ble undersøkt av lege eller rettsmedisiner mens de befant seg på åstedet.³⁴⁴

Utvalget som gransket Liland-saken, ga i 1996 følgende anbefaling:

«I alle fall ved mistanke om alvorlige straffbare forhold bør liket undersøkes av en rettsmedisiner før det bringes bort fra åstedet. Dette må gjelde selv om det er lege til stede på et tidligere tidspunkt. Det vil være politiet som må sørge for at rettsmedisineren blir tilkalt. I så fall vil det være hensiktsmessig at vedkommende rettsmedisiner er til stede under den påfølgende obduksjonen.»³⁴⁵

Riksadvokatens arbeidsgruppe som vurderte etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann, kom i 2002 med en lignende anbefaling:

³⁴⁴ Se punkt 4.3.3.

³⁴⁵ NOU 1996: 15 s. 182.

«En nærliggende årsak til at en rettsmedisinør bør tilkalles til åstedet, er mulighet for å observere de ytre omstendigheter; åstedets beskaffenhet kan gi informasjon av betydning for å fastslå dødsårsak. Står man uten rettsmedisinør til åstedet, vil politiets sikring av åsted blant annet ved videoopptak og fotografering kunne gi nødvendige opplysninger, jf. også at en kriminaltekniker fra åstedet vil være til stede under obduksjon.»³⁴⁶

Utvalget har i punkt 4.3.3 lagt til grunn at det ikke er grunnlag for å kritisere politiet for at det ikke ble gjort en rettsmedisinsk undersøkelse av likene på åstedet, ettersom dette i år 2000 kun var vanlig praksis i enkelte politidistrikter.

Utvalget har hatt samtaler med personell fra Avdeling for rettsmedisinske fag (RMF) ved Oslo universitetssykehus (OUS). Utvalget fikk opplyst at det heller ikke i dag er faste rutiner for at rettsmedisinør gjør undersøkelser av lik på åsted hvor det er mistanke om at det er begått en straffbar handling mot avdøde. Ordningen ved avdelingen er at seksjonsleder for rettspatologi og klinisk rettsmedisin er tilgjengelig på mobiltelefon hele døgnet, stort sett året rundt. Politiet tar kontakt når det er behov for bistand, og rettspatologen gir da råd og veiledning over telefon. Rettspatologen rykker ut til et åsted ca. 2–3 ganger i løpet av et år. Det ble opplyst at det ofte vil være av stor verdi for de rettsmedisinske undersøkelsene som senere skal gjennomføres, at rettspatologen har vært til stede på åstedet. Dette er i samsvar med det som fremgår av den nevnte arbeidsgrupperapporten fra 2002.

Utvalget har fått opplyst at det er ressurshensyn som er grunnen til at det i dag fortsatt ikke er innarbeidede rutiner for undersøkelser av lik av kvalifisert rettsmedisinør på åstedet. Ved OUS er det i dag åtte personer som har kompetanse til å gjennomføre rettsmedisinske undersøkelser av lik (overlegekompetanse). Ved OUS gjennomføres det årlig ca. 1400 obduksjoner i forbindelse med mistenkelige dødsfall. Dette er en økning på ca. 50 prosent siden politireformen i 2015. Før dette lå antallet stabilt på ca. 900–1000 obduksjoner årlig. Overlegene som er satt til å utføre obduksjoner, har utover dette ansvaret også en rekke andre oppgaver som krever tid og arbeid.³⁴⁷

I senere tid har det blitt uttrykt bekymring for rekrutteringen til fagområdet rettsmedisin, herunder rettspatologi. Flere erfarne rettsmedisinere som utøver rettspatologitjenester i Norge, er i ferd med å passere eller har nylig passert pensjonsalder. Helsedirektoratet publiserte i 2020 en utredning av status og tiltak for å sikre kvalitet, rekruttering og tilgang på rettsmedisinsk kompetanse i Norge.³⁴⁸ Rapporten fremhever at det er for stor variasjon i kvaliteten på rettsmedisinsk arbeid, og at deler av landet mangler tilstrekkelig tilgang på rettsmedisinsk kompetanse. Det fremheves i rapporten som svært viktig at leger som utøver sakkyndig virksomhet, har solid kompetanse. Konsekvensene av mangelfull undersøkelse, sporsikring og dokumentasjon kan være store, både for offer og mistenkt gjerningsperson, og kan utgjøre et betydelig rettssikkerhetsproblem.³⁴⁹

En viktig årsak til den svake rekrutteringen er at det ikke er opprettet en egen spesialitet i rettsmedisin for leger. En annen grunn er at de regionale helseforetakene ikke prioriterer rettsmedisinske tjenester i tilstrekkelig grad. Flere rettsmedisinere har i pressen beskrevet et miljø som er preget av ressursknapphet, underbemanning og manglende satsing gjennom en årrekke. Daværende leder i Norsk Rettsmedisinsk Forening, professor Lars Uhlin-Hansen, uttalte 25. juli 2023 til TV 2 at rettsmedisin er inne i en alvorlig krise.³⁵⁰ På grunn av den store arbeidsmengden skal ledelsen ved OUS ha bedt riksadvokaten om hjelp til å redusere antall obduksjoner.

I Helsedirektoratets rapport fra 2020 oppsummeres innspill fra politidistriktene om tilgjengeligheten til rettspatologiske tjenester slik:

«Det er stor variasjon i tilgjengelighet til rettspatologiske tjenester mellom politidistriktene. Det opplyses at det i enkelte distrikter er svært sårbart, ett sted kun én til to som er tilgjengelige. Disse kontaktes ofte privat, også på kveldstid og i helger. Det mangler vaktordninger og påpekes også at det er behov for en beredskapsordning slik at en sikrer at det til enhver tid er tilgjengelige rettsmedisinere i landet.

Manglende tilgang til rettsmedisinere i eget politidistrikt kan medføre tidstap med tap av spor og dermed dårligere kvalitet på rettsmedisinske undersøkelser og -erklæringer. Det opp-

³⁴⁶ Riksadvokatens publikasjoner (2/2002) s. 132.

³⁴⁷ Se Helsedirektoratet (2020) punkt 2.1 for en kartlegging av rettspatologiske tjenester ellers i landet.

³⁴⁸ Helsedirektoratet (15.06.20).

³⁴⁹ Helsedirektoratet (15.06.20) s. 3-4.

³⁵⁰ TV 2, «Rettsmedisinere slår alarm – Alvorlig krise», 25. juli 2023.

lyses også at rettsmedisinere sjelden eller aldri er ute på åsted og at det i noen tilfeller kan innebære at man mister vesentlig informasjon.»³⁵¹

Rapporten gjengir også innspill som har kommet fra andre aktører:

«I møte med Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) og i referansegruppemøter har det kommet mange innspill på status og utfordringer innen rettspatologi. Lav rekruttering oppfattes som kritisk for fagområdet, ikke minst fordi flere av de mest erfarne rettspatologene snart nærmer seg pensjonsalder eller allerede har gått av med pensjon. Det oppleves å være interesse blant yngre leger for å jobbe med rettsmedisin, men allikevel vanskelig å rekruttere til et fagområde som ikke har en spesialitet som utdanningsmål. Kapasiteten til å utdanne yngre leger er også noe begrenset enkelte steder og mangler helt ved Universitetet i Bergen.

Manglende vaktordninger for rettspatologiske tjenester har i lang tid vært kompensert for ved at politiet kontakter leger som de kjenner, og at disse stiller opp på frivillig basis. Dette er et system som oppleves som lite forutsigbart, både for rekvirenter og rettsmedisinere, og er heller ikke en ordning som oppleves som attraktiv for nye rettsmedisinere. Det vises også til at store avstander kan gjøre det problematisk med åstedundersøkelser og at det ikke alltid er rettsmedisinere tilgjengelig når det er et behov.

Generelt stor arbeidsmengde medfører at det tar lang tid å ferdigstille de rettspatologiske rapportene, noe som også medfører redusert verdi av rapportene og forsinkelser i politiets arbeid.»³⁵²

Prosjektgruppen bak rapporten anbefaler at de regionale helseforetakene gis i oppdrag å sørge for å bygge opp kapasitet innen rettsmedisinske tjenester gjennom oppdragsdokumentene. Prosjektgruppen anbefaler også å opprette en spesialitet i rettsmedisin for leger for å sikre at det stilles formelle krav til utøvelse av rettsmedisinske oppgaver på lik linje med de andre nordiske landene og mange europeiske land.³⁵³

Helse- og omsorgsdepartementet ga i mars 2024 Helsedirektoratet i oppdrag å gjenoppta arbeidet med å utrede etablering av en ny spesi-

alitet i rettspatologi og klinisk rettsmedisin. Helsedirektoratet ble også bedt om å iverksette et arbeid med å standardisere innholdet i rettsmedisinsk kompetanse og etablere et opplæringstilbud i rettsmedisin rettet mot alle personellgrupper som deltar i denne typen arbeid.

I en utredning datert 31. januar 2025 kom Helsedirektoratet med følgende tilrådning i spørsmålet om opprettelse av egen spesialitet:

«Fagområdet rettsmedisin (rettspatologi og klinisk rettsmedisin) oppfyller etter en samlet vurdering de fastsatte kriteriene for opprettelsen av en spesialitet med offentlig spesialistgodkjenning. Det vil sikre en felles nasjonalt standardisert kompetanse på fagområdet slik man har i de andre nordiske landene og i flere land innen EU. Det er også nødvendig for å rekruttere og beholde leger i faget og for å sikre at det er tilgjengelig rettsmedisinsk kompetanse i hele landet.»³⁵⁴

Saken er nå til behandling i Helse- og omsorgsdepartementet. Det er ventet at en avgjørelse er nært forestående.

Utvalget mener at det så raskt som mulig må sikres ressurser til å etablere og opprettholde et forsvarlig rettsmedisinsk miljø i Norge. Det viktigste enkeltstående tiltaket er å opprette en spesialisering innen rettsmedisin. Utvalget har merket seg at fagmiljøet i mange år har etterspurt en slik spesialisering,³⁵⁵ og at flere offentlige utvalg har gått inn for at rettsmedisin blir en egen spesialitet.³⁵⁶ Begrunnelsen er at rettsmedisin er et faglig krevende spesialområde med stor betydning for rettssikkerheten, og at en egen spesialitet i rettsmedisin/rettspatologi vil bedre rekrutteringen til faget. Utvalget anbefaler derfor at departementet følger opp Helsedirektoratets tilrådning. Etter

³⁵⁴ Helsedirektoratet (31.01.25) s. 23.

³⁵⁵ Se eksempelvis Den rettsmedisinske kommisjons årsrapport for 2024: «DRK er av den oppfatning at det er svært viktig å få etablert en spesialitet i rettsmedisin, som vil omfatte rettspatologi og klinisk rettsmedisin. Helse og omsorgsdepartementet gjenopptok i 2023 arbeidet med å utrede behovet for en slik spesialitet og arbeidet er nå gjenopptatt i regi av Helsedirektoratet. DRK har gitt innspill i denne prosessen og ovenfor Riksadvokaten og Helsedirektoratet har vi uttrykt vår bekymring for konsekvensene dersom det ikke opprettes en spesialitet. En spesialitet vil sikre at det opprettes overordnede retningslinjer for opplæring og fagutøvelse, noe som er viktig for å ivareta fagutvikling og rekruttering, og som er avgjørende for rettssikkerheten. Kravspesifikasjonen til en spesialitet vil også være utgangspunkt for fordypningsområder innen rettspatologi for patologer og klinisk rettsmedisin for kliniske fag.»

³⁵⁶ Se NOU 2001: 12 punkt 13.4 og 14.4.1 og NOU 2017: 12 punkt 7.6.2.

³⁵¹ Helsedirektoratet (15.06.20) punkt 2.1.

³⁵² Helsedirektoratet (15.06.20) punkt 2.1.

³⁵³ Helsedirektoratet (15.06.20) kapittel 7.

utvalgets syn er det også positivt at det er igangsatt et arbeid med å etablere et opplæringstilbud og standardisere innholdet i rettsmedisinsk kompetanse, blant annet gjennom en standardisering og opplæring i hvordan rettsmedisinske erklæringer skal utformes.

Utvalget mener videre at det bør iverksettes tiltak som sikrer at det i hvert fall i drapssaker gjøres rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet. Dette bør skje ved at det etableres en regional beredskapsvaksordning som sikrer at det til enhver tid er tilgjengelige rettsmedisinere for politidistriktene. Utvalget anbefaler at dette gjøres gjennom føringer i oppdragsdokumentene til de regionale helseforetakene.

13.11 Påtalemyndighetens meddelelse av opplysninger til offentligheten

13.11.1 Rettslig utgangspunkt: taushetsplikt

I straffesaker er det påtalemyndigheten som leder etterforskningen, jf. straffeprosessloven § 225 første ledd. Det er dermed påtalemyndigheten som har ansvaret for hvilke opplysninger som meddeles offentligheten under etterforskningen.

Utvalget mener at korrekt praktisering av reglene for påtalemyndighetens meddelelse av opplysninger til offentligheten kan bidra til å forhindre uriktige domfellelser i fremtiden. For mye, uriktig, ensidig eller unyansert informasjon om en straffeforfølgning kan føre til opinionsdanning i samfunnet som kan påvirke straffesakens aktører negativt. I ytterste konsekvens kan det lede til uriktige domfellelser. Massiv og ensidig omtale som tilkjenner at siktede er skyldig, kan også medføre at uskyldspresumsjonen, jf. Grunnloven § 96 andre ledd og den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2, samt retten til en upartisk domstol, jf. EMK artikkel 6 nr. 1, krenkes. Videre kan påtalemyndighetens meddelelse av opplysninger komme i strid med retten til privatliv i Grunnloven § 102 og EMK artikkel 8. Meddeler påtalemyndigheten for mange opplysninger til offentligheten, kan det også skade etterforskningens integritet og effektivitet. En side av dette er at brudd på taushetsplikten fra påtalemyndighetens side vil kunne resultere i at personer ikke vil forklare seg i straffesaken, eller eventuelt at vedkommende forklarer seg uriktig eller ufullstendig. Feilaktig praktisering av reglene kan også skade etterforskningen ved at bevis forspiles.

Med bakgrunn i dette er taushetsplikt utgangspunktet for påtalemyndighetens adgang

til meddelelse av opplysninger til offentligheten. Påtalemyndighetens tjenestepersoner er underlagt taushetsplikt etter politiregisterloven § 23. Plikten omfatter å hindre at andre får adgang til eller kjennskap til det man i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om noens personlige forhold eller tekniske innretninger mv., jf. § 23 første ledd.³⁵⁷ Taushetsplikten gjelder også for opplysninger som det av hensyn til etterforskningen i den enkelte sak, hensynet til spanings- og etterretningsvirksomheten eller hensynet til politiets operative virksomhet og organiseringen av denne er nødvendig å holde hemmelig, jf. § 23 andre ledd.

Også andre reguleringer bygger på utgangspunktet om taushetsplikt. Adgangen til dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet er begrenset til mistenkte, hans forsvarer, fornærmede, etterlatte og bistandsadvokat, jf. straffeprosessloven § 242 første ledd. Videre gjelder offentlighetsprinsippet bare for rettsmøter, jf. domstoloven § 124. Påtalemyndighetens virksomhet er dessuten unntatt fra virkeområdet til offentlighetsloven, jf. offentleglova § 2 fjerde ledd. I sum medfører dette at offentligheten har begrenset rett til innsyn i saksopplysninger som gjelder straffesaker.³⁵⁸

Etter EMK artikkel 8 har statene en positiv plikt til å organisere straffeprosessen på en måte som hindrer at konfidensielle opplysninger fra straffesaksbehandlingen lekkes til pressen.³⁵⁹ Å straffesanksjonere brudd på reglene om taushetsplikt er en måte å oppfylle den positive forpliktelsen på, jf. straffeloven § 209. Det kreves også at straffebudet følges opp med effektiv etterforskning og straffeforfølgning.³⁶⁰

13.11.2 Påtalemyndighetens adgang til meddelelse av opplysninger til offentligheten

Politiregisterloven § 34 regulerer unntak fra påtalemyndighetens taushetsplikt om opplysninger fra straffesak. Politiregisterforskriften § 9-8 inneholder også unntaksregler. Myndighetenes behandling av personopplysninger i relasjon til straffesaksbehandling – herunder meddelelser til offentligheten – utgjør inngrep i retten til privatliv etter den europeiske menneskerettskonvensjon

³⁵⁷ Nærmere Strandbakken (2019) s. 312 med videre henvisninger.

³⁵⁸ Strandbakken (2019) s. 312.

³⁵⁹ Bl.a. EMDs dom 10. juni 2014 *Voicu mot Romania* (sak nr. 22015/10) avsnitt 86 og EMDs dom 3. februar 2015 *Apostu mot Romania* (sak nr. 22765/12) avsnitt 118–132.

³⁶⁰ Strandbakken (2019) s. 324.

(EMK) artikkel 8. Personopplysninger som har sammenheng med at personen er under straffeforfølgning, anses som sensitive personopplysninger. I slike tilfeller gir EMK artikkel 8 en styrket beskyttelse mot offentliggjøring av opplysningene.³⁶¹ Politiregisterloven og politiregisterforskriften må tolkes i samsvar med EMK artikkel 8.

Lovbestemmelsen oppstiller i første ledd nr. 1 første punktum ulike *legitime formål* som kan begrunne offentliggjøring: hensynet til å vareta «straffeforfølgningens allmennpreventive virkning», hensynet til «offentlig kontroll med myndighetsutøvelsen» og hensynet til å gi «saklig og nøktern informasjon om hendelser av allmenn interesse». Det siste formålet kan beskrives som *allmennhetens legitime behov for informasjon om pågående straffeforfølgning*. Første ledd nr. 1 andre punktum angir dessuten at det kan gis opplysninger med mål om å bidra til oppklaring av lovbrudd, jf. politiregisterloven § 26.

Utvalget er tvilende til om hensynet til allmennprevensjon kan være tilstrekkelig grunn for offentliggjøring av personopplysninger før siktede er rettskraftig domfelt. Etter uskyldspresumsjonen skal siktede anses som uskyldig inntil vedkommende er rettskraftig domfelt, jf. Grunnloven § 96 andre ledd, jf. EMK artikkel 6 nr. 2. Hvis tiltalte blir rettskraftig frifunnet, krever uskyldspresumsjonen at myndighetene utviser stor forsiktighet ved omtale av straffesaken.³⁶² Det er derfor mye som taler for at hensynet til straffeforfølgningens allmennpreventive virkning ikke kan være et legitimt formål for offentliggjøring av personopplysninger før siktede er rettskraftig domfelt.

Det fremgår av politiregisterforskriften § 9-8 at opplysninger kan «utleveres til allmennheten i straffesak i en refererende og nøktern form uten vurderende kommentarer», forutsatt at det gjøres ut fra et av de legitime formålene som er nevnt i bestemmelsen. Etter bestemmelsens første ledd nr. 1 er et legitimt formål for offentliggjøring av personopplysninger å «medvirke til en saklig og nøktern reportasje og omtale i massemedia om straffeforfølgning og behandling av straffesaker». Videre er det etter første ledd nr. 2 et legitimt formål å «korrigere uriktigheter eller usanne rykter

og opplysninger som er egnet til å skade omdømmet til noen person, organisasjon, institusjon, virksomhet mv., eller [...] å skape nødvendig balanse i en omtale». Disse to formålene relaterer seg til allmennhetens legitime behov for informasjon om pågående straffeforfølgning, og den omtalte behov for å rydde usannheter eller upresis omtale av veien. Forskriften første ledd nr. 3 angir i tillegg at et legitimt formål vil være å «advare mot fare og [...] å oppklare lovbrudd».

Endelig fastslår første ledd nr. 4 at det å «fremme alminnelig lovydighet» er et legitimt formål for offentliggjøring. Etter utvalgets syn er det også tvilsomt om dette formålet er tungtveiende nok til at det kan tilsi offentliggjøring av personopplysninger før siktede er rettskraftig domfelt. Utvalget ser det slik at også offentliggjøring i disse tilfellene kan støte an mot uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2.

Etter utvalgets mening burde formålene som kan gi grunnlag for å meddele opplysninger til offentligheten, være samlet i politiregisterloven. Det burde presiseres at verken allmennprevensjon eller ønsket om å fremme alminnelig lovydighet er legitime formål for meddelelse av personopplysninger til offentligheten før den impliserte personen er rettskraftig domfelt. Utvalget bemerker at bestemmelsen i alle tilfeller må tolkes slik at den er forenlig med EMK artikkel 8 og EMK artikkel 6 nr. 2.

Etter politiregisterloven § 34 første ledd nr. 1 må meddelelse av opplysninger til allmennheten være «nødvendig» for å nå de opplistede formålene. EMK artikkel 8 krever at påtalemyndighetens meddelelse av personopplysninger er «necessary in a democratic society». Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har i *Margari mot Hellas* presisert at det gjelder et skjerpet nødvendighetskrav når påtalemyndigheten meddeler personopplysninger til offentligheten om straffesiktelsener («strictly necessary»)³⁶³. Grunnen er at slike opplysninger anses som sensitive persondata:

«In this connection, the Court considers that the processing of personal data relating to criminal charges calls for enhanced protection because of the particular sensitivity of the data at issue [...]. It is therefore of the utmost importance that when sensitive data are being published in the context of pending criminal

³⁶¹ Bl.a. EMDs dom 13. november 2013 *M.M. mot Storbritannia* (sak nr. 24029/07) avsnitt 188. Se også EMDs dom 20. juni 2023 *Margari mot Hellas* (sak nr. 36705/16) avsnitt 59, hvor det uttales at «the Court considers that the processing of personal data relating to criminal charges calls for enhanced protection because of the particular sensitivity of the data at issue».

³⁶² Nærmere bl.a. Rui (2014a) s. 121–132 og Aall (2021) s. 305–313.

³⁶³ EMDs dom 20. juni 2023 *Margari mot Hellas* (sak nr. 36705/16) avsnitt 46 og 55. Se også EMDs dom 10. oktober 2006 *L.L. mot Frankrike* (sak nr. 7508/02) avsnitt 45.

proceedings or in the context of the investigation of criminal offences that those data accurately reflect the situation and the charges pending against an accused person, regard also being had to the observance of the presumption of innocence.»³⁶⁴

Utalget understreker at formålet med meddelelse av personopplysninger til offentligheten er av stor betydning for vurderingen av om offentliggjøringen er strengt nødvendig.³⁶⁵ Det legitime formålet med offentliggjøringen kan være å advare samfunnet mot fare. Situasjonen kan være at påtalemyndigheten har sterke holdepunkter for at en bestemt person har begått flere grove forbrytelser, og at det er fare for at vedkommende begår nye alvorlige lovbrudd. I et slikt tilfelle er det klart at det kan være strengt nødvendig at påtalemyndigheten offentliggjør både navn og bilde av personen. Er derimot formålet med offentliggjøringen å ivareta allmennhetens generelle behov for informasjon om en pågående straffeforfølgning, vil vurderingen være vesensforskjellig.

Et sentralt moment ved vurderingen av om offentliggjøring vil være i tråd med politiregisterloven og EMK, er i hvilken grad det er mulig å holde personens identitet skjult når påtalemyndigheten offentliggjør opplysningene. Politiregisterloven § 34 første ledd nr. 2 slår fast:

«Opplysninger skal gis uten bruk av navn og andre identifiserende opplysninger, med mindre dette er nødvendig ut fra formålet, eller for å forhindre forveksling, eller opplysningene allerede er alminnelig kjent.»

Utalget påpeker at det sjelden vil være tilstrekkelig å utelate siktedes navn for å oppnå anonymitet. Utalget understreker at EUs direktiv om personopplysningsvern innen strafferettspleien³⁶⁶ artikkel 3 nr. 1 definerer en personopplysning som «any information relating to an identified or identifiable natural person ('data subject'); an identifiable natu-

ral person is one who can be identified, directly or indirectly [...]». Politiregisterlovens bestemmelser må tolkes i lys av direktivet. Europarådets konvensjon om beskyttelse av personopplysninger³⁶⁷ artikkel 2 a definerer personopplysninger som «any information relating to an identified or identifiable individual ('data subject')». I kommentarene til artikkelen uttales blant annet:

«'Identifiable individual' means a person who can be directly or indirectly identified. An individual is not considered 'identifiable' if his or her identification would require unreasonable time, effort or resources. Such is the case, for example, when identifying a data subject would require excessively complex, long and costly operations. The issue of what constitutes 'unreasonable time, efforts or resources' should be assessed on a case-by-case basis. For example, consideration could be given to the purpose of the processing and taking into account objective criteria such as the cost, the benefits of such an identification, the type of controller, the technology used, etc. Furthermore, technological and other developments may change what constitutes 'unreasonable time, effort or other resources'».³⁶⁸

Videre uttales det:

«Data is to be considered as anonymous only as long as it is impossible to re-identify the data subject or if such re-identification would require unreasonable time, effort or resources, taking into consideration the available technology at the time of the processing and technological developments.»³⁶⁹

Den vide og formålsbestemte definisjonen av personopplysninger medfører at det ofte vil være vanskelig å oppnå tilstrekkelig anonymitet, slik at det ikke vil være tale om personopplysninger når påta-

³⁶⁴ *Margari mot Hellas* avsnitt 59.

³⁶⁵ Europarådets konvensjon 18. mai 2018 om personvern i forbindelse med behandling av personopplysninger (konvensjon 108 +) artikkel 5 nr. 1: «Data processing shall be proportionate in relation to the legitimate purpose pursued and reflect at all stages of the processing a fair balance between all interests concerned, whether public or private, and the rights and freedoms at stake.»

³⁶⁶ Direktiv (EU) 2016/680 om beskyttelse av fysiske personer ved behandling av personopplysninger for å forebygge, etterforske, avdekke eller straffeforfølge lovbrudd eller gjennomføring av straffereaksjoner, og om fri utveksling av slike opplysninger.

³⁶⁷ Europarådets konvensjon 18. mai 2018 om personvern i forbindelse med behandling av personopplysninger (konvensjon 108 +). Dette er en konsolidert, modernisert versjon av Europarådets konvensjon om personvern 28. januar 1981 (ETS nr. 108) slik den lyder etter endringsprotokoll 18. mai 2018 (CETS 223). Endringsprotokollen har ennå ikke trådt i kraft, ettersom den ikke er ratifisert av et tilstrekkelig antall statsparter, men Norge har avgitt en erklæring om midlertidig anvendelse av protokollen: «In accordance with Article 37, paragraph 2, of the Protocol, Norway will apply the provisions of the Protocol on a provisional basis.»

³⁶⁸ Explanatory report avsnitt 17.

³⁶⁹ Explanatory report avsnitt 19.

lemyndigheten gir informasjon til offentligheten om straffesaken. Det er ikke tilstrekkelig å unnlate å nevne siktedes navn. Ved vurderingen av om opplysningene skal offentliggjøres, må påtalemyndigheten vurdere hvor enkelt det vil være for allmennheten å avdekke siktedes identitet ut fra de opplysningene som gis. Jo lettere det vil være å avdekke vedkommendes identitet, jo mer forsiktig må påtalemyndigheten være med å gi opplysningene. Dette gjelder særlig før saken er rettskraftig avgjort.

Selv om påtalemyndighetens meddelelse av personopplysninger til offentligheten anses strengt nødvendig, må det i tillegg gjøres en *proporsjonalitetsvurdering*. Hensynene som begrunner uskyldspresumsjonen, må tas i betraktning når det vurderes om opplysningene skal gis ut. Allmennhetens legitime behov for informasjon og påtalemyndighetens ytringsfrihet³⁷⁰ må veies mot siktedes rett til privatliv og uskyldspresumsjonen. I vurderingen er blant annet følgende momenter relevante:

«[T]he contribution to a debate of public interest, the degree of notoriety of the person affected, the subject of the news report, the prior conduct of the person concerned and the content, form and consequences of the publication.»³⁷¹

EMD har videre lagt til grunn at artikkel 8 krever at den omtalte må gis visse prosessuelle rettigheter:

«Even though Article 8 of the Convention contains no explicit procedural requirements, it is important for the effective enjoyment of the rights guaranteed by this provision that the relevant decision-making process is fair and such as to afford due respect to the interests safeguarded by it. Such a process may require the existence of an effective procedural framework whereby an applicant can assert his or her rights under Article 8 under conditions of fairness [...]. However, in the circumstances of the present case, the applicant had no opportunity either to be heard prior to the decision being taken or to apply for a review and put forward her arguments after the decision was taken.»³⁷²

Det kan altså trekke i retning av konvensjonsbrudd dersom den omtalte ikke har fått informa-

sjon om at opplysningene vil bli offentliggjort før påtalemyndigheten deler dem med offentligheten. Utvalget mener at påtalemyndigheten som den klare hovedregel bør informere den aktuelle personen om offentliggjøring av personopplysninger før disse offentliggjøres. Hvis siktede ikke samtykker i offentliggjøring, vil det være et moment som taler mot at offentliggjøring av personopplysninger er proporsjonalt, og vice versa. Unntak fra hovedregelen om informering kan tenkes hvis det ikke er mulig eller svært vanskelig å komme i kontakt med vedkommende. I slike tilfeller må informasjon gis så snart som mulig i etterkant. Når påtalemyndigheten offentliggjør personopplysninger, bør det rutinemessig også informeres om klage- og søksmålsadgang, jf. politiregisterloven § 55 nr. 2 og § 57, og om rett til erstatning ved brudd på regelverket, jf. politiregisterloven § 56.

Etter utvalgets mening medfører de nevnte utgangspunktene etter EMK at påtalemyndigheten generelt må foreta relativt grundige vurderinger før personopplysninger i en straffesak meddeles til offentligheten.

13.11.3 Uskyldspresumsjonens grenser for omtale av straffesaker

EMK artikkel 6 nr. 2 etablerer grenser for offentlige myndigheters omtale av straffesaker før siktede er rettskraftig domfelt.³⁷³ Bestemmelsen slår fast at «[e]nhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven». EMD har gitt følgende presiseringer:

«Turning to its related case-law, the Court reiterates that the presumption of innocence enshrined in Article 6 § 2 is one of the elements of a fair criminal trial required by Article 6 § 1 [...] In its recent judgment of *Allen v. the United Kingdom*

³⁷² *Margari mot Hellas* avsnitt 58. Se også Council of Europe, *Practical guide on the use of personal data in the police sector*, 15. februar 2018, punkt 13: «Where the police is entitled to share data with media in respect of making information related to an investigation public, special consideration should be given to the assessment to determine that it is necessary and that such publicity is allowed in the public interest. Appropriate safeguards have to be put in place to ensure the respect for the rights of the individuals involved in the case. Such communication should only be on a case by case basis and in each case there must be a clear legal basis providing the necessary procedure (e.g. need for specific authorisation) to be followed for any such communication to occur.»

³⁷³ Punkt 4.12 inneholder en gjennomgang og vurdering av politiets uttalelser til mediene om Baneheia-etterforskningen høsten 2000. Utvalget konkluderer med at enkelte uttalelser synes å ha vært i strid med EMDs praksis om uskyldspresumsjonen.

³⁷⁰ EMDs dom 19. desember 2023 *Narbutas mot Litauen* (sak nr. 14139/21) avsnitt 248–249.

³⁷¹ *Narbutas mot Litauen* avsnitt 250–269.

([GC], no. 25424/09, ECHR 2013), the Grand Chamber reiterated that, viewed as a procedural guarantee in the context of a criminal trial, 'the presumption of innocence imposes requirements in respect of, inter alia, ... premature expressions by the trial court or by other public officials of a defendant's guilt' [...]. The Court has previously held in this context that Article 6 § 2 aims at preventing the undermining of a fair criminal trial by prejudicial statements made in close connection with the proceedings. It not only prohibits the premature expression by the tribunal itself of the opinion that the person 'charged with a criminal offence' is guilty before he has been so proved according to law, but also covers statements made by other public officials about pending criminal investigations which encourage the public to believe the suspect guilty and prejudge the assessment of the facts by the competent judicial authority. It suffices, even in the absence of any formal finding, that there is some reasoning suggesting that the court or the official regards the accused as guilty [...].»³⁷⁴

Senere i samme avgjørelse oppsummerer EMD sin praksis slik:

«[The] Court reiterates that the principle of the presumption of innocence will be violated if a judicial decision or a statement by a public official concerning a person charged with a criminal offence reflects an opinion that he or she is guilty before that person has been proved guilty according to law. A fundamental distinction must be made between a statement that someone is merely suspected of having committed a crime and a clear declaration, in the absence of a final conviction, that an individual has committed the crime in question. In this connection the Court has emphasised the importance of the choice of words by public officials in their statements before a person has been tried and found guilty of a particular criminal offence [...]. While the use of language is of critical importance in this respect, the Court has further pointed out that whether a statement of a public official is in breach of the principle of the presumption of innocence must be determined in the context of the particular circumstances in which the impugned statement was made [...] Even the use of some

unfortunate language may not be decisive when regard is had to the nature and context of the particular proceedings [...].»³⁷⁵

Uskyldspresumsjonen forbyr som utgangspunkt at offentlige myndigheter, før skyldspørsmålet er avgjort, uttaler seg på en måte som innebærer en konstatert av at siktede er skyldig. EMD anlegger en formålsbestemt tilnærming: Utover klare skyldkonstateringer omfatter vernet også uttalelser som kan få offentligheten til å *tro* at siktede er skyldig. Vernet gjelder også før vedkommende formelt er mistenkt, og frem til rettskraftig dom.³⁷⁶ Skyldkonstateringer i aktors prosedyre og påstand under hoved- eller ankeforhandlingen er imidlertid et klart unntak.³⁷⁷ Det samme gjelder vedtak om påtaleunntak og forelegg.³⁷⁸

Det finnes eksempler på praksis fra EMD hvor offentlige myndigheters ordbruk har vært uheldig, men der EMD likevel kommer til at uskyldspresumsjonen ikke er krenket. Dette gjelder imidlertid primært saker hvor et lands lovverk eller andre praktiske forhold medfører at domstoler eller andre myndigheter er tvunget til å gjøre prejudisielle vurderinger av straffskyld. Som eksempler kan nevnes saker hvor det har vært nødvendig å ta stilling til vedkommendes straffskyld i en straffesak mot en medsiktet,³⁷⁹ og sivile saker hvor vurderingen av personens straffskyld er nødvendig for å ta stilling til tvistekravet.³⁸⁰ Dette vil være andre situasjoner enn når myndighetene omtaler straffesaker i offentligheten, for eksempel i en pressekonferanse.

Utvalget vil understreke at påtalemyndigheten og andre offentlige myndigheter må forholde seg til den formålsbestemte fastleggningen av forbudet mot skyldkonstatert som er angitt i sitatene fra EMD ovenfor. Utvalget viser for øvrig til kravet etter EMK artikkel 8 om at myndighetenes offentliggjøring av personopplysninger i straffesaker ikke må gå lenger enn det som er «strengt nødvendig». Kravet vil ofte utgjøre en større begrensning på påtalemyndighetens omtale av straffesaker enn det som følger av uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2.

³⁷⁵ *Karaman mot Tyskland* avsnitt 63.

³⁷⁶ *Karaman mot Tyskland* avsnitt 41.

³⁷⁷ Kjelby (2023) s. 337

³⁷⁸ Aall (2021) s. 297.

³⁷⁹ *Karaman mot Tyskland* avsnitt 63–71. Nærmere Rui (2014a) s. 132–136.

³⁸⁰ EMDs dom 3. oktober 2019 *Fleischner mot Tyskland* (sak nr. 61985/12) avsnitt 58–69.

³⁷⁴ EMDs dom 27. februar 2014 *Karaman mot Tyskland* (sak nr. 13103/20) avsnitt 41.

Kapittel 14

Spørreundersøkelse om praktiseringen av beviskravet i norske domstoler

14.1 Om undersøkelsen

I samarbeid med Advokatforeningen avholdt utvalget i april 2024 en spørreundersøkelse om gjenåpningssystemet for straffesaker og praktiseringen av beviskravet i norske domstoler. Undersøkelsen ble sendt digitalt til alle medlemmer i Advokatforeningen som er registrert som forsvarere. Av totalt 680 registrerte forsvarere besvarte 177 delundersøkelsen som gjaldt beviskravet. Dette utgjør en svarprosent på 26.

Undersøkelsen om praktiseringen av beviskravet ble gitt i form av konkrete spørsmål med fastsatte svaralternativer. Denne innretningen ble valgt for å gi mulighet for å trekke statistiske slutninger om forsvarernes syn på de ulike spørsmålene. Det ble etterstrebet å stille åpne spørsmål uten fastlagte premisser for svarene. Noen av spørsmålene ble derfor utformet slik at de kun rettet seg mot respondenter som hadde svart «ja» på et foregående spørsmål. En slik innretning ble blant annet valgt for spørsmålene om hvordan praktiseringen av beviskravet varierer mellom ulike sakstyper, se punkt 14.2.2. Kun respondenter som svarte «ja» på om de opplevde det slik at beviskravet praktiseres forskjellig mellom ulike saksområder, fikk nærmere spørsmål om dette.

Ettersom spørsmålene ble gitt i form av fastsatte alternativer, var det nødvendig å operere med forenklete kategorier av ulike typer lovbrudd. De ulike lovbruddene ble inndelt i kategoriene «vold», «seksuallovbrudd», «økonomisk kriminalitet» og «narkotika».¹ Det var klargjort at kategorien «økonomisk kriminalitet» også inkluderte vinningslovbrudd. For spørsmålene som

omhandlet ulike typer lovbrudd, var det også mulig å krysse av for kategorien «andre sakstyper». Respondentene som krysset av på denne rubrikken, ble bedt om å spesifisere dette svaret ved fritekst.

Hovedfunnene fra undersøkelsen presenteres i det følgende. Spørsmålene og svarene er i tillegg inntatt i sin helhet som et elektronisk vedlegg til utredningen. Det vises for øvrig til omtalen av spørreundersøkelsen i utvalgets drøftelse av læringspunktene i punkt 13.3.2 og 13.4.4.2.

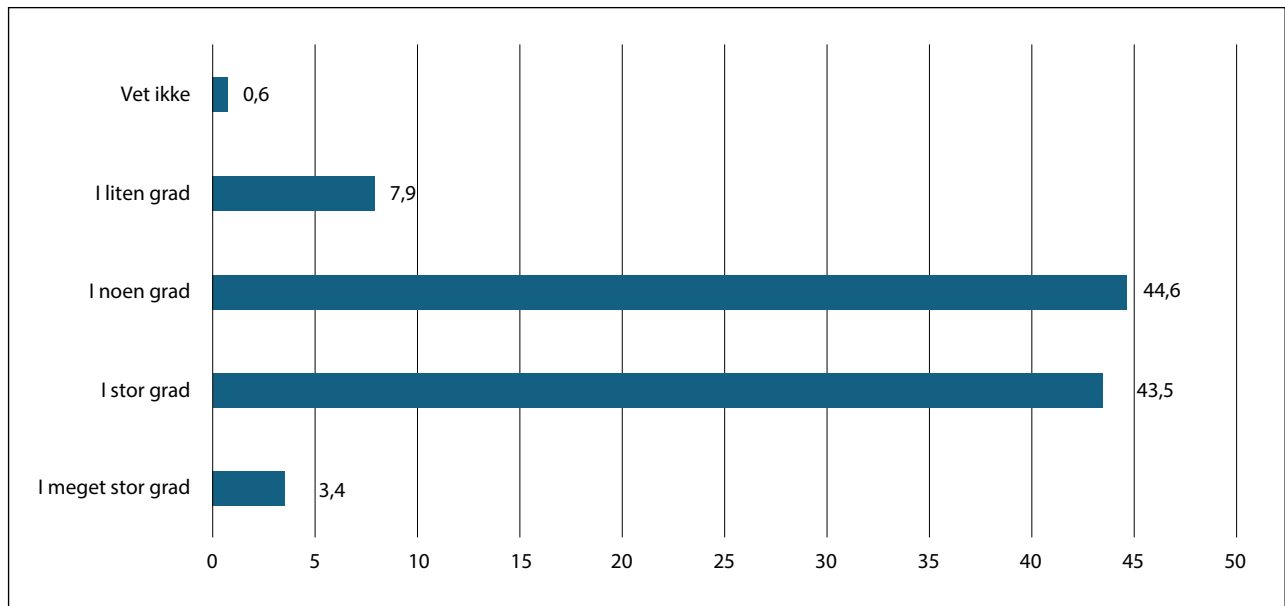
14.2 Hovedfunn

14.2.1 Den generelle etterlevelsen av beviskravet

Et sentralt formål med undersøkelsen var å se nærmere på hvordan forsvarere opplever at beviskravet i praksis etterleves i norske domstoler. Det første spørsmålet handlet om den generelle etterlevelsen av beviskravet. Spørsmålet var i hvilken grad personen «generelt» opplevde at «det straffettslige beviskravet etterleves i norske domstoler». Svarfordelingen fremgår av figur 14.1.

Den generelle oppfatningen synes å være at beviskravet stort sett etterleves i relativt stor grad i norske domstoler, men at det samtidig finnes vesentlig rom for forbedring. Et stort flertall av respondentene svarte at beviskravet etterleves i enten «stor grad» (44 prosent) eller i «noen grad» (45 prosent). Samtidig var andelen som mente at beviskravet kun etterleves i «liten grad» (8 prosent), større enn andelen som mente at beviskravet etterleves i «meget stor grad» (3 prosent). Samlet sett mente et flertall av respondentene at beviskravet bare etterleves i «noen grad» eller i «liten grad» (totalt ca. 53 prosent).

¹ Dette synes å være en relativt vanlig grovinndeling av ulike typer lovbrudd. For eksempel ble en slik inndeling valgt for Juryutvalgets lekdommerundersøkelse, se NOU 2011: 1 punkt 7.2.

Figur 14.1 Svarene på undersøkelsens spørsmål 1: «Faktum som legges til grunn til siktedes ugunst i en straffesak, skal bevises ut over enhver rimelig tvil. I hvilken grad opplever du – generelt – at det strafferettslige beviskravet etterleveres i norske domstoler?» Diagrammet viser prosentandelen av respondentene som krysset av for de ulike svaralternativene. Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

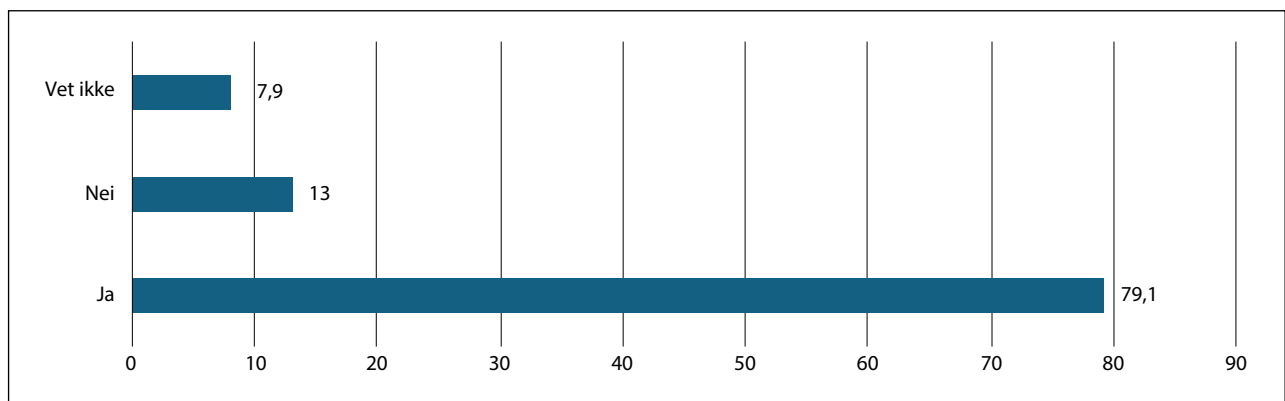
14.2.2 Variasjon i praktiseringen mellom ulike sakstyper

Det andre spørsmålet i undersøkelsen handlet om variasjon i praktiseringen av beviskravet mellom ulike saksområder. Spørsmålet var om respondenter opplevde det slik at «beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype». Svarfordelingen er inntatt i figur 14.2.

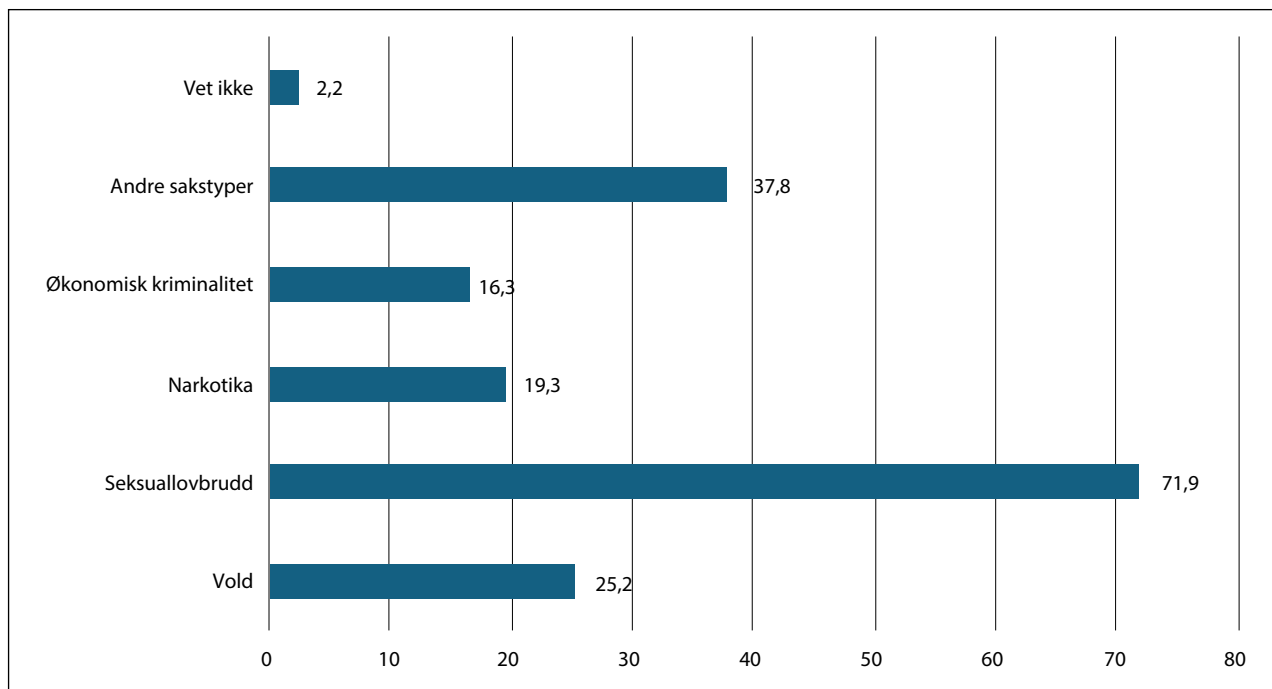
En stor andel mente at beviskravet praktiseres ulikt for ulike sakstyper (79 prosent). Bare 13 prosent av respondentene svarte «nei» på dette spørsmålet.

Respondentene som svarte «ja» på at praktiseringen av beviskravet varierer mellom sakstypene, ble bedt om å krysse av for eventuelle saksområder hvor de mente at «beviskravet i praksis ligger lavere enn ellers». Det var her mulig å krysse av for flere alternativer. Fordelingen av svarene fremgår av figur 14.3.

Blant de ulike sakstypene skilte seksuallovbrudd seg ut som området hvor klart flest av respondentene svarte at bevistorskelen i praksis ligger lavere enn ellers. Blant respondentene som svarte «ja» på at beviskravet praktiseres ulikt, mente om lag 72 prosent at beviskravet i praksis ligger lavere enn ellers ved pådømmelsen av slike

Figur 14.2 Svarene på undersøkelsens spørsmål 2: «Opplever du det slik at beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype?» Diagrammet viser prosentandelen av respondentene som krysset av for de ulike svaralternativene. Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

Figur 14.3 Svarene på undersøkelsens spørsmål 2.1: «Du har svart at du opplever at beviskravet praktiseres ulikt, avhengig av sakstype. Vennligst kryss av for sakstypene hvor du eventuelt mener at beviskravet i praksis ligger lavere enn ellers.» Diagrammet viser prosentvis andel av respondentene som svarte «ja» på det foregående spørsmålet, som krysset av for de ulike alternativene. Det var mulig å krysse av for flere alternativer.

lovbrudd. For de øvrige sakstypene («vold», «narkotika» og «økonomisk kriminalitet») var svarprosentene langt lavere og relativt like. Økonomisk kriminalitet var området hvor færrest av de spurte mente at beviskravet praktiseres lempeligere enn ellers (16 prosent).² For voldssaker var svarandelen noe høyere (25 prosent).

En relativt stor andel mente også at beviskravet praktiseres lempeligere på andre enn de angitte saksområdene (38 prosent). Fritekstsvarene viser at det for «andre sakstyper» særlig var mishandling i nære relasjoner, jf. straffeloven § 282, som skilte seg ut. Blant 51 fritekstsvarene var denne sakstypen nevnt i 18 svar.³ Også trafikksaker, herunder promillekjøring, ble nevnt i relativt mange svar (9 av 51 svar).

² Funnene fra undersøkelsen samsvarer i stor grad med funnene i en lignende undersøkelse utført av Anders Batholm og Ulf Stridbeck i 1998. Et funn i denne undersøkelsen var at det «[ofte stilles] for lave beviskrav til domfellelse ved seksualisert vold mot barn og voksne, annen vold, narkotikasaker og trafikksaker (bortsett fra promillekjøring), mens det stilles for høye beviskrav for domfellelse ved økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet», se Bratholm og Stridbeck (1998) s. 359. Undersøkelsen er omtalt nærmere i punkt 13.3.2.

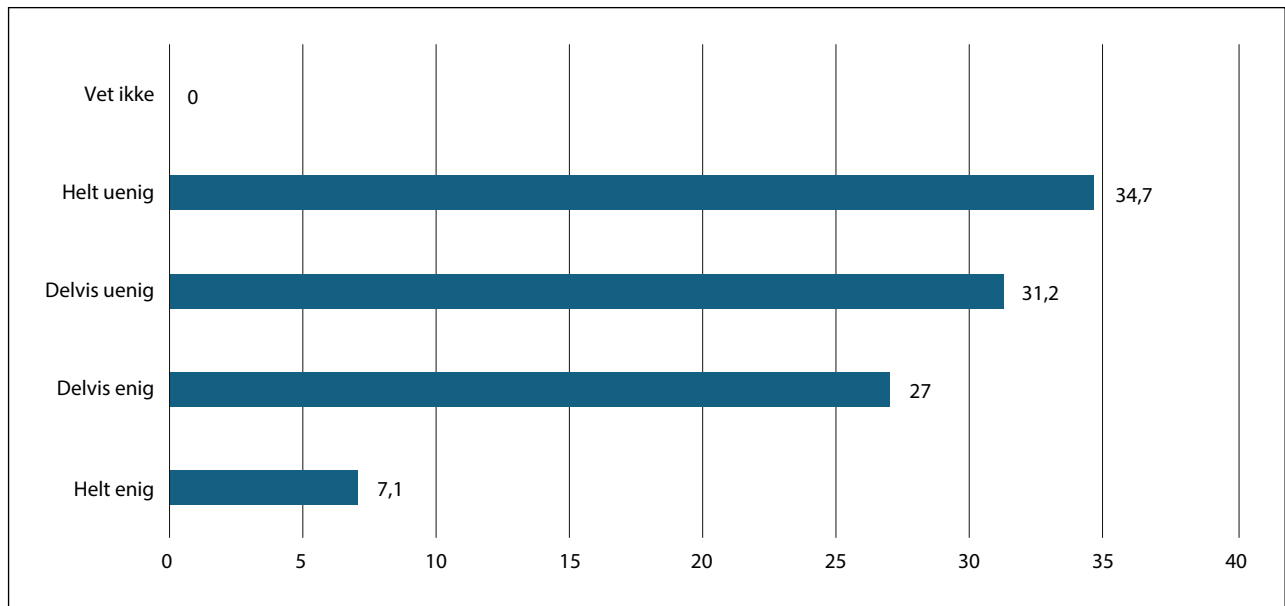
³ Ettersom svarene ble gitt i form av fritekst, krever noen av svarene en viss tolkning. De 18 svarene nevnt her inkluderer svar som «familievold», «282» og lignende

14.2.3 Bevisvurdering og domfellelse i «ord mot ord-saker»

Det tredje temaet i undersøkelsen var bevisvurdering og domfellelse i såkalte «ord mot ord»-saker – det vil si saker hvor det foreligger få tekniske bevis, og hvor domfelte og fornærmede har motstridende forklaringer. Det første spørsmålet gjaldt Høyesteretts uttalelser om slike bevisssituasjoner i Rt. 2011 s. 641.⁴ Høyesterett uttalte i dommen (avsnitt 28):

«I saker som gjelder seksuelle overgrep, er det ikke uvanlig at tiltalte og fornærmede har motstridende forklaringer om hva som har skjedd. Det er heller ikke uvanlig at det ikke foreligger andre bevis i saken. Domstolen må i slike tilfeller som utgangspunkt ha anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering.»

⁴ Noen av utgangspunktene i denne dommen har senere blitt utdypet i HR-2025-458-A, hvor Høyesterett kom med generelle uttalelser om hvilke krav som må stilles til bevisvurderingen i voldtektssaker hvor fornærmedes forklaring er det sentrale beviset. Høyesteretts uttalelser om temaet i denne dommen og i Rt. 2011 s. 641 omtales og drøftes nærmere i punkt 13.4.4.2.

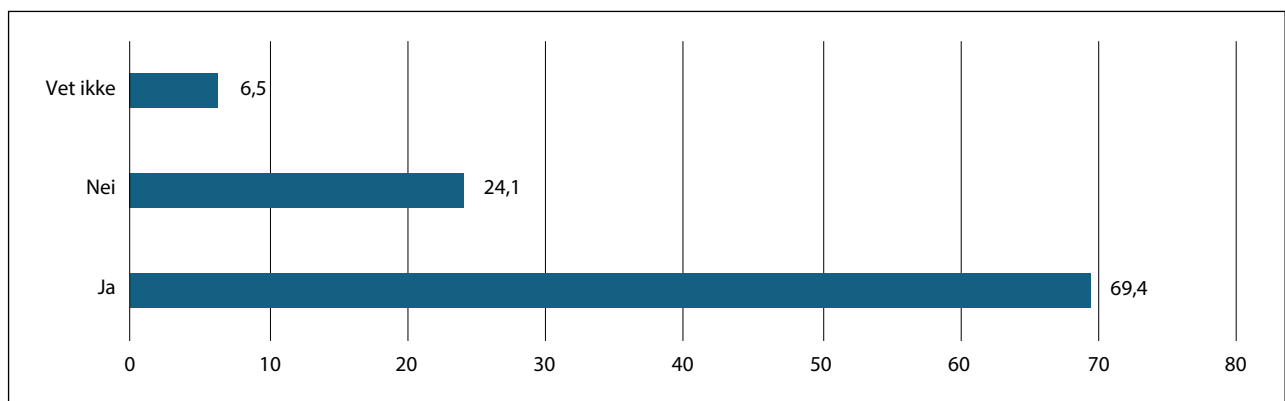
Figur 14.4 Svarene på undersøkelsens spørsmål 3: «Høyesterett har i Rt. 2011 s. 641 uttalt seg om bevisvurderingen i tilfeller hvor det foreligger få tekniske bevis, og domfelte og fornærmede har motstridende forklaringer ('ord mot ord'-saker). Høyesterett uttalte om dette: 'I saker som gjelder seksuelle overgrep, er det ikke uvanlig at tiltalte og fornærmede har motstridende forklaringer om hva som har skjedd. Det er heller ikke uvanlig at det ikke foreligger andre bevis i saken. Domstolen må i slike tilfeller som utgangspunkt ha anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering' (avsnitt 28). Er du enig eller uenig i uttalelsen om at domstolen i slike tilfeller må ha 'anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering'? Diagrammet viser prosentandelen av respondentene som krysset av for de ulike svaralternativene. Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

Respondenten ble bedt om å svare på om han eller hun var «enig» eller «uenig» i uttalelsen om at domstolen i slike tilfeller må ha «anledning til å domfelle ut fra en troverdighetsvurdering». Svaralternativene var gradert fra «helt enig» til «helt uenig». Se figur 14.4 for svarfordelingen.

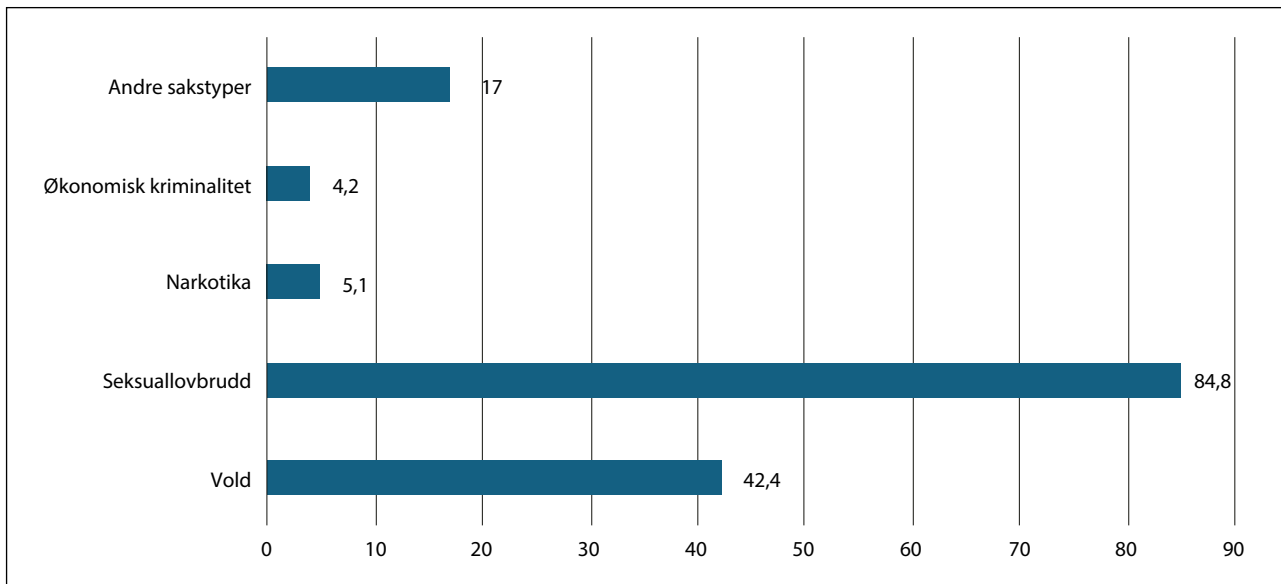
Svarene viser at et stort flertall – nesten 2/3 av respondentene – var helt eller delvis uenige i uttalelsen (totalt ca. 66 prosent). Svaralternativet

som fikk flest av avkryssninger, var «helt uenig» med 35 prosent av svarene. Kun 7 prosent var helt enige i uttalelsen.

Respondentene ble videre bedt om å svare på om de hadde opplevd tilfeller hvor deres klient «ble dømt utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring». Det var kun mulig å svare «ja», «nei» eller «vet ikke» på spørsmålet. Se figur 14.5.

Figur 14.5 Svarene på undersøkelsens spørsmål 4: «I saker du har ført for retten: Har du opplevd tilfeller hvor din klient ble dømt utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring?» Diagrammet viser prosentandelen av respondentene som krysset av for de ulike svaralternativene. Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

Figur 14.6 Svarene på undersøkelsens spørsmål 4.1: «Du har svart at du har opplevd tilfeller hvor din klient ble dømt utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring. Vennligst kryss av for sakstyper hvor du har opplevd domfellelse av din klient i slike 'ord mot ord'-tilfeller.» Diagrammet viser prosentvis andel av respondentene som svarte «ja» på det foregående spørsmålet, som krysset av for de ulike alternativene. Det var mulig å krysse av for flere alternativer.

Et stort flertall av respondentene mente at de hadde opplevd slike tilfeller (69 prosent). Kun om lag en fjerdedel (24 prosent) svarte «nei» på spørsmålet.

Respondentene som svarte at de hadde opplevd at deres klient ble dømt utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring, ble bedt om å krysse av for hvilke sakstyper dette gjaldt. Det var mulig å krysse av for flere alternativer. Se figur 14.6.

Seksuallovbrudd skilte seg ut med klart flest avkryssninger. Av respondentene som mente at de hadde opplevd domfellelse utelukkende på grunn av fornærmedes forklaring, svarte 85 prosent at de hadde opplevd slike domfellelser i saker om seksuallovbrudd. En relativt stor andel av respondentene svarte også at de hadde opplevd slike domfellelser i voldssaker (42 prosent). Blant de øvrige sakstypene («narkotika» og «økonomisk kriminalitet») var andelen langt lavere (henholdsvis 5 prosent og 4 prosent).

Kun 17 prosent av respondentene som hadde opplevd domfellelse utelukkende på bakgrunn av fornærmedes forklaring, mente å ha opplevd slike domfellelser i «andre sakstyper». Blant disse skilte mishandling i nære relasjoner seg igjen ut i fritekstsvarene. Av 20 fritekstsva ble denne saks typen nevnt i 10 svar, altså halvparten.⁵

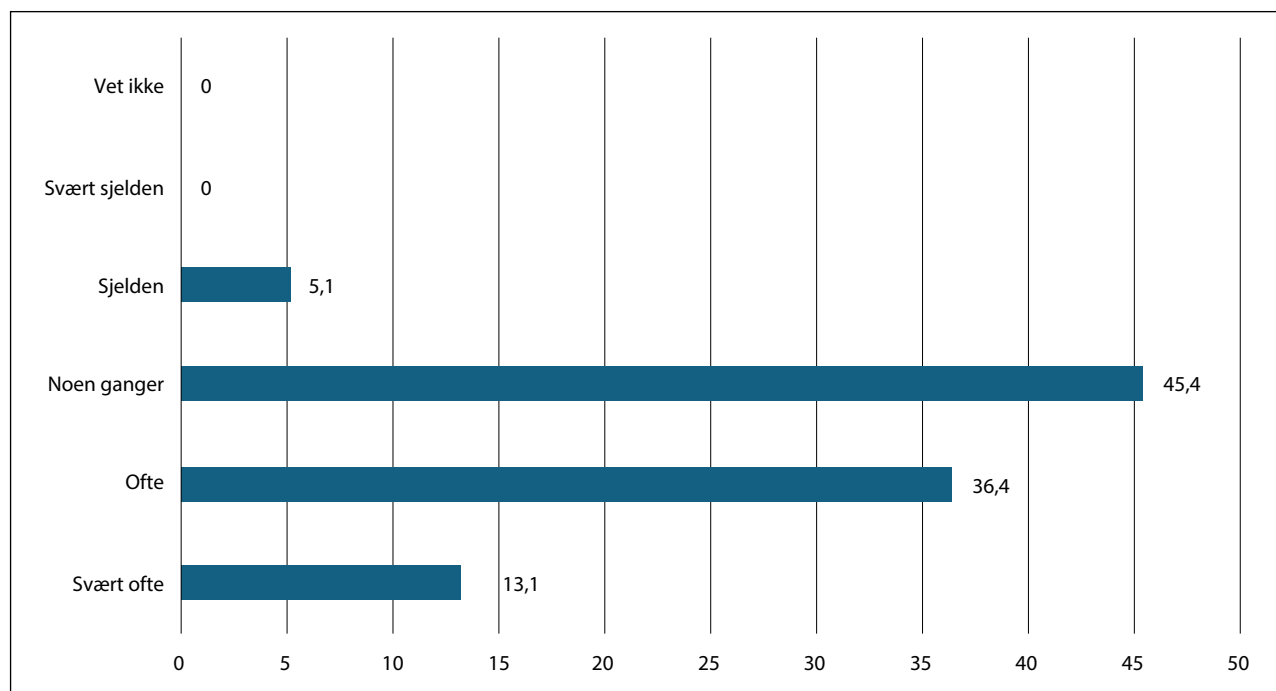
Respondentene som hadde opplevd domfellelse utelukkende på grunnlag av fornærmedes

forklaring, fikk også spørsmål om hvor ofte de mente at domfellelse i slike «ord mot ord»-tilfeller forekom innen de ulike sakstypene de hadde krysset av for. Respondentene ble bedt om å rangere hyppigheten av slike domfellelser for den enkelte sakstypen fra «svært sjelden» til «svært ofte». Se figur 14.7.

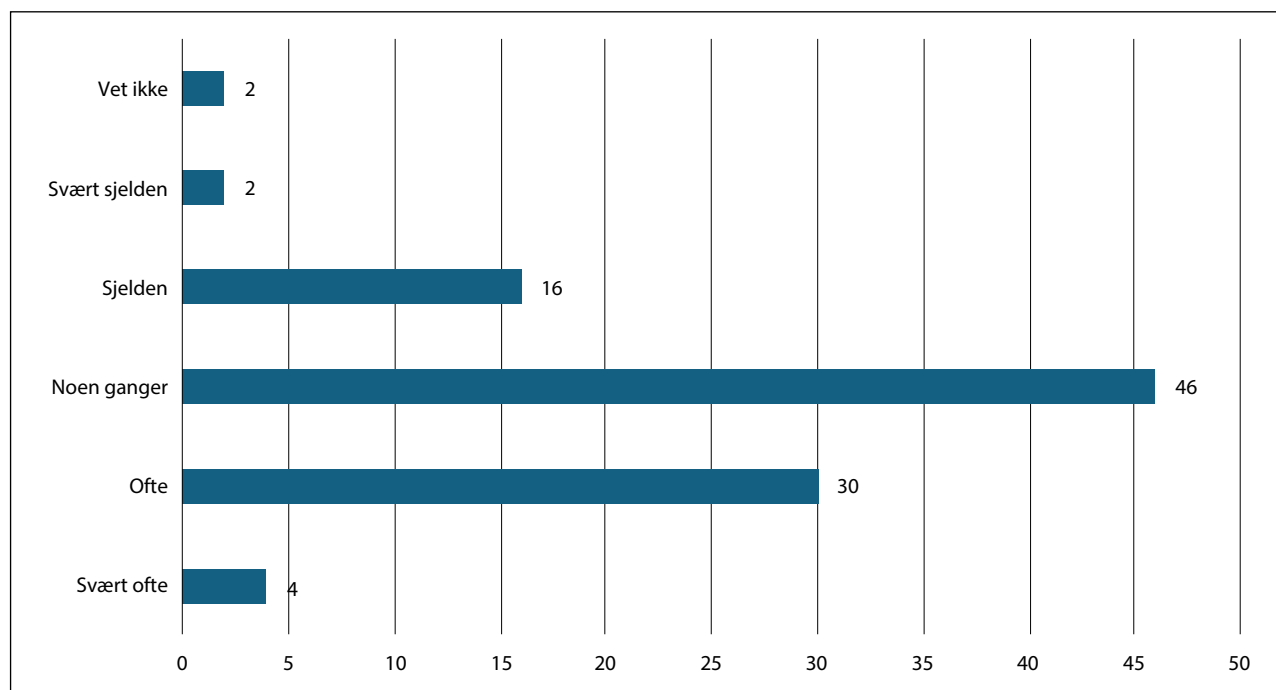
Også på dette området skilte seksuallovbrudd seg ut, denne gang ved å være sakstypen hvor respondentene mente at domfellelse i «ord mot ord»-tilfeller forekom hyppigst. Blant respondentene som hadde opplevd domfellelse alene på bakgrunn av fornærmedes forklaring i seksuallovbruddsaker, svarte 13 prosent at dette skjedde «svært ofte» i slike saker, mens 36 prosent mente at det skjedde «ofte». Svaralternativet med flest avkryssninger var «noen ganger» med 45 prosent. Kun 5 prosent mente at slike domfellelser forekom «sjelden» i disse sakene. Ingen svarte at dette skjedde «svært sjelden».

Også for voldssakene mente respondentene at domfellelse i ord mot ord-tilfellene forekom relativt hyppig, men sjeldnere enn i seksuallovbruddsakene, se figur 14.8. Blant respondentene som hadde opplevd slike domfellelser i voldssaker, mente 4 prosent at dette skjedde «svært ofte»,

⁵ Som nevnt over krever fritekstsvarene en viss tolkning. For eksempel er svaret «Familievoldssak» inkludert i denne beregningen.

Figur 14.7 Svarene på undersøkelsens spørsmål 4.2: «Hvor ofte opplever du at domfellelse i 'ord mot ord'-tilfeller forekommer innenfor de nevnte sakstypene?» Diagrammet viser svarene til respondentene som hadde krysset av for at de hadde opplevd domfellelse utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring i *seksuallovbruddsaker*. Diagrammet viser prosentandelen av disse respondentene som krysset av for de ulike alternativene, fra «svært sjelden» til «svært ofte». Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

Figur 14.8 Svarene på undersøkelsens spørsmål 4.2: «Hvor ofte opplever du at domfellelse i 'ord mot ord'-tilfeller forekommer innenfor de nevnte sakstypene?» Diagrammet viser svarene til respondentene som hadde krysset av for at de hadde opplevd domfellelse utelukkende på grunnlag av fornærmedes forklaring i *voldssaker*. Diagrammet viser prosentandelen av disse respondentene som krysset av for de ulike alternativene, fra «svært sjelden» til «svært ofte». Det var bare mulig å krysse av for ett alternativ.

og 30 prosent at det skjedde «ofte». Også for denne sakstypen mente de fleste at slike domfellelser forekom «noen ganger» (46 prosent). Andelen som mente at det kun skjedde «sjelden» (16 prosent), var høyere enn for seksuallovbruddsakene (5 prosent). I tillegg mente 2 prosent av

respondentene i denne gruppen at slike domfellelser bare forekom «svært sjelden» i voldssakene.⁶

⁶ Svarene på spørsmål 4.2 for respondentene som hadde krysset av for de øvrige sakstypene (narkotika og økonomisk kriminalitet), gjennomgås ikke nærmere her. Svarene til disse respondentene fremgår av et elektronisk vedlegg hvor alle spørsmål og svar i undersøkelsene er inntatt i sin helhet.

Kapittel 15

Økonomiske og administrative konsekvenser

Utvalget foreslår i punkt 13.2 en rekke tiltak som er ment å sikre at kravet til objektivitet etterleves i politiet og påtalemyndigheten. Forslagene forventes ikke å ha nevneverdige økonomiske og administrative konsekvenser, med unntak for innføringen av sertifiseringskrav for avhørere og politifaglige etterforskningsledere. Utvalget vil presisere at sertifiseringsordningene må innrettes slik at de ikke får negative konsekvenser for politiets etterforskningskapasitet.

I punkt 13.3 foreslår utvalget å lovfeste beviskravet i straffesaker. Dette er langt på vei en kodifisering av gjeldende rett og vil ikke innebære nevneverdige merkostnader. Når det gjelder kravet til strukturering av bevisvurderingen, jf. lovforslagets andre ledd, mener utvalget at det vil synliggjøre og forenkle vurderingstemaene som bevisbedømmeren må være seg bevisst. Forslaget vurderes som godt egnet til å motvirke bekreftelsesfeller og tunnelsyn, og i den utstrekning tiltaket kan bidra til å forhindre uriktige domfellelser, vil de potensielle besparelsene kunne være betydelige.

Forslaget i punkt 13.4 om lovfesting av sentrale prinsipper for bevisvurderingen medfører neppe økt ressursbruk. Når det gjelder forslaget om å styrke opplæringen i bevisvurdering som gis til jusstudenter, dommere, dommerfullmektiger, påtalejurister og forsvarere, jf. punkt 13.4.5, antas det at eventuelle merkostnader vil kunne dekkes innenfor gjeldende budsjettammer.

I punkt 13.5 drøftes sentrale straffeprosessuelle rammer for bevisvurdering. Utvalgets forslag om å skjerpe begrunnelseskravet ved domfellelse (punkt 13.5.3.3) vil neppe innebære særlig ekstraarbeid for domstolene i lys av krav og normer som allerede gjelder for bevisvurderingen i straffesaker, jf. HR-2025-458-A avsnitt 23–31. Som i dag vil det avgjørende være om sakens bevismessige problemstillinger er behandlet på en tilstrekkelig betryggende måte. Kravet om at det må godtgjøres at det foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig (det positive kravet), inviterer til en rasjonell vurdering av

styrker og svakheter ved de enkelte bevisene. Kravet om at det ikke må foreligge opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er skyldig (det negative kravet), vil i mange saker kunne behandles kort.

Krav til notoritet og forsvarlig lagring av bevis er tema i punkt 13.7. Forslagene om å lovfeste kravet til notoritet under etterforskningen (punkt 13.7.2) og plikten til å oppbevare bevis på en forsvarlig måte (13.7.3) kodifiserer gjeldende rett og vil neppe i seg selv innebære økt ressursbruk. Hvorvidt utvalgets forslag om å gi en forskrift om lagring av bevismateriale vil medføre merkostnader, vil bero på utformingen av reglene – utvalget har ikke kommet med konkrete forslag til bestemmelser. Utvalget legger til grunn at departementet vil trekke inn berørte myndigheter i arbeidet med å utforme forskriften, slik som riksadvokaten, Kripos og Politidirektoratet, og at de økonomiske og administrative konsekvensene vil bli beregnet som ledd i en slik prosess.

Utvalget foreslår i punkt 13.7.4 å utvide politiets adgang til å oppbevare beslag etter sakens avslutning, jf. straffeprosessloven § 213 andre ledd. Det vil ha klare prosessøkonomiske fordeler at det er påtalemyndigheten og ikke domstolen som gis den primære beslutningskompetansen etter bestemmelsen. At beslag i visse tilfeller skal kunne opprettholdes i saker som er henlagt med endelig virkning, innebærer på den annen side en utvidelse av bestemmelsens anvendelsesområde. Adgangen til å opprettholde beslag i § 213 andre ledd brukes svært lite i praksis, og endringsforslagene er ment å gjøre hjemmelen mer praktikabel. Om forslaget faktisk vil lede til at politiet beholder bevismateriale i avsluttede saker i større grad enn i dag, er uklart.

Utvalget ser positivt på at det legges til rette for at det tas lyd- og videoopptak i stadig flere norske rettssaler (punkt 13.7.5). Nylig ble det bevilget midler som sikrer utrulling av opptaksutstyr til samtlige av landets rettssteder, se punkt 13.7.5.3. Utvalget tar til orde for at opptak skal tas i alle straffesaker, og at opptakene skal oppbevares

frem til gjenåpning for alle praktiske formål er utelukket. For tiden pågår det et arbeid i Domstoladministrasjonen og Justis- og beredskapsdepartementet med å revidere regelverket i forbindelse med utrulling. Konsekvenser av ulike regelalternativer vil bli grundig utredet i den forbindelse.

I punkt 13.8 foreslår utvalget at det etableres en permanent arbeidsgruppe som utarbeider et standardisert mandat for rettsgenetiske undersøkelser og nye nasjonale retningslinjer for bruk og presentasjon av DNA-bevis i straffesaker. Videre foreslår utvalget at påtalemyndigheten, forsvarere og dommere skal gis opplæring om bruk av DNA-bevis, og at Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus (OUS) inntar en ledende rolle i denne forbindelse. Utvalget antar at de nevnte tiltakene vil kunne dekket innenfor gjeldende budsjettammer.

I punkt 13.9 vurderes ulike sider ved oppbevaring av biologisk materiale ved analyseinstitusjonene, og utvalget tar til orde for at det utarbeides mer presise retningslinjer for oppbevaring av spormateriale for DNA og annet biologisk materiale. Følges dette opp, vil det kunne få konsekvenser for hvordan saksbehandlingen ved slike beslutninger skal foregå, og for hvilket materiale som oppbevares. Dersom forslaget om ny forskrift om lagring av bevis følges opp, jf. punkt 13.7.3, vil det kunne gis nærmere regler om oppbevaring av slikt materiale i forskriften. Utvalget tar i punkt

13.9.5 til orde for at det opprettes et system som sikrer at politiet gis oppdaterte og korrekte opplysninger om biologisk materiale som finnes hos Oslo universitetssykehus (OUS), og at det også foretas en gjennomgang av samtlige oppbevaringsrom, frysere mv. Som utvalget viser til, er et slikt opprydningsarbeid igangsatt, men ikke ferdigstilt. Det bør bevilges midler til opprydningen dersom gjeldende budsjettammer ikke er tilstrekkelige.

I punkt 13.10 foreslår utvalget at det gjennomføres tiltak som sikrer rettsmedisinske undersøkelser av lik på åstedet i drapssaker, og at det etableres en spesialitet i rettsmedisin for å bedre rekrutteringen til faget. Disse forslagene har åpenbart en kostnadsside. Utvalget er kjent med at Helsedirektoratet har utredet begge tiltakene, og at Helse- og omsorgsdepartementet for tiden vurderer om de skal følges opp. Økonomiske og administrative konsekvenser vil bli utredet som ledd i denne prosessen.

De øvrige tiltakene i kapittel 13 har begrensede økonomiske og administrative konsekvenser. I punkt 13.6 går utvalget inn for at det etableres klarere rammer for meddommeres deltakelse i straffesaker, og i punkt 13.11 gjøres det noen presiseringer av påtalemyndighetens adgang til å meddele opplysninger fra straffesaksbehandlingen til offentligheten. Forslagene vil i liten grad medføre økt ressursbruk.

Kapittel 16

Utvalgets lovutkast og merknader

16.1 Forslag til lovendringer

I lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker gjøres følgende endringer:

§ 40 fjerde ledd skal lyde:

Domsgrunnene *skal angi hovedpunktene i retens bevisvurdering. Ved domfellelse skal domsgrunnene vise at det samlet sett foreligger opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig, og at det ikke foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er skyldig. Kravene gjelder ikke ved pådømmelse etter § 248.*

§ 213 andre ledd skal lyde:

For øvrig faller beslaget bort når saken er endelig avgjort. *Beslaget kan likevel opprettholdes når det er grunn til det i lys av reglene om gjenåpning i kapittel 27 eller gjenopptakelse av forfølgningen i § 74, eller når andre særlige forhold tilsier det. Det kan settes en frist for varigheten av beslaget. Erstatning skal ytes når det er rimelig.*

§ 226 nytt femte ledd skal lyde:

Etterforskingen skal dokumenteres. Opplysninger av betydning som ikke er sikret på annen måte, skal nedtegnes.

Ny § 226 a skal lyde:

Bevis skal oppbevares på en måte som sikrer og bevarer bevisenes pålitelighet.

Kongen kan gi forskrift om lagring av bevis.

Ny § 305 a skal lyde:

For straffansvar kreves at faktum er bevist ut over enhver rimelig tvil.

Beviskravet i første ledd kan bare være oppfylt dersom det samlet sett

- foreligger opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig, og
- ikke foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er skyldig.

Bevis skal vurderes grundig og samvittighetsfullt og i samsvar med alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger som fremmer sannhet.

16.2 Merknader til de enkelte bestemmelsene i straffeprosessloven

Til § 40 fjerde ledd

Det vises til fremstillingen i punkt 13.5.3.3.

Fjerde ledd *første punktum* viderefører nåværende § 40 fjerde ledd. Henvisningen til saker som har vært behandlet med meddomsrett, er tatt ut. Avskaffelsen av juryordningen innebærer at denne avgrensningen i stor grad er overflødig. Endringen gjør det videre klart at foreleggsaker uten meddommere (§ 276 første ledd andre punktum) omfattes av bestemmelsen. Når det gjelder tilståelsesakene (§ 248), vises det til kommentarene til *tredje punktum* nedenfor.

Fjerde ledd *andre punktum* er nytt og skjerper kravene til begrunnelsen for bevisresultatet ved domfellelse. Dette er gjort ved å knytte kravet til den foreslåtte operasjonaliseringen av beviskravet, jf. forslaget til ny § 305 a med spesialmerknad. Domsgrunnene må få frem at det foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er uskyldig (det positive kravet). Det er ikke nok å legge til grunn at opplysningene taler for skyld – det må *godtgjøres* at de aktuelle opplysningene vanskelig kan forklares i samsvar med en hypotese om at tiltalte er uskyldig. Er det positive kravet oppfylt, må domsgrunnene deretter vise at det ikke foreligger opplysninger som det er vanskelig å forklare hvis tiltalte er skyldig (det negative kravet). I mange straffesaker vil dette vilkåret kunne utkvitteres helt kort – rett og slett fordi slike opplysninger ofte vil mangle. Dersom det finnes opplysninger som i hvert fall tilsynelatende skaper problemer for skyldig-hypotesen, er det imidlertid nødvendig at dommen behandler disse forholdene på en tilstrekkelig grundig måte. For at retten likevel skal kunne domfelle, må det påvi-

ses at opplysningene kan forklares på en måte som er både realistisk og i samsvar med hypotesen om at tiltalte er skyldig.

Fjerde ledd *tredje punktum* presiserer at tilståelsesdommer etter § 248 ikke må oppfylle kravene i første og andre punktum. Dette innebærer ingen endring sammenlignet med gjeldende rett. Problemstillingen i tilståelsessaker er om siktede har avgitt en uforbeholden tilståelse i rettsmøte «som styrkes av de øvrige opplysninger», og om retten finner behandlingsformen «ubetenkelig» i det konkrete tilfellet. Dommeren foretar med andre ord ikke en bevisvurdering som er direkte knyttet til spørsmålet om skyld. Kravene i første og andre punktum passer derfor mindre godt.

Til § 213 andre ledd

Det vises til fremstillingen i punkt 13.7.4.

Andre ledd *andre punktum* er foreslått endret. Etter forslaget kan beslag opprettholdes «når det er grunn til det» i lys av reglene om gjenåpning og gjenopptakelse av forfølgningen i henholdsvis kapittel 27 og § 74, eller dersom «andre særlige forhold tilsier det». Ved vurderingen av om det er tilstrekkelig grunn til å beholde beslaget, må behovet for videre oppbevaring avveies mot de konkrete ulempene som inngrepet i eiendomsretten innebærer for rettighetshaveren, jf. straffeprosessloven § 170 a.

Bestemmelsens anvendelsesområde er ikke avgrenset til saker hvor det foreligger rettskraftig dom. Beslag kan dermed også beholdes i saker som er henlagt med endelig virkning, såfremt det er grunn til å anta at det kan bli spørsmål om gjenopptakelse av forfølgningen, jf. straffeprosessloven § 74. Etter forslaget er det påtalemyndigheten, og ikke domstolen, som har den primære beslutningskompetansen. Den som rammes, skal imidlertid gjøres kjent med at spørsmålet om hvorvidt beslaget skal opprettholdes, kan kreves brakt inn for retten, jf. straffeprosessloven § 208.

Andre ledd *nytt tredje punktum* angir at det kan settes en frist for varigheten av beslaget. Påtalemyndigheten eller retten kan beslutte forlengelse av fristen. Viser det seg før utløpet av fristen at det ikke lenger er behov for bevismidlet, skal beslaget heves, jf. straffeprosessloven § 213 første ledd, jf. § 170 a.

Andre ledd *nytt fjerde punktum* bestemmer at erstatning skal ytes dersom det fremstår som rimelig. Erstatning vil være aktuelt når beslaget forventes å være særlig langvarig, men også der opprettholdelsen har karakter av ekspropriasjon, jf. NUT 1969:3 s. 256. Den beslaglagte tingens

karakter og økonomiske verdi er sentrale momenter. Er rettighetshaveren ikke påført et økonomisk tap, skal erstatning ikke gis. Krav om erstatning som bygger på affeksjonsverdi, er det neppe heller grunn til å imøtekomme.¹ Erstatning er heller ikke aktuelt når det vil virke støtende.

Til § 226 nytt femte ledd

Det foreslås et nytt femte ledd i straffeprosessloven § 226 som gir uttrykk for kravet til notoritet under etterforskningen. Om bakgrunnen for forslaget vises det til punkt 13.7.2. Bestemmelsen er utformet etter mønster av Straffeprosessutvalgets lovutkast § 13-5 tredje ledd. Se NOU 2016: 24 punkt 14.2.4.3 s. 306.

Femte ledd *første punktum* angir at etterforskningen skal dokumenteres. Bestemmelsen kodifiserer gjeldende rett. Kravet til notoritet fremgår i dag av en rekke enkeltbestemmelser i straffeprosessloven, herunder § 230 femte ledd om rapporter fra politiavhør og § 197 tredje ledd om skriftlige beslutninger om ransaking.

Femte ledd *annet punktum* presiserer at alle «opplysninger av betydning» skal nedtegnes, med mindre opplysningene er sikret på annen måte. I utgangspunktet er kravet til notoritet strengt. Det beror imidlertid på et skjønn både hva som skal dokumenteres, og hvilken form for dokumentasjon som etter forholdene er tilstrekkelig. Et minimumskrav er at det dokumenteres hvilke undersøkelser som er foretatt, hva som var resultatet av undersøkelsene, og at lovens regler er overholdt. Som Straffeprosessutvalget har påpekt, vil også formålet med dokumentasjonskravet kunne gi veiledning, jf. NOU 2016: 24 s. 595. Det foreslåtte notoritetskravet er ikke ment å være et brudd med gjeldende retningslinjer og praksis for utarbeidelse av politirapporter, journalføring av korrespondanse, registrering og loggføring i politiets saksbehandlingssystemer.

Til ny § 226 a

Bestemmelsen er ny. Se drøftelsen i punkt 13.7.3. Første ledd svarer til Straffeprosessutvalgets lovutkast § 7-1 tredje ledd, mens andre ledd svarer til lovutkastet § 7-6. Se NOU 2016: 24 punkt 13.2.2.2 s. 257.

Første ledd angir at bevis skal innhentes og oppbevares på en måte som sikrer bevisenes pålitelighet. Med dette menes at håndteringen ikke

¹ Politidirektoratet (2008) s. 23.

må svekke bevisenes informasjonsverdi, se punkt 13.7.3.

Andre ledd åpner for å gi forskrift om lagring av bevis.

Til ny § 305 a

Bestemmelsen er ny. Første ledd lovfester det strenge beviskravet for straffansvar. Andre ledd presiserer og operasjonaliserer beviskravet, samtidig som det etableres en ramme og metode for bevisvurderingen. Bestemmelsens tredje ledd angir det overordnede formålet for enhver bevisvurdering, som er å klarlegge den materielle sannhet. Det vises til drøftelsene i punkt 13.3 og 13.4.

Første ledd fastslår at det for straffansvar kreves at faktum er bevist utover enhver rimelig tvil. Med «faktum» menes faktiske forhold med umiddelbar rettslig betydning (rettsfakta). Beviskravet skal praktiseres likt for samtlige straffbarhetsvilkår, også for tvil knyttet til faktum ved avgjørelsen av spørsmålet om hvorvidt gjerningspersonen på handlingstidspunktet hadde skyld, jf. straffeloven § 20. Det samme gjelder for bevistemær av betydning for straffutmålingen, forutsatt at disse knytter seg til overtredelsens omfang, tiltaltes opptreden mv., jf. Rt. 2011 s. 654 (avsnitt 9 til 11). Se punkt 13.3.3.2. På grunn av bestemmelsens plassering i kapittel 22 om hovedforhandlingen gjelder den ikke direkte for vedtak om straffansvar som treffes av påtalemyndigheten. Det er imidlertid ikke tvilsomt at det strafferettslige beviskravet gjelder også for slike vedtak.

Andre ledd gir anvisning på en strukturering av bevisvurderingen som er egnet til å operasjonalisere det strenge beviskravet i straffesaker. På denne måten knyttes beviskravet og bevisvurderingen tettere sammen. Bestemmelsen oppstiller et positivt krav (bokstav a) og et negativt krav (bokstav b), som begge må oppfylles før straff kan idømmes. Kravene i andre ledd oppstiller minstekrav for å straffedømme. Etter omstendighetene vil rimelig tvil kunne foreligge til tross for at kravene er oppfylt, jf. formuleringen «kan bare». Forslaget bygger på riksadvokatens operasjonalisering av beviskravet i kvalitetsrundskriv fra 2018.² Det primære formålet med lovfestingen er å redusere risikoen for uriktige domfellelser. Se omtalen i punkt 13.3.

Etter *bokstav a* må det foreligge opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis den tiltalte er uskyldig. Kravet forutsetter at det først

oppstilles en hypotese om at den tiltalte er uskyldig. Dette er i samsvar med utgangspunktet som følger av uskyldspresumsjonen, jf. Grunnloven § 96 andre ledd og EMK artikkel 6 nr. 2. Deretter må det identifiseres eventuelle opplysninger som i alle fall tilsynelatende kan være vanskelige å forklare i samsvar med hypotesen om at tiltalte er skyldig. Bevisbedømmeren må så vurdere om de aktuelle opplysningene kan forklares på en måte som er realistisk og i samsvar med uskyldig-hypotesen. Det kreves i denne forbindelse visse anstrengelser fra bevisbedømmerens side. Foreligger det en realistisk forklaring, er ikke det positive kravet oppfylt. Tiltalte må da frifinnes. Kan det ikke påvises noen realistisk forklaring, må bevisbedømmeren gå over til å vurdere det negative kravet (bokstav b).

Bokstav b krever at det *ikke* foreligger opplysninger i saken som det er vanskelig å forklare hvis den tiltalte er *skyldig*. Kravet innebærer at det må oppstilles en hypotese om at tiltalte er skyldig. På samme måte som foran må det deretter identifiseres eventuelle opplysninger som kan skape problemer for eller true skyldig-hypotesen. Dette kan være opplysninger eller bevis som tilsynelatende passer dårlig med at den tiltalte er gjerningspersonen. Bevisbedømmeren må så vurdere om opplysningene likevel har en realistisk forklaring i samsvar med skyldig-hypotesen. Tiltalte må frifinnes dersom en slik forklaring ikke kan oppdrives. Straff kan bare idømmes når vilkårene i både bokstav a og b er oppfylt.

Den foreslåtte bestemmelsen forutsetter at bevisbedømmeren vurderer opplysningene og bevisene i sammenheng, jf. uttrykket «samlet sett». Kravet om å se bevisene i sammenheng knytter seg både til bokstav a og b.³ Dette innebærer for det første at bevisene ikke kan vurderes isolert. Isolert sett vil et vitneutsagn muligens kunne forklares med at vitnet har tatt feil. Forklarer mange vitner det samme, kan imidlertid kombinasjonen av vitneforklaringene være vanskelig å forklare med at alle vitnene har tatt feil, i alle fall dersom samordning kan utelukkes. Dette gjelder selv om hvert enkelt av vitneutsagnene kan forklares på en slik måte. At opplysningene må vurderes i sammenheng, innebærer for det andre at forklaringene på ulike bevis under samme hypotese som utgjør elementer i et hendelsesforløp, ikke kan være innbyrdes uforenlige. Det kan for eksempel ikke i relasjon til ett bevis hevdes at gjerningspersonen ikke var til stede på åstedet, samtidig som et annet bevis forklares med at det

² Riksadvokatens rundskriv (3/2018) s. 15.

³ Kolflaath (2023) s. 134–135.

forelå en nødverge- eller nødrettssituasjon. Forklaringene på de ulike bevisene må kunne forenes i et sammenhengende hendelsesforløp. For det tredje vil en eventuell overoppfyllelse av terskelen «vanskelig å forklare» i det ene kravet kunne påvirke terskelen i det andre kravet. Er det *umulig* å forklare et bevis i samsvar med uskyldig-hypotesen (bokstav a), vil det etter forholdene kunne heve terskelen noe for hvilke opplysninger som anses «vanskelig å forklare» i samsvar med skyldig-hypotesen (bokstav b).

Tredje ledd gjør det klart at bevisvurderingen ikke er helt fri. Bevisbedømmeren er som følge av

formålet om å klarlegge den materielle sannhet forpliktet til å vurdere bevisene i saken grundig og samvittighetsfullt og i samsvar med alminnelige erfaringssetninger og kjensgjerninger. Formuleringen «fremmer sannhet» i bestemmelsen skal tolkes i samsvar med at dommeren samvittighetsfullt må vurdere om bevismaterialet som er presentert for retten, oppfyller beviskravet.⁴ Se omtalen i punkt 13.4.4. Se også NOU 2016: 24 s. 573.

⁴ Kolflaath (2018) s. 375 og Kjelby (2015b) s. 84–89.

Kilder

Litteratur

- Aaen (2022): Aaen, Malin, «Påtalemyndighetens objektivitetsplikt», *Tidsskrift for strafferett*, 2022 s. 189–213.
- Aall (2021): Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter 2. Statens plikt til effektiv og betryggende straffeforfølgning*, 2021.
- Aarli (2011): Aarli, Ragna, *DNA-bevis. Rettssikkerhet ved bruk av DNA-sakkyndighet i kampen mot kriminalitet*, 2011.
- Andenæs (1962): Andenæs, Johs., *Straffeprosessen i første instans*, 1962.
- Andenæs (1987): Andenæs, Johs., «God åklagar-sed», *Forhandlinger på det 31. nordiske jurist-møte*, Helsingfors 1987, del I, s. 59–70.
- Andenæs (2000): Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess*, 2000.
- Andenæs (2009): Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess*, 4. utg. ved Tor-Geir Myhrer, 2009.
- Andorsen (2000): Andorsen, Kjell V., «Mistenktes rett til dokumentinnsyn på etterforskningssta-diet», *Lov og Rett*, 2000 s. 26–45.
- Berg (2017): Berg, Bjørn O., «Når beviskravet løper løpsk», *Lov og Rett*, 2017 s. 3–14.
- Bjørndal mfl. (2021): Bjørndal, Ludvig Daae mfl., «Norwegian judges' knowledge of factors affecting eyewitness testimony: a 12-year follow-up», *Psychiatry, Psychology & Law*, 2021 s. 665–682.
- Bratholm og Stridbeck (1998): Bratholm, Anders og Ulf Stridbeck, «Rettssikkerhet i praksis. En empirisk undersøkelse», *Lov og Rett*, 1998 s. 323–363.
- Bratholm og Eskeland (2008): Bratholm, Anders og Ståle Eskeland (red.), *Justismord og rettssik-kerhet*, 2008.
- Brennen og Magnussen (2020): Brennen, Tim og Svein Magnussen, «Research on non-verbal signs of lies and deceit: A blind alley», *Fronti-ers in Psychology*, 2020 s. 1–4.
- Brennen og Magnussen (2023): Brennen, Tim og Svein Magnussen, «Lie detection: What works?», *Association for Psychological Science*, 2023 s. 1–7.
- Budowle mfl. (2001): Budowle, Bruce mfl., *Low Copy Number – consideration and caution*, Laboratory Division, FBI, 2001.
- Bårdsen (2014): Bårdsen, Arnfinn, «Anketillatelse til Norges Høyesterett», *Lov og Rett*, 2014 s. 529–549.
- Eide (2020): Eide, Erling, «Usikre bevis og jurist-utdannelsen», *Lov og Rett*, 2020 s. 3–18.
- Fahsing og Ask (2013): Fahsing, Ivar og Karl Ask, «Decision making and decisional tipping points in homicide investigations: An interview study of British and Norwegian detectives», *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2013 s. 155–165.
- Fahsing (2016): Fahsing, Ivar, *The making of an expert detective. Thinking and deciding in cri-minal investigations*, 2016.
- Gill mfl. (2000): Gill, Peter mfl., «An investigation of the rigor of interpretation rules for STRs derived from less than 100 pg of DNA», *Foren-sic Science International*, 2000 s. 17–40.
- Gill (2001): Gill, Peter, «Application of Low Copy Number profiling», *Croatian Medical Journal*, 2001 s. 229–232.
- Graver (2009): Graver, Hans Petter, «Bevisbedøm-melse – uvitenskapelig magefølelse eller rasjo-nell helhetsvurdering?», *Tidsskrift for rettsvi-tenskap*, 2009 s. 191–233.
- Hagerup (1904): Hagerup, Francis, *Den norske straffeproses. Første bind*, 2. utg., 1904.
- Hamremoen (2015): Hamremoen, Ellen, «Politiets åstedsundersøkelse», i *Bevis i straffesaker. Utvalgte emner*, Ragna Aarli, Mary-Ann Hed-lund og Sverre Erik Jebens (red.), 2015 s. 197–224.
- Høgberg (2015): Høgberg, Alf Petter, «Gjenoppta-kelseskommisjonens lovanvendelse i Torger-sen-saken», *Lov og Rett*, 2015 s. 441–443.
- Hansen (2013): Hansen, Asbjørn, *Menneskejeger*, 2013.
- Høyland (2003): Høyland, Jon, «Hva styrer dom-merens valg? Irrelevante og ubevisste fakto-rers betydning for domstolenes avgjørelser», *Lov og Rett*, 2003 s. 21–40.

- Inbau, Reid og Buckley (1986): Inbau, Fred E., John F. Reid og Joseph P. Buckley, *Criminal interrogation and confessions*, 3. utg., 1986.
- Jahr (2018): Jahr, Bjørn Olav, *Drapene i Baneheia. To historier. En sannhet*, 2018.
- Jahr (2021): Jahr, Bjørn Olav, *Proessen mot Viggo Kristiansen*, 2021.
- Jansen (2022): Jansen, Gabriele, *Zeuge und Aussagepsychologie*, 3. Auflage, 2022.
- Jerkø (2017): Jerkø, Markus, *Bevisvurderingens rettslige rammer. Bevistema, bevisbyrde, beviskrav*, 2017.
- Jerkø (2022): Jerkø, Markus, «Gjenopptakelseskommisjonens paradoksale dissens», *Lov og Rett*, 2022, s. 69–96.
- Keiserud mfl. (2025): Keiserud, Erik, Knut Erik Sæther, Morten Holmboe, Hans-Petter Jahre, Magnus Matningsdal og Jarle Golten Smørdal, *Straffeprosessloven. Lovkommentar*, Juridika, bekreftet à jour 1. juli 2025.
- Kjelby (2015a): Kjelby, Gert Johan, «Some aspects of and perspectives on the public prosecutor's objectivity according to ECtHR case-law», *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, 2015 s. 61–83.
- Kjelby (2015b): Kjelby, Gert Johan, «Bevisrettens grunnprinsipper og hovedregler i straffesaker», i *Bevis i straffesaker. Utvalgte emner*, Ragna Aarli, Mary-Ann Hedlund og Sverre Erik Jebens (red.), 2015 s. 79–152.
- Kjelby (2023): Kjelby, Gert Johan, *Påtalerett*, 3. utg., 2023.
- Kolflaath (2011): Kolflaath, Eivind, «Bevist utover enhver rimelig tvil», *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 2011 s. 135–196.
- Kolflaath (2013): Kolflaath, Eivind, *Bevisbedømmelse i praksis*, 2013.
- Kolflaath (2013b): Kolflaath, Eivind, «Bevis for modus operandi, og modus operandi som bevis», i *Rettsikker radikaler. Festskrift til Ståle Eskeland* Alf Petter Høgberg mfl. (red.) 2013 s. 149–170.
- Kolflaath og Strandberg (2015): Kolflaath, Eivind og Magne Strandberg, «Tre epoker i norsk bevisteori – med særlig vekt på straffeprosessen», i *Bevis i straffesaker. Utvalgte emner*, Ragna Aarli, Mary-Ann Hedlund og Sverre Erik Jebens (red.), 2015 s. 33–48.
- Kolflaath (2018): Kolflaath, Eivind, «Domskonferansen i straffesaker», *Lov og Rett*, 2018 s. 359–377.
- Kolflaath (2023): Kolflaath, Eivind, «Riksadvokatens operasjonalisering av beviskravet», *Tidsskrift for strafferett*, 2023 s. 128–138.
- Kolflaath (2025): Kolflaath, Eivind, *Etterforskningens logikk*, Karnov forlag (KARNOV-2023-18), 1. utgave, 2. versjon (sist oppdatert 1. juli 2025).
- Kvamme (2023): Kvamme, Ole Dag, *Historien om et varslet justismord*, 2023.
- Langbach (2016): Langbach, Tor, *Straffesaksbehandling i tingrettene*, 2. utg., 2016.
- Lie (2020): Lie, Nils Erik, «Vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3, særlig om forståelsen av uttrykkene 'ny omstendighet' og 'nytt bevis'», *Lov og Rett*, 2020 s. 293–311.
- Løvlie (2014): Løvlie, Anders, *Rettslige faktabegreper*, 2014.
- Magnussen (2025): Magnussen, Svein, *Vitnepsykologi 3.0*, 3. utg., 2025.
- Magnussen og Stridbeck (2001): Magnussen, Svein og Ulf Stridbeck, «Vurdering av troverdighet: Hva sier forskningen?», *Tidsskrift for strafferett*, 2001 s. 81–97.
- Magnussen og Stridbeck (2020): Magnussen, Svein og Ulf Stridbeck, «Vurdering av troverdighet: Hva sier forskningen anno 2020?», *Tidsskrift for strafferett*, 2020 s. 6–17.
- Magnussen og Stridbeck (2025): Magnussen, Svein og Ulf Stridbeck, «Vurdering av troverdighet som rettslig bevis: En vitnepsykologisk kommentar til Høyesteretts dom 2025-458-A», *Tidsskrift for strafferett*, 2025 s. 289–297.
- Magnussen og Teigen (2020): Magnussen, Svein og Karl Halvor Teigen, «Kognitive slagsider og snarveier i vurdering av bevis», *Lov og Rett*, 2020 s. 19–42.
- Magnussen og Teigen (2023): Magnussen, Svein og Karl Halvor Teigen, «Hvorfor tror retten på kriminelle informanter?», *Lov og Rett*, 2023 s. 37–48.
- Magnussen mfl. (2008): Magnussen, Svein mfl., «What judges know about eyewitness testimony: A comparison of Norwegian and US judges», *Psychology, Crime & Law*, 2008 s. 177–188.
- Moi (2011): Moi, Hilde, *Savnet i Baneheia. Drapene som rystet Norge*, 2011.
- Pedersen og Storaker (2003): Pedersen, Arne og Magne Storaker, «Udåden i Baneheia», i *Nordisk kriminalkrønike*, Bjørn Enoksen mfl. (red.), 2003 s. 41–54.
- Pedersen (2016): Pedersen, Jussi Erik, *Begrunnelse av rettsavgjørelser*, 2016.
- Pedersen (2017): Pedersen, Frode Helmich, «Domsfortellingens plausibilitet. En analyse av rettens fortelling i Baneheiasaken», *Retfærd*, 2017 s. 4–23.

- Rachlew (2003): Rachlew, Asbjørn, «Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv», *Tidsskrift for strafferett*, 2003 s. 400–439.
- Rachlew (2009): Rachlew, Asbjørn, Justisfeil ved politiets etterforskning – noen eksempler og forskningsbaserte tiltak, 2009.
- Rachlew og Fahsing (2015): Rachlew, Asbjørn og Ivar Fahsing, «Politiavhøret», i *Bevis i straffesaker. Utvalgte emner*, Ragna Aarli, Mary-Ann Hedlund og Sverre Erik Jebens (red.), 2015 s. 225–254.
- Rui (2014a): Rui, Jon Petter, «Uskyldspresumsjonens vern mot omtale av straffesaker før straffedom og etter frifinnelse», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 120–144.
- Rui (2014b): Rui, Jon Petter, «Straffeprosessen i perspektiv», *Jussens Venner*, 2014 s. 382–443.
- Rutty (2000): Rutty, G.N., «Human DNA contamination of mortuaries: does it matter?», *The Journal of pathology*, 2000 s. 410–411.
- Salomonsen (1925): Salomonsen, Olaf, *Den norske straffeprosesslov med kommentar del I*, 2. utg., 1925.
- Strandbakken (2003): Strandbakken, Asbjørn, *Uskyldspresumsjonen. In dubio pro reo*, 2003.
- Strandbakken (2019): Strandbakken, Asbjørn, «Påtalemyndighetens meddelelser til offentligheten», i *Integritet og ære. Festskrift til Henry John Mæland*, Magnus Matningsdal og Asbjørn Strandbakken (red.), 2019 s. 311–329.
- Wason (1960): Wason, Peter Cathcart, «On the Failure to Eliminate Hypotheses in a Conceptual Task», *Quarterly journal of experimental psychology*, Volume 12, Issue 3 (1960) s. 129–140.
- Øyen (2019): Øyen, Ørnulf, «Noen tanker om instruksjonsmyndighet innad i påtalemyndigheten – særlig om organinterne og saksspesifikke instruks», i *Straff og frihet – til vern om den liberale rettsstat. Festskrift til Tor-Aksel Busch*, Kjerstin A. Kvande mfl. (red.), 2019 s. 655–664.
- Øyen (2022): Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 3. utg., 2022.
- Lovforarbeider og stortingsdokumenter*
- NUT 1969:3 *Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen (Komiteen til revisjon av straffeprosessloven)*.
- NOU 1984: 27 *Ny påtaleinstruks*.
- NOU 1996: 15 *Lilandsaken*.
- NOU 2001: 12 *Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker*.
- NOU 2005: 19 *Lov om DNA-register til bruk i straffeprettspleien*.
- NOU 2007: 7 *Fritz Moen og norsk straffeprettspleie*.
- NOU 2009: 15 *Skjult informasjon – åpen kontroll*.
- NOU 2011: 13 *Juryutvalget – når sant skal skrives*.
- NOU 2014: 10 *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*.
- NOU 2016: 24 *Ny straffeprosesslov*.
- NOU 2019: 26 *Rusreform – fra straff til hjelp*.
- NOU 2024: 12 *Håndheving av mindre narkotikaovertrедelser*.
- Ot.prp. nr. 35 (1978–79) *Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesaksloven)*.
- Ot.prp. nr. 78 (1992–93) *Om lov om endringer i straffeprosessloven m.v. (to-instansbehandling, anke og juryordning)*.
- Ot.prp. nr. 70 (2000–2001) *Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse)*.
- Prop. 141 L (2009–2010) *Endringer i straffeprosessloven mv.*
- Prop. 147 L (2012–2013) *Endringer i straffeprosessloven mv. (behandling og beskyttelse av informasjon)*.
- Prop. 70 L (2016–2017) *Endringer i straffeprosessloven mv. (oppheving av juryordningen)*.
- Prop. 63 L (2017–2018) *Endringer i straffeprosessloven og tvisteloven (opptak og gjenbruk av forklaringer i retten mv.)*.
- Prop. 146 L (2020–2021) *Endringer i straffeprosessloven mv. (aktiv saksstyring mv.)*.
- Prop. 34 L (2022–2023) *Endringer i tvisteloven mv. (rettsmekling, ankenektelse mv.)*.
- Prop. 98 L (2022–2023) *Lov om informasjonstilgang m.m. for det uavhengige utvalget som skal granske straffesaken mot Viggo Kristiansen i Baneheia-saken og foreta en gjennomgang av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Baneheia-utvalget)*.
- Prop. 1 S (2023–2024) *For budsjettåret 2024 under Justis- og beredskapsdepartementet*.
- Prop. 104 S (2023–2024) *Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet 2024*.
- Prop. 1 S (2024–2025) *For budsjettåret 2025 under Justis- og beredskapsdepartementet*.
- Prop. 1 S (2025–2026) *For budsjettåret 2026 under Justis- og beredskapsdepartementet*.
- Prop. 163 L (2024–2025) *Endringer i domstolloven mv. (saksfordeling m.m.)*.
- Innst. O. nr. 72 (2004–2005) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)*.

Retningslinjer, rundskriv og instruks

- Advokatforeningen (1999): *Retningslinjer for forsvarene*, vedtatt av Advokatforeningens representantskap 19. november 1999.
- European Network for Forensic Science Institutes (2022): European Network for Forensic Science Institutes (ENFSI), *Best Practice Manual for Human Forensic Biology and DNA Profiling*, desember 2022 punkt 6.
- Nasjonal instruks for Cold Case-gruppen (2025): *Nasjonal instruks for Kripas enhet for kalde saker* (versjon 1.0), 25. oktober 2025.
- Politidirektoratets rundskriv (7/2010): Politidirektoratets rundskriv 2010/007, *Behandling av beslag i straffesaker*, Politidirektoratet, 1. oktober 2010.
- Politidirektoratet og riksadvokaten (31.05.16): *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*, Politidirektoratet og riksadvokaten, 31. mai 2016.
- Retningslinjer for bruk av etterforskningsplan, versjon 2.0: Politidirektoratet, *Retningslinjer for bruk av etterforskningsplan*, versjon 2.0.
- Retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene (2014): Advokatforeningen, Juristforbundet, Riksadvokatembetet og Regjeringsadvokaten, *Retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene*, 2014.
- Retningslinje for rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker (30.05.23): Rettsgenetisk senter, UiT – Norges arktiske universitet og Avdeling for rettsmedisinske fag ved Oslo universitetssykehus, *Retningslinje for utførelse av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker*, 30. mai 2023.
- Riksadvokaten (16.09.21): *Riksadvokatens forventninger til rollen som påtalefaglig etterforskningsleder*, riksadvokatens brev 16. september 2021.
- Riksadvokaten (26.06.24): *Realbevis i straffesaker – ulike rettsgrunnlag for innhenting – rammene for oppbevaring og bruk etter at saken er avsluttet*, riksadvokatens brev 26. juni 2024.
- Riksadvokatens rundskriv (5/1953): Riksadvokatens rundskriv nr. 5/1953 *Åstedsundersøkelse og politiavhør i alvorligere straffesaker*.
- Riksadvokatens rundskriv (3/1999): Riksadvokatens rundskriv Del II – nr. 3/1999 *Etterforskning*.
- Riksadvokatens rundskriv (5/2004): Riksadvokatens rundskriv nr. 5/2004 *Saknetmeldinger – Etterforskning*.
- Riksadvokatens rundskriv (3/2007): Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2007 *Tilståelsesrabatt*.
- Riksadvokatens rundskriv (2/2016): Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2016 *Politiavhør*.
- Riksadvokatens rundskriv (3/2018): Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2018 *Kvalitetskrav til straffesaksbehandlingen i politiet og ved statsadvokatembetene mv. (kvalitetsrundskrivet)*.
- Riksadvokatens rundskriv (2/2024): Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2024 *Rundskriv om behandling av brannsaker*
- Rapporter, brev og publikasjoner mv.*
- Advokatforeningen og riksadvokaten (25.10.01): *Politiets og forsvarernes forhold til mediene under etterforskning av straffesaker*, rapport fra fellesutvalg nedsatt av Advokatforeningen og riksadvokaten, 25. oktober 2001.
- Den rettsmedisinske kommisjon (12.01.23): *Høringssvar: Retningslinjer for utførelse av rettsgenetiske undersøkelser i straffesaker fra genetisk gruppe*, høringsuttalelse fra Den rettsmedisinske kommisjon, genetisk gruppe, 12. januar 2023.
- Den rettsmedisinske kommisjon (18.10.23): *Bruk av Likelihood Ratio (LR) i forbindelse med rettsgenetiske undersøkelser*, Den rettsmedisinske kommisjons brev 18. oktober 2023 til Domstoladministrasjonen, riksadvokaten, Advokatforeningen og Juristforbundet.
- Dokument 1 (2017–2018): *Riksrevisjonens rapport om den årlige revisjon og kontroll for budsjettåret 2016*, 18. oktober 2016.
- Domstoladministrasjonens prosjektgruppe (19.09.22): *Opptak i retten – del 2. Erfaringsrapport*, sluttrapport til Justis- og beredskapsdepartementet, 19. september 2022.
- Opptak i retten – regelverksrapport (15.08.24): *Opptak i retten – rapport fra team regelverk*, utredning til Justis- og beredskapsdepartementet, 15. august 2024.
- Fædrelandsvennen (19.04.23): *Tilstrekkelig opplyst? Fædrelandsvennens Baneheia-rapport*, 19. april 2023.
- Helsedirektoratet (15.06.20): *Utredning av status og tiltak for å sikre kvalitet, rekruttering og tilgang på rettsmedisinsk kompetanse i Norge*, rapport til Helse- og omsorgsdepartementet, 15. juni 2020.
- Helsedirektoratet (31.01.25): *Vurdering av opprettelse av spesialitet i rettsmedisin for leger. Rapport til Helse- og omsorgsdepartementet*, rapport avgitt til Helse- og omsorgsdepartementet 31. januar 2025.
- Justis- og beredskapsdepartementet (14.05.24): *Rettsikkerhetsløftet. Nærhet til domstoler og god rettsikkerhet i hele Norge*, 14. mai 2024.

- Justis- og beredskapsdepartementet (21.10.24): Høringsnotat 21. oktober 2024: *Lovfesting av tingrettene og deres faste rettssteder, endringer i reglene om avspilling av opptak i retten og endringer i ELSAM-forskriften og salærforskriften*.
- Kripos (2019): *Fagforvaltning Statusrapport – Status fagområdet etterforskningsledelse*, september 2019.
- Kripos (15.01.25): *Drap i Norge 2014–2024. Nasjonal drapsoversikt*, 15. januar 2025.
- Norsk Presseforbund og Fritt Ord (10.10.23): *Baneheia-saken. En kritisk gjennomgang av mediedekningen*, 10. oktober 2023.
- Oslo statsadvokatembeter (02.09.22): Oslo statsadvokatembeters innstilling 2. september 2022, *Påtegningsark Viggo Kristiansen f. 24.05.1979 – Innstilling*, tilgjengelig på <https://www.riksadvokaten.no/document/riksadvokaten-ber-om-frifinnelse-for-viggo-kristiansen/> [sist sjekket 27. januar 2026].
- PIP: Programme policy (2023): College of Policing, *Professionalising Investigations Programme (PIP), Programme policy 2023*, Version 1.0.
- Politidirektoratet (23.05.08): *Forlenget lagring av gjenstander og biologisk spormateriale*, utredning fra arbeidsgruppe nedsatt av Politidirektoratet, avgitt 23. mai 2008.
- Rachlew og Fahsing (02.05.24): Rachlew, Asbjørn og Ivar Fashing, *Bekreftelsesfeller og bevisvurdering – en betenkning knyttet til granskingen av Baneheia-saken*, 2. mai 2024, tilgjengelig som elektronisk vedlegg til utredningen.
- Riksadvokaten (21.10.22): Riksadvokatens avgjørelse 21. oktober 2022, *Viggo Kristiansen f. 24.05.1979 – Gjenåpnet straffesak – Spørsmål om videre forfølgning*, tilgjengelig på <https://www.riksadvokaten.no/document/riksadvokaten-ber-om-frifinnelse-for-viggo-kristiansen/> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Riksadvokatens arbeidsgruppe (08.10.2013): *Avhørsmetodikk i politiet*, utredning fra arbeidsgruppe oppnevnt av riksadvokaten, avgitt 8. oktober 2013.
- Riksadvokatens publikasjoner (2/2002): *Etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann*, rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av riksadvokaten, avgitt 29. april 2002.
- Riksadvokatens publikasjoner (1/2015): «*Monika-saken*» – *læringsperspektiver*, rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av riksadvokaten, avgitt februar 2015.
- Riksadvokatens publikasjoner (3/2015): *Norsk politi og påtalemyndighets behandling av straffesakene mot Sture Bergwall. – Hva kan vi lære?*, rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av riksadvokaten, avgitt 21. september 2015.
- Riksadvokatens skriftserie (2/2017): «*Transocean-saken*». *Evaluerings av Økokrims etterforskning og iretteføring*, rapport fra utvalg nedsatt av riksadvokaten, avgitt 1. juni 2017.
- Riksadvokaten (08.10.25): *Riksadvokatens nasjonale føringer for fagledelsen i 2026*, brev 8. oktober 2025 til statsadvokatene.
- Statsadvokatene og mediene (16.02.00): *Statsadvokatene og mediene*, rapport fra utvalg nedsatt av riksadvokaten, avgitt 16. februar 2000.
- TV 2 (20.06.23): «*Drapa i Baneheia i Kristiansand er etter alt å dømme oppklart*». *En evaluering av TV 2s dekning av Baneheia-saken*, 20. juni 2023.
- Årsmelding for Den rettsmedisinske kommisjon 2024.
- Nettsider*
- Brennpunkt (17.04.01): <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/sesong/2001/episode/OFFD12000401> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Dagsrevyen (26.10.00): <https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/sesong/200010/episode/NNFA20130000> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Discovery Pluss (12.01.21): <https://www.discoveryplus.com/no/no/shows/baneheia-kampen-om-sannheten/22ea6ced-c091-4dd6-9b1f-4d7bf267b80c> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Norsk speidermuseum (22.10.22): <https://leksikon.speidermuseum.no/wiki/Roverarbeidet> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Lovkonferansen 2023 ved Universitetet i Oslo (07.06.23): <https://www.jus.uio.no/forskning/prosjekter/klarsprak/arrangementer/konferanser/lovkonferanse/2023/program-dag-2.html> [sist sjekket 27. januar 2026].
- Rettsgenetisk senter (12.11.24): https://uit.no/research/rgs#region_797638 [sist sjekket 27. januar 2026].
- VGTV (21.10.22): <http://tv.vg.no/video/248933/vil-frikjenne-viggo-kristiansen-i-baneheia-saken> [sist sjekket 27. januar 2026].

Norges offentlige utredninger 2025

Arbeids- og inkluderingsdepartementet:

NOU 2025: 4 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2025
NOU 2025: 5 Kvinners arbeidshelse

Forsvarsdepartementet:

NOU 2025: 9 Nederlaget – Norge i Afghanistan
2015–2021

Helse- og omsorgsdepartementet:

NOU 2025: 2 Samfunnsvern og omsorg
NOU 2025: 8 Folkehelse – verdier, kunnskap og
prioritering

Justis- og beredskapsdepartementet:

NOU 2025: 2 Samfunnsvern og omsorg
NOU 2025: 6 Samboerloven

Klima- og miljødepartementet:

NOU 2025: 3 Ny kulturmiljølov

Kommunal- og distriktsdepartementet:

NOU 2025: 10 Teknisk beregningsutvalg for
kommunal og fylkeskommunal økonomi

Kultur- og likestillingsdepartementet:

NOU 2025: 7 Musikklandet

Kunnskapsdepartementet:

NOU 2025: 1 Felles ansvar, felles gevinst

Nærings- og fiskeridepartementet:

NOU 2025: 11 Revidert konkurranselov

Utenriksdepartementet:

NOU 2025: 9 Nederlaget – Norge i Afghanistan
2015–2021

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 02/2026